بیرەوەرییەکانی
عەلی ئەکبەرخانی سەنجاوی

سەردار موقتەدر

ساغکردنەوەی:
دکتۆر کەریمی سەنجاوی

وەرگێڕانی:
دکتۆر حەسەن جاف

هەولێر ۲۰۱۱

بیرەوەرییەکانی
عەلی ئەکبەرخانی سەنجاوی
سەردار موقتەدر

ساغکردنەوەی :
دکتۆر کەریمی سە نجاوی

وەرگێڕانی :
دکتۆر حەسەن جاف

- ناوی کتێب: بیرەوەرییەکانی عەلی ئەکبەرخانی سەنجاوی سەردار موقتەدر
- ساغکردنەوەی : دکتۆر کەریمی سەنجاوی
- وەرگێڕانی : دکتۆر حەسەن جاف
- سەرپەرشتی هونەری و بەرگ: عوسمان پیرداود
- نەخشەسازی: عیسام موحسن
- بڵاوکراوەی ئەکادیمیای کوردی، ژمارە(١١٥)
- چاپخانە: چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر
- تیراژ: ٥٠٠ دانە
- لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی(   )ی ساڵی ٢٠١١ی پێدراوە.

پێشەکی وەرگێڕ

لە شوباتی ساڵی ١٩٧٩دوای بەرپابوونی شۆڕشی ئیسلامی ئێران و لەگەرمەی ئەم شۆڕشەدا، ئێوارەیەکی مەترسیدار وناخۆش کە پاسدارانی کۆمیتەکانی شۆڕشی ئیسلامی هەموو شوێنێکیان تەنیبوەوە وجادەکانیان گرتبوو وسەنگەریان تێدا دامەزراندبوو لە شاری کەرەجەوە لەگەڵ ڕەعناخانی هاوسەری داود بەگی جافدا و گەلاوێژخانمی هاوسەرم کچی داود بەگدا بەرەو ماڵی دکتۆر کەریمی سەنجاوی کە دۆستایەتیەکی بتەوی لەگەڵ بنەماڵەکەماندا هەبوو، کەوتینە ڕێ ئەوکاتە کەریم سەنجاوی لەلایەن حکومەتی کاتی مەهدی بازرگانەوە کە یەکەمین حکومەتی ڕژێمی ئیسلامی بوو کرابووە وەزیری دەرەوەی ئێران، ئێوارەیەکی درەنگ بەهەر چەرمەسەریەك بوو گەیشتینە ماڵی دکتۆر کەریم سەنجاوی، خۆی وخانمەکەی فەخرولملوك کە لەبنەماڵەی ئەردەڵانەکانە بەگەرمی هاتنە پێشوازیمانەوە و دەیانزانی هۆی هاتنەکەمان چی یە. خوالێخۆشبوو سالاری کوڕی داود بەگی جاف لەلایەن پاسدارەکانەوە دەستگیر کرابوو لەگەڵ گەورە پیاوانی ڕژێمی شادا لەتەلەفزیۆندا وەك تۆمەتبارێك نیشاندرا هەروەك ناوبراو بێ گوناە سەری تیاچوو بۆ مێژوو دەینووسم کەناوبراو بووە قوربانی پیلانێکی قێزەونی لە پێشەوە تەنراو لەلایەن دوژمنانی بنەماڵەی جاف و هۆزی جافەوە لەناوچەی پاوە وکرماشاندا ئەینا خواگەواهە سالار وەکو من دەیناسم زیانی بۆ گیانلەبەرێك نەبووە چی بگاتە پواری کوشتن وخوێن ڕشتن، دکتۆر سەنجاوی دڵی گەلاوێژ وڕەعناخانی دایەوە کە ناڕەحەتی ونیگەرانیان دەنواند ووتی ئەوەی بەمن بکرێت کۆتایی و دریغی ناکەم وخۆم دەبمە پارێزەری سالار خواحەزبکات ڕزگاری دەکەم.

بەمنی گووت ئاغای دکتور جاف فەرموو بابڕۆینە کتێبخانەکەم یاداشتێکی گرنگت پێ نیشاندەدەم، دەستمی گرت وبەرەو ژێر زەمینەکەیان کە کتێبخانەیەکی گەورەی تێدا بوو بردمی گووتیشی دکتۆر تو مێژوونووسیت ومێژووت خوێندووە پێویستە ئەم ڕاستیە بزانیت هەر کەسێك بەشداری

لەسیاسەتدا بکات دەبێت چاوەڕوانی هەموو جۆرە کارەسات وناخۆشییەك بێت ئێوەیش نەدەبووایە تێکەڵاوی سیاسەت ببوایەن کەبوون دەبێ توانای ئەوەتان لە ووزەدا بێت بەرگەی تەوژمەکەی هەرچەندە تیژبێت بیگرن، ئەزانم لاتان قورس وسەنگینە وەك بنەماڵەیەکی ناسراوو دیاری کورد خۆتان خستووەتە ماڵی منەوە کە یارمەتیتان بدەم ولەم تەنگ وچەڵەمەو قەیرانەدا کە تێی کەوتوون ڕزگارتان بکەم، لەم لایەنەوە ناڕەحەت مەبن، ئێمەیش ڕۆژگارێ خۆمان خستووەتە ماڵی ئێوە وداخوازی یارمەتیمان لێ کردوون.

لەڕاستیدا نەمزانی دکتۆر سەنجاوی ئاماژە بەچ ڕووداوێك دەکات.. ووتم قوربان نازانم ئێوە کەی داخوازی یارمەتیتان لەئێمە کردووە، ووتی پەلەمەکە، لەکتێبخانەکەی دەفتەرێکی گەورەی دەرکردو ووتی خەتی شکستەت بۆ دەخوێندرێتەوە، ووتم بەڵێ، ووتی ئەمە بیرەوەرییەکانی خوالێخۆشبوو عەلی ئەکبەر خانی سەردار موقتەدری ماممە کە لە شەڕی جیهانی یەکەمدا خۆی وبراکەی سالار زەفەر وسالار موقتەدری برازای بەهەڵهاتوویی و بێ دەرەتانی وسەرلێشێواوییەوە هاتونەتە ماڵی وەسمان پاشای جاف لە هەڵەبجە و هاوسەری وەسمان پاشا عادیلە خانم خزمەتێکی شایانی کردوون ولەگەڵ مەحمود پاشادا هەوڵیان داوە کە لە ئینگلیزەکان بەخشینیان بۆ وەربگرن. سەیری ئەو لاپەڕەیانم کرد کە ئاماژەی پێ کردبوو، یاداشتەکانم یەکجار بە گرنگ و بەکەڵك هاتە بەرچاو، دکتۆر ووتی خەریکم لەسەرەوە دەینوسمەوە پێشەکی و پەراوێزی بۆ دەنووسم بەڵام دەستکاری دەقەکەی ناکەم. ووتم دکتۆر ئەگەر ڕۆژێك تەواوت کرد هەوڵ دەدەم ئەگەر مۆڵەتم پێ بدەی وەریگێڕمەوە سەر زمانی کوردی، چونکە ئەم بیرەوەریانە سەبارەت بە بارودۆخی سیاسی وکۆمەڵایەتی وئابووری ناوچەی کوردنشینی ڕۆژئاوای ئێران وناوچەکانی تری کوردستان وسەبارەت بە عێل وعەشرەتە ناسراو و نەناسراوەکانی ئەم ناوچەیە دواوە بە بۆچوونی من یەکجار بە کەڵك وبەسوودە، حەیفە ئەم زانیاریانە میللەتی کورد پێی نەزانی. ووتی خودا کەریمە هەر کە تەواوم کرد دەینێرم بۆت، وا ڕێکەوت من ئێرانم بەجێهێڵا، ئەویش بە هەڵهاتوویی ئێرانی بەجێهێڵا، دوای مردنی خوالێخۆشبوو دکتۆر کەریم سەنجاوی بە حەوت ساڵ لەلایەن مریەم خانی کچیەوە لە وڵاتە یەکگرتووەکانی

ئەمریکا ئەم بیرەوەرییە بەچاپ گەیی کتێوەکە کەوتە دەستم. بڕیاریوەرگێڕانیم دا، دەستم پێکرد لەماوەی دە مانگدا تەواوم کرد بەتەواوکردنی ئەو بەڵێنەی کە بەخوالێخۆشبوو دکتۆر سەنجاویم دابوو هاوردمە جێ.

ئەوەی شایانی باسە خوالێخۆشبوو کەریم سەنجاوی پیاوێکی ڕەوشت بەرز وڕاست گۆ وخۆنەویست ومیوان نەواز وزیرەك وخوێندەوار بوو، لەئاستی ڕامیاریدا بڕوایەکی بەهێزی بەتێزی ئێرانییەت هەبوو، ئەم بۆچوونەی بەهۆی هێندێك فاکتی مێژوویی ڕەگەزی وزمانی کە لەلایەن ناسیۆنالیستەکانی ئێرانەوە جەختی لەسەر دەکرێ لای ئەویش خۆی نیشاندەدا وزۆرجار لە دانیشتنەکەماندا زۆر تر لە ماڵی ئەواندا دەکەوتینە مشتومڕەوە و وادیارە دکتۆر کەریمی سەنجاوی وەکو قوتابیەکی قوتابخانەی مامی عەلی ئەکبەرخان کە ئەویش هەر لەو بڕوادا بووە کە کورد شاخەیەکە لە نەتەوەی ئێران وکورد نابێت خۆی بە میللەتێکی سەربەخۆ وجیاواز لە ئێران بزانێت، چونکە ئەم جۆرە بیرۆکەیە بۆ کوردێکی ئێرانی لە ڕوانگەی ئەوانەوە هێڵی سوورە بێ ئەوەی ئەم حەقیقەتە لەبەرچاو بگیرێت کە ئێران مانای ناوی وڵات دەدا لە وڵاتی ئێرانیش چەندین نەتەوەی وەك فارس، تورك، کورد، عەرەب، بەلووچ، تورکمەن تێیدا دەژین، ئێران نەك هەر نەتەوە نییە بەڵکو وڵاتێکی فرە نەتەوەیە، بۆ چارەسەرکردنی قەیرانی نەتەوەکانی ئێران، پێویستە وڵاتەکە بەپێی ڕژێمێکی فیدراڵی دیموکراسی دابڕێژرێتەوە، وگومان لەو حەقیقەتەدا نییە بەهێز وسەرکوتکردن ئەو وڵاتە سەقامگیر نابێت و ناڕواتە ڕێگاوە وئەنجامێکی خراوی لێدەکەوێتەوە وحاشاکردنی کاربەدەستانی ڕژێمەکانی ئەم ووڵاتە لەبوونی گەلانی جۆراوجۆر لەئێراندا چارەسەری ئەم قەیرانە ناکات. ئەوەی لەم پێشەکییەدا دەمەوێ ئاماژەی بۆ بکەم خوالێخۆشبوو عەلی ئەکبەرخان لە بیرەوەرییەکەیدا بە توندی هێرشی ناڕەوای بردۆتە سەر چەند سەرۆك هۆز و عەشیرەتەکانی دراوسێیان کە مێژوویەکی دەرەخشان و پڕ لە سەروەری و شانازییان هەیە وەك تیرەی وەلەدبەگی و باوەجانی وتایشەیی کەو لە تیرە ناسراوەکان و گرنگەکانی عێلی جافی ئێرانن، هەروەها هێرشێکی بێجێی بردۆتە سەر ئەردەڵانەکان، بەتایبەت خوالێخۆشبوو سەردار ڕەشید، کە ڕۆڵێکی بەرچاوی هەبووە لە مێژووی کوردستانی ئێراندا. جێی سەرسوڕمانە ئەم جۆرە تۆمەتانە لە

کەسایەتیەکی ناسراوی وەك ناوبراو بوەشێنەوە[1] ، بێگومان بەندەی وەرگێڕ هاوبیر و هاوتۆمەتی خوالێخۆشبوو عەلی ئەکبەرخان نیم، بەڵام وەکو ووتم بەبۆچوونی من ئەم بیرەوەرییە سەبارەت بە بارودۆخی کوردستانی ڕۆژهەڵات لەو قۆناغ و سەردەمانەدا کە باسیان کراوە بەکەڵك و سوودمەندن. لەو بڕوادام بە وەرگێڕانی ئەم بیرەوەریەی خوالێخۆشبوو عەلی ئەکبەرخانی سەنجاوی کە یەکێك لە پیاوە گەورە وناسراوەکانی دەڤەری ڕۆژئاوای ئێران بووە، ئومێدەوارم خزمەتێکی بەرچاوم بەمێژووی میللەتەکەمان کردبێت ویادی ئەو پیاوە هەڵکەوتووەم دووبارە زیندوو کردبێتەوە.

دکتۆر حەسەن جاف

هەولێر- ڕێکەوتی ٢٣/ ٩/ ٢٠٠٨

١.چەند دۆستیکی ریزدارم ئاموژکاریمیان کرد کەئەم بیرەوەرییە وەرنەگیرمەوە چونکە عەلی ئەکبەر خان هیرشیکی نارەوای کردوتەسەرهەندی سەرۆك هوزو کەسایەتییە ناودارەکانی روژئاوای ئیران کەبەشیکە لەکوردستانی روژ هەلات لەولامی ئەم ئەزیزانەدا دەلیم هەر قوناغیکی میژوویی دابونەریتی تایبەت بەخوی هەیە ودوژمنایەتی خێڵایەتی لەکوردستاندا حاڵەتیکی سەردەمی شەری یەکەمی جدهانییە ورەوشتی خێڵایەتی عەلی ئەکبەر خان لەوقوناغە بەدەرنەبوە بویە پیویستە لەهەلسەنگاندنی کەسایەتیو رەوشیی عەلی ئەکبەر خاندا بەپیوەری ئەم سەردەمە داوەری نەکەین ئەکەر بیکەین بیگومان تووشی هەڵە دەبین.

پێشەکی مریەمی کچی دکتوور کەریمی سە نجاوی

ئەم کتێوە بەرهەمی چەند ساڵەی کۆششی باوکم دکتۆر کەریمی سەنجاوی بۆ نووسین وپەراوێز دانانی بیرەوەریەکانی مامەی عەلی ئەکبەرخانی سەردار موقتەدر سەرداری عێلی سەنجاوییە، ئێستاکە دوای حەوت ساڵ لە کۆچی دوایی باوکم شەست وحەوت ساڵ دوای مەرگی سەردار موقتەدر چاپ دەکرێت.

گوێی دانی باوکم لە نووسین ولە سەرەوە نووسینەوەی ئەم بیرەوەریە تا ئەو شوێنەی کە ئێمرۆ بۆ خزمان ونزیکانی ئەوە ڕوونە تەنها لە کۆکردنەوەی هەندێ یاداشتی پەرت وبڵاودا خەست نابێتەوە، بەڵکو هەوڵ وکۆششی کردووە کە ئەم یاداشتانەی لە ڕوانگەی ڕەوتی ڕووداوەکانی مێژوویی یەوە پەیوەند بدرێت ولەهەر کوێیەکا پێویست بووبێت زانیاری سوودمەند وبەکەڵکی بخرێتە سەر، ئەم زانیاریانەی کە خراوەتە سەر ئەم بیرەوەرییە لە فەسڵەکانی سەرەتای کتێوەکەدا بەتایبەت سەبارەت بە مێژووی عێلی سەنجاوی وعێلات وعەشایەری دراوسێیان لە باشووری کوردستان دا بە ڕۆنی بەرچاو دەکەوێت.

هەروا لە دووبارە نووسینەوەی ئەم بیرەوەریانەدا باوکم هەوڵی داوە کە پتر یاداشتەکانی سەردار موقتەدر بە پەخشانێکی ڕەوان وگونجاو دەربڕێت بێ ئەوەی لە ڕۆحی قسەکان وشێوەی باس ورەسەنایەتی دەقەکەدا دەستکاری وناهەمواری ببار بێرێت لەڕوانگەی منەوە لەم کۆششەیدا یەکجار سەرکەوتوو بووە. دڵبەندی وپەیوەندی باوکم بە مامی سەردار موقتەدرەوە تەنها بەهۆی خزمایەتی نەبووە، سەردار هەمیشە لەساڵەکانی منداڵی ولاوی باوکمدا باوکمی وەك منداڵێکی خۆی سەیر کردووە وخۆشیویستووە ونەوازشتی کردووە. ئەوی لە هەموو قۆناغەکانی تەمەنی دا وخوێندنیدا لە نێو قەڵای سەنجاوییەوە تا خوێندنی باڵای دکتۆرای یاسا لە فەرەنسە هەمیشە پاڵپشتوو ڕێنمایی بووە. جگە لەمە لە ڕوانگەی باوکمەوە سەردار موقتەدر وێنەرێکی تەواوی نیشتمان پەروەری، ئازا وبوێر، وخەباتگێڕبووە، کە لە سەرتاسەری ژیانیدا توانا وبوون ودەسەڵاتی عێلی سەنجاوی لەڕێگای پاراستنی سنووری ڕۆژئاوای ئێران وخەباتی میللیدا لە هەستیارترین وقەیرانی ترین دەورەکانی مێژووی ئێرانی نوێدا تەرخان کردووە. بەشێوە و تەعبیرێکی تر دەتوانرێ جێ پێی ئەم ڕەوشتی میللی سەردارە لە کۆششە سیاسیەکانی باوکم لە دەیەکانی ئایندەدا بەچاو ببینێت.

بەبۆچوونی من گرنگی پێدانی باوکم لە نووسینەوەی ئەم بیرەوەرییەدا بەشێوەیەك لە دانەوەی قەرزی مەعنەویی سەبارەت بە سەردار موقتەدر دەچێت، جگە لەمە وەکو باوکم لە پێشەکی کتێوەکەدا هێناویەتی ئەم یاداشتانەی وەکو دیارییەك ناقابیل بۆ نەوەکانی ئێران دەژمێردرێ. نووسینی ئەم بیرەوەرییە ناقابیلەی گرنگتر لە نووسینی بیرەوەرییەکانی ژیانی سیاسی وفەرهەنگی خۆی زانیوە وهەرگیز دەرفەتێك بۆ نووسینی سەرگوزەشتی ژیانی خۆی بەدەست نەهێنا. کتێوی "أمیدها ونا امیدی ها" لە حەقیقەتدا بریتی یە لە وتووێژێکی درێژی باوکم لەگەڵ بەرنامەی مێژووی زارەکی لە زانکۆی هارواردایە. بێ گومان ناکامیەکانی سیاسی ساڵەکانی دوادوایی ژیانی وهەورەها دووری نەویستانەیشی لە نیشتمانەوە ئەوی لە ئەنجامدانی ئەم ئەرکەدا سەرنەخست...

ئەوەی لەم کتێوەدا هاتووە هەر ئەو نووسخەیە کە باوکم نوسیویەتیەوە کە بێ کە م وزیادی چاپ کراوە ئەوەی کە لە کۆتایی دەقەکەیشدا کەوتووە کە وەکو جوملەیەکی ناتەواو بەجێ ماوە هەروەکو کە لە نوسخەی دەست نووسەکەدا هاتووە چاپ کراوە، هۆی ئەم کەم وکوڕی یە بەتەواوی ڕوون نییە، ڕێی تێدەچێ لاپەڕەکانی دوادوایی لە دەست تێوەردانی زەمان ودەوران بەتایبەت ساڵەکانی پڕ ماجەرای دە ساڵەی دوایی نەپارێزراوە، هەروا ڕێی تێدەچێ سەردار موقتەدر خۆی نەیویستبێ ساڵەکانی دوادوایی تەمەنی باس بکات یا وەك باوکم هەوڵی تەواوکردنی سەرجەم دەقەکەی بۆ نەڕەخسابێ.

ئێستاکە ئەم کتێوە سەرەنجام چاپ کرا من وبراکانم لەپێش هەموومانەوە دایکم، فەخرولملوکی سەنجاوی قەدر زانینی خۆمان بەتایبەت ئاراستەی هاوسەرم عەباسی ئەمانەت دەکەین، کە هەل ومەرجێکی لەباری بۆ بڵاوکردنەوەی ئەم کتێوە فەراهەم کرد هەروا لە ئاغای کاوەی بەیات کە بەدڵ گەرمییەوە سەبارەت بە چاپی ئەم کتێوە لەڕێگای چاپەمەندی شیرازەوە هەوڵ وتەقەلای داوە، دەکەین.

مریەمی سەنجاوی
(ئەمانەت)
دانشگاهی اللینوی جنوبی
مانگی ئازاری ١٣٨٠

بەشی یەکەم

کورتەیەکی مێژوویی
بارودۆخی عیلایەتی کرماشان

لە دەڤەری کرماشان عێلاتێکی فراوان هەن، هەندێکیان لەناوچوون، بەو مانایە یان بوونەتە شارنشین یا گوندنشین ئەو داب ونەریتەی عێلایەتیانەیان لەدەست داوە، یا بەهۆی ڕووداوە جیاوازکانەوە پەرت وبڵاوبوونەتەوە ولەنێوان عێلاتەکانی تردا تواونەتەوە. هەندێ لەوانەش لەبەر لاوازی دەوڵەت وبێ بایەخی وکەم تەرخەمی کاربەدەستان ولێپرسراوانی ئەم سەد ساڵەی دوایی یە، دەڤەر وزێدەکانیان بەستراونەتەوە بە خاکی عوسمانی وعێراقەوە یان جەلای نیشتمانیان هەڵبژارد وڕوویان کردە ناوچەکانی "میزۆبۆتۆمیا". من نامەوێ لەپێشەکی ئەم بیرەوەرییەدا کە سەبارەت بە تایفەی سەنجاوی وخەباتی میللیانە لە شەڕی یەکەمی جەهانیدا بەدرێژی باسی تایفەکانی تر بکەم چونکە زانیارییەکەم سەبارەت بە ئەوانە تەواو نیە، لەگەڵ ئەمەیشدا بۆئەوەی ڕووداوەکان وزانیارییەکان کە لەم بیرەوەریەدا هاتوون بگەنە یەك وبارودۆخی کە تایفەی سەنجاوی تێدا دەژیا ڕوونکەینەوە وناساندنی ئەو عێلاتانە کە بەناچار لەم بیرەوەریەدا ئاماژەیان پێ کراوە، ناچارم سەبارەت بە عێلات وتایفەکانی تری دەوروبەری سەنجاوی بەتایبەت تایفە سنوورییەکانی کرماشان کورتە باسێك بکەین.

عێلی زەنگەنە:

گرنگترین عێلی کرماشان لە مێژوودا عێلی زەنگەنە بووە، کە هێزێکی گەورەی سەربازیان هەبووە، مێرانێکی ناودار لەنێوانیاندا هەڵکەوتووە وەك شێخ عەلی خان وەزیر وسەرداری ناسراوی شاە سلێمانی سەفەوی، سەرۆکایەتی فەوجی سەربازی زەنگەنەو هەموو فەوجەکانی کرماشان لەم دواییەدا بەدەست ئەمیر

تومان محمد رەزاخان زەهیرولملکەوە بووە[1] تایفەی سەنجاوی وەکو بەم زوانە باسی دەکرێت ماوەیەك لەنێوان عێلی زەنگەنەدا بوونە وملکەچی سەرۆك وحوکمڕانەکانیان بوونە، بەلاّم ئێمرۆ ئەم عێلە گەورە وناودارە لەئێراندا مەرجەکانی عێلایەتیان لەدەست داوە. سەرۆکەکان ودەست ڕۆیشتوو وپیاو ماقولەکانیان لەشاری کرماشاندا نیشتەجێن ولەگرنگترین وگەورەترین بنەماڵە ناودارەکانی ئەو شارە دەژمێردرێن.

تایفەکانی زەنگەنە هەرچی بووە لەنێو عێلات وتایفەکانی تردا تواونەتەوە و ناوونیشانێکی عێلایەتییان لێ بەجێ نەماوەتەوە، بەلاّم بەپێچەوانەی ئێرانەوە لەعێراقدا بەتایفەیەکی گەورەو ناودار دەژمێردرێن چونکە لەپشت ناوچەکانی خانەقینەوە تا سنووری کەرکوك نیشتەجێن.

عێلی کەڵور:

گەورەترین عێلی دەڤەری کرماشانن، دەتوانین بڵێین گەورەترین عێلی کورد زمانن لەم دەورو چەرخەدا[2]. ئەم عێلە خەڵکێکی ئازا ودلێر وسوارکار ودەس گوشاد ومیوان دۆست وسەرزن و وئافرەت بازن، ژمارەیان بیست تا سی هەزار بنەماڵەیەك دەبن و لە تایفە وتیرەی جیاواز پێکهاتوون کە گرنگترینیان چوار تایفەیە، کە بریتین لە: "خالیدی، سیاە سیاە، شیان، وکازم خانی" کە ئەمانە بەناوی "هەزارە"یشەوە ناسراون، مەزهەبی خەڵکی کەڵور بەتەواوی شیعەیە[3]. وکەمێکیان "عەلی اللاهی" مەزهەبن.

---

[1] لە ساڵنامەکانی ساڵی ١٣١٣- ١٣١٤ کۆچی کە پەیوەستی کتێوی مێژووی ساسانی یە،کە خوالێخۆشبوو محەمەد حوسەین خانی زکاو ئەلملك دایناوە نووسراوە فەوجی زەنگەنە ژمارە ٧٠ بە سەرپەرشتی حاجی زەهیر ئەلمولکی ئەمیر تۆمانە، بریکاری سەرۆکی فەوج وخاوەن پلەکانی تر ٢٦ کەس بوونە.

[2] وادەزانم بۆچوونەکەی خوالێخۆشبوو عەلی ئەکبەر خان لەم بابەتەوە لەشوێنی خۆیدا نییە، چونکە بەپێی ئامارەکانی ئەو سەردەمە وئەم سەردەمەیە عێلی جاف لە ئێران وعێراقدا لە عەشیرەتی کەڵور زۆرترن.

[3] ئەم هۆزە لە کوردستانی عێراقدا زۆربەیان سونی مەزهەبن.

ئەم هۆزە لەمێژوودا یەك سەرۆك یان (عێلخان)یان هەبووە، خاوەنی چاکترین موڵك و لەوەڕگا بوونە، ناوچەکەیان کە دەکەوێتە بەشی خوارەوەی وولاتی کرماشان لەپشت دەروازەکانی ئەو شارەوە تا سنووری ئێران وعێراق ناوچەیەکی پان وپۆڕ و بەیەکەوە بەستراوە، بەپێی دابەشبوونی لەشکری لەسەر بنچینەی بنەڕەتی کۆن، عێلی کەڵور یەك فەوجی ٨٠٠ سەربازییان هەبووە، کە چوار سەدیان لەتیرەی هەزارە وپاشماوەکەیان لەتیرەکانی تر بوونە[١].

هەموو موڵك و لەوەڕگاکانی کەڵور وەکو گشت عەشیرەتەکانی تر کە سەربازیان بە میری پێشکەش کردووە موڵکی دەوڵەت بووە کە لەجیاتی موچەی سەربازەکاندا پێیان دراوە.

ئەم کەشتزار ولەوەڕگا پان وپۆڕانە لەمێژە عیلخانەکانی کەڵور لەدەستی تایفە وتیرەکانی تریان دەرهێناوە وکردوویانەتە موڵکی تایبەتی خۆیان تا بەهۆی بێ لیاقەتی ودووبەرەکییانەوە و دەسیسەکانی حاجی حەسەن نازناو (وەکیل الدولە)وە بەشێکی سەرەکی ئەم موڵکانە کەوتە دەست ئەم کەسایەتیە مەرموزە.

لە مێژدا سەرۆکایەتی عێلی کەڵور بەدەستی بنەماڵەی حاجی زادەکان بووە ودوای ئەوان کەوتووەتە دەست یاوەرییەکانی ئێستاکەی کرماشان. لەدەورەی فەرمانڕەوایی محەمەد عەلی میرزای دەوڵەت شادا ١٢٢٠– ١٢٥٠هـ.ق خوالێخۆشبوو حاجی شەهبازخان سەرۆکی عێلی کەڵور بووە ولە شەڕەکانی دژ بە کەهیار پاشا خزمەتێکی شایانی کردووە. دوای ئەو کەسایەتی شایستە وناوداری ئەو بنەماڵەیە (مستەفا قولی خانی دیوان بەگی) سەرۆك بووە. لەبنەماڵەی یاوەرییەکان بەدوای یەکتردا محەمەد حەسەن خان وڕەزا قولی خان وزەینولعابدین خان سەرۆکایەتی ئەم عێلە گەورەیانە کردووە. وئەم سەرۆکایەتیە بەردەوام لەو بنەماڵەیەدا ماوەتەوە تا دوا سەرۆکیان کە دووچاری شۆڕش و یاخی بوونی داوود خان هاتووە وبەم شێوەیە فەرمانڕەوایی وسەرۆکایەتی ئەو عێلەیان لەدەست داوە.

داوود خانی ئەمیر ئەعزەم کە زۆرجار پیاهەڵدان ووەسف وناوی لەم بیرەوەرییەدا دەکرێت و دەبرێت ئەو کەسایەتیەیە کە فەرمانده وسەرکردەی

---

[١] لە ساڵنامەی ساڵی ١٣١٣– ١٣١٤ سەبارەت بە عێلی کەڵور وەها نووسراوە: فەوجی شمارە ٦٩ بە فەرماندەی محەمەد عەلی خانی سەرتیپ ستبری خاوەن پلەکان بیست ونۆ کەسن.

لەشکری سالارولدەولە بووە کـە لەدەوڵـەتی سـەردەم یـاخی بووبـوو، دژی ڕژێمـی نوێ مەشروتییەت ئاڵای شۆڕشی بـەرپا کردبـوو، تائەوڕادەیـە جارێـك سـوارەکانی گەیـشتنە باغشا وسـاوەی نزیکـی تـاران. بـەڵام سـەرئەنجام لەبەرانبـەر لەشـکری دەوڵەت وموجاهیدینەکان وهێزی بەختیارییەکانـدا شکـستی هێنـا و خـۆی وکـوڕە ئازا ودلێرەکەی عەلی ئەکبەرخان لەم شەڕەدا نزیك ناوچەی (سەهنە) کوژران.

داوودخان سەر بەتایفەی خالیدی یە کە گرنگترین وبەهێزترین تیرەی کـەڵورە، کوێخایەتی وسەرۆکایەتی ئەم تیرە بەدەست باپیرەی ئەوەوە بووە.

داوودخان کوڕی عەباس خان کوڕی ئەسعەد خان کـوڕی عەبـدوڵا بـەگ کـوڕی عەبدول محەمەدە، بەمانای تیرەی خالیدی دەگەڕێتەوە سەر بنەماڵەکەی ئەو.

زینولعابدین خـان عێلخـان وسـەرۆکی کـەڵور بـەگوریس بـاپیرەی داوود خـانی خنکاند. دوای ماوەیەك عـەباس خـان کـوڕی ئەسـعەد خـان هـەلێکی بـۆ ڕەخـسا. بەتایفەکەیەوە هەڵیکوتایە سەر سەرۆکی کەڵور وبراکـەی تـوانی پاشـاخانی کـوڕی زەینولعابـدین بـە شمـشێر پارچـە پارچـە بکـات، ولەتۆڵـەی باوکیـدا شمـشێرە خوێناوییەکەی (لێسییەوە).

دوای زەینولعابدین خان، محەمەد عەلی خانی بـرازای بـووە سـەرۆك وعێلخـانی کەڵور وداودخان سەرۆکی تیرەی خالیـدی بووەتـە بریکـاری لەبـەڕێوەبردنی عێلـی کەڵوردا وکاروباری سەرکردایەتی ئـەو عێلـە، بـەڵام ئـەم ڕێکەوتنـە زۆری نەخایانـد وەکـو لەدواییـدا باسـی دەکـەین، داوودخـان ئەویـشی لەکارخـستوو خـۆی بـووە فەرمانڕەواو سـەرۆکی ڕەهـای عێلـی کـەڵور. داوودخـانی ئـەمیر ئـەعزەم پیـاوێکی گەورە وبەهیمەت ولێبوورد ومیوان نەواز وبەرزەفڕ بوو. توانـا وسـامانێکی فراوانـی بەدەست هانی هەموو گەشت زار ولەوەڕگاکانی ناوچەی کەڵوری کەوتـە دەسـت، و لە چـنگی ئاغـای حەسـەن خـانی وەکیلولدەولـە وکوڕەکـانی دەرهـانی. لـەماوەی سەرۆکایەتی ئـەودا تـیرەی خالیـدی هێـز وتوانـا وسـامانێکی فراوانیـان وەدەسـت کەوت بەڕادەیەك هەموو تایفەکانی تریان شاردەوە ونەخشیان نەما وسڕایەوە.

لەبەر زوڵم ودەسـت درێـژی ئـەم تیرەیـە بەشـێك لەوخەڵکـە بەتایبـەت تـیرەی "خەمان" بەگزادەکانی گیلان وتایفەکانی سیاه سیاه وکەڵەپا ئێرانیان بەجێهێشت و لـە دەوروبـەری خانـەقین ومەندەلیـدا نیـشتەجێ بـوون. داوودخـان بـەو توانـا

گەورەیەوە وئەو سوارە شەڕکەر وئازا ودلێرانەی کە لەژێر فەرمانیدا بوون، ملکەچ وگوێڕایەڵی بوون، دەیتوانی ببێتە مایەی وبناغەی خزمەتێکی گەورە وشایان بۆ گەل وووڵاتەکەی، بەڵام بەداخەوە هەموو توانا ودلێری وکارامەیی ولێهاتوویی خۆی لەڕێگای لار وپووچدا بەفیڕۆ دا.

عێلی کرند :

عێلی کرندیش وەك عێلی کەلّور، یەك فەوج سەربازیان هەبووە وسەرۆکایەتی ئەو فەوجە لە کۆنەوە بەدەست بنەماڵەی مەلیك نیازخانەوە بووە[1] و لەدەورانی ئەم دواییەدا حوکمڕانی وسەرۆکایەتی کرند بەدەست عەلی مورادخانی "ئیحتشامولمەمالیك"ەوە بووە. دوای ئەو کەوتە دەست ئیسماعیل خانی سالار ئەفخەمی کوڕی.

هەوارگەی هاوینە وزوسانی ئەم تایفە شارۆچکەی کرند ودێهاتەکانی دەوروبەری و ڕێژاو وبان زەردە وپاتاق وبەشێك لە بشیوە بووە، جگە لەمانە دێهاتێکی یەکجار چاك وبەپیتیان نزیك قەسری شیریندا کە بە سەرئاسیاو بەناوبانگە هەیان بووە.

لەوەڕگاکانیان ناسراو بە جگەرلو وجن هەردە وشك مەیدان بووە، کە زۆربەی ئەو ناوچانەیان لەدەست دەرچووە وکەوتۆتە ژێر دەسەڵاتی کەلّورەکانەوە. ئەم ناوچانەی کە باسمان کرد موڵکی پاکی دەوڵەت بووە کە لەجیاتی موچەی سەربازیدا بە عێلی کرند بەخشراوە. بەڵام ئیمڕۆ سەرۆکەکانیان ئەم ناوچانەیان بە موڵکی تەواوی خۆیان دەزانن.

کرند شارۆچکەیەکە کە چەند هەزار کەس جەمعیەتیەتی. کە بەجوانترین وچاکترین ناوچەی ئێران لەئاست ئاو وهەواو دیمەنەوە دەژمێردرێت. لەلایەکیەوە کێوێکی جوانی بەشکۆ وبەرز وسەرسەخت لەپاڵیدایە ولەلایەکی ترەوە دەشتێکی

[1] لە ساڵنامەی پەیوەست بە مێژووی سوڵتانەکانی ساسانی ساڵی ١٣١٣- ١٣١٤کۆچی بەم جۆرە نووسراوە فەوجی کرند ژمارە ٦٨ لەژێر فەرمانـدەیی عەلی مورادخانی ئیحتیشامولمەمالیك ئەمیر تومان، نصراللە خانی سەرتیپ سەرپەرشت و یاوەر سێ کەس.

پان پۆڕ پڕ لەپیت وبەرەکەت گرتوویەتیە بەر. شارۆچکەکە خۆی هالەنێو دۆڵێکدا و لەپاڵ دەشتێکی سەوز، کە چەندین کانی زۆر ئاو وجوان و دڵنشینی تێدایە.

لـە کرنـدا خـەڵکێکی جوولەکـەی تێدایـە کـە بـە کاسـپی وبازرگـانی وپیشەسازییەوە دەست بەکارن. وادیارە ئەم جولەکانە لەبەرئەوە لەوێدان چوونکە قوتابخانەی ئەلیانس لەو شارۆچکەیەدا دروست کراوە. خـەڵکی کرند خـەڵکێکی بەهۆش وزیرەك وئازا ووەتـەن پـەروەر وپیشەسازن، کـە لـە چـەقۆ وکلیـل وقفـڵ دروستکردندا کارامە وبەناوبانگن.

پیشەسازانی کرنـدی تفـەنگی سـێ تـیری فرەنـسەوی ودەمانـچەی مـاوزەری ئەڵمانی وەك خۆی دروست دەکەن کە ناتوانرێت بەئاسانی لـە یـەکیان بکرێتـەوە. لەشەڕی نێو دەوڵەتی ئەم دواییەدا زیانێکی فراوانی مـادی ومەعنـەوییان لێکـەوت. لەکاتی هێرشەکەی هێزەکانی حوسەین رەئوف بەگی تورك وەکو لەمـەودوا باسـی دەکەین بەتەواوی تالآن کران وپتر لەسەد وپەنجاکەسیان لێکوژرا ودوایـی کەوتنـە بـەر شـالآوی دەسـت درێـژی ڕووسـەکان وزەرەرو زیـانێکی فراوانیـان لێکـەوت. مەزهەبی و ئاینییەکانی کرند زۆربە "عەلی وللای" یە.

گۆران :

گۆران عێلێکی گەورەیە بەچەند بەش دابەش بووە و هەر بەشێکی بـە یاسـای سەربازی ولەشـکری پێـشوو سـەد سـەربازیان پێشکەش کـردووە، سـەرۆکی هـەر دەستەیەك بەپێی یاسای سەربازی ولەشکری کۆن سوڵتانیان پێ دەووتن، کە ئەم پلەیە هاو رەدیفی پلـەی سـەروانی ئیمـڕۆ وایـە، لـەم ڕووەوە سـەرۆکی تایفـەکانی گۆرانیان بە سوڵتانی گۆران ناودەبرد.

گرنگترین تایفەکانی گۆران بریتین لە:

تایفەی گاوارە، کە جێگا ومەرکەزی سەرۆکی عێڵی گۆرانن، و نزیکەی هەزارو پێنج سەد بنەماڵەیەك دەبن.

دەستەی تفەنگچی فەتاح سـوڵتانی کـە بـە (بریـایی) بـەناوبانگن، نزیکـەی حـەوت سەد بنەماڵەیەك دەبن.

دەستەی تفەنگچی فرامەرز سوڵتانی، نزیکەی هەزار بنەماڵەیەك دەبن.

دەستەی قەڵخانی وەیس عەلی سوڵتانی، کە نزیکەی هەشت سەد بنەماڵەیەك دەبن.
دەستەی قەلخانی عەلی سوڵتانی نزیکەی هەزار ودووسەد بنەماڵەیەك دەبن.
دەستەی نیریژی (نیرژی) و کویك وعەلی ئاغایی، نزیکەی هەشت سەد بنەماڵەیەك دەبن.
دەستەی بی بیانی، بیویانی رەزا سوڵتانی، نزیکەی پێنج سەد بنەماڵەیەك دەبن.
دەستەی جافی تایشەیی و قادر میر وەیسی، کەدوو هەزار بنەماڵەیەکن.

ئەم هەشت تایفە فەوجێکی ٨٠٠ سەربازیان هەبوو کە بە دەوڵەت پێشکەشیان دەکرد کە بە ئازایی ودلێری بەناوبانگن. فەوجی گۆران بەناوی شوێنەکەیانەوە بە فەوجی قەڵازنجێر ناوبانگیان دەرکردووە. سەرۆکایەتی عێلی گۆران لە دوو سەد ساڵ لەمەوپێشەوە بەدەست بنەماڵەی مەلیك باسم خانەوە بووە، کە ماوەیەك بە هێز وتواناو ماوەیەکیش بە زەبوونی ولاوازی حوکمڕانیان کردووە.

گۆرانەکان چەند کەسێك لە سەرۆکەکانی خۆیانیان کوشتووە وخنکاندوویانە حوسەین خانی سەردار موعەزەم، کە ئاخرین فەرمانڕەوایان بوو پتر لە چل ساڵ حکومەتی کرد. لەسەرەتاوە ویستی بەهێز وتوانا وبرایی لەگەڵیان بجوڵێتەوە وڕەفتار بکات بەڵام گۆرانەکان کوژرانی باوباپیریان خستەوە یادی ناچار دەستی لە قودرەت نومایی و بەهێز ڕەفتار کردن هەلگرتوو کەوتە دوو دەستی و جیاوازینانەوە لەنێو تایفەکاندا.

موڵك ولەوەرگا وشوێنی ژیانی تایفەکانی گۆران بەتەواوی موڵکی دەوڵەتە، تایفەکانی گۆران ئەو ناوچانەیان بەپێی ژمارەی ئەو سەربازانەی کە ئەیدەنە دەوڵەت لەنێوان خۆیاندا دابەشیان کردووە، بەڵام سەرۆکەکانی تایفەکان هەرکاتێ دەستمان ڕۆشتبێ وەك موڵکی خۆیان لەو شوێنانەدا جوڵاونەتەوە. حوسەین خانی سەردار موعەزەم چونکە خۆی لەبەرانبەر هێزو توانای تایفەکاندا لاواز دەبینی هانای هێناوە بەر فێڵ وتەڵەکە بازی، کچەکەی خۆی شاهزەنان خانم کە کچێکی ناوداربوو دای بەداوود خانی کەلۆر وماوەیەك بەپشتیوانی ئەو بەهێز وتواناوە جوڵایەوە. داوودخان چەند جارێك بۆ یاریی وکۆمەکی بەلەشکرێکەوە

پــەلاماری گــۆران دەدا بــەڵام هــەموو جارێــك دووچــاری بەرگرییــەكی ســەختی گۆرانەكان دەبووەوە وكارێكی نەدەبردە پێشەوە.

لەتایفــەی گۆرانــەكان تایــشەییەكان وقــادر مــیر وەیــسییەكان ونیریجیــەكان وبیویانییــەكان[1]. ســونی مەزهــەبن وتایفــەی گــاهوارە (گــاوارە) دوو دەســتە لــە تفەنگچیەكان ودوو دەستە لە قەڵخانییەكان عــەلی ولــلای مەزهــەبن یــان بەووتــەی خۆیان "ئەهلی حەق"ن و زۆربەیان لە دەستەكانی ئەو تایفەن سەبارەت بە ئازایی وبــوێری وخــۆڕاگری قەڵخانییــەكان و هــەم تفەنگــچیەكان هەمیــشە نــاودارتر و لەپێشەوەی هەموو تایفەكانی گۆران بوونە.

جیاوازی مەزهەب

پێشەوایی مەزهەبی تایفەكانی عەلی وللای گۆران و بەشیّ لە خەڵكی سەنجاوی بەدەست سەیدەكانی گۆرانەوەیــە، كــە "تەكیەكــەیان" لــە گونــدی "توماشــی"یــە كەكەوتۆتە شوێنێكی چاك لەپاڵ ڕووبارێكی زۆر ئاو وبێشەیەكی سەوز وپڕ درەخت دایە. پێشەواكەیان لەم دواییەدا سەید ڕۆستەم بوو كــە پیــاوێكی یــەكجار ڕەوشــت بەرز وكارامە وشایستەبوو. خــۆی وســەید شەمــسەدینی كــوڕی لــەنێوان تایفــەكانی عــەلی ولــلای دا یــەكجار خۆشەویــست وبــەڕێز بوونــە ســەید ڕۆســتەم نــەوەی خوالێخۆشبوو سەید براكەی نــاودارە كــە لــە قوتبــە گــەورە ورەهبــەرە مەزنــەكانی عــەلی ولــلای یەكانــە لایــەنگیر وموریــدەكانی ســەبارەت بــە ئــەو كــەراماتێكی زۆر دەگێڕنەوە، پیاوێكی ڕەوشت پاك و خەڵكی بەگشتی باوەڕێكی زۆریان پێی بووە، هەمیشە لە تەكیەكەیدا جەمعی دەروێش بەزكر ونەزرونیاز وخوێندنی كەلام كــە لــە سروودەكانی عەلی لــلای یەكانــە ســەرگەرم بوونــە. یــەكیّ لــەو دەروێــشە ناودارانــە دەروێش نەورۆزی سەنجاوی بووە.

---

[1] تایشەیی وقادر میروەیسی وبیویانی ونیرژی، ئــەم تایفانــە هــەموویان لەمێــژووی كــۆن ونوێدا جاف بوونە، ئەم تیرانە بەهۆی كوشتنی قادر بەگی كویخسرەو بەگی سەرۆكی هۆزی جافەوە لەناوبژی ئەم تیرانەدا كە بەشەر هاتبوون لەسەر تەكبیری قادر بەگ پــێش وەفــاتی، ناوچــەی جافی مورادیان بەجیّ هێڵاوە وهاتوونەتە پاڵ گۆرانەكان.

تایفه سونی مەزهەبەکانی کرماشان وکوردستان بەگشتی پەیڕەوی مەزهەبی شافیعین، وسەربە تەریقەتی نەقشبەندی یان قادرین. پێشەوای تەریقەتی نەقشبەندی لەم ڕۆژانە بەدەست جەنابی شێخ حوسامەدین وشێخ عەلائەدینەوەیە، کوڕانی شێخ عوسمانی سەراجەدین.بەداخەوە شوێن وجێگا وتەکیەیان لە دەرەوەی ئێران ولە عێراقی عوسمانیدایە.

شێخ حوسامەدین پیاوێکی گەورە ودانا وفەقیه ودیندارە، هەموو مەرجەکانی شێخایەتی وڕەوحانی تێدایە بەسەر ئەمانەیشەوە، ئێران دۆستە، ونفوز وتوانا ودەست ڕۆیشتنێکی ڕاستەقینەی لەنێو تایفەکانی سونی مەزهەبەکاندا هەیەو کاروباریان بەدەست شێخانی تەریقەتەوەیە. زانا ومەلاکانی شەریعەت لە بەرانبەریاندا ناچار بەتەسلیم وخۆبەدەستەوەدانەوەن.

پێشەواکانی نەقشبەندی یا قادری وهەتا قوتابی وشاگردەکانیشیان عالم وفازل وفەقیه و ئەدیب وشاعیر بوونە وهەن، لەم دواییەدا مەلا عەبدولڕەحیمی مەولەوی تاوگۆزی سەربە تایفەی باوەجانی یە کە لە دەورەی خۆیدا لە عیلم وئاین و ئەدەبی فارسی وعەرەبی وشعری جوانی کوردیدا لە عەجایبەکانی ڕۆژگارە، بەپێچەوانەی سونییەکانەوە سەیدەکان وپێشەوا ورەهبەرەکانی عەلی وللاییەکان کە زۆربەیان نەخوێندەوار وخەڵکی سادە وڕەمەکین و کەمتر ئامادەن سەبارەت بە ئاین وتەریقەتەکەیان کە لە ئاینە باتنی وڕەمزییەکانە زانیارییەکی سوودمەند بخەنەڕوو، یان وەك زانیارییەك بیخەنە سەرکاغەز. ئەمە شتێکی سەرسوڕهێنەرە بەڵام لەمە عەجایب تر ئەوەیە لەگەڵ ئەوەدا تایفەکانی سونی مەزهەب بەسەختی پابەندی ئاینی پێشەواکانیانن کە بە فەزیلەت وکەمالی دینی و ئەدەبییەوە بەناوبانگن، وە بە ڕاشکاوی ئەحکامی ئیسلام سەبارەت بە یەکێتی وبرایەتی وخۆپاراستن لە توند وتیژی براکوژی لەنێو موسوڵماناندا بڵاودەکەنەوە و بانگهێشتی بۆ دەکەن. ئەم تایفانە پابەندی عەهد وپەیمانێك نین چەندین جار بینراوە نەتەنها لەگەڵ میوان وپەناهەندەکانیانا غەدر وخیانەت دەکەن بەڵکو لەگەڵ براکانیشیاندا ڕەحم وبەزەییان نیشان نەداوە. بێ گومان ئەم جۆرە دڵڕەقی و بێ بەندو باری شەقاوەتە لەنێوان هەموو تایفەکاندا بەرچاو دەکەوێت، بەڵام ئەم خوو ڕەوشتە زبرو ناپەسەندە لەنێوان خەڵکێکدا کە پێشەوای دانشمەند وزانایان

هەبێ ودەمارگیریی فراوانی ئاینیان هـەبێت جێـی سەرسـوڕمان وجێـی بـاوەڕکردن نیە.

بەپێچەوانەی ئەوانـەوە هـەر ئـەو گۆرانـەکانی قـەڵخانی لەگـەڵ ئەوەیـشدا کـە عێلاتی ترین و توندوتیژترین عێلی سەر زەویـن وپێـشەوای دانـا وزانایـەکیان نیـە، لەگەڵ ئەمەیشدا خەڵکێکی سینە ساف وسادە وئامادەی فیداکارین وپابەند وعەهد وبەڵێن وپەیمانیانن.

ئەم جیـاوازی مەزهەبییـە بـۆ تایفـەکانی گـۆران سـەرەنجامێکی مـاڵ کاولکـەر وناگەوار وناخۆشی لێ کەتووەتەوە.

سەرلێ شێواوی تـایفەکـانی گۆران

تایفەی گەهوارە کە شوێنی نیـشتەجێیان شارۆچـکەی گـەهوارە ودێهاتـەکانی دەوروبەریەتی چاکترین موڵك وزەوی گۆرانەکانیان بەدەستەوەیە. ئـەم گونـدە لـە حەقیقەتدا شوێنێکی سەوز ودڵڕفێنە کـە هالـە ی کێـوێکی پـڕ درەختـدا. ڕووبـاری زەمکـان لـە پاڵیـدا یـە لـە شارۆچـکەیەکی بـچووك دەچـێ نزیکـەی چـوار سـەد بنەماڵەیەکی تێدا دەژی، وچـەند دوکـانێکی نـەجاڕی ئاسـنگەری وکـەوش دروونـی تێدایە کە کشتوکاڵیان جگە لە گەنم وجۆ بریتی یە لە باغداری وتوتن کـاری. سـێو وتـوتنی گـەهوارە لـە هـەموو ناوچـەکانی خۆرئـاوادا بەناوبانگـە. ئەگـەر ئاسـایش وئەمنییەت ودادپەروەری بەرقەرار بێت ئەم ناوچەیە توانـای پێـشکەوتن وئـاوەدان بوونەوەی بەبەرەوەیە، بەڵام بەداخەوە ئێمڕۆ بە ئاگری نائـەمنی وئـاڵۆزی وسـتەم ودەست درێژی هەندێ لە سەرۆکەکانیەوە دەسووتێن.

دوو دەستە لە تایفـەی تفەنگچی کـە بـەناوی سـەرۆکە پێـشووەکانیانەوە بـە فرامەز سوڵتانی وفەتاح سوڵتانی بەناوبانگن بە ئازاترین ودلێرترین خـەڵکی گـۆران دەژمێردرێن. فەرامەرز سوڵتان کوڕی ڕۆستەم سوڵتان پیاو چاکی لایەق وشایـستە ودادگەر بوو، سەودای گەورەیی لەسەردا بوو لەدەورەی زلولسوڵتاندا دەستگیر کرا ولەســێدارە درا. دوای ئـــەو کوڕەکـــەی جەهانبـــەخش خـــان کـــە نازنـــاوی "زەرغامولـسەڵتەنە" بـوو، بـووە سـەرۆکی تایفەکـە لەگـەڵ ئـەو هـەموو لیاقـەت وکارامەیی وقسەزانی وقەریحەداری وخەت جوانی وئینشا چاکی وخوێندەواریەیـدا،

پیاوێكی فیتنەباز ولەخۆڕازی ودەست درێژكەر بوو. ئـەو بـە دەسیـسەربازی وفێـڵ وتەڵەكە ودژایەتی بەردەوام بنەماڵەی فەتاح سوڵتانی لەنێو بـرد ونابوتیـانی كـرد. وسەرۆكایەتی ئەو تایفەی لـە فـەرمانڕەوای گـۆران بـۆ زۆرابخـانی بـرای وەرگـرت. لەدەورەی ئەودا خەڵكی تفەنگچی تووشی هەموو جۆرە ستەمێك هـاتن وزۆربـەیان چوونە نێو تیرەكانی ترەوە وخۆیان شـاردەوە ولەبەرچـاودا وون بـوون. بەشـێكی زۆریان لەبەر هاوسێیەتی وڕەوشت چـاكی سـەرۆكەكانی تایفـەی سـەنجاوی هاتنـە نێو تایفەكەمانەوە وبوونە خزمەتكاری تایبەتی خۆم وبراكانم، لەوەفاداری وئـازایی وبوێری ودڵسۆزیدا چاكترین وهەڵبژێردراوترین سوارخاسانی سەنجاوی بوون.

ســـەرۆكایەتی تایفـــەی وەیـــس عـــەلی ســـوڵتانی بەدەســـت بارامخـــانی ڕەشیدولسەلتەنەوە بـوو.كـە لـە لێهـاتوویی وئـازایی وكارامەییـدا یەكـەم پیـاوی ناوچەی ڕۆژئاوا دەژمێردرا. هاوكاری وفیداكاری ئەو زاتە سەبارەت بـە ئێمـە كەلـە بـەرەنگاری ئینگلـسەكاندا دێینــە ســەر باســی چــاكترین نموونـــەی جــوامێری وخۆڕاگرییە كە دەتوانی بێتە سەر مەشقی هەر ئێرانییەكی نیشتمان پـەروەر. ئـەم تایفە هەر وەك چەند جارێك كەوتوونەتە بەر شاڵاوی دەست درێـژی قەڵخانیـەكانی عەلی سوڵتانی، بـەڵام كـارزانی ودانـایی وكارامـەیی ڕەشیدولسەڵتەنە ئـەم تایفـەی پاراســتووە وتــوان یــان لـــەنێو گۆڕانەكانــدا بەســەربەرزی وتاڕادەیــەك بــە خۆشگوزەرانی بژین. ئەم تایفە لەتایفەكانی تری قەڵخانیەكان لـە شارسـتانیەتەوە نزیك ترن.بەڵام ئەو زاتە تەمـەن یـاری نـەدا وژیـانی كـورت بـوو ئێـستاكە براكـانی بەتایبـەت قـادر سـوڵتان وڕەشـید ئەلـسەلتەنەی دووەم پیـاوانێكی شایـستە وبەتوانان ئەگەر بـارودۆخ وئـەوزاع یارمـەتییان بـدات دەتـوانن تایفەكـەیان بـەرەو پێشكەوتن وئاوەدانی ببەن.

تایفەی "قـەڵخانی" ناسـراو بـە"عـەلی سـوڵتانی" لەتایفـەكانی تـری قـەڵخانی دواكەوتووترن بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا پیاوانێكی ئازا وچالاك وبوێر وزیرەك وسادەن. زۆر ڕووی داوە لـە كـارزار و شـەڕ و شـۆڕدا بەچـەن پارچـە نـان وچـەند بەڕوویـەك قەناعەتیان كردووە، بەڵام هەرگیز ئامادە نەبوون خۆ بەدەسـتەوە بـدەن وزەبـون وملكەچ بن. ئەگەر ئەم خەڵكە چاك پـەروەردە بكرایـەن سـەرۆك و ڕێنیـشاندەری چاك ولێزان ودانا و كارامە ڕەهبەرییانی بكردایە ڕێـی تێدەچـوو كـە پێـشكەوتنێكی

بەرچاویان وەدەست بهێنایە و هەتا بەسەر هەموو تایفەکانی تری گۆراندا زاڵ بوایەن وسەرۆکایەتییان بگرتایەتە دەستمان. بەڵام بەداخەوە لە نەخوێندەواری وجەهالەتێکی تەواودا سەرگەردانن کارو پیشەیان دزی وجەردەیی وتاڵان ودەست درێژییە بەسەر خەڵکانی تردا. زۆربەی تایفەکانی سونی مەزهەبی گۆرانیان لەنێو بردووە ولەژیانی فەقیری وبەدبەختی وپەرتەوازەییدا رۆژگار دەبەنەسەر.

سەرۆکەکانیان لەم دەورە وزەمانەدا ئەسەدوڵڵا بەگ کوڕەکەی جەهانگیرە کە نموونەی تەواوی عەیاری هۆشیاریوبوێری وخەڵك ئازاردان وشەرارەت ونەگونجاوی لەگەڵ خەڵکدا، ئەم تایفەیە لەسەرەتاوە بەزۆر وبەهێز وبەیارمەتی حکومڕانی گۆران دەستەی "بیویانیکانیان" لەناوچەکانیان بڕیووە وناچاریان کردوون بۆ ناوچەکانی "میزۆبۆتۆمیا" کۆچ بکەن وپاشماوەکانیشیان لەوپەڕی ناخۆشی وفەلاکەت دا دەژین ودووچاری هەموو جۆرە ستەمێکن بەرەو سەرنگونی ونابوودی ولەبەین چوون دەڕۆن. دوای بیویانیکان نۆبەت هاتووەتە سەر قادر میر وەیسییەکان، قەڵخانیەکان بە پێشکەش کردنی بەرتیلێك بە حوکمڕانی گۆران جێگا وشوێنی ژیان ونشیمەن ولەوەڕگاکانیان زەوت کردوون وهەڵیان کووتایە سەریان ودوای شەڕو پێکدادان وخوێن ڕژانێکی فراوان و درێژ خایەن، قادر میر وەیسییەکان کە نزیکەی حەوت سەد بنەماڵەیەك دەبوون ناچار بەکۆچ بوون ورویان کردە ناوچەکانی میسۆبوتامیا (میزۆبۆتۆمیا).

تایفەی تاییشەییش لەزەمانی خۆیدا گەورەترین دەستەی عێڵی گۆران وخەڵکێکی کاسبکار وخاوەن مەڕو ماڵات، وسامان دار بوونە. توانا ودەوڵەمەندی ئەمانە بووە هۆی جوڵانەوەی هەستی حەسادەت وتەماحی تایفەکانی تری گۆران، بەتایبەت قەڵخانیەکانی تری عەلی سوڵتانی. تاییشەییەکان کەوتنە بەر هێرش وشاڵاوی تایفەکانی قەڵخانی لەلایەکەوە ولەلایەکی ترەوە وەلەد بەگیەکان. تایشیەکان وەك "سندان" لەدوولاوە کەوتنە بەر چەکوشی ئەم دوو تایفەیە، ناچار ئەوانیش ناوچەکانی خۆیانیان بەجێهێڵاو لەنێو عێلەکانی تردا خۆیان شاردەوە یان بەرەو میزوپوتومیادا کۆچیان کرد. بەشێکی کەمیان کە مابوونەوە لەژێر دەستی قەڵخانیەکاندا زەبوون بوو بوون وسامان ومەڕو ماڵاتیان لەدەست دابوو وهیچیان بۆ نەمابووەوە، ئەمانیش وەك قەڵخانیەکان کەوتنە دزی وجەردەیی

دەتوانین بڵێین لەم بوارەدا لە مامۆستاکانیان بردەوە. تایفەیەکی تری سونی مەزهەبی گۆران نیرژی یە. نیرژییەکان کە دەستەیەکی بچووکی کویکەکان بەشێکن لەوان، سەرۆکی ئەم تایفەیە لەم دواییەدا سەفەروخان کوڕی یار وەیس سوڵتان بوو. پیاوێکی لێهاتوو ڕاست گۆ، و هەتا ئەو لەژیاندا بوو نیرژییەکان لەبرەودا بوون وەك خۆیان مانەوە. سەردار موعەزەم حوکمڕانی گۆران کچەکەی خۆی لێ مارەکرد بەکاریگەری وڕێنمایی ئەوەوە توانی حوکمڕانی ودەسەڵاتی خۆی بپارێزێت، دوای کۆچی دوایی ئەم پیاوچاکە کە لەگەڵ فەوتی ڕەشیدو ئەلسەلتەنەنەدا کە دۆست وهاوکاری بۆماوەیەکی کەمیان لەنێواندا هەبوو، برا دەسیسە باز وخیانەت پیشەکانی سەفەروخان بەناوی شابازخان وڕەزاخانی نیرژی، سەرۆکایەتیان گرتە دەست، لەپێشەوە کوڕە ئازاو دلێرەکەی ئەکبەرخانیان کوشت، ودوای ئەم کوشتنە کەوتنە گیانی خەڵکی بێتاوانی نیرژی وئەم تایفەیە بەرەو تیاچوون ونابوودی دەڕۆن.

- عێلی جاف :

لەهجەی جافی شێوەیەکە لە زمانی کوردی کە قەڵەمڕەوی ئاخافتن بەم لەهجەیە لەئێران وعێراقدا دەڤەرێکی یەکجار فراوانی گرتۆتەبەر ولەگەڵ لەهجەی سۆرانی سولەیمانی ولەهجەی کوردستانی سنەیی ولەهجەی تایفەکانی موکری ومەهاباددا نزیکن. ئەسڵ وبنچینەی ووشەی جاف نادیارە بۆم[1]. ئاهەنگی لەهجەی جافی ئەگەر چی بە موحکەمی وبتەوی لەهجەی کوردی ئێمە نیە، بەڵام زۆر ناسك وشێوایە. ئەو تایفانەی بەم لەهجەیە ئەدوون بە جاف بەناوبانگن گرنگترین

---

[1] دکتور کەریمی سەنجاوی دەڵێ بەپێی لێکۆڵینەوەیەك کە لەم دواییەدا، دکتۆر حەسەن بەگی جاف لە تێزی دکتۆراکەی خۆیدا لە دانشگەدەی ئەدەبیاتی تاراندا کردوویەتی دەڵێت، ئەم ووشەیە لە – جاو – و –جاوان– ەوە هاتووە کە جوانڕۆ یان جاوان رود نموونەیەتی. (ئەم پەراوێزە دکتۆر کەریمی سەنجاوی نووسیوویەتی، بۆ زانیاری پتر دەڵێین کە ووشەی جاف لە جاوانەوە هاتووە و ئەم ووشەیە گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە وسەرەنجام جاوان بۆتە جاف. بڕوانە کەریم بەگی فەتاح بەگی جاف: تەئریخی جاف لێکۆڵینەوەی دکتۆر حەسەن جاف، بەغدا، ١٩٩٥، ل٢٠– ٢٣.)

تایفەکانی ئەم ئێلە لە وولآتی کرماشاندا بریتین لە تایفەکانی جوانڕۆ وباوەجانی، قوبادی وەلەد بیگی، تایفەکانی سونی مەزهەبی گۆران کە لە پێشەوە باسمان کرد هەر بە لەهجەی جافی ئاخاوتن دەکەن. گرنگترین وگەورەترین تایفەی جاف لەم ڕۆژانەدا تایفەی ڕەسەنی ئێرانی عێلی گەورەی جافی مورادییە کە بەداخەوە لەدەرەوەی مەرزەکانی بەزۆر سەپێنراو بەسەر ئێراندا دەژین.

- عێلی جوانڕۆ :

بەچەند بەشێك دابەش بوونە:

١- دەستەی وەکیل کە ئێستاکە نزیکەی هەزار ودووسەد بنەماڵەیەك دەبن. ئەم ئێلە بەتەواوی نیشتەجێن ودەستمان لە کۆچەری ودەوارنشینی هەڵگرتووە وئیشی سەرەکی خەڵکەکەی باغداری وئاژەڵدارییە. شوێنی نیشتەجێیان لەلایەن بەرگری وشەڕەوە یەکجار موحکەمە. بەسەرۆکایەتی تایفەی جوانڕۆ وەکیل دەوترێ وەکالەت، لەمێژە پلەیەك بووە لە دەستگای حکومەتی والییەکانی کوردستاندا بەومانایە تایفەکان وەکالەتیان داوە پێی تا بێتە وێنەریان لەلای والییەکانی کوردستان یاوەك بە پێچەوانەی ئەم بۆچوونە والی ئەم پلەیەی پێ سپاردووە کە ببێتە وەکیل ولەچوارچێوەی ئەو وەکالەتەدا سەرۆکایەتی تایفەکان بکات[١].

خەڵکی جوانڕۆ ئازاد وئازاو بەرزەفڕ وکاسبکار وچالاکن. بەڵام لە خوو پیشەی دڕەندەیی ودزی وجەردەییەوە دوورن. قەڵای موحکەمی جوانڕۆ لە بنیاتەکانی ئەمان للا خانی والییە کە بۆ جێگای حکومەت دروستی کرد.هەستەی بازرگانی وکەسابەتی جوانڕۆ شارۆچکەی پاوەیە کە چەند هەزار نەفەرێك جەمعییەتی هەیە لەشوێنێکی جوان ودڵڕفێن وپڕ جموجووڵدایە.

- وەلەد بەگی :

ژمارەی جەمعیەتیان لە دوو سەد بنەماڵە پترتر نیە بەڵام نزیکەی سێ سەد تا چوار سەد بنەماڵە لەتایفەکانی وەك تایشەیی و ئەوانی تر هاتوونەتە نێوانیانەوە، وەلەدبەگییەکان هاوسێی باکوری خۆرئاوای سەنجاوییەکانن.

---

[١] ئەم بۆچوونە لە ڕاستتر دەچێت. "وەرگێڕ"

له هەوارگەی هاوینەدا زەوی ودێهاتی چاکیان هەیە، له هەوارگەی زمستانیشدا جێگا وزەوی زۆر چاکیان له مولکەکانی دەولەت بەدەست هێناوە. دزی وجەردەیی ودەست درێژی لەنێوانیاندا بەربلاوە لەم ڕووەوە له قەلخانییەکان کەمتر نین ئەگەر یەکێك بڕواتە میوانیان پێویستە ئاگای له شت ومەکەکەی بێت، ئەگەر لەگەلیان عەهد وپەیمانێکت بەست، یان پەنات بۆ بردن پێویستە له غەدرو خیانەتیان له مەترسیدا بیت[1].

سەرۆکی تایفەی وەلەد بەگی لەم دواییەدا فەتاح بەگ وکوڕەکانی بارام بەگ "سەردار ئەکرەم"، یەعقوب بەگ "سەردار ئەمجەد"، سۆفی بەگ وعەزیز بەگ بوون، ئەم چوار کەسە خوشکەزای باوکم بوون وبەئێمەیان دەووت خالۆ. بەگزادەکانی وەلەد بەگی سوار چاکانی ئازا ودلێر وبێ باکن.

- **باوەجانی و قوبادی :**

جەمعیەتی ئەمانە نزیکەی دوو تا سێ هەزار بنەماڵەیەك دەبن، هاوینە هەواریان لەدەوروبەری کێوی ساراوەندایە، که له کێوە ناسراو وبەرز وبەشکۆکانی ئێرانە، ئەم ناوچەیە خۆش ئاو وهەوایە پڕ له بێشە وجەنگەلی چڕ وپڕو جوانە، بەلام بۆ کشتوکاڵ دەست نادات سەرۆکی باوەجانییەکان لەم دواییەدا موحەمەد بەگی "ئەمیر ئەسعەد" کوڕی حەبیبوللا بەگ بوو، هەر ئەو کەسەیە کە سالار ئەلدەوله له حاتەم بەخشیەکەیدا ئەم نازناوەی پێ بەخشیبوو، که ئەم نازناوەی بۆ خۆی بەبچووك دەزانی وله پلەو پایەی خۆیدا نەیدەبینی و لەم بارەیەوە لای سالار ئەلدەوله شکاتی کردبوو ناڕەزایە دەربڕیبوو. سالار ئەلدەولەش پێی وتبوو زۆری نەماوە داوای نازناوی "ئەمیرولموئمینین" بکەی.

محەمەد بەگ پیاوێکی سادەو نەخوێندەوار وپیشەو خووی غەدر بوو، ئەو هەر ئەو کەسەیە کە جەردەکانی کاپیتان "شولتز"ی ئەلمانیان بۆ تالانی پول وپارەکەی کوشتیان.

---

[1] پێم وایە خوا لێخۆشبوو عەلی ئەکبەرخان له توهمەداندا یەکجار زیادەڕەوی کردووە. "وەرگێڕ"

یەکێ لە برا هەڵکەوتووەکانی مستەفاخان بوو، کە لە شەڕێکدا لە ناوچەی سەنجاوی لەلایەن کەلۆڕەکانەوە کوژرا. ئەو براکەی تریان حەمە تەقیێ بەگ ئەمیر عەشایەر بوو کە بەدەستی خیانەت، پیشەی سەردار ڕەشیدی ئەردەڵان کوژرا ڕەحمەتی خوای لێ بێ.

- **تایفەکانی هەورامان :**

هاوسێی جوانرۆن وبەیەکەوە بەستراون، بەڵام لەیەك جیاوازن ولێشاو و بنەچەکیان یەك نیە. عێلی گەورەی هەورامان لە کۆنترین ورەسەنترین تایفەکانی ئێرانن. هەورامان دەبێتە دوو بەشەوە: هەورامانی لهۆن و هەورامانی تەخت. هەورامانی تەخت دەبێتە سێ بەشەوە: رزاو وتەخت ودزلی. ئەم سێ بەشە هەروەك هەر یەکێکیان سەرۆکێکی هەیە. بەڵام ئەوەندە یەکێتی و هاوکاری لەنێوانیاندا بەرقەرارە بەیەك تایفە دەژمێردرێن. خەڵکی هەردوو هەورامان نیشتەجێن وگەرمیان وکوێستان ناکەن. هەورامییەکان خۆیان لە ڕەگەزی ساسانیەکان دەزانن، سەرۆکی هەورامانی لهۆن جافر سوڵتان کوڕی موحەمەد سەعید سوڵتان کوڕی حەسەن سوڵتانە کە نزیکەی بیست کوڕی هەیە ونازناوی "سان"ە. سان بەلەهجەی هەورامانی بەمانای گەورە وسەرۆکە، وادیارە وشەی سنندج هەر لەم ڕیشەیەوە وەرگیراوە کە سانان دژە بەمانای قەڵای گەورەکان، یاوەکو سوکبووی وشەی سوڵتانە.

جل وبەرگی هەورامییەکان خۆیان دروستی دەکەن، لە هەورامان دزی وجەردەیی شەوان بەرچاو ناکەوێت. ئەگەر دزییەك ڕووبدا بە بۆچوونێکی بەهێز تایفەکانی تر کە هاتوونەتە هەورامانەوە ئەنجامی دەدەن، دەرویش لەنێوانیاندا کەمە، میوان دۆست و دەست بڵاون بەڵام سیفەت ورەوشتێکی یەکجار خراویان هەیە، ئەویش دڵڕەقی وخوێن ڕێژی و براکوژییە.

هەورامانی لهۆن نزیکەی دوازدە هەزار وپێنج سەد بنەماڵەیەك دەبن، وهەر سێ بەشی هەورامانی تەخت پتر لە دەهەزار بنەماڵەیەکن. شوێنەکانیان بەتەواوی شاخاوییە، کێوەکانی سەخت ودژوارە چونکە زۆربەی ئەو کێوانە سەنگ و دەوەنی گەورەیە، تاڕادەیەك زەوییان بۆ درەختکاری کشتوکاڵ دەست ناکەوێ بەڵام

لەدەشتەکانی بین ئەلنەهرەین دا گوندی چاك وپڕ پیت وبەرەکەتیان سەندووە. ئاینیان ئیسلامە وپەیڕەوی مەزهەبی سونین ودەمارگیرن بۆ ئەو مەزهەبە ویەکجار توند وتیژن لە بیروباوەڕی ئاینییاندا.

نفوز ودەسەڵاتی مەلا وشێخەکان لەنێوانیاندا لەڕادە بەدەرە، زمانی ئەم تایفانە لەهجەی تایبەتی هەورامی یە کە لەکۆنترین و ڕیشەدارترین زمانەکانی ئێرانە هەر ئەو لەهجەیەیە کە سرودەکان وئاهەنگەکانی "ئورامنی" لەدەورەی ساسانیەکاندا پێێ ووتراوە. لەمێژدا قەڵەمڕەوی ئەم لەهجەیە پان وپۆڕتربوو تا ئێستاکە، لەگەڵ ئەمەشدا هێشتانە دەبینین لە دەڤەری کرماشاندا خەڵکەکانی دێهاتی کەندووله و کرندوسەیدەکانی گۆران وعێلی باجەلان بەم لەهجەیە گفتوگۆ دەکەن، هەروا ئەم لەهجەیە زمانی شیعریی زۆربەی ناوچە کوردنشینەکانە وەك کرماشان کوردستان هێشتانە هەر بەو لەهجەیە شیعر دەڵێن وهەر لەو بابەتەوە بەردەوامن. هەرچی کتێوی داستانی کوردییەکان هەیە وەك داستانی خورشید وخاوەر ونادر وتوپاڵ وکەنیزەك هەموویان بەم لەهجەیە نووسراوە، بەڵام نموونەی جوان وشیرینی ئەم لەهجەیە غەزەلە دڵ نشینەکانی مەولەوی تاوگۆزی یە.

ئەو عێلاتانەی کە بەهۆی گۆڕانکاری سنوورەوە لەئێران دابڕان

پێویستە بەکورتی سەبارەت بەهەندێ عێلەکانی کرماشان و کوردستان کە بەهۆی گۆڕانکاری سنوورەکانی ئێران لەم وڵاتە دابڕان بنووسم.

بێ گومان ئەم تایفانە ئێرانین وئەو سنوورە دەست کردانە کەبەسەر وڵاتەکەماندا سەپێنراوە ناتوانێ لەئێرانی بوونیان وەدەر بنێ.

یەکێ لەم تایفانە عێلی باجەلانە کە لەدەوروبەری قورەتوو نزیك قەسری شیرین نیشتەجێن، جەمعییەتیان نزیك سێسەد تا پێنج سەد بنەماڵەیەك دەبن وپەنجا سوارێکیان بەدەوڵەت داوە[1] سەرۆکەکەیان لەم دواییەدا عەزیزخانی باجەلان بوو، کە لە ئازایی وخۆگریدا ناویان بوو بە مەسەل و دەیانهێنایەوە، شوێنی نیشتەجێیان بەهۆی چەسپاندنی سنوورەوە ساڵی ١٩١٤ز لەنێوان ئێران

[1] لەساڵنامەی ساڵی ١٣١٤ك تۆمار کراوە کە جەمعیەتی سوارەکانی باجەلان بەسەرۆکایەتی عەزیزخانی باجەلان.

ودەوڵــەتی عوســانی و وێنــەری دەوڵــەتی ئینگلــیس وڕووس کەوتــە بەشــی عوسمانییەوە ولەئێران دابڕا.

و لە عێلەکانی تر عەشیرەتی شەرەف باینی یە "شـەرەف بـەیانی" شـەرەف بادینی کە جێی نیـشتەجێی گـەرمیانیان ناسـراوە بەشـێخان وهـۆرین ولەچـاکترین ناوچەکانی زەهاو ومـولکی تـەواوی دەوڵـەت بـوو، وسـەرۆکایەتییان لـەم دواییـەدا بەدەسـت عـەزیزخانی شـەرەف بەیانییـەوە بـوو[1]. سـەد سـەربازیان بـۆ خزمـەت بەدەوڵـەت داوە سـەرکردەیان لـەم دواییـەدا بەدەسـت عـەزیز خـانی شـەرەف بەیانیەوە بووە کـە یـەکێ لـە سـەرۆکی نـاودار وڕێـزدار وڕاسـتگۆکانی ناوچـەکانی کرماشان دەژمێردرێت. جەمعییەتی ئەم تایفە هەزار بنەماڵەیـەك دەبـن بەداخـەوە دوای چەسپاندنی سنوور لەم دواییەدا بوو بـە بەشـێك لـە خـاکی "میزۆبۆتۆمیـا". خۆزگە بەرپرسێکی دانا وکارزان لەلایەن دەوڵەتی ئێرانەوە دەچووە ئـەم دەڤـەرە ولەنزیکەوە خەڵکی شەرەف بایینی وموڵك ولەوەڕگاکانی شێخان وهۆرێنی دەبینی ئـەو سـاتە بۆیـان ڕوون دەبـۆوە چـی ناوچـەیەکی بـەپیت وسـامانداری وەك زێـڕ، وخەڵکێکی ڕەسەن لەئێران دابڕاویان لەدەست چوو.

– عێلی جافی مورادی :

بێگومان لەهەموو ئەم عێلانە گرنگتر عێلی جـافی مورادییـە کـە جەمعییـەتیان بتر لە بیست هەزار بنەماڵەیەکـە کـە ئـەم عێلـە گەورەیـە لەسـەرەتای سـەڵتەنەتی قاجارییەکاندا بەتەواوی سەر بەئێران بوون[2] وتـابیعی والی کوردسـتان دەژمێـردران وهەوارگـەی کوێـستانیان لـە ناوچـەکانی "میزۆبۆتۆمیـا" دا وهەوارگـە ولـەوەڕگای هاوینانیان لەخاکی ئێراندا لە سـنووری کوردسـتان وسـەقزەوە تـا نزیکـەی بیجـار وگەڕوس بوو.

---

[1] هەر لەو ساڵنامەیەدا هاتووە کە جەمعیەتی شەرەف بـەیانی بەسـەرکردایەتی عـەزیز محەمـەد خان.

[2] بەشێ لەم هۆزی جافە لەدەوروبەری سـاڵی ١٦٢٨ز کـاتێ سـوڵتان مـورادی چـوارەم بەغدای گرتـەوە دەسـتی یارمـەتیان بـۆ درێـژ کـردو لـەم سـەرکەوتنەدا کـە لـەمێردی وئازایەتیـەکی مەردانـەیان نوانـد هـەر سـەبارەت بەمـە سـوڵتان مـورادی چـوارەم نازنـاوی مـورادیی پـێ بەخـشیوون ئـەم نازنـاوە لـەو سـەروبەندەدا بـە نازنـاوێکی زۆر گـەورە دەژمێـردرا. باسـیل نیکتین، الأکراد، ص١٦٨.

لەبەر لاوازی والییەکانی ئێران دەوڵەتی عوسمانی لەو ناوچانەدا قودرەت وتوانا ودەسەڵاتی پەیدا کرد، دەوڵەتی ئێران لەمافی خۆی لەسلێمانیەوە وناوچەکانی دەوروبەری دەست بەردار بوو.

کەم کەم ئەم تایفانە لە ئێران دابڕان لەو عەهدنامەیەدا کەلەنێوان ئێران وعوسمانیدا بەستراوە هاتووە: "ئەو تایفە کۆچەریانە ئەو ماوەی لەئێراندان تەبەعەی ئێرانن وئەو ماوەی لە خاکی عێراقدان تەبەعەی دەوڵەتی عوسمانی دەژمێردرێن[1]. چونکە زۆربەی عێلی جاف بە ئاژەڵداری وپەز بەخێوکردنەوە خەریکن، هەموو ساڵێك چەند مانگێکی هاوین بۆ لەوەڕاندنی ئاژەڵەکانیان ڕوودەکەنە هەوارگە کوێستانەکانی دەوروبەری "سنە"، ماوەیەك لەو ناوچانەدا ئەگوزەرێنن دەست درێژی ئەکەنە سەر سامان ودارایی خەڵکی ئەو ناوچانە تا ئەو ڕادەیە چەند جارێك والیەکانی کوردستان وەك فەرهاد میرزا "موعتەئەمەد ئەلدەولە"[2] هێرشی کردووەتە سەرو

---

[1] لەسەدەی یازدە وشازدەهەمیش بەدواوە ململانێی وکێشەو شەڕ لەنێوان دەوڵەتی عوسمانی ودەوڵەتی سەفەوی لەسەر داگیرکردنی کوردستان بەنیازی دامەزراندانی ئیمپراتۆریەتێکی گەورە وبەربڵاو خۆی نواند وکێشەکە گەیشتە ئەوپەڕی لەشەڕی چاڵدێراندا کوردستان زەرەر وزیانێکی زۆری لێکەوت. ئەم وولاتە لەنێوان دەوڵەتی عوسمانی ودەوڵەتی سەفەویدا بەشکرا. هەردوو دەوڵەتەکەش بەردەوام هەوڵی ئەوەیان دەدا کوردەکان لەدژی یەکتر وبۆ یارمەتیدان وپشتگیری لێکردنیان بەکاربێنن، لەم زۆرانبازییە خوێناویەدا نەتەوەی کورد زیانێکی گەورەی لێکەوت کوردەکان بەناوی دوژمنایەتی سونەگەری وشیعەگەرییەوە بون بەداردەستی ئەم دوو دەوڵەتە. بڕوانە: جەلیلی جەلیل، ڕاپەڕینی کوردەکانساڵی ١٨٨٠، وەرگێرانی دکتۆر کاوس قەفتان، بەغدا، ١٩٨٧، ل٧١.

[2] فەرهاد میرزا "معتمد الدولة" کوڕی فەتحعەلی شایە مامەی نەسرەدین شا ساڵی ١٢٣٣ك لە دایك بووە، بە سەختگیری وخوێن ڕێژی بەناوبانگە، لەناو فارس وکوردستاندا فەرمانڕەوایی کردووە لە ساڵەکانی ١٢٨٤– ١٢٩١ والی سنە بووە و لەگەڵ حەمە پاشای جافدا نێوانیان چاك نەبووە داوای لێکردووە کە عەشایەری جاف لەئێران نیشتەجێ بکات وتابعەیەتی ئێران وەربگرن وڕێگای دەست درێژی تیرەکانی جاف نەدا بۆ سەر ناوچە سنووریەکانی ئێران، حەمە پاشا ئەم بڕیارە قبوڵ ناکات و شەڕو شۆڕێکی زۆر لەبەین عەشایەری جاف وهێزی دەوڵەتی ئێراندا ڕوودەدات. سلیمان نوار، تأريخ العراق الحديث من نهاية حكم داود باشا الى نهاية حكم مدحت باشا، القاهره، ١٩٦٨، ص٧.

نەیهێشتووە بێنە خاکی ئێرانەوە[1] .

سەرۆکی عێلی موردای لەدەرەوەی حوکمڕانی ناسرەدین شای قاجاردا محەمەد پاشا[2] کوڕی کەیخوسرەو بەگ کوڕی زاهیر بەگ بووە[3] . حەمە پاشا لەسەرۆکە لایق و کارزان وناودارەکانی کوردستان بووە، پیاوێکی بەتوانا وهەڵکەوتوو وبەهێز وتوندوتیژ بووە. نازناوی پاشایەتی بەشێوەیەکی فەرمی لەلایەن دەوڵەتی عوسمانیەوە پێ بەخشراوە.

عێلی جافی موردای لە چەند تیرەیەکی ناسراو پێکهاتووە کە گرنگترینیان تایفەی شاتری ومیکایەلی وروغزایی یە. عەزیزی شاوەیس سەرۆکی شاتری لە

---

[1] ئەم بڕیارەی فەرهاد میرزایە لە گۆڕانکارییەکە بە سەر پەیوەندی سیاسی نێوان دەوڵەتی عوسمانی وئێراندا هاتبووە کایەوە دوای بەستنی پەیماننامەی "ئەرزنە رومی دووەم" کە لەساڵی ١٢٦٣کۆچی/ ١٨٤٨زاینیدا بەستراوە، سەرچاوە دەگرێ. مادەی هەشتەمی ئەم پەیماننامەیە ئەم راستیەمان بۆ روون دەکاتەوە کە هەردوو دەوڵەتەکە شەڕی گەرم لەنێوانیاندا نەمابوو، رێك کەوتبوون، دژی دوژمنەکانیان کە یەکێکیان هێزی رزگاریخوازی میللەتی کوردبوو لەو مادەدا هاتووە: هەردوو دەوڵەتەکە موافەقەتیان کرد بەهێزی هەردوو وڵات لەو عەشائیرە کوردانەی کە لە سنوورەکان هاتوچۆ دەکەن و ئاژاوە دەنێنەوە، بدەن، لەشکری هەردوو لا لەسەر سنوورەکان جێگیر ببن. لەم قۆناغەدا بوو هۆزی جاف یەکجار بەهێز بوون، سەرۆکی هۆزی جاف حەمە پاشای جاف بە هەموو توانایەکیەوە هەوڵی داوە هۆزەکەی بەسەربەخۆیی بژین و لەم رووەوە هەوڵی داوە سەر بۆ کاربەدەستانی ئێران وعوسمانی دانەنەوێنێ ودژی نیشتەجێکردنی هۆزی جاف ڕاوەستێ، لەبەرئەمە عەشایەری جاف گرفتاری ونارەحەتیەکی زۆریان بۆ هەردوو دەوڵەتەکە پێکهێنا. دکتور فریدون ادمیت، أمیر کبیر در ایران، تهران، ١٣٤٨، ص١٣٦.

[2] حەمە پاشا: ١٢٣٠– ١٢٩٩ك. پیاوێکی ئازا وبوێرو ژیر بووە، توانی هۆزی جاف یەکبخات وبیانکاتە خاوەن دەسەڵاتێکی گەورە. سەری بۆ کاربەدەستانی دەوڵەتی عوسمانی وئێران شۆڕ نەکردووە، ئەم دوو دەوڵەتە هەمیشە مەترسیان لێ کردووە، تێکۆشیوون کە بەهۆی میرنشینەکانەوە یان لەڕێی دوژمنانی تری ناوخۆی ئەم هۆزەوە بەدەسیسەیەکی نالەبارانە وقێزەون لەناوی بەرن. بڕوانە: گۆڤاری ژیان، ساڵی ١٠، ژمارە، ٤٥٠.

[3] کەیخوسرەو بەگ کوڕی سلێمان بەگە وسلێمان بەگیش کوڕی قادر بەگە و قادر بەگیش کوڕی زاهیر بەگە.هەروەك هەندێ لەو بڕوایەدان قادر بەگ کوڕی عبداللە بەگە وعبداللە بەگیش کوڕی زاهیر بەگە.

حەمە پاشا هەڵگەڕایەوە[١] ولێی یاغی بوو[٢] زۆربەی تایفەکانی جافی مورادی کردە هاودەستی، حەمە پاشا ناچار لە ڕێگای قەڵای شەمێرانەوە هاتە ناو ئێرانەوە ولە جوانڕۆ نیشتەجێ بوو دوایی بەچەند سوارێکەوە چوو بۆ تاران و پەنای بردە "ناسرەدین شا" بەفەرمانی شا بەڕێزەوە خزمەت کرا ولەماوەی مانەوەی لە تاراندا میوانی دەوڵەت بووە[٣]، سەرەنجام بە مەیانگیری دەوڵەتی ئێران دەوڵەتی

---

[١] وەکو لە پەراوێزدا باسمان کرد هەردوو دەوڵەتەکە هەوڵیانداوە هۆزی جاف جێنشین بکەن وهیزو توانایان وەك عێلێکی کۆچەریی بەهێز وتوانا لەنێو بەرن، ئەوەتا بەڕوونی لە ژمارە ٣٣٧ی (١٠)ی مانگی سەفەری ١٢٩٠ی ك ٩/٤/ ١٨٧٣ز ڕۆژنامەی زەورادا دەربارەی کۆچی حەمە پاشای جاف بۆ ئێران و یاخی بوونی لە فەرمانی حکومەت هاتووەکە سەرۆکەکانی هەردوو تیرەی "شاتری و هارونی" لەسەر بانگهێشتی دەوڵەت بۆ سوپاسگوزاری تایبەتی بەرامبەر بەو یارمەتی هەڵاوێردنەی لە چاکەی شاهانەوە پێیان گەیشتووە و بینا لەسەر ئەوەی کە داوایان کردووە کە لەمەو لا ڕاستەوخۆ موراجەعەت بە حکومەت ئەکەن وحەمە پاشا ئەخەنە لاوە چونکە لە فەرمانی دەوڵەتی عوسمانی سەرپێچی کردووە. ئەم داوایە لەم بارەوە پەسەند کرا. لەکاتێکا زەوی وزار بەخۆڕایی بوو نیشتەجێکردن دەدرا سەرۆکەکانی ئەم دوو تیرەیە، گفتیان دا کە لە بەرانبەری ئەو زەوی وزارەدا پێیان ئەسپێردرێ شت بەگەنجینەی دەوڵەت پێشکەش بکەن کار بەدەستی تایبەتیش دانرا بۆ پیشاندانی ئەو شوێنانەی پێویستن بۆ کشتوکاڵ تێدا کردنی، ئەم ناوبراوانە ولەچوارچێوەی دانی سەنەدی تاپۆدا جا هەرکەس بەناوی خۆیەوە.

[٢] لەنیزامی عەشایریدا ئەو تیرەی لەگەڵ هۆزەکەیدا بێ هۆیەکی گونجاو کۆچ نەکات وگوێڕایەڵی سەرۆکی هۆزەکەی نەبێت بە یاخی دەژمێردرێت، و شاترییەکان کە چوونە لای میری ونیشتەجێ بوونیان قبوڵ کرد بە یاخی دەژمێردرێن.

[٣] وادیارە خوالێخۆشبوو عەلی ئەکبەرخان وەك هەندێ لە مێژوو نووسانی سەردەم سەبارەت بە وەزعی ڕامیاری ئەو دەورەیە بەتەواوی ئاگادار نەبووە وهۆی کۆچی حەمە پاشا و هۆزی جافی بۆ ئێران بەتەواوی لەیەك نەداوەتەوە. ئەوەی شایانی باسە دەوڵەتی ئێران بەپێی پەیماننامەی ئەرزەنە ڕومی دووەم ئەبووایە بەهێز دژی حەمەپاشا وجافەکان ڕاوەستێت بەڵام لەتواناییاندا نەبووە ئەم هۆزە ئازا وچەکدارە کۆچەرییە سەرکوت بکەن و وەك "ئەمرێکی واقع" لە حەمە پاشا وهۆزی جاف نزیك بوونەتەوە وویستوویانە بۆ خزمەتی سیاسەتیان رایان کێشن ولەم بارەوە خزمەتێکی زۆریان بە حەمە پاشا کردووە ڕێزیان لێگرتووە ولەلایەن ناسرەدین شای قاجارەوە نازناوی خانی پێ بەخشراوە ومیرنشینی زەهاوی پێ دراوە وهەموو ناوچەی سەرسنووری ئێران وعوسمانی پێ سپێردراوە، عوسمان بەگی کوڕی کردۆتە حاکمی جوانڕۆ وفەرمانی ناسرەدین شا لەم بابەتەوە بەدەستەوەیە حەمە پاشا نزیکەی سێ ساڵ لەئێراندا دەمێنێتەوە و لەم ماوەیەدا هۆزی جاف دەسەڵات

عوسمانی قبوڵی کرد کە بگەڕێتەوە خاکی عوسمانی وجارێکی تر ببێتە سەرۆکی ئەو عێلە. ناسرەدین شا خلعەتی شمشێر وحەمایلی ئەمیر تومانی پێ دەبەخشێ، بەدڵنیاییەوە لەڕێگای بەغداوە[1] گەڕایەوە زێد ووەتەنی خۆی[2].

وتوانایەکی یەکجار زۆر پەیدا دەکەن، دەست درێژی دەکەنە سەر ناوچە سنووریەکانی دەوڵەتی عوسمانی وئەو ناوچەیە دەشێوێنن کە کاربەدەستانی دەوڵەتی عەسمانی بەجارێ تەنگە تاو دەبن وهەرچی تێدەکۆشن لەناوی بەرن دەستمان نایگاتێ، ناچار ئەم دەوڵەتە پەنا دەباتە بەر دیبلۆماسیەت بەهۆی باڵوێزخانەکەیانەوە لەتاران داوای تەسلیمکردنەوەی حەمە پاشا وشێخ عوبەیدولای نەهری دەکەنەوە. (بڕوانە: گۆڤاری بدرسیهای تاریخی ، ژمارەی یەکەمی‌سالی پێنجەمی نیسانی ١٩٧٠– ١٣٣٩)، بەلام ئێران لەتوانایدا نەبووە بەدەستیوە بدات، لە ڕاستیدا ئەو دەسەڵاتە ڕەهای حەمە پاشا لەئێراندا نارەزایی کاربەدەستانی حکومەتی ئێران دێنێتە کایەوە. ئەوەبوو دوای شەڕو شۆڕێکی زۆر حەمە پاشا بەیارمەتی هەندێ لە کاربەدەستانی حکومەتی عوسمانی کە دوستی بوون گەڕایەوە بۆ ناوچەی شارەزوور، لەسەرەتاوە دەوڵەتی عوسمانی ڕێزی لێدەگرن، ودەیکەنە بریکاری پارێزگاری سلێمانی ولەدواییدا قائیمقامی هەڵەبجە، بەلام ڕاستییەکەی ئەوەیە کە هەردوو دەوڵەتەکە لەدەسەڵاتی حەمە پاشا نیگەران وناڕەحەت بوون بەتایبەتی کاربەدەستانی دەوڵەتی عوسمانی زۆریان رك لێی بووە، وهاتنەوەیان بەهەل زانیووە کە داوێکی بۆ بنێنەوە. وەکو لەمەو پێش باسمان کرد لەوە ماوەیەدا کە حەمە پاشا لە ئێران بوو بەپێی سیاسەتی "توازن القوی" هاوسەنگی هێز، عوسمانیەکان بۆئەوەی هێزێکیان لە جافەکانەوە هەبێت دەسەڵاتێکی زۆر ئەدەن بە عەزیزی شاوێس سەرۆکی تایفەی کەرەم وەیسی کە لەگەڵ هۆزی جاف وحەمە پاشادا بۆ ئێران نەچووبوون دەوڵەتی عوسمانی موڵکێکی زۆری بەم تایفە بەخشیبوو. پاش دانانی حەمە پاشا بە قائیمامی هەڵەبجە، کەرەم وەیسییەکان هان دەدەن دژی حەمە پاشا بجولێنەوە وئەوەبوو گیروگرفتێکی زۆریان بۆ حەمە پاشا دروست کرد و دەسەڵاتیان وەك قایمقامی هەڵەبجە لاواز کردبوو، لەهەلێکدا حەمە پاشا عەزیزی شاوێس دەگرێت لەگەڵ چەند کەسێکیدا دەیخاتە بەندیخانەوە، ماوەیەکی زۆر لە بەندیخانەدا دەمێنێتەوە وسەرەنجام بە نەخۆشی (زات الرئە) بە مردنی خوایی دەمرێ. کاربەدەستانی دەوڵەتی عوسمانی بەتایبەت دوژمنەکانی حەمە پاشا هەروا دوژمنەکانی ناوخۆی حەمە پاشا پروپاگەندەیەکی زۆر بڵاو دەکەنەوە کە حەمە پاشا عەزیزی شاوێسی لە بەندیخانەدا دەرمانخوارد کردووە ولە چەسپاندنی ئەم تۆمەتەدا سەردەکەون. کەرەم وەیسییەکان بەشوێن هەلدا دەگەڕێن حەمە پاشا لەناوبەرن ئەوە بوو کاتێ حەمە پاشا لە ساڵی ١٢٩٩ك لە چیمەنی برایم سەمین نزیك شاری کفری خەریکی ڕاوکردن دەبێ دەیکوژن. بەم جۆرە دەسیسەی کاربەدەستانی عوسمانی سەردەکەوێت. (وەرگێڕ).

[1] لەڕێگای قەزەرەباتەوە بە مەیانگیری تەحسین پاشا والی بەغدا گەڕایەوە بۆ سلێمانی وناوچەی شارەزوور. (وەرگێڕ)

[2] گوایە مێژوو خۆی دووبارە دەکاتەوە وچەند ساڵێك لەمەو پێش بەهۆی پێش هاتی کودەتای عێراقەوە داود بەگی جاف کوڕی فەتاح بەگ نەوەی حەمە پاشا کە لەپیاوە ناودارەکانی

مەیانەی ئەوو عەزیز ئاغای شاتری بەڕووکەش چاك بووەوە. بەلاَم پاشا ئەو سووکییەی پێشتری لەدڵدا حەشار دابوو، بەهانەیەکی بەدەست هێناو عەزیز ئاغای خستە زیندانەوە، ناوبراو لەزینداندا بە مەرگی ئاسایی یابەهۆی زەهرەوە وەفاتی کرد. حەمە پاشا لەڕۆژی مردنیا بەدەوارو بنەو بارێکی زۆرەوە سەرگەرمی ڕاوبووە براکانی عەزیزئاغا دوای بەخاك سپاردنی شەو بەهەشت سواری هەڵبژێردراوەوە هەڵدەکوتنە سەر دەوارەکەی حەمە پاشا و بەخنجێر دەیکوژن بەلاَم چونکە ئەم جارە تایفەکانی جاف بەهاوکار لەگەڵ خۆیاندا نابینن کۆچ بۆ ئێران دەکەن. لەم دەورەدا جەوامێر سەرۆکی ناوداری عێلی ئەحمەد وەند چەلەبی "هەمەوەند" کە لە دەوڵەتی عوسمانی یاغی بووبوون بە تایفەکەیەوە هاتبوونە ئێرانەوە[1].

بکوژەکانی حەمە پاشا پەنا بۆ جەوامێری هەمەوەند دەهێنن، بەلاَم هۆزی جاف مەودایان نادەن، بەلەشکرێکی گەورەو فراوانەوە پەلاماریان دەدەن لەگەڵ ئەوەشدا کە عێلی هەمەوەند ئازایی ودلێرییەکی زۆر دەنوێنن و لەناوچەیەکی سەختی وەکو داڵەهۆدا شەڕیان دەکرد بەلاَم ئەوانەی بەشوێن حەق سەندنەوەی

عێراق بوو، لەگەڵ خانەوادەکەیدا پەنایان بۆ ئێران هێنا. بەفەرمانی شاهەنشاه خزمەتی لێکرا مەخابن ئەم پیاوە ناودارە لەتیمارستانی میهری تاراندا بەنەخۆشی شێرپەنجە کۆچی دوایی کرد ئێستاکە بنەماڵەکەی وکوڕەکانی لە پەنا وپاراستنی د ەوڵەتی ئێران بەرخوردارن. د. ك. سەنجاوی.

[1] ئەم زانیارییانەی عەلی ئەکبەر خان وورد نییە، چونکە بکوژەکانی حەمە پاشا لەناوچەی چەمچەماڵدا دەڕۆنە لای جەوامێر هەمەوەند، جەوامێریش بەهۆی ناکۆکییەکی پێشتر لەگەڵ حەمە پاشادا بکوژەکانی حەمە پاشا دەگرێتە خۆی ودوای شەڕێك لە ناوچەی باسەرە وزەهاودا لە ئێران جێگیر دەبن ودەوڵەتی ئێرانیش بە هەلی دەزانن کە هەمەوەندییەکان بەرانبەر بە هێزی جاف ڕاوەستێنن ئەوە بوو هەموو ناوچەی زەهاوی پێ بەخشی وهەزار تومەنی مانگانەی بۆ بڕییەوە ودەسەلاتێکی زۆری دایە وقەلایەکی لە قەسری شیرین لە بەرامبەر بە قەلاکەی حەمە پاشا لەناوچەی شێروانەدا بۆ دروست کرد بەلاَم هەروەك لەمەوپێش لە پەراوێزەکەدا باسمان کرد دوای پەیماننامەی ئەرزەنە ڕۆم دووەم کاربەدەستانی دەوڵەتی عوسمانی وئێران هەوڵیاندا وە سەرۆکێکی هەڵکەوتووی کورد لەمەیدانا نەهێڵن وئیتر بەم جۆرە دەبینین جەوامێری هەمەوەند لە ئەنجامدا لەسەر پیلانێك ودەسیسەی کاربەدەستانی عوسمانیەکان وئێرانیەکان سەری تیاچوو. لە حەقیقەتدا هەم حەمە پاشای جاف وهەم جەوامیری هەمەوەند وسەدان سەرۆکی کوردی تر بە شمشێری یەك سیاسەت کوژران.

خوێنی حەمە پاشاوە بوون بەسەریانا زاڵ بوون وپتر لە سی کەس لەسەرۆك وگەورەکانی هەمەوەند[1] لەو شەرەدا کوژریان ومالٚ ودارایيیان بەتالاّن ڕۆیشت[2].

دوای حەمە پاشا مەحمود بەگی کوڕی پلەی پاشایەتی پیٚ بەخشراوە ومەحمود محەمەد ئیبراهیمی خالۆی مەحمود پاشا[3] بووە سەرۆکی شاتری مەحمود پاشا سالّی ١٣٣٦ھ سالّی شەڕ وەستانەوەی شەڕی یەکەمی جەهانی کۆچی دوایی کرد.

پاشماوەی والی زادەکانی ئەردەلاّن

ئەو سیٚ تایفەی ناویمان هێنا تایفەی جوانڕۆ وهەورامان وجاف بوون، کە لە حەقیقەتدا بەشێك بوونە لە وولاّتی ئەردەلاّن وسەر بەوالیەکانی ئەو میرنشینە. ئەم کتێوە جێی ئەوە نییە کە سەبارەت بە والیەکانی کوردستان بەمانای کۆنترین و ناودارترین بنەماڵەی کورد کە لەهەندیٚ لە قۆناغەکاندا قەڵەمڕەوی حکومەتەکەیان بە پانایی دەوڵەتێکی گەورە بووە، باس بکەین بەتایبەت لە دەور وزەمانی ئێمەدا چونکە لە مێژەوە والیگەری ومیرنشینەکەیان تیاچووە وسەرنگون بووە. دواترین والی کوردستان ئەمان للا خانی دووەم بووە کە بە "غولاّم شا خان" بەناوبانگە. نەوەی ئەمان للا خانی گەورەیە، نەوەی فەتح عەلی شای قاجار لە کچێکییەوە کە سالّی ١٢٨٤ك کۆچی دوایی کرد بنەماڵەی ئەردەلاّن بەهۆی زاوایەتی پاشاکانی ئێرانەوە وەك خان ئەحمەد خان زاوای شا عەباسی گەورە خوسرەوخان زاوای

---

[1] کەریم بەگی فەتاح بەگی محەمەد پاشا دەڵیٚ: لەشەڕی داڵەهۆدا دەروێش ئاغای برای جەوامێر ئاغا دەکوژریٚ، بەلاّم خوالیٚخۆشبوو پیرەمێرد دەڵیٚ لەشەڕی باسەرەدا دەرویش ئاغا کوژراوە.

[2] بەبۆچوونی خوالیٚخۆشبوو پیرەمێرددەروێش ئاغا برای جەوامیر لە شەڕی باسەرەدا کوژراوە، بەلاّم هەندیٚ لە مێژوونووسان لەو بڕوایەدان کە لە ناوچەی زەهاو کوژراوە.

[3] مەحمود پاشا دوای باوکی بۆتە سەرۆکی عەشیرەتی جاف. مەحمود پاشای جاف هەر لەسەردەمی لاویدا بەڵگە ونیشانەی هەڵکەوتوویی پێوە دیار بووە، لیٚهاتوویی وزیرەکی مەحمود پاشا لەلایەن ئەو مێژوو نووسانەی باسیان کردووە بەئاشکرا پەنجەی بۆ ڕاکێشراوە وددانی پیٚدا نراوە. بڕوانە: محەمەد ئەمین زەکی بەگ: مشاهیر الكرد وكردستان، ج٢، ص١٨٢. هەروەها، شاكر خصباك،الأكراد، بغداد، .ص١٦٦.

فەتح عەلیشا، مەزهـەبی شـیعەیان هەڵبـژاردوو چـوونە سـەر ئـەو مەزهەبـە. بـەڵام زۆربەی خەڵکی کوردستان سونی مەزهەب و پەیڕەوی مەزهەبی شافعین.

دواترین والی کوردستان کە ئەمان للا خانـە کـە بـە غـوڵام شـاخان بەناوبانگـە کوڕی خوسرەو خانی ناکام کە والیە خانمی کچی فـەتح عەلیـشا دایکـی بـوو سـەر بەمەزهەبی "شـەیخییە" بـوو مزگـەوتێکی گـەورەی لـە سـنە بـۆ دروسـت کـردن و دەیویست حاجی محمد کـریم خـان لـە کرمانـەوە بـۆ کوردسـتان دەعـوەت بکـات، بەڵام ئەم لایەنگیرییە بووە هۆی یاخیبوونی خەڵك و بەڵایەکی گەورەی لێکەوتەوە. دەوڵەتی مەرکەزی ناچاربوو کە شازادە فەرهاد میرزا موعتەمـەد ئەلدەولـە کـە لـە لایەکـەوە خـاڵۆی والیـەکانی ئـەردەڵان بـوو بیکەنـە حـوکمڕانی ئـەردەڵان ولـەم مێژووەوە زنجیرەی حکومەتی والیەکانی کورد لەو میرنشینەدا بچڕا ولەنێوچوو.

دواتـرین کەسـایەتی لـەو بنەماڵـەدا کـە فـەرمانڕەوایی ناوچـەی کوردسـتانی بەدەستەوە بووە عەلی ئەکبەرخانی "شەرەف ئەلمولکـە" کـوڕی محەمـەد صـادق خـان بـرازای غـوڵام شـاخانە، کـە خزمـەتێکی شـایانی بـە دەوڵـەتی ئێـران کـرد، ولەلایەن شازادە فەرهاد مـیرزاوە بـووە حـوکمڕانی هـەموو ناوچـەی جـوانڕۆ وهـەر بەفەرمانی ئەو شازادە محەمەد سەعید سوڵتانی هـەورامی لهـۆنی بـاوکی جەعفـەر سوڵتان کوژرا.

عـەلی خـان ناسـراو بـە خانحـاکم وسـلێمان خـانی "شـەرەفولمولك"ی دووەم، کوڕەکانی عـەلی ئەکبـەر خـانی شـەرەفو ئـەلمولك، دوای خـۆی جێگـای حکومـەت وفەرمانڕەواییان لە سنەوە گوێزاوە گوندی ڕەوانسەری کرماشان کـە ئەکەوێتـە ی کێـوی شـاهۆوە. کوڕەکـانی "خانحـاکم" حوسـەین خـان وعـەباس خـان بـوون. حوسەین خان گەنجێکی لێهاتوو و ئازاو دلێر وڕاستگۆ، لایق وشایـستەبوو، لەگـەڵ مندا دۆست وعەهد وپەیمانی هەبوو، و لەنێو خەڵکیشدا خۆشەویست بـوو، نـاوبراو حەمیدە خانمی کچی سلێمان خانی "شەرەفولمولك"ی هێنا کە ئافرەتێـك ونـاودار وڕێك وپێك وئاراستەبوو، ئەم بارودۆخە ناودارییەی حوسـەین خـان بـەدڵی عـەباس خانی ناسراو بەسەردار ڕەشید نەبوو، هەسـتی رکـوکین وشـکۆ وحەسـادەتی گـرێ گرت وئەو لاوە هەڵکـەوتووەی دەرمـانخوارد کـرد. حوسـەین خـان لەسـەر مەرگـدا سەرپەرشتی منداڵەکانی بە من سپارد و تا لە وزەمـدابوو لـەو وەسـییەتە لام نـەدا

وهیچ کاتێك نەمتوانی ئەو خیانەتە مەزنەی سەردار ڕەشید ببەخشم کە براکوژی بوو.

وتەکانم سەبارەت بە هۆز وعەشرەتەکانی کرماشان لەیرادا کۆتایی پێدێنم و لەبارەی چۆنیەتی دروست بوونی عێڵی سەنجاوی لەم بارودۆخ وموحیتە عەشایەرییەدا باس دەکەم، بێ گومان عەشایر وهۆز وتایفەکانی کرماشان هەر ئەم تایفانە نین کە باسمان کرد. ئەگەر ئەوانەیان کە لەم پێشەکیەدا باسیانمان نەکردووە لەبەر بچووکی وبێ شانی ئەوان نەبووە، بەڵکو بەهۆی ئەوەوەیە کە ئەو تایفانە لەدەرەوەی باسەکەماندان کە سەبارەت بە عێلی سەنجاوییە، بۆنموونە عێلی گەورەی سونقرو کلیایی یە کە ناوچەکەیان دەکەوێتە باکوری خۆرهەلاتی کرماشانەوە کە مەرکەزیان شاری "سونقور"ە. لە مێژووەوە لەگەڵ ئەم تایفەدا سەروکارمان نەبووە، بەلام لەم دواییەدا کە لەنێوان سەرکردە وکوێخاکانیاندا دوو دەستەیی پەیدا بوو "فەتحولسولتانی" کولیایی ڕووی کردە سەنجاوی وئێمەش چوینە هانایەو وسوارەکانیان لە شەڕی سەنجاوییەکاندا دژ بە ڕووسەکان ئەو پەڕی ئازایی ودلێرییان نواند وشەهیدەکانیان لەخاکی سەنجاویدا بەگۆڕ سپاردراوین.

عێلی سە نجاوی چۆنیەتی دروست بوونی

عێلی سەنجاوی پێکهاتەی بارودۆخێکی عێلایەتییە لەگەڵ ئەمەشدا چەند هۆیەکی تایبەتی لە دروست بوونی مێژووی ئەم عێلەدا کاریگەربووە بە پێچەوانەی ئەوەوە کە لە یەکەم سەیرکردندا یەتە بەرچاو کە ئەم عێلە گەورەیە ئێستاکە بتر لە پێنج هەزار بنەماڵەیەك دەبن لە یەك بنەچەك وسەرچاوە ولیشاو نین، بەڵکو پێشهات وڕووداوە مێژووییەکانی مەعلوم و نا مەعلوم لە پێکهاتەی هۆز وتیرەی جیاوازەکانیدا کە پەیوەندییان بە یەکەوە نەبووە و دوور لەیەك بوونە، لەیەك نزیك بوونەتەوە وبەدرێژایی ڕۆژگار لە کۆبوونەوەی ئەم تیرە وهۆزانە عێلێکی یەك پارچە ویەکسان وهاوکار پێکهاتووە، سەیرێکی تیرەکانی ئەمڕۆی ئەم عێلە کە لەخوارەوە ناویان دەهێنین دەبینین کە چەند تیرەیەکی ئەم عێلە لە فارسەوە هاتوون وهەندێکیان لە کوردستانی عێراقەوە وهەندێکی تریان لە لورستانەوە

هاتوونەتە دەڤەری کرماشـان یـا وەك بـەزۆر کـۆچ کراونەتـە ئـەم ناوچـەیە. عێڵـی سەنجاوی ئەمانەن:
چاڵایی بەلەهجەی ناوچەیی "چالای".
اللاهیار خانی "للای خانی".
دولەتمند ودوستجە.
دارخوور.
صوفی.
خسرو.
کل کل.
جلیلوند، بەلەهجەی ناوچەیی جیلەوەن.
سیمنوند، سیمینەوەن.
باقی، باغی.
سرخاوند.
عەباسوەند "هەواسەوەند".

چوار تیرەی سەرەتاکە بـریتین لـە چـالایی واللاهیـار خـانی وتایفـەی دار خـۆر لەگەڵ هەندێ لـە تیرەکـانی تـر کـە گرنگیـان نـەماوە ووتارادەیـەك لـەم قۆناغـەدا لەبەین چوون وەکو ڕەهبەروەند وبلوچەشنیان ومەکەوەند ومەجریلدن، هـەموویان لە تایفەکانی فارسن و لەمێژەوە لەودیوە هاتوون.

سـێ تیرەکـەی تـر صـۆفی وخەسـرەو وکـل کـل کـە سـەرجەم بـەدالیان یـان دیالیانیان بەناوبانگن لە دەوروبەری شارەزوورەوە نزیـك بـە قەراغـەکانی ڕووبـاری سـیروانەوە هـاتوون. تیرەکـانی سـیمەوەند وجەلیلوەنـد و سـرخاوەند و سورخکی"سورەکی" کە بەدەسـتەی ویزوبـچوك بـەناوبانگن لـە تـیرەو تایفـەکانی لورستانن. بنەماڵەی باقی یان باغی نەژاد وبنەچەیان عەرەبە هـەروەکو بەتـەواوی زمـانی عـەرەبیان لەبیرچـووەتەوە و بـەزمانی کـوردی لەهجـەی سـەنجاوی گفتوگۆدەکەن وهاوزمانی تیرەکانی تری سەنجاوین.

سەبارەت بە تـیرەی عەباسـوەند کـە لـە تـیرە گـەورەکانی سـەنجاوی بوونـە، ئیمرۆ بچووك بوونەتەوە دەڵێن لـە خـەڵکی ناوچـەی زەهـاون ومەزهـەبیان سـونی

بووه و له دەورەی سەید یەعقوب باپیرە گەورەی ساداتی گۆران بوونەتە ئەهلی حەق ونیشتەجێی دێیەکانی خۆرئاوای ناوچەکانی سەنجاوین.

چالایی واللاهیار خانی یەك ئەسڵن وریشەو بنەچەکیان یەکێکە، وسەرۆك وگەورەکانی سەنجاوی لەم دوو تیرەن. سەبارەت بەناوی چالایی دوو بۆچوون بە دەستەوەیە، یەکێکیان گوایە گۆڕاوی ووشەی "چەلەبی"یە کە تیرەیەکە لە کوردەکانی فارس سەر بەعێلی قەشقایی. بۆچوونەکەی تر ئەوەیە گوایە ناویان شوێنێکە بەناوی چالایی بەکرە لەناوچەی کوند، لەو شوێنەدا بوون پێش کۆچ کردنیان بۆ ناوچەی کرماشان. لەلایەکی ترەوە چالاییەکان خۆیان لە نەسلی کوردەکانی شەبانکارە "شوان"کارەی کوردی ناوچەی فارس دەزانن کە ئەم ڕوایەتە جێی متمانەو سەلماندن نیە[1].

کۆچی تیرە وتایفەکانی سە نجاوی

لە حەقیقەتدا تیرەکانی چالایی وتیرەکانی تر کە باسمان کردن لە ناوچەی فارسەوە کۆچیان کردووە و ئەم حەقیقەتە جێی لاری ورەتکردنەوە نیە، بەڵام سەبارەت بە بنەچەك وتەبار و شوێنی نیشتەجێ بوونیان مێژووی ڕاستی کۆ چ کردنیان وهۆو چۆنیەتی ئەو کۆچ کردنە لە تاریکی مێژوودا وون بووە وئێمە نەمانتوانیوە لەم بارەیەوە زانیاریەك بهێنینە دەست و لەتوانای ئێمە بەدەرە. بۆیە سەبارەت بەئەوان ناچارم پشت بە ڕوایەت وگومان وقسەی پێشینەکانمان ببەستین. وەك لەنێو سەنجاویەکاندا باوە کۆچی ئەوان لە فارسەوە لەدەورەی شا عەباسی گەورەدا ڕووی داوە، ئەگەر ئەم ڕوایەتە وەك خۆی بسەلمێنین هێشتانە نازانرێت کۆچ کردنیان لە فارسەوە بۆ ئەم دەڤەرە بە چی مەبەستێك بووە، ئایا بۆ گوێمالی وملکە چکردنیان بووە یان بەمەبەستی سەرحەدداری وپاراستنی سنوورەکانی ئێران بووە لە هێرش ودەست درێژی تورك وعەرەبەکان بۆ ئەم ناوچەیە کۆچ دراوین بەڵام دەتوانین پێشبینی بکەین بڵێین ملکەچ کردنیان لەسەر ویست وداخوازییان نەبووە، وەك دەیگێڕنەوە دوای مردنی ئەو پاشا گەورەیە یا

---

[1] بۆچ وانە بێ..! تیرەیەکی کورد لە فارسەوە هاتبێت لە شوانکارەیی کوردی فارسەوە نزیکترن یا هۆزێکی تر.

لـەقۆناغێکی تـری قۆناغـەکانی مێـژووی ئێرانـدا وەك عـادەت بـووە سـەرلەنوێ دەگەڕێنەوە دەڤەرە ئەسڵیەکەی خۆیان، بەڵام لەبەر چەند گۆڕانکاری وئاڵوگۆڕێك وولات ودەڤەرەکەی خۆیان بـۆ ژیـان پەسـەند نـەکردووە و دووبـارە گەڕاونەتـەوە ناوچەی کرماشان. لەلایەکی ترەوە چـونکە عێلـی سـەنجاوی ئێلێکـی نوێیـە و زۆر کۆن نیە ئەم ناوەی کـە هەیانـە لەسـەدەیەك یـان دوو سـەدە تێناپـەڕێت، چـونکە زمانەکەیان کوردی نزیك بە لوڕییە ومەزهەبی ئەسڵی وسەرەکیان تەریقەتی ئـەهلی حەقـە کـە زۆر لـە مەزهـەب وزمـانی تایفـەکانی زەنـدی دەچـێت کـە ئێـستاکە لـە دەوروبەری تارانـدا جـێگیرن، دووبـارە دوای لەنێوچـوونی سـەڵتەنەت وحکومـەتی زەندییەکان کۆچ دراوینەتە ئەم ناوچەیە، وڕێی تێدەچێ کۆچـی تـیرەو تایفـەکانی سەنجاوی لە دەڤەری فارسەوە بۆ کرماشان پەیوەنـدی لەگـەڵ ئـەو ڕووداوە شـوم ونالەبارانەی سەرەتای دەوری قاجارییەکان هەبووبێ.

بەڵام ئەم گومانە لەگەڵ ئەم داستان وڕیوایەتانەی کـە لـەنێو سـەنجاوییەکاندا بـاوە گوایـە کۆچـی ئـەوان لـە دەورەی سـەفەویەکاندا ڕوویـداوە، و هاوکارییـان لەشەڕەکانی نادر شا وتوبـال عوسمـان پاشـادا گوایـە نەخـشێکی بەرچـاویان لـەو شـەڕانەدا هـەبووە، ناگونجێت. لەیەکچوونی لەهجـە ومەزهـەبیان لەگـەڵ هەنـدێ لەتیرەکانی زەندا بەڵگەی ئەوە نیـە کـە هـەردووکیان یـەك بنەچـەك ویـەك زمـان ولەیـەك کـات وزەمانـدا کۆچـیان کردبـێ، چـونکە عێلـەکان بـەهۆی بـارودۆخی کۆمەڵایەتی وژیانی تایبەتی دەوارنشینی زمان ومەزهەب وداب ونەریتی خۆیـان لـە شارنـشینەکان زیـاتر دەپـارێزن، لەگـەڵ ئەمەیـشدا ئـەم بارودۆخانـە بـەهۆی هاوسـێیەتی ونزیکـی وپەیوەنـدی تایفەکانـەوە ولـەژێر کاریگـەری کـەش وهـەواو موحیتـە نوێیـەکان لـە گۆڕانکـاری وجـێ گۆڕانـەوە بـەدەر نیـە، و نـاتوانرێ لـەو گۆڕانکارییە خۆیان بپارێزن.

گومان لەوەدا نیە زۆربـەی تیرەکـانی سـەنجاوی، چـی ئەوانـەی کۆچـکردووی شیرازن یان ئەوانەی لە لورستانەوە یان لە کـەناری سـیروانەوە هـاتوون پـەیڕەوی مەزهەبی ئەهلی حەق بوونە وهەن ، وئـەم حاڵەتـە هۆیـەکی سـەرەکیە بـۆ ئـەوەی یەکێتییـەك لـەنێوان ئـەم هـەموو تـیرەو تایفـە جیاوازانـەدا کـە هـەموو یـەکێکیان بنەچەکێکیان هەیە، بەرقەرار بکات.

بەڵام ئەو زانیارییە پێش کۆچ کردنیان بۆ دەڤەری کرماشان ڕوون نیە، ئایا لەسەر مەزهەبی ئەهلی حەق بوونە یان نەخەیر. وەکو زانراوە کەم یا پێش لە سەد ساڵ بە کۆشش وهەوڵی دوو پێشەوای یەکجار بەناوبانگی ئەهلی حەق کە سەید یەعقوب وسەید براکە بوون ئەم تەریقەتە لەنێو خەڵکی گۆران وتایفەکانی دەوروبەریاندا بڵاوبووەتەوە. وخەڵکانی ئەم دەڤەرە ئەم تەریقەتەیان هەڵبژارد وبوونەتە لایەیەنگیری، دوور نیە هەندێ لەتیرەکانی عێلی سەنجاویش لەم دەوروبەرەدا بوونەتە پەیڕەوی ئەم تەریقەتە.

وەکو دەیگێڕنەوە تایفەی صۆفی کە لە تایفە گەورەکانی سەنجاوین لەپێشدا لەسەر مەزهەبی ئەهلی سونەت بوونە، هەتا لەشێخەکان و صۆفییەکان بوونە. هەر ئەم داستانەیش سەبارەت بەتیرەی عەباس وەندیش باوە، نەتەنها سەبارەت بە زمان وچۆنیەتی کۆچی تایفەکانی ئێستاکەی سەنجاوی بۆ ناوچەکانی کرماشان ناتوانرێ بڕیارێکی یەکجاری ونەزەرێکی قەتعی بدرێت[1]. بەڵکو هۆی هەڵبژاردنی ناوچەی سەنجابی (بەلەهجەی ناوچەیی "سەنجاوی") بۆ زۆر کەس لە خەڵکی ئەم دڤەرە بەڕاستی ڕوون نیە.

بۆچوون وایە گوایە هەڵبژاردنی ئەم ناوە پەیوەندی بە ئاینێکەوە کە لە مێژەوە لە ڕۆژئاواو ڕۆژهەڵاتدا باو بووە پاشماوەی ئەو بیروباوەڕە خورافی یەی ئیلاتەکانە سەبارەت بە هەندێ لەجانەوەران، بێگومان ئەم بۆچوونە سەبارەت بە خەڵکی سەنجاوی وناوەکەیان ڕاست نیە، سەنجاویەکان هیچ جۆرە حورمەت وپیرۆزیی بۆئەم جانەوەرە چوست وچالاکە کە پێستە نەرم وجوانەکەی کە هەندێ ئافراتان وپیاوانی بەدوای جوانیدا گەڕاو دەیکەنە پالتۆ وبالاپۆشیان، قایل نین. ئەگەر هاتو ئەم باوەڕەمان قبولکرد وسەلماندمان ودامانە پاڵ سەنجاویەکان

---

[1] بەپێی بیروباوەڕی حەبیب لوی کە کتێوێکی سەبارەت بە جووەکانی ئێران نووسیوە بەرگی یەکەم ١٣٣٤ ل١٨٨ دەڵێت: سەنجاویەکان گوایە لە بەنی بنیامین و پاشماوەی ئەسپاتە گووم بووە ئیسرائیلیەکانن. ئەم بۆچوونە لە حەقیقەتەوە دوورە، سەنجاویەکان وەکو ڕۆنیان کردەوە لە یەك بنەچەك نین وخەڵکی ئەسلی کێوەکانی کوران ودالاهۆ ناژمێردرێن، بەڵکو لە شوێن وجێ جیاوازەکانەوە هاتوون ومەرکەزی سەرەکیان ناوچەی فارسە.

دەبوایە باوەڕیان بە جانەوەرێکی ترسناکتر وەکو گورگ هەبوایە ئەم بۆچوونە لە ڕاستیەوە نزیکتر بوو.

تیرەی چالایی بەپێی ئامۆژگاری و وەسییەتێك کە لەدەورەی منالییەوە وەچە دوای وەچە لە باوك ودایکیانەوە بیستوویانە لەو بڕوایەدا بوونە کە لەنێوان ئەوان وگورگدا پەیوەندییەکی مەرموز ونەزانراو هەبووە هەرگیز نابێ ڕاوی گورگ بکەن وئەگەر گورگیان بینی نابێ بکەونە شوێنی وتەقەی لێبکەن، و بیکوژن، ئەم کردەوەیە نەگبەتییان بۆ ئەهێنێت. مەگەر گورگەکە پەیمان بشکێنێ وهێرش بکاتە سەریان.

بۆچوونێکی تر سەبارەت بەناوی سەنجاوی باوە گوایە کاتێ شاری هەراتی ئەفغانستان لە لایەن موحەمەد شای قاجارەوە (١٢٥٣ك) گەمارۆدرابوو سوارەکانی سەنجاوی جیاواز لە فەوجی زەنگەنە لەنێوان لەشکری دەولەتی قاجاردا بوون چونکە زۆربەی سەرکردەکانیان پالتۆ وبالاپۆشی خەز وپیسی سەنجابیان لەبەرکردبوو، وبەو جل وبەرگەوە دەهاتنە پێشگای فەرماندەی لەشکرەکە و بەو ناوەوە ناوبانگیان دەرکرد وئەوانیش ئەم ناوەیان بۆ خۆیان بەچاك وگونجاو زانی، و ئەم ناوەیان هەڵبژارد، چونکە عێلی سەنجاوی کۆن نین تاڕادەیەك ئەم بۆچوونە پاڵپشت دەکات وبەڕاست دێتە بەرچاو تا ئەو ڕادەیەی بۆ نووسەر ئاشکراو ڕوون بووە لە هیچ کتێوێکی مێژوویدا لەهیچ فەرمانی وبەڵگەنامەکانی دەولەتدا پێش دەورەی قاجارییەکان ئەم ناوە بەرچاو ناکەوێت[1].

---

[1] لە ساڵنامەکانی دەوڵەتیدا دوادوایی حکومڕانی ناسرالدین شا کە بە کۆششی ئیعتمادولسەڵتەنە و وەزیری انطباعاتی ئەو کاتە بڵاوی کردۆتەوە کە پەیوەستی کتێوە مێژووییەکانی ئەو چەرخەیە وەکو در التیجان فی تأریخ بنی الاشکان ١٣٠هـ.ق تاریخی پادشاکانی ساسانی ١٣١٤هـ و تاریخ جبال شروین ١٣١١هـ.ق کە بە چاپ گەییوە لە دەستە سوارەکانی سەنجاوی سەرکردەکانی باس دەکات، بەڵگەیەکی نوێ کە لەم دواییەدا کەوتە بەرچاومان مێژووی سەنجاوییەکان ئەگەیەنێت پێش قاجارییەکان کتێوی ڕوستەم التواریخی محەمەد هاشم ئاسف، کە مەشهورە بە ڕوستەم الحوکەما کە سەبارەت بە زۆربەی ڕووداوەکانی حوکمڕانی شا سوڵتان حوسەینی سەفەوی و تا ناوەڕاستی حوکمڕانی فەتحەلیشای قاجار دەدوێ، سێ جار ناوی سەنجاوی تێدا هاتووە.

هۆی یەکگرتوویی ویەکێتی تایفەکانی سە نجاوی

ئەوەی گرنگە لەم بارەوە چۆن ئەم تایفە وتیرانەی کە ئەسڵیان یەکێك نیە و جیاوازە لەسەرەتای حوکمڕانی قاجارییەکاندا یەکیانگرتوو عەشیرەتێکی یەکگرتوو هاوکاریان پێکهێنا بەپێی ڕیوایەتێك کە لەپێشەوە باسمان کرد لەسەرەتای نیوەی دووەمی سەدەی سیازدەهەمدا تایفەکانی سەنجاوی ناوێکی سەربەخۆیان نەبووە وتابعی عێلێکی گەورەتر بوونە لەگەڵ ئەمەیشدا لەنێوان ئەو عێلە گەورەشدا هۆزێکی یەکپارچە ویەکگرتوویان تەشکیلداوە، بێ گومان ئەم تیرە ناوبراوانە پێش ئەوەی ناوی عێلێکی سەربەخۆیان لێبنرێت، بەشێك لە عێلی گەورەی زەنگەنە بوونە. سەبارەت بەم ئێلە دەزانین کە لە دەورەی سەفەوییەکاندا پایەو پلەیەکی دیارییان هەبووە کە لەنێوانیاندا پیاوانێك وەك شێخ عەلی خان وژیری لێزان وکارزان ولێهاتووی شا سلێمانیان تێدا هەڵکەوتووە، کەوابێت ئەگەر باوەڕمان بە مێژووی کۆچاندنی هەندێ لە تیرەکانی سەنجاوی هەبێت زۆر ئاساییە کە سەرپەرشتی وڕێکخستن وتەنزیماتیان بەئەستۆی سەرۆکەکانی ئەم عێلە گەورەیە بووبێ. هەروەها ئەم هۆزە جێی باوەڕ ومتمانەیان بووبێ، بۆ ڕاپەڕاندنی هەموو کاروبار وئەرکێکی دەوڵەتی. هەروەها ئاساییە کە ئەم تایفەیە جێ و پەنایان لەلای ئەم عێلە گەورە، کە جێی متمانەی دەوڵەتی ئەو سەردەمە بوونە، دۆزیبێتەوە. عێلی زەنگەنە متمانەی دەوڵەتی قاجاریان، بەتایبەت لە سەرەتای حوکمڕانیاندا، پاراست بوو وەکو دەزانین لەنێوانیاندا سەردار وسەرکردەو پیاوانی ناودار هاتنە کایەوە کە زۆربەی سەرکردایەتی و فەرماندەیی فەوج و لەشکرەکانی کرماشانیان بەئەستۆوە بووە، هەتا لەم دوادواییەیشدا کە ئەم عێلە ناوبراوە وەك عێلێکی گرنگ وسەرەکی لە ناوچەکانی ئێراندا کاریگەری خۆی لەدەست دابوو، ئەبینین لەشاری کرماشاندا کەسایەتی وەك زەهیرولملك وئەعزەم ئەلدەولەی ئەمیر تومانیان هەبووە، جگە لەمە کاروباری میرییشان ڕاپەڕاندووە. بێ گومان ناوەڕۆکی عێلی سەنجاوی ئەو تیرانە پێکیان هێناوە کە لە فارسەوە کۆچاندوویانن، تیرەکانی تر کە لە لورستان وشارەزوورەوە هاتوون سەرەتا لەدەوروبەری عێلی گەورەی زەنگەنەدا دامەزراون ودوایی هاتوونەتە نێوان سەنجاویەکانەوە.

ئێستا پێویستە بزانین چی هۆیەك بووەتە مایەی نزیكی ویەكێتی ویەكگرتوویی ئەم تیرانە. گرنگترین مەسئەلەیەك لە ژیانی كۆمەڵایەتی عەشایردا چەند شتێكە.
یەكەم: شوێن وجێگا ولەوەڕگای هاوبەش بۆ وڵاخ وپەز وئاژەڵەكانیان چۆنیەتی دابەشكردنی ئەم شوێنانە لەنێو تیرەكاندا.
دووەم: خزمەتی سەربازی ولەشكری وەك لە كۆنەوە دانرابوو.
سێیەم: بەرگری لەبوون ومەوجودییەتی عێل بەرامبەر عێل وتایفە وعەشیرەتەكانی تر. ئەمانەی كە باسمان كردو لەگەڵ یەكێتی وهەماهەنگی و یەكسانی زمان ومەزهەب چەند هۆیەكی گرنگن بۆ یەكگرتوویی ویەكێتی تیرەكانی سەنجاوی ئێستاكە سەبارەت بە هەریەكە لەم هۆیانە كورتە باسێك دەكەین.
شوێنەكانی گەرمیان وكوێستان :
سەنجاویەكان لەمێژەوە خاوەنی مەڕ ومالات وئاژەڵ ووڵاخ بوونە، چونكە هەمیشە بەزۆر كۆچاندویانن، كۆچاندن وژیانی ئاوارەیی و گیرسانەوەیان لەنێو تایفەكانی تردا مەودای ئەوەی پێنەداون بوونە خاوەنی ماڵ وكاشانە وسامانێكی تر. بەپێی داستانێك كە لە بنەماڵەی ئێمەدا باوە، سەنجاویەكان پێش هاتنیان بۆ ناوچەی كرماشان شوێن وجێگایەكی دیاریان نەبووە وهەمیشە بەپێی بارودۆخی ناوچەكە وهاوكاری تایفەكانی تر یا پشت بەستن بەهێز وتوانای خۆیان بەدەست درێژی بۆ سەر تایفەكانی تر شوێن ولەوەڕگایان بەدەست هێناوە. تا دەورەیەك هاتە پێشەوە كە سەرەتا وچۆنیەتیەكەی ڕوون نیە لەلایەن كاربەدەستانی دەوڵەتی وئەیالەتییەوە لەنێوان عێلی گەورەی زەنگەنەدا ناوچەی ناسراو بەقەڵای سەوزی وئاغ داغ وباغچە وقەتار، لە سنووری ئێران دا، لە سنووری قەسری شیرینەوە تا نەوت شا وقەزەرەبات بۆ لەوەڕگاو هەوارگەی هاوینە وزمستانەیان دەست نیشانكرا. ئەم ناوچەیە لەلایەن ئاوو هەوای پاك ودڵ ئەنگیزەوە لەوەرزەكانی زمستان وبەهاردا ولەبابەت زۆری سەوزی وهەموو جۆرە لەوەڕێكەوە بە چاكترین لەوەڕگاكانی خۆرئاوای ئێران دەژمێردرێت.
لە حەقیقەتدا ئەوی خەڵكی سەنجاوییە لەو سامان ومال وڕووخۆشی ودڵ وزنویەتیە كە هەیانە قەرزاری ئەم ناوچەیە پڕ پیت وبەرەكەت وپیرۆزەن كە

ئێستاکە بەسەر چەم ودۆڵەکان وبەرزاییەکانیانەوە بەوناوانەی کە سەنجاوییەکان لێیان ناون بەناوبانگن وهەریەکێ لەوانە پەیوەندی لەگەڵ ڕووداوێ یا داستانێکی مێژووینەی پەیوەندیدار لەگەڵ ژیانی ڕابردوویاندایە کە لەدواییدا ڕوونی دەکەینەوە کە چۆن و بەچی شێوەیەك بەشی سەرەکی ئەم دەڤەرە گرنگ و پڕ بەهایانە لە خاك ونیشتمانەکەمان جیاکرایەوە ودابڕان.

ئەوەی شایەنی باسە کە سەنجاوییەکان چاکترین پەروەردەکەری ئاژەڵن بە مەڕ وبزنەوە و عاشقی ئەم مەڕومالاتەن تا سنووری پەرستنیان ڕەگەزو نەژادی مەڕەکانی سەنجاوی بە ڕەنگی سپی یەکسانەوە وبەرزی وجوانی و خوری چاك ودڵگیر وشیری فراوان چاکترین ڕۆن و کەم وێنە ودەگمەنن لەناوچەی کرماشاندا، بەڵکو لەسەرتاسەری ئێراندا بەچاکی بەناوبانگن.

لە چاکترین ڕۆژگارەکانی دەست ڕۆیشتوویی وتواناییاندا سەنجاوییەکان خاوەنی نزیکەی هەشت سەد هەزار گەلە یان چوارسەد هەزار گەلە بوونە. هەروەك ئێمڕۆ بە قسەی خۆیان دەوڵەتمەندییەکەی ئەوساکەیان نەماوە، بەڵام دەتوانین بڵێین کە مەڕەکانیان چاکترین جۆری مەڕن لە دنیادا.

مای دەشتی سە نجاوی

سەنجاوییەکان هەمیشە وێڵان وسەرگەردانی لەوەڕگای گەرمیان وکوێستان بوونە، بەم شێوەیە ناچاربوونە هەموو ساڵێك لەوەڕگای ئاژەڵەکانیان لە تایفەکانی تر یاوەك لە خاوەن موڵکەکان ودەست ڕۆیشتووە نا خۆییەکان ئیجارە بکەن.

ناوچەیەك لەسەرەتای هاتنیاندا بۆ دەڤەری کرماشان دەیانویست بەدەستی بهێنن دەشتی مای دەشت و شاخەکانی دەوروبەری بووە.

مای دەشت "ماه دەشت" لەوەڕگای ڕەشە وڵاخەکانی پاشاکانی ماد بووە، جێی ڕاو وشکاری خوسرەوی پەروێزی ساسانی کە ئیمڕۆ لەگەڵ شاخەکانی نزیکیدا پتر لەسەد وپەنجا گوندی تێدایە، و مەساحەتەکەی نزیکەی پێنج فەرسەخ لە دە فەرسەخدایە دەکەوێتە ڕۆژئاوای کرماشانەوە و یەکسەر بەوشارەوە بەستراوە. ئەم دەشتە لەمێژدا ناوەڕۆکی سەرەکی گرنگی شارستانیەت وکەشت وکاڵی خەڵکی ئێرانی کۆن بووە. بەڵگە بۆ ئەم ووتانە جگە لە ناوەکەی ئەو ووتەیە

دروست کراوانەیە کە لە پاڵی یەکدا ڕیزکراون ئەمانە ئابادانی وپاراستن ونیایشی و پەرستنی خەڵکی دەورەکانی کۆن وباستانی ئێران بوو، ئێستاکە بە لەهجەی کوردی ناوچەی "چیا" و فارسی چەقا ناوی نراوە وگوندەکانی دو چەقا سێ چەقا، چەقا زەرد، چەقا کەبود، چەقا نەرگس، چەقا قەزان تێدایە. وادیارە ڕیشەی ئەم ووشەیە تورکی نیە هەروەك ئاسەواری دەورەی تورکان لەم ناوچەیەدا بەڕوونی دیارە ولەناوەکاندا دەکەوێتە بەرچاو وەك "قەرەدانە، قەباق تەپە، چەقا قەزان، وغیرە.

ووشەی "چیا" لەزمانی کوردیدا بەمانای کێوی بچووکە، هەروا مەسەدەری فیعلی چەقانن، دەلالەت لە چەقاندنی شتێك لە زەویدایە، دوور نیە کە ووشەی چیا وچەقاپ وگوندەکانی ناوبراو کە بەو ناوەوە ناسراون لەو ڕیشەوە وەرگیرابێت.

بەڵگەیەکی تر بۆ کۆنی وئاوەدانی وشارستانیەت لەم دەشتەدا ئەو گۆر و قەبرە کۆنانەیە کە هەندێ جار لە کەناری تەپەکاندا دەدۆزرێنەوە کە ئاسەواری مێژوویی گرانبەها لە چەك ولیوانو ودەفر وبگرە تا شت ومەکی زینەتی تێدایە.

ماهدەشت "مایدەشت" ئەگەر چی لەمێژدا موڵکی دەوڵەت بووە بەڵام ئەم ناوچەیە زوتر لە ناوچەکانی تر بوونەتە موڵکی تایبەتی دانیشتوانی دەڤەرەکە، چونکە کاتێ سەنجاوییەکان هاتنە ئەم ناوچەیەوە زۆربەی گوندەکانی لە ژێر دەسەڵات و موڵکایەتی خاوەن موڵك ودەست ڕۆیشتووەکانی شار ودەوروبەریدا بووە. لەم دەشتەدا چەندین کانی وسەرئاو وچەشمەسار بەرچاو دەکەوێت کە لەساڵە باراناوییەکاندا ئاو لەزەویەوە هەڵدەقوڵێ و دەبێتە لافاو، وهەموو زەوییە نزم ونزیکەکان دەگرێتە بەر. دوای کەمبوونەوەی ئاو ئەم زەوییانە دەبێتە ناوچەیەکی سەر سەوز کە بۆ ئاژەڵدارەکان جێی ئەو پەڕی خۆشحاڵیە. ئێستا کە باران کەمتربووەتەوە وکشتوکاڵ پترتر بووە، ئەو لەوەڕگایان و پورەی کۆنە لەدەوروبەری گوندەکانی مایدەشتدا کەمتر دەبینرێت بەڵام لەو دەورو زەمانەدا کە تیرەکانی بەرەو ئەم ناوچانە هاتوون بێ گومان دیمەنی ئەم چیمەن زار و وسەوزاییە بەرەو ئەم شوێنانە ڕایانی کێشاوە. نووسەر لە یادێتی کە لەبەهاراندا

لەنێو گیا وسەوزە گیا ڕواوەکانی لەوەڕگاکاندا نەتەنها پەزەکانی دەشاردەوە هەتا ئەسپ و وڵاخە بەرزەکانیشی دەپۆشاند وبەچاو نەدەبینران.

سەنجاوییەکان لەسەرەتاوە بەشێوەی گەلەدار هاتوونەتە ئەم دەشتەوە ولەوەڕگاکانیان لەخاوەن موڵکەکانی ناوچەکە کەزۆربەیان لەکوێخا وسەرکردەکانی زەنگەنە بوونە ئیجارە دەکرد، بەدرێژایی چەندین ساڵ ئەم بارودۆخی کۆچی گشتی یە بۆ ناوچە کوێستانییەکان لەهاویندا وبۆ ناوچە گەرمیانیەکان لە زوستاندا بەردەوام بووە هەتا خاوەن گەلە مەڕوپەزەکان سوودی نیشتەجێ بوون وکشتوکاڵکردن و موڵکدارییان زانی ولەم دەشتە پڕ پیت وبەرەکەتەدا کە بە وتەی خۆیان سفرەی مورتەزا عەلیان پێش قەدەمیان پێ دەگوت جێگیر بوون، و کەوتنە خولیای سەندنی موڵك وزەوی ئەم ناوچەیە. وادیارە ڕێنما وپێشکەوتوویان لەم بابەتەوە وەکو دەبینین باپیرەی ئێمە حەسەن خانی بەختیار بووە، بەڵام زۆربەی خەڵکی سەنجاوی وەك فەلاح وکەشت کار بەپێی ڕەسم و یاسای موڵکایەتی ئەو ناوچەیە ٤/٣ بەشی کەشتکار و٤/١ بەشی خاوەن موڵك لە زەوی دەیەدا و ٣/٢ بەشی کەشتکار و٣/١ بەشی خاوەن موڵك لە زەوی کەشتوکاڵی بەراودا لە دێهات وزەوییەکانی موڵکدار وخاوەن زەوییەکاندا نیشتەجێ بوون وکەوتنە دروست کردنی گوندی نوێ. ئەم تێکەڵاوکردنەی کشتوکاڵ وپەزدارییە لەلایەکەوە ڕێگایەك بوو بۆ بەهێز کردنی پیتی زەویەکان، لەلایەکی ترەوە سەنجاوییەکان توانیان کە زۆربەیان دەست لە کۆچەرایەتی هەڵگرن ولە گوند وعێلاخەکاندا جێگیر بن وگەلە پەزەکانیان بەهۆی شوانەوە بنێرنە ناوچە گەرمیانەکان.

بەم شێوەیە لە دەشتی مایدەشتدا لەپاڵی خوان وسفرەی مورتەزای عەلی دا یەکێ تر لەپێویستیەکانی یەکێتی وهاوکاری ویەکگرتن وهاودڵی وهاوبەشی تیرەکانی تری سەنجاوی پێکهات ویەکانگیر بوو. لەم دەشتەدا سەنجاوییەکان خانەوکاشانە وگوند وقەڵاو باغیان دروست کردو هەر لەم دەشتەدا باوباپیری ناودارییان بەگۆڕ سپاردووە، وبۆ بەرگری سەربەستی وئازادی وسەرفرازیان لەبەرانبەر تایفەکانی تردا کەوتوونەتە شەڕەوە.

ڕێگاکانی کۆچ

لەوانەی کە باسمان کرد دوو خاڵ بە چاکی ڕوون دەبێتەوە، یەکەم ئەوەیانە کە سەنجاوییەکان بۆ شوێنی هاوینە هەوار وکەشتوکاڵیان بەپێچەوانەی تایفە تاڕادەیەك کۆنەکانی تری کرماشانەوە وەك کەڵورەکان وگۆرانەکان وکرندییەکان دەوڵەت شوێنیانی نەداونێ وبۆیانی دەست نیشان نەکردووە.

دەووەم شوێنە هاوینە هەوارەکان نەلکاوەتە شوێنە گەرمیانەکانیانەوە، ئەگەر سەیری نەخشەی وولاتی کرماشان بکەین دەبینین کە لەناوچەی مایدەشتەوە کە هەوارگەی هاوینە و هەوارگەی سەنجاوییەکانە تا قەسری شیرین و لەوەڕگای باغچە وقەتار. هەوارگەی هاوینیان نزیکەی بیست تا سی فەرسەخ دوورە، ئەو زەوی زارانەی دەکەوێتە نێوان ئەم دوو هەوارگەوە خاوەنیان تایفەکانی کەڵور وکرند وگۆرانە. بەووشەیەکی تر، سەنجاوییەکان ناچاربوونە هەموو ساڵێك دووجار ئەم مەسافەت ومەودا دورودرێژە ببڕن لەنێوان تایفەکانی تردا لەگەڵ ئەگەری مەترسی وخەتەرەوە بگرنەبەر، تا بگەنە قۆناغەکانیان. گوزەرگا وڕێگای تێپەڕینیان لەسێ ڕێگا پترتر نەبووە، یەکەمیان ڕێگای گشتی کاروانەکان کە لەقەسری شیرینەوە تا کرماشان کە لە کرند وسەرەمبل وپاتاق وسەرپێلی زەهاوەوە تێدەپەڕی دەگەیشتە قەسری شیرین. دووەم، ڕێی ناسراو بە وەرقەلا "بەرقەلا" کەلەڕێگەی قەلا زنجیر وگاراوە لەنێوان تایفەکانی گۆراندا تێدەپەڕێت. سێ یەم، ڕێگای ناسراو بەدەربەند ئیستیخوان "ئیستقان- درونسقان" کە لەخاکی کەڵورەوە تێپەڕدەکات. ئاساییە کە لەنێوان ئەم ڕێگایانەدا ڕێی گشتی وسەرەکی لەهەموویان سەلامەت تر وبێ مەترسی ترە، هەروەك هەندێ جار کۆچکەرەکان تووشی یاساوڵەکانی میری دەهاتن کە ئاسایش وپاراستنی ڕێگاکانیان پێ سپێردرابوو، ئەمانە ئازار و زەحمەتێکی زۆریان بۆ کۆچکەرەکان بەبار دەهێنا. بەکارهێنانی دوو ڕێگاکەی تر هەروەك لە ڕێگا گشتیەکە کورت ترەو پڕە لەسەرچاوەی ئاو وگیا وعەلەف بۆ مەڕ وولاخەکانیان بەلام تێپەڕین بەم دوو ڕێگادا پەیوەندی بە دۆستی ونێوان چاکی لەگەڵ ئەو تایفانەدا کە سەنجاویەکان بەناویاندا تێدەپەڕین هەبوو، ئەم بارودۆخە وەهای لە سەنجاویەکان کردبوو کە هەمیشە ئامادەی بەرەنگاری ئەو تایفانەن کە دەیانویست هەڵکوتنە سەریان یان

ناڕەحەتی بۆ کۆچکەرەکانیان دروست بکەن، ئەتوانم بڵێم ئەو وەزع وبارودۆخەی ڕێ وبانە کە سەنجاوییەکان بەناچاری دەبوایە لەم ڕێگایانەوە تێپەڕینایە لە خوو ڕەوشتی سەنجاویەکاندا کاریگەر بووە، کۆچکەرەکان، چونکە دەیانزانی لەنێو تایفەکانی ترەوە تێئەپەڕن هەستیان بەیەکبوون وخۆیەتی زیاتریان دەکرد وتا لەتوانا و وزەیاندا بوو "کۆچەرەکانیان" دەڕازاندەوە وبارەکانیان بەسەر پۆشی جوانی ڕەنگا وڕەنگ دادەپۆشی و ئافرەتەکانیان جل وبەرگی چاکیان لەبەردەکرد و بەسەر باربەند وبەرەو نیو کەتی جوان وڕازاوەوە سواردەبوون کە پیاوە چەکدارەکان لەنزیك ئافرەتەکانەوە ڕێیان دەکرد وئامادەی بەرگری بوون[١].

خزمەتی سەربازی

تایفەکانی سەنجاوی بەهۆی ئەوەوە کە لەوەڕگای گەرمیانیان کە موڵکی دەوڵەت بووە وپێیان دراوە، لەبەر ئەمە ئەرکی سەرشانیان بوو لەنێو عێلی زەنگەنەدا فەوجی پیادەیان هەبێت وهەمیشە دوو سەد سوار بۆ ئەو هێزە ئامادە بکەن. تیرەکانی سەنجاوی بۆ پێشکەش کردن وئامادەکردنی ئەو سوارانە بەپێی دابەشی لەوەڕگاکان تەنزیمێکی تایبەتیان بۆ عێلی سەنجاوی ڕەخساندبوو، وعێلی سەنجاویان بۆ چوار بەش دابەش کردبوو:

دەستەی چالایی جەمعییەتی اللاهیار خانی.

دەستەی عەباسوەند.

١- دەستەی حەق نەزەر خانی کە هەمووتیرەکانی دالیان وخوردە دەستەیشی دەگرتە بەر. هەر دەستەیەك پێویست بوو پەنجا سوار بەسەرۆکایەتی سوڵتانێك ئامادە بکات و سوارەکانی سەنجاوی سەرتیپێك

---

[١] شاعیری کورد مەولەوی تاوگۆزی لە پەسن و وەسفی وئافرەتە جوان وشیرینەکانی کۆچەرییەکاندا دەڵێ:

نەوای کەژاوەی لیلی نازانن
سەرەتای تلتمیت شیرین رازانن
چوون خێل دلان دلدەن پڕ داخان
جوق جوق سیماڵ چین پەی ئێلاخان

وسـەرهەنگێك وياوەرێكيـان هـەبوو، كـە لـەنێوان سـەكردەكانی چـالایی و واللاهيارخانيدا هەڵدەبژێران.

لەوەرگای گـەرميان بـەپێی ژمـارەی سـوارەكانەوە لـەنێوان تـیرەو تايفەكانـدا دابەشدەكرا. بەم هۆيەوە لەوشەی خۆجێيدا مەساحەتی لـەوەڕگاكان "سـوار"يـان پێ دەگووت. كەيـەك سـوار لـەوەڕگايی نزيكـەی جێگـا وشـوێنی دوو گەلـەی پـەز ومەڕوماڵاتە هەر سـواری لەوەڕگايـەك بەچـوار "پـا" و هـەر پـايش بـە چـوار مـێخ دابەشكرابوو. ئامادەكردن وڕازاندنەوەی سواران لەنێون تيرەو بنەماڵەكانيشدا هەر بەم پێيە دابەشدەكرا.

يـەكێك لـە داب ونەريتـە چـاكەكانی ئـەم عێلـە كـە هـەموو سـاڵێك چـاويان دەخشاندەوە بە دابەشبوونی لەوەڕگا هاوبەشەكاندا هەروا چۆنيەتی دابەشـكردنی دادوەرانە لەنێوان تيرەكاندا.

لـەوەڕگای گـەرميانی سـەنجاوييەكان مـوڵكێكی هاوبەشـی گـشتيانەيان بـوو، كەسێك ئەو شوێنانەی بە موڵكی تايبەتی يان بنەماڵەيی نەدەزانی، هـەروەك جێـی شوێن وهەوارگەی هەرتيرەيـەك بـەپێی سـونەتی كۆن وەك لەپێـشدا دابەشـكرابوو ودەست نيشانكرابوو ئاشكراو ڕوون بوو. بەڵام چۆن هەرساڵێك لەبەر كـەمی وزۆری وەرزی باران بـارودۆخی لـەوەرگاكان دەگـۆڕا، زوربـە پێويـست بـوو لەناوەڕاسـتی پـايزدا دوای تێپـەڕينی وەرزی بارانـەكان ونزيـك بوونـەوەی تايفـەكان بـۆ شـوێن وجێگاكانيـان چـەند كـارزان ولێزانێـك ڕەوانـەی ئـەو ناوچـانە دەكـرا تـا لەهـەموو ڕووييەكەوە لێی بكۆڵنەوە. دوای كۆبوونەوەيەكی گشتی بەسـەرۆكايەتی سـەرۆكی عێل دەرەخسا كە لە جـەنجاڵترين كۆبونـەوەكانی عێـل دەژمێـردرا، زۆربـەش ئـەم كۆبوونەوە بتر لەچەند ڕۆژێك بەردەوام دەبێت تا سەركردەی تيرەكان ڕەزامەنـدی خۆيان سەبارەت بەدابەشكردنی نوێی ئەو ساڵەی لەوەڕگاكان دەخستەڕوو.

گومان لەوەدا نييە سەبر ولێزانی و ڕێنمايی سەرۆكی تايفە بۆ كـپ كردنـەوەی ئـەو هـەرا وكەشمەكەشـە يـەكجار كاريگـەرە. بـەم جـۆرە بـوونی سـەرۆك عێلێـك هەرساڵێك يەكجار پێويست بوودەكـات ئەگـەر سـەرۆكی تايفـە بەهۆيـەك نـەيتوانی لەگەڵ عێلدا كۆچ بكات كوڕەكەی يان براكەی يان يەكێ لەخزمەكانی بەڕەزامەندی تايفەكان بۆ سەرۆك عێلی دەست نيشان دەكات.

بەپێی داب ونەریتی کۆن باجێکی تایبەتی بۆ سەرۆك عێل تەرخانکراوە، ئەویش پارینەیەك لە وولاخی بەرزدا، و بەرخێك لەهەر گەلەیەکی مەڕ وپەزدا، پێویست بەڕوون کردنەوە نییە ئامادەکردنی سوارانێ کە بۆ سەربازی دەولەت دەنێردرێن وبوونی جەمعیەتێکی تایبەت وجیاواز بە ئالای تایبەتەوە لەژێر سەرۆکایەتی ورێنمایی سەرۆکەکانیان لەپێویستییەکانی گرنگی یەکیەتی وهاوکاری خەڵکی سەنجاوین، کاربەدەستانی دەولەت هەمیشە لەم بارودۆخەی سەنجاوییەکان سوودمەندبوون. چی بۆ لەشکرکێشی بۆ شوێنە دوورەکان وەك ناردنیان بۆ هەرات یان خوراسان و تەبرێز، وچی لەشەڕوشۆڕە ناوخۆییەکاندا بەمەبەست هاوکاری وخزمەت بە حوکمڕانانی کرماشان یان بۆ سەرسنوورداری وپاراستنی ئەمنییەت وئاسایشی ڕێگاکان، وەك چەندین جار ئەم مەوزوعە لەم کتێوەدا دەکەوێتە بەرباس.

لەهجە و زمانی تایفەکانی سە نجاوی

لەنێوان عێلەکانی کرماشان کە لەهجە وئاهەنگی جۆرا وجۆر وجیاوازی تێدایە لەهجەی تایفەکانی سەنجاوی تایبەت ودیارە. نوسەری ئەم یاداشتنامە زماننناس نیە، سەبارەت بەم مەوزوعە تێبینییەك دەخاتە ڕوو لەئەنجامی ئەزموونەکانی تایبەتی خۆیەتی، ورێی تێدەچیێ لەگەلێ تیبینیەکانی لێزانەکانی ئەم هونەرەدا نەگونجێت.

زمانی کوردی زمانێکی ئێرانیە کە زمانی فارسی، دەریی شاخەییك گەورە وتەنومەندێتی. هەندێ لە خاورشناسەکان کە دەستپێچی سیاسەتە ئیستیعماری وئیمپریالییەکانن بەنیەتێکی خراپەوە پەیڕەوی لەو سیاسەتە ناسراوە دەکەن کە بریتیە لە "دوو دەستەیی بخەرەوە، حکومڕانی بکە" ولەڕێگای ئەم سیاسەتە چەوتەوە ویستوویانە پێچەوانەی ئەم حەقیقەتە بکەن کە لەئارادایە بەپێی ویستی گوماناوی دەولەتەکانیان گاهێ ڕەنگی کلدان وئاشووری لێدەسوون وکاتێکیش بەلەهجەیەکی تورانی دەینوێنن، بەلام چونکە بۆیان ڕوون بۆتەوە کە ئەم هەولێ وکۆششەیان لەم بوارەدا بێ ئەنجامە، کەوتوونەتە کەلکەلەی ئەوەوە کە زمانی کوردی وەك زمانێکی سەربەخۆ وجیاواز لەزمانە ئێرانییەکان بنوێنن، گوایە ئەم

زمانه لەگەڵ زمانه ئێرنییەکاندا هاوڕیشه وهاوتەبار نیه. ئەمەیه نموونەیەکی تەواو له خیانەت بەزانست وحەقیقەت وجۆری یاری بەسەرنوشتی میللەتەکان. بەداخەوه هەندێ له کوردەکان بێ ئاگا وزانین له بنەچەك وڕیشه ونەژاد ومێژووی ئارياییيان کەوتوونەته ژێر کاریگەری پڕوپاگەندی چەندین ساڵەی عەرەب وعوسمانی، بێگومان دەمارگیری مەزهەبیش لەم بوارەدا یاریدەر و ونەخشی خۆی هەیه. ئەمانه هەمووی وای لەو کوردانه کردووه بۆ چارەسەرکردنی دۆزی کورد کەوتوونەته دوای ئەو سیخوڕانەوه که خۆیان به ڕۆژهەڵات شناس داوەته قەڵەم. جیاوازی زمانی کوردی لەگەڵ زمانی فارسیدا پتر لەجیاوازی ئەو زمانه لەگەڵ لوڕیدا یان فارسی لەگەڵ گیلەکیدا نیه. دەتوانین بڵێین کەجیاوازی هەندێ له لەهجەکانی کورد لەگەڵ یەکتریدا بتره له جیاوازی کوردی وفارسی.. لەو بڕوایەدام دۆزی کورد سەرئەنجام پێویسته ڕێی حەلێکی ئێرانی بۆ بدۆزرێتەوه.

بەدەر له لەهجەی هەورامی که زمانی شعر وئەدەبی کوردیه وسنووری ئاخاوتن بەم لەهجەیه لەچەند تایفەیەك بەولاوه ناگرێتەوه، لەهجەکانی تری کوردی که ئێستاکه لەئێراندا بەکاردێت وئاخاوتنی پێدەکرێت، لەسنووری لوڕستانەوه بیگره تا ئازربایجان دەتوانین بیکەینه چواربەشەوه. کوردی نزیك له لوڕی، کرماشانی و کوردستانی وکرمانجی ناوبنێین. گرنگترین وەسیلەیەك بۆ ناسین ودەست نیشانکردنی هەر لەهجه وزمانێك شێوەی صەرفیی فیعلەکانیەتی چونکه فیعەکانه که زمانەکان دەخاته جووڵه وگیانیان پێدەبەخشێت.

لەم لەهجه ناوبراوانەدا تەرتیبی صەرفی فیعلەکان بەتایبەت فیعلی موزارع، وه ووشەی بەردەوامیی (ئیستیمرار) بەتەواوی دەست نیشان ونومایان ودیاره و لەهجەکان دەناسێنێت و دەستنیشانیان دەکات:

١- له لەهجەی کوردی نزیك به لوڕیدا له جێی ووشەی (می) فارسی له فیعله موزارعەکان ومازی بەردەوامدا "می کنم و می کردم" میمی فەتحەدار (مَ) بەکاردێت وەك: **مَکەم و مَکردم**.

٢- له لەهجەی کوردی کرماشانیدا بەو مانایه لەنێو شار وتایفەکان وگوندە نزیکەکانەوه ووشەی بەردەوام "ئیستیمرار" بەتەواوی لادەبرێت ولەجێی "می کنم" و "می کردم" دەڵێن: کم، **کِردم** و یان کردیام.

له لەهجەی کوردستانی (جافی) وسۆرانی نیشانەی موزارع هەمزەی فەتحەداره وەك: أکەم، أچم، ئەخۆم، لەجێی می کنم، می روم، می خورم.

٣- له لەهجەی کرمانجی وموکریدا لەجێی هەمزەی فەتحەدار دالی فەتحەدار بەکاردێت وەك **دَ**کم، **دَ**چم.

ئەگەر بێت وئەم حاڵەتانە سەبارەت بە زمان ولەهجەی سەنجاوییەکان بەکاربێنین بێگومان ئەو زمانەیە کە عێلی زەنگەنە پێی ئاخاوتوونە کە لەهجەی گشتی وهاوبەشی هەموو ئەو تایفانە بووە چی ئەوانەی لە فارسەوە کۆچیان کردووە، چی ئەوانەی لە شارەزوورەوە هاتوون یان ئەو تایفانەی کە لە لوڕستانەوە کۆچیان کردووە. لەحەقیقەتدا ئەم لەهجانەی لەهجەی کوردی نزیك به لوڕییە. بەڵام ئایا ئەم لەهجەیە زمانی ئەسڵی سەنجاوییەکان بووە پێش کۆچکردنیان، یاوەك دوای ئەوەی هاتوونەتە ناوچەی کرماشانەوە بەم لەهجەیە دواون بەحوکمی بارودۆخی هاوسێیەتی و تێکەڵاوی لەگەڵ تایفەکانی تردا؟ وەڵامی ئەم پرسیاره بەتەواوی روون وئاشکرا نیه و ناتوانیت سەبارەت بەم مەسەلەیە بە بورایی بڕیاربدرێت. هەرچۆن بێت ئەم هاوزمانیە یەکێ تر لە هۆ سەرەکیەکانی یەکیەتی ونزیك بوونەوەی تیرەکانی سەنجاوییە. چونکە هاوزمانی شێوەیەکە لە نزیکی وخزمایەتی هاوبیری وهاوبەشی لەچۆنیەتی لە ڕووداوەکان، تێگەیشتن وبەراوردن کردنیان. لەحەقیقەتدا زمان دەرگایەکی گەورەیە بۆ هاوکاری ونزیکی ولەیەك گەیشتن. بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیەنێ کە بارودۆخ وشێوەی زمانی سەنجاوییەکان وەك خۆی ماوەتەوە وگۆڕانکاری بەسەردا نەهاتووە، چونکە زمان بەردەوام لە گۆڕانکاریدایه وگۆڕینی ئەم لەهجەیە لە لەهجەیەکی سادە وساکارەوە کە بۆ نووسین دەست نادات و بنەڕەتێکی بتەوی بۆ نەڕەخساوە بەپەلە بەرەو شێوە وشکڵ گرتن دەڕوات و چوارچێوە پەیدا دەکات وگۆڕانکارییەکەی وەك گەشەکردن وپەرەسەندنی مرۆڤ هەستی پێدەکرێت ولەبەرچاوە.

ئێستاکە هەروەك لەهجەی تیرەکانی سەنجاوی هەر ئەو لەهجەی پێشوویە کە لەهجەی کوردی نزیك لە لوڕیی پێدەووترێت، لەگەڵ ئەمەیشدا دوو گۆڕانکاری سەرەکی تێدا پەیدابووە.

یەکـەم: لەهجـەی سـەرکردەکانی تیرەکـانی چـالایی وهەنـدێ لـەو تیرانـەی کـە نزیکیانن، بریتی یە لە لەهجەی کوردی کرماشانی. ئەم گۆڕانکاری ونزیك بوونـەوە بەهۆی هاوسێیەتی وتێکەڵاوی لەگەڵ خەڵی شارەکان ومولکداری ونیشتەجێ بوون لە گوندەکاندا کە کەشتوکاڵکەرەکانیان هەر بەم لەهجەیە گفتوگۆ دەکەن.
دووەم: لەدێهاتەکانی باکوری مایدەشتدا، ئەو دێهاتانەی کـە مـوڵکی سـەرۆکەکانی سەنجاویە، خەڵکێکی زۆر لە عێڵی جاف، قوبادی، باوەجانی، پـاوەیی، نیـشتەجێ بوونە وسەرئەنجام لەهجەی سێیەمی بـەمانا لەهجـەی جـافی کوردسـتانی لـەنێوان سەنجاوییەکان بڵاوبوەتەوە.

مەزهەب

یەکێ تر لە هۆکاری پەیوەندی ویەکێتی تیرە جیاوازەکانی سەنجاوی یـەکێتی مەزهەبیانە. وەکو لە پێشەوە باسمان کـرد زۆربـەی تایفـەکانی سـەنجاوی ئـەهلی حەقن وەکـو خۆیـان دەڵێن تایفـەی سـان تایفستانن. لـەو زانیاریـە کـەم وکـورت وبڵاوەی سەبارەت بە بنەچەی ئەم تایفانە بەدەستەوەیە نـاتوانین بـە یـەکجاری و ڕوونی کەینەوە کە ئایا لەکۆنەوە هەر ئـەم مەزهەبـەیان بـووە یـاوەك لـە ناوچـەی کرماشاندا ئەم مەزهەبـەیان بۆخۆیـان هەڵبـژاردووە دوورنیـە زۆربـەی ئـەو تایفانـە پێش کۆچکردنیان بۆ ئەم ناوچەیە لەسەر مەزهەبی ئەهلی حـەق بوونـە بەتایبـەت ئەگەر لە یادماندا بێت کە لە شێوە وئەم مەزهەبە لە هەندێ لـە ناوچـەکانی فـارس وخوراساندا هەبووە وەك مەزهەبی موشەعشەعیەکان، ئەم گومانە لەم ڕووەوە پتر پاڵپشت دەکرێت لەوەدایە کە ئـەو تایفانـەی ناویـانبرا بـۆ سـنوورداری وپاراسـتنی سنوورەکان لەبەرامبەر پەلامار وشاڵاو ودەستدرێژی عوسمانیەکان کـۆچ کراونەتـە ئـەم دەڤـەرە. هەرچـۆنی بێـت ئـەوەی جێـی دڵنیاییـە کـە سـەرجەم تیرەکـانی سـەنجاوی لەمێـژەوە کـە پەیوەنـدییان لەگـەڵ سـەرۆکەکانی شـیعەمەزهەبی زەنگەنـەدا پەیـدا کـردووە، پـەیرەوی مەزهـەبی ئـەهلی حـەق بوونـە وئـەم هاومەزهەبییە ئولفەت وهاوکاری وخزمایەتی لەنێوانیاندا پتەو کردووە وبۆتـە هـۆی یـەکێتی ویەکـسانی تایفـەکانی سـەنجاوی لـە هەنـدێ ناوچـەکاندا بۆتـە هـۆی جوڵانەوەیـەکی ڕۆحـانی فـراوان لـەو ناوچـانەدا. یـەکێ لـەو نموونانـە پەیـدابوونی

پێشەوای گەورەی تەریقەتی ئەهلی حەق "سەید یەعقوب وسەید براکە"یە کە لەنیوەی دوومی سەدەی سیازدەهەمدا لەنێوان تایفەکانی گۆراندا وەدەرکەوت، سەنجاوییەکانیش بەهۆی هاوسێیەتی ونزیکی ئەم تایفانەوە ئەم تەریقەتەیان هەڵبژاردووە وهاتوونەتە ڕیزیەوە بوونەتە مورید وپەیڕەو وسەرسوپەردەی ئەم خانەدانانە. ئەم هۆیە یەکێ لە هۆیە سەرەکیەکانی نزیکی و دۆستی ویەکێتی بتەوی بەردەوامی تایفەکانی سەنجاوی وگۆرانە. بەڵگەی ئەمە کە تیرەکانی سەنجاوی لەپێشدا سەربەم تەریقەتە بوونە لەوەدایە کە سەرجەم تیرەکان مورید وپەیڕەو وسەرسوپەردەی سەیدەکانی گۆرانن. وەکو خۆیان دەڵێن هەموویان مورید وپەیڕەوی یاد ویادگانین "یادگای نین" بەڵکو مورید وپەیڕەوی بنەماڵەکانی تری تەریقەتی ئەهلی حەقن وەك شا برایمی و ئاتەشبەگی کەلەنێو گۆرانەکاندا بەربڵاوە وڕەچاو دەکرێت. نامەوێت سەبارەت بەم تەریقەتە بەووردی بکۆڵمەوە، پاڵپشتی وپشتیوانی لە لایەکیان بکەم وئەو لایەنەکەیان بەدرۆبخەمەوە، لەحەقیقەتدا من ئەو مافە بەخۆم نادەم سەبارەت بە بنەچەك ولێشاویان بنووسم بەڵام بۆ سوودی خوێندەواران چەند خاڵێك کە لەبەرچاودایە باس دەکەم ئەویش ئەوەیە کە ئەم تەریقەتە لە مەزهەبەکانی باتنی وڕەمزییەکانە، کە کەم کەس لە ڕەمز ونهێنیەکانیان تێگەیشتووە و زۆرکەم سەبارەت بەو ڕەمزانە ئاخاوتن دەکرێت.

دووەم نازناوی "عەلی وللای" کە خەڵکی بەسەریاندا سەپاندوویەتی لەڕاستیدا ئەوان عەلی بەخوا نازانن بەڵکو بەیەکێ لە پەیدابوونی زاتی حەقی دەزانن و بەتەجەلی تەواوی پەروەردگار دەیژمێرن.

سێیەم ئەوان خۆیان بە موسوڵمان دەزانن وڕێزێکی فراوان بۆ قورئان وشەریعەت دادەنێن.

چوارەم تەریقەتەکەیان دوورە لە دەمارگیرییەوە وبتر باوەڕیان بە برایی وهاوکاری وسازشە لەگەڵ هەموو ئاین ومەزهەبەکاندا بەو شێوەی کە سەبارەت بە زمان باسمان کرد لەیرەدا پێویستە لەسەر شانم کە بڵێم دوای دروست بوونی عێلی سەنجاوی وەکو عێلێکی سەربەخۆ وجیاواز لە تایفەکانی تر دوو گۆڕانکاری سەرەکی سەبارەت بە مەزهەبی سەنجاوییەکان خۆی نواندووە.

یەکەم سەرکردەکانی تیرەی چالایی بەتایبەت بنەماڵەی ئێمە وهەندێ لە تیرەکانی تـر بوونەتـە پـەیڕەوی مەزهـەبی شـیعە وئـەم مەزهەبـەیان هەڵبـژاردووەو ئـەم گۆڕانکارییە لە باپیرمەوە "حەسەن خان" و بـاوکم خوالێخۆشـبوو "شـێر محەمـەد خـان" سەمـسام ئەلمـەمالیك ڕوویـداوە وهـۆی ئـەم گۆڕانکارییـە بریتـی یـە لـەو پەیوەندییـە بەردەوامـەیان بەخـەڵکی شـاری کرماشـانەوە ودۆسـتایەتییان لەگـەڵ بنەماڵەی "ئال ئاغا" وکوڕەکانی خوالێخۆشبوو محەمەد باقری بەهبەهانی هەبووە هـەروەها ژن وژنخوازیمـان لەگـەڵ شـازادەکاندا و لەلایـەکی تـرەوە کارکردنمـان ماوەیـــەکی دریـــژ وبـــەردەوام لـــە دەســـتگاکانی حکومەتـــدا وگرتنـــە ئەســـتۆی بەرپرسـایەتی وسـنووورداری و خزمـەت بـە زائیرینـی نەجـەف وکەربـەلا ودانـانی مەجلیسی ماتەمینی عاشوورای حوسەینی.

گۆڕانکارییەکی تر پەیوەندیان لەگەڵ عێڵـی جافـدا و هاتنیـان بـۆ ناوچـەکانی سەنجاوی وژن وژنخوازیان لەگەڵ سـەنجاوییەکاندا بـووە هـۆی ئـەوەی هەنـدێ لـە سەرکردە وسەرۆکەکانی تیرەکانی سەنجاوی ڕوو لە مەزهـەبی سـونی بکـەن وئـەو مەزهەبە هەڵبژێرن سەرەنجام لەنێوان تیرەکـانی سـەنجاویدا ئـەمڕۆ سـێ مەزهـەب دەبینرێـت ئـەهلی حـەق شیعە وسـونی لـەپاڵ یەکدا بـەڵکو بەتێکـەڵاوی بەرچـاو دەکەون، زۆرینە بۆ ئەهلی حەق وبەدوایدا شیعە وسونی یە.

نیعمەتێکی گەورە وبەئەرزشە کە ئەم خەڵکە لێی بەهرەمەند وسوودمەندن کـە نایەتە بەر وەسف، ئەویش ئەم سـوڵحو سـەفا وسـازش وبرایەتییەیـە کـە لـەنێوان پەیڕەوان وموریدانی ئەم مەزهەبانەدا بەرقەرارە. ئەوانە بـە ئاسـانی ژن لەیـەکتری دەخوازن. لەبنەماڵەیەکدا ڕێی تێدەچێ باوك ئەهلی حەق وکوڕ شـیعە ودایـك وکـچ سونی مەزهەب بن. ئەم جیاوازیانە بە هیچ شێوەیەك نابێتە هـۆی کـەم کردنـەوەی خۆشەویستی وپەیوەندییەکانی بنەماڵـەییان. هـەرگیز نـەبینراوە کـە کێشمەکێـشم وململانێ ودوودەسـتی وشـەڕ وشـۆڕی مەزهـەبی لەنێوانیانـدا ڕووبـدات. نـەبینراوە مەزهەبێك لە ئەرزشی مەزهەبێکی تر کەم کاتەوە و بەسووکی سـەیری بیروبـاوەڕە پیرۆزەکانی مەزهەبەکەی تر بکات. ئەم نیعمەتە گران قیمـەت و بەئەرزشـە کـە لـە مەرجەکانی تایبەتی کۆمەڵانی شارەکانە کە قۆناغێکیان لە شارسـتانیەتدا بڕیـووە بێگومـان هێـشتانە سـەنجاویەکان نەگەیـشتوونەتە ئـەو قۆناغـە، بـەڵام لەگـەڵ

ئەمەیشدا ئەم شێوە پەسەندە کە دوورەپەرێزییە لە دەمارگیری بەهەموو شێوەیەکی لەنێوان ئەم تایفە سادە وساکار ودڵخاوێنانەدا دەکەوێتە بەرچاو و بەڕوونی دیارە.

شەڕوشۆڕە عەشایرییەکان

ژیانی عەشایری لەگەڵ شەڕو شۆڕو کەشمەکێشمدا هاوڕێ وهەم ئاهەنگە. ڕوون کردنەوەی لەلایەکەوە پەیوەندی بە بارودۆخ وئەوزاعی ئابوورییەوەیە، کاتێ سامانی خەڵکی لە گەلەداری بەخێوکردنی مەڕوماڵاتدا چڕببێتەوە وئەوانە ناچاربن بۆ تێرکردنی ئاژەڵەکانیان لەهەرکوێ لەوەڕگایەك هەیە بەشوێنیەوە بوون و بەدوایدا وێڵان بن ونەتوانن سامان وسەروەتەکەیان بترتر بکەن ناچار ئەوانەی کە نەدارن یان کەمێکیان هەیە هەولبدەن ئەوانەی کە ساماندار وداران تالان بکەن وئەوەی هەیانە لە دەستمان دەربێنن وبرفێنن. لەلایەکی ترەوە هەر ئەم ئابووری گەلەدارییە پێویستی بە ژیانی دەوار نشینی کۆچکردنی هاوین وزوسانە، گرنگیدان بەخزمایەتی ووابەستەیی باوکانە، دروست بوونی تیرەکان ئەوانەی لە یەك بنەچەکن، هەورەها دروست بوونی تەشکیلاتی عێلایەتی، هاوپەیمانی ویان دژایەتی ودوژمنی وکینەو کێبەرکێ کەوتنە نێو تایفەکانەوە لەم قۆناغە کۆمەڵایەتیدا دەکەوێتە بەرچاو. هەروا ئەم شێوە ژیانە لە کەش وهەوایەکی ئازاددا وفەزایەکی پان وپۆڕدا و پەیوەند نەبوون بە هیچ یاسا ونیزامێکەوە تەنها نیزام ویاسا وداب ونەریتی عەشایەری نەبێت، ئەم بارودۆخەیە تاکو کەسانی عەشایری ئازاد وسەربەست وجەنگاوەر وخودسەر ودوورە پەرێز لە شارستانیەت وهەتا لە خۆڕازی ومەغرور ولەخۆبایی بە ئەسڵ وبنەچەك ونەژاد تەبارەوە بەبار هاووردووە.

ئەو خۆهەڵکێشانی نەژادییەی "بەنی ئیسرائیل" —جووەکان— پەیوەندی لەگەڵ دەورەی گەلەدارییاندایە. عەرەبەکان ومەغۆلەکان لەم بارودۆخەدا خۆیان بە نەژادی بەرتر کە شایستەی ئەوەبن فەرمانڕەوایی دونیا بکەن دەزانن.

"شەڕ وشۆڕ" بۆ کەسایەتی عەشایەری لەلایەکەوە پێویستییەکی مانەوە وژیانە، ولەلایەکی ترەوە وەرزش وڕابواردنە هاقاڵ و هاوڕێی ئەو لەم ڕێگادا لەلایەکەوە "ئەسپە" ئەم جانەوەرە جوان وخۆش ڕەوتەیە کە وەسیلەی تاو و

ڕمبازی وخۆنیشاندان وخودنومابیه، لەلایەکی ترەوە "سەگە" ئەو دوژمنە کۆنەی گۆرگ ودزە، کە وەسیلەی پاسەوانی وڕاووشکارە.

ئەم یاسا گشتی یە بۆ وەزع وبارودۆخی تایفەکانی سەنجاوی دەگونجێت. سەرەتا بۆ ڕزگارکردنی وەزعی خۆیان لە تەبەعییەت ومل کەچی خەڵکی تر، دوایی بۆ پاراستنی خۆیان لە بەرامبەر تایفەکانی تردا بەردەوام ناچار بە شەڕوشۆڕ بوونە، کورتەیەك لەم شەڕوشۆڕانە لەلاپەڕەکانی داهاتوودا باس دەکەین لەیرەدا ئامانجمان دەرخستنی ئەم خاڵەیە، کە پێویستی وزەرورەتی ئامادەبوون بۆ ململانێی عەشایەری پێویستی کردووە لەلایەکەوە تیرە بە بنەچەك جیاوازەکان بەڵام یەك زمان ویەك مەزهەب ویەك شوێن ولەوەڕگا، لەوساکە پترتر لە یەك نزیك بوونەوە ولەلایەکی ترەوە ملکەچی وتەبەعیەتی وسەرۆکایەتی وڕێنمایی کەسانی لەخۆیان قبوڵبکەن.

لەهەر کۆمەڵگایەکی گەورە یان بچووکدا ئەگەر پێویستیەکانی ژیان گۆڕانکارییەك ئیجاب بکات، لەخۆیەوە کەسانی شایستە ولێهاتوو بۆ ڕەهبەری وسەرکردایەتی ئەو گۆڕنکارییە خۆی دەنوێنێ، لە کۆمەڵگای بچووکی سەنجاویدا ئەم گۆڕانکارییە بەهۆی بنەماڵەی ئێمەوە هاتە کایەوە ، لەحەقیقەت چونکە مێژووی دروست بوونی ئەم عێلە وەك ئێلێکی سەربەخۆ وجیاواز لە تایفەکانی تری کرماشان عێلێك کە کەسایەتی تایبەتی خۆی لەلایەن والی وحوکمڕانەکانی کرماشانەوە و دەوڵەتی مەرکەزی ئێرانەوە بەفەرمی ناسراوبێت وسەرۆکەکانیان بەبەڵگەی فەرمی پاڵپشت کردبێ لە یەك سەدە بترتر تێناپەڕێت. مێژووی ئەم عێلە لە سێ وەچەدایە، وەچەی باپیرەکانمان و وەچەی باوکانمان ووەچەی ئێمە. ئێمە بەکورتی ئەم مێژووە وەك سەردێڕێکی جیاواز باس دەکەین.

شێوەی دروست بوونی عێلی سە نجاوی

لەتیرەکانی سەنجاویدا وەك هەموو عەشایرەکانی تر فەخرکردن بە باوباپیران ونیاکانیانەوە بەرچاودەکەوێت. لەحەقیقەتدا پیاوان وکەسایەتییەکی ناودار

ولێهـاتوو لەنێوانیانـدا هەڵکـەوتووە کـە بـە دلێـری و بـوێری خۆیـان نوانـدووە وکـاروکردەوەی قارەمانـەیان لێ وەشـاوەتەوە. بێگومـان کـوڕو نـەوەکانیان حەزدەکەن سەبارەت بەپێشینە وشەڕوشۆڕەکانی باوپیریان لەم یاداشتەدا ببینن، بەڵام ئەوەی لە توانامدایە، هەوڵدەدەم لەم بارەوە بەدرێژی باس نەکەم وچاوی لێ دەپۆشم هەروەك لەو بڕوادام ئەم چیرۆك وداستانانەی لەزەمینەی لێکۆڵینەوەی کۆمەڵناسیدا سەبارەت بە بارودۆخ وحاڵ و ئەوزاعی عێل وتایفەکان بێ سوود نەبێت، هەروا لە زەمینەی حیکایەتخوانی وداستان سەراییدا دلڕفێن وشیرین بێت. جگـە لـەم لایەنانـە هەوڵـدەدەم بـەپێی توانـام بەدرێـژی باسـی شەڕوشـۆڕ ودوژمنایەتییەکان لەگەڵ تایفەکانی تردا نەکەم چونکە سوودێك لە نوێ کردنـەوەو بیرخستنەوەی ئەو ڕووداوانەدا نییە ونابینم چونکە ئەم عێلایـەت وعەشـایرانە لـەو بڕوادام سـەرجەم ئێـرانین وبـرای یـەکترن شـەڕی بـرا لەگـەڵ بـرادا "براکوژی"یـە بارودۆخێکی ناڵەبار بووە کە کاتی بەسەرچـووە، وپێویـستە ئیمـڕۆ لەیادببرێتـەوە وبخرێتە خانەی فەرامۆشییەوە [١].

ئامانجمان لەم پێشەکیانە ئەوەیە کەڕوونی بکەینەوە تایفەی سـەنجاوی چـۆن دروست بووە وهاتووەتەکایەوە، لەمێژوویەکدا بەهۆی شەڕی جەهانی و وێرانکەری نێـو دەوڵەتییـەوە هێـزە دەسـت درێژکـەرەکانی بێگانـە وەك عوسمـانی وڕووسـی وئینگلیز هاتنە نێو خاکی ئێرانـەوە و وڵاتەکـەمانیان کـردە مەیـدانی شـەڕ وخـوێن ڕشتن، بارودۆخی ئەم تایفەیە چۆن بـووە؟ وچـۆن توانیوویـەتی ڕووبـەڕووی وئـەم ڕووداوە شومانە بوەستێتەوە؟ بۆیە سەبارەت بەو ڕووداوانە ئەدووم کە پەیوەندی لەگەڵ باسەکەدا هەیە.

با پیرەکانی سەرکردەکانی سە نجاوی

لەپێـشەوە ڕوونم کـردەوە کـە تیرەکـانی سـەنجاوی لـەژێر کاریگـەری هۆیـە ئابووری وکۆمەڵایەتی وڕەوانیە تایبەتییەکان لە کۆمەڵگای وابەسـتە وپەیوەندیـدار

---

[١] بەبۆچـوونی مـن ئـەم قـسانە قـسەی خوالێخۆشـبوو دکتـۆر کـەریمی سـەنجاوییە چـونکە خوالێخۆشـبوو عـەلی ئەکبـەر خـان هێرشـی بردۆتـە سـەر زۆربـەی هۆزەکـانی دراوسـێیان، و بەخراوە باسـی زۆربـەیانی کـردووە، و هـەر زۆریـش شـانازی بـە شـەڕ و شـۆڕەکانی خـۆی و سەنجاوییەکانەوە کردووە. "وەرگێڕ"

بــە عێڵــی زەنگەنــەوە یــەکتریان گرتــوو لەبــەر بــەکارهێنان وئیــدارەی لــەوەڕگا هاوبەشەکان و دابەشکردنی ئەرکی سەربازایەتی و چەند کاروبارێکی عێلایــەتی تــر بوونــە چــوار بەشــەوە. دەســتەی چــالایی و اللاهیارخــانی وعــەباس وەنــد وحــەق نەزەرخانی. ناوەڕۆك وهەستەی سەرەکی ومەرکــەزیی ئــەم تایفانــە لــە حەقیقەتــدا ئــەو تیرانــەبوون کــە لەفارســەوە کــۆچ کرابــوون. چــالاییەکان و اللاهیارخانیــەکان لەبنەڕەتدا لەیەك بنەچەن وســەرۆکەکانی ئــەو دوو تیرەیــە لەمێــژەوە ســەرکردەی تیرەکانیــان بوونــە، ســەبارەت بــە باوبــاپیرو بنەچــەکیان پــێش کــۆچ کردنیــان لــە فارسەوە زانیاریەکمان نیە، کۆنترین کەس لەم بنەماڵەیەدا کە ناوەکەی دەزانــین و پێمان گەیشتووە شێخ عەلی ناسراو بە شــێخەلەیە کــە پــشتی پێنجــەمی ئێمەیــە و وادیارە هاوچەرخی ئاغا محەمەدخان وفەتح عەلیشای قاجار بووە. شــێخەلە چــوار کوڕی هەبووە بەناوی مەنوچەهر وغەریب شا وزولفەقار وعەلی زەمان.

مەنوچــەهر کــوڕە گەورەکــەی دوو کــوڕی هــەبووە بــەناوی بــەختیار وبــەرخوردار، بــەختیار ســەرکردەی گــەورەی بنەماڵــەی ئێمەیــە، بــەمانا بنەماڵــەی بــەختیاری سەنجاوی و بەرخوردار باپیرە گەورەی بنەماڵەی بەرخورداربیەکانە.

غەریب شا بە ووتەی عامیانە "هەروشە" باپیرە گــەورەی ســەرۆکەکانی بنەماڵــەی الهیارخانی یە.

زولفــەقار کوڕەکــانی خــدامرووەت و خــداڕەحیم بوونــە، خــدامرووەت بــاپیرەی بنەماڵەی عەزیزیەکانە کە لە سەر کردەکانی ئێستاکەی سەنجاوین.

لە عەلی زەمانەوە کوڕێك بەناوی خوب یار "خوبیلە" باس دەکرێت کە بۆ ناوچــەی کەرکوك کۆچیان کردووە وکوڕێــك بــەناوی ئیــبراهیم ئاغــای هــەبووە، بــەڵام ئیمــڕۆ سەبارەت بەم بنەماڵەیە زانیارییەکمان بەدەستەوە نیە.

لە دەورەیەکدا کە بەختیارخان وبەرخوردار خــان ســەرکردەی تــیرەی چــالایی بــوون دروســت بــوون ویــەکگرتنی تیرەکــانی ســەنجاوی و دابەشــبوونیان بــە چواربەشــەوە گەیــشتووەتە ئــەنجام وســەرۆکی ئــەو تیرانــە نازنــاوی "خــانی"یــان هەڵگرتووە. بەختیارخان هەروەك سەرکردەو گــەورەی تــیرەی چالایی دەژمێــردرا موڵك وزەویەکی تایبەت بەخۆی نەبووە و لە زەوی زارو موڵکەکانی خــاوەن موڵکــە شارنشینەکان و ناوچەییەکان کەشــتوکاڵی دەکــرد، واباوە کــە دەیــوت، خۆزگایــە

بەئەندازەی شوێنی ماڵەکەم زەویم هەبوایە ئەگەر پێمان بووترایە لەیرا بڕۆ ئەمتوانی بڵێم لە ماڵی خۆمدام و چۆنیەتی ژیانم بەدەست خۆمەوەیە، بەڵام ئەم ئارەزووییەی نەهاتەدی تا دەورەی حەسەن خان کوڕە لایق وشایستەکەی هاتەکایەوە.

حەسەن خان دامەزرێنەری سەنجاوی

حەسەن خانی بەختیار کە لە بنەڕەتدا دامەزرێنەری بنەماڵەکەمانە بەڵکو دامەزرێنەری عێڵی سەنجاوییە لەدەورەی ئەو باپیرە گەورەماندا من لەژیاندا بوومە، باوکم شێر محەمەدخان کوڕە بچووك ومنداڵی دورەی باپیرم بووە. بەپێی ئەو وەسفەی کە لە باوکم وخەڵکی ترەوە بیستوومە پیاوێکی بالآبەرز وچوارشانە سپی ڕەنگ ودوو چاوی گەش ومووی خورمایی ڕەنگ بووە، ڕیشە درێژەکەی تا نزیك پشتوێنەکەی شۆڕبووبووەوە، ولەودیوە دەبووە دو فیلقانە کە مشتی خەنجەرەکەی لە نێوانیاندا دەکەوتە دەر، جل وبەرگەکەی لە دەورانی دەوڵەمەنیشدا بریتی بووە لە شەرواڵێکی پان وپۆڕ وگوشاد کراسێکی کەرباسی و کەوایەکی ئاوی ڕەنگ وسەرپێچ ومێزەرێکی ڕەنگاوڕەنگ ئەم جل وبەرگە جێی سەرسوڕمان وپێکەنینی کوڕەکانێتی.

حەسەن خانیش وەك باوکی ماوەیەك بێ موڵك وسامان ماوەیە لە زەویەکانی موڵکدارەکانی تردا کەشت وکاڵی دەکرد وجێی کشتوکاڵی پتر لە گوندی "سەرتەپە" لە گوندەکانی قەڵای دارنجان بوو. چەند جووت گایەکی هەبوو، کاتی خۆشبەختی وبیاری ڕووی کردە کەسێك وسیلە ودەست پێچی بۆ فەراهەم دەبێت و کارەکانی ڕوو لەئاسانی دەڕوات.

دەیگێڕنەوە ساڵێك باران کەم دەبارێت، بەڵام خەرمانەکەی ئەو بەرەکەتی تێدەکەوێت پتر لە دوو سێ خەروار گەنمی دەست دەکەوێت، لەو سامانە هەرچی پێویست دەبێ بۆ خۆی هەڵیدەگرێت، پاشماوەکەی بە قەرز دەداتە موڵکدارەکانی مایدەشت، ساڵێ دوای ئەم ساڵە کە باسمان کرد قات وقڕی وگرانیەکی زۆر پەیدا دەبێت، کە تائیمرۆش خەڵکی کرماشان وکوردستان وهەمەدان باسی دەکەن وبەهاو قیمەتی گەنم لە یەك مەن بە یەك قڕانەوە دەگاتە یەك قران وپێنج شایی

هەندێ لەو موڵکدارانە لەبەر قەرزاری موڵکەکانیان دەفرۆشنەوە، حەسەن خان لەڕێی کۆمەك ویاریوپێشکەش کردنی بەزر وتۆو زارع وفەلاحگەلێکی زۆری لێ کۆدەبێتەوە، وزەویەکانیان بەچاکی ئاوەدان دەکەنەوە لەمەودوا هێدی هێدی دەبێتە خاوەنی چەند گوندێك، ئەو موڵکانەی کە لە سەرەتای ئەو ساڵانەدا سەندبوویان بریتی بوون لە دوو گوندی چگنی وچوار گوندی خورنە دێهاتەکانی بابان وگوزەران وبەندار. بەدوای ئەو ساڵانەدا گوندەکانی عەلی حەسەن، وزالوئاب وبیردا وئامرئاباد وقباق تەپە وچەلەبی وبابانی و عەزیزخانی ونەورۆلە وموڵکشا و خەبیر وسیر عەزیز وهەشوێلان ودواب و چقاخەزان و وێران وقەلقەش دەسێنێت.

دێهاتی قەلعە وبابانی عەزیزخانی بە عەزیز خانی خدا مرووەت قەباق تەپە وچەلەبی بە عەلی ئەکبەرخانی کوڕی مەهدی خانی بەرخورداری و عەلی حەسەن بە ئیبراهیم خانی برای، کۆزەران بە حەیدەرخان ومیر عەزیز بە ئەکرەم خان کوڕەکانی بەرخوردارخان بەندار بەسەرکردەکانی للای خانی وسەرابی تیرانی بە ئەعزەم خان وچقاخەزان بە شەفیق خان برای عەزیزخان وئامر ئاباد بە سەفەروخان کە هەموویان لە سەرکردە وخانەکانی سەنجاوین وخزمی نزیکین، بەقیمەت وبەهایەکی کەم دەفرۆشی پێیان وقیمەتەکەی کەم کەم لێیان دەسێنێتەوە مولکێ کە بۆ خۆی مایەوە وەکو بابان و چوار گوندی خورنە ودێهاتەکانی مەلکشا وخەیبەر ودوو گوندی چنگی و زالو ئاب و نەورۆلە وهەشویلان یا "هەشیلان" جلوگیر ودوو ئاو بووە لە دواییدا گوندەکانی خانیل وگوشتر وشادی ئابادیش لە دەڤەری کوردستان دەسێنێت ودەبێتە یەکەم خاوەن موڵکی دەڤەری کرماشان.

بێگومان گۆڕانکاریەکی زۆر هات بەسەر ئەم موڵکانەدا بۆنموونە لە دەورەی حەسەن خان خۆیدا چونکە یار موراد خانی اللاهیارخانی لەگەڵ روستەم سوڵتانی گۆراندا سەرۆکی هۆزی تفەنگچی دا ژنخوازی دەکات کچەکەی خۆیی دەداتێ، حەسەن خان بۆئەوەی دەستی ئەم دوانە لەیەك ببڕێت دێت وکەشت زارەکانی بەندار کە هاوسێن و نزیکی ناوچەی تفەنگچی بوونە وەردەگرێتەوە ولەجیاتیا دێهاتەکانی هەشەوێلان و دوو ئاو و "جلوگیری" بە اللاهیار خانی کوڕی یار موراد

خان دەدات، فەرامەرز سولتانی ناودار میوەی ئـەم ژن وژنخوازیەیـە و خوشـکەزای اللاهیار خانە.

جیابوونەوەی سە نجاوی لە زەنگەنە

تا دەورەی حەسەن خان سەنجاوییەکان تایفەیەکی سەربەخۆ نـەبوون و سـەر بەعێلی زەنگەنە بوون. لە دەورەی حوکمڕانی میرزا سەلیم خاندا لەلایـەن ئـەوەوە براکەی میرزا موحەمەد خان فەرمانڕەواری سەنجاوییەکان بوو و حەسـەن خـانیش ڕیش سپی وپیاوماقوڵی سەنجاوییەکان.

مـیرزا موحەمـەد خـانی زەنگەنـە پیـاوێکی تـەماحکار وستەمگەر ولـەخۆڕازی وڕەفتار لار وئەخلاق خراو بوو، سـەنجاوییەکان هـەم ڕق وکینـە وهـەم ترسیـشیان لێـی بـوو، بـەدوای هەلێکدا دەگـەڕان کـە لـە زوڵـم وسـتەم ودەسـت درێژییەکـەی ڕزگاریان ببێت. ئەم هەلە لـە ڕووداوێکـدا کـە پەیوەنـدی بـە کەسـێك بـەناوی خـدا نەزەرەوە بوو کەوتە دەستمان کورتەی ئەم ڕووداوە بەم شێوەیە:

ساڵێك لەو ساڵانەدا کە میرزا محەمەد خان بە عەنعەنە وهاتوهوتێکی تەواوەوە دەڕواتە گەرمیان "گەرمەسێر" خوانەزەر ناوێ کە سەر بەتیرەی دەوڵەتمەندەکانە سوارێکی شۆخ وئازاو دلێر وخۆشەویستی سـەنجاویەکان بـوو، لەسـەر ڕووداوێکـی ناموسـی خوشـکەکەیی وشـوانەکەیان دەکـوژێ، وادیـارە بـەم بەهانـەوە بـەڵام لـە حەقیقەتدا لەبەر قازانج وسـودی حکومـەت دەکەوێتـە بـەر تـوڕەیی وبەدواچـوونی حوکمڕانی سەنجاوی، مـیرزا محەمـەد خـان فـەرمان بـە حەسـەن خـان دەدات کـە بیگرێت وبیباتە بەردەستی، حەسـەن خـان هەرچـی ئـەم لاو ئـەولا دەکـات وعـوزر دەهێنێتەوە بێ سوود دەبێت. ناچار دەڕواتە ماڵی خوانەزەر، سەرپەرشتی عێل و تایفـە و دەسـتەکانی سـەنجاوی لـەم کـات وزەمانـەدا چـوار پیـاوی نـاودار بوونـە گەورەی دەستەی حەق نەزەرخانی "فەتاح خانی کوڕی حەق نـەزەرخان گـەورەی دەسـتەی چـالایی" کـەرەم خـان کـوڕی بـەرخوردار خـان بـاوکی هاوسـەرەکەی حەسەن خان، گەورەی دەستەی اللاهیار خانی یارموراد خان وگـەورەی دەسـتەی عـەباس وەنـد "سـەبز عـەلی خـان" سـەران وکوێخاکـانی سـەنجاوی سـەرجەم کۆدەبنەوە و حەسەن خان بە ڕەهبەر وپێشەوای خۆیان هەڵدەبژێرن بڕیار دەدەن

که خوانەزەر خان ببەنە لای میرزا محەمەدخان ئەگەر لـە گوناهەکـەی خـۆش بـوو چی لەوە چاکتر، و ئەگەر خۆش نەبوو لەنێوی ببەن وبیکوژن، لەسەر ئـەم بڕیـارە بـە گـشتی سـوێند دەخـۆن شەسـت کـەس لـە سـەرکردەکان وکوێخاکـان وسـوارە دلێرەکانی سەنجاوی "خوانەزەر"یان برد ونزیکەی بیست کەسێکیان کـە بـەدوای حەسەن خانەوە بوون چوونە چادرەکەی میرزا محەمەد خانـەوە، خـان بـێ هـەواڵ پرسین بە حەسەن خان دەڵێت ویستم خوانـەزەر بێریـت ئێـستا بـە لەشـکرێکەوە هاتیتە لامان.

دوای ماوەیەك بە "فەراش باشی" فەرمان دەدات کە خوانەزەر زنجـیر بکـات. خوانەزەر لە ئەسپەکەی نەهاتـە خـوارەوە هـەڵی کوتایـە سـەر فـەراش باشـی بـە دەمانچەیەك کە پێی بوو مێشکی دەپژێنێ سـەنجاویەکان کـە دەنگـی دەمانـچەکە دەبیستن دەزانن خوانەزەر ئیشی خـۆی کـردووە و کـار لـە کـار تـرازاوە ئـەمانیش هەڵدەکوتنە سەر محەمەد خان و بە خەنجەر دەیکـوژن وبـە شەسـت سـوارە سـەد وپەنجا سەرباز وپەنجا سواری میرزا محەمەد خـان چـەك دەکـەن وخێـوەت وشـت ومەکەکەی تالان دەکەن. کە فەسڵی بەهار دێت وعێـل بـەرە وکوێستانەکان کـۆچ دەکات حەسەن خان بەهاودەستەکانی دەڵێت مـیرزا سـەلیم خـان لـە مـن بـەولاوە کەس بە بکوژی براکەی نازانێت ئێوە هەمووتان بگەڕێنەوە من وچەند بنەماڵەیـەك لە تایفەکەمان لە گەرمیاندا دەمێنینەوە. میرزا سەلیم خان کە لە کوشتنی براکـەی و شۆڕش ویاخی بوونی سەنجاویەکان ئاگادار دەبێت وبەبەهانەی ئەوەوە دەوڵـەت داوای وئامادەبوونی فەوجی زەنگەنەی کردووە، لە عێلی کولیایی دوو سـەد سـوار داوادەکات بەنهێنی بێ ئـەوەی کـەس بزانێـت چـی بەدەسـتەوەیە و دەیـەوێ چـی بکات بەرەو گەرمیان بە ئامانجی تۆڵە سەندنەوە دەکەوێتە ڕێ، لەو کاتەدا مـاڵی حەسەن خان لەناوچەی تەناب دەبێت چەند کەسێك لە خزمەتکارەکانی کە بـەرەو قەسری شیرین دەڕۆن لە شوێنێکدا کە بە "گورگاوان" بەناوبانگە تووشی لەشکری زەنگەنە دەبن، یەکسەر دەگەڕێنەوە خەڵکی گوندەکان ئاگـادار دەکـەن. حەسـەن خان ومحەمەد ڕەحیم خان وئاغا خانی کوڕی حەسەن خان لەگەڵ چەند سـوارێکدا بۆ بەرگری لەشکری زەنگەنە دێنـە پێـشەوە وە بـە ژنـەکان فـەرمان دەدەن کـۆچ بکـەن وبڕۆنـە ناوچـەی "کوەکـەج" لەشـەڕێکدا کـە لەگـەڵ لەشـکری زەنگەنـەدا

ڕوودەدات ئاغا خانی کوڕی حەسەن خان دەکوژرێت، هەر لەو کاتەدا شازادە خانمی هاوسەری حەسەن خان دایکی کوڕە بچوکەکانی "خدا مروەت خان" وشێر محەمەد خانی باوکم کردەوەیەکی قارەمانانەی لێ دەوەشێتەوە، فەردەیەك پارەی سپی کە لەماڵیان دەبێت بەیارمەتی خزمەتکارێك موحکەم دەیبەستێتە تەنافێکەوە، دای دەهێلێیتە ڕووباری "تەنگاب"وەسەری تەنافەکە دەبەستێتە ڕیشەی درەختێکەوە کە تەقەی تفەنگ نزیك دەبێتەوە منداڵەکان ودانیشتوانی ماڵەکە ڕەوانە دەکات وخۆیشی سوار ماینێ دەبێت کە لەپێشدا زین وبەرگی کردبوو، هەرچی وڵاخی بەرزە لە قاتر وماین وهەرچی تر کە بوویان دەیداتە بەر، هەرچۆنێ بێ خۆی دەگە یەنێتە ناوچەی کەچ کە بە "شا کوە" شاکێو بەناوبانگە.

حەسەن خان لەوە زیاتر بەرگری ناکات تەرمی کوڕەکەی لە شەقی کێوێکدا نزیکی تەنگاب دەشارێتەوە و بەرەو شاکێو دەکەوێتە ڕێ. ئەو شەوە لەو کێوەدا لەتەنیشت ماڵ وسامانە تاڵانکراوەکەیدا بەسەر دەبات.هاوسەرەکەی ئاگاداری دەکات کە هەرچی خشڵ وشت ومەکی ژنانەی هەیە لەگەڵ خۆیدا هاوردویەتی وپارەکانیشی لەشوێنێکدا شاردووەتەوە. سبەی لە کێوەکە دێتە خوارەوە دەبینێ لەشکرەکە گەڕاوەتەوە وهەرچی شایانی تاڵان بووە بردوویانە وپاشماوەکانیشیان سووتاندووە. حەسەن خان بەیارمەتی هاوسەرەکەی دەگاتە ئەو شوێنەی کە پارەکانی تێدا شاردووەتەوە، تەنافێك کە بە درەختەکەوە بەستوویەتی دەبینێ فەردە پارەکە دەهینێتە دەرەوە و بەو پارەیە بۆ هەر بنەماڵەیەك کە لەگەڵیان بوون، شت ومەکی کە پێویستی ژیانیان بوو لە خانەقین دەیسێنن وبۆ حەسەن خان دەوارێکی گەورە پەیدا دەکەن و بە بنەماڵەکانی دەوروبەری دەواری ڕەس وچیخ دەدەن و هەرکەسێ لە جێگای دیاریکراوی خۆیدا جێگیر دەبێت. کاتێ عێل دەگەڕێنەوە هەوارگەی هاوینەیان حەسەن خان بە سەرکردەکان وکوێخاکانی سەنجاوی دەڵێت ئیتر دەتوانن لەبەرامبەر هەڕەشە و گوڕەشە ودەست درێژی سەلیم خان ڕاوەستین، ئەگەر ئەو برای کوژراوە منیش کوڕم کوژراوە و ماڵ وسامانم بەتاڵان براوە، لەو بڕوادام فەرمانڕەوای کرماشان ئەگەر پشتیوانیمان لێنەکات بێگومان دژایەتیمان ناکات. لەگەڵ عیلەکەیاندا بەرە وهەوارگەی هاوینە دەڕۆن و لەگەڵ ئەسەدوڵڵا خان، سەرۆکی تایفەکانی گۆران، دەکەونە گفتوگۆوە و

پێی ڕادەگەیەنن ئەگەر ئەو لەبەرامبەر سەلیم خاندا ڕاوەستێت و پشتیوانی لە ئەوان بکات سەرجەم عێلی سەنجاوی دەبنە لایەنگیری. بەم جۆرە عێلی سەنجاوی لە زەنگەنە جیا دەبێتەوە. دوو ساڵ دوای ئەم ڕووداوە سەلیم خان فەوتی کرد، حەسەن خان دەکەوێتە بیری جیاکردنەوەی سەنجاوی لە گۆرانەکان. لەگەڵ نوری محەمەد خانی زەنگەنەدا لە بنەماڵەی سەلیم خان کە پیاوێکی ڕەوشت بەرز ونەفس پاك وخاوێن بوو، وژنخوازی دەکات، کچەکەی بەگزادەخانم دەداتە نور موحەمەدخان دوای ئەم ژن وژنخوازییە دەبێتە دۆستی حەسەن خان وسەنجاوییەکان. سەرکردەکانی هەرچوار دەستەکەی سەنجاوی حەسەن خان بە سەرۆکی عێل هەڵدەبژێرن، بە پێشکەش کردنی پارەیەك بە حوکمڕانی کرماشان بڕیاری جیاکردنەوەی سەنجاوی لە گۆرانەوە دەهێنێتە دەست وحەسەن خان دەبێتە سەرۆکیان.

کوڕەکانی حەسەن خان

لەلایەن ژن ومناڵەوە هەروەك حەسەن خان چەند جارێك دڵی سوتاوە، بەڵام لەو بارەوە پیاوێکی سەرکەوتوو بەختەوەر بووە، مناڵەکانی بەرهەمی سێ هاوسەرێتی.

هاوسەری یەکەمی کە ئامۆزای خۆی بووە، کچی کەرەم خانی بەرخوردارییە، کە سێ کوڕی لێی بووە بەناوی محەمەد ڕەحیم خان وئاغا خان وکەریم خان کە هەرسێ کە یان ئازا ولێهاتوو بوونە، بەڵام هەرسێ کەیان لەژیانی باوکیاندا کوژراون.

سەبارەت بە کەریم خان لە دواییدا دەدەوێین، وەکو باسمان کرد ئاغا خان هەر ئەوەیە لە شەڕی تەنگابدا لەگەڵ زەنگەنەدا کوژراوە کەریم خانیش ئەحمەد بەگی هەمەوەند کە بە "ئەجەل" بەناوبانگە، باوکی جەوامێری یاغی بەناوبانگ دەیکوژێ. دوای ماوەیەك لەناوچەی مایدەشتدا تێدەپەڕێ ئیسماعیل خانی بەرخورداری دەستگیری دەکات و چەك وئەسپەکەی لێ دەستێنێ ودەیداتە دەست کوڕەکەی و چەند سوارێکەوە تا بیبەنە خزمەت حەسەن خان وتۆڵەی لێ بسێنێتەوە. حەسەن خان ئەحمەدی ئەجەل ماچ دەکات وئەسپێك وجل بەرگێکی

نویَ ودەمانچەیەکی پێشکەش دەکات و تا سنووری گۆران لەگەڵیان دەڕوات و بەکوڕەکەی ئیسماعیل خان دەڵێت بەباوکت بڵیَ تۆڵەی خوێنی کوڕەکانم بەم شێوەیە دەسێنمەوە. بەڵام چەند ساڵ دوای ئەم ڕووداوە لەشەڕێکدا ئەم ئەحمەد ئەجەلە بەدەستی سەنجاوییەك کەناوی برجعەلی بوو ئەجەلی هات.

هاوسەی دووەمی حەسەن خان ژنێکی مەلایریی بووە بەناوی بانو ، کە لە سەفەرێکی بازرگانیدا دەیهێنیَ ولەو ئافرەتە خوسرەوخانی مامەم دێتە دنیاوە، کە پیاوی بەزم وڕەزم بوو، و بە هونەرمەندێکی سەنجاوی دەژمێردرا، خاوەنی چەند کوڕێکی لێهاتوو کارامەبوو کە دوانیان حەبیبوللاخان وسوحبهتوڵلا خان بوون، لەشەڕی عەشایریدا کوژران، و ئەسەدوڵڵا خان "سالار مکەرەم" کە ئێستا لە ژیاندایە یەکێکی تر لەو کوڕانەیە کە لەو ئافرەتە بووە. جەواهیر خانی کچی حەسەن خانیش هەر لەم ژنەیە کە ئامۆزاکەی دای بە حەیدەرخانی کوڕی بەرخوردار خان کوڕەکانی حەیدەرخان هەموویان لە ئەون.

هاوسەری سێیەمی حەسەن خان کە ناوی شاهزادەیە کچی یوسف بەگی ڕەحمان بەگ بوو، لە بەگزادەکانی جوانڕۆ بوو کە بێوەژن بوو، هاوسەری سێیەمیەتی. خدا مرووەت خانی مامم وشێر محەمەد خانی "سەمسام ئەلمەمالیکی" باوکم، و بەگزادە خانمی هاوسەری نورمحەمەد خانی زەنگەنە لەم هاوسەرەی سێیەمە. هەروەها ئەم ئافرەتە لەمێردە پێشووەکەی کچێکی هەبوو بەناوی خانزادە خانم کە خوشکی باوکم ومامەم بوو لەدایکیانەوە، حەسەن خان باوە پیارەی ئەم کچەیە، دایە موحەمەد قولی بەگی سەرکاری کە لە تایفەی بەرازبوو، کە هەموو کوڕەکانی ئەم محەمەد قولی یە "عبدللا بەگ، محەمەد بەگ، ئەمجەد بەگ" لەم ئافرەتەن[1] .

---

[1] ئەم خالەی بنەماڵەییە لە سوود بەدەر نیە ئەگەر ڕوونی کەینەوە. خانزادەخانم جگە لەو کوڕانەی کە باسمان کرد سیَ کچی ناوداری لە محەمەد قولی هەبووە، یەکەم مینا خانم کە بووە هاوسەی عەلی ئەکبەرخانی شەرەف ئەلملوکی والی کوردستان، دووەم حەبیبە خانم کە هاوسەی عەلی خانە کە بە خان حاکم بەناوبانگ بوو کوڕی عەلی ئەکبەر خانی شەرەفولمولك بوو، کە دایکی حوسەین خان وعەباس خانە، کە بەسەردار ڕەشید بەناوبانگە بەم هۆیەوە بە ئێمەیان دەگوت خاڵ وخاڵۆزا. سێیەم ڕەعنا خانم کە لەپێشدا هاوسەری ڕۆستەم بەگ

موحەمەد ڕەحیم خان :

موحەمەد ڕەحیم خان کوڕە گەورەکەی حەسەن خـان لـە نـاودارترین پیـاوانی بنەماڵەی ئێمەیەکە دەسـتی ڕاسـتی بـاوك وشـەریك وهاوبـەش وهاوکـاری دەورەی لاوی حەسەن خان دەژمێردرێت. لەکاتی خۆیدا یەکە پیـاوی کـارزان وشـەڕو شـۆڕ وململانێ عەشایەریەکان بـوو، زۆربـەی موڵکـەکانی حەسـەن خـان بەدەسـتی ئـەم پیاوە لێهاتووە سەندراوە، نـاوبراو لەگـەڵ باوکمـدا سـی سـاڵ جیـاوازی تەمـەنیان هەبوو تا ئەو ڕادەیە کە فەرەج الله خانی کوڕی نزیکەی دەساڵ لە باوکم بەتەمەن تر بوو. محەمەد ڕەحیم خان پیاوێکی بەرزەفڕ وبەشوێن پلە وپایە وماقامـا گـەڕاو وسەختگیر وتوندوتیژ بوو، ساڵی ١٢٨٧هـ کە ناسرەدین شا لەڕێی کرماشـانەوە بـۆ زیـارەتی نەجـەف وکەربـەلای پـیرۆز دەڕۆیـشت لەچـەند شـوێنێکدا شـانازی ئامادەکردنی وسیلەی خزمەتی شای بۆ ڕەخسا، لەم ڕووەوە کەوتـە بـەر لێـشاوی نەوازش وقەدر لێنان. بەڵام هەر لەو ساڵەدا بە فیتی "مەلیك نیازخانی کەندی" کە ئەوی بە ڕەقیبی خـۆی دەزانـی بەشـێوەیەکی خائینانـەو نامەردانـە لەلایـەن سـێ پیاوی سەنجاویەوە بەناوی حاتەم خان و شابازخان ومیرزا خان کوژرا. بکوژەکانی بەرەو بەغدا هەڵاتن بـەڵام بـەهۆی سـکاڵای حەسـەن خانـەوە و فـشاری دەوڵـەتی ئێرانەوە بکوژەکانیان گەڕاندەوە بۆ ئێران، فەرمانڕەوای کرماشان بکوژەکـانی بـە کۆت وزنجیرەوە دایـە دەسـتی حەسـەن خانـەوە تـا تۆڵـەیان لێ بسێنێتەوە. ئـەو نامەیەکی بۆ فەرمانڕەوای کرماشان نارد وتێیدا ڕوونـی کردبـۆوە کـە بـە کوشـتنی ئەم بکوژانە کوڕەکەم زیندوو نابێتـەوە و لەبـەر عینایـەت ونەوازشـی شـاهانە وبـۆ دوعای سەلامەتی شا ئەمانەم بەخشی.

سەرۆکی تایفەی وەلەد بـەگی بـوو چـونکە ڕۆسـتەم بـەگ لەلایـەن کـە سـێك بـەناوی قەمگـە کـوژرا، عـەزیز بـەگی بـرای لـە خـۆی مـارەکرد چـونکە عـەزیز بـەگ لەبـەر تەنگـژە ولەیـەك تێنەگەیشتنێك خانزادەخانمی خەسووی کوشت، عەبدوڵابەگی کوڕی محەمەد قـولی لـەخوێنی دایکیا عەزیز بەگی کوشت وڕەعنا خانم دوای ئەوە بـووە هاوسـەری فـەتاح بـەگ سـەرۆکێکی تری وەلەد بەگیەکان کە کوڕە ناودارەکانی بـەناوی بـارام نازنـاو سـەردار ئـەکرەم، یـەعقوب بەگ نازناو سەردار ئەمجەدو صۆفی بەگ و چـوار کـوڕی تـر کـە ئـەوانیش هـەر بـەم هۆیـەوە خوشکەزای سەمسام ئەلمەمالیك دەژمێردرێن.

عیماد ئەلدەولە فەرمانڕەوای کرماشان سەبارەت بە قەدر دانی لەم کردەوەی حەسەن خان ئەم هەواڵەی گەیاندە پایتەخت ولەسەرەوە فەرمانی حکومەت وفەرمانڕەوای ناوچەی سەنجاوی بۆ حەسەن خان دەرچوو. لێ بووردنی حەسەن خان لە بکوژەکانی کوڕەکانی نموونەی جەوامێری ورەوشت بەرزی ئەو زاتەیە، سەنجاویەکان موەفەقی وسەرکەوتنی ئەویان لای پەروەردگارەوە دەزانی، وایان دەزانی کە حەسەن خان فریشتەیەکی تایبەت بەخۆی هەیە کە پارێزەری بنەماڵەکە بوو لەپێشهاتوو و ڕووداوە سەخت ودژوارەکاندا بۆ ئاسان کردن ونەهێشتنی ئەو ناخۆشی وگرفتاریانە داوای یارمەتییان لەو فریشتەیە دەکرد.

دوای فەوتی حەسەن خان بەپێی وەسیەتێك کە کردبووی تەرمەکەیان بۆ نەجەف برد ولەوێ لەدۆڵی سەلام دا بەگۆڕیان سپارد. ئەمە بەڵگەیەکی ڕوونە کە ئەو خوالێخۆشبووە پەیڕەوی مەزهەبی "شیعە" بووە.

فەرەجوڵڵا خان وحاجی حەسەن خان وەکیل ئەلدەولە

جێنشینانی حەسەن خان سێ کوڕی ناودار بوونە خدامرووەت خان وخەسرەو خان وشێر محەمەد خانی باوکم و کوڕەکەی فەرەجوڵڵا خانی کوڕی محەمەد ڕەحیم خان بوون.

فەرەجوڵڵا خان دە ساڵ لە باوکم گەورەتربوو، چەند ساڵێك لە خەسرەوخان بە تەمەن تر وساڵێك لە خدا مرووەت خان کەم تەمەن تربوو.

دوای کۆچی دوایی حەسەن خان سەرکردایەتی بنەماڵەکە وحکومەتی سەنجاوی گەیشتە فەرەجوڵڵا خان لەبەرئەوەی سەنجاویەکان بەگشتی وبراکانی بەتایبەتی ڕێزێکی فراوانیان بۆ بیرەوەری محەمەد ڕەحیم خان هەبوو هەتا سوێندی گەورەیان "ڕۆحی محەمەد ڕەحیم خان" بوو. لەلایەکی ترەوە خوالێخۆشبوو محەمەد ڕەحیم خان لە ژیانی باوکیدا هەموو کاروباری عێڵی ومیری وزۆربەی موڵکەکانی بەدەستەوە بوو و تاڕادەیەك بۆ برابچووکەکانی کە لەدایکی نەبوون مافێکی ڕەوا نەدە بینی. دوای شەهیدبوونی خوالێخۆشبوو ئەو زاتە حەسەن خان تەسەرف و بەکارهێنانی موڵکەکانی بەدەست کوڕەکەی فەرەجوڵڵا خانەوە هێشتەوە لەسەرەمەرگدا وەسیەتێکی بۆ کوڕەکانی کرد کە پاڵپشت

وپشتیوان وپارێزەری بن. فەرەجوڵڵا خان لاوێکی جوان وڕێك وپێك و شۆخ وقۆز وبالابەرز وچوار شانە بوو، کە سەیرت دەکرد پاڵەوانە کۆنەکانی ئێرانت ئەهاتەوە یاد. لەگەڵ ئەمەشدا کەسایەتیەکی لاواز وبێ بڕیار وئیرادە نەرم وبێ تەدبیر ونا تەوان بوو، بەم وەسفەیشەوە مامەکانی ملکەچی سەرۆکایەتییەکەی بوون. خدامرووەت خان گەورەی براکانی و بنەماڵە ویسەیی هەرگیز داواکەری حکومەتی سەنجاوی نەبوون. خدامرووەت خان ڕویشتە کرماشان، پێشکەشیەك کە لەو دەورە وزەمانەدا باوبوو پێشکەشی لێپرسراوانی کرماشانی کرد تا سەرکردایەتی حکومەتی سەنجاوی بە فەرمی بۆ فەرەجوڵڵا خان وەربگرێ[1]. هەموو خانەکان وکوێخاکانی سەنجاوی ملکەچ وگوێڕایەڵی بوون لەنێوان عێڵی سەنجاویدا کەسێ دژایەتی نەدەکرد. تا دەسیسە وفێڵ وتەشقەڵەی ئاغا حەسەن خان کە بە وەکیل ئەلدەولە بەناوبانگ بوو هاتە پێشەوە.

ئێستاکە پێویستە سەبارەت بەم پیاوە مەرموزە ڕوون کردنەوەیەك بخەینە بەرچاو. حاجی ئاغا حەسەن کوڕی خەلیل عەرەبی بەغدادیە وادیارە بەبنەچەك "جووە" وباوکی بە پیشەی دارکیش قەساو دەهاتە نێوان عێلەکانی ئێرانەوە، هەموو ساڵێك چەند گەلەیەك پەزی دەسەند وبۆ بەغدای دەبرد ودەیفرۆشت، کەم کەم سامانێکی تاڕادەیەك چاکی پێکەوەنا، و دەستی کردە بازرگانی. خەلیل عەرەب "ئاغا خەلیل" دوای چوونە "مەکە" نازناوی بووە "حاجی ئاغا خەلیل" چونکە بنەچەك ڕەگەزێکی ئاشکرا وعەشیرەتێکی دیاری ناسراوی لەنێوان عەرەبەکاندا نەبوو ڕووی کردە کرماشان ولەوێدا جێگیربوو. لەو دەورەدا ئاغا حەسەن منداڵ بوو باوکی ناردیە قوتابخانە کە گەیشتە تەمەنی لاوی لێهاتوویی وئازایی کارزانی وحیساب دانی بۆ هەموو خەڵکی کرماشان ڕوون بووەوە.

دوای مردنی باوکی ڕۆژ بەڕۆژ بووە یەکە پیاوی کرماشان بەڵکو هەموو ئێران، هەروەکو باوکی ناسنامەی ئێرانی وەرگرتبوو بەڵام ئاغا خەلیل چونکە لاوازی و ناتەوانی دەوڵەتی ئێرانی دەبینی لە بەرزی وتەرقی سەرکەوتنی دەوڵەتی تورك

[1] لەساڵنامەیەك کە پەیوەستی کتێوی مرات البلدان ساڵی ١٢٩٧ھ نووسراوە "جەماعەتی سەنجاوی بە سەرکردایەتی فەرەج الله خان".

دڵنیا بووبوو، لە تابعیەتی دەوڵەتی ئێران دەستی هەڵگرت ودەبێتە تابعیەتی دەوڵەتی عوسمانی وناسنامەکەیان هەڵدەگرێت.

کەم کەم هاتە نێو سیاسەتەوە پەیوەندی لەگەڵ باڵوێزەکانی وڵاتە بێگانەکاندا پەیداکرد، رامیاری لەگەڵ بازرگانیدا تێکەڵاوکرد، هەر دەوڵەتێکی بە بەهێز بزانیایە لێی نزیك دەبۆوە، تا ئەو رادەیە بووە وەکیلی پارێزراو وخاوەن پلە ونیشانی دەوڵەتی ئینگلیس و نازناوی "وەکیل ئەلدەولە"ی بەسەردا دابڕا وبەم نازناوەوە شانازی دەکرد، دەوڵەتی عوسمانی وڕووس وئێرانیش بە پێشکەش کردنی نیشانی بەرز بەو زاتە درێغیان نەکرد. هێدی هێدی سەروەت وسامانی لە سنوور تێپەڕی، و دستی کردە موڵك کڕین، و تارادەیەك سەرجەم موڵکەکانی کەڵورەکانی سەند، چی بەزۆر چی بە پارە، تا بەفێڵ وتەڵەکەبازی جۆراو جۆر. بەم شێوەیە بووە خاوەنی سەدان شەش دانك و موڵك و دێهاتێکی فراوان.

سەبارەت بە سەنجاویەکان تا باپیرم حەسەن خان لەژیاندابوو نەیتوانی دەست بکێشێتە نێو موڵکەکانی سەنجاویەکانەوە، ماوەیەك لەمەوپێش ئاغا حەسەن موڵکێکی لە ناوچەی "مای دەشت" بەناوی "هەفت ئاسیان" حەوت ئاسیاو لە خزمەکانی گۆران کڕی، بەم جۆرە بووە دراوسێی سەنجاویەکان.

فەرەجوڵڵا خان هەروەك هەموو شتێکی لە موڵکەوە بیگرە تادەگاتە سەرکردایەتی ئێل قەرزاری لێبوردن ویاریوکۆمەکی مامەکانی بوو، لەبەرئەوەی ئەو نەوەی حەسن خان بوو بەپێی شەرع مافێکی لەو موڵکانەدا نەبوو. لەگەڵ ئەمەشدا گوێی نەدەدا بە نەسیحەت ورێنمایی مامەکانی وەك گەورەیەك، سەرۆکێکی سەنجاوی ڕەفتاری نەدەکرد، لەگەڵ دوژمنێکدا کە لە کەمیندا بۆی دانیشتبوو، گرێبەستی دۆستایەتی وبرادەری بەست. وئاغا حەسەنی "وەکیل ئەلدەولە"ی کردە ڕاوێژکار ونهێنی پارێز ویارو یاوەری خۆی. لەم دەورەدا سوڵتان موراد میرزای "حسام ئەلسەلتەنە"[1] بووە فەرمانڕەوای سەرجەم ناوچەکانی ڕۆژئاوای ئێران.

---

[1] سوڵتان موراد میرزای حوسام السەلتەنە کوڕێ عەباس میرزای ولیعەهدە، لە ساڵەکانی ١٢٩٤ تا ١٢٩٨کۆچی فەرمانڕەوای کرماشان بووە.

وەکیل ئەلدەولە لەنێو سەرجەم سەرکردەکانی سەنجاویدا پتر لەگەڵ لالای خانی سەنجاوی کە پیاوێکی زیرەك وکارا ولێهاتوو بوو پەیوەندی هەبوو، هەموو جارێك ناوبراوی هەڵدەنا وەك داخوازی سەرۆکایەتی وحکومەتی سەنجاوی بکات. فەرەجوڵڵا خان ناچار پەنای بۆ وەکیل ئەلدەولە هێنا و مەبلەغێك پارەی بەناوی بەرتیلەوە لەڕێگەی وەکیل ئەلدەولەوە بۆ فەرمانڕەوای کرماشان نارد، تا لە شەڕی اللاهیار خان ڕزگاری ببێت.

لەحەقیقەتدا هێز وتوانا ونفوزی وەکیل ئەلدەولە زۆر لەوە گەورەتر بوو کە حوسامو ئەلسەلتەنەنە یان کاربەدەستێکی تر بتوانن لەبەرامبەریدا خۆیان ڕابگرن. جێی داخە ئەم سەردارە ناودارە بەو هەموو ئابڕ وشانازیەوە لە دەڤەری خوراسان وفەتحی هەراتدا بەدەستی هێنابوو خۆی دابەدەستەوە وبووە ملکەچ وگوێڕایەڵی خزمەتکارێکی ناسراوی بێگانە.

گومان لەوەدا نیە ئەو هێزەی کە لەپشت کوێرکردنەوەی کاریگەری فەتحی هەراتدا بوو هەر ئەو هێزە ئەوی کردە خواجە ودەست نیشاندە وملکەچی وەکیل ئەلدەولە. بەم شێوەیە بەیارمەتی وەکیل ئەلدەولە لالای خانی بووە یاریدەری حکومەتی سەنجاوی و پلەی سنوورداری وپاراستنی ئاسایش وئەمنییەتی ڕێگای قەسری شیرین قەلا سەوزی پێ سپێردرا. لەحەقیقەتدا ئەو دەستپێچێك بوو بەدەست وەکیل ئەلدەولەوە، هەرچی ئەو دەیگووت ئەم ئەنجامی دەدا.

لەماوەی سنووری ئەودا جەردەکانی عوسمانی چەند جارێك ڕێیان بە کاروانەکان دەگرت وسامان وکوتاڵی بازرگانەکانیان بەتاڵان دەبرد. حسام ئەلسەلتەنە داوای لە فەرەجوڵڵا خان کرد بێت بۆ لای وئەوی بەبەرپرسی ئەو دز وجەردەیی وپشێوییەی سەرسنوور ژمارد بەڵام لەحەقیقەتدا ئەو گوناهێکی لەو بوارەدا نەبوو، چونکە بەرپرسایەتی سەرەکی پاراستنی ڕێگاوبان وسنوورەکان لە ئەستۆی لالای خانی دا بوو.

بیرۆکەی سەرەکی ئەم بەهانەیە لە تەماح وچاو بڕینە سامان وگەنجینە ئەفسووناوییەکەی حەسەن خاندا دەسوڕایەوە. بێگومان **"زلوسولَتان"** لە ئەوزاعی مامی گەورەی بێخەبەر نەبووە کە سەبارەت بەو دەڵێ: "حوسامو ئەلسەلتەنەنە کە والی خوراسان بوو لە هەرکەس هەرچی بویستایە، بەهەرناوێکەوە

بێ دەیسەند وزەوتی دەکرد وبەو پەڕی شورەییەوە بەسەختی لەبەندیخانەی گیردەکرد ومەبلەغێکی گەزافی لێدەسەند و بەشێوەیەکی قێزەون بەرەو تاران دەینارد[1]. بەم شێوەیە فەرەجوڵڵا خانی بێگوناە خرایە بەندیخانەوە ولالای خان بەشێوەیەکی فەرمی بووە حوکمڕانی سەنجاوی.

حوسامو ئەلسەلتەنەنە فەرەجوڵڵا خانی شکەنجە کرد، تا گەیشتە سنووری مردن وتیاچوون. مامەکانی هەروەك لێی ڕازی نەبوون و بە بۆدەڵە دەهاتە بەرچاویان، بەڵام لەبەر دەمارگیری بنەماڵەیی بۆ ڕزگارکردنی کەوتنە تەلاش وکۆششەوە.

حوسامو ئەلسەلتەنەنە مەبلەغێکی یەکجار فراوانی بۆ بەرەڵاکردنی داخوازی کرد، خدامروەت خان کە بۆ ڕزگارکردنی برازاکەی هاتبووە شارەوە زوو بۆی ڕوون دەبێتەوە کە هەرچی هەیە ها لەژێر سەری وەکیل ئەلدەولەدایە، ناچار هانای بۆ دێنێ وەکیل ئەلدەولە جەریمەکەی " فەرەجوڵڵا خان" بە مەبلەغێکی دیاریکردە کە ژمارەکەیم ئێستا لەیاد نیە دەبڕێتەوە، هەرچی شتومەکی بەقیمەت و ئاڵتون وزیوی ژنانە هەبوو دەیفرۆشن لەگەڵ ئەمەشدا سێ هەزار وپێنج سەد تومانی جەریمەکە بەسەریانەوە دەمێنێتەوە. سەرەنجام ئەوەی کە ئەبووایە نەبووایە ڕوودەدات. "خانەکان" چوار گوندی شلە وزالوئاب وچواردانگی کەشت وزارەکانی بەندار کەسەرجەم نزیکەی پانزە تا بیست پارچە گووندێکیان لەلای وەکیل ئەلدەولە خستە گرەو وڕەهنەوە، کە لەجیاتی ئەواندا ئەو مەبلەغەی کە بەسەریەوە مابۆوە بە حوکمڕانی کرماشان بدات.

لە سەری کاتی دیاریکراودا بە قەرز وقۆڵە ویارمەتی سەرکردە وکوێخاکانی سەنجاوی مەبلەغەکە تەواودەکەن وفەرەجوڵڵا خان لەگەڵ خۆیدا دەیباتە شار وپێشکەشی دەکات. وەکیل ئەلدەولە بە خەتی خۆی قەبزی وەرگرتنی دەداتە دەستییەوە وپێی دەڵێ نا، یەك دوو ڕۆژی تر دەقی ئەسلیی سەنەدەکە پەیدادەکەم وئەیدەمە دەستتانەوە. بەڕووکەش لەگەڵیا بە نەرمی ونەوازشەوە دەجوڵێتەوە وبەڵێنی حکومەت وحوکمڕانی دووبارەی سەنجاوی پێدەدات، تا

[1] مەسعود میرزا "زلوسولتان" تاریخ گزشت مسعودی، تهران، ١٣٦٢، ص٢٢٦.

وەعدەی سەنەدەکە یەتە پێشەوە بەفیتی ئەو حوکمڕان فەرمان دەداتە یاساوڵ وکاربەدەستانی حکومەت کە دەست بەسەر موڵکەکانیانا بگرن.

ئەم مەوزوعە خەڵکی پێی دەزانێت، سەرکردەکانی سەنجاوی سەرجەم شکات دەبەنە لای حکومڕانی کرماشان بەڵام قیڕە وهەرا وشکایەت وسکاڵایان ناگاتە شوێنێ. فەرەجوڵڵا خان سەرلەنوێ زیندانی دەکرێت، تا ناچار دەبن کە مەزرەعەی نەورۆڵە لەجیاتی بەهرەی مەبلەغێکی وەهمی ودەست هەڵوەستدا بدەنە وەکیل ئەلدەولە.

من ئەم ڕووداوەم بەچاکی لەبیرە، حەق گەواهـ وشاهید ئەوەی ووتوومە ونووسیوومە ڕاستی ڕووداوەکەیە و بەهیچ جۆرێك لە حەقیقەت لام نەداوە، وەکیل ئەلدەولەش هەم قەرزەکەی خۆیی بردەوە وهەم موڵکەکانی ئێمەش بەناحەق لە دەستمانی دەرکرد.

جێی سەرسوڕمانە حوکمڕانی ناوبراوی کرماشان دوای لەسەرکار لابردنی لە هەمەدانەوە هەواڵی بۆ بنەماڵەکەمان نارد موڵکەکانتان وەرگرنەوە، تەسەروفی بکەن، ئەو سەگبابە پارەکەی منیشی هەڵلوشاو خواردی.

هەموو ئەو زەرەر وزیان و زەبوونیە کە تووشی بنەماڵەکەمان هات هۆکەی نالایەقی وبودەڵەیی و نادانی فەرەجوڵڵا خان بوو.

گەواهی نامەیە کە فەرەجوڵڵا خان لەم بوارەوە نووسیوویەتی ئێستاکە بەدەستمەوەیە لەگەڵ گەواهی ومۆری جەمعێ لە ناسراوان وپیاوماقوڵانی ئەو دەورەیە لەسەر داخوازی فەرەجوڵڵا خان گەواهیان داوە بۆ تۆمارکردن لە مێژوودا لە خوارەوە دەینووسین.

گەواهی جەنابەکان، پیاوە بەشان وشەوکەتەکان، شازادە بە عیزەت وڕێز وسەرکردە و بازرگان وکەسانی تر لە ئایینداڕانی ئەو ولایەتە، دوو دەقی نووسراوی وەکیل ئەلدەولە سەبارەت بە سێ هەزار وپێنج سەد تومان بە خەت ومۆری خۆیانەوە کە بەم بەندەیەی داوە نووسیوویەتی، دەیخەمە بەرچاوی پیرۆزتان، ئەوەی بەڕاستی دەزانن لەم بارەوە بە موقتەزای فەرمانی پەروەردگار کە دەفەرمێ "وتكتموا الشهادة وأنتم تعلمون ومن يكتمها فقد عاصم قلبه" شایەتی وگەواهی خۆتان مەحز بۆ ڕەزای خواو نزیکی لە پێغەمبەریەوە لە

پەروایزی ئەم نامەیەدا بەمۆری شەریفتان ئەم نووسراوە بڕازێننەوە، بیگومان لەکاتی پێویستدا دەبێتە بەڵگەیەك والسلام على من إتبع الهدى.

ئەم دوو نووسراوە بە خەت ومۆری خوالێخۆشبوو وەکیل ئەلدەولەیە، میر عیمادیش نەیدەتوانی ئەم جۆرە بنوسێت، چی دەگاتە خەڵکانی تر.

"صدر السلطنة"

یاهو شهید للا: نووسینەکانی نزیك لە خاقانەوە فەرەجوڵڵا خانی سەرتیپی سەنجاوی لەوپەڕی ڕاستیشدایە، بەتایبەت ئەو دوو مۆرە نووسین ومۆری خوالێخۆشبوو وەکیل ئەلدەولەیە کە سەبارەت بەسێ هەزار وپێنج سەد تومانەکەی خوالێخۆشبوو حوسامو ئەلسەلتەنەنە "خاکی سەرگۆڕەکەی بۆندار بێت" نووسیوویەتی هەرکەسێك بڵێت خەتی ئەو خوالێخۆشبووە نیە لەحەق لایداوە وچاوی لێ پۆشیوە وبێ ئیمانی نواندووە، "الحکم لله" حوکم وبڕیار لای خوایە.

"ئیحتشامولمەمالیك"

بەندەی دەرگای ئەو کەسەی پەنای بۆدەبەین وبەهانامانەوەیەت، من نەجەف قولی خانی یاوەر شایەتی وگەواهی دەدەم ئەم دەست خەتە کە بە مرەکەبی شین نووسراوە، لە پایەبەرز وشەریف وبالادەست "حشمەت ئەلسەلتەنە" وەرگرتووە بۆ نزیك لە خاقانەوە فەرەجوڵڵا خانی سەنجاویم نارد وئەو دەست نووسە گەواهی ڕاستی وکارکردی ئەو سێ هەزار وپێنج سەد تومانەیە.

"نەجەف قولی خان"

خوا شاهید گەواهە، نووسراوەکە وخەتەکە ومۆرەکە هینی وەکیل ئەلدەولەیە.

"ئەمین للا"

ئەو دوو نووسراوە کە بە دەستی مقرب الخاقان فەرەجوڵڵا خانەوەیە کە سەبارەت بە سێ هەزار وپێنج سەد تومان نووسراوە، هەر دوو نووسراوەکە دەست خەتی وەکیل ئەلدەولەیە وگومانی تێدا نیە، خاکی مەزارەکەی بۆنخۆش بێت.

"ئەمینە حاجی ملك محمد بن أحمد. محمد بن جعفر"

بەندەی دەرگای پەروەردگار دوو نووسراوە کە بەدەستی مقرب الخاقان فەرەجوڵڵا خانەوەیە خەت ومۆری خوالێخۆشبوو وەکیل ئەلدەولەیە و لەو بارەوە گومانێك لە ئارادا نیە.

"یار ئیبراهیم"

بەندەی دەرگای پەروەردگار لەسەرەتاوە لە کردەوەی مقرب الخاقان فەرەجوڵڵا خانی سەرتیپ ئاگادار بووم خوا گەواهە ئەم دوو نووسراوە سەبارەت بە سێ هەزار وپێنج سەد تومانە خەت ومۆری خوالێخۆشبوو وەکیل ئەلدەولەیە، خاکیگۆڕەکەی بۆنخۆش بێت، گومانی تێدا نیە من خۆم لەوێدا بوومە و ئاگاداری ڕووداوەکەم.

"عەلی ئەکبەر"

ئەم دوو نووسراوە سەبارەت بەسێ هەزار وپێنج سەد تومانی خوالێخۆشبوو وەکیل ئەلدەولەیە کە لای مقرب الخاقان فەرەجوڵڵا خانی سەرتیپە، سەیرکرا، بێگومان خەتی خوالێخۆشبوو، وەکیل ئەلدەولەیە.

"معاون نظام"

دوو نووسراو "طفرا" کە بەخەت ومۆری خوالێخۆشبوو وەکیل ئەلدەولەیە کە بەدەستی فەرەجوڵڵا خانی سەرتیپی سەنجاویەوەیە بینی کە سەبارەت بەو سێ هەزار وپێنج سەد توومانە کە بێگومان خەتی خوالێخۆشبوو وەکیل ئەلدەولەیە.

"محەمەد هادی ومحەمەد عەلی"

فیتنەی فەرامەرز سوڵتان

لەم دەورەدا دوو فیتنە وئاشووبی گەورە لەناوچەی کرماشاندا ڕوویدا، کە لە مێژووی ئەم دەڤەرەدا بە فیتنەی فەرامەرز سوڵتان و فیتنە و ئاشووبی جەوامێر ناسراون، بەڵام لە حەقیقەتدا لەم ڕووداوانەدا حاجی حەسەن خانی وەکیل ئەلدەولە نەخشی هەبووە وجێی دەستی دیارە فەرامەرز سوڵتان کوڕی ڕۆستەم سوڵتان سەرۆکی تایفەی تفەنگچی گۆرانە. پیاوێکی ئازا ونەترس وبەرزەفڕ وبەشوێن مەترسیدا گەڕاو، حوکم ودەسەڵاتی بەسەر هەموو تایفەکانی گۆراندا

دەڕۆیشت. وحوکمڕانی فەرمی کە "حوسەین خانی مەنسور ئەلمولك" بوو لە ئاستی ئەودا دەسەڵات وهێز وتوانایەکی نەبووە.

فەرامەرز سوڵتان لەناکادا بێ هۆیەکی ڕوون وئاشکرا، کە عەقڵی مرۆڤ نایسەلمێنێ کەوتە ئاشووبنانەوە وئاڵای یاغی بوونی بەرزکردەوە، بەڵام ڕیشەی ئاشووب وئاژاوەکەی زۆر لە کەسایەتی ودەسەڵاتە سنووردارەکەی ئەو قووڵتربوو.

ڕەزا قولی خان عێلخانی کەلّور، عەلی موراد خان، ئیحتشامولمەمالیك ئیحتشامولمەمالیك، حوکمڕانی کرند اللاهیار خانی سەنجاوی حوکمڕانی دەست نیشاندەی وەکیل ئەلدەولە وخاڵۆی فەرامەرز سوڵتانیش ئەمانە سەرجەم لەم ڕووداوانەدا هاو دەست وبەشداربوون. لەلایەکی ترەوە تایفەی هەمەوەندی چەلەبی بەسەرۆکایەتی جەوامێری بەناوبانگ وسەلیم ئەحوول وفەقێ قادر لە دەڤەری زەهاودا، ئاشووب وئاژاوەیەکی بەربڵاویان بەرپا کردبوو.

دەوڵەتی مەرکەزی بۆ بەرنگاری دەسیسە وفرت وفێڵی بێگانەکان وسەرکوتکردنی ئاشووبگەڕان ولەنێوبردنی ئاژاوە ونائەمنی، حوکمڕانی دەڤەری ڕۆژئاوای ئێرانی شازادە "زل ئەلسولتان"، کە لە پۆپەی دەسەڵات وناوداری وبەناوبانگیدا بوو، سپارد بە مەحموود خانی "ناسر ئەلمولك" ئامۆزاکەی حوسەین خانی ئەمیر تومانی قەراگوزلو ناسراو بە حوسام ئەلمولك لێپرسراوی ناوچەکەیانی پێ سپارد[1].

فەرمانڕەوای نوێ بە فەوجەکانی هەمەدانەوە بە هێز وسەربازەکانی خۆیشییەوە هاتە نێو شاری کرماشانەوەو شازادە "ظل السطان"یش بە لەشکرێکی گەورەوە گەیشتە "بروجرد" شازادە سەبارەت بە بارودۆخی ڕامیاری ئەو دەورەیە کە لەپشت پەردەوە دەجووڵایەوە دەنووسێ: لەهەموو خراپتر: "ئەو ناڕەزایی ئاشکرای باڵیۆزی گەورەی عوسمانی لە تاران وباڵیۆزی خۆمان لە ئەستەمبوڵ حاجی موحسین خانی موعین ئەلمولك فەخری بەگ لە تاراندا سەبارەت بە هاتنەکەی من دەیاننواند گوایە "زل ئەلسولتان" نابێت بە لەشکرێکی گەورە وفراوانەوە بێتە سنووری "عێراقەین" ئەگەر بەو هێزەوە لە سنووردا جێگیر

[1] مەحمود خان ناسراو ئەلمولك و حوسەین خان حوسام ئەلملوك لە ساڵی ١٣٠٠ تا ١٣٠٨هـ. ق حکومەتیان کردووە.

ببێت، ئێمەیش هێز ولەشکر دەبەینە سەر سنووری هەردوو وولاتەکە. سەرەنجام بە موتمانەی دەوڵەتی ئینگلیس وبالیۆزی گەورەی ئینگلیس جەنابی "مسیوا گامسون" کە دڵنیایانی کردەوە کە دەست درێژییەك ناکرێتە سەر سنوور وکەسێك سنوور نابەزێنێت، ئەم لەشکرکێشی یە بۆ دامرکاندنی عێلەکانی کرماشان وتایفەی شەرئەنگێز و ئاشووبگەڕی هەمەوەندی چەلەبی وباجەلانە کە سەرۆکی هەمەوەندەکان جەوامیرە وباجەلانەکانیش عەزیزخانە.

سەرئەنجام هەرووای لێهات پاشای گەورە وپیرۆز نامەیەکی بۆ بالیۆزی ئینگلیس نووسی وبە ڕەزامەندی باوکم منیش تەلەگرافم بۆ بالیۆزی ئینگلیس نارد کە هەرگیز خەیاڵێکی خراو وبێ فەڕ لەئارادانیە، دۆستیی هەردوو دەوڵەتەکە هەروا بەرقەرار وبەردەوامە وتەنها ئامانجی ئەم لەشکرکێشی یە ڕێکخستن ودامرکاندنی ئێلاتەکانمانە وئاسایش چەسپاندن لەو ناوچانەدا، دڵنیابن ئامانج هەر ئەمەیە وشتێکی تری بەدواوە نیە[1] .

یەك دوو جار حاجی موحسین خانی وەکیل ئەلدەولە لە کرماشانەوە ڕۆیشتە بروجرد لەوێشەوە هاتەوە کرماشان. سەرکردەکان وکوێخاکانی سەنجاوی و مامەکانم خدامرووەت خان، فەرەجوڵڵا خان، خوسرەو خان، چوونە پێشوازی حوسام ئەلمولکەوە وکەوتنە بەر لێشاوی نەوازشت ولوتفی حوسام ئەلمولك. ئەم ناوبراوانە تایفەکانی سەنجاوییان لەدەوروبەری اللاهیار خانی یاغیدا نەهێشت وئەویش ناچاربوو پەنا بواتە بەر گۆرانەکان و هانای بۆ فەرامەرز سوڵتانی خوشکەزای هانی ماڵو سامان وکاشانەی سپاردە قەریب خانی برازای.

حوسام ئەلمولك لەشکرەکەی بەرەو کاروانسەرای مایدەشت برد، حوسەین خانی مەنسور ئەلمولك حوکمڕانی فەرمی گۆران کە زەبوونی فەرامەرز سوڵتان بووبوو لەگەڵ هەندێ لە گۆرانەکاندا هاتنە خزمەتی، لەبەر ئەم خۆپیشاندانە سەربازیە زۆربەی تایفەکانی کەلۆر لە دەوری ڕەزا قولی خانی ئاشووب گەڕدا بڵاوبوونەوە ونەمان ولەگەڵ محەمەد خانی دوژمن وڕەقیبیدا هاتنە نێو لەشکری دەوڵەتەوە.

---

[1] تاریخ مسعودی، ص۳۰۱.

ڕەزا قولی خان چونکە خۆی بە تەنها بینی وکەسێك لە دەوروبەریدا نەمابوو وزانی لەتوانایدا نیە بەرگری بکات بەتەگبیری وەکیل ئەلدەولە لەگەڵ چەند خزمێکیدا بۆ تاران هەڵهاتن. حوسام ئەلمولك پێش جووڵانەوەی لەشکرەکەی بۆ سەر فەرامەرز سولتان بەشێر محەمەد خانی باوکم فەرمانیدا کە قەریب خانی اللاهیار خانی سەرکوت بکات، ئەم کارە بە ئاسانی سەریگرت. حوسام ئەلمولك لە شوێنێکدا کە بە "تەختگاە" بەناوبانگە لەگەڵ یاغیبووەکاندا کەوتە شەڕەوە، هێزی فەرامەرز سولتان بە سەختی شکستی هێنا وخۆیشی هەڵهات وپەنای هێناوە عێلی باوەجانی وکێوی "ساراوەند". اللاهیار خانیش لێی جیابووەوە وخۆی گەیاندە کرماشان وبووە پە ناهەندەی وەکیل ئەلدەولە.

حەبیب بەگی سەرۆکی عێلی باوەجانی داب ونەریتی ئێلایەتی شکاند وپێشێلی کرد وفەرامەرز سولتان وحاجی مورادی مامەی دەستگیر کرد ودای بەدەستی لەشکرەکەی حوسام ئەلمولکەوە، هەرچی شتومەك ولەوازمی هەبوو تالآنی کرد.

فەرزامەرز سولتان یاغی وخائین دەژمێردرێت بەڵام کردەوەکەی حەبیبوڵلا خان زۆر لە کردەوەکەی ئەوناشیرین تر وقێزەون تر وقورس ترە. وەکیل ئەلدەولە لەمە زیاتر بەرگری وپاراستنی اللاهیار خانی لە بەرژەوەندی و قازانج ومەسلەحەتی خۆیدا نەدەبینی، ئەوەبوو حوسام ئەلمولك، فەرامەرز سولتان وحاجی موراد خانی تفەنگچی و اللاهیار خانی سەنجاوی لەژێر چاودێری سەربازیدا ڕەوانەی ئەسفەهانی کردن.

فەرامەرز سولتان کە سەرکردەیان بوو لە سێدارە درا، ڕەزا قولی خانی کەلۆر دەستگیر کرا ولە تاراندا زیندانی کرا. بەم جۆرە ئەم ئاژاوە وئاشووب وبەڵایە کە نەبناغەیەکی کۆمەڵایەتی یاوەك میللی یا ئاینی هەبوبێت کۆتایی پێهات ودەسیسەکەیان بووە نەفشی سەرئاو. لەم شەڕوشۆڕەدا سوارەکانی سەنجاوی بەسەرۆکایەتی مامەکانم وباوکم لەپێشەوەی لەشکری دەوڵەتەوە بوون.

دوای بەرکەناری ولاچوونی اللاهیار خان چونکە سەرکردەکانی سەنجاوی هێشتانە خۆیانیان لە فرت وفێڵ وشەڕ وکینەی وەکیل ئەلدەولەوە دڵنیا نەدەبینی بڕیاریاندا کە عەلی ئەکبەرخانی کوڕی مەهدی خانی بەرخورداری کە ئامۆزایان بوو بیکەنە حوکمڕانی فەرمی سەنجاوییەکان. بۆ ئەم ئامانجە خدا مرووەت خان

دەڕواتــە مــاڵی عــەلی ئەكبــەرخان كــە بــۆ وولاتــی "میزۆبۆتۆمیــا" ســەری خــۆی هەڵگرتبوو، و بانگهێشتی كرد كە سەرۆكایەتی عێلی سەنجاوی لـە ئێرانـدا بگرێتـە ئەستۆ ولەسەر داخـوازی سـەركردەكانی سـەنجاوی دەبێتـە حـوكمڕانی سـەنجاوی بەڵام ئەم كردەوەیان لەدوایدا بووە مایەی پەشـیمانییان وسەرئێـشەیەكی فراوانـی بۆیان بەبار هێنا.

فیتنەی جەوامێری هەمەوەند

ماوەیەكی زۆر كەم دوای یاغی بوونی فەرامەرز سوڵتان فیتنە وئاشووب ویاغی بوونی جەوامێر دەستی پێكرد، لـە حەقیقەتـدا ئـەم دوو یـاغی بوونـە پـەیوەنـدیان بەیەكەوە هەبوو. جەوامێر كوڕی ئەحمەد ناسراو بە "ئەجەل"ە، سەرۆكی تایفـەی هەمەوەند "ئەحمد وەند"ی چەلەبی لەگەڵ بەشێ لە تایفەكانی خۆیدا لە دەوڵەتی عوسمانی یاغی بووبوو.

لە دەوروبـەری كەركوكـەوە هاتنـە ئێـران، لەناوچـەكانی زەهـاودا شەڕوشـۆڕو ئاشووب و ئاژاوە و فەسـادێكیان نایـەوە، هـەروەك دەسـتی لـە یـاغێتی فەرامـەرز سوڵتاندا هەبوو، دەستی تێكـەڵاوبوو لەگەڵیـدا، بـەڵام لەبـەر مـەیانگیری حوسـەین قـولی خـان "ئـەبو قـەدارە" والی پـشتكوە، كـە "زل ئەلـسولتان"ی دڵنیـاكردەوە سەبارەت بە جەوامێر، ئەوەبوو سەرئەنجام لەگەڵ جەمعێكی لایەنگیر وپەیڕەوانیدا لە (بروجرد) گەیـشتە خزمـەت شـازادە "زل ئەلـسولتان". ئـەو هاوڕێكـانی لەگـەڵ خۆیـدا بـۆ ئەسـفەهان بـرد، لـەتاران لـە كـانی مەسـعودییە میوانـدارییانی لێكـرد وخزمەتیانی كرد، و لەوێ مانەوە تا بەتـەواوی بەخـشران وبـۆ جـێ بـەجێ كردنـی داخوازیـەكانی وچـاككردنەوەی بـارودۆخی ژیـانی ناردیانـە لای "ناسـر ئـەلمولك " ئـەویش كردیـە حـوكمڕانی قەسـری شـیرین و بەرپرسـیاریەتی سـنوورەكانی پـێ سـپاردن پاشمـاوەی عێلـی هەمەوەنـدیش (چـەلەبی) بەبەهانـەی پەیوەنـدی بـە جەوامێرەوە، بەڵام لە ژێرەوە بە فەرمانی لێپرسراوانی عوسمانییـەوە بـە ئامـانجی ئاشـووب وئـاژاوە نانـەوە هاتبوونـە ئێـران. لـەناكادا خـەرمانی ئـاژاوە وفەسـاد وئاشـووب ئـاگری گـرت، دەسـتمان كـردە تـاڵان وبـڕو وجـەردەیی، سـامانی بازرگانەكانیان تاڵانكرد وزۆریان لێ كوشتن ودەست درێـژی ناموسیـشیان دەسـت

پێکرد هەتا خـانمی مـەزن خوشـکی "زل ئەلـسولتان" کـە بـۆ زیـارەتی نەجـەف و کەربەلا دەڕۆیشت لە دەست درێژییان ڕزگاری نەبوو.

ماوەیەك ڕێگای بازرگـانی داخـرا، عوسمانییـەکان بەبەهانـەی نـا ئـەمنی ڕێگـا وبان وسنوورەکانەوە لەشکرێکی گـەورەیان هێنایـە سـنووری ئێـران، دەیانویـست بەبەهانـەی بـەرگری ومـەنعی دەسـت درێـژی هەمەوەندەکانـەوە بێنـە نێـو خـاکی ئێرانەوە. حوسام ئەلمولك ئەو مەودایەی نـەدانێ، چـونکە دەیزانـی نەخـشەکانیان چی یە، و بەلەشکرێگی گەورەوە کەوتە ڕێ، وادیارە نامەی بۆ جەوامیر ناردبوو کە دڵنیای بکاتەوە ئەم لەشکرە بۆسەر ئەو نـەهاتووە وداوای لێکردبـوو بەرامبـەر بـە هێزی عوسمانییەکان ڕاوەستێت، هەتا ئەو دەگاتە ناوچەکە. هەموو چەکدارەکانی سەنجاوی وگـۆران وکـەڵور لەگەڵیـدا هـاتبوون بەتـەکبیر وفێڵێـك جـەوامیر دەسـت گیرکرا وکـوژرا. ئاشـووب گـەڕەکانی تایفـەی هەمەوەندیـشی دەسـتگیر کـرد. بـەم جۆرە بەهانەی دوڵەتی عوسمانی پووچ بووەوە[1] لەشکرەکانیان بەسەرشۆڕیەوە لە سنوورەکانی ئێران پاشەکشەیان کرد.

گاڵتەچـیەك سـەبارەت بـە لەناوچـوونی ئاشـووبی جـەوامیری هەمەوەنـد ووتوویەتی:

ساڵی مارو هەزارو سێ سەد وچوار
جەوامیر کوژرا وەك سەگی هار[2] .

لـەم شـەڕەدا خەسـرەو خـانی مامـەم و شـێر محەمـەد خـانی بـاوکم ئـازایی ودلێرییەکی فراوانیان نواند. خوسرەو خان گولە دای لە دەستی، بۆ ئەم مەبەسـتە مووچـەیەکیان بـۆ تـەرخان کـرد، بـاوکم دوو ئەسـپ لـەژێریا کـوژران، ئەسـپێك وخلعەتێکیان پێشکەش کرد وڕێزیان لێ گرت.

---

[1] وادیارە خوالێخۆشبوو عەلی ئەکبەر خان لەم بارەوە ڕاستی نەپێکاوە، چـونکە خوالێخۆشـبوو جەوامیری هەمەوەند بەهاوکاری هەردوو دەوڵەتی عوسمانی وئێران، بەپێی پلانێکی داڕێـژراو لە قەسری شیریندا کوژرا.

[2] جێی داخە کە خوالێخۆشبوو عەلی ئەکبەر خان بەم شعرە قێزەونە باسی کوشتنی ئـەو پیـاوە ئازاو هەڵکەوتووەی کردووە کە ژیانی لە هەردوو دەوڵەتەکە تاریك کرد.

به گەڕانەوەی لەشکرەکە حوسام ئەلمولك سەرکردەکانی سەنجاوی نەوازشت کرد وسەبارەت به سکالاکەیان سەبارەت به "وەکیل ئەلدەولە" داوای لیّ کردن بۆ شار بێن. بەلاّم بەداخەوه زۆری نەخایاند نەخۆشی ڕیشانەوه له کرماشاند بلاّوبووەوه، لەپێشەوه حاجی حەسەن وەکیل ئەلدەولەی کوشت وبەدوای ئەودا حوسام ئەلمولك، ئەو پیاوه گەوره وناودار وخزمەت گوزارەیش هەر بەو نەخۆشی یه کۆچی دوایی کرد.

بیرەوەری منالّی وسەرەتای لاوی

تا ئەم باسه وەکو سەیرکەرێکی بێگانه ڕووداوەکانم گێڕاوەتەوه، سەرەتاکەی بەدەورەی باوکمەوه دەستی پێکرد وکه نووسەری ئەم بیرەوەریە ئەو کاته هاتبووه دنیاوه بەلاّم تەنها منالّێکی ساوا بووه له ڕووداو وپێشهاتەکاندا بەشداری نەکردووه، وه هەتا ئەم دەورەیه چۆنم بیستووه وەها گێڕاومەتەوه و نووسیوومه، کاتی ئەوه هاتووه شێوەی نووسینەکەم بگۆڕم و ڕووداوەکان خۆم چۆنم بینیوه و بەشداریم تێدا کردووه یا دەستم تێیدا هەبووه بینووسم.

ناسنامەی بنەماڵەکە

یەکەمین جار چاوم لەم دنیادا کردەوه له دایك بووم[1]، خەڵك وشتەکانم لەیەك جیاکردەوه و ناسیانم، سەرەتا کەسایەتی خۆشەویستی دایکمم بینی. دایکم کچی ئاغا خان نەوەی عەزیزخانی سەنجاوی لەبنەماڵەی خدا مرووەت خانه، ناوی فاتمه ونازناوی "گەوهەر ئەلدەوله"یه، فریشته وڕۆحی ماڵمان دەژمێردرا، باوکم عاشقی بوو، ڕێزی لای بوو، موتمانه وباوەڕیشی پێی بوو، خزمەتکارەکانی ماڵ سەرجەم تەعریف وستایشیان دەکرد، بەلاّم لێشی چەکەرەیان دەکرد ودەترسان، خان وسەرکرده وکوێخاکان به ئەدەب وڕێزەوه لای دادەنیشتن. بەهۆی بوونی ئەوەوه ماڵی ئێمه هەمیشه جێی ئیش وکار وکۆشش ومالّداری وخۆشیی بینی بووه.

---

[1] نووسەری ئەم بیرەوەریه مێژووی لەدایك بوونی خۆی تۆمار نەکردووه چوون فەوتی یه له تەمەنی ٨٣ ساڵیدا له خوردادی ١٣١٤ش ڕوویداوه که ڕێکەوتی ١٣٥٤کۆچی یه، بووه، مێژووی لەدایکبوونی دەکاته ڕێکەوتی ١٢٩٠ك.

باوکم شێر محەمەد خان نازناو سەمسام ئەلمەمالیك بچووکترین کوڕی حەسەن خان بوو، مەیانە باڵا، بەهێز وتوانا، مۆر خورمایی، چاوەکانی "هەنگوینی ڕەنگ"، وڕۆیەکی گوشاد وکراوەوە، پێستێکی سپی کە لەبەر تیشکی هەتاودا ڕەنگی تێری بەخۆوە گرتبوو وگۆڕابوو. لەچاوی ئێمەدا تاقانە وقارەمانی ماڵ و مەزهەری قودرەت وئازایی وتوانایی بیٚ سنوور بوو.

دوای باوکم ئەو کەسەی کە بەڕێز وئیحتیرامەوە سەیرم دەکرد مامەم خدا مرووەت خان بوو کە برای دایکیی باوکم بوو، کە زۆر لەیەك دەچوون وەك ئەوە وابوو دووبارەی یەك بن، جل وبەرگەکەیان لەیەك دەچوو، کەسم نەبینیبوو یان نەمبیستووە وەکو ئەم دوو برایە دۆست وعاشقی یەکتر بن، هەروەك لە تەمەندا دە ساڵ لە باوکم بەتەمنتر بوو، بەڵام هەرگیز داخوازی سەرۆکایەتی عێل وبنەماڵەکەی نەدەکرد. پیاوی شەڕوشۆڕ ورەزم نەبوو، بەڵام بەعەقڵ وتەگبیر وقسەی نەستەقی بەجێیەوە چاکتر لە هەر شمشێرێك بۆ پاراستن وسەرکەوتن وسەرفرازی بنەماڵەکەی بەکاری دەبرد. باڵوێز و وێنەری هەمیشەیی بنەماڵەکەمان بوو لە دیوانی حکومەت وجێگا ودەستگا فەرمیەکاندا، بۆ پێشکەوتن وگەشەکردنی کاروباری باوکم وەك ڕاوێژکار و وەزیرێکی موتمانە پێکراو ڕاوێژکەرێکە دڵسۆز ولەو بوارەدا هەوڵ وکۆششی دەفەرموو و دریغی نەدەکرد لەنێو عێلدا ولە شوێن وجێگە تایبەتیەکاندا لەپێش باوکمەوە بوو، بەڵام لە کاروباری فەرمیدا هەرگیز نەدەکەوتە پێش باوکمەوە. ئافرەتێکی جوان وخوێن شیرینی ئارایشکراوی بەرتر لە کاروباری حکومەت و ڕامیاری دەزانی و لای پەسەند تر بوو لە کاروباری ژیانی ڕۆژانەدا جل وبەرگی چاك وئاراستەی دەپۆشی وژیانی نموونەی نەزم ورێك وپێکی وپاکیزەیی بوو. عەمارەکانی ماڵەکەی هەمیشە ئازووقەی دوو ساڵی تێدا بوو.

خوسرەوخانی برای باوکم لەژنێکی ترەوە، کەسایەتیەکی تری هەبوو کە جیاوازی هەبوو لەگەڵ ئەوانی تردا، ئەو مرۆڤێکی ئازا ودلێر وسوارچاك وشیعر وئەدەب وکتێو دۆست بوو، دڵبەندی سۆفیەکان وعارفەکان بوو، وماڵەکەی جێگا ومیعادگای دەروێشان بوو. لەسازێکی دڵنشین ودەنگ وئاوازێکی دڵفرێن چێژی دەبرد وگاهێکیش لێوێکی تەڕ دەکرد دەیخواردەوە. سوڵتان خانمی هاوسەری کچی ئیبراهیم خانی بەختیار لە ئافرەتە ناودارەکانی بنەماڵەکەمان دەژمێردرا،

کوڕەکانی حەبیبوڵلا خان وسوحبەتوڵلا خـان وئەسـەدوڵلا خـان هاوتەمـەنی مـن وبراکانم بوون وەکو لەمەوداوا باسی دەکەم من وبراکانم کە گەورەو تەمەندار بووین کچەکانیمان بە هاوسەری هەڵبژارد.

یەکێکی تر لە خزمە نزیکەکانم کە خۆشمدەویست ئاغا خان باوکی دایکم بـوو، ئەو دڵبەنـدی وپەیوەندییـەکی فراوانـی بـە منـەوە هـەبوو، چـونکە منـی شـەبیهی خوالێخۆشبوو عەزیزخانی باوکی دەبینی، هەندێ لە خاڵ وخاڵۆزاکان کە هـاوڕێ و هاوتەمەن ونزیکم بوون، پێویستە ناوی ئەمان لـلا خـان و کـەریم خـان وحوسـەین خانی خاڵۆزام بهێنم.

دایکم بۆ باوکم سیانزە کوڕی هاوردووە دنیاوە، کە لەمانە قاسم خانی سەردار ناسری براگەورەم ومن وبرا بـچوکترەکەم حوسـەین خـانی سـالار زەفـەر ماینـەوە، قاسم خان دوو ساڵ ونیو لەمن بەتەمنتر بوو، حوسەین خـان نزیکـەی پـانزە سـاڵ لەمن بچووکتر بوو.

بیرەوەرییەك لە باوكمەوە

دەورەی منالّی قاسم خان ومن، تافی لاوی وناوداری وسەرەتای هاوسـەرگیری باوکم بوو. ئەو بەهێز وتوانا وقسەزان وقسە سـەنج مـەردم دار وگاڵتەچـی وچـالاك وبەجموجووڵ وڕوخۆش ودەست گوشاد وخاوەنی خوان وسـفرەی گوشـاد ومیـوان دۆست بوو، ئازا وبوێر بوو، لە قارەمانی وشەڕ وپێکدادانەکانیدا داسـتانی زۆر دەم بـەدەم دەگێڕرایـەوە، لەمانـە ئـەم دوو داسـتان وڕووداوە بـوو کـە خـۆی بۆمـانی گێڕاوەتەوە.

بـاوکم ووتـی: "تـازە ژنم هێنـابوو لەسـەرەتای سـاڵەکانی زاوایەتیمـدا، ڕۆژێ ئەحمــەد کــە بــە "ئەحمــەدە کــوێر" بەناوبانگــە لــە بــەهادوران وشــەڕکەران وسەردەستەی جەردەکانی وەلەد بەگییەکان بـوو، هەرناوەکـەی ترسـی دەخـستە دڵـی پیـاوانی هـەر عێلێکـەوە، هـەڵی کوتایـە سـەر گوندەکـەمان و ئاژەڵـەکانمانی بەتالان برد. لەوکاتەدا من وخدا مرووەت خانی برام هەردوو لـە گونـدی "زالوئـاو" دەژیاین. ئەو ڕۆژە لە حەمامێکدا کـە بـە چـیخ بۆمیـان دروسـت کردبـوو خـەریکی خۆشۆردن بووم. براکەم بە خەڵکەکەی ڕاسپاردبوو کەسێك لـەم بـارەوە هیـچم بـۆ

نەگێڕنەوە، بەڵام هاوسەرەکەم خۆی گەیاندە پشتی حەمامەکە ووتی تۆ خۆت قۆز دەکەیت ودوژمنانیش گوندەکەیان بەتاڵان برد. زوو لەشۆردن بوومەوە و فەرمانم دا ئەسپە ڕەشەکەی براکەم بۆ زین بکەن بەچەند سوارێکەوە کەوتمە دوایان زۆری نەخایاند پێیان گەیشتم، قیڕاندم: کوێری پیس دونیات خاڵی بینیووە کە جەسارەتی تاڵان داویە لەسەرت، ئەحمەد کە دەنگەکەی بیست گەڕاوە دواوە قیڕانی ها، ئیمڕۆ ڕۆژی ڕاوو شکاری بەرازە، لەوەڵامیدا ووتم بەهەڵەدا چوویت، ئیمڕۆ ڕۆژی گرفتاری وزەبوونی ڕێوییە (ئاماژەیە بەوە کە سەنجاویەکان بەراز دەخۆن و وەلەد بەگیەکانیش کە سونی مەزهەبن ڕێوی بە حەڵاڵ دەزانن ودەیخۆن)، هێشتا نەگەیشتبووە من دوو گوولەی پێمەوەنا، بەڵام نەمی پێکا. زانیم فیشەکی تری پێ نییە دام لە ورزەنگی ئەسپەکەم و هەڵمکوتایە سەری، واڕێکەوت ماینەکەی بە فال بۆشیلەی ئەسپەکەی بیست دەست وقۆڵی سست بوو. تفەنگەکەمم لە پێشەوە لە زینەکە هێنابووە دەرەوە و ئامادەی تەقە بووم، هێزی بەرگری لەدەست دابوو زۆر تۆقابوو، ویستی بۆی دەرچێ وهەڵبێت بەڵام بە ئاسانی پێی گەیشتم، پەسەکێکی ئەستووری لەبەردابوو، بە نووکی تفەنگەکە لایەکیم لادا وتەقەم لێکرد وبەسەر زینەکەیەوە ماتم کردو کوشتم وکردمە پشتوێنەکەیدا و دامە زەویدا، هاوڕێکانی بێ ئەوەی بەرەنگاری بکەن هەڵهاتن وئاژەڵە تاڵانکراوەکەم گەڕاندەوە بۆ گوندەکەمان.

زۆری نەخایاند کە سەرجەم تایفەی وەلەدبەگی لەگەڵ هەندێ لە تایفەکانی تردا بۆ خوێن سەندەنەوەی ئەحمەدە کوێرپەلامارمانیاندا و قەڵاکەمانیان چەند ڕۆژێك گەمارۆدا، بەڵام هیچیان بەهیچ نەکردو سەرکەوتنێکیان بەدەست نەهێنا، هەتا سەرئەنجام حەبیبوڵلا بەگی باوەجانی گەڕایەوە و ئەوانیش بڵاوەیان لێکرد".

داستانێکی تر ئەمەیە فەرمووی"ماوەیەك ماڵمان لە کێوی (بە نی گەن)بوو، شەوێ لە دەواری دەرەوەدا میوانم بوو خەریك بووین نانی ئێوارەمان دەخوارد، لەناکا هەستم کرد لەژێر کەرساکەمەوە مارێ دەجولێتەوە، بێ ئەوەی حاڵەت ووەزعم تێك بدەم یاوەك بە میوانەکان شتێك بڵێم بەچاکی ونەرمیەوە ملی مارەکەم گرت وخستمە ژێر ئەژنۆمەوە وبەدەستەکەی تر شیووم دەخوارد، دوای

تـەواوبوونی خـواردن ودەسـت شـۆرین و خواحـافیزی لـە میوانـەکان سـەیرم کـرد مارەکە خنکاوە".

باوکم ئەو جۆرە داستان وچیرۆکانەی بۆ خۆهەڵکێشان بۆمـان نەدەگێڕایـەوە، بەڵکو بۆ پەروەردەکردنی ڕۆحی ئازایی وبوێری لە دڵماندا ئـەم جـۆرە داسـتانانەی دەگێڕایــەوە. زۆرجــار ڕوویــدەدا ئــەزموونی ســەختی بەســەرماندا دەســەپاند وناچـارمانی دەکـرد کـە شـەوان بڕۆینـە شـوێنە تاریـك ودوور دەسـتەکانەوە تـا عەلامـەتێ لـەو شـوێنەدا دابنـێین، یـان لـەو شـوێنەوە شـتێك لەگـەڵ خۆمانـدا بهێنینـەوە. دەیگـووت بـێ عـەقڵ وترسـنۆکەکان لـە تـاریکی دەترسـن وپـشتی لێ دەکەن وڕوو لەڕۆشنایی دەکەن، لەحاڵێکدا ئەگەر مەترسیەك هەبێت لە ڕۆشـناییدا خۆی دەنوێنێ ودەردەکەوێ.

دەورانی خۆشی منالی

لەدەوروبەرمانــدا هەمیــشە دایــەن ولەلــەکان وخزمــەتکارەکانمان باســی شــەڕوپێکدادانی پاڵەوانـەکان، هـەروەها سـەبارەت بـە شـەڕکەرە جـەنگاوەرە عەشــایرییەکان، چــیرۆك وداســتانیان بۆمــان دەگێڕایــەوە. پاڵەوانــەکانی داستانەکانمان یـەك بەیـەك دەناسـی، کەیخوسـرەو شـای شـاکان، سیاوەشـی بـێ گوناه، ڕۆستەم ئەو پاڵەوانە سەربەرز ودلێرە کە سەد مەن سەنگینی وقورسـایەتی خۆی لـە ئاسمانـدا بـەجێ هێڵابـوو تـا کـاتێ بەسـەر زەویـدا دەڕوات ئـەرز توانـای هەڵگرتنی هەبێت وقووت نەخوات، بە گورزی سەد مەنیەوە و کڵاوی دوو فیلقانـەی سەریەوە ڕەخشی بەهێز وچابوکیەوە، بەتوانایی جوانمەردی ودلێری وڕاست گۆیی و پاکی و ئێران پەرستیەوە نموونەی بەرز وباڵای مرۆڤایەتی بـوو. گـودەرزی پـیر، گیویی دلێر، بیژەنی جوان وگـورگینی مـەکار، سـەرجەم ئەمانـە لـە ڕۆح و هەسـت ودەروونماندا دەژیان.

ڕۆژان کە منالەکانی گوندمان کۆدەکردەوە ودەکەوتینە یەك وڕاومـان دەکـرد، من هەم ڕەخش بووم کە پێم بە زەویدا دەدا ودەم شـێلان، و هـەم ڕۆسـتەم بـووم کەس بەرگەمی نەدەگرت ودوژمنم لـەنێو دەبـرد. لەهاوتەمەنـەکانی گوندەکەمانـدا

دەستەی خۆمم هەبوو، و براکەمیش دەستەی خۆی هـەبوو، لەسـەر هـەر منـاڵێکی بزێو وچاپوکدا ناو پاڵەوانێکی ئەفسانەکانمان دەنا.

زۆربـەی کـات قەنـد وشـیرینی وگـوێز ونوقـڵ کـە لەماڵـەوە دەمانـدزی لـەنێو پاڵەوانەکانمانـدا دابـەشمان دەکـرد، دایکـم لـەم ڕەفتـارەی ئێمـە زۆر ناڕەحـەت ودڵگـران دەبـوو، و شـکایەتی ئـەبردە لای بـاوکم، بـەڵام بـاوکم چـونکە ئێمـەی خۆشدەویست گوێی بەم شکایەتانە نەدەدا. بەڵام ئەگەر مـن لەبەرامبـەر براکەمـدا ڕاوەسـتایەم شـەڕم لەگـەڵیا بکردایـە بەسـەختی عیقابیـان دەدام ودامیـان دەپلۆسایەوە.

ئازموونی ژیان فێری ئەم دووبرایەی کـرد کـە هاوکـاری ویـەکێتی لەنێوانمانـدا یارمەتیدەرمانە بەرامبەر دوژمنە دەرەکیەکانمان. هەرلە منداڵییەوە دەسـتەکانمان دەکردە یەك وبەیەکەوە یاریمان دەکرد ویەك ئاڵامان بەرز دەکردەوە، دەکەوتینـە جەولانەوە لەکاتی داگیرکردنی قەڵا خەیاڵیەکان ووڵاتـەکانی تـردا. لەبەیانیـەوە تـا نیـوەڕۆ ولـەنێوەڕۆوە تـا ئێـوارە قـیڕەو هـەڵهاتن وتـاودان وبـازدان بەسـەر دیـوار ودرەختدا و کەوتنە نێو ئاو ویـاری بـێ نـەزم وتـەرتیب ودارکردنـە نێـو کـونی مـار ومێرودا سەرگەرم بووین، کێو ودەشت وباغ وڕووبـار شـوێن وجێگـای یاریمـان بـوو بەپێی وەرزی ساڵ شـێوەی یاریوسـەرگەرمیەکانمان دەگۆڕا، لەبـەهاردا چـاکترین وپەسـەندترین یاریمـان گـەڕان لـەنێو ولاغ وچـوار پاکانـدابوو لـەو دەشـتە سـەوز وخوڕەمە پڕ لەچیمەنی سەوزەدا کە جانەوەر ومرۆڤی وەك یـەك دەهێنایـە جـۆش وخرۆش، بێ گومان تەماشای ئەسپە ومایەنەکانمان کە دەلەوەڕیان وڕمبازی ویاری نووما باریك وجوانەکانمان بەپەلی بـەرز وباریکیـان وچـاوە ڕەشـە گەورەکانیانـەوە چێژێکی زۆری هەبوو. گاوانـەکان ئێمـەیان سـواری ئەسـپ مـاینی دەسـتەمۆ وبـێ مەترسیان دەکرد، سواری فێربـوون وەك بەچـکە مراوییـەك فێـری مەلـەوانی بێـت وابوو، بە ئاسانی فێری سواری بووین.

لەبیرمە ڕۆژێك کـە ولاخـەکان دەگەڕانـەوە بـۆ گوندەکـەمان سـواری مـاینێکی گەورەی بێ زین و لـەقاو بووبـووم، ماینەکـە لەبـەر لێدانی پـێم یـاوەك بۆئـەوەی زووتر بگاتەوە ماڵ دەستی کردە غار کردن، خەریکبوو دەیخستم، بەڵام من خۆمم چەسپاندە ملیەوە وخۆمم گرتەوە، بەم پێشهاتە گەواهی نامەی سواریم وەرگرت.

ڕابواردنەكانی ترمان كاتێك بوو كە گەلەی ئاژەڵەكان خۆرئاوا بۆ گوندەكە دەگەڕانەوە ژنان وكچان بەقازانی پاك وتەمیز وشۆراوەوە بۆ دۆشینی مانگا ومەڕ وبزنەكانەوە دەست بەكار دەبوون، ئێمە هێشتانە منالێكی پاك وبێ تاوان بووین، بەڵام دان بەوەدا دەنێم لەتەمەنی منالێدا سیمای شەرمانە وسنگە قووت ولەرزۆك ودەنگی ناسكی كچەكان كاریگەرییەكی سەرسوڕهێنەری بەسەرمەوە هەبوو.

شكە نجەی قوتا بخانە ودەرس خوێندن

بەداخەوە ئەم هەموو ژیانە پڕ لەخۆشی وسەفایە چتێك ناخۆشی كردبوو ئەویش ڕۆیشتنی ناچاری بۆ قووتابخانە بوو. باوكم بۆ خوێندن فێركردنمان مامۆستایەكی بەناوی میرزا جەعفەر كە خوێندەوارییەكی چاكیشی هەبوو و لەخەت و نووسین وئەدەبدا بەهرەی هەبوو بۆمان تەرخان كردبوو. هەموو بەیانییەك لەخەو ڕامانی دەپەڕاند ئەمانی بردە سەر گۆماوێك كە لەنێو ماڵدا بوو بەدەستە ئێسقان دارەكەی پەنجە درێژەكانی دەم وچاومانی دەشۆردین وقژە ئاڵۆزاویەكەمانی شانە دەكرد. دوای ئەمە بەرنامەی شكەنجەی دەرس خوێندن دەستی پێدەكرد.

ألف، ب، پ، ت، ألف دوزەبر ان دوزەبر ان دو پیش أن. چی شكەنجە وعەزابێكی دڕندانە بوو، براكەم زوو لەگەڵ ئەم بارودۆخە نوێیەدا خۆی گونجاند وڕەزامەندی مامۆستای بەدەست هێنا بەڵام تەحەمولی ئەم شكەنجەیە لە سەرەوەی ووزەی منەوە بوو، شەوان خەوی سەیرم دەبینی، لەئاسماندا هەڵدەفڕیم، دایكم لەگەڵ كارەكەرەكاندا دەبینی لە گەشت زارەكاندا دەگەڕان وپیاسەیان دەكرد، بە نیگەرانییەوە سەیری هەڵفڕینەكەمیان دەكرد، منش بە سووكی وچالاكییەوە بەسەریاندا سووڕم دەخوارد ولەپاڵیاندا دەنیشتمەوە. ئەم خەوە خۆشە وبەرز فڕینە لەكوێ وئەم بەندكردنە لەچوارچێوەی قوتابخانەدا لەكوێ..، لەهەرشوێنێك كۆترێك یان قەلەڕەشێكم دەبینی لەگەڵ هەڵفڕینیاندا منیش هەڵدەفڕیم. بەدوای بچوكترین بەهانەدا دەگەڕام تا خۆم بگەیەنمە ناوەڕاستی حەوشەكەمان، مامۆستا بۆئەوەی هەڵنەیەم موحكەم دەمی گرت ولایەك لەكەواكەمی دەخستە ژێر پێیەوە. جاربەجارێك دەنگی دڵنەواز وخۆشی

دایکم لەوپەڕی حەوشەکەوە دەبیست وکاتێکیش دایکم بە باڵای بەرز وشۆخیەوە بە جل وبەرگی جوان وسەرومێزەری ئاراستە وڕێك وپێکیەوە دەبینی کە لەبەر هۆدەکەیدا هاتوچۆی دەکرد وام دەزانی دژییکی بەرز لەنێوانماندا بەرقەرارە کە نەتوانرێ لێی بپەڕێتەوە. زۆرجار هەوڵمەدا خۆمی پێ بگەیەنم بەڵام پێی ناقۆڵای مامۆستا لەشوێنی خۆمدا وەك مێخ دامی دەچەقاندەوە وله جوڵاندنەو دەیخستم. ئەم قیڕاند دایە دایە بگەرە فریام! لەم زیندانە ڕزگارم بکە. دایکم دەیویست بێتە هانامەوە بەڵام لەترسی باوکم نەیدەوێرا بێتە یاریوکۆمەکمەوە، هەڵەشەیی من هاوکات بووبوو لەگەڵ سەختگیری مامۆستادا کە گەیاندبوویە فەلاقە ودار وداخستن ولێدان.

لەڕاستیشدا بەرگەی ئەم هەموو ئەشکەنجەم نەدەگرت، بێ ئەم لاوئەولا دەستم لەخوێندن هەلگرت و، بەیانیەك زوو لەماڵ دەرچووم وخۆرئاوایەکی درەنگ گەڕامەوە ماڵ، شەو لەپاڵی دایکمدا خۆم دەشاردەوە. نزیکەی دوو هەفتە بەم شێوە تێپەڕی بەڵام بیری هەڵهاتن ویاغی بوون ژیانی نایاسایی ڕەنجی دەدام، چەند جارێك مناڵەکانی هاوڕێم دەنارد مریشك لە دێ بدزن و بێ خوێ و نمەك دەمانکردە کەباب وبەلەزەتەوە دەمانخوارد، خاوەنی مریشکەکان لای باوکم شکایەتیان کرد، یەکجار تووڕەبوو تا ئەو ڕادەیە شەفاعەتی دایکیشم کاریگەر نەبوو، بێ بەزەییانە دامیە زەویدا وخنجەرێکی خستە سەر گەڵووم، دایکم خۆی خستە سەر دەستیا وڕزگارمی کرد، وادیار بوو ئەم تنوو تیژیە بەڕێکەوتنی هەردووکیان سەری گرتبوو، تا بمترسێنن. باوکم بە مەرجێ بەخشیمی کە لەبەیانیەوە بڕۆمەوە قوتابخانە، بەڵام من ودەرس خوێندن بەیەکەوە نەدەگونجاین، دەرس فێربوون لە وزەمدا نەمابوو، بڕیارمدا ماڵی باوکم بەجێ بهێڵم. ڕۆژێك سبەی زوو لەخەو هەڵسام، جل وبەرگم پۆشی وبەهێوری لە دەری ماڵەکەمانەوە چوومە دەرەوەو بەپەلە خۆمم گەیاندە ماڵی باوکی دایکم "ئاغا خان" کە ماڵیان نیو فەرسەخێ لە گوندەکەی ئێمەوە دوور بوو، باپیرم لەدایکمەوە نیشتەجێی گوندی بابان بوو، هەروەك لەپێشەوە باسم کرد ئەو منی یەکجار خۆشدەویست، لەماڵیدا بۆمن قەدەغەیەك لەئارادا نەبوو، ئەوەی دەمویست بۆم دەڕەخسا هەموو شتێك بۆم ڕەوابوو، هەرچیم بکردایە وبۆ

هەرشـوێنێك بڕۆشـتمایە و هەرچـیم بویـستایە کەسـی بـەرگری لیٚ نـەدەکردم ونەیاندەوێرا سەرزەنشتم بکەن.

بەهۆی خۆشەویستی باپیرمەوە هەموو دانیـشتوانی مـالٚ وگوندەکـە نەوازشـت ودۆسـتایەتی ولوتفیـان نیـشاندەدا وڕێزیـان لێـدەگرتم. منالـٚەکانم وەك ئەوسـا لەدەوری خۆم کۆکردەوە ناوو پلەی جۆراو جۆرم پێیان بەخـشی. یـەعقوب کـوڕی مامۆستا ئەحمـەدی ئاسـنگەرم کردبـووە وەزیـری دەستەڕاسـتی خـۆم، سـەرجەم هاوڕێکانم بـیٚ ئـەوەی کـارێکی نـاڕەوا بکـەن بـەهۆی "پالـٚەوانەکانمـەوە" بـۆ چـاو ترساندنیان ئەزیەت وئازار دەدان، بتر لەیەك مـانگ بـەم جـۆرە تێپـەڕی تـا ڕۆژێـك دایکم بۆسەردان هاتە مالٚی باوکی، قاسم خانی برام ومـەلا جەعفـەری مامۆسـتامی لەگەلٚدا بوو، بەبینینی برا گەورەکـەم زۆر خۆشـحالٚ بـووم. مـیرزا جەعفـەر وێنـەی لاوێکی بەڕووی کاغەزێکەوە کێشابوو جقەیەکی کردبـووە سـەری چـەند پالـٚەوانێك بەناوی ڕۆستەم وگیو وگۆس و بیژەنی لـە هـەردوو لایـەوە کێـشابوو، ووتـی ئەمـە وێنـەی تۆیـە، مـن بـەووردی سـەیرم کـرد. قاسـم خـانی بـرامیش ڕەسـم ونیگـاری دەکێـشا، زۆر حەسـوودیم بـرد، بـەخۆم ووت ئەگـەر تائێـستا لەقوتابخانـە بمامایەتەوە منیش دەمتوانی بەئاسانی ڕەسم ونیگار بکێشم.

دایکـم دوو سـیٚ شـەوێك لـەمالٚی باوکمدا مایـەوە و زۆر مەحەبـەت ونەوازشـت ومیهرەبـانی پیمـدەکرد ئـەو ڕۆژەی دەیویـست بگەڕێتـەوە بـە نەوازشـتێکی تایبەتیەوە داوای لێم کرد بگەڕێمەوە بۆ مـالٚ. زۆر حـەزم دەکـرد لەگـەلٚ براکەمـدا یاری بکەم ڕەسم ونیگار بکێشم بەلاٚم لە باوکم دەترسام. ئاغا خانی بـاپیرم ووتـی لەگەلٚتا دێمەوە تاکەس نەتوانیٚ دەستت بۆ درێـژ بکـات، بـاپیرم ودایکـم بردمیانـە خزمەت باوکم، دەستی بـاوکمم مـاچ کـرد وئـەویش بـیٚ سەرزەنـشت ماچـی کـرد وبەسنگیەوە چەسپاندمی، ئەو بۆنە خۆشە کە لەسنگی مەردانەی باوکمـەوە هاتـە لووتمدا هەتا ئێستاش هەر هەستی پێدەکەم ولەیادمدا ماوەتەوە.

لەسـبەینێوە چـوومە قوتابخانـە، لـەو دەورەدا تەمـەنم هەشـت یـا نـۆ سـالێٚك دەبوو، دەرسێك کە دەیانداپێم بـەزۆری فێـری دەبـووم، بـەلاٚم چـونکە ووشـەکانم لەیـەك نـەدەکردەوە زۆر گـوێم نـەدەداییٚ، ڕۆژەکـەی تـر ئـەوەی فێـری بووبـووم بەرودوا وەلاٚمم دەدایەوە، مەلا ناچار توڕە دەبوو گوێمی ڕادەکێشا، قاسـم خـانی

برامی کردبووی جێگری خۆی بۆئەوەی دەرسم پێ ڕەوان بکات، هەروەك ئەم کردەوەم زۆر لاگران بووبوو بەڵام لەگەڵیا ڕاهاتم، دەورەی خوێندنمان سێ یان چوار ساڵێك درێژەی کێشا، سەرەنجام دەمانتوانی نامە بنووسین وبخوێنینەوە. بۆ کۆڕی سەرۆك وسەرکردەکانی عەشایەر لەو کات وزەمانەدا لەوە زیاتر پێویست نەبوو، کاکم زۆر لەمن چاکتر دەیخوێندەوە ودەینووسی، بەڵام خەت ونووسین ونیگارکێشانی من لەو چاکتر بوو.

مەزهەب لە بنەماڵەی ئێمەدا

بنەماڵەکەمان لەبارودۆخێکی دوور لە دەمارگیریی مەزهەبی بەبار هاتووە. باوکم ودایکم وبنەماڵەی دایکم ومامۆستاکەمان شیعەن، سەرکار وپێش خزمەت وعەماردارەکەمان و هەندێ خەڵکی تری دێیەکەمان سنیی مەزهەبن، دانیشتوانی گوندەکە هاوڕێ وهاوبازی ویاریمان بوون، وەك سەرجەم تایفەکانی سەنجاوی سەر بە تەریقەتی ئەهلی حەقن، دەستەی جۆراو جۆری دەروێشەکانی شیعە وسونی گاهێ لەگەڵ سەرکردەکانیانا بۆ ماڵ وقەلاکەمان دەهاتن وچەند ڕۆژێك دەمانەوە. لەبیرمە کە دەروێشەکانی شیعە بەتایبەت پێشەواکانیان شارستانی بوون، بەئەدەب وکەمتر خۆیان هەڵدەنا و دەخستە ڕوو. لەگۆشەیەکی باغەکەدا یان لەپاڵ دیوارێکدا جێگایان بۆ ڕادەخستن، وکەشکۆڵەکانیان بە درەخت ودیوارەکاندا هەڵدەواسی ودوکەڵیان دادەمەزراند. هەندێکیان بە ئاوازێکی خۆش ودڵنشینەوە شیعریان لە مەنقەبەتی حەزرەتی عەلی وئیمامەکاندا دەخوێند، کە یەکجار دڵی دەخرۆشاند وشۆرێکی بەرپا دەکرد. ئامادەبوون وبەشداری لەم مەجلیسانەدا هەتا بۆ ئێمەی منداڵیش بێ تام وچێژ نەبوو.

دەروێشەکانی سونی مەزهەب بەتایبەتی قادرییەکان هەراو بەزمێکی سەیریان بەر پادەکرد، جل وبەرگی کۆن وشڕیان دەپۆشی وبە قژێکی ئاڵۆزکاوییەوە زکریان دەکرد. هەرکاتێ ئەم دەروێشانە بهاتنایەتە ماڵمان تا شەو دادەهات زکریان دەکرد. ئاگریاندەکردەوە وبەسەریدادەڕۆیشتن، ساجی داخیان دەخستە بان سەریان وبەزمان ساجەکەیان دەلێسایەوە، یاوەك چەقۆو کێرد وسیخیان بەسك وڕوومەتیاندا دەچەقاند. ئەم کردەوانە مەترسیەکی زۆری دەخستە دڵمانەوە

وبەترسەوە دەچووینە تەماشای ئەم دەروێشانە، بەڵام ئەم کاروکردەوانەیانمان لەڕێزی داب ونەریتی مەزهەبیدا دەژمارد.

هەندێ لە پێشەوایانی گەورەی تەریقەتی نەقشبەندی وەك جەنابی شێخ حوسام ئەلدین نەقشبەندی کە پیاوێکی گەورە ولێهاتوو خاوەنی کەرامەت وزۆر ئێران دۆستیشە، هەمیشە لەگەڵ بنەماڵەی ئێمەدا پەیوەندیەکی چاکی هەبووە، تا ئەنجامیش هەر ئەم پەیوەندییە بەردەوام بووە. باوکمیش لەگەڵ عالم وداناکانی شیعەکانی شاردا، بەتایبەت لەگەڵ ئیمام جومعەی کرماشاندا، پەیوندی هەبووە وزۆر کات ڕێکدەکەوت بەوپەڕی ڕێزگرتنیانەوە دەهاتنە ماڵمان. ئەم پابەندبوونە مەزهەبیە کە لەشارەکاندا ڕەواجی هەبوو لای ئێمە بەرچاو نەدەکەوت. لەگوندەکەماندا مزگەوتێك یا تەکیە وخانەقایێك نەبوو. هەرکەسێ بیویستایە نوێژ بکات یا نەزرو نیازێك ئەنجام بدات، بۆخۆی ئەنجامی دەدا وپێویستی بەکاری دەستە جەمعی نەبوو.

باوکم ودایکم نوێژ وڕۆژوویان ئەنجام دەدا. دایکم تا ئەو ڕادەیە خوێندەواری هەبوو کە بتوانێ "قورئانە گەورەکە" کە دەست نوسی میرزاجەعفەر بوو بیخوێنێتەوە. لە ماڵی ئێمەدا هەموو ڕۆژەکانی مانگی محەڕەم قوربانی و خواردەمەنی بەسەر خەڵکدا دابەشدەکرا، بەڵام داب ونەریتی دەستە دروست کردن وسینە کوتان وزنجیر لێدان وڕەوزە خوێندن بەرچاو نەدەکەوت. ڕۆژی عاشورا باوکم بەپێی پەتی ڕێی دەکرد ودڵبەندی حەزرەتی حوسەین بوو. کاتی وا هەڵدەکەوت لەگەڵ هەندێ لە کوێخاکانی ئەهلی حەقدادەکەوتە کەشمەکەش ومشتومڕ وقسە بەزۆران دانەوە. بەگاڵتەوە پێیانی دەگووت من "حوسەینولڵاهی"م ناوی ئێمە ناوی هەرسێ کوڕەکەی ئەوین، قاسم وعەلی ئەکبەر وحوسەین کە لەشەهیدەکانی کەربەلان.

خەڵکی دەوروبەرمان سەبارەت بەئاین وموقەدەساتی یەکتری ڕێزیان دەگرت، یاوەك دەس کەم بێلایەنبوون. لەگەڵ ئەمەیشدا لەنێواندا کەسایەتیەکی لووتکە وبەسەر هەموانەوە کە مەعشوقی هەموان وتەکیەگای هەمووان بوو ولە هەڵسان ودانیشتندا وردیی زمانی هەمووان بوو ئەویش مەولا عەلی بوو. لەبیرو هەستی ئێمەی منداڵدا، لەو بارودۆخە عەشایەریەدا، دوو کەسایەتی پۆپە ولەسەرووی

"مرۆڤی ئاسایی" خۆی دەنواند، یەکێکیان ڕۆستەم قارەمانی هێز ودلێری وئێران پەرستی. ئەوی تریان مەولا عەلی کە لایەنێکی مەلەکووتی وئاسمانی هەبوو. لەم بارەوە لەبیرەوەریەکانی منالیمدا ئەم داستانە لەیادما ماوەتەوە کە ڕوون کەرەوەی ئەم بیروباوەڕ وڕۆحانیەتەیە. مامۆستاکەمان بۆمانی دەگێڕایەوە: ڕۆژێ کە حەزرەتی عەلی لە فەتحی خەیبەر دەگەڕایەوە لە لوتفی پەروەردگار سەبارەت بەخۆی وئەو سەرکەوتنە بێ هامتایەی بەدەست هێنابوو، خۆشحاڵ وشادومان بوو، لەڕێگادا نزیك لە تەنگەیەکدا تووشی سوارێکی بە هەیبەت وقارەمان دێت کە سواری ئەسپێکی کەتە وزل وگورزێکی قورس وسەنگینی بەشانەوەیە و کڵاوێکی دوو فلیقانەی مەفرەقی لەسەردایە. سوارەکە بێ ئەوەی سەلام بکات لەپاڵیەوە تێدەپەڕێت، ڕێگەکە تەنگ بووە و زەنگی هەردوو ئەسپەکە لەیەك گیردەکەن وهەردووکیان بۆ ڕێکردنەوە فشار دێننە سەر ئەسپەکانیان، لەناکادا ئەسپی مەولا چەند پێیەك دەکەوێتە پاشەوە وزەنگیەکان لەیەك دەبنەوە وڕێگاکە دەکرێتەوە وهەردووکیان تێدەپەڕن. دوای ئەم ڕووداوە مەولا عەلی هێشتا نەگەیشتبووە ماڵ ولەو ڕێگادا تووشی عەرەبێك دێت ڕێگای لێدەگرێت، ناچار دەبێت لە ئەسپەکەی دادەبەزێت و دەکەوێتە زۆرانەوەلەگەڵیدا، عەرەبەکە مەولا بەرز دەکاتەوە ودەیدا بەزەویدا یەکجار لەم دوو ڕووداوە ناڕەحەت ومەلول دەبێت. دێتەوە ماڵ وداستانی بێ هێزی وناتەوانی خۆی وهەڵگەڕانەوەی نەوازشت وعینایەتی پەروەردگار سەبارەت بە خۆی بۆ حەزرەتی پێغەمبەر دەگەڕێنێتەوە، پێغەمبەر دڵی دەداتەوە وپێی دەڵێ: ئەو سوارەت نەناسی؟ ئەوە شەبەحی ڕۆستەم پاڵەوانی داستانەکانی ئێران بوو، ئەو زمان ولاشەی نەبوو تا سەلاوت لێ بکات، ئەگەر تۆ سەلاوت لێ بکردایە بەفەرمانی خودا زیندوو دەبووەوە ودەکەوتە دووت وکەمەر بەندی خزمەتتی دەبەست وئەو خزمەتەی بۆ شاکانی ئێرانی ئەنجام دابوو بۆ تۆیشی دەکرد. ئەو عەرەبەیش من بووم کە بە فەرمانی خوا لەبەردەمتا پەیدابووم هەتا هەمووومان ئەوە بزانین وبیسەلمێنین کە هەر سەرکەوتنێك لە خواوەیە.

لەو دەوروزەمانەدا نەمدەتوانی ئەم داستانە لەیەك بدەمەوە بەڵام ئارەزووم ئەوەبوو کاشکی حەزرەتی مەولا سەلاوی لەو "شەبەحە" بکردایە تا زنوو بووایەتەوە وئەم دوو کەسایەتییە خۆشەویستە یەك دەست بووایەن یارو یاوەری

یەکتری، بەڵام ئێستاکە دەزانم ئەم داستانەوە ڕەنگ دانەوە وتەجەلی ئارەزوو ئامانجەکانی میللی ئێران زەمینە. ڕۆستەم ڕەمزی ئەسالەت و ڕەسانەیاتی وئێرانیەت ومەولایش مەزهەری برواو ئیمانی ئیسلامییەت، ڕزگاربوون وکامەرانی وسەرفرازی لە یەکێتی ئەم دووانەدایە.

وەرزش ویارییەکان

خوێندن وقوتابخانە هەموو کاتی ڕۆژانەمانی داگیر نەدەکرد، نیمەڕۆ بەدواوە بە دوو سەعاتێ لە خوێندن دەبووینەوە و دەستمان دەکردە یاری کردن، یارییەکان هێدی هێدی گۆڕانکاری بەسەردا هاتبوو لەو حاڵەتی بێ نەزمی وبێ قەوارەییەی دەورەی منالی دەرچووبوو، وەرزشێکی ڕێك وپێك جێگەی گرتبووەوە.

یەکێ لە گرنگترین یارییەکانی ئەو سەردەمە چوگان بازی بوو، بەزمانی کوردی "هەچان"یان پێدەگووت. هەچەیان لە درەختەکانی بێشەو جەنگەڵەکان یان درەختی میوەکان دروست دەکرد و"گۆو"کەیش هەر لە گرێی درەخت دەتاشی. یاریکەرەکان دەبوونە دوو بەشەوە، لەهەر بەشێکیدا دە تا یازدە کەس بەشداریان تێدا دەکرد. مەیدانی یارییەکە سەبارەت بە تەمەنی یاریکەرەکان بچووك وگەورە دەبووەوە، زۆر پێش دەهات گەنجەکانی دوو گووند لەگەڵ یەکتریدا یاریوپێشبڕکێ وموسابەقایان دەکرد، و تەمەندارەکان، پیران لەنزیك مەیدانی یارییەکەدا تەماشایان دەکرد، یاری هەچان پڕ لە شوڕ وهەیەجان ومەترسی یە. دەیگێڕنەوە شەیتان لەترسی گیانی خۆیدا نایەتە نێو ئەم یارییەوە.

من زۆر حەزم لەم یارییە هەبوو لە تووند ڕاکردن وچاپوکیەتی ولێزانی و لێدانی گۆوەکەدا کەس لە هاوتەمەنەکانم نەدەگەیشتە پلەو پایەم.

یارییەکی تر "تووپان" بوو. تۆپەکە کە بە بەن سفت دەبەسترا وخڕیان دەکردەوە، بەپێی تیر وپشك دەبوونە دوو دەستەوە، دەستەی سەرەوەی زەوی یارییەکە، دەستەیەکیان لە خواریی زەویەکەوە. دەستەی سەرەوە کە نەوبەتی لێدانی تۆپەکەیان دەکەوتە دەست بەدوای یەکدا لە تۆپەکەیان دەدا ودەیانداوە یەکتری وبەم شێوەیە تۆپەکەیان دەدایە بەر، تۆپەکەیان بەرز لێدەدا بۆ دەستەی

زەوی خوارەوە و هەر کەسێك نەوبەتەکەی بەسەر چووایە ئیتر مافی لێدانی تۆپی نەدەما مەگەر خۆی زیندوو بکردایەتەوە بەو شێوەیە کە بۆ لێدانی تۆپەکە بەڕاکردن بگاتە خاڵێك کە سی تا پەنجا پێ لە شوێنی یاری تۆپانەکەوەیە، بەو خاڵەیە "دال"یان پێدەگووت، کە پێی دەگەیشت دەبووایە بەڕا بگەڕایەتەوە لەکاتی ڕاکردنەکەدا یاریچیەکانی دەستەکەی تر دەیانتوانی بە تۆپەکە بیپێکن، هەرکاتێ نەوبەتی توپ لێدانی دەستەی سەرەوە تێدەپەڕی زیندوو نەبوبایەتەوە یان دەستەکەی بەرامبەریان بە ئاسمانەوە تۆپەکەیانی بگردایەتەوە، یا لەهەڵهاتندا وهاتوچۆدا تۆپەکە بەر یەکێکیان بکەوتایە سەرجەم دەستەکە دەدۆڕان پێویستە برۆنە خواری مەیدانی یاریەکەوە. لە ئەنجامی یاریەکەدا هەر دەستەیەك کە نەوبەتێکی تر وماوەیەکی زۆرتر لەسەرەوەی زەویەکەدا دەمانەوە سەرکەوتوو بردەوە دەژمێردران.

یەکێ تر لە یارییەکان "هەلوکان"بوو کە لە یاری ئەلەك ودوولەکی شار دەچوو، بەڵام لەنێوانیاندا جیاوازی هەبوو. ئەم یاریە ڕێك وپێك تر وئاراستە تر وژمارەی یاریچیەکانی بتر ترە.

یارییەکی تر زۆرانبازی یە، و کێبەرکێی هەڵهاتن وبازبازێن ومەلەیە. لەڕاستیدا زۆرانبازی سەردەستەی ئازموونی هێز وتوانامان بوو. هەروەك نەزم ویاسای زۆر خانەکانی شاری نەبوو. زۆرانبازەکان پەنجەیان لەپشتوێن وناوقەدی یەکتر گیر دەکرد ودەکەوتنە زۆرانبازی وململانێ، هەرکەسێك ئەوەکەی تری بەزەویدا بدایە، هەتا ئەگەر پشتیشی لە زەوی نەدابایە، هەر بردبوویەوە وسەرکەوتوو دەژمێردرا. زۆرانبازی عەشایەری ئازموونی تەواوی هێز وتوانای زۆرانبازەکانە ، هونەرێکی تێدا بەرچاو ناکەوێت، هەتا پاشقوول دانیش لەو یاریەدا ڕێگای پێدراوە وتوانا وهێزی زۆرانبازەکە دەنوێنێ.

لەمناڵی وسەرەتای لاویدا هاوتەمەنەکانمان بێ گوێدان بە پلەی کۆمەڵایەتیمان لەگەڵماندا زۆرانیان دەگرت. باوکم دەست خۆشی لەو جۆرە یاریانەی دەکرد وسەرکەوتووەکانی هەڵدەنا وتەعریفی دەکرد بەڵام کە گەورە بووین و چووینە تەمەنەوە کەم کەم هەڤاڵەکان وهاوتەمەنەکانمان دەستمان لە زۆران گرتن

لەگەڵماندا هەڵگرت، من وبراکەمیش زوو زانیمان لەگەڵیاندا زۆران بگرین، کە وایلێهات کەسێ نەبوو لەبەرامبەرماندا، خەڵکی ترمان دەدا بە زۆران.

باوکم زۆرجار دەهاتە تەماشای یارییەکان هەتا خۆیشی لە هەندێ لە یاریەکاندا وەك تووپان بەشداری دەکرد، و زۆر لەو یاریەدا چالاك وبەهێز بوو، و کە ئەو دەهاتە نێو یارییەکەوە و بەشداری دەکرد خزمەتکار وپیاوە بەتەمەنەکانیش دەهاتنە نێو یاریەکەوە ویاریەکە شێوەیەکی گەرم وشیرینی لە خۆدەگرت.

ڕاوی غولامەکانی حکومەت

یەکێ تر لە یاریەکانمان ڕێ گردن لە کاربەدەستانی میری بوو. ئەو دەوروزەمانە تەمەنم دە تا دوانزە ساڵێك دەبوو، کاربەدەستانی میری و ولایەت دەهاتنە گوندەکان وپێیان دەوترا "غولام". من دوژمنی سەرسەختی ئەم دەستەیە بووم، لە جۆری جل وبەرگ وئەندامی شل وشێواو وکلاوە پێکەنین هاوردەکەیان و شێوی سواربوون وزین بەرگی ولاخەکانیان ڕکم دەهاتەوە وتووڕەمی دەکرد. کلاوێك لە پێستی مەڕی شاهرودی کە نیو باڵێك درێژ دەبوو دەیانکردە سەر، لەچەند شوێنێکی کلاوەکەیاندا تووکی پێوە نەمابوو، لەبەر کۆنی وشڕی ڕەنگە ڕەشەکەی ڕەنگی سەوزی لێ نیشتبوو، ناخونەکانیان ڕەنگی خەنەیی پێوەبوو، پشتوێنەکانیان پڕ لە چین وچرووك وهەمیشە یەخەیان کراوە وڕەنگی شەرابی لێ نیشتبوو، باڵاپۆشێکی فلتوو گوشاد پشتوێنێکی پڕ لە پێچ وپلوچ. لەحەقیقەت شێوەو سیمایان قێزەون بوو.

غولام کە فەرمانێکی پێدەدرا کە بڕۆن بۆ گوندەکان یابوویەکی بەکرێ دەگرت تا دەگەیشتە گوندەکە، بە گەیشتنە هەر گوندێك لەپێشدا چەند کەسێکیان بەر شەلاق دەدا، دوای خواردنی مریشك وپلاوێکی فراوان مەبلەغێك پارەیان لەخاوەن ماڵەکە دەسەند، ئەسپێك یان ماینێك بە بێگار وەردەگرت ولەگەڵ خۆیدا خاوەن ماڵەکەشی دەبرد کە هەم خزمەتی بکات وهەم ولاخەکە بگەڕێنێتەوە. لەگوندێکی تردا هەر ئەم بەرنامەیەی دووبارە دەکردەوە.

سەبارەت بە پارە وەرگرتنیان وناڕەحەتی وئازارەکەیان ئاگام نەبوو ، بەڵام لە شێوە وجل وبەرگ وناخنە خەناویەکەیان ڕکم دەهاتەوە. هەر کە غولامێکمان

لەدوورەوە دەبینی بەدەستە ولەشکری منالەکانەوە ڕێگامان لێیان دەبەست. ئەوەندە قسەی ناشیرین وگاڵتە وبەردمان تێدەگرتن ناچار دەبوون هەڵبێن. بەهۆی ئەم چاوبڕی وکردەوەی ئێمەوە هەمیشە کوندی قلیج خانی لە ئەزیەت وئازارەکانی ئەم غوڵامانە پارێزراو بوو.

ئەسپ سواری وتەقە کردن

ئەو ڕۆژەی کە بۆ من وبراکەم ئەسپێکی تایبەتییان تەرخان کرد وزین وبەرگێکی نوێیان لێ کردو خۆشی وشادومانیم گەیشتە کەشکانەی فەلەك. باوکم یەکێ لە سوارەکانی کە پیاوێکی ناسراو وخاوەن ئازموون بوو سەرپەرشتی فێرکردنی سواریمانی خستە ئەستۆی. سەرگەرمی و ڕابواردنی تازەمان ئەمە بوو کە بڕۆین بۆ تەویلەی ئەسپەکان تەماشای ئەسپ ومایینەکان بکەین، لەکاتی ئالیك پێدان یان تیمارکردنیاندا. ویا قسە بەزۆراندان لەگەڵ عەمارداری کەدا سەبارەت بەو میقدارە ئالیکەی کە دەبوایە بدرایەتە ئەسپ ومایینەکان.

مامۆستاکەمان فێرمانی کرد کە چۆن خۆمان بەسەر زینەوە ڕاگرین وبەرێك وپێکی دانیشین وهەردوو ڕانمان بچەسپێنینە هەردوو لای قەبرەغەی وڵاغەکەوە ولەقاو وجلەوەکە لە پێشمانەوە ڕاگرین و لەخۆمانەوە ورزەنگی لێ نەدەین وبێ جێ تاو وغار نەدەین.

باوکم لە سەفەرە کورتەکانیدا ئێمەی لەگەڵ خۆیدا دەبرد، هانمانی دەدا کە بە ئەسپەکانمان تاو بدەین و تێبینی خۆی سەبارەت بە سوارکاری ئێمە دەخستە ڕوو، مامۆستای سوارکاریەکەمان هەندێ جار سواری ئەسپەکانمان دەبوو تادڵنیابێ کە شێوەی لەقاوکردن وڕەوت کردنی ئەسپەکەمان ڕاست وتەواوە. سمولاقی ئەسپێکی فێرکراو تاڕادەیەك وەك ئاهەنگێکی منەزەم وسەمایەکی ڕێك وپێك وایە.

لە زەمانی ئێمەدا ڕمبازی یەکجار باوبوو. بێگومان ئەم ووشەیە "ڕم" هەر ووشەی ڕمی عەرەبیە کە "نیزە"یە، نیزەیش ئیمڕۆ بەکارنایەت ونەماوە، بەڵام لە دەورانی باپیرە گەورەکانماندا لە چەکە گرنگەکانی سوارەکان دەژمێردرا. سوود وەرگرتن لەم چەکە پێویستی بەهاوکاری سوار و وڵاخەکەیەتی ئەسپ بۆ سووڕ

خـواردن و کەوتنـە پـشتی سـوارەکەی دوژمنـەوە پێویـستە نـەرم وچـابك وچـالاك لەدەسـتی سـوارەکەیدا بێـت. و لـەم بـارەوە بـەکارهێنانی ئـەو وەرزشـە ببـووە سنەتێکی نەگۆڕاو.

لە سوارچاکیدا نەدەگەیشتمە پلەی براکەم، ئەو لەحەقیقەتدا یەکێ لـە سـوارە بێ هاوتاکانی عەشایەری ڕۆژئـاوابوو، لەبەرئەمـە هەرکەسـێك ئەگـەر ئەسـپێك یـان ماینێکی نایابی هەبوایە ئارەزووی ئەوەبوو ماوەیـەك سـەردار ناسـر سـواری ببێـت وڕای بێرێت. لەگەڵ ئەمەیشدا منیش سوارێکی خراو نەبووم، لە خۆڕاگرتن وئەسـپ لەدەست بووندا لە کەس کەمتر نەبووم. لەتەمەنی دوازدە وسیازدە سـاڵیدابوو کـە تفەنگیـشیان پێـداین. تفەنگـەکانی دەورانـی منالّیمـان تفـەنگێك بـوو کەرەنـدەل ومەکنزیان پێدەگووت، کـە یـەك تـیر بـوو، فیـشەکەکانی گـەورە ومـەفرەقی بـوو، تفـەنگ وفیـشەك وەك کالاّیـەکی بازرگـانی دەژمێـردرا و لەشـاردا دووکـانی تفـەنگ وفیشەك فرۆشی تایبەتی هەبوو، چونکە لەو دەورە وزەمانەدا سوار وسەربازەکانی فەوجە عەشایرییەکان پتر لەسەر خەرج ومەسرەفی خۆیان چەکیان ئامادە دەکـرد بۆ هەر تفـەنگێك کـە دەسـێنرا فیـشەکی پێویـست لەگەڵیـدا بـوو، بـەلاّم لەمـەودوا پڕکردنـی قـەواغی فیـشەکەکان یـاوەك "هەڵوەسـتنیان" بـە ئەسـتۆی خـاوەن تفەنگەکەوە بوو.

لـە ماڵـەکانی ئێمـەدا چـەند چـەمەدانێکی گـەورە پـڕ لـە بـارووت ومـەفرەق و تەرەقە وچاشنی هەبوو. لەکاتی شەڕدا کەسانی لێزان وتایبەت هەمیـشە خـەریکی هەڵوەستنی قەواغەکان وپڕکردنیان بـوون، ئـەم کـارە هەنـدێ جـار زەرەرو زیـانی لێدەکەوتەوە. لە یادمە جارێك بەشـێك لـە خانگەکـەمان تەقییـەوە چـەند کەسـێك لەنێو چوون. من لەپڕکردنی فیشەك وهەڵبەستندا لێزان وکارامە بووم. قەواغـەکانم بە ووردی پاك وتـەمیز دەکـردەوە، قـالّبم دەگـرتن، بارووتەکـەم بـە قورسـاییەکی دیاریکراو و بەووردەکارییەوە کێشانەم دەکرد تەرەقەی چاکم بەکاردەهێنا، سەری گوللەکانم لەجێی خۆیدا موحکەم دەچەسپاند، هەتا وای لێهاتبوو ئەو فیـشەکانەی من پڕم کردبوون لە فیشەکەکانی کارخانەکان چاکتر بوو.

یەکێکی تر لە ساز وبەرگەکانی دەورانی جوانیمان "فیـشەك لـغ" فیـشەك دان بوو. هەرسوارێك بەپێی توانای خۆی یەك یـا دوو قـەتار فیـشەك لغـی بـە پـشتەوە

دەبەست یا چەپ وڕاست بەسەر سینەیدا بەریدەدایەوە کەلەم دواییەدا بەچاولێکردنی سەرداری مەشروتیەتی ئێران ستار خان، ستارخانییان دەبەست.

زۆربەی سەراجە بەناوبانگەکان لەشارەوە دەهاتنە ماڵەکانمان یەك دوو مانگێك دەمانەوە وبەپێی داخوازی و ویستی خاوەنەکانیان زین وبەرگ وفیشەك دانیان دروست دەکرد.

کات وبێ کات لەسەفەردا یا لە ڕاودا یا لەماڵدا سەرگەرمی و ڕابواردنمان تەقەکردن ونیشان پێکان بوو. من تفەنگچییەکی کارامە نەبووم بەڵام چاوێکی تیژ ودەستێکی موحکەم ودڵێکی ئارامم هەبوو، و تیرەکانم لە سواری وپیادەدا زۆربە لەنیشانی دەداو دەیپێکا.

تفەنگ بەخشین بە ئێمە بەو مانایەبوو دەورانی منالیمان بەسەر چوو هاتینە ڕیزی پیاوانەوە و جێی خەوتنیان لە ژوورەوەی ماڵەوە گوێزاوە دەرەوەی ماڵ.

ڕاو و شکار

یەکێ تر لە دیاردەکانی تری ژیانی عەشایر ڕاو وشکارە. ڕاو لەناوچەکانی ئێمەدا بۆ خواردن وکەسابەت وئاڵوێر نەبوو، بەڵکو شێوەیەکی ڕابواردن ووەرزشە، هەر بەم بۆنەیەوە یەکجار جۆراو جۆرە، ڕاوی سەرکردە وخان وپیاوماقوڵان بە "قووش" بۆ جۆری ئاسایی قوش کە شاهینە یا چەرخ کە بەزمانی کوردی "باڵەواییان" پێدەگوت، کەپلەوێرێکی ڕاوکەری چاو ڕەشە کەبۆ شکار وڕاوی جانەوەرە گەورەکان پەروەردە دەکرا. ئەوی تریان "باز وتەرلانە یا قزلە" کە بۆ ڕاوی کەو وپۆر وسوێسك، لاوەکان بۆ ڕاوی پەلەوەرە بچووکەکان لە تۆرمتە وواشە سوودیان دەبرد، نەجیبترین وپەسەندترین وجوانترین پەلەوەریی ڕاوی "پەلەوەری بازی تەرلان"ە کە ئەندامێکی درێژ وڕێك وپێك وسەروگەردەنێکی ئاراستە وچاوێکی زەرد وگەشی هەیە.

بازگرەکان بەتۆڕ و داوباز دەگرن وقوشچیەکان بە وەرزش وتەمرینی تایبەت بەخاوەنی دەکەن وفێری ڕاو وشکاری دەکەن. لەماڵی ئێمەدا هودەیەکی تایبەت بۆ قوش وقوشچیەکان تەرخانکرابوو، لەو ڕۆژەوە بازیان بەچاوبەسرایی دەهێناوە هەتا ئەو ڕۆژەی پەروەردە وفێرکردنی ڕاوی تەواو دەبوون وئامادەی ڕاو دەبوو،

ئێمه بە شوێنی خواردن پێدان وبانگ کردنی وچاوکردنەوەیان وهەڵدانیان لە هۆدەکەدا هەڵفرینی کورت وبەبەن وڕشتەیەك هەڵفڕاندنیان بەدەروری خۆدا، هەروا هەڵفڕینی درێژخایەن وئازادمان سەیردەکرد. لە هونەری ئەم وەرزشەدا ئازمودە بووبووین. یەکەمجار هەڵدانی بازم لە ڕاودا بۆ گردنی کەو لەئاسماندا بینی وگوێم لەدەنگی خۆشی زەنگۆڵەکانی پێی بوو، خۆشحاڵی ونەشاتیکی لەیادنەکراوم لە خۆدا هەست پێکرد. لەلایەکەوە هەراو قیڕەی سوارەکان و هەوڵی سەگە ڕاوکەرەکان بۆ گرتنی نێچیرەکان ئەبووە هۆی مەترسی بازەکان ونێچیرەکەیان بەردەدا وهەڵدەفڕین لە ئاسماندا بەرز دەبوونەوە وگەڕاندنەوەی دووبارەی ئەو بازانە کارێکی ئاسان نەبوو، بەڵکو کارێکی سەخت ودژوارە. لەیادمە ڕۆژێ یەکێ لە بازەکانی زۆر چاکی باوکم بەم شێوەیە لەئاسماندا وون بوو ئەو شەوە هەموومان لە غەم وماتەمیدا سەرمان نایەوە.

ڕاوی خەڵکی ڕەمەکی عەشایەری ڕۆژئاوا ڕاوی ئاسك وکەروێشك بەهۆی تانجییەوە، سەرکردەو لاوانی کورد عەشقێکی تایبەتیان سەبارەت بە تانجی هەیە، لەنزیك خۆیاندا خواردنی دەدەنێ وجوانترین جلی دەکەنە سەر، ملوانکەی زیوینی زەنگۆڵەدار لەملی دەکەن وشەوان لەهۆدەی خۆیاندا یا لەسەر جێگاکانیان دەیانخەوێنن. تانجیەکانی کوردستان لاقێکی درێژ وکەمەر ونێوقەدێکی باریك وسنگێکی پانو پۆڕ وسەروگەردنێکی جوان وچاوێکی ڕەش وپێستێکی کەم تووکی هەیە، بەڕاستی جوان وبەدڵاچوون و دەتوانم بڵێم کە چاکترین نەوعی سەگە لە هەموو دونیادا.

بۆ پیشاندانی پەیوەندی ودڵبەستەگی فراوانی لەڕادەبەدەری خەڵکی ئەوناچانە باسی دەمارگیری ماڵ کاولکاری عەشایەری گێڕانەوەی ئەم داستان وچیرۆکە بێ جێ نەبێت.

دەگێڕنەوە لەدەورەی حەمە ڕەحیم خانی مامەم دا یەکێ لە کوێخاکانی سەنجاوی تانجیەکی نایابی هەبووە، سەعید بەگ سەرۆکی هۆزی وەلەد بەگی تەماحی تێدەکات ولەخاوەنەکەی داخوازی دەکات، چونکە خاوەنەکی دەست دەنێتە ڕوویەوە وڕازی نابێت بیداتێ، حەمە سەعید بەگ هەڕەشەی لێدەکات و سەرئەنجام ئەو پیاوە دەکوژێ و تانجیەکە بەزۆر داگیر دەکات. بنەماڵەی کوژراو

هانا دەبەنە لای حەمە ڕەحیم خان و شکاتی خۆیانی لادەکەن، حەمە ڕەحیم خان دەڵێت خورشیدی هاوسەرم لێم حەرام بێت ئەگەر تۆڵەی ئەم بنەماڵە غەدر لێکراوە نەسێنمەوە. لە وەرزی زوستاندا لەکاتێکی گونجاودا سەد سوارێکی هەڵبژێردراو لەگەڵ خۆیدا دەبات ولە ی کێوی "بەمۆ" لەشوێنێکدا، کە بەباغی سەعیدخان بەناوبانگە هێرش دەباتە سەر سەعید بەگ، لەم شەڕەدا سەرۆکی هۆزی وەلەد بەگی وچەند کەسێ لە بنەماڵەکەی دەکوژرێن[١].

پایز وزوسان وەرزی ڕاووشکارە. لە ساڵەکانی ئاشتی وئارامیدا باوکم وخوسرەوخانی مامم ومن وبراکەم و ئامۆزاکانم وهەندێ لە سەرکردە وکوێخاکانی سەنجاوی بەپێی بڕیارێك کە لەپێشدا درابوو هەفتەی جارێك لەیەکێ لەماڵەکاندا شەوانە کۆدەبینەوە، شەومان لە شەوچەرە خواردن وگێڕانەوەی داستانەکانی ڕابوردوان دەبردە سەر. سبەی زوو هەرکەسێك تانجی خۆی رس کردبوو دەکەوتینە ڕاو وشکاری ناوچەکەوە ، هەندێ جار ژمارەی ڕاوچیەکان ئەوەندەی لەشکرێکی لێدەهات. لەساڵەکانی سەرەتای سواریماندا کەمن وبراکەم منداڵ ونازك بووین بەرگەی سەرمامان نەدەگرت لەسەرمای وشکی بەیانیاندا دەلەرزیم و لەگەڵ ئەمەیشدا خۆشحاڵ وشادومان بووین چونکە هاتبووینە ڕیزی گەورەکانەوە ودیمەنی ڕاوو شکار دەبینین. دوای چەند سەعاتێك ڕاو کردن چەند سەعاتێکیش تەرخان دەکرا بۆ جەرو بەحسو بیگرە ودەری مەکە سەبارەت بە چۆنیەتی ڕاوەکە. هەرخاوەن تانجییەك دەستی بە تەعریف وپیاهەڵدانی تانجیەکەی دەکرد، وچۆن کەوتووەتە بەری سەرجەم تانجیەکانیانەوە وهەندێ جار ووشە وململانێ دەگەیشتە ڕادەیەك کە مەرجیان دەبەست وسەرلەنوێ تانجیەکانیان کۆدەکردەوە وئەو دوانەی لەسەر تانجیەکانمان کەوتبوونە مشتومڕەوە گوایە یەکێکیان لەوەی تر تیژترە دووبارە بەریان دەدانە شکارێکی تر بۆ ئازموون کردنیان سەلماندنی قسەکانیان. پێشبڕکێی ئەسپ وتانجی لە ڕابواردنە بەردەوامەکانی ئێمەبوو.

---

١ خوالێخۆشبوو عەلی ئەکبەر خان لەلایەکەوە دەڵێت کە پێویستە دوژمنایەتییە عەشایرییەکان نوێ نەکەینەوە وەکو وتراوە (کای کۆن بە با نەدەین) چونکە دەبێتە هۆی کینە و ئاڵۆزی نێو دانیشتووانی دەڤەرەکە ، لەلایەکی تریشەوە ئەم جۆرە داستانەکان بۆ دەگێڕێتەوە کە کولاندنەوەی زامی کۆنە.

ڕاوی ئاسك بەسوارییەوە یا لەکاتی تاودا وپێکانیان بە تفەنگ پیشەی سوارە ناودارەکان بوو، کە ئاوازەی تفەنگچێتییان لەنێو سەرجەم عێلەکاندا باس دەکرا.

مـن ڕاوو شـکارم بـۆ سـواری وتەقـەکردن حـەز لێـدەکرد وبەسـەگ وتـانجی وکەروێشکەوە دڵبەند وخۆشحاڵ نەبووم. کاتێ کە گورەبووم وبوومە خاوەنی مـاڵ و منـاڵ، لەگـەڵ ئەوەیـشدا هـەموو پێویـستییەکانی ڕاو وشـکارم ئامـادە کردبـوو، هەمبوو، بەڵام حەزم زۆر لە ڕاو نەبوو، بەپێچەوانەوە قاسم خانی بـرام عاشـقی ڕاو وشکار بوو، وهەمیشە چـاکترین تـانجی وبـازی هـەبوو، هـەرگیز تێـر نـەدەبوولێی. ڕۆژانی ڕاو وشکار کە هەموان هیلاك وخەستە دەبوون و بۆ پشوودان دەگەڕانـەوە، ئەو کاتی لـەڕاو دەسـتی هەڵـدەگرت و کـە شـەو دەهـات بەسـەردا دەسـتی لـە ڕاو هەڵـدەگرت ئـەو کاتـەی هـەموو شـوێنێك تـاریکی دایـدەگرت ئـیتر ڕاوچـی زەوی ونێچیرەکەی لەیەك جیا نەدەکردەوە.

ئێستاکە دەورانی ئەسپ سواری وتانجی وڕاو بەسەر چووە، پیرە پیاوەکانمان بـە دڵتـەنگی وحەسـرەتەوە دەڵـێن سوارچاکەکان بەسـواری وئەسـپی چاکەوە و تانجی چاك وملوانکەدارەوە ڕۆیشتن وهەتا هەتایە نابینرێنەوە.

حوکمداری وبەرپرسیاریەتی سنووریی باوکم

گوێزانەوەمان لەنێو ماڵـەوە بـۆ بەشـی پیاوەکـان سـەرەتایەکی نـوێ بـوو لـە ئاسـتی پـەروەردە وخوێنـدن وئازموونـدا بوومـان. خـەڵکی شـار، کاربەدەسـتانی دەوڵەت، گەڕۆکەکان، دەروێشەکان، گـەورە پیـاوان، کوێخـا وپیرەکـان کـە مـووی سپی سنگیان لە یەخەی کراسـەکەیانەوە هـاتبووە دەرەوە، کوێخـازادە لاوەکـان، چالاك وبێ ئارام، شۆخ وبەشوێن مەترسیدا گەڕاو بەردەوام بۆ ماڵی ئێمـە دەهـاتن وهات وچۆیان دەکرد، ئێمەش هێدی هێدی لەگەڵ یەکاو یەکیاندا ئاشنا دەبووین و دیوەخانەکـەمان بـۆ سـەنجاویەکان هەمیـشە ئاوەڵـە بـوو، هـیچ شـتێك بـۆ ئـەوان قەدەغـە نـەبوو ئـازادبوون هەرچییان بگوتایـە، یـا بکردایـە یـا خوانەخواسـتە بشکاندایە کەسێك لێیان توورە نەدەبوو، لێیان نەدەکۆڵایەوە، تـەنها ڕووی خـۆش وڕەوشت چاکی وقسەی خۆشی بەردەوامی باوکم نەبێت شتێکی تر لەئارادا نەبوو.

من وبراکەم لەدیوەخانەکەدا دادەنیشتین، کوێخاکان بە دەنگێکی بەرزەوە کە لە قیڕە دەچوو دانوستانیان دەکرد. زۆربەی قسەکانیان سەبارەت بە بارودۆخی عێل ورووداوە عەشایەریەکان بوو، یا سەبارەت بە ئەسپ وتانجی وڕاو وشکاربوو، هەندێ جار سەبارەت بە شاری کرماشان و کردەوەکانی حوکمڕانی ولایەت قسەدەکرا، ئێمەیش لەخۆمان پرسیارمان دەکرد، ئەم شارە چۆنە ئایا ڕۆژێك یەتە پێشەوە ئەم شارە ببینین؟ هەندێ جار گەورەکان لە هۆدەیەکدا یا لە کەنارێکی دەشتدا کۆبوونەوەی تایبەتیان دادەمەزراند، ئێمە هێشتانە مافی بەشداریمان لەو کۆبوونەوانەدا نەبوو بەلاّم ئاشکرابوو سەبارەت بە دۆست ودوژمنی عەشایەری بوو.

لەدەرەوە ڕووبەڕووی بیروباوەڕی گشتی "ئەفکاری عمومی" عێلەکە دەبووینەوە وهەستمان دەکرد لە هەموو ئان وکاتێکدا سەبارەت بە هەموو شتێك لە ئازموون وبەراوورد وکێشانەداین. کەم کەم تەمەنم گەیشتبووە شازدە وحەڤدە ساڵە، خۆمم بە پیاو دەزانی بە بالاّیەکی بەرز وباریکەوە کە لە باوك وبراکانم وئامۆزاکانم وزۆربەی سوارەکان و کوێخاکانی سەنجاوی بەرز تربووم. بەلاّم بەداخ وپەشیمانیەوە زانیم هەرچی لەبابەت خوێندن ونووسینەوە فێری بووبووم لەیادم چوەتەوە، بەلاّم قاسم خانی برام هەموو شتێکی بەچاکی دەخوێندەوە و دەینووسی، باوکم ئەم وەزعەی منەی فەرامۆش نەکردبوو هەندێ جار دەیدا پێمەوە وزەهرەکەی تا نێو جەرگم دەڕۆیشت.

لەو دەورەدا بوو کە برا بچووکەکەمان حوسەین خان کە لە دوایدا نازناوی سالار زەفەری لێنرا هاتە دونیاوە، کەم کەم هەستمان بە بوونی دەکرد. منالێك کە بۆ باوکی ڕۆڵەیەکی خۆشەویست بوو بۆ ئێمەش برایەکی دڵسۆز وئەرزشدار هاتە بار.

ئێستاکە دەورەی منالی وخوێندن وئەسپ سواری وتەقە وتفەنگچێتیمان تەواو کردبوو، وتەنها خەریکی وەرزشی ڕاو وشکار بووین. شەو وڕۆژ لە ئارەزووی گرنگترین وحەقیقەتترین وەرزشدا بووین کە ئەویش شەڕو شۆڕبوو، ئەم ئارەزووەمانە لە خودا داخوازی دەکرد.

زۆری نەخایانــد پێــشهات ورِووداوەکـــانی ناوچـــەکەمان دوو دەســـتەیی ودوژمنایەتی نێوخۆیی وململانێ وکەشمەکەش لەسـەر حوکمـداری سـەنجاوی ئـەم ئارەزووەمانی بەراوورد کرد.

حکومەتی عەلی ئەکبەرخانی بەرخورداری لە سە نجاویدا

بـۆڕوون کردنــەوە: لــەو دەوروزەمانــەدا ســەرکردایەتی تایفــەی ســەنجاوی بەدەستی عەلی ئەکبەرخانی بەرخوردارییەوە بوو. وەکو ئامـاژەم بـۆ کـرد بـەهۆی گرفتاری فەرەجوڵڵا خان و فەرمانڕەواییە کورتەکەی باللاهیار خانـەوە لەگەرمـەی دەمارگیری وململانێی بنەماڵەکەمان لەگەڵ ئاغا حەسەنی وەکیل ئەلدەولەدا، عەلی ئەکبەر خان ئەم هەلەی بۆ ڕەخساو فەرمانڕەوایی گرتـە دەسـت. قـودرەت وتوانـا ودەست ڕۆیشتوویی وەکیل ئەلدەولـە لـەو دەوروزەمانـەدا کۆسـپێك بـوو لـەڕێگای فەرەجوڵڵا خاندا یـا هـەر کەسـایەتیەکی تـر لـە بنەماڵەکەمانـدا، تـاکو سـەرلەنوێ فەرمانڕەوایی بگرێتە دەست.

عەلی ئەکبەر خان کوڕی مەهدی خانە ونەوەی بـەرخوردار خانـە، بـە ئـامۆزای ئێمە دەژمێردرا. بەختیارخان باپیرەی ئێمـە و، وبـەرخوردار خـان باپیرەی عـەلی ئەکبەرخان برابوون. ئەو پیاوێکی دلێر وبوێر وسەلحشور دەسـت گوشـاد وخـاوەن خوان ودیوەخان بـوو. ئـەم سـیفاتانەی کەسـایەتیەکی خۆشەویست ودڵڕفێنـی لێ دروستکردبوو، ئەم سیفاتانەی بووە هۆی ئەوەی کە خدامرووت خانی مامـەم بـڕوا بۆ عێراق بە شوێنیا و داخوازی لێبکات ببێتە سـەرکردەی عێلەکـەمان لـە ئێرانـدا. لەگەڵ ئەم سیفەتە چاکانەدا کە هەبووی هەندێ سیفەتی خراو ونالەبار وناشـیرینی هەبوو کە ئامانجێکی چاکی نەبوو بۆی.

لەسـەرەتای ژیـان لاویـدا وەزعێکـی نالـەبار وئاشـوفتەی هـەبووە. ماوەیـەك لەئێرانـدا وماوەیـەك لـە میزوپوتومیـادادا ژیـانی گوزەرانـدبوو. لـەدزی وجـەردەیی ودەست درێژی بۆ سەر سـامان ومـاڵی خـەڵکی دریغـی نـەکردبوو، لـە دەمـارگیری میللی ونیشتمانی وهەتا عێلایەتیش بەدوور بوو. لەگەڵ عوسمانیەکانـد هاودەسـت بوو، بۆ پاراستنی سەرکردایەتی وپلە ومەقامەکەی پشتی بە سەرۆك عێلـەکانی تـر دەبەست. جگە لەمانە وبەسەر هەموو ئەمانەوە پەیمان وعەهد شکێن ولەپاراستنی

بەڵێن وپەیمانیدا خۆگرنەبوو، تا بڵێی هەوسران و پیس و بەشوێن ئافرەتاندا وێڵان وبەناوبانگ بوو، لە شەهوەترانیدا گەیشتبووە ڕادەیەك گوێڕایەڵی پاراستنی ناموسی خەڵکی نەبوو.

لەسەرەتای سەرکردایەتی بنەماڵەکەماندا مامەکانم فەرەجوڵڵا خان وخدامروەت خان کە زۆربەی موڵك ودەسەڵاتی بنەماڵەکەمانیان بەدەستەوە بوو لەگەڵ سەرجەم تیرەکانی سەنجاویدا هاوکاریان لە گەڵیدا دەکرد. خدامروەت خان لە حەقیقەتدا ڕاوێژکاری بوو هەموو کاروئیشە گەورەکان بە ڕاوێژی ئەو وبەپێی تەدبیر وقسەی ئەو ڕادەپەڕیا وتەواو دەبوو. خدامروت خان لە ماڵی عەلی ئەکبەر خاند هۆدەیەکی تایبەتی بۆ تەرخان کرابوو، بەم جۆرە نۆ ساڵ لە حوکمڕانییەکەی بە خۆشی وئاشتی ودۆستایەتی تێپەڕی. لەم ماوەیەدا کەم کەم پێی بۆ شارکرایەوە و لەگەڵ خەڵکی شاردا تێکەڵاو بوو، لەگەڵ بەرپرسان وکاربەدەستان، ولەگەڵ پیاوماقوڵان وناوداران وخوێندەوارەکانی شاردا ئاشنایەتی وپەیوەندی پەیدا کرد. لەم کەسایەتییانەی کە ناسینی یەکێکیان "ئاغا عبدولڕەحیمی وەکیل ئەلدەولەی کوڕی ئاغا حەسەن"بوو کە دۆستایەتییەك کەوتە نێوانیانەوە ئەم کەسایەتییە نازناوی "وەکیل ئەلدەولە" بوو، بەڵام ئەو بەهرەی باوکییە لە زیرەکی وکاردانی وهۆشیاریدا نەبوو، هەرچەندە باوکی هەڵکەوتوو بەتوانا وشایستەو کارامە وسیاسەتمەدار وبەتەدبیربوو، ئەو ئەوەندە بێ توانا وبوودەڵە بوو، بەڵام لەگەڵ ئەمەیشدا بەهۆی پێشینەی باوکییەوە وئەو سەروەت وسامانە بێ ژمارەی کە هەبووی، هەروا وەسلەت وژن وژنخوازی لەگەڵ بنەماڵەی ئیمام جومعەدا پلە ومەقامێکی بەرزی بۆخۆی پێکهێنابوو.

اللاهیارخانی سەنجاوی بە زیرەکی و ووردبینی خۆی وبەهۆی پێشینەی دۆستایەتی لەگەڵ ئاغا حەسەنی وەکیل ئەلدەولەدا کاریگەریەکی زۆری بەسەریەوە هەبوو، هەر ئەویش بووە وەسیلەی هاوپەیمانی ودۆستایەتی ونزیکی عەلی ئەکبەرخانی بەرخورداری لەگەڵ وەکیل ئەلدەولەی دووەمدا. ئاسایی بوو کە ئامانجی سەرەکی ئەم دۆستایەتی ونزیکییە کە ئەنجامەکەی تەنها لە زەرەر وزیانی بنەماڵەکەی ئێمەدا بوو، غەیری ئەمە شتێکی تری بەدواوە نەبوو، چونکە وەکیل ئەلدەولەی دووەم لەلایەکەوە ئێمەی بەکۆسپ لەڕێی بەدەست هێنانی

سوود وقازانج لە موڵکە داگیرکراوەکاندا کە باوکی بەناحەق داگیری کردبوو، دەزانی، و لەلایەکی ترەوە عەلی ئەکبەرخانیش هێز ودەسەڵاتی ئێمەی بەکۆسپ وسووکیەك بۆخۆی دەژمارد. هێدی هێدی و لەسەرخۆی دژایەتی ونا سازگاری لەگەڵ بنەماڵەکەماندا دەستی پێکرد. لەسەرەتادا بە بەهانە ودەست ئاوێزی جۆراو جۆر کەوتە ئازار وئەزیەتی تیرەکانی سەنجاوی کە سەر بە ئێمە، و وەفاداری بنەماڵەکەمان بوون. خدا مروەت خانی مامەمان لێی دوورکەوتەوە، اللاهیار خان جێگەی ئەوی گرتەوە. دوای ئەمانە دەستی کردە ڕەفتاری وەها ناپەسەند و ناشیرین کە ڕێزی لەنێو خەڵکدا نەما ولێی یاغی بوون.

لەوکارە ناپەسەندانەی کە لێی وەشایەوە بەشێك لە مەزرەعە وزەوی کشتوکاڵ ولەوەڕگاکانی سەنجاوی دا بە تەبەعەی عوسمانییەکان، و لەم کارەی خراپتر کە کردبووی "سۆزانیەکانی مەیان کەل"ی هێنایە سەنجاوی بۆ دامرکاندانی شەهوەترانی خۆی. ئەم کردەوەیەی ڕووداوێکی یەکجار سەرسوڕهێنەربوو، چونکە بە پێچەوانەی ئاینی ئیسلامی وناموس پەرستی وداب ونەریتی عێل وعەشایەر بوو.

چەند بنەماڵەیەك کاولی نزیك شارۆچکەی سەرپێلی زەهاو لە گوندێکی بچووکدا کە ناوی مەیان کەل بوو لەکەنار جادەی کاروانەکاندا نیشتەجێ بوون کە ژیانیان لەڕێی سازلێدان و گۆرانی ووتن وخۆفرۆشییەوە دەبردە سەر. هەرپیاوێك لەوانە ماڵێکی هەبوو، ژنێك یا چەند ژنێکی تێدابوو ئافرەتەکان سازیان دەژەند وگۆرانیان دەووت وسەمایان دەکرد، خۆیشیان دەفرۆشتە میوانەکانیان، ببونە جێگای بێ عفەتی وبێ ناموسی وبێ ئەخلاقی ونەخۆشیە "جنسیەکان" کە لە نزیکی کردنەوەوە پەیدا دەبن. ئەم سۆزانییانە لەسەر ڕێگای کاروانەکاندا، کە بۆزیارەت دەڕۆیشتن، هەموو ساڵێك سەدان بەڵکو هەزارانیان بەو نەخۆشییانە تووش دەکرد ولە ئاگری ئەو نەخۆشییانەدا دەسووتان.

عەلی ئەکبەرخان ئەم کۆمەڵەیەی بۆ مایدەشتی سەنجاوی دەعوەت کرد، لەنێوان کەس وکار وخزمەکانی خۆیدا دابەشی کردن وجەماعەتەکەی "ئەمان لەلا" گۆرانی بێژی لای خۆی هێڵایەوە. شەوان هەرسواری گۆرانی بێژێکی دەخستە پاشکۆوە لەپاڵێکدا خەریکی فسق وفجور وبێ ناموسی بوون. ئەم فەزیحەت

وڕسوایی وبێ ئابڕوییە بووە هۆی ناڕەزایەتی ژنانی ناموسدار وپیاوانی بەغیرەت ودەمارگیری عێلەکەمان.

یاغی بوونی تایفەکان

لەپێشەوە سەرپێچی و یاغی بوون لەلایەن دوو تیرەوە دەست پێکرد، کە گرنگترین تایفەکانی سەنجاوین ئەویش تیرەکانی سۆفی وسیمینوەندن. عەلی ئەکبەرخانی بەرخورداری بە خەیاڵی گوێ ڕاکێشاندانیان لەشکریانی کردە سەر، بەڵام لەشەڕەکەدا بەسەختی شکستی هێنا، ئەم ڕووداوە بووە هۆی جەسارەت ونافەرمانی تیرەکانی تر. ئەم یاغی بوونە عەلی ئەکبەرخانی ناچار کرد شکات بۆ حوکمڕانی کرماشان بەرێت. کوێخاکانی سەنجاوی هاتنە ماڵی باوکم و داخوازی تەگبیر ویارمەتییان لێ کرد، باوکم چووە لای حوکمڕان ڕازی کرد بەرتەکیی نیشان نەدات ودەست نەخاتە کاروباری ناوخۆی عەشیرەتەکەوە، چونکە بە سوود ومەسڵەحەتی تەواو نابێت.

لە وەرزی پایزدا عێل سەرگەرمی کۆچ بۆناوچە گەرمیانییەکان بوون، هەندێ لە کوێخاکان لەباوکم داخوازییان کرد ئەو ساڵە لە گەڵیاندا کۆچ بکات. ئەو بۆ پاراستنی شوانەکان وبەهێزکردنی ورەی لایەنگرەکانی ئەم پێشنیارەی قبووڵ کردو پێویستیەکانی کۆچی ئامادەکرد.

لەو ساڵەدا ژیان لەژێر دەواری ڕەشدا وکۆچ لەشوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر تەماشای دیمەنی ڕەنگاو ڕەنگ، بینینی کێوە پڕ لە جەنگەڵ ولەوەڕگای سەوز وپڕ لە گیاکان، ڕووباری پڕ لە ئاو وهەوای هەمیشە پاك وتەمیز ودڵخۆشکەر لەگەڵ ڕاوی پۆڕ وئاسکدا بینی، لە حەقیقەتدا ژیانێکی نوێ پڕ لە جموجووڵ وچالاکی و سەرمەستی دروست کردبوو. بەهۆی بوونی باوکمەوە عەلی ئەکبەر خان نەیتوانی دەست درێژی بکاتە سەر شوان ولایەنگران ومەنسوبانمان. لەگەڵ ئەمەیشدا چەند گەلەیەك لە لەوەڕگاکانی خدامروەت خان وخوسرەو خانی فرۆشتبووە خەڵکێکی تر، باوکم لەم کردەوە ناڕەوای حوکمڕان یەکجار تووڕەبووپەیامێکی بۆ نارد لەمەودوا چاوەڕوانی دۆستی وهاوکاری ئێمە نەبێت.

هەرلەو بەهارە تەڕ وسەرسەوز و چالاکی بزوێنەی گەرمیاندا لە ئەنجامی بینین وسەرلێدان وبەبەرژەوەند زانینی کوێخاکانی سەنجاوی باکم بڕیاریدا عەلی

ئەکبەرخانی بەرخورداری لە حوکمڕانی سەنجاوی لاببات و خۆی ببێتە حوکمڕانی سەنجاوی. ئەم بڕیارەی بۆیەدا چونکە برا لەخۆ گەورەترەکانی کەسیان بەتەمای حوکمڕانی سەرکردایەتی سەنجاوی نەبوون و هانیان بۆ ئەم ململانێیەش دەدا.

خدامروەت خان سەرجەم عەقڵ وتەگبیری خۆیی وخوسرەوخانیش تێکڕا ئازایی ودلێری خۆیی وکوڕە گەورەکانی باوکمی خستەکارەوە، کوێخاکانی سەنجاویش پتر حەزیان لە سەرکردایەتی ئەو بوو، چونکە بە پیاوێکی کارامە ولێزانی عەشایەری دەیانزانی کە پیشە ورەفتاری لەگەڵ خەڵکدا چاکە ولەم بابەتەوە ئەویان زیاتر بە پەسەند تر دەزانی و لەخۆییانەوە نزیکتر دەبینی.

لەیرەدا حەق ناسین ناچارم دەکات ئاماژە بۆ ناوی چەند کەسێك بکەم کە لەم ڕاپەڕینەدا هاوکار وپشتیوانی ڕاستەقینەی باوکم بوون. یەکەمیان عەزیزخانی حەمە عەلی سەرۆکی تیرەی سۆفی کە پیاوێکی ئازاو بوێر وژیر وقسەزان وخۆگر وشەڕکەر بوو، خۆی وسەرجەم کەس وخزمانی ئازا ودلێری بنەماڵەی پایەی بتەوی ئەم گۆڕانکاری وململانێیە بوون. دوای ئەو حوسەین زاهیر بووە جێنشینی هەربەو ئازایی ودلێری ولێزانی وغیرەتەوە کارەکەی ئەوی درێژەپێدا وهەرگیز لای نەدا.

یەکێکی تر، ئەکبەر سوهراب سەرۆکی کوێخاکانی تیرەی سیمینوەند بوو، کە لە ئازایەتیدا دەگمەنی دەورە بوو کە بە تاقە سوارە کاری لەشکرێکی ئەنجام دەدا. دلاوەری خۆی وباوکی وکوڕەکانی کە هەمیشە بە ئازاترین ودلێرترین پیاوی ناوچەکە دەناسران، لەڕاستیدا کۆڵەکە وپایەی ئەم ڕاپەڕینە بوون. کەمێك لەم دووانە کەمتر سەلیم ئاغا سەرۆك وکوێخای تیرەی جەلیلوەند بوو کە هاتبووە ڕیزی دۆستان ولایەنگرانی باوکمەوە کە لە ئازایی وڕاستی وخۆگری ومەردایەتیدا تاقانەی ڕۆژگار بوو. دوای ئەمانە چاکترە بڵێم پێشی ئەمانە ناوی کوێخا ئەحمەد خان سەرۆکی تیرەی دەوڵەتمەندم بهاوردایە کە خزمەتکاری تایبەتی باوکم بوو، پیاوێکی ژیر وبە تەکبیر وخێرخواز بوو، بەرژەوەندی زان بوو کە زۆربەی کاروباری عێل بە ڕاوێژکاری ئەو ئەنجام دەدرا. باوکم ئەم پیاوە کە جێی موتمانە وباوەڕی بوو ناردە نێو تایفەکان کە لەلایەن ئەوەوە دانووستانیان لەگەڵدا بکات وئەگەر ئامادەی هاوکاری وبەرەنگاری وململانێ بن بەیعەت وعەهد وپەیمانیان لێ وەربگرێت.

ئەو لە عەزیزخانی محەمەد عەلی وحوسەین زاهیر وئەکبەر سوهراب وچەند کەسێکی تر عەهد وپەیمان وسوێندی دۆستایەتیانی بۆ باوکم لێ سەندن. بەداخەوە لەدوادوایی بەهاردا کە عێل بەرەو ئیلاخ دەگەڕایەوە کاتێ لەلای دەربەندی ئیسقاندا تێدەپەڕی عەزیز خانی محەمەد عەلی کەوتە بەر پەلەمار وشالآوی بێ هۆی چەند خوێن ڕێژێکی "کەڵۆر" وکوژرا. دەیگێڕنەوە کە عەلی ئەکبەرخانی بەرخورداری، دەروێش خانی باغی ناردبووە لای داوود خانی کەلور داخوازی لێ کردبوو کە دەست درێژی بکاتە سەر تایفە کۆچ کەرەکانی سەنجاوی و ناڕەحەتییان بۆ دروست بکات.

کە ئەم خەبەرە ناخۆشە گەیشتە باوکم لەناڕەحەتیدا فەرمانی بە ژن وماڵ و منداڵەکەیدا کە شیوەن وزاری و گریانی بۆ بکەن. دوای ئەم ڕووداوە دڵتەزێنەیش تایفەی سۆفی هەر لەسەر ئەو عەهد وپەیمان وبەڵێنەیان مابوونەوە وهەوارگەی ئیلاخی خۆیانیان جێهێڵاو بەسەرکردایەتی حوسەین زاهیرخان گەیشتنە دۆڵی "نیلاورە" وکێوی بەنی گەز کە پڕبوو لە لەوەڕگاو بێشەو جەنگەڵی جوان ودڵڕفێن وکانی و سەرچاوەی سازگار کە هەوارگەی بنەماڵەی ئێمەبوو.

عەلی ئەکبەرخان بەپەلە سکاڵای لای فەرمانڕەوا و والی کرماشان کردبوو، کە شێر محەمەد خان بەشێك لە سەنجاویەکانی لێم یاغی کردووە وبردونیەتە لای خۆی، کە خەبەری ئەم شکایەتە گەیشتە باوکم شەوانە لەگەڵ حوسەین زاهیر وفەتاح بەگی سەرۆکی عێلی وەلەدبەگیدا کۆبوەوە ودوای دڵنیابوون لەلایەن ئەوانەوە فەرمانی دا تایفەی سۆفی کۆچ بکات وبچنە لای وەلەدبەگیەکان. لەو قۆناغەدا فەرمانڕەوایی کرماشان بەدەست حەسەن عەلی خان ئەمیر نیزام گەروسی یەوە بوو[1].

وێنەرێك لەلایەن ئەوەوە هاتە ماڵمان، جەنابی حکومڕان لە فەرمانەکەیدا باوکمی سەرزەنشت کردبوو، فەرمانی دابوو کە پێویستە تیرەی سۆفی تەسلیمی وێنەرەکەی بکرێت تا کۆچیان بکات وبیانداتە دەستی عەلی ئەکبەرخانی حاکمی سەنجاوییەوە. باوکم خزمەتێکی چاك وفراوانی لە وێنەرەکەی کرد، وئەوی لەخۆی

---

[1] حەسەن عەلی خان ئەمیر نیزام گەروسی لەساڵی ١٣١٠هـ تا ١٣١٥هـ دووجار حوکمڕانی کرماشان بووە.

ڕازی کرد، و لـەوەڵامی ئـەمیر نیزامـدا نووسـی کـە بارودۆخەکـەیان بەپێـچەوانەوە گەیاندوەتە جەنابتان تایفەی سۆفی پەنایان بۆ عێڵی وەلەدبەگی کە لە تایفـەکانی کوردسـتانن بـردووە، چـونکە ئـەوان عـەلی ئەکبـەرخان بـە بکـوژی عـەزیزخانی سـەرۆکیان دەزانـن. ئـەو وێنـەرەش ڕاپـۆرتێکی دابـووە حـوکمڕان پاڵپـشتی لـە نامەکەی باوکم کردبوو. چەند ڕۆژێکی تر هـەر ئـەو وێنـەرە هاتـەوە وڕۆیـشتە لای تایفەی وەلەدبەگی و داخوازی لێکـردن تایفـەی سـۆفی بگەڕێنێتـەوە بـەڵام ئـەوان بەشێوەیەکی فەرمی وڕاشکاوی لە شکایەتەکەیاندا عـەلی ئەکبـەرخانیان تۆمـەتبار کردبوو کە هاندەری کەلورەکان بووە لـە کوشـتنی دوور لـە پیـاوەتی ومەردایـەتی سـەرکردەکەیاندا و هـەرگیز ئامـادە نـین دەسـت لـەخوێنی هـەڵبگرن وملکەچـی بکوژەکـەی بـن. تایفـەی سـۆفی لـە هـاوین وپـایزدا لـەنێوان هـۆزی وەلەدبەگیـدا مانەوە.

دیداری کرماشان بۆ یەکەم جار

باوکم بۆ نەهێشتنی نیگەرانی و ناڕەحەتی و دڵدانـەوەی حـوکمڕانی کرماشـان بەپێویستی زانی خۆی بڕواتە شار ولەنزیکەوە مەسـەلەکە تـاوتوی شـی بکاتـەوە. قاسم خانی برام ومـن کـە زۆر حـەزم دەکـرد شـار ببیـنم لەگـەڵ خۆیدا بردمـانی. لـەبیری خۆمـدا لـەکاتی منداڵییـەوە سـەبارەت بـە شـار زۆر شـتم بیـستبوو خـەون وخەیاڵێکم لەسەردا دەپەروەراند، بەڵام کاتێـك گەیـشتمە شـار بـارێکی قـورس لـە نائومێـدی ودڵتـەنگی دڵمـی داگرتـەوە. بەتـەواوی نـازانم سـەبارەت بـە جـوانی و ئاراستەیی و ڕێك وپێکی شـوێنێك کـە خـەڵکی پێـی دەڵـێن "شـار" چـی وێنەیـەك لەبیرمدا بوو بەڵام ئەوەی کە بینیم بەپێچەوانەی خەونەکانمەوە بـوو. دەرگایـەکی وێران، شەقامێکی خۆڵاوی و ناهەموار وپڕ لە بەرز ونزمی پڕ لە وڵاخ وڵاخـدرەکان. دوای ئەمانــە خانگــەکانی نــزم وبــەقووڕ دروســت کــراو وبەیەکــەوە چەســپاو وکۆڵانـەکانی تەسـك وپـێچ پـێچ کـە بـۆنی ئاوەڕۆکـانی وچـاڵیی پیسایییەکانی کـە سەریان دانەپۆشرابوو هەناسەی مرۆڤیـان تـەنگ دەکـرد، سەرچـاوەو کانییـەکانی هەمووی ئالودە وپیس بوو، کە ژنانی شار دەوری وقاپ وقاچاغەکان وجل وبەرگـە کۆنەکانیان تێدا دەشۆرییەوە وهەر لەو سەرچاوەدا ئاویان بۆ خـواردن هەڵـدەقۆزا وکەڵکیان لێ وەردەگرت.

خـــەڵکێکی بـــێ نـــەزم و تـــەرتیپ، بـــە قـــیڕەو هـــەراو مـــەزات وڕێزیـــان لەهاتوچۆکەرەکان نەدەگرت. دەتبینی کەسێك ڕانی گۆشتی بزنی بەدەستەوەیە بەدەنگێکی بەرزەوە جاڕێ فرۆشتنی دەدا. یەکێکی تر تەشتێکی گەندەڵی ئاوی سیری بەسەرەوە بوو، کەسێکی تر لە شەقامە سەرەکیەکەدا قاتری نال دەکرد. لەو چەند ڕۆژەدا ئەوەی بینیم لەشاردا لام گرنگ وبەدڵما چەسپا کە لە یادما ماوەتەوە، یەکێکیان ئەو بازاڕە پڕ لەشت ومەکە ڕەنگاوڕەنگەبوو کە خاوەن دوکانـــە هوشـــیارەکان بەســـەر ســـەکۆی دوکانەکانیانـــەوە دانیـــشتبوون وبەزیرەکییەکەوە سەرگەرمی سوێند خواردن بوون بۆ هەڵخەڵەتاندنی خەڵکی دێهات وعەشایەرەکان کە شتومەکەکانیان لێ بسێنن. ئەوی تریان مزگەوتی عیماد ئەلدەولە بوو بەکاشیکاری جوانیەوە ونەخش ونیگاری پڕ لە هونەرییەوە هەرگیز لە یادم ناچێتەوە.

سوڵحێکی فیتنە هەڵگرسێن

دوادوای پـــایز کـــاتێ کـــە عێـــل بـــەرەو جێگـــاو هەوارگـــەی گەرمیانـــەکانیان دەگەڕانەوە بەپێی فەرمانی باوکم تایفەی سۆفی بۆ سەنجاوی گەڕانەوە تێکڕا خەریکی کۆچ بووین کە عەلی ئەکبەرخانی بەرخورداری کەوتە بیری ئاشتبوونەوە وسولح لەگەڵ بنەماڵەی ئێمەدا. لاوەکانی بنەماڵەکەمان لەم هەموو مودارا وگوێڕایەڵی وملکەچیە سەبارەت بەم حوکمڕانە لەرزۆکە تووڕە ودڵگران وتاقەتیان بەسەر چووبوو، بەتایبەتی من حەزم بەم ڕێکەوتن وسولحە نەدەکرد، بەڵام لەبەرامبەر باوکم ومامەکانمدا نەم دەتوانی ڕەخنەیێ بگرم و دەنگ بەرز بکەمەوە.

ڕۆژێ کە بڕیاربوو کۆبوونەوە ئاشتی وڕێکەوتن لە گوندی کوزەراندا کە بەشێکی موڵکی سەرکردەکانی بنەماڵەی بەرخورداری بوو بەرپا بێت. عەلی ئەکبەرخان بە سەرجەم کوڕەکان وبنەماڵەکەیەوە کە خۆیان بۆ ئەم ڕووداوە ئامادەکردبوو هاتنە شوێنی دیاریکراو. لەلای ئێمەشەوە خدامروەت خان، فەرەجوڵڵا خان، خوسرەوخان وعەبدوڵا بەگ کە بۆ میوانیمان هاتبوو لەگەڵ باوکمدا تێکڕا هەموو لاوەکانی بنەماڵەکەمان کەوتینە ڕێ بۆ ئەو جێگایە چونکە ماڵی ئێمەو تایفەی سۆفی لە کۆزەرانەوە نزیك بووین نزیکەی حەوت سەد پیاوێك لەلایەنگرانی ئێمە خۆیان گەیاندە ئەو شوێنە وگوندەکەیان خستە ژێر

دەسەڵاتیانەوە. گەورەکانی بنەماڵەی ئێمە وعەلی ئەکبەرخان بۆ ئەوەی بە ئازادی دانووستان بکەن لە گوندەکە چوونە دەرەوە، قاسم خانی برام ومن وئامۆزاکانم و حەبیبوڵلا خان وسوحبهتوڵلا خان لەگەڵ کوڕەکانی عەلی ئەکبەرخاندا و چەند لاوێکی تر لەو بنەماڵەیە لە هۆدەیەکدا بەرامبەر بەیەك دانیشتبووین. من بە ئەسەدوللاخانی کوڕی عەلی ئەکبەرخانم گووت ڕێکەوتن وئاشتی لەنێوان ئێمە وئێوەدا سەرناگرێت، ئێوە لووتتان بای کردووە ویەکجار بەرزە وبە ئاسمانەوەیە تا نەماڵرێت تا باکەی لێ دەربچێت وکەم بێتەوە ئەم کۆبوونەوانە سوود وئەنجامێکی نیە. لەلایەن ئەوانەوە فەیزوڵاخان نەوەی حەیدەرخانی بەرخورداری هاتە قسە ودەنگی بەرز کردەوە، ووتی نەخەیر وانیە گەورەکان هەموو شتێك ڕاست دەکەنەوە ودەیخەنەوە شوێنی خۆی، بۆتۆیش ناماقووڵی دەمێنێتەوە لەم قسەیە یەکجار تووڕەبووم، بەپەلە دەستم دایە خەنجەر، حەبیبوڵلا خان وکوڕەکەی خوسرەوخان وچەند کەسێکی تر کەوتنە نێوانمانەوە بۆ ناوبژی کردن ومنیان بەتووندی گرت، وجمەیان لێم بڕی، فەیزوڵا لە تووڕەبییەکەم ترسا ولە هۆدەکە هەڵهات وبە قیڕە وجنێودان کەوتمە شوێنی لەترسدا خۆی گەیاندە ژووری ئافرەتەکانەوە و ژنەکان بەشیوەن وگریانەوە ڕێگەمیان لێ بەست، فەیزوڵا لە دەری پشتی خانگەکەوە هەڵهات ولە گوندەکە بۆی دەرچوو. خەڵکەکە کە ئەم خەبەرەیان بیست وبازاڕەکەیان بە تێکچوو هاتە بەرچاو هەرچی بەدەست هەڵدەگیرا لە گوندی کۆزەران فڕاندیان لەم کەشمەکەش وهەراو بیگرە ودەری مەکەدا کۆبوونەوەی گەورەکان تێکچوو، خزمەتکارەکان ئەوەی ڕوویدابوو بۆیانیان گەڕاندبووەوە.

کاتێ عەلی ئەکبەرخان بەتەکەبوور وخۆبەزل زانین ونەوازشتێکی دەست هەڵبەستەوە گووتی ئەم زیادەڕەوی وخنجەرکێشانە چی بوو؟ منیش بە لووت بەرزییەکەوە، لەکاتێکدا دەستێکم بەسەر لولەی تفەنگەکەمەوەبوو وئەوی تریان بەسەر مشتی خەنجەرەکەمەوە، وەڵامم دایەوە: "زیادەڕەو وخۆنەناس کوڕەکان وکەس وکارو خزمەکانتە". ڕەنگی پەڕیو تێکچوو، وئیتر هیچی نەگووت.

یەکەمین شەڕ و پێکدادان

لــە کۆبوونــەوەی کــۆزەران هیــچی لێ نەهاتــە بــار، چــونکە ئامــانجی عــەلی ئەکبەرخان فیتنە وفێڵ بازی بوو. لەلایەکەوە بڕیاریدابوو ئـەم زوسـانە لـە شـاردا بمێنێتەوە ولە وەکیل ئەلدەولە وئەمیر نیزام والی کرماشانەوە نزیـك بێـت، وئەگـەر پێش ئامەدێکی نالەبار ڕووبدات بـۆ خـۆی بـێ خـەتا و تـاوان بنوێنێـت، لەلایـەکی ترەوە بەکوڕەکانی واللاهیـار خـانی بـاوەڕپێکراوی فـەرمانی پێویـستی دابـوو کـە شەڕو گۆبەن لەگـەڵ ئێمـەدا دروسـت بکـەن ودەسـت درێـژی بکەنـە سـەر تایفـەی سۆفی وسیمینوەند. هەروا بە عەزیز خانی باجەلانی زاوای سپاردبوو کە هاوکـاری لەگەڵ کوڕەکانی واللاهیار خاندا بکات سەبارەت بـە دژایـەتی وناخۆشـی ونـاکۆکی ڕەخساندن لەگەڵ ئێمەدا.

عێل کۆچی کرد تاگەیشتە جێگایـەك کـە بـە "بـشیوە" ناسـراوە، مـاڵی ئێمـە لەگەڵ تایفە یەکگرتووەکاندا بوو. لەوێوە ئەوان کەوتنە پێشەوە بەشێك لە تایفەی بەرخورداری، بەسەرپەرشتی داراب خانی کـوڕی ڕۆسـتەم خـان، هـەروا سـەرکردە وپیاوماقووڵی ناسراو بـە "نـەقێ خـانی" سـەر بـەتیرەی لـلای خـانی جیابوونـەوە وهاتنــە خزمــەت بـاوکم. ئـەوانیش لەگـەڵ تایفـەکانی لایـەنگیری ئێمـەدا یەکسەر کەوتنە ڕێ. دوای چەند ڕۆژێك هەواڵمان پێگەیشت کە کوڕەکانی عەلی ئەکبـەرخان و اللاهیار خان سەرگەرمی نانەوەی فیتنە وفەساد وئاشوب وئاژاوەن.

اللاهیـار خـان تیرەکـانی کُـل کُـل وخوسـرەو وکوێخاکـانی حـەق نـەزەرخانی هاندابوو کە بڵێن تایفەکانی سۆفی وسیمینوەند ودەوڵەتمەند نابێ بێنـە لـەوەڕگای باخچە وقەتارەوە. ئەم قسە ناڕەوا و پڕ لـە دەلەسـەو بـێ بناغەیـە بـەمانای شـەڕ نانەوە بوو. چونکە ئەو تایفانە کەناویان برا وەکو تایفەکانی تر مافی کەڵك وسوود وەرگرتنیان لەو لەوەڕگانەدا هەبوو.

لـەو قۆناغـەدا بـاوکم بـەهیچ شـێوەیەك حـەزی لـە بـەرپابوونی شـەڕ وشـۆڕ نەدەکرد، ئەو دەیویست عەلی ئەکبەرخان بگەڕێتەوە وبەبەڵگـەوە ڕوونـی بکاتـەوە کە شکاندنی پەیمان لەلایەن ئێمەوە ڕوویندادوە. جگە لەمە بوونی ئەو لە مەقەری حکومەتی کرماشاندا لە دەسیسە وپیلانی لایەنگران وهاوکـارانی وەکیـل ئەلدەولـە دەترسا ئەگەر شەڕێك قەوما ئەو بە فیتنەگەر و ئاشوب هەڵگیرسێن بیدەنە قەڵەم.

بەڵام ئەوەی ڕاستی بێت بە پێچەوانەی هەڵوێستی باوکمەوە اللاهیار خان بەچالاکییەوە هەوڵی دەدا کە ناخۆشی وبشێوی لەنێوان ئێمە وبەرخورداریەکاندا بگاتە شەڕ وخوێن ڕشتن. وەك قسەی پێشینان دەڵێت دەیویست ئاوەکە بتر قوڕاوی ولێڵ بکات تا بتوانێ ماسی بگرێت، چونکە ماوەیەکە لەزەتی فەرمانڕەوایی چەشتبوو، هەر بەو تەمایە ماوەتەوە وئەو بیرەی لەسەردایە. لەلایەکی ترەوە ئەو کینەی تایفەی سۆفی لە دڵدا مابوو لەژیانی عەزیز خانی موحەمەد عەلی دا چەند جارێك ململانێی لەگەڵدا کردبوون شکستی هێنابوو. ئێستاکە دەیویست بە تیرێك چەندین نیشان بپێکێت. هەم دەستی هەردوو بنەماڵەکەی بەختیار و بەرخورداری بخاتە خوێنی یەکترییەوە و بارودۆخەکە ئاڵۆزتر بکات تا سوودی لێ وەربگرێت وهەم تۆڵەی چەندین ساڵەی لە تایفەی سۆفی بسێنێتەوە.

کاتێ کۆچی تایفەکانی لایەنگیرمان گەیشتە شوێنێك کە بە "نەی پەهنە" بەناوبانگە، اللاهیارخان بۆ بەرەنگارییان کوێخاکانی تری بۆ ماڵەکەی دەعوت کرد وبڕیاری تەگبیری پێویست دەدەن. لەلایەکی ترەوە ئەم هەواڵە بڵاوبووەوە کە عەزیزخانی باجەلان خەریکی ئامادەکرنی لەشکرێکە. ماڵی ئێمەلە زەهاو بوو تایفەکان نووسییان بۆمان کە اللاهیار خان بێ ئەملا وئەولا فیتنە وئاشوبێ بەرپادەکات، هەرچی زووترە بگەیەنە ئەیرە. باوکم بەدوو ئامانجەوە بڕیاری کۆچی دا، یەکێکیان زووتر خۆی بگەیەنێتە "ئاقداغ" بەڵکو مەودا نەدا کوڕەکانی عەلی ئەکبەرخان لەم فیتنە وئاشوبەدا بەشداری بکەن ولەلایەکی ترەوە لەلایەنگرەکانیەوە نزیك بێتەوە. نامەیەکی ئامۆژگاری بۆ کوڕەکانی عەلی ئەکبەرخان نارد، لەهاندان ودەسیسە وفیتی اللاهیارخان بۆ بەرپاکردنی دژایەتی ودوو دەستەیی لەنێوان تایفەکانی سەنجاویدا ئاگاداریانی کردبوو. کاتێ پەیك ڕەسانەکە گەڕایەوە بۆلامان ڕوون بووەوە کە خانزادەکان گوێیان بە ئامۆژگاری ونەسیحەتەکەی باوکم نەداوە و شەڕکەرەکانیان بۆ شەڕ ئامادە کردووە وپەنجا سواری عەزیزخانی باجەلانیش هاتوەتە یارییانەوە.

کۆچەکەمان کە لەکەناری قەسری شیرینەوە تێدەپەڕی هەواڵیان هێنا کە ئەوان بەرەو هۆزی باغچە ڕۆیشتوون. باوکم ئیتر ڕاوەستانی بە مەسلەحەت

نـەزانی، فـەرمانی جولاّندنـەوەی دەرکرد. ئـەو ڕۆژە کـەمن خـەریك بـوو نزیـك لـە ئارەزووەکـەم بوومــەوە، ئـەویش بەشـداری لـە شـەڕدا بـوو. بەپەلـە ولەناخــەوە سـەرگەرمی ئامـادەکردنی پێویـستییەکانی شـەڕ وچـەکەکەم بـووم، تفەنگەکـەم بـەوردی پـشکنی فیـشەکەکانم یـەك یـەك پـاك کـردەوە، ئەسـپە بەناوبانگەکـەم "دەهمان" بەدەستی خۆم زینم لێ کرد. باوکم بەدایکم وخەڵك ماڵەکەمان ڕایسپارد هەتا هەواڵیان پێنەگات لە شوێنەکەی خۆیاندا بمێننـەوە و کۆچ نەکـەن. ژمـارەی ئێمـە لـە بیـست سـوار زیـاتر نـەبوو بـەلاّم نـاوی بـاوکم بـۆ یارمـەتی دۆسـتانی لـە لەشکرێك کاریگەرتر بوو. گەیشتینە نیوەی ڕێگا تاك تاك دەنگـی گولـە دەبیـسترا، باوکم لە پێشەوە ئەسپەکەی تاودا ئێمەش بەدوایدا کەوتینە غـارکردن. گەیـشتینە نێو فەرسەخی "تەنگاب" هەروەك ژمارەی شەڕکەرەکان وئامادەییمـان کـەم بـوو، بەلام بە گوێی خۆمان دەمانبیست کە ئافرەتەکانی هۆزەکەمان دوعاو نـەزریان بـۆ سەلامەتی وسەرکەوتنمان دەکرد. ئەمە پتر هانمانی دەداو بوێرترمانی دەکـرد کـە بەوپەڕی دلێرییەوە خۆمان بگەیەنینە تەپەکانی "زەینەل کێو" لەوێـدا جـەمعێکی زۆر لەخــەڵکی پیـادەو بـێ چـەك بـەدارو چـماقەوە کۆبوونەتـەوە وسـەبارەت بـە چۆنیەتی شەڕکەرەکان پرسیارمان کرد، ووتیان دوای دوسەعات شەڕ لایەنگرانمان پاشەکشەیان کردووە وچەند کەسێکیش لـە تایفـەی سـۆفی برینداربوونـە. ئـەوان بەرپرسیاریەتی ئەم شکستەیان دەخـستە ئەسـتۆی داراب خـانی بەرخوردارییـەوە کە لەو شەڕەدا هەلپەرستی کردبوو و لەگەڵماندا ڕاستی نەکردبوو.

بـاوکم پیادەکـانی کـردە دوو بەشـەوە و فـەرمانی پێـدان کـە لـە هـەردوولای بەرزییــەکانی کێوەکــەوە بــەڕاکردن بێنــە خــوارەوە وهاواربکــەن شــێرخان هــات شێرخان هات، ئێمەش بەتاو لە تەپەکانەوە هاتینـە خـوارەوە. نـاوی ئەفـسوناوی باوکم کاریگەری خۆی کرد. دۆستە پەرت وبلاّوەکانمان کـۆکردەوە ودڵیـان قـوەت وهێزی گرتەوە وبەبوێرییەوە هەڵیان کوتایە سەر سەنگەرەکانی دوژمن. بـێ بـاکی وچاونەترسـی ئێمــە وهێرشـی سـەخت و لـەناکا وبەپەلــەمان لەڕادەیەکـدا بـوو دوژمنەکانمان بـە بـێ نەزمییـەوە سـەنگەرەکانیان بەجێهێـشت وهـەڵهاتن وشـەش کەسیان لێ کوژرا، لەنێوانیاندا دوو سەرکردەیان لە جوملەی کوژراوەکانـدا بـوون . شەڕکەرەکان بەهەراو قیژەو هاوارەوە دەوری سەنگەرەکانی قەریب خـانی بـرازای

اللاهیار خانیاندا، شەڕکەرەکانی دەوروبەری لەترسدا هەڵهاتن وخۆیشی کاتی دەویست سواری ئەسپەکەی بێت ولەمردن ڕزگاری بێت. کەوتە بازنەی پەلامارەدەرەکانەوە دەورەیان داو لە ئەسپەکەی هاوردیانە خوارەوە بەدیلی گرتیان، وسەرجەم سەنگەرەکان بەم جۆرە کەوتەدەستمان. دوژمنەکانمان تا نزیکەی عێلی هەمەوەند فڕاند وکەوتینە دوویان، سەرەتای لەشکرە شکست هێناوەکە گەیشتە نزیك ئەو عێلە، نزیکەی سەد سواری تازە نەفەس هاتنە یارییانەوە وهێرشیان هێنایە سەرمان. شەڕێکی سەخت وخوێنین ڕوویدا، بەڵام ئاگرێك کە لەدڵماندا گڕی گرتبوو بەم تەقوتۆقانە نەدەکوژایەوە. دوای یەك سەعات شەڕ وپێکدادان هەمەوەندەکان شکستیان هێنا و شەڕ خامۆش بووەوە.

لەم دەمارگیرییەدا کە یەکەم ڕۆژی ئاشناییم بوو لەگەڵ شەڕوشۆڕدا نموونەی ئازایی ودلێری سوارێکی هەمەوەندم لەو شەڕەدا بینی کە لە یادما ماوەتەوە. لەلای ڕاستەوە دەست ڕێژمان لێدەکرا، زۆری نەخایاند سەنگەرەکەیانمان بۆ ئاشکرابوو بەچەند سوارێکەوە هەڵمان کوتایە سەریان وئەوانیش لە سەنگەرەکە هاتنە دەرەوە وشالاویان هێنا بۆمان، بەڵام زۆری پێنەچوو توانای بەرگرییان لەدەست داو شکستیان هێنا، بەڵام مەحمود عەبدول محەمەد کە لە سوارە ناودارەکانیان بوو هەڵنەهات، بەسواری جەولانی دەدا ودەسوڕایەوە وتەقەی لێمان دەکرد. لەلایەن ئێمەوە ئەکبەر سوهراب و ئەکبەری کوڕی عەزیزخان حەمە عەلی وحوسەین زاهیر وپاشای کوڕی مەلا پیرە، کە هەرچواریان بە ئازایی ودلێری لەنێوان سەنجاویەکاندا بەناوبانگ بوون لەگەڵ مندا بەتاو هەڵمان کوتایە سەری، پێش هەموومان ئەکبەری عەزیزخان پێی گەیشت دەست ڕێژی لێکرد نەیپێکا، بە قۆناغی تفەنگەکەی کێشای بەسەریا بەڵام کاریگەر نەبوو هیچی پێنەکرد، ئەکبەری عەزیزخان لە پێشیەوە تێپەڕی، ئەکبەری سوهراب گەیشتە سەری، دەست ڕێژی لێ کرد،پەراسووی ماینەکە ورانی ڕاستی مەحمودی پێکا وزاماری کرد، بەو حاڵەیشەوە دەست ڕێژی لە ئەکبەر سوهراب کرد وماینەکەی بریندارکرد. مەحمود بەو ئەسپە زامارەوە لەنێوان ئێمە دەرچوو، هەڵیکوتایە سەر سوارە لێکەوتووەکەمان، لە دامێنی کێوی "گەچ"دا ماینەکەی گلا وبەڵام بەو پەڕی چالاکی وچاپوکییەوە خۆیی لە مردن ڕزگار کرد.

لەشــەڕی هەمەوەندەکانــدا چــەند کەســێك لــە هــەردوولا زامــار وکــوژران. ئەسپەکەی قاسم خانی برام بەدەسی مـیر حەسـەنی سـەنجاوی کـە لـە دەسـتەی دوژمنەکانماندا بوو زامارکرا. نزیکەی عەسر شەڕ بەتـەواوی کۆتـایی هـات. هـەموو ئاژەڵـەکانی تایفـەی خوسـرەو وکوێخاکـانی حـەق نـەزەرخانی کەوتـە دەسـتمان، تایفەی سۆفی وداراب خان دەیانویست تاڵانیـان بکـەن، بـەڵام بـاوکم ڕازی نـەبوو، گووتی سەنجاوی سەنجاوی تاڵان بکات شـەرم وشـورەییە. نزیکـەی خۆرئـاوا وەك لەشکرێکی سـەرکەوتوو فـاتیح گەیـشتینە مـاڵی داراب خـان لـە تەنگـەناب. بـاوکم قــەریب خــانی لــلای خــان کــە بــەدیل گیرابــوو دای بەدەســتی ئەکبــەر ســوهراب وحوسەین زاهیرەوە وبەهەردووکیانی ڕاگەیاند ووتی لەنێو ئێمەدا ڕێی تێدەچێ بـرا کوژراوێك یا دڵسووتاوێك پەیدابێت بیەوێت تۆڵـە بـسێنێتەوە نـەنگ وڕسـواییەکەی هەتاهەتایـە بـۆ ئێمـە وئێـوە دەمێنێتـەوە چـاکترە بـەرەڵای بکـەین. سـەرجەم کوێخاکــان ووتەکــەیان پەســەند کــردو دیلەکــەیان بــەرەڵاکرد وبەســەلامەت هــەتا شوێنێکی بێ مەترسی لەگەڵیدا ڕۆیشتن.

یەکەمین شەڕمان لەگەڵ کەڵورەکاندا

ئێمە بەم سەرکەوتنە لەخۆبایی ومەغرور بووین، بەڵام هەر شەڕوشـۆڕ ولەیـەك دانێـك یـەکێك هەڵگیرسـێنەریەتی. بـاوکم شـەوانە چـەند کەسـێکی دەنـاردە لای دوژمنە شکست هێناوەکان تابزانێت خەیاڵیان چی یە وچیان بەدەستەوەیە.

پیاوەکــان گەڕانــەوە، لێمــان ئاشــکرابوو کــە ئەســەدوللاخانی کــوڕی عــەلی ئەکبەرخان دەروێش خانی باغی ومحەمەد خانی هەمەوەند وچەند کەسێکی تر لـە کوێخاکانی سەنجاوی پەنایان بۆ عێلی کەڵور بردووە کـە یارمـەتی وکۆمـەکیان بـۆ شەڕ لەگەڵ ئێمەدا لێ وەربگرن. باوکم ڕیش سپی وکوێخاکانی عێلی کۆکردەوە کە بزانێـت نـەزەر وبۆچـوونیان چـی یـە..؟ تێکـڕا هـەموویان جگـە لەچـوار کەسـیان لەوبڕوادابوون کە داودخانی کەڵور یارمـەتییان دەدات ودێتـە هانایانـەوە وناوچـەی "تەنگاب" شوێنێکی مەترسیدارە وبۆ بەرگری‌وشـەڕ گونجـاو نییـە، بۆیـە چـاکترە کۆچ بکەین وبەرەو کێوی ئاقداغ بڕۆین بەڵام سێ کـەس لـە کوێخاکـان فـەتح علـی کـوڕی محەمـەد عـەلی و ڕەحیمـە لـە تایفـەی سـۆفی وڕەوشـەن عـەلی دەوڵەتمەنـد

وباوکم لەو باوەڕەدا بوون کە داودخان یارمەتییان نادات ونایەتەهانایانەوە چونکە پیـاوێکی هوشـیارو زیرەکـە، هێـشتانە بەتـەواوی دەسـەڵاتی بەسـەر سـەرجەم کەڵورەکانـدا نەچەسـپاوە وبـێ هۆیـەکی گونجـاو بەشـداری لـەم ململانـێ و کەشمەکەشە وشەڕوشۆڕەی نێوان عێلەکانی تردا ناکات و بەخۆڕایی دەستی خۆی ناخاتـە خوێنیانـەوە. جگـە لەمانـەی کـە باسـکرا ناوچـەی تـەنگاب شـوێنێکی موحکەمە، بەچاکی بـەرگری تێـدا دەکرێـت، هـەروەك پـتر لـە سـەد کـەس لەگـەڵ بیروڕای یەکەمدابوون، بـەڵام ڕای کەمینـە زاڵ بـوو بەسـەر زۆرینـەدا و بەسـەریاندا سەپاندی، بەڵام ڕووداوەکـانی ئـەم دواییـە، پووچـەڵی وناڕاسـتی ئـەم بۆچـوونەی ڕوون کردەوە.

ئەم بۆچوونە کە داودخان لە ململانێ ودوو دەستەیی وشەڕو شـۆڕی نـاوخۆیی ئێمەدا بەشداری ناکات، بۆچوونێك بوو کە لە دڵپاکی وخۆشباوەڕییەوە هەڵدەقوڵا. ئەو سێ ساڵ لەمەوپێش لەنێو عێلی کەلوردا خۆی نوانـدبوو، محەمـەد عـەلی خـان هەر بەناو عێلخـان وسـەرکردەی کـەلور دەناسـرا، چـونکە دەسـەڵات وحوکمـداری ڕاسـتەقینە هـەر بەدەسـت داوداخانـەوە بـوو. لـەم مـاوەدا بـۆ پەرەپێـدانی توانـا ودەسەڵاتی لەهیچ کردەوەیەك خۆی لانـەدەدا. ئـەو حـەزی لێبـوو هەمیـشە لـەنێو تایفەکانی تـردا ململانـێ وکەشمەکـەش و دوودەسـتەیی بەرقـەرار بێـت، تـابتوانێ چاکتر هێز ودەسـەڵات وتوانـای خـۆی بنوێنێـت. جگـە لەمـە خزمـەتکار ولایـەنگیر ومەنسوبەکانی پێویستیان بە تالان وبڕۆ بوو.

بەم شێوەیە سەرجەم تایفەکان لەسەر فەرمانی باوکم لە تەنگابدا کۆبوونەوە، هەرتایفەیـەك لـە شـوێنەکەیدا سـەنگەریان هەڵکەنـدن. سـەنگەری دوو ئـاوان، کـە جێگایەکی موحکەم بـوو، کەوتـە بەرئێمـە. بـاوکم فەرمانیـدا لەشـوێنە بەرزەکانـدا چاڵیان هەڵکەند، پەیکەکان هەواڵیان هێنا کـە داودخـان لەشـکرەکەی خـستووەتە ڕێ وگەیشتۆتە ماڵی کوێخا محەمەد حوسەین دالیانی سـەنجاوی، چـەند کەسـێکی سەنجاوی ئـەو دەوروبـەرە کـە بـەنهێنی لەگـەڵ ئێمـەدابوون، هـەواڵی جمووجـوڵی لەشکری کەڵوریان پێمان گەیانـد. جـارێکی تـر خەڵکەکـە کۆبوونـەوە وپێـشنیاری کۆچیان لەو ناوچەیە دووپات کردەوە، بەڵام کوێخا دەسـت ڕۆیـشتووەکان وبـاوکم نەیانهێلا کۆچ بکەن.

هێـزی ئێمـه لـەو شـوێنەدا لـە سـەد وپـەنجا تفەنگـچییەك بـتر نـەبوو، بـەڵام کەلورەکان لەهەزار سوار زیاتر بوون سەنجاوییەکانی دوژمنانیش نزیکەی دووسـەد وپەنجا تفەنگچیەکیان هەبوو، عێلی هەمەوەندیش چووبوونەوە کۆویانەوە.

دوای ڕۆژێك پێش خۆرهەڵاتن لەشکری کەلۆر وسەنجاوییەکانی لایەنگیری عەلی ئەکبەرخانی بەرخورداری وهەمەوەندەکان لە سێ لاوە هێرشیان هێنایـە سـەرمان. دەنگی دەست ڕێژ لە هەموو لایەکەوە دەبیسترا، سەنگەری دوو ئاوان کە بۆ ئێمـە تەرخان کرابوو، بەچاکی بەرەنگاری دەکرد، نزیکـەی نیـوەڕۆ سـوارە شـکاوەکانی سۆفی وسیمینوەند گەیشتنە لامان، ئاشکرابوو کـە هەرچـی مـاڵ ومـاڵات وئـاژەڵی وئـەو دوو تایفـە هەیـە بـە تـاڵانی ڕۆیـشتووە، بـەڵام تـیرەی دەوڵەتمەنـدەکان واللاهیارخانی نەقی خانی و دەستەی داراب خانی بەرخورداری خۆیان گەیانـدبووە نزیکی سەنگەرەکانمان ولەتاڵان ڕزگاریان بووبوو.

تانێوەڕۆ لەهەموو لایەکەوە هێرشیان دەهێنایە سەر سەنگەرەکانمان، نزیکەی عەسر هەستمان بەهیلاکی وخاوبوونەوەی دوژمن کرد، کوێخا حوسەین زاهـیر وشـا موڕادی برای ومن سواربووین ودامان لە ڕووباری تەنگاب. ڕەوشـەن عـەلی وناسـری وبراکانی ئەحمـەد خـان وچـەند سـوارێکی تـر کەوتنـە دوامـان وهاتنـە یاریمانـەوە هێرشمان بردە سەر کەلورەکان، چەند سەنگەرێکمان پـێ چـۆڵ کـردن وناچـار بـە پاشەکـشەیانمان کـرد، نزیکـەی دە گەلـە مـەڕ وپـەزمان کەبـە تـاڵانی برابـوون گەڕاندەوە. ئەمجارە هێرشمان کردە سەر سەنگەرەکەی داوخان بەڵام نزیکەی دوو سـەد سـوار لەتایفـەی سیاە سیاه و خـەمانی کـەلور خۆیـان خستە نێـوان ئێمـە وسەنگەرەکەی داودخانەوە، چەند کەسێك لە هەڤاڵەکانی ئێمە توانـای بـەرگرییان لەدەستدا وهەڵهاتن، من وکوێخا حوسەین وشاموڕادی برای کـە لـە حەشـارگەیەکی نزیکماندا ئەسپەکانمانیان بەدەستەوەبوو،ماینەوە، لە سەنگەرکانمانەوە تەقەمان دەکـرد، شـاموراد ئاگـادار بـوو چـەند سـوارێکی کـەلۆر بەدزییـەوە لەدۆڵێکـەوە بەرەوخوار بوونەتەوە وبەرەو ئێمە مل دەنێن وخەریکن نزیکمان دەبنەوە، هاواری کرد هوشیاربن هێرشیان کردە سەرتان، من وحوسەین گوێمان بە هاوارەکەی نەدا، دووبارە هاواری کرد مـن ئـەڕۆم ئەسـپ ومایـنـەکانتان وەرگرنـەوە، ئـەم جـارەیش گوێمان نـەدایێ، ئـەم جـارە قیڕانـدی و جنێـوێکی بـە حوسـەین دا و ووتـی کـورە

کوژریای ئەسپ ومایینەکانی جێهێڵاو هەڵهات. دەنگی پێی چەند سوارێك بەسەر ئەو تاشە بەردەوە کەسەنگەری ئێمەبوو بیستمان بەرەوسەرەوە هەڵکشاین، چەند سوارێکم بینی کە لەنێوان ئێمە ووڵاخەکانماندا دامەزراون وبە چاپوکییەکەوە خۆمان هەڵدایە نێو کۆردەرەیەکەوە کە سەبیلاو دروستی کردبوو، چەند تەقەیەکیان لێمان کرد. بەلاّم نەپێکراین، یەکێ لەو سوارانە دابەزی وسواری مایینەکەی کوێخا حوسەین بوو، هەردووکمان پێکەوە دەست ڕێژمان لێکرد، سوارە ومایینەکە گلان بەلاّم سوارەکە بەپەلە هەڵسایەوە وبەپەلە هەڵپەڕیە سەر ئەسپەکەی من و لە کوردەرەکە دەرچوو، هێرشمان بردە سەریان لەسەنگەرەکانی ئەملاو ئەولامانەوە گوولە وەك تەرزە بەسەرماندا دەباری، بەلاّم جێی خۆشحاڵی وخۆشبەختی بوو کە کەسمان پێوە نەبووین. سوارەکان هەڵهاتن بەلاّم ئەسپەکەی منیان برد، خۆمان گەیاندە مایینە کوژراوەکەی کوێخا حوسەین، کەوتینە کردنەوەی زین وبەرگەکەی.

لەم بەینەدا کوێخا سوهراب کە بەهۆی شامورادی هەڵهاتووەوە لە ڕووداوەکە ئاگادار بووبوو بەپەلە خۆی گەیاندە ئێمە لەئەسپەکەی دابەزی ودای بەمن وخۆی کەوتە بەرمان، حوسەینیش زین وبەرگەکەی کردە کۆڵەوەولە ڕووباری تەنگاب تێپەڕین وگەیشتینە لای باوکم و سوارەکانی تر، باوکم سەبارەت بەمن یەکجار نیگەران وناڕەحەت بوو، کە منی بە سەلامەتی بینی خۆشحاڵ بوو وەکو ئەوەبوو هەموو ناڕەحەتی وغەمی شکست وتالاّنی لەیاد چووبێتەوە، نزیکەی خۆرئاوا شەڕ بە زیانی ئێمە کۆتایی هات، سەرجەم ماڵ ومالاّت وئاژەڵی تایفەی سۆفی سیمینوەند وئەو گەلە مەڕ وئاژەلاّنەی ئێمە کە بەشوانەکانی تایفەی سۆفی سپاردبوو تالاّن کران. لەلایەن ئێمەوە چەند کوژراو وبریندارێك هەبوون، زیانی کەڵورەکان لەبیست کەس بترتر بوو.

لەحەقیقەتدا هۆی سەرەکی ئەم زیانە و تێکشکانە هەڵەی باوکم وچەند کوێخایەکی سەنجاوی بوو. ئەگەر بەرەو کێوەکانی ئاقداغ وماڵی عەلی ئەکبەر خان بڕۆشتینایە، لەجێی ئەوەی تالاّن بکرێین تالاّنمان دەکرد، یا دەمانتوانی دەس کەم لەناوچەکە دەریان پەڕێنین ولەشوێنێکی قایم وموحکەمدا بگیرسێنەوە.

ئەو دەوروزەمانە حکومەتی قەسری شیرین وزەهاو بەدەستی حوسەین خـانی مەنسور ئەلمولك، سەرۆکی عێلی گۆرانەوە بوو. کەلۆرەکان لەبەرخاتری گۆرانەکان نزیکی ئاقداغ نەدەبوونەوە وئەگەر بهاتنایەش کارێکیان ئەنجام نەدەدا.

داودخان بەم کردەوە ناڕەواو ناپەسەندەی هەڵەیەکی نالـەباری لێوەشـایەوە، کە چارە ناکرێـت، چـونکە بـێ هـۆ دەری کینـە ودوژمنایـەتی لـەنێوان سـەنجاویی ولەکەلۆردا ونێوان بنەماڵەی خۆی وبنەماڵەی ئێمەدا، کەهەردوو بەرەو سـەرکەوتن وتەرەقی وپێش کەوتن هەنگاویان دەنا کردەوە دوژمنایەتیەکە ڕۆژ بەڕۆژ فـراوانتر وگەورەتر دەبوو، وزیانێکی گەورەی بە هەردوو لامان هێنایە کایەوە.

پەرێشانی دوای تێکشکان وعیبرەتەکانی

عێلی تالاّنکراو لە تەنگابدا مایەوە وئەو زوسانەی بەسەختی وپـەرێشانی بـردە سەر، ئێمـەش بـۆ ماڵەکـەمان کـە نزیکـی قەسـری شـیرین بـوو گەڕاینـەوە، بـاوکم دەیویست ئاقداغ لە دەستی عەلی ئەکبەرخان ولایەنگرەکانی وەدەربێنێ، بەلاّم بـۆ ئەنجامـدانی ئـەم کـارە پێویـستی بـە هاوکـاری گۆرانـەکان بـوو. بـۆ ئـم مەبەسـتە نامەیەکی بۆ حوسەین خان حوکمڕانی قەسری شـیرین، کـە مـاڵی لـە زەهـاو بـوو، نووسی، منی ڕاسپارد کـە ئـەو نامەیـە بگەیەنمەدەسـتی، فـەرمووی پـێش ئـەوەی بڕۆیتە لای سەرێ لـەماڵی حوسـەین عـەلی سـوڵتان کـە پلـەی وەزیـری حـوکمڕانی هەبوو، بدە.

حوسـەین عـەلی خـان بەڕووکـەش خـۆی بەیارمەتیـدەرمان دەنوانـد، پێکـەوە چووینە خزمەتی حوسەین خان، حوکمڕانی قەسری شیرین، هەموو سـەرکردەکانی تایفـەکانی گـۆران لـەوێ بـوون. وادیـار بـوو حـوکمڕان حـەزی لـە یارمەتیـدانمان نەدەکرد، بەلاّم سەرپێچی وڕازی نـەبوونی خـۆی خستە ئەسـتۆی عـەلی سـوڵتانی قەڵخانیەوە، ووتی یارمـەتی وکۆمـەکی ئێمـە بـۆ ئێـوە دەبێتـە هـۆی ناڕەحـەتی و بەرپرسیاریەتی عێلی گۆران.

حوسەین خان لەوەلاّمی نامەکەی باوکمدا بە ئەدەبەوە نووسیبووی، ئێستا تۆ کە هاتوویتە قەسری شیرین میوانی من وهەموو عێلی گۆرانی، بە ئەرکی سەرشانی خۆمی دەزانم کە هاوکاریتان بکەم، بەلاّم چوونە شەڕ وململانێوە بـۆ ئێمـە مایـەی

بەرپرسیارییە، بەڵام هەر ئێستا سکاڵایەکی درێژ سەبارەت بە تۆ وعێلی سەنجاوی بۆ ئەمیر نیزام دەنێرم، دڵنیام بێ ئەنجام نابێت.

لەڕێگای گەڕانەوەمدا لە زەهاوەوە بیستم عەلی ئەکبەر خان لە کرماشانەوە کەوتووەتە ڕێ بەرەو قەسری شیرین وهاتنی خۆیی بەتەلۆگراف ڕاگەیاندبوو، هەندێ لە سەنجاویەکان وخزمانی هاتوونەتە پێشوازییەوە هاوڕێکانم پێشنیازیان کرد کە ڕێگاکەمان بگۆڕین بەڵام قبوڵم نەکرد. لەشوێنێکدا کە بە "شا گدار" بەناوبانگە نزیك قەسری شیرین، گەیشتینە یەك، نزیکەی دوو سەد سوارێك لە پشت گۆڕەپانە سەرەکیەکەدا جێگیر بووبوون، ڕێگایەکی باریك کە لەوێوە جیادەبووەوە گرتمانە بەر بێ ڕاوەستان بەردەوام بووین لە ڕێکردندا. سەیرم کرد جوڵانەوەیەك لەنێوان خەڵکەکەدا پەیدابوو، دەنگی عەلی ئەکبەرخانم بیست دەیگوت ئەو نیە، ئەو نیە. دامان لە وزەنگی ئەسپەکانمان وبەپەلە تێپەڕین، لەچاو نووقم بووین.

لە قەسری شیرین کە گەیشتمە خزمەت باوکم نامەکەم داپێی وڕووداوەکەم بۆ گەڕاندەوە ودوای سەعاتێك عەلی ئەکبەرخانی بەرخورداری وعەزیزخانی باجەلان لەگەڵ پێشوازی کەرەکانـدا گەیشتنە قەسری شیرین. ئەو شەوە تابەیانی ووریابووین. هەردوو کەس چووینە سەنگەرێکەوە، هەموو ساتێك چاوەڕوانی پەلامار وشاڵاوی دوژمنەکانمان بووین. سبەی کە عەلی ئەکبەرخان وباجەلانەکان قەسری شیرینیان جێهێڵا ئەو کاتە دڵنیا و ئاسوودەبووین. باوکم چەند سکاڵایەکی نووسراو وبەتەلگرافیش بەناوی خۆی وهۆزی تاڵانکراویەوە بۆ ئەمیر نیزام نارد. وەڵامەکە درایەوە، ووتبووی عەلی ئەشرەف خان لێپرسراوی پلەبەرزی حکومەتی ئەیالەتمان بۆ وەرگرتنەوەی ماڵ وسامانەکەتان بەرپرس کردووە، وناردوومەتە ئەوێ عێلەکەتان دڵنیا بکەنەوە ئەوەی حەقە جێبەجێ دەکرێت.

لەحەقیقەتدا عەلی ئەشرەف خان دوای چەند ڕۆژێك هاتە نێو عێلی کەلور، بەڵام داودخان گوێی نەدایێ و دوو هەزار تومەنێکی بە بەرتیل داپێی وزمانی بەست. ئێمەش دوای نزیکەی دوو هەفتە قەسرمان بەجێهێڵا وکۆچمان کرد. تێکڕا لەگەڵ پشتماڵەکەماندا چووینە نێو عێلی سەرۆکی گۆران. عەلی سوڵتان سەرۆکی تایفەی قەڵخانی بەزاهیر ڕووخۆشی نواند. بەڵام قەڵخانیەکان نامەردیان گەیاندە

پۆپـە. شـەوێك نزیکـەی پێـنج پـەزی هاوڕێکانمانیـان دزی، جـل وکورتـانی گـا وقاترەکانیشیان دزی تائەو ڕادەیە لـە بردنـی ملوانکـەی ملـی تانجیـەکان خۆیـان نەدەپاراست. عەلی سولْتانمان لە ڕووداوەکە ئاگادارکرد بەڵام سوودێکی نەبوو، لـە وەڵامدا ووتی: قەڵخانیـەکان مـاڵی خـوایش دەدزن، نـاتوانین بـەرگرییان لێبکـەین. کاتێ سەرۆکی تایفەیەك بە دزی وجەردەیی هۆزەکەیەوە شـانازی بکـات بێگومـان کردەوەی پەیڕەوەکانی ئاشکرا وڕوونە.

عەلی ئەشـرەف خـان بەرپرسـی حکومـەتی ئەیالـەت دوای جێهێڵانـی ناوچـەی کەلور هاتە قەڵای سەوزی ماڵی عەلی ئەکبەرخان. عەلی ئەشرەف خـان ئـەو گشتە زەلیلـی وزەبـوونی وملکەچـیەی لـە بەرامبـەر داودخانـدا نوانـدبوو، دەیویـست لـە ئاستی عەلی ئەکبەرخاندا خۆی بنوێنێ وهێز وتوانا نیشان بدات. پێـی دا بەزەویـدا وبەسـەختی داخـوازی تالانییـەکانی کـرد. هەرچـۆنێ بـوو نزیکـەی دەهـەزار مـەڕ وبزنێکـی لەسـەنجاویەکانی لایـەنگری عـەلی ئەکبـەرخان و هەمەوەندیـەکان کـۆکردەوە. بـاوکم وخەڵکـە تالانکراوەکـە کـە بـۆ وەرگرتنـەوەی مـەڕ وماڵاتیـان ڕۆیـشتبوون دەبیـنن تـەماحی بـەرپرس هاتووەتـە جـۆش وداخـوازی چـوار هـەزار تومەن لەجیاتی زەحمەت وهیلاکی خۆی وکارمەندەکانی دەکات. بـەڵام پـەزەکان ئەوەندە لەڕ ولاواز بووبوون توانای بەرگری وەرزی زوسانیان نەدەکرد.

سەنجاوییەکان نەچوونە ژێرباری داخوازییەکەوە، ڕازی نەبوون ئەو مەبلەغـەی پێبدەن، عەلی ئەشرەف خانی بەرپرس وعەلی ئەشرەف خانی حـوکمڕان، دەهـەزار لە مەڕەکانیان فرۆشت وقیمەتەکەیان وەك برا لەنێوان خۆیاندا دابەشکرد. ئەمەبوو سەرئەنجامی ماف سەندنەوەکەی فەرمانڕەوای کرماشان حەسەن عەلی خان ئـەمیر نیزام گەروسی.

ئەم ڕووداوە بۆمن، ئەوکاتە تەمـەنم نـۆزدە سـاڵێك دەبـوو ویـەکجار هەسـتیار بووم، بووە مایەی عیبرەتێکی فراوان. لەپێش هەموو شتێکدا تێگەیشتم کە ڕێگای سەرکەوتن وپێشکەوتن وەکو ئەوەی لـە خەیاڵمدایـە سـاف وهـەموار وبـێ کۆسـپ نیە، بەڵکو ڕێگایەکی سەخت ودژوارە. دووەم، دۆستی و ڕەفاقەت بە مەسـلەحەت وسوود وقازانجەوە بەستراوە ونابێت لە خەڵکی چـاوەڕوانی بـێ جـێ بکـەیت ولـەم

ناوچەیەدا مەقامداری وپایەداری کە ماف وەربگرێتەوە وجودی نیە وهەرکەسێك پێویستە پشت بە بازوو وهێزی خۆی ببەستێت.

بەهار بەسەردا هات، ماڵمان لە قەراوێزی زەهاودا، چاوەڕوانی هاتنەوەی تایفەکانمان دەکرد. باوکم کوێخا وسەرۆکەکانی تایفەکانی کۆکردەوە وپیانی گووت بینیتان چۆن لەحەق و مافتان لە موڵك ولەوەڕگاتان بێ بەشکران، بینیتان عێلێکی تر بەناحەق دەستی کردە دژایەتیتان وئەم هەموو زەرەروزیانەیان لێ خستن، زانیتان میریی توانای ماف وەرگرتنتانی لە وزەدا نیە، بە زەبوونی ودەسەپاچەییەوە هیچی پێنەکرا؟ بەرپرسەکەی حکومەت ئەو فەزیحەت ورسواییە قێزەونەی بەبارهێنا، تالانی نائومێدتان نەکان، لە دوژمن مەترسن، سامانی لە دەسرۆیوو جێی پڕ دەبێتەوە، ئەوەی جێیان پڕ نابێتەوە ئەو پیاوە ئازاو لێهاتووانەن کە لەدەستمان دەرچوون وبوونە کۆچی قوربانی بەڵام جێی خۆشحاڵییە لەم شەڕ وشۆڕە سەختەدا، زیانێکی گیانی گەورەمان لێنەکەوتووە، ئەم ڕووداوە فێرمان دەکات کە پێویستە پشت بە هێزی خۆمان ببەستین، ولەم دونیای پڕ لەجەنجاڵ وئاژاوە وناخۆشەدا ڕێگا بکەینەوە وبێ وچان بەرەو پێشەوە بڕۆین، ئیمڕۆ کە خزم وخوێش وبێگانە ستەمیان لێمانکردووە و ئەو ستەمەیان بەڕەوا زانیوە، ئێوەش مەردانە هەرچی لەتواناتاندایە بۆ تۆڵەسەندنەوە بیخەنە کار ودەرسی عیبرەت بە دوژمنەکانتان بدەن.

دوای ئەم قسانەی باوکم لایەنگرەکانمان بەشوێن تۆڵەدا دەگەڕان، و لەم ڕووەوە یەکجار توند وتیژ وکینە لەدڵ وزبر بوون. چەند مانگێك تێنەپەڕیبوو کە هەرکەسێك هەندێ شت ومەك وپێویستی ژیانی فەراهەم کردبوو، تیرەکانی تری سەنجاوی ئاسایش وسەلامەتی خۆیانیان لە دوستی ئێمەدا دەبینی، پۆل پۆل ودەستە دەستە دەهاتنە ڕیزی دوستانمانەوە.

هەڵێك بۆ خۆپیشاندان

ئەمیرنیزام گەروسی لە فەرمانڕەوایی لابرا وسالار ئەلدەولە[1] کوڕی موزەفەرەدین شا پاشای ئێران جێی گرتەوە ولەلایەن ئەوەوە زیائولدەولە "ضیاء الدولة" هاتە کرماشان وموشیر دیوان بووە جێگری حوکمڕانی کوردستان، سلێمان

---

[1] حوکمڕانی یەکەمی شازادە ئەبو فەتح میرزای سالار ئەلدەولە، لە کرماشاندا ساڵی ١٣١٥هـ.ق.

خـانی شـەرەف ئـەلمولکیش بـووە حـوکمڕانی جـوانڕۆ ولـەم قۆناغـەدا دەوڵـەتی مەرکـەزی ئـێران لەوپـەڕی لاوازی وبـێ سـامانیدا بووهـەر خانێـك وسـەرۆك هۆزێـك خولیـای سـەربەخۆیی وخودموختـاری کـەوتبووە سـەر. عێلاتـی باوەجـانی و وەلەدبەگیش دژ بەحاکمی فـەرمی ناوچـەکەیان یـاغی بووبـوون وسەرپێـچییان لـە دانی ئەو باجەی کە بۆ عەشیرەتەکانیان دەست نیشانکرابوو، دەکرد.

شەرەف ئەلمولك بۆ دامرکاندنی یاغییەکان لە سـالار ئەلدەولـە داوای هێزێکـی یارمەتیدەری کرد، بەتایبەت ناونیشانی کردبوو کە بەفەرمانی "شێرمحەمەد خـانی سەنجاوی" بەو هێزەوە کە هەیەتی بێتە یارمەتیەوە وبـەپێی فـەرمانی حکومـەتی ناوەندی سەد سواری قۆزاق کە بەسوارەی شەرەفی بەناوبانگ بوون لەگەڵ هێـزی شێخ ئیسماعیلی وکەمانکەرەکانی کوردستان بۆ یارمەتی حاکمی جوانڕۆ هاتن.

سـالار ئەلدەولـە تەلـەگرافێکی بـۆ بـاوکم ناردکـە هەرچـی زوتـر بڕواتـە یارمەتیانەوە، ئێمە چاوەڕوانی هـەلێکی وابووین کـە خۆمـان بنـوێنین. لەخزمـەت بـاوکم ومامەکانمـدا بەهـەموو هێـزی سـەنجاوی ولایەنگرەکانمانـەوە کەوتینـە ڕێ وهاتینە ڕیزی هێزەکەی شەرەف ئەلمولکەوە.

شـەڕوپێکدادانی هـەردوو لا لـە زنجـیرە شـاخەکانی "بـەنی گـەز"دا ڕوویـدا. وەلەدبەگییەکان وباوەجانییەکان تیغـەی کێوەکـەیان داگـیر کردبـوو. لەسـەرەتادا شـالاوی سـوارەکانی کەمانگـەر وشـێخ ئیـسماعیلی سـەرکەوتوو نـەبوو ، شـەرەف ئـەلمولك ڕووی کـردە خـدامرووەت خـان وخوسـرەو خـانی مامـەم وبـاوکم داوای یارمەتی لێکردن. سوارەکانمان شالاویان هێنـا لەشـوێنێکدا کـە بـە "پـردی شـێر" بەناوبانگە لەگەڵ هێزی دوژمندا ڕووبەڕووبوونەوە. ئەوکەسانەی کە زووتـر خۆیـان گەیاندە سەری کێوەکە بریتی بوون لە خوسرەوخان وحـەبیبوڵلا خـان وکوڕەکـەی ومن ومەلا حاتەم وحاجی قۆشچی. دوای ئێمە سواری تر گەیشتن، هەر کە بەسـەر بەرزاییەکاندا دامەزراین زۆری نەخایاند هێزی دوژمن تێکشکان، سـوارەکانی شـێخ ئیسماعیلی وکەمانگەر وقـۆزاقی شـەرەفیش لـەدامێنی کێوەکـەوە هێرشـیان هێنـا هێزی باوەجانی وەلەدبەگی بەیەکجار پـەرش وبلاوبونـەوە. لـەو ڕۆژەدا حـەبیبوڵلا خانی ئامۆزام ئەوپەڕی ئازایی نوانـد، لـەپێش هەموانـدا بـوو، لـەڕیزی پێـشەوەی شەڕکەرەکاندا دیاربوو، ترسی لە گوولە نەبوو، لە سواری وپەلاماردا بێ هاوتـابوو،

دەست ڕێژی وورد وکاریگەر بوو، ئیعتیراف دەکەم هەتا بەم تەمەنە گەیشتووم ئازاو دلێرێکی وەکو ئەوم لە دەڤەری سەنجاویدا نەبینیووە.

من وحەبیبوڵلا خان ودەسواری کە لەگەڵماندا بوون لەشکرە تێکشکاوەکەمان تا دەشتی میرئاوا ڕاونا وهەندێ سواری بەگزادەکانی وەلەدبەگی لە پشتی لەشکرە تێکشکاوەکەیانەوە بەپاشەکشێوە بەئازایی شەڕیان دەکرد. باوەجانیەکان و وەلەدبەگییەکان بەناچاری لەیەك دابڕان. دەستەی یەکەمیان ڕێی "تەنگەی لوشە"یان گرتە بەر ودەستەی دووەم لەکوێرە ڕێگاکانەوە کەوتنە دوای هۆزەکەیان. لەوێدا هێزەکەی من وحەبیبوڵلا خان گەیشتبووە پەنجا سوار زیاتر. قاسم خانی برام بەچەل سوارێکی کارامەوە خۆی گەیاندە ئێمە. گەیشتینە پاشماوەی وەلەدبەگیەکان، شاڵاومان بردە سەریان، ماینە کەحیلەکەی فەتاح بەگ سەرۆکی عێلی وەلەدبەگی لەژێریدا کوژرا، ماینەکەی تری لەدەشتی میراوادا بەگوللەیەکی من هەڵدێراو لەناوچوو. سەختی ودژوای کێویی "داری لرز" بووە هۆی ڕزگاربوونیان.

پێشڕەوی عێلی وەلەدبەگی کە هاوسەر ومناڵەکانی فەتاح بەگ بوون، خۆیان خستە پەنای قەڵخانیەکانەوە وپاشماوەی عێلەکە تاڵانکران. سلێمان خانی شەرەف ئەلمولك سەرکەوتن وهەلی بەدەستهێنابوو، دەیویست بەتەواوی تۆڵەی خۆی لەم تایفە یاغیانە بسێنێ وتا نابوودی وخۆبەدەستەوەدانەوە لەسەریان بڕوات و سەرجەم ئەو باجانەی کە بەسەریانەوەیە لێیان وەرگرێتەوە تا جارێکی تر نەتوانن سەر هەڵبهێننەوە. لەبەر چەند هۆیەك ئێمە نەماندەتوانی پاڵپشتی داخوازی و ویستەکانی شەرەف ئەلمولك بکەین. یەکەمیان باوەجانییەکان خۆیان گەیاندبووە کێوێکی سەخت ودژوار و خۆیان تێداحەشار دابوو ودامەزرابوون ولەوێدا هیچ سوارێك توانای جموجوڵی نەبوو. دوومیان فەتاح بەگ و وەلەدبەگییەکان ببونە پەناهەندەی قەڵخانیەکان و بۆ ئێمە نەدەگونجا دژی گۆرانەکان بکەوینە شەڕەوە، چونکە دوای ڕووداوی شەڕی ئێمە وکەڵۆرەکان و بەرقەراری دوژمنایەتی لەنێوانماندا، ئەو ساڵە ناچار بووین تایفەکەمان لەڕێگەی "گاڕێیی"یەوە بەناو عێلی گۆرانەکاندا ببەینە ناوچە گەرمیانیەکان، ئاسایی بوو لەحاڵەتی دژایەتی قەڵخانیەکاندا ئەم ڕێگایەشمان لێ دەبەسترا.

باوكم بێ لەیەكدانـەوە ئـەم مەوزوعـەی لەگـەڵ شـەرەف ئەلمولكدا كـردەوە، هەروەك ئەو گوێڕایەڵی زەرەروزیانی ئێمە نـەبوو، بـەڵام لەبـەر ئـەوەی بەڵگـەكانی ئێمە بتەو ولەجێی خۆیدا بـوو نەیـدەتوانی بەئاسـانی لاری لێبكـات وناچـار خۆیـدا بەدەستەوە وڕازی بوو. باوكم هەروا پێـی ڕاگەیانـدبوو چـونكە هـۆزی وەلەدبـەگی تـالانكراوە توانـای دانـی بـاجی سـاڵەكانی پێـشووی لـە ووزەدا نـەماوە، وهـۆزی باوەجـانی كـە زەرەرو زیـانێكی ئـەوتۆیان لێنەكـەوتووە و خۆیـان لەپەناگایـەكی سـەختدا حەشـارداوە، هـیچ سـوارێك دەسـتی پێیـان ناگـات، تـۆیش بەسێـسەد شەڕكەرێكی باشووكی وجوانڕۆیی هێزی بەرەنگاری ئەوانت لە ووزەدا نیە، كەواتـە بەرژەوەندیت لەوەدایە لە بەدواچوون وچاودێری وەلەدبەگییەكان چاوبپۆشیت وبۆ دواچوون وسـەركووتی باوەجانییـەكان لـە هـۆزی قەڵخانییـەكان كـە ئاشـنای ئـەو ناوچانە وتاشەوانی چاكن كەڵك وەربگریت و داوای یارمەتییان لێ بكەیت.

شەرف ئەلمولك پەند وئامۆژگاریەكانی باوكمی بەدڵ بوو، گوێی بۆ ڕاهـێڵاو بـۆ جێبەجێ كردنی پێشنیارەكانی داوای یارمـەتی لێكـرد. بـاوكم نامەیـەكی بـۆ عـەلی سوڵتانی قەڵخانی نووسی وداوای یارمەتی لێكرد. قەڵخانیەكان كە دوژمنی خوێنیی باوەجانیەكان بوون ئـەم ڕۆژەیـان لـەخوا داوا دەكـرد، و بەوپـەڕی خۆشـحاڵییەوە بڕیاری هاوكارییـان دابەمـەرجێك دەست لەسـەری فـەتاح بـەگ و وەلەدبەگیـەكان هەڵگرین.

دوای چەند ڕۆژ مانەوە لە مـیراوادا بـۆ بەدواچـوونی باوەجانیـەكان گەیشتینە "دەشتی حُر" شەڕ دەسـتی پێكـرد، سوارەكانیان توانـای بـەرگرییان لـە دەست دابـوو بـەڵام شـەڕكەرە پیادەكانیـان دامێنـی شـاخەكەیان داگـیر كردبـوو، و بەدەستمانەوەبوو ئـەو كاتـەی عـەلی سـوڵتانی قـەڵخانی بەسـەد سـوار ودوو سـەد چـەكدارو نزیكـەی هـەزار پیـادەی بـێ چـەكەوە گەیـشتە شـوێنی شـەڕەكە، بەگەیشتنیان باوەجانییەكان ورەیان بەردا ومەترسیان لێ نیشت. حـەبیبوڵڵا خـان سـەرۆكی باوەجانیـەكان موحەمـەد عـەلی بـەگی كـوڕی نـارد بۆئـەوەی شـەرەف ئەلمولك ببینێت، داوای خۆبەدەسدانەوەی كرد، لەیرادا ڕووداوێ هاتە پێشەوە كـە گەڕاندنەوەی چاكترە. سەرجەم سەركردەكانی لەشكر وسـەرۆكەكانی قـەڵخانی لـە چادرەكەی شەرەف ئەلمولكدا كۆبووبوونەوە، سەبارەت بە چۆنیەتی هێرش كردنە

سەرباوەجانییەکان ووتوێژیان دەکرد، شەرەف ئەلمولك بە فیز و هەیبەتێکەوە دانیشتبوو. لەناکادا میر ئاخورەکەی هاتە پێشەوە سەری دانەواند وووتی قوربان حەمە عەلی بەگ خۆی فڕێ داوەتە "تەویلە"، مەنسوری پیاوی باوکم کە گاڵتەچی بوو ووتی خوا عافووی خۆت وباوکت بکات وادەڵێی "تەویلە"، وەك ئەوە وایە تەویلەکە لە خشت وئاخوڕ دروست کرابێ وچل ئەسپی عەرەبی تێدا بەستراوەتەوە. تەویلەکە چەند یابوویەکی کرندی بەدارێکەوە بەستراونەتەوە، تەویلەی چی..؟ هەمووان گوێیان لە قسەکانی کەربەلایی مەنسوور بوو دەستمانکردە پێکەنین. شەرەف ئەلمولکیش بە گاڵتەکەی زانی بەڵام بەڕووی خۆیدا نەیهێنا و قسەی نەکرد.

شەرەف ئەلمولك پەناهەندەیی و خۆبەدەست دانەوەیان وبەدوادا نەچوونیانی بەچەند مەرجێکەوە قبووڵ کرد. یەکەمیان، سەرجەم باجە دواخراوەکانیان لەگەڵ چوار هەزار تومان جەریمەی یاغیبوونیان بدەن. باوەجانیەکان مەرجەکانیان قبووڵ کرد، دوای ئەمە لەشکرەکە بڵاوەی لێکرد.

ئەم لەشکرکێشیە بۆ ئێمە سوودی گەورەی هەبوو یەکێکیان خەڵکی تالانکراوی سەنجاوی بەم تالانانە کەلەم شەڕەدا بەدەستمان هێنابوو وەزع وبارودۆخی ژیانیانی تا ڕادەیەك چاککردبووەوە، لەهەمان کاتیشدا خزمەتێك بە دەوڵەتی ناوەندییان ئەنجام دابوو. بەپێی فەرمانی سالار ئەلدەولە زیائولدەولە"ضیاء الدولة" سنووورداری قەڵای سەوزی بە باوکم سپارد.

وەرزی پایز کاتێ کۆچی عێل بەسەردا هات هەر ئەو ڕێگایەمان گرتەبەر کە بە گاوری بەناوبانگە ولەنێو عێلی گۆرانەوە تێدەپەڕێت، قەڵا سەوزی وگوندەکانی دەوروبەری ولەوەڕگاکانی ئاقداغمان بەدەستەوە گرت. باوکم لەوەڕگاکانی لەنێوان تالانکراوەکانی هۆزەکەماندا دابەشکرد کە لە فرۆشتنی ئەوەی لە خۆیان زیادە دەستکەوتێ بەدەست بهێنن. عەلی ئەکبەرخانی بەرخورداری بەماڵ ومناڵ ودەوروبەرەکەیەوە چووە نێو کەلورەکان، هەندێ لە تایفەکانی سەنجاوی بەو ئامانجەوە کە ئەو بە یاریوپاڵپشتی کەلورەکان دەتوانن حکومەتەکەی سەربەخۆ وبتەوبکات لای مانەوە.

سەلیم ئاغا کوێخای تایفەی جەلیلوەند بەسەرجەم تایفەکەیەوە هاتنە خزمەت باوکم ولەمەودوا بووە یەکێك لە لایەنگران ودۆستانی ڕاستەقینەی باوکم. هەندێ لە تـیرەی خوسـرەویش هاتنـە ڕیـزی لایەنگرەکانمانـەوە کـاتی بـەهار وەرزی گەڕاندنەوەی عێلی بەسەردا هات لە فەرمانێ زیائولدەولە گەیشت داکۆکی کردبـوو کە پێویستە باوکم بۆ پاراستنی ڕێی کاروانەکان لە قەڵای سەوزیدا بمێنێتەوە. ئەو پەنجا سواری کە لەلایەن میرییەوە موچەیان بۆ تـەرخان دەکرا ناونووسـی کـرد. لەتیرەی سۆفی وسـیمینوەند سـیانزە کـەس وبیـست وحـەوت کەسـی تـر لـەنێوان تیرەکـانی دەوڵەتمەنـد وجەلیلوەنـد وعەباسـوەند وکوێخاکـانی چـالایی هەڵبـژارد وناونووسی کردن ودە کوێخای لای خۆی هێڵایەوە وبەمنیش فەرمانیدا کە لەگەڵیدا بمێنمەوە وپاشماوەی عێلەکەی بۆ ئێلاخ ڕەوانە کرد.

فەرمانڕەوایی ئیقبال ئەلدەولە

لەو قۆناغەدا سالار ئەلدەولـە لـە حوکمـداری کرماشـان دەسـتمان کێشایەوە. مـیرزا محەمـەد خـانی غـەفاری کاشـی نازنـاو "ئیقبـال ئەلدەولـە" بـۆ حکومـەت وفەرمانڕەوایی کرماشان دەستنیشان کرا[١]. وابـڵاو بـووەوە کـە ئـەو نێـردراوە کـە داودخانی کەلور سەرکوت بکات. لەو دەورە وزەمانەدا عێلخانی سـەرۆکایەتی ئـەو عێلە گەورەی کەلورە بەشێوەیەکی فـەرمی بەدەسـت محەمـەد عـەلی خانـەوە بـوو بـەڵام هـەر بـەناو بەدەسـتییەوە بـوو چـونکە لەحەقیقەتـدا فـەرمانڕەوایی ڕەهـا ودەسەڵاتی ڕاستەقینە بەدەست داودخانەوە بوو.

ساڵێ لەمەوپێش زیائولدەولە جێگری حوکمڕانی کرماشان بۆگوێ ڕاکێـشاندن ودامرکاندنی داود خان لەشکرێکی بردە سەر داودخان بەڵام لەشـکرەکەی دەوڵـەت لەنزیکـەی هـارون ئـاوادا لەبەرامبـەر هێزەکـەی داودخانـدا شـکا وبەپەرێـشانیەوە هەرچی تۆپ وقورخانەیان هەبوو کەوتە دەست هێزەکانی داودخان.

دوای ئـەم ڕووداوە دەسـت درێـژی ودەسـەڵاتی داود خـان ڕۆژ بـەڕۆژ بترتـر دەبوو، ناوچەکانی کرماشـان وکوردسـتان جـارێکی تـر دووچـاری فیتنـە وئاشـوب

[١] یەکەمین دەورەی فەرمانڕەوایی ئیقبال ئەلدەولە ساڵەکانی ١٣١٦- ١٣١٩کۆچی بووە.

وئـاڵۆزی بـووەوە. ئـەم بارودۆخـە بـووە هـۆی لابردنـی بەپەلـەی سـالار ئەلدەولـە ودانانی ئیقبال ئەلدەولە لەشوێنی ئەودا.

عەلی ئەکبەر خانی بەرخورداریش وەزعێکی هاوشـێوەی محەمـەد عـەلی خـانی لەکەلوردا هەبوو ئەویش بە نازناو حوکمڕان بوو، بەڵام نەیـدەتوانی لـە سـەنجاویدا دانیشێت ناچار خۆی خستبووە پەنای داودخانەوە. داودخانیش دەکۆشیا یارمەتی بدات لەناوچەی سەنجاویدا فەرمانڕەوایەکی سەربەخۆو بێت، بـەو ئومێـدەوە جگـە لە کەلور لەنێو هۆزەکانی تریشدا لایەنگیری وگوێڕایەڵی هەبێت.

ئیقبـال ئەلدەولـە هێـشتانە عـەلی ئەکبـەرخانی لەسـەر ئیـشەکەی لانـەبردبوو، بەڵام گوێی نەدەدایێ، بەڵام سەبارەت بە مامەکانم خدامروەت خان وخوسرەوخان کە لە ئێلاخدا بوون لوتف ونەوازشتی دەنواند. بەم شێوەیە پشتیوانی داودخان لە عەلی ئەکبەرخان وعینایەت ولوتفی ئیقبال ئەلدەولە سەبارەت بە بنەماڵـەی ئێمـە، ئاگری حەسادەت ودووبەرەکی لەنێوان ئێمە و بەرخوردارییەکانـدا بڵێسەی سـەند. بـاوکم هەمیـشە لـە گەرمیانـەوە بۆمـانی دەنووسـی تـا دەتـوانن بـە هێـوری ڕەفتاربکەن، بەڵکو بێ شەڕ وشـۆڕو کەشمەکـەش کـاری سـەنجاویەکان یەکـسەرە بێتــەوە ودووبــەرەکی ودوژمنــی لــەنێوان ئێمــە وبنەماڵــەی عــەلی ئەکبــەرخانی بەرخورداریـدا کـە ئـامۆزای ئێمـەن نـەمێنێت. بەداخـەوە پێـشهاتێکی نـاخۆش ودڵتەزێن تێکڕا ئەم حسابانەی هەڵگێڕایەوە ولەنێوی برد.

سەرئەنجامی کاری عەلی ئەکبەرخانی بەرخورداری

عەلی ئەکبەرخان کە لەناوچەی کەڵوردا نیشتەجێ بووبوو چاوەڕوانی یارمـەتی داودخانی دەکرد، کوڕەکانی هاندەدا کە لە مایدەشتی سەنجاویدا تەنگ بە کـەس وخزمانی ئێمە هەڵچنن وهۆی فیتنە وگەندەڵی دروست بکـەن تـا بـەو دەستپێـچەو بەهانەوە بتوانێ هێزی کەلور بهێنێتە یاریوکۆمەکی خۆیەوە.

لەو خزمانەمان کە تووشی ڕکەبەری ئەو بووبوون بریتیبوون لـە عـەباس خـان وفەتحوڵاخان ئامۆزاکانی باوکم وبراکانی سوڵتان خانمی هاوسەری خوسـرەو خـان ونیشتەجێی گوندی "عەلی حەسەن" کەلەنزیکی قەڵای چەلەبی دایـە، کـە شـوێنی حوکمڕانی عـەلی ئەکبەرخانـە. پـەیڕەو ولایـەنگرانی بەرخورداریـەکان شـەوانە لـەم

دێهاتانەدا دەستمان دەکردە دەست درێـژی ودزی وجـەردەیی وئاسایـشی خـەڵکی دێهاتەکانیان ئاڵۆز کردبوو.

خوسرەخان بۆ بەرگری لەم دەست درێژی وگەندەڵی یە فـەرمان دەدات مـاڵی عەباس خان وفەتحوڵڵا خان لەوێ باربکەن وبێنە لای خۆی لە "نـیلاوەرە". هـەروا بەپێی فەرمانی ئەو ماڵی ئێمە وماڵی قاسم خان ودایکم قـەڵای قلـیج خانییـان کـە نزیـك جێگـای چـەلەبی بـوو بـەجێهێڵاو هاتنـە قـەڵای خـدامرووەت خـان. لەگـەڵ ئەمەیشدا کوڕەکانی عەلی ئەکبەرخان دەست لە ئاژاوە وبشێوی هەڵناگرن، لەڕۆژی ڕووناکدا چەند سوارێکی خۆیـان دەنێرنـە گونـدی عـەلی حەسـەن ودوو هێـستر کـە خـەریکی جـووت بـوون دەفـڕێنن وڕەشـید خـانی کـوڕی عـەباس خـان کـە بـۆ سەرپەرشـتی کاروبـاری کـشتوکاڵ وفەلاحـەکان مـابۆوە لەگەڵیانـدا دەکەوێتـە شەڕەوە. کوڕەکانی عەلی ئەکبەرخان لەگەڵ لایەنگرەکانیاندا گوندی عەلی حەسەن ئابلۆقەدەدەن، وپەیکێك ئەم هەواڵەی گەیانـدە "نـیلاورە". ئاهوخـانی هاوسـەری ڕەشـیدخان دەسـت دەکاتـە قیـژەوگریان وقـژ ڕنـین. حـەبیبوڵلا خـانی کـوڕی خوسـرەوخان تـووڕەدەبێ وبەچـەند سـوارێکەوە بەپەلـە دەڕواتـە یـاری ڕەشـید خانـەوە هـەواڵ گەیـشتە مـاڵی ئێمـەش قاسـم خـانی بـرام بەهێزێکـەوە، کـە لەژێردەستیدا بوو، بەدوایاندا دەکەوێتە ڕێ. بەگەیشتنی حەبیبوڵلا خـان وشـاڵاوی توند وبەهێزی کە بەئاسانی بەرگەی نەدەگیرا، هەردوو گوندەکەی عەلی حەسەن لە ئابلۆقە ڕزگار دەکات و هێرش کەرەکان هەڵدێن وتـانزیکی قـەڵای چـەلەبی دوایـان دەکەون، فیشەکێك لە سەنگەرەکانی قەڵاوە بەر سینەی حەبیبوڵلا خان دەکەوێ، هاوڕێکانی تەرمی نیوەگیانی بۆ گوندی عەلی حەسەن دەگێڕنـەوە. اللاهیـار خـانی سەنجاوی کە بۆ یاری کوڕەکـانی عـەلی ئەکبـەرخان هـاتبوو کـە هـەواڵی کوشـتنی حەبیبوڵلا خان دەبیـسێت، بەرژەوەنـدی خـۆی لـەوەدا نـابینێ کـە دەسـت بخاتـە خـوێنی ئێمـەوە، لەگـەڵ هاوڕێکانیـدا خـۆی دەگەیەنێتـە خەڵکەکـەی ئێمـە کەلـە گوندی عەلی حەسەن کۆبووبوونەوە. خاڵۆکـانی ئێمـە کـە تـازە دۆسـتییان لەگـەڵ بنەماڵـەی عـەلی ئەکبەرخانـدا بەرقـەرارکردبوو، لـەو شـەڕەدا بەلایـەنگیری ئـەوان بەشـدارییان کردبـوو، بـەو پـەڕی پەشـیمانی وشەرمەسـارییەوە گەڕانـەوە بـۆ ماڵەکانیان.

خۆرئاوای ئەو ڕۆژە عەلی ئەکبەرخان بە بێ دەرەتانی وپەژارەیەکی فراوانەوە دەگەڕێتەوە ماڵەکەی. داودخان پێی ڕاگەیاندبوو چونکە حکومەتی کرماشان تازە گۆڕاوە لەبەرژەوەندی خۆیدا نابینێ کە دەست بخاتە ئەم شەڕو شۆڕ وکەشمەکەش و دووبەرەکیەوە.

بنەماڵەکەمان ئەو شەوەمان لەپاڵ تەرمی حەبیبوڵلا خاندا کە گیانی دەدا بردە سەر. قاسم خانی برام سوێندی خواردبوو کە دەمار لەڕۆژگاری دوژمنان دەربهێنێت وکاریان یەکسەرە بکاتەوە. بەیانی ئەوڕۆژە بۆ تۆڵە سەندنەوە هێرش دەبەنە سەر قەڵای چەلەبی عەلی ئەکبەرخان منداڵەکانی کە توانای بەرگرییان لەخۆدا نەدەبینی قەڵاکەیان چۆڵ کرد و بەرەو ناوچەی کەلور هەڵهاتن، قاسم خان تەعقیبانی کرد وکەوتە شەڕەوە لەگەڵیاندا، لەو شەڕەدا دوو کەس لەپیاوەکانی عەلی ئەکبەرخان کوژریان، بەڵام خۆیان بەساغ وسەلامەتی گەیشتنە کەلور. هێزی هێرشکەرەکانمان قەڵای چەلەبییان وێرانکرد، سەرجەم ماڵ وشتومەك ومەڕ وئاژەڵ و وڵاخیان بەتاڵان برد، ودوو گوندی چەلەبی وقبلاق نەپان وێران وتاڵان کرد، کە ئێستاکەیش هەر وێرانە.

قاسم خانی برام گەڕاندییەوە، کە گەڕاینەوە حەبیبوڵلا خان لە حاڵەتی گیانداندا بوو، دەم ورووی هەڵزناویم ماچ کرد، پرسی: برا چیت کرد؟ سەبارەت بە هاڵهاتنی عەلی ئەکبەرخان و وێران وتاڵانکردنی گوندەکانیم بۆ باس کرد. ووتی ئیتر مەرگ لام ئاسانە و زۆری پێنەچوو گیانی دەرچوو. جێی داخ وئەفسوسە بۆ لەناوچوونی حەبیبوڵلا خان کە دایك لە سەنجاویدا بەدەگمەن یەکێکی وك ئەو لە ئازایی ودلێری وبوێریدا دەخاتەوە.

خوسرەوخان مەیتی کوڕەکەی دەباتە گوندی نیلاوەرە ولەوێ دەینێژن. ئەمان للا خان وکەریم خان وخاڵۆکانمان بە پەشیمانی وترسەوە شەو دەڕۆنە سەر گۆڕەکەی حەبیبوڵلا خان ودەبنە پەناهەندەی خوسرەوخان، کە ئەو هەواڵە دەبیسێت کوڕەکەی تری سوحبەت خان دەنێرێتە شوێنیاندا ودەیانباتەوە بۆ ماڵ وماچیان دەکات ونەوازشتیان پێ ڕەوا دەبینێت وپێیان دەڵێت من داخی لەدەست چوونی کوڕە لاوەکەمم بینی هەرگیز ئەو مەودایە بەخۆم نادەم کە ئاغاخانی باوکتان تووشی ئەو داخە سەختە بێت. زۆرتر هۆی نەوازشت ومەحەبەتی

خوسرەوخان سەبارەت بەئەوان لەبەرخاتری قاسم خانی برام ومن بوون چونکە ئەوان خالۆی ئێمە بوون.

عەلی ئەکبەرخان دوای ئەم ڕووداوە ماوەیەکی زۆر لەناوچەی کەلوردا مایەوە وکاتی وەهایش بووبەدەست کورتی وهەژارییەوە لەخاکی عوسمانیدا بە پەناهەندەگی ژیانی دەبردە سەر، ئیتر هەرگیز نەیتوانی بۆ ناوچەی سەنجاوی بگەڕێتەوە.

فەرمییەتی حوکمڕانی باوکم

لەسەر سنوور هەواڵی شەهید بوونی حەبیبوڵلا خانمان پێگەیشت، دونیا لەبەرچاوماندا ڕەش وتاریك بوو، لەناوچوونی بۆ بنەماڵەکەمان زیانێکی یەکجار گەورە بوو، کە هەرگیز جێی پڕنابێتەوە. کوێخاکانی سەنجاوی لەگەرمیان تێکڕا هاتنە خزمەت باوکم وپاڵپشتی ولایەنگیری خۆیانیان خستە ڕوو. ئیقبال ئەلدەولەیش نامەیەکی پڕ سۆزی بۆدڵدانەوەمان نارد وئاماژە بەو وەعد وبەڵێنەی حکومەت کردبوو وداخوازی کردبوو هەرچی زووترە خدامروەت خان بێتە لای بۆ سەروسامان دانی وەزع وکاروباری بنەماڵەکەمان. بێگومان ئیقبال ئەلدەولەیش دەیویست نەوازشت و لوتفمان لەگەڵدا بکات، بەڵام هۆی سەرەکی ئەم لوتف ونەوازشتە چاککردنەوەی وەزع وبارودۆخی ئێمە نەبوو، بەڵکو بۆ ئاراستەکردنی کاروباری حکومەتەکەی وبەدەست هێنانی بەرتیلێك کە لەسەرۆك هۆز ودەسڕۆیشتووەکان دەسێنرا. لەو قۆناغەدا بەرتیل دوو شێوەی هەبوو بەرتیلێك کە گوناهکارێك یان تۆمەتبارێك بۆ ڕزگارکردنی خۆی بە کاربەدەستانی حکومەت دەیدا. بەرتیلێکیش کە سەرۆك هۆزەکان وکەسایەتیە ناودارەکان پێشکەشیان دەکرد بۆ پێشکەوتن وپلە ومەقام بەدەسهێنانیان لە سایەی حکومەتەوە.

لەحەقیقەتداجیاوازییەك لەنێوان ئەوەی خزمەتی دەکرد وئەوی تر کە خیانەتی دەکرد نەدەبینرا. هەرچۆنی بێت دەس ودائیرەی حکومەت مەسرەف وخەرجیان پێویست بوو. خدامروەت خان کە ئازموونێکی زۆری لە کاروباری میریدا

هـەبوو ڕۆیـشتە شـار دوای چـەند ڕۆژێـك فـەرمانی حوكمـداری عێلـی سـەنجاوی وسەرسنووورداری و پاراستنی سنووری بۆ باوكم هێنا[1] .

ئەو ڕۆژەی كە ئەم نامـەی پـڕ لوتـف ونەوازشـتەی ئیقبـال ئەلدەولـە گەیـشتە دەستی باوكم ڕووی كردە من وفەرمووی نازانی لەم نامەدا چی نووسـراوە، ئەگـەر خوێنــدەوار بووایــەی ئــەم نامــەت بخوێندایەتــەوە شــانازیت دەكــرد، ئێــستاكە نەخوێندەواری وادیارە سەبارەت بە كاروباری مـن بێگانـە وبێخەبـەر دەمێنیتـەوە. ئەم ووتەی وەك چەخماخە لەمندا كاریگەربوو. توانـای مانـەوەم لەمەجلیـسەكەیدا نەما وبەشەرمەسارییەوە لە مەجلیسەكەی چوومە دەرەوە.

سـەید عـەزیز كرنـدی كـە سەرپەرشـتی مـاڵی ئێمـەی دەكـرد لـە خزمـەت دەروێشێكی خاكیدا، كە قەنبەر عەلی ناوی بوو، دەرسی دەخوێنـد، پـێش ئـەوەی ئەم سەرزەنشتە دڵتەزێنە لـە بـاوكم ببیـستم لـە خـەم وپـەژارەی نەخوێندەواریـدا دەسوتیام ومەلول بووم. بەڵام ئەو ڕۆژە بڕیارمدا ئەم عار ونەنگە بەسـەر خۆمـەوە نەهێڵم. ئەم مەوزوعەم لەگەڵ سەید عـەزیزدا بـاس كـرد، منـیش لەگـەڵ دەروێـش قەنبەردا دەس بەكاری خوێندن بووم. داخوازیم لێیان كرد كە ئەم باسە بـە نهێنـی بمێنێتەوە، لای كەس نەیدركێنن.

پاش نیوەڕوان كە هەمووان دەخەوتن من لەگـەڵ مامۆسـتا نوێیەكەمـدا وەك گوناهكارێـك كـە بیـەوێ ئاسـەواری تاوانەكـەی بـسڕێتەوە ولـەنێو بـەرێ، دەسـت بەكاری خوێندن ونووسین دەبـووم. چـونكە مایـە وبنـچینەیەكی خوێنـدنی منـاڵیم هـەبوو لەگـەڵ بڕیـارو توانـای لاویمـدا تێكـەڵاوم كـرد وبـە گـورجی لـە خوێندنـدا پێشكەوتم، چەند مانگێك تێنەپەڕی بووكە سەعدی وحافزم بەچاكی خوێندەوە، بە خەتێكی ڕێك وپێك وخوێنراوەوە نامەم دەنووسی.

---

[1] لە ساڵنامەی ساڵی ١٣١٤هـ.ق كە پەیوەستی بەشی دوومی مێـژووی پاشـاكانی ساسـانی یـە، بەم شێوە باسی سەركردەكانی ناوچەكانی كرماشانی كردووە. جەنابی ئیقبـال ئەلدەولـە والی كرماشان وسەرحەدی عیراقەین جەنابی میری میرانە مەزنەكان زەهیر ئەلمولك ئـەمیر تومـان، میری میران محەمەدعەلی خان ئەمیر تومان ئێلخانی كەلور مـیری میرانـە مەزنـەكان حوسـەین خانی ئەمیر تومان حاكمی گۆران، سەركردەی میرە مەزنـەكان شـێر محەمـەد خـان سـەرۆكی تایفەی سەنجاوی، سەركردەی میرە مەزنەكان معاون نیزام حاكمی سەنقور.

ڕۆژێ لە مەجلیسی باوکمدا نامەیەك لە سوحبەتوڵڵا خانی ئامۆزامەوە پێم گەیشت، نامەکەم کردەوە دەستم کردە خوێندنەوەی باوکم بەسەرسامییەوە دەیگوت تۆ کەخوێندەواریت نیە بۆچی سەیری نامەکە دەکەیت..؟ عەرزم کرد خوێندن ونووسین مەرجی خوێندەواری نیە؟ فەرمووی کەواتە بیخوێنەوە، عەرزم کرد نەخێر ئەمیانە ناخوێنمەوە، نامەکەی ئیقبال ئەلدەولەم بدەرێ تا بیخوێنمەوە. بەپەلە سندووقی نامەکانی داواکرد، نامەکەی دا بەدەستمەوە، نامەکەم لەسەرەتاوە تاکۆتایی بێ لارو پێچ وهەڵە و وەستان بەدەنگێکی بەرز خوێندەوە. ڕووی باوکم لەخۆشیدا وەك گوڵ گەشایەوە، فرمێسکی شادی وغروری کە ئەو ڕۆژە لەچاوم هاتە خوارەوە ئەو عەرەقی شەرمەسارییەی لەمەوپێشمی سڕییەوە. دڵم ئارام وئاسوودە بوو، پتر لەوساکە کەوتمە بەر لوتف ونەوازشتی باوکم. دوای ئەم ڕووداوەیش هەر لەخوێندن ونووسیندا بەردەوام بووم تا گەیشتمە پلەیەك کە لەنێوان سەرجەم سەرۆك هۆزەکانی ئەو کاتەدا منیان بە نووسەر وخوێندەوار دەژمارد. گومان لەوەدا نیە لەشاری کوێراندا یەك چاو پاشایە.

سەرکوتکردنی دەست درێژکەرەکانی عێراقی وعوسمانی

هەر کە فەرمانی حوکمداری باوکم گەیشت، عەلی ئەکبەرخانی بەرخورداری کە لە یاریوکۆمەکی کەلورەکان نائومێد بووبوو، کەوتە نامە نووسین بۆ عەرەبەکانی ڕەبیعە وبەنی وەیسی عێراق هانیانی دەدا کە لەوەڕگای "باخچە وقەتار" کە لە تەسەروف و دەسەڵاتی سەنجاوییەکاندا بوو، بسوتێنن.

ڕۆژێك کە هەواڵی سوتاندنی لەوەڕگاکانمان پێگەیشت باوکم یەکجار ناڕەحەت وتووڕە بوو، ووتی ئەم کردەوە ئەوپەڕی جانەوەرییە پێویستە بڕۆیت ئەو ئاگرە بکوژێنیتەوە، ئەم فەرمانە ئەوپەڕی ئارەزووم بوو، سی سوارم لە چاکترین وئازموودەترین سوارەکانم هەڵبژارد. پاش نیوەڕۆی ئەو ڕۆژە لە قەڵا سەوزیوە کەوتمە ڕێ، ئێوارە لە شوێنێکدا کە بە تەپ "کل" بەناوبانگە ڕاوەستاین، وڵاخەکانمان ئالیك دا وخۆمانیش شیوی ئێوارەمان خوارد. پاش نیوەشەو گەیشتینە "نی کەنە". چوار کەسم نارد کە دەوروبەری کانی ناوچەکە بە نهێنی بپشکنن، دەمویست بزانم ئەگەر عەرەبەکان لەوێدا بن هێرش ببەینە سەریان.

پیاوەکـان هـەواڵیان هێنـا کـە جـێ سمـی ئەسـپەکان و لێڵـی کـانی وسەرچـاوەکە ئەوەدەگەیەنێ کە عەرەبەکان بەم زووە ئەم شوێنەیان بەجێهێڵابێت، وادیارە لـەم دەوروبەرەدان. دووبـارە دوو کەسـی تـرم نـاردە نێـوان قامیـشەڵان وزەلەکانـەوە، پێیانم ووت لەوێدا خۆیـان حەشـار بـدەن تـا هـەواڵێکی ڕاسـتیمان بۆدەهێننـەوە، بمێنینەوە.

سبەی زوو پیاوەکان هەواڵیان هێنا کە عەرەبەکان نزیکەی هەشتا سوار بەڵکو بتریشن، دە تا دوانزە سـواریان بینیـووە کـە "کونـەکان"یـان پـڕ لـەئاو دەکـرد و ڕۆیشتن وئێستاکە لـەو دەوروبـەرەدا ئاگریـان کردۆتـەوە. بەپەلـە کەوتینـە ڕێ تـا پـێش ئـەوان سەرشـاخی باخـچەی بـچووك بگـرین ولەوێـدا دامـەزرێین. هـەر کـە گەیشتینە سەر شاخەکە، سەد پێیەك لێیان دوور بووین کە لەگەڵ هەندێ لەوانـەدا ڕووبەڕووبووینــەوە، ئـەوانی تریـان بڵاوبووبونــەوە، سـەرگەرمی ئـەو کـردەوە قێزەونەبوون ئەویش سوتاندنی لەوەڕگاکانە. بەزمانی کـوردی قیڕانمانـە سـەریاندا بەعەرەبی وەڵامیان داینەوە، چونکە بەرزایی شـاخەکە بەدەسـتمانەوەبوو خۆیـان بـۆ ڕانـەگیراو هــەڵهاتن، بیـست شـەڕکەرێکیان لەبەردەممانـدا سـەنگەریان گـرت، ئێمــەش لـە ئەسـپەکانمان داوەزیـن لەگەڵیانـدا کەوتینـە شـەڕەوە وهەنـدێ لـە چـەکدارەکانمان هێرشـیان کـردە سـەر سـەنگەرەکانیان، لـەپێش هەموویانــەوە سەلیمی عەلی ئاغا بوو، کە ئەوپەڕی ئازایی وبوێری نواند. بێ مەترسی لە گوولـەی دوژمن خۆی گەیاندە سەنگەرەکەیان، چەکدارەکانی تریش بەدوایدا کەوتنە هێرش بردنــە سـەریان عەرەبـەکان خۆیـان بـۆ ڕانـەگیرا وتێکـڕا هــەڵهاتنیان هەڵبــژارد وکوژراوەکانیــان بــەجێهێڵا لــەنێوان کوژراوەکانــدا مــەیتی "جــەلعودی ڕەبیعــە" سەردەستەی جەردە وپیاوخراوەکانمان دۆزییەوە.

دوای کوژانەوەی ئاگرەکـانی لـەوەڕگاکان بەسـەرکەوتنەوە گەڕاینـەوە. بـاوکم تەلوگرافێکی سەبارەت بـە دەسـت درێـژی عەرەبـەکان وسـووتاندن وئاگربـەردانی لـەوەڕگاکان بـۆ ئیقبـال ئەلدەولـەی نـاردبوو، ڕووداوەکـانی پێڕاگەیانـدبوو، دوای گەڕانــەوەمان دووبـارە بـە خـەڵکێکی زۆرەوە چـووینە قەسـری شـیرین. بـاوکم سـەرلەنوێ ڕاپـۆرتی سـەرکوت کردنـی دەسـدرێژیکەرەکان وکـوژرانی جـەلعوودی

عەرەبی بۆ نووسی. ئێوارەی ئەو ڕۆژە تەلوگرافی ئیقبال ئەلدەولە سەبارەت بە ڕێزلێنانی باوکم ودەستخۆشی لە ئازایی وبوێری من گەیشتە دەستمان.

لەئەنجامی ئەم ڕووداوەدا لەلایەکەوە کەوتمە بەر نەوازشت ولوتفی باوکم ولەوسا زیاتر پشتی پێدەبەستم وموتمانەی پێ دەکردم، ولەلایەکی ترەوە حکومەتی کرماشان ناسیمیان وگرنگیان پێدام. هەروا لەنێوان تایفەکانی "میزۆپۆتامیا"دا ناوبانگم دەرکرد وئاوازەم بەرز وبلاو بووەوە.

نزیکی وەرزی پایز باوکم گەڕایەوە بۆ ئێلاخ تا وسیلەی کۆچ وباری عێلەکەمان ئامادە وڕێك بخات وخۆی بەشێوەیەکی تایبەتی بگاتە خزمەت فەرمانڕەوای کرماشان. لە غیابی خۆیدا سەرپەرشتی سنوور وپاراستنی سنوورەکان وڕێگاکانی پێ سپاردم. ئەو دووسێ مانگە بەوپەڕی تواناوە نەزم وئاسایشی سنوورەکانم پاراست وترسێکی زۆرم خستە دڵ خانەقینیەکان و عەرەبەکانی سەر بەعوسمانیەکانەوە.

عەلی ئەکبەرخان حوکمڕان وسەرۆکی پێشووی سەنجاوی لە دەورەی بەرپرسیاریەتی سنووری خۆیدا چەند پارچەیەك لە موڵکەکانی قەلا سەوزی دابووە چەند تەبەعەیەکی عوسمانی. ئەوانە هیچ باجێك یان حەقی موڵکانەیان بەکەس نەدەدا، چەند پارچەیەکی زەوی زیاتریشیان لەو دەوروبەرەدا داگیرکردبوو، بەڵکو ئەم زەویانە زۆربە بەدەست چاوشەکان ویان باش چاوشەکانەوە بوو، بەمانا بەدەستی یاساوڵەکانی عوسمانییەوە بوو، کە لە قشلەکانی سەر سنووردا کاروباری پاراستنی سنووریان پێ سپێردرابوو.

ساڵێ لەمەوبەر باوکم بۆ بەدەسهێنانی ئەو زەوی وزارانە هەوڵ وتەقەلای دابوو بەلام نەگەیشتبووە ئەنجامێك. ئێستاکە بەرپرسیاریەتی سنوور بە ئەستۆی منەوە بوو، نامەیەکم بۆ عەباس خان "عطاء الوزارة" کە بەرپرسیاری ئێران بوو لە خانەقین نووسی، ڕوونم کردەوە کە چاوشەکان وباش چاوشەکانی قشلەکانی سنوور چەند پارچە زەوی ئێرانیەکانیان لە دەورەی حوکمداری عەلی ئەکبەرخانی بەرخورداریدا بەناڕەوا داگیر وزەوت کردووە، پێویستە لەگەڵ قائیمقامی خانەقیندا ووتووێژ بکەیت، ئەم دوو خاڵە بگرنە بەرچاو:

یەکەم: پێویستە ئیمساڵ حەقی موڵکانەکەمان بەتەواوی ڕەوانەی بکەن.

دووم: لەمەودوا مافی کشتوکاڵیان لەو زەوییانەدا نیە.

دوای چەند ڕۆژێك وەڵامی نامەکەم هاتەوە، ناوبراو ووتبووی هەرچی دەکۆشم دانوستان دەکەم لەگەڵیاندا سەبارەت بەم مەوزوعە وەڵامێکی ڕاست نادەنە دەستمەوە، دەڵێن ئەوەی زۆری هەیە مافی تەسەروفیشی هەیە.

منیش بڕیارمدا کە دەست وبازوویەکی بەهێزیان پێ نیشان بدەم. بەپەلە چەند سوارێکم ڕاسپارد کە هەموو کشتوکاڵەکانیان بسوتێنن، بیست گایشم ڕەوانە کرد هەموو بوێستانەکانیان وسەوزی کارەکانیانی هەڵگەڕاندەوە، خۆمیش بە سوارێکی زۆرەوە لەبەرامبەریاندا ئامادەبووم. نەیانتوانی بچووکترین بەرتەك نیشان بدەن. لەدوو ڕۆژدا کارەکان سەری گرت، ئەم ڕووداوەم بەدرێژی گەیاندە ئیقبال ئەلدەولە. لەحەقیقەتدا لە سەرزەنشتی میریی دەترسام بەڵام بەپێچەوانەوە وەڵامەکەی سەراپا ڕێزلێنان وسوپاس وقەدردانی بوو.

لە زوسانی ئەو ساڵەدا کە عێل بەگشتی لەخزمەت باوکمدا هاتبوونە گەرمیان و تێکڕا بەسەر لەوەڕگاکانیانەوە جێگیر بووبوون، ڕووداوی بەم شێوەیە ڕوویدا:

یوزباشییەك بەناوی "یونس ئەفەندی" کە سەرۆکی یاساوڵەکانی عوسمانی وسەرپەرشت ولێپرسراوی قشلەکان، لەڕووباری دیالەوە تا ڕووباری ئەڵوەند، بوو، بەخەیاڵی تۆڵەسەندنەوە لە کردەوەکەی چەند مانگێی لەمەوپێشم، فەرمانی بە کۆویەك لە چاوشەکانی دابوو چەندگەلەیەك لە ئاژەڵەکانی تایفەی عەباسوەندی سەنجاوی بەبەهانەی لە مەرزێتی پەڕینەوە فڕاندبوویان، نیوەڕۆ هەواڵی ئەم دەست درێژی وجەردەییەم پێ گەیشت، باوکم بەپەلە فەرمانی دا بجوڵێینەوە بەرەو قشلەی "قەڵەمە" کە جێگای ڕووداوەکە بوو ڕۆیشتین، کە لەوێ سەیرمان کرد زیاتر لە پەنجا یاساوڵ لەگەڵ ئەوانەی کە بۆ وەرگرتنەوەی ئاژەڵەکانیان هاتبوون کەوتوونەتە شەڕەوە. بێ وەستان هێرشمان کردە سەریان، یاساوڵەکان پاش بەرگریەکی کورت هەڵهاتن، سەنجاویەکان مەڕوماڵاتەکەیان وەدەست کەوتەوە، گوندی قەڵەمەمان ئابلۆقەدا. یوزباشی یونس ئەفەندی لەگەڵ سوارێکی یاساوڵدا تووشی من وکوێخا ئەکبەری سوهراب هات، یوزباشی ڕووبەڕووی من بووەوە، ئەکبەر سوارەکەی بەگولەیەك تەختی زەوی کرد، ئەسپ وچەکەکەی داگیرکرد، من گەیشتمە نزیکی یونس نەمدەویست بیکوژم، قیڕاندمە سەریدا کە

خۆی بدات بەدەستەوە، لەم گێروداوەدا حاجی مورادی سەنجاویش گەیشت، هەر بەسوارییەوە ملی یونسی گرت وهەردووکیان لە ئەسپەکە کەوتنە خوارەوە، بەپەلە گەیشتمە سەریان ولولەی تفەنگەکەم لە سنگی یونس باشی توندکرد، ناچار خۆیدابەدەستەوە، ئەسپ وچەکەکەیم سپاردە یەکێ لە هاورێکانمان، ئەکبەری سوهرابیش بەدەست کەوتەکەیەوە گەڕایەوە، لەناکادا سوارێکی سەنجاوی کە ناوی عالیخان بوو، بە"عالکە" ناودەبرا، کە قینێکی کۆنە عوسمانیەکانی لەدڵدابوو، گەیشتە لامان بێ پرسیار و وەڵام فیشەکێکی نا بە سنگی یونس ئەفەندییەوە، کت وپڕ گیانی لەدەست دا، لەم کردەوە دڕندانەی عالیخان بەحەدێك تووڕەبووم، ویستم هەر لەوێدا بیکوژم، بەڵام سوارەکان وکوێخاکان شەفاعەتیان بۆ خوازی ونەیانهێڵا دژی کارێك ئەنجام بدەم.

دوای کوشتنی یونس ئەفەندی هێرشمان بردە سەر قەڵەمە وهەرچی ئاژەڵیان هەبوو کەوتە دەستمان، نزیکەی عەسر شەڕوپێکدادان کۆتایی هات، لەیاساوڵەکان چوار کەس ولەئێمەش دوو کەس کوژران، یەکێکیان یار عەلی کە یەکێك لەسوارچاکە هەڵبژێردراوەکانی سەنجاوی بوو.

پاش ئەم ڕووداوە بەرپرسانی عوسمانی کەوتنە خۆیان و زانیان کە سەرپەرشتیکەر ولێپرسراوی ئەم قۆناغەی سنوور پیاوی سازش وبەرتیل نین وپێویستیان بەخزمەتکاری ونەوکەری دەوڵەتێکی بێگانە نیە، ولەسەر بەرژەوەندی وڵات وهاووڵاتیەکانیان بازرگانی ناکەن.

دوای ئەم ڕووداوە یاساوڵەکانی عوسمانی بەتایبەتی باش چاوشەکان بوونە دوژمنی خوێنەخواری سەنجاویەکان وهەمیشە کاربەدەستانی حکومەتی عوسمانییان دژیان هاندەدا. لەنێوانماندا چەند جارێك شەڕوشۆڕ ڕوویدا، بەڵام بەویستی خوای گەورە هەمیشە ئەنجامەکان بە سەرکەوتنی ئێمە تەواو دەبوو. لەم شەڕانەدا زۆر بە شێتانە وسەرپەتییەوە پەلامارم دەدا. ناوم بووە مایەی ترس ودڵەلەرزەی دوژمن، وابەناوبانگە ئافرەتانی خانەقین مناڵەکانیان بە ناوهێنانم دەترساند، ووشەی "سەرپەتی هات" لە وتەکانیاندا ئاماژە بۆ من بووە.

بەم شێوەیە لەنێوان تایفەی سەنجاویدا سنووردار وپاراستنی سنوور لە مەرجەکانی ئێران پەرستی دایە، لەنێوان تایفەی سەنجاویدا. بەو واتایە

دووبـــەرەکی و کەشمەکەشـــی بـــەردەوام لەگـــەڵ خـــەڵکی ئـــەولای ســـنووردا ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ توندوتیژی ودەستدرێژی هەمیشەیی لێپرسراوانی دەوڵەتی عوسمانی دا کە هێشتانە لەنێو ئێمەدا بە دەوڵەتی ڕۆم بەناوبانگ بوو، بـووە هـۆی خۆنواندنی هەستی سەربەخۆیی و خۆیبوون لەدیوی ئێمـەدا وهەسـت بـە جیـاوازی لـەوان وخۆبـەزلتر زانـین سـەبارەت بەوانـەی لـەولای مـەرزەوە دەژیـان، هـاتبووە کایەوە. هەر ئەم هەستە بووە هۆی حەزلێکردنی داستانە دێرینەکانی ئێـران، وەك شانامە وداستانە نیشتمانیەکانی تر کە بەلەهجەی کوردی لـەنێوان ئێمـەدا بـاوبوو، لەشەونشینیەکاندا دەخوێندرایەوە، وەکو داستانی حەوت لەشـکری ئێـران وتـوران وداسـتانی شـەڕی نـادر وتوپـال وداسـتانی "کـەنیزەك". ئـەم داسـتانە باسـی کـەنیزەکی دەکـات کـە لـەئێرانی ئابلۆقـەدراو وتـالانکراودا هەڵـدێت ولەدەشـتێکدا تووشی چەند پاڵەوانێکی ئێرانی دێت کە خەریکی ڕاو وشکارن.

سـتەمی ئافراسـیاو وکارەسـاتێك کـە بەسـەر خـەڵکی ئێرانـدا هـاتووە بۆیـان دەگێڕێتەوە، سەرزەنشتیان دەکات کە ولاتەکـەیان کـاول و وێـران کـراوە وئـەوان خەریکی ڕاو وشکارن. ووتەکانی کاریگەری خۆی دەکـات وپاڵەوانـەکان دەسـت لـە شـکار وڕاو هەڵـدەگرن ودەچـنە یاریوهانـای هاوولاتیەکانیانـەوە، سـەرئەنجام ئێرانیەکان سەرکەوتن بەدەست دێنن ودەبێتە بەشیان.

کارەساتێکی نوێ

لـەکۆتایی بـەهاری ئـەو سـاڵەدا، بـاوکم گەڕایـەوە بـۆ ناوچـەکانی هاوینـەی مایدەشت، ئەو شوێنەی کە موڵك وقـەلاو ماڵـەکانی ئێمـە ومامـەکانمی تێـدا بـوو. باوکم سەرلەنوێ سەرپەرشتی سنووری بەمن سپارد، شەست سواری هەڵبژاردە لـە سوارەکانی عێـل لام مانـەوە، خـۆمیش سـی سـواری خزمـەتکاری تایبـەتی تـازەم گرتبـــوو. نزیکـــەی ســـەد ســـواری هەڵبـــژاردە وچـــالاك هەمیـــشە ئامـــادەی بزاڤوجولاندنـــەوە بـــوون وهێزێکـــی بـــچووك بـــەلام کاریگـــەربووین کـــە تێکـــڕا دراوسێکانمان حساویان بۆ دەکردین.

لـەوەرزی هاوینـدا سـەرجەم سـەرکردە وکوێخاکـانی سـەنجاوی بـۆ بەشـداری لەسـاڵیادی شـەهید بـوونی حـەبیبوڵلا خـان دەڕۆنـە مـاڵی خوسـرەوخانی مـامم.

لەگەرمەی پرسەکە هەستی خەڵکەکە هاتبووە جۆش لەکاتێکدا هێشتانە هەمووان جلی ڕەشی تەعزیە وماتەمینیمان دانەکەندبوو، بڕیار دەدەن لەتۆڵەی ئەو لاوە شەهیدەدا دەستێکی تر لە عەلی ئەکبەرخانی بەرخورداری حوکمڕانی پێشووی سەنجاوی بوەشێنن، کە لەوکاتەدا لەناوچەیەك لەنێوان کەلور وسەنجاویدا کە نیو فەرسەخ لەشارۆچکەی هارون ئابادەوە دوورە دەژیا. بەداخەوە ئەم بڕیارە "پەلە"یە بووە مایەی کارەسات وماتەمێکی گەورەتر بۆ بنەماڵەکەمان وتایفەی سەنجاوی. بۆ ڕوون کردنەوەی ئەم ڕووداوە ناخۆشە ڕێکەوتی ئەو ڕۆژانە محەمەد عەلی خان ئێلخانی فەرمی کەلور، داود خان سەرۆکی تیرەی خالیدی وسەرکردەکانی تیرەی سیاە سیاە وشیانی کەدوژمنی یەکتربوون بۆ هارون ئاوا دەعوت دەکات، تا نێوانیان چاك بکاتەوە، ئاشتی وتەبایی لەنێوانیاندا بەرقەرار بکات. تێکڕا لە ترسی یەکتریدا بەسوار وچەك وبەرگ وتفاقەوە کە نزیکەی دووهەزار سوارێك دەبوون لە هارون ئاوا کۆبوونەوە. خەڵکی قین لەدڵ وبەشوێن تۆڵەداگەڕاوی سەنجاوی لەم ڕووداوە بێخەبەر بوونە، ئەگەنە شوێنێك کە بە "بەرزەکایە" بەناوبانگە ونزیك هارون ئاوایە.

کوێخا ئەکبەری سوهراب هەواڵی گەیشتنی لەشکری کەلوری پێدەگات بەردەمی باوکم وخوسرەوخان دەگرێت وناهێڵێت بڕۆن، دەڵێت سەرجەم سەرکردەکانی کەلور کە نزیکەی دوو هەزار سوارێکن دوێنێ ئێوارە گەیشتنە هارون ئاوا. لەبەرژەوەندیدا نیە لەمە زیاتر بڕۆنە پێشەوە، سەرکردەکانی سەنجاوی بڕیاری گەڕانەوە دەدەن وچەندسوارێك دەنێرن کە ئەو سوارانەی کە لەپێشەوە وەك پێشقراول نێررابوون بیانگێڕنەوە، بەڵام لەکلۆڵی وبەدبەختیدا کە ئەگەنە سوارەکان دەبینن شەڕ لەنێوان هەردوو لادا دەستی پێکردووە، ئەوانیش دەچنە یاری شەڕ کەرەکانیانەوە، عەلی ئەکبەرخان ولایەنگرەکانی توانای بەرگرییان نامێنێ وهەڵدێن، وهەموو ماڵ ومالات وئاژەڵیان تالان دەکرێت وتا هارون ئاوا دەیانفرێنن.

دەنگی تەقەی تفەنگ کە دەگاتە کەلوڕەکان سوار دەبن و وەکو لافاو سوارەکانی سەنجاوی ڕادەماڵن وتا شەش فەرسەخێ دەکەونە شوێنیان ولەم شەڕەدا خوسرەوخانی مامەم وسوحبەتوڵلا خانی کوڕی وعەلی پاشاخان کوڕی

فەتحوللّا خان ومیرزا کوڕێ موسا لەسەنگەرێکدا دەکوژرێن، لە سەنگەرێکی تردا ئەکبەر سوهراب ئەو سوارە ناودارەی سەنجاوی دەکوژرێ، هەرلەو شوێنەدا کە خوسرەوخان وهاوڕێکانی دەکوژرێن قاسم خانی برام دەکەوێتە بەرشالاوی چەند چەکدارێکی کەلّورەوە وئەسپەکەی دەکوژرێت، بەلاّم بەوپەڕی ئازاییەوە خۆی لەمردن ڕزگار دەکات ونیوەشەو بە پێیەکی زامدارەوە دەگاتە گەهوارە شوێنی حوکمڕانی حوسەین خانی گۆران. لەوێدا هەواڵی کوشتنی خوسرەوخان وسوحبەتوڵلا خان وئەوانی تر دەداتە باوکم وسبەی بە ڕێنمایی ئەو مەیتەکان دەگوێزنەوە ناوچەی سەنجاوی و لەوێدا دەیان نێژن.

ئەم کارەساتە دڵتەزێنە فاجیعەیەکی مەزنی تر بوو کە بەهۆی دەست درێژی کەلّورەکانەوە لەئێمە کەوت. سەنجاویەکان بۆ ساڵێکی تریش ڕەش پۆش بوون. ئیقبال ئەلدەولە کە ئەم هەواڵەی بیست بەڕووکەش بۆ سەرکوتکردنی داودخان لە باخی زەهیر ئەلمولك لەدەرەوەی کرماشان لەشکرێکی ئامادەکرد وبەم هەڕەشە وچاوسوورکردنەوەیە نزیکەی دەهەزار تومانی "مافی قسەنەکردنی" لەداود خان وەرگرد. چونکە تێکڕا کەلّورەکان لەم خوێن ڕێژیەدا بەشداربوون بەچاکی نەزانی لەمەزیاتر دوست ولایەنگیر بۆ داودخان بڕەخسێنێت.

تالاّن بەدوای تالاّن دا

هەواڵی ئەم شەڕ وماتەمەم لەسەر سنوور پێگەیشت، تالاّن وبڕۆی چەند ساڵ لەمەوپێشی "تەنگاب"م کەوتەوە یاد. بڕیارمدا کە دەستێك لە کەلّورەکان بوەشێنم وزەرەرو زیانێکی گەورەیان لێبدەم و تۆڵەیان لێ بسێنمەوە.

بەگورجی وپەلە بەسوارەکانمەوە بەرە وگەیلانی غەرب شوێنی زوسانەی کەلورەکان کەوتمە ڕێ وخەڵکێکی تریش لەم لاولاوە هاتنە ڕیزمانەوە. شەو بەڕێگەوە بووین سبەی کە ڕۆژ بووەوە لەناکا وەك بەلاّیەکی ئاسمانی دابارینە سەریاندا هێزێکی گەورەیان لەئێلاخدا سەرگەرمی گرفتاریەکانیان بوون.

دانیشتوانی گیلان چونکە پەرت وبلاّو بووبوونەوە غافلگیربوون، توانای بەرگریان لەدەستدا بوو وسەرجەم ئاژەڵ و ولاّخ وماڵ وماڵاّتیان کەوتە دەستمان جگە لە ماین وگا وچادر وشت ومەکی ماڵ مەڕ وپەزە تالاّنکراوەکانیان دوازدە

هەزار سەرێك دەبوو. من لە نووسینی ووشەی تالآن هەستی شـەرم دەمگریّ، داب ونەریتێکی مالّ کاولکەر ووێرانکەرە، مەخابن ئەم داب ونەریتە هەستەی سـەنتەری ژیانی عێلاتییـە. بـۆ خـەڵکی عەشـایەر تـالآن وبـڕۆ نەتـەنها شـورەیی نیـە، بـەڵکو دەستکەوتی شەڕە، زۆربە دەبێتە هۆ وئەنگیزە وئامـانجی کەشمەکـەش وململانـیّ وشەڕوشۆڕە عێلایەتییـەکان. بەپێـچەوانەی ووتەکـەی ئـەدیب ئەلمـەمالیك کـە بـۆ پێداویـستی هـۆنراوە ووتوویـەتی "آنـچنان غـارت نەسـنجابی کندنـە زنگنـەرا" بەشـێوەیەك تـالآنکرا نـە سـەنجاویەکان کردیـان ونـە زەنگەنـە. ئـەم شـیعرە لـە ڕاسـتیەوە دوورە، سـەنجاویەکان خـووی تـالآن وبڕۆیـان نیـە، چـونکە سـاماندار وخاوەن ئاژەڵن لە تایفەکانی تر تا ڕادەیەك ساماندار ترن، لـەم کـردەوە قێزەونـە بێزارن وهەرگیز دەست بەتالآن ناکەن مەگـەر بـۆ تۆڵەسـەندنەوە و سـەرکوتکردنی دوژمن.

تالآنی گیلانی ڕۆژئاوا تاڕادەیەك تۆڵەی تالآنی تەنگابی سەندەوە. دەسکەوتی سەرەکی ئێمە جگە لە دەرامەت ودەستکەوتی موڵك ولـەوەڕگاکانی قـەڵا سـەوزی، بریتـی بـوو لـە بـاجی ڕێـداری وپاراسـتنی ڕێوبانـەکان کـە بـە "قـەرە سـواران" بەناوبانگ بوو، کە لەهەر باری حوشترێك کـە بـۆ بازرگـانی بهاتنایـە چـەند قرانێك وەردەگیرێت. وڕۆژانە دەبووە مەبلەغێکی بەر چاو.

لەم قۆناغەدا کەوتمـە گـەورەکردن وجوانکـاری ماڵەکـەم وبیـست سـواری تـرم هاوردە ڕیزی خزمەتکارە تایبەتیەکانمەوە، چاکترین ئەسپ وتازەترین چەکم کڕی، زۆر گرنگیم دەدایە ساز وبەرگ وجلی سوار وپەیڕەوەکانم ولـەقاوی زیـوم دەکـردە دەمی ئەسپەکانم. هەرکاتیّ خەڵکی خانـەقین یـان مەنـدەلی میوەیـەکیان بـەدیاری بهێنایە بۆم، ئەگەر بەهاو قیمەتەکەی پێنج قڕان بووایە دە تومـانم پێـدەدان، یـان هەوڵم دەداکە سفرەکەم هەمیشە ڕەنگی بێت بۆ سەرجەم میوانەکان یەکسان بێت بیّ جیاوازییەك.

لەکاری حکومەتی ولێپرسـراوی فـەرمی سـنووردااریدا وکاروبـاری ماڵـدا تنوتیـژ بووم لاریم بەهیچ شێوەیەك قبوڵنەدەکرد وهەر لارییەکم بەتوندی جـەزا وجەربـەزە دەدا خزمەتیشم بەچاکی و بەرچـاو دەکـرد وپاداشـتم دەدایـەوە. بـەخت وئیقبـال وسەرفرازی هاتبووە پیریمەوە وکارە دژوارەکان بـۆم ئاسـان دەبـوو، وبـەرەوپێش

دەڕۆیشتم، کەم کەم ناوبانگم لەنێو هۆزەکانی ئێران وعوسمانیدا بڵاوبووەوە، بوومە مایەی ئومێدی دۆستانم ودوژمنانم حەسوودی وبەخیلییان پێم دەبرد.

کەشمەکەشی ئیقبال ئەلدەولە و داودخان

ئیقبال ئەلدەولە هەروەك دەهەزار تومانی بەرتیلی لەداودخان سەندبوو بەڵام هەر لەخەیاڵ وسەودای گوێمالینی داودخاندا بوو، بۆ ئەم ئامانجە دوژمن وڕەقیبەکانی ئەوی لەناوچەی عێلی کەلوردا وەك ئەکبەرخان سەرۆکی تایفەی سیاە سیاە و خان باخانی شەیانی نەوازشت ولەخۆی نزیك کردەوە. محەمەد عەلی خانی ئێلخانیش لەژێرەوە لەگەڵ ئامانجەکانی ئەواندا جووت بووبوو بەڵام لەترسی داودخان جەسارەتی جموجوڵی نەدەکرد.

والی کرماشان ئەم سەرکردانەی بانگ کردە کرماشان وهێزی دڵی پێدان ودیاریو خلعەتی پێبەخشین وناردیانییەوە. دوای گەڕانەوەیان دوژمنی وکێبەرکێی ئەمانە بڵێسەی سەند وگەیشتە شەڕوشۆڕ ولەو شەڕەدا "شاهین"ی برای داودخان کوژرا. لەو کاتەدا ئیقبال ئەلدەولە بەهێزێکی حکومەتەوە لەکرماشانەوە گەیشتە قەسری شیرین وسەرجەم سەرۆك هۆز وعەشیرەتەکانی ئەو ناوچەیە کە بریتی بوون لە گۆرانەکان وسەنجاوی وشەرەف بەیانی وباجەلانی بانگهێشت کرد وسەرکردە یاغیەکانی کەلوریش هاتنە خزمەتی ولەشکرەکەی ئیقبال ئەلدەولە گەیشتە سێ هەزار سوار. ئەوکەسانەی کە لەنێوان ئەم هۆزانەدا کە بەگیان ودڵەوە لە خزمەتیدا بوون سەبارەت بە نابوودی داودخان دەکۆشان ئێمەبووین، ئێمەیش ئامانجمان تۆڵە سەندنەوە بوو، ولەلایەکی ترەوە ئەکبەرخان وباباخانی کەلۆر بوون کە ژیان وئاسایشیان بەدەست داودخانەوە کەوتبووە مەترسییەوە.

محەمەد عەلی خانیش پەیکەکانی لەهات وچۆدا بوو بۆ پەیوەندی لەگەڵ ئیقبال ئەلدەولەدا ولەنامەکانیدا دەینووسی کە ئەو لەژێر چاودێریدایە، بەڵکو "دیلە" وئەگەر بۆی بڕەخسێت هەڵدێت ودەگاتە خزمەتی.

ئیقبال ئەلدەولە لەشکرەکەی جولاندەوە و "موعەدەل ئەلمەمالیك"ی سەرکردەی لەشکرەکە لە جێگایەکدا کە بە "گورگاوان" بەناوبانگە دامەزرا، پەیکەکان هەواڵیان هێنا کە داودخان بە هەموو سوار ولەشکرەکەیەوە کەوتۆتە

ڕێ وجماوە وخەریکی سەنگەرهەڵکەندن وخۆ قایمکردنن لەقەڵای کۆنی گیلاندا. لە مەودای دوو فەرسەخی گیلان دا، ئۆردووی دەوڵەت بوونە سێ بەشەوە، گۆران وشەرەف بەیانیەکان باڵی ڕاستیان پێ سپێردرا، باڵی چەپیان خستە ئەستۆی سەنجاویەکان وکەلورەکانی سەر بە حکومەت.

پەنجا سواری کەلور بەسەرکردایەتی باباخان و پەنجا سواری سەنجاوی بەسەرکردایەتی من بووینە پێش قراوڵی لەشکرەکە. داودخانیش بەهەموو هێز وتوانایەکییەوە گەیشتە دەشتی گیلان وسوارەکانی کردە دوو بەشەوە، بەشێکی لەبەرامبەر گۆرانەکاندا دامەزراندوئەو بەشەکەی تری لەبەرامبەر ئێمەدا ڕاگرت. وخۆیشی بەچەند سەد سوارێکەوە لە ناوەڕاستدا مایەوە.

شەڕ لە هەموو لایەکەوە دەستی پێکرد، ئێمە هێرشمان بردەسەر قەڵای گیلان وسەنگرەکانی دەوروبەریمان بەئاسانی داگیرکرد. ماینەکەی من لە گەرمەی شەڕدا کوژرا سەعاتێکی نەخایاند کەلورەکان ئەو قەڵا بتەو و موحکومەیان چۆڵکرد وهەڵهاتن وبەشەڕ وحەماسەتێکەوە کەوتینە دوایان وسوارەکانمان گەیشتنە نێوان لەشکرە هەڵهاتووەکە. خەڵکانێکی زۆر لە هەردوو لا کوژران وزامداربوون، من خۆم عەزیزخان ناوێکم بەدیل گرت وچەکەکەیم لێ کردەوە.

گۆرانەکانیش ئەو لەشکرەی کە لەبەرامبەریاندابوون شکاندیانن، لەشکرە داشکاوەکەی کەلور لەڕێی "تەپلەتیت" خۆیان گەیاندە بەرزایی کێوەکە. عەمەلەی داودخان لە شوێنێکدا کە پێی دەووترا "وێژەنان" دامەزرابوون، لەیەك فەرسەخی عەمەلەکاندا نزیکەی دوو سەد سواری کەلور بەوپەڕی ئازایی وبوێرییەوە بەرگرییان دەکرد وبتر لەیەك سەعات بەری لێشاوی هێرش بەرەکانیان گرت ولەبەرامبەریاندا ڕاوەستان.

لەم شەڕەدا ئەکبەر کوڕی عەزیزخان کە لەگەڵ مندا بوو ویەکێ لە هەڵبژێراوترین وناودارترین سواری سەنجاوی بوو کوژریا.

بەرگری وخۆڕاگری یەك سەعاتەی کەلورەکان بۆ کۆچ دانی عەمەلەکانیان بوو، ئەو بەرگرییە بووە هۆی ڕزگارکردنی بەشی زۆر لە شت ومەك ومەڕ ومالات وژن ومناڵیان کە لەمەیدانی مەترسیداری شەڕەکەدا بوون.

نزیکـی خۆرئـاوابوون شـەڕ وەسـتایەوە، لەشـکرەکەمان گەیـشتە شـوێنی عەمەلەکان، هەندێك دەوار وچەند سەر مەڕ وپەزێك لە شوێنەکەدا بـەجێ مـابوون. هەروەك ئەو شەوە بـەفرێکی فـراوان بـاری بـەڵام ئـەو دەوارانـە ومـەڕەکان بوونـە مایەی حەسانەوە ومیواندارییەکی چاکی لەشکرەکە.

سبەی زوو کەوتینە دوای لەشکرە هەڵهاتووەکـە، تایفـەی خالیـدی کـە هـۆزی داودخانە گەیشتبووە نزیکی سنووری خـاکی عوسمـانی سـەرلەنوێ شـەڕ لـەنێوان ئێمە وئەواندا دەستی پێکردەوە. خالیدییـەکان بـەزیانێکی زۆرەوە شـکان بەشـێك لێیان بەتاڵانکراوییەوە بوونە پەناهەندەی عوسمانیەکان.

دوای ئـەم ڕووداوە فـەرمانی گەڕانـەوەی لەشـکرەکە دەرچـوو، لەشـکرەکە دەستکەوتەکانیان لەنێوان خۆیاندا دابەشکرد، وبەشێکیان بەشێوەی پارەی نەقـد درا بە ئیقبال ئەلدەولە کە سەرجەم دەستکەوتەکەی گەیشتە دە هەزار تومان بەم شێوەیە لەو دەوروزەمانەدا وپێویستییەکانی لەشکرکێشی و موچەی شەڕکەرەکان وسوود ودەسکەوتی فەرمانڕەواکان دابین دەکرا.

لـەم ڕووداوەدا محەمـەد خـانی عێلخـان هـەلێکی بـۆ ڕەخـسا وخـۆی گەیانـدە خزمەت ئیقبال ئەلدەولە وکەوتە بەر نەوازشت ولوتفی و خەلعەتی پێبەخشرا. ولەم دیدارەدا بەهای حوکمدارییە نوێ وکەم دەوامەکەی کە بریتی بـوو لەحـەوت هـەزار تومان پێشکەش بەوالی کرماشان کرد.

ئەکبەرخانی سەرۆك هۆزی سیاە سـیاە وخانباخـانی شـەیانیش بوونـە وەزیـر وپێشکاری ئەو بە ئومێد وئارەزوویەکی فراوانەوە گەڕانەوە نێو عێلی کەلور.

ئـەم هێـز وقـودرەت وتوانـا نواندنـە لـە هەرلایەکـەوە بیگـری لـە سـوود ومەسـلەحەتی ئیقبـال ئەلدەولـەدا بـوو، بـەڵام شکـست ودارمـانێکی گـەورەی بـۆ داودخـان نەهێنایـە بـار. وەرزی زوسـان لەگـەڵ عێلـە تاڵانکراوەکەیـدا لـەخاکی عوسمانیـدا تێپەڕانـد، بـەهار کـە عێلەکـەیان گەڕانـەوە ئـێلاخ داودخـان دووبـارە "گـیلان"ی داگیرکـردەوە وعەمەلـەکانی خـۆیی لەناوچـەی "گـواور" دامەزرانـد، محەمەد عەلی خانی عێلخان بەناچار پەنای بـردە بـەر سـوڵح وئاشـتی، سـەرلەنوێ بووەوە ژێر دەستە وگوێ بە فەرمانی داودخان.

عێلخانی ناوبراو دەیویست سنوورێك بۆ هێز ودەسەڵاتی داودخان دابنێت. بەم خەیاڵ وئەنگیزەوە ویستی "خوێن بەستی" نێوان ئەو وئەکبەرخان دروست بکات، شوێنی سوڵح وخوێن بەستەکە هارون ئـاوا دادەنێـت باباخـان لـەڕووی مەترسـی و ووردەکارییــەوە لــەو مەجلیــسەدا بەشــداری ناکــات، بــەڵام ئەکبــەرخان بەســی سوارێکەوە دێتەهارون ئاوا، لە چادرەکەی محەمەد عەلی خاندا نیشتەجێ دەبێت.

داودخـان بـە جەمعیـەتێکی زۆرەوە یەتـە نێـو چـادری عێلخانـەوە وهـەر کـە گەیشتن جەوانمیر خان کە لە دواییدا نازناوی زەرغامو ئەلدەولە"ضرغام الدولـة"ی پێ بەخشرا، لە حزوری ئێلخاندا ئەکبەرخان دەکوژێت وبەپەلە سوار دەبێت وتێکڕا تایفـەی سـیاه سـیاه تـاڵان دەکـەن وڕۆژیـان ڕەش دەکـەن وماڵکـاول ووێـران وپەرێـشانیان دەکـەن. بـەم جـۆرە داودخـان تـاڵانی تایفەکـەی بـە زیـاتریش وەردەگرێتەوە، و هێز ودەسـەڵاتی لەوسـاکە پترتـر بـوو. عـەلی جـان خـانی بـرای ئەکبـەرخان وخـان باباخـانی شـەیانی بـۆ ئیقبـال ئەلدەولـە پەنادەبـەن. ئیقبـال ئەلدەوله سـەرلەنوێ سـەرۆك عێـل وهۆزەکـان بـۆ کۆکردنـەوەی لەشـکر دەعـوەت دەکات وبەم هەڕەشە وگوڕەشە وخۆنیشاندانە سی هەزار تومەنی تری لە داودخان سەند وجوڵانەوەی لەشکرەکە ڕادەوەستێنێت.

پەناهەندەکان بەنائومێدییەوە گەڕانەوە ناوچەی کەلور وخۆیـان خـستە مـاڵی داودخان ناوبراو ئەوپەڕی خزمەتیانی لێ کرد، کچێکی خۆی لە عەلی خان مارەکرد، کچێکی تریشی دا بە باباخان. بەم شێوەیە سەرجەم تایفەکانی کەلوری خستە ژێر دەسەڵات وفەرمانییەوە ولەماوەی دوو ساڵێکدا هێز ودەسەڵاتی گەیـشتە ڕادەیـەك کە هەزار سواری تایبەتی وئامـادەی هـەبوو. ئـەم هێـزە کـە بـە لەهجـەی کـەلوری "هوگـل"یـان پێـدەگووت، لـە هەڵبـژاردەترین لاوانـی کـەلور پێکهـاتبوون وئەمانـە سـەرجەم لـەنێوان عەمەلەکانـدا[1] دەژیـان وموچـەکەیان داودخـان دابینـی دەکـرد. زۆری نەخایانـد محەمــەد عــەلی خــانی لــە کارەکــەی دەرکــرد وخــستیە لاوەوە

[1] ووشەی عەمەلە کە لەم بیرەوەریەدا هاتووە، لەنێوان هەندێ لە تایفەکانی تری کـورد و لـوردا بەکاردێت. ئەم ناوە بەسەر ئەو بنەماڵانەدا چەسـپێنراوە کـە هەڵبـژاردەی سـەرۆك عێلـەکانن ولەپشتی دەواری سەرۆکەوە دەواریان هەڵداوە و هەمیشە لەگەڵیانـدان وگـوێ بـە فـەرمانین. ژمارەیان هەندێ جار دەگاتە هەزار بنەماڵە، بێ گومان ئەم ووشەیە لە هاوماڵەوە وەرگیراوە.

وفەرەجوللا خان ناوێکی لە بنەماڵەی حاجی زادەکانی کرماشانی کردە عێلخانی کەلور. ئەم گۆڕانکاریە حکومەتی ناوەندی وئەیالەتی ناچار کرد بەشێوەیەکی فەرمی پلەی عێلخانی بەداودخان بسپێرن. لەسەرەتادا نازناوی "سەردار نەسرەت"یان پێبەخشی ولەدوایدا بەنازناوی ئەمیر ئەعزەم شان وشەوکەتیان ڕازاندەوە.

گومان لەوەدا نیە داودخان "ئەمیرئەعزەم" لەپیاوە هەلکەوتوو ناودارەکانی ڕۆژئاوای کوردستانە، خوێندەوار نەبوو بەلام لایق ودلێر وکارامە ودەست گووشاد ودەهەندە بوو بەگوزەشتی هەبوو، هەدەف وئامانج وئارمانی گەورەی لەسەردا دەپەروەراند. لەو دەوروزەمان وڕۆژگارە ئالۆزەدا بە سی هەزار بنەماڵەی گوێڕایەڵی کەلورەوە و ئەو ناوچە گەرمیان وکوێستانانەی بەیەکەوە لکاندەوە و بەو سامان وسەروەتە وسوارە ئازاو بوێرانەوە کە لەژێر دەسەلاتیدا بوون دەیتوانی پلە ومەقامێکی یەکجار شایان وبەنرخ بۆ خۆی وهەم بۆ مێژووی ئێرانیش بڕەخسێنێت بەلام مەخابن ئەو هەموو توانا ودەسەلاتە زۆرەی خۆیی لەخزمەت زۆرداران وئیستیبداد دا ودژایەتی بەردەوام لەگەڵ تایفەی سەنجاوی و بنەماڵەی ئێمەدا بەفیڕۆدا.

قازانجی من لەم شەڕ ودەمارگیری یە

فەروخ خان عێلخانی کورتماوەی کەلور بەناکامییەوە گەڕایەوە کرماشان، بەلام کوڕەکانی بەچەند سوارێکەوە ڕۆیشتنە خاکی عوسمانی. عەلی ئەکبەرخانی بەرخورداریش کە لەکاتی تێکشکان ودارمانی داودخانەوە لەعێراقدا مابووەوە، خۆی پێیان گەیاند وهاتە ڕیزیانەوە. بەتێکڕا نزیکەی سەد تا سەد وپەنجا سوارێکیان پێکهێنا، ولەناوچەکانی تایفە نزیکەکاندا لەسنوورەوە ئاژەوەیان دەنایەوە، تا ڕۆژێك لە شوێنێکدا کە بە "کەل داود" بەناوبانگە ولەنیو فەرسەخی سەرپێلی زەهاودایە، ڕێ بە کاروانێکی بازرگانەکان دەگرن وشەست قاتریان بەبارەکانیانەوە دەبەن، ئەوکاتە من لێپرسراوی سنوور بووم ولە قەلا سەوزیدا دەژیام.

نێوەڕۆ تەلوگرافی لە ئیقبال ئەلدەولەوە گەیشتە دەستم بەم دەقە: "عەلی ئەکبەرخان " فە تحولئە یالەی" کوڕی فەروخ خان لەگەڵ داودخاندا شەست

قاتریان تالانکردووه بەگورجی ڕێگایان لێبگرە". بێ دواکەوتن سواربووم هاوڕێکانم لە بیست وپێنج سوار بتر نەبوون، ئەگەر چاوەڕوانی کۆکردنەوەی سوارم بکردایە بێگومان تالانکەرەکان لەدەستمان دەردەچوون. لەڕووباری ئەلوەند وتەنگابەوە تێپەڕین، لەشوێنێکدا کە بە "دۆلی خرس" بەناوبانگە لە دوورەوە جەردە وپیاوخراوەکانمان لەگەڵ قاترە تالانکراوەکاندا بینی.

لەسەر ئاوەکەی "تەپە کەل" داوەزین، هاوین بوو، هەوا یەکجار گەرم بوو، دەست وڕوومان شۆرد وخۆمان فێنك کردەوە ئامادەبووین، دەسوارم بەنهێنی ناردە شوێنێك کە "کن بز"یان پێدەگووت تا بەریان لێبگرینەوە.

سوارەکانی فەتحوئەلئەیالە لە حەفتا سوار زیاتر بوون، بە پانزە سوارێکەوە هەڵمان کوتایە سەریان "چارەی دز هەڵهاتنە" قاترەکانیان خستە پێشیانەوە، بەپەلە هەڵهاتن نەیانزانی بەردەمیان گیراوەتەوە، لەناکادا ئەو دەسوارە لەبەردەمیاندا قووت بوونەوە ودەستڕێژیان لێ کردن، سەریان لێشێواو ژلێژان چەند کەسێکیان لێ کوژراو دوو کەسیشیان بەدیل گیران. یەکێ لە کوژراوەکان شامارخان ناوێ کە ئامۆزای داودخانی کەلور بوو، پاشماوەی سوارەکان قاترەکانیان بەجێهێڵاو وون بوون.

نیوە شەو گەیشتمە قەڵا سەوزی، ئەوەی ڕوویدابوو بەدرێژی بەنامەیەك بۆ قەسری شیرینم نارد، تا پێش ئەوەی بگەمە ئەوێ بە تەلوگراف کرماشان ئاگادار بکەن. سبەی قاترەکان ودوو دیلەکەم لەپێشەوە ڕەوانە کرد، وخۆمیش بە هەموو سوارەکانەوە کەوتمەڕێ. زۆربەی خەڵکی قەسری شیرین وبەرپرسی تەلوگراف خانە وبەرپرسی گومرگ وباج وبریکاری حکومەت هاتبوونە پێشوازییەوە، ئێمەیان بە تەنتەنە وعەنعەنە وشکۆیەکی تەواوەوە بردە نێو شارەوە.

پێش نیوەڕۆ وەلامی تەلوگرافی ئیقبال ئەلدەولە گەیشت، کەدوای قەدردانی و دەست خۆشی فراوان نازناوی فەتحوئەلئەیالەی لە مەحموود خانی کوڕی فەروخ خان وەرگرتەوە وبەناوی حکومەتەوە دابووی بەمن. سەیرم کرد نازناو لەوڵاتی ئێمەدا ماناکانی خۆی لەدەستداوە وبووەتە ناوی کەسایەتیەکان، وەرگرتنەوەی نازناو لەکەسێك وپێشکەشکردنەوەی بە یەکێکی تر کارێکی بێمانا وبێ جێیە، و بێ سوودە ولە وەلامی تەلوگرافەکەدا لەگەڵ سوپاسی فراوانمدا لە لوتف

ونەوازشتی حکومەت ووتم چونکە فەتحوئەلئەیالە یاغی یە تەحەمووڵی نازناوەکەی ئاسان وسازگار نیە. سەرلەنوێ لەلایەن ئیقبال ئەلدەولەوە تەلوگرافێکی قەدردانی ودەست خۆشییەکێ تر گەیشت کە لەبەر ئازایی ودلێریتان پیرۆزبایی پێشکەشکردنی نازناوی شوجاع لەشکر لەلایەن دەوڵەتەوە، پێتان، لێدەکەم.

قاترەکان هینی ئیمام جومعەی کرماشان بوو، بەئاگاداری بەرپرسی تەلوگراف خانە سپاردمە جێگری حکومەتی قەسری شیرین. سەبارەت بەم خزمەتەوە ئیمام جومعە بووە یەکێ لە دۆستە نزیك وڕاستەقینەکانم کە لەدوایدا لەکەسایەتی ئەو زاتە لەزۆربەی قۆناغە جۆراوجۆرەکاندا کەڵك وسوودم لێ وەرگرت.

دوای ماوەیەك لەلایەن ئیقبال ئەلدەولەوە جلێکی سەرداری بەناوی دیاریوپێشکەشی وخلعەتەوە گەیشت کە سی تومان ئەرزش وبەهای بوو. من سەد تومانم بە هەڵگرەکانی ئەو دیارییە بەخشی.

شایی و شینم

لەو کات وزەمانەدا هەروەکو ماڵەکە و دیوەخان وشت ومەکی ماڵەکەم یەکجار ڕێك وپێك وچاك بوو لەگەڵ ئەمەشدا خۆمم بەخاوەن ماڵ وژیان نەدەزانی ماڵەکەمم وەك پاسگای جەندرمە دەهاتە بەرچاو، کە هەمیشە ئامادەی هێرش وبەرگری بێت. بۆپیاوی کورد ماڵ ئەو شوێنەیە کە ژن ومناڵەکانی لەوێدا دەژین، ئەگەر چی چوار دیوارییەکی لە قووڕ دروست کراو بێت یا کەپرێك لە دار وگەڵای درەخت دروست کرابێ، یا دەوارێکی ڕەش یا لەوایەکی شڕ و دڕاوی داخراو لە سایەی درەختێکدا بێت، پیاوێك کە ژنی نیە ماڵیشی نیە.

نزیکەی چوار یا پێنج ساڵ بوو ئێلاخم نەبینیبوو، تێکڕا ژیانم بە بەرپرسیاریەتی سنوور وململانێی کەشمەکەش وشەڕ وشۆڕەوە دەبردە سەر. لەخۆمدا هەستم بە هیلاکی ودڵتەنگی و خەمۆکی دەکرد، حەزم دەکرد بگەڕێمەوە نێوان بنەماڵە وخزم وکەس وکارو یادگارەکانی دەورەی منالیم وئەگەر ڕێکەوتیش ژن بهێنم. لەدڵمدا گەوهەرتاج خانمی ئامۆزام کچی خوالێخۆشبوو خوسرەو خانم بەدەستگیرانی هەڵبژاردبوو، کچێکی تری ئەو خوالێخۆشبووە زەرین تاج خانم هاوسەری قاسم خانی برا گەورەم بوو، کە دایکی کوڕەکانی سلێمان خانوعەلی

خان وئەشرەف خان وکەریم خان بوو، کچە گەورەکەی تری خاوەر خانم هاوسەری غولام شاخانی کوڕی خوالێخۆشبوو فەرەجوللا خان بوو، کە چەند ساڵێك دوای گواستنەوەی لە منداڵ بووندا فەوتی کرد. غولام شاخان دەیویست لەجیاتی ژنەکەیدا گەوهەر تاج خانم مارەبکات. سولتان خانم دایکی گەوهەر تاج خانم لەبەر دوو هۆ حەزی دەکرد بیداتە غولام شاخان، یەکەمیان، نەیدەویست ئافرەتێکی تر ببێتە خاوەنی ماڵ وسامانی کچە فەوت کردووەکەی، دووەمیان غولام شاخان خوشکەزای بوو.

چونکە سولتان خانم ئافرەتێکی بەتوانا وکارامە بووبەسەر خوسرەو خانی مامما بەتەواوی زاڵ بووبوو، ئەویشی ڕازی کردبوو کە گەوهەر تاج خانم بدرێتە غولام شاخان، بەلام ئەم داخوازیکەرە پیاوێك بوو لەنگ وزەبوون ولێکەوتووترسنۆك ونەخۆش وعەقڵ سووك، گەوهەرتاج خانم بێ پەردە وبەڕاشکاوی بە دایك وباوکی ووتبوو گەر بتانەوێ بەزۆر بمدەنە غولام شاخان خۆم دەکوژم، جارێکیش تریاکی خواردبوو ونزیکی مردن بووەوە. هیچ کاتێ من ڕووبەڕووی گەوهەرتاج خانم نەبووبوومەوە قسەمان لەگەڵ یەکتریدا نەکردبوو، بەلام هەندێ جار کە خانمەکان لە مەجلیسی پرسە وشاییدا بەشدارییان دەکرد هەندێ وەسفی جوانی ئەوم لێ دەبیستن. دایکم بەردەوام سەبارەت بە جوانی وشایستەیی ئەو باسی دەکرد، وبەئاماژە تێمی دەگەیاند ئەویش حەزی لە تۆیە.

وادیارە ئەویش هەر لەو ڕێگاوە هەستی بە حەز وخواستی من کردبوو. لەبەرامبەر ئەم داخوازیە ناگونجاوی غولام شاخاندا سوێندم خوارد ئەگەر دەست لەم خەیاڵە هەڵنەگرێت دەی کوژم، چەند جارێکیش دەیویست بۆ ماڵی خوسرەوخان بڕوات ڕێگەم پێدەگرت وهەڕەشەم لێ دەکرد، ئیتر دوای ئەم هەڕەشەیە نەیدەوێرا بڕوات بۆ ماڵیان ولای هەندێ کەسانی بنەماڵەکەمان وتبووی کە ئەوخەیاڵەی لەسەردا نەماوە و وازی لێ هێناوە.

دوای کوشتنی خوسرەوخانی مامەم ئەوەی لەتوانامدابوو بۆ خزمەتکردنی منالەکانی درێغیم نەکرد. خدامرووەت خانی مامەم کە ژنەکەی خوشکی سولتان خانم بووچەند ساڵێك لەمەوپێش کۆچی دوایی کردبوو، هاوسەری نەبوو، چووە ئەوبیرەوە کە سولتان خانم بۆخۆی بهێنێت ومیراتی وموڵکەکانی خوسرەوخان

لەنێوان خۆی وباوکمدا دابەش بکات، لەکاتێکدا برا شەهیدەکەیان دوو کوڕ وچەند کەنیشکێکی هەبوو. بەڵام سوڵتان خانم ژنێکی لێهاتوو ژیر بوومناڵەکانی زۆر خۆشدەویست بەم بەرنامەیە ڕازی نەبوو، منیش گەیشتمە خزمەتی دڵنیام کردەوە تا گیانم لە بەدەندا بێت نایەڵم ئەم نەخشەی مام وباوکمە سەربگرێت.

لەدانیشتنێکدا بە ڕاشکاوی بە مامەمم گووت، چونکە سوڵتان خانم بەم شووکردنە ڕازی نیە بۆ تۆ چاکترە لەو بیروخەیاڵە دەست هەڵگریت، هەتا ئەو ڕادەیە ووتم: ئەگەر ئەویش ڕاز بێت تۆ ناتوانی ماڵ وسامانی مناڵەکانی خوسرەوخان بۆخۆت تەرخان بکەیت وبیبەیت، توانای نواندنی ئەم باسەم لای باوکمدا لە وزەدانەبوو، بەڵام بەدایکم گووت کە قسەکانم بگەیەنێتە ئەو.

هەروەك چەندین ساڵ بوو لە ماڵ وخزم وکەس وکار وبنەماڵە دوور بووم و لەسنووردا دەژیام، بەڵام گەڕانەوەی دوو مانگەم وهەڵوێست ودانوستانی من بووە هۆی ئەوەی کە خدامروەت خان بەشێوەیەکی کاتی بێ دەنگ بێت، بەڵام هەمیشە لەو فیکرەدا بوو کە بەهەر شێوەیەك بێت من ڕازی بکات ورۆژێ پێمی گووت گەوهەرتاج خانمت بۆ مارە دەکەم وسی دانگ گوندی نیلاوەرەی موڵکی خوالێخۆشبوو خوسرەوخان دەکەمە ناویەوە، من بەوپەڕی توڕەیی وئالۆزی وگوستاخی یەوە وەڵامم دایەوە کە دابەشکردنی سامان وموڵکەکانی خوسرەوخان خوای گەورە دابەشی کردووە.

خواگەواهە ئەم هەڵوێستەی منە بۆ بەدەستهێنانی گەوهەرتاج خانم نەبووە، چونکە دەمزانی ئەو دوای فەوتی باوکی بڕیاری بەدەست خۆیەوەیە وحەزیش لە من دەکات. ئامانجم تەنها ئەوەبوو کە سامان وموڵکەکانی خوسرەو خان کە خۆی وهەردوو کوڕە دلێرەکانی کە لەڕێی باوکمدا بەو شێوە دڵتەزێنە کوژرابوون، بۆ مناڵەکانی تری کە ماون بمێنێتەوە.

خەیاڵەکانی مامەم بەهەرشێوەیەك لەیەکبدرایەتەوە بە پێچەوانەی حەق وشەرع بوو وئەم ستەمە وجدانمی ئازار دەدا. قاسم خانی برام کە کچێکی تری خوالێخۆشبوو خوسرەوخان هاوسەری بوو لەگەڵمدا هاوبیر وهاوهەڵوێست کردبوو. ئەم کردەوانەم بووە هۆی ئەوەی کە مەحەبەت وخۆشەویستی دایکانەی سوڵتان خانم بۆخۆم ڕاکێشم.

دوای دوو ساڵ شەهیدبوونی خوسرەوخان هاتمەوە ئێلاخ. قاسم خانی برام بووە بەرپرس وپارێزەری سنوور. دایکم وباوکم لەگەڵ سوڵتان خانمدا کەوتنە وتووێژەوە وگەوهەرتاج خانمیان بە فەرمی کردە دەست گیرانم وخۆیان بۆ شایی زەماوەندم ئامادەکرد. لەم ڕۆژەدا عەلی ئەکبەرخانی بەرخورداری یاغی بووبوو، لەخاکی عوسمانیدا دەژیا وبەهاوکاری دەستەیە لە جەردە وپیاوخراوی تایفەی هەمەوەند وتاڵەبانی وزەنگەنەی عێراق چەند جارێك لەنێوان سەرپێڵی زەهاو وقەسری شیریندا جەردەیی و تاڵان وبڕۆیان کردبوو.

موعەدەل ئەلمەمالیك کەلەلایەن دەوڵەتی ئێرانەوە حوکمڕانی زەهاو وقەسری شیرین بوو، لە فەرمانڕەوای کرماشان بۆ سەرکوتکردنی ئاژاوەچیەکان یاری خواست. ئیقبال ئەلدەولە نامەیەکی بۆ باوکم نووسی فەرمانی دا کە من بە سەدو پەنجا سوارێکەوە بڕۆمە یارمەتی وکۆمەکی موعەدەل ئەلمەمالیکەوە، هەروك باوکم بەبەهانەی ژنخوازی منەوە عوزری هێنایەوە کە مۆڵتی بدرێتێ نەڕوات، بەڵام عوزرەکەی قبوول نەکرا. لە نامەیەکی تردا ئیقبال ئەلدەولە هاتبووە وەسف وپیاهەڵدانی شان وشەوکەتمان وتبووی ئێمە چاوەڕانی گەورەترین لە عەلی ئەکبەرخان، بەڵێنیشی دابووکە ئەم مەئمووریەتەم لە پەنجا ڕۆژ پتر ناخایەنێت.

کۆتایی هاوین بوو بە سەدو پەنجا سوارێکی هەڵبژاردەوە بەرەو سنوور کەوتمەڕێ. وارێکەوت ئەو شەوەی گەیشتینە قەسری شیرین سوارەکان وخزم وکەسانی عەلی ئەکبەرخانی بەرخورداری یەکێ لە گوندەکانی "جگەر لوو"یان تاڵان کردبوو. سبەی زوو ناڵە وهاواری تاڵانکراوەکان موعەدەل ئەلمەمالیکی لە خەو ڕاپەڕاند. ناوبراو پەنای هاوردە من، ومنیش بەپەلە بەسوارەکانمەوە کەوتمە تەعقیبی جەردەکان. لە شوێنێکدا کە بە "گن بز" بەناوبانگە گەیشتینە یەك و وەکو ووتراوە "الخائن خائف" خاین دەترسێت، جەردە وپیاوخراوەکان لەیەکەمین بەرخورددا هەڵهاتن وپەرت وبڵاو بوونەوە وسێ کەسیان لێ کوژرا کە یەکێکیان کوڕی کەیخوسرەوخانی سەنجاوی لە بنەماڵەی للا نەزەرە، چوار کەسمان بەدیل گرت، سەرجەم تاڵانیەکانمان بەدەست کەوتەوە وتێکڕا لەگەڵ دیلەکاندا تەسلیمی موعەدەل ئەلمەمالیکمان کرد.

هەروەك ئەو جەردە وپیاو خراوانە گرنگی وئەرزشێك وەهایان نەبوو، بەڵام ئەم سەرکەوتنی کت وپڕە لە پێشکەوتن وناودەرکردن وناوبانگی مندا زۆر کاریگەر بوو.

لەگەڵ قاسم خانی برامدا کە بەرپرسی سنوور بوو دانوستانمان کرد ولەگەڵ موعەدەل ئەلمەمالیکدا کەوتینە وتوویژەوە کە دەمانەویّ عەلی ئەکبەرخانی بەرخورداری لەم سنوورەدا کە بووەتە مایەی ئاژەوە وبشێوی وبارودۆخی ناوچەکەی شێواندووە لەم ناوچەیە دەرپەڕێنین، ئێستاکە ماڵی وخزم وکەس وکارەکانی لە ئێراندان، ئەگەر نوێنەری دەوڵەت ڕەزامەندی لەسەر بێت لەناکادا هێرش دەبەینە سەریان وئاژاوە و ملهوڕی ویاغیەتییان بۆ هەمیشە لەڕیشە دەردێنین وسەرکوتیان دەکەین. موعەدەل ئەلمەمالیك دوای دوو دڵی ودڵەڕاوکەیەکی فراوان پێشنیارەکەمانی قبووڵکرد بەمەرجیّ دەستدرێژی نەکەینەسەر خاکی عوسمانی.

شەو کەداهات من وبراکەم بە سوارەکانمانەوە ڕوومان کردە شوێنەکەیان. لە جێگایەکدا کە پوشکەی شەفیع خانی بەناوبانگە دامانە سەریاندا ودوای بەرگرییەکی کورت بەپەلە وبەبیّ نەزمی وسەرلێشێواوییەوە کۆچیان کرد، بەڵام سەرجەم ماڵ ومالآت وئاژەڵەکانیان کەوتە دەستمان. من وبراکەم هەرکەسێکمان بەشی خۆی وەرگرت پاشماوەی دەسکەوتەکەمان لەنێوان سوارەکاندا دابەش کرد. هەزار وپێنج سەد تومانیشمان پێشکەشی مەعەدەل ئەلمەمالیك کرد.

نزیکەی چل ڕۆژ لە قەسری شیرین مامەوە هەر کە موعەدەل ئەلمەمالیك لە ئاسایش وئەمنیەتی سنوورەکە دڵنیابوو بەپێی بەڵێنێك کە ئیقبال ئەلدەولە بە باوکمی دابوو مۆڵەتی گەڕانەوەمیان دایەوە.

دوای گەڕانەوەم باوکم بۆ ئامادەکردن وڕێکخستنی زەماوەندەکەم دەست بەکاربوو، هەر لەو پایزەدا کاتیّ کە عێل بەرەو گەرمیان دەڕۆیشت زەماوەندەکەم بە شکۆ وجەلالێکی عێلایەتی تەواوەوە ئەنجام درا. ئیقبال ئەلدەولەیش پاڵتاوێکی کشمیری نایابی بەناوی دیاریوخلعەتەوە بۆمی نارد. لەنامەیەکی پڕ لەنەوازشت ولوتف ومیهرەبانیدا ئومێد وسەرکەوتنی گەورەی خستە پێشمەوە. لەم قۆناغەداخۆشبەختی و کامەرانیم گەیشتبووە پۆپە.

گەوهـەرتاج هـەر هاوسـەرم نـەبوو بـەڵكو یـارو یـاوەر ومـونس وخۆشەویـست ومەعشوقم بوو. گەوهەر تاج شـیرین وخۆشـڕوو و میهرەبـان وپاكدامێن وخانـەدار وشایـستە وبـەغیرەت بـوو، هـەرگیز بـەد خـوویی ولاری وكـەچ ڕەفتـایم لێ نـەبینی هەمیشە سەرحاڵ و ڕووخۆش دەمبینی.

مـەخابن ئـەم كامـەرانی وسـەعادەتمە لـە دوو سـاڵ زیـاتری نەخایانـد. سـاڵی دووەم سكی پڕ بوو، لـەكاتی منـداڵ بووندا بەسـەر مناڵەكەیـەوە، بـەهۆی نـادانی مامانەكەوە كۆچی دوایی كرد، وەكو دوو خوشكەكەی تـری پـێش ئـەو ودوای ئـەو هەربەو دەردەوە سەریان نایەوە ولە دونیا ڕۆیشتن. ئەو كچەی كە هێنایە دونیـاوە دوای چەند ڕۆژێك فەوتی كرد.

مەرگی گەوهەرتاج خۆشبەختی وكامەرانیمی لەبەین برد، ماوەیـەك وەك شـێت ودێوانە ئاگام لەخۆم نەبوو ولەماڵ نەدەهاتمە دەرەوە، چەند جارێك ویـستم خـۆم بكوژم، بەڵام دایكم وسەید عەزیزی مامۆستام بەرگرییان لێم كرد ونەیانهێشت خۆم بكوژم. چل ڕۆژ نەچوومە حـەمام و ڕیشم نەتاشـی تـا بـاوكم وكوێخاكـان كەوتنـە سەرزەنشت وئامۆژگاریم، بەنەویستییەوە بردمیانە دیوەخـان وبـاوكم ئـەمری كـرد كە ڕیشم بتاشن و لەگەڵ خۆیدا بردمیە حەمام.

كەم كەم كاروباری عێل و سەر سنوورم دەست پێكردەوە، بـەڵام زامـی دڵـم هەرگیز سارێژ نەدەبوو. ئێستەكە كـە ئـەم یاداشـتە دەنووسـم نزیكـەی چـل سـاڵ بەسەر ئەو كارەساتەدا تێپەڕیووە وڕووداوی زۆرم بەسەردا هاتووە، هێشتانە بەژن وبـاڵای جـوان ونـازەنینی وڕووخۆشـی ومیهرەبـانی لـە یادمدایـە و فەرامۆشـم نەكردووە. ئـەو لـە دوا دەمـی ژیانیـدا كـە داوای بینینمـی كردبـوو هاتمـە پاڵیـەوە وخـۆی خـستە باوەشمـەوە ودوای كـەمێك هـەتا هەتایـە چـاوی نووقانـد، هـەرگیز لەیادی ناكەم ولەبیرم ناچێتەوە.

دوای فـەوتی گەوهـەرتاج سـەركەوتن وپێـشكەوتنی زۆرم بەدەسـهێنا وزۆر ناوبـانگم دەركـرد، بـەڵام لەحەقیقەتـدا كۆچـی دوایـی ئـەو دوادوایـی وكۆتـایی خۆشبەختی وسەركەوتنم بوو وسەرەتای ئاوابوونی بەخت وشان وشەوكەتم بوو.

لەدەورەیەكدا كە تەمەنم بیست وشەش ساڵ بوو، دوای سێ ساڵ پاش فەوتی گەوهەر خانم خوشكەمناڵ ونادانەكەیم كە نیم تاج خـانمی نـاوبوو مـارەكرد وبـووە

هاوسەرم. جێی تەعەجووب وسەرسامیە کە ئەم دوو خوشکە هەروەك لە میوەی یەك درەختن ولە باوك ودایکێکن، بەلام لەیەك نەدەچوون. هەرچەندی ئەو هوشیار وزیرەك بوو ئەم بوودەڵە ونادان وبێ مایە بوو، ئەو چەندی ماڵدار بوو ئەم ماڵ وێرانکەر وڕوخێنەربوو. ئەو چەندی میهرەبان بوو ئەم نامیهرەبان وعەبووس وترشڕوو بوو. دوو سێ ساڵێك هەرچۆن بوو بەڕەنج وزوحمەت ومەینەتەوە لەگەڵیا بردمە سەر، ئەنجام بێ ئەوەی تەلاقی بدەم لێی جیابوومەوە.

لەتەمەنی سی دوو ساڵیدا "نورتاج خانم" کچی میرزا خوسرەوی دەوڵەت داد بێوەژنی بەتەمەن گەنجی خوالێخۆشبوو خان خانانی یاسەمی کوڕی خوالێخۆشبوو حوسەین خانی سەردار موعەزەم سەرۆکی عێلی گۆرانم مارەکرد. لەمێردە پێشووەکەی کوڕێك وکچێکی منداڵی هەبوو. کە لەماڵی مندا گەورەبوون و وەکو منداڵی خۆم گەورەیانم کرد. کوڕەکەی ئەو کەسایەتیەیە کەلەدواییدا بووە کەڵە شاعیر وئەدیبە ناودارەکەی ئێران ئەویش ڕەشید یاسەمی یە. من یەکجار خۆشحاڵم کە لەپەروەردەی ئەم لاوە خوێندەوار وژیر وهەڵکەوتوو بەهرەمەندەدا بەشێکم هەبووە. هەروەکو مایەی ئەدیبی وخوێندەواریەکەی بۆ دایکی وخوالێخۆشبوو خوسرەوی باپیرەی دەگەڕێتەوە.

بە ئینسافەوە دەڵێم کە شاهزادە خانم هاوسەرێکی شایستە بوو بۆم. لەجوانی ونازەنینی دا بەهرەیەکی زۆری بردبوو، هەروەك ڕەفتار وڕەوشتی شارستانیانەی هەبوو خووڕەوشتی من عەشایەری وعێلایەتی بوو. زۆر زوو هەستی بە خووڕەوشتم کرد، وخۆی گونجان لەگەڵمدا. میوانخانەکەمی کە زۆر هەستیاربووم دەربارەی و بەووردی چاودێریم دەکرد، بەوپەڕی نەزم وپاك وتەمیزی وڕێك وپێکی وئابڕومەندییەوە ئەیبردە ڕێگاوە وهەڵیدەسووڕاند، وڕێگەی سەرزەنشت وڕەخنە وبەدخوویی لەم بابەتەوە لێم دەبەست. هەرکاتێك لە ئیش وکارێك یا سەفەرێك بە هیلاك وخەستەیی دەگەڕامەوە ڕێك وپێکی ماڵ ونەزم وتەرتیبی ماڵ وخزمەتی چاکی خەستەیی وهیلاکیەکەمی نەدەهێلا ولەبیرمی دەبردەوە.

تەقدیر وچارەنووس سێ تاجی پێبەخشیم (گەوهەر تاج، نیم تاج، نور تاج)ن هەر تەنها تاجی یەکەم عەشق ودڵدار وکامەرانی وسەعادەت بوو.

حکومەتی عەلا ئەلدەولە

لەم بەینەدا ئیقبال ئەلدەولە لابرا ولەجێی ئەودا سەرەتا مەهدی قولی خانی مەجید ئەلدەولە وبەدوای ئەودا ئەحمەد خانی عەلا ئەلدەولە[1] یان کردە فەرمانڕەوای کرماشان. هەروەك ئیقبال ئەلدەولە لە کارە سەرەکیەکاندا سەرکەوتوو نەبوو لەگەڵ ئەوەیشدا یەکێ لە فەرمانڕەوا چاکەکانی کرماشان دەژمێردرێت. عەیب وکەم وکوڕی سەرەکی ئەو بەرتیل وەرگرتن بوو، بەڵام ئەم ڕەوشە ناپەسەند وقێزەونە داب ونەریتی ئەو دەوروزەمانەیە بوو، شتێکی ئاسایی دەژمێردرا. هەرکەسێ بۆ حوکمڕانی ناوچەیەك هەڵیانبژاردبایە بەپێی گرنگی وسامانی شوێنەکە پێویستە مەبلەغێکی بەرچاوی بەسەدری ئەعزەم سەردەم ودەرباریيەکان وهەتا خەزێنەی دەوڵەت پێشکەش بکردایە. لە حەقیقەتدا بەشێوەیەك لە دەسەڵات وحوکمڕانیەکەی دەسەند. ئەگەر وەهای نەکردبایە هەمیشە لە مەترسی ئەوەدا بوو کە لەلایەن دەربارییەکانەوە دەربکرێت وبخرێتە لاوە وهەرگیز بەردەوامی خۆی لەو پلە وپایە ومەقامەدا بە مسۆگەر نەدەزانی بۆیە ناچار هەوڵیدەدا بە هەر فڕوفێڵ و وسیلەیەکەوە بێت لەماوەیەکی کورتدا ئەوەی داویەتیە کاربەدەستانی حکومەتی مەرکەزی و دەربارییەکان لە خەڵکی ناوچەی حوکمڕانیەکەی وەربگرێتەوە وگیرفانی پڕ بکات. ئەمەبوو پیشە وڕەوشی کاربەدەستەکان. ئیقبال ئەلدەولەیش هەروەك ئەوانی دەکرد چونکە ئەوانیش ئەندامێك بوون لەتان وپۆی نیزامێکی دواکەوتوودا. لەگەڵ ئەمەیشدا کاتێك هاتوو لەگەڵ سالار ئەلدەولەداویا حەسەن عەلی خانی ئەمیر نیزامی گەروسی حوکمڕانی پێش ئەوی کرماشان بەراووردیان بکەین، پێویستە سەلاو بنێرین بۆ ڕۆحی پاکی ئیقبال ئەلدەولە.

ئەمیرنیزام لە پیاوە دەست ڕۆیشتووەکانی ئەو سەردەمەی دەوڵەت بوو، لە دەرباری پاشاییدا ڕێزێکی تایبەتی هەبوو، هەر پێشنیازێکی بۆ حکومەتی مەرکەزی بناردایە قبوڵ وپەسەند دەکرا، لەگەڵ ئەمەیشدا لە دەورەی حوکومڕانی ئەودا بۆ خۆشگوزەرانی وکامەرانی وئاسوودەیی وپاراستنی ئاسایش وئەمنیەت وسەرکوتکردنی پیاوخراوان وياغییەکان کارێکی ئەوتۆی ئەنجام نەدا و لێی

---

[1] عەلا ئەلدەولە لە ساڵی ١٣٣٠هـ.ق بووە حوکمڕانی کرماشان.

نەوەشایەوە. بەدەسێکی کراوە ودڵێکی گوشادەوە بەرتیلی وەردەگرت، بەڵام ئیقبال ئەلدەولە حەزی لە ئاوەدان کردنەوەبوو، و زۆر لای گرنگ بوو قەڵەمڕۆی حوکمڕانیەکەی بەڕووکەشیش بێت ئاوەدان بێتەوە وحاڵەتێکی چاك وئابڕومەند لە خۆی بگرێت. کە هاتە سەر سنوورەکان بۆ پشکنینی قەسری شیرین وقەڵای سەوزی وێران وکاول هاتە بەرچاو نەو ژنەوە وچاککردنەوەیانی لە دەوڵەتی مەرکەزی داخوازی کرد وداواکارییەکەی قبووڵ کرا.

کاتێ کە من بەرپرسی سنوور بووم لەژێر چاودێری مندا قەڵای سەوزی دروست کرا، هەر ئەویش قەڵای جەوامیری هەمەوەندی تەعمیر و ئاوەدان کردەوە، لە دەست درێژی بەرپرسانی حکومەتی بۆ سەرماڵ وسامانی خەڵکی تاڕادەیەك کەم کردەوە. ئامانج وهەدەفی گەورەی ئەوەبوو نەهێڵێت نفوز ودەسەڵات وتوانای داودخانی کەلور پەرەبسێنێت، بەڵام لەم هەوڵ وکۆششەیدا ڕووبەڕووی سەرپێچی وئاژاوە وکارشێوانی پیاوی ئاینی گەورە ودەست ڕۆیشتووی کرماشان حاجی ئاغا نەوەی ئاغا باقری بەهبەهانی بووەوە کە لایەنگران وپاڵپشتکەرانی سەرسەختی داودخان بوو، ولەلایەن ئەوەوە قازانجی زۆری پێدەگەیشت، هەر بەهاندانی ئەو حاجی ئاغایە خەڵکی شاری کرماشان دژی ئیقبال ئەلدەولە هەڵسیان ومانیان گرت وبازاریان بەست. ئەم شۆڕش وسکاڵایانە بووە هۆی گۆڕانی ولادانی لەسەر پلە ومەقامەکەی.

عەلا ئەلدەولە فەرمانڕەوای نوێی کرماشان بەتوانایی وکیفایەت وزۆرداری وبوێری وبێباکی بەناوبانگ بوو، سوود وەرگرەکان لە دەسگای حکومەتدا چونکە هەواڵی ئەم شوهرەت وناوبانگەی ئەویان بەو شێوەیە بیستبوو، ئومێدیان وابوو بەهاتنی ئەو شان وشەوکەت ودەرامەتیان زیاتر ببێت.

لەو دەورەدا لە دەوروبەری حوکمڕانی ئەیالەت جەمعێکی زۆر بەنازناوی جیاوازەوە وەك بەرپرسی نووسینگەی حوکمڕان "منشی"، باجگر، و لەشکرنووس، و لێپرسراوی ئاخور و تەویلەی حوکمڕان وفەراش وخزمەتکار وغولام بەرچاو دەکەوتن. هەرکاتێ حوکمڕان یا والی بۆ دیدەنی پێشەوایەکی ئاینی یا کونسولێکی بێگانە لە سەنتەری حکومەتەوە بکەوتایەتە ڕێ نزیکەی سەد فەڕاش وخزمەتکار وپاسەون ویاساوڵ بە گورزی زیوینەوە بە دوو ڕیز لە پێشی والییەوە

ڕێیان دەکرد، وبەدەنگی بەرز هاواریان دەکرد "هەڵسن، بڕۆن مەوەستن[۱] " وبە قەمچی وەشاندن خەڵکیان لەسەر ڕێگای حوکمڕان لادەدا ودووریان دەخستەوە، حوکمڕانیش کە چەند پێیەك لەوانە دوورتر بوو بە کەشوفشێکەوە هەنگاوی دەنا ورێی دەکرد، چەند کەسێك لە پیاو وخزمەتکارە تایبەتیەکانی لەملاو لایەوە یا لەپشت سەریەوە عەبا وجانتا وقلیانەکەیان هەڵدەگرت وبەدوای ئەمانەدا ژمارەیەکی بێشومار لە خزمەتکارەکان وفەراشە بێکارەکان ڕێیان دەکرد. ئەم جەمعە موفت خۆرە جەندرمەکان وکوێخاکانی کۆڵان وناوچەکانی شار وئەوانەی بەتامای پلە ومەقام وکاروباری حکومەت بوون بۆ پێشوازی عەلا ئەلدەولە خۆیان ئامادە کردبوو، ولە خۆ شیرین کردن درێغیان نەدەکرد. بەڵام ئەم جۆش وخرۆشە زۆر زوو دامرکایەوە وئەم ئارەزوویانە بووە نەخشی سەرئاو.

عەلا ئەلدەولە سێ لەسەر چواری ئەم بێکارانەی لە دەستگاکانی حکومەتدا دەرکرد و بەلایەوەنا و داب ونەریتی "هەڵسە وبڕۆ"ی قەدەغەکرد. هەرکاتێ لە مەقەری حکومەتەوە دەهاتە دەرەوە بتر لە سێ یا چوار سوار یا پیادەی لە دەوروبەریدا نەبووە. فەرمانی دا بەشازادە وگەورە پیاوانی کرماشان کە لەڕەفتار وهەڵسان ودانیشتنیاندا سادە وبێ کەش وفش بن، هەروەها فەرمانیدا لە کۆڵان وجادە سەرەکیەکاندا چرا دابنرێت تا ئەو شوێنانە ڕووناك بێتەوە، بۆ تەمیزی وپاکی وئاوڕشێنکردنی "مەیدانی تۆپخانە" کە سەیرانگای گشتی سەرجەم شارەکە بوو، چەند فەراشێکی تایبەتی دامەزراند، لە پاداشتی خزمەتگوزاری ئەو بەرپرسانە کە بە کاروباری حکومەت بۆ گوند ودێهاتەکان یا نێو ئێلات وعەشایرەکان دەچوون، بۆ هەر فەرسەخێ کە دەیانبڕی بۆیان هەبوو قران ونیوێك وەربگرن، لەوەزیاتر وەریان بگرتایە بە سەختی سزایان دەدرا.

هەندێ جار خۆی دەگۆڕی ودەچووە نێو بازاڕەوە لە دووکانەکان شت ومەکی دەسەند، ئەگەر سەرپێچی یا زیادەڕەوی لە نرخ وقورسایی وکێشانەدا وەدی بکردایە بەسەختی سزایانی دەدا وگوێیانی دەماڵی. ژمارەی پەنجا کەسی لە کوڕە شازادەکانی شار کە تەمەنیان نزیکەی یانزە ساڵێك دەبوو جل وبەرگی سەربازی کردەبەریان وڕەوانەی سەربازخانەکانیانی کرد، وفەرمانیدا بە مەشقی سەربازی

[۱] بیستوومە ووتراوە "دورو کور شو"

ونیزامـی سـەرگەرم بکرێن وبـە تۆپـە کۆنـە نەمـساویەکان مەشـق بکـەن. چـەند پیاوماقولێکی لە خەڵکی شار کەچاوساغ ووریا وئاگاداری بارودۆخی شار وناوچەکە بوون هەڵبژارد کە لە بنکەکانی پۆلیس وجەندرمەدا دانیشن وسەبارەت بـە سـکاڵاو داخوازیەکانی خـەڵکی بکۆڵنـەوە، پیـادەکردن وئەنجامـدانی ئـەم بڕیـارەی خـستە ئەسـتۆی "سـەهم ئەلدەولـە"ی کوڕیـەوە، بـەڵام هەرچـەندی بـاوکی هەڵکـەوتوو شایستەبوو، کوڕەکەی بەپێچەوانەی ئەوەوە مرۆڤێکی بێکارە وسەربەهەواو لـووت بەرز وشەلاتی وهەوەسباز بوو.

عەلا ئەلدەولە پیاوێکی توندخوو، تەنها بیروباوەڕی خۆی نەبێت بیروڕای هـیچ کەسێکی تری قبووڵ نەبوو، لەسەر شت ڕۆیی ودرێـژدادڕ وتـا بلێـی خـوێن ڕێـژیش بوو. دوژمنەکانی دەیانگووت شمشێرەکەی **"شمر بن ذی الجوشن"** لـە مـاڵی ئەودایە هەر فەرمانێك یا بڕیارێکی دەربکردایە پێویست بـوو هەرچـی زووتـرە جـێ بەجێ بکرایە، شەفاعەتی لەکەس قبوڵ نەدەکرد، زۆر زۆر توڕە ودەمارگیر دەبوو، لە دوژمنیدا قین لە دڵ ولە دۆستیدا زوو دەگۆڕا وجێگەی موتمانە نـەبوو، بـەرزەفڕ ومەقام پەرست وسەودای زۆری لەسەردا بوو، هەرچۆنێ بێ دادگـەری و نـەزمی لـە فەرمانڕەواکانی تر چاکتر بوو، وتەماحیشی لە ئیقبال ئەلدەولە وئەمیر نیزام کەمتر بوو.

کـاتێ ئـەو بـووە فـەرمانڕەوای کرماشـان قاسـم خـانی بـرام "سـەردار ناسـر" لەلایەن باوکمەوە بەرپرسی سنوور بوو، منیش لە ئێلاخدا بەبۆنـەی کۆچـی دوایـی هاوسەرەکەمەوە خەفەت بار ودڵتـەنگ ومـەلول بـووم. بـاوکم دەیویـست خـۆی لـە سنووردا بمێنێتەوە، بەرپرسـی قەسـری شـیرین سـنوور بکـات وقاسـم خـانی بـرام سەرکردایەتی وبەرپرسیارێتی کاروبـاری عێلـی سـەنجاوی بگرێتـە ئەسـتۆ. منـیش لەگـەڵ خۆیـدا لـە کاروبـاری سـنووردا هاوکـاری وبەشـداری بکـەم. بـەم نیـەت وئامانجەوە گەیشتە خزمەت عەلا ئەلدەولە ودوای ڕێکخستنی بـارودۆخی دەرامـەت وموڵك وماڵیەوە بەرەو قەسری شیرین ڕۆیشت.

عـەلا ئەلدەولـە سـەبارەت بەخزمـەتی مـن لـە سـنووردا لـە دەورەی ئیقبـال ئەلدەولەدا ئاگادار بووبوو، لەسەر داخوازی باوکم عەلا ئەلدەولە ناردی بە شوێنمدا ودڵـی دامـەوە ولـە حـزوردا فـەرمانی داپـێم کـە هەرچـی زووتـر بڕۆمـە سـنوور لـە

حەفتەیەکدا مافی ئەوەم ببێت سەد ووشە بە تەلوگراف بەبەلاش بنێرم بۆ حکومەتی کرماشان.

دوای گەیشتنمە سنوور وجێگیربوونم لە قەلاسەوزیدا هەرچۆنێ باوکم ویستبووی قاسم خانی برام "سەردار ناسر" بەرەو ئێلاخ گەڕایەوە، سەرپەرشتی عێلی گرتە ئەستۆ.

ڕووداوی ڕاوێژکارە بەلجیکیەکە

لەم دەورو قۆناغەدا مەسعود نیزام حاکمی سەرپێڵی زەهاوبوو، نزیکەی سی سواری کەلور و سی کەسی پیادەی گۆرانی لەگەڵ دابوو، لەو دەورەدا ڕاوێژکارە بەلجیکیەکانی گومرگ لە سنووری ڕۆژئاوادا جێگیر بووبوون. لەو مێژووەدا قەسری شیرین گرنگترین دەروازەی بازرگانی ئێران دەژمێردرا کە شەو و ڕۆژ کاروانە گەورە وبەشکۆکان بەردەوام بەدوای یەکتریدا لەو دیووەوە تێدەپەڕین وسەرەکیترین شت وەکی هاوردە لە دەرەوە ونێردراو بۆ دەرەوەی ئێران "واردات وصادرات" لەوێوە دەهاتە نێو و دەڕۆیشتە دەرەوەی وڵاتەوە.

سەرۆکی ئەم ڕاوێژکارانە پیاوخراوێکی بەلجیکی بوو ناوی مسیو "سزاری" کە دەیانگووت لە بنەچەکدا ئینگلیزە، ئەو دوای ماوەیەك بووە بەرپرسی گومرگی سەرجەم ڕۆژئاوای ئێران وسنوورەکانی تا ئەیوان وپشکۆ لەژێر دەسەلاتیدا بوو. وپەنجا سواری چاك وکارامە لەژێر دەست وفەرمانیدا بوون.

سزاری پیاوێکی "فیرعەون ئاسا" وگەندەڵ وچەوت وبەدخووبوو، بەسووکی سەیری ئێرانیەکانی دەکرد، بازرگانەکان ووەکیلەکانیانی ئازاردەدا، باوکم هەرچەندە تەمێی وئامۆژگاری دەکرد بێ سوود وبێ هوودە بوو، و پتر ڕوودار ودەسدرێژی دەکرد.

یەکێ لە کردەوە ناشیرین وناپەسەند ونالەبارەکانی پاپووش دروست کردن بۆ خەڵکی بوو. بۆ نموونە شەوان موتمانە پێکراوەکانی خۆی دەنارد کەسندووقێك جەواهیر وشت وەکی قاچاغ لە ماڵی کەسێکدا بخەنە ژێر خاکەوە، سبەی هەر بەو لێپرسراوانەوە کە کارەکەیان ئەنجام دابوو ڕووی دەکردە ئەو ماڵە ودەستی دەکردە پشکنینی وسندووقەکە وشت وەك قاچاغەکانی لەژێر خاك دەهاوردە دەرەوە ولەبەرچاوی خەڵکیدا، لە حزووری باوکمدا ئەو کەسەیان قاچ دەبەستەوە

وبەدار وقەمچی دەكەوتە گیانیان. بەم جۆرە خەڵكی قەسری شیرین لە ستەم ودەست درێژی ئەم كابرایە كەوتبوونە تەنگاوێكی یەكجار فراوانەوە. هەندێ خەڵك كۆچیان كرد وكاروبار وسامان وماڵیان گوێزایەوە خانەقین.

هەروەك دەست درێژی وتالآن وبڕۆی سزار ئاشكرا وڕوون بوو، بەلآم چونكە پێش هاتنی بەلجیكیەكان گومرگی ئێران بارودخێكی یەكجار خراو وئالۆزی هەبوو، بەتایبەت لە سنووری ڕۆژئاوادا، ئەو خراپی وئالۆزی وهەركەس بۆ خۆییە گەیشتبووە ڕادەیەك سێ یەكی دەرامەتی گومرگ نەدەگەیشتە خەزێنەی دەوڵەت، دەوڵەت وحكومەتەكانی سەردەم هەمیشە لە سەرجەم بەرپرسانی سنوور داخوازیان دەكرد كە بیروباوەڕ وتێڕوانین وبۆچوونەكانی بەلجیكیەكان دەربارەی گومرگ لەبەرچاو بگرن وهاوكاری لەگەڵیاندا بكەن، باوكم لە هاوكاری درێغی نەدەكرد. بەلآم سەربەهەوایی ولووت بەرزی وستەم وگەندەڵی سزار بەڕادەیەك بوو ماوەیەك بەبێ دەنگی ومودارا كردن تێپەڕی تا ئەوكاتەی كە لار وچەوتی وكردەوە دوور لەیاساكانی كەوتە ڕوو.

عەلا ئەلدەولە نامەیەكی بۆ باكم نارد كە كردەوەكانی بخاتە ژێر چاودێرییەوە، من لەم پیاوە بێگانە خۆبەزلزان وفیرعەون ئاسایە بێزار بووم. هەركاتێ دەگەیشتینە یەكتری گوێم نەدەدایە و بێ سلآوكردن دادەنیشتم وبەخەنجەر وچەكەكەمەوە خەریك دەبووم دەستم بەسەریاندا دەهێنا ویاریم پێیان دەكرد. لای چەند كەسێكی جێ متمانەی ئەو بە ئەنقەست دەمووت هەرلەم ڕۆژانەدا شەڕێ لەسەر خەڵكی ئەم ناوچەیە كەم دەكەمەوە، ئەم قسانەی پێدەگەیشت، كەم كەم هەستم كرد لە من دەترسێت وهەوڵی نزیكی ودۆستایەتی دەدات، تا ڕۆژێ لە مەجلیسێكدا دانیشتبووین دەمانچەیەكی زۆر چاكی ماوزەری ئەڵمانی بەلاقەدیەوە بوو، دەستم برد ودەمانچە ماوزەرەكەم لە لاقەدی كردەوە، و ڕەنگی تێكچوو وهەڵبزركا، بەلآم بە میهرەبانی وبزە پێكەنینێكی دەست هەڵوەستەوە ووتی چەكێكی چاك ونایابە شایستە ولایقی تۆیە، پێشكەشی دەكەم. منیش سوپاسم كرد وكردمە لاقەدمدا. لەدوای ئەم ڕووداوە هەمیشە بەڕووكەش وای نیشاندەدا كە دۆستمە تا ئەوەی گەندەڵی وستەمی گەیشتە ڕادە وسنوورێك كە هەندێ لە هاوكارەكانی حەقیقەتەكانیان لای لێپرسراوی گومرگی كرماشان خستە

ڕوو و ڕوون کردەوە. عەلائەلدەولەش لەم بارەیەوە پێی داگرد ولەسەر کاروباری گومرگی کرماشان لابراو ناردیانەوە بۆ تاران.

وەکو بیستم لەلایەن حکومەتەوە ناردوویانە بۆ شیراز، بێگومان لەوێش هەر ئەم ئاگرە دەنێتەوە وئەو ناوچەیەش کاول دەکات، چونکە سزار لە گومرگی ڕۆژئاوا دوورخرایەوە، بێئەوەی لە پێشدا ئاگادارم بکات وداخوازی دەمانچەکەی بکاتەوە بزانێت ئەیدەمەوە یان نایدەمەوە، یەکسەر لای عەلا ئەلدەولە سکاڵای کردبوو کە دەمانچەیەکم لای عەلی ئەکبەرخانی سەنجاویە، بە ئامانەت لای داناوە، بەڵام ئەو زەوتی کردووە وئامادە نیە بیداتەوە. عەلائەلدەولە نامەیەکی بۆم نووسی وداکۆکی لەسەر ئەوە کردبوو کە دەمانچە ئەمانەتەکەی مسیو سزار بگەڕێنمەوە. خوا شاهیدە ئەگەر ئەو بێ سکاڵا داخوازی دەمانچەکەی بکردایەتەوە دەمدایەوە، بەڵام مەسەلەکە کە گەیشتە شکات وسکاڵاکردن، کردەوەکەیم بە سووکی سەبارەت بەخۆم هاتە بەرچاو، ئیدی ئامادەی گەڕاندنەوەی نەبووم. لەوەڵامی عەلا ئەلدەولەدا نووسیم کە مسیو سزارساڵێك لەمەوپێش دەمانچەیەکی بەدیاری پێم بەخشیووە، منیش بەخشیومەتە یەکێ لەسەرکردەکانی عەشایەری عوسمانی، قیمەت ونرخەکەی چەندێکە تا بۆی ڕەوانە بکەم. سەرەنجام دوای بیگرە ودەری مەکەی زۆر و وێنەگرتنی دەمانچەکە بە لاقەدمەوە، ڕازی بوو پەنجا تومان نرخی دەمانچەکە وەربگرێت، ئیتر شەڕی بۆ هەتا هەتایە لەناوچەی ڕۆژئاوادا نەمێنێ.

تۆرانی باوکم وبەخشینم لەلایەن ئەوەوە

لەوماوەی پێنج شەش ساڵەدا کە من وسەردار ناسری برام لێپرسراوی قەڵا سەوزی وسنووربووین، باوکم لە من یا سەردار ناسر یەك مەن گەنم لە دەرامەتی گوندەکان یا یەك دینار پول وپارەی لە دەرامەتی قەرا سۆرانی وسەر سنووارداری داخوازی نەکردبوو. بەشی زۆری ئەم دەرامەتانە تەرخان دەکرا بۆ مووچە ویارمەتی سوارەکان وئامادەکردنی ئالیکی وڵاخەکانیان، بێگومان ئێمەیش لەو دەرامەتە سوود وقازنجی تەوامان لێدەکرد.

لەو ساڵەدا باوکم بڕیاریدا کە بەشێ لەو دەرامەتە پێشکەشی ئـەو بکرێـت، بـۆ ئەم مەبەستە کوێخا ئەحمەدخانی دەوڵەتمەند کە لـە پیـاوە ژیـر وخێرخوازەکـانی سـەنجاوی بـوو ناردیـە لام. وەڵامـم دایـەوە سـەبارەت بـە میقـدار وچـۆنیەتی ئـەو دەرامـەت و دەسـتکەوتانەی ئێمـە گەیاندوویانەتـە جـەنابت ڕاسـت و وورد نیـە. لەکاتێکدا ڕاسـتیش بێـت، مـن کـوڕی ئـەوم، هـەر دەرامـەتێکم هـەبێ بـۆ خزمـەت وسەربەرزی وئابڕووی ئەوە.

دوای دوو ڕۆژ کوێخـا ئەحمـەد گەڕایـەوە پـەیامێکی دژوارتـری هێنـا بـۆم، وەڵامێکی ناخۆشتری بیست. بەهۆی ئەم دڵگرانیەوە نزیکەی دوو هەفتە نەچوومە قەسری شیرین تا هەواڵم پێگەیشت کە باوکم چەند پیاوێکی ناردووە سەد خـەروار جۆی گوندەکانی قەڵای سەوزی وەربگرن. فەرمانم دا شتێکیان نەدەنێ ونامەیـەکم نارد، تێیدا ڕوونم کردەوە مووچـەی دوو مـانگی سـوارەکانی خزمـەتکاری دەوڵـەت لەم مەحسولاتە پێیان دراوە، نزیکەی بیست خەروار جۆو گەنمم بـۆ مووچـەی دوو مانگەی خۆم هێڵاوەتەوە. هەنووکە عێل هاتووەتەوە گەرمیان ئیتر مەترسییەك بۆ سـنوور لـە ئـارادا نـەماوە، ئیجـازە بفەرمـە بگەڕێمـەوە بـۆ ئـێلاخ وئـەم خزمەتـە بەجێبهێڵم.

ئەم نامەیەم بە سەفەروخاندا کە پیـاوێکی قسەخۆش ودەنـگ خـۆش وخـۆش خووبـوو ڕەوانـەی لای بـاوکم کـرد. ئـەو بەنائومێـدی وزەبوونییەکـەوە گەڕایـەوە، سەیرمکرد وەزعەکە بەم شێوەیە کە هاتووەتە پێشەوە قابیلی چاك بوونـەوە نـی یە.

هەر کەسێ مانگی زوسان تێپەڕی بـێ ئـەوەی مۆڵـەت وەربگـرم گەڕامـەوە بـۆ ئێلاخ ونووسیم بۆ باوکم هەرکێ خۆی بە باشی دەزانێ بیکاتـە بەرپرسـی سـنوور. دوو مانگ لە خزمەت دایکمدا بووم، عێل لە گەرمیانەوە گەڕایەوە. قاسم خانی برام جێگیری سەرۆکی عێل بوو. بـاوکم لـە غیـابی منـدا نامەیـەکی بـۆ عـەلاء ئەلدەولـە نووسیبوو کە قاسم خان لەنێو عێلدا بمێنێتەوە وشوجاع لەشکر بێتە سـەر سـنوور چونکە ئەو لە من تۆراوە، تکایە بەرپرسـێك بنێـرە و فـەرمان بفـەرموو کـە بڕواتـە قەڵا سەوزی.

عەلا ئەلدەولە نامەیەکی پڕ لەمیهرەبانی وئامۆژکاری بۆم نووسی و ووتبووی چۆن دەبێت منالْ لە باوك بتۆرێت، یاوەك باوك سەبارەت بە کوڕەکەی بێ لوتف ونەوازاشت بێت. من دلْنیام باوکت تۆی خۆشدەوێ، تۆ ژیرتر وئازاتر لەوەیت کە لەم کاتەدا باوکت بەجێبهێلْیت وشوێنی کار وخزمەتت بەرەلا بکەیت، بەپەلە بگەڕێرەوە سەر سنوور وکاروباری خۆت. ئەگەر تەنگ وچەلْەمە وگرفتاریەکت هەیە نامەم بۆ بنووسە. منیش لەبەر بێ ئیش وکاریم ولەو کردەوە ناپەسەندەم سەبارەت بە باوکم شەرمەزاربووم و وەلامم دایەوە، فەرمانەکەت جێبەجێ دەکرێت، هەر ئەم حەفتەیە دەگەڕێمەوە.

دوای چەند ڕۆژێك گەیشتمە خزمەت باوکم ئەوم گەرم ودلْنەرم وپڕ سۆز وشوور نەهاتە بەرچاوم، بەلام زۆریش بێ لوتف ومەحەبەت نەبوو، زۆر لە قەسری شیریندا نەمامەوە، گەڕامەوە بۆ قەلا سەوزی. سەرکارەکانی گوندەکانم دیاریودەست نیشان کردو لە شوێنە گرنگەکاندا چەکدارم دامەزراند.

لەم ماوەی دووربوونەوەمدا زنجیرەیەك دزی وجەردەیی ڕوویدابوو. هەمیشە هەوالْ دەگەیشت تایفەکانی هەمەوەند وتالْەبانی وزەنگەنە لە عێلەکانی کوردی سەر بە دەولْەتی عوسمانی خەریکی دەست درێژین. سەر سنوور بارودۆخێکی هەستیاری بەخۆوە گرتبوو، بەردەوام دەبوایە هوشیار و چاوکراوەبم.

هاوین هاتە بەرەوە، ڕۆژێ بە نیەتی خۆشوێردن بەچوار سوارێکەوە بەرەو قەسری شیرین دەڕۆیشتم، سوارێك بە غار بەرەوڕوومان هات، کە نزیك بووە سەیرم کرد "برج عەلی"یە، وا بۆی چووم ولەیەکم دایەوە کە ئەبێت هەوالێکی گرنگی پێ بێت، ئەو پەیك ونامەرەسێنەری باوکم بوو کە سەبارەت بە ڕووداوە گرنگەکان بەملاولادا دەینارد. ووتی جەردە وپیاوخراوەکانی هەمەوەند هاتوونەتە سەر گوندی قادر ئاغا وئەوەی تێیدا بووە تالانیان کردووە، تەلوگرافێك لە حکومەتی کرماشانەوە گەیشتووە کە بە پەلە سەمسام ئەلمەمالیك بکەوێتە شوێنی جەردەکان ودەست گیریان بکات، منیان ناردووە کە ئەم هەوالەت پێ بگەیەنم تا هەرچی زووترە خۆت بگەیەنیتە ئەو ناوچەیە. منیش هەر بەسوارییەوە نامەیەکی کورتم بۆ خزمەتکارەکان نووسی کە بیست سوار وچەکدار بۆ پاراستنی ڕێ لە شوێنەگرنگەکاندا دامەزرێنن پێنج سوار لە قەلاکەدا بمێننەوە

وپاشماوەکانیان زوو بجمێن ولەڕێگای کانی نەوت وتیلەکۆوە خۆیان بگەیەننە هۆرین وشێخان، هەروا فەرمانم دا هەردوو ماینەکەم لەگەڵ خۆیاندا بهێنن، خۆمیش لەگەڵ حاتەم خان وسێ سواری تر بەناوی شێرەی شاموراد ومامۆستا عەزیز وعەلی کەپنەك شیر بەرەو قەسری شیرین ڕۆیشتین. کە گەیشتینە ئەوێ بیستم باوکم بە سوارەکانیەوە بەدوای جەردەکاندا ڕۆیشتبوو، وڕای سپاردبوو کە لەڕێی گەردەنەی بێشکانەوە پێیان بگەین.

کاتێ گەیشتمە قەسر ماینەکەم پەکی کەوتبوو، سپاردەمە حاتەم خان وماینەکەی ئەویان بۆم زین کرد، لەگەڵ سێ سواری تردا بەغار کەوتینە ڕێ. لەنزیکەی تەنگەی بێشکاندا گەیشتمە باوکم، سەیری سەعاتم کرد پێنج فەرسەخ ڕێگامان لە یەك سەعات ونیودا بڕیبوو. لەگەڵ ئەوەشدا چارەکە سەعاتێك بۆ گۆڕینی زینەکان لە قەسری شیرین دواکەوتین.

قادر ئاغا ی باجەلان لەشوێنێکدا کە بە سەراوکوانك بەناوبانگ بوو نیشتەجێ بوو، خۆی پلەی سەرهەنگی هەبوو وەمووچەی وەردەگرت، پەنجا سوارێکی حکومەتی هەبوو، ئەو شوێنەیان پێ سپاردبوو لەجیاتی موچەی سوارەکان وئالیکی وڵاخەکانیاندا، جگە لەمە هەر ساڵێك مەبلەغێکی بەناوی پاداشتەوە پێدەدرا. ئەم جۆرە موچەی پاداشتانە هەروەك دەچووە حساوی دەوڵەتەوە بەڵام سوود وقازانج وەرگردن لەحەقیقەتدا بۆ حوکمڕان وباجگیرەکان ولەشکرنووس دەگەڕایەوە، لەو ڕۆژانەدا بەهۆی گەرمای هاوینەوە ئاژەڵەکانیان شەوانە بۆ لەوەڕگاکان دەبردە دەرەوە.

لەتاڵانی یەکەمدا جەردەکانی هەمەوەند دابوویان بەسەری ئاژەڵ و وڵاخەکانی گوندەکەدا نزیکەی دوو هەزار مەڕ وپەزیان وحەوت سەد گاو مانگایان بەتاڵان بردبوو. قادر ئاغا خۆی بە چەند سوارێکەوە بەغار کەوتبووە شوێنیان وگەیشتبووە پێیان، دوای پێکدادانێکی کورت ئەسپەکەی زامار دەبێ، ناوبراو هەروەك "کوانك قەڵەمەی" لەلایەن دەوڵەتەوە پێدرابوو بەڵام سەربەخۆ نەبوو، تابعی مەسعود نیزام حوکمڕانی زەهاو دەژمێردرا.

مەسعود نیزام ڕووداوی تاڵانیەکەی بە تەلوگراف بە کرماشان دابوو، لەلایەن حکومەتی کرماشانەوە تەلوگرافێ بۆ باوکم "سەمسام ئەلمەمالیك" دەنێردرێت کە

به پەلە بۆ سەرکوتکردنی جەردە وپیاوخراوان وگەڕاندنەوەی تالآنیەکان دەست بەکاربێت وبە شوجاع لەشکریش خەبەر بدە لە قەلآ سەوزییەوە بجمێت. هەر بۆئەم مەبەستە کاتێ کە لە تەنگەی بێشکانەوە تێپەڕین تووشی دەروێش خان کوڕی حەمە کەریم خان ئەلوەندی بووین، کە بەسێ سواری کەلورەوە لە خزمەت مەسعود نیزامدا بوو. چونکە نێوانی ئێمەو کەلورەکان چاك نەبوو خۆیان لەڕێگاکە لادا وئێمەیش تێپەڕین، گەیشتینە کۆتایی دەشتەکەی نێوان قۆپی سەیرمان کرد پیاوێك ماینێکی سپی زۆر چاك ڕادەکێشێ، لێم پرسی ئەم ماینە هی کێیە؟ ووتی هی قادر ئاغایە، ووتی ئەسپەکەی زاماربووە ئەم ماینەی بۆ دەبەم. ئەوماینەی کە سواری بوو بووم یەکجار خەستە وپەك کەوتووبوو، پێویستم بە ماینێکی تازە نەفەس بوو، ئاماژەم بە شێرەی خزمەتکارم کرد کە ماینکەی لێ بسێنێت، ناچار خۆی دا بەدەستەوە[1] وماینەکەی قادر ئاغام زین کرد، بەپەلە کەوتینەڕێ تا سەرابی مامشان ڕانەوەستاین. چەند ئەسپ وماینێکی سوارەکان لەپێ کەوتن، بۆ نەفەس تازەکردنەوە وهیلاکی دەرچوون ڕاوەستاین تا باوکم وسوارەکان گەیشتن، عەرزی باوکمم کرد قادر ئاغا خۆی پلەی سەرهەنگی هەیە وپەنجا سواری حکومەتیش لە ئیختیاریدایە وئەم ڕووداوەیش لەناوچەی مەسعود نیزام ولەنزیکی عێلاتی شەرەف بەیانی وباجەلاندا ڕوویداوە، بەلآم نەمەسعود نیزام ونە عەزیز شەرەف بەیانی ونەعەزیزخانی باجەلان لەم ڕووەوە هیچ شورو دڵگەرمیەکیان نەنواندووە، لەیراد ئێمە وادیارە دەفرێکی گەرمتر لە چێشتەکەین. باوکم بە توند وتیژییەکی زۆرەوە وتووڕەبوونێکی بێ ئەندازەوە ووتی وادیارە دەترسیت..! ئەگەر دەترسیت لەمەو دوا تەشریف مەیەرە. عەرزم کرد ناترسم بەلآم خۆ کوژی وزەرەر وزیانی بێ جێش ڕەوا نابینم.. تائەیرا هاتین پتر لە دە ئەسپمان پڕوکان ولەبەین چوون. قەریب خان اللاهیار خانی قسەکانمی پاڵپشت کرد، باوکم بەتووندی لەویش تووڕەبوو. من لەم بەرخورد وەلآمەی باوکم تووڕە ودەمارگیر بووم، کەلآوەکەم دا بەزەویدا و ووتم من ئەگەر دەترسم، جنێوێکم بەوکەسەدا کە ناکەوێتە شوێنم. ورزەنگیم لە ماینەکەم دا، نیو فەرسەخێ ڕۆیشتم ویستم بزانم چەند سوار بەدوامەوەن تێکڕا پانزە سوار کەوتبوونە شوێنم کە زۆربەیان

[1] ئەم کردەوەی خوالێخۆشبوو عەلی ئەکبەرخان لەگەڵ قسەکانیدا ناگونجێت.

پیاوەکانی باوکم بوون، لەنێوانیاندا ناسر برای کوێخا ئەحمەد خان وقولی پێش خزمەتی باوکم و وەیس موراد کە بە وەیسکە "کەچەل" بەناوبانگە وئەحمەد خانی نور مەحلەم بینی ولە خزمەتکارەکانی خۆم عەلی کەپنەك شر وشاموراد کوڕی مامۆستا عەزیز وسەیفەی سەکینە وعالیخان باوەجانیش هاتبوون.

دوانزە کەس لە پەنای دوانزە ئیمامدا بەرەوپێشەو تاومان دەدا. پێش قراوڵی وەیسکە کەچەل بوو. کە گەیشتینە یەکەمین گەردنەی هۆمرمل بینیم وەیس موراد لە ئەسپەکەی دابەزی وبە سوارەکانم گووت بێگومان وەیسکە سواری بەدی کردووە بۆیە لە ئەسپەکەی داوەزی، کە گەیشتینە سەری گەردنەکە داوەزین بینیمان سەرجەم دەشتی هۆمەرمل پڕە لە سوار وئاژەڵ ومەڕ ومالاتی تالانی کە جەردەکان تالانیان کردبوو کە ئێمەیان بینی ژلێژان و پێچانە یەکدا و نزیکەی چل سوار لە تالانەکە دوورکەوتنەوە وبەرەو ئێمە ملیان نا. ئێمەش تەنگەی ئەسپەکانمان توند وموحکەم کردەوە وسواربووین، بەسوارەکانم گووت بکەونە شوێنم کەمێك کە ڕۆیشتم بینیم تەنها چوار ماونەتەوە شاموراد وشێرە وئەحمەد خان وەلی موراد، تەپەیەك لە لای ڕاستی جەردەکاندا بوو ئەوان دەیان ویست پێش ئێمە بگەنە ئەو تەپەیە ولەوێدا دامەزرێن، هەرچۆنێك بوو ئێمە لایەکی وئەوانیش ئەولاکەی تەپەکەیان گرت. ووتمە وەلی موراد کە سەری تەپەکە بگرێت تا ئەگەر ئەوان هێرشیان هێنایە سەرمان ئەو لەسەرەوە لە ئێمە بەرگری بکات بەسێ سواری ترەوە پەلاماریانم دا، لەمەودای دووسەد پێیەکدا لە ئێمەوە دوور سەنگەریان گرتبوو، منیش بە سوارەکانم ووت لە مەودایەکی گونجاودا نزیك یەکتری سەنگەر بگرن، سەیرم کرد چوار سوار لەوانە بەدزییەوە خۆیان لەئێمە نزیك دەکەنەوە ئامادەی بەرگری بووم، کە لەناکادا هاواری ئەحمەد خانی نور مەحەل بەرزبۆوە ودیم یەکێ لە سوارەکان پەلاماری داوە، ئەحمەد خانیش هەڵهات،

بۆ ڕزگارکردنی بەپەلە سوار بووم، هێرش کەر تفەنگێکی پێمەوە نا، مەودام نەدایێ بە فیشەکێ ئەسپەکەیم کوشت، هەڵسا وبەگورجی خۆی گەیاندە نێو سوارەکان. لەم بەینەدا عەلی کەپنك شر بەغار خۆی گەیاندە ئێمە دیم دەستی گولە لێی داوە، پرسیم چی ڕوویداوە ووتی چوار سوار لەبەرامبەرماندا بوون لەپاڵ

خەرمانە گەنمەکاندا سەنگەریان گرتبوو، ئێمە حەوت سوار بووین هێرشمان بردە سەریان سەیفە بەسەختی دەست ومەچەکی زاماربووە، عالیخان باوەجانی ڕزگاری کرد، قولی پێش خزمەتیش زاماربووە ومایینەکەی کوژراوە، یەکێ لە سوارەکانمان خستیە پاشکۆیەوە ولەمەیدانی شەڕەکە دەربازی کرد.

دوایی من زاماربووم، دوایی ناسر برای کوێخا ئەحمەد کە پاشماوەی ئێمە بوو هەم خۆی وهەم ئەسپەکەی کوژران، پرسیم سوارەکانی دوژمن بەرەو کوێ ڕۆیشتن ووتی ماونەتەوە. خەریکن دەڕۆن. ئێمە چوار سوار ماینەوە، پەلامارمانیاندا، سێ سواری تر لەدوژمن بۆ هوکاری وکۆمەك بەهاوڕێکانیان لەملاو ئەولای ئێمەوە بەغار هاتن، کاتێ پێیان گەیشتین،شامکی مامۆستا عەزیز، ئەوپیاوە مەردو دلێرە پێشقراولمان بوو، یەکێکیانی دایەبەر بەدەسترێژی گوولە و کوشتی، منیش سوارێکی تریانم تەختی زەوی کرد، ئەو دوو سوارەکەی تر هەڵهاتن زۆری نەخایاند سەرجەم سوارەکانی جەردەکان هەڵهاتن تالآنیەکانیان بەگشتی بەجێهێلا.

ئێمە بێ مەترسی هاتینە نێو گەلە ئاژەڵە تالآنکراوەکەوە، کەوتینە کۆکردنەوەی مەڕ و وڵاخەکان بۆئەوەی بیانگەڕێنینەوە، ئێمە سەرگەرمی ئەو کارەبووین، باوکم وسوارەکان بەغار گەیشتنە لامان. باوکم سەبارەت بە وەزعی من یەکجار پەرێشان ونیگەران بوو، کاتێ منی بەساغی بینی کە سەراپا لە خۆڵ وعەرەقدا غەرق بوومە، لەئەسپەکەی داوەزی، باوەشی پێما کردو فرمێسك بەچاویدا هاتە خوارەوە، بۆجارێکی بۆونی لەزەت بەخش وخۆشی سنگی ونەوازشت ومەحەبەتیم هەست پێکرد، کە بەرزترین وگرنگترین پاداشت وشانازی بوون.

سەرجەم تالآنەکانمان دابەدەستی نیزام وقادر ئاغاوە، مەسعود نیزام ڕووداوەکەی بە تەلوگراف بۆ کرماشان نارد. لە حوکمڕانی کرماشانەوە وەڵامێکی قەدرزانین هاتەوە کە لامانە وبەم مانایەیە:

" ئەمیری ئەمیرەکان مەسعود نیزام "میر پەنجە"،حاکمی زەهاو بەپێی هەواڵی تەلوگرافەکەت سەمسام ئەلمەمالیك وکوڕەکەی جەردە وپیاوخراوەکانی هەمەوەندیان شکاندووە ومالێ ومالآت وسامان وئاژەڵ و وڵاخە تالآنکراوەکانی

گونـدی قـادر ئاغایـان گەڕاندۆتـەوە و دو کەسـیان لـە دوژمـن کوشـتووە. هـەزار ئافەرینیان لێ بێت مەرجی وەزیفەناسـی ومـافی پاڵپشتوو بـەرگرییان لـە دەوڵـەت گەیاندۆتە پۆپە وبە چاکترین شێوە نواندوویانە. بێگومان پێویستە بـزانن کـە ئـەم خزمەتە بە فیڕۆ ناڕوات وبێ ئەنجام نابێت، درێژایی ڕووداوەکەمان لەڕێی پۆستەوە بۆ بنێرن.

فەرمانفەرما سالار لەشـــکر

٢٥ ربیع الاول ساڵی ١٣٢١

باوکم لە دەقی تەلوگرافەکە ولاچوونی عەلاءئەلدەولە کـەمێك ناڕەحـەت هاتـە بەرچاوم. ئەم نامەیە یەکەمین تێهەڵچوون وبـەرخوردی نـوێی ئێمـە و ئـەو شـازادە ناسراوە پێشینەدارەبوو کە لەمەودوا بەسەرهاتی تاڵ وتفت و یان شیرینمان لەگەڵ ئەو زاتەدا دەبێت.

حکومەتی فەرمانفەرما

والی نـوێی کرماشـان شـازادە عەبدولحوسـەین مـیرزای فەرمانفـەرما بـوو کـە لەتواناترین پیاوانی دەرباری دەوڵەت دەژمێردرا. لەئاسـتێکدا دەتـوانین بڵـێین کـە لایقترین وشایستە ترین پیاوی بنەماڵەی قاجارییەکانە لە دوا دوایی حوکمڕانیاندا.

سەبارەت بە ڕەوشی ڕامیاریوپەیوەندی لەگەڵ بێگانەکاندا لەلاپـەڕەکانی تـردا مەودای قسەکردنمان زۆرتـر دەبێـت. لـەیرەدا سـەبارەت بـە کەسـایەتی ئـەو زاتـە وبـارودۆخی فـەرمانڕەوایی وچـۆنیەتی یـان پـۆرکردن و تۆکمـەکردنی دەسـەلات وتوانـــایی ونفـــوزی لەکرماشـــاندا وڕەوشـــی لەگـــەڵ چـــین وتوێـــژەکانی خـــەڵك وسەرکردەکانی هۆزەکاندا وبەتاییەت لەگەڵ بنەماڵەی ئێمەدا بـە کـورتی ئامـاژەی بۆ دەکەین.

ئـــەو لەشـــێوەی حـــوکمڕانی وڕەوشـــی ئەخلاقیـــدا لـــەخاڵێکی بەرامبـــەری پێشووەکەیدا بوو، بەکورتی بەپێچەوانەی ڕەوشی ئەوبوو. عەلا ئەلدەولە تیـژخوو، جنێودەر، تەنگبین وڕووکەش بین.بەهیچ شـێوەیەك لـەیادی کۆکردنـەوەی سـامان ومـاڵ وموڵـك ودروسـت کـردن وکۆکردنـەوەی لایەنگیرانـدا نـەبوو. بـەڵام سـەودای گۆڕانکاری ونەوئاوەڕێی لەسەردابوو. فەرمانفەرما بە پێچەوانەی ئـەوەوە پیـاوێکی

خوێن سارد، بە سەبر وبردەبار وحساوگەر وخەڵك بەخۆكەر بوو، بە وقار وبەشان وشەوكەت وڕەوشت بەرز بوو. هەیبەت وجەلال وشكۆی حكومەتی زیندوو كردەوە، گرنگی بە ئاوەدان كردنەوە نەدەدا ولە قەڵەمڕۆی حوكمڕانیەكەیدا وەك ئەوەی موڵكی تایبەتی خۆی بێت فەرمانڕەوایی دەكرد.

لە دەستە بەندی ودوژمنكارییەكانی كاربەدەستانی حكومەتی مەركەزی بەچاكی ئاگادار بوو ودەیزانی چۆن پوچەڵیان بكاتەوە، یاوەك چۆن ئەو دەستە بەندیانە بۆ سوود وقازانجی خۆی بەكاریان بهێنێت. هۆشێكی فراوان وبیرێكی تیژی هەبوو. سەرجەم بنەماڵە ناسراوەكان وپیاوە دەستڕۆیشتووەكانی كرماشان و سەركردەكانی عەشایەر وهەتا ڕەوشی ئەخلاقیانیشی دەناسی، تائەو ڕادەیە لە پەیوەندییە خزمایەتییەكانیان وژن وژنخوازیەكانیان وژمارەی منداڵەكانیان وئاگاداربوو. بەوپەڕی تواناوە دڵ وباوەڕی خەڵكی بۆ خۆی ڕادەكێشا وبتەوی دەكرد. هەركەسێك بەپێی توانا وكەسایەتیەكەی بۆ پێشكەوتن وئامانج وقازانجی تایبەتی خۆی سوود وكەڵكی لێوەردەگرت.

زۆربەی كەسایەتیە دەسرۆیشتووەكانی كرماشان وەك موعینو الرعایا یان موعاون ئەلمولك، وحاجی ئاغا بەرار موعتەزدی وحاجی شەریف خانی برای بیگلەربەگی و وەكیل ئەلمولك ونەسیر دیوان وبراكانی هەموو لە خزمەتیا بوون، وكارە تایبەتیەكانیان بۆ ئاساندەكرد وهەڵیان دەسووڕاند، هەموویان بەگشتی خۆیان بە پەیڕەو وبچووكی ئەو ومناڵەكانی دەژمارد.

فەرمانفەرما ڕەوشی وابوو لە هەركوێ بووایە وكارووەزیفەیەكی پێ بسپێردرایە تێكەڵاوی خەڵكی ئەو ناوچەیە دەبوو وژنیانی لێ دەخوازی ولەكاروبارە بازرگانیە گەورەكانیاندا دەبووە هاوبەشیان. هەربەم شێوەیە لە كرماشانیش ژنی هێناوە وبووەتە خاوەنی ماڵ و منداڵ وموڵكێكی زۆری سەند. هیچ فەرمانڕەوایێ جگە لە عیماد ئەلدەولەی دەوڵەت شا بەئەندازەی ئەو لە خەڵكی كرماشاندا كاریگەر نەبووە. هیچ كەسێك وەكو ئەو موڵك وسامانی كۆنەكردوەتەوە. ئەو بەقسەی كرماشانیەكان بووە "حەزرەتی بەرز وپیرۆزی بێ ڕەقیبی ئەو شارە".

جگە لە كارامەیی لە هەڵسوڕاندنی كاروباری حكومەت وكۆكردنەوەی سەروەت وسامان، لەبواری لەشكری وسەربازیدا كارامە وبەتەكبیر ودلێر وخۆڕاگر بوو.

بەداخـەوە ئـەم هـەموو توانـا ولێهـاتوویی وشایـستەییەی خـۆی تـەنها بـۆ سـوود وقازانجی تایبەتی خۆی بەکاردەهێنا.

لە دەورەی یەکەمی حوکمڕانیەکەیدا کە لە ساڵی ١٣٢١ تا سـاڵی ١٣٢٤کۆچـی بەردەوام بوو، لەو ماوە درێژەدا هەنگاوێکی بۆ ڕێکخستنی بـارودۆخی کۆمەڵایـەتی نەهاویشت وبچووکترین دەسگا وسـامانێکی خێرخوازانـەی بەجێنـەهێڵا. خراوتـرین ڕەوشتی ئەخلاقی کە هەبووی خەسیسی وڕەزیلی بوو، کـە بەسـەر زمـانی خـەڵکی ناسراو وڕەمەکیەوە بوو.

قاسـم خـانی بـرام سـەردار ناسـر ڕۆژێـك لـە مەجلیـسێکی کرماشـانیەکاندا گەڕاندییەوە "مـن ئیمـڕۆ موعجیزەیـەکم کـردووە، لـە کـەرەم عـەلی شـەلاتی ویـاج سـێنی ناسـراوی کرماشـان تومـانێکم پـارە سـەندووە". بیگلەربـەگی کـە لـە دەسـوپێوەندە تایبەتییـەکانی فەرمانفـەرما بـوو وەڵامـی دایـەوە ووتـی خـان مـن موعجیزەکەم گەورە ترە، لە شازادە دوو قران جەژنانەم وەرگرتووە.

ڕەوشی لەگـەڵ سـەرۆك هۆزەکانـدا لەسـەر بناغـەی پێویـستیەکانی سیاسـەت ومەسـڵەحەت وقـازانجی خـۆی دەگۆڕیـا ولەسـەر ئـەو بناغەیـە دامـەزرابوو. دەبـێ بووترێ لەو دەوروزەمانـەدا کـە ئـاژاوە وبـشێوی وشـەڕ وشـۆڕ سـەرتاپای ئێرانـی داگرتبوو وبـشێوی تـرین ونالـەبارترین ڕۆژانـی مێـژووی ئێـران دەژمێردرێـت، ولـەو قۆناغـەدا دەوڵـەتی مەرکـەزی ناتـەوانی وبـێ دەسـەڵاتی وزەبـوونی گەیـشتبووە ڕادەیەکی زۆر وسەرکردەی وڵاتەکـە موزەفـەر الـدین، شـا نـەخۆش وناتـەوان وبـێ دەسـەڵات بـوو. لـەم دەورەدا فەرمانفـەرما سـەرکەوتووانە تـوانی ئاسایـشی ئـەو ناوچەیە بپارێزێت. لەگەڵ داود خانی ئەمیر ئەعزەم عێلخانی کەلور کە بەتواناترین پیاوی ڕۆژئاوای ئێران دەژمێردرا، بە نەرم ونیانی لەگەڵیا جوڵایەوە وبە ڕا وتەکبیر وکەسـایەتییە بـەهێز وتوانـای خـۆی ئـارامی کـردەوە گـوێ بەفـەرمان هێڵایـەوە، وبەپێی پێویست لـە چـەند ڕووداوێکـدا کـەڵکی لێـوەرگرت. لەگـەڵ سـەرکردەکانی گۆرانـدا بەتایبـەت جـەهان بـەخش خـان زەرغـامو ئەلـسەلتەنەنە"زەرغـامو ئەلـسەلتەنە"، سـەرکردەی تایفـەی تفەنگچی بـارام خـان "ڕەشـیدو ئەسـەڵتەنە" سەرۆکی تیرەیەك لـە قەڵخانیـەکان، خۆشـیانی دەویـست ونەوازشـت ومەحەبـەتی لەگەڵیاندا دەنواند. نەزەر عەلی خان پیاوی بەتوانا وسـەرکردەی تایفـەی ئـەمرایی

لورستانی پشکۆ گوێ بە فەرمانی بوو. سەرکردەکانی سەنقر وکولیایی ملکەچ وگوێڕایەڵی بوون.

لەگەڵ بنەماڵەی ئێمەدا یەکجار بەلوتف ومەحەبەت بوو، ڕێزی باوکمی لابوو وحوکمڕانیەکەی لە قەسری شیریندا هێڵایەوە، باوکمیش سنووورداری وپاراستنی سنووری بەدڵی ئەو دەبردە ڕێگاوە. قاسم خانی برامی بەنازناوی سالار زەفەر ومنی بەنازناوی سالار موقتەدر موفتەخەر کرد ومەحەبەت ونەوازشتی لەگەڵماندا نواند وبرا بچووکەکەمان حوسەین خان کە هێشتا مێرد منداڵ بوو، خوێندەواری تەوای نەبوو ناوی نابوو بەبرو ئەلمەمالیك وبەنەوازشتی تایبەتی خۆیەوە بە "بەری" بانگی دەکرد، ودایکیشم فاتمە خان بەنازناوی گەوهەر ئەلدەولە موفتەخەر کرد.

ڕووداوەکانی مەشروتیەت و ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ داودخانی کەڵوردا

لەم دەورەدا بۆ تایفە و بنەماڵەکەمان مەترسییەکی زۆرهاتبووە کایەوە، ئەویش بەهۆی داودخانی ئەمیر ئەعزەم عێلخانی کەڵورەوە بوو.

بێگومان داود خان پاش بتەوکردن وبەهێزکردنی قودرەت وتوانا ودەسەلاتی خۆی سەربەخۆیی وسەرپێچی هیچ تایفە وعێلێکی تەحەموول نەدەکرد. ئەو لەماوەیەکی کورتدا سەرکەوت کە سەرجەم دوژمنە ناوخۆکانی عێلی کەڵور سەرکوت بکات ولەنێویان بەرێت، هەروەك کاربەدەستانی حکومەتی کرماشان دژی سەرۆکایەتیەکەی بوون، بەڵام توانی بێتە عێلخانی تێکرا عێلی کەلور. هەموو موڵك ولەوەڕگاکانی ناوچەی کەلوری داگیرکرد ولە دەرامەتەکەی سوودی دەبرد، ماڵ ومالات وحەشەم وئاژەڵ ونەقدینەی لەسنوور بەدەر بووبوو لەنزیك لورستان دا ناوچەی بەرفراوانی ئەیوان لە دەرەوەی مولکی کەلورەکاندا کە لە قەڵەمڕەوی سنووری پشتکۆدا بوو، داگیرکرد وخستیە ژێر دەسەلاتیەوە.

والی ئەو ناوچەیە لەگەڵ ئەو هەموو شان وشەوکەت وشۆرەت ودەسەلاتەیدا کە هەیبوو، مەترسی لێی بوو وکەوتبووە سێبەریەوە، لە سنووری ئێمە لەگەڵ

حوسەین خانی "مەنسور ئەلمولك"دا خزمایەتی ژن وژنخوازی کەوتبووە نێوانیانەوە وکچەکەی مارە کرد.

تایفەی گۆران هەروەك گوێڕایەڵی وپەیڕەوییان لە سەرکردە فەرمیەکەیان لەلایەن دەوڵەتەوە نەدەکرد بەڵام لەئاست شان وشەوکەت وشکۆ ودەبدەبەی داودخاندا ناچار بە گوێڕایەڵی وملکەچی بووبوون. تەنیا عێلێك لەبەرامبەریدا ڕاوەستابوو عێلی سەنجاوی وبنەماڵەی ئێمە بوون.

ئەو سەبارەت بە باوکم ڕێزێکی فراوانی دەنواند وبەردەوام لەچەند شوێنێکدا باسی سەرسەختی وئازایی ئێمەی دەکرد، وبۆ دۆستی ئێمە ئەرزش وگرنگی قایل بوو تائەو ڕادەی نەوەکەی غەزال ئەلسەلتەنەنەی کچی جەوانمێر خانی "زەرغامو ئەلسەلتەنەنە"ی لە حوسەین خانی برا بچوکەکەمان کە هەردووکیان نەگەیشتبوونە تەمەنی ژن هێنان وشووکردن لەیەکتری مارەیانی کرد.

لەگەڵ ئەمەیشدا بەرپرسی قەسری شیرین وسنوور لەلایەن باوکمەوە لە قەڵەمڕەوی دەسەڵاتی ئەودا بۆی قووت نەدەدراو ئاسان نەبوو. دەیویست هەموو ئەوناوچانە بەتایبەت دەروازە ودەرگای بازرگانی قەسری شیرین لەژێر دەسەڵات ونفوز وچاودێری خۆیدا بێت وئێمە لەچوار چێوەی بچووکی ناوچەی سەنجاوی ومایدەشتدا حەشار بدات، ملکەچ وپەیڕەوی خواست وفەرمانی ئەوبین وئەمەیش بۆئێمە دەستی نەدەدا وتەحەمولی لە وزەماندا نەبوو.

داودخان لەلای کاربەدەستانی کرماشان دژی ئێمە دەجوولایەوە وکاروبارمانی دەشێواند. دەست ڕۆیشتوان وگەورەپیاوان وناسراوانی شاری دژی ئێمە هاندەدا وتایفەکانی تری ناچار بە دوژمنی ئێمە دەکرد. دژایەتیەکەی گەیشتە ڕادەیەك گرێبەستی هاوسەری نەوەکەیی، غەزالە خانم لەگەڵ حوسەین خانی برامدا پێش گوێزانەوە، بەپێچەوانەی شەرعی خواو پێغەمبەر هەڵوەشاندەوە، ولەسەرۆکی تایفەی باجەلان، کە لە نزیکی قەسری شیریندا دەژیا وزۆر بەناوبانگ بوو مارە کرد.

هەروەها بەشێکی گەورە لەتایفەکانی سەنجاوی بەتایبەت تیرەی "سۆفی" کە لایەنگیری دێرینی ئێمە بوون هەڵگەڕاندەوە ولێمان یاغی بوون ولەناوچەی

کەلوردا، لە دەوروبەری بنەماڵەی عەلی ئەکبەرخانی بەرخورداریدا نیشتەجێیانی کرد.

لەلایەن دەوڵەت وحکومەتی کرماشانەوە دڵنیا وئاسوودەبووین، بەڵام لەلایەکی ترەوە نابێت بەدەوڵەت وحکومەت پشت ببەستیت وئومێدت پێیان هەبێت، چونکە ئەو دەوروزەمانە حکومەتی مەرکەزی یەکجار لاواز وناتەوان بوو، پاراستنی نەزم وئاسایشی لە وزەدا نەبوو ونەیدەتوانی دەستدرێژی تایفەکان دژی یەکتری ڕاوەستێنێت. بۆیە ناچار بووین سەبارەت بە ڕاوەستان وڕووبەڕوو بوونەوە لەئاست مەترسی وخەتەری گەورەی لەناوچووندا چارەیەك بدۆزینەوە وبۆ پاراستنی مەوجودیەت وبوونمان پشت بەتوانای خۆمان ببەستین وبکەوینە بەرگری، ولەم دۆخەدا هانامان بۆ چەند دەست ئاوێز ودەست پێچێك هێنا، کە بریتی بوون لەدۆزینەوەی تایفە وهۆزە هاوپەیمانەکانمان کە لەئێمەوە نزیك بوون ودۆستایەتی دێرین لەنێوانماندا هەبوو. بتر کردنی سوار وچەکدار وژمارەی خزمەتکارە تایبەتییەکان، دروست کردنی قەڵاو سەنگەری بەرگریکردن وپەیداکردنی دۆست ولایەنگران ویاوەران لەشار ولەدەوروبەری حکومەتدا. وابزانم ڕوون کردنەوەی هەریەك لەم مەتلەب ومەوزوعانە بۆ زانین وئاگاداری لە ئەوزاع وبارودۆخی عەشایری وکۆمەڵایەتی ئەو سەردەمە بێ سوود نەبێت.

هاوپەیمانی ویەکێتی عەشایری هیچ کاتێك ولەهیچ قۆناغێکدا بتەو ونەگۆڕاوو پایەدار نەبووە، چونکە زۆربەی ئەو تێك چوون وململانێیانە بۆ کینە وغەرەزی تایبەتی وسوود و مەسلەحەتی کاتی دەگەڕێتەوە. لەگەڵ ئەمەیشدا هەندێ پەیوەندی ئاسایی وکۆمەڵایەتی و ئابووری لەنێوان عەشایرەکاندا وەدی دەکرێت کە ئەم تایفە وهۆزە جیاوازانە لەیەکتر نزیك دەکاتەوە وئەم تێك چوون ولەیەك زوویر بوون ودوژمنایەتیە زوو تێپەڕەکان کاریگەریەکی ئەوتۆ ناکاتە سەر ئەو نزیك بوونەوە وهاوپەیمانیانەدا، چونکە هۆی نزیك بوونەوە ودۆستایەتی وهاوپەیمانێتی بەهێزترە لەجیاوازی ودوو دەستەیی ودوژمنایەتی. بەڵام ئەوی ڕاست بێت هەندێ لەوجیاوازی ولەیەکدانی مەسلەحەت وقازانجانە دەبێتە هۆی کەشمەکەش وململانێ وبچڕێنی پەیوەندییە دێرینەکان ودوژمنایەتی پایەدار وبەردەوام.

گرنگترین پەیوەندییەکان بریتین لە ئولفەت وهاوکاری ویەکێتی زمان ومەزهەب وئابووری هاوبەش ویەك بنەچەك بوون وخزمایەتی وتێکەڵاوی کۆمەڵایەتیە.

سروشتیترین ونزیکترین دۆستانمان گۆرانەکان بوون، کە زۆربەیان لەگەڵ سەنجاویەکاندا هاومەزهەب بوون ولەئاست داب ونەریت ولەهجە وزمان وشێوەی جل وبەرگەوە لەیەکەوە نزیك بووین. جگە لەمانەیش لەپێشەوە باسمان کرد یەکێ لەگرنگترین ڕێگاکانی تێپەڕینی سەنجاویەکان بۆگەیشتنە هەوارگە گەرمیانیەکان لەنێوان تایفەکانی گۆرانەوە تێدەپەڕی وئەمەش بووبووە هۆی ئەوەی کە گۆرانەکان سەبارەت بە ئێمە لە هەموو لایەنێکەوە نزیکتر وبەئولفەتتربن، ئەم تێکەڵاویە خۆشەویستی لەنێوانماندا بتەوتر وبەهێزتر دەکرد.

نزیکترین تایفەکانی گۆران کە هاوسێمان بوون تایفەی تفەنگچی بووکە لە سەردەمی ئێمەدا سەرۆکایەتییان بەدەست جەهانبەخش خانی "زەرغامو ئەلسەلتەنە"ی کوڕی فەرامەرز سوڵتانی بەناوبانگەوە بوو، کە ڕووداوی یاغی بوونی لە دەوڵەت لە لاپەڕە پێشووەکاندا باسمان کرد.

جەهانبەخش خان خوێندەوار وخەت خۆش وقسە زان وبەتەکبیر بوو، بەڵام لە هەمان کاتیشدا دەسیسەچی وئاژاوە بەرپاکەر وبیٚ وەعد وبەڵێن وپەیمان ومل جیڕ وعیناد بوو. تەنگی ژینگەی ناوچەی تفەنگچیەکان لەلایەکەوە چنۆکی وتوندوتیژی وستەمی بێ سنووری جەهان بەخش خان سەبارەت بەخەڵك وپەیرەوەکانی، لەلایەکی ترەوە بوونەهۆی دوورکەوتنەوەی تفەنگچیەکان لە دەوروبەریدا، وئاسایش وژیانێکی چاکتر وئاسوودەتر لەلای ئێمە ببیننەوە، ولەپاڵ خوان وسفرەی پڕ نیعمەتی پاککراوی مایدەشتی سەنجاویدا نیشتەجێ ببن. هەروەك لەپێشەوە باسم کرد گرنگترین سوارەکانمان وخزمەتکارە تایبەتیەکانمان لەنێوان ئەم کۆچکردووە لەدەست ستەم هەڵهاتوانە هەڵبژارد وئەم کردەوەیش دەبووە هۆی زیزی ودڵگرانی جەهانبەخش خان سەبارەت بەئێمە، ولەبەر ئەمە لە هەموو هەلەکاندا دژمان دەجووڵایەوە وخەریکی دەسیسەچینی وبشێوکاری وخراوی بوو.

جگە لەو سەرکردەکانی گۆران کە سەبارەت بە ئێمە دۆستی وخۆشەویستی ومەحەبەتیان دەنواند. پێویستە لەنێوانیاندا ناوی دوو کەس بەتایبەت بهێنم، نەتەنها لە هەڵبژێراوترین ومەردترین سەرۆکەکانی عەشایری ڕۆژئاوابوون، بەڵکو لە

زیرەکترین وهوشیارترین ونیشتمان پەروەرترین ئێرانی دەژمێردرێن. ئەو دوو زاتە یەکێکیان بارام خانی ڕەشید ئەلسەلتەنە کوڕی شێرخانی سەرۆکی قەڵخانی لەتایفەی وەیسی عەلی سوڵتانی یە، وئەوی تریان سەفەروخانی کوڕی یار وەیس کە بەسەرهەنگ بەناوبانگە، کە سەرۆکی تایفەی نیرجی "نیرژی"[١] بوو، لەگەڵ ئەویشدا لەیەك زوویر بووین ونێوان تێکچوونی کاتی دەکەوتە نێوانمانەوە، بەڵام هەر لەڕیزی دۆستان ویارانی وەفادارماندا مانەوە.

له دۆستەکانی تری موتمانە پێکراوەکانمان لەنێو گۆڕانەکاندا سەیدەکانی ئەهلی حەق "یارسان" بوون، کە بریتی بوون لە سەید ڕۆستەم وسەید عەزیز وکوڕەکانیان کە لە زۆر ڕووداودا هەمیشە هەوڵ وکۆششیان بۆ نزیك بوونەو ولەنێوبردنی دوو دەستەیی وجیاوازی وناڕەحەتی و نیگەرانی تەرخانکردبوو.

هاوپەیمانێکی تر کە ئەمانتوانی لەنێوان تایفە هاوسێکانماندا چاوەڕوانی یارمەتی و دۆستایەتییان لێ بکەین تیرەکانی باوەجانی و قووبادی "قوایی" عێلی جاف بوو. کە لەو سەردەمەدا مستەفاحانی کوڕی حەبیبوڵلا خان سەرۆکیان بوو. مستەفاخان لەسەرۆکە ئازا ودلێر ویەك قسە وخاوەن بەڵێن وپەیمانی ناوچەی ڕۆژئاوای ئێران دەژمێردرا. بانگهێشتی دۆستی ئێمەی قبوڵ کرد وهاتە دەممانەوە وپەیمانی لەگەڵماندا بەست وتا پایان وکۆتاییش لەسەر بەڵێن وعەهد وپەیمانەکەی مایەوە، تا ئەوڕادەیە کە گیانی خۆی لە یەکێ لە شەڕە سەختەکانی ئێمە وکەلورەکاندا لە ناوچەی سەنجاویدا بۆ پاراستنی بەڵێن وپەیمانەکەی بەخت کرد. براکەی تری "حەمە تەقێ بەگ"یش کە لەم دواییەدا بە "ئەمیر عەشایەر"بەناوبانگ بوو لە هەڵکەوتوانی ناوداری ئەو ناوچەیە دەژمێردرا وتا دواترین ساڵی ژیانی لە دۆستان ویار ویاوەری ئێمە بوو، ولەلاپەڕەکانی تری ئەم بیرەوەریەدا ناوی بەزۆری بەرچاو دەکەوێت.

کە سانێکی تر کە ئومێدێکی زۆرمان پێیان بوو، والیزادەکانی ئەردەڵان، جێنشینی ڕەوانسەر لە دامێنی سەخت ودژواری کێوی شاهۆدا بوون. هاوسێ وچەند فەرسەخێك لە گوندەکانی ئێمەوە دوور بوون. ئەوان موڵکێکی زۆریان لە دامێنی وپاڵی ئەم کێوەدا هەبوو، بەپێی جێگا وپلە ومەقام وعیزەتی سەد ساڵەی

---

[١] تایفەی نیرژی لە کوردستانی عێراقدا سەر بە عێلی جافە.

بنەماڵەکەیان لەنێوان تایفەکانی کوردستاندا نفوز ورێزێکی تایبەتیان هەبوو، بەهۆی لاوازی ولەنێوچوونی هەیبەتی دەسگاکانی حکومەت لەم ناوچەیەدا داب ونەریت وپلە ومەقامی کۆمەڵایەتی خۆیان پاراستبوو وسەودای والیەتی پێشوویان لەسەردابوو، هەروەك ئەم سەردەمە حوکمڕانی سنە وکوردستان نەبوون، بەڵام بەهۆی پەیدابوونی کەسانێکی شایستە وهەڵکەوتووی وك عەلی ئەکبەرخانی شەرەف ئەلمولك وکوڕە گەورەکەی عەلی خان کە بە حاکم بەناوبانگ بوو، سەرجەم تایفەکانی جاف هەورامان لایەنگیری وپەیڕەوییان دەکردن ولەنێوان عەشایرەکاندا هێزێکی بەرچاویان دروست کردبوو. کاربەدەستانی میریش گوێڕایەڵیان بوون هەر لەبەر کۆمەك وپاریونفوزی ئەوان وپێشینەی حوکمڕانییان لە کوردستاندا "سالار ئەلدەولە" توانی تایفەکانی کوردستان لە دەوروبەری خۆیدا کۆبکاتەوە وسەودای سەڵتەنەت وپاشایەتی لەسەریدا بپەروەرێنێت.

دوای خان حاکم سەرکردایەتی ئەم بنەماڵەیە لە ڕەوانسەر کەوتە دەست سلێمان خانی شەرەف ئەلمولکی دووەم کوڕی عەلی ئەکبەرخانی شەرەف ئەلمولکی گەورە. ئەم زاتە پیاوێکی کەم مایە ولەخۆڕازی ولووت بەرز وخۆبەزلزان بوو، ڕێزی لێدەگیرا نەك لەبەر ئازایی وناوداری عەشایری بەڵکو تەنها لەبەر پێشینەی بنەماڵەکەیان. کەسایەتی جێی ئومێد ومتمانەی ئەم بنەماڵەیە حوسەین خانی کوڕی حاکم بوو کە لەدلێری وڕاستیدا بێ نەزیر وبێ هامتا بوو، لەنێو خەڵکیدا ڕێزدار وخۆشەویست بوو، ئەو بە خوشکەزای باوکم دەژمێردرا ولەسەرەتای ئەم یاداشتانەدا ووتومە ناوبراو لە دۆستە ڕاستەقینەکانی ئێمەبوو، وتا لەژیاندا مابوو ئەمانتوانی لەسەر دۆستی وپاڵپشت وپاری ئەو حیساو بکەین. بەڵام بەداخەوە شیرازەی ژیانی لە تافی لاویدا بەدەست برا پیاوخراوەکەیەوە عەباس خانی سەردار ڕەشید بچڕا ولەنێو چوو.

کورتەی ئەم باسە ئەمەیە:

عەباس خانی برای لەناخدا پیاوێکی گەندەڵ وئاژاوەکار ودەسیسەباز وبەرزەفڕ بوو. ئەو سەبارەت بە کەسایەتی وئەو خۆشەویستی وڕێزە کە حوسەین خان هەبووی حەسوودی وڕشکی دەبرد. بەتایبەت پاش ئەو ڕووداوەی کە حوسەین خان حەمیدەخانی کچە جوان ونازەنینەکەی سلێمان خانی شەرەف

ئەلمولكی هێنا، كە عەباس خان چاوی بەسەریەوە بوو ودەویویست بۆ خۆی مارەی بكات وببێتە هاوسەری.

سەردار ڕەشید لە هەلێكی ڕێكەتوودا وخائینانە وبەوپەڕی نامەردییەوە برا ئازا ودلێرەكەیی بە قاوە دەرمان خوارد كرد ودوای ماوەیەك توانی برا ژنەكەی بەپێچەوانەی ویستی خۆیەوە مارەبكات. بەم شێوەیە دوای شەرەف ئەلمولك سەرجەم موڵك وسامانی بنەماڵەكە ولەنێوانیاندا بەشی براكەیشی كە دوو كوڕی هەبوو داگیر بكات.

حەمیدە خانم كەسایەتیەكی ناودار ولەئافرەتە هەڵكەوتووە ناسراوەكانی كوردستان بوو. بۆخۆی چەند خزمەتكار ودام ودەسگایەكی تایبەتی هەبوو. ولەم هاوسەرە براكوژەی بێزارو ڕقی دەهاتەوە ودەیویست هەرچۆنێ بێت لە شەڕی ڕزگاری بێت. بەهۆی هەندێ لەوانەوە كە پەیوەندی خزمایەتییان بە بنەماڵەی ئێمەوە هەبوو ولەنزیك موڵكەكانی ئەواندا دەژیان پەیوەندی لەگەڵمدا پەیدا كرد ومەیل وعەلاقەی سەبارەت بەمن نیشاندا[1] و وەسیەتەكەی خوالێخۆشبوو حوسەین خانی بەبیرم هاوردەوە كە هاوسەرو مناڵەكانی بپارێزم، منیش پێش ئەوەی بیبینم دڵبەندی بووبووم، جگە لەمە ئەم هاوسەرگیرییە لە مەسلەحەت وبەرژەوەندی وسوودی عێلایەتییەوە بە سوودمەندم دەزانی، وبەسوود وەرگرتن لەم حاڵەتە دەمانتوانی لەبەرامبەر داودخاندا ڕاوەستین. بەڵام لەم بوارەدا تووشی سەرپێچی وناڕەزایی وملەجیڕەی باوكم وقاسم خانی برام هاتم، خۆمیش كەم كەم سەیرم كرد پیادەكردن وبەئەنجام گەیاندنی ئەم ئارەزووە لەلایەكەوە برینداری وزوویری شازادە خانمی هاوسەرمی بەدواوەیە كە دڵبەندیم وخۆشم دەوێ وقەرزاریشیم، ولەلایەكی ترەوە ڕێی تێدەچێت وموMكینە ببێتە هۆی كەشمەكەش وشەڕ وشۆڕ وكوشتن وبڕین. كەم كەم لەم سەودایە چاوم پۆشی ودەست بەرداری بووم، بەڵام پەیوەندی ودۆستایەتیم لەگەڵ حەمیدە خانم وكوڕەكانی خوالێخۆشبوو حوسەین خاندا پاراست ونەم بچڕاند وهەر بەردەوام هێڵامەوە، ئەویش لەسەرجەم كاروبار وگیروگرفتەكانی سەنجاویدا هەمیشە پشتیوانی لێدەكردین ولەئاستماندا وەفادار

---

[1] بەبۆچوونی من نەدەبووایە خوالێخۆشبوو عەلی ئەكبەرخان سەبارەت بەم مەسەلەیە بدوایە، چونكە لە داب و نەریتی كوردەوارییەوە بەدوورە.

مایەوە. پێویستە ئەویشە باس بکەم من وئەم خانمە هەروەك چەندین جار لـەماڵی خۆیاندا بەتەنها ماومەتەوە وگفتوگۆمان کردووە هەرگیز لە جادەی پـاکی وتـەقوا نەچووینەتە دەرەوە. ئەو زۆر لەوە زیاتر کەسایەتی خۆیی پایـە بـەرزتر وبـەڕێزتر دەزانی کە لەبەر هەوەس وحەز وخواستی کاتی خۆی بدۆڕێنێت.

باوکم جێ پێی لە قەسری شیرین وسنووردا بتـەو وموحکـەم بووبـوو، ولەوێـدا نیـشتەجێ بـوو، بڕیاریـدا موڵکـەکانی لـەژیانی خۆیـدا لـەنێوان ئێمـە، هەرسـێ کوڕەکەیدا دابەش بکات. گوندی قلیج خان وقەڵاکەی کە لەوێـدا گـەورە بووبـووین لەگەڵ کەشتزار وگوندەکانی دەوروبەریدا بـۆ حوسـەین خـانی سـالار زەفـەری بـرا بچووکمان تەرخان کرد، دایکیشم گوندی چەقاقزان کە موڵکی مەوروسی خۆی بـوو پێی درا. گوندەکانی بابان وچنگی وبەندار وعەباس ئـاوا وکەشـت زارەکـانی تـیران وکۆترەوانی دا بەقاسم خانی سەردار ناسری برام ومن کـە هـەردووکمان بـەنیوەیی ئەو موڵکانە تەسەروف وکەڵکی لێوەربگرین.

قاسم خان گوندی بابـانی بـۆ نیـشتەجێبوون وژیـان هەڵبـژارد، منـیش گونـدی "بەندار" وبەپێی تواناییمـان سـەرگەرمی دروسـت کردنـی بـاخ وقـەڵاو شـتی تـری پێویست بووین. لەبارودۆخی عەشـایریدا قـەڵا دوو نەخـشی سـەرەکی هەیـە. هـەم لەکاتی شەڕدا پەناگا وشوێنی بەرگرییە وهەم بۆ ژیان وکاروباری بنەماڵە شوێنێکی لـەبار وسـوودمەندە، بەتایبـەت لـەبواری بـەرگری و لـەکاتی شەڕوشـۆڕدا، چـونکە قـەڵایان لەشـوێنەبەرزەکاندا دروسـت دەکـرد تابەسـەر زەوییـەکانی دەوروبەریـدا لەکاتی بەرگریدا دەستدرێژ وموسەلەت بێت. درێژی پەلی دیوارەکـانی قـەڵا بـەپێی توانای خاوەنەکانیەوە لـە سـەد مـەتر زیـاتر یـا کـەمتر بـوو، شـورە ودیوارەکـانی دەرەوەی یەکجار زەخم و پان وبتەبوو لەبەرد وگەچ ونورە یاخشتی کـاڵ دروسـت دەکـرا. هـەر قەڵایـەك چـوار بـورجی هەیـە. لـەناوەوە هـەموو لایـەکانی لـەژێر ساختمانەکەدا دەور تا دەوری بنایەتەکە بەبەرزی یەك مەتر ونیـو دروسـت کرابـوو وکۆنەباجەیان بە مەودا ومەسافەتێکی دیاریکراو تێیدا دروسـت دەکـرا بـۆ بـەرگری وتەقەو دەست ڕێژ کردن لە کاتی بەرگریدا. ئاوی خواردنەوەی قەڵاکە یا لـە کـارێز ویا بیرو چاڵ دابین دەکرا. بەشی یەك ساڵ ئازووقە وئالیـك وداری سـووتەمەنی لـە عەمارێکی گەورەدا کۆدەکرایەوە. هـەر قەڵایـەك دوو بەشـە، بەشـی نـاوە وبەشـی

دەرەوە. حەوشی دەرەوەی بریتی یە لە دیوەخانە وچەند هۆدەیەکی چاك بۆ پێشوازی میوانەکان ودانیشتن وحەسانەوەی خزمەتکارەکان، ئەو هۆدانەی لە تەویلەی وڵاخەکان وبنایەتی عەمەلەکانەوە نزیك بوو.

بەشی ڕێك وپێکی قەڵا لە بەشی ناوەوەیە، کە حەوشەکەی بە حەوزێکی ئاوخواردنەوە وباغچە ئاراستە کراوە ولەنزیك حەوزخانە حەمام ودەست شۆر دەبینرێت. هۆدەکانی بەپێی وەرزەکان سوودی لێوەردەگیرا. هۆدەکانی بەشی باکور لە زوستاندا وباشوور لە هاویندا بەکاردەهێنراو کەڵکی لێوەردەگیرا.

دایکم لەلایەکی قەڵای قلیج دا کارگایەکی قاڵی ومافورچنینی دانابوو، بۆ هەر هۆدەیەك لە هۆدەکان کە لای گرنگ بوو وحەزی لێدەکرد مافووری بە ئەندازەی هۆدەکە چنی بوو وئامادەی کردبوو، هەروا لەنێو قەڵاکەدا بەرە وخورجین وشەڵتان وجلی وڵاخ وهەتا لەوا وکوڵەباڵی شوانەکان دروست دەکرد. پێویستی بەڕوونکردنەوە نیە قەڵا لەڕۆژگاری ئاشتی وئاسایشدا شێوەی کارگەیەکی گەورەی بەخۆوە دەگرت کە لەنێویدا جگە لە کارەکەر ودەستوپێی ژوورەوەی ماڵ جەمعی بە نازناوی نازر وسەرکار وخزمەتکار وئاودار ومیرزا بنووس ولەلە ودایەن وچێشتکەر ونانەوا وبەرپرسی حەمام وعەماردار میهتەر وفەراش وئێشکچی وبەرپرسی شکار وڕاو وکەسانی تر سەرگەرمی خزمەت بوون. لەکاتی شەڕدا شێوەی سەربازخانەیەکی بۆ شەڕکەرەکان وبیمارستان وخەستەخانەیەك بۆ زامدارەکان بەخۆیەوە دەگرت. لەهەمان کاتیشدا ئافرەتەکان ومنداڵەکان وخزمەتکارەکان خەریکی کاروباری ئاسایی خۆیان دەبوون.

کاتی نووسینی ئەم یاداشتانەم حاڵەت وقیافەی دایکم دەهێنمە بەرچاووم کە لەکاتی شەڕ وگەمارۆی قەڵاکە بەپێی پەتی و پەژارەوە لەنێوان داڵانە گەورەکاندا هات وچۆی دەکرد وقورئانێکی بەسەرەوە دەگرت وبەدوعا ونەزەرو نیاز سەرگەرم دەبوو.

بترکردنی خزمەتکارە تایبەتییەکانم

خزمەتکاری بەمانای تایبەتی لە عەشایردا داب ونەریتێکە کە بەپێی ئەوە پیاوێکی شەڕکەر خۆی تەنها یا لەگەڵ کەس وکار وبنەماڵەکەیدا خزمەتی سەروکێك قبووڵ بکات ولەخزمەتیدا بێت بێ ئەوەی پێشەکی وتەشریفاتێکی

تایبەتی دەست نیشانکراوی لەئارادا بێت، لەنێوان ئـەو وسـەرۆکەکەیدا پـەیمانێکی زارەکـی دەبەسـترێت، کـە لەلایـەن خزمـەتکارەوە بریتـی یـە لـە خزمـەتکای و وەفـاداری وئەمانەتـداری وڕاسـتی وئامـادەبوونی شـەڕکردن ودرێغـی نـەکردن لـەم بابەتـەوە. وەلەلایـەن سـەرۆکەکەوە پێویـستە بیپـارێزێ لـە دوژمنـانی وژیـانی خۆشگوزەرانی و وسایل وتفاقی شەڕی بۆ دابین بکات.

ژیـانی عەشـایری لەلایەکـەوە لـە ئاژەڵـداری وبـەخێوکردنی ئاژەڵـدا خـۆی دەنوێنێـت وهـەموو شـتێکی لـەو بـوارەدا خەسـت دەبێتـەوە. ولەلایـەکی تـروە شێوەیەکە لە خۆئامادەکردن وپەروەرشی ژیـانی سـەربازی وسەلحشوری یـە، کـە ئەویش هەر تەواوکەری ژیانی ئاژەڵدارییە.

هێزی سـەرەکی عێـل وعەشـایر بێگومـان پیـادە شـەڕکەرەکانیەتی کـە لـەژێر فەرمان وڕابەری سەرۆکەکانیان بۆ بەرگری لەبوون وسوودی خۆیان یا بۆ زاڵ بوون بەسەر دوژمنەکانیاندا، یا داگیر کردنیان لەژێر ڕهبەری سەرۆکەکانیاندا شەڕدەکەن وچۆنیەتی ژیانی عەشـایری شـەڕکەرە ئـازا ودلێـر وهەڵبـژێردراوەکان، دەخاتـەڕوو دەیان نوێنێـت. بـەڵام ئـازموونی تێهەڵچوون وکەشمەکەشـی بـەردەوام وپەیاپـەی ئێمەی تێگەیاندبوو لە هەموو شوێنێکدا و لەهەموو ڕووداو وحاڵەتێکدا تـەنها پـشت بـەهێزی شـەڕکەرە ئـازا وسەربەسـتەکان ببەسـترێت، کـە بـەهۆی دەمـارگیری عەشاyرییەوە، وکۆدەبنەوە وئامادەی شەڕ وخۆبەخت کردن دەبن.

پیاوانی عەشایر، بەمانا ئەوانەی خاوەنی ئاژەڵ و ولاخ ومەڕ وماڵاتن کـاتێ بـە وورەیەکی بـەرز وبـەهێزەوە شـەڕ دەکـەن، ئەگـەر ئـەو شـەڕە پەیوەنـدی لەگـەڵ مەسلەحەت وسوود وقازانجی ڕاستەخۆی ئەواندا هەبێت، بەڵام هەرساتێ شـەڕەکە تەنها پەیوەندی بە حەیسییەت وشەرەف وکەسایەتی سەرۆکەکانیانەوە هەبێت، یا هەست بکەن مەترسییەك بۆ گەلـە ئاژەڵـەکانیان هاتۆتـە کایـەوە ئـەو سـووربوونە لەدەست دەدەن وئامادەنین شەڕبکەن، بەڵکو خۆیشیان لەشەڕ دەدزنەوە.

بـۆ ئـەو شەڕوشـۆڕانە کـە لـەپێناوی ئامـانجێکی بـەرزدا دوور لـە مەسـلەحەت وقـازانجی تـەنگی خێڵایـەتی دەکرێـت پێویـستی بـەفێرکردن وڕێنمـایی کردنـی بەردەوامە. بێگومان خۆ ڕانەگرتن وشکانی ئەو هەموو هێـزە عەشـایەرییەی سـالار ئەلدەولە لەبەرامبەر هێزێکی کەمی هەندێ موجاهدین دەگەڕێتەوە بـۆ ئـەم هۆیـە.

بۆیە بارودۆخی ژیانی عەشایری فێرمانی کرد جگە لە هێزی شەڕکەرە عەشایرەکە هێزێزێکی تایبەتی لە خزمەتکارانی هەڵبژێرراو پێکبێنین. پێشڕەو وڕێنیشاندەرمان لەم بیرۆکەدا باوکم بوو.

ئەو پێش ئەوەی ڕووداوەکە ڕوو بدات وبکەوێتە شەڕەوە لە دەوروبەری خۆیدا جەمعێ لە کوێخا وکوێخا زادەکانی سەنجاوی یا لەتایفەکانی تری کۆدەکردەوە. دەیگێڕنەوە باپیرمان حەسەن خان دامەزرێنەری سەربەخۆیی سەنجاوی کاتێ بۆ ئەنجامدانی کاروبارێك دەڕۆیشتە شار لەگەڵ خۆیدا تەنها خزمەتکارێکی دەبرد، کە بەسواری یابوویەکەوە شت ومەکی سەفەری باپیرمی لەگەڵ خۆیدا بۆ شار دەبرد. بەڵام وەزعی ئێمە هەرسێ براکە گەیشتە ڕادەیەك کە نزیکەی حەوت سەد سوار ئامادە وپێ لە ورزەنگیمان هەبوو. خزمەتکارەکان لەنێو گەنجانی تەمەن بیست تا سی ساڵەدا هەڵدەبژێردران. لەسەرەتای کارەکەدا هەندێ هەڤاڵانی دەورەی گەمە ویاری منالیمدا کە بە چالاکی وزیرەکی وخۆش خزمەتییان باوەڕم هەبوو، بۆ خزمەتکاری هەڵیانم بژارد، بەڵام لەدواییدا کە کارەکە ڕەنگێکی تری بەخۆیەوە گرت وگەورەتر بووە پێویستمان بە وردەکاری زۆرتربوو لە هەڵبژاردنی خزمەتکارەکاندا.

کەسێ دەکرا بە خزمەتکار کە لەشەڕێکدا ئاوازی ئازایی ودلێری دەنگی دابێتەوە، یاوەك لە بنەماڵەیەکە کە بە ئازایی و دلاوەری بەناوبانگن، یاوەك خاوەنی برا وخزم وکەس وکاری ئازا وچست وچالاك بن. بۆنموونە سەبارەت بە خزمەتکارێکی ناسرا و کە چۆن هاتە ڕیزی خزمەتکارەکانی قاسم خانی برامەوە دەدوێین.

لەسەرەتای لاوی قاسم خاندا کە تازە ژنی هێنابوو، یەکەمین کوڕی شیرەخۆرە بووە، شەوێك دزێك دێتە دەوارەکەیەوە هەموو جل وبەرگ وزین وچەکێکی کە هەبووی بردبوو. لەم ڕووداوە قاسم خانی برام زۆر ناڕەحەت وپەرێشان وسەرشۆڕ دەبێت. دوای ماوەیەك گەنجێك دەگاتە خزمەتی دەڵێت قوربان ئەگەر ئەو دزە کە ماڵەکەی دزیوە بێتە خزمەتت وهەرچی لێتی بردووە بێ کەم وکوڕی بیگەڕێنێتەوە بۆت وئامادەی خزمەتکاریتان بێت، لەتاوانەکەی چاو دەپۆشیت ودەیبەخشیت ودەیکەیتە خزمەتکاری خۆت؟ قاسم خان بەو گەنجە

بەڵێن دەدات کە بیبەخشێت. ئەوکاتە ئەو گەنجە دەڵێت قوربان ئەو دزە منم ئەڵماس گۆران لە تایفەی تفەنگچیم، هەموو شت ومەکەکانت بێ دەستکاری ئامادەیە، لەڕاستیدا ناڕەحەتی وپەرێشانی و نیگەرانی فراوانی تۆم بیستبوو، ئەو حاڵەتەی جەنابتم زۆر لاگران وناخۆش بوو تەحەمولیم نەکرد وئێستا لە خزمەتدام.

بەو جۆرە ئەو گەنجە هاتە ڕیزی خزمەتکارەکانی قاسم خانی برامەوە ولەهەموو شەڕە دژوار وسەختەکاندا بەشداری دەکرد وبووبووە یەکێ لە بەرزترین وبەناوبانگترین خزمەتکارەکانی قاسم خان وبەردەوام لە خزمەتیدا بوو تا لەشەڕی ئێمە وعوسمانیەکاندا لە شارۆچکەی کرند شەهید کرا.

خزمەتکارەکان لەنێوان لاوانی ناوداری سەنجاوی یا عەشایرە هاوسێکانمان بەتایبەت تایفەی تفەنگچی گۆران هەڵدەبژێران. ئەوان بتر خزمەتکاری قاسم خان "سەردار ناسر"ی برامیان بەلاوە پەسەندتر بوو تامن، چونکە ئەو لەنێو تایفەکەدا پلەی حکومەتی هەبووە ودەیتوانی سوود وقازانجی زیاتریان پێبگەیەنێت. جگە لەوە ڕووخۆشی وڕەفتار وکردار چاکی ئەو زیاتر لەگە ڵ خوو تەبیعەتی خزمەتکارەکاندا دەگونجا.. بتر لە سێ سەد خزمەتکاری تایبەتی هەبوو کە لە بەناوبانگترین خزمەتکارەکانی بنەماڵەکەمان بوون، وەکو یار محەمەد کە بە یارە بەناوبانگ بوو، وئەڵماس گۆران وسوهراب وبرا ئازاکانی، کوڕەکانی نادر وکاکەولا نەزەر وخزمەکانی وحەبیب میرئاخوور وموحەمەدی یاساول، وموراد عەلی تەپڵژەن کە بە فەرشکە ناسراو بوو وشاسواری ئالاهەلگر لە کوڕی خزمەتکارەکاندا بوون.

هەندێ لە خزمەتکارەکان کە دەهاتنە خزمەتەوە خۆیان ئەسپ وچەکیان هەبوو بەڵام داب ونەریت وەهابوو کە ئێمە ئەسپ وتفەنگیان بدەینێ وفیشەکەکانیان دوای ماوەیەك ەتایبەت لەسەرەتای سەرۆشۆڕەکاندا بۆ دابین بکەین. هەروا خۆیانیش بۆڕازاندنەوە ورێك وپێکی وئاراستەیی خۆیان خەنجەر ودەمانچەیان پەیدا دەکرد ودەیان بەستە خۆیانەوە.

تفەنگەکان لەسەرەتاوە تفەنگە یەك تیرە قوڕقوشمیەکان بوو، کەم کەم بوونە سێ تیری فرانساوییەکان پێنج تیری ئەڵمانی ورووسەکان، لەئەنجامدا بووە دە تیری ئینگلیزییەکان.

لـه ماڵـەكانی ئێمـەدا عـەمارێكی بـچووكی چـەك وفیـشەك وبـارووت هـەبوو. سەبارەت بە جل وبـەرگی سـوارەكانی ئێمـە بـەرگ وچـەك وئەسـپی سـوارەكانمان یەكجار ئاراستە ورازاوەورێك وپێك بوون. بەڕادەیەك جیاكردنـەوەی خزمـەتكار لـە سەرۆكەكەیان كارێكی ئاسان نەبوو. خزمەتكارەكان كەسایەتیە پڕ جۆش وخرۆش و گاڵتەچی وچست وچالاكەكاك بـوون. لایـان گـران نـەبوو لـە خزمـەت هـەركام لـە سـەرۆكەكانی عەشـیرەتەكاماندا بـن، لەشـەڕەكاندا هەمیـشە ئامـادەی فیـداكاری وخۆبەختكردن و دان قوربانی دان بوون. زۆرجـار ڕوویـدەدا بـە دوو سـەد یـا سـێ سـەد سـواری هەڵبژێردراوەكانمانـەوە بـچینە شـەڕی هـەزار سـوارێكی دوژمنـەوە سەركەوتنیش بەدەست بێنین.

بۆ دابین كردنی مووچەی ئەم سوارانە چارەیەك لەمە زیاترمـان نـەدەبینی كـە ئەم سوارانە و بنەماڵـە وخزمـەكانیان لـە گونـدەكانی مایدەشـتدا جێنـشین بكـەین وسەرپەرشتی وكوێخایەتی ئەو گوندانە بخەینە ئەستۆیانەوە، چی ئەو گوندانە هی خۆمان بێت یا موڵكدارە شارییەكان.

گومان لەوەدا نیە ئامادەكاری ئەم خزمەتكارانـە بـۆ شـەڕ وشـۆڕی بـەردەوام دەرفـەتی كـشتوكاڵ كردنیـان بـۆ نەدەمایـەوە لـە خزمـەتی فەلاحـەكانی نـاوخۆی دێهاتەكان سوودیان وەردەگرت. وحەقی موڵكانە خـاوەن موڵكـە شارنـشینەكانیان بەچاكی پێیان نەدەگەیاند. ئەم بارودۆخە بووە هۆی دژایەتی وململانێی هەندێ لە خاوەن موڵكـە شارنـشینەكان لەگـەڵ ئێمـەدا بـێ ئـەوەی لـە بـارودۆخی ناوچـەكە تێبگەیەن پێویستیەكانی لەیـەك بدەنـەوە ئێمـەیان بەداگیركـەر ودەسـت درێژكـەر دەژمارد.

خزمەتكارە تایبەتیەكان كاتێ تەكمیل كـران وژمارەیـان زیـادی كـرد ووەك لـە پێشەوە باسم كرد نزیكەی حەوت سەد كەسێك دەبوون، وبتر لە هەزار وپێنج سەد سوار لە عێلی سـەنجاوی ئامـادەی خزمـەت بـوون. بـەم جـۆرە كـۆی هێزەكـەمان نزیكـەی دوو هـەزار سـوارێك دەبـوون، لـەو دەورەوزەمانـەدا ئـەم هێـزە هێزێكـی بەرچاو وحیساو بۆ كراو دەژمێردرا.

یاران و دۆستانی شارنشین

سەبارەت بە دەوڵەتی مەرکەزی وحکومەتی ئەیالەتی دڵنیابووین، چونکە لە وەزعو بارودۆخێکی ئاڵۆزدا نەبووین بەشێوەیەك بتوانن بە ئاشوبگەر یان یاغی بمانژمێرن. لەماوەی سێ نەسلدا لە هەموو گێروگرفت وڕووداوەکان وشەڕو شۆڕ وململانێیەکاندا یارمەتی حوکمڕانانی کرماشان و وێنەرانی دەوڵەتی مەرکەزیمان داوە وهیچ کاتێك مایەی دەردەسەری وناڕەحەتی وئاشوب وئاژاوە بۆ دەوڵەت نەبووینە ، بەڵام لەلایەکی ترەوە نابێت ئومێدت بە دەوڵەت هەبێت چونکە لەو دەور وزەمانەدا یەکجار بێ هێز وبێ توانا ودەسەڵات بوو، ونەیدەتوانی نەزم وئاسایش بەرقەرار بکات ودەست درێژی تایفەکان بۆ سەر یەکتری نەهێڵێت. جگەلەمە حوکمڕانانی ئەیالەت پێشە ئەوەی لە بیرۆکەی خزمەتدابن لەبیری سوود وقازانجی خۆیاندا بوون، بە ئاسانی دەتوانرا هەندێ لەوانە بە پێچەوانەی داد وعەدالەت، بەپێچەوانەی بەرژەوەندی دەوڵەت ومیللەت دژی کەسانێکی بێتاوان وخزمەتگوزار هان بدرێن. لەبەر ئەمە سەبارەت بەم لایەنە لەلایەن ئێمەوە ئەوپەڕی ووردەکاری وچاودێری پێویست بوو، چونکە ڕەقیب ودوژمنەکەمان لەئێمە یەکجار بەسامانتر وبەتوانا ودەسەڵاتدارتر بوون، دەستێکی زۆری لەنێو شارنشیناندا هەبوو، لەگەڵ ئەوەیشدا ئێمە بەرپرسیاری پاراستنی سنووربووین کە کارێکی یەکجار هەستیار بوو، بەدەست ئاوێز وبەهانەی جیاوازەوە دەتوانرا لە کاروباری ئێمەدا دەست درێژی وخراپەکاری بکەن، یاوەك خزمەتەکەمان بە شێوەیەکی پێچەوانە وچەوت بخەنە ڕوو.

بەڵام لەحەقیقەتدا هەر وەزیفەی سنووورداری وپاراستنی ڕێگا وبانە گشتیەکان پێش هەموو شتێك یارمەتیدەری ئێمەبوو. هەموو ڕۆژێك چەندین کاروانی بازرگانی گەورە وبازرگانەکان ومیوانی مەرقەدی ئیمامەکان لە نەجەف وکەربەلا لە مەرز تێدەپەڕین. جگە لە پاراستنی ئاسایش وئەمنیەتی ڕێگاکان وخزمەتی هاتوچۆکەران لەلایەن سوارەکانی سەنجاوییەوە زۆربەی گەورە پیاوان دەبوونە میوانی باوکم، کە لەنێوانیاندا هەموو ساڵێك جەمعێکی زۆر لە چین وتوێژە جیاوازەکانی شاری کرماشانیان تێدا بوو. ئەم بارودۆخە بۆ ئێمە چاکترین دۆست وپڕوپاگەندەکەری پەیدا دەکرد.

باوکم جگە لە تـەعمیر ونۆژەنکاری قـەڵای جـەوامیری هەمەوەنـد لـە قەسـری شیریندا لە خوارەوەی ئـەو قـەڵادا خـانگێکی بـچووکتری بـۆ ڕاپەڕانـدنی کاروبـاری حکومەت وپێشوازی لە میوانەکان دروست کرد. هەروا لە نزیـك ڕووبـاری ئەڵوەنـد، لەنێو شارۆچکەکەدا خانگێکی گەورەی دروست کرد کە هۆدەکـانی سـەرەوەی بـۆ کاروباری تایبەتی خۆی وبەشەکانی تری بۆ پێـشوازی لـە میوانـەکانی، هـاووڵاتی وبێگانە، تەرخان کردبوو. هـەر چـەند بـەهۆی داگیرکردنـی گونـدەکانی مایدەشـت لەلایەن خزمەتکارەکانەوە زۆربەی خاوەن موڵکـە شارنـشینەکان دژی ئێمـە بـوون بەڵام چینی ناوەندی کۆمەڵگەی شار کە بریتی بـون لـە کاسـبکاران وئەوانـەی کـە سەروکاریان لەگەڵ بازرگـانی وزیارەتـدا هـەبوو کـە لـەم سـاڵانەی دواییـەدا بوونـە هـەوێنی ڕاپـەڕینی مەشـرووتیەت لـە کرماشـاندا، لایـەنگیر وپـارێزەری ئێمـەبوون وپاڵپشتیان دەکردین.

خاڵێکی تر کە یارمەتی ئێمەی دەدا ژن وژنخوازییەك بوو کـە نێـوان بنەماڵـەی ئێمـە وبنەماڵـەی شـازادە محەمـەد بـاقر مـیرزای خوسـرەوی دا بەرقـەرار بووبـوو، چونکە هەروەك لەپێشدا باسم کرد، کـچە گەورەکـەی ئـەم شـازادە، نورتـاج خـانم بێوەی خوالێخۆشبوو خان خانانی یاسەمی بووە هاوسەرم و قاسم خـانی بـرامیش دوای فەوتی هاوسەرە پێشووەکەی کچە بچووکەکەی هەر ئەوی بەناوی لەعیا خانم کە بە "وجیە ئەلدەولە" بەناوبانگ بوو هێنا و بـووە هاوسـەری. شـازادە محەمـەد باقر میرزای خوسرەوی دەوڵەت داد کوڕی محەمەد ڕەحیم میرزار ونەوەی محەمەد عەلی میرزای دەوڵەت شایە کە لە گەورە پیاوانی کرماشانە. پیاوێکی ڕێـزدار وڕێك وپێك وسەربەست وخوێندەوار وشاعیر ودەروێش ڕەوشت ودروست کار وئازادیخواز و وەتـەن پەرسـت بـوو. سـەرەتای خزمـەتی لـە حکومەتـدا لـە تـەلوگراف خانـەی کرماشـانەوە دەسـتی پێکـرد. دوایـی بـووە سەرپەرشـتی مەکتـەبی بەڕێوەبـەری حکومەت، لـەم دواییـەدا کاروبـاری بازرگـانی گرتبـووە ئەسـتۆ. کـوڕە گەورەکـەی شـازادە موحەمـەد سـادق مـیرزای دەوڵـەت دادیـش لـە هـەموو بوارەکانـدا خـوو ڕەوشتی باوکی بە میرات بردبوو، لە تەلوگرافخانـەی کرماشـاندا خزمـەتی دەکـرد، دوایی بووە بەرپرسی تەلوگرافی قەسری شیرین.

شازادە محەمەد باقر میرزا لە زۆربەی ڕووداوەکاندا ڕێنمونکەر وئامۆژگارمان بوو، بەهۆی پلە ومەقام وپایە وڕێزی کە لە شاردا هەیبوو مەرجەعییەتیان ناونابوو. وە لەسەرجەم ڕووداوەکان ئاگادریان دەکرد وهەرچی دژی ئێمە بکرایە ویان بووترایە ئاگادارمانی دەکرد تا بکەوینە خۆمان وهەوڵ بدەین بۆ چارەسەرکردنی ئەو گیروگرفتە، ئەوەیشی بە خۆی بکرایە چارەسەری دەکرد.

جگە لەم زاتە هەندێ زانا ودانشمەند وپیاوی گەورەی ئاینی دەست ڕۆیشتوو وەك موحەمەد مەهدی فەیز وئیمام جومعەی کرماشان دۆستمان بوون ودەمانیان پاراست وهەندێ لە بنەماڵە ناسراوەکان وەك بنەماڵەی یاوەرییەکان کە لەلایەن کەلورەوە دەرکرابوون، وهەروا زۆر لە سەرکردەکانی زەنگەنە دۆستی وپەیوەندییەکی چاك لەنێوانماندا بەرقەرار بوو. ئەم دۆستایەتی ڕەفاقەتیە بووە هۆی ئەوە کە پشتیوانێکی بتەومان لە شاردا هەبێت بەتایبەت لە دەوروبەری حکومەتدا.

ڕووداوی مەشرووتیەت لە کرماشاندا

فەرمانفەرما لە ساڵی ١٣٢٤کۆچیدا لە فەرمانڕەوایی کرماشان لابرا ولەجێی ئەودا بۆ جاری سێیەم زەین ئەلعابدین خانی ئەمیر ئەفخەمی قەرەگوزلو دانرا. لە دوایی دوایی فەرمانڕەوایی فەرمانفەرمادا بەنهێنی ولەپشت پەردەوە باسی مەشروتیەت ومەشروتیەتەخوازان دەکرا ودەووترا کە لە تاران زانا ودانشمەند وپیاوانێکی ئاینی زۆر وجەمعێك لە چین وتوێژە جیاوازەکان داخوازیان لەپاشا کردووە کە "عەدالەت خانە" دابنێت وبەپێی یاسا وڵات ئیدارە بکرێت ودەیانەوێ ئازادی ویەکسانی لەنێوان خەڵکدا بەرقەرار بێت، ولەشارە جیاوازەکانی ئێراندا خەڵکی بەلایەنگیرییان هەڵساون. ووشەی عەدالەت وداد ویاسام لام شیرین وگەوارا و دڵپەسەند بوو، بەڵام لە بیرۆکەی ئازادی شتێکم نەدەزانی ویەکسانیم بەپێچەوانەی سروشت دەزانی وشۆڕش ویاغی بوونم بەیاغیگەری وهەڵسان دژ بەئێران وئێرانییەت دەهاتە بەرچاو، وهەرکاتێك لە دانیشتنێکدا لەم قسانە دەکرا بە توندوتیژییەوە ڕووبەڕووی بوێژەکەی دەبوومەوە. لەگەڵ ئەمەیشدا هێدی هێدی ولەسەرخۆ بیرۆکەی ئازادی ومەشروتە خوازی لەبەر چەند هۆیەك هاتە نێوانمانەوە وخۆی بەسەرماندا سەپاند.

یەکـەمیان: سـەرجەم کـەس وکـار وخزمـانی دۆسـتەکانمان لـە کرماشـاندا لایەنگیری مەشروتییەت بوون و پڕوپاگەندەیان بۆ دەکرد. بانگهێشتی خـەڵکیان دەکرد کە ببنە لایەنگیری ئەم بیرۆکەیە.

دووەم: هەندێ عالم ومەرجەعی تەقلیدەکان ئێمەیان هاندەدا کە ئـەم ڕێگەیـە هەڵبژێرین وبیگرینە بەر، لە کۆی ئەوانەدا "ئاغا عەلی هەیئەت" کە یـەکێك بـوو لـە قوتابیـەکانی حـەوزەی عیلمیـە کـە بـۆ پڕوپاگەنـدەی مەشـروتییەت لـە کەربـەلا ونەجەفی پیرۆزەوە بۆ کرماشان هاتبوو. لە قەسری شـیرین چـەند ڕۆژێك میـوانی ئێمەبوو، ونامەیـەکی لـە ئاخونـد مـەلا کـازمی خوراسـانیەوە بـۆ بـاوکم هێنـابوو و مەشـروتییەتی بـە چـاکی نـاو باسـکردبوو وداخـوازی لـە بـاوکم کردبـوو کـە لـە مەشروتییەت پاڵپشتی وپشتیوانی بکات.

سێیەم: شێوە وجۆری پەروەرش وتەربیەتی من بووە هۆی گۆڕانکاری بیروبـاوەڕم سەبارەت بـە حکومـەت ودەوڵـەت و زوو لـە ڕامیـاری تێبگـەم کـە بەدرێـژی باسـی دەکەم.

ڕۆیشتنم بـە پـەنجا سوارێکی سـەنجاوییەوە بـۆ تـاران وتـەوریز بـۆ یارمـەتی خزمەتی موحەمەد عەلی پاشای قاجار، خۆی لەخۆیدا یاریدەرم بوو سەبارەت بـەم زوو زانینە وتاوتوێ کردنی بارودۆخەکە وهەڵسەنگاندنی ڕووداوەکـان وهەڵبـژاردنی ڕێگای مەشروتییەت.

چوارەم: وابـزانم ئەمـەیان لـە هـەموویان گـرنگترە، ئـەویش دوژمنـی ئێمـە لەگـەڵ داودخان عێلخانی کـەلور کـە دوژمنـی سەرسـەخت وهـەرە گـەورەی مەشـروتییەت بوو، کە هەر ئەمەیش بووە هۆی ئـەوە کـە ئێمـە ڕێگـای مەشـروتییەت بگرینەبـەر ومەشروتیەتمان لاپەسەند بێت. لەو دەوروزەمانەدا بۆ ئێمەی عەشایر بەتایبەت بۆ ئێمەی سەنجاوییەکانی سنوورنشین ئەم بیرۆکەیە ئێمەی زۆر دەبزواند ودەهەژاند هەستی نیشتمان پەرستی وئێرانییەتی لـە ئێمـەدا بتـەوتر دەکـرد. لـە حەقیقەتـدا بیرۆکەی ئازادیخوازی ومەشرووتەخوازی لەگەڵ ئێران پەرستیدا یەکیان دەگرتـەوە ویـەکتریان تـەواو دەکـرد. بـەڵام لـە ڕاسـتیدا ئـەو شـتەی ئێمـەی زیـاتر بـۆ ئـەم بیروباوەڕە ڕاکێشا وبووینـە لایـەنگیر وپـەیرەو وپاڵپـشتی مەشـروتە، دوژمنایـەتی ودژایەتی سەرسەختی داودخان، لەگەڵ ئەم بیروباوەڕەدا، بوو.

لەساڵی ١٣٢٤کۆچیدا دەنگ وباس و ئاوازەی مەشروتییەت لە کرماشاندا وەك سەرجەم جێگاکانی تری ئێران بڵاو بووەوە. چەندین ئەنجومەن وکۆمیتەی جیاواز بەناوی ئەنجومەنی عەدالەت، ئەنجومەنی بازرگانان، ئەنجومەنی خاوەن موڵکەکان، ئەنجومەنی شازادەکانی لایەنگیری مەشروتییەت دامەزرا. تێکڕا لەڕێگەی تەلوگرافەوە بەشێوەیەکی فەرمی داخوازییان لە پاشا دەکرد کە فەرمانی مەشروتییەت دەربهێنێت وبەئەنجامی بگەیەنێت.

سەرکردە ئازادیخوازەکان ومەشروتەخوازەکانی کرماشان کە بۆ مێژوو پێویستە ناویان بهێنین لە چینی دانشمەندەکان وزاناکان وپیاوە گەورەکانی ئاینی بریتی بوون لە: حاجی محەمەد مەهدی، فەیزی مەهدەوی، حاجی مەلا حوسەین ئەسفەهانی کە بەحاجی ئاخوند بەناوبانگ بوو وکوڕەکەی شێخ محەمەد عەلی ڕەوشەن وشێخ عەبدولحوسەین "قەوام ئەلعولەما". لەشازادەکان محەمەد باقر میرزای خوسرەوی دەوڵەت داد، مەلیك ئیرەج میرزای ئەمیر موحتەرەم، محەمەد سادق میرزای دەوڵەت داد وشازادە عەلی خان. لە بازرگانەکان وکاسبکارەکان حاجی سەید ئەسەدوللاوحاجی حەبیبوڵلا مەلەکی برای حاجی مەلیك محەمەد، سەید ئەحمەد ئاغای میر عەبدولباقی، حاجی موستەشار کە بە حاجی داداش بەناوبانگ بوو، سەید حوسەینی کەزازی نوێنەری کرماشان لە خولی یەکەم ودووەم وسێیەمی ئەنجومەنی نوێنەرانی ئێراندا، وسەید ئەحمەد کەزازی برای هەروەهاحاجی ڕۆستەم بەگی سارابی، سەید مەهدی، میرزا سادقی موعتەمەدی، حاجی میرزای عابد موشیر ئەلرەعایا، تەیمیور خانی قەناد مەشهەدی "کەلب عەلی" قەوام ئەلرەعایا، صدیق دەفتەر "فەرەهپور". لە گەورە پیاوان وپیاوماقووڵەکان و سەرکردەکان ئەبو ئەلحەسەن خانی زەنگەنە، خان باباخانی زەنگەنە "بەهادور لەشکر"، عەلی پاشا خانی مەنوچەهری ، میرزا ئەحمەد خانی موعتەزەد ئەلدەولە، سلیمان خانی عیماد ئەلرەعایا، محەمەد جەواد خانی یاوەری، سەمسام ئەلدەولە حاجی مورتەزا قولی خانی زەنگەنە، میرزا عەلی خانی سەرتیپ کە بە خانە خەراو بەناوبانگە.

فـەرمانی مەشـروتییەت لـە هـاوینی سـاڵی ١٣٢٤کۆچـی ڕێکـەوتی ١٣مـورداد (تەزمووز)ی ١٢٨٥هەتاوی[١] وبێ دواکەوتن لە کرماشـانەوە بـۆ هاوبەشـی لـە خـولی یەکـەمی مەجلیسی نوێنـەرانی ئێرانـدا دەرچـوو، ئـەبو ئەلقاسـم مـیرزا لـە لایـەن شازادەکانەوە وحاجی محەمەد سالح باوکی نەسیر دیوانی فزونـی لەلایـەن خـاوەن موڵکەکانەوە وحاجی مەلیك محەمەد بەنوێنەرایەتی بازرگانەکان وکاسبکارەکانەوە هەڵبـژێران وبـۆ تـاران ڕۆیـشتن. بـەڵام لـە سـاڵی ١٣٢٥دا کەشمەکـەش وململانـێ ودژایـەتی نێـوان محەمـەد عـەلی شـا کـە تـازە بـە پاشـایەتی گەیـشتبوو لەگـەڵ ئەنجومـەنی نوێنـەرانی ئێرانـدا دەسـتی پێکـرد. شـاو دەسـت وپێوندەکـەی دژی مەشروتییەتی نوێی ئێران دەست بەکاری تێکدان وخراوکاری ودووبـەرەکی نانـەوە بووبوون.

دوای ئەوەی ئەمین ئەلـسوڵتان "ئـەتابوك" لەئـەوروپاوە بـۆ ئێـران گەڕایـەوە وسـەدر ئـەعزەم "سـەرۆك وەزیرانـی" ئێرانـی گرتـە دەسـت، ئـەم کەشمەکـەش وململانێیـە بترتـر و توندوتیـژتر بـوو، وئـاژاوەی "مەشـروتە ومەشـروعە" دەسـتی پێکرد وسەرتاسەری شارەکانی ئێرانی گرتەوە.

لەم ساڵەدا بۆ یەکـەمین جـار شـازادە ئـەبو ئـەلفتح مـیرزا "سـالار ئەلدەولـە" لەناوچەکانی لوڕستان وبروجەردا یاغی بوو، بەڵام ڕاپەڕینەکـەی بـتر دژی محەمـەد عـەلی شـای بـرای بـوو تـا مەشـروتییەت، بـەڵام ڕاپەڕینەکـەی لـە کرماشـاندا ڕەنگدانەوەیەکی ئەوتۆی نەبوو. هەرچۆنێ بوو زۆری پێنەچوو، فیتنە وئـاژاوە بـێ مایە وئەساسەکەی سەرکوتکرا ولەنزیکی نەهاوەند لەبەرامیەر هێزەکانی دەوڵەتـدا شکستی هێنا وخۆی خستە پەنای کونسوڵخانەی ئینگلیسەوە لە کرماشان. ودوای دڵنیاکردن وتامین وەرگرتن دایانە دەستی عەلی خانی زەهـیر ئەلدەولـە حـوکمڕانی کرماشـان ولـەژێر چـاودێریدا ناردیانـە تـاران ودوای ماوەیـەك بـەرەڵاکرا وبـەرەو ئەوروپا ڕۆیشت تا دووبەرەکی وفیتنە وفەسادی سەرلەنوێ دوای تێپـەڕینی چـەند ساڵێك لە کرماشان وناوچەکانی تری ڕۆژئاوای ئێراندا دەست پێبکات.

---

[١] ئەنجومەنی نوێنەرانی ئێران ٤جەمادی دووەم ساڵی ١٣٢٤کۆچی، ڕێکەو تـی مـانگی پێنجـەمی ساڵی ١٩٠٦زاینی لە تاراندا کرایەوەن کە ڕێکەوتی ڕۆژی لەدایکبوونی موزەفەدین شایە.

له هاوینی ساڵی ١٣٢٥كۆچی كه شێخ فـەزلولا نـوری ولایـەنگرەكانی تارانیـان بەجێهێـشت وخۆیـان لـە حـەزرەتی عەبدولعەزیمـدا حەشـاردا ودژی مەشـروتییەت ئاژاوەیەكیان بەر پاكرد، لە مەجلیسی نوێنەرانەوە تەلوگرافێكی زۆر بـۆ شـارەكان نێردرا، وسەبارەت به دژایەتی شێخ ولایەنگرەكانی لەگەڵ مەشروتییەتدا به درێژی باسكرابوو.

له كرماشـان لایـەنگرانی مەشـروتییەت لـە تەلوگرافخانـەدا كۆبونـەوەو لەوێـدا مانیـان گـرت، و لـە داخوازییـەكانی ئەنجومـەنی نوێنـەران پاڵپـشتیان دەكـرد. لەبەرامبەر ئەوانیشدا موستەبدەكان ودژ بە مەشروتییەتیش بە هاندانی لێپرسراوی دەوڵـەت وفریـووی شـێخ فـەزلولا نـوری خۆیـان كـۆكردەوە ودژی مەشـروتییەت ڕاوەسـتان وبەرەیـەكیان پێكهـانی ودروسـت كـرد، سـەران وسـەركردەكانی دژ بـە مەشروتییەت وئازادی لە كرماشان كە شایانی ئەوەبن ناویان بهێنرێت بریتی بـوون له محەمەد ڕەزاخانی زەهـیر ئـەلمولك، ئیـسماعیل خـانی موعـازد ئـەلمولك ، ئاغـا ڕەحیمی موجتەهید، ئاغا ئەبولقاسمی رەئیسی ئەلعولەما، ئاغـا مـەحمودی بـرای، ئاغا موحەمەد حوسەین خانی موعین ئەلرەعایا، وبراكانی، حەسەن خانی موعـاون ئەلمولك ئەكبەرخان وشێخ عەلی عەسكەر وفەرەج خـانی ئیلخـانی، نەسـیر دیـوانی فزونی شەریف خانی ئەمین ئەلمەمالیك، وكیل ئەلمولك، ئاغا بەرار خانی موعتـەزد ئەلمەمالیك، وچەند كەسانێكی تر.

لـــەم كەشمەكەشـــو وململانێیـــەدا لـــەنێوان موســـتەبدینەكان كـــە جێـــی كۆبوونەوەیان ماڵی ئاغا ئەبو ئەلقاسم سـەرۆكی عولـەمابوو. ومەشـروتەخوازەكان بەسەركردایەتی حاجی ڕۆستەم بەگی سارابی شەڕوشۆڕێكی سەخت ڕوویدا كە لەم شەڕوشۆڕەدا یەكەمین قوربانی مەشروتەخوازەكان لـە كرماشـاندا حوسـەین خـانی زەنگەنەی یاوەر لە خزمـانی نزیكـی ئەبوئەلحەسـەن خـانی زەنگەنـە بـوو كـە لـەم كەشمەكەشـەدا كـوژرا. لـەم شەڕوشـۆڕەدا مەشـروتەخوازەكان شكستیان هێنـا. لایـەنگرانی موسـتەبدەكان ودژە مەشـروتییەتەكان بەتایبـەت پـەیڕەوانی "مـوعین ئـەلرەعایا" و "مـوعین ئـەلمولك" بەیارمـەتی وكۆمـەكی سـەربازانی حكومـەت وكارمەنـدانی دەسـتگاكانی حكومـەت، بـازاڕی شـاریان لـە دەربەنـد ومەیـدانی تۆپخانەوە تا جێگایەك كە بە چوار ڕێی ئاخیرەت بەناوبانگە تـاڵان كـرد وهیـچیان

بەسەر هیچەوە نەهێلا، لە ئەنجامدا نزیکەی دوو هەزار کەس لە خەڵکی شارەکە ماڵیان کاول و وێران بوو.

جەمعێکی زۆر لە تالان کراوەکان چوونە تاران بۆ سکالاو شکایەت کردن، ولە ئەنجومەنی نوێنەراندا مانیان گرت ورێکەوتی هەر ئەو ڕۆژانە بوو کە عەلی ئەسغەر خانی ئەتابووک "سەدری ئەعزەم" بەدەستی عەباس ئاغای موجاهیدی تەبرێزی کوژرا ووەزعی ئەنجومەن ودەولەت تێکچوو. تالانکراوەکانی کرماشان بەدەستی خالی گەڕانەوە. ئەم خالەیش پێویستە بخەینە سەر باسەکەمان. ئەو ماوەی کە مەشروتەخوازەکانی کرماشان لە تەلوگرافخانە ودەوروبەریدا مانیان گرتبوو، زۆربەی مەسرەف وخەرجی مانگرتووەکان سەید ئەسەدوللاوسەید حەبیبوللامەلیك گرتبوویانە ئەستۆ وئەم ناوە چاکەیان بۆ خۆیان بەجێهێلایەوە.

دوای ئەم ڕووداوانە ئەمیرئەفخەم لە حوکمڕانی لابراو سولتان محەمەد میرزای سەیف ئەلدولە، برای عەین ئەلدەولە بووە حوکمڕانی کرماشان. ئەم فەرمانڕەوایە چەند مانگێك کە حوکمی کرد لەگەڵ ئەوەیشدا کە حکومەتی مەرکەزی فەرمانی دابوو بە توونــدی لەکەڵ خەڵکیدا بجولێتەوە، زۆر بەنەرم ونیانی جولایەوە تا کۆتایی ساڵی ١٣٢٥کۆچی لابرا وعەلی خانی زەهیر ئەلدەولە جێی گرتەوە وبووە حوکمڕانی کرماشان. ئەویش هەروەك ڕێنموونە بەردەوامەکانی حکومەت توندوتیژ بوو و بەپێی ئەو ڕێنماییانە دەبوایە بە توندی ڕەفتای بکردایە، بەلام ئەویش بە نەرمی لەگەڵ ئازادیخوازەکاندا جولایەوە. یارمەتی تالانکراوەکانی دا وبۆ بلاوکردنەوەی فەرهەنگ وخوێندەواری وکاروباری خەیر خوازانە هەوڵ وکۆششێکی زۆری کرد و بەوپەڕی ئەدەب ودەروێش سیفەتانەوە لەگەڵ ئەو کەسانەی دەهاتنە لای یان داخوازیەکیان لێی بوو ڕەفتاری دەکرد ولەگەڵیاندا ڕووخۆش ومیهرەبان بوو، هەمووان خۆشیاندەویست ورێزێکی تایبەتیان بۆی هەبوو.

لە قۆناغی فەرمانڕەوایی ئەودا بوو دوای بۆمبا هاویشتنە سەریا پایتوونەکەی محەمەد عەلی شا لەلایەن سەدری ئەعزەمەوە، بەفەرمانی محەمەد عەلی شا فەرمانێ دەرچوو کە لە سوارەکانی عێلی کەلور سەد سوار ولە سوارەکانی سەنجاوی پەنجا سوار بۆ پاراستنی شا ڕەوانەی تاران بکرێن. زەهیر ئەلدەولە ئەم فەرمانەی بە داودخانی عێلی کەلورو باوکم ڕاگەیاند، بۆ سەرکردایەتی سوارەکانی

کـەلور جـەوانمێر خـان زەرغـامو ئەلدەولـەی کـوڕە گـەورەی داود خـان دەسـت نیـشانکرا، منیـشیان بـۆ سەرپەرشـتی وسـەرکردایەتی سـوارەکانی سـەنجاوی هەڵبـژارد، مـن ئـەم خزمەتـەم بەوپـەڕی مـەیل وڕەغبەتـەوە قبـووڵکرد، چـونکە ئـارەزووم ئـەوەبوو تـاران پایتـەختی بـەناوبانگ ببیـنم، و لەنزیکـەوە ڕووداوە سیاسـیەکانی پایتـەخت تـاوتویێ بکـەم، بـەڵکو بـەخت وشـانس یـاریم بـدات ئـەم پێشهاتە ببێتە هۆی سەرکەوتن وپێشکەوتنێك لە ئایندەمدا.

پەنجا سوارم لەنێو کوێخاکان وکوێخازادەکـانی سـەنجاوی وخزمەتکارەکانمـدا هەڵبژارد، تا لەوزدا بوو ڕێك وپێك کردنی چەك وجـل وبـەرگ وڕازندنـەوەیان هـەوڵ وتەقــەڵام دا. ڕۆیـشتنی سـوارەکانی سـەنجاوی وجـەوانمێر خـان وسـوارەکانی کەلورنیـشتەجێ بوونمـان لـە تارانـدا وکەشمەکـەش وکێبڕکێـی سـوارەکانی کـەلور لەگەڵ ئێمەدا لـەکاتی بینینـدا کـە کاممـان ئاڵاکـەمان لـە پێـشەوە بێـت و تـۆرانی جەوانمێر خـان وگەڕانـەوەی بـە تۆراییـەوە لـە تـاران وڕۆیـشتنمان لەگـەڵ "عـەین ئەلدولـە"دا بـۆ تـەبرێز وگەراندنـەوەی کتـوپڕی ئێمـە لەبـەر ئـەو هەواڵـە ئـاڵۆزە وناخۆشانەی کرماشان وبنەماڵەکەمانەوە خۆی لەخۆیدا داستانێکی سەمەرەیە، کە پێویستە بە جیاوازی لەسەری بنووسرێت.

هـەروەك لـە پێـشەوە باسـم کـرد ئـەم گەشـتەی منـە بـۆ تـاران خـاڵێکی وەرچەرخێنەری سەرەکی بوو لە بیروباوەڕی منـدا کـە کەسـایەتی منـی بەتـەواوی گۆڕی. هەر لەم سەفەرەدا بوو کە لەگەڵ کەسـایەتی جۆراوجـۆردا دانوسـتانم کـرد وبەخوێندنەوەی ڕۆژنامەکانی تاران هەستم بەهۆی بـەرەنگاری و ململانێـی ئـازادی لەگەڵ ئیستیبداددا کرد وکەوتمـە بـەراوورد وکێـشانەیانەوە ولەمێـشکمدا بیرۆکـەی ئازادیخوازی و وەتەنپەرستی یەکتریان گرت وسەقامگیر بوون. لەم بابەتەوە جێی خۆیەتی سەبارەت بەم وەزعە فەسڵێکی تایبەتی وسەربەخۆی بۆ تەرخان بکرێت.

تیاهەڵچوون وشەڕوشۆڕ لەگەڵ داودخانی کەلوردا

زەهیر ئەلدەولە ماوەیـەکی کـەم دوای ڕۆیـشتنی ئێمـە بـۆ تـاران لەسـەرەتای دەورەی ئیستیبدادی بچووکدا لەبەر نەگونجاندنی لەگەڵ ڕەوشی نوێی دەوڵەتدا لە حوکمڕانی کرماشان لابرا ولـەجێی ئـەودا شـازادە عـەزیزوڵڵا مـیرزای زەفـەر ئەسـە

ڵتەنە دانرا. یەکێ لەکاروکردەوە ناڕەواکانی ئەم فەرمانڕەوا موستەبدە، باوکملە حوکمڕانی قەسری شیرین وبەرپرسی سنوور بەهاندانی داودخانی کەلور لابرد. لەم بارەیەوە پێویستمان بە ڕوونکردنەوەیەك هەیە:

لەم مێژووەدا داودخانی کەلور بە سوارێکی فراوانەوە هێرش دەباتە سەر قەسری شیرین جێی حوکمڕانی باوکم، هەروەك دەیزانی ئەم شارە شوێنێکی هەستیار وگرنگی سنوورییە وڕێگاو دەروازەی بازرگانی ومەرکەزی ئۆفیس ودەسگاکانی دەوڵەتە. باوکم چونکە لە سنووردا هێزێکی ئەوتۆی لەدەستدا نەبوو و لەبەر خۆلادان لە خوێن ڕێژی وکوشتن وتالان قەسری شیرینی چۆڵ کرد وبەرەو کرماشان ڕۆیشت تا لەڕێگەی حکومەتی ئەیالەتەوە دە ستدرێژییەکەی داودخان ڕاوەستێنێت ولە حکومەت یاریوکۆمەك وەربگرێت.

داود خان هاتە نێو قەسری شیرینەوە ماڵی باوکم وخزم وکەسانی تالان دەکات ولەجێی ئەودا نوێنەرێکی خۆی دادەنیت. هیز وتوانا وسامانی زۆرو فراوانی داودخان لاوازی وناتەوانی حکومەتی مەرکەزی دەبنە هۆی ئەوەی شکایەتەکەی باوکم ڕەنگدانەوەی نەبێت وبخرێتە پشت گوێ. لەم بارەیەوە بەڵگەنامەیەك بەدەستەوەیە کە خۆی لەخۆیدا ئەم ڕووداوە ڕووندەکاتەوە ئەویش گەواهینامەیەك کە لەو مێژووەدا باوکم ئامادەی کردووە جەمعێکی زۆر لە سەرجەم چین وتوێژەکانی کۆمەڵگای شار تۆمار وئیمزایان کردووە. دەقی گەواهنامەکەی باوکم وئیمزاکەرەکان بەم شێوەیە:

حزوری موبارەك حەزەراتی عولەمای بەناوبانگ شازادەکانی بەشکۆ وعیزەت، سەرکردە بەرز وجوامێرەکان وبازرگانە بەڕێزەکان وسەرجەم کاسبکار وچین وتوێژە بە ئاینکەی کرماشان، بە جەسارەت وبێ باکییەوە ڕایدەگەیەنم ئەم پیرە پیاوەی خزمەتکارەی دەوڵەتە خۆی وبراکانی وباوك وباپیرەی چەندین ساڵی ڕەبەق وبەردەوام کە لە سنووردا لەڕووی ڕاستی وشاپەرستی ودەوڵەت ویستییەوە دەست بەکاری خزمەت وفیداکاری بووینە وبۆ بەخت کردنی ژیان وسامان وئاسایشمان درێغیمانە نەکردووە، تائیمڕۆ چواردە ساڵە بەندەسەرۆکی تایفەی سەنجاویم وبەرپرسی پاراستنی سنوور وجێنشینی حوکمڕانی قەسری شیرینم وچاوم لەماڵ وپەیوەندی وئاسایشی تایبەتی خۆم پۆشیوە، خۆم وکوڕەکانم لە

قەسری شیرین وقەڵا سەوزیدا لە هەوای گەرم وڕەشەبا وگڕەدا ژیاوین، هاوین وزوسان لەبەرەنگاری ولەنێوبردنی پیاوخراوەکانی عوسمانی وجەردە ڕێگرەکانی ناوخۆیی ودابین کردنی ئاسایش وڕێگە وجادەکان وپاراستنی ئاسایشی زیارەتکەرەکانی نەجەف وکەربەلای پیرۆز وئاوەدانکردنەوەی قەسری شیرین وبەرزکردنەوەی ناوی دەوڵەت بە چاکە ولەئەنجامدان وپیادەکردنی فەرمانەکانی ئەیالەت دەست بەکار وسەرگەرم بووینە ودریغیمان نەکردووە، پێیەك لە ڕێگەی خۆبەخت کردن وملکەچی لامان نەداوە تا بەسای خواوە سنووری قەڵا سەوزی کە هەمیشە شوێنی دەست درێژی بێگانەکان وکوشتنو وبڕینو وتالانی عەشایرەکان بوە ئێستاکە بووەتە شوێنی ئەمنوئاسایش وبەڕادەیەك ئەم ئاسایشە بەرچاو ونومایانە کە بۆتە مایەی حەسادەتی هاوسێکانمان وڕێگە وخاڵی "دۆڵی جەمیارە" کە جێی مەترسی وتۆقاندن بوو ولەم بارەوە بە مەسەل دەهێنرایەوە، ڕێگەکەی ئێستاکە لە بۆ حەمام چوون ئەمنوئاسایش ترە. قەسری شیرین کە بە شاری خراو ودارماو و وێرانە ناودەبرا ومایەی سەرزەنشتی هاوسێکانمان بوو لەگەڵ خانەقیندا هاوشان وڕەدیفە.

خزمەت بەدەوڵەت ودابین کردنی ئاسایش وڕەحەتی وخۆشگوزەرانی زیارەتکەرانی حەزرەتی سەید ئەلشوهەدا (ڕەزای خوایان لێ بێت) خستومانەتە بەر هەموو ئەرکێکمانەوە ولە هەموو شتێك لامان گرنگتر بووە. ئێستا دەبینین دوای شەست ساڵ لە خزمەت وفیداکاری، کەسانێکی ڕق لە دڵ ودەستدرێژکەر دەیانەوێ خزمەتەکانم بە خیانەت بنوێنن، داواکارم لەڕێی خوادا هەرکەسێ سەبارەت بە بارودۆخی ئەم سنوورە ئاگادارە ولەخزمەتی ڕاستەقینەی بەندە زانیاری هەیە وئەم سکاڵای منە بەڕاست دەزانێت، ئەم سکاڵایە بە مۆر وخەتی پیرۆزی خۆی برازێنێتەوە کە لەڕۆژی پێویستدا دەبێتە بەڵگەیەك.

شوێنی مۆری ئاغا بە عەزەمەت و بەشان وشەوکەتەکان.

سەمسام ئەلمەمالیك

بسم للا تعالی

لە خزمەتگوزاری جەنابی سەمسام ئەلمەمالیك و کوڕەکانی وکەسانی وخزمەکانی گومانێك نیە. ئەوەی سەبارەت بە تەعریف وپیاهەڵدانی ناوبراو ڕاستە

ولەڕووی ڕاستگۆیی وخێرخوازی دەوڵەتی پایە بەرز ومیللەتی ڕەوشت پاکەوە نووسراوە، بوونی ئەو بۆ دەوڵەت وئاسایش وئەمنیەتی ڕێگا وبانەکان وپاراستنی سنوور یەکجار پێویست وزەرورییە.

بیست وچواری موحەرەموالحەرام/ ساڵی١٣٢٧

ئیمزا ومۆری بیست کەس لە عولەما وزاناکان وپیاوەئاینییەکان

هەندێ لەم گەواهینانە بەم دەقەی خوارەوەیە:

ئەوەی سەبارەت بە جەنابی ئاغا بە عەزەمەتەکان ئەشرافی دار ئەلدەولە ڕاست وحەقیقەتە، ئەگەر وابێت وخزمەتی ڕاستەقینەی ناوبراو بە پێچەوانەوە بنوێنرێت ئیتر کەسێك سەبارەت بە خزمەتکردنی دەوڵەتی پایەدار دڵنیا نابێت ونامێنێتەوە.

الاحقر الجانی ئیمام جومعه

منی بێزراو، لە دەورەی سەرۆکایەتی ناوبراودا سێ جار بۆ زیارەتی جێگە پیرۆزەکان "نەجەف وکەربەلا" وجارێکیش بۆ "مەکەی پیرۆز" ڕۆیشتووم ولەم بارەوە مۆەفەق وبەختەوەر بووم. تێکڕا ئەو قسانەی کە لە دەقەکەدا هاتبوو بینیم ولەگەڵ حەقیقەتدا دەگونجێت وڕاستە. وابزانم کاربەدەستانی دەوڵەت پێویستە لە نەوازشت ودڵدانەوەی نموونەی ئەودا درێغی نەکەن وبۆ بەرەنگاری دەست درێژی وتەعەدا لێیان، بکۆشن وهەوڵبدەن.

الاحقر الجانی

الواثق علی للا محمد تقي وچەند مۆر وئیمزای تر

بەناوی خوا کە چاکترین ناوە

ئەم قسانە کە نووسراون پێویستیان بە پرسیار نیە لە هیچ کەسێك لە خەڵکی ئێران، نەپوشراوەتەوە کە لە ڕابردوودا لەنێوان قەسری شیرین وقەڵاسەوزیدا چەندین کەس لە زیارەتکەرەکان گیان وماڵ وحاڵی خۆیان لە دەست داوە، هەروا نهێنی نیە لەو کاتەوە کە جێنشینی حوکمڕانی قەسری شیرین خراوەتە ئەستۆی سەمسام ئەلمەمالیك، سەرجەم بەشەکانی قەسری شیرین وقەڵا سەوزی لەوپەڕی

ئاسایشدایە ولەگەڵ ئەوساکەدا براورد ناکرێت. بۆ خوا شایەتی دەدەم هیچ موسوڵمانێك ڕازی نیە کە سەمسام ئەلمەمالیك لەجێی ئەم هەموو خزمەتەدا بگاتە ئەم وەزعە نالەبارە وخزم وکەسانی تالآن بکرێن وخۆیشی دەربکەن. دڵنیام کە لێپرسراوانی دەوڵەتی پایەدار ڕازی بەم ستەمە، سەبارەت بە ناوبراو، نابن.

جێ مۆری محەمەد هادی ومحەمەد صالح

ونیزام ئەلعولەما وسیف ئەلشەریعە

جێ مۆری شازادە پایە بەرزەکان

ئەوەی جەنابی سەمسام ئەلمەمالیك سەبارەت بە خزمەتی خۆی وچەسپاندنی ئەمنوئاسایشی سنوور وڕێگاکان نووسیبووی سەبارەت بە خۆبەخت کردن وفیداکاری خۆی وکوڕەکانی لەڕێی دەوڵەت کە لەم سکالآدا هاتووە جێی گومان نیە خزمەتەکانی لەمەی نووسراوە زیاترە. بەهیواین خزمەت وفیداکاری ناوبراو بە پڕوپاگەندەی درۆینە ورکوکینەی دوژمنانی لەنێو نەچێت، تا خەڵکی تریش چاو لە ئەوان بڕن ولە خزمەتدا کۆشاو وبەردەوام بن.

موحەمەد باقر میرزا– موحەمەد سادق–

ئیقبال ئەلسوڵتان

خوا شایەتە ئەوەی جەنابی سەمسام ئەلمەمالیك سەبارەت بە خۆی نووسیوە، هەزار یەکێکی نەنووسیووە. نۆ جا ڕۆیشتومەتە زیارەتی شوێنە پیرۆزەکان، لە سەفەرەکانی پێشوودا، ئەو کاتەنەی سەمسام ئەلمەمالیك لە قەسردانەبوو زیارەتکەرەکان ناچار بوون بەسوار وکاروانێکی زۆرەوە وخۆ ئامادەکردنێکی فراوانەوە لە سنوورەوە تێپەڕن وهەمیشە مەترسییان لەوەبوو کە گیان وسامانیان لەدەست بدەن بەڵام پێش شەش ساڵ لە دوا زیارەتمدا بۆ جێگە پیرۆزەکان سنوور وڕێگا وبانەکان وجادە وشەقامەکانم بە شێوەیەکی ئاوەدان وبەئاسایش بینی، لەسەرەوەی پێشبینی بوو. بەم خزمەتەوە دوور لە ویژدان وئینسافە سەمسام ئەلمەمالیك دەربکرێت وکەسێکی تر بخرێتە شوێنی.

ئیقبال ئەلسەلتەنە

جیٚ مۆری سەرکردە بە عەزەمەتەکان

خزمەتـە چـاکەکانی جـەنابی سەمـسام ئەلمـەمالیك لەکەسـێك نەپۆشـراوە، زەحمەتیٚ کـە بـۆ ئاسـایش وڕاحـەتی زیارەتکـەرەکان دەیکێـشا ڕوون وبەرچـاوە، هەرکەسـیٚ لـەو ڕێگـاوە تێپـەڕیبیٚ بینیـوێتی. خواحـەزبکات بەرپرسـانی دەوڵـەت هەوڵدەدەن کە ناوبراو دڵنیا وڕازی بکەن.

(ئەبو ئەلحەسەن، محەمەد جەواد ئـەمیر موقتـەدەر، نەسـرەتو لڵـا ئـیبن محەمـەد تقی، مورتەزا قولی خان، فەتحولڵا ئیبن ئیبراهیم، محەمـەد قـولی، ئیـسماعیل سـالار محتەشەم وکەسانی تر)..

جیٚ ئیمزا ومۆری چل بازرگانە بەرێزەکان

ڕووداوەکان بەم شێوە بوو:

لەسەرەتای ساڵی ١٣٢٧کۆچیدا زەفەر ئەلسەلتەنە لە فەرمانڕەوای کرماشـان دەرکرا ولەجێی ئەودا زەهیر ئەلمولك دانرا. حاجی محەمەد خـانی زەهـیر ئـەلمولك ئەمیر تومان لە بنەماڵە دێرینە ناودارەکانی زەنگەنەی شێخ عەلی خانی یە، کـە لـە ئەو دەورە وزەمانەدا ناودارترین ودەست ڕۆیشتوانی کرماشان دەژمێردران. خودی ئـەو پـیرو بـیٚ توانـا بـوو بـۆ کاروبـاری دەوڵـەت، کـوڕە گـەورە یـەکجار لایـەق وهەڵکەوتووەکەی محەمەد حوسەین خانی ئەعزەم ئەلدەولە کارەکانی ڕادەپەڕانـد وئەنجامی دەدا. لەماوەی حوکمڕانی ئەودا ڕووداوێکـی یـەکجار گـرنگ ڕوویـدا، کـە ئاماژە بە هەندیٚ لەوانە کە پەیوەندییان بەم مێژووەوە هەیە پێویستە.

یەکەمیان، گەڕانەوەی جەوانمیر خان "زەرغامو ئەلدەولە" کوڕی داود خان لە تارانـەوە بـۆ کرماشـان، وڕووداوی کەشمەکـەش وململانێیەکـەی لەگـەڵ خـەڵکی شاردا، درێژەی باسەکە ئەمەیە: خانی نـاوبراو لەبەرئـەوەی بـارودۆخی پایتـەختی ئێرانی بیٚ سەروبەر وپڕ لـە ئـاژاوە ومـیری بـیٚ توانـا وهێـز هاتـە بەرچـاو، بەپەلـە گەڕایەوە، بەسەودای شتی گەورەوە خۆی گەیاندە کرماشان. لەم ڕۆژەدا محەمـەد عـەلی خـانی یـاوەری عێلخـانی کـەلور کـە بـە زۆر دەسـتمان لـە حکومـەت وسەرکردایەتی کێشاندبوو، لەشاردا دەژیا وهەمیشە خەریکی سکاڵا نووسـین بـوو بۆ گەڕاندنەوەی کارو پلەومەقامەکەی.

جەوانمیرخان دوای گەڕاندنەوەی لە تاران هاتە ماڵی شەریف خانی ئەمین ئەلمەمالیك، یەکێ لە ساماندارترین خەڵکی شاری کرماشان، بە هاندان وئامۆژگاری هەندێ لە سەرکردەکانی کەلور دەکەوێتە ئەم بیرەوە کە کۆسپی خان لەسەر ڕێگای خۆی وباوکیدا نەهێڵێت وبەهەر شێوەیەك دەبێت لەشار بیفڕێنن وبیبەن بۆ کەلور. چەند کەسایەتیەکی کەلور ڕادەسپێرێت کە بڕۆنە لای محەمەد عەلی خان گوایە خەڵکی کەلور وسەرکردەکانی تێکڕا لە فلان شوێنی شاردا کۆبوونەتەوە وداخوازیت لێ دەکەن کە لە کۆبوونەوەکەیاندا بەشداری بکەیت، خانی خۆشباوەڕ سواری ئەسپی ئارەزوو دەبێت ولەگەڵیاندا دەڕواتە شوێنی بەفێڵ دیاریکراو. هەر کە لە شوێنی شلوغ وپڕ هات وچۆی شار دوور دەکەونەوە دەسیسەکەرەکان پەلاماری دەدەن وهەڵی دەواسنە ژێر سکی ئەسپەکەیاندا وبەپەلە دەیبەنە لای داودخان.

سبەی زوو ئەو ڕۆژە کە ئەعزەم ئەلدەولە بەرپرسی حکومەت وخەڵکی شار بە ڕووداوەکە دەزانن زۆر تووڕە ودەمارگیر دەبن، کارمەندانی حکومەت وسەربازە ناوخۆییەکان وچەکدارەکانی تایبەتی فەرمانڕەوای کرماشان وخەڵکی شارەکە بەتایبەت مەشهەدی حەسەن خانی معاون ئەلمولك ولاگیرەکانی ماڵی شەریف خانی ئەمین ئەلمەمالیك ئابڵوقە دەدەن، لەبەرئەوە کەلورەکان لە شوێنەکانی خۆیاندا سەنگەریان گرتبوو، شەڕێکی خوێنین لەنێوان هێرش کەران وئابڵوقەدراوەکاندا ڕوودەدات، کە دوو شەو وڕۆژ درێژە دەکێشێت ولەو شەڕەدا حەوت کەس لە سەرکردەکانی کەلور، کە یەکێکیان خانباخانی شەیانی زاوای داودخانی کەلور بوو، دەکوژرێن، وبەشێك لە ماڵەکەی ئەمین ئەلمەمالیك دەکەوێتە دەستی هێرشکەرەکان. ئەمین ئەلمەمالیك لەترسی تالان وسووتانی ماڵ وسامانەکەی، دەچێتە لای هێرشکەرەکان وڕازیان دەکات کە شەڕ ڕاوەستێنن، بەمەرجێك ئەو جەوانمیرخان بداتە دەستەوە وبیباتە لای حکومەت. لەلایەکی ترەوە محەمەد عەلی خانی عێلخانیش بەساغ وسەلامەتی دوای دوو سێ ڕۆژ بگەڕێتەوە کرماشان. هەر بەم شێوەیشە کارەکە ئەنجام درا وکۆتایی هات.

جەوانمیر خان وچەند کەسێك لە هاوڕێکانی دەڕۆنە ماڵی زەهیر ئەلمولك، خان یاوەریش بە پێشوازییەکی چاکەوە دەگەڕێتەوە بۆ کرماشان. بەڵام ئەعزەم

ئەلدەولە وزەهیر ئەلمولك جەوانمیرخان زیندانی دەکەن تا باجە دواکەوتووەکانیان دەدەنــەوە، کــە نزیکــەی ســێ هــەزار تومــانیش جەریمەکەیــشی دەدات. هــەروا بەڵێننامەیەکیان لە داودخان وەرگرت کە بۆ ماوەی سێ ساڵ مـانگی هـەزار وپێـنج سەد تومان بداتە محەمەد عەلی خانی عێلخانی پێشوو وارسەکانی بۆ لەمەودوا.

دوای ئەم ڕووداوە هەروەك فەرمانڕەوای کرماشان جـل وبـەرگێکی تورمـەداری بەناوی خلعەتەوە بەجەوانمیر خانی زەرغامو ئەلدەولە پێشکەش کرد وبەرەڵایـشی کرد کە بگەڕێتەوە جێوشـوێنی خـۆی، بـەڵام دوژمنـی لـەنێوان داودخـان وئەوانـدا هەرمایەوە ولەدەورەی سالار ئەلدەولەدا حەقی خۆی سەندەوە لێیان.

لــەو قۆناغــەدا، کــاتێ حکومــەتی ئــەعزەم ئەلدەولــە ڕێکــەوتی دەورەی ئیستیبدادی بچووك بوو، کە پێـشەوای گـەورەی مەشـروتییەتی ئێـران ئاغـا سـەید عەبدوڵای بەهبەهانی لەتارانەوە بۆ کرماشان دوورخرایەوە، بەڵام ئەعزەم ئەلدەولە لەگەڵیدا وەکو دوور خراوەیەك ڕەفتاری نەکرد، بەڵکو ئەوو براکانی وکەس وکـاری کـە نزیکـی سـی کـەس دەبـوون لەیـەکێ لـە گونـدە خـۆش ئاووهـەواکانی خۆیـدا لەکۆشـکێکی تایبـەتی خۆیدا جێیـانی کـردەوە ولـەوماوەی کـە دوور خرابوونـەوە بەوپەڕی ڕێزەوە میواندارییانی لێ کـرد. هـەر لـەم کاتەشـدا فـەتوایی لـە ئایـەت لـلا خوراسانییەوە گەیشت کە باج دانی بە محەمـەد عـەلی شـای حـەرام کردبـوو. ئـەم فەتوایـە ئازادیخوازەکـانی کرماشـان لـە چـاپیان دا وبـەنهێنی لەشـاردا بڵاویـان کردەوە. سەید عەبدوڵای ئیلیاویش کە یەکێك لە موجاهـدینی مەشـروتەخواز بـوو، بۆمبایەکی دروست کرد ولە تەپەی فەتح عەلی خان تەقاندی کە بـووە هـۆی تـرس وتۆقچوونی موستەبدەکان.

لە ڕووداوە گرنگـەکانی تـری کرماشـان، لـەو ڕۆژانـەدا ڕووداوی تـاڵان ووێـران کردن و سووتاندنی حوسەینییەی موعین ئەلرەعایا لەلایەن خـەڵکی شـارەوە بـوو، لەبەر سووك کردن ولێدانی هەندێ لـە پـەیڕەوان ولایـەنگرانیان لـە مـیرزا ئەحمـەد خانی موعتەزد ئەلدەولەی وەزیـری. نـاوبراو یـەکێ لـەپیاوە خێرخوازەکـانی دیـار وناسراوی کرماسان بوو، ویەکەمین مەشروتەخوازی ئەو شـارە دەژمێـردرا وبـەپێی تەشکیلاتی حکومەتی کۆن وەزیری دارایی کرماشان بوو. هەندێك کاروباری دارایـی ومــاڵی بــەقازانجی دەوڵــەت بەکەسـێك ئیجـارە دابـوو کـە بـووە هـۆی دلگرانـی

وناڕەحەتی ئەوانەی کە لەپێشدا لە ئیجارەیاندا بوو، بەمانا بنەماڵەی معینەکان، هەندێك لە کەس وکار وقەمەکێشەکانیان، ڕۆژێك لەبەرچاوی خەڵکیدا هەڵیان کوتایە سەر وەزیری داو ئەیدەنە بەر شەپازلە وچەپۆك وعەباکەی لەبەریدا پارچە پارچە دەکەن.

خەڵکی شار لەم کردەو نالەبار ودوور لەڕێز وحورمەتە تورە دەبن ودەیانەوێ پەلامار دەرەکان بگرن کە خۆیان لە حوسەینیەی موعین ئەلرەعایادا شاردبۆوە. لەو کاتەدا ئاغا سەید کەمال ئەلدینی برای سەید عەبدوڵای موجتەهید لەگەڵ ئاغای هەیئەت وێنەری تایبەتی ئایەتو للا خوراسانی لەماڵی وەزیری دا میوان دەبن، ژمارەیەکی زۆر لە خەڵکی شار لەگەڵیاندا دەڕۆنە دیوانی حکومەت ولە ئەعزەم ئەلدەولە داخوازی دەکەن ئەو سوکییەی بە وەزیری کراوە بێ سزا نەیهێڵێتەوە وداخوازی سزادانی هێرشکەران دەکەن، چونکە موعین ئەلرەعایا خەتابارەکان ناداتە دەستەوە، دووبەرەکییەکە تەشەنە دەکات وشەڕێکی خوێنینی لێ دەکەوێتەوە. دوای دوو ڕۆژ ئابڵۆقەدان وبەکارهێنانی تۆپ سەرئەنجام حوسەین خانی موعین ئەلرەعایا وبراکانی شەو لەشار دەڕۆنە دەرەوە. بەڵام خەڵکی شار بەتایبەت کەس وکاری مەشهەدی کەلب عەلی قەوام ئەلرەعایا دەست بەردار نابن و وازیان لێ ناهێنن، چونکە تا ئەو مێژووە یانزە کەسیان لەلایەن موعینیەکانەوە لێ کوژرابوو. نە تەنها حوسەینیەکەیان سوتاند بەڵکو چەندین خانە وماڵی لایەنگرانی ئەوانیان تالان کرد. وەزیری کە لە ڕووداوی سووتاند وتالانی حوسەینیە ناڕەحەت ونیگەران بوو بوو، لەگەڵ ئەو ناڕەحەتییەی کە لە موعینیەکان هەبووی، چەند برایەکی بۆ پاراستنی بنەماڵەی موعینیەکان نارد وبۆ ماوەی چەند هەفتەبەك مەسرەفیانی گرتە ئەستۆ. سەرئەنجام بە ناوبژی ومەیانگیری حوسەین خانی ئەمیر ئەمجەدی کولیایی ئاشت بوونەوە وگەڕانەوە نێو شار، وحوسەینیەکەیان لەو ساڵەدا چاکتر دروست کردەوە.

هەر لەو ڕۆژانەدا کە ڕێکەوتی فەرمانڕەوایی ئەعزەم ئەلدوەلە بوو مەشروتەخوازان وئازادیخوازان لە تاران کۆتاییان بەتەمەنی کەم دەوامی ئیستیبدادی بچووك هێنا. وخولی دووەمی ئەنجونی نوێنەرانی میللەت کرایەوە. زی ئەلقعدە ی١٣٢٧کۆچی ڕێکەوتی ئابانی ١٢٨٨هەتاوی کە لە کرماشانەوە ئەبو

ئەلقاسم میرزا وسەید حوسەین کەزازی وموعازد ئـەلمولك بـە نوێنەۆایـەتی خـەڵکی شاری کرماشان هەڵبژێردران.

سەرئەنجام شەڕوشۆڕو دەرگیری وململانێـێ ئێمـە لەگـەڵ داودخـانی کـەلوردا هـەر لـەم دەورەدا دەسـتی پێکـردەوە. جـەوانمیر خـان زەرغـامو ئەلدەولـە دوای گەڕانەوە لەتاران کە بێ سـامانی وبـێ بەنـد وبـاری وئـاژاوەی پایتـەختی بەچـاوی خۆی بینیبوی وبـۆ بـاوکی گەڕاندبوویـەوە وتێیگەیانـدبوو کـە کـات ئامـادەی هێـز وتوانا ودەسەڵات نیشاندانە. پێکەوە بڕیاردەدەن کە والی پشتکۆ بکەنە هاودەست ویاریدەریان ولە پشتی جەبهەکەیان ئاسودە ودڵنیا بن. دوای ئەم کار ئەنجام دانە تایفەی سەنجاوی وبنەماڵـەی ئێمـە نـابود وسـەرکوت بکـەن ولەهـەلێکی گونجـاودا شاری کرماشان داگیربکەن وبیکەنە هەستە ومەرکـەزی پیـادەکردنی پیلانـەکانیان لە ئایندەدا.

بـەم نیەتـەوە جـەوانمیرخان دەڕواتـە مـاڵی والی پـشتکۆ بـەڵام لـە نەهامـەتی ڕەشی بەختدا ڕۆژێ کە خەریکی رمبازی وغاردەبێت، لە ئەسپەکەی هەڵدێت وکـت وپـڕ دەمرێـت ونەخـشە گەورەکـەی تێکدەچـێت. بـەڵام ئـەو نەخـشەیە بـاوکی بەشێوەیەکی تر بەدوایدا دەڕوات وئەنجامی دەدات.

گەڕاندنـەوەم لەگـەڵ سـوارەکانی سـەنجاویدا لـە تارانـەوە بـۆ کرماشـان لـە دەورەی حکومـەتی ئـەعزەم ئەلدەولـەدا بـوو. بەگەیـشتنمە ئـەوێ زۆر زوو لـە بـارودۆخی ئاشـوفتە وپەرێـشانی بنەماڵـە وتایفەکـەم ئاگـادار بـووم. لەلایەکـەوە بەشێکی زۆری تایفەکانی سەنجاوی بەتایبـەت تـیرەی سـۆفی کـە سـەرکردەکەیان کوێخا سەید ئەحمەد کە لە تاران لەمن تۆرابوو، بە هاندان وخەڵەتاندنی داودخان و جەوانمیر خان لەئێمە یاغی بووبوو، و لەناوچەی کەلوردا لەدەوروبـەری کوڕەکـانی عەلی ئەکبەرخانی بەرخورداریدا کۆبووبوونەوە، لەلایەکی ترەوە باوکم لە بەرامبـەر شاڵاوی سوارەکانی داودخانی کەلوردا ناچار قەسری شیرینی بەجێهیلابوو وپـەنای بردوبووە قەڵای مایدەشتی سەنجاوی. وەهەنوکە وتایفەکانی تـری سـەنجاوی ومـاڵ وکاشانەمان کەوتوونەتە بەر شاڵاوی هێرشی داود خـانی کـەلور وهاوپەیمانـەکانی، کـە لـەدوو ناوچـەوە گـۆران وکـەلورەوە پـەلاماریان بـۆ هێنـابووین بەپەلـە خـۆمم گەیاندە ناوچەی سەنجاوی لە شەڕە بەرگرییەکانی ئێمە لەبەرامبە گۆرانەکاندا کـە

هاوپەیمانی داودخان بوون، قاسم خانی برام سەردار ناسر بازووی زامار بوو بوو بەڵام توانی کە هێرشەکەیان پوچەڵ بکاتەوە.

لەلایەکی ترەوە منیش لەگەڵ بەشێك لە هێزەکانی داودخاندا ڕووبەڕوو بوومەوە ولە شوێنێکدا کە بە کێوی مەحولە بەناوبانگە بە سەختی ناچاریانم بە پاشەکشە کرد. حوسەین خانی برا بچووکمیش کە لەدوایدا نازناوی سالار زەفەری پێدرا لەم شەڕانەدا کە یەکەمین جاریش بوو لەگەڵ شەڕدا ئاشنایی پەیدا کردبوو، بە ئازایی ودلێری خۆی ڕوونی کردەوە کە ئایندەیەکی درەخشان وبەرچاوی لە شەڕدا چاوەڕوان لێدەکرێت.

لەبەرامبەر هێرشی توند وسەنگین وقورسی دوژمن ناچار بووین قەڵاکانی قلیج خانی وبەندار وبابان جێبهێڵین وژن ومال ومناڵمان بۆ قەڵای خدامروەت خانی مامەمان بگوێزینەوە ولەوێوە بیان نێرینە ڕەوانسەر لای والی زادەکانی ئەردەلان، کە بەچاکی خزمەت ومیوانداریبیان لێمان کرد.

هێزی دوژمن هاتنە گوندەکانمانەوە وخەڵکێکی زۆریان قەڵاچۆکرد، وقەڵا چۆڵەکانیان سووتاندو شت ومەکێ کە بەجێمابوو یان ئەوەی فەلاحەکان بەدەستمان هێنابوو تالانیان کرد.

دوای چەندین شەڕ و شۆڕ هەر لەو شوێنانەدا ڕووبەڕوویان بووینەوە ودوای شەڕێکی بەردەوام توانیمان بەردەمی پێشڕەوی وپێشەوە هاتنی زۆرتریان بگرین. بەداخەوە لە یەکێ لەم شەڕ وپێکدادانانەدا لەگەڵ سوارەکانی عەلی ئەکبەرخانی کوڕی داودخاندا، یاری ئەمەکداری ئێمە مستەفا خان، سەرۆکی دلاوەری تایفەی باوەجانی، شەهید بوو.

لەم ڕۆژانەدا والی نوێی کرماشان نیزام ئەسەڵتەنەی مافی گەیشتە شار، بەبەرچاوگرتنی ئەو نیگەرانی وناڕەحەتییە کە لە هەر فەرمانڕەوای نوێیەك چاوەڕوان دەکرێت، داودخان بەمەیانگیری وناوژی هەندێ لە دۆستانی قازانج وبەرژەوەندی خۆیی لە دەست هەڵگرتنی شەڕ وبەرقەراری ئاشتی کاتی وسولح لەگەڵ ئێمەدا بینی.

دوای پاشەکشەی هێزەکەی داودخان دووبارە گەڕاینەوە شوێنەکانمان، بە تەعمیر ونەوژەنسازی قەڵاکانمان دەست بەکار بووین. باوکم بەیەکجاری قەڵای کۆنی قلیج خانی جێهێڵا وڕماندی ولەنزیکیدا قەڵایەکی گەورە وفراوانتری دروست کرد.

حکومەتی نیزام ئەسەڵتەنەی مافی

ئەعزەم ئەلدەولە وەکو لە دواییدا باسی دەکەین بووبوو بە مەشروتەخواز وهەتا لەپێناوی مەشروتیەتدا شەهید بوو. بەڵام لە حەقیقەتدا پیاوێکی موستەبد وتوندوتیژ وتوندخوو بوو. یەکێ لە کارەناڕەواکانی لەدوا دوایی حکومەتەکەیدا لەسێدارەدانی گەنجێك کە بەحەسەن بژی بەناوبانگ بوو. ئەم حەسەن بژی یە پیاوێکی مەی خۆری بەد مەست بوو، ڕۆژێ لە چوار بازاڕی کرماشاندا لەحاڵەتی مەستیدا جنێو بە موستەبدە ناسراوەکانی شاری کرماشان، وەك ئاغا ڕەحیمی موجتەهید وڕەئیس ئەلعولەما وزەهیر ئەلمولك وئەعزەم ئەلدەولە، دەدات. ئەعزەم ئەلدەولە ئەمری گرتنی ئەو گەنجە بەدبەختە دەدات ولەحاڵەتی تووڕە بووندا حوکم دەدات سەری لەلاشەی جیاکەنەوە. ئەم فەرمانە ناڕەوایە دوای دەرکردنی محەمەد عەلی شا وگەڕانەوەی ئەنجومەنی نوێنەرانی ئێران بووە هۆی گێروگرفت وتەنگژەیەکی فراوان بۆ ئەعزەم ئەلدوەلە.

کوڕە گەورەکەی عەلی خانی سەردار ئیجلال باوك ودایکی حەسەن بژی هەڵگرت لەگەڵ خۆیدا بۆ تاران ڕویشتن ولە ئەنجومەنی نوێنەراندا مانیان گرت. سەرکردەکانی دەستەی دیموکرات کە ئەعزەم ئەلدەولەیان خۆشنەدەویست پاڵپشتی دایك وباوکی حەسەن بژیان کرد وداخوازی دادگایی کردن وبە سزاگەیاندنی ئەعزەم ئەلدەولەیان کرد.

کاتێ ڕەزا قولی خان نازناو نیزام ئەلسەلتەنەلەلایەن دەوڵەتەوە کرا بەفەرمانڕەوای کرماشان ئەعزەم ئەلدەولە بەهۆی چەند دۆستێکیەوە لەتاران زانی بە لایەنگیری ئیستبداد تاوانبار کراوە ونیزام ئەلسەلتەنەڕاسپێردراوە کە بیگرێت وڕەوانەی تارانی بکات، لەبەر ئەمە شاری بەجێهێشت ولەناوچەی دینەوەردا نیشتەجێ بوو، و چەکدارێکی زۆری بۆ پاراستنی خۆی لەدەوروبەری کۆکردەوە. نیزام ئەلسەڵتەنەی مافی دەستی کردە فێڵ وتەلەکەبازی لەگەڵیا ودەستی کردە ناردنی نامەی دۆستانە بۆی ودەعوەتی کرد بێتە شار بۆ تاوتوێ کردنی چەند مەوزوعێکی گرنگ:

ئەعزەم ئەلدەولە دڵنیا بووبوو لە دینەوەرەوە بۆ گوندی سولەیمانیە کە دەکەوێتە نێوان کرماشان وهەرسینەوە گوێزایەوە، بەڵام بەردەوام ئاگادار و

وریابوو. لەم مێژووەدا باقر خانی ئەعزەم ئەلسەلتەنە، سەرۆکی عێلی کاکاوەند لە عێلەکانی لورستان کە چەند ساڵێك بوو شاری هەرسینی داگیرکردبوو وباجیشی بەدەولەت نەدەدا. نیزام ئەلسەڵتەنەی مافی سەرکوتکردنی ئەوی کردە بەهانە وبۆ ئەعزەم ئەلسەڵتەنەی نووسی کە بۆ ئەم مەبەستە دێتە هەرسین وپێویستی بەیارمەتی ئەو هەیە ولەفلان ڕۆژدا بەلەشکرەکەیەوە میوانی ئەو دەبێت. دووسێ کەس لە خزمەکانی کە یەکێکیان کوڕە گەورەکەی ئەعزەم ئەلدەولە، عەلی خانی سەردار ئیجلال بوو، تکایان لێکرد بڕوات بۆ تاران وخۆی تەسلیمی سەردار ئەسعەدی بەختیاری بکات، و بەو پەیوەندییە چاکە ودێرینەی کە لەگەڵ ئایەتو للا بەهبەهانیدا هەیەتی داخوازی لابردن وخاست کردنەوەی گیروگرفتەکەی بکات، بەڵام ئەعزەم ئەلدەولە ئامادەی ئەم کارە نەبوو، هەڵەی دەکرد ولەسەر هەڵەکەی دەڕۆیشت.

نیزام ئەلسەلتەنەبە لەشکرێکی گەورەوە کە لەسوارە و پیادەی سەربازە ناوخۆییەکان پێکهاتبوو، بە تۆپ وتفاقی شەڕەوە، بە پێشوازییەکی شایانەوە هاتە نێو سولەیمانیەوە وچەند ڕۆژێك لە قەڵاکەیدا مایەوە. شەوی ئەو ڕۆژەی کە دەبوایە بەرو هەرسین بڕوات دوای شام خواردن وبڵاوەی خەڵکی بۆ خەوتن پێش خزمەتی تایبەتی نیزام ئەلسەڵتەنەی مافی دەڕواتە لای ئەعزەم ئەلدەولە وپێی ڕادەگەیەنێت تەلوگرافێکی گرنگ لە تارانەوە هاتووە وبۆ تاوتوێ کردن ومەشورەت سەبارەت بەو تەلوگرافە پێویست بە ئامادەبوونت هەیە.

ئەعزەم ئەلدەولە لەگەڵ کوڕەکەیدا سەردار ئیجلال کە لەداوییدا بە ئەمیر کل ناوی دەرکرد دەڕۆنە دیوانی نیزام ئەلسەلتەنە، دوای چەند خولێك دەستەیە سەرباز دەوروبەری هۆدەکە دەگرن وخودی نیزام ئەلسەلتەنەنەیش پەیدا دەبێت وفەرمان دەدات کە باوك وکوڕ هەردوو بە فەرمانی حکومەتی مەشرووتە زنجیر وکۆت بکەن وسواری بایتونێکیانە دەکات کە لە پێشەوە ئامادە کرابوو، لەگەڵ بیست وپێنج سواردا لەژێر چاودێریدا ڕەوانەی تارانیان دەکات.

دوای نیوە شەو کە هەواڵی دەستگیری ئەوان دەگاتە حەیدەر قولی خان فەخیم ئەلسەلتەنە، کوڕە بچووکترەکەی ئەعزەم ئەلسەڵتەنە فەرمان دەدات

سەرجەم تفەنگ وئەسپ ومالّ وسامانیان هەیە، لەبەرئەوەی دەستی بەسەردا نەگیرێت وتالانی شەوانە نەکرێت، بۆ گوندەکانی دینەوەر بگوێزرێتەوە.

لەحەقیقەتدا ئەم کردەوەیەی نیزام ئەلسەلتەنەدەسیسەیەکی پیس وقێزەون ونامەردانە بوو. بەتایبەت دوای رۆژێ لەم رووداوە رۆستەم بەگی سارابی ومەشهەدی کەلب عەلی قەوام ئەلرە عایا و چەند کەسێکی تر کە میوانی ئەعزەم ئەلدەولە بوون زیندانیان کردن وفەلاقەیان کردن وبەرەڵایان نەکردن تا لە هەر یەکێ لەوانە مەبلەغێکی بەناوی جەریمەی سزادانەوە لێوەرنەگرتن. بەڵام لە خانی یاغی وسەرکەش کاکەوەند کە هۆی سەرەکی ئەم لەشکرکێشیە بوو، لە رێگای دڵاڵەکانەوە کە لەهەموو دەورەو زەمانەیەکدا زۆرن، مەبلەغێکی زۆری لێسەندبوو بۆ خۆی وبەشێکی کەمیشی بەناوی دەوڵەتەوە وەرگرت وفەرمانی فەرمانڕەوایی هەرسینی داپێی.

شەڕی نیزام ئەلسەلتەنە لەگەڵ داودخان دا

دوای ئەعزەم ئەلدەولە دووەمین کەسایەتییەك کە نیزام ئەلسەڵتەنە تێی پێچابوو، داودخانی ئەمیر ئەعزەم عێلخانی کەلور بوو، بەناوبانگی شەڕوشۆڕو سەرلەخەتەردان وسەرکێشی و سوارە شەڕکەر وسامانە فراوانەکەی، کە گوایا پارەکانی لەبەر زۆری لەنێو شەڵتان وهۆردا قایم دەکرد، بووە هۆی ئەم تیپێچانە.

بەگژدا چوونی داودخان کارێکی ئاسان نەبوو، بەتایبەت بۆ کەسێك وەك نیزام ئەلسەلتەنەی مافی کە لەشەڕدا وا بەناوبانگ بوو کە بەخت وئیقبالی نیە. لەگەڵ ئەمەیشدا نیزام ئەلسەلتەنەکەوتە لەشکر کۆکردنەوە، بەهۆی ئاشنایيەك وپێشینەی خزمایەتییەك کە لەگەڵ نەزەر عەلی خان سەرۆکی بەتوانای لورستانی پێشتکۆدا هەبووی بەڵێنی وەرگرتبوو کە لەکاتی پێویستدا بێتە هانایەوە وئامادەی خزمەت بێت. هەروەها تێکڕا تایفەکان وعێلاتی کرماشانی لەدەوری خۆیدا کۆکردەوە، لەپێش هەموانەوە ئومێدی گەورەی بە ئێمەبوو، چونکەزامی کۆنی دەست درێژی داودخان لە دڵماندا هێشتانە سارێژ نەبووبوو. سەبارەت بە باوکم وقاسم خانی برام ومن ئەوپەڕی نەوازشتی دەنواند، وئێمەی بە خلعەت ودیاریوپێشکەشی ونازناوی تایبەتی موفتەخەر دەکرد.

دوای ماوەیەك بە بۆچوونی خۆی ئامادەی شەڕبووە. نامەیەکی بۆ داودخان نووسی وداخوازی لێکرد بۆ یەکلاکردنەوەی باجی دەوڵەت کە بەلایەوەیە، بێتە شار ولەوبارەوە ئامادەیی خۆی نیشان بدات.

داودخان لە وەڵامی نامەکەیدا یەکێ لە پێشکارە موتمانە پێکراوەکانی خۆیی بەناوی میرزا شاهین لەگەڵ پێنج هەزار تومان ودوو ئەسپی عەرەبیدا ناردە خزمەتی، وبەبەهانەی نەخۆشیەوە پێی ڕاگەیاندبوو کە ناتوانێ بێتە شار ولەم بارەوە داوای لێبووردنی لێکردبوو. داودخان ئەو میرزایەی بۆ تاوتوێ کردنی کاروباری باجی کە بەسەریەوەیە دەست نیشانکردبوو. خان مافی لەم وەڵامەی داود خانە زۆر تورە وزیز دەبێت، پارەکە وئەسپە عەرەبیەکانی گەڕاندەوە وفەرمانێکی توند وتیژی سەبارەت بە ئامادەبوونی داودخان دەرکرد، وبەدەمی بە پێش کارەکەی گووتبوو ئەم پیاوە ساڵی یەك خەرمان توومان لە دەرامەتی ئەم ناوچەیە ولەوەڕگاکانی، کە هی دەوڵەتە، دەکەوێتە دەستی، دەیەوێت بە پێنج هەزار تووما‌ن بمخەڵەتێنێت وفریووم بدات. ئەگەر لەکاتی دیاریکراودا ئامادەنەبێت لەشاردا لە بەین دەچێت ونابوود دەکرێت.

لەو کاتەدا داودخان وعەمەڵەکانی لەناوچەی کوێستانی زەوارە کێودا بوون، سەرجەم سەرۆکەکانی تایفەکان وتیرەکانی کەلور دەعوەت دەکات وپەیامی هەڕەشەی دەوڵەتیان پێڕادەگەیەنێت وتێکڕا سوێندی بۆ دەخۆن وبەڵێنی دەدەنێ کە هاوکار وهاوپەیمانی بن لە هەر پێشهاتێکدا.

نیزامو ئەلسەلتەنە چونکە وەڵامی لەبار وڕەزامەندبوونی لە داودخانەوە پێنەگەیشت لەشکرەکەی، کە بریتی بوون لەسەربازە ناوخۆییەکان وتۆپخانەیەك کە لەشاردا هەبوو، خستەڕێ وسوارەکانی تایفەکانی کرماشان، کە بریتی بوون لە گۆران وسەنجاوی وکرند وئەحمەدوەندی بهتویی وسەنقور وکولیایی وپیادەکانی هەروامی وباوەجانی وهێزی نەزەرعەلی خانی پیشکۆیی گەیشتنە خزمەتی. هێزێکی پێکهێنا کە زیاتر لە چوار هەزار کەسێك دەبوو.

لەولایشەوە داودخان بە نزیکەی دوو هەزار سوارێکی ئامادەوە لە بەرامبەریدا ڕاوەستا وخۆی نواند.

شـەڕی هـەردوو لا لـە ناوچـەیەك کـە بەکاروانـسەرای مایدەشـت بەناوبانگـە ڕوویـدا.سـوارەکان کـەلور لای دەشـتیان بەدەسـتەوە بـوو، بـەم جـۆرە مـەودای جوڵاندنـەوەیان زۆرتربـوو، ولەشـکری دەوڵـەتیش لـە بەرامبەریانـدا لـە کێوەکـانی بە"رەنگە ملیان" بەناوبانگە سەنگەریان گرت ودامەزرابوون.

هێزی دەوڵەت هەروەك لە شوێنێکی بەرزتردا بوون ژمارەکەیشیان زۆرتر بـوو، لەگـەڵ ئەوەیـشدا بـەهۆی نـەبوونی سـەرکردایەتییەکی کارامـە ولێـزان ونـەبوونی یەکێتی ویەك دڵی لەنێوانیاندا شکان وباری ئەم شکانە قورسە کەوتەسـەر ئێمـەدا. سوارەکانمان وکەلورەکان وەك پەنجەی دوو دەست لەیەك ئـاڵان وبەیەکدا چـوون ویەکتریان داگرتەوە وسەرکوتیان کرد وزیانێکی قورس وسەنگین لە ئێمە کەوت.

لـەم شـەڕەدا ئامۆزاکـەمان، ئەسـەدوللاخان دواتـرین کـوڕی خوالێخۆشـبوو خوسرەوخان، بەسەختی بریندار بوو. خاڵۆزاکەمان حوسەین خانی عەزیزی بـەدیل گیرا. لەم شەڕەدا حوسـەین خـانی بـرا بـچووکمان، کـە تـازە کـەوتبووە شـەڕەوە ئـازموونێکی ئـەوتۆی لـەم بـوارەدا نـەبوو، بەوپـەڕی ئـازایی وبوێرییـەوە چـەند کەسێکی لە مەترسی کوشتن ودیل بـوون ڕزگـار کردبـوو. شـەرکەرەکانی هـەورامی وباوەجـانیش کـە ئـەولای کێوەکـەیان بەدەسـتەوە بـوو بـە ئـازایی و دلێرییـەوە ڕاوەستان وشـەڕیان دەکرد. لەگـەڵ ئەمەیـشدا زیـانی لەشکری دەوڵـەت لـە ڕادە بـەدەربوو. نزیکـەی سـەد وپـەنجا کـوژراو ودوو سـەد زامـداری لێکەوتـەوە وتۆپخانەکەی نیزامو ئەلسەلتەنە کەوتە دەستی داودخان.

نـەزەر عـەلی خـانی والی پێـشکۆیش لەگـەڵ چـەند سـوارێك ودوو کـەس لـە سەرکردەکانی کوڵیایی بەدیل گیران. داودخـان بـەڕێزەوە لەگـەڵ دیـل کراوەکانـدا جوڵایەوە وڕەفتاری کرد وخزمەتێکی چاکیانی کـرد وبەرچـایی وناشـتا وخـواردنی نەهار وشامیانی بە ڕێك وپێکی دابـین کـرد. ئەوەنـدە خزمـەتیانی کردبـوو دەڵـێن نەزەر عەلی خان لەم بارەوە ووتبووی ئەگەر دیلی ئەمەیە خۆزگایە هەمیشە دیلـی داودخانی "گەیەزل" سك زل دەبووم.

لـەم دیلییـەدا داودخـان کـچەکەی نـەزەر عـەلی خـانی بـۆ ئەکبـەرخانی کـوڕی داخوازی کرد، وبەژن وژنخوازییەوە شەڕ وشۆڕ ودیلی بووە خزمایـەتی وتێکـەڵاوی

سەنجاویەکانی لایەنگیری داودخان کە خالۆزا دیلەکەمانی بەئەوان سپاردبوو، وبەشەو بەرەلایان کردبوو و تاسنووری ناوچەی سەنجاوی ڕەوانەیان کردبوو.

داودخان قایمکاری لەدەست نەدا وحیساوی کاروباری خۆیی کردبوو، چونکە دەیزانی نیزام ئەلسەلتەنەدەست لەسەری هەڵناگریٚ ورێی تێدەچێت بۆ ناردنی هێزێك دەوڵەت هان بدات بۆ لابردنی لەفەرمانڕەوایی کەلور بەهۆی دۆستەکانیەوە کەوتە داخوازی لێبووردنی وخۆبەدەستەوەدانەوە وملکەچی دەوڵەت. بەتایبەت شەرەفخانی ئەمین ئەلمەمالیك، کەوتە وتووێژەوە وسەرئەنجام بە پێشکەش کردنی سیٚ هەزار توومان زیانی شەڕ بە دەوڵەت ویەکلاکردنەوەی باجی دەوڵەت کەبەسەریەوە مابوو هەتا ساڵی ۱۳۲۷کۆچی بەم جۆرە کاروبارەکەی دروست بوو، وگیروگرفتێکی لە ڕێگادا نەما. ولەگەڵ چەند کەسێك لە بەڕێزان وپیاوماقوڵانی شار وەك ئەمین ئەلمەمالیك وسەید حەسەنی ئوجاق وئەبو ئەلحەسەن خانی زەنگەنە، دوای موتمانە دانی نیزام ئەلسە لتەنە هاتە کرماشان بیٚ ئەوەی بچێتە نێو شارەوە، لە شوێنێکدا کە بە باغی زەهیر ئەلمولك بەناوبانگە لەگەڵ نیزام ئەلسەلتەنەدا یەکتریان بینی ولەڕووداوە پێشووەکان داوای بەخشش ولێبووردنی کرد وبەوەرگرتنی خلعەت فەرمانی سەرکردایەتی کەلور وسەرجەم عەشایرەکانی دەڤەری ڕۆژئاوا سەرکەوتوانە گەڕایەوناوچەی خۆی.

شەڕێکی تری ئێمە وداودخان

ڕووداوی کاروانسەرای مایدەشت لەهاوینی ساڵی ۱۳۲۸کۆچیدا ڕوویدا ودوای شکاندنی هێزی نیزام ئەلسەلتەنەلەلایەن داودخانەوە ناوبراو سەرجەم لەشکرەکەی ڕەوانەی ناوچە کوێستانەکانی وقەلاکانی ئێمە کرد. ئێمەش قەلای نیو دروست کراوی قلیج خانی وقەلای سەرلەنویٚ دروست کراوی بەندارمان چۆڵ کرد وتێکڕا هێزەکانمان لە قەلای بابانی قاسم خانی برامدا وسەنگەرەکانیدا کۆکردەوە.

داودخان چادرەکەی لە دامێنی کێوی قراوڵخانە کە دەکەوێتە نێو فەرسەخی بەرامبەری گوندی بابانەوە دامەزراند وسوارەکانی گوندەکانی دەوروبەرمان کە نیو فەرسەخیٚ لە ئێمەوە دوور بوون وەك کلکەوانەی پەنجەی دەست ئابلۆقەیان دا.

تەنها خاڵێك جگە لە قەڵاکە لەدەست ئێمەدا مابۆوە، تەپەی تێران وگوندی کۆزەران وکەناری ڕووباری بابان وچەند خاڵێکی تر کە گرنگ نەبوون.

باوکم لەگەڵ بەرگریکارەکاندا لە قەڵاکەدا دامەزریا. سەردار ناسری برام بەرگری لە گوندی کۆزەرانی گرتە ئەستۆ. حوسەین خانی سالار زەفەری برا بچووکمان لەگەڵ سلێمان خانی کوڕی سەردار ناسری برازامدا کە بۆ یەکەم جار کەوتبووە شەڕەوە، ئەو کەسەی کە لەدواییدا بە نازناوی سالار موقتەدرەوە بەناوبانگ بوو پاراستنی سنووری قەڵا سەوزی لە جیاتی مندا پێ سپێردرا، هەروەهایش بەرگری لەتەپەی تیرانی لە ئەستۆ گرتبوو. ئەڵماس گۆران لەگەڵ هەندێ لە خزمەتکارەکاندا لە بەرزاییەکی بچووکدا نزیك گوندەکە سەنگەریان هەڵکەندبوو، منیش بەرپرسی وسەرکێشی سەنگەرەکان وپەیوەندییان لەگەڵ یەکتریدا پاڵپشتی ودابینی پێویستیەکانیان بە ئەستۆمەوە بوو. سەرجەم هێزی ئێمە لە شەسەد حەوسەد کەسێك زیاتر نەبوو.

بەرگریکارەکانی قەڵاکە شەو ورۆژ گیانیان بەسەردەستەوە بوو ئامادەی بەرگری بوون. سەرجەم ژن ومناڵ وبەشێك لە بنەماڵەی کوێخا وخزمەتکارەکان لەنێو قەڵاکەدا کۆمان کردبوونەوە. دایکم دابین کردنی خواردەمەنی سەرجەم ئەم جەمعیەتە گەورەی بە ئەستۆوە بوو.

ئابڵۆقەکە نزیکەی یەك حەفتەی خایاند. هێرشکەرەکان ڕۆژی چەند جار پەلاماری قەڵاکە وسەنگەرەکانمانیان دەدا وناچار بە پاشەکشێ دەبوونەوە. ورەمان هەمیشە بەهێز بوو، وپەیوەندیمان لەگەڵ شاردا شەوانە بەشێوەیەکی نهێنی بەردەوام بوو. ئازووقە وبارووت وفیشەك بەردەوام پێمان دەگەیشت، زیانمان بەدرێژایی ئابڵۆقەکە زۆر کەم بۆ. لەنێو قەڵاکەدا تەنها یەك کەس کوژرا، لەسەنگەرەکانی تیراندایش کوێخا عەلی سەلیم ئاغا بریندارببوو.

سەرئەنجام بە کۆششی دۆستە شاریەکانمان وبەفەرمانی حوکمڕانی ولایەت جەمعێ لە پیاوماقوڵانی کرماشان هاتنە ناوچەی سەنجاوی وچوونە لای داودخان ودوایش هاتنە قەڵاکەمان، پاش دانوستانێکی زۆر شەڕ وشۆڕ وەستێنرا. داودخان سووربوو لەسەرئەوەی کە ئێمە قەڵاکە چۆڵ بکەین، بەڵام چونکە ئێمە دڵنیا نەبووین لە دوژمن ولەخۆمان دەترساین، ئەم مەرجەمان قبوڵ نەکرد.

سەرئەنجام خۆم ویستم بێ چەك برۆمە لای داودخان، هەروەك هێشتانە هەندێ لە میانگیرکەرەکان لای ئێمە وئەوان مابوونەوە، بە دووربین منیان ناسیبوو. داودخان بە خەڵکەکەی دەوروبەری وتبوو ئەوە عەلی ئەکبەرخانە تەنها سوارە هاتووە بۆ لامان، لەنێو ئێمەدا کوڕ کوژراو، برا کوژراو فراوانن بەڵام سوێند بەخوا ئەگەر کەسێك سوکایەتی پێبکات بە سەختترین شێوە سزای ئەدەم. چونکە نزیك بوومەوە داودخان خۆی لەچادرەکە هاتە دەرەوە، بەڕێزەوە لە ئەسپەکە دامیان وەزاند، ڕوومەتمی ماچ کرد و ووتی عەلی ئەکبەرخان من تۆم وەك عەلی ئەکبەری کوڕم خۆشدەوێ. من داودی کوێخا عەباسم، ئەم هێز ودەسەڵاتە خوای گەورە بەمنی بەخشیووە، بڕوا بکە حەز لە شەڕوشۆڕ ناکەم بە فەرمانی خوا دەست لەشەڕ هەڵبگرن.

دوای هاتنەوەم بێ ئەوەی مەرجێك بەسەرماندا بسەپێنێت، یا داخوازی زیانێك کە لێی کەوتووە بکات فەرمانی بە لەشکرەکە دا کە لەناوچەکە دوور کەونەوە ومەجلیسێکی ئاشتی وسوڵح لە کاروانسەرای مایدەشت گرێ بدرێت.

لە خزمەت باوکمدا چووینە شوێنی دیاریکراو، داودخان بە ئەدەب وڕێزەوە پێشوازی لە باوکم کرد ولەگەڵ یەکاویەکی ئێمەدا وهەتا لەگەڵ هەندێ لە کوێخا وخزمەتکارەکانی سەنجاویدا بە میهرەبانی وڕێزەوە ڕەفتاری کرد.

لە دانوستانەکەدا هەندێ پێشنیاریان کرد کە سەرۆك عێلات وتایفەکانی تریش لەم گرێ بەستی ئاشتییەدا بەشداری بکەن. باوکم بەداودخانی گووت پێویست بەم کارەناکات، ئەگەر تۆ لەگەڵ ئێمەدابیت کەسێك دوژمنی پێناکرێت. سەرئەنجام بەداب ونەریتی عێلایەتی گرێبەستی ئاشتی وسوڵح بەسترا.

لەدوای ئەم ئاشتیە داودخان بە کوێخاکانی سەنجاوی کە لە ئێمە جیا بووبوونەوە گووت ناوچەی کەلورماڵی ئێوەیە، هەتا لای ئێمەبن میوانی ئێمەن، بەڵام داوی ئاشتبوونەوەی ئێمە وسەمسام ئەلمەمالیك چاکترە ئێوەیش بگەڕێنەوە نێو تایفە وعێلی خۆتان.

لەیرادا پێویستە ئەم خاڵە بخەمە سەر باسەکەم. داودخان هەروەك دوژمنی ئێمەبوو، وزیانێکی گەورەی لێمان خست کە هەرگیز قەرەبوو ناکرێتەوە، ولە سیاسەتدا سەر بە ئیستیبداد بوو، لایەنگیری سەرسەختی سالار ئەلدەولە بوو، و

لـەم کردەوەیدا ڕێگایـەکی چـەوتی گرتبووەبـەر، بـەڵام داودخـان پیـاوێکی لایـق وشایـستە وهیمـەت بـەرز وبـە گوزەشـت بـوو، و لـەم بـارەوە نموونەیـەکی دیـاری جەوامیری دەخستەڕوو، و نیشاندەدا.

پاشماوەی ڕووداوەکانی مەشروتییەت وفیتنەی سالار ئەلدەولە

دوای ئـەم ئاشـتبوونەوە بـاوکم گەڕایەوەسـەر کـار وئیـشە پێـشووەکەی لـە قەسری شیرین، تیرەکانی سەنجاویش، کە لەئێمە جیابووبوونـەوە، هاتنـەوە سـەر ماڵ وحاڵ وناوچەکانی پێشوویان.

لە دوادوایی ساڵی ١٣٢٨ دا نیزام ئەلسەلتەنەلەبەر ئـەو ڕەوشـە ئیـستبدادییە، کـە گرتبوویـە بـەر دەسـتی کردبـووە دژایـەتی دیموکراتـەکانی کرماشـان، لـە فەرمانڕەوایی لادرا، و لەجێیدا شازادە نەقی عەلی میرزا روکن ئەلدەولە دانرا.

ئەم حوکمڕانە بە پێچەوانەی پێشووەکەی پیاوێکی کەم تـەماح وڕەحـەتیخواز بوو. لە دەورەی حوکمڕانی ئەودا ئەنجوومەنی بەڕێوەبەرایـەتی ولایـەتی کرماشـان بریتی بوو لەحاجی ئاغا محەمەد مەهدی موجتەهد کە سەرۆکی ئەنجومەنەکـە بـوو محەمەد باقر میرزای خوسرەوی جێگری سـەرۆك وئەبوئەلحەسـەن خـانی زەنگەنـە وسەید عەباسی مەلیك زادە وحاجی مـیرزا عابـدی موشـیر ئـەلرەعایا حـاجی بـیگ محەمەد ڕەزاز، ومیرزا جەواد خانی وەزیری، وێنەری دەڤەری کـەنگاوەر وقەسـری شیرین وسەنقر وکولیایی، لەم کاتوزەمانەدا یـار محەمـەد خـانی موجاهیـد بـەهۆی دووبەرەکییـەوە کـە کـەوتبووە نێـوان ئـەو ویـەفرم خـان سـەرۆکی ئاسـایش وپاسەوانەکانی تاران، یەفرم خـان دەیویـست یـار محەمـەد خـان دەسـتگیر بکـات وچەکی لێ بسێنێتەوە وبیخاتە زیندانەوە، ئـەویش هـەڵهاتبوو، وخـۆی گەیانـدبووە کرماشـان وهەمیـشە لەگـەڵ هەنـدێ موجاهیـدی چـەکداری لایەنگریـدا لـە شـاردا دەسوڕایەوە.

یار محەمەد خان لە مورید وپەیڕەوەکانی ئاغا محەمەد مەهدی بوو. ڕۆژێك بـۆ دیداری دەڕواتە ئەنجومنی ولایەتی کرماشان، کـە لـە خانگـەکانی دار ئەلحکومـەی کرماشـاندا بـوو. حـوکمڕانی کرماشـان کـە فـەرمانی نهێنـی حکومـەتی مەرکـەزی سەبارەت بە دەستگیری وچەککردنی یار محەمـەد خـانی، لابـوو، فـەرمان دەداتـە سـەرۆکی جەندرمـەکان لـەو شـوێنەدا ئابلۆقـەی بـدەن ودەسـتگیری بکـەن. یـار

محەمەد خان ك هەست بە مەترسی وگرفتاری دەكات چـەند فیـشەكێك دەتـەقێنێ تا هەڤاڵەكانی ئاگادار بكات، بەشەڕ وپاشەكشێوە خۆی لە شەڕەكە ڕزگار دەكات. لەم ئابلۆقە وشەڕەدا هەندێ لە خزمەتكارەكان وچەقۆكێشەكانی براكـانی مـوعین بەشدارییان كردبوو.

دوای چەند ڕۆژێك بەهاندان وفەرمانی یار محەمەد خان یەكێ لە خزمانی قەوام ئەلرەعایا كە پێشینەی دوژمنیـان لەگـەڵ موعینیەكانـدا هـەبوو، حوسـەین خـانی موعین ئەلرەعایا براگەورە وسەرۆكی كاردان وژیری ئەو بنەماڵەیە دەكوژێت. بەڵام یار محەمەد خان دوای ماوەیەك لەبەر پاڵپشتو لایەنگیری سـەرۆكەكانی دیمـوكرات گرفتـاری وتەنگژەكـەی پووچـەڵ دەكەنـەوە وتێكـڕا موچـە دواخراوەكـانی خـۆی ولایـەنگرەكانی بـۆ ڕەوانەدەكـەن ولەگـەڵ موجاهیـدەكانی لایەنگیریـدا بـۆ تـاران گەڕانەوە.

ئەم ڕووداوە كاتێ ڕوویدا كە دەنگ وباسی گەڕانەوەی محەمەد عەلی مـیرزا بـۆ باكور بڵاو بووبووەوە، هەر لەم كاتەیشدا بوو فیتنەی سالار ئەلدەولە لە خۆرئاوای ئێراندا دەستی پێكرد وبۆ ماوەی چەند ساڵێك كوردستان وكرماشانی تێكدابوو.

ئەم شازادەی شەڕئەنگێزە چەند سـاڵێ لەمەوبـەر، كـە شۆڕشـە شـێتانە وبـێ سەروبەرەكەی لە دەڤەری لوڕستاندا سەركوت كرا وبۆ ئەوروپا دوور خرایـەوە، لـە سەرەتای ئەم ساڵەدا، ساڵی ١٣٢٩ كاتێك كە محەمەد عـەلی مـیرزای بـرای پاشـای دەركـراوی لەڕێگـەی ڕووسـیاوە بـەهاوكاری ویارمـەتی ئـەو دەوڵەتـە گەیـشتبووە باكوری ئێران، كـەوتبووە خولیـای ڕووخانـدن ونـابودكردنی مەشـروتییەت، سـالار ئەلدەولـە لـە ڕێگـەی بەغـداوە، بـە جـل وبـەرگی نەناسـراوەوە گەیـشتبووە نێـو كوردسـتانی ئێرانـەوە وفیتنـە وئاشـوبەكەی هـەر لـەو دەڤـەرەدا دەسـت پێكـرد بەبەهانەی كوڕێتی شا و پێشینەی فـەرمانڕەوایی لـە كوردسـتاندا زۆری نەخایانـد خـەڵكێكی زۆر لـە سـەركردەكانی عێلـەكان وتایفـەكان لەدەوروبەریـدا كۆبوونـەوە وهاتنـە خزمەتییـەوە. ئـەو بەئاسـانی تـوانی شـاری سـنە پایتـەختی ئەیالـەتی كوردسـتان داگـیر بكـات ولـەودیوەوە فـوی كـردە زوڕنـای فیتنـە وفەسـاددا وپڕوپاگەندەی خۆیی دەست پێكرد، ولەگـەڵ لایەنگرەكانیـدا لـە شـاری كرماشـان وسەرۆك عەشایر وهۆز وتایفەكاندا كەوتە نامە ناردن ونووسین بۆیان .

لایەنگرە بەناوبانگەکانی سالار ئەلدەولە لە شاری کرماشـاندا بریتـی بـوون لـە براکانی موعینی وتایفەی حاجی زادەکان بەسـەرکردایەتی فـەروخ خـانی عێلخـانی ونەسـر دیـوانی فزونـی وبراکـانی وحـاجی حەسـەنی کەلانتـەر وئاغـا بـەرار خـانی موعتەزد ئەلمەمالیك وشەریف خانی ئەمین ئەلمـەمالیك وئاغـا ڕەحیمـی موجتەهـد وئاغـا مــەحمود بــرای حــاجی ئاغــا محەمــەد مەهــدی وکەســانی تــر، زۆربــەی سەرکردەکانی تایفەکانی کرماشـان بەتایبـەت داودخـانی ئـەمیر ئـەعزەم عێلخـانی کەلور، بانگێـشتەکەی سـالار ئەلدەولـەیان قبـوڵکرد وئامـادەیی خۆیـان بۆخزمـەت وفیـداکاری نیـشان دا. نامەیـەکی بـەهۆی پـەیکی تایبەتیـەوە گەیـشتە خزمـەت باوکمیش. لەنامەکانیدا خۆیی بە وەلی عەهدی ئێران وپاڵپشت ونوێنەری موحەمـەد عەلی شا ناونیـشان کردبـوو. مـن کـە ئـازموونێکی زۆرم لـە سـەفەرەکەی تارانـەوە بەدەست هێنابوو، عەرزی باوکم وقاسم خـانی سـەردار ناسـری بـرام کـرد کـە ئـەم پیـاوە شـێتێکی یـاغی وفیتنـە وئاشـووب هەلگیرسـێنە، نابێـت بـە قـسەکانی هەڵخەڵەتێین، ئێـران پاشـای فـەرمی ویاسـایی هەیـە، وەلی عەهدەکەیـشی ناسـراو وئاشکرایە، محەمەد عەلی شایش لە سەڵتەنەت لابراوە.

بـاوکم لـە وەزعێکـی دژوار وپێـچیدەدا بـوو، لەلایەکـەوە وێنـەری حکومـەتی مەشروتەی ئێران دەژمێردرا وبەگیان وبەدڵ بـڕوای بـە ئامانجـەکانی ئـەو دەوڵەتـە هەبوو، لەلایەکی ترەوە ئەویان بەناوی پاشایەکەوە گوایە بە ناحەق لە سـەڵتەنەت دەرکـراوە وهەنوکـە بـۆ گەڕاندنـەوەی تـاج وتـەختی خـۆی گەڕاوەتـەوە، دەعـوت کرابـوو، وقبـوڵ نـەکردنی ئـەم دەعوەتـە ئاسـان نیـە. لـە هـەمووی گـرنگتر ئێمـە تایفەیەکی بـچووکین کـە لـەنێوان تایفـە چـەکدارە مەزنـەکانی کرماشـاندا ئابلۆقـە دراوین وهەمیشە لە مەترسی هەڕەشەی بەردەوامی داودخـان عێلخـانی کـەلوردایین کە خۆی بە سەرکردەی سەرجەم عەشایری خۆرئاوای ئێران دەزانێـت زۆریـش نیـە دوای شەڕوشۆڕێکی خـوێنین لەگەڵیـدا ئاشـتبووینەتەوە. هـەروك بـاوکم قـسەکانی منی بەڕاست دەزانی، بەڵام پاش لەیەکدانەوەی ئـەو قۆناغـەی دەڤـەری کرماشـان فەرمووی ئێمـە بمانـەوێ یـان نەمانـەوێ پێویـستە ڕەفتـار وکـردار وبڕیارەکانمـان لەگـەڵ بـارودۆخی ناوچـەکەدا بگـونجێنین. ولەبـەر چـاوەڕوانی ڕۆشـن بوونـەوەی وەزعەکە وەڵامێکی ڕوونی نامەکەی سالار ئەلدەولەی نەدایەوە.

سالار ئەلدەولە کە لە کوردستاندا هێزەکەی بەهێز وتوانا دەبوو وعەشایرەکانی کرماشان ولورستان هاتنە پێشوازی دەعوەتەکەیەوە و وەڵامێکی ڕوون وئاشکرایان پێدایەوە. نامەیەکی بۆ لایەنگرەکانی کرماشانی نووسی، بەڕاشکاوی داوای لێکردن دژی ڕژێمی مەشروتە هەڵبسن، و هەرچی دام ودەستگا هەیە لە شارەکەدا بیپێچنەوە. بەپێی ئەو فەرمانە لایەنگرەکانی لە ناکادا هەڵیان کووتایە سەر دام ودەستگا وئەنجومەنی ولایەت ودائیرەکانی داد وئاسایش ودارایی وتەلەفۆن و تەلۆگرافخانەیان تاڵان کرد.

روکن ئەلدەولە فەرمانڕەوای ولایەت کە لە کردەوەی سالار ئەلدەولە ئاگادار بوو، زانی دەیەوێ هێرش بکاتە سەر کرماشان بێ ئەوەی بەرەنگاری بێتەوە یان بەرتەکی نیشان بدات، شاری بەجێهێڵا وڕووی کردە شارۆچکەی سەهنە ولەوێوە خۆی گەیاندە تاران وگۆڕەپانەکەی بۆ دوژمنەکەی چۆڵکرد.

بێگومان لەم قۆناغەدا ئەگەر فەرمانڕەوایەکی شایستە وبەتوانا لە ولایەتەکەدا هەبووایە وبیتوانیایە لەو هێزەی کە لەشاردا هەبوو، و لە عەشایرە ئەمەکدارەکان بە حکوومەت و دەوڵەت سوودی وەربگرتایە و ئەو عەشایەر وعێلاتانەی کە لە دەوروبەریدا کۆبووبوونەوە لەیاریوکۆمەکی شازادەی یاغی بترساندایە، بە ئاسانی دەیتوانی لە هاتنی سالار بۆ نێو شاری کرماشان بەرگری بکردایە وکۆسپی لەڕێگادا دروست بکردایە، ولەو سەرئەنجامە یەکجار ترسناکە کە بەدوای ئەم کردەوەدا ڕوویدا، ناوچەکەی بپارێزایە.

دوای تاڵانی دائیرە وئۆفیسەکانی حکومەت سالار ئەلدەولە لەگەڵ جەمعێکی چەکداری کوردستان وگەرۆس وسەقز وبانەدا بە پێشوازییەکی شایانی لایانگرەکانیەوە هاتە نێو شاری کرماشانەوە ڕێکەوتی کۆتایی بەهاری ساڵی ١٣٢٩. وبەگەیشتنی، بەپەلە داخوازی لە سەرکردەکانی عاشایر وعێلەکانی دەڤەری کرماشان ولوڕستانی کرد کە لە کرماشاندا ئامادەبن.

پێویستە بووترێت کە ئاستی زانیاری عەشایرەکان لەو کات وزەمانەدا یەکجار نزم بوو. ئەوان شتێکیان سەبارەت بە بیرۆکەی ئازادی ویەکسانی ویاسا ومەشروتییەت وملییەت نەدەزانی، بە نەزەرو بۆچوونی موستەبیدەکان وڕەوشی عێلایەتییان گرتبووەبەر ولەوە دوورتر بیریان بڕی نەدەکرد وڕێی تێنەدەبرد.

هەندێ لە سەرۆکە مەزنەکان وەکو داودخانی کەلور سەودای گەورەیان لەسەردا بوو، وخزمەت بە سالار ئەلدەولەیان بە هەلێك دەزانی بۆ گەیشتنە ئامانجەکانیان. هەندێکی تریان وەك والی پشتکۆ سە بارەت بە بیرۆکەی شاپەرستی وپاراستنی سەڵتەنەتی ئێران وفیداکاری لەو ڕێگادا بە نیەتێکی پاکەوە هاتبوونە نێو کێشەکەوە وئەو خزمەتەیان بە ئەرکی سەرشانی خۆیان دەزانی. هەندێکی تر لە ترسی ئابڕوو حەیسیەتیان وپاراستنی خۆیان ناچار بە ملکەچی بووبوون، بەڵام زۆربەی ئەو خەڵکە کە کەوتبوونە شوێنی سالار ئەلدەولە بە شوێنی تالان وبڕۆدا دەگەڕان. یەکەمین کەسێك کە هاتە خزمەتیەوە داود خان وکوڕەکانی وتیرەو سوارە فراوانەکانی کەلور بوون، کە سالار ئەلدەولە نازناوی ئەمیر ئەعزەمو پلەی سوپا سالاری گشتی پێبەخشی.

لە دەڤەری لورستان سەردار ئەشرەف کوڕی والی پیشکۆ ونەزەر عەلی خان سەرۆکی هۆزەکانی پیشکۆیش بە هێزەکانیانەوە هاتنە نێو شاری کرماشانەوە. لەناوچەی کرماشاندا ئەو تایفانەی کە هاتنە نێو هێزەکەی سالار ئەلدوەلەوە جگە لەعێلی کەلور، بریتی بوون لە عێلی گۆران بەسەرکردایەتی حوسەین خانی سەردار مەنسور، تایفەکانی کرند بەسەرۆکایەتی ئیسماعیل خانی سالار ئەفخەم کوڕی عەلی موراد خانی ئیحتشامولمەمالیك، تایفەکانی باوەجانی وقوبادی بەسەرکردایەتی محەمەد بەگی جاف کە سالار ئەلدەولە نازناوی ئەمیر ئەسعەدی پێبەخشیبوو، کە ئەو نازناوەی لە ئاست وپلە ومەقامی خۆیدا نەدەبینی وکەم دەهاتە بەرچاوی، سالار ئەلدەولەیش بە تووڕەو گاڵتەوە ووتبووی شتێکی وەهای نەماوە مەگەر ئەم "خان"ە بیەوێ ببێتە ئەمیرئەلموئمنین، تایفەکانی ئەحمەدوەندی بهتویی ونانکلی بەسەرکردایەتی فەتح ئەلسەلتەنە، عێلەکانی سەنقور وکولیایی بەسەرکردایەتی حوسەین قولی خانی ئەمیرئەمجەد وئەمان لـلا خانی فەتح ئەلسولتان. سەرئەنجام لەلایەن ئێمەیشەوە بڕیار وابوو کە عێلی سەنجاوی بە دوو سەد سوارەوە بە سەرکردایەتی باوکم بێتە نێو ئەم هێزەوە، ودرێژەی باسەکە بەم شێوەیە:

باوکم لە قەسری شیرینەوە هاتە ناوچەی کوێستان وفەرمانی کۆبوونەوەی سوارەکانی هۆزی دا. بەڕاشکاوی وبێپەردە عەرزیم کرد کە هاوکاری لەگەڵ سالار

ئەلدەولەدا خیانەت بە مەملەکەتی ئێرانە. باوکم زویر وتووڕە بوو ووتی: سالار ئەلدەولە ئێمەی داوا کردووە، داود خانیش لەم بارەوە بۆمانی نووسیوە کە خۆم وکوڕەکانم وسوارەکانمان بێ دواکەوتن بێنە نێو لەشکرەکەوە، ئەگەر گوێڕایەڵی ئەم فەرمانەنەبین لەنێودەچین. سەرئەنجام بڕیار درا کە خۆی تەنها بڕواتە شار وداودخان ببینێ وبگاتە خزمەتی شازادە. سالار ئەلدەولە لە حزووری داودخاندا باوکم نەوازشت دەکات وقەدری دەگرێت، وفەرمانی پێدەدات بە پەلە بگەڕێتەوە ناوچەی سەنجاوی ولەگەڵ تێکڕا سوارەکان وکوڕەکانیان پەیوەندی بە لەشکرەکەیەوە بکەن. باوکم داخوازی دەکات کە یەکێ لە کوڕەکانی بۆ سەرپەرشتی عێلەکە بەجێ بمێنێت، داودخان پێی دەڵێت پێویستە عەلی ئەکبەرخان لەگەڵ خۆتا بهێنیت.

دوای گەڕانەوەی باوکم عەرزم کرد بەهیچ شێوەیەك ئامادەی بەشداری لەم کارەدا نیم. باوکم دووبارە بارودۆخی تایفە وبنەماڵەکەمانی تاوتوێ کرد وهەستیاریوەزعەکەی خستەڕوو. سەرئەنجام بڕیار درا کە ئەولەگەڵ قاسم خانی برامدا لەگەڵ دوو سەد سواری کە کۆی سوارەکانی سەنجاوی تەرخانکراوی خزمەتی دەوڵەت بوو، بڕۆنە نێو لەشکرەکەی سالار ئەلدەولەوە. لەم بارودۆخەدا کە خەڵکێکی فراوان لەشکرە بێ سەروپێ وبێ نەزم وبێ ورە وبێ سەرکردایەتییەکەی سالار ئەلدەولەی پێکهێنابوو، وبێ کۆسپ وبەرگرییەك بەرەوپێشەوە دەچوون بۆ داگیر کردنی پایتەخت لەڕێگای گەنگاوەر ونەهاوەند ومەلایەر وسوڵتان ئاباد وئەراکەوە.

ئەم لەشکرە بێ ئامانج وئارمان وبێ موچەیە لە ڕێگاکەیدا لە هیچ دەست درێژی وستەمێ بە دانیشتوانی گوند وشارۆچکەکانی سەرڕێگایان درێغیان نەدەکرد. هەتا لە چەپاوڵ وتاڵانی خەڵکیش دەستمان نەدەپاراست.

لە دەوروبەری هەمەداندا ئەمیر نیزامی قەرە گوزلو، هەروەك سەرۆکی بنەماڵەکەیان لەو قۆناغەدا جێنشینی سەڵتەنەتی حکومەتی مەشروتەی ئێران بوو، پەیوەندی لەگەڵ هێزەکەی سالار ئەلدەولەدا کرد وهاتە نێو لەشکرەکەیەوە.لە سوڵتان ئابادی ئەراکدا کە ئەمیر موفەخەمی بەختیاری سەرکردەی بەرگری وشەڕ بوو لەژێرەوە بەنهێنی دەستی لەگەڵ لەشکرەکەی سالار ئەلدەولە تێکەڵاو کرد.

وهێزەکـەی لـە شـەڕدا شکـستی هێنـا، یـاوەك واخـۆی نیـشاندەدا کـە شکـستی خواردووە، تێکڕا تۆپخانەکەی کەوتەدەست سالار ئەلدەولە.

بـەم شـێوەیە لەشـکرەکەی سـالار ئەلدەولـە بـەرەو پێـشەوە دەڕۆیـشت تـا گەیشتە نزیکەی دەوروبەری باغشایی ساوە و گوندە نەوبەران، لەوێـدا ڕووبـەڕووی هێـــزی دەوڵـــەتی مەشـــروتە بوونـــەوە کـــە بریتـــی بـــوون لەســـوارەکانی بەختیاریوموجاهیدە دلێر وشەڕکەرەکان بەسەرکردایەتی یەفرەم خانی ئەرمەنی.

هـەروەك لەشـکرەکەی سـالارئەلدەولە لـە سـێ هـەزار کـەس بتربـوو، هیـزی مەشروتەخوازان لە چوار هەزار کەس کەمتر بوون. لەشەڕێکی سـەخت وخوێناویـدا لە مانگی میهری ١٢٩٠ ڕێکەوتی شەوالی ١٣٢٩ ڕوویـدا، شکستێکی ئـەوتۆ تووشـی شازادەی یاغی بـوو کـە لەسـاوەوە تـا کرماشـان کـە نزیکـەی حـەفتا فەرسـەخێك دەبێت بێ لادان و وەستان هەڵهات وپاشەکشێی کرد، بێئـەوەی لـە هـیچ شـارێکی نێوان ڕێگادا خۆی بگرێتەوە.

لەم شەڕەدا جگـە لـە ئەکبـەرخان جێگری فەرماندەی لەشـکرەکەی نزیکـەی شەش سەد چەکدار لە لور وکوردەکانی لایەنگیری سالار ئەلدەولە کوژران ونزیکەی پێنج سەد کەس بەدیل گیران. سـەرجەم تۆپخانـەی کوردسـتان وکرماشـانیش کـە بەدەست لەشـکرە یاغیەکـەوە بـوو بـە هـەموو سـاز وبەرگێکیـەوە کەوتـە دەسـت هێزەکانی دەوڵەتی مەرکەزی.

لەم مێژووەدا دوای شکاندن و سەرکووتکردنی یـاغی بـوونی سـالار ئەلدەولـە، فیتنەکەی محەمەد عەلی میرزا لـە تـاران وبـاکوری ئێرانـدا سـەری هەڵدا، کـە ئـەم دەنگ وباسـە ناخۆشـە سەرتاسـەری ئێرانـی گرتـەوە وڕاپـەڕینێکی میللـی هێنایـە کایـەوە. یەکـەمین داسـتانی ئـەم ڕووداوە هەڕەشـەی ڕووسـەکان بـوو سـەبارەت بەدەرکردنی شۆستەری ئـەمریکایی بەرپرسـی گشتی دارایـی ئێـران وقبـوولکردنی چەند داخوازییەکی تر، کە ئێرانی دەخستە ژێرچـاودێری فـەرمی دەوڵـەتی ڕووس وئینگلیـسەوە. ئینگلیـسەکان لـەم قۆناغەداپابەنـدی گرێبەسـتی ١٩٠٧ ئینگلـیس وڕووس بوون سەبارەت بە دابەشکردنی ئێران بۆ دوو ناوچەی دەسەلات.

ئەنجومەنی نوێنەرانی ئێران سەبارەت بەم هەڕەشەیە بەرتەکی نیـشاندا وئـەو هەڕەشەیەی قبوڵ نەکرد. وەها بڵاو بووەوە کە ڕووسەکان پەیوەندی دیبلۆماسـی

خۆیـان لەگـەڵ ئێرانـدا بـچڕاندووە، ولەشـکرێکیان لەڕیگـەی قەفقاسـەوە بـەرەو ئازەربایجان ناردووە .

لەم قۆناغەدا جەمعیٚ لە موستەبیدەکانی تاران هەوڵیاندا کە محەمەد عەلی شا لەگەڵ ئەو هـەموو شکستەی بـەدوای یەکتریدا بەسـەریدا هـاتبوو، و هێشتانە لـە ئێرانـدا مـابووەوە بـۆ ئـەوەی سـەرلەنویٚ بیهێننـەوە سـەر تـەختی سـەڵتەنەت وحـوکمڕانی ئێـران. سـەرکردەیان لـەم بـوارەدا ئەحمـەد خـانی عەلائەلدەولـە حـوکمڕانی پێشووی کرماشـان بـوو. نـاوبراو داخوازییـەکی بـۆ دەوڵـەتی ڕووسـیە ناردبوو، داوای گەڕاندنەوەی محەمەد عەلی شای کردبوو. ئەوەبوو لە زی ئەلحجەی سـاڵی ١٣٢٩کۆچیدا/ ئـازەری ١٢٩٠هەتاویـدا عـەلا ئەلدەولـە لـە بایتونەکەیـدا بـە گولەی یـەکیٚ لـە موجاهیدینـەکان لـە گۆڕەپـانی لالـەزاردا کـوژرا. بکوژەکـەی یـار محەمـــەد خـــانی موجاهیـــدی کرماشـــانی بـــوو. ئـــەو لەگـــەڵ یـــەکێکی تـــر لـــە موجاهیدینەکاندا بەردەمی بایتونەکەی دەگرێت، ئەو موجاهیدە تورەکەیەك خوڵی بەدەستەوە دەبێت دەستدەکات بە خـۆڵ پژانـدن، یارمحەمـەدیش سـەردەکەوێتە بایتونەکـەوە وعـەلا ئەلدەولـە دەکـوژیٚ. ئـەم ڕووداوە دەبێتـە هـۆی مەترسـی وهەراسی موستەبیدینەکان، وتوندوتیژی نواندنی ڕوسەکان، چونکە لـەم قۆناغـەدا ئەنجومـــەنی وەزیـــران بەســـەرۆکایەتی حـــاجی نەجـــەف قـــولی خـــانی سەمـــسام ئەلسەلتەنە لەگەڵ ناسر ئەلمولکدا دەیانویست لەگەڵ ڕووسەکاندا ڕێککەون چونکە ئەنجومەنی نوێنەرانی ئێران ڕازی بە قبوڵی هەڕەشەی ڕووسەکان نەبووبوون و لەم بـارەوە ملـەجیڕەیان دەکـرد. حکومـەت کەوتـە هـەوڵی تێکـدانی ئەنجومـەنی نوێنەرانـەوە ولـەوبارەوە یارمـەتی وکۆمـەکێك وەك دەسـتێکی غـەیبی هاتـە هانایانەوە. ئەو دەستەیش "یەفرەم خانی ئەرمـەنی" بـوو، کـە کەوتـە پـشتیوانی کردنی حکومەت وهەڕەشەی لە ئەنجومەنی نوێنەران کرد وکەوتە هـەوڵ وتەقـەلای لەنێوبردنیانەوە.

جێگـری سـەڵتەنەت بـە پێشنیاری حکومـەت ڕێکـەوتی دووەمـی مـانگی دەی ١٢٩٠/ دووەمـی موحـەرەمی ١٣٣٠ فـەرمانی حـەل وهەڵوەشـانەوەی ئەنجومـەنی نوێنەرانی دەرکرد ویەفرەم خان جەمعیٚ لەلایەنگرەکانی خـۆی نـاردە ئەنجومـەنی

نوێنـەران وبـەزۆر هـەموو نوێنـەرکانی ئەنجومـەنیان لـە سـاختمان وبیناتـەکانی ئەنجومەندا دەرپەڕاند ودەرگای ئەنجومەنی نوێنەرانی لە بەهارستاندا دابەست.

کارەسـاتێکی تـریش هـەر لـەم کـات وزەمانـەدا ڕوویـدا، ئـەویش داگیرکردنـی ئازربیجان لەلایەن لەشکری ڕوسەوە وداگیرکردنی تـەبرێز بـوو. ڕوسـەکان کەوتنـە قەلاچۆ وکوشـتنی ئازادیخوازەکـانی ئێـران وخوالێخۆشـبوو "ثقـة الاسـلام"یـان لـە سالّی ۱۳۲۰ڕێکەوتی ۱۰ی مانگی دەی ۱۲۹۰ لە سێدارەدا.

هـەر لـەم قۆناغـەدا کـە حـاجی سـەمەد خـانی خـاینی بـەناوبانگ ودەسـت نیـشاندەی ڕووسـەکان بـە یارمـەتی ڕوسـەکان شـاری تـەبرێز دەگرێتـە دەسـتەوە وکوشـتارێکی فـراوان وخیانـەتێکی مـەزن دەنـوێنیّ. وهـەر لـەم قۆناغـەدا بـلاو دەبێتەوە کـە ڕوسـەکان گونبـەدی پـیرۆزی حـەزرەتی عـەلی ڕەزایـان لـە مەشـهەد داوەتە بەر تـۆپ. بـەکورتی لـەم کـات وزەمانـەدا هـەرا وئـاژاوە وتەعزیـە وپـەژارە وماتەمینی تێکڕا شارەکانی ئێران دەگرێتەوە. خەبەر گەیشتە ئێران کە ئایەت لـلا ئاخوند مەلا کازمی خوراسـانی لەگـەلّ خـەلّکێکی زۆر لـە دانشمەندان وقوتابیـانی نەجەف بۆ داخوازی جیهاد لەخەلّکی ئێران بەرەو ئێران کەوتوەتە ڕیّ. لەم کاتـەدا فـەرمانیّ: لـە ئـایتوللا مـەلا کـازمی خواراسـانییەوە گەیـشتە دەسـت بـاوکم، کـە دەقەکەی بەدەستمانەوەیە وبلاوکردنەوەی بەم بۆنەوە لەشوێنی خۆیدایە:

بسم الله رحمان الرحيم

جـەنابی جەلالـەت مـەئام سەمـسام ئەلمـەمالیك، سـەرۆکی عێلـی ئەرزنـدە وگـەورەی سـەنجاوی خـوای گـەورە پـشتیوانی بێـت، سـەلاوێکی فراوانتـان ئاراستەدەکەم. هەلّبەت بیستووتانە کە ڕوسەکان بەئامانجی نیفاق ودوو دەستەیی ودووبەرەکی نانەوە لەنێوان تایفە و عێلەکاندا، بەوپـەڕی بوێرییـەوە لەشـکرەکەی هێناوەتە خاکی ئێرانەوە وئامانجیان ڕووخانـدنی بناغـە وبنیـاتی ئیـسلامە ولـەنێو بردنی وشەی پیرۆزی لااله الا للا یە وبەکلّێساکردنی مزگەوتـەکانی ئیـسلامە، لـەم حالّەتەدا لەسەر هەموو خاوەن غیرەت وناموسێك پێویستە کە لە ئیـسلام بـەرگری بکات ولەڕێگای خودادا جیهاد بکات. بەتایبەت لە ئـازایی وبـوێری وجـوامێری ئـەو جەنابە چاوەڕوان دەکرێت کە بکەوێتە هەولّ وتەقـەلای پالّپـشتی ئـاینی ئاشـکرای ئیسلامەوە با هەموو جیهـان بزانێـت هـەتا یـەك کـەس لـە عێلـی دلێـر وشایـستەی

سەنجاویدا، کە خوای گەورە یارویاوەریان بێت، بمێنێت هەرگیز ڕازی بـە زەبـوونی هەتا هەتایی ئیسلام ودیلی ژنانی موسوڵمانان بەدەستی کـافران نابێـت. ڕۆژ ڕۆژی مەردایەتییە ولەبیرکردنی شەڕوشۆڕ ودوژمنایەتی ودوو دەستەیی ناوخۆییـە، ڕۆژی یاریوکۆمـەك وپاڵپـشتی ئـاینی ئاشـکرای حـەزرەتی سـەید ئەلمورسـەلینە (درودی خوای لێ بێت) خوا سەرکەوتووتان بکات بۆ یاری ئاین ودین والسلام.

١٩ ذی الحجة الحرام، ڕێکەوتی ١٣٢٩

الاحقر الجاني محمد كاظم الخراساني

جێی سەرسوڕمانە وادیارە ئەمە دوا فـەرمانی ئـەو کـۆچ کـردووە بەختـەوەرە بوو، چونکە لە ڕۆژی دواتردا ڕێکەوتی ٢٠ذی الحجة ١٣٢٩/ ٢٠ئازەری ١٢٩٠، کـاتێ بۆ کۆمـەك ویـاریی مەشـروتییەت وبانگهێـشتی جیهـاد لەگـەڵ جـەمعێکی زۆردا لـە دانشمەندانی نەجەف بەرەو ئێران دەهاتن کۆچی دوایی کرد.

بـەڵام سـالار ئەلدەولـە لەگـەڵ ئـەو شکستە گـەورە و ئـەو ڕسـواییە مەزنـەی نەوبەراندا کە بە ساتمە وگلیان وچاوزامارییەکی هێزەکەیی دەزانـی مەیـدانی چـۆڵ نەکرد ودوای گەیشتنە کرماشان، کەوتە کەڵکەڵەی کۆکردنـەوەی هێزێکـی نوێـوە. یەکـەم کـاری ئـەوەبوو هەنـدێ لـە بازرگـان ودەسـت ڕۆیـشتووەکانی نـاوداری مەشروتەخوازی شـاری کرماشـانی وەك سـەید ئەسەدوللاوسـەید حـەبیب ئـەلوملك وحاجی محەمەد عەلی "معین التجار" حاجی ئیبراهیم خان وئـەبو ئەلحەسـن خـانی زەنگەنەی خستە زیندانەوە وئازار وئەشکەنجەیانی دا و مەرەخەسـیانی نـەکرد تـا لە هەریەکێ لەوانە مەبلەغێکی گەزافی سەند. دوایی بەرەو پـشتکۆ ڕۆیـشت تـا لـە غـولام ڕەزا خـانی ئـەبو ئەلقـەدارە حـوکمڕانی ئـەو دەڤـەرە یاریوکۆمـەکی تـازە وەربگرێت ومەبلەغێکی نوێ بەدەست بهێنێت.

لە تاران کە کاربەدەستانی دەوڵەتی مەشروتەخوازان لە بیرۆکـەی لـەناوبردنی شەڕوشۆڕ وپاغی بوون وفیتنەو فەسادی ئەم شازادە ئاشووبگەرەدا بوون، محەمەد حوسەین خـانی ئـەعزەم ئەلدەولـە، کـە لـە ژێـر چـاودێریدا بـوو چـونکە پیـاوێکی هەڵکـەوتوو شایـستە ودەسـت ڕۆیـشتوو بـەتوانای دەزانـی، بەشـەفاعەتی وڕێ نیشاندانی ئاغا سەید عەبـدوڵا بەهبـەهانی کـە لـەجیاتی ئـەو میوانـداری وخزمەتـە

شایەنەی ئەعزەم ئەلدەولە کاتیَ کە دوور خرابوونەوە بۆ کرماشان، کردبووی، ئەعزەم ئەلدەولەیان ئازاد کرد وکردیانە حوکمڕانی کرماشان. ئەوکاتە سالار ئەلدەولە لە پشتکۆ لەلای حوکمڕانی ئەو ناوچەیەدا میوان بوو ئەعزەم ئەلدەولە هاتە نێو کرماشانەوە ولە دیوانخانەکەی ماڵی باوکیدا کەوتە ڕێکخستنی کاروباری حکومەتەوە، وکەوتە کۆکردنەوەی هێزێك لە پەیڕەوانی خۆی ودۆست ولایەنگرانی مەشروتەخواز بۆ ئەوەی بتوانیَ ساختمانەکانی کرماشان لەدەست فەروخ خانی عێلخانی کە فەرمانڕەوای دانراو بوو لەلایەن سالار ئەلدەولەوە دەربهێنن.

فەروخ خان بیَ دەرەتان وزەبوون مابووە وکەوتە دانووستانەوە بۆ خۆبەدەست دانەوە، لەم کاتەدا شازادەی شەڕخواز لەگەڵ داودخانی ئەمیر ئەعزەم کە بەڵێنی "سەدری ئەعزەم"ی ئێرانیان پێدرابوو، بە هەزار وپێنج سەد سواری کەلورەوە خۆیان گەیاندە کرماشان وئەعزەم ئەلدەولەیان خستە ئابلۆقە وبارودۆخێکی پڕ لەمەترسییەوە. کە ناچار خۆی وهاوڕێکانی ئەبو ئەلحەسەن خانی زەنگەنە، ئیسحاق میرزا، ئەمیر ئەکرەم، مە لیك ئیرج ، میرزا ئەمیرموحتەرەم، حاجی ڕۆستەم بەگی سارابی وجەمعێکی تر ماڵ وژیانی چەندین ساڵەی خۆیانیان بەجێهێڵاو بوونە پەناهەندەی کونسولیەتی ئینگلیس .

لەگەورەکان وحاجی زادەکان ولایەنگران و پەیڕەوانی حاجی فەروخ خانی عێلخانی ماڵەکانی ئەعزەم ئەلدەولە وکوڕەکانی وعەلی خان ئەمیرکل وحەیدەر قولی خانی فەخیم سەڵتەنەو تێکڕا پەناهەندەکانی کونسولگەری ئینگلیس وژمارەیەکی زۆر لە مەشروتەخوازەکانیان تالانکرد. بەیادگاری ئەم تالانەوە بوو کە یەکیَ لە ئازادیخوازە بەناوبانگەکانی کرماشان میرزا عەلی خانی سەرتیپ لەم دواییەدا ناوی "خانە خەراو"ی بۆ بنەماڵەکەی هەڵبژارد.

چەند ڕۆژێك دوای ئەم ڕووداوە لە تاران یار محەمەد خان لەگەڵ موجاهیدینەکانی هاوڕێیدا لەگەڵ باقر خانی سالاری میللی وحوسەین خانی موجاهیددا داوایان کرد بێنە کرماشان بۆ بەرەنگاری شەڕوشۆڕی سالار ئەلدەولە و لەم بارەوە ئامادەییان نیشاندا. یار محەمەد خان کاتیَ نزیك کرماشان بووەوە سالار ئەلدەولە لە کوردستاندا بوو، و بارودۆخ بۆ پەلامار وشەڕ گونجاو دەهاتە بەرچاو.

له شەڕێکدا کە لە کەنار ڕوباری قەرەسووداروی دا حوسەین خانی موجاهید لەگەڵ چەند کەسێکی تردا شەهید بوون، بەڵام موجاهیدەکان لەپێشڕەویدا بەردەوام بوون. شەو چوونە ناو شاری کرماشانەوە وهەموو ساختمان وبنایەتەکانی دەوڵەتیان داگیرکرد و لەدەست داگیرکەرانیان وەدەر هێنا.

بۆ ڕۆژی دوایی ئەعزەم ئەلدەولە لەگەڵ سەرجەم ئەوانەی پەناهەندەی کونسولگەری ئینگلیس بوون، لەوێ هاتنە دەرەوە وخۆیان گەیاندە هێزەکەی یار محەمەد خانی کرماشانی وکاروباری گرتە دەستەوە. دوایی موجاهیدەکان کەوتنە دەستگیری پەیڕەو ولایەنگرەکانی شازادەی یاغی ولەوانە شەرەف ئەلمولکی ئەردەڵان سەرۆکی تایفەکانی جاف وئاغا مەحمودی برای ئاغا مەهدی کە لە موستەبیدە ناودارەکانی شار بوو، لە سێدارەیان دان. بەڵام ئەم سەرکەوتن وپیرۆزییەی ئەعزەم ئەلدەولە ویار محەمەد خانە لە کرماشاندا ئەم جارەیش بەردەوام نەبوو.

سالار ئەلدەولە نامەیەکی نارد بۆ داود خان وداوای یارمەتی لێکرد، داودخانیش بە سوارەکانی کەلورەوە لەلایەکەوە سالار ئەلدەولەیش بە سوار وپیادەکانی کوردستانەوە لەلایەکی ترەوە لەکۆتایی زوستاندا هێرشیان هێنایە سەر شارەکە. هەروەك موجاهیدەکان لە سەنگرەکانیاندا دلێرانە بەرگرییان دەکرد، بەڵام لایەنگرانی سالار ئەلدەولە کە هێزی سەرەکیان لایەنگران وکەس وکاری فەروخ خانی عێلخانی بوون ولەگەڵ براکانی موعینیدا لە شوێنێکدا کە بە "چنانی" ناودارە ڕێگای هاتنە ژوورەوەی هێزی هێرشکەریان ڕەخساند وشاریان خستە ژێر دەسەڵاتیانەوە وجارێکی تر شار بە تەواوی تاڵان کرا. یار محەمەد خان بەبڵاوکردنەوەی دەنگ وباسی خۆکوشتنی توانی خۆی دەرباز بکات وبەرەو تاران هەڵبێت، بەڵام ئەعزەم ئەلدەوله وکوڕەکەی فەخیم ئەلسەلتەنە کە پەنایان بە یەکێ لە گوندەکانی خۆیان کە ناوی "کەندۆڵە" بوو بردبوو، کەوتنە داوی عەباس خانی ئەردەڵانەوە کە بە سەردار ڕەشید نازناوی دەرکردبوو ئەویش لە خوێنی شەرەف ئەلمولکی مامیدا کە بەرپرسی دەستگیری وزیندانی ئەوانی پێ سپێردرابوو، ئەو دووانە لەگەڵ سەیاد ئەلسەلتەنە کە لاوێکی دلێر وئازادیخواز بوو لەگەڵ ئیعتیلا ئەلدەولەدا بەفەرمانی سالار ئەلدەولە لە زینداندا خنکاندنیان

ومەیتەکانیان لە مەیدانی تۆپخانەدا هەڵواسین. بەم جۆرە بوونە شەهیدی ڕێگای مەشروتییەت.

بێگومان ئەگەر داودخان بەم پایە وپلە وڕێزەوە کە لای سالار ئەلدەولە هەبووی شەفاعەتی لە ئەعزەم ئەلدەولە وکوڕەکەی بکردایە دوو چاری ئەم سەرەنجامە شوومە نەدەبوون. وا بڵاو بووەوە کە شەفاعەت نەکردنی لەبەر ڕك وکینەی ڕووداوەکەی ساڵی ١٣٢٧ بوو، و ئەو کردەوەیەی لە دەورەی فەرمانڕەوایی ئەعزەم ئەلدەولەدا سەبارەت بە جەوانمیر خانی زەرغامو ئەدەولەی کوڕی ڕەوا بینی بوو.

دوای ئەم ڕووداوە هەروا کوشتاری مەشروتەخوازەکان و هەتا کەسانێکی بێ لایەنیش بەردەوام بوو. ولەم ڕووداوانەدا پتر لە سەد کەس لە سێدارە دران وچەند کەسێکیان بە نەوت سووتاند وئاگر تێبەردان. ئەمە بوو یەکێکی تر لە ئەنجامەکانی بەرزەفڕی ئەم شازادە ئاژاوچیو وبێ مێشکەی قاجارییە.

لەم کاتەدا کە فیتنەکەی محەمەد عەلی میرزا لە باکوری ئێراندا سەرکوت کرابوو، بەڵام سالار ئەلدەولە دووبارە کرماشان وکوردستانی داگیر کردەوە. ئەم شازادە خۆویستە شێوەی داخوازییەکەی گۆڕی و ئەساکە وایدەنواند گوایە پاڵپشتی ولایەنگیری لە محەمەد عەلی میرزا دەکات، ئەمجارە ڕاستەخۆ خۆیی بە وارسی تاج وتەختی پاشایی ئێران ژمارد. داودخانی خزمەتکار وسەرکردەی هێزەکانی چاوەڕوان بوو بەم زووانە دوای داگیرکردنی پایتەخت ببێتە سەدری ئەعزەم ئێران.

دەوڵەتی مەرکەزی کەوتە بیری چۆنیەتی لەناوبردنی ئاژاوەکەی سالار ئەلدەولەوە. بۆ ئەم مەبەستە عەبدولحوسەین میرزای فەرمانفەرمای بە دەسەڵاتێکی تەواوەو بۆ فەرمانڕەوای دەڤەری خۆرئاوای ئێران کە بریتی بوو لە کرماشان وکوردستان وهەمەدان ومەلایەر وتویسرکان ونەهاوەند وخوڕەم ئاباد دەست نیشان کرد، ولەگەڵیدا لەشکرێکیان ڕێکخست کە بریتی بوو لە سوارەکانی بەختیاری بەسەرکردایەتی "ضیاء السلطان- ئەمیر جنگ" کوڕی سەردار ئەسعەدی بەختیاریوشەهاب ئەلسەلتەنە وموجاهیدە موسوڵمانەکان بە فەرمانـدەیی یار محەمەد خانی کرماشانی وموجاهیدینە ئەرمەنیەکان

بەسەرکردایەتی "یەفرەم خان" وهەندێ لە سەرکردەکانی قۆزاقی مەشق پێکرا وبەسەرکردایەتی نایب ڕەزا خان هەر ئەو کەسە کەدوای دە ساڵ لەبەر لیاقەت وشایستەیی خۆی جڵەوی وڵاتی گرتە دەست، ئەوکەسەیە کە ئێستاکە شاهەنشای بەتوانای ئێرانە ودانەری سلسلە ودودمانی پەهلەوی یە.

سالار ئەلدەولە کە لەم کەین وبەینە ئاگادار بوو کەوتە پێشدەستی وکۆکردنەوەی لەشکر. دووبارە سەرکردەی هۆزەکانی کرماشان وکوردستان ولوڕستانی لەوانەیشدا باوکم کە بەرپرسی سنوور بوو لە قەسری شیرینەوە بۆ کرماشان بانگهێشت کردن و جەختی لەسەر ئامادەبوونیان کردبوو. ئەو بە باوکمی وتبوو کە تۆ وکوڕەکانت سەبارەت بە خزمەتی من درێغی دەکەن ودڵگەرمی نانوێنن. باوکم دوژمنی داودخانی سەبارەت بە بنەماڵەکەمان پێی ڕاگەیاندبوو پێی ووتبوو ئێمە لە گیان وژیان وبوونی خۆمان دڵنیانین، سالار ئەلدەولە دەڵێت: من لەپێشینەی دوژمنی ئێوە لەگەڵ داودخاندا ئاگادارم، ئەگەر لە خزمەتی مندا ڕاست بن ئێوە لە ئەو دەپارێزم وبەرەو پێشەوەتان دەبەم. کاتێ باوکم دەڕوات سالار ئەلدەولە پێی دەڵێت بە کوڕەکەتان عەلی ئەکبەرخان سەردار موقتەدر بڵێ ئەگەر بە خەتی خۆمیش نامەم بۆ نووسی نەیەتە شارەوە، داودخان سەبارەت بە ئەو نیەتی خراوە.

زۆری پێنەچوو فەرمانفەرما گەیشتە هەمەدان ولەو کاتەدا بەختیارییەکان وموجاهدینەکان لەگەڵیدا نەبوون، چونکە ئەوان سەبارەت بە کردەوەی دەوڵەت کە ئەنجومەنی نوێنەرانی بەستبوو، و حکومەتی مەشروتەیان تێکدابوو ناڕازی بوون وبەم بەهانەوە لە بەشداری کردن لەوسەفەرەدا خۆیان کێشابووەوە. لە شکرەکەی فەرمانفەرما جگە لە سوارە تایبەتیەکانی وقۆزاقەکان بتر بریتی بوون لە هێزەکانی هەمەدانی وسەربازە ناوخۆییەکان کە ئەمیرنیزام کۆیانی کردبووەوە. لە نزیکی هەمەدان لە گوندی سوڵجە "شورجە"دا لاوێکی دلێر وئازاو بوێر و جەنگاوەر بەناوی "عەبدولباقی جەرداوەری" کە لە لایەنگیرە سەرسەختەکانی سالار ئەلدەولە بوو بە هێزەکەیەوە لەوێدا جێگیر بووبوو، و دەست درێژی دەکردە سەر گوندەکانی "ئەمیر نیزام".

عەبدولباقی خان گەیشتنی فەرمانفەرمای بە سالارئەلدەولە ڕاگەیاند وداوای یارمەتی لێکرد. سالار ئەلدەولە مجەلەل ئەلسولتانی کردە بەرپرسی بەرەنگاری فەرمانفەرما وقاسم خانی سەردار ناسری برام وبرایەکی ترمان حوسەین خانی سالار زەفەر لەگەڵ سەد سواری سەنجاویدا ناردە هانا ویارمەتی عەبدولباقی خانەوە.

لە بەهاری ساڵی ١٣٣٠/ ئوردیبهەشتی ١٢٩١ لەشکری فەرمانفەرما گوندی سۆلجەیان گەمارۆدا. سەردار ناسر وسالار زەفەر لەگەڵ هێزی سەنجاویدا لەلایەکەوە وعەبدولباقی خان وسوارەکانی تری لەلایەکی ترەوە شاڵاو دەبەنە سەریان. لەشەڕێکی گەرم ودژواردا لەشکری فەرمانفەرما هەروەك سێ هەزار سوارێکی سەربازی پڕ چەك ولەگەڵ تۆپخانەی تەواودا لە گەڵیدا بوو بەسەختی شکان ونزیکەی هەزار سەربازی ناوخۆیی بەدیلی چەك دەکرێن وتۆپەکانی نەوعی شنیدەر دەکەوێتە دەستی سوارەکانی سەنجاوی فەرمانفەرما بە هەڵەداوان لە مەیدانی شەڕەکە هەڵدێت وخۆی ڕزگار دەکات[1].

لەم کاتەدا لە دۆستەکانمەوە نامەیەکم پێگەیی کە تێیدا نووسرابوو کە بۆ فیتنە وسەرکووت کردنی ئاشووبی سالار ئەلدەولە "یەفرم خان" لەگەڵ موجاهیدەکان وسوارەکانی بەختیاریدا بەرپرس کراون وبەم زووانە دەگەنە ئەوێ بەپەلە نامەیەکم بۆ براکانم نارد وپێیانم ڕاگەیاندبوو بە گەیشتنی ئەم نامەیە شەوبێ یان ڕۆژ خۆتان بگەیەننە ناوچەی سەنجاوی. ئەوان لەماوەی ٢٤ سەعاتدا گەیشتنەوە سەنجاوی . هەواڵی هاتنی موجاهیدینەکان لەلایەکەوە وهەواڵی

[1] شکست هێنانیان لەبەرامبەر سەنجاویەکاندا فەرمانفەرما خۆی پاڵپشتی دەکات ولە نامەیەکدا کە بۆ کوڕەکەی عەباس میرزا سالار لەشکر نووسبووی دەڵێت: "دوای گەیشتنمانە کرماشان بەختیارییەکان کە لەگەڵ سەنجاویەکاندا لایەنگیری ڕاستەقینەی سالار ئەلدەولەن لەشەڕی شولجە ئەو شکستە بووە بەشمان لەبەردڵگەرمی ئەوان بوو لەشەڕەکەدا. بڕوانە گۆڤاری نگین، ژمارە ١٣٦ ساڵی ١٣٥٥، ل ٣٨. هەر لەم خەبەرە بە گۆڕانکارییەکی کەمەوە لە گزیدە ای از مجموعە اسناد عبدالحسین میرزا فەرمانفەرما، ج٣، ج١، بە کوشش منصور احادیە سیروس سعدوندیان هاتووە وبڵاو کراوەتەوە.

گەڕاندنەوەی لەناکای سوارەکانی سەنجاوی لەلایەکی ترەوە بووە هۆی مەترسی فراوانی سالار ئەلدەولە.

ئەو لەپێشدا ووتبووی ئەگەر بە خەتی خۆم سەردار موقتەدرم دەعوەت کرد نەیەتە نێو شارەوە. ئەم جارە ئاغاکان، ئاغا ڕەحیمی موجتەهید وئیمام جومعەی کرماشانی بۆ دڵنیایی ئێمە ڕەوانەی کردبووە لامان. ولەنامەیەکیدا بەخەتی خۆی بۆ باوکمی نووسیبوو کە ئەو تەنگژەیە تەواو بووە وئێستاکە پێویستە هەرچی زووتر خۆت وعەلی ئەکبەرخان وکوڕەکانی تر لەگەڵ هەرچی سوارتاندا هەیە بێن بۆ کرماشان. هەروا مەبلەغێکی پێنج هەزار توومان لەڕێگەی ئیمام جومعەوە بۆ منی بە تایبەت ناردبوو.

خوا ویستی من لەم تەنگ وچەڵەمەیە ڕزگاربکات ئەوەیش بەهۆی ئەو عوزرە بوو کە کەوتە دەستم. سلیمان خانی سالار موقتەدری برازام کە بەرپرسی پاسەوانی سنوور بوو لەگەڵ "سەفەر خانی نیرجی" لەشەڕێکدا دژ بە شێخ نەسرەدین شکستی خواردبوو، و لەمن داخوازی یاریوکۆمەکی بە گورجی کردبوو. بەو ئاغایانەم گووت هەرئێستاکە ئەم نامەیە گەیشتوەتە دەستم ئەگەر من نەچمە هانایانەوە لەبەین دەچن وسەرسنووریش دەبێتە گۆڕەپانی هێرش وپەلاماری شێخ نەسرەدین وبڕیار درا کە ئاغاکان هەر بەم شێوەیە سالار ئەلدەولە ئاگادار بکەن.

باوکم وسەردار ناسری برام لەگەڵ دوو سەد سواری سەنجاویدا ڕۆیشتن بۆ کرماشان. منیش بە پێنج سەد سوارێکەوە بەرەو سنوورکەوتمەڕێ بۆ دۆستە عەشایرییەکانمان نامەم نووسی کە لەناوچەی زەهاودا بگەنە من. بەرەو ماڵی شێخ نەسرەدین کە لەحاجی مەردا بوو جماین. سالار موقتەدر وسەفەر خانیش گەیشتنە ئەویێ شێخ نەسرەدین. توانای بەرگری بەرامبەر بەم لەشکرەی لە وزەدا نەبوو، کەوتەڕازی کردنمان وخۆی خستە ماڵەکەمەوە. شێخم لەگەڵ خۆمدا بۆ قەسری شیرین برد. لەوێدا کە گەیشتمە نەوت شا "مستر سونی" ئینگلیس کە نمایندەی کۆمپانیای نەوت بوو، پێمی گووت کە ئێستاکە هەواڵێ گەیشتووە کە موجاهیدینەکان وبەختیارییەکان لە هەمەدانەوە گەیشتوونەتە لای فەرمانفەرما ولەشەڕێکی سەختدا کە لەگەڵ عەبدولباقی خاندا ڕوویداوە یەفرەم خان سەرکردەی موجاهیدینەکان کوژراوە وبەڵام عەبدولباقی خان وکەس وخزمانیشی

کوژراون ورێی تێدەچێ کە لەشکری موجاهیدینەکان بەرەو کرماشان کەوتبێتە ڕێ.

شەو لە قەسری شیریندا ماینەوە. لەم کاتەدا شازادە محەمەد باقر میرزای خوسرەوی کە لەبەر دژایەتییەك لەگەڵ سالار ئەلدەولەدا کردبووی ڕۆیشتبووە نەجەف وکەربەلای پیرۆز وگەڕابووە خانەقین. چەند سوارێکم ناردە شوێنیدا هاوردیانە قەسری شیرین، لەگەڵیدا بەرەو کوێستان ڕۆیشتین. لەشوێنێکدا کە بە "سور خەریزە" بەناوبانگە لەڕێی بێوە نیجەوە بەرەو "تووشامی" ماڵی سەید روستەم ڕۆیشتین. منیش بۆ سوپاس کردنی لە هاوکاری کردنەکەیان، هەروا بۆ مەنعیان لە کۆمەك ویاری کردن بە سالار ئەلدەولە بەرەو کرند ڕۆیشتم. کە گەیشتمە ئەوێ دوو سەعاتی بۆ خۆرئاوا مابوو. دەنگ وباس بڵاو بووەوە کە داودخانی کەلور وکوڕەکەی عەلی ئەکبەرخان لەشەڕێکدا لەگەڵ موجاهیدینەکان وبەختیارییەکاندا شکستیان هێناوە وکوژراون.

دوو سوارم بەپەلە بۆ خوسرەو ئابادی کرند ڕەوانە کرد، کە هەواڵی ڕاستەقینەم بۆ بهێنن. سوارەکان گەیشتبوونە لەشکرە هەڵهاتووەکەی کەلورەکان وهەواڵیان هاورد کە شەڕ لە نزیکی "سەهنە" ڕووی داوە وکوژرانی باوك وکوڕ ڕاستە. بێ ڕاوەستان بەرەو ماڵی سەید ڕۆستەم کەوتمە ڕێ. لەوێوە شازادەم لەگەڵ خۆمدا برد وهەر بەو شەوە بەرەو ماڵی خۆمان لەبەندار کەوتینە ڕێ. بە گەیشتنمانە ئەوێ ئاشکرا بوو کە سالار ئەلدەولە بەئاگاداربوون لە شکستی کەلورەکان وکوژرانی داودخان بەسەرلێشێواوی وترسەوە بەرەو کوردستان هەڵهاتبوو، و باوکم وسەردار ناسری برامیش گەڕابوونەوە ماڵی خۆیان.

ڕووداوی پێشڕەوی موجاهیدینەکان وکوژرانی داودخان وعەلی ئەکبەرخانی کوڕی بە درێژی بەم شێوە بووە:

سەرەتا یەفرەم خان و موجاهیدینە ئەرمەنیەکان ولەگەڵ یار محەمەد خان وجەمعێ لە موجاهیدینە موسوڵمانەکان بەپەلە خۆیان دەگەیەننە هەمەدان ولەوێوە هێرش دەبەنە سەر گوندی سۆلجە جێگای بەرگری بتەوی عەبدولباقی خان. لە شەڕەکەدا هەروەك موجاهیدینەکان سەنگەر بەسەنگەر بەرەو پێشەوە دەڕۆیشتن چەکدارەکانی عەبدولباقی خانیان پەرت وبڵاو کردەوە. لەدوا سەنگەردا

یەفرەم خان ئەو موجاهیدە دلێر وکارزانە بە گوولەیەك لە پاشەوەی سەنگەرەکەی عەبدولباقی خان دەکوژرێ، بەڵام موجاهیدینە ئەرمەنیەکان بەسەرکردەیی کری خان بێ ئەوەی لاوازییەك یا بێتواناییەك نیشان بدەن لەپێشڕەوی ناکەون ولەپێشەوەچووندا بەردەوام دەبن تا سەنگەرەکەی عەبدولباقی خان داگیردەکەن وخۆیشیان بە زامارییەوە دەستگیر کرد، وبێ دواخستن ئیعدامیان کرد. لەشکرەکەی مجەلەل ئەلسولتان بەو پەڕی بێ نەزمییەوە لەیەك دەترازێت وپەراگەندە دەبێت وهەڵدێن.

دوای ئەم ڕووداوە بەختیارییەکانیش دەگەنە ئەوێ ولەشکرەکەی فەرمانفەرما دەکەونە دوای لەشکرە هەڵهاتووەکەی سالار ئەلدەولە ودەگەنە کرماشان. شازادەی یاغی پاشماوەی هێزەکانی کە زۆربەیان سوارەکانی کەلور بوون لە ناوچەی بێستوندا کۆدەکاتەوە. دوا شەڕیان لەنزیکی سەهنەدا ڕوودەدات. لەو شەڕەدا عەلی ئەکبەرخان کوڕە گەورەکەی داود خان دەکوژرێت. داودخان لەبەر کوژرانی کوڕە بەناوبانگەکەی پەرێشان وماتەمزا دەبێت ولەپاشەکشێدا دوادەکەوێ، لەناکادا گولەی مەتریلۆزێکی لەشکرەکەی بەرامبەری یەك ڕانی دەپێکێ ودەیبڕێت. کەلورەکان تەرمی نیوە گیانی سەرکردەکەیان بەرەو کرماشان دەبەن کە لەبەر خوێنڕێژی وژان لەڕێگادا کۆچی دوایی دەکات. سوارەکانی کەلور بە ترس وپەژارەوە وبەوپەڕی بێ نەزمییەوە وەك گەلەی ئاژەڵ پەرت وبڵاو دەبنەوە وبەرەو ماڵ وناوچەی خۆیان دەگەڕێنەوە. شازادەی هەڵهاتوویش بە ئاگادار بوون لە کوژرانی داودخان بەپەلە کرماشان جێدەهێڵێت وبەرەو کوردستان دەڕوات.

بەم شێوەیە ڕووداوی دوور لەشانازی شازادەیەکی یاغی وسەردارێکی ناوداری ئێران وەك داودخان کۆتایی پێدێت.

فەرمانفەرما بە لەشکرەکەیەوە لەنێوان پێشوازی گەرمی خەڵك شارەکەدا دێتە نێو کرماشانەوە وبەپەلە بەخش نامەیەکی بڵاوکردەوە ئەمەیش دەقەکەیەتی:

چونکە دەوڵەت دەزانێ کە هاوکاری خەڵکێکی زۆر لەگەڵ سالار ئەلدەولەدا لەڕووی زۆر وناچاریەوە بووە ولەبەر پاراستنی گیان وسامانی خۆیان بووە، بەم

هۆیەوە و لەبەر پاراستن لێبووردنی گشتی بڵاو دەکەینەوە، بەمەرجێك لەمەودوا کەسێك یاری ئەو شازادە یاغیە نەدات وپەیوەندی لەگەڵیدا نەکات.

من باشم دەزانی کە لەدوای لەبەین چوون ونابوود بوونی داود خان وسەرکەوتنی مەشروتییەت نەوبەتی ئێمە دێتە پێشەوە. نامەیەکم بۆ خزمەت باوکم وسەردار ناسری برام نارد وئاگاداریانم کرد کە شازادە محەمەد باقر میرزا لەماڵی ئێمەدایە. باوکم وبراکەم هاتن بۆ ماڵمان، لەگەڵ شازادەدا یەکترییان بینی، وبڕیاریان لەسەر ئەوەبوو کە بەپەلە بڕۆم بۆ کرماشان.

لەگەڵ چەند سوارێکدا بەرەو شار ڕۆیشتم. چوون لەگەڵ ضیاء السولتان وشەهاب ئەلسەلتەنەی بەختیاریدا پێشینەی دۆستایەتیم هەبوو، ڕاستەخۆ ڕۆیشتم بۆ ماڵیان. بەبینینی من وەك ئەوەبوو دەرگایەکی فەرەجیان بۆکرابێتەوە. زۆر خۆشحاڵ بوون، پێویست نەبوو زۆر سەبارەت بەخۆم لەگەڵیاندا بدوێم ئەوان بۆ دامرکاندنی کرماشان وکوردستان پێویستیان بە ئێمە بوو، ئێمەیش لە کانگای دڵمانەوە بۆ هاوکاری وپێشکەوتنی نیازەکانیان ئامادەبووین. لەگەڵ ضیاء السولتان وشەهاب ئەلسەلتەنەدا گەیشتینە خزمەتی فەرمانفەرما. خۆشحاڵی نیشاندا ونەوازشتی کرد بەڵام دیار بوو کە زوویرییەکی گەورەی لەدڵ گرتووە بە بۆنەی ڕووداوی شکستەکەی سۆلجە لەبەرامبەر سەردار ناسر وسالار زەفەردا. وهەتا کەڕەتێك هاوردیە ڕوومدا ووتی: من هەرگیز چاوەڕوان نەبووم کە کوڕەکانی سەمسام ئەلمەمالیك لەبەرەوڕووی خۆمدا ببینم. ووتم: حەزرەتی پایە بەرز ئینسافت بێت، تۆ لەو مەرجەدا ئەگەر لەشوێنی ئێمەدا بووایەی غەیری ئەوەی ئێمە کردمان، نەت دەکرد. ووتی چونکە سەمسام ئەلمەمالیك وکوڕەکانیم خۆشدەوێت لەبەرئەوە ئەم قسەیە دەکەم ئەگینا لە تەنگ وچەڵەمەی ئێوە بێ خەبەر نیم. دانیشتنەکە بە فەڕ وخۆشی دوایی هات.

فەرمانفەرما وسەرکردەکان پێشنیاریان کرد کە پاراستن وئاسایشی ڕێی کاروانەکانی کرماشان لە پردی قەرەسووەوە تا گەردەنەی "بی سور" بگرمە ئەستۆ. بەم ئامانجەوە مەجلیسکەم بەجێهێڵا وداخوازیەکانیانم بۆ باوکم وسەردار ناسری برام باس کرد.

سەردار ناسری برام لەپێشەوە ملەجیرەی کرد و ووتی تادوێنێ ئێمە لەگەڵ فەرمانفەرمادا شەڕمان کردووە، چۆن ئیمڕۆ لەگەڵیدا هاوکاری بکەین، بەڵام باوکم ئارامی کردەوە وخۆی بەرەو شار ڕۆیشت تەرتیبی موچە وئالیکی وڵاخەکانی دابین کرد. بەدوای ئەم ڕووداوەدا قاسم خانی برام بەسێ سەد سواری هەڵبژێردراوەوە هاتە نێو کرماشانەوە وسالار زەفەریشی لەگەڵ خۆیدا هێنا وئەو ڕێگەی لەپشتی دەرگای شارەوە هەتا گەردەنەی بێ سووریان گرتە ئەستۆ ولە گوندی بێستوندا جێگیر بوون. منیش لەبەر داخوازی وتکای بەختیاریەکان لەشاردا مامەوە وفەرمانمدا ماڵێکم بۆئامادە بکەن.

ڕۆژێك لە میوانییەکدا لە خزمەت فەرمانفەرما و سەرکردەکانی بەختیاریوسەرانی موجاهید وئەفسەرەکانی قۆزاقدا کۆبووینەوە، سەبارەت بە کوژرانی داودخان باسێ هاتە بەینەوە. بەختیارییەکان وموجاهیدینەکان دەیانویست شانازی کوشتنی بخەنە پاڵ خۆیان. لەنێوانیاندا ئەفسەرێکی باڵا بەرز وقەد باریکی قۆزاق نایب ڕەزا خان هاتە پێشەوە وبەقیافەیەکی مەردانە ودەنگێکی پتەو وبەرزەوە ووتی: حەزرەتی پایە بەرز ئاغاکان هەرچی دەڵێن با بۆ خۆیان بیڵێن بەڵام ئەو فیشەکە لە مەتریلۆزی قۆزاقەکانەوە تەقیوە وبەری کەوتووە.

سەردار ناسر سوارەکانی خۆیی لە خاڵە هەستیارەکانی ڕێگاکەدا دابەشکرد، و سەد سواری بەسەرکردایەتی سالار زەفەرەوە لەگەڵ خۆیدا هێڵایەوە. چەند مانگێك کە لەوێدابوون بتر لە دەجار لەگەڵ کاکەوەندەکان وپیاوخراوانی تایفەکانی تردا کەوتبوونە شەڕەوە.

ڕۆژێك کاروانێکی فراوانی پارچە لەوێوە تێدەپەڕێ وشەو لەوشوێنەی سەردار ناسردا کە لە کەنارەکانی بێستووندا بوو بارەکەیان دەخەن. دزو جەردە وپیاوخراوەکان لە شوێنی کاروانەکە ئاگادار دەبن. شەو بەجەمعیەتێکی زۆرەوە کە پتر لە هەزار سوار بووە شاڵاو دەبەنە سەر کاروانەکە ودێنە ناو کاروانەکەوە دەست دەکەنە تاڵان کردن. لەشەڕێکی سەختدا کە لە نێوان ئەوان وسوارەکانی سەردار ناسردا ڕوودەدات، سەرەتا ئەوان سەردەکەون وچەند سوارێکی سەنجاوی

دەکوژرێن و زامار دەبن. براکەم بەهۆی چاپارێکەوە نامەی بۆم ڕەوانە کرد وئاگادارمی کرد وداوای فیشەك ویارمەتی کرد، بە حاڵێکی پەرێشانەوە ڕۆیشتمە خزمەتی فەرمانفەرما وفیشەکێم لێ داوا کرد عوزری هێنایەوە. پێیم گوت وادیارە بەڵێنەکانی حەزرەتی پایەبەرزت بۆ سەردار ناسر بەم ئامانجەوە بوو، کە بیخەیتە مەترسی وخەتەرەوە. ووتی دەوڵەت فیشەکی بەمن نەداوە کە من بیدەمە تۆ. بەبێ باکییەوە پێم ووت کە وای لێهات ڕێگام بدە کە ووشەکانتان بخەمە ڕوو، وهەرچی زووتر بگەڕێنەوە. زۆر نارەحەت بوو وجمێنێکی بەخۆی دا. شەهاب ئەلسەلتەنە وئەمیر جەنگ لەوێدا ئامادە بوون، بە تووڕەییەوە هاتمە دەرەوە وووتم هەر ئێستاکە دەنێرم کە سەردار ناسر وسوارەکان بگەڕێنەوە. دوای چەند خولەکێك شەهاب ئەلسەلتەنە گەیشتە لام وپسوڵەی دە هەزار فیشەکی کە فەرمانفەرما نووسیبووی دا بە دەستمەوە. فیشەکەکانم وەرگرت وبۆیانم ڕەوانە کرد.

ئەو سوارانەی کە لەگەڵ زامارەکاندا هاتبوون لە وەزعی خۆیان ئاگادارمیان کرد. لە بەختیارییەکان وموجاهیدینەکان کۆمەك ویاریم داوا کرد. سەد وپەنجا سواری شەهاب ئەلسەلتەنە لەگەڵ سەد وپەنجا سوار لە موجاهیدینەکان بەسەرکردەیی "گریگۆ" بۆ یاری کەوتنە ڕێ و خۆمیش پێشتر لەوان بەچەند سوارێکەوە کە لەگەڵمدابوون بەپەلە کەوتمە ڕێ کە گەیشتمە بێستون بینیم، کە سەردار ناسر وسالار زەفەر خەریکی کۆکردنەوە وڕیزکردنی مەیتی پیاو خراو وجەردەکانن. نزیکەی سی کەس لە هۆزی کاکەوەند کوژرابوون، ئاشکرابوو لەگەڵ هەتاو دەرچووندا کاتێ کە جەردەکان سەرقاڵی تاڵانی بوون سەردار ناسر وسالار زەفەر بەو سوارانەی کە لەگەڵیاندا بوون لە دوولاوە هێرشیان بردبووە سەریان وبەسەختی دەیان شکێنن وزۆربەی تاڵانیەکەیان لێ دەسێننەوە.

کاتێ کە سوارەکانی بەختیاریوموجاهیدەکان گەیشتن، کە ڕیز وژمارەی مەیتی جەردەکانیان بینی دەست خۆشی وپیاهەڵدان وستایشێکی فراوانیان کرد.

سەرکردەکانی بەختیاریوموجاهیدینەکان پێشنیاری سەرکوتکردنی هۆزی کاکەوەندیان کرد. سبەینێ زوو کەوتینە ڕێ. تانزیکی "هەرسین" ئەوەی کاکەوەند بوو لەڕێگادا بەشێوەیەك سەرکوتکران ئیتر توانای دەست درێژی

وجەردەییان پێنـەکرێت. ئـەم سـەرکەوتنە گەورەیـەی کـە سـەردار ناسـر وسـوارە دلێرەکانی سەنجاوی لەگەڵ موجاهیدینەکان وبەختیارییەکانـدا بەدەسـتمان هێنـا، بووە هۆی بتر بوونی ناو وحەیسییەتی ئێمە.

هەروەك داودخان دوژمنـی گـەورە وسەرسـەختی مەشـروتییەت لـە خۆرئـاوادا لەبەین چوو بوو، بـەڵام سـالار ئەلدەولـە هێـشتانە هـەر لـەو دەڤەرانـەدا خـەریکی گەندەڵی وفیتنە وفەساد بوو.

لەحەقیقەتدا ئەگەر یارمەتی وخزمەتی سەنجاوییەکان نەبووایە فەمانفەرمالـەم سەفەرەیدا نەیدەتوانی وەکو پێویست سەرکەوێت وجێ پێـی بکاتـەوە، بەتایبـەت ئەو کاتەی کە لە نێوان ئەو وموجاهیدینەکان دووبەرەکی ودژایەتی پەیدابوو.

دوا هەوڵدانی یارمحەمەد خان

هۆی تێکچوونی نێـوان فەرمانفـەرما وموجاهیدینـەکان وبەختیارییـەکان چـەند خاڵێك بوو:

یەکەم: ئەو وەکو وێنەری حکومەتی مەشروتییەت باوەڕی بە مەشروتییەت نـەبوو، وەکو شێوەی فەرمانڕەوا وحوکمڕانە موستەبیدەکان و ڕەوشـی حـوکمڕانی چـەند سـاڵێك لەمەوبـەری خـۆی دەجوڵایـەوە، وخـەریکی بترکردنـی سـامانی خـۆی وفراوانکردن وسەندنی موڵکی نوێ بوو، ولەگەڵ موستەبدینە ناوخۆییەکاندا پتر لـە ئـازادیخوازان نـزیکتر ونەوازشـتیانی دەکـرد، وبەبەهانـەی نـەبوونی پـارە وپـول و نەقدینـە موچـەی موجاهیدینـەکانی نـەدەدا، وئـەوانی دەخـستە تەنگانـە وتـەنگ وچـەڵەمەوە. ولەهـەمووی گـرنگتر موجاهیدینـەکان وبەختیارییـەکان لـە ڕەوشـی حکومەتی مەرکەزی سەبارەت بە داخستنی ئەنجومـەنی نوێنـەران یـەکجار نـاڕازی بوون بەم بەهانەوە وبەنیشانەی ئیعتیراز وناڕەزایی کرماشانیان جێهێلا وبـۆ تـاران ڕۆیشتن.

بـەڵام چـونکە هێـشتانە سـالار ئەلدەولـە لـەو دەوروبـەرەدا بەتایبـەتی لـە کوردسـتان ولورسـتاندا دەجوڵایـەوە فەرمانفـەرما دەسـت بـەدامێنی حکومـەتی مەرکەزی بوو، وبـەو بەڵێنـەوە کـە لـە تـاران پێیـان درابـوو سـەبارەت بـە دەسـت پێکردنـەوەی هەڵبـژاردن ونـاردنی موچـەکانیان موجاهیدینـەکان وبەختیاریـەکان

گەڕانەوە بۆ کرماشان. بەڵام لەم بەینەدا دژایەتی ودووبەرەکی توندتر لە نێوان موجاهیدینەکاندا پەیدا بووبوو.

ئەرمەنییەکان بەتایبەت سەرۆکە نوێیەکەیان "کەری خان" سەبارەت بە یار محەمەد عەلی خان خەراوی دەڕوانی وکێبرکێ وململانێیەك لەنێوانیاندا دەستی پێکردبوو. وادیارە کوشتنی سەردارە گەورەکەیان یەفرەم خانیان دەدایە پاڵی ئەو وئەویان تۆمەتبار دەکرد.

هەرچی بوو یار محەمەد خان وحوسەین قولی خان ومسیەب خان لەگەڵ سێ سەد موجاهیددا لەئەوان جیابوونەوە. یار محەمەد خان لەگەڵ سالار ئەلدەولەدا پەیوەندی پەیدا کرد وبەڕووکەش بەڵێنی لێوەرگرت کە پەیڕەوی مەشروتییەت بکات. سالار ئەلدەولە لە ڕێگای یەکێك لە موتمانە پێکراوەکانیەوە کە سالار موزەفەری سنەیی بوو، مەبلەغێکی بەرچاوی بۆ یارمحەمەد خان ڕەوانە کرد وکردیە سەرکردەی هێزەکانی خۆی، وەکو باس دەکرا بەڵێنی سەرۆك وەزیرانی پێدابوو.

یار محەمەد خان لەگەڵ موجاهیدینەکانی هاوڕێیدا خۆی گەیاندە گوندی "لائین" و لە سنەدا خۆی گەیاندە سالار ئەلدەولە وکەوتە کۆکردنەوەی هێز. لە سەرجەم دەڤەرەکانی کوردستان لەپاوە وجوانڕۆ وئەورامان وتایفەکانی گەشکی ومەنمی وسەقزی وبانەیی نزیکەی دە تا پانزە هەزار سوارەو پیادەی چەکدار وبێ چەك لە دەوروبەریان کۆبوونەوە.

لەیرادا پێویستە سەبارەت بە یارمحەمەدخان بلێم کە بێ گومان ئەو زاتە یەکێ لە جەوامێر وسەردارە ناودارەکانی مێژووی ئێرانە کە پێویستە هەمیشە ناوی بەچاکە باس بکرێت. وئەو لەنێوان خەڵکەوە هەڵسا وخۆی پێگەیاند کاروپیشەی پێشووی سەوزە فرۆشی بوو. لەشەڕەکانی مەشروتییەتدا کاتێ ستار خان لە تەبرێزدا لەبەرامبەر دوژمناندا ڕاوەستابوو، ئەو وحوسەین خان تەنیا کەسانێ بوون کە هاتنە یاری موجاهیدینەکانەوە وخۆیان گەیاندە تەبرێز. دلێری وئازایی ئەو لە تەبرێز وئەردەبێل وتاران وساوە وکرماشاندا بەناوبانگە. هەروەك نەخوێندەوار بوو بەڵام لیاقەتی سەرکردایەتی وسەردارێتی تێدا بوو. ولەگەڵ ئەنجومەنە نهێنیەکانی تاراندا پەیوەندی هەبوو، ودیموکراتخوازە توندڕەوەکان

پشتیوانییان لێ دەکرد ودەیانپاراست. هـەروەك حكومـەتی مەركـەزی وحكومـەتی ئەیالەتی خۆشیان نەدەویست ونەوازشتیان نەدەكرد، بەڵام لەنێو خەڵكی ڕەمـەكی و سادەی شاردا خۆشەویستییەكی تەواوی هـەبوو، هـەروەك لەبەرئـەوەی لـەنێوان چینی هەژارەوە هەڵقوڵابوو حەسود وململانێكەرێكی زۆری بۆ پەیدا بووبوو. تا ئەو ڕادەیەی شیعرێكیان بە گۆرانی سەبارەت بە ئەو هۆنـدبۆوە ولـە گۆڕەپـان وكـۆڵان وبازاڕی شاردا دەیانخوێندەوە، شیعرەكەیش بەم مانایە بوو:

ئەگـــەر جلێـكی تـــورمـە بپــۆشـــی

هەر ئەو یارمحەمەدەی سەوزە فرۆشی.

جگە لەمانـە هاوكـاری ئـەم دواییـەی لەگـەڵ سـالار ئەلدەولـەدا، ئەگـەر نـەڵێم خیانەت بوو هەڵەیەكی یەكجار گەورە وبێ مایە وئەساس بوو، وادیارە لە ڕووی بێ دەرەتانییەوە ئەم كردەوەیەی لێوەشایەوە.

یار محەمەد خان نامەیەكی درێژی بۆم نـارد و وتبـووی كـە ناسـر ئـەلمولك لـە تاراندا خیانەت بە مەشروتییەت وئێران دەكات ولەگـەڵ بێگانەكانـدا ڕێككـەوتووە وئەنجومەنی نوێنەرانی داخستووە ونایەوێ جارێكی تر بیكاتەوە، فەرمانفـەرمایش حـــوكمڕانی خۆرئـــاوا پیـــاوێكی موســـتەبیدە ودوژمنـــی ئازادیـــە وخزمـــەتكاری ڕووســـەكانە، بـــەڵام ســـالار ئەلدەولـــە دەســـتی لـــە دوژمنایـــەتی مەشـــروتییەت كێـشاوەتەوە و بـە دەسـتمانەوەیە، ئێـستاكە كـاتی ئـەوە هـاتووە جـارێكی تـر ئازادیخوازەكان و وڵاتپەرستەكانی ئێران جارێكی تر هەڵسن وڕاپـەڕن. بـەم جـۆرە منی بانگهێشتی پەیوەندی لەگەڵیانـدا كردبوو. بـەڵام مـن لەسـالار ئەلدەولـە قـین وڕقم دەهاتەوە. لەهەموو هاتن وڕۆیشتنەكانیدا بۆ كرماشان هەرگیز نەچـوومە لای وئامادەی بیستنی ناوی نەبووم.

یارمحەمـەد هـەروەك لەنییەتەكەیـدا ڕاسـت بـوو، ڕێـی تێدەچـێ بـە فـەرمانی هەندێ لە ئەنجومەنە سیاسییەكانی تاران دەجوڵایەوە. بەڵام بە بۆچوونی من ئـەم كردەوەیەی بە زیانی وڵات تەواو بوو. وەڵامێكی درێـژم بـۆ نووسـییەوە و ووتم كـە ئەم ڕێگایە لار وچەوتە، تۆ سالار ئەلدەولە دەناسی كە چەند دژایەتی سەبارەت بە مەشروتییەت لێ وەشاوەتەوە وچەند خوێنی ڕژانـد وچـەند تـاڵان وبـڕۆی كـردووە. هاوكاری لەگەڵیا هەروەك بە نیەتی پاكیشەوە بێت خۆ ڕسـواكردنە ئەگـەر هەنـدێ

له سیاسیەکانی تاران فەرمانیان پێدا بیت لەگەڵ ئەوەیشدا نابێت ئەم کارە ئەنجام بدەی، ئەوان لەبیری تۆدا نین ئەگەر ڕۆژێك دادگا ولێ پرسانەوەیەك هاتە پێشەوە، دەڵێن یار محەمەد خان ڕاستەوخۆ ئەم کارەی کردووە. ئەگەر لەسەر بڕیاری خۆت وموجاهیدینەکان لە حکومەتی مەرکەزی دابڕابی ئەگەر سەریش نەکەوی ناوی ڕاست وچاکتان بە پاکی و خاوێنی دەمێنێتەوە، وهەمووان تۆمان بە وڵات پەرست وفیداکاری ئازادی دەژمێرن. بەڵام ئێستاکە دەستت خستووەتە نێو دەستی سالار ئەلدەولە وبانگهێشتی کردووی بۆ لای خۆی، خەڵکی تۆ بە کاسەلێس وبێ بیروباوەڕ وهەلپەرست وبەشوێن شەڕوشۆڕدا گەڕاو دەناسن. باش بیربکەرەوە کە ئەم کردەوەکەی تۆیە ئێستا لەگەڵ کردەوەکەی داودخانی کەلوردا چی جیاوازییەکی هەیە..؟ دوای ئەم هەموو گیان بەخت کردن وفیداکارییە لەڕێگای مەشروتییەت دا ڕەوای حەق نیە کە ڕەوشەکەی داودخان بگریتە بەر وئەم کردەوەیشە ئازادیخوازی ناو بنێیت.

دوای ئەم وەڵامە یار محەمەد خان لە من ئومێدی بڕی ودەستی لە نامە نووسین هەڵگرت، بەڵام پڕوپاگەندەکەی لەنێوان بەختیاریەکان وموجاهیدینەکاندا کاریگەری خۆی هەبوو. زۆربەیان بەوپەڕی نیگەرانی وناڕەحەتییەوە کە ڕۆژ بەڕۆژ بترتر دەبوو لە ڕەوشی فەرمانفەرما ودەوڵەتی مەرکەزی شەڕ لەگەڵ هاوسەنگەرە پێشووەکەیاندا بە ڕاست نەدەزانی.

بەم شێوەیە سالار ئەلدەولە ویار محەمەد خان بە خەڵکێکی زۆر ومەزنەوە لە دوا دوایی هاوینی ساڵی ١٢٩١ هەتاوی/ ١٣٣٠کۆچی ڕوویان کردە کرماشان. فەرمانفەرما سەردار ناسری برامی بۆ شار داوا کرد باوکمیش بە سوارەکانیەوە ئامادەبوون. دوو سەد سواری تری سەنجاوی خۆیان گەیاندە هێزەکەمان ئەم جارە لەدەرەوەی شار شەڕێکی گرنگ ڕوویندا. لەشکرە فراوان وبەرەڵاکەی کوردستانی کاتێ بەرگرییەکیان لەبەرامبەر خۆیاندا نەدی بە هەلهەلە وهاوارەوە وەکو کوللە لە دەوروبەری باغەکانی شاردا بڵاوبوونەوە. فەرمانفەرما خۆی لە پەنای حکومەتدا دامەزرا بوو. جگە لە سوارە ئەسەد ئابادیە تایبەتیەکانی، بەهێزێکی قۆزاق ودوو تۆپ ومەتریلوزیکەوە، هەروەها هێزی باوکم وجەهان بەخش خانی گۆران لە خزمەتیدا بوون.

بەختیارییەکان لەشوێنی خۆیاندا وموجاهیدینە ئەرمەنی وموسوڵمانەکان لە شوێنەکانی خۆیاندا سەنگەریان گرتبوو.

سەردار ناسری برام لەگەڵ سوارەکانیدا لە ناوچەی "چنانی"دا دامەزرا بوو. من وسالار زەفەر بە سوارەکانمانەوە لەنێوان موجاهیدینەکان وبەختیاریەکاندا بوین، یار محەمەد خان وموجاهیدینە لایەنگرەکانی هێرشیان هێناوە ناوەرۆکی شارەوە.

ئەم جارەیش مەحمود خانی "فەتح ئەلئەیالە" کوڕە گەورەی فەروخ خانی عێلخانی لە محەلەی بەرزە دەماغدا ڕێی شاری بۆ هێرش کەران کردەوە.

یار محەمەد خان هەروەك شەوی پێشوو گوولەیەك دابووی لە سنگی وزامەکەی بەستبوو، دلێرانە وبێ باکانە کەوتە پێشەوە وبەشێکی زۆری شاری داگیرکرد تا خۆیی گەیاندە مەیدانی "دار الحکومە" شوێنی فەرمانڕەوایی لەوبەرزاییەدا کە بە "تُرە" ناودەبرێت هاتە سەرەوە، ئەم بەرزاییە دەکەوتە دوای ساختمانەکانی حکومەتەوە. چەکدارەکانی دەوروبەری فەرمانفەرما کە لە ساختمانەکانی حکومەتدا بەرگرییان دەکرد شکستیان هێنا وکەوتنە هەڵهاتن. فەرمانفەرما زەبوون وپەرێشان بوو بوو، کەوتبووە بیری ئەوەوە ببێتە پەناهەندەی کونسولگەری عوسمانی، بەڵام باوکم وهەندێ لە هاوڕێکانی لەم بڕیارەی پەشیمانیان کردەوە. باوکم وجەهانبەخش خانی گۆران هانی چەکدارەکانی دەوروبەریان دەدا، خۆیان ڕاگرن وبەری لێشاوی یار محەمەد خانیان گرت وهەتا چوار ڕێیانی بازاڕ پاشەکشەیان پێ کردن.

یار محەمەد خان دووبارە هێرش دەهێنێتەوە، لەم بەینەدا فیشەکێکی یەکێك لە سوارەکانی جەهانبەخش خان لە تفەنگێکی قوڕقوشمینەوە لەسەری یار محەمەد خان دەدات وکۆتایی بە ژیانی پڕ لە تەلاشیی دلاوەرێکی ئێرانی دەهێنێ. هاوڕێکانی کاتێ سەرکردەکەیان بە کوژراوی دەبینن، هەڵدێن وپەرت وبڵاو دەبنەوە.

سەردار ناسر بە دوو سەد سوارەکەیەوە لەناوچەی چنانی هێرش کەرەکان ناچار بە پاشەکشە دەکات. من وسالارزەفەر لەگەڵ سوارەکانماندا لەنێو

موجاهیدینەکان وبەختیارییەکاندا هێرشمان بردە سەر تەپەی فەتحعەلی خان ئەو تەپەیە لەگەڵ تۆپێکدا کە لەوێدا دامەزرابوو، داگیرمان کرد.

لەهێزەکەی دوژمن سوارەکانی وەلەدبەگی وباوەجانی وعەبدوڵاخانی کەلور وکەشکیان وحوسەین قولی خان وموسەیەب خانی موجاهید بەرەودلگشا ڕۆیشتن و لەشار چوونە دەرەوە، و بەدەستی سوارەکانی بەختیاری موجاهیدینەکانی "کەری خان" سەرکوت کران.

سوارە وپیادەکانی جوانڕۆ وکوردستانی لە دەروازەی جولەکەکان وقەساوخانەوە هەڵهاتن وکەوتنە بەر لێشاوی ئێمە وزۆربەیان کوژران کە لەنێوانیاندا عەبدولکەریم بەگی وەکیلی جوانڕۆ وچەند کەسێك لە بەگزادەکان دەبینران. وگروهێکی زۆر لە سوارە وپیادەکانیان چەککران ونزیکەی حەوت سەد کەس لە پیادەکان لەناو شاردا ولە هەر دوو کاروانسەراکەدا بەدیل گیران. ئاخرین شەڕی سالار ئەلدەولە بەم شێوەیە دوایی هات. ئەوئەمجارەیش وەك ئەفراسیاوی تیژڕاکەر لە مەیدانی شەڕ هەڵهات. بەڵام بەبۆنەی ئەوەوە سەردارێکی ئازا ودلێری ئێرانی سەدان بەڵکو هەزار هەزاری کرمانج وشوانی بەدبەختی کوردستانی جەنازەکانیان بە گەنیوی لەمەیدانی شەڕەکەدا مایەوە. دە تا پانزە ڕۆژ دوای شەڕەکەیش لە باغەکانی کرماشاندا دەدۆزرانەوە ودەیانسپاردنە خاك.

دوای ئەم پیرۆزی وسەرکەوتنە فەرمانفەرما میواندارییەکی گەورەی بە شانازی سەرکردەکانی لەشکرەکەیەوە ڕێکخست، و لێپرسراوە بیانیەکان وبەرپرسانی حکومەت وهەندێ لە بەڕێزانی شاری دەعوەت کرد. ولە فیداکاری وئازایی موجاهدین وبەختیاریەکان وقۆزاق وهۆزەکانی سەر بەدەوڵەت بەتایبەت سەنجاوییەکان قەدردانی کرد.

دوای ئەمە کەوتە هەوڵی دەستگیری وگوێ پروانی مەحمودخانی فەتح ئەلئەیالەوە، کە لە دوو جێگاوە ڕێگای بۆ لەشکرەکەی سالارئەلدەولە کردبۆوە. هەر ئەو کەسەی کە لە دەورەی حکومەتی ئیقبال ئەلدەولەدا جەردەیی دەکرد ومنیش بەرپرسی سەرکوت کردنی کرابووم. مەحمود خان توانیبووی لەگەڵ هەندێ سواردا لە شار هەڵبێت. فەرمانفەرما کەوتە دوای ولەگوندی "بیەڕەش- سیاە بید"ی نزیك شاری بیستوندا پێی گەیشت. مەحمود خان دووبارە توانی

هەڵبێت بەڵام کوڕە ئازا وجوانخاسەکەی "شاروخ خان" کوژرا. ودوو کەس لە هاوڕێکانیشی بەدیلی گیران وبەفەرمانی فەمانفەرما کوژران. بەڵام فەتح ئەلئەیالە بووە پەناهەندەی نەزەر عەلی خانی پشتکۆیی وبە مەیانگیری ئەوەوە بە دانی مەبلەغی یانزە هەزار تۆمان لە گوناهی خۆش بوون، وبەرپرسی پاراستنی بەشێك لە ڕێگای سەرەکی لەگەڵ موچەی دوانزە سواردا بۆی تەرخان کرا. ئەمە بوو ڕەوشی فەرمانفەرما نوماینەدەی سەرکەوتوویی مەشروتییەتی ئێران.

ململانێی ئێمە وفەرمانفەرما

شەڕ وشۆڕی سالار ئەلدەولە دوایی هات سەرئەنجامەکەی کوژرانی داودخان، عەلی ئەکبەر خان عێلخانەکانی کەلور وسلێمان خانی شەرەف ئەلمولکی ئەردەڵان وبەرپرسی تایفەکانی جاف وعەبدولکەریم بەگ وەکیل وسەرۆکی عێلی جوانرۆی جاف ولەشاردا ئەعزەم ئەلدەولە حکومڕانی کرماشان وکورەکەی فەخیم ئەلسەلتەنە وئیعتیلا ئەلدەولە وحوسەین خانی موعین ئەلرەعایا وئەکبەرخانی موعینی ولەهەموویان گرنگتر سەرکردە وموجاهیدی دلێر وئازای ئێران یار محەمەد خان وهەزاران کەس لە خەڵکی ناودار ویا نەناسراوی هۆزە وتایفەکان کە لەبیابان ودەشتەکانی ساوە وکرماشاندا کرانە ژێر خاکەوە. جگە لەمە چەپاوڵ وتاڵانی بازاڕەکان وسەدان بنەماڵەی کۆنی شارەکان و وێران کردنی تەواوی شارۆچکەکان، ئەمە بوو دەستکەوتی ئەو خەڵکە لە ئەیالەتی کوردستان وکرماشاندا لە ماوەی کەمتر لەدوو ساڵدا بەهۆی شەڕ وشۆڕ وبەرزە فڕی ئەم شازادە شووم ونەگبەتەوە.

دوای چەند مانگێك پاش تەواوبوونی یاغیبوونی سالار ئەلدەولە موجاهیدینەکان وبەختیاریەکان گەڕانەوە وفەرمانفەرما لە جێگەی خۆیدا جێگیر بوو. چونکە پاش کوژرانی داودخان وبەتایبەت بەهۆی هاوکاری لەگەڵ موجاهیدینە بەختیاریەکاندا هۆزی سەنجاوی لەنێوان تایفەکانی کرماشاندا پلەی یەکەمی بەدەست هێنابوو. فەرمانفەرما لە هەمووی پترتر باوەڕی بە ئێمە بوو ونەوازشتی سەبارەت بە بنەماڵەکەمان دەنواند.

باوکمی دووباره بۆ قەسری شیرین ڕەوانە کردەوە وقاسم خان سەردار ناسری برامی ناردە سەنجاوی سالار زەفەری برا بچووکمانی کردە بەرپرسی سەرپێلی زەهاو وسولەیمان خانی سالار موقتەدری برازامانی کردە بەرپرسی پاسەوانی سنووری قەڵا سەوزی، بەڵام داخوازی لەمن کرد لە شاردا بمێنمەوە وهەموو ڕۆژێك لە دار ئەلحکومەدا بگەمە خزمەتی. زۆربەی کاروباری عەشایری بە ڕاوێژی من ئەنجام دەدا. منیش بەوپەڕی ڕاستی ودڵسۆزییەوە بۆ پێشخستنی کارەکان ولەناوبردنی گیروگرفت وکێشەکان وئاسان کردنی کارو داخوازی تایفەکان هەوڵ وتەقەلام دەدا. لەگەڵ ئەمەشدا هەستم دەکرد کە شازادەی حوکمڕان سەبارەت بە من دڵ ڕەشە ولەنێوانماندا ساردییەك هەیە ودوورین لە یەکەوە.

کاتێ کەبەختیارییەکان وموجاهیدینەکان لەوێ بوون لەنێوانیاندا بڵاوبووەوە کە فەرمانفەرما لەسەر بڕیاری ڕوسەکان بووەتە والی هەموو ناوچەی خۆرئاوا، چونکە کرماشان بەپێی گرێبەستی شوومی ١٩٠٧ کە لەنێوان دەوڵەتی ڕووس ئینگلیسدا بەسترا بوو، کەوتبوە بەشی دەسەڵاتی ڕووسەکانەوە.

نێوانی فەرمانفەرما وشەهاب ئەلسەلتەنە ئەمیر جەنگ وسەرکردەکانی موجاهیدینەکان خۆش نەبوو. هەتا پێیان گوتبوو کە دوو کەس لە بەختیارییەکان وئەرمەنیەك بەناوی ئەرشاك دەست نیشان کراون بۆ کوشتنت.

چونکە من لەگەڵ سەکردەکانی بەختیارییەکاندا یەکجار دۆست بووم وشەو وڕۆژ بەیەکەوە بووین، ڕۆژێك لە زمنی قسەدا لە منی فەرمانفەرما داخوازی لێم کرد کە هەواڵی مەجلیسەکانی بەختیارییەکان وموجاهدینەکانی پێڕاگەیەنم، منیش بێ ڕاوەستان گوتم: ئەگەر هەواڵ وقسەکانی ئەوان بگەیەنمە خزمەتی پایەبەرزتان، بێگومان قسەکانی جەنابتانیش بۆ ئەوان دەبەم، جگە لەمەش من کاری سیخوڕیم بەکارێکی پەست ونزم دێتە بەرچاو، لەگەڵ سەرکردەکانی بەختیارییەکاندا دۆستم وهەرگیز ئامادە نیم دژی ئەوان قسە بهێنم وببەم. ڕەنگی تێکچوو وڕەش داگەڕا وشتێکی نەوت. بەڵام هەمیشە نیگەران بوو، نەوەك من ئەم قسەیەی بگەیەنمە بەختیارییەکان.

دوای ڕۆیشتنیان لەم بارەیەوە لای باوکم گلەیی لێم دەکرد، دوای ڕۆیشتنی باوکم بۆ قەسری شیرین نزیکەی چل ڕۆژ لە کرماشاندا مامەوە، بە پێچەوانەی

چاوەڕوانیم ئەمدی ڕۆژ بەڕۆژ نەوازشت ولوتفی فەرمانفەرمان سەبارەت بە من زیاتر دەبێت، ومن لەهەموو کێشە وڕووداوە عەشایرییەکاندا بەشداری دەدا وقسەکانمی دەسەلماند. تا ڕۆژێ نزیکەی سەعات ونیمێ پاش نیوەڕۆ خزمەتکارێ هاتە مالّمان وپێی ڕاگەیاندم کە شازادە دەیەوێ بتبینێ. منیش بەپەلە بۆ "دار الحکومە" ڕۆیشتم. مالّی تایبەتی فەرمانفەرما لە ساختمانی بیدستاندا بوو، هاتنی منیان خەبەر پێدا.

لەسەر ویستی خۆی چوومە هۆدەکەیەوە، بینیم هالمە هۆدەی تایبەتی فەرمانفەرمادا شازادە بەجلی خەوەوە نزیکی بەرمالّێك دانیشتبوو خەریکی دوعا خوێندنی دوای نوێژ بوو، قورئانێکی پیرۆز لە پالّیا دانرا بوو. دوای نیو سەعاتێ لە نەوازشت وخۆیەتی نیشاندان قورئانەکەی بەرزکردەوە ولاپەڕەکانی هەلّداوە و وتی خوێندەواریت ووتم بەلّێ بەئەندازەی خوێندنەوە. سەیرکە ئەم سورەتە سورەتی "بەرائەتە" بە حەقی ئەم قورئانە حەز دەکەم تۆ زۆر پێشبکەویت، بێ پەردە پێت دەلّێم ئەمەوێ تۆ لە حوکمداری ڕۆژئاوادا بەشدار بکەم، بەشێوەیەك هەم بۆمن وهەم بۆ تۆ کەسێك نەتوانێ لەسەر کارمان لا بەرێت. منیش لەبەرامبەر ئەم مەحەبەت ونەوازشتەیدا سەری نەوازشتم هاوردە خوارەوە. ووتی تێگەیشتیت چۆن ئەبێت کە حکومەتەکەی من لەخۆرئاوادا دەستکاری نەکرێت ونەمگۆڕن. ووتم نەخەیر. ووتی هەر بەو شێوەیە کە حاجی سەمەد خانی موراغەیی لە ئازربایجاندا سەربەخۆ بووە.

بە بیستنی ئەم قسەیە یەکبارە خوێنم گەرم بوو هاتە جۆش نزیك بوو لەبەر گەرما وهاتوچۆی خوێن ببورێمەوە. ئەم قسەیە لە کاتێکدا کردی کە ڕووسەکان سەمەد خانی خوێن خۆرو خائینیان بەسەر ئازربایجاندا سەپاندبوو وئەمیش لە خزمەتیاندا باری ئەم هەموو پیاوکوژی وجینایەتەی گرتبووە ئەستۆوە، دلّی هەموو ئێرانیە وەتەن پەرستەکانیان داغدار وزویر کردبوو، لەگەلّ ئەمەیشدا ترسام بەرتەکی نیشان بدەم چونکە ئەگەر بەپێچەوانەی ویستی فەرمانفەرما قسەیەکم بکردایە دووچاری زەحمەت وناڕەحەتی دەبووم، ناچار بێ دەنگ بووم.

ئەو لەوبڕوادا بوو ئەم نەوازشت ومەحەبەت نیشاندانە منی بەتەواوەتی بەرەو خۆی ڕاکێشاوە. بەدوای یەکدا سوێندی بە قورئان دەخوارد کە من دەکاتە بەشدار

لە حوکمڕانی خۆرئاوادا وهەموو کاروباری عەشایریم دەداتە دەستەوە. بۆ دڵنیا کردنم ووتی تۆ نابێت بترسیت، ئەگەر من لە پێشکەوتنم و وەزعی بتەوم دڵنیا نەبم دەستم نەدەدایە ئەم کارە گەورەیە. ئەگەر حاجی سەمەدا خان بەشێك لە وولاتی بۆ خۆی بردبێ بۆچی من نەیبەم؟ بەڕاشکاوی دەڵێم ئەم ناوچەیە لە ژێر دەسەڵاتی ڕووسەکاندایە. ئەوان بەڵێنی سەربەخۆیی هەمەدان وکوردستان وکرماشانیان بەمن داوە، دەوڵەتی ئێران لە توانایدا نیە لەشکر بنێرێتە سەرم. ئەگەر بەختیارییەکان دژی من بجولێنەوە منیش بە هێزی ئێوە بەرەنگارییان دەکەم. بۆ زۆرتر دڵنیا کردنم سندوقێکی ئاسنینی کە نزیك شوێنی خەوتنەکەی بوو هاوردە پێشەوە ودەرەکەی کردەوە وئاڵایەکی ڕووسی هاوردە دەرەوە و ووتی سەیرکە ئەگەر کارەکە بەرەو دژواری ڕۆیشت و دەرەتانم نەما ئەم ئاڵایە بەسەر ماڵەکەمدا دادەکوتم وبەرزی دەکەمەوە وئەو کاتە دەوڵەتی ئێران توانای قسەکردنی نامێنێت. من نیەتی خۆمم بێ پەردە بەڕاشکاوی بۆت ڕوون کردەوە. تۆیش بیری خۆت بکەرەوە وسوێندم بەم قورئانە بۆ بخۆ. لەوەڵامدا ووتم ئەگەر ئەم کارە هەر بە منەوە پەیوەندی بێت ئامادەم ولە خزمەتدام بەڵام بەتەنها توانای ئەم خزمەتەم لە وزەدا نیە، ئایا حەزرەتی پایە بەرزتان لەم بارەوە لەگەڵ سەمسام ئەلمەمالیکدا گفتوگۆتان کردووە؟ ووتی نەخەیر، بەپێویستم نەزانیوە لەگەڵیاندا دانوستان بکەم، چونکە دەزانم قسەکەم ناگەڕێنێتەوە، هەروا لە قاسم خانیش دڵنیام بەڵام لەتۆ دڵنیا نەبووم.

بە بینینی ئاڵا وبیستنی پەیوەندی فەرمانفەرما لەگەڵ ڕووسەکاندا دووچاری دڵگرانی وداڕمانێکی ڕۆحی بووم، بەڵام چونکە بێ بڕوایی ودڵنیا نەبوونی خۆیی سەبارەت بەمن ڕوون کردبۆوە زانیم کەوتومەتە تەنگ وچەڵەمەیەکی گەورەوە، وپێویستە لەم بەڵایە ڕزگارم بێت.

کەوتمە قسەی نەرم وبەسۆزکردن و ووتم دەربارەی نەبوونی دڵنیایی پایە بەرزتان سەبارەت بە بەندە پێویستە ئەم ڕاستیە بخەمە ڕوو بەندە هیچ کاتێ لە فەرمانی جەنابتان سەرپێچیم نەکردووە، هەرگیز بە پێچەوانەی خواست وفەرمانی باوکم وسەردار ناسری برام ناجولێمەوە. ئەگەر حەزرەتی بەرزتان لەوان دڵنیان پێویستە لەمنیش دڵنیابن. ئەم قسانەی کە فەرمووتان زۆر هەستیار وگرنگن

ئەگەر مەودام پێبدەی بگەڕێمەوە لەم بارەوە لەگەڵیاندا گفتوگۆ بکەم، دوای ڕازی بوونیان ئەگەڕێمەوە بۆ شار وبەهەر شێوەیەك بتانەوێ سوێند دەخۆم.

چونکە قسەکانمی سەلماند مۆڵەتی مەرەخەسی پێدام، منیش دوای دەرچوون لەدار ئەلحکومە بەپەلە لەشار چوومە دەرەوە وقسەکانیم بەتەوای بۆ باوکم وبراکەم گەڕاندەوە. بارێکی قورس لە غەم ونیگەرانی وناڕەحەتی نێو دڵمانی داگرتەوە. باوکم ووتی وەڵامێك لەم بارەوە مەدەرەوە ومنیش لەگەڵ خوای خۆمدا عەهد دەکەم هەتا فەرمانفەرما لە کرماشاندا بێت نەیبینم ونەڕۆمە خزمەتیەوە. ئەوەی لە توانامدا هەیە لە دژایەتی ئەو درێغی ناکەم. ئەوکاتە سڕی نوسراوەکەی یار محەمەد خان ویاغیگەرییەکەی هاتەوە یادم، هەروەك ڕەوش وڕەفتای ئەم دواییەی ئەو خوالێخۆشبووەم نەسەلماندبوو، وا بزانم وا یەتە بەرچاوی خوێنەر کە ئەم قسانە بە ئەفسانە ودرۆ بژمێرێ، بەڵام بەشەرافەت وبە هەموو پیرۆزیەکانی ئەم جەهانە سوێند دەخۆم ئەمە هەر ئەو قسانەبوو کە فەرمانفەرما کردی وبیستم وبینیم، وهیچم بەپێچەوانەوە نەگێڕاوەتەوە و درۆیەك لە ئارادا نیە.

کاتێ پاشای وڵات محەمەد عەلی شا ئەمە ڕەفتاری بێت، کوڕەکانی پاشاکان وەك سالار ئەلدەولە وشوجاع ئەلسەلتەنە بن، شازادەکانیش دەبێت هەروەهابن و بیربکەنەوە، بێگومان لەوان چاکتر دەرناچن.

وابزانم ئەو ماوەیەك چاوەڕوانی وەڵام وهاتنم بوو، کاتێ کە ماوەیەك تێپەڕی دەسکەوتێکی نەبوو، سوور کەوتە بیری لەنێوبردنمانەوە وناردیە شوێن بارام ڕەشید ئەلسەڵتەنە سەرۆکی تایفەی قەڵخانی دا، ولەگەڵیدا گەێك نەوازشت ومەحەبەتی نواند. هەروا جەهانبەخش خانی زەرغامو ئەلسەلتەنە، سەرۆکی تایفەی تفەنگچی کە لە خزمانی ئەو بوون، کەوتە بەر لێشاوی نەوازشتی بۆئەوەی بیانکاتە دوژمنی ئێمە. بەڵام بۆ هێزێکی گونجاوتر سەبارەت بەدژایەتی ئێمە لەنێوان عێلی گەورەی کەلوردا دەگەڕا.

دوای کوژرانی داودخان سلێمان خانی کوڕی خۆیی بە وارسی باوکی وفەرمانڕەوا وسەرکردەی عێل دەزانی. بەڵام کوڕەزاکەی داودخان عەباس خان کوڕی جەوانمیر خان کە لەسەرەتاوە نازناوی سەردار ئیقبالی هەبوو ولەدواییدا بووە ئەمیر موعەزەم، ئیمجا خوسرەو مەخسوس چونکە باوکی لە ژیانی داودخاندا

فەوتی کردبوو بەپێی شەرع ویاسا لە میراتی باوکییەوە بەشێکی بۆ نەدەمایەوە، بەڵام ئەم عەباس خانە خۆیی بە لایقتر وشایستەتر وهۆشیارتر وعاقڵتر لە سلێمان خانی مامی بۆ حوکمڕانی وسەرکردایەتی عێلی کەلور دەزانی. لە کوێخا وسەرکردەکانی کەلور جەمعێ لەگەڵ ئەم وجەمعێ لەگەڵ ئەودا بوون، ئەم دووبەرکی وکێبەرکێیە بووە هۆی لەنێوچوونی سامان وسەروەتە بێ سنوورەکەی داودخان لەماوەی سێ وچوار ساڵێکدا خەزێنەی پارە وئاڵتون وزیوە بەناوبانگەکەی، هەروا وڵاخ وچوار پێ ومەڕو ماڵاتی کە لە دوو هەزار ئەسپ ومایین وهێستر وبیست هەزار مەڕ وبزن پتر تر بوو، بەفیڕۆچوون. بەشێك لە لیرەکانی کەوتە دەست فەرمانفەرما تا خامەی لێبوردن و بەخشین بەکاربێنێ بۆ سڕاندنەوەی تاوانەکانی عێل وبنەماڵەی داودخان بەهۆی هاوکارییان لەگەڵ سالارئەلدەولەدا.

فەرمانفەرما ناردیە شوێن سلێمان خاندا بۆ شار. ئەوی لەجێی باوکیدا دانا وئەوی بەنازناوی سەردار نوسرەت دوایش ئەمیر موعزەم وسەرکردایەتی عێلی کەلور سەربەرز وسەرفراز کرد، ئامادەی دژایەتیمانی کرد، ئێمەیش بۆلاوازکردنی سلێمان خان پشتیوانیمان لە عەباس خانی ئەمیر مەخسوس کرد. ویەکەم هەنگاومان سەبارەت بە یەکێتی ودۆستی ئەو مارەبڕینی دووبارەی غەزال ئەلسەلتەنە بوو بۆ حوسەین خانی سالار زەفەری برامان، هەر ئەو خانمەی کە لەپێشدا دەستگیرانی مارە بڕاوی براکەم بوو، خوالێخۆشبوو داودخان بەزۆر گرێبەستی مارەییەکەی بەتاڵ کردبووەوە، ودابووی بەسەرۆکی تایفەی باجەلان، و لەو ماوەدا بێوەژن بوو.

لەسەر هاندان وخەڵەتاندن وفریوی فەرمانفەرما لەنێوان سەرکردە وکوێخاکانی کەلوردا دووبەرکی پەیدا بوو.

سلێمان خانی ئەمیر ئەعزەم دەستی برازاکەیی لە بەشداری لە کاروباری کەلوردا بەتەواوی کورت کردبووەوە. عەباس خان بۆ یاریوهاوکاری وپاڵپشتی هاتە ماڵەکانمان. ووتمە سەردار ناسر وسالار زەفەری براکانم کە فەرمانفەرما بڕیاری دژایەتی ئێمەی داوە، پێویستە ئێمە بەدڵ وبەگیانەوە هاوکاری عەباس خان بکەین.

کەوتینــە پتــەوکردنی یــەکێتی وبرایــەتی لەگــەڵ هۆزەکانــدا وکەوتینــە هێــز کۆکردنەوە. سەفەروخان سەرکردەی تایفەی نیرجی "نـیرژی" کـە ئەوکاتـە تـەنها دۆستێکی باوەڕپێکراوی ئێمە بوو لەنێو گۆرانەکاندا، ناردمانە لای جـەهان بـەخش خـان، سـەرکردەی تایفـەی تفەنگچی، وئـەو کـە لەگـەڵ ڕەشـید ئەلـسەلتەنەدا دووبەرەکی لەنێوانیانـدا هـەبوو، کردمانـە هاودەسـتی خۆمـان. سـەردار ڕەشـیدی ئەردەڵانیشمان بانگهێشت کرد کە ببێتە لایەنگیرمان وبەهێزەکەیەوە هاتە ماڵمان. ویـستمان ئـەو بکەینـە وەسـیلە ودەستپێـچێك بـۆ چاککردنەوەی نیـوان سـلێمان خانوعەباس خان بێ شەڕ وخوێن ڕێژی، لەم بارەوە ئاگادار کراین کە فەرمانفـەرما وەکیل ئەلمولکی کرماشانی ناردۆتە لای سلیمان خان بۆئەوەی نەچـێتە ژێـر بـاری هیچ سوڵح وڕێکەوتنێکەوە.

بەهۆی دۆستەکانمانەوە لە پایتـەخت ئاگـادار کـراین کـە وەزعـی فەرمانفـەرما چـاك نیــە، جگــە لــە دژایــەتی ئازادیخوازەکــانی تــاران ئینگلیــسەکانیش لەبــەر دووبەرەکانێیان لەگەڵ ڕووسەکاندا بیروباوەڕیان سەبارەت بە ئەو گۆڕاوە. زۆربەی نەوازشتی فەرمانفەرما لەگەڵ قەڵخانیەکاندا لەبەرئەوەبوو کە بازرگانی وئاسایشی ئینگلیسەکان لە کرماشاندا تێك بدات وبیخاتە مەترسییەوە.

دوای ئەم خۆ ئامادەکردنە بە هەزار وپێنج سەد سواریکەوە ڕۆیـشتینە هـارون ئابـاد (شـا ئابـادی ئیمـڕۆ). عـەباس خـانی ئـەمیر مەخـسوس لەگـەڵ خالۆکـانی ولایەنگرانی ودەست وپێوەندەکانیدا هاتـە ڕیزمانـەوە. کـاتێ سـەرقاڵی دانوسـتان سەبارەت بە سوڵح وئاشتی بووین، لەشکری سلێمان خان ئـەمیر ئـەعزەم لـەناکادا هێرشی هاوردە سەرمان. کارەکە لە قسە ودانوستان تێپەڕیبوو چـونکە شەڕوشـۆڕ جێگەی گرتبووەوە.

لــە حەقیقەتــدا ئــازایی ودلێــری ســوارەکانی ســەنجاوی لــەو ڕۆژەدا لــە یادناچێتەوە. بـە غـیرەت وئـازایی وبوێرییـەکی وەهـاوە بـەرەنگاری هێرشـکەرانی کەلور بوونەوە، لەماوەی نیو سەعاتدا لە هـەموو لایەکـەوە کـەلورەکان شکستیان هێنا. لە ئێمە چوار کوژراو ودە زامار بوون، بەڵام زیانی کەلورەکان وابـزانم بـتر لـە پەنجا کـەس بـوو، وبەشـێك لـە هۆزەکـەیانیش تـالان کـران. سـلێمان خـان ئـەمیر ئـەعزەمو وەکیـل ئـەلمولکی نێـردراوی فەرمانفـەرما هـەڵهاتن لـەڕێی کاروانـە کێـو

وشەیاوە خۆیان گەیاندە کاروانسەرای مایدەشت. نزیکەی خۆرئاوابوون لەبەدوادا چوونەوەی کەلورەکان وازمان هێنا. فەرمانمان دا دەوار وچادر وشت ومەکی لەشکرەکەیان لە هارون ئابادەوە بۆ زەوارە کێو بگوێزنەوە. هەرئەو شەوە تابەیانی زوو تێکڕا کوێخا وسەرکردەکانی کەلور هاتنە نێو لەشکرەکەمانەوە وبوونە هاودەست وهاوپەیمانی عەباس خانی ئەمیر مەخسوس. ئەو هاتە نێو تایفەکەیەوەو لەوێ جێگیر بوو. ئێمەیش فەرمانمان دا سوارەکانی سەنجاوی لەبەر دۆستی وهاوڕێیەتی ئەمیر مەخسوس تالأنییەکانیان بۆ خاوەنەکانیان بگەڕێننەوە، بەڵام سەبارەت بەو تالأنەی کەوتبووە بەردەستی سوارەکانی جەهانبەخش خان وسەفەروخان پێمان دانەگرت ولە سەری نەڕۆیشتین، چونکە هەر ئەوە بووە هۆی دوورگرتنیان لە فەرمانفەرما وسلێمان خانی ئەمیر ئەعزەم.

دوای دوو ڕۆژ ڕاوەستان لە زەوارە کێودا سەرکەوتووانە گەڕاینەوە ماڵەکانمان. بەگەیشتنمان لە کرماشانەوە هەواڵمان پێگەیشت کە فەرمانڕەوای خۆرئاوا بۆ یارمەتی سلێمان خان کەوتووەتە کۆکردنەوەی لەشکر. کەم کەم هەواڵەکە بووە ڕاست ودوو فەوجی زەنگەنە وکرند کە لای کرماشاندا بوون بە تۆپ ومەتریلۆزەوە بە سەرکردایەتی سەردار ئەلموعتەزد جێگری حوکمڕانی ئەیالەت گەیشتنە کاروانسەرای مایدەشت وهاتنەوە نێو هێزەکەی سلێمان خانی ئەمیر ئەعزەمەوە.ئێمەش بە هەموو ئامادەییەکەوە لەگەڵ سوارەکانی سەنجاویدا کەوتینە جموجوڵ وهاتینە "کاشمە" سەرەتای خاکی کەلور. عەباس خانی ئەمیر مەخسوس وسوارەکانی کەلوریش لەڕۆژی دواییدا هاتنە ڕێزمانەوە.

مەوادی لەشکری ئێمە ولەشکری نێردراوی فەرمانفەرما کەمتر لە دوو فەرسەخێك دەبوو. دوای نزیکەی بیست ڕۆژ لەشکرەکانمان لەوشوێنەوە بۆ گوندی "نامیوەند" گوێزایەوە. کە یەك فەرسەخ لەپشت هێزەکەی سەردار موعتەزدەوە بوو، و نزیکەی دوو فەرسەخ لە شار وفەرمانفەرماوە نزیکتر بوو. بەم شێوەیە پەیوەندی ڕاستەخۆیان لەگەڵ شاردا تێك چوو، وئازووقەیەکی تەواویان پێنەدەگەیشت.

بەرەنگاربوونەوەی لەشکرەکان مانگ ونیوێك درێژەی خایاند. لەم ماوەیەدا شەوو ڕۆژ سوارەکان وکوێخا وسەرکردەکانی کەلور یان لە ئەمیر مەخسوس

جیادەبوونەوە ودەچوونە لای سلێمان خانی ئەمیر ئەعزەم یان بەپێچەوانەوە لـەو دادەبڕان ودەهاتنـە لای ئـەمیر مەخـسوس. ئـەم بـێ بـەڵێنی وپـەیمان سـستی یـە دەتوانرێ لە سیفەتە خراوەکانی کەلورەکان بژمێردرێت.

هەموو مەخارج وسەرفیاتی لەشکرەکەمان، ئێمـە، هەرسـێ براکـە گرتبوومانـە ئەسـتۆ وهـەتا مـەخارج وموچـەی خەڵکـە هاوپەیمانـەکانمانیش وەك سـوارەکانی سەردار ڕەشیدی ئەردەڵان وسالار ئەفخەمی کرنـد وجەهانبـەخش خـانی گۆرانیش بە ئەستۆمانەوە بوو.

لەشــکرەکەمان بــە نــەزم وتــەرتیب وبــاوەڕێکی بــەرزەوە هەڵدەســووڕاند، بەپێچەوانەوە لەشکری بەرامبەرمان بەو ڕادەیە نێوانیان ئاڵۆز وخراو وتێك چووبوو دووجار بووە هەرایان وشەش کەسیان لـە یـەکتری کوشـت. وابەناوبانگـە لـە ڕۆژی تێکــچوونەکەدا ســەردار موعتــەزد بــۆ یادەرمــەیانی وئاشــتکردنەوە چــووبووە نێوانیانەوە، کاتێ ڕووداوەکە دەگاتە بەکاربردنی تفەنگ وفیـشەك هەڵدێت، یـەکێ لە کەلورەکان بە زمـانی کـەلوری پێـی دەڵێـت: "درگنـە قاڵەکـە قـەومانیت وەکـو چێت..؟"

لەم کاتەدا فەرمانفەرما کەوتە فێڵ وفریوەوە ئاغا ڕەحیم وحـاجی ئاخونـد لـە مەلاکانی کرماشانی نارده نێو لەشکرەکەمان کە ئامـانجی ئـەم شـەڕو شـۆڕە چـی یە؟ وبەزمانی ئەوەوە ووتیان ئەگەر ئامانج لەم شەڕ وشۆڕە بەشداری عەباس خان لە حکومەتی کەلوردایە، من لەسەر ئەوە ڕازیم ولاریم نیە. براکان لەنێوان خۆیانـدا لەگەڵ ئێوە وئاغاکاندا، لەچوارچێوەی خێرخوازیدا، هەربڕیارێ بدەن، منـیش ئـەو بڕیارە دەسەلمێنم ولام پەسەندە.

ســەرئەنجام بەدانوســتان وگفتوگـۆ لـەنێوان کەلورەکانـدا وهـاتن وڕۆیـشتنی ئاغاکان بڕیار درا کە حکومەتی کەلور لـەنێوان ئـەو دوو ڕەقیبـەدا بەدرێـژەی سـێ دوو دابەشـبکرێت، بـەو مانایـە ٣/٥ ئـەو حکومەتـە بەشـی سـلێمان خـانی ئـەمیر ئەعزەم کوڕی داودخان بێت و٢/٥ ببێتـە بەشـی عـەباس خـانی ئـەمیر مەخـسوس نەوەی داود خان، ئێمەش بەرژەوەندی وقازانجی خۆمان لەم ڕێکـەوتن ودابەشـەدا دەبینی.

لەشکرەکان بڵاوەیان لێکرد وئێمـەیش گەڕاینـەوە بـۆ مـاڵ وخانـەی خۆمـان، بەڵام هەر زوو بۆمـان ڕوون بـووەوە کـە سـەرجەم ئـەو دانوسـتان وبڕیـاری سـوڵح وئاشتیە لەسەر بناغەی فێڵ ودرۆ بـووە. عـەباس خـانی ئـەمیر مەخـسوس لەگـەڵ جەمعێ لە ڕێزدارانی تایفەی خالیدی کەلوردا وخاڵۆکانی خـۆی هاتنـە سـەنجاوی و لەکرماشانەوە هەواڵ گەیشت کە فەرمانفەرما سەد سواری تایبـەتی خـۆیی لەگـەڵ سلێمان خاندا ناردۆتە کەلور وبەفەرمانی ئەو نەزەر عەلی خانی ئەمراییشی بە سەد وپـەنجا سـوارەوە لەگەڵیانـدا نـاردووە بـەو مەبەسـتەی کـەلور داگیربکـەن. ئـەمیر مەخسوس کە ئەم هەواڵەی بیست پەرێشان بوو، وبۆ جاری دەووەم داوای کۆمـەك و یاریمانی کرد وئێمـەش یاریمـان دا. حوسـەین خـانی سـالار زەفـەری برامـان کـە زاوای بوو لەگەڵ سەد وپەنجا سواردا ناردمانە هانایەوە. سالار زەفـەر بـە مـەرجێ ئەم بڕیـارەی قبـوڵکرد کـە هەڵبـژاردنی سـوارەکان بەدەسـت خـۆی بێـت، وسـەدو پەنجا سواری لە چاکترین وناودارترین سوارەکانی خزمەتکار وهۆز هەڵبژارد.

هەروەها لە شارەوە هەواڵ گەیشت بەپێی بڕیاری فەرمانفەرما بڕیـارە بەشـێك لـە سـوارەکان وچـەکدارەکانی قـەڵخانیش بۆیارمـەتی سـلێمان خـان ئامـادە بـبن. منـیش بـۆ پوچـەڵکردنەوەی ئـەم هەواڵـە پاشمـاوەی سـوارەکانی سـەنجاویم کـۆکردەوە وجەهانبـەخش خـان وسـەفەروخانی گـۆرانم ئاگـادار کـردەوە وبـەرەو قـەڵخانی ڕۆیـشتم. لـەم کاتـەدا بەداخـەوە نێـوانی ئێمـە وبـارام خـانی ڕەشـید ئەلـسەلتەنە بـەهۆی هانـدانی فەرمانفـەرماوە چـاك نـەبوو. کـاتێ لەشـکرەکەمان گەیشتە شوێنێك کە بە ئیمام ڕەزا بەناوبانگە، ڕەشید ئەلسەلتەنە قەڵاکەی خۆیی لە گوندی "بینـەر" چۆڵکرد وسـوارەکانی جەهانبـەخش خـان وسـەفەر خـان ئـەو قەڵایەیان سووتاند. منیش سوارەکانی خۆمم خستەڕێ وهاتمـە نێـو ئەوانـەوە، لـە ئەنجامی ئەم کردەوەماندا ئیدی قەڵخانیـەکان نـەیانتوانی یارمـەتی سـلێمان خـان بدەن.

بەڵام سالار زەفـەر لەگـەڵ سـوارەکانیدا دەگاتـە کـەلور دەبیـنن عەمەلـەکانی ئەمیر مەخسوس بەمانا بنەماڵە وپیاو ودەست ودایرەی لەگەڵ عەمەلـەکانی ئـەمیر ئەعزەمدا تێکەڵاو بوونە وهان لـە مەترسـی هێرشـی لەشـکرەکەدا. بڕیـار وادەبێـت عەمەلەکانی ئەمیر مەخسوس جیا بکرێتەوە ولەو شوێنەدا نەمێنن. سالار زەفەر بە

ئەمیر ئەعزەم پێشنیار دەکات لەبەرئەوەی دەرگیری وشەڕ لەنێوانیانـدا ڕوونـەدات مۆڵـەت بـدات مـاڵ وعەمەڵـەکانی ئـەمیر مەخـسوس لـەو شـوێنە کـۆچ بکـەن ولـە شوێنێکی تر جێگیر ببن، ئەویش بەو باوەڕەوە کە ئەمیر مەخسوس بەتـەواوی لـە کەلور دەردەچێت بەم پێشنیارە ڕازی دەبێـت بـێ شـەڕ وخـوێن ڕێـژی لەیـەکتری جیادەبنـەوە ومـاڵ وعەمەڵـەکانی عـەباس خـان یـەك فەرسـەخ دوور لەوانـەوە لەشوێنێکدا جێگیر دەبن. لەم کاتەدا سەرجەم هێزی ئەمیر مەخسوس بریتی بوون لە سوارەکانی خۆی وسـەد وپـەنجا سـواری سـەنجاوی دوو سـەد سـواری تایفـەی تفەنگچی کە والی پشتکۆ بۆپاراستنی ناردبوونی، بەڵام هێزەکەی ئەمیر ئەعزەم لـە چەند هەزار چەکدار تێپەڕی بوو.

ڕۆژی دوای جیابوونـەوەی عەمەڵـەکانی نێـوەڕۆ دوای نوێـژکردن لـەناکادا لەشـکری سـلێمان خـانی ئەمیرئـەعزەم، لـە دوو لاوە هێـرش دەهێننـە سـەر عەمەڵـەکانی عەباسـخانی ئـەمیر مەخـسوس وهـەموو ڕێگاکـانی دەوروبـەریان لێ دەتەننەوە کە کەسێك نەتوانێ هەڵبێت.

سالار زەفەر ڕوودەکاتە سوارەکانی سەنجاوی ودەڵێت ئـەمڕۆ ڕۆژی فیـداکاری وخۆبەخت کردنە لەڕێگای سـەرفرازی و ناوبـانگی چـاك دەرکردنـدا، بـاش دەزانـن ڕێگـای هـەڵهاتنێك لـە ناوچـەی کـەلوردا بۆمـان نەماوەتـەوە، مـەرگ ومردنـی سەربەرزانە وسەرفرازانە چاکترە لە ژیـانی زەبـوونی وجـێ تانـە وتەشـەر. کوشـتن وکوژران لای خواوەیە.

هەموو سوارەکانی سەنجاوی لەدوای ئەوەوە بەوپەڕی دلێری وبوێریەکی کـەم وێنەوە هەڵدەکوتنە سەر دڵی سوپاکەی کەلور. نـەزەر عـەلی خـان زامـار دەکرێـت وچەند کەسێك لە خاکدا دەتلێنەوە بەڵام لـە پێـشەوەچوون دەسـتبەردار نـابن تـا ئەو لەشکرە مەزنەی دوژمنە بـە یـەکجاری لـە شـوێنەکەی هەڵدەکـەنن وناچـار بـە هەڵهاتنیان دەکەن، لەلایەکی ترەوە ئـەمیر مەخـسوس وسـوارەکانی والی پیـشتکۆ ئەو لەشکرەی کە لەکێوەکەدا لەبەرامبەریاندا بوون شکست دەدەن. هەموو سوارە تایبەتیەکانی فەرمانفەرما کە لەگەڵ ئەمیر ئەعزەمـدا بـوون چـەك دەکـرێن. زیـانی کەلورەکان وسوارەکانی نەزەر عەلی خان لە شەست کەس بتر تربوو.

عەمەڵــەکانی ئــەمیر ئەعزەمومالّــەکانیان کەوتــە دەســتی ســەنجاویەکان وچەکدارەکانی ئەمیر مەخسوسەوە. ڕەبابە خانمی دایکی ئـەمیر ئـەعزەم دەبێتـە پەناهەندەی سالار زەفەری برام. سالار بۆخۆی لە ماڵەکەیدا دەمێنێتەوە وڕێزێکـی بەرچـاوی لێدەگریـّت مـەودای چـەپاولّ وتـالاّنی بـە کـەس نـادات. ژن وماڵەکـەی سـلێمان خـان کـە ماڵەکـەی رەبابـە خـانم لـە ئەمنوئاسایـشدا دەبیـنن لەترسـی دەستدرێژی وبیّ ڕێزی سوارە وچەکدارەکانی خۆماڵی دەبنـە پەناهەنـدەی ئـەویّ. سـالار زەفـەر بـۆ مـاوەی یـەك هەفتـە لـەویّ دەمێنێتـەوە تـا هـەموو کـەلورەکان ملکەچی ئەمیر مەخسوس دەبن؟

ئەم سـەرکەوتنە دوولایەنـەی ئێمـە، بەتایبـەت سـەرکەوتنە مەزنەکـەی سـالار زەفەر پلە وپایە وئیعتیباری ئێمەی لەنێوان سەرجەم تایفەکانی ڕۆژئـاوا ولەچـاوی خەڵکی ناوخۆیی ودەرەکیدا پتر وچەند بەرابەری کردەوە.

سـلێمان خـانی ئـەمیر ئـەعزەم دوای ئـەم شکـستە فەزیحەتبارەیـە بەچـەند سوارێکەوە گەیشتە کاروانسەرای مایدەشـت وڕووداوەکـەی گەیانـدە فەرمانفـەرما. شازادەی حوکمڕان بۆی نووسی کە بڕوات بـۆ مـاڵی نـەزەر عـەلی خـانی پـشتکۆیی وفەرمانی بە نـەزەر عـەلی خـان دا کـە بـە هـەموو توانـای خـۆی وهێـزی دلفانـەوە هاوکاری لەگەڵیدا بکات. لـە شـارەوە هـەواڵمان پێگەیـشت کـە نـەزەر عـەلی خـان وەڵامی ڕەزامەندی بۆ فەرمانفەرما داوەتەوە، وبۆی نووسیوە لەم چەند ڕۆژەدا بـە هەموو هێزەکەیەوە دەکەوێتە ڕێ وبەرەو ناوچەکە دێت.

ئێمەش دووبارە جەمعیەتەکانمان کۆکردەوە. پێش ئەوەی نـەزەر عـەلی خـان بگات هاتینە کاروانسەرای مایدەشتەوە، وهەواڵمان بۆ ئەمیر مەخسوس نارد کە بە چەکدرو سوارەکانیەوە بێتـە گەردەنەی چوارزەوەر.

لەشـکرەکەی نـەزەر عـەلی خـان گەیـشتە گونـدەکانی سـەیدەکانی مایدەشـت وکەوتنە دەست درێژی وتالاّن کردن، سلێمان خانی ئـەمیر ئـەعزەمیش لەگەڵیانـدا بوو. کەڕەتێکی تریش بە نامەناردن ووەعـد وبـەڵێن وهەڕەشـە وگوڕەشـە نزیکـەی پێنج سەد کەسێك لە کەلورەکان جیابوونەوە وچوونە لای سلێمان خان.

دوای چەند ڕۆژێك نەزەر عەلی خان لـە گونـدەکانی مایدەشـتەوە هاتـەدەرەوە وبەرەو کێوی "لەعل" کەوتە ڕیّ، بەلاّم ئیتر هێزی ئەوەی تێدا نەبوو کە شـاخەکە

جێبهێڵێت وهێرش بکاته سەر هێزەکەی ئەمیر مەخسوس. لەشکرەکەی لە دوو لاوە لەنێوان ئێمە وئەودا گەمارۆ درابوو.

جارێکی تر لە شارەوە هەواڵمان پێگەیشت کە فەرمانفەرما بە نهێنی فەرمانی بە ڕەشید ئەلسەلتەنەی گۆران داوە کە هەوڵبدات قەڵخانیەکان نەزم وئەمنیەت وئاسایشی جادەی کاروانەکان تێك بدەن. بەڵام ئیدی ئەو ئامادە نەبوو گوێ بە فەرمانی حوکمڕانێکی داڕماو وشکست هێناو بدات، و هەوڵی دەدا کە خۆی لە ئێمە نزیك بکاتەوە، ئێمەیش بە ڕێك وپێکی بۆ پاراستنی کاروانەکانی بازرگانەکان وزیارەتکەرەکان سوار وچەکدارمان ڕەوانە دەکرد، تا ئەوان لە قەسری شیرینەوە تێپەڕ بن ولەشوێنی مەترسیدارەکاندا بیانپارێزین.

بۆ کونسوڵی ئینگلیس وبەرپرسی بازرگانی وبەرپرسەکانی باج وگومرگ بە چاکی وتەواوی ڕوون بووبووەوە کە هۆی ئاژاوەکە هاندانی خودی فەرمانفەرمایە وکەسێ تر لەو بوارەدا بەرپرس نیە.

هەڵبژاردنی خولی سێیەم ولەکارلابردنی فەرمانفەرما

لەگەرمەی تێهەڵچوونی ئێمە وفەرمانفەرمادا بوو کە هەڵبژاردنی وێنەرەکانی ئەنجومەنی وێنەران لە کرماشاندا دەستی پێکرد "ساڵی ١٢٩٣ هەتاوی".

لەم قۆناغەدا لە کرماشان وەکو هەموو ناوچە وولایەتەکانی تری ئێران مەشروتەخوازەکان بوونە دوو دەستەوە. دەستەی میانڕەوەکان "موعتەدلەکان"، ودەستە توندڕەو و دیموکراتخوازەکان.

جێی خۆیەتی بووترێ کە لە هاوینی ڕابردوودا بۆ جاری سێیەم وچوارەم سێبەری شوومی سالار ئەلدەولە لە دەوروبەری کوردستان وکرماشاندا کەوتە دەر، ناوبراو دوای کوژرانی یار محەمەد خان وداڕمان وسەرکوت کردنی دوا ئاژاوەکەی هەڵهات ولەبەرچاودا نەما و ون بوو. لە ناکادا لە (شارود) وسەبزەواردا سەری دەرهێنا ودوای چەندین فیتنەکردن وئاژاوەی سەرنەکەوتوو لە دەڤەرەکانی گورگان ومازەندران وگیلان وزنجاندا دووبارە لە ساڵی ١٢٩٢هەتاویدا خۆی گەیاندەوە کرماشان، بەڵام چونکە داودخانی لە کەلوردا بۆ نەمابووەوە، بەو بەهانەوە کە نێوان ئێمە وفەرمانفەرما تێکچووە ڕووی کردە سەنجاوی نامەیەکی

بۆ سەردار ناسری برام سەرکردەی عێلی سەنجاوی نووسی وبەتەمابوو بێتەماڵیان ولـە هاوکـاری ولایـەنگیری ئێمـە کـەڵك وەربگرێـت، بـەڵام سـەردار ناسـر ئامـادەی هاوکاری وخزمەت کردنی نـەبوو ووەڵامـی رەد ونێگـەتیڤی دایـەوە، چـونکە سـالار ئەلدەولـە ئـەمجارە یـار ویـاوەرێکی دەسـت نەکـەوت وڕووی کـردە شـار وبـووە پەناهەندەی کونسولخانەی ڕووس تابە کاریگەری ڕووسەکان وئینگلیسەکان کارێك پێش ببات، دەوڵەتی ئێران ڕازی بـوو کـە موچـەیەکی سـالانەی بـداتێ. ولـەمانگی میهری ئەو ساڵەدا لەژێر چاودێریدا بردیانـە تـاران ولـەوێوە ڕەوانـەی ئـەورووپا کـرا چونکە موستەبیدەکانی کرماشـان ئـیتر ئومێـدیان لـە سـالار ئەلدەولـە بـرا بـوو، و چوونە نێو حیزبی "ئیعتیدال"ەوە ئەو جل وبەرگەیان کردەبەر.

لە حەقیقەتدا زۆربەی هەڵسوڕێنەرە چالاکەکانی ئـەم پارتـە، وەکـو حەسـەن خانی معاون ئەلمولك ونەسر دیوانی فزونی وبراکانی لە موستەبیدە توندوتیـژەکان ولایـەنگیر وهاوڕێیـانی پێـشووی سـالار ئەلدەولـە بـوون. بـیرەوەری ئەمانـە لـەو دەوروزەمانـدا ئیـسماعیل خـانی "معاضـدو الملـك"ی مـیرزا نەسـر لـلا نەسـیر ئەلئەتیبا و ناودار بە حـەکیم نەسـیر کۆنـە جوولەکـە وتـازە بـە ئیـسلام بـوو، کـە پیاوێکی کارزان وکارامە وهوشیار بـوو لەبـەر پایـە وکارەکەیـەوە لـە کرماشـانەوە پەیوەندی لەگەڵ دەوڵەتە بیانیەکاندا هەبوو، و لەگەڵیاندا دەستی تێکەڵ کردبـوو. وتاڕادەیەك شوێنی حاجی حەسەن وەکیلو الدەولەی گرتبۆوە.

پڕوپاگەندەکـەرەکان بـەهۆی مینبـەری حوسـەینیەکانەوە کاریگـەری زۆری هەبوو، ئەویش سەید ئەکبەر شای رەوزەخوینی شیرازی بوو کە بە ئاغا ئەشـرەف بەناوبانگە، یار ویاوەری پێشووی شیخ فـەزل لـلا نـوری بـوو، کـە لەبـەر دژایـەتی فراوانی سەبارەت بە مەشروتییەت لە تارانەوە بۆ کرماشان دوور خرابووەوە، ولەم شـارەدا خـوانی ڕیـا ودرۆ ودەلەسـە وفریـوودانی خـەڵك ڕەمـەکی ودژایـەتی ئـازادیخوازی ومەعریفـەت وقوتابخانـە ویاسـاد وداد وهەرچـی نوێخـوازی بـوو ڕاخستبوو.

هەڵبژاردەی ئیعتیدالیەکان، یان چاکترە بڵـێین هەڵبـژاردەی فەرمانفـەرما لـەم مێـژووەدا ئیـسماعیل خـانی موعـازد ئـەلمولك وعـەلی خـانی ئـەمیر کـل وموعتـەز ئەلدەولەی وەزیری، ولە مەلا ئاخوندەکان (حاجی ئاغا وەلی) بوون کە خەڵکی شار

بۆ ئەو زاتــە وكوڕەكـەی ناوونـاتۆری خـەراویان هەڵدەبەست بۆیـان. هەڵبـژاردەی دیمكرات خوازەكان بریتـی بـوون لـە سـەید حوسـەینی كـەزازی وێنـەری پێشووی خولەكانی ڕابردوو شازادە مرئات ئەلسولتان سكرتێری تایبەتی فەرمانفەرما كە لـە تارانەوە لەگەڵ خۆیدا هاووردبووی، میرزا حوسەینی كرماشانی وحاجی ئـەمان لـلا "عـزو ئەمــەمالیك"ی ئـەردەلان كـە لـەژێر دەسـتی ڕاوێـژكارە بەلجیەكیەكەیـدا كاروباری دارایی كرماشانی بەدەستەوە بوو.

ســەركردەی ئەنجومــەنی هەڵبــژاردنیش بــە ئەسـتۆی محەمــەد بـاقر مـیرزای خوسرەوییەوە بوو كە سەبارەت بە ڕاستی وئەمانەتداری ئـەو كەسـێ نەیـدەتوانی لاری هەبێت.

دەوڵەتی مەركەزی بەگشتی وفەرمانفەرما بەشێوەیەكی تایبەتی هەوڵیان دەدا كـە هـیچ كەسـێ لـە هەڵبـژێردراوەكانی دیمكراتـەكان نەبنـە وێنـەری ئەنجومـەنی وێنـەران. بـەم بۆنـەوە لـە كرماشـاندا هـەموو شـێوەیەكی دەسیـسەربازی وفریـوو وهاندان وڕاسپاردن وئاژاوەنانەوە وتێكدان دەبینرا وبەكاردەهێنرا. دیمكراتەكانیش بەتووندی موحكەمی لەبەرامبەریاندا ڕاوەستان وبەرتەكیان دەنواند.

شازادە مرئات ئەلسولتان بەڕێك وپێكی ڕاپۆرتی كارەكـانی فەرمانفـەرمای بـۆ كۆمیەتــەی پــارتی دیمكـرات نـارد.ئێمــەیش تاتوانیمــان لەشـار ولــەنێوان هــۆز وعێلەكاندا لە قەسری شیرین وكرند وسەنقر وكولیایی بۆ دیمكراتەكان پروپاگەنـدە وهاوكاریمان دەكرد. بەڵام لەبەر پاڵپشتی وپشتیوانی ئاشكرای حوكمڕانی ئەیالەت لە پارتە مەیانڕەوەكان "ئیعتیدالییەكان"، دیمكراتەكان ئومێدێكیان بە سەركەوتن نەمابوو.

تەلوگرافی پەیاپەی سەبارەت بە دەست تێوەردانی هەڵبژاردنـەكان بـۆ تـاران دەنـارد. فەرمانفـەرمایش چـونكە لـە سـەركەوتنی هەڵبـژێردراوەكانی دڵنیـابوو، لایەنگرەكانی خۆیی ناچار دەكرد كە بە پێچەوانەی ئەوانەوە تـەلوگراف سـەبارەت بە ڕێكی وپێكی وڕاستی ودروستی هەڵبژاردنەكان بۆ تـاران بنێـرن، ئەمیـشە بـووە هۆی ئەوە كە ئیعتیدالیەكان دوای سەرنەكەوتنیان لە هەڵبژاردنەكاندا سەبارەت بە كێشەی دەست تێوەردانی هەڵبژارد و زۆر لەسەری نەڕۆن.

کاتێ دوای ئەنجامی هەڵبژاردنەکان وخوێندنەوەی ناوەکان وسەرکەوتنی دیمکراتەکان ئاشکرا وموسەلم بوو، دەستەی چاودێران بە ڕەزامەندی فەرمانفەرما کەوتنە گۆڕینی ناوەکان وسندووقە پڕ لەناوە درۆینە وساختەکانیان ئامادە کرد. خەڵکی شارەکە بەم کەین وبەینەیان زانی، ڕاپەڕین وهێرشیان بۆ دارئەلحکومە هێنا وشوێنی سندووقە ساختە ودرۆینەکانیان خستەڕوو. سەرئەنجام بڕیاردرا چەند باوەڕپێکراوێك شەوانە لای سندووقەکاندا بمێننەوە تا خوێندنەوەی ناوەکان کۆتایی دێت.

سەرئەنجام خوێندنەوەی هەڵبژرادەنەکە تەواو بوو، هەر چوار هەڵژێردراوەکەی دیمکراتەکان بە زۆرینەی حەوت هەزار دەنگ لەبەرامبەر چوار هەزار دەنگدا سەرکەوتنیان بەدەست هێنا. فەرمانفەرما کە لەپێشەوە لیستی هەڵبژاردەکانی خۆیی دا بوو بە کونسولی ڕووس وپێی ڕاگەیاندبوو کە ئەمانە نوێنەری ئایندەی کرماشانن، لەم ڕووەوە زۆر نیگەران وپەژارە بووبوو، وئامادەی واژوو کردنی ئیعتیبار نامەکەیان نەبوو. بەڕووکەش وای ڕاگەیاند کە دەیەوێ دەست لەکار بکێشێتەوە. لە ئیدارەی حکومەتەوە وبەرپرسی دائیرەی میرییەوە وهەواڵ گەیەنرا بوو بەبۆنەی خواحافیزی و ڕێ سپاردنی فەرمانڕەواوە لە دار ئەلحکومەدا ئامادەبن، بەڵام کاتێ کە بانگهێشت کراوەکان بۆ خواحافیزی ئامادە دەبن دەبینن جەنابی حوکمڕان کە هەمیشە لە ماوەی ڕۆژەکانی تردا پاڵتۆیەکی تورمەی سەربازی دەپۆشێ وشاڵێکی قۆزاقی بە هێڵێکی چەرمی باریکەوە بەسەریەوە دەبەست. ئەم جارە چەکمەی پۆشیبوو، جل وبەرگی سەفەری لەبەردا وئامادەی کەوتنە ڕێ بوو. بەڵام دوو ساڵدات "یاساوڵ"ی ڕووس لە بەردەم هۆدەکەیدا پاسیان دەدا. فەرمانفرما بە ئامادەبووەکان دەڵێت: من دەمەوێت بڕۆم بەڵام کونسولی ڕووس یاساوڵی لە بەردەرگادا داناوە، ڕازی بە ڕۆیشتنم نیە. ئەم یاریونومایشە دەبێتە هۆی سەرسوڕمان وپێکەنینی ئامادەبووان.

فەرمانفەرما ئامادە نەبوو وەزیفە ومەقامی حوکمڕانی خۆرئاوا بەجێ بهێڵێت تا سەرئەنجام بەهۆی شکایەت وسکاڵاو تەلوگرافی پەیاپەیی خەڵکی وچالاکی وجموجوڵی دیمکراتەکانی مەرکەز، و بەڵام وادیارە بە ڕێکەوتنی پشت پەردەی

سیاسەتی کاریگەری هەردوو هێزە بێگانەکە، ناچاربوو کرماشان بە جێبهێڵێت وبێ دەنگ بکەوێتە ڕێ.

لە حاڵێکدا بەشێکی گرنگی موڵکەکانی سەنقر وکولیایی وکەنگاوەر وئەسەد ئابادی کە لە فەرمانڕەواییە پێشووەکەیدا بەدەست هێنابووخستە سەر کۆی موڵکەکانی تری.

زۆربەی تەلوگرافەکان دژی ئەو لە ڕێگەی ئێمەوە وهۆی شازادە محەمەد سادق میرزای دەوڵەت دادەوە، برای هاوسەرەکانی من وسەردارناسرەوە ڕەوانەی تاران دەکرا، ناوبراو بەرپرسی گەورەی تەلوگرافخانەی کرماشانی نێودەوڵەتی بوو، و جێگای خزمەتەکەی لە خانەقیندا بوو وتەلوگرافەکانی لەڕێگای فاوەوە بۆ تاران دەڕۆیشت.

دوای ڕۆیشتنی فەرمانفەرما لەسەر داخوازی ئێمە، سەردار موعتەزد جێگری حکومەتی ئەیالەتی بووە بریکاری فەرمانفەرما تا ئەو کاتە لەشکری ئێمە ونەزەر عەلی خانی پشتکۆیی هێشتانە لە ناوچەی کەلوردا بەرامبەر بە یەکتری ڕاوەستا بووین. دوای تەواوبوونی شەڕ ونەمانی فەرمانفەرما وزیانەکانی بە هەوڵ وتێکۆشانی ئێمە ونەزەر عەلی خان لەنێوان سەرکردەکانی کەلوردا ئاشتی وسوڵح بەرقەرا ر بوو، وحکومەتەکەیان لەسەر بنچینەی ٣/٥ و ٢/٥ لەنێوان هەردوو سەرکردەکەدا دابەشکرا. نەزەر عەلی خانیش بۆ پێشکەش کردنی ڕێز وسەلماندنی دۆستی بۆماڵمان هات.

هەر لەو هاوینەی ساڵی ١٣٣٢کۆچی ڕێکەوتی ١٢٩٣هەتاوی و ١٩١٤زایینی دا بوو کە تۆپی سەڵتەنەت وتاج لەسەرکردنی سوڵتان ئەحمەد شا تەقێنرا. چەند ڕۆژێك دوای ئەم تۆپ تەقاندنە هەواڵی گرنگتر بریتی بوو لە دەست پێکردنی شەڕی جەهانی ١٩١٤– ١٩١٨ ڕاگەیەندرا.

لەم قۆناغەدا نفوز ودەست ڕۆیشتوویی عێلی سەنجاوی لە خۆرئاوادا گەیشتبووە پۆپەکەی. هەموو کێشەو گیروگرفتە گرنگە عەشایریەکان بەهۆی ئێمەوە دەهاتە ئەنجام وبۆنموونە لە کێشەی نێوان سەرکردەکانی سەنقر وکولیایی دا بۆ بەهێزکردن وپاڵپشتی ئەمان للا خان فەتحو السوڵتان لەبەرامبەر حوسەین قولی خانی ئەمیر ئەمجەددا لەشکرێکمان نارد وفەتح ئەلسوڵتانمان لە شوێنەکەیدا

سەقامگیر کرد.هەروەها لە ڕووداوەکانی شەڕی جەهانیدا کاتیَ سەردار ڕەشیدی ئەردەڵان بە هاندانی بێگانەکان ببوە فەرمانڕەوای کوردستان وئاسف ئەعزەم سەرۆکی بنەماڵەی وەزیری زیندانی کردبوو، کوڕەکەی ئاسف ئەلدەولە هاتە ماڵی سەردار ناسری برام، وپەنای هێناوە ئێمە سالار ئەلموقتەدری برازامان لەگەڵ جەمعیَ سواردا ناردمانە سنە وسەردار ڕەشیدمان ناچار بە ئازادکردنی کرد.

جێی ئەفسوس وداخە لەم ساڵانەدا چەند زایعە وکۆسی گەورە لە بنەماڵەکەمان کەوت. یەکەمیان هاوکات لەگەڵ تەواوبوونی شەڕ وشۆڕی سالار ئەلدەولەدا مامەی گەورەمان خدامرووەت خان باڵیۆزی کارزانی بنەماڵەکەمان لە کاروباری دەوڵەتیدا کۆچی دوایی کرد. دوایی لە پایزی ساڵی ١٣٣١کۆچیدا دایکمان فاتمە خانمی گەوهەر ئەلدەولە، ئەو مەشخەڵدارەی پەروەردە و خەڵك ڕاگرەی سەنجاوییە کوژایەوە. ودوای سیَ ساڵی ڕێکەوتی ساڵی ١٣٣٤کۆچیدا لە گەرمەی شەڕی جەهانیدا کە لەبەرامبەر ڕووسە داگیرکەرەکاندا سەرقاڵی جیهاد بووین باوکی مەزن وئەرجومەندمان سەمسام ئەلمەمالیك، کە سەبارەت بە ئەو بەدرێژی باسی دەکەین، وەفاتی کرد. بە کۆچی دوایی ئەم مەزنانە لە حەقیەتدا کۆڵەکەی بنەماڵەکەمان بەڵکو سەرجەم عێلی سەنجاوی سست ولاوازبوو.

جیهادکردن

دەفتەری دووەمی ئەم یاداشتانە کە بەناوی موجاهدات "جیهادکردن" نووسراوەتەوە پەیوەندی هەیە بەو ڕووداوانەوەیە کە بەهۆی شەڕی جەهانی ١٩١٤– ١٩١٨ لە ڕۆژئاوای ئێراندا، بەتایبەت لە دەڤەری کرماشاندا ڕوویدابوو.

لەم ساڵانەدا ڕێکەوتی ساڵەکانی ١٢٩٣ تا ١٢٩٧هەتاوی سەرزەمینی ئێران لە ناوچەی کرماشاندا پەیتا پەیتا بووە گۆڕەپانی هێرش وململانیَ وکەشمە کەشمی سیَ هێزی دەست درێژکەری بێگانە. یەکەمجار لە ساڵی ١٢٩٤دا عوسمانیەکان بیَ لایەنی وڵاتەکەمانیان شکاند وهێزەکانیان نزیکەی سەد کیلۆمەتر لە خاکی ئێراندا هاتنە پێشەوە. شارۆچکەی "کرند"یان داگیرکرد، چونکە لەبەرامبەریاندا هێزێکی بەرگری لەلایەن دەوڵەتەوە نەبینی، عەشایرە ووڵات پەروەرەکانی ئێرانی بە سەرکردەیی تایفەی سەنجاوی لە بەرامبەریاندا ڕاپەڕین لە ئەنجامی شەڕێکی

خوێناوی و دلێرانەدا لە شارۆچکەی کرند دەریانپەڕاندن وناچار بە پاشەکشەیان کردن، وبەناچاری خاکی ئێرانیان چۆل کرد وبەجێهێلا.

دوایی لە پایزی هەر ئەو ساڵەدا، بە کۆچکردنی یەك ملیۆن ئێرانی بۆ کرماشان وهێرشی هێزەکانی ڕووس لە ناوچەی خۆرئاوادا جەبهەی میللی هاتە دروست کردن. گرنگترین شەڕەکانی ئەو دەڤەرە لە گەردەنەی بیٚ سوور ومایدەشتی سەنجاویدا، بەبەشداری گیان بەختکەرەکانی سەنجاوی ڕوویدا. بەرز ونزمی ئەم جیهادە نزیکەی دوو ساڵی خایاند، تا بەرپابوونی شۆڕشی گەورەی ١٩١٧ لە ڕووسیا وگەڕانەوەی لەشکرەکانی ئەو دەوڵەتە بۆ وڵاتەکەیان کۆتایی هات. دوای ئەوان هێزی ئینگلیسەکان لە بەرامبەر عوسمانیەکاندا دوای داگیرکردنی بەغدا گەیشتە سنورەکانی ڕۆژئاوای ئێران ولەهێڵی قەسری شیرینەوە هاتە نێو خاکەکەمانەوە وبوونە جێگری هێزە پاشەکشە کردووەکەی ڕووسەکان وبوونە هێزێکی داگیرکەری ڕەها وهەرچیانبوویستایە دەیانکرد.

ئەنجامی دەرگیری لەگەڵ ئەم هێزە داگیرکەرە نوێیەدا، لە ساڵی ١٢٩٧ کارەساتی مەزنی "دەشتی حُری"ی لێکەوتەوە هەروا تالانی گشتی تایفەی سەنجاوی وکوشتن وخنکاندنی بترلە چوار سەد کەس لە سەنجاوی وبەدیل گرتنی قاسم خانی سەردار ناسر سەرۆکی عێل وکۆچی سەرکردەکانی تری سەنجاوی بۆ خاکی عوسمانی لێکەوتەوە.

خستنەڕووی ئەم ڕووداوانە کە نووسەری ئەم یاداشتانە خۆی شاهیدی بووە و یەکیٚ لە کەسایەتییە سەرەکیەکانی بووە، لە چەند فەسڵێکدا نووسراوەتەوە.

فەسڵی یەکەم

شەڕ لەگەڵ عوسمانیەکاندا

ساڵی ١٣٣٢ کۆچی/ ١٢٩٣هەتاوی/ ١٩١٤زایینی ساڵی تاج لەسەرکردنی سوڵتان ئەحمەد شا وسەرەتای شەڕی جەهانییەوە کەم کەم ڕەنگدانەوەی ئەم شەڕە لە ئەوزاع و بارودۆخی جەهانیدا و هەروەها لە دەڤەرەکانی ڕۆژئاوای ئێراندا خۆی نواند.

دوای دەرکردنی فەرمانفەرما، لە فەرمانڕەوایی ولەدەورەی بریکاری سەردار موعتەزدا چەند مانگێك ناوچەی کرماشان لە نەزم وئارامیدا بوو، بەتایبەت بۆ ئێمە هەلێك ڕەخسابوو کە هاوکاری لەگەڵ حوکمڕانی نوێدا بکەن، چونکە حوکمڕانی پێشوو ئاشووب وئاژاوە ودەردەسەرییەکی فراوانی بۆمان دروست کردبوو، هەوڵمان دەدا کە لەپاراستنی ئاسایش وئەمنیەتدا لەگەڵ حوکمڕانە نوێیەکەدا هاوکار بین.

نیشان کردنی سنووری ئێران وعوسمانی

ڕووداوی گرنگ سەبارەت بە تایفەی سەنجاوی وهەتا وڵاتیش کە لەو ساڵەدا پێش جاڕدانی شەڕی جەهانی ڕوویدا، نیشانکردنی سەرلەنوێ سنووری ڕۆژئاوای ئێران وعوسمانی بوو، بەسەرپەرشتی دەوڵەتی ڕووس وئینگلیس.

لەم سەد ساڵەی دواییەدا دەوڵەتەکانی سەردەم لەئێراندا سەبارەت بە دەستدرێژی بەردەوامی عوسمانیەکان هەمیشە ئامادەی سازش ولێبوردن بوونە وهەرگیز بەرتەکیان نیشان نەداوە. هەروەك ئەو سازشە بە زیانی وڵات تەواو ببوایە سەرئەنجامی ئەم سیاسەتە لەنێو چوونی مافی ئێرانی لەناوچەی سلێمانیەدا لێکەوتەوە. لەم دەورەدا هەر ئەو فشارە لەلایەکەوە ولاوازی وزەبوونی دەوڵەتی ئێران لەلایەکی ترەوە بەردەوام بوو، جگە لەمە پاڵپشتی ئینگلیسەکان لە عوسمانیەکان پتر بارودۆخەکەی ئاڵۆز ودژوارتر کردبوو.

لە دەورەی حوکمڕانی فەرمانفەرمادا ڕێکەوتی سەرەتای بەهاری ساڵی ١٢٩٣هەتاوی/ ١٩١٤زایینی کۆمسیۆنی نیشانکردنی سنوور گەیشتە سنووری کرماشان.

سەرکردایەتی نوێنەرەکانی ئێران لەم کۆمسیۆنەدا ئیعتیلاو ئەلمولك بوو و نوێنەری دەوڵەتی ئینگلیس میستەر ویلسۆن ونوێنەری دەوڵەتی ڕووس مینۆرسکی کارداری باڵیۆزخانەی ڕووس لە ئێراندا بوو، هەرئەو کەسەی کە لەدواییدا بووە ڕۆژهەلاتناسێکی بەناوبانگ.

لەم کات وزەمانەدا باوکم سەمسام ئەلمەمالیك وەك پێشوو لێپرسراوی سنوور وحاکمی قەسری شیرین بوو. عوسمانیەکان گرنگییەکی زۆریان بەم نیشانکارییەی سنوورە دەنواند وهەوڵیان دەدا هێڵی سنوورەکەیان بگەیەننە بەرزترین کێوەکانی ڕۆژئاوای ئێران ودەیان گووت کە لە ناوچەی کرماشاندا بە پێی گرێبەست ورەزامەندییەکانی ڕابردووی دەوڵەتی ئێران پێویستە نەوت شا وسەرپێڵی زەهاو تا دەگاتە پاتاق وبەڵکو تاسنووری کرند لە بەشی ئەواندا بێت وبژمێردرێت. گرنگترین بەڵگەیەك کە بووە بەرگری پیادەکردنی ئەم داخوازیە بوونی باوکم لە قەسری شیریندا وبلاوبوونەوە ونیشتەجێبوونی تایفەکانی سەنجاوی لە لەوەڕگاو شوێنە گەرمیانیەکانیاندا بوو.

بۆ لەناوبردنی ئەم کێشەیە کەسێك بەناوی خواجە هارونی ووتی نەوت چی کە بازرگانێکی جووی بەناوبانگی قەسری شیرین بوو، کە لەگەڵ ئینگلیسەکان وعوسمانیەکاندا پەیوەندی هەبوو وسیخوڕی کۆمپانیاکانی نەوتیش بوو ناردیانە لای باوکم وپێشنیاریان پێ کرد پارەیەکی زۆری "لیرە" کە ناوبردنی ژمارەکەی پێویست ناکا چونکە گەزاف ودرۆ دەژمێردرێت، پێشکەشی بکرێت بە مەرجێك تایفەکانی سەنجاوی بۆ ماوەی چەند ڕۆژێك نەڕۆنە ناوچە گەرمیانیەکانیانەوە وبگوێزنەوە بۆ ناوچەیەکی تر. باوکم بەو کەسە ناوبراوە وەلامدەداتەوە ودەڵێت: هارون ئەگەر من بە تۆ بڵێم ئەم مەبلەغە پارەیە وەربگرە وشەو دایکتان بهێنە جێ خەوەکەم تۆ ئەڵێی چی؟ ئەمانە هەر ئەم داخوازییە لە ئێمە دەکەن، ئەم وولات وناوچانە هەر وەك دایکی ئێمە وایە، هەرگیز لە پاداشتی پارە یان هەر شتێکی تردا ئامادەی خیانەت لە دایکمان نین. بەپێچەوانەوە فەرمانی دا بە تایفەکانی سەنجاوی تا دوورترین شوێنی گەرمیانەکانیان بڕۆنە پێشەوە لەبەرامبەر هەر مەترسیەك یان هەڕەشەیەك بەرگری بکەن وپەرتەك بنوێنن.

خۆی لـە قەسـری شـیریندا مایـەوە وئەوپـەڕی هـەوڵ وکۆشـشی بۆپاراسـتنی سنوورەکانی وڵات ومافی خەڵکی سەنجاوی بەکارهێنا، لەو بارەوە درێغـی نـەکرد. بەداخــەوە زەبــوونی نوێنــەرەکانی ئێــران ودەسیــسە ودەســت تێکــەڵاوکردنی سیاسەتمەدارەکانی بێگانە مەودای بەوە نەدا کە ئەو هەوڵو کۆششەی ئـەنجامێکی تــەواوی لێ بکەوێتــەوە. ســەرئەنجام بەشــی ســەرەکی ناوچــەی "نــەوت شــا" ولەوەڕگای باخچە وقەتار کەوتە بەشی عوسمانیەکانەوە. بەڵام بۆ پاراستنی مافی خەڵکی سەنجاوی سەبارەت بە موڵکایەتی ئەو شوێنانە بـەیان نامەیـەکی تایبـەتی لەلایـەن نوێنـەرەکانی ئـەو دوو دەوڵەتـە دادوەرەکـە ڕێکخـرا کـە بـە ڕەزامەنـدی نوێنەرەکانی ئێران وعوسمانی پەیوەستی گرێبەستی نیشانکردنی سنوور کرا.

دەقی ئەم بەیاننامەیە بەم شێوەیە:

دانیشتنی چل ودوو– سورەت جەلەسەی دانیشتنەکە

لەبەڵخــە، ڕیکــەوتی مێــژووی ٢٧ مــەیی ١٩١٤ "ڕەجــەبی ١٣٣٢/ خــوردادی ١٢٩٣" بەسەرپەرشتی لێپرسراوی عوسمانی دانیشتنێك گرێ درا بـە ئامـادەبوونی سەرجەم لێپرساوان سورەت جەلسەی سی وهەشـتەم وچـلەم واژووکـرا. سـورەتی دوا دانیشتن خوێندرایەوە وداکۆکی لێکرا.

بەیاننامــەی نوێنــەرانی ئینگلـیس وڕووســی ســەبارەت بــە بۆچــوونی ئــەوان دەربارەی مافی لەوەڕگای سەنجاویەکان خوێندرایەوە وبڕیـاردرا ئـەم بەیاننامەیـە پەیوەست بە سورەت مەجلیسەکە بکرێت.

(بەیاننامە)

بەپێی دانوسـتانی ڕووس وئینگلـیس کـە لـە دانیـشتنی ١٦ی مـەیی ڕێکـەوتی ٢٠جمـادی دووەم سـەبارەت بـە مـافی سـەنجاویەکان نزیـك بـە شـاخی باخـچە دەستنیشان کراوە، بۆچوونیان وایە پێویستە لێکۆڵینەوەکانی تایبەتی خۆیان لەم بارەوە ئاشکرا بکەن.

بە پێی نامەی فەرمی دەرویش پاشا فەسڵی بیست ونۆیەم ڕاپۆرتی نـاوبراو، کـاتێ کە کۆمسیۆنی یەکەم کەوتـە پـشکنینی ڕێکـەوتی سـاڵی ١٨٤٩ تـا سـاڵی ١٨٥٢ / ١٢٦٥ تا ١٢٦٨ قشلاقی سەنجاوی کە لەنێوان دەشتەکانی خانەقین وقـزل ڕەبـات

وکەناری ڕاستی ئاوی نەوت شا وکەناری چەپی گیلان کەوتووە ودرێژ بوەتەوە. ئەم دەڤەرانەیان وەك موڵکی تایبەتی خۆیان زانیوە وباجێگیان بە بەغدا نەداوە. ڕاپۆرتە نوێکانی بەرپرسانی فەرمی ئینگلیس وڕووسیش بوونی سەنجاویەکان لە زوستاندا لە زەویەکانی ئەم ناوچانەدا تا قزل ڕەبات درێژەی کێشاوە وداکۆکی لەسەر دەکات.

ئیمزا کەرەکانی خوارەوە خۆیان خەڵکێکی زۆریان لە چادرەکانی سەنجاوی یان لە ڕۆژهەڵاتی باخچە نێوان چاڵەکانی نەوت شا و ئەڵوەندا بینیووە، هەروەها ئەم مەسئەلەیان بۆ ئێمە سەلماندووە کە سەنجاویەکان لەوەڕگای خۆیان لەباخچە لەنێوان خۆیاندا ئاڵوگۆڕ وکڕین وفرۆشتن کردووە، بەتایبەت ئەم مەسئەلەیە جێی تێبینیە کە ئێستاکە عێلەکانی تر لەو ناوچەی نزیك باخچەدا نین وبەرچاو ناکەون کە داخوازی ئەم شوێنە بکەن و لاری لە موڵکایەتی سەنجاویەکان بکەن.

ئاماژە بەم خاڵانەی سەرەوە ئێمە بە دادی دەزانین کە عێلی سەنجاوی لە لەوەڕگای خۆیان ولەو زەویانەی کە کەوتووەتە ڕۆژهەڵاتی باخچەوە سوودی تەواو وەربگرن کە بەپێی ئەم نیشانە کردنە کە دوا گرێبەستە لەگەڵ عوسمانیەکاندا ئەم ناوچانە کەوتۆتە بەشی ئەوانەوە، هەروەك ئەوسا بمێنێتەوە وسوودی لێوەربگرن.

شوێنی بەڵخە– ١٣مەی ١٩١٤، ڕێکەوتی جەمادی دووەمی ١٣٣٢

ئیمزای مینۆرسکی، ئیمزای وێلسن

ڕوون نەبووەتەوە کە ئەم شوێنانە پارچەیەك لە سەرزەمین وخاکی عوسمانی بووە یان نا، ئەگەر بووە چۆن دەوڵەتی ئێران ئەمانەی بە عینوانی شوێنی خزمەتی سەربازی بەیەکێ لە تایفەکانی خۆی سپاردووە، کە لە ماوەی پێش لەیەك سەدە بترتر بەردەوام لەم ناوچانە سوودیان بردووە وئەگەر ئەم شوێنانە پارچەیەك لە ئێران بووە ئەم گرێبەستەی دواییە مانای چی بووە؟ کە بە پێی ئەم گرێبەستە ئەم ناوچەیە لکێنراوەتەوە بە خاکی عوسمانییەوە.

حوکمڕانی ئەمیر موفەخەمی بەختیاری

لە پایزی ساڵی ١٢٩٣هەتاویدا، چەند مانگێك دوای تاج سەرخستنی ئەحمەد شا فەرمانی شاهانە سەبارەت بە بانگەوازی بێ لایەنی ئێران لە ململانێ

نێودەوڵەتیەکاندا دەنگی دایەوە، و مانگێکی نەخایاند خوولی سێیەمی ئەنجومەنی نوێنەرانی یاسادانان دوای چەندین ساڵ دواکەوتن کرایەوە.

لە سەرەتای ساڵی نوێدا سەردار موعتەزد لە حوکمڕانی کرماشان لابراو لەجێی ئەودا لوتفعەلی خانی ئەمیر موفەخەم دانرا. بەهۆی دۆستی لەگەڵ بەختیاریەکاندا سەبارەت بە ئەو گەشبین بووم هەروەکو بۆخۆم نەم دەمناسی، پێشوازییەکی گەرمم لێ کرد وبۆ دیدەنی ڕۆیشتم بۆ شار، بەڵام هەموو ئومێد وئارەزووەکانم بەپەلە هەڵگەڕایەوە سەر نائومێدی ورەش بینی.

ئەو جگە لەوەی مێشکی تەواو نەبوو پیاوێکی فیرعەون ئاسا و وەسواس ولەهەمان کاتیشدا پیاوێکی تەماحکار وسامان کۆکەرەوە بوو. نزیکەی دووهەزار سوار کە سێسەدیان بەختیاری بوون، لەگەڵ چوار تۆپ ودوو مەتریلۆزیان لەگەڵدا بوو. نەوازشت ومەحەبەتی زۆر گەرمی لەگەڵ مندا نواند، بەڵام شێوەی ڕەفتاری لە شاردا زوو هەموو چین وتوێژەکانی ناڕەحەت ودلگران کرد. بەهۆی ستەم وفیرعەونیەوە، بەڵکو لەبەر وەسواسیەکەی فەرمانی دابوو کە ئەوانەی دەهاتنە دیدەنی بەپێی ڕووت بێنە هۆدەکەیەوە. فەڕاش باشییەکەی کە پیاوێکی کەتە بوو بە میوان ودییەنیکەرەکان وهەتا بە کەسانی پایەبەرز وڕێزدار لە شازادەکان وسەرکردەکان وپیاوماقوڵان وبازرگانانی شار رایدەگەیاند هەتا فەرمانڕەوا فەرمان نەدات نابێ دانیشن، ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کەمتر لە خەڵکی شار بۆ دیداری بڕۆن.

ڕۆژێ ئەمیر کل وئەبو ئەلحەسەن خانی زەنگەنە دەڕۆنە بینینی. فەڕاشباشی پێیان دەڵێت بێ کەوش بڕۆنە هۆدەکەیەوە. دەپرسن بۆ؟ دەڵێت حوکمی خانە. دەڵێن ئێمە هەر لەم تەلارەدا بە کەوشەوە هاتووینەتە دیداری شاو پیرۆزباییمان لێ کردووە، کەوای لێهات بۆ دیداری حاکم پێویستە پێ خاوس بێنە ژورەوە لەم شانازی و ئیفتیخارە سەرف نەزەر دەکەین وچاو دەپۆشین.

دوای مانگێك لە هاتنی ویستبووی بڕواتە سەر سنوور. لەمن داوای کرد کە پێش ئەو بڕۆم ونزیکی سنوور شوێنێکی گونجاو وشیاو وپڕ لە عەلەف وگیا بۆ ڕاوەستان وجێگیری لەشکرەکەی هەڵبژێرم. منیش ناوچەی سەرپێڵی زەهاوم هەڵبژارد. لەم کاتەدا لەشکرێك کە پتر لە سێ هەزار سەرباز سەرجەم بە ساز

وبەرگ وتفاقی سـەربازیەوە بەسـەرکردەیی حوسـەین ڕەووف بـەگ لـە خانەقینـدا دامەزران. سەرکردەی ئەرکانی جەنگی ئەم هێزە ئەفسەرێك بوو بەناوی بەهاء بەگ کـە چـەندجار هـاتبووە قەسـری شـیرین ولەگـەڵ باوکمـدا یـەکتریان بینیبـوو ودانوستانیان کردبوو، داخوازی کرد مۆڵـەت بـدرێت کـە لەشـکری عوسمـانی بێنـە خاکی ئێرانەوە ولە قەسری شیرینەوە تا کرماشان خالّی سـەربازی دابنـێن. بـاوکم پێی ووتبوو چونکە دەوڵەتی ئێران لەم شەڕەدا بـێ لایەنـە ئـەم داخوازییـە بـەهیچ شێوەیەك قبولّ ناکرێت، تۆ ئـەتوانی لـەڕێگای باڵوێزخانەکەتانـەوە لـە تـاران یـان کونسولّگەریەکەتان لە کرماشان لەگەلّ دەوڵەت وحوکمڕانی ئەیالەت لەم بابەتـەوە گفتۆگۆ بکەن، من لـەڕووی ئیـسلامیەتییەوە ئامـادەم نامـەکانت بـە کونـسولّ یـان حوکمڕانی کرماشان بگەیەنم، بەڵام ڕازی بوون بۆهاتنی لەشکرەکەت بۆ ناو خـاکی ئێران لە توانا و وزەی من بەدەرە.

تێڕوانینی خـراوی هەڵوێـستی دەوڵـەتی تـورك سـەبارەت بـە ئێـران موسـەلەم بووبوو. باوکم دەیویست بە عاقڵانە لەگەڵیاندا بجوڵێتەوە ودانواستانی نێوان خۆی وبەها بەگی بە نووسین یان بە تـەلوگراف بـە ئـەمیر موفەخـەم وتـاران دەگەیانـد. تورکەکان زانییان تا سەمسام ئەلمەمالیك لە قەسری شـیریندا بێـت ئـەوان نـاتوانن نیـەتێ کـە هەیانـە پیـادەی بکـەن وبیگەیەننـە ئـەنجام، لەبـەر ئەمـە پـشتوێنی دوژمنایەتییان لەگەڵماندا بەست. لەم کاتەدا ڕووداوێك ڕوویدا کـە ئـەم دژایەتییـەی بەهێزتر وتوندتر کرد.

ڕۆژێ محەمـەد حوسـەین نـاوێ کـوڕی شـا حوسـەین یـەکێ لـە سـوارەکانی سەنجاوی کە لە خزمەتی سلێمان خان سالار مقتەدری برازاماندا بوو، کە بەرپرسی پاراستنی ئاسایش وئەمنیەتی سنوور وقەڵا سەوزی بوون، بۆ ڕاو دەڕواتە ناوچـەی ئاقـداغی بـچووك ولەنزیکـەی سـنووردا ئاسـکێ دەکـوژێ ولـە گەڕانـەوەدا تووشـی جەمعی نزیك یـەك سـەد وپـەنجا سـوارەی نیزامـی وعەشـایری عوسمـانی دەبێـت. بەپەلە دوور دەبێتەوە لێیان. سێ سوار لەوانە دەکەونە شوێنی بەو بەهانـەوە کـە لە خاکی عوسمانیدا ڕاوی کـردووە، دەیانـەوێ ئاسـکەکەی لێ بـسێنن وبیبـەن بـۆ سەرکردەکەیان. محەمەد حوسەین سوارەکان دەناسێت کە لـە تایفـەی "کوردلـو" بوون. پیان دەڵێت لەسەرهیچ مەبنە هۆی کوشـتنی خۆتـان ومـن تـا زینـدووبم ئـەم

ئاسکەتان نادەمێ. محەمەد حوسەین لەکاتێکدا ئاسکەکەی بەشانەوە دەبێت بەفیشەکی یەکەم ئەو سوارە وبەفیشەکی دووەم سوارەکەی تر لە خاکدا دەگەوزێنێتەوە وسواری سێیەم هەڵدێت. لەشکرەکەی تورك کە دەبینن سوارەکانیان پێکراون پەلاماری دەدەن. محەمەد حوسەین بە شەڕ وپاشەکشێوە خۆی دەگەیەنێتە تەپەکەی پشت گوندەکە ودەکەوێتە بەرگری. سوارەکانی دەلو کە لەگەڵ توورکەکاندا بوون هێرش دەبەنە سەر سەنگەرەکەی ئەو وسێ سواری تری پێکا، چونکە ئیتر فیشەکی تری پێنامێنێ بەپەلە خۆی دەگەیەنێتە مەیتی یەکێ لە کوژراوەکان تفەنگە ماوزەرەکەی لەگەڵ فیشەك لغەکەیدا دەفرێنێ، ئەم کردەوەی محەمەد حوسەینە لە حەقیەتدا پۆپەی دلێری وئازایی بوو. عەسکەرەکانی عوسمانی وعەشایرەکانی هاوڕێیان هێرش دەبەنە سەر گوندی "چەم شیر" کە یەکێ لە دێهاتەکانی قەلا سەوزی بوو، شەش کەس لە دانیشتوانی گوندەکە دەکوژن ودێیەکە ئاگر تێبەردەدەن. یەکێ لە خزمەکانی محەمەد حوسەین بەتەلەفۆن هەواڵ دەگەیەنێتە قەلا سەوزی وڕووداوەکە بۆ سالار موقتەدر دەگەڕێنێتەوە. ئەو لەگەڵ چل سواردا کە لە دەست ڕەسیابوو دەڕواتە یاری محەمەد حوسەین وخەڵکی گوندەکەوە. لە شەڕێکی سەختدا کە لەنێوان ئەوان وتورکەکان ڕوودەدات فەرماندەی تورکەکان یوزباشی ئیسماعیل حەقی بەگ لەگەڵ چەند کەسێکی تر لە هێرشکەرەکان دەکوژرێن وپاشماوەکانیان هەڵدێن ولەسوارەکانی سەنجاویش پیاوێك بەناوی روزان کوژرا.

ئەم ڕووداوە وادیارە دەبێتە دەستپێچ وبەهانەیەك بۆ دژایەتی ئێمە وبەرپرسیاریەتییەکیش بۆ ئێمە دروست کرد بەڵام خۆشبەختانە لەلایەن زین ئیسماعیل حەقی بەگ هەموو ئەو نامە وڕاپۆرتانە کەوتە دەستمان کە هەموو لاری وئیعتیراز وبەهانەگرییەکی عوسمانیەکانی بەردەم گرت. سالار موقتەدر ئەو نوسراوانە ی لەگەڵ ڕاپۆرتی ڕووداوەکەدا نارد بۆ باوکم. لەم کاتە ئەبو ئەلحەسەن خانی ئەمیر حشمەتی تەبریزی کە بە نیساری بەناوبانگە لەکاتی هێرشی ڕووسەکاندا بۆ سەر ئازربایجان بۆ توورکیە کۆچی کردبوو، وماوەیەك لە ئەستەمبوڵ لەبەشی نیزامی وعەسکەریدا خوێندبووی وزمانی تورکی عوسمانی بە

چاکی دەزانی کاتی گەڕانەوەی بۆئێران لە قەسری شیرین میوانی باوکم بوو، ئەو نامەکانی ناوبراوی بۆباوکم خوێندەوە وبۆ فارسی هەڵیگەڕاندەوە.

بە کورتی ڕونووسی ڕێنماییەك بوو کە بە حوسەین ڕەووف بەگ درابوو و نامەکە لەلایەن حوسەین ڕەووف بەگەوە بۆ کونسوڵی عوسمانی دانیشتووی کرماشانەوە نوسرابوون، بە حوسەین ڕەووف بەگ فەرمان درابوو کە هەتا سەرمیل وکرند لە خاکی ئێران داگیر بکات، لەدواییدا داگیرکردنی کرماشان وکێوی بێستوون لە نەزەردابگرێت وبیخاتە بەرنامە ونەخشەکەیەوە ونفوز ودەسەڵاتی لێپرسراوانی ڕامیاری ڕووس وئینگلیس لەو ناوچەدا بنبڕ بکات، و ئەنجومەنی یەکێتی ئیسلامی پێکبهێنێت.

لەو نامە ورێنماییانەدا بۆ کونسوڵی عوسمانی لە کرماشان لە مێژووی شوباتی ٢٢ی ڕەبیعی دووەم ١٣٣٣ کە بۆ حوسەین ڕووف بەگ نێردرابوو کە لەلایەن دەوڵەتەکەیەوە بزافی سەربازی ونیزامی لەوناوچەی ئێرانەدا خراوەتە ئەستۆی، پێویستە بۆ پاراستنی بەرژەوەندی وسوودی دەوڵەتی عوسمانی ولەناوبردنی لێپرسراوانی ڕووس وئینگلیس وبەرنگاری هاندان وئاژەوەیان دەست بەکاربێت.

ئەوەبوو یوزباشی ئیسماعیل حەقی بەگ لەگەڵ جەمعێکدا وچەند کەس چاوش وباشچاوشمان نارد پێویستە لە تەبەعەکانی عوسمانی لە ناوچەکەدا ولە عەشایرە لایەنگیرەکانی عوسمانی جەمعی لەژێر چاودێری ئیسماعیل حەقی بەگدا پێك بێنیّ مەشقی نیزامی وسەربازی فێربکرێن، ویوزباشی ناوبراو ببێتە فەرماندەی ئەمانە وئەو سەبازبازانەی کە لە کونسوڵگەری عوسمانیدان لە کرماشان.

باوکم ڕوونووسی ئەم بەڵگەنامانەی بەخەتی حیشمەت لای خۆی هەڵگرت، وئەسڵەکانی لەڕێگای حوکمڕانی ئەیالەتەوە بۆ دەوڵەتی مەرکەزی ڕەوانە کرد. ئەو نووسینە کاتیّ دەگاتە ئەمیر موفەخەم ناوبراو بەلەشکرەکەیەوە بەرەو سنوور دەهات. خانی حوکمڕان چەند ڕۆژیّ لە شارۆچکەی کرند دا دەمێنێتەوە وهەواڵی ئەو ڕووداوانە بە تەلگراف دەنێرێتە مەرکەز. لەدواییدا دێتە شوێنی ئۆردووەکەی لە سەرپێڵی زەهاو، منیش بە سوارەکانمەوە هاتمە پێشوازییەوە. لە بینینم خۆشحاڵی نیشاندا، ووتی لەحەقیقەتدا تۆ خزمەتێکی گەورەت بە دەوڵەت کردووە وپەردەت لە نهێنیەکانی دەوڵەتی عوسمانی لاداوە، ئەگەر ئەم نامە وبەڵگەنامانە

بەدەست نەکەوتنایە بەرپرسیاریەتییەکی مەزن ودەردەسەرییەکی گەورەمان تووش دەهات، دەوڵەت لە کردەوەی تۆ یەکجار سوپاسگوزار وڕازیە.

لەمەودوا عوسمانیەکان بوونە دوژمنی خوێنیمان. حوسەین رەووف بڕیاریدا لە شوێنی کوژرانی ئیسماعیل حەقی بەگ مەزارێك بۆ یوزباشی دروست بکرێت کە هێشتانە تا ئەم مێژووە ماوەتەوە وئەو وبەهاء بەگ سەبارەت بە سەنجاوییەکان وەك ماری زامارکراویان لێهاتبوو[1].

چەند ڕۆژێ دوای جێگیر بوونی ئوردوی ئەمیر موفەخەم لە سەرپێڵی زەهاودا شونمانی ئەڵمانی کە بو کونسوڵخانەی ئەڵمان لە کرماشان هەڵبژێردرا بوو لەڕێی بەغداوە گەیشتە قەسری شیرین. هەروا کە سێکی گومانلێکراوی تر بەناوی "نیدەر مایەر" کە لەدواییدا ئاشکرا بوو کە لە سیخووڕە کارامەکانی ئەڵمانە گەیشتە قەسر وچەند ڕۆژێ میوانی باوکم بوو[2].

---

[1] سێ شەمە شەشەمی ئاوریلی ١٩١٥ موستەشار ئەلدەولە وەزیری ناوخۆ ڕایگەیاند پرنس ڕویس وەزیری موختاری ئەڵمان گەیشتە قەسری شیرین ولەهەمان کاتدا ئەمیرموفەخەمی بەختیاری حوکمداری کرماشان بە تەلوگراف ڕایگەیاند کە ڕەئوف بەگ فەرماندەی نیزامی عوسمانیەکان لە خانەقین بەگەرمی داخوازی بەدەست دانەوە ویا گوێماڵی سەمسام ئەلمەمالیك سەرۆکی عێلی سەنجاوی دەکات وهەندێ مەرجی تریشی خستوەتە ڕوو، ووتوویەتی ئەگەر ئەم داخوازیانە جێبەجێ نەکرێن بە هەزاروپێنج سەد سوارەوە هێرش دەبەمە سەر کرماشان. بڕوانە کتێوی ایران در جنگ بزرگ، دانانی مۆرخ الدەولە سپهر، تهران، چاپخانەی بانك ملی ایران١٣٣٦، ص١٦٠.

[2] اوسکار فون نیدر مایر Oskar vender Mayer کە لەسیخوڕە یەکجار بەناوبانگەکانی ئەڵمان وخزمەت وچالاکیەکی زۆری لە ئەفغانستاندا کردبو. لە لاپەڕە ٤٧ی کتێبەکەیدا بەناوی زیر افتاب درخشان ایران Unterberg Gluttons Iran's کەلەڕێگای یەکێ لە دۆستەکانمەوە هەڵیان گەڕاندەوە بۆم سەبارەت بەم ڕووداوە بەم شێوەیە دەنووسێ: نزیکی قەسری شیرین کە سەرەتای خاکی ئێرانە، دەستەیە لەسوارەکانی حوکمڕانی سنوور سەمسام ئەلمەمالیك پێشوازییان لێمان کرد، وبۆ ڕێز نیشاندان سەبارەت بە ئێمە دەستمان کردە یاری جۆراو جۆر وڕمبازی وچالاکی تر لە قەسری شیرین سەلاویان لە چەند هەڤاڵێکی ئێمە کردبوو وهەواڵی نوێیان لە کرماشانەوە هاورد لە کەناری ڕووبارەکەدا کۆشکێکی گەورە بە دالانێکی فراوانەوە و زۆر جوانەوە بۆ نشیمەنی ئێمە تەرخان کرد. دوایی چومە سەر تەپەیەك کە کۆشکێکی پتە وموحکەمی فەرمانڕەوای تێدا بوو، لەوێ پیاوێکی پیر بە

سوێلێکی سپییەوە کە زۆر ڕێزدار بوو لەگەڵ جەمعێ لەسەرکردەکان کە لای دانیشتبوون خزمەتیان کردین. سەبارەت بە ڕووداوی شەڕی نێو دەوڵەتی و ڕووداوەکانی ئەم دواییەی سەر سنوور دانوستانمان کرد ودوایی حوکمڕانمان بینی، لەگەڵ ئەویشدا گفتوگۆمان کرد. دوای چەند ڕۆژێ هەڤاڵەکان سەبارەت بە بارودۆخی سنوور زانیارییەکیان پێداین وبۆم ڕوون بووەوە کە جەمعی زۆر لە سیخوڕە مەترسیدارەکان کە زۆربەیان لە کارمەندانی ئینگلیسن لە بەغدا لەو ناوچەی سنوورەدان. من نەمتوانی شتێ دژی ئەوانە بنووسم، بەڵام توانیم چەند تەلوگرافێ کە دەیانویست بۆ تاران بنێرن بخوێنمەوە و گومان دەکەم بەشێك لەو تەلوگرافانەیان بۆ تاران نەنارد یاوەك لە دەقەکاندا دەست کارییان کرد.

لە کرماشانەوە دەستەیەك سواری ٢٥ نەفەری کە شونمان ئامادەی کردبوو بۆم گەیشت، زۆر خۆشحاڵ بووم کاتێ زایلەر وکاروانەکەی گەیشتبوونە خاکی ئێران، زایلەر ئاگادارمانی کرد کە ڕەئوف بەگ بە لەشکرێکەوە هاتووەتە خانەقین. ئێرانیەکانیش ئەم هەواڵەیان پێگەیشتبوو ، ونیگەرانی وناڕەحەتیەکی فراوان لەنێوانیاندا پەیدابووبوو.

لە گفتوگۆ جیاوازەکانی حوکمڕاندا چونکە خۆیان بەوڕادەیە بەهێز نەدەزانی کە بەرەنگاری ئەم جۆرە لەشکرە بکەن تکای لەمن کرد کەهەرچۆنێ بووە نەهێڵم ڕەئوف بەگ بێتە خاکی ئێرانەوە. بیروباوەڕی ئەو ڕوون ومەنتقی بوو ولەوان وا تێدەگەیشت کەلەبەر کێشەیەك لە ئەنجامی شەڕدا لە ئێران هاتووەتە پێشەوە سیاسەتێکی ڕاست ودروست بەکارنەبراوە. ولەبەرئەوەی هەستێکی دۆستانەی سەبارەت بە ئەڵمان پێشاندا بوو کە جێی موتمانەی تەواوی ئێمە بوو، لەبەر تکا وداخوازیەکانی ئەو باڵوێزی ئەڵمان بۆ دانوستان لەگەڵ ڕەووف بەگدا لە خانەقین مابووەوە، وئاگاداریم کرد دوای چەند ڕۆژێك سەمسام ئەلمەمالیك بە جەمعێ سوارەوە لەسەر سنوور پێشوازی لە دوو باڵوێزەکە کردبوو، و هاتنە لای ئێمە.

بارودۆخەکە لە بەرنامەی هەڕەشەیەکدا کە ڕەئوف بەگ بۆ حوکمڕانی کرماشانی ناردبوو پێچیدەو ئاڵۆز بووبوو، لەبەر تکای سەمسام ئەلمەمالیك باڵوێزەکەمان موداخەلەی کردبوو توانیبووی ڕەئوف بەگ لە هاتنە خاکی ئێرانەوە مەنع بکات، هەتا ئەنجامی دانوستانەکەی لەگەڵ حوکمڕانداڕوون دەبێتەوە. لەیرادا لەنێوان ئەم دوو لەشکری دوژمنەدا کە بەرامبەری یەکتری ڕاوەستابوون بەپەلەیەکی فراوانەوە هێزەکانیان بتر دەکرد وئامادە نەبوون گوێڕایەڵی داخوازیەکانی یەکتری بن.

ئێمە نەخشێکی عەجیب وسەرسوڕهێنەرمان کەوتبووە ئەستۆ. گومان لەوەدا نەبوو کە چەکی چاکتر هێزی نیزامی وسەربازی مەزنتر بەدەست عوسمانیەکانەوە بوو و بەئاسانی دەیانتوانی لە ماوەی دوو درۆژێکدا بێ بەرگری بەو هێزەوە بێنە خاکی ئێرانەوە، بەڵام کە گەیشتنە ناوچەی شاخ وکێوەکان کە ڕێگای تری تێدا نیە تایفە وهۆزانی تیشتەجێی ئەوناوچانە کە لە شەڕی بچووکدا کارامەن ئەو کاتە ڕێی تێدەچێ زۆر زوو بشکێن و ئەم کارە

دوای بیست ڕۆژ وەزیر موختاری ئەڵمان لەگەڵ وەزیر موختاری نەمسادا گەیشتنە قەسری شیرین وباوکم خزمەتێکی گەرمی لێیان کرد. دوایی هەردوو وەزیرە موختارەکە هاتنە سەرپێڵی زەهاوو ماوەی یك دوو ڕۆژ مانەوە، لە ئۆردووەکەدا لەگەڵ ئەمیر ئەفخەمدا گفتوگۆیان کرد. وەکو بڵاوبووەوە ودوای چەند ڕۆژێك ئەم هەواڵە حەقیقەتی پەیدا کرد کە ئەڵمانەکان ئەمیر موفەخەمیان ڕازی کردووە کە لەشکرەکەی لەو شوێنەوە بگوێزێتەوە وبگەڕێتەوە کرماشان، لەگەڵ ئەم بارودۆخە ناخۆش ودژوارەدا ئەمیر موفەخەم تەنها لەبیری قازانجی خۆیدابوو. کاتێ کە لە کرماشان کەوتە ڕێ بەسەرکردەکانی هۆزو عەشایرەکانی ڕۆژئاوای ڕاگەیاندبوو کە لەسەر پێڵی زەهاو بگەنە لەشکرەکەی.

ئەسەدوللابەگ وقەنبەر سوڵتان سەرکردەی یەکێ لە تیرەکانی قەڵخانی زیندانی کردو ڕەشید ئەلسوڵتان کە من زامنی بووم فەلاقەیان کردو خستیانە زیندانەوە ولەهەر یەکێ لەوانە هەشت هەزار تومەن جەریمەی لێ سەندن. سلێمان خانی ئەمیر ئەعزەمیش بە جەمعێکی فراوانی سواری کەلورەوە گەیشتنە لەشکرەکەی، بە گەیشتنیان ئەمیر موفەخەم کەریم خانی سەردار نەسرەتی برایی خستەزیندانەوە. سوارەکانی کەلور هێشتانە جێگیر نەبوو بوون شەڕوشۆڕێکیان دەست پێکرد ولەگەڵ لەشکرەکەی ئەمیر موفەخەمدا کەوتنە شەڕەوە. هەروەك

ئەنجامێکی یەکجار خراوی لێ دەوەشێتەوە. ئەگەر ئێمە بتوانین سولح وئاشتییەك بەرقەرار بکەین وئەگەر باڵوێزەکەمان کارێکی بەرچاوی لەم بوارەدا بکردایە خۆشەویستی وهەستێکی چاکمان لەلایەن ئێرانیەکانەوە بۆ پەیدا دەبوو.

بەوپەڕی ڕێزەوە لەلایەن ئەمیر موفەخەم لە سەرپێڵی زەهاو خزمەتمان لێ کرا. ئەگەر بمەوێ هەموو دانوستانەکان بنووسم درێژخایەنە ومەلەل ئاوەرە. دوای چەندگفتوگۆیەك ڕەشنووسی گرێبەستی بۆ عوسمانیەکان ئامادە کرا. دەمزانی ڕەئوف بەگ قبوڵی ناکات مەگەر لە ئەستەمبوڵەوە فشارێك بهێنرێت بۆیە ئامۆژگاری ئێرانییەکانم کرد بەهەر شێوەیەك بێت نەکەونە شەڕەوە لەگەڵ عوسمانیەکاندا وئەم مەوزوعەم زۆر بە گرنگ ژمارد بوویان، ئامۆژگاریانم کرد وبەرەو ناوچە شاخاویەکان پاشەکشێ بکەن. ئامۆژگاریەکەمیان گرتە گوێ بەپەلە فەرمانی پێویست بۆ حوکمڕانی قەسری شیرین دەرچوو بۆ تەرجوومەیەکی ڕوون وڕەوان. لەم بوارەدا بڕوانە کتێوەکەی اوسکار فن نیدر مایر، زیر افتاب سوزان ایران، ترجمەی کیکاوس جەهانداری ، تهران ١٣٦٣ص ٦٠– ٦٤.

چادر وشت ومەکەیان بەجێمابەڵام لەبەرامبەر ئەوەدا کەلورەکان نزیکەی سێ سەد سەر وڵاخی سواری وچوار سەد قاتریان کە لە تەویلەکەی ئەمیر موفەخەمدا بوو تاڵانیان کرد، لەگەڵ ئەم فەزیحەت ورسواییەدا تەماحی ئەم حکومڕانە کەم نەدەبووەوە. لە ئەمیر ئەعزەم سەد هەزار تومانی داخوازی کرد ومەحمود خانی کوڕی فەروخ خانی عێلخانی بۆ فەرمانڕەوای کەلور هەڵبژارد و دیاریو خلعەتی پێشکەش کرد. کەلورەکانیش کە هەواڵی ئەمدانانو سەپاندنە بێ کات وشوێنەیان بیست بەگشتی لەدەوری عەباس خانی ئەمیر مەخسوسدا کۆبوونەوە ولەلایەن خۆیانەوە چەند کەسێکیان ناردە لای حوسەین رەووف بەگ وملکەچیو گوێ فەرمانی خۆیان سەبارەت بە دەوڵەتی عوسمانی ڕاگەیاند. لەولاوە حوسەین رەووف بەگ لەشکرەکەی کۆکردەوە وعەشایرەکانی هەردوو بەری ئاگادارکرد لە تایفەکانی جافی مورادی وعێلی دزە[1] نزیکەی هەزار سوار ولە عەرەبەکانی دەوروبەری خانەقین وقزل ڕەباتیش نزیکەی هەزار سوارێکی تری لێ کۆبووەوە، کە لەگەڵ هێزی عەسکەرەکاندا کۆیان نزیکەی پێنج هەزار کەسیك دەبوون.

هاتنی عوسمانیەکان بۆ ئێران وپاشەکشێی ئەمیر موفەخەم

من لەگەڵ سوارەکانمدا لە نیو لەشکرەکەی ئەمیر موفەخەمدا بووم، بەڵام لەبارودۆخەکە ولە بەندکردنی سەرکردەکانی عێلاتی کەلور وگۆران وبەتایبەت زیندانی کردنی ڕەشید ئەلسەلتەنە یەکجار نیگەران وناڕەحەت بووم وڕەنجم دەکێشا، لەبەر خاتری ئەوان نەمدەتوانی لە ئۆردووەکە دوور ببمەوە، ئامۆژگاری و شەفاعەتەکانم لە خانی حوکمڕاندا کاریگەری نەبوو ولە هەشت هەزار تومەنە جەریمەکەی چاوی نەدەپۆشی، ناچاربووم لەلایەن خۆمەوە قەبزی هەشت هەزار تومەنم دا بە حوکمڕان تا ڕەشید ئەلسەلتەنە وقەنبەر سوڵتانم ئازاد کرد. لەجێی ڕەشید ئەلسەلتەنەدا ڕەشید ئاغای برای وەك بارمتە هێڵامانەوە، ئەسەدوللابەگی قەڵخانیش لە زینداندا مایەوە، دەوای دانی هەشت هەزار تومەن ئەویش بەرەڵا بکرێت.

---

[1] ناوی ئەم عێلەم نەبیستووە، وابزانم ئم ناوە عەلی ئەکبەرخان بە هەڵە نووسیوویەتی. "وەرگێڕ"

که هەر لەو دوو ڕۆژەدا ئەم دوو کەسە مەرەخەس کران وهاتنە چادرەکەی منەوە هەواڵ گەیشت کە بەها بەگ لەگەڵ بەشێك لەشکری تورکدا گەیشتووەتە کانە نەوتەکانی نەوت شا و حوسەین ڕەووف بەگیش لە هێڵی جادە وشاخی ئاقداغەوە لە دەوروبەری قۆرە توووەوە هێرشی بۆقەسری شیرین هێناوە. ئەمیر موفەخەم نامەیەکی بۆ سەمسام ئەلمەمالیك ناردبوو هەرکاتێ تورکەکان هێرشیان بردە سەر قەسری شیرین بێ شەڕو بەرگری ئەو شوێنە جێبهێڵە وچۆڵی بکە.

کاتێ پێشڕەوی هێرشکەر دەگاتە نزیك قەسری شیرین، باوکم بە ژن ومناڵەوە لە ڕووباری ئەڵوندەوە تێدەپەڕێ ولەڕێی گاومیشان وجگەر لوەوە خۆی گەیاندە سەرپێڵی زەهاو وئۆردووەکەی ئەمیر موفەخەم.

ئەو ڕۆژە بەهاری ساڵی ١٢٩٤ ڕێکەوتی ١٩١٥ بۆ من تاڵترین وناخۆشترین ڕۆژەکانی ژیانم بوو. دەمان بینی لەلایەکەوە لەشکری بێگانە هاتووەتە خاکی ئێرانەوە وبە گوستاخی وبێ پەروایییەوە حوکمڕانیان دەکرد، و لەلایەکی ترەوە فەرمانڕەوای بێ خەبەری ئەیالەت لە دووری پێنج فەرسەخی سنووری داگیرکراوەوە بە زەبوونی وبێ دەسەڵاتییەوە بەرتەکیی نیشان نادات. بیروفیکری تەنها لە دەوری داهاتی خۆیدا دەسوڕێتەوە، و لەم ولەو سواڵ بکات وجەریمەیان لێ بسێنێت.

لە ڕۆژی گەیشتنی حوسەین ڕەووف بۆ قەسری شیرین عەباس خانی ئەمیر مەخسوس لەگەڵ جەمعێ سوارانی کەلوردا چوونە خزمەتییەوە، ئەو ئەوانی لە ڕزگارکردنی سلێمان خان ئومێدەوار کرد. ولەو ڕۆژانەدا یوسف خانی ئەمیر موجاهیدی بەختیاری لەکاتی گەڕانەوەیدا لە ئەوروپاوە لەڕێی بەغداوە گەیشتە قەسری شیرین ولەگەڵ حوسەین ڕەووفدا بە درێژی دانووستانی کرد وئەو هاتە سەرپێڵ ولەگەڵ ئەمیر موفەخەمدا گفتوگۆی کرد ودووبارە گەڕایەوە قەسری شیرین ودوا شەوی لەگەڵ کەسێکدا کە مووچە خۆری تورك بوو، دەیانووت گوایە جێگری کونسولگەری عوسمانیە لە کرماشاندا گەڕایەوە ئوردووەکە وهەردووکیان لەگەڵ ئەمیر موفەخەمدا دانوستانیان کرد.

کەم کەم بڵاوبووەوە کە خانی حوکمڕان لەڕێگای ئەمیر موجاهید ونێردراوەکەی تورکدا نزیکەی دوانزە هەزار لیرەی پێدراوە بەمەرجێ بەپەلە بەرەو

کرماشان پاشەکشە بکات. دوای ڕۆژێ ئـەمیر موفەخـەم بـە پەلـە فـەرمانی بزافـی لەشـکرەکەی دا. لـەم کاتـەدا هـەموو عێلـی سـەنجاوی لـە گـەرمیانی سـەنجاوی لەدەشـتی قـەڵا شـاهین وبـشێوە ودەوروبـەری سـەرپێڵ کۆبووبوونـەوە. هەرچـی تەلاشمان کرد کە حەرەکەتی ئۆردووەکە دوو ڕۆژێ دوا بخات هەتا عێلی سەنجاوی لە پێشیەوە بگوێزێتەوە سوودی نەبوو، لە پاتاق بالاتـاق تێپـەڕی. ئێمـەش ناچـار فـەرمانی کۆچـمان دا وعێـل بـە وەزعێکـی پەرێـشان وناهـەموارەوە بـەدوای ئۆردووەکەوە کەوتە ڕێ. ژنانی عێل هەرکاتێ دەگەیشتنە سـەربازانی ئۆردووەکـە جنێوی سـوکیان پێـدەدان. مـن وسـەردار ناسـر وسـالار زەفـەر لەگـەڵ سـێ سـەد سواردا ئەو ڕۆژ وشەوە لەسەرپێڵدا لەنێوان هێزەکەداماینەوە وکەوتینە دوای عێل تا تێکڕا لە پاتاقەوە سەرکەوتن.

ڕۆژی حەوتـەم لەگـەڵ خۆرهەڵاتنـدا بینیمـان کـە پێـشەڕەوی لەشـکرەکەی حوسـەین ڕەووف لـە هێڵـی جادەکـەوە گەیـشتنە ملـە یـاقوب، ولەپێـشیانەوە سوارەکانی کەلور لە دەبینران، گەیشتنە سـەرئاوی گـەرمی قـەڵا شـاهین. بۆمـان ڕوون وموسەلەم بوو کـە حوسـەین ڕەووف بـەگ بـە ئاگـاداری وڕەزامەنـدی ئـەمیر موفەخەم جوڵاوەتەوە وهەواڵی پارە وەرگرتنی دەبێت ڕاست بێت.

لە پاتاقەوە هاتینـە سـەرەوە وسـەیرمان کـرد ڕەشـید ئەلـسەلتەنە وبراکـانی قـادر ئاغـا ونـادر ئاغـا لەگـەڵ قەنبـەر سـوڵتانی قەڵخانیـدا جـەمعێکی کـەم چاوەڕوانمانن مەعلوم بوو کە براکانی ڕەشید ئەلسەلتەنە بـێ ڕەزامەنـدی ئـەو لـە ملـەی پاتاقـدا ڕێ لـە لەشـکرەکەی ئـەمیر موخـەم دەگـرن بـۆ ئـازادکردنی بـرا وزیندانیەکانیان، چونکە براکەیان نا دۆزنەوە ئەحمەد سوڵتانی قەڵخانی کە ئـەمیر موفەخـەم کردبوویـە سـەرکردەی تایفـەی قـەڵخانی لـەنێوان لەشـکرەکەدا دەسـت گیری دەکـەن بـەزۆر ڕایدەکێشنە کـەناری جادەکـەوە ولـەنێو درەختـە چـڕەکانی جەنگەڵەکەدا دەی کوژن، ڕەشید ئەلسەلتەنە لەم ڕووداوە زۆر ناڕەحەت دەبێـت، منیش هەروەك لەم کردەوە دڕندانە ناڕازی بووم بەڵام قسەی سووکم پێیان نەکرد.

هەوڵدان بۆ ئازادکردنی زیندانیەکان

هەر لەوێدا لە خزمەت سەردار ناسری برامدا لەگەڵ سـەرکردەکانی گۆرانـدا بـۆ ڕاوێژگاری ومەشورەت ودانوستان دانیشتین وبارودۆخەکەمان تاوتوێ کرد. سلێمان خانی ئەمیر ئەعزەم سـەرکردەی یەکـەمی کـەلور لەگـەڵ براکەیـدا زینـدانی بـوون،

پاشماوەی کەلورەکانیش لەگەڵ عەباس خانی ئەمیر مەخسوسدا خۆیاندابووە پاڵی حوسەین رەووف وکەوتبوونە شوێنی.

جەهانبەخش خان سەرکردەی تایفەی تفەنگچی هەڵوێستی ڕوون بوو،لەگەڵ ئێمە وڕەشید ئەلسەلتەنەدا دژایەتی وکینەی هەبوو چاوەڕوانی هەلێك بوو کە بڕواتە پاڵی دوژمن. تایفەکانی جاف وسنی مەزهەبەکانی هاوسێمان لە دڵەوە لایەنگیری عوسمانیەکان بوون. لەلایەکی ترەوە لەشکرەکەی ئەمیر موفەخەمیش بڕیارە تا یەك دوو ڕۆژی تر بەرەو کرماشان پاشەکشێ بکات، لەم بارودۆخەدا لە پێش حوسەین ڕەووف بەگدا تەنها ئێمە دەمێنینەوە.

دوای تاوتوێ کردنی ئەم بارودۆخە بڕیارمان دا بە هەر بەهایەك بووە بۆ ئازدکردنی زیندانیەکان هەوڵ وکۆشش بدەین.

ڕەشید ئەلسەلتەنە وقەنبەر سوڵتانیش هەر لەو مەجلیسەدا لەگەڵ ئێمەدا پەیمانیان بەست وسوێندیان خوارد کە تا دوا دڵۆپی خوێنیان شان بەشانی ئێمە لەبەرامبەری عوسمانیەکاندا ڕاوەستن وبەرگری بکەن.

بەگشتی بە ئامانجی ڕزگاری زیندانیەکانەوە بۆ ئۆردووەکە کەوتینە ڕێ وسوارەکانی سەنجاویشمان ئاگادارکرد کە سەرجەم لە "کرند" بگەنە ئێمە لەگەڵ سادات وسەرکردەکانی کرندیش هاوپەیمان بووین لەلایەن سلێمان خانی ئەمیر ئەعزەم کە زیندانیی ئەمیر موفەخەم بوو بەهۆی سەید ڕۆستەمی گۆرانەوە هەواڵی ئەوی پێمان گەیاند و وەڵامان دایەوە کە لە هەوڵ وکۆشش داین بۆ ڕزگارکردنی، ئەویش بەڕووکەش هاتە نێو عەهد وپەیمانەکەمانەوە. چون ئەخلاق وڕەفتاری ئەمیر موفەخەمم لەوان چاکتر دەناسی، داخوازیم کرد کە سەبارەت بە زیندانیەکان گفتوگۆ بکەم. شەست کەس لە خزمەتکارەکانی خۆم و هۆزەکەم کە لە ئازایی ودلێریان دڵنیا بووم لەگەڵ خۆمدابرد. کە گەیشتینە ئۆردووەکە ئەمیر موفەخەم لەگەڵ جەهانبەخش خانی زەرغامو ئەلسەلتەنە ونەسیر دیوانی فزونی سکرتێری دار ئەلحکومە دانوستانیان دەکرد، بە گەیشتی من کۆبوونەوەکەیان تێك چوو، و بە هاوڕێکانم ڕاسپارد کە لە دەوری ئۆردووەکە ئامادەبن. ئەمیر موفەخەم پێمی ووت دەڵێن کە ئەحمەد سوڵتانی قەڵخانی بە فیتی تۆ کوژراوە بەڵام من باوەڕم نەکردووە. سوێندم بۆ خوارد کە من لەم ڕووداوە بە هیچ جۆرێك ئاگادارنیم

ودەستم تێکەڵاوی ئەم تاوانە نەکردووە لە کانگای دەڵمەوە لەم ڕووداوە ئازردە ومەلولو داخدارم، بەو شێوەی کە بۆ من ڕوون بوەتەوە ڕەشید ئەلسەلتەنەیش لەم ڕووداوە بێ خەبەرە، براکانی بێ ڕەزامەندی ئەو ئەم کردەوە قێزەونەیان ئەنجام داوە. ووتی بیستوومە سەبارەت بە ڕزگارکردنی زیندانیەکان عەهد وپەیمانتان بەستووە. ووتم بەڵێ، هەر بۆ ئەم کێشەیە هاتوومەتە خزمەتت، هەموو سەرکردەکانی سەنجاوی وگۆران مەرخەسی زیندانیەکان لە تۆ داخوازییانە ئەگەر ڕازی بیت ئەوە هەموویان بەگشتی ملکەچن وگوێڕایەڵ، ئەگەر ڕازیش نەبیت ئێمەیش بەناچاری لەگەڵ زیندانیەکاندا هاودەنگ دەبین. ووتم ئاغای ئەمیر موفەخەم لەشگری بێگانە دە فەرسەخیان لە وولاتەکەمان داگیرکردووە وعێلی کەلوریش کەوتوونەتە دوایان وبوونەتە لایەنگیریان، خۆت لە هەرکەسێ چاکتر ڕادەی دوژمنی حوسەین ڕەووف بەگ سەبارەت بە ئێمە دەزانیت، لەشکرەکەی تۆ تا چەند ڕۆژێکی تر لەم شوێنەدا نامێنێ ودەڕواتە کرماشان، ئێمە لەبەرامبەر عوسمانیەکاندا تەنها دەمێنینەوە ناچارین لە بوونی خۆمان بەرگری بکەین وئەم بەرگرییە لە وزەی ئێمەدا نیە، چاکترە نەوازشت وعینایەت بفەرمیت زیندانیەکان بەرەڵا بکرێن کە لە نەوازشتی تۆ ودەوڵەت ئومێدەوار بن. ڕووی کردە نەسیر دیوان و ووتی ڕوون بووەوە ئەوەی بیستم ڕاست دەرچوو. بەرگێکی قورئان بەسەر پشتیەکەیەوە بوو، وتم ئاغای ئەمیر موفەخەم بە سورەتی ئەم کەلامی پەروەردگارە سوێندت دەدەم زیندانیەکان ئازاد بکە ومەبە هۆی خوێن ڕژاندن. ووتی بە مانا ئەگەر مەرەخەسیان نەکەم خوێن دەڕێژرێ؟ وتم بەڵێ ڕێی تێدەچێت ولەو باوەڕەشدام. وتی گۆرانەکان بەڵێنو تەعەهودێك کە کردوویانە وئەو بەڵگەنامەیەت بە ئێمە سپاردووە دەبێت جێ بەجێ بکەن. لە تەماحو چاوچنوکیو وتەنگ نەزەری ئەم پیاوە دووچاری سەرسوڕمان بووم. وتم پارەی نەقد لە وزەدا نیە وکاتی بەڵگەنامەکانیش بەسەرنەچووە، دڵنیابە لەسەر کات و مەوعیدی خۆیدا دەیدەن. وتی ئێستا بڕ وعەسر بێرەوە تا تەرتیبی بەرەڵاکردنیان بڕەخسێنین.

گەیشتمە ماڵ باوکم داوامی کرد، فەرمووی ئەتەوێ چی بکەی؟ پێم ڕاگەیاند دەمانەوێ سەرجەم زیندانیەکان بەرەڵا بکەین وتێکڕایش بۆ ڕاوەستان لە بەرانبەر حوسەین ڕەووف بەگدا ئامادەین. فەرمووی دەوڵەتی تورکمانت کردوەتە

دوژمنمان، ڕازی نیم سوکییەك بە ئەمیر موفەخەم بکرێت. بەڵام من بەوپەڕی سەرسەختییەوە قسەکانیم ڕەدکردەوە، وسووربووم لەسەر بڕیارەکەی خۆم.

نزیکی عەسر لەگەڵ سەید ڕۆستەمی گۆراندا گەڕاینەوە بۆ ئۆردووەکەی ئەمیر موفەخەم، ئەمجارە لەبەرئەوەی دڵیان پیس نەبێت وگومان نەکەن لە چوار پێنج نەفەر زیاترم لەگەڵ خۆمدا نەبرد. کاتێ هاتینە ژورەوە بینیم سوارەکانی جەهانبەخش خان وسالار مەنسور سەرۆکی گۆران دژی ئێمە ڕیزیان بەستووە وئامادە وەستاون. سەرەتا کەوتمە بیرۆکەی گەڕانەوە بەڵام مەترسی گەڕانەوە بترتر بوو تەوەکولمان بەخوا کرد وهاتینە چادرەکەی سەردار موعەزەمی کوڕی ئەمیر موفەخەمەوە، نزیکەی دە چەکدار لەگەڵیدا دانیشتبوون وپەنجا کەسێك لەدەوری چادرەکەی وەستابوون. سەردار موعەزەم کە دیمی ڕەنگی تێکچوو، خەریك بوو قلیانی دەکێشا، کاتێ دەستی برد کەسەری قلیانەکە بۆ دەرکردنی دووکەڵەکەی هەڵگرێ دەستی دەلەرزی بچڕ بچڕ هاتە قسە وبە لەحنێکی گاڵتەئامێزەوە وتی ئاغای سەردار ئەو هەزار توومەنەی من چی لێهات؟ هاوڕێکانم کە لەگەڵ خۆمدا هاوردبوومن هەستیان بە مەترسیەکەی کرد وبەدوای یەکتریدا ئاماژەیان بۆم دەکرد. منیش چونکە ئاماژەکانیانم بە زیانبەخش دەزانی پشتم تێیان کرد. لەم بەینەدا سەیرمکرد محەمەد حوسەین خانی بەختیاری "چوارلنگ"ی لەگەڵ بیست چەکداردا وفیشەکیان بردوەتە پێشەوە وهاتنە چادرەکەی ئەمیر موفەخەمەوە. لەوەڵامی سەردار موعەزەمدا وتم: هەروەك کاتی بەڵگە وسەنەدەکانی تۆ نەهاتۆوەتە پێشەوە، هەروەك ئیمڕۆیش ڕۆژی شەمەیە بەڵام کاتێ کەهاتم بۆ ئەیرا خواجە فەرەجی جولەکەی بازرگانی کرندیم بینی ولەگەڵ خۆمدا هاوردوومە هۆدەکەوە تا پارەکەی ئێوە ئامادە بکات. وتی هۆدەکە لە کوێدایە؟ وتم لەو کاروانسەرایەی کە بەدیوارەکەی ئۆردوگاکەوە چەسپاوە، سەید ڕۆستەم لەم قسەی من سەری سوڕما وتی خواجە فەرەجت لەکوێ بینی؟ وتم سەرم سوڕدەمێنی یەك چارەك سەعات تۆم بۆ گفتوگۆ لەگەڵ ئەودا دواخست تازە ئەم پرسیارە دەکەی؟ ئاغا زانی کە من بۆ ڕزگار کردنی خۆم دەستم داوەتە ئەم فێڵە ئیتر قسەی نەکرد. سەردار موعەزەم وتی ئەگەر بڕۆیت کەی

دەگەڕێیتەوە؟ وتم ڕێگاکەی سەد پێیەك دوورتر نیە، ئەگەر پارەکەی نەقد بێت هەرکاتی ژماردنەکەی پێویستە.

لە حەقیقەتدا شەنە لە مەنە کەمتر نەبوو، کوڕیش وەك باوك بە تەماحی پارەوە بە دەستی لەرزۆکەوە دوکەڵی قلیانەکەی دەرهاورد و وتی بڕۆ وزوو پارەکە بهێنە. هاتمە دەرەوە گوڵ نەزەر ویستی هێستری سوارییەکم بێرێت، بەئەنقەست بەدەنگی بەرز ووتم پێویست ناکات هەر ئێستا دەگەڕێمەوە. کە گەیشتمە پێچ ودیواری کاروانسەراکە بەپەلە خۆمم گەیاندە چەند دەوەنە بەردێکی گەورە بەیەکێ لە خزمەتکارەکانم ووت بڕۆ قاتری سوارییەکەم بۆ بهێنە وبە خزمەتکارەکەی سەید ڕۆستەمیش بڵێ ئیتر من ناگەڕێمەوە ئۆردووەکە. دوای گەیشتنمە ماڵ وگەڕانەوەی سەید ڕۆستەم فەرمانمان دا سوارەکانی سەنجاوی و گۆران تێکڕا سەنگەرەکانی سەرەوەی ئۆردووەکە بگرن وئامادەی شەڕبن. لەم بەینەدا میرزا عەلی خانی عێراقی پێشکاری ئەمیر موفەخەم ونەسیر دیوان فزونی سکرتێری دار ئەلحکومە هاتنە چادرەکەمان ووتیان ئەمیر لەم خراو تێگەیشتنە سەری سوڕماوە وئەسەف بارە وئێمەی ناردووە کە ئەم خراو تێگەیشتنە نەهێڵین. منیش ووتم بەڵێ، ئێستا کە سەرنەکەوتن من دەستگیربکەن ئێوەیان ناردووە تا ئەم بەین تێکچوونە چاککەنەوە، بەڵام ئەم بەین تێکچوونە تەنها پەیوەندی بە ئازادی وبەرەڵاکردنی زیندانیەکانەوە هەیە وئەگەر ئەم کارە هەر ئیمڕۆ نەکرێت شەڕ دەقەومێ. نەسیر دیوان ومیرزا عەلی خان ووتیان ئێستاکە شەوە، بەڵێن بدەن کە ئیمشەو بە ئارامی تێپەڕێت، سبەی زوو لەگەڵ خۆرهەڵاتندا سەردار موعەزەم یەتە ماڵتان، ئەوەی داخوازی تۆیە هەر ئەوە دەبێت ئەنجام بدرێت. ووتم بەمەرجێك کەسێك ئیمشەو لە شوێنی خۆیدا نەجوڵێتەوە و ئێمەیش سەنگەرەکانی خۆمان دەپارێزین، بەڵام شەڕ ناکەین چاوەڕوان دەبین.

دوای ڕۆیشتنیان کەوتینە گفتوگۆ وراگیری وراوێژکاری. بڕیارماندا ئەگەر سبەی سەردار موعەزەم زیندانیەکانی لەگەڵ خۆیدا نەهاورد دەستگیری بکەین. بۆ ئەوەی ئەم کردەوەیە لەماڵی ئێمە ڕوونەدات ڕۆیشتینە ماڵی ئیحتیشام ئەلمەمالیك حوکمڕانی کرند و ویستمان هەر لەوێدا کوڕەکەی ئەمیر موفەخەم دەستگیر بکەین، هەواڵمان پێگەیشت کە سەردار موعەزەم ڕۆیشتووە بۆ ماڵی ئێمە. ئاغا سەید

عەزیزمان نارد کە بیهێنی بۆ ئەیرا، ووتبووی من لەلایەن ئەمیر موفەخەمەوە هاتوومە بۆماڵی سەمسام ئەلمەمالیك وکوڕەکانی، کارێکم نیە بە ماڵی ئیحتیشام ئەلمەمالیك. ئێمەیش ئیترلە بیرۆکەی دەستگیرکردنی دەستمان هەڵگرت وچاومان پۆشی. گەیشتینە ماڵ بینیمان سەردار موعەزەم لە خزمەتی باوکمدا دانیشتووە. ووتی هاتنی من بۆماڵتان لەبەر دوو شتە، یەکەم لە ڕووداوەکەی دوێنێ خراو تێگەیشتنو ولەیەك نەگەیشتن بووە وئەمیر موفەخەم هەرگیز نیەتێکی خراوی سەبارەت بە ئێوە نیە. ووتم لەم خاڵەیان چاو بپۆشە، خاڵی دەووەمیان باس بفەرمە. وەڵامی داوە، خاڵی دووەم کە ئەمیر ئامادەبووە هەموو زیندانیەکان بەرەڵا بکات، بەڵام ئێوەیش دەست لە ڕێزنەگرتنی هەڵبگرن، خوودی تۆ لەگەڵ مندا بێیت هەموو زیندانیەکان بە شەفاعەتتان ئازاد دەکرێن. ووتم من جارێکی تر نایەمەوە نێو ئۆردووەکەتان. باوکم ووتی، جەنابی سەردارمن بەڕیشی سپیەوە لەگەڵتا دێم. سەردار موعەزەم ڕازی بوو و لەگەڵ سەمسام ئەلمەمالیکدا ڕۆیشتن. زۆری پێنەچوو باوکم گەڕایەوە وئەسەدوللابەگ وڕەشید ئاغای لەگەڵ خۆیدا هێنایەوە. پرسیم: کەلورەکان چیان لێهات؟ ووتیان ئەوانیشیان بەرەڵا کرد، بەڵام ئەمیر ئەعزەم نەهاتە ئەیرا ووتی ڕاستەخۆ دەڕۆمەوە ماڵی خۆم.

ئێمەیش کێشەکەمان بە تەواوبوو زانی وفەرمانماندا سوارەکان سەنگەرەکانیان جێبهێڵن. پاشماوەی عێلەکە لە دەشتی کرندا مابوونەوە. ڕۆژی دوایی کۆچیان کرد وبەرەو مایدەشتی سەنجاوی ڕۆیشتن. ئۆردووی ئەمیر موفەخەمیش کرندیان بەجێهێڵا وبەرەو کرماشان بەڕێ کەوتن. هەواڵی ئەم ڕووداوەمان بۆ دۆستانی شارنشینمان ڕەوانە کرد. کرماشانیەکان ڕێیان بە ئەمیر موفەخەم نەدابوو کە بێتە نێو شارەوە، چەند ڕۆژێ لە تاقوستاندا مایەوە تا بەتەلوگراف دەرکردنی لە تارانەوە گەیشت ومحەمەد خانی ئیقبال ئەلدەولە حوکمڕانی دەورەی جوانیم دووبارە بۆ حوکمڕانی ئەو دەڤەرە هەڵبژێررا وگەیشتە شار.

خۆ ئامادەکردن بۆ شەڕ

دوای ئەم ڕووداوانە وادیارە پێشڕەوی ڕەووف حوسەین لە خاکی ئێراندا تەنیا بۆ سەرکووت کردنی ئێمە بوو. بۆ ئەم مەبەستە لە قەسری شیرین خزمان

ودۆستانمان وهەر کەسێك ناوی سەنجاوی پێوەوە بوو دەستگیر وزینـدانی دەکـرد ودەکەوتـە ئـازار وئەشـکەنجەیان. حەمیـد خـانی باجـەلانی بـرای هاوسـەرەکەی سلێمان خانی سالار موقتەدری بە گوناهی خزمایەتی ئێمەوە ئیعدام کـرد ونـاوبراو کە لە سەرکردەکانی ناوداری هۆزی باجەلان بوو. شـازادە محەمـەد سـادق مـیرزای بـرای هاوسـەرانی مـن وسـەردار ناسـری بـرام کـە لـە قەسـری شـیرین بەرپرسـی تەلوگرافخانـە بـوو، دەسـتگیر کـرد ولەگـەڵ خۆیـدا هاوردیـە سـەرپێڵی زەهـاو. لەلایەکی ترەوە سەرۆکەکانی تایفەی سونی مەزهەبـەکانی باوەجـانی وەلەدبـەگی وجوانڕۆیی بۆ ئۆردووەکەی بانگهێشت کرد ئەوانیش سەرجەم چوونە خزمەتیـەوە وبەقـسەی ئـەوان گوایـە پـەیڕەوی لـە وێنـەری خەلیفـەی موسـوڵمانان دەکـەن، وفەرمانەکانی جێبەجێ دەکەن ودەگرنە ئەستۆ.

ئـەو یوزباشـی محەمـەد خـدر ئەحمـەد وەنـد چـەلەبی "هەمەوەنـد"[١]ی کـردە سـەرکردەیان ونـاردیـە نێـو عێلـی وەلەدبـەگی وباوەجـانی ولـە شـوێنێکدا کـە بـە "بەکرە"ی دەوڵەت ئاوا بەناوبانگە کە دەکەوێتـە سـەرەتای خـاکی کوردسـتانەوە ولە پشتی سەری ئێمەدا لەشکرێکیان بۆدروست دەکات. سلێمان خـانی کـەلوریش هەر کە لە زیندانی ئەمیر موفەخەم بەرەڵا دەبێت، بەپێـچەوانەی بـەڵێنێك کـە بـە ئێمەی دابوو ڕاستەوخۆ ڕۆیشتە لای حوسەین ڕەووف بـەگ وگوێڕایـەڵی وملکەچـی خۆیی نیشاندا. حوسەین ڕەووف، ئەدهەم بەگی یاوەری نارده نێوان عێلـی کـەلور وهـەردوو سـەرکردەی عێلەکـە بـە هـەموو توانـا وهێزێکیانـەوە لـەڕێی کفـراوەر وگواوەرەوە هاتنە هارون ئاباد "شا ئابادی ئیمڕۆ". حوسـەین ڕەووف بـەگیش بـە ئۆردووەکەیەوە لە پاتاق گوێزایەوە سورخە دیزە ولەم شوێنەدا زۆربەی عەشـایرە عێراقیەکان کە لەگەڵیا هاتبوون مەرەخەس کرد بگەڕێنەوە بۆ شوێنەکانی خۆیـان تەنها مەحمودپاشای سەرۆکی جافی موڕادی بە سی سوارەوە لای خۆی هێڵایەوە. لـە گۆڕانـەکانی ئێمـەیش ڕەشـید ئەلـسەلتەنە وسـەفەر خـان چـونکە خۆیـان لـە بـارودۆخێکی مەترسـیداردا دەبینـی بـە هـۆی پێـشینەی ئاشـنایەتی ودۆسـتایەتی لەگەڵ مەحمود پاشادا وموتمانە وەرگرتنیان لەلایـەن ئـەوەوە دێنـە ئۆردووەکـەی حوسەین ڕەووف بەگ ودەگەنە خزمەتی سـەرکردەی لەشـکرەکە، بـەڵام مـەحمود

[١] ئەم زاتە کوڕی خلە پەزەی ناودارە کە یەکێ لە سەرکردەکانی هەمەوەندە.

پاشا نەسیحەتیان دەکات کە کاروباری حوسەین ڕەووف بێ مایە وئەساسە، ئێوە نابێ لە وڵاتی خۆتان خیانەت بکەن وسەنجاوییەکان بە تەنها جێبهێڵن، بڕۆن پشتی یەکتری بە بتەوی ڕابگرن وپاڵپشت بکەن، ئەگەر تورکەکان سەنجاوییەکانیان لەناوبرد نۆرەی ئێوەیش دێت وسەرتان تیان دەبەن. لە کردەوەی خۆیان پەشیمان دەبنەوە وبەنهێنی دوای گەڕاندنەوەیان لە ئۆردووەکە داخوازی بینینی منیان کرد، منیش شەو لە ناوچەی چەقاپور چووم بۆ بینینیان بە توندی جنێو وسوکیم بە ڕەشید ئەلسەلتەنە کرد چونکە دۆستی بووم و ئەوم بە دۆستی خۆم دەزانی، ئەو حەقی بەمندا، بەڵام سەفەروخان بەدڵ وبەگیان لەگەڵ ئێمەدا بوو ، تەنها لەبەر هاوڕێیەتی وهاوکاری ڕەشید ئەلسەلتەنە ئەم کردەوەی لێ وەشابووەوە. لەدواییدا ناخۆشی لەنێوان دۆستاندا سڕایەوە. دووبارە پەیمان وبەڵێنمان موحکەم وبتەو کردەوە. لەنێو گۆرانەکاندا تەنها جەهانبەخش زەرغامو ئەلسەلتەنە بەهۆی دوژمنایەتی ورقەبەریەك لەگەڵ ڕەشید ئەلسەلتەنەدا هەبووی بەنهێنی پەیوەندی لەگەڵ حوسەین ڕەووف دا هەبوو.

ئاغا سەید ڕۆستەم پێشەوای ئاینی تایفەکانی ئەهلی حەقی سەنجاوی و گۆرانیش بەهۆی دوژمنی لەگەڵ سەفەر خاندا کە بینی ئەوان لەگەڵ حوسەین ڕەوف بەگدا پەیوەندیان نەماوە، چووە لای حوسەین ڕەووف بەگ وپەیوەندییەکی بەهێزی لەگەڵیدا پێکهێنا ودوو سێ جار هاتە سەنجاوی پەیامی پڕ لە هەڕەشە وگوڕەشەی لەلایەن حوسەین ڕەووفەوە هێنا وبەناوی خێرخوازیەوە بیروباوەڕی خۆیی دەخستەڕوو کە تورکەکان دەست هەڵگر نین وچاکترە لەم شوێنە کۆچ بکەن وماوەیەك لە دەوروبەری کرماشاندا جێگیر بن.

ئۆردووی حوسەین ڕەووف کە هاتە مایدەشت وچەند ڕۆژێك مایەوە جارێکی تر سەید ڕۆستەم گەڕایەوە. قسەکانی بە ئەندازەیەك مناڵانە وسوودخوازانە بوو کە منی دەمارگیر کرد، بە زبری وبەڕاشکاوی پێم گووت، ئاغا وا دیارە تۆ بوویتە باوەڕپێکراو وجێ موتمانەی تورکەکان کە ئێمە دەترسێنی ولەم شوێنە کۆچمان پێدەکەیت، بە ڕاشکاوی بە تۆ دەڵێم ئەگەر جارێکی تر خۆت یاوەك کوڕەکەت پێتان بڕواتە ئۆردووەکەی حوسەین ڕەووفەوە تۆ بە دوژمنی سەنجاوی وگۆران دەژمێردرێیت. دوای ئەم هەڕەشەیە ئیتر وازی لە ڕۆیشتنە لای حوسەین ڕەووف

هێنا بەڵام بەنهێنی لە نامە نووسیندا بەردەوام بوو بۆی، بەڵام ئاغا سەید عەزیزی برای هەمیشە لەبەر ئەم کردەوانەی سەرزەنشتی دەکرد.

سەرکوتکردنی جەهانبەخش خانی زەرغامو ئەلسەلتەنە

کەم کەم پەیوەندی جەهانبەخش خانی زەرغامو ئەلسەلتەنە لەگەڵ تورکەکاندا ئاشکرا وڕوون بووەوە، زۆراب سوڵتانی برای نارده خزمەتی حوسەین ڕەووف بەگ. ئێمەش موتمانە پێکراومان لەنێو ئۆردووی تورکەکاندا بەردەوام هەبوو، لەوانە عەلی خانی سەنجاوی کە موتمانە پێکراوێکی لێهاتوو وسیخورێکی هۆشیار وکارامە بوو–لەوێ دامان نا– ناوبراو دوکانێکی خواردەمەنی فرۆشیی لەوێدا دەمەزراند لەڕێگەی نێردراوەکانمانەوە بەردەوام ڕووداوەکان وهەواڵی هاتو چۆکەرەکانی ئۆردوومانی بۆ ڕەوانە دەکرد.

ڕۆژێک قاسیدێکمان لای ئەوەوە دەگەڕایەوە لەڕێگادا تووشی هەڵگری نامەکانی جەهانبەخش خان دەبێت بێ ئەوەی خۆی بناسێنێت کە سەنجاوییە دەیخەڵەتێنێ ونامەکەی لێ دەسەنێت. لەو نامەدا بۆ حوسەین ڕەووف نوسرابوو وەکو لە سکاڵای پێشوودا عەرزم کردی، دوو سەد سەرباز لەگەڵ مەتریلۆزێکدا بنێرە ئەیرا وبە مەحمودخان فەرمان بدە هەرکاتێ من ئاگادارم کرد لەلای شلە وزالو ئاوەوە هێرش بباتەسەر سەنجاوی، خوا حەز بکات بەم زوانە ئەوانە پەرت وبڵاو دەکەینەوە. لەگەڵ سەردار ناسر وسالار زەفەردا لەم بوارەوە بیروڕامان گۆڕییەوە و بڕیارماندا کە پێویستە هەرچی زووترە دوژمنی ناوخۆ لەناو ببەین. بەپەلە نامەمان بۆ ڕەشید ئەلسەلتەنە وسەفەروخان و غولام عەلی خانی سالار مەنسور نووسی ئەوانمان بۆ "در کەل" بانگهێشت کرد، و نامەکەی زەرغامو ئەلسەلتەنەمان بۆیان خوێندەوە تێکڕا بڕیارماندا هەر سبەی زوو پێش خۆرهەڵاتن هێرش بکەینە سەری. سەبارەت بە بارودۆخی شەڕەکە مەترسیەکمان بوو، چونکە ئەو وبراکەی قەڵایەکی موحکەم وتۆکمەیان بەدەستەوە بوو کە داگیرکردنی ئاسان نەدەهاتە بەرچاو. شەو بە بەهانەی بۆ جوانڕۆ ڕۆیشتنەوە لە سەرجەم گوندەکانی سەنجاوی سوارمان کۆکردەوە. شەش سەعات لە شەو تێپەڕیبوو پترلە هەزار سوار لە ماڵی مندا لە بەندار کۆبوونەوە، پێش خۆرهەڵاتن قەڵاکانی جەهانبەخش خان

وزۆراب سولّتانمان که دوو فەرسەخێك لەئێمەوە دووربوو وەك کلکەوانەی دەست ئابلۆقەمان دا.

سەردار ناسر لەڕێگای خزمەتکارەکانیەوە بە خەڵکی تفەنگچی ڕاگەیاندبوو ئەگەر لەشوێنی خۆیاندا بمێننەوە ونەجمێن کەس حەقی بەسەرئەوانەوە نیە ولە ئەمنوئاسایشدا دەبن. پێش نیوەڕۆ جەمعێکی گۆرانەکانیش گەیشتن سوارەکانی سەنجاوی لەم کەین وبەینەدا خۆیان گەیاندبووە تا دوو سەد سێ سەد پێیەکی قەڵاکە. لەم بەینەدا لەنێوان خزمەتکارەکانی من وخزمەتکارەکانی سالار زەفەردا کێبڕکێ دروست دەبێت لەسەرئەوەی کامیان پێشکەون بۆ داگیر کردنی قەڵاکە.

غوڵام عەلی سەنجاوی خزمەتکاری سالار زەفەر لە سەنگەرەکەیەوە هەڵسا وبە هاوسەنگەرەکانی جنێو و تانەوتەشەری دا ئەگەر نەکەونە شوێنی ئەسپەکەی تاودا ونزیکەی پەنجا سوارێ کەوتنە دوای وهێرشیان بردە سەر قەڵای زۆراب سولّتان هەرچی دەستڕێژیان لێ کردن نەگەڕانەوە نزیکەی بیست کەسێکیان خۆیان یان ئەسپەکەیان زاماربوون، پیاوێك لە خزمەتکارەکانی سالار زەفەر کوژرا بەڵام تەواوی سوارەکان بە سەلامەت یان زامداری خۆیان گەیاندە گوندەکە و لەوێوە خەریکی کون کردنی دیواری ماڵەکان تا نزیك دیوار قەڵاکە بوون. ئێمەش بەدوای سوارەکاندا جەمعێ چەکدارمان خستە ڕێ، لە ناکادا بینیمان دەرکی قەڵاکە کرایەوە وجەمعێ ژن قورئانی پیرۆز بەسەریانەوە یان بەدەستمانەوە، بە نیشانەی خۆبەدەستەوەدانەوە، دەیانقیژاند ئەمان ..ئەمان، لە دەرگاکە هاتنە دەرەوە. بەپەلە فەرمانماندا تەقە ڕاوەستێنن، بەسوارەکانی لای قەڵاکەمان ڕاگەیاند کە سەنگەرەکانیان قایم ڕابگرن وبە ژنەکانمان گوت بگەڕێنەوە "بەختمان دا پێتان".

ژنەکان ڕۆیشتن زۆراب سولّتان وچەند کەسێکی تر پاناهەندەی سەنگەرەکەی سالار زەفەر بوون. لەسەر تکای جەهانبەخش خان کوێخا حوسەینی سەنجاویمان نارد، لەپەنای ئەودا هاتەسەنگەرەکەی ئێمەوە، چەند سوارێکمان ڕاسپارد کە بڕیاردراوە لە قەڵاکاندا تالان قەدەغەیە، ووتمان هەتا مەرێك لە ماڵی کەس نەبرێت. سەرجەم سەنگەرەکان لە سەنگەرەکەی ئێمەدا کۆبوونەوە، سالار مەنسور وسەفەروخان ورەشید ئەلسەلتەنە حەزیان دەکرد کە جەهانبەخش خان وزۆراب سولّتان لەگەڵ خۆیاندا ببەن، ئەوانیش قیڕانیان ئێمە دیلی عەلی

ئەکبەرخانین، لەو زیاتر موتمانەمان بە کەسی تر نیە. منیش بە جەهانبەخش خانم گوت بە پەلە بەرەو ماڵی ئێمە بڕوات وچەند پیاوێکی خۆمم لەگەڵیدا نارد، کە چاودێری بکەن تا دەیگەیەننە قەڵای "بندار".

سەرکردەکانی گۆران لەم کردەوەی من دڵیان ڕەنجا بوو، بەڵام ئەگەر جەهانبەخش خانم بەوان بسپاردایە مەترسی ئەوەی هەبوو بیانکوشتایە وڕسواییەکەی بۆمن بمایەتەوە. بەزۆراب سوڵتانیشم گوت تۆیش دەبێت هەر ئیمڕۆ کاری خۆت تەواو بکەیت وهەردوو گوندەکەت جێبهێڵیت و بۆ خاکی سەنجاوی کۆچبکەیت وتا ئەنجامی کاری ئێمە لەگەڵ حوسەین ڕەووفدا لەوێ بمێنیتەوە، وهەروەهایشی کرد. بەتەواو بوونی فیتنە وئاشووبی جەهانبەخش خان لەشکری جوانڕۆیش بڵاوبووەوە. مەحمود خدر سەرکردەی ئەو لەشکرە لەگەڵ بارام بەگی سەردار ئەکرەم سەرۆکی هۆزی وەلەدبەگی ومحەمەد بەگی ئەمیر ئەسعەد سەرۆکی هۆزی باوەجانی چوونە خزمەت حوسەین ڕەووف بەگ. لەم کاتەدا قاسدێك هەواڵی پێمان گەیاند کە حوسەین ڕەووف بەگ دەیەوێ ئۆردووەکەی لە سورخەدیزەوە بۆ کرند بگوێزێتەوە وکرندیەکانیش بۆ ڕەونەق وگەشەکردنی کەسبوکاریان لە هاتنیان ناڕەحەت نین، و ئیحتیشام ئەلمەمالیکی حوکمڕانیان ناچار کردووە کە بانگهێشتیان لێ بکات کە هەرچی زووتر بێنە ئەو ناوچەیە. سەرئەنجام ئۆردووی تورك لە کرندا جێگیر بوو، وئەم ناوچەیە هەم لەئاستی ئازووقەی فراوانەوە وئاو وهەوای گونجاوەوە شوێنێکی گونجاو بوو بۆ جێگیر بوونی ئۆردووەکە وهۆزی کەلوریش بەسەرکردایەتی یاوەر ئەدەهەم بەگ، نێردراوی حوسەین ڕەووف بەگ، لە هارون ئاوادا جێنشین بوون.

پڕوپاگەندە لە شاردا

بارودۆخەکە جێی سەرسوڕمان وپەژارە ومەلولی بوو، لەشکری بێگانە هیچ پەیوەندییەکی بە میللەتی ئێرانەوەنەبوو وبێ هیچ بەهانەیەك وبەڵگەیەك خاکی وڵاتەکەمانی داگیرکردووە وفەرشی زۆر وحوکمڕانی ستەمگەرانەیان ڕاخستووە، مەخابن حوکمڕان ولەشکری فەرمی دەوڵەت لەبەرامبەر ئەم داگیرکردنە هیچ جۆرە بەرتەکی یان لارییەکی نیشان نەداوە وپاشەکشێی کردووە، عێل وتایفە

وهۆزەکـانیش لـەجیاتی ئـەوەدا یـەك بگـرن ویـەکێتی ویـەکڕیزی پێـك بهێـنن ولەبەرامبـەر داگیرکەرانـدا ڕاوەسـتن وڕاپـەڕن ودژی بجولێنـەوە، یـان بەلایـەنی کەمەوە لە ماڵەکەی خۆیاندا دابنیشن، چاوەڕوانی هەلێك بن هەندێ بـە ئـارەزووی سـەرۆکایەتیەوە، هەنـدێ بـە بەهانـەی هاوئـاینی یـەوە، هەنـدێ بـەهۆی کێبرکـێ وململانێی نـاوخۆوە، هەنـدێکی تـر بـە تـەماحی قـازانج وسـوودەوە ڕۆیـشتوونەتە پێشوازی داگیرکەرەوە وحەلقەی کۆیلایـەتیان کردوەتـە گوێیـان وهاودەسـتی ئـەو داگیرکەرەن و دژایەتی تایفـەکانی تـری برایـان دەکـەن، کـە خراوەکـی لەگەڵیانـدا نەکردووە. بـێ گوومـان خـەڵکی ڕەمـەکی وسـادە لـەم بـوارەدا گوناهێکیـان نیـە، تـاوانی نەخوێندەوارییانـە ولـە کـورت بینینیاندایـە، ولـە هـەمووی زیـاتر تـاوانی سەرکردە نەخوێندەوار وجاهیل وسوود پەرستەکانیانە.

هــەوڵ وکۆشــشی ئێمــە لــەوەدا خەســت بوبــووەوە کــە بــەڵکو بتــوانین سەرکردەکانی کەلور بکەینە هاودەست ویان دەست کـەم لەنێوانیانـدا هاوپـەیمانی دێرینمان عەباس خـانی ئـەمیر مەخـسوس، کـە هاوپـەیمانی عوسمانیەکانـە، دوور بخەینەوە ولەنێو شاردا دۆست وهاوڕێی کاریگەر بۆ خۆمان بڕەخسێنین. لەشـاری کرماشـان وەکـو باسـم کـرد سـەرکردەکانی خـەڵك دوو بـەش بـوون، لەلایەکـەوە دەستەی موستەبدین ومـەیانڕەوەکان کـە لایـەنگیری ڕووسـەکان بـوون. لەلایـەکی ترەوە میللەت پەروەرەکان ودیمکراتەکان کە لایەنگیری ئەڵمانەکان بوون.

سەرکردەی دەسترۆیشتووی مەیانڕەوەکان بریتی بوون لـە ئـەمیر کـل وسـەید حەسەنی ئۆجاق وەکیل ئەلمولك ومعاون ئەلمولك، وبەتایبەت موعتزید ئەلمولك کە لـەم دەورەوزەمانـەدا کـارگوزاری کرماشـان بـوو تـا گەیـشتنی فـەرمانڕەوای نـوێ وەکیلی فەرمانڕەوای حکومەت بوو. ئەوان وفەرمانفەرماییەکان هەروەك سـەبارەت بە ئێمە لە ڕاستیدا چاك بیریـان نـەدەکردەوە، بـەڵام چۆن دژی حوسـەین ڕەووف بوون ولە هاتنی تورکەکان بۆ کرماشان یەکجار هەراسان وپـەژارە داربـوون لەگـەڵ ئێمەدا نزیك دەبوونەوە وهاودەردی وهاوکارییان دەکرد.

بارودۆخی شار لە ئاستی وێنـەر ونوماینـدەکانی وڵاتـە بێگانـەکان بـەم جـۆرە بوو: ژرکاسـف کونـسوڵی ڕووس ومەکدواڵ کونـسوڵی ئینگلـیس کـە بـۆ هەمـەدان هـەڵهاتبوون، لەبـەر هەڕەشـەکەی "شـونمان" کونـسوڵی ئـەڵمان نەیانـدەتوانی

بگەڕێنــەوە کرماشــان. شــونمانیش بــە دەســتەیەکی ســەد ســواری نــاوخۆوە کــە نیشانەی داڵێکی چەسپاندبوو بە یەخەیانەوە، بەوپەڕی دڵگەرمیەوە دەست بـەکار بووبوو، دەجوڵایەوە.

ئێمـە لەگـەڵ سـەید حەسـەنی ئۆجـاق و ئـەمیر کـل لـە شـاردا پەیوەنـدیمان بەرقەرار کرد بـوو، بـە ئـەوانمان گـووت کـە ئێـوە لەگـەڵ سـەرکردەکانی کـەلوردا خزمایەتی ودۆستایەتیتان هەیە بارودۆخێ بڕەخسێنن کە ئەوان لەگەڵ ئێمەدا ببنە دۆست وهاوڕێ یا دەست کەم لە حوسەین ڕەووف دوور بکەونەوە.

ئەمیر کل لەگەڵ عەباس خانی ئـەمیر مەخسوسی زاوایدا وسـەید حەسـەنیش ئــەوەی پێویــست بــوو بــۆ ســلێمان خــانی ئەمیرئــەعزەم نووســییان. موعازیـد ئەلمولکیش وەك کارگوازر ووێنـەری حکومـەت وجێگری فـەرمانڕەوا بـە کەرامـەت ودانایی خۆیەوە ئامۆژگاری وڕێنماییانی کرد.

سەرئەنجام بە ناوبژی ومەیانگیری ئاغا ئۆجاق وەکیل ئەلمولك بڕیاردرا کـە لـە "هـاروون ئابـاد" لەگـەڵ سـەرکردەکانی کـەلوردا یـەکتری ببیـنین. ئێمـە یـاران ودۆستانمان ڕەشید ئەلسەلتەنە وسەفەروخان و سالار مەنسوری گۆرانمان ئاگادار کردو تێکڕا بۆ هارون ئاباد ڕۆیشتین. دوای چـەند دانیـشتنێکی وتووێـژ ودانوسـتان بە کۆشش وهەوڵی مەیانگیرە شارییەکان سلێمان خانوعەباس خان بەڵێنیان دا کە لەشکرەکەی هارون ئاباد تێك بدەن وبلاوەی پێ بکەن.

ئەم هاتوچۆ ودانیشتن ویەکتر بینییەی ئێمە ئەدهەم بـەگی وێنـەری حوسـەین ڕەووف بەگی بە توندی دەمارگیر کردبوو. هەواڵیان هاورد گوایە نییەتی خۆکوژی هەیـە. لەگـەڵ سـەرکردەکانی کـەلوردا بـۆبینینی ئەدەهـەم بـەگ ڕۆیـشتین. لـە توڕەییدا لە هۆدەکەیدا دە هات ودەچوو، ولایەکی سویلی خستبووە ژێـر دانیـەوە وئەیجوویی. چاوی بە ئێمە کەوت بـێ ئـەوەی سـلاوێ بکـات، ڕۆیـشتە هۆدەیـەکی ترەوە. سلێمان خانی ئەمیر ئەعزەم بۆ ئەوەی دڵی بداتەوە کەوتـە دوای لـەناکادا بینیمان کە لەنێوان ئەو وئەدەهەم بەگدا کەشمەکـەش ودەعـوا پەیـدابوو، عـەباس خــانیش چــووە هۆدەکــەوە. دوای چــەند خولــەکێك "قومانــدانیان" ئاشــوفتە وناڕەحەت لەگەڵ خۆیاندا هاوردیانە دەرەوە.

ئاشكرابوو كه ئەیەوێ نومایشێ نیشان بدات وبلاوی كردەوه كه بۆمبایەك هەر ئێستاكه له مەجلیسەكەدا دەتەقێنێتـەوه، و هـەمووان دەكوژێت. سـەركردەكانی كەلور بۆمبەكه له دەستی دەسێنن.

ئەدهـەم لـە هـاتنی ئێمـە بـۆ هـاورن ئابـاد ومـەجلیس بـەرپاكردنمان لەگـەڵ سـەركردەكانی كـەلوردا حوسـەین رەووفـی لـەم بـارەوە ئاگـادار كردبـوو، وئـەوی سەبارەت بە ئێمە دڵڕەش كردبوو.

ئەو شەوە له هاروون ئاوا ماینەوە وسبەی بۆماڵـەكانمان گەڕاینـەوە. دوو ڕۆژ دوای هاتنەوەمان هەواڵمان پێگەیشت كه لەشكری هارون ئاوا بلاوەی كردووه.

دوای بلاوه كردنەكەی هێزەكەی هارون ئاوا لەگەڵ بـاوك وبراكانمـان ڕاوێـژمان كرد وبیرمان گۆڕییەوە. بەپێویستم زانی كه لـەنێوان خـەڵكی شـاردا و بەرپرسـانی ئیداریدا دژی عوسمانیەكان پڕوپاگەنـدە بكـەین ودژیـان بجولێینـەوە. مـن بۆخـۆم داخوازی ئـەم بەرپرسـیە بـووم وڕازیبـووم بیگرمـە ئەسـتۆ. لـەم كاتـەدا هـەواڵمان پێگەیشت كه حوسەین ڕەووف بەگ لەشكرەكەی كردوەتە دوو بەشەوە. بەشـێكی بەسەركردایەتی بەها بەگ ناردویەتە خوسرەو ئاباد وبەشـێكی لەگـەڵ سـوارەكانی عەشایردا لای خۆی هێلاوەتەوە.

گەیشتمە كرماشان سەیرم كرد كه مسیو شونمان كونسوڵی ئـەڵمان بـە هێـزی پاره وهەوڵ وكۆششی بێ هاوتـای خۆیـەوە دەسـەلاتێكی زۆری بەدەسـت هێنـاوە وبەزیرەكیـەكی تایبەتیـەوە هەوڵـدەدات كـە كردەوەكـانی حوسـەین ڕەووف وەك مافێكی ڕەواو ڕاست بژمێرێت وبنوێنێت. چـونكە تـا ئـەو كاتـە میلیـەكان ودۆسـتە دیمكراتـەكانمان سـەبارەت بەنامـەكانی ئیـسماعل حـەقی بـەگ ئاگـادار نـەبوون ولەنیەت و ئامانجی توركەكان بێخەبەر بوون، له چەند دانیـشتنێكدا وەرگێـڕدراوی بەڵگەنامەكان كه بـە خـەتی ئـەمیر حیـشمەتی نیـساری بـوو بۆیـان خوێنـدەوە، و ئەوانم لەگەڵ خۆمدا یـەك دەسـت یـەك دڵ كـرد ودوایـی بۆیـانم ڕوون كـردەوە كـە مەیانڕەوەكان وموستەبدەكان لەم كاته دژوار پـڕ لـەئاژاوەدا نیگـەران وناڕەحـەتن چاكترە ئەوانیش لەگەڵ خۆماندا هاودەست وهاوبیر بكـەین لـە دەسـەلات ونفـوزێ كەهەیانە كەڵك وەربگرین.

لەسەر ڕەزامەندی وبە بەرژەوەندی زانینی هەڤاڵەکان لەگەڵ سەرکردەکانی مەیانڕەوەکاندا کەوتمە دانوستانەوە، ودانیشتنێکی هاوبەشمان لەماڵی ئەمیر کلدا ڕەخساند، ودانیشتنێکی ترمان لە ماڵی قەوام ئەلعولەما بۆ ڕەهبەرانی دیموکراتەکان ومەیانەڕەوەکان بەرپاکرد. وبەشێوەیەکی ڕووکەش لەنێونیاندا سولْح وئاشتییەکی کاتی دروست بوو. وڕەهبەری ڕاستەقینە ومەغزی بیرکرەوەی مەیانڕەوەکان موعازید ئەلمولك بوو کە جێی موتمانەی تەواوی ڕووسەکان دەژمێردرا وئینگلیسەکانیش بەهۆی هاوپەیمانیانەوە لەگەڵ ڕووسەکاندا سەبارەت بە ئەو گەشبین وخۆشبین بوون وجێی موتمانەیان دەژمێردرا. ئەو لە جموجوڵی شونمان بەتایبەت لە نزیکبوونەوەی هێزەکەی حوسەین ڕەووف بەگ هەراسان ودڵگران بوو، وژیانی خۆیی لە مەترسیدا دەبینی. مەگەر هەر ئەو حوسەین ڕەووفە نەبوو کە چەند ڕۆژێ لەمەوبەر "خیر للا خان ئەگنت" ڕوسی لە قەسری شیرین ئیعدام کرد، بەم شێوەیە چوومە ئەو باوەڕەوە ئەو لە ئێمە زیاتر هەوڵدەدات عوسمانیەکان لەناوببات وشەڕیان کەم بکاتەوە. وهەموو زانیاریونفوزێکی فەرمی خۆیی خستە ژێر دەستمانەوە ولەم بوارەدا درێغی نەدەکرد.

بارودۆخی شارم ئامادە بینی، نامەیەکم بۆ باوکم سەردار ناسر سەبارەت بە ڕووداوەکان نووسی وداخوازیم لێیان کرد هەرچۆنێ بووە هەوڵ بدەن کە خەڵکی "کرندیش" بکەنە هاوپەیمانمان. سەردار ناسریش ڕەشید ئەلسەلتەنە وسەفەروخانی بۆ ماڵێ خۆی دەعوەت دەکات ولەسەر قسەی ئەوان وبۆچوونیان سالار زەفەر لەگەڵ ئاغا ڕۆستەم وسەفەر خاندا بۆ دانووستان لەگەڵ کرندییەکاندا دەنێرن.

ئەوان کاتێ دەگەنە ماڵی ئاغا ڕۆستەم خەبەری کەشمەکەش وململانێ لەنێوان کرندیەکان وحوسەین ڕەووف بەگیان پێدەگات وڕووداوەکەیش بەم شێوەیە بوو:

چەند سەربازێکی تورك بۆ پیاز کۆکردنەوە دەستدرێژی دەکەنە سەر بوێسانەکەی سەید ڕەشید ناوێ کە لەسەیدە دیارەکانی کرند بوو. سەید خاوەنی بوێستانەکە لەگەڵ دەستەیەك لە کرندیەکان هەڵدەکوتنە سەر سەربازەکان ولێدانێکی چاکیان دەکەن. هەواڵی ڕووداوەکە کە دەگاتە فەرماندەی تورکەکان، سەیدی ناوبراو دەستگیر دەکات وبەسەختی سزا وگوێماڵی دەدات.

کرندیەکان بۆ بەرەڵاکردنی سەیدەکەیان دەست دەکەنە خۆپیشاندان ودەنگ بەرزکردنەوە، سەربازەکانیش بۆ بڵاوەپێکردنیان چەك بەکاردێنن ولەنێوانیاندا شەڕ دەست پێدەکات.

سالار زەفەر وسەفەر خان کە دەگەنە کرند دەنگی تەقەی تفەنگ دەبیسن، ئەوانیش هەروەك ئامادە نەبوون وکەسێکی ئەوتۆیان لەگەڵدا نەبوو هاتنە نێو شەڕەکەوە. دوای نزیکەی بیست وچوار سەعات شەڕ وپێکدادانی بەردەوام کردندییەکان بەدلێرییەوە لەخۆیان بەرگری دەکەن وتورکەکان لە شارۆچکەکە دەکەنە دەرەوە. لە گەرمەی شەڕی هەردوو لادا لە کردندیەکان ئەسەدوللاناوێ لەگەڵ شەش کەسی تردا دەکوژرێن. زیانی تورکەکان لە سی وچل سەرباز تێدەپەڕی.

چوون بارودۆخەکە لەبەردەم حوسەین ڕەووف بەگدا دژوار وسەخت دەبێتەوە، لەشکرەکەی بەهاو بەگ لە خوسرەو ئابادەوە دەگەڕێنێتەوە. ئەوان لەڕێگەی سەرچاوەسپییەوە خۆیان دەگەیەننە کێوی کرند وشارۆچکەکە دەدەنە بەر مەتریلوز وتۆپ پتر لە سەد وپەنجا کەس لە ژن وپیاو ومناڵی کرندی دەکوژرێن. کرندیەکان ناچا شارۆچکەکە بەجێدەهێڵن، وهەرچی سامانیان بوو بەتاڵان دەڕوات.

نزیکەی یەك حەفتە قاترەکانی لەشکر شتومەکی تاڵان کراوەکان ودارایی وسامانی تاڵانکراوی کرندییەکانی بۆ خانەقین دەبرد ودەیانگوازتەوە. عەبدوڵا خانی کەلور کە بە زەیغەم بەناوبانگ بوو بە پەنجا سوارەوە بە وێنەرایەتی سەرکردەکانی کەلور لە خزمەت حوسەین ڕەووفدا بوو، بەشێك لەم تاڵانیە کەوتە دەستمان.

لەیرادا بە پێوستم زانی سەبارەت بە ئازایی ودلێری ژنێکی ئێرانی ئاماژەیەك بکەم، ئەویش هاوسەری للا موراد خانی بیونیجی بوو. ناوبراو کە هەواڵی شەڕ لەنێوان تورکەکان وکرندییەکاندا دەبیسێت بەپەلە دێتە هانای کرندیەکانەوە. سالار زەفەر لەم دواییەدا بۆمانی دەگێڕایەوە کە ئەم ژنە دلاوەرە کاتی چۆڵکردنی کرند لە پیاوەکان دلێرانە تر دەجەنگی وشەڕی دەکرد.

هەواڵی کارەساتی کرند هەروەك بۆ ئامانج ونەخشەکانی ئێمە سوودمەند بوو، بەڵام منی بێ ئەندازە ناڕەحەت ومەلول کرد.بەڕاستی کردەوەی دڕندانەی تورکەکان سەبارەت بە برا موسوڵمانەکانیان لە کرندداا ڕووی ڕووسەکانی لە ئازربایجاندا سپی کردەوە.

لەم پێشهاتە بێ ئەندازە سوود وکەڵکم وەرگرت. نامە پڕ لە شور وسۆزەکەی سالار زەفەر سەبارەت بە کوشت وکوشتار وتالانی کرندیەکان لە هەر مەجلیس وکۆبوونەوەیەکدا دەخوێندەوە. خەڵکی شار یەك دڵ ویەك زمان لەگەڵ ئێمەدا هاودەنگ وهاوبیربوون وسەرکردەکانی هەردوو دەستەکە مەیانڕەوەکان ودیمکراتەکانمان بانگهێشتی ماڵی شێخ هادی، لە عولەما وزانا ناوباشەکان کە خەڵکی گوێرایەڵی بوون، کردمانن. جەمعێکی تاڕادەیەك زۆر لەوێدا کۆبووبوونەوە. من خۆم هەوڵمدەدا کە شێخ هادی خۆی بڕواتە سەر مینبەر وخەڵکی شار بۆ بەرگری چەکدارانە بانگهێشت بکات. نازانم لەبەرچی وبەچی خەیاڵێکەوە ئەمیر کل وسەید حوسەینی ئۆجاق نەیاندەویست ناوبراو بڕواتە سەر مینبەر.

لە دواییدا دانیشتنێك لەماڵی شازادە ئەسعەد ئەلدەولەدا بەرپا بوو. لەوێدا نزیکەی شەست کەس لە ڕەهبەران وناودارانی هەردوو دەستەکە بەناوی دەرخستنی هاوکاری ویەك دڵییان لەگەڵ خەڵکی شاردا ئامادەبوون و بڕیاریاندا لەگەڵ ئێمەدا لە شار بێنە دەرەوە. منیش بە ئەوان بەڵێنم دا کە لەشەڕدا بەشداری نەکەن ولە شوێنی گەهوارە لە ناوچەی گۆراندا بتر نەچنە پێشەوە.

مسیو شونمان لە شورو جموجوڵی خەڵکی شار کەوتە مەترسییەوە، هەرچی هەوڵیدا کە بەربەست ومانعی ڕۆیشتنی ڕەهبەرانی خەڵکەکە بێت سەرنەکەوت. لەڕێگەی دیمکراتەکانەوە و قەوام ئەلعولەماوە داخوازی بینینمی کرد، لە ماڵی سەید عەباسی خوردە فرۆشدا بە ئامادەبوونی شازادە محەمەد باقر میرزای دەوڵەت داد کۆبووینەوە. شونمان بە ئیخلاسو دلسوزییەوە سەبارەت بە میلەتی ئێران دوا ودەربارەی هەوڵ وکۆشش وعەلاقەی میلەتی ئەڵمان بۆ ڕزگارکردنی میلەتەکەمان لە زنجیر وکۆتی ئیستیعماری ئینگلیس وڕووس زۆری گووت

ولەسەری ڕۆیشت. ووتی ئێوە وتورکەکان دوو میللەتی موسـوڵمانن بۆچـی دەبێـت دۆست نەبن ودژی دوژمنە هاوبەشەکانتان هاوکـاری نەکـەن. وەڵامـم دایـەوە ئێمـە سـەبارەت بـە نیـەتی چـاکی وپـاکی ئەڵمانـەکان دەربـارەی خۆمـان ئاگـادارین وگومانمان نییە، وتم ئێمە لە ڕووسەکان وئینگلیسەکان بەهۆی سـتەمیَ کـە ئـەوان لـە وڵاتـی ئێمـەدا ڕەوایـان بینیـوە ئێـستایش ڕەوای دەبیـنن، بێـزارین، ئەگـەر عوسمانیەکانیش وەکـو ئـەوان ڕەفتـار بکـەن، لەگـەڵ ڕووسـەکان وئینگلیـسەکاندا جیاوازیان چی یە؟ بەڵام سەبارەت بە موسوڵمانی و هاو ئـاینی پێویـستە بڵێم کـە ئێمە سەدان ساڵی ڕەبەق وبەردەوامە تام وچێژی ئەم هاوئاینیە دەچەشین وستەم وزوڵم زیاتر بەولاوە شتێکمان دەستکەوت نـەبووە. ئەگـەر تـۆ بتـەویَ ئێرانیـەکان لەگەڵتاندا دۆست بن پێویستە جیاواز لە عوسمانیەکان ڕەهبـەران وسـەرکردەکانی میللەت وکاربەدەستانی وڵاتدا لە پایتەخت وتووێژ بکەن. دانوستانەکەمان بە چـاك لەیەکتر حاڵی بوون کۆتـایی هـات وئـەو بەچـاکی بـۆی ڕوون بـووەوە ئەگـەر ئێمـە حوسەین ڕەووف بەگ دەمکوت بکەین لە بەرامبەر ڕووسـەکان وئینگلیسەکانیـشدا ڕادەوەستین.

هـەواڵی سـەرکەوتنی خۆمـان وڕێکـەوتنمان لەگـەڵ گـەورە پیـاوانی شـاردا وپێکەوە دەرچوونمان گەیاندە باوکم وسەردار ناسر وداخـوازیم کـرد کـە بـە پەلـە هەرچـی هێـزی سـەنجاویە ئاگـادار بکـەن و هـەواڵیش بگەیەننـە گۆرانـەکانی هاوپەیمانمان سەبارەت بـە کۆبوونـەوەی گـشتی کـە لـە "گـەهوارە" سـازدەکرێت ئامادەبین.

دوای یەك دوو ڕۆژ بە نزیکەی سەد وپەنجا سوارێکی خەڵکی شـارەوە چـووین بۆ سەنجاوی. شەو لـە قـەڵای "قلـیج خـانی" میـوانی بـاوکم بـووین. ڕۆژی دوایـی بەرەو گـەهوارە کەوتینـە ڕێ. لەشـکرەکەمان لـەویَ چـاوەڕوانمان بـوون. ڕەشـید ئەلسەلتەنە وسەفەروخان وگۆرانەکانی تر لە "بیوەنیج" کۆبوونەوە. باوکم لەگـەڵ خەڵکی شاردا لە گەهوارە مانەوە وسـەردار ناسـر وسـالار زەفـەر وسـالار موقتـەدر ومن لەگەڵ سەرجەم سوارەکانماندا وتێکڕا هێـزی عێلـەوە نزیکـەی هـەزار وپێـنج سـەد سـوارێك بـەرەو بیـوەنیج کەوتینـە ڕێ. هـەموو لەشـکرەکەی ئێمـە ودۆسـتەکانمان لـەو شـوێنەدا کـە لـە دوو فەرسـەخی پـشتی کێـوی کرنددایـە

کۆبووینەوە. جەهانبەخش خان وزۆراب سوڵتانی تفەنگچی لە ناوچـەی سـەنجاویدا گل درانەوە ولەوێ لەژێر چاودێریدا بوون ولەگەڵ خۆماندا نەمانبردن.

لە بیوەنیج هەواڵمان پێگەیشت دوای حەرەکەتی ئێمە و چۆڵکردنی سـەنجاوی لەگەڵ تێکرا بنەماڵەکانی دەوروبەریانەوە بۆ کرماشان هـەڵهاتبوون. جەهانبـەخش خـان شـکانی ئێمـەی بـە موسـەلەم دەزانـی ونیـەتی وابـوو دوای شـکان وسەرکوتکردنمان لەلایەن عوسمانیەکانەوە خۆی وبراکەی بڕۆنە خزمەت حوسـەین ڕەووف بەگ. گرنگیەکمان بەو هەڵهاتنە نەدا وخەریکی ئامادەکردنی خۆمان بووین بۆ شەڕەکە.

حەماسەی کرند

جەمعیەتی ئێمە وگۆرانـەکان پێکـەوە نزیکـەی دوو هـەزار وپێـنج سـەد سـوار وپیادەیەك دەبووین. نزیکەی دوو سەد کەس لە داخوازیکەرانی کرندی وحەریریش پێمانەوە لکان وهاتنـە ڕیزمانـەوە، چـونکە دوای کوشـتار وتـالآنی کرنـد لەشـکری تورکەکان بوونە دووبەشەوە. بەشـێك بـە سـەرکردایەتی بـەها بـەگ، کـە لەباشـور وخۆرهەڵاتی شارۆچکەکەدا جێگیر بووبوون وبەشەکەی تـریش لـە ڕۆژئـاوای ئـەوێ بەسەرکردایەتی خودی حوسەین ڕەووف بەگ دامەزرابوون.لەبەر ئەمە بڕیار درا لـە دوو لاوە هێرشیان بکەینە سەر، سەرکردەکانی گۆرانمان ئازاد کرد هـەر لایـەك کـە خۆیان هەڵی دەبـژێرن لەولایـەوە هێـرش بکـەن، ئـەوان لای ڕۆژئاوایـان هەڵبـژارد. داخوازیکەرەکانی کرندی لەگەڵ ئێمـەدا مانـەوە وحەریریـەکان لەگـەڵ گۆرانەکانـدا بوون ولای ئەوانیان هەڵبژارد. لەم کاتەدا ئیحتیشام ئەلمەمالیك پیرە پیاوی ڕیزدار وحـاکمی کرنـد لـە شارۆچـکەکەدا وئیـسماعیل خـانی سـالار ئەفخـەمی کـوڕی لـە ئۆردووەکەی حوسەین ڕەووفدا زیندانی بوون.

ماوەیەك لە شەو تێپەڕی بە شور وسۆز وپـشت بەخوابەسـتنەوە کەوتینـەڕێ، گۆرانەکان لە ڕێی ڕۆژئاواوە ئێمەش لە ڕۆژهەڵاتەوە. نزیکەی نیوە شەو گەیشتینە نیو فەرسەخی "سەرابی کرند". کەمێك چاوەڕوان بـووین سـێ سـەد سـواری لاوی هەڵبژێردراو لەگەڵ سالار زەفەر وسالار موقتـەدردا نزیکـی سـەنگەرەکان دامـەزران وسالار زەفەرمان کردە سەرکردەیان. هەواڵمان دەزانی کـە تورکـەکان لـە هـەردوو لای کێوی کرندەوە سەنگەریان دامەزراندووە، ولە هەر سـەنگەرێکدا نزیکـەی سـی

سەرباز بەرپرسی پاراستنی سەنگەرەکانن. بەم شێوەیە دڵنیابووین ئەگەر بە شەو ئەو سەنگەرانە داگیرنەکەین بێگومان لە ڕۆژدا داگیرکردنیان مەحاڵەو لە وزەدا نیە لەبەر ئەو بە سالار زەفەرمان ڕاگەیاند کە هەرچۆنی بووە بە شەو سەنگەرەکانی سەر کێوەکە بگرن وخامۆشی بکەن.

سالار بە سێ سەد پیادەی شەڕکەری خۆییەوە وسی چل کرندییەوە، کە ڕێیان پێ نیشان دەدان وشارەزا بوون، هەڵگژانە کێوەکەدا. چونکە ترسی ئەوەمان بوو کە عوسمانیەکان لە کۆبونەوەکەمان لە بیونیج ئاگادار بووبن وسەنگەرەکانی سەر کێوەکەیان موحکەم وپتەو کردبێ، کەمێك چاوەڕوان بووین وزۆر نەچووینە پێشەوە چەند سوارێکمان نارده لای پیادەکان وپێیانمان ڕاگەیاند ئەگەر هێزەکەی سالار لە پشتوێنی کێوەکەدا لەگەڵ تورکەکان دایان لەیەك بە پەلە بگەڕێنەوە وئێمە ئاگادر بکەن.

نزیکی سبەی زوو سوارەکان هەواڵیان هێنا کە پیادەکان هەموویان لە کێوەکە چوونەتە سەرەوە، لەمەودوا بە دڵنیاییەوە لەڕێی بەناوبانگی "بەگولە"وە بەرەو دەوروبەری کرند کەوتینە ڕێ. کە گەیشتینە سەرەتای دەشتەکە دەنگی تەقەی شەڕکەرەکانمان لەگەڵ سەربازەکانی توركدا بیست. سەردارناسر بە هێزەکەیەوە لە دامێنی کێوەکەوە هێرشی بردە سەر ئۆردووەکە. منیش لە پشت سەری ئەوانەوە لەلای دەشتەوە پەلاماری سەنگەرەکانی پێشقراولی لەشکرەکەم دا. تورکەکان سەنگەرەکانیان جێهێڵاو بەرەو مەرکەزی ئۆردووەکەی بەها بەگ هەڵهاتن. ئاشکرابوو کە شەڕکەرە پیادەکانی سالار زەفەر سەرکەوتوو بوون وهەموو سەری کێوەکەیان داگیرکردبوو. بەشێك لە پیادەکانی ئێمە لەسەری کێوەکەوە تەقەیان دەکرد، بەشێکیش لە ناوەڕاست ودامێنی کێوەکەوە تەقەیان لە مەرکەزی ئۆردووەکە دەکرد. ئێمەیش لەگەڵ سوارەکانماندا هەروەك کەوتبووینە مەترسییەوە، چونکە لە دوو لاوە لە مەرکەزی ئۆردووەکەی بەها بەگ نزیك بووبووینەوە، مەتریلۆزەکانیان هەر تەنیا دەیانتوانی بەرەو ئێمە دەستڕێژ بکەن، بە گولەی ئەو مەتریلۆزانە چەند سوارچاکێکی هاوڕێم کوژران.

پێویستە ڕوونی بکەینەوە چۆن هێزە پیادەکەی سالار زەفەر سەنگەرەکانی سەر کێوەکەیان داگیر کرد؟

ئەو دوای گەیشتنە لووتکەی کێوەکە دە چەکداری پیادەی هەڵبژێردراو لەگەڵ دوو کەسی شارەزای کرندیدا دەکاتە دوو دەستەوە، کە سەد پێ لەیەکەوە دوور بوون دەکاتە بەرپرسی کۆکردنەوەی ئاگاداری سەبارەت بە سەنگەرەکان وخۆیشی لەگەڵ پاشماوەی چەکدارە پیادەکاندا بە دوایاندا دەکەوێتە ڕێ.

دەستەی یەکەم کە پێشقراول بوون سەنگەرەکان دەدۆزنەوە ئاگاداری دەستەی دووەم وسالار زەفەر دەکەن، ئەویش چەکدارە پیادەکان دەکاتە دوو بەشەوە، دەستەیەك بە سەرکردایەتی خۆی و ئەو دەستەکەی تر بەسەرکردایەتی سالار موقتەدر. پێش هەتاو هەڵهاتن شالاو دەبەنە سەر دوو سەنگەرەکە. سەربازە تورکەکانی ئەو دوو سەنگەرە غافلگیردەبن، دەشڵێژێن بەڵام بەوپەڕی دلێری وئازاییەوە بەرگری دەکەن تا هەموو یان دەکوژرێن. لە چەکدارە پیادەکانی ئێمەیش شاوەلی خزمەتکارەکەم دەکوژرێت، چەندچەکدارێکی تر. یەکێ لە سەنگەرەکان بەڕادەیەك بەرگری دەکەن وخۆیان نادەن بەدەستەوە چەکدارەکانمان لە هەموو لایەکەوە ئابلۆقەیان دەدەن دەوەن وبەردی سەنگەرەکان دەڕووخێت بە سەریانا. دوورتر لەم دوو سەنگەرە سەنگەری سێیەم ئەوانەی بەرپرسی پاراستنی بوون هەڵدێن و لە شاخەکەوە خۆیان هەڵدەدەنە خوارەوە.

دوای ئەم سەرکەوتنە چەکدارە پیادە کرندیەکان وهەندێ لە سەنجاویەکان پێش خۆرهەڵهاتن لە کێوەکەوە بەرەوخوارەوە دەجوولێنەوە. دێنە نێو شارۆچکەکەوە. لەگەڵ سەربازەکانی بەرپرسی پاسەوانی ئیحتیشام ئەلمەمالیکدا دەکەونە شەڕەوە، زیندانیەکان ئازاد دەکەن ولەڕێی "سەرابی کرند"ەوە دەیاننێرنە ماڵی ئاغا سەید ڕۆستەم.

پێویستە دان بەوەدا بنێین کە سەکەوتنەکەمان لەو ڕۆژەدا دەگەڕێتەوە بۆ کارامەیی وئازایی ولێهاتوویی سالار زەفەر ورەشادەت بوێری ودلێری جەنگاوەرەکانی هاوڕێی، کە توانیان پێش هەتاو هەڵهاتن سەنگەرەکانی سەر کێوەکە بێ دەنگ بکەنەوە وداگیری بکەن.

بەڵام بارودۆخی جەبهەی گۆرانەکان بەم چاکیە نەبوو، وابزانم هۆکەیش لەوەدا بوو کە بەشەو نەیانتوانی سەنگەرەکانی سەر کێوەکان لە بەین ببەن بەڵکو لەگەڵ

هەتاو هەڵاتندا هێرشیان دەستپێکرد، کە بەچاکی دەبینران. سەربازەکانی تورك لە سەنگەرەکاندا بەوپەڕی ئازاییەوە لە خۆیان بەرگرییان دەکرد. لەبەرئەوەی سەنگەرەکانیان زاڵ بوو بەسەر هێرشکەرەکاندا زیانێکی فراوانیان لە پەلاماردەرەکان خست. لە هێرشی یەکەمدا نزیکەی دە جەنگاوەری لاو وئازا ودلێری گۆران دەکوژرێن، کەمێك پاشەکشێ دەکەن ولەو بەینەدا سێ جەنگاوەر لە کوڕەکانی ئاغا سەید عەزیز و سەید مەحمودی کوڕی سەید میر حوسەین پایەداری وبەرگری دەکەن چەند سەربازێکی تورك لە سەنگەرەکە دێنە دەرەوە، پەلاماری ئەم چوار جەنگاوەرە دەدەن ودوو نارنجۆك فڕێدەدەنە نێو سەنگەرەکەیانەوە، یەکێ لە کوڕەکانی سەید عەزیز بە پارچەی ئەو نارنجۆکانە دەکوژرێت وئەوی تریان زامار دەبێت، سێیەمیان بە گولەی سەربازی دەکوژرێت، بەڵام سەید مەحمود کە سەنگەرەکەی کەمێك لەوانەوە دوورتر بووە تفەنگەکەی دەکاتە ملی وبەچەقۆ پەلاماری ئەو دوو سەربازە دەدات وهەردوو کیان دەکوژێت وسەید فەرەجی ئامۆزا زامارەکەی وهەردوو تفەنگەکەی ئامۆزا کوژراوەکانی دەکاتە سەر شانیەوە و بەرەو چەکدارەکان هەڵدێت. هەروەك سەید فەرەج کە پارچەیەك نارنجۆك دابووی لە سەری چەند ڕۆژێك زیاتر نەماو کۆچی دوایی کرد. بەڵام ئەو کردەوە دلێرانەی سەید مەحمود لەشێوەی خۆیدا شاکاری ئازایەتی ودلاوەری دەژمێردرێت، کە توانی سێ سەربازی پەلاماردەری تورك بە چەقۆ بکوژێت ئامۆزاکەی لە کوشتن ڕزگار بکات.

دوای ئەم ڕووداوە نزیکەی سەد سەربازی تورك لە هێزەکەی حوسەین ڕەووفەوە بە مەتریلۆزەوە هاتنە هاناو کۆمەکی سەنگەردارەکانی تورکەوە وگۆرانەکان ناچار بە پاشەکشێ دەکەن. لەم پێکدادان وشەڕوشۆڕەدا سێ وچوار جەنگاوەری گۆران دەکوژرێن و شەست کەس زامار دەبن لەگەڵ ئەمەیشدا دوای ماوەیەك خۆیان کۆدەکەنەوە ولەلایەکی ترەوە لەبەرامبەر لەشکرەکەی حوسەین ڕەووفدا پەیدا دەبن. لە ئەنجامی دەستڕێژیاندا زیانێکی فراوان بە دوژمن دەگەیەنن وپتر لە سێ سەد سەر ئەسپ وڕەشە وڵاخی ئۆردووەکە دەکوژرێت. لە مەرکەزی هێزەکەی حوسەین ڕەووفەوە سەربازی پیادە وسوار لەلای باغەکانەوە دێنە یاریوکۆمەکی بەها بەگەوە.

شەڕ لەنێوان ئێمە وئەواندا بەسەختیەکی هەرچی زیاتر تا نێوەڕۆ بەردەوام بوو. لە نزیکەی نیوەڕۆدا تورکەکان حاڵەتی بەرگرییان بەخۆوە گرت، ولەلای سەرەوەش بەشێك لە چەکدارە پیادەکانی سالار زەفەرکە گەیشتبوونە دامێنی کێوەکە بۆ تالان کردن هاتنە نێو ئۆردووەکەوە.

زیانی ئێمە نزیکەی بیست کوژراو و سی زامار بوو، لەوانەدا ئاغا موراد کوڕی کوێخا حوسەین تاهیر وکوێخا ئەڵماس خزمەتکاری سەردار ناسر وڕەحیم کوڕی کوێخا ڕەزا لە سەنگەرەکەی مندا کوژران. زیانی تورکەکان چەند بەرابەر لەئێمە زیاتر بوو.

نزیکەی عەسر بە هەستی سەرکەوتنەوە تا نزیکەی دوو سەد سێ سەد پێی ئۆردووەکە پێشکەوتین و هاتینە پێشەوە، ئامادەبووین کە دوای خۆرئاوا لە تاریکی شەودا هێرش ببەینە سەریبان وکارەکە یەکلا بکەینەوە. بەڵام یەك سەعاتی بۆ خۆرئاوابوون مابوو لەناکادا بینیمان لەلای "کانی سپی"یەوە، نزیکەی دە سوار بە ئاڵایەکی سپییەوە بەرو ئێمە دێن. کە نزیکبوونەوە سەیرم کرد شونمان کونسوڵی ئەڵمان وکاپیتان سون سونی سویدی سەرکردەی هێزی جەندرمەی کرماشان لەگەڵ کونسوڵی عوسمانیدا بەرەو ئێمە دێن. کونسوڵی عوسمانی لەوان جیابووەوە وبەتاو بەرەو ئۆردووەکەی حوسەین ڕەووف ملی نا . ئەوانی تر بەرەو ئێمە دەهاتن. تەقەم ڕاوەستاند وقەدەغەم کرد تا گەیشتنە نێو سەنگەرەکانمانەوە. شونمان تکای شەڕ وەستانەوەی کرد. وەڵامم دایەوە بە سێ مەرج ئامادەین شەڕ ڕاوەستێنین. یەکەم خودی حوسەین ڕەووف یا سەرکردەی ئەرکانی شەڕیان بێنە سەنگەرەکەمانەوە داخوازی ڕەزامەندیمان بکات. دووەم لەماوەی پێنج ڕۆژ یان یەك هەفتە لەشکری تورك سەرجەم خاکی ئێران جێبهێڵێت وچۆڵی بکات. سێیەم سالار ئەفخەم کوڕی ئیحتیشام ئەلمەمالیك کە لە ئۆردووەکی حوسەین ڕەووفدا زیندانیە بەرەڵا بکرێت. بێ ئەوەی وەڵامێ بداتەوە وتی سەنگەرەکانتان لەکوێدایە؟ لەلایەکەوە کە مەترسی کەمتری بوو سەنگەرەکەی سەردار ناسر وسالار زەفەرم پێی نیشاندا. بۆیان ڕوون بووەوە کە ئۆردووی تورك لە ئابلۆقەی تەواودایە. شونمان ووتی هەرسێ مەرجەکەم قبوڵە فەرمان بدە کە

شەڕ بوەستێننەوە. ووتم ناتوانم تەقە ڕاوەستێنم بەڵام بەڵێنت دەدەمێ لە لایەن ئێمەوە هێرش ناكرێتە سەریان.

لە حزوری ئەودا نامەیەكم بۆ سەردار ناسر وسالار زەفەر نووسی تكام لێكردن تا گەڕانەوەی شونمان سون سون لە هەر هێرش وپەلامارێك دەست هەڵگرن. دیلێكی تورك لای من بوو، شونمان تكای كرد كە بیسپێرمە دەستی، گوتم لەنێو عەشایر وعێلدا داب ونەریتە بەدیل پێویستە دیاریەك یاوەك پارەیەكی پێشكەش بكرێت ولەیرادا شتێكم بەدەستەوە نیە پێشكەشی بكەم. شونمان كیسەیە پارەی خۆی دەرهێنا ودوو لیرەم لێدەرهێنا ودام بەدیلەكە و سپاردمە سوارەكانی هاوڕێی. شونمان ووتی جێی داخە كە ئێوە دوو میللەتی هاوسێ وموسوڵمان بەم جۆرە یەكتری بكوژن. ووتم ئەمە بۆچی بە ئێمە دەڵێیت؟ ئەمە بەوانە بڵێ كە بیست فەرسەخ هاتوونەتە نێو خاكی وولاتەكەمانەوە وداگیریان كردووە وئەم گشتە كوشت وكوشتار وكارەساتە نالەبارانەیان لێ وەشاوەتەوە، پاراستنی ناموسی هەر موسوڵمانێ بۆ موسوڵمانێكی تر پێویست وفەرزە. تۆ سەیری ئەو هەموو خشڵی ژنانەكە كە لەو دیلە توركە بەدەستمان هێناوە، نزیكەی یەك چارەكە شت ومەكی ژنانە لە ملوانكە وگوارە وكلكەوانە وموورگی كە ژنانی عێلات بۆ ئارایش وجوانی بەكاری دێنن لە دەستە سرێكدا پیانم نیشاندا، وونم ئەگەر ئەوان موسوڵمان بوونایە وئێمەیان بە موسوڵمان بزانیایە ئەم كردەوەیان لێ نەدەوەشایەوە. كاپیتان سون سون بەتكاوە كەمێك لەو شت ومەكە ژنانەی لێم وەرگرت وسواربوون وڕۆیشتن.

نزیكەی خۆرئاوا سون سون وشونمان لەگەڵ "ڕەوشەنی بەگ"دا كە بە عنوانی بەرپرسی ئەركانی شەڕ ناساندیان گەڕانەوە وهاتنە سەنگەرەكەی منەوە. شونمان ووتی ئاغا ڕوشنی بەگ بۆ ڕازیكردنی ئێوە هاتووە وئەو داخوازییەی تریش بەڵێن دەدەم تا چوار ڕۆژی تر جێبەجێ بكرێت. منیش مەرجەكانم قبوڵكرد. رەوشەنی بەگیش نامەیەكی بۆبەها بەگ نووسی ولەڕێگای یەكێ لە جەندرمە ئێرانیەكانەوە ناردی كە شەڕ بوەستێنرێتەوە. جەندرمەی هەڵگری نامە لە ڕێگادا چەند مەیتی سەربازی كوژراوی تورك دەبینێ ولە هاتنەوەدا دوو

دەمانچەی هەشت تیری نەمساوی لەناو قەدی کوژراوەکان دەکاتەوە ولەگەڵ خۆیدا دەیهێنێت.

نزیکەی یەك سەعات لە شەو تێپەڕی بوو بەتەواوی شەڕ وەستێنرابووەوە، مەیتی سوارەکانمان کۆکردەوە وفەرمانی حەرەکەتماندا. بۆ هەڵگرتنی مەیتی دوو کەس لە سوارەکان فەتح لـلا ومەنسوری کوڕی سبزە نادر، کەزۆر لە نزیکی ئۆردووی تورکەکاندا کوژرابوون، دە کەسمان تەرخان کرد وبەکاپیتان سون سون سپاردمانن کە سبەینێ تەرتیبی هەڵگرتنی ئەو جەنازانە بدەن.

سەعات ونیوێك لەشەو تێپەڕی بوو، بەنەزم وڕێك وپێکی تەواوەوە کەوتینە ڕێ. ماوەی شەڕی کرند نزیکەی ١٥ سەعاتی خایاند. زیانی ئێمە وگۆرانەکان سەرجەم نزیکەی پەنجا کوژراو وسەد زامار دەبوون. تورکەکان نزیکەی ٤٠٠ کوژراو وزامداریان لێکەوتەوە.

هەروەك سێ شەو ودوو ڕۆژ بوو نەخەوتبووین بەڵام بای نەسیمی سەرکەوتن هیلاکی وخەستەییمانی لە گیاندا سڕییەوە. لەگەڵ هەڵهاتنی هەتاودا گەیشتینە گەهوارە، دۆست ودوژمن تەعریف وتەمجیدمانیان دەکرد. عێلی سەنجاوی نەتەنها لە ناوچەی کرماشاندا بەڵکو لە سەرتاسەری ئێراندا وهەتا لەچاوی بێگانەکانیشدا بە ئازایی ووەتەن پەرستی ناویان دەرکردبوو. ئەمە بوو میوەی گرانبەهای سەرکەوتن.

مەجلیسی ئاشتی وسوڵح

سبەی بۆ نیوەڕۆ مەیتە بەجێماوەکانیان هاوردەوە. شونمان وسون سون بۆمانیان نووسیبوو کە بڕیارە لەم دوو ڕۆژەدا مەجلیسێکی سوڵح وئاشتی لە خوسرەو ئابادی کرند بەرپا ببێت، ونووسیبووی موعازد ئەلمولك جێگری حوکمڕانی کرماشان لەم بارەوە بە درێژی بۆتان دەنووسێت.

نزیکەی عەسر لە گەهوارەوە بەرەو ماڵەکانمان کەوتینەڕێ. ئاغاکانی خەڵکی شار هەر چەند کەسێك لەوان بوونە میوانی یەکێ لە براکانمان. جەمعێ لەوان لە خزمەت باوکمدا بۆ قەڵای قلیج خانی ڕۆیشتن، دووشەو میوانی ئێمە بوون. نامەکەی موعازد ئەلمولك گەیشت نووسیبووی بڕیارە مەجلیسی سوڵح ڕۆژی

دووشــەمە ١٤ شــەعبانی ١٣٣٣ لــە گونـدی خوسـرەو ئابـادی کرنـد بـەرپا ببێـت، پێویستە تەرتیبی بدەن کە لەو مێژووەدا ولەو شوێنەدا ئامادە بن.

ئێمەش نامەمان بۆ سەرکردەکانی گۆرانەکان نووسی و هەموو توانای خزمەتی سـەنجاویمان خـستەکارەوە. نزیکـەی پـەنجا خێـوەتی گـەورەی چاکمان لەگـەڵ خۆماندا برد وعەسری دوو شەمە لەگـەڵ گۆرانەکانـدا گەیـشتینە خوسـرەو ئابـاد. موعازید ئەلمولك جێگری حوکمڕانی کرماشـان وکاپیتـان سـون سـون سـەرکردەی جەندرمـە بەشـێوەیەکی فـەرمی لەلایـەن دەوڵـەتی ئێرانـەوە بـۆ بەشـداری لـەو دانیشتنەدا دەست نیشان کرابوون.

موعازیـد ئـەلمولك شـازادە محەمـەد بـاقر میرزایـشی لەگـەڵ خۆیـدا هـاوردبو. لەلایەن باڵوێزخانەی ئەڵمانـەوە شـونمان وکنـت کـانیتز نوماینـدە ونوێنـەر بـوون. پێش ئێمە ئـەمیر ئەعزەموعـەباس خـانی ئـەمیر مەخـسوس سـەرکردەکانی عێلـی کەلور بە سێ سەد سوارێکەوە هاتبوون.

کاریگەری هاتنی ئێمە بەو کەوکەبە ودەبدەبەوە کـەمتر لـە سـەرکەوتنی کرنـد نەبوو. فەرمانماندا چادرەکان لە شوێنێکی گونجاودا نزیکەی سێ سەد پێ دوور لە کـەلور وگۆرانەکانــەوە دامـەزرێنن. سـالار زەفـەرمان کـردە بەرپرسـی ئاسـایش ورێکخستن وبەڕێوەبردنی دانیشتنەکە وبەسەر شاخەکانەوە یاساوڵمان دامەزراند.

سەرکردەکانی کەلور حاڵەتێکی شەرمیان بەخۆوەگرتبوو، چونکە لـەم مـاوەدا بەتـەواوی لەگـەڵ حوسـەین ڕەووفـدا بـوون، وهـەتا جـەمعێ لـە سـوارەکانیان لـە کوشتار وتاڵانی خەڵکی کرنددا بەشداریان کردبوو، ئێستا بـە شـێوەیەکی دوور لـە شانازیەوە وەك سەرانێکی دەستی دوو لەم دانیشتنەدا بەشداری دەکەن. سەرجەم سەرکردەکانی سەنجاوی گۆران چووینە ماڵی شازادە محەمەد باقر میرزا و موعازید ئەلمولك کە بەیەکەوە بوون.

شـونمان وکنـت کـانیتز بـۆ ڕێکخـستنی دانوسـتانی سـوڵح وئاشـتی ڕۆیـشتنە ئۆردووەکی حوسەین ڕەووف بەگ. هەر ئەو شـەوە ئیحتیـشام ئەلمـەمالیك لەگـەڵ سەید ڕۆستەم وسەرکردە تاڵانکراوەکانی کرنددا گەیشتن.

سـبەی کنـت کـانیتز وشـونمان گەڕانـەوە وڕەوشـنی بـەگیان لـە ئـۆردوی تورکەکانـەوە هێنـا بـوو. دانیـشتنی سـوڵح لـە چـادرەکەی جێگـری حـوکمڕانی

کرماشـاندا بـەرپابوو. وەك داب ونـەریتی ئێرانییـەکان دانوسـتانەکە بـە قـسەی خۆشـەوە دەسـتی پێکرد، سـەبارەت بـە دۆسـتی دێرینـی دوو میللـەتی هاوسێ وهاوئاینی ئێران وتورك قسەی زۆر کرا. گوایە عوسمانیەکان بـۆ میـوانی هـاتبوون وئێرانییـەکان لـە هاتنیـان خۆشـحاڵن ولەبـەر کـەمی وەسـایلی خزمـەتکردنیان شەرمەندە و خەجاڵەت بارن.

نەوبـەت کـە گەیشتە ڕەوشـەنی بـەگ بەلـەحنێکی حەقدارەوە، بـە زمـانێکی فارسی ڕەوانەوە سەبارەت بە مێژوویـەکی کـورتی دونیـای ئیـسلام قـسەی کـرد و گوتی ئێمە بۆ دوژمنی ئەم میللەتە برایە بۆ ئێـران نـەهاتووین، بـەڵکو بـۆ دوژمنـی وڕاوەسـتان لەبەرامبـەر دوژمنـەکانی وبـەرگری لـە پێـشڕەوی دەسـت درێژانـەی ئەودوژمنانەیان هاتووین. ئێستاکە نیەتی چاکی ئێمە بە خراپـە لەیـەك دراوەتـەوە وبرا ئێرانیەکانمان ئاڵۆز بوونە ونایانەوێ لە خاکیاندا بمێنینەوە، ئێمە لەبەر ڕێـزی هەستیان دەگەڕێینەوە وبەهیچ شێوەیەك گفتوگۆ لەسـەر ئـەوە ناکـەین، کـە لـەم شەڕ ولەیەك دانەدا لەگەڵ کرندیـەکان نزیکـەی سـی کـەسمان لێ کـوژرا، ولـە شـەڕ لەگـەڵ سـەنجاوی وگۆرانەکانـدا چـەند سـەد کەسـێك لـە سـەربازەکانمان کـوژران وزیانێکی قورسمـان لێ کـەوت. ئەمانـە بـەجێی خـۆی. داخوازییـەکی دۆسـتانەمان ئەوەیـە کـە لـەو ڕۆژی شـەڕەی لەگـەڵ خـەڵکی کرنـدا دوازدە کـەس لـە خـاوەن پلەکانی تورك لەنێو شارۆچکەکەدا بۆ حەمام وخۆشۆردن ڕۆشتبوون، کرندییـەکان هاتبوونـە سـەریان وئـەو ئەفـسەر وسـەربازانەیان بـێ ئـەوەی بـەرگری بکـەن کوشـتبوویانن وچـەك وتفـاق وجـل وبەرگەکـەیانیان فڕانـدبوون. ئـەم ئەفـسەرانە هەموویان دایك وخوشکیان هەیە، ئێستاکە پێویستە جل وبەرگ وشت ومەکەکەیان بۆ بنەماڵەکانیان ڕەوانە بکرێنەوە.

ئـەم قـسانەی بەشـێوەیەکی دۆسـتانە ومەلولانـەی وەهـا دەگەڕانـدەوە نەتدەتوانی حاڵەتی دوژمنی وفریو وفێڵبازی تێدا وەدی بکەیت.

دوای تەواوبوونی قسەکانی موعازید ئەلمولك وهەندێ لە ئامـادەبووان وەڵامـی قسەکانیان بە سوپاسەوە دانەوە وسەبارەت بە جـل وبـەرگ و چـەك وتفـاق وشـت ومەکی ئەو دوازدە ئەفسەرە کە لە حەمامدا کوژرابوون سـەلماندیان کـە پێویـستە بگەڕێتەوە بۆ ماڵ ومنداڵەکانیان. لەوانەیش کە بۆ وەرگرتنەوەی ئەو شت ومەکانە

بۆ کەس وکارەکانیان دووان وقسەکانی ڕەوشەنی بەگیان پاڵپشت کرد سلێمان خانوعەباس خانی کەلور بوون. بێ ئەوەی لەم حەقیقەتە بزانن کە لە ڕۆژی شەڕی تورك وکرندییەکاندا نە کەسێك لە حەمامدا کوژراوە ونە کەسێك لە حەمامدا بووە.
من گوێڕایەڵی فێڵەکەی ڕەوشەنی بەگ بووم کە دەیویست بەڵگەنامەیەك بەدەست بهێنێت ئێمە تاوانبار بکات، بەڵام چونکە گەورەکانمان لە مەجلیسەکەدا شازادە محەمەد باقر میرزا وسەردار ناسر سەبارەت بەوە هیچیان نەگووت، منیش لەبەر ڕێزی ئەوان بێ دەنگ بووم. خەریك بوو ڕەوشەنی بەگ بگاتە ئاواتەکەی، خۆمم پێنەگیرا وڕووم کردە باوکم وشازادە ووتم مەودام دەدەن بەندەیش بیروباوەڕ وئەوەی کە دەیزانم بیخەمەڕوو. دوایی ڕووم کردە ڕەوشەنی بەگ و گوتم سەبارەت بە قسە دۆستانەکانت سوپاسگوزارین، سەبارەت بەوەی دەفەرموویت لەبەر دۆستی ئێران ودژایەتی دوژمنەکانی لەشکرتان هێناوەتە خاکی ئێرانەوە، ئەم قسانە کاتێ قبوڵ دەکرا وپەسەند دەهاتە بەرچاو کە ئێوە لەسەر داخوازی ئێران بهاتنایەتە خاکی ئێرانەوە. بەڵام قسەکانی من تەنها سەبارەت بەو ئەفسەرانەیە کە فەرمووتە لە حەمامدا کوژراون. ئامادەبووانی ئەم مەجلیسە وادیارە کەسیان نازانن کە لەو ڕۆژەدا هیچ ئەفسەرێ لە حەمامدا نەبووە. من لەلایەن کرندییەکان وسەنجاوییەکان وگۆرانەکانەوە هەواڵی کوژرانی هەر خاوەن پلەیەکی تورك لە حەمامدا بەدرۆ دەخەمەوە، ئەفسەرەکان سەرجەم لە شەڕدا کوژراون. جەنابی ڕەوشەنی بەگ تۆ دەتەوێ بەهانەیەك بۆ فەرماندەکەت بتاشیت وبیدەیتە دەستەوە کە دەست پێکردنی شەڕ وململانێ بخەیتە ئەستۆی کرندیە بێ دەرەتانەکانەوە، کە بتر لە پێنج کور سامان وشت ومەکیان تاڵانکراوە وبتر لە دوو سەد کەس لە پیاو وژن و منداڵیان کوژراوە.
لەم قسەی منە وەکو دانیشتوانی مەجلیسەکە لە خەو هەڵسابن پاڵپشتی قسەکانمیان کرد.
درێژەم دا بە قسەکانم و گوتم جەنابی ڕەوشەنی بەگ بۆچی نافەرمویت کە هۆی شەڕ ودەعوا لەگەڵ کرندیەکاندا دەستدرێژی ناموسی سەربازەکانتان بووە؟
لەم قسانەی منە ڕەوشەنی بەگ وەك وا بێت خاڵێکی گرنگ و هەستیاری بە چنگ هێنا بێت، خۆی تووڕە کرد و وتی ئاغا ئەم قسانە تۆمەتە، وتۆمەتی دەست

درێژی ناموسی بە توونـدی بـەدرۆ دەخەمـەوە. بـە کاپیتـان سـون سـونم گـووت جەنابی کاپیتان بەشێك لەو ئەمانەتەی کە ئـەو ڕۆژە لـە سـەنگەرەکەدا پـێم دایـت بیخەرە ڕوو. بەپەلە جانتاکـەی لـە جەندرمەکـەی پاسـەوانی داواکـرد. شـت ومـەك وخشڵی ژنانەیەك، کە لە دیلە تورکەکە وەرمـانگرتبوو، دەریهێنـا. ڕەوشـەنی بـەگ تێکـچوو وتورپـیا ولـە شـوێنەکەی هەڵـسا وموعازیـد ئـەلمولك وشـونمان ئارامیـان کردەوە ودایان نیشاندەوە. لەوەودوا چونکە نەخشەکەی جێی خۆی نەگرت ئیـدی درێژەی بە ئیدیعاکانی نەدا وبێدەنگ بوو.

بڕیاردرا کە موعازید ئەلمولك وشـونمان بڕۆنـە لای حوسـەین ڕەووف بـەگ بـۆ ئەوەی سـالار ئەفخـەمی کـوڕی ئیحتیـشام ئەلمـەمالیك، کـە زینـدانی بـوو، لەگـەڵ خۆیانــدا بهێننــەوە، ودوای کۆتــایی هــاتنی مەجلیــسەکە ڕەوشــەنی بــەگ بــە پێکەنینەوە هاتەبەرەوە و دۆستانە دەسـتێکی بـۆم درێـژ کـرد وئـەو دەسـتەکەی کردە ملـم، چـەند جارێـك یـەکتریمان مـاچ کـرد، هەڵبـەت دەسـتپێکردنی ماچـەکە لەلایەن ئەوەوە بوو. پێمی گوت هەستی پاکی تۆ پـیرۆزە، شـایانی قـەدر زانینـە، چادرەکەت لەکوێدایە دەمەوێ هەر ئێستاکە بێمەماڵتان؟ دەستی یەکتریمان گرت و هاتینە چادرەکەوە. چایی خوارد وبەڵێنی دۆستی پێمدا، منیش بەڵێنی دۆسـتیم پێدا، بەو مەرجەی نـەمن ونـە ئـەو لـە نیشتمانی خۆمـان خیانـەت نەکـەین. دوای خواردنی چایی پێکەوە هاتینە چادرەکەی محەمەد باقر میرزا و موعازید ئـەلمولك. ڕەوشەنی بەگ خواحافیزی کرد وڕۆیشتەوە بۆ ئۆردووەکەی خۆیان.

سبەی موعازید ئەلمولك وشونمان ڕۆیشتنە ئۆردووەکەی حوسـەین ڕەووفـەوە بۆئەوەی بڕیاری ڕەزامەندیی جێهێڵانی خاکی ئێـران لـە لایـەن لەشـکری تورکـەوە بەدەست بهێنن. دوو سەعات پـێش نیـوەڕۆ گەڕانـەوە وسـالار ئەفخـەمیان لەگـەڵ خۆیاندا هاوردەوە. بەدووربین بینیم کـە لەشـکری تـورك هەنـدێ لـە چـادرەکانیان پێچایەوە وخەریکن دەجمێن وحەرەکەت دەکەن. سورەت مەجلیسێکی موافەقـەت نامەی خوسرەو ئاباد کە بە فەرمانی موعازید ئەلمولك، بە خامەی شازادە محەمەد باقر میرزا نوسراوە هەروەك کەمێك نەوازشت وقسەی نەرمی تێدایە، بـەڵام چـونکە بەڵگەیـەکی ڕەسـاو وبتـەوە وگویـای هــەوڵ وکۆشـشی شـونمانە بـۆ تۆمـارکردن لەمێژوودا لەیرادا دەیهێنمەوە.

سورەت مەجلیس

لە مێژووی شازدەهەمی مانگی شەعبانی بەشکۆدا ١٣٣٣ لە گوندی خوسرەو ئاباد سەربەناوچەی کرماشان بۆ لابردنی دووبەرەکی وشەڕ وململانێ لەنێوان لەشکری دەوڵەتی عەلییەی عوسمانی وسەرکردەکانی عەشایری کرماشاندا ڕوویدا، کە ڕووداوی نالەبار ودڵتەزێن وجێی نارەحەتی لێکەوتەوە، کە لەگەڵ یەکێتی ئیسلامدا ناگونجێت، دۆستایەتی هەردوو دەوڵەتی گەورە ومەزن ویەکێتی موسوڵمانەکانی ئەم دوو وڵاتەی خستوەتە مەترسی ولەرزینەوە، ئەنجومەنێك پێکهێنرا کە بریتی بوون لە نوێنەرانی دەوڵەتی دەوڵەتی عەلییەی عوسمانی دەوڵەتی ئیمپراتۆریەتی ئەڵمان ودەوڵەتی عەلییەی ئێران وجەمعێ لە پیاو ماقوڵان وگەورە پیاوان وڕێزدارانی شار ودەوروبەری کرماشان کە سەرجەم پەراوێزی ئەم نامەیان واژوو کردووە لەگەڵ جەنابی خاوەن شان وشەوکەت ڕەوشەن بەگ وەکیلی جەنابی جەلالەت مەئاب ئاغای حوسەین ڕەووف بەگ کە فەرماندەی لەشکری سەیاری ئیسلامیە، دانوستانێکی دۆستانەی ئەنجامدا وتێکڕا سوور بوونە لەسەر ئەوەی لەمەودوا بەربەستی ڕووداو وپێشهاتی نالەبار و خەراو بکەن وبارودۆخێکی ڕاست بڕەخسێنن و درزێك نەکەوێتە ناو کۆشکی موسوڵمانانەوە، وا بڕیاردرا بۆ ئارامکردنەوەی شۆڕ وهەیەجانی گشتی وجێگیربوونی ئەم ئیحساساتە لە شوێنە گونجاوەکەی خۆیدا جەنابی حوسەین ڕەووف بەگ بەپەلە ئۆردووەکەی لە کرند بگوێزێتەوە بەرەو سەرپێڵی زەهاو تا خەڵکی کرند بە ئاسودەیی ودڵنیاییەوە بگەڕێنەوە جێی خۆیان و سەرگەرمی ژیانی ئاسایی خۆیان بن. وگەورە پیاوانی وڵاتیش هەوڵبدەن کە بیروباوەڕی گشتی سەبارەت بە برا موسوڵمانە عوسمانیەکانیان دۆستانە بکەنەوە.

بەپێی ئەم گرێبەستە ئیتر خەڵکی کرند ودەوروبەری زەهاو وقەسری شیرین ئازاد وسەربەستن کە بگەڕێنەوە بۆ سەر پاشماوەی کشتوکاڵیان وخەریکی چاك کردن و گەشەکردنەوەی بن.

سەبارەت بە جێهێڵانی بەپەلەی خاکی ئێران لەلایەن لەشکری عوسمانیەوە کە داخوازی گشتی خەڵکەکەیە، بڕیار لەسەر ئەمە درا کە فەرمانێ لەم بابەتەوە لە باڵوێزخانەی عوسمانیەوە بگاتە کونسوڵی عوسمانی لە کرماشان ئەو کاتە بەپەل

لەشكری عوسمانی خاكی ئێران چۆڵ دەكەن وجێیدەهێڵن وجەنابی فەرماندەی لەشكریش بۆ ئارامكردنەوەی بیروڕای گشتی هەوڵی یەكێتی ودۆستایەتی دەدات ولەم بارەیەوە فەرمانی دەرچوون لە خاكی ئێران هەرچی زووتر دەردەكات ودەیگەیەنێتە ئەنجام بۆئەوەی خوانەكەران ناڕەحەتی وپشێوی وئاژاوە لەسەر سنووردا ڕوونەدات وتا جێهێڵانی سنوورەكانی ئێران بەتێكڕایی سەربازەكانی عوسمانی مافی دەست تێوەردانی كاروباری ئیداری ناوخۆی ئێرانیان نیە ومافی دەستدرێژی كردنە سەر بەرژەوەندی وقازانجی دانیشتوانی ئەو ناوچانەیان نیە.

****

موعازید ئەلمولك كە لەلای حوسەین ڕەووف گەڕابووەوە بەكورتی باسی ڕازیبوونی جێهێڵانی خاكی ئێرانی گەڕاندەوە، بەمنی گووت ئاغای سەردار موقتەدر حوسەین ڕەووف پەیامێكی بۆ خودی تۆ ناردووە ولەمن بەڵێنی وەرگرتووە بێ ئامادەبوونی كەسێكی سێیەم ئەم پەیامەت پێبگەیەنم.

هەردووكمان لە چادرەكە چووینە دەرەوە. لە سێبەری درەختێكی جەنگەڵەكەدا كە سێ پێیەك لێمانەوە دوور بوو دانیشتین، ئەو دوای هەندێ تەمجید وپیاهەڵدانی سەبارەت بە كەسایەتی حوسەین ڕەووف ئەم پەیامەی ڕأگەیاند، كە ڕوون نەبوو كە چەندێكی لەلایەن حوسەین ڕەووفەوەیە وچەندێكی خۆی دروستی كردووە ودەستكردی خۆیەتی. ووتی بەكورتی ناوبراو لە كردەوەی دوژمنایەتی لەگەڵ خەڵكی سەنجاویدا وبەتایبەت لەگەڵ خودی تۆدا پەشیمانە وداخوازی دەوڵەتی عوسمانی سەبارەت بە بەدەست هێنانی دۆستی تۆ ڕادەگەیەنێت، وبەڵێنی شەرەف دەدات ئەگەر تۆ لەگەڵ ئارمان وخواستەكانی ئەودا بگونجێیت، لەپێشدا بە بەرزترین نیشانی دەوڵەتەكەی موفتەخەرت دەكات. دووەم ئەگەر قبوڵ بكەیت مەبلەغێكی بیست هەزار تومان كە لەدەست ڕەسیدایە سەبارەت بە زیانی تۆ وعێلەكەت پێشكەشت دەكات. سێیەم لەڕێگای باڵوێزخانەی عوسمانی لەتاراندا داخوازی فەرمانڕەوایی كرماشانت بۆ دەكات وبۆ مانەوەت هەرچی لە وزەیدا بێت بەكار دێنێت. وەڵامم دایەوە، من لە مەئموریەتەكەی حوسەین ڕەووف ئاگادارم و ئەزانم بەرپرسی داگیركردنی ڕۆژئاوای ئێرانە چۆن ئەتوانم سەبارەت بە نیەت پاكی وچاكی ئەو دڵنیا بم. نیشان وەرگرتن لە دەوڵەتی بێگانە بە نیشانەی ئیفتیخار وشانازی بۆ خۆم نازانم و بەدوایشیدا ناگەڕێم ولام گرنگ نیە. بەڵام سەبارەت بە بیست هەزار تومان كە لەجیاتی زیانمان وەریبگرین،

ئێمە هەرچیمان کردبێ بۆ خزمەتی وڵاتەکەمان بووە ومنەتیش لەم ڕووەوە ناخەینە سەر کەسەوە وپاداشیش لە کەسێك وەرناگرین. سەبارەت بە فەرمانڕەوایی کرماشان جێی نەنگی ورسوایی لەوە گەورەتر نیە کە باڵوێزخانەیەکی بێگانە ببێتە هۆی ڕەخساندنی فەرمانڕەواییم. کرماشان وڵاتی منە چ پەیوەندییەکی بە حوسەین ڕەووفەوە هەیە، کە ئەم بەڵێنە بدات ئەگەر ئەو مـن بە پیاوێکی شیاو وکارامە ولێهاتوو دەزانێت چاکترە لە دەوڵەتەکەی خۆیدا داخوازی فەرمانڕەوایی کەرکوك یان موسڵم بۆ بکات.

موعازید ئەلمولك دوای چەند چرکەیەك وەستان ووتی دوایی چی وەڵامێکی بدەمەوە؟ گوتم وەڵام هەر ئەوەیە کە باسم کرد، خۆت هەرچۆنێ دەتەوێ پێی بڵێیت ئازادی.؟ گوتی ئافەرین بۆ تۆ، ئافەرین بۆ هەستی بەرزی وەتەن پەرستیت، وتی ئاغای سەردار نازانیت حوسەین ڕەووف تا چی ڕادەیەك ڕێز بۆ تۆ دادەنێت و ڕیزداری لەلای، وتاچی ڕادەیەك سەبارەت بە سەرکردەکانی کەلور ڕەش بینە وبەخراو باسیان دەکات.

هەر ئەو ڕۆژە دوای خواردنی نانی نیوەڕۆ خوسرەو ئابادمان جێهێڵا. موعازد ئەلمولك وخەڵکی شار وشونمان وکنت کانیتز بەرەو شار ڕۆیشتنەوە. ئێمە وگۆرانەکان وکەلورەکان هەرکەسێك گەڕایەو بۆ ماڵی خۆی ئیحتیشام ئەلمەمالیك وکرندیەکانیش بۆ ماڵی سەید ڕۆستەم ڕۆیشتن. بەشێ لە ئۆردووی حوسەین ڕەووف هەر ئەو ڕۆژەو پاشماوەکەیان دوای سێ ڕۆژی تر بەرەو سەرپێڵی زەهاو کەوتنە ڕێ. دوای چەند ڕۆژێك بێ وەستان لە قەسری شیرینەوە سەرجەم خاکی ئێرانیان چۆڵ کرد. ئەمەیشە بۆ ئێمە گەورەترین پاداشت و دەستکەوت وشانازی دەژمێردرا.

لە حەقیقەتدا ئەم ڕاوەستانە لەبەرامبەر عوسمانیەکاندا ونەترسییان لە خیانەت و دوودڵی ونیفاقی هەندێ لەخەڵکی خۆیی، شەڕی کرند، وسوڵحی خوسرەو ئاباد وچۆڵکردنی خاکی ئێران لەلایەن بێگانەوە بۆ سەنجاویەکان بارودۆخێکی وەهای هاوردە پێشەوە لە سەرتاسەری ئێراندا بە وەتەنپەرستی وئازایی ودلێری بەناوبانگ بن وناودەربکەن. هەروا هەر ئەو شەڕەی کردەبوو کە لە ئەنجومەنی میللی ئێراندا ڕەنگدانەوەی پەیدا کردوو بووە هۆی لێکۆڵینەوە لە عەین ئەلدەولە و وەزیری ناوخۆکەی فەرمانفەرما، ولە ٢٧شەعبانی ١٣٣٣ /١٩تبری ١٢٩٤ ڕێکەوتی ١٠تەموزی ١٩١٥ حکومەتەکەی هەڵوەشا ولەبەین چوو.

سەرکەوتنی سەنجاوی لەم ئازموونەدا حەسادەت وترسی هەندێ لەسەرکردەی تایفە ناوخۆییەکانی جۆلاندەوە، یەکێ لەوانە سلێمان خانی ئەمیر ئەعزەم، سەرکردەی گەورەی عێلی کەلوربوو دوای سەرشۆڕییەکانی ئەم دواییەی، کەوتە هەڵپەی نزیکبوونەوە ویەکێتی وژنخوازی لەگەڵ سەنجاوییەکاندا، ولەسەر داخوازی ئەو والیزادە خانمی کچی سەردار ناسری برام کە هێشتانە لە تەمەندا منداڵ بوو لێی مارەکرا. هەروەك ئەم ژنخوازیە هەرگیز ئەنجامی نەگرت چونکە دوای چەند ساڵێك کە هێشتاکە کچەکە منداڵ بوو ولەماڵی باوکیدا بۆ ئەو "میری" ناوبراوە بەهاندان وفیتی برازاکەی وعەباس خانی ئەمیر مەخسوسی ڕەقیبی، بەدەستی برازایەکی ترییەوە کە ناوی "پاشاخان" بوو کوژرا.

لەلایەکی تریش لەو دەستەیە جەهانبەخش خانی زەرغامو ئەلسەلتەنە کە لەبەر هاودەستی وهاوکاری لەگەڵ حوسەین ڕەووفدا ناچار لە سەنجاوی هەڵهات وپەنای بردە کونسولگەری ئەڵمان.

نووسنی دەقی نامەیێ کە بەبۆنەی ئەم دوو مەوزوعەوە شونمان کونسولی ئەڵمان بۆ باوکمی نووسیوە، لە نووسراو وبەڵگەنامەکانی بنەماڵەکەماندا ماوەتەوە، بۆ پیشاندانی شێوەی جولانەوەی ئەو سیخوڕە ناوبراوە لەو قۆ ناغەدا بێسوود نیە.

کرماشان ١٣مانگی ڕەمەزانی پیرۆز ١٣٣٣

جەنابی جەلالەت مئاب دۆستی ڕاستەقینە، ئاغای سەمسام ئەلمەمالیك، ئیقبالی بەرز و بەردەوام بی لەم کاری خەیر وئەم ژنخوازیە بەجێیە، کە لەلایەن شەرع وداب ونەریتەوە پەسەند ومایەی هەزاران ئومێد وئارەزو و جێی دڵنیاییە، خوا حەزبکا ئەنجامی چاکی لێ دەبێتەوە. سەبارەت بەم مەوزوعە خۆشە پیرۆزبایی ودەست خۆشیتان لێ دەکەم وشادی وخۆشحاڵیم دەخەمە ڕوو وئاشکرای دەکەم. بەداخەوە وەکو دەڵێن خورما بەسەر دارخورماوەیە دەسیش کورتە و بەئاسانی پێی ناگات، بێگومان ئەگەر لە حزورتاندابوومایە هەر جۆرە خزمەتێ بەسەر شانمەوە بووایە ئەنجامم دەدا. لەخوای گەورە داخوازیمە سەرئەنجامەکەی بە خۆشی وپیرۆزی تەواو بکات.

سەبارەت بە جەهانبەخش خان زەرغامو ئەلسەلتەنە کە کەوتۆتە بەر هەڵسوکەوتی پێشهاتی ڕۆژگار و ماوەیەکی زۆرە لە ماڵ وکاشانەیەوە دوورە و لە

بینینـی خـزم وکـەس وکاریـەوە بـێ بەشـە. لـەم کاتـەدا بوەتـە پەناهەنـدەی کونسوڵخانەی دەوڵەتی بەتوانای ئەڵمان.

ڕێگا بـەخۆم دەدەم، لەبەرئـەوەی خـۆم بـە دۆسـتی ڕاسـتەقینەی جـەنابتان دەزانم ولـەم بارەیـەوە ئـیخلاس وئیرادەیـەکی قـووڵم لەخزمەتتانـدا هەیـە، لەبـەر قازانج ومەسڵەحەتی هەردوو لامان داخوازیتان لێ بکەم نەیەڵیت ئـەو نـابراوە لەمـە زیاتر زەرەر وزیانی لێبکەوێت وبە شپرزەیی وشاراوەیی بمێنێتەوە.

تکایە درەختی دۆستی بنێژە کە میـوەی شـیرینی لـی دەکەوێتـەوە، درەخـی دوژمنی لە ڕیشەوە هەڵکەنە چونکە ڕەنج ومیحنەتی لێ دەکەوێتەوە. وەکو قسەی پێشینان دەڵێت خنکاو بـۆ هـەر گیـاو خاشـاکێك دەست ڕادەکێشێت ودەیکاتـە دەستپێچێ بۆئەوەی لە خنکان ڕزگاری بێت.

ئەگەر خوانەخاستە جەنابتان لە ڕاپەڕاندنی ئەم کارە خەیرەدا درێغی بکەیت، ناوبراو دەست دەداتە کاروئیشی ناڕەوای وەها کـە گـەورە پیـاوان لایـان پەسـەند وڕەوا نیە، وکارەکەی دەبێتە مایەی دەردە سەری هەمووان بە گشتی.

لەبەرئـەوەی لـەم قۆناغـە هەسـتیارەدا دوژمنایـەتی سـەرکردە بـەڕیزەکان وسەرۆکی عەشایرەکان دەبێتە هۆی دەردەسەری ونیگەرانی دەوڵەتی پایە بـەرزی ئێران. بێگومان دەوڵەتی بە توانای ئەڵمان، کـە دۆسـتی نزیکـی ئـەو دەوڵەتـە بـە شان وشەوکەتەیە وزیانی ئەو زیانی ئێمەیە، لەبەرئەمە منیش بە دژایەتی وململانێ لەنێوان عێلەکان وموسـوڵمانەکاندا ڕازی نـابم ولام خـۆش نیـە، هـەر بـەم هۆیـەوە دۆستانە داخوازی لە جـەنابتان دەکـەم کـە بارودۆخێك بڕەخسێنێت کـە هەرچـی زووترە جەهانبەخش خان بگەڕێنیتەوە ودڵنیایی تەواو بەناوبراو ببەخشیت. وەکـو پێشوو بێتەوە سەر موڵك ومـاڵی خـۆی وبەئاسـودەیی وئـارامی لـەپاڵ مەحەبـەت ونەوازشتی جەنابتاندا بژی وهەر توانایەکت هەیە بۆئاسوودەیی ئەو بـەکاربێنی لـە قازانجی خۆتاندایە ومایەی سوپاس وقـەدر زانینـی ئـەم دۆسـتەتە. هەرچۆنێ بـێ چـاوەڕەوانی هیمـەتی مەردانـە وهاوکـاری وجوڵانـەوە وکـردەوەی بەپەلـەتانم و وەڵامێکی کارا وکاریگەرتانم.

لەمە زیاتر زەحمەت بە ڕەوا نابینم، ڕێزی بترم دووبارە دەکەمەوە.

کونسوڵی دەوڵەتی ئیمپراتۆری ئەڵمان.. شونمان

بەشی دووەم

جیهاد لە بەرامبەر ڕووسەکاندا

بەتـــەواوبوونی شەڕوشـــۆڕی حوســـەین ڕەووف ودەرچـــوونی لەشـــکری عوسمانیەکان لە ئێران، وای بۆ دەچووین کە تـەکلیف وبەرپرسیاریەتی ئێمـە لـە سنووری کاروباری عەشایری وناوچـەیی تێپـەڕبووە وگەیشتوەتە ڕادەی تـاوتوێی کاروبار و کێشەکانی دەوڵەتی.

هـەواڵ وڕاپۆرتــەکانی شـەڕی یەکـەمی جیهـانی مـەوزوعی دانوسـتانی هـەر مەجلیسو دانیشتنێك بوو لەو قۆناغەدا. ڕۆژنامەکانی تـاران کـە حەفتـەی دوو جـار دەگەیشت سەبارەت بە پێشکەوتنی لە شکرەکانی ئـەڵمان لـە جەبهـەی ڕۆژهـەڵات وڕۆژئاوادا باسی دەکرد و وای نیشاندەدا کە مەرکەزی مەملەکەت لـە بـارودۆخێکی کوڵانو جۆشاندایە.

مـەوزوعێك کـە لـە هەرشـتێك لای ئێرانیــەکان قـورس وسـەنگین تـر بـوو وناڕەحەتیانی دەکرد بوونی لەشکری ڕووس لە باکوری وڵاتەکەدا و دەست درێـژی بەردەوامیان بۆسەر ماڵ و حاڵی خەڵکی ئێران.

بـــیرەوەری ڕووداوی عاشـــورای١٣٣٠ وشـــەهید بـــوونی "ثقـــة الاســـلام" ونیشتمانپەروەرەکانی تری ئازربایجان وتۆپ بارانی گونبەدەکەی حەزرەتی ئیمـام ڕەزا، وفەتوای جیهادی ئایەتو للا خوراسانی کە بەڕاشکاوی بـۆ عێلـی سـەنجاوی ناردبوو، کە دژی ڕووسە داگیرکەرەکان دەریکردبوو، هەموو ڕۆژێك بـۆ ئێمـە نـوێ دەبووەوە.

بـە دەرچـوونی لەشـکری حوسـەین ڕەووف لـە ئێـران ڕەوشـەنی بـەگ بـۆ نیشاندانی دۆستی دەوڵەتی عوسمانی هاتە ماڵەکەم ونزیکەی دە ڕۆژ میوانی ئێمـە بوو، ولەماڵماندا لەگەڵ زۆربەی سەرکردە وسەرۆکە عەشایرەکاندا یەکترییان بینـی وسەبارەت بە یەکێتی موسوڵمانان دانوستانیان کرد. ئـەو پڕوپاگەندەکـەرێك، یـان چاکتر بڵێم سیخوڕێکی کارامە وقسەزانێکی دانـاو لێـزان بـوو. بـەڵام پـێش ئـەوەی موسوڵمان ببـێ تـورکێکی دەمـارگیر بـوو. لـە قسەکاندا لابـەلا کنایـەی چـزەداری

سەبارەت بە ئێرانیەکان وزمانی فارسی دەدرکاند، کە ڕووبەڕووی بەرتـەکی تونـدم دەبووەوە.

زۆرنـەبوو ڕەوشـەنی بـەگ مـاڵی ئێمـەی بەجێهێـشتبوو کـە لـە کرماشـانەوە نامەیەکم لەلایەن شازادە محەمەد بـاقر میرزاوەپێگەیـشت. نووسـیبووی کـە شـێخ حوسـەینی تـارانی بوەتـە بەرپرسـی پـەروەردەی کرماشـان ولەلایـەن پـارتی دیمکراتەوە لێپرسراوی پڕوپاگەندەیە ودەیەوێ بێتە سەنجاوی وتۆ ببینێت. منیش چەند سوارێکم بەچەند ئەسپێکەوە ناردە شار وشێخیان هێنایە ماڵمان.

ئـەو لەلایـەن کۆمیتـەی مـەرکزی پـارتی دیمکراتـەوە بـە کۆمیتـەی ئەیالـەتی کرماشان ناسێنرابوو. هەوەرك ئێمە نـەخۆم و نـەباوکم ونـەبراکانم بـە شـێوەیەکی فـەرمی نەچـووبووینە هـیچ پـارتێکی سیاسـییەوە بـەڵام لەگـەڵ دیمکراتەکانـدا ئەوپەڕی دۆستی وهاوڕێیمان دەکرد.

لە سەرکردەکانی دیمکراتەکانی کرماشان شازادە محەمـەد بـاقر مـیرزا وقـەوام ئەلعولـەما ومەهـدی خـانی عیمـاد ئەلرەعایاکـە هەرسـێکیان ئەنـدامی کۆمیتـەی ئەیالەتی بـوون، ولـە خزمـان ودۆسـتانی ئێمـە بـوون. نامـەی تایبـەتییان نـاردبوو سەبارەت بە پێویستی هاوکاری وپاڵپشتیمان لەگەڵیدا.

هـەروەها بـەنهێنی هـەواڵیان پێـدابن کـە دەوڵـەتی ئێـران خـەریکی بەسـتنی گرێبەستی یەکێتی وهاوپەیمانییە لەگەڵ ئەڵماندا، باڵوێزخانەی ئەڵمانیش ئەوی لە پێشەوەی سـەرجەم کاربەدەسـتانی پڕۆپاگەندەکەرانـەوە بـە شـونمانی کونـسول ناساندبوو.

شـێخ سـەبارەت بـە سـتەمی ڕووسـەکان وهاوکـاری ئینگلیـسەکان لەگەڵیانـدا وپێویستی ڕاپەڕین وخەباتی میللی ویەکیتی موسوڵمانان وسەرکەوتنی موسـەلەمی ئـەڵمان لەبەرامبـەر هاوپەیمانانـدا و سـەبارەت بـە کـارە سـەرەکیەکانی پارتـە میللیەکانی سەنتەری وڵات دانوستانی کرد.

هەروەك قسەکانی جێی قبوڵ وڕەزامەندیم بوو، بەڵام لـە چۆنیەتی کارکردنـدا جیاوازی بۆچوونمان هەبوو. دڵنیام کردەوە کە ئامـانج وئـارەزووم تـەنها خزمـەتی نیـشتمانە وبـۆ هـەموو جـۆرە فیداکارییـەك ئامـادەین. بـۆ نەهێـشتنی جیـاوازی بۆچوونمان لە پیادەکردن وئەنجامدانی فەرمانەکاندا دێمە شار.

شەڕ وشورم لەگەڵ هەڵگرانی نیشانەکانی داڵ

دوای گەڕانــەوەی شـێخ هــەواڵمان پــێ گەیـشت کــە زۆراب سـوڵتانی بـرای جەهانبەخش خانی زەرغامو ئەلسەلتەنە وڕەزا قـولی خـانی مەسعود ئەلسوڵتان برای سالار مەنسور سەرۆکی عێلی گۆران، هــەر یــەکێ لەوانــە بــە سـوارەکانیانەوە ڕۆیشتوونەتە کرماشان ولە کونسوڵخانەی ئەڵمان بوونەتـە کارمەنـد وبـەکرێگیراوی نیــشانەی داڵیـــان چەســـپاندوەتە کڵاوەکانیانـــەوە. جگەلەمـــە شـــونمان لـــە چەقۆکێشەکانی شار وخەڵکی تایبەتی گوندەکان سەد سواری تایبـەتی موچـەخۆر کردووە وبەسەر کڵاوەکانیانەوە نیشانەی داڵ دەبریسکایەوە. هــەروەها بیستیـشم کە لەگەڵ سلێمان خانوعـەباس خـان سـەرۆکەکانی عێلـی کەلوریـشدا کەوتوونەتـە گفتوگۆوە وئەوانیش بەڵێنی ئامادەکردنی چـوار سـەد سـواریان داوە وکونـسولیش چوار سەد نیشانی بۆیان ناردووە.

سەبارەت بەم ڕووداوانە ولـە گوێنـەدان وخودسـەری شـونمان، هـەوەها بایـەخ نــەدانی هەنــدێ لــە ســەرکردەکانی عەشـیرەتەکان ســەبارەت بــە مەســڵەحەت وبەرژەوەنـدی وڵات بـێ ئەنـدازە نـاڕازی ومـەلول بـووم. لـەم ماوەیـەدا کونـسوڵی ناوبراو چەند جارێك هاتە لام وداخـوازی هەنـدێ سـواری لێـدەکردم، بـەڵام هـەموو جارێك وەڵامم دەدایەوە تا پەیوەندی دەوڵەتی ئێران وئـەڵمان ڕوون نەبێتـەوە مـن لەم بوارەدا هەنگاوێ نانێم.

سەبارەت بەم بارودۆخەیە بڕیارم دا هەرچی زووترە بڕۆمـە کرماشـان ولەگـەڵ سەرکردەکانی شار وئەڵماندا دانوستان بکەم وئەوان تێبگەیەنم کـە ئێمـە ملکەچـی دەوڵـەتی مەرکـەزی وپەرلـەمانی ئێـرانین، ودەوڵـەتی ئـەڵمان تـا لەگـەڵ دەوڵـەتی ئێرانیدا ڕێك نەکەوێت، نابێت چاوەڕوانی هاوکاری وپاڵپـشتی خـەڵکی ئێـران بێـت. لەو بڕوایەدا بووم ئەم بۆچوونەم لەگەڵ مەسڵەحەت وبەرژەنـدی میللیـدا دەگونجـا ولەشوێنی خۆیدایە وڕێی تێدەچێت لەم ڕێگایەوە گفتوگۆی هەردوو لا ڕەوەنـدێکی دژوار وتوندتر بگرێتـە خـۆی ویاریوکۆمـەکی ئـەو گرێبەسـتی ئـەڵمان وئێرانـە، کـە گوایە لەنێواندایە، بکات.

لەپێشدا لەگەڵ سەرکردەکانی دیمکراتدا کۆبوومەوە، یەك بۆچونمان بوو، ئەوانیش وەکو من دڵتەنگ وزوویر ومەلول بوون. ڕوون وئاشکرابوو تێکڕا دانوستانەکانی شێخ حوسەین وشونمان بێ سوود وبێ ئەنجام بووە.

شونمان هاتە دیدەنیم بەدرێژی دانوستانێکمان کرد. لەم بەینەدا هەواڵ گەیشت کە مەکداول کونسوڵی ئینگلیس وچرکاسف کونسوڵی ڕووس کە چەند مانگێکە جێگای کارو وەزیفەکەیان بەجێهێشتبوو وبۆتاران ڕۆیشتبوون، دووبارە لەگەڵ هەندێ قۆزاقی ڕووس وئێرانیدا گەیشتوونەتە "کەنگاوەر" ودەیانەوێ بگەڕێنەوە کرماشان. شونمان لەم ڕووداو وهەواڵە ئاگادار بوو، بەپەلە زۆراب سوڵتان ومەسعود سوڵتانی گۆرانی لەگەڵ سواەرکانیاندا کە تازە مووچەخۆری کردبوون، ناردیانیە کەنگاوەر وشەو ئابلۆقەیانی دا. قۆزاقەکانی ڕووس وئێرانی کەوتنە بەرگرییەوە. چەند کەسێك لە گۆرانەکان دەکوژرێن وزامار دەبن وئەسپەکەی زۆراب سوڵتانیش دەکوژرێت.

دوای دوو سێ سەعات شەڕ بە مەیانگیری ساری ئەسلان حوکمڕانی کەنگاوەر ڕێکەوتننامەیەك لە نێوانیاندا بەسترا کە کونسوڵەکان بەرەو هەمەدان بگەڕێنەوە وشونمانیش بەسەرکەوتنەوە گەڕایەوە کرماشان.

لە هەمەدانەوە مەکداوڵ کونسوڵی ئینگلیس نامەیەکی بۆم نارد، یادئاوەری ڕاوەستانمان لەبەرامبەر عوسمانیەکاندا وەبیرخستبۆوە، وداخوازی یارمەتی لێمکردبوو، بۆئەوەی لەگەڵ کونسوڵی ڕووسدا پێکەوە بۆ کرماشان بگەڕێنەوە.

وەڵامم دایەوە هەتا لەلایەن دەوڵەتی ئێرانەوە فەرمانێکمان پێنەگات ناتوانین لەخۆمانەوە دەست لەکاری وەها بدەین وبچینە پیرییەوە.

دوای بینینی شونمان لە کونسوڵخانەی ئەڵماندا لە کرماشان بە ڕاشکاوی وبێ پەردە پێم گووت ئەگەر ئەتەوێ وەتەن پەرستانی ئێران لەگەڵتا هاوکاری بکەن پێویستە لەدەست تێوەردان لە کاروباری ناوخۆی ئێران هەڵگریت ولەم جۆرە کردەوانە وەك "سوار" کۆکردنەوە وموچەبڕینەوە بۆیان دوورکەویتەوە وبەدەوڵەتی ئێران وخەڵکی ئێران یارمەتی ڕاستەقینە وکاریگەر بدات کە خۆیان بتوانن لەبەرامبەر داگیرکەراندا ڕاوەستن و ڕاپەڕن وبەرگری لە وڵاتەکەیان بکەن.

لەم قۆناغەدا حاجی ئیسماعیلی ئەمیر خیزی کە بە "قەرە" بەناوبانگە وکاظم زادە وجەمال زادە وسەعدولا خانی دەرویش گەیشتنە کرماشان. حاجی ئیسماعیل ئاغا وێنەری کۆمیتەی بەرگری میللی بووکازم زادە وجەمال زادە وسەعدولاخان لە ئەورووپاوە بە ڕێنماییەك لەلایەن تەقی زادەوە هاتبوون. هاتوانم بینی ولە ئامانجەکانیان ئاگاداربووم کە بۆ هاندان وبتەوکردنی هەستی نیشتمانی دنەدانی خەڵکی بۆ پشتیوانی لە میللیەکان و وەتەنپەرستانی پایتەخت ودروست کردنی کۆمیتەی میللی ناوچەیی بۆ ڕاوەستان بەرامبەر دەست درێژی ڕووسەکان وئینگلیسەکان وهاوکاری لەگەڵ ئەڵمانەکان وعوسمانیەکاندا بۆ کرماشان هاتبوون.

بیروباوەڕی شار دژی ڕووسەکان وئینگلیسەکان بوو. بەڵام لەگەڵ ئەڵمانەکان وعوسمانیەکاندا سازگار وپاڵپشت بوو. بەڵام پیاوانی کاریگەر وکەسانی تاکانەی بەناوبانگ لەدەستەی تردا کە دژی ئەم بیرۆکە بوون بەرچاو دەکەوتن. لەچینی ناوەڕاست وکاسبکار وپیاوە ئاینیەکان وپیاوماقوڵانی شار بەپەیڕەوی لەبیرۆکەی گشتی پشتیوان وپاڵپشتی ئەڵمانەکان بوون، بەڵام گەورەپیاوان وخاوەن موڵکەکان وبازرگانە گەورەکان وپەیڕەوانی فەرمانفەرما کە چینی موستەبیدەکانی پێشوو دەژمێردران تێکڕا ئەمانە وهەندێ لەوانەی بەناوی حیزبی مەیانڕەوەوە خۆیان نیشاندەدا لە حەقیقەتدا لەژێرەوە سەر بە ڕووسەکان وئینگلیسەکان بوون، هەروەك لە بەرامبەر هەستی گشتیدا وەدوورکەوتنەوەی کونسوڵی ڕوس وئینگلیز لە پانتایی سیاسی کرماشاندا نەیاندەتوانی خۆ یان نیشان بدەن وبجوڵێنەوە. کەسانی ئەم دەستەیە ئەمیر کل وسەید حەسەنی ئۆجاق وموعازید ئەلمولك بوون، و هەرکاتێ لەگەڵ ئەم کەسانەدا سەبارەت بە دەست درێژی ڕووسەکان وئینگلیسەکان دەدواین وەڵامیان دەدایەوە گە دەستدرێژی ودەست تێوەردانی شونمان لە کاروباری ناوخۆدا لەوان بترترە.

لەبەر ئەمە بە وەرگرتنی ڕای دۆستەکان وهەڤاڵەکانمان بڕیارماندا شونمان لە کاروباری بێ سەروبن ونەگونجاو ونامەعقول مەنع بکرێت ودوای ئەوە دەست بدەینە کاروبارە سەرەکیەکان. من دووبارە بینیم وبەدرێژی دانوستانم لەگەڵیدا کرد ولەنێوان قسەکانمدا پێم ووت ئامانجی تۆ لەم سوارکۆکردنەوەیە لەم ناوچەدا نیشانەی داڵی ئەڵمان چەسپاندن بە کڵاوەکانیانەوە چی یە؟ ئەم کردەوەی تۆیە

بەڕاستی بەپێچەوانەی ئەو هەستە بەرزەتەوەیە کەسەبارەت بە ئێران لە دانوستانەکانتدا لەگەڵ وەتەنپەرستەکان ومیللیەکانی ئێراندا دەتنواند. ئەم سوارانە نەدەتوانن ئەمنیەت وئاسایش بۆ تۆ فەراهەم بکەن ونە لە کاتی پێویستدا بۆ بەرگری لەم ناوچەیە سوودمەند دەبن بەپێچەوانەوە بەهانە دەدا بەدەستی موخالیفەکانتەوە کە تۆ بەدەست درێژکەر ودەست تێوەردەر بناسێنن ودۆستانیشتان نەتوانن لە تۆ بەرگری بکەن ولەسەر تۆ بێنە دەنگ. لەم ناوچەیەدا بەئاسانی دەتوانرێ هەزار پیاوی جەنگاوەر دروست بکرێت، بەڵام بۆ ئەنجامدانی ئەم مەبەستە پێویستە دەوڵەتەکەت لەگەڵ دەوڵەتی ئێران وڕەهبەرانی میللی لە پایتەختدا ڕێك کەون. بێ ڕەزامەندی دەوڵەتی مەرکەزی هەموو جوڵانەوەیەك ناڕەوایە وئەنجامی نابێت. دووەم پێویستە چەکداری ناوچەیی لەگەڵ هێزی سەربازیی فەرمیدا هاوکارییان هەبێت، ولەم کاتەدا کاریگەرترین هێزی سەربازیی ئێران هێزی جەندرمەی ئێرانە. سێیەم پێویستە چەك وتفاقی شەڕ بگاتە ئەم ناوچەیە وتەرتیبێکی و ڕێك وپێك و ڕاست بۆ ژیان وموچەی ئەم داخوازیکەرانە دابین بکرێت کە ئێستاکە لەم ناوچەیەدا پتر لە پێنج سەد هەزار تفەنگ هەیە بەڵام هەمووی کۆنە ودروستکراوەکانی جۆراوجۆری ئەڵمانی وڕووسی وفەرەنساوی وشوێنی ترە، کە زۆربەی ئەوانە فیشەکی تەواوی نیە، بەم تفەنگە لەکارکەوتووانە وبێ فیشەکانە چی دەتوانی بکەیت وبکرێت بۆ کاری سەرەکی وبەرگری ڕاستەقینە چەکی نوێ پێویستە فیشەکی کافی وتۆپ ومەتریلۆزی پێویستە. چوارەم بڕوابکە لە هەموویان گرنگترە ئەوەیە پێویستە بە داخوازیکەرەکان وسەرکردەکانیان ڕێنمایی گونجا وپڕوپاگەندەی ڕاستەقینە بکرێت کە بزانن چۆن وبۆچی شەڕدەکەن.

سەرئەنجام لەژێر فشاری مندا شونمان ڕازی بوو کە نیشانەکان بەسەر کڵاوی سوارەکانەوە لابەرێت وماژور هۆفمانی ئەڵمانی بەرپرسی کۆکردنەوەی ئەو نیشانانە کرا.

بۆ دانوستان لەگەڵ سەرکردەکانی کەلوپیشدا ڕۆیشتمە کاروانسەرای مایدەشت. نزیکەی چوار سەعات ئەم قسانەم خوێندە گوێیاندا وئامۆژگارییانم کرد تا ڕازیبوون نیشانەکان لەکڵاوەکانی سوارەکانیانەوە لابەرن وبیدەنە ماژور هۆفمان.

یەکیتی عەشایری

دوای ئەمە بە مەشورەت وڕاوێژکاری لەگەڵ ئـەمیر خیـزی وشـێخ حوسـەینی تـارانی وجـەمال زادە وکـازم زادە وسـەعدولاخان وسـەرکردەکانی دیمکراتـی کرماشاندا کەوتینە بیرۆکەی دروست کردنی یەکیتی عەشایرییەوە، ولەم بارەیـەوە نامەیەکی درێژم ناردە خزمەتی سەردار ناسری برام کە سەرۆکی عێل بوو داخوازیم لێکردکە سـەرۆکەکانی عەشـایری ئێـران وئەحمەدوەنـد بانگهێـشت بکـات ولەگـەڵ ئەوانـدا بـۆ سـەرجەم ئـەمیرەکانی کـەلور وسـەرۆکەکانی کرنـد نامـەمان نووسـی وبڕیاری کۆبوونەوەمان لە کاروانسەرای مایدەشت دابوو.

لە ڕۆژی دیاریکراودا هـەموو سـەرۆکەکان ئامـادەبوون. نوێنـەرانی میللیـەکانی پایتــەخت وجــەمعیّ لــە ڕەهبــەران دیمکراتــەکانی کرماشــانیش ئامــادە بــوون. ســەرەنجام دوای دوو ڕۆژ دانووســتان پەیماننامــەی یــەکیتی عەشــایری بەســترا، ودەقی تەلوگرافی بۆ حکومەتی ئاغای موستەوفی ئەلمـەمالیك بـە خامـەی ئاغـای ئەمیر خیزی ئامادەکرا کە دەقی هەردووکیان لە خوارەوە نووسراوە:

"پەیماننامەی عەشایری"

بسمە تعالی

لـەم شـەوە پـیرۆزەدا ٣١ ذي القیعـدەی ئەلحـەرام سـاڵی ١٣٣٣ ئێمـەی گیـان بەختکەرەکانی نیشتمان وفیداکارانی ئێران، سەرۆکی عێلات و عەشایری ڕۆژئاوا لە مایدەشـت کۆبووینـەوە بـەدڵێکی سـافەوە کـە لـە هـەموو لەکـە وغـەل وغەشـێك سڕاوەتەوە بەشایەتی خواو پێغەمبەر وهەموو پێغەمبەر وئەولیاکان ئامادەبووین کە تێکڕا یەك دڵ ویەك قسە بین وهەموو دووبەرەکییـە تایبەتییـەکان بخەینـە لاوە ولەژێر دروشمی کۆمـەڵگای ئیـسلامییەت وئێرانیەتـدا دەسـتی یـەکێتی ویـەك دڵـی وئیتیفاق بۆ یـەکتری درێـژ بکـەین ولـە پاراسـتنی مـافی نیـشتمانی وبەرژەوەنـدی وولاتدا تا دوا دڵۆپی خوێنمان هەموو هەوڵ وکۆششی بکەین ولە هیچ فیداکارییـەك لەم بوارەدا درێغی نەکەین لەبەرزکردنەوەی ئـالای شـیر وخورشـید وبـەهێز کردنـی دەوڵەتەکەمان بە کردەوە ویارمەتی مـادی ومەعنـەوی کۆتـایی نەکـەین، وبـەتێکڕا موقەدەسـات شـەرەف وناموسمـان سـوێند دەخـوێن تـا لەژیانـداین لـەم ئارمـان

وئامانجه پیرۆزه لانەدەین وسەربەخۆیی ئێران بکەینە پۆپەی ئامانج وئارەزوومان. ئەوانەی ئەم پەیمانە پیرۆزە دەشکێنن وەك خائینەکانی نیشتمان بژمێردرێن. دوژمنەکانی ئێران وئەوانەی کە خاکی پیرۆزی ئێرانیان داگیرکردووە بەدوژمنی ڕاستەقینەو بەردەوامی خۆمانی بزانین وبۆکورت کردنەوەی دەستی ئەم دەستدرێژکەرانە ئامادەی هەموو جۆرە فیداکارییەك بین تا خاکی ئێران جێدەهێڵن.

سلێمان سەردار نەسرەتی کەلور ئەمیر ئەعزەم، قاسم سەنجاوی سەردار ناسر، عەباس کەلور ئەمیر مەخسوس، عەلی ئەکبەری سەنجاوی سەردار موقتەدر، ئیحتیشام ئەلمەمالیك ئیسماعیل کرندی، سالار ئەفخەم، فەتح ئەلسەلتەنە سەرۆکی ئەحمەدوەند، کەریم کەلور، جەهانبەخشی گۆران، غولام عەلی گۆران، سالار مەنسور، سەفەر گۆران، بەهرام گۆران، ڕەشید ئەلسەلتەنە.

دەقی تەلوگراف بە دەوڵەت

لەڕێگەی حەزرەتی ئەشرەف ئاغای سەرۆك وەزیران پایەداری بەردەوام بێت، بۆ خاکی پای فەلەك مانەندی ئەعلی حەزرەت بەشان وشەوکەتی هۆمایۆنی گیانمان فیدای بێت، نوسخەیەکی بۆ ئەنجومەنی نوێنەرانی نیشتمانی ڕۆژنامەی بامداد، ڕۆشن وستارەی ئێران ونوبهار. تاریکی ئاسۆی سیاسەتی ئێران وخراوی بارودۆخی ئایندەی ئەم وڵاتە، هەر ئێرانیەکی پەژارە کردووە چونکە پاشەڕۆژێکی ترسناك ونالەبار ونەنگین هەڕەشەی لێدەکات وهەر نیشتیمانپەروەرێك لەڕووداني پێشهاتێکی ئەسەفبار ئاگادار دەکات، بەڕادەیەك سەرتاسەری ئێران لەو ڕووداوە ناخۆشانە کە لەپێشەوە چاوەڕوانیەتی کەوتۆتە پەژارە ونیگەرانی وحەشووکەوە. ئەگەر سەیری تێکڕا مەملکەتی ئێران بکەین خاڵێك کە شەڕوشۆڕی تێدا نەبێت یا گوندێك تووشی ئاژاوە وشەڕوشۆڕ نەبوبێ نابینرێت. ئەگەر بەووردی لێیبکۆڵینەوە دەبینین ئەوانەی ئاگری ئەم ستەمکارییە دادەگیرسێنن تەنها دەستی بێگانەکانە کە بەردەوام جوڵێنەرەوەی فەسادو فیتنە وگەندەڵین، وڵاتی ئێران وناوچەکانیان خستوەتە ژێرپێی کردەوە ناڕەوا وستەمکارانەکانیانەوە، خەڵکی بێدەرەتان وبەدبەختیان دووچاری کوشتن وبڕین وتاڵانە دەستدرێژکەرانەکانیان کردووە، بێ لایەنی دەوڵەت یان وەك ناوێکی بێ ناو ژماردووە وگرنگیان پێنەداوە وڕێزیان لێ

نـەگرتووە ومـافی ڕەوا وپـیرۆزی ئێرانیـەکانیان خـستوەتە پـشت گـوێ وبەرچـاو نەکـــەوتووە بـــۆ ســـەرنگونی ونـــەمانی دەکۆشـــن. لەبەرئەمانـــە ئێمـــەی گیـــان بەختکەرەکانی عێلاتەکانی دەوڵەتە بەشان وشەوکەتەکەمان لەبەرامبەر ئەم جۆرە دیمەنە مەترسیدارەدا دەبینین، بۆ پاراستنی سەربەخۆیی ئاو وخاکی ئێران هەموو دووبەرەکییە عەشایرییەکان وتایبەتیەکانمان فیدای پاراستنی ئـەم نیەتـە پـیرۆزە کرد وبە دڵێکی پاکەوە لەهـەر لەکەیـەکی تایبـەتی لـە مایدەشـت کۆبووینـەوە بـە شایەتی خوا وپێغەمبەر هاوپەیمانی ویەکێتیمان بەقەرار کرد وبڕیارماندا تا دواترین هەناسەی خۆمان لە پیادەکردن و ئەنجامدانی ئارمان وئامانجەکانمانـدا کـە بریتـی یــە لــە پاراســتنی نیــشتمان وبڕینــی دەســتی دەســت درێژیکــەرە بێگانــەکان وبـەهێزکردنی دەوڵـەتی نـەمری ئێـران، بڕیـارە لـەم ڕێگایـەدا لـە هـیچ کۆشـش و هەوڵدانێکی مادی ومەعنەوی درێغی نەکەین وبۆ پاڵپشتی شای خۆشەویستمان بـە گیان وماڵەوە ئامادەبین. ولەپاشای گەورە وبـەتوانامان تکـا دەکـەین لەمـە زیـاتر مــەودا نــەدەن کــە ئێرانیــەکان زنجـیری کۆیلایــەتی بێگانــەکان بخرێتــە پێیــان ولەبەرانبەر توانا وچاوی بینایانـەوە میللەتەکـەیان لـەژێر شـکەنجەی سـتەمکاراندا بەند بکـرێن وبپلیکێنـەوە. شـەهرەیارا هیمـەتی بـەرزترین کەسـی بـەزەیی لیـوانی شـــەکیبایی و ســـەبری ئێرانییـــەکان پڕبـــووە وڕووس وئینگلیـــسەکان تاکـــەی نیشتمانەکەمان بکەنە هەوارگەی چادرەکانیان، ئاین وبیروباوەڕی پیرۆزمان تاکەی سووکایەتی پێبکـەن؟ بێگانـەکان بـۆچ لـە وڵاتـی ئێمـەدا سـەربەخۆ دەخولێنـەوە وبڕیار دەدەن وئەوەی بیانـەوێ دەیکـەن بـەجۆرێ دژی یـەکتر هانمـان دەدەن تـا دەگەنە ئامانج وهەدەفی خۆیان.

پاشای یـەکتا، ئێمـە هێـشتانە زینـدووین بـۆ پارێزگـاری نیـشتمانەکەمان، بـە شانازییەوە لە گیان وماڵ وسامان دەستبەردار دەبین.

ئیحتیشام ئەلمەمالیك حاکمی کرند، سەردار نەسرەت حاکمی کەلور، سەردار ناسـر سەرۆکی سەنجاوی، سەردار موقتەدری سەنجاوی، سـەردار ئیقبـالی کـەلور، ئـەمیر مەخسوس، غولام عەلی حاکمی گۆران، سالار زەفەری سەنجاوی، سالار موقتـەدری سەنجاوی، سالار ئەفخەمی سەرۆکی عێلی کرند، نەسرەت لەشکری ئەحمەد وەند، شەهاب ئەلئەیالەی ئەحمەدوەنـد، سـەفەروخانی گـۆران، قەنبەرسـوڵتانی گـۆران، بەهرامی گۆران.

پڕوپاگەندە لە شاردا

لەمــەودوا لەگــەڵ پڕوپاکەندەکــەرەکان ولێپرســراواندا گەڕاینــەوە کرماشــان، بوومە میوانی ماڵی موعاون ئەلمولك. هــەوڵ وکۆشــشی ئێمــە بــۆ لابردنــی نیشانی داڵی ئەڵمانیەکان بەسەر کڵاوەکانەوە بووە مایــەی خۆشــی ورەزامەنــدی ســەرجەم مــەیانڕەوەکانی تــر. چــەندین دانیــشتن وکۆبوونــەوە بەهاوبەشــی لەگــەڵ میللــی گرایەکاندا لە ماڵەکانی دیمکراتخوازەکـان ومەیانڕەوەکانـدا ڕەخـسێنرا. لـە هـەموو شوێنێکدا سەبارەت بە پێویستی یەکێتی ولابردنی دووبــەرەکی حزبــی ومەسلەکی فیداکاریی هاوبەشی بۆ بەرگری لە ئـاین ونیـشتمان گفتوگۆ دەکرا و دەکەوتەبـەر بــاس. هــەر بــەم شــێوەیە تــەلوگرافێکی زۆر لــە خــەڵکی شــارەوە بــۆ حکومــەتی مەرکەزی نێردراو بڕیاری کۆبوونەوەی گشتی وبانگهێشت بـۆ ئـەم کۆبوونـەوە لـە حوسەینییەی موعاون درا وراگەیەندرا.

لــەو ڕۆژەدا کــە بڕیــاربوو شــێخ حوســەین بڕواتــە ســەر مینبــەر وقسە بکـات هەروەك چەند سەد نەفەرێ ئامـادەبوون. موعـاون ئـەلمولك بـە هانـدانی موعازیـد ئەلمولك کۆبوونەوەکەی تێکدا. منـیش لێـی تـۆرام وماڵەکـەیم بـەجێهێڵا. موعـاون ئەلمولك زۆر هەوڵیدا بگەڕێمەوە بەو مەرجە ڕازی بووم بگەڕێمەوە کە کۆبوونەوەی گشتی لــە حوســەینییەی ئــەودا بــەرپابکرێت، ئــەویش ڕازی بــوو. خــەڵکی شـارمان بانگهێشت کرد.

لە ڕۆژی دیاریکراودا چەندین هەزار کەس لـەو کۆبوونـەوەدا بەشـدارییان کـرد. شــێخ حوســەینی تــارانی چــووە ســەر مینبــەر بــتر لــە دوو ســەعات ســەبارەت بــە ســتەمکاری ڕووســەکان وئینگلیــسەکان وشــەهیدەکانی ئازربیجــان وتۆپبــارانی گۆمەزی مەرقــەدی پــاکی حــەزرەتی ڕەزا قــسەی کــرد، هــەر لــەو حاڵەتــەدا وەکــو ڕەوشی "ئەهلی مینبەر" گریانی دەست پێکرد. یەکێك لەنێوان خەڵکەکەوە هەڵسا و گوتی ئەبێت بڕۆم بەچاوی خۆم ببینم کە چـاوی ئـەم کابرایـە فرمێسکی هەیـە ولێی دێتە خوارەوە یاوەك درۆدەکات؟! دانیشتوان نەیانهێڵا ئەو کارە بکات بەڵام کۆبوونەوەکــە ژلێــژا و خەڵکەکــە کەوتــە جموجــوڵ وخــەریك بــوو تێکدەچــوو، ئاماژەمــان بــۆ شــێخ کــرد قــسەکانی کۆتــایی پێبــێنی وســبەینێ وەکــو پێویــست ڕووداوەکەمان لە ڕۆژنامەکاندا بڵاوکردەوە.

لەم حاڵەتەدا تەلوگرافێکی ڕەمزی شفرەدار لە کۆمیتەی بەرگری میللیەوە گەیشت کە ئەڵمانەکان ڕازی نین کە گرێبەست ببەستن لەم بارەوە پێویستە فشار بخرێتە سەر شونمان. ئێمەش ئەومان بۆماڵی خالۆ ئوغلو بانگهێشت کرد وبەزۆر پێمان قبوڵاند کە خۆی بڕوات بۆ تاران ولەبەستنی گرێبەست لەنێوان ئێران وباڵیۆزخانەی ئەڵماندا لە تاران بکۆشێت وگرنگی پێبدات. دوای چەند ڕۆژێك شونمان پرۆفیسۆر سارەی لەشوێنی خۆیدا دانا وڕۆیشت بۆتاران.

سەیرێك بەلای تاراندا

لەم قۆناغەدا پایتەخت بارودۆخێکی ئاڵۆز وئاشوفتەی هەبوو، دوای هەرۆژانی وەزارەتی "عین ئەلدوەلە" لە ئەنجامی ئیستیضاح ولێکۆڵینەوەی دیمکراتەکان لە ئەنجومەنی میللیدا سەبارەت بە هاتنی لەشکری حوسەین ڕەووف بەگ وبەزاندنی سنووری ئێران وشەڕی سەنجاویەکان لەگەڵیاندا، موستەوفی ئەلمەمالیك بۆ جاری دووەم لە دەورەی مەجلیسی سێیەمدا حکومەتی ئێرانی پێکهێنا ولەوپەڕی خۆشەویستیدا بۆ دەوڵەتی ئێران هەر لەسەرەتای شەڕی نێودەوڵەتییەوە بێلایەنی خۆیی نیشاندابوو بەلام بەکردەوە هیچ لایەنێك بەتایبەت هەردوو لایەنە ململانێکەرەکە ڕێزیان لەو بڕیارەی ئێران نەگرتبوو. ڕووسەکان باکوری ئێران وئینگلیسەکان باشوری ئێرانیان داگیرکردبوو، عوسمانیەکانیش لە هەرشوێنێکدا بیانتوانیبایە وەکو ئەوانیان دەکرد.

لە پایتەختدا دیبلۆماسیەکانی ئەڵمان وعوسمانی لەلایەکەوە وڕووسەکان وئینگلیسەکان لەلایەکی ترەوە بەتووندی لە کۆشش وهەوڵداندا بوون.

پیاوانێکی مەزن وەك عەین ئەلدەولە وفەرمانفەرما وسوپاسالار وسەمسام ئەلسەلتەنە سەر بە ڕووسەکان وئینگلیسەکان بوون، بە پێچەوانەیانەوە پیاوانێکی کارامە ولێهات وناودار کە قورساییەکی نەتەوەیی ومیللیان هەبوو وەك موستەوفی ئەلمەمالیك وموشیر ئەلدەولە وموئتەمەن ئەلمولك وموخبیر ئەلسەلتەنە لایەنگیری ئەڵمانەکان بوون. لە ئەنجومەنی نوێنەرانی نیشتمانیدا نوێنەرە بەسۆزەکانی پارتی دیمکرات پاڵپشتیان لە بیروباوەڕی گشتی دەکرد، بەسەرۆکایەتی کەسانی وەك سلێمان میرزا وسەید محەمەد ڕەزای مساوات ئەمانە بەئاشکرا پشتیوانییان

له ئەڵمانەکان دەکرد. تەقی زادە ڕەهبەری ناوداری مەشروتییەتی ئێرانیش کە لە بەرلیندا دەژیا بە نامە وڕێنماییە بەردەوامەکانی ئازادیخوازەکان نو ومیللی گراکان نو وهەڤاڵە دیمکراتەکانی خۆیی هانی بۆ بەرقەراری دۆستی ویەکێتی لەگەڵ ئەڵمانەکاندا و دژایەتی و ڕاوەستان لە بەرامبەر ڕووسەکان دا دەدا.

پارتی کۆنەپەرست موحافەزەکار ومەیانڕەوەکانی ئەنجومەنی نوێنەران سەر بە باڵوێزخانەی ڕووس وئینگلیز بوون. ڕەهبەرانی وەتەنپەرستەکانیان وەك حوجەت ئەلئیسلام سەید محەمەدی تەباتەبایی وسەید محەمەد سادقی تەباتەبایی کوڕی وحاجی میرزا عەلی محەمەد وحاجی میرزا یەحیای دەوڵەت ئابادی، سەید حەسەنی مودەریس سەربە ئەڵمانەکان بوون، ولەگەڵ پارتی دیمکراتدا پەیمانیان بەستبوو. بەم شێوە کەمینەی مەجلیسیان کردبووە زۆرینە.

لەم کاتەدا کە کەسایەتییەك وەك موستەوفی ئەلمەمالیك وموشیر ئەلدەولە وڕەهبەرانی وەك تەقی زادە وسلێمان میرزا لەڕوانگەی ئێمەوە نەك تەنها وێنەی وەتەنپەروەری وئازادیخوازی وپاکدامێنی بوون، بەڵکو پۆپەی بەرزی و لێهاتوویی وکارامەیی وئازایی وبوێری دەناسران ودەژمێردران. ناوی ئەمانە لە هەموو لایەکدا ولای هەر جۆرە خاوەن باوەڕێك خۆشەویست وڕێزداربوون.

هەواڵمان پێگەیشت کە موستەوفی ئەلمەمالیك لەگەڵ پرنس ڕویس وەزیری موختاری ئەڵماندا، لە دانووستاندان بۆ بەستنی گرێبەستی (سەربازی) وئەحمەد شایش لەگەڵیدا هاوبیرە. بەڵام شاو سەرۆك وەزیران لەسەرخۆ دەجولانەوە ونەیاندەویست بەهانەیەك بدەنە دەستی هاوپەیمانەکانەوە کە دژی ئێران هەلۆێست وەرگرن. بەتایبەت موستەوفی ئەلمەمالیك لەو بڕوایەدا بوو تا ئەو کاتەی لەشکری ئێران ساز و بەرگ وچەکی کافی ودڵنیاکەرێکی لە ئەڵمانەوە نەگاتێ پێویستە لە بەستنی گرێبەستدا پەلە نەکرێت.

ڕوسەکان وئینگلیسەکانیش خەریکی پیلانێ بوون کە حکومەتێکی دەست نیشانکراویان وکرێگرتەیان لە تاراندا بێرنە سەرکار، وبزاڤی میللی ونیشتمانی ئێران لە هەموو شوێنێکدا سەرکووت بکەن.

بەم مەبەستەوە ڕوسەکان لەشکرەکەیان لە قەزوینەوە بەرەوە تاران جوڵاندەوە. حکوومەتی ئێران لەبەرامبەر هەڕەشەی پێشڕەوی لەشکری ڕوسدا

بڕیاردەدات کە تاران جێبهێڵێت وپایتەخت بۆ ئەسفەهان بگوێزێتەوە. هەروەك ئەڵمانەکان کرماشانیان بۆ جێگیربوونی حکومەت گونجاوتر دەزانی. لە دوادوایی ساڵی ١٣٣٤/ ١٢٩٤ه.ق کە بڕیار بوو دەوڵەت وئەنجومەنی نوێنەران تاران جێبهێڵن وشایش جل وبەرگی سەفەری پۆشیبوو، وپایتونەکەی ئامادە کرابوو کتوپڕ فەرمانفەرما وسوپاسالار وسەمسام ئەلسەلتەنە هاتنە دەرباری شا بەتکا و ڕجاوە مەترسی چۆڵکردنی پایتەختیان بە شا ڕاگەیاند بەتایبەت لەلایەن باڵوێزی ئینگلیسوڕوسەوە پەیامێکیان بۆ هێنابوو هەرکاتێ شا لە پایتەخت چووە دەرەوە ئەوان بێ دواکەوتن حەمە عەلی شای لابرا ودەگەڕێننەوە ولەسەر کورسی سەڵتەنەت دایئەنێن بە مەیانگیری ئەم پیاوە ناوبراوانە ڕوسەکان بەڵێن دەدەن کە لەشکرەکەیان بگەڕێننەوە بۆ قەزوین. بەم جۆرە ڕۆیشتنی شا ودام ودەستگای حکومەت ڕادەوەستێت ولە تاراندا دەمێننەوە.

بەڵام مەترسییەك کە لە نزیکبوونەوەی لەشکرەکانی ڕووس و بڵاوبوونەوەی هەواڵی جێهێڵانی پایتەخت لەلایەن دەوڵەتەوە کاریگەری خۆیی کردبوو. ڕووداوە مەزنەکەی کۆچکردنی لێ وەشایەوە. دەستە دەستەی کۆچکەرەکان لە نوێنەرانی ئەنجومەنی میللی ڕەهبەر وسەرکردەکانی میللەتەوە ڕۆژنامە نووسەکانوسوخەنوەرانوپیاوانی ئاینی وبازرگانەکان ولەگەڵ جەندرمەی پایتەخت بەرە وشاری ئاینی (قوم) نزیك پایتەخت کۆچدەکەن ودەیکەنە بنکەی جموجوڵ وچالاکییان.

پرس ڕویس وەزیر موختاری ئەڵمانیش لەگەڵ کۆچکردوەکاندا دەڕوات، ودەتوانین بڵێن کە لە هاندەرانی سەرەکی ئەم کۆچە بوو.

لە قم دا بۆ سەر وساماندان بە کاروباری کۆچکردووەکان و بانگهێشتی خەڵکی ئێران سەبارەت بە بەرگری میللی ونیشتمانی بڕیاردەدرێت کۆمیتەیەکی هاوپەیمانی لە هەردووپارتی مەیانەڕەو ودیمکرات بە هەموو دەسەڵاتێکەوە دامەزرێت. بۆ ئەم ئامانجە ئاغاکان سەید محەمەد سادقی تەباتەبایی لە لایەن مەیانڕەوەکانەوە، شازادە سلێمان میرزا لە پارتی دیمکرات وسەید حەسەنی مودەریس لەلایەن بێلایەنەکانەوە هەڵدەبژێردرێن.

هــەر ئــەو کۆمیتــەبوو کــە تەلوگرافونامــەی بــۆ شــارەکان دەنــارد وهــەموو چــینوتوێژەکانیان بــۆ هەڵــسانی میللــی بانگهێــشت دەکــرد. لــەو تەلوگرافانــەدا تەلوگرافێك کە گەیشتە دەستی ئێمە کە بە پەلە بە ئیمزای باوکم وسەردار ناسـری بــرام وەڵامــی درایــەوە وئامــادەبوونی تایفــەی ســەنجاوی بــۆ هــەموو خــەبات وفیداکارییــەك لــەڕێگای بــەرگری نیــشتماندا خرایــەڕوو. دوای نەڕۆیــشتنی شــا ودەســتگاکانی دەوڵــەت، ڕاوەســتانی هاتنەپێــشەوەی لەشــکری ڕوس بــەرەو پایتــەخت، موســتەوفی ئەلمــەمالیك کۆششوهەوڵێکی زۆریــدا کــە کۆچــکردووەکان بگەڕێنەوە بۆ پایتەخت. چونکە ئەنجومەنی نوێنەران بە هۆی کۆچکردنی سی چل کەسی لە نوێنەرە ناودارەکانی لە زۆرینە کــەوتبوو وجــەخیتی لەســەرئەوە دەکرد بگەڕێنەوە وسەرگەرمی کارەکەیان ببنەوە. بەڵام ترس لە دەست درێژی ڕوسەکان وجموجــوڵ وپروپاگەنــدەی فراوانــی "پــرنس ڕویــس" بــووە هــۆی نەهاتنــەوەی کۆچکردووەکان.

ڕوسەکان هەروەك جوڵەی لەشکرەکەیان لە ڕۆیشتن بەرەو تاران ڕاگرت، بەڵام لە جەبهەکانی تردا وەك زەرەنــد وســاوە وعێــراق وهەمــەدان لــە هاتنــە پێــشەوەی خۆیاندا بەردەوام بوون.

کۆمیتــەی میللــی لــە (قــم) بــۆ بــەرگری لــە شــاڵاوی لەشــکری ڕوس بــە چەکداریکردنی جەندرمە وداخوازیکەرەکانی شەڕ هەڵدەستێت. ئاسایی بــوو تێکــڕا ســەرف وخــەرجی کۆچــکردووەکان وموجاهدینــەکان وجەندرمــەکان، ئەڵمانــەکان گرتبوویانە ئەستۆ کە بە لیرەی ئاڵتون دەدرا.

دەستە بڵاوبووەکانی جەندرمە وموجاهیدینــەکان لــە شــەڕەکاندا لەســەرەتاوە سەرکەوتنیان بەدەست هێنا ومژدەی فەتح وسەرکەوتنیان بە خــەڵکی دەدا. بــەڵام بەهۆی نەبوونی جل وبەگ وتەقەمەنی کافی وفەرماندەیەکی دیاری شیاوەوە ناچار بە پاشەکشە دەبن شاروچکەکانی. زەرەند وساوە وسوڵتان ئاباد وعێراق بــەدوای یەکتریدا دەکەوێتە دەستی ڕوسەکانەوە. هێزێکیان ڕوودەکاتە (قم) وئەسفەهان.

نــەهاتنی شــا وئیمزانــەبوونی گرێبەســت لەگــەڵ ئەڵمانەکانــدا و وێــسانەوەی هێرشــی لەشــکری ڕوس بــەرەو پایتــەخت وشکــستی بــەردەوامی جەندرمــە وموجاهیدینەکان دەبێتە هۆی نیفاق وچەند دەســتەیی کۆچــکردووەکان وبەشــێکی

زۆریان دەگەڕێنەوە بۆ تاران. لەگەڵ ئەمەشدا وەزارەتی موستەوفی ئەلمەمالیك ماوەیەك خۆی ڕادەگرێت، هەتا سەرئەنجام لەبەر پاڵپشت نەکردنی نوێنەرانی ئەنجومەنی نوێنەران ونائومێدی لە پێشەوەبردنی ئامانجە نیشتمانییەکانی ئەو پیاوە گەورە ولێهاتووە نیشتمانپەرەوەرە، لەسەرەتای زوستانی هەر ئەو ساڵەدا ساڵی ١٢٩٤، سەفەری ١٣٣٤ناچار بە دەست لەکارکێشانەوە دەبێت. لەجێی ئەودا هەڵبژێردراوی موتمانە پێکراوی هاوپەیمانان شازادە فەرمانفەرما لە ١٦ سەفەر دەبێتە سەرۆك وەزیران وحکومەت دادەمەزرێنێت.

یەکێ لە کردەوەکانی ئەم شازادەیە دوو ڕۆژ دوای ئەوەی بووە سەرۆك وەزیر بەڵکو پێشی دامەزراندنی حکومەتەکەی، نووسینی نامەیەکی فەرمی ونیوە دۆستانە بۆ باوکم بوو. نیەتی سەرەکی ئەو لەم نامەیە کە بە پێچەوانەی داب ونەریتی پەیڕەوکرا وڕاستەوخۆ بێئەوەی حوکمڕانی کرماشان ئاگادار بێت ئەم نامەیەی بۆ باوکم ناردبوو کە ئێمە ناچار بکات دەستی هاوکاری بۆ نیشتمان پەروەرەکان درێژ نەکەین. بەڵام هەر ئەم نامە نوسینە خۆی لەخۆیدا گرنگی عێلی سەنجاوی لە چاوی ئەودا ڕوون دەکاتەوە ودەخاتەڕوو.

لەم نامەیەدا کە ئێستاکە ها لەنێو نامە وبەڵگەنامەکانی بنەماڵەکەدا ماوەتەوە وتۆمارکردنی ئەم نامەیە بێ سوود نایەتە بەرچاو:

١٨سەفەر ١٣٣٤.

جەنابی ئەجەل سەمسام ئەلمەمالیك، پایەی بەرزی بەردەوام بێت، چونکە پۆستی کرماشان بڕیارە بە پەلە بگاتە کرماشان لە کانگای دڵەوە خۆشەویستی نوێ دەکەمەوە. ئەگەر لەحاڵی ئێمە دەپرسی سوپاس بۆ یەزدان لە تەندروستی تەواو بەرخوردارم.

بەندەی ئەعلی حەزرەت بەقودرەت وتوانا شاهەنشای ئیسلام پەنا، گیانمان بە فیدای بێت، بەپێی بە ئیرادە وخواستی بەرزی وتەبعی ملوکانەی خوی سەرۆکایەتی وەزیرانی خستوەتە ئەستۆی منەوە، هەروەك لەڕێگەی تەلوگرافەوە بەشێك لە وەزیرەکان ناسێنراون بەباشمزانی نامەیەك بۆ تۆ بنێرم، ئومێدەوارم لە خزمەت ئەم ئاو وخاکە لە هیچ جۆرە فیداکارییەك درێغی نەفەرموویت. بەپەلە ئەم کورتەیەم بۆت نووسی، کە بزانێت لە هیچ کاتێکدا ولە هیچ پلە ومەقامێکدا ڕاستی

ودۆستایەتی تۆم لەیاد نەکردووە ودروستکار وخزمەتگوزاری تۆ و بەم دەوڵەتە نەمرە هەمیشە چاوەڕواندەکرێت و ئومێدە کە لە ڕێکخستنی کاروبار وهاوکاری وپاڵپشتی پێشکەوتنی ئامانجەکانی حکومەت ئەوپەڕی چالاکی وکارایی بەکار بهێنیت.

فەرمانفەرما

هەموو هەواڵەکان وڕووداوەکانی پایتەخت و قم لەڕێگەی نامە وتەلوگرافی ڕەمزی ونهێنییەوە پێمان دەگەیشت.

پڕوپاگەندەکەرانی کە لەلایەن کۆمیتەی بەرگری میللیەوە هاتبوونە کرماشان چونکە باوەڕی تەواویان بە من بوو بۆ کردنەوەی ڕەمز وشفرەی تەلوگرافەکان لە مونشی دانا وکاردانەکەم عەبدولعەلی خانی زەهوری یارییان دەخوازی.

ڕۆژێ دوو تەلوگرافی شفرەو ڕەمز گەیشتبوو کە کردنەوەی ڕەمزەکان خراوە ئەستۆی منەوە تەلوگرافی یەکەم سەبارەت بە هەرۆژانی وەزارەتی موستەوفی ئەلمەمالیك ودانانی فەرمانفەرما بوو. وتەلوگرافی دووەم سەبارەت بە گەڕانەوەی جەمعێ لە نوێنەرانی ئەنجومنی نوێنەران بۆ تاران، ولەوانەدا ئامـاژەی بۆ گەڕانەوەی شازادە "مرئات ئەلسولتان" نوێنەری دیموکراتی کرماشان دەکرد وبەتایبەت باسی لەوە کردبوو لەبەر پێشینەی دۆستی ئەو لەگەڵ فەرمانفەرمادا وخزمایەتی لەگەڵ سەرکردەکانی سەنجاویدا ڕێی تێدەچێت کە سەنجاویەکان بە دژایەتی ئێمە ناچار بکات ئاگاتان لەوانە بێت.

من تەلوگرافەکەم دوای کردنەوەی ڕەمزەکەی دا بە دەستی حاجی ئیسماعیل ئاغای ئەمیر خیزییەوە، خوێندیەوە ودەستی کردە پێکەنین منیش پێکەنیم. ووتم تەسادوفە کە مەوزوعەکە پێش ئێوە بزانم ئەگەر تۆ خۆت تەلوگرافەکەت بکردایەتەوە وابزانم مەوزوعەکەت دەشاردەوە لەمن وگومانتان دەکرد وبە گومانەوە ڕەفتارتان لەگەڵمدا دەکرد. ڕاستە مرئات السولتان خزمایەتی لەگەڵ ئێمەدا هەیە، بەڵام کاریگەری بەسەر بیروباوەڕی من وسەردار ناسرەوە نیە، دڵنیام لەم بارەوە ئەو شتێك بۆ ئێمە نانوسێ، چونکە دەزانێت هەرچی بنوسێت کاریگەری نابێت.

له حەقیقەتدا مرئات السولّتان هیچی بۆ ئێمە نەنووسی ولەدواییدا ئاشكرابوو كە ڕۆیشتنی بۆ تاران بەنوێنەری لەلایەن كۆمیتەی بەرگری میللییەوە بۆ دانوستان لەگەڵ موستەوفی ئەلمەمالیكدا بووە، و جیابوونەوەی كۆچكردووەكان بەهۆی لووت بەرزی وخۆویستی سلێمان میرزاوە بووە.

دروست بوونی لەشکری عەشایری

لەم كاتەدا لەلایەن ئەڵمانەكان وكۆمیتەی بەرگری میللیەوە سەبارەت بە دروست كردنی لەشكرێ لە سوارەكانی عەشایری لەگەڵ مندا دانوستان كرا. من بۆیانم ڕوونكردەوە كە عەشایر دەمارگیریی میللی وئاینی زۆریان هەیە وبە ئاسانی دەتوانرێ ئەم دەمارگیرییە لە ئەواندا ببزوێنرێت. وەكو بینیمان لەم دواییەدا سەنجاوییەكان وگۆرانەكان وكرندییەكان لەبەرامبەر عوسمانییەكان ڕاوەستان ودژیان كەوتنە شەڕەوە، بەڵام بارودۆخی ئابوری وكۆمەڵایەتییان لەحاڵێكدا نیە كە بتوانن ماوەیەكی درێژخایەن لە شەڕی نوێ دەوڵەتیدا لە دەرەوەی جێگا وشوێنی ژیانیان خۆڕاگرن وبەرگری بكەن" مەگەر تەشكیلاتی ڕاست وڕێنمایی چاك بۆیان برەخسێت چەك وساز وبەرگی كافی نوێ بخرێتە ژێر دەستمانەوە وهێزەكەیان لەگەڵ هێز ولەشكری دەوڵەتدا یەكسان بن وموچەكەیان لە هەموو كاتێكدا دابین بكرێت.

ئەڵمانەكان بەڵێنیان دا كە بەم زووە چەك وهێزی كۆمەك ویاری كافی لە ئەڵمان وعوسمانیەكانەوە بگاتە ناوچەكە تەرتیبی مەسرەف وخەرجی داخوازیكەرەكانی بەرگری دەگرنە ئەستۆ ودابین دەكەن. وپێشنیاریان كرد كە بەم دەم ودەستە هێزێكی عەشایری كە بریتی بێ لە دوو تا سێ هەزار كەس دروست بكرێت. هەر لەودانیشتنەدا دابەشكردنی سوارەكان لەنێو عەشایرەكاندا بەم شێوەیەی خوارەوە بڕیاری لەسەردرا:

سەنجاوییەكان شەش سەد سوار، كەلور شەش سەد سوار، گۆران چوار سەد سوار، كولیایی دوو سەد سوار، ئەحمەدوەندی بهتویی پەنجا سوار. هەروەها بڕیاردرا كە مانگانە بەهەر سوارێك بیست وپێنج تومان وبە سەركردەكان سێسەد تومان بدرێت.

ئامادەکردنی سوارەکانی سەنجاوی وگۆران وئەحمەدوەندم خستە ئەستۆی خۆم. بۆ ئامادەکردنی سوارەکانی کەلوریش بڕیاروابوو کە حاجی ئیسماعیلی ئەمیر خیزی ڕاستەخۆ لەگەڵ سەرکردەکانیاندا دانوستان بکات.

ئەڵمانیەکان ومیللی یەکان داکۆکیان لەسەر ئەوە دەکرد کە حیساوی سەرفی موچەکانی سوارە عەشایرییەکان لەئەستۆی مندا بێ ومن بەرپرسیاری بم. بە هیچ شێوەیەك نەچوومە ژێر باری ئەم بەرپرسیارییەتەوە، چونکە نییەتی سوود وقازانج کردنم لەبیردا نەبوو، وبەخیاڵیشمدا نەدەهات، ونەیشمدەویست وەك موچەخۆری بێگانە یان وەك دەستپێچو وەسیلەتی ئەم کارە بناسرێم. جگە لەمانە دەمزانی ڕووبەڕووبوون لەگەڵ سەرکردەکانی عەشایردا لەم بوارەدا مایەی دەردەسەرییەکی گەورەیە، چونکە هەموویان هەمیشە داخوازی بترکردنی موچەکانیان دەکەن وئەگەر پێیان نەدرێت دەکەونە تێکدان وئاڵۆزکردنی کاروبارەکەوە. هەروا نەمدەویست حەسادەت وکینەی سەرکردەکانی کەلور سەبارەت بە خۆم ببزوێنم.

ئەڵمانەکان ودۆستەکان عوزر وحوجەتەکانمیان قبوڵکرد، بەڵام داخوزییان لێمکرد لە کاروباری فیکر و عەشایرییەکاندا هاوکاریان لەگەڵدا بکەم. منیش ئامادەیی خۆمم ڕاگەیاند کە لەم بارەوە درێغی نەکەم.

سوارەکان بەو شێوەیەی کە دانرابوو لەماوەی یەك هەفتەدا هاتنە کرماشان. من بە سەرکردەکانی عەشایر پێشنیازم کرد کە ئەم هەڵسانە وڕاپەڕینەی ئێمە بۆ خزمەت بە نیشتمانە وبەرگری لە خاك وئاوەکەمانە. ئێمە خزمەتکاری هیچ دەوڵەتێك نین تەنها دەوڵەتی ئێران نەبێت. موچەیەك کە ئەڵمانەکان بۆ سوارەکانمانیان تەرخانکردووە ئێمە قبوڵمان کردووە لە ڕووی ناچاری و پێویستییەوە بووە، وهەروەها بۆ بەردەوامی ژیانمانە ودابینکردنی پێویستیەکانی ژیانە. بەڵام لە سەرکردەکانی عەشایر هەریەك لە ئێمە بەئەندازەی کافی سامان وماڵمان هەیە و دەتوانین کە ئەم موچەی بێگانەیە کە دەیانەوێ بۆ سەرشۆڕی بیدەنە ئێمە چاو بپۆشین. هەموویان بەیەك دەنگ بڕیاریاندا لە سێسەد تومانی مووچەی مانگانەکە چاو بپۆشن ولەمنیان داخوازیکرد کە بە وێنەری ئەوانەوە ئەم بڕیارە بە ئەڵمانەکان ڕابگەیەنم. منیش خوا شاهید وگەواهە بێئەوەی بڵێم ئەم

پێشنیاره لەلایەن منەوە کراوە بە مـاژور "کلـین"م ڕاگەیاند کەسـەرکردەکانی عەشایر چونکە ئـەم خزمەتـە کـە ڕاوەسـتان و ڕاپەڕینـە لەبەرامبـەر دوژمنـدا وبۆ بەرگری لە نیشتمانی خۆیانە سەرکردەکان ئامادەنین موچەیەك وەربگرن. ئەو زۆر خۆشحاڵ بوو، وفیداکاری سەرکردەکانی پەسەند وتەعریف کرد.

دوای ئەمە سەبارەت بە کوردستان وعێلاتی ئەو ناوچەیە لەگەڵ مندا وتوێژیان کرد. ڕوونم کردەوە بۆیان کە سەردار ڕەشیدی ئەردەڵان تاڕادەیەك سـەرکردایەتی عەشایری سونی مەزهەبەکانی نزیـك کرماشـان دەکـات. هـەروەك خـۆی مرۆڤێکـی سروشت پاك نیە وجێی موتمانە وبـاوەڕ نیـە، بـەڵام ئەگـەر لەگـەڵ ئێمـەدا نـەبێت بەنهێنی لەگەڵ ڕوسەکاندا دەست تێکەڵاو دەکات وسەرگەرمی بشێوی دەبێت.

بڕیاربوو لەگەڵیدا گفتوگۆ بکەم. نامەیەکم بۆ نووسی ونامەیـەکیش بـۆ سـەیدو ئەلدەولە، کە لەنێوان ئەو عەشایرانەدا هـەوێنی زۆربـەی هانـدان وئاژاوەکـان بـوو، نارد و ئەوانم بۆماڵی ئەحمەد بەگ لە خزمانم کە لە گونـدی "جورئـاوا" نیـشتەجێ بوو، بانگهێشت کرد.

دوای کۆبوونـەوە ویـەکتر بیـنین پێـشنیاری هاوکارییـان بـە دڵ وڕەغبەتـەوە قبـوڵکرد. وسـەردار ڕەشـید وسـەید ئەلدەولـەم ئاگـادار کـرد کـە سـەرکردەکانی عەشایری کرماشان بە ئەڵمانەکانیان ڕاگەیاندووە کە سەبارەت بە موچـەی خۆیـان دیناریَ وەرناگرن، ئەوانیش بە ڕووکـەش ووتیـان ئێمـەش هەربـەو جـۆرە دەکـەین بەڵام وادیارە کە قسەکانیان لە ڕاست نەدەچوو. موچەی یەك مانگی سێسەد سوار وسەرکردەکانیان بـە زەمانـەتی مـن بۆیـان نێـردرا. بڕیـار وابـوو سـوارەکانیان لـە ماوەی پێنج ڕۆژدا ئامادە بکەن وچاوەڕوانی من بن کە هەواڵیان بۆ بنێرم.

مووچەخۆرانی شار

لەم قۆناغەدا ئیقبال ئەلدەولەی کاشی حوکمڕانی دەورەی لاوی و نەوجـەوانیم سەرلەنویَ بوەوە حوکمڕانی کرماشان. هەروەك ئەو توانا وکەسایەتییەی نەبوو کە لەگەڵ من وئازادیخوازەکانـدا ململانـێ بکـات، وڕێگـەی پێـشەوە چـوونی کارەکـان بگرێت بەڵام بە نهێنی لەگەڵ موستەبیدە ناوخۆکاندا بەتایبەت موعازیـد ئـەلمولکی

کاربەدەست وسەردار ئیجلال وئەمیر کل وسەید حەسەنی ئۆجاق کۆدەبووەوە، چاوەڕوانی هاتنی لەشکری ڕوسیان دەکرد.

ئەڵمانەکان هەروەك لە کردنە خۆی ئەمانەدا نائومێد بووبوون بەڵام دەیانویست بە نزیککردنەوەی ئەمانە بۆ لای خۆیان ناوخراو وئالودەیان بکەن.

ڕۆژێ پرۆفیسۆر "سارە" کە بە جێنشینی شونمان دەژمێردرا بۆ ماڵی حاجی ئیسماعیل ئاغا بانگهێشتمی کرد. هەموو کاربەدەساتان پروپاگەندەکەرەکان لەوێ بوون، و ووتیان ئەمانەوێ سەبارەت بە دوو مەسئەلە دانوستان بکەین. یەکەم ئەمانەوێ بە چەند کەسێك لە سەران وڕەهبەرانی پارتی دیمکرات مەبلەغێ پارە بدەین، بەبۆچوونی تۆ چی کەسێك شیاوی ئەوەیە کە ئەم پارەیەی پێبدرێت؟ ووتم مەگەر لەلایەن کۆمیتەی مەرکەزییەوە سەرکردە ناوخۆییەکانیان نەناسێنراوە پێتان؟ ووتیان سێ کەس: محمەد باقر میرزا وقەوام ئەلعولەما وعیماد ئەلرەعایا ناسێنراون. ووتم باشترە لەگەڵ ئەمانەدا دانوستان بکەن وبیروباوەڕ تاوتوێ بکەن وبگۆڕنەوە. مەسئەلەیەکی تر ئەوەیە ئەمانەوێ موعازید ئەلمولك وئەمیر کل وسەید حەسەنی ئۆجاق وموعاون ئەلمولك وحەزرەتەکانی فەرمانفەرماییەکان بکەینە خۆمان وببنە هاودەستمان. ووتم هاوبیری ئەوان لەگەڵ ئێوەدا مەحاڵە، هەتا بە شێوەیەکی کاتی وڕووکەشیش هاوکاری لەگەڵتا ناکەن. یەکێ لەئامادەبووان ووتی ئەمانە نەوکەر ودەستنیشاندەی بێگانەن پێویستە ئەمانە لە بەین بچن. ووتم ئەمانە لەم شارەداکە دەبینی پەیوەندی وخزمایەتییان هەیە لەگەڵ تێکڕای خەڵکی شاردا. ئەوکاتە دەبێتە شەڕێکی ناوخۆ و شووم ونالەبار و ڕوسەکان سوود لەو بارودۆخە وەردەگرن. ئامادەبووان قسەکەمیان پەسەند وپاڵپشت کرد وبە ڕاستیانزانی. پرۆفیسۆر "سارە" ووتی: دەمانەوێ لەنێوان هەندێ لەوانەدا پارەیەك دابەش بکەین. ووتم موعازید ئەلمولك بێگومان دەڵێت ئەو پیاوی دەوڵەتە وناتوانێت پارە قبوڵ بکات، موعاون ئەلمولکیش پیاوی ئەم جۆرە موعامەلاتانە نیە، بەڵام ئەوانی تر هەرچیان بدەیتێ بە منەت وسوپاسەوە وەریدەگرن وبەدەسکەوتی دەژمێرن. لە منیان داواکرد لەتەك هەندێکیاندا بکەومە دانووستانەوە، ووتم چاکترە بۆ ئەنجامدانی ئەم کارە بڕۆنە لای عیماد ئەلرەعایا،

کـه خزمـی وەکیـل ئەلمولکـه وکلیلـی بـیری هـەموو موسـتەبیدەکان بەدەسـت ئەوەوەیە.

بەشێوەیەك لەگەڵ ئەمیر کل وسەید حەسەندا دانوستان کرا کە بێ سێ ودوو قبوڵیان کرد. وبڕیاردرا کە بە یەکەمیان مانگی چـوار سـەد تومـان وبـە دووەمیـان سێ سەد تومان بدرێت. موعازید نەچووە ژێربـاری ئـەو پێشنیارەوە وموعـاونیش ووتبووی کە تیکەی بێگانـە بـۆ ئـەو حەرامـە لـە گـەروی ناڕواتـە خـوارەوە. بـەڵام وەکیل ئەلمولك لەم "لەواوە" کڵاوێکی بەرکەوت.

شایانی باسە بڕیاروابوو هەربەم شێوەیە بە شازادە محەمەد باقر میرزا وقەوام ئەلعولـەما وعیمـاد ئـەلرەعایا وهەنـدێکی تـر لـە سـەرانی دیمکراتـە ناوخۆییـەکان مەبلەغێ پارە بدرێ پێیان. عیماد ئەلمولك قبوڵی نەکرد و ووتی هەرچی دەیانەوێ بیدەنـە مـن بیـدە وەکیـل ئـەلمولك وقـەوام ئەلعولـەمایش تـا لـە کرماشـاندا بـوو پارەیـەکی وەرنـەگرت. بـەڵام دوای کۆچـکردنی مـەخارج ومەسـرەفی بەسـەر ئەڵمانەکانـەوە بـوو. بـەڵام محەمـەد بـاقر مـیرزا کـە بـەهیچ جۆرێـك دینـارێکی قبوڵنـەکرد. لـە کوێخـاو حـاجی زادەکـانی کرماشـانیش عێلخـانی ونەسـر دیـوان ودووکەس لە براکانی موچەیان هەبوو. بە هەندێ لە عەمامە بەسەرەکانی خـاوەنی مینبەریش مانگانە موچەیان دەدا.

جەبهەی کرماشان

وەکو وتمان دوای کۆچی میلییەکان بۆ (قم) ڕوسەکان کەوتنە پێشەوەڕۆیشتن لە خاکی ئێراندا وئامانج وهەدەفیان دوو شت بوو: یەکـەم سـەرکوتکردنی بـەرگری وراپـەڕینی میللـەتی ئێـران . دووەم هـەوڵ وکۆشـش بۆگەیـشتنە خـاکی "میزوپوتامیا" وداگیرکردنی بەغدا وپەیوەندی لەگەڵ ئینگلیسەکاندا ببەستن کە لە "کـوت ئـەلعیمارە" لەلایـەین لەشـکری تورکوئەڵمانـەوە ئابلۆقـە درابـوون. بـۆ پیـادەکردنی ئـەم مەبەسـتانە هەمیـشە هێـزی تـازە نەفەسـیان دەهـاوردە خـاکی ئێرانەوە.

کۆچـکردوەکان، میللـەتخوازەکان لەپێـشدا بـە هەرچـی هێـزی جەندرمـە وموجاهیـدین وداخوازیکـەرەکانی شـەڕەوە کـە لـە دەسـت ڕەسـیاندا بـوو لـە

دەوروبەری ساوە وزرەند وڕەبات کەریم بەرگرییان دەکرد، لە دواییدا بڕیاریان دا کە مەرکەزی بەرگری سەرەکی بۆ کرماشان بگوێزنەوە. گرنگی بێ حەد ودەگمەنی ناوچەی کرماشان کەم کەم ڕوون دەبووەوە، یەکەم لەبەر ئەوەی دوور بوو لە هێزی ڕوسەکان وئینگلیسەکانەوە یەك ڕاست نەدەگەیشتنە ئەو ناوچەیە. دووەم ڕێگەیەکی سەرەکی گرنگی بازرگانی وسەربازی لەوێوە تێدەپەڕی و هاوسنووری عوسمانیەکان بوو، ئەڵمانەکان وعوسمانیەکان دەیانتوانی لەو ڕێگەیەوە لەگەڵ ئێراندا پەیوەندی بگرن ویارمەتی دارایی وسەربازی بهێننە خاکی ئێرانەوە. سێیەم لە ناوەڕاستی ناوچە شاخاویەکانی کوردستان ولورستاندا ، لەم ناوچانەدا جەمعێکی زۆر لە عەشایری وتایفەی ئازا وشەڕکەرەکان دەژین ونیشتەجێن. کە بە ڕەهبەریەکی کارامەوە دەتوانرا هێزێکی بەرچاوی بەرگرییان لێ پێکبهێنریت.

لەبەرئەم هۆیانە بوو کە لەلایەکەوە ئەڵمانەکان وعوسمانیەکان ومیللیەکانی ئێران ڕوویان کردبووە ئەم ناوچەیە، لەلایەکی تریشەوە ڕوسەکانی تەماحگیر کردبوو هەرچی زووترە ئەو ناوچەیە داگیر بکەن.

ڕوسەکان نزیکەی فەیلەقێك لەشکری ڕێك وپێکیان هاوردە خاکی ئێرانەوە و لەسێ جەبهەوە دەهاتنە پێشەوە. بەشی سەرەکیان لە جادەی قەزوین وهەمەدانەوە بەرەو کرماشان دەڕۆیشت کە لەبەرامبەریاندا کولونویل محمەد تەقێ خان لەگەڵ جەندرمەکان وموجاهیدینەکاندا ڕاوەستابوون وشەڕیان دەکرد. بەشێکی تر لە باڵی ڕاستەوە لە هێڵی کەرسف– بیجار بەرەو کوردستان دەڕۆیشتن وبەشی سێیەم لە باڵی چەپەوە لەهێڵی ساوەی عێراقەوە کۆچکردووەکانی تەعقیب دەکرد، کە خاڵی پەیوەندییان ویەکگرتنیان هەمووان لە کرماشاندا بوو. کۆمیتەی بەرگری کرماشان وئەڵمانەکان لەگەڵ مندا دانوستانیان کرد کە هەرچی زووتر سوارەکانی عەشایر بگەنە جەبهەکان. مەسئەلەیەك لە هەموویان پێویست تر بوو ئەویش بۆ سنە هێزێك بنێردرێت چونکە هەواڵ دەگەیشت کە هەندێ سواری قۆزاقی ئێرانی کە تۆپ ومەتریلۆزیان پێ بوو بەفەرماندەیی "مامانوق" ئەفسەری قۆزاقخانە وجەمعێ لە ئەفسەرەکانی قۆزاق لە کوردستاندا لە پایتەختەوە فەرمانیان پێدراوە بەرەو دەربەند وکرماشان حەرەکەت بکەن.

بەپەلە نامەیەکم بۆ سەردار ڕەشید نارد کە لەگەڵ سوارەکانیدا لە گوندی ماراب ئامادە بێت، ولەلایەن ئەڵمانەکانەوە مسیو شاد و مسیو نومان وەك کونسوڵی دانیشتووی کوردستان بۆ یارمەتی سەردار ڕەشید دەست نیشانکران.

ئیبراهیم بەگ وحەسەن بەگ لە موجاهیدینەکانی قەوقاس بە پەنجا چەکدارەوە ودووکەس لە موجاهیدینەکانی تەورێز کە ناویان لە یادمدا نەماوە وبە دووسەد سوارەوە ولەگەڵ شاد وماندا کەوتنە ڕێ. منیش بڕیاروابوو تا ماراب لەگەڵیاندا بم. سەردار ڕەشید بە هێزەکەیەوە لە یەك فەرسەخی ئەو گوندە ناوبراوەدا چاوەڕوانمانی دەکرد.

دوای بینینی سوارەکان وئامۆژگاری پێویست بە سەردار ڕەشیدو سەید ئەلدەولە، ئەوان لەگەڵ ئاڵمانەکاندا بۆ ماڵی عەلی بەگی کوڕی ئاغا بارام ڕۆیشتن، منیش لەگەڵ ماژوور لاهوتی خان کە لەبەر پێپەروایی وگوێنەدانی لە جەندرمە دەریان کردبوو هاتبووە لای من. وەکو نوێنەری خۆم بەئەوانم ناساند وخۆم گەڕامەوە بۆ کرماشان.

کاتێ هەواڵی گەیشتنی هێزی سەردار ڕەشید بۆ ماراب دەگاتە مامانوف جێگەی بەناوبانگی فەقێ سلێمان دەکاتە بنکەی لەشکرەکەی. لەم لاوە سەردار ڕەشید وسەید ئەلدەولە ولەولایشەوە جوانڕۆییەکان لەگەڵ سوارەکانی عەلی بەگدا تفەنگچیەکانی گەشکیی خۆیان ئامادە وڕێك وپێك دەکەن شەوانە هێرش دەبەنە سەر ئۆردووەکەی مامانوف وشکستێکی سەخت دەهێننە سەریاندا.

مامانوف بێئەوەی بگەڕێتەوە (سنە) لە ڕێگای سەولاوەوە بەرەو هەمەدان دەڕوات، سەردار ڕەشید لەگەڵ ئەڵمانەکاندا بە سەرکەوتوویی دەچنە نێو سنەوە.

ڕوسەکان بەرەوپێشەوە دەچوون وهەروا بەردەوام دەبن لە بەشوێنداچوونی کۆچکردووەکان وجەندرمەکان بەرەوپێشەوە دەچوون. لە هێڵی جادەی قەزوین– هەمەدان بەتایبەتی لە گەردەنەی ئاوەج دا ماوەیەك کۆلۆنێل محەمەد تەقی خان لەبەرامبەریاندا ڕادەوەستێت، تا سەرئەنجام بەهۆی زۆری ژمارەی سەربازەکانی ڕوس وهێرشی پەیتا پەیتا وبەردەوامیانەوە ناچار بە پاشەکشێ دەبێت ودێتە هەمەدان.

کاتی هاتنی ئەو بۆ هەمەدان مامانوف وقۆزاقە بەزیاوە هەڵهاتووەکانی کوردستان لە هەمەداندا دەبن، میرزا ئیسماعیل نوبەری وێنەری کۆمیتەی بەرگری میللی لە گەڵ هەڤاڵەکانیدا دەڕۆنە لای کۆلۆنێل. مامانوف وقۆزاقەکان لە موسەلادا سەنگەر دەگرن. محەمەد تەقیٚ خان هەواڵ بۆ قۆزاقە ئێرانیەکان دەنێرێت ئێوە بۆچی ملکەچیی مامانوفی ڕوس دەکەن کە دوژمنی نیشتمانمانن؟ بێن لەگەڵە یەکدا وەك برابین ومامانوف دەرکەن با بڕواتە ناو ڕووسەکان.

پەیامەکانی لە پلەدارە ئێرانیەکاندا کاریگەر دەبێت، سەرئەنجام جەندرمەکان هێرش دەبەنە سەر (موسەلا) زۆربەی قۆزاقەکانی ئێرانی خۆیان بە دەستەوە دەدەن. ئەم ئازایی وچەککردنەی قۆزاقەکان سەرەتای ناوبانگ و خۆشەویستی کولۆنێل محەمەد تەقیٚ خان بوو. هێزەکانی جەندرمە وموجاهیدینەکان کە ناچار بە پاشەکشیٚ لەبەرامبەر ڕوسەکاندا بووبوون پەیتا پەیتا دەهاتنە ناوچەی کرماشان لە گەردەنەی (بیی سور) نێوان کەنگاوەر وسەهنەدا جێگیر دەبوون. ئەم شوێنە کە بەسەر ڕێگای سەرەکیەکەوە بوو بەهۆی درێژی دۆڵەکە وئەو کێوە بەردانەی لە دەوروبەریدایە چاکترین خاڵ وشوێنی بەرگری دەژمێردێت.

ئەڵمانیەکان وعوسمانیەکان هەمیشە بە ئێرانیەکان بەڵێنیان دەدا کە بەمزووانە هێزی یارمەتیدەر وچەك وتفاقی کافی بۆ ئێران دەنێرن ودابین دەکەن، بەڵام لە یاریدانی سەربازی وناردنی لەشکردا هەواڵێك نەبوو تەنها ئەوە نەبێت قوماندان شەوکەت بەگ ئەفسەری تورك لەگەڵ نزیکەی دوو هەزار سەربازی بیٚ جل وبەرگی کافیدا هاتنە نێو ئێرانەوە ونێردرانە جەبهەی سەهنە وبیەسوور ، لە هەڵکەندن ودروستکردنی سەنگەرەکاندا یارمەتی ئێرانیەکانیان دا. لەلایەکی ترەوە کۆنت کانیتز (وابەستەی نیزامی مولحەقی عەسکەری) باڵوێزخانەی ئەڵمان هەروا پرنس ڕویس وەزیر موختار لەگەڵ کۆچکردوەکانی ئێرانیدا لە تاران دەرچووبوون بەرەو بروجرد دەڕۆیشتن تا لەم قۆناغەدا لەگەڵ نیزام ئەلسەلتەنەی مافی والی لورستان دانوستان بکات بەڵکو بتوانێت بەو نفوز وکاریگەرییەیەوە کە لەناو لورەکاندا هەیەتی ژمارەیەکی زۆر لە عێلەکانی لورستان ئامادەی هاوبەشی لەم شەڕەدا بکات. ئەم کۆنتە ئەفسەرێکی لاو وپیاوێکی کارزان وچالاك وبەشە هامەت ودۆستی ئێران بوو.

مـەخابن ئـەو و ئەڵمانـەکانی تـر لـە دەستنیـشانکردنی نیزامـو ئەلـسەلتەنەی مافیدا بۆ ڕەهبەری ڕاپـەڕین وبـەرگری میللـی ئێـران بـە هەڵـەدا چـووبوون. نیـزام ئەلـسەلتەنەئەو توانایـە، ئـەو ڕاسـتیە، ئـەو ئیمـان وبـێ تەماحییـە کـە پێویـستی ڕاپەڕین وئەم جۆرە کارە مەزنانەیە، نەیبوو، ئەگەر چی لەپێشدا نەزەر عەلی خانی ئەمرایی کە لەلایەن توانایی عەشایرییەوە یەکەم پیاوی دیار وبەناوبانگی لورسـتان دەژمێردرا بەڵێنی دابوو کە بە دوو هەزار سواری ئەمرایی وسلسلە ودلفانەوە بگاتە جەبهەی شەڕ، بەڵام والی لورستان چاکی لێنەدەڕوانی ونەزەری سـەبارەت بـە ئـەو چاك نەبوو.

نیزام ئەلستەڵتەنە بەم مەرجە ئامادەیی هاوکاری خۆی نیشاندەدات کـە چـاو لەبەشداری و هاوکاری نەزەر عەلی خان بپۆشن. خۆی بە کانت کنیتز بەڵێنی دابوو کە لە تایفـەکانی تـری لورسـتان تـا دە هـەزار سـوار ئامـادە بکـات کـونتیش وەك دەیگێڕنەوە پێنج سەد هەزار تومانی پێدابوو.

نیــزام ئەلــسەلتەنەئامادەی ڕۆیــشتن بــۆ کرماشـــان دەبێــت وبانگهێــشتی سەرۆکەکانی عێل وتایفەکانی (پایی وپیراوەند وسەگەوەند) وتایفەکانی تر دەکات کە بە چەکدارەکانیانەوە بگەنە لەشکرەکەی. ئـەوانیش بـۆ ئامـادەکردنی خۆیـان داخوازی پارە دەکەن، نیـزام ئەلـسەڵـەنە یـا لەبـەر قایمکـاری یـا بـەهۆی پەسـتی ولاسـارییەوە پارەیـان پێنـادات. سـەرجەم بەنزیکـەی پێـنج سـەد سـوارێکی بـێ سـەروبەرەوە کـە لـە گونـدەکانی دەوروبـەری بروجـرد کـۆی کردبوونـەوە بـەرەو کرماشان دەڕوات.

کنت کانیتز بە ئومێدێکی فراوانەوە ئەنجامی دانوستان وگرێبەستەکەی خـۆیی لەگـەڵ نیــزام ئەلــسەلتەنەدا بـۆ جەنــەراڵ فــون درگلتــز فەرمانــدەی جەبهــەی خۆرهەلات لەبەغدا ڕەوانە دەکات.

بەڵام بێبەڵێنی نیزام ئەلسەلتەنەی مافی ئەو سەرشۆڕی ونائومێدیـەی کـە لـە ئەنجامی پوچبوونەوەی نەخشەکە هاتەبارەوە بـووە هـۆی سەرنویـشتێکی شـووم ونالـەبار کـە ماوەیـەکی زۆری پێنەچـوو دامێنـی ئـەم ئەفـسەرە جـوان خـاس ودلاوەرەی گرتەوە.

بەرپرسیم لە کوردستاندا

هەر کە هاتنە پێشەوەی ڕوسەکان لە جەبهەکانی شەڕی جۆراوجۆردا ڕوون بووەوە ئاشکرا. پێویست بوو کە هەر چی زووتر سوارەکانی عەشایرەکان بگەنە جەبهەکان. مووچەی یەك مانگ بۆ شەش سەد سواری کەلور وچوار سەد سواری سەنجاوی وسێ سەد سواری گۆران پێیان درا.

بڕیاردرا سوارەکانی سەنجاوی وگۆران بەسەرکردایەتی من بەرەو کوردستان بڕوات ولە گوندی (قروە)دا جێگیر ببن. سوارەکانی کەلور بەسەرکردایەتی عەباس خان لە هێڵی جادەوە بەرەو ئەسەد ئاوا بڕۆن. لە سەرکردەکانی گۆران غولام عەلی خان سالار مەنسور فەرمانڕەوای گۆران بارام خان وڕەشید ئەلسەلتەنە وسەفەروخانی سەرهەنگ سەرۆکی تایفەی نیرژی لەگەڵ مندا بن.

ماژورکلین، کاپیتان شنگری ئەڵمانی ناساند کە لە (سینمە) بگاتە من ولەگەڵما بێتە (قروە). دوو ڕۆژ دوای ڕۆیشتنی ئێمە سوارەکانی کەلور کۆدەبنەوە وخۆیان دەنوێنن لەگەڵ ئەوەیشدا کە سەرجەم سەرکردەکانی عەشایر ماوەیە لەمەوپێش بەڵێنیان بە من دابوو منیش لەلایەن ئەوانەوە ئەو بەڵێنەم گەیاندبووە ئەڵمانەکان. گوایە سەرۆکەکانی عەشایر لە موچەی تایبەتی خۆیان چاویان پۆشیوە، بەڵام دوایی کە کەوتینە ڕێ سەرۆکەکانی کەلور داخوازی موچەی خۆیانیان کرد وبە مانگی سێ سەد تومەنیش ڕازی نەبوون.

ئەڵمانەکان پێان ووتبوون کە سەردار موقتەدر لەلایەن ئێوەوە وتویەتی کە ئێوە موچەی تایبەتیتان ناوێ، ئێمەش ئەو چاوپۆشینەی ئێوەمان بە حکومەت ڕاگەیاندووە. سەرکردەکان دەڵێن بەڵێ ئێمە قسەی وامان کردووە بەڵام ئێستاکە موچەکەمان پێویستە. سەرئەنجام بۆ هەر یەکێ لەوانە مانگانە سێ سەد وپەنجا تومان موچەیان بۆ دابین دەکرێت. وکاپیتان (کاوی) ئەڵمانی لەگەڵ سوارەکانی کەلوردا دەکەوێتە ڕێ.

سەرەتای سەفەری ١٣٣٤ ڕێکەوتی نیمەی ئازاری ١٢٩٤ بوو کە هێزە چەکدارەکەم بەرەو سنە جوڵاندەوە شەوێك لەنێو دەربەند، شەوێك لەکامیاران، شەوی سێیەممان لە فەقێ سلێماندا تێپەڕاند. لەم شوێنەوە چەند نامەیەکم بۆ لاهوتی خان ومسیو شادو و وەکیل ئەلمولکی کوردستانی نارد.

بۆ لاهوتیم نووسی کە شوێنی سوارەکان لە قتارچیاندا دەست نیشان بکات بە گەیشتنی نامـەکانم سـەردار ڕەشـید وسـەید ئەلدەولـە وکەمانگـەرەکان ناڕەحـەت دەبـن. دوو ڕۆژ پـێش ئەڵمانـەکان بـێ لێکدانـەوە یەکـسەر سـەردار ڕەشـیدیان کردبووە فەرمانڕەوای کوردستان و موشیر دیوان بریکاری فـەرمی حکومـەتیان لـە ماڵەکەی خۆیدا زیندانی کردبوو. سەید ئەلدەولە لەم حکومەتـەدا کرابـووە وەزیـر. ئەم دوو کەسە هاتنی منیان بۆ سنە لەبەرژەوەندی خۆیانـدا نـەدەزانی. بـە مـسیو شادوو دەڵێن چونکە لەپێشدا ئاغا بارام دوو کوڕەکـەی لـە شـەڕی دژ بـە سـەردار موقتەدردا کوژراون ئەگەر ئـەم پیـاوە بێتـە سـنە ڕێـی تێدەچـێت کوڕەکـانی ئـەو خوالێخۆشبووە وکەمانگەرەکان ناڕەحەت بن وفیتنەیەك بەرپا ببێت.

* * * * *

دوای ڕۆژێ لـە فـەقێ سـلێمانەوە کەوتینـەڕێ ولـە سـێ فەرسـەخی شـاردا دامەزراین. خواردنی نیوەڕۆمان خوارد لەکاتێکدا چاوەڕوانی پێشوازیمان دەکرد، سوارێك لەلایـەن شـەرەف ئەلمولکـەوە گەیـشت. نامەیـەکی نـاردبوو بـۆم وتبـووی خاوەن ماڵی من تۆیت بەسەربەرزی وشانازیەوە ئامادەی خزمەتم. درێژایی باسەکە هەڵگری نامە بۆتان دەگێڕێتەوە.

پەیامە سەرزارییەکە ئەمەبوو کە چەند ڕۆژێکە موشیر دیوان زیندانیە وسەردار ڕەشید لەلایەن ئەڵمانەکانەوە کراوەتە فەرمانڕەوای کوردسـتان وفـەرمانی بـە مـن داوە وەڵامــی نامەکــەت نەدەمــەوە لەســەرەوەی خانگــەکانی حکومــەت وشــوێنە گرنگەکان سەنگەر بەندییان کردووە ودەیانـەوێ نـەهێڵن تـۆ بێیتـە نێـو شـارەوە. لەیەك فەرسەخی شاردا لاهوتی خان بەتاو گەیشت ئـەویش بـە درێـژایی قـسەکانی خزمەتکارەکەی شەرەف ئەلمولکی پاڵپشت کرد، ووتی میسو شاد وتکا دەکات کە نەیەیتە شارەوە و ووتویەتی خۆی وکاپیتان (ئود) دێن بۆ بینینم.

لەنیو فەرسەخی شاردا داوەزین. نامەیەکم بۆ شادو نووسی ووتم وادیارە وەکو لـە قـسەکانی لاهـوتی خـان دەردەکـەوێ جێگایـەك بۆسـوارەکانی ئێمـە ئامـادە نـەکراوە، تـا یـەك سـەعات پـێش خۆرئـاوابوون دێنـە شـارەوە وسـوارەکان لـە قتارچیاندا جێگیر دەبن. ئەگەر کەسێك بەرەنگاریمان بکات سەرکوتی دەکەین.

زۆری پێنەچوو کاپیتان ئـود گەیشت. ووتـی ئەگـەر تـۆ بێیتـە شـارەوە شـەڕ دەقەومێت، چاکترە ئەم چەند شەوە لە گونـدەکانی دەرەوەی شـاردا ئیـسراحەت بکەن. پێم گووت ئێمـە هـاتووین لەگـەڵ ڕوسـەکاندا شـەڕ بکـەین ئێـستاکە ڕوسـی ناوخۆیی پەیدابووە، زۆر چاکترە لەگەڵیاندا شەڕ بکەین، بـەڵام بـزانن مـن سـەردار ڕەشید لەئێوە باشتر دەناسـم دڵ وجورئـەتی شـەڕی نیـە. قـسەی تیـا نیـە، یـەك سەعات پێش خۆرئاوا دێینە شارەوە. دوای ئەم قسانەی مـن فـەرمانی حەرەکـەت وجمانمدا.

کە گەیشتینە سەرەتای شار سەیرم کرد خەڵکە سەری خانگەکانیان جێهێڵاوە وبڵاوبوونەتەوە، پەنجا سوار لەلایـەن سـەردار ڕەشـیدەوە هاتنـە پێشوازیمانەوە. ووتیان بفەرمن، کە مێك چاوەڕوان بـن تـا سـەردار ڕەشـید دەگـات. گوێمـان نـەدا پێیان، لە گەڵ سەرۆکەکانی گۆراندا هاتینەماڵی وەکیل ئەلمولك و وسوارەکان لـە شوێنی قەتارچیان بەوپەڕی ڕیك وپێکییەوە دامەزران.

دە خولـەکێ تێنەپـەڕیبوو کـە سـەردار ڕەشـید وسـەید ئەلدەولـە بـە ڕەنـگ وبۆیـەکی تێکـچوو هـەڵبزڕکاوەوە هاتنـە دیـدارمان پێیـانم گـووت زۆر خۆتـان گومکردووە. زۆری پێنەچوو مسیو شاد وکاپیتان ئود ومسیو نومان هاتن. ئەوانمە بردە هۆدەیەکی ترەوە ووتم ئێوە لەسـەر چـی موشـیر دیوانتـان زینـدانی کـردووە ونـاوی فەرمانڕەوایـەتیتان بەسـەردار ڕەشـید بەخـشیوە؟ ووتیـان موشـیر دیـوان لایەنگیری ڕوسەکانە. ووتم ئەگەر واشبێت چی پێدەکرێ؟ چـاکترە خۆتـان بنێـرن یاساوڵەکانی بـەردەم ماڵەکـەی لاببـەن تـا یـەکێکی تـر دەکرێتـە سـەرۆکی میللـی شارەکە. بەڵام گوێڕایەڵی ئامۆژگارییە دۆستانەکەم نـەبوون وڕۆیـشتن. بـەم جـۆرە ململانێی ئێمە لەگەڵیاندا دەستی پێکرد.

دەرگیری لەگەڵ ئەڵمانەکاندا

دەمەویـست موشـیر دیـوان لـەو بارودۆخـە نالـەبارە کـە بەناحـەق دووچـاری بووبـوو، ڕزگـار بکـەم. ماڵەکـەی نزیکـی مـاڵی کوڕەکـانی ئاغـا بـارام وکـۆڵانی کەمانگەرەکانەوە بوو. بینیم ئەگەربیتوغەیری حەیدەر خانی سەنجاوی کـە خزمـی ئێمە وزاوای ئەوان بوو بنێرم ڕێی تێدەچێت شەڕوشۆڕ ڕوودات. بۆیە ئەوم لەگـەڵ

پـەنجا سـواردا نـارد کەیاسـاوڵەکانی بـەردەم مـاڵی موشـیردیوان دەربکـەن، حەیـدەرخان یاسـاوڵەکانی لابـردوو دەکەسـی بـۆ پاراسـتنی ماڵەکـەی دانـا. موشیردیوانی لەگەڵ خۆیدا بۆ ئەو ماڵەی کە منی تێدابووم هێنا.

ئەم کارەم لەبەر دوو هۆ ئەنجام دا. یەکەم دەمویست ئەڵمانـەکان تێبگەیـەنم کە ئێرانیەکان ڕازی نابن کە بێگانەکان لە کاروباری ناوخۆیاندا دەسـتکاری بکـەن. دووەم سەردار ڕەشیدم زۆر چەوتوخراوتر لە موشیر دیوان دەزانی.

شەو لەماڵی وەکیلدا ماینەوە سبەینێ لەڕێگەی حەیدەر خانەوە بە عەلی بـەگ کوڕی ئاغا بارامم ڕاگەیاند یا پێویستە سوڵح بکات یا لەم شارە بڕواتە دەرەوە بـۆ ماڵەکەی بگەڕێتەوە. بەڵام ئەگەر پیاوانە بۆ مەسلەحەت ڕازی بێت خـۆم بـۆ ڕێـز لێگرتنی وعوزرهێنانەوە دێم بۆ سەردانی. عەلی بەگ پیاوانـە بـە سـوڵح ڕازی بـوو، منیش لەگەڵ چوار پێـنج لـە خزمەتکارەکانمدا ڕۆیـشتم بـۆ ماڵیـان. ووتم شـوجاع ئەلمەمالیك تۆ دەزانـی وخـوایش دەزانـێ کـە لـە کێـشەی کـوژرانی خوالێخۆشـبوو حاجی ئاغا وبراکانتدا ئێمە بێ خەتاو گوناهین. لەشـەڕدا کـوژران وشـەڕیش ئـەوان دەستمان پێکرد وئەم پێشهاتە هەمیشە جێی دڵتەنگی ومەلولی وشەرمەزاریم بـووە وئێستاکەش بۆ سوڵح وعوزرهێنانەوە هاتوومەتە ماڵتان. ئەویش هەڵسا ولەگەڵمـدا تەوقەی کرد و ووتی لەوباوەڕەدام تـۆ لـەوەدا بێگوناهیـت وئێمـەیش چـاومان لـەم کارەساتە پۆشیوە.

ئێوارە ونێوەڕۆیـەك میـوانی وەکیـل ئـەلمولك بـووین تـا ماڵەکـەی نێـو شـاری ئیعزاز ئەلمولکیان بۆم چوڵکرد ومنیش ڕۆیشتمە ماڵەکەم.

عـەلی بـەگ وچـەند کەسـێك لـە بـەگزادەکانی کەمانگـەر بـۆ دیـدەنیم هـاتن وبەشێوەیەکی ڕووکەش سـوڵحێك بەرقـەرار بـوو. هـەر وەك لـەو بـاوەڕەدا نـەبووم دڵیان بەم زووە سەبارەت بە من بەتەواوی پاك بووبێتەوە.

ئەڵمانەکان دووبارە هـاتن بـۆ ماڵەکـەم بـە ڕاشـکاوی پێیـانم گـووت پێویـستە کەسانێکی تر غـەیری سـەردار ڕەشـید وموشـیر دیـوان ببنـە بەرپرسـی حکومـەتی کوردستان.

بڕیـاروابوو لەگـەڵ پیـاو مـاقوڵان ودەستڕۆیـشتوانی شـاردا دانوسـتان بکرێـت وبزانرێت ئەوان داخوازییان لەمبارەیەوە چییە و چیان دەوێت. خەڵکەکـە حـاجی

سەردار موکەڕەم گەورە وریش سپی ئەردەڵانەکانیان دەست نیشانکردبوو، منیش لەگەڵ ئەڵمانەکاندا وتوویژم کرد بەڵام بۆم ساغبووەوە کە ڕاست ناکەن، تووڕەبووم وهەرچی هاتە سەرزمانمدا پێیانم گووت وهاتمە دەرەوە. کە بینیان بە هەڕەشە وگوڕەشە کارەکە سەرناگرێت، فەرید ئەلدەولە، کە یەکێك بوو لە سەرکردەکانی ئازادیخوازەکان، ناردیانە لام کە حاجی سەردار موکەڕەم ڕازی بە قبوڵی سەرکردایەتی بکەم بەمەرجێك بە ئاڵای ئێران و عوسمانی وئەڵمانەوە بڕواتە (دار ئەلحکومە). ووتم ئەم مەرجە قابیلی قبوڵ نیە، چونکە عوسمانیەکان بەناوی یەکێتی ئیسلامەوە دەیانەوێ خۆرئاوای ئێران وناوچەی سنی مەزهەبەکان بخاتە ژێر دەسەڵات ونفوزیەوە، هەروەك ئەم قسەیە لای ئەڵمانەکان چاك نەبوو بەڵام سەرئەنجام بۆچوونەکەی من پیادەکرا وحاجی سەردار بەڕێزەوە لەگەڵ ئاڵای ئێراندا لەگەڵ عولەما و پیاوماقوڵانی شاردا ڕۆیشتە دار ئەلحکومەی سنە.

کاتێ کە بۆ پیرۆزبایی ڕۆیشتم نەوازشتی نەنواند وکەمتەرخەمی نیشاندا، منیش لە کاتێکدا زیاتر لە پەنجاکەس لە پیاوماقوڵانی شار دانیشتبوون پێم گووت خوالێخۆشبوو حوسەین خانی ئەردەڵان کوڕی خان حاکم کە لەگەڵ مندا دۆست بوو دەیگوت "ئەم بەنی ئەردەڵانە بە ئەندازەیەك خۆبەگەورەزان ولەخۆبایی وخۆپیشاندەر وخۆنوێنن، کاتێ سوار دەبوون ئەگەر ئەسپێکی زین کراو ولەقاوکراو لەپاڵی ئەو ئەسپەی کە سواری بووبوون نەبوایە لە جیاتی ئەو ئەسپەدا زینیان لە بزنێك دەکرد". لە کنایەکەم تێگەیشت وڕەنگی تێکچوو وگۆڕا ولە کاتی خواحافیزیدا بە ئەدەب وڕێزەوە تا دەری هۆدەکەی لەگەڵمدا هات. وبەهێواشی چرپاندی بە گوێمدا ووتی: نە بەئەو شۆری وخوێداریەوە ونەبەئەم، بێ خوێی وبێتامیە...

شەوێ لاهوتی خان هات بۆ ماڵ بینیم مشتێ لیرەی بە دەستەوە بوو. ووتم باشە بوویتە خاوەن لیرە! ووتی لەسایەی سەری تۆوەیە. لە دیمەن وڕوخسار وقیافەیەوە تێگەیشتم کە دەبێت مەسئەلەیەکی گرنگ لەئارادابێت. نانی ئێوارەمان خوارد وتەنها ماینەوە" ووتی ئەم شەست لیرەیە پێشەکی کوشتنی تۆیە، بڕیارە ئەگەر سەد وچل لیرەی ترم بدەنێ بتکوژم. ئێستاکە هاتوومە پێت بڵێم کە مسیو شادو سەبارەت بە تۆ خەیاڵی خراوە. پێم ووت تۆ بەشێوەیەك

ڕەفتار بکە کە ئەوان نەزانن شتێکت بە من ووتووە. ئیتر لەوکاتەوە کەوتمە ئەو بیرەوە کە سنورێك بۆ ئەڵمانەکان دابنێم.

سبەی فەرید ئەلدەولە هاتە دیدەنیم، ئەویش لە ڕەفتار وکرداردا کاسەی ئەلمانەکان سەبری پڕ بووبوو. ووتی هاتوومە لەگەڵ تۆدا ڕاوێژ بکەم وبگەڕێمەوە بۆ کرماشان. ووتم سەبرکە لەم ڕۆژانەدا کارێکی سەرەکی ئەنجام دەدەین.

بە لاهوتی خانم سپارد کە شەو لەگەڵ فەرەید ئەلدەوەدا بێن بۆ ماڵەکەم. عەبدولعەلی خانی زەهوری نوسەرەکەمیش ئامادە بوو. هەرچوارمان دانیشتین تەکبیرمان کرد سەبارەت بە شادو وئەڵمانەکانی کوردستان چی دەبێت بکەین. بەئینسافەوە دەڵێم کە ئەڵمانەکانی تر لە هەموو شوێنێکدا ئاوات وئارمانی ئێرانیەکانیان بەڕێزەوە تەماشا دەکرد. بەڵام ئەم شادویە لە ڕەگەزێکی تر بوو، خۆ بەزلزان وتوڕە وبە چاوێکی سوکەوە سەیری ئێرانیەکانی دەکرد، هەرکەسێکی بویستایە دەیگرت وگوێی ڕادەکێشا وسزای دەدا. لوسکەیەکی تەمەن هەژدە ساڵە بەناوی مسیو فوس کە وەك ژنی وابوو بە موجاهیدینە ئێرانیەکان سووکایەتی دەکرد، جمێنی دەدانێ وقسەی ناشیرینی پێڕەوا دەبینین. ناڕەزاییو زویری فەرید ئەلدەولەیش هەر بەهۆی ئەم توڕەییە وجمێنە بێ هۆ یان هۆدارە بوو کە بە ئێرانییەکان ڕەوای دەبینی. پێم ووت بەدبەختی لەوەدایە ئەگەر دەمارگیری ئێرانیەت لە کەسێکدا بەدیبکەن بەزۆری پارەوپول دەیانەوێ لەناوی ببەن ونابوودی بکەن.

لاهوتی خان درێژایی دانوستانی شادوی سەبارەت بە کوشتنم و وەرگرتنی سێ سەد تومان پێشەکی ئەنجامی ئەو کارە گەڕاندەوە. فرمێسك لە چاوەکانی فەرید ئەلدەولە هاتە خوارەوە. هەردووکمان بڕیارمان دا ئەڵمانەکانی کوردستان وەکو پێویست گوێماڵی بدەین.

بە عەبدولعەلی خان فەرمانمدا بەلێن نامەیەك لە پێنج خاڵدا ئامادە بکات کە بەهیچ شێوەیەك لەمەودوا مەودای دەست تێوردان بە ئەڵمانەکان لە کاروباری ناوخۆی ئێراند نادرێت.

هەر لەو کۆبوونەوەدا باس لەوە کرا کە حاجی شێخ ئیبراهمی کوردستانی کە ڕەهبەری دەستەی دیمکراتەکانی سنە وپیاوێکی چاك و زیرەك بوو بەڵام تەماحکار

وپارەپەرەست، لەخۆمانی نزیك كەینەوە. پەیامێكمان بۆی نارد هات بۆ بینینمان. ووتمان ئەمانەوێ بارودۆخێك بڕەخسێنین كە ئەڵمانەكان لە سنەدا وەكو لەگەڵ قەوام ئەلعولەما لە كرماشاندا ڕەفتاردەكەن لەگەڵ تۆیشدا هەروا بكەن، وهەر پارەو پولێك خەرج دەكرێت دەبێت لە ژێر چاودێری تۆدا بێت. بەڵێنی شەرەفی دا كە هەرچی بڵێین پەیڕەوی بكات وئەنجامی بدات.

بڕیار وابوو دوو ڕۆژی تر بە لەشكرەكەمەوە بەرەو (قروە) بڕۆم. خەبەرمان بە حاجی ئیبراهیم دا كە سەرجەم ئەندامانی فیرقەی دیمكرات وخەڵكی شار ئاگادار بكات لەگەڵ خۆرهەڵاتندا لە تەپەی سەلامدا كۆببنەوە وبێن بۆ خواحافیزی موجاهیدینەكان وعەشایرەكان كە لەوێدا كۆبوونەتەوە. لەم كەین وبەینەدا خزمەتكارەكان خەبەریان هێنا كە دەستەیە لە موجاهیدینی تورك هاتوون وئەیانەوێ بتبینن.

دە كەس لە موجاهیدینی تەورێزی بەچاوی فرمێسكاوییەوە هاتنە هۆدەكەمەوە، یەكێ لە سەركردەكانیان ووتی غیرەتی تۆ قبوڵدەكات كە (مسیو فوس)ی مێرد منالی لوسكەی شادو جمێن بە ئێرانیەكان بدات وسوكییان پێبكات وشەپازلە بداتە بنگوێی موجاهیدینەكاندا. لە وەڵامیدا ووتم ئەو نیشانەی (داڵە) كە كردووتە كڵاوەكەتدا پاداشتەكەی ئەو شەپازلە وجمێنانەیە. ویستی كە نیشانەكە لە كڵاوەكەی بكاتەوە نەمهێڵا. دوو كەس لە موجاهیدینەكان لام مانەوە وئەوانی تریان ڕۆیشتن. پێیانم گووت دەتانەوێ كە لەمەودوا مسیو فوس وئەمسالی ئەو جنێو وزلە وشەپازلەتان لێنەدات؟ ووتیان بەڵێ. ووتم بڕۆن ئێمشەو بە ئارامی وئاسودەییەوە بخەون سبەی لەگەڵ خۆرهەڵاتندا، ئەو كاتە ئێمە دەكەوینە ڕێ سەرجەم موجاهیدینەكان بەبەڵگەی خواحافیزی ئێمەوە بێنە درەوەی شار، هەركاتێ ئاگادارتانم كرد، نیشانەكان تێكڕا لە كڵاوەكانتان بكەنەوە وبۆمنی بنێرن، بەڵێنتان پێدەدەم كەكارێكتان بۆ بكەم كە دینارێ لە موچەكەتان كەم نەكرێتەوە ولەبەین نەچێت ولەمەودوا مسیو فوسیش تواناى جمێندانی بە ئێوەی لە وزەدا نەمێنێت.

نیشانەی موجاهیدینەكانم بە فاڵێكی چاك لەیەكدایەوە وتەلوفۆنم بۆ ماڵەكانی پیاوماقوڵان ورێزدارانی شار كرد و خواحافیزیم لێیان كرد و ڕامگەیاند كە سبەی

کـــاتێ کەوتینـــەڕێ ســـوارەکانمان لـــە دەرەوەی شـــار ڕمبـــازی دەکـــەن، وزۆرسوپاسگوزار دەبین ئەگەر بە ئامادەبوون وهاتنتـان سـەربەرز وسـەرفرازمان بفەرموون. فەرید ئەلدەولەشم ڕاسپارد کە بە ئەڵمانەکان لەلایەن منـەوە بڵێت کـە ڕیزداران وپیاوماقوڵان وخەڵکی شار بۆ بەدرەقە وخواحافیزی ئێمە دێنە دەرەوەی شار، تکایە ئێوەش بۆ خواحافیزی وتەماشای ڕمبازی تەشریف بهێنن.

فەرید ئەلدەولە لەلایەن حاجی شێخ ئیبراهیمەوە پەیامیان هێنا کـە تـەرتیبی کارەکە بە جۆرێك دراوە کە سبەینێ تا نێوەڕۆ بازاڕ نەکرێتەوە وزۆربەی خـەڵك لـە خواحافیزییەکەدا بەشداری بکەن.

کـاتی کەوتنـە ڕێمـان هاتـە پێـشەوە، تەلـەفۆنم بـۆ ئەڵمانـەکان کـرد، کـە سـوارەکانمان لـە شـار چـوونەتە دەرەوە وئێـستا منـیش دەکەومـە ڕێ، ئێـوەیش زووتر بێن.

لەشار کە چوومە دەرەوە سەیرم کـرد چـەند هـەزار کەسێك لـە خـەڵکی شـار هاتوونەتـە دەرەوە وبـەدوای یەکـدا دێـن وهاتنیـان بەردەوامـە. وەکیـل ئـەلمولك وحـاجی موعتەمـەد وڕێزدارانـی تـر وحـاجی شـێخ ئیـبراهیم بەسـەر تەپەکـەی سەلامەوە دانیشتبوون، منیش بۆ لایان ڕۆیشتم. لـەڕێگادا بینـیم موجاهیدینـەکان ڕیزیان بەستووە ودوو کەس لـە سـەرکردەکانیانم بـانگ کـردو پـێم ووتـن هـەر کـە ئەڵمانەکان هاتن ئاگاداربن لەو شوێنەدا کە ئێمە دانیشتووین تا دەرگای شار خاڵی چەکدار دامەزرێنن وهەرکاتێ ئاگادارتانم کرد هەموو نیشانەی داڵەکانی ئەڵمانـەکان لە دەستەسرێکدا بهێنن ولەبەردەم مندا هەڵیڕێژن. بڵێن بەهۆی ئـەم نیـشانانەوەیە کە مسیو فوس جنێومان پێئەدات وشەپازلەمان لێ ئەدات.

گەیشتمە لای پیاوماقوڵانی شار، لە ئەسپەکەم داوەزیم ولایاندا دانیشتم. زۆری پێنەچوو تەنها مسیو شادو نەبێ کە ووتیان نەخۆشە، سەرجەم ئەڵمانەکان هـاتن. لاهوتی خانم ڕاسپارد کە سـەرجەم خاڵـەکانی چـەکدارەکانی موجاهیدینـەکان ڕێـك وپێـك بکـات. تـا ئـەو کاتـە سـەرکردەکانی گـۆران لـەم پیلانـەم ئاگـادار نـەبوون. داستانەکەم بە کورتی بۆیان گەڕاندەوە.

ڕووم کـردە کاپیتـان ئـود ومـسیو نومـان کونـسوڵی کوردسـتان، ووتم: ڕوس وئینگلـیس وئێـوەی ئـەڵمانیش بـۆ ئێمـە بێگانـە وخـاچ پەرسـتن، هـۆی چـییە

ئێرانیەکان لەگەڵ ڕوس وئینگلیسدا دوژمنن ولەگەڵ ئێوەدا دۆستن..؟ ووتیان تۆ چاکتر دەزانیت. ووتم هۆکەی ئەوەیە کە ئەوان ڕێز لەسەربەخۆیی ئێمە ناگرن و وەك فەرمانڕەوایی ڕەها ڕەفتار دەکەن و لەکاری ناوخۆماندا موداخەلە دەکەن. بەلاّم ئێوە لەم ماوە کەمەدا کە لەناوچەی (سنە)دان لەوان خراوتر بوونە، هەرکارێکتان ویستبێ کردوتانە، حکۆمەتەکان ئێوە دەست نیشانیان دەکەن ودایدەنێن وپیاوانێ سەربەخۆتان بێت بۆ فەرمانڕەوایی هەڵیدەبژێرن، حوکمرانانی فەرمی زیندانی دەکەن، هەرکەسێ بتانەوێ دەیخەنە زیندانەوە، پێم ناڵێن جیاوازی ئێوە وئینگلیس وڕوسەکان چییە؟ کاپیتان ئود کە بینی من بە توند وتیژیو توڕەییەوە قسەدەکەم، شتێکی بە مسیو نومان گووت. نومان کاغەزێکی ئامادەکرد وشتێکی بۆمسیو شادو نوسی، هەڵسامە سەرپێ ووتم دانیشە. ووتی دەمەوێ ئەم نامەیە بنێرمە شار. ووتم مافی ئەوەت نیە نامە بنێری. ووتی مەگەر ئێمە زیندانین؟ ووتم بەڵێ دەست بەسەرن. بەلاّم چونکە کاپیتان ئود لە نێو قسەکانیدا ناوی سەردار ڕەشیدی برد، ووتم دەمەوێ لەم دانیشتنەدا بۆت بسەلمێنم کە سەردار ڕەشید ناتوانێ لە ئێمە یاغی بێت. بەسەید حاتەمی سەنجاویم گووت برۆ بەسەردار ڕەشید بڵێ هەر ئێستاکە بۆ ئەیرا بێت، یا ئامادەی شەڕ بێت.

سەید حاتەم ڕۆیشت، زۆری پێنەچوو سەردار ڕەشید وسەید ئەلدەولە و وەکیلی جوانڕۆ هاتن. بۆئەوەی مسیو نومان کە فارسی چاك دەزانی مەوزوعەکە بۆ کاپیتان ئود وئەڵمانەکانی تر وەریگەڕێنێتەوە، بەفارسی بە سەردار ڕەشیدم گووت ئەگەر لەگەڵ ئێمەدایت فەرموو لای ئێمە دانیشە، ئەگەر ملکەچی ئەڵمانەکانیت وپارەوپول بەدەست دێنیت برۆ لای کاپیتان ئود. ئەڵمانەکان تێکچوون. ئاماژەم بۆ لاهوتی خان کرد کە موجاهیدینەکان نیشانەکان بێرن. سەرکردەی موجاهیدینەکان هات ونیشانەی داڵەکانی لە بەردەمیدا فرێدا. ووتیان لەکاتێکدا ئێمە لەرێی وولاتەکەماندا فیداکاری دەکەین هۆی چیە لوسکەیەکی وەك مسیو فوس هەموو ڕۆژێ جمێنمان پێبدات وسوکیمان پێبکات ولە موجاهیدینەکان بدات. لە حەقیقەتدا فوس لە ترسدا خەریك بوو دڵی دەوەستا ودەمرد.

کاپیتان ئود بە نوومانی گوت مەقسودی سەردار چیە؟ ولەئێمە چی دەوێت؟ بەپەلە بەڵێننامە پێنج خاڵیەکەم ئامادەکرد وخستمە بەردەستمان. ووتم پێویستە کاپیتان ئود ومسیو نومان کە کونسوڵی کوردستانە ئەم بەڵێننامەیە لەلایەن ئەڵمانەکانەوە ئیمزا بکات وبەپێی ئەم بەڵێننامەیە بجوڵێنەوە، چونکە فوسیش سەبارەت بە موجاهیدینەکان سووکی کردووە پێویستە سەرکوت بکرێت.

بە لێننامەکەی خوێندەوە کاپیتان ئود کەمێ سەرپێچی وملەجیڕەی کردو عوزری هێنایەوە بەڵام کەدی سوودی نیە ئیمزای کرد.

سەبارەت بە موجاهیدینەکان بڕیارماندا بێ نیشان موچەی پێشویان بدرێتێ وخەریکی خزمەتی خۆیان بن وبەشی زۆریان لەگەڵ ئێمەدا بێن بۆ "قروە" وئەوانی تریان لە سنەدا بمێننەوە. کاپیتان شنگریش کە بەرپرس بوو ئامادەیی خۆی نیشاندا کە لەگەڵ لەشکرەکەی ئێمەدا بێت.

دوای ئیمزای بەڵێننامە وڕێککەوتنەکە بە کاپیتان ئود ومسیو نومانم گووت هەر کارێ لەشاردا هەتانە لەگەڵ فەرید ئەلدەولە وحاجی ئیبراهیم دا دانوستان بکەن بۆتان جێبەجێ دەکەن.

سەرزەنشتێکی زۆری سەردار ڕەشیدم کردو ووتم هۆی ململانێ وکەشمەکەشی ئەم دوانزە ڕۆژی منە لەگەڵ ئەڵمانەکاندا وزەحمەتدانی خەڵکی شار تۆ بوویتە.

ئەم ڕووداوانەم بە درێژی لەبەرئەوە نووسی کە خوێنەری ئێرانی ئەم بیرەوەریانە بزانن ولایان ڕوون بێت ئەگەر هات ولەبەر بەرژەوەندی وڵات ناچار بن لەگەڵ هەندێ لە بێگانەکاندا دۆستی وهاوکاری بەرقەرار بکەن پێویستە کەسایەتی وعیزەتی نەفسیان لە دەست نەدەن وبیپارێزن ولەبەرامبەریاندا سستی و زەبوونی نیشان نەدەن، لەگەڵیاندا دۆست بن نەك خزمەتکار وکرێگرتە.

ئەم ڕووداوە تەنها ململانیو ودەرگیرییەکم نەبوو لەگەڵ ئەڵمانەکاندا، لەگەڵ ئەمەیشدا هەمیشە ڕێزیان سەبارەت بەمن بتر تر دەبوو چونکە دەیانزانی توندوتیژی من لە ڕووی غەرەزوە نیە، بەڵکو بۆ قازانج وبەرژەوەندیانە[1].

---

[1] شێخ محەمەد مەردوخ کۆکەرەوەی کتێوی بەناوی مێژووی کورد وکوردستان کە زۆربەی کتێوەکەی گەواه وشاهیدی دوو ڕوویی وڕیا وکەڵەکەبازی و گەندەڵی وپیسیەتی ئەخلاق وڕەفتاری ئەون، ئەم ڕووداوەی لەڕووی غەرەزێکی تایبەتی خۆیەوە بەم شێوەیە

دوای ئەم ڕووداوە فەرمانی حەرەکەتم دا، بە لاهوتیم ڕاسپارد کە لەگەڵ سوارەکانی سەنجاویدا بە ووردی چاودێری بکات وئاگاداربێت کەسێك بێ نەزمی وگێرەشێوێنی نەکات. کاپیتان شنگریش بە نزیکەی سەد وپەنجا سوارێکەوە لەگەڵ موجاهیدینەکاندا حەرەکەتی دەکرد.

لەشکرەکەمان کە نزیکەی هەزار سوارێکی هەڵبژێردراوبوو بەرەوە سەولەت ئاوا کەوتینەڕێ. لەنیوەی ڕێدا تەماشام کرد لاکی ئەسپی یەکێ لە سوارەکانی سەردار ناسر لەسەر ڕێگادا کەوتووە وخاوەنی ئەسپەکە بەسەر لاکەکەیەوە ڕاوەستاوە. پرسیم چی ڕوویداوە. ووتیان ئەم سوارە لە کەناری جادەکەدا تاوی داوە ئەسپەکەی لاهوتی خان سەرکێشی بووە ولاهوتی خانیش دوو گولەی ناوەتە ئەسپەکەیەوە کوشتوویەتی. لەگەڵ خۆمدا بڕیارم دا لەگەڵ پیاوێکی نائارامی وەك ئەم پیاوەدا هاوکاری وسەروکارم نەبێت وهیچ کارێکی پێڕانەسپێرم.

شەومان لە سەولەت ئاوا تێپەڕاند. لەوێوە هاتنی سەرجەم هەواڵەکانی نێو سنەوە وکردەوەی ئەڵمانەکان بەرتەکی خۆمم سەبارەت بە کردەوەکانیان لەڕێگای قەوام ئەلعولەماوە بۆ کۆمیتەی بەرگری میللی کرماشان نووسی ولاهوتی

دەگێرێتەوە: "دوایی عەلی ئەکبەرخان سەردار موقتەدری سەنجاوی بە هەزار وپێنج سەد سوارەوە هاتە دەوروبەری شار، سەردار ڕەشید ڕێگای نەدایێ بێتە دار ئەلحکومەی سنە سوارەکانی لە مەحەلەی قەتارچیان جێگیربوون وخۆیشی لەگەڵ سەرکردەکانی سەنجاویدا لەماڵی ئیعتمادو ئەلمولکدا کە ئێستاکە دائیرەی جەندرمەیە- جێگیر بوو.

ڕۆژی سێ شەمە چواری ڕەبیعی دووەم شێخ عەلادین لەگەڵ خەڵکەکەیدا بێ ئەوەی قڕانێ قازانج بکات گەڕایەوە. سەردار ڕەشیدیش کە ڕۆیشتبووە گەروس گەڕایەوە وبەرەو کرماشان ڕۆیشت. دوایی خەبەر گەیشت کە مامانوف دەگەیەتە ناوچەکە. غەیری سەردار موقتەدر نەبێ کەسێ لەشاردا نەمابوو. پارەو پولێکی زۆری لە ئەڵمانەکان وەرگرت وبۆ ڕاوەستان لە بەرامبەر مامانوفدا، کە گەیشتە پیر محەمەد، ئەڵمانەکانی لەوێ کۆکردەوە. دوای دانوستانێکی عەوامانە داخوازی دەخاڵی لە بەڵێننامەیەکدا بۆ پاراستنی سەربەخۆیی ئێران لەگەڵ ئەڵمانەکاندا ئیمزا کرد، هەرچی نیشان هەیە بەکڵاوەکەی خۆیی وسوارەکانیەوە لێی کردەوە وخستیە ژێر پالەقە وبەرەو سەولەت ئاوا کەوتە ڕێ، دوو سێ ڕۆژێ لەوێ بوو ئینجا بۆ ناوچەی سەنجاوی گەڕایەوە. کاتێ ئەڵمانەکان لە پیرمحەمەدەوە بۆ شار ئەهاتنەوە دەیان ووت کاشکی لیرەکانمانی فڕێبدایە نەك نیشانەکانمان..!

تاریخ کورد وکوردستان، چاپ دووم، کتابفروشی غەریقی، سنندج بی تا، جلد دووم، ص٣٢٦.

خانم ڕاسپارد كه هەڵگری گرێبەستەكەم بوو داستانی پیلانی كوشتنی منیان بۆ بگێڕێتەوە. وهەرچی لە توانایاندا هەیە هەوڵ بدەن كە شادو لەسەر ئەو كارەی لابەرن.

لەشكرەكەمان بەوپەڕی نەزمەوە گەیشتە (قروە). بەڕەفتارێكی باشەوە لەگەڵ خەڵكیدا دەجولاینەوە. سوارەكانم لە گوندەكەدا دامەزراند. كاسبكارانی گوندەكەم بانگهێشت كرد ودڵنیام كردن كە كەسێك لەم ئۆردووە ناتوانێ دەست درێژی بكاتە سەریان، كەسێكیش شتێكی پێویست بوو پێویستە بە نرخێكی گونجاو بیسێنێ ونرخی خاروبار وئازوقەم بە ئارەزووی خۆیان دەست نیشانكرد. ئازووقە ونیعمەتی فراوان لە گوندی بچووكی قروەدا زۆر لەشاری سنە چاكتر وبترتربوو، كەسێك لە دانیشتوانی ئۆردووەكە بۆ هیچ شتێك دانەدەما. هەتا شت ومەكی خەرازیش بەپێی پێویست دەست دەكەوت.

لەكرماشان چی ڕوودەدا

ڕۆیشتنی لاهوتی خان بۆ كرماشان وگەڕانەوەی نزیكەی دوو هەفتەی خایاند. ئەڵمانەكان هەرچەند بە شادویان ڕاسپاردبوو ئاگای لە ڕەفتار وكرداری بێت، بەڵام لەسەر ئیشەكەی لایان نەبرد. هەڵبەتە ئەمەیشە ئاماژەیەك بوو بۆ ئەوە كە نەیاندەویست پاڵپشتی ڕەفتا وكردارم سەبارەت بە كارمەندەكانیان لە كوردستاندا بكەن.

هێشتا ڕوون نەبووەوە كەئایا داستانەكەی لاهوتی خان سەبارەت بە كوشتنم زیادەڕەوی تێداهەبووە یاوەك خۆی نەیویستووە لە ئیتیهامێكی وەها گرنگ وهەستیاردا شایەتی بدات. منیش ئیتر گوێم نەدایە وبەلام ڕاپۆرتەكانی سەبارەت بە ڕووداوەكانی دوای جێهێلانی كرماشانمان زۆر لام گرنگ و بایەخدار بوو.

چەند ڕۆژێك دوای جێهێلانی كرماشان پرنس ڕویس وەزیر موختاری ئەڵمان كە بەهۆی خود سەری وكردەوەی نەگونجاویەوە لە ئێران دەركرابوو، لە قومەوە گەیشتە كرماشان، وبەرەو بەغدا دەڕوات. لەجێگەی ئەودا دكتۆر (واسل) وەزیر موختاری نوێ دێتە كرماشان. دوای ئەو جەنەڕاڵی تەمەنداری ئەڵمانی فون در گلتز فەرماندەی گشتی جەبهەی خۆرهەلاتیش لە بەغداوە گەیشتە كرماشان

وسـەبارەت بـە بـارودۆخی جەبهـەكانی شـەڕ دەكۆڵێتـەوە وڕێنمـایی وفـەرمانی پێویـست بـە ئەفـسەرە ئەڵمانـەكان وئێرانیـەكان دەدات. دوای سـێ ڕۆژ مانـەوە دەگەڕێتەوە بەڵام هێشتانە سەبارەت بە گەیشتن وناردنی هێزی كۆمـەك ویارمـەتی وچەك وتفاقی شەڕ بـۆ ئێـران خەبـەرێك لـە ئـارادا نـەبوو. ئـەو جەنەڕاڵـە نـاوبراوە ووتبـووی كـە بـەهۆی گرنگـی جەبهـەی كـوت ئـەلعیمارە، لـەم قۆناغـەدا، ئـەڵمان وعوسمانی ناتوانن یارمەتی وكۆمەكی گرنگ بۆ جەبهەی ئێران بنێرن.

بەڵام هاتنی ئەو لەم قۆناغەدا بۆ كرماشان گرنگی فراوانـی ئـەم جەبهـەی ڕوون دەكردەوە. لەبەر ئەوەیش بوو كە ورەی شەڕكەرەكانی خۆرئاوا بـەهێز بكـات وتـا هەرچـی زیـاتر لەبەرامبـەر هێرشـی ڕووسـەكاندا ڕاوەسـتن ونـەهێڵن هێزەكانیـان پەیوەندی لەگەڵ جەبهەی (میزوپوتومیادا)دا بكەن.

نیزام ئەلسەلتەنەی مـافیش لـە دوادوایـی مـانگی سـەفەردا بـە جەمعیـەتێكی لورەكانی بروجرد ونەهاوەندەوە كە ژمارەیان دەیان گووت سێ سەد تا پێنج سەد سـوارێك دەبـوون گـە یـشتنە (سـەهنە). پـێش هـاتنی ئـەوان كـەلورەكان بـە سەركردایەتی عەباس خانی ئەمیر مەخسوس لەگەڵ كاپیتان (كاوی) ئەڵمانیـدا لـە كەنگاوەر جێگیر دەبن. لەم كاتەدا هێرشی سوپای ڕوس بە فەرمانـدەیی جەنـەڕاڵ واسیلف توند دەبێتەوە. جەندرمەكانی ئێرانـی بەسـەركردایەتی كولونێـل محەمـەد تەقیێ ماوەیەك بەسەرسەختییەوە بەرەنگاری دەكەن، وزیانێكی بەرچاو دووچـاری هێرشكەرەكان دەكەن. بەڵام سەرئەنجام ناچار بە پاشەكشێ وچۆڵكردنی شـاری هەمەدان دەبن.

لە ئەسەد ئاباددا سـوارەكانی كـەلور بەسـەركردایەتی كاپیتـان كـاو دەرگـیری پێـشقڕاوڵانی لەشـكری ڕوس دەبـن. لـە هێرشـی یەكەمـدا تـا دامێنـی گەردەنەكـە دەشكێن وپاشەكشێیان پێدەكـەن، بـەڵام قۆزاقـەكانی ڕوس بـە تۆپبـارانكردنێكی ناكاییدا كـەلورەكان پـەرت وبـڵاو دەكەنـەوە، تـەلاش وكوشـشی كاپیتـان كـاو بـۆ مەنعی هەڵهاتنی سوارەكانی كەلور بێ ئـەنجام دەبێـت. تـوڕە دەبـێ وبـە تفەنگـە ماوزەرەكەی دوو ئەسپی سـوارەكانی كـەلور دەكـوژێ و بـە عـەباس خـانی ئـەمیر مەخسوس جنێو دەدات، بەڵام كەلورەكان بێ ئەوەی بەركەنە دواوە تـا كـەنگاوەر

هەڵدێن. لەوێدا عەباس خانیش جنێوی کاپیتان بەخۆیی وکوشتنی ئەسپی سوارەکانی دەکاتە بەهانە و دەگەڕێتەوە بۆ کرماشان.

لەبەرامبەر مەترسی پێشەوەچوونی ڕوسەکاندا جەمعیەتی کۆچکەران لە ئەسفەهانەوە بە دوو دەستە دەگەنە کرماشان. دەستەیەك لەڕێگای سوڵتان ئاوا ومەلایەرەوە خۆیان دەگەیەننە شار کە ناودارترینیان بریتی بوو لە ئایت للا سەید محەمەدی تەباتەبایی وسەید محەمەد ڕەزا مساوات و وەحید ئەلمولکی شەیبانی ومیرزا محەمەد عەلی خان کلوب فەرزین و حاجی عزئەلمەمالیکی ئەردەڵان وسەید حوسەینی کەزازی ومیرزا تاهیری تەنگابنی وحاجی محەمەد تەقیٚ شاهرودی وکەسانی تر.

دەستەکەی تر لەگەڵ سلێمان میرزا وسەید محەمەد سادقی تەباتەبایی لە بروجرد ڕادەوەستن تا لەڕێگایەکی ترەوە ولە کاتێکی تردا خۆیان بگەیەننە قەسری شیرین.

وێنەرانی ئەنجومەنی وێنەران وسەرکردەکانی کۆچکەرەکان دوای جێگیربوون لە کرماشاندا لە ماڵی ئایت للا تەباتەباییدا کۆدەبنەوە ونیزام ئەلسەلتەنەبە عینوانی سەرکردەی حکومەتی کۆچکەرەکان هەڵدەبژێرن.

نیزام ئەلسەلتەنەفەرماندەیی خۆی لە سەحنەدا دادەمەزرێنێت، وبەوەعد وبەڵێنی هەڵخەڵەتێنەر ماوەیەك کنت کانیتز سەرگەرم دەکات وسەرئەنجام عوزردەهێنێتەو کە نەزەر عەلی ئەمرایی نایەڵێت کە سەرکردەکان وسوارەکانی لورستان بگەنە لای ئەو. کنت کانیتز لە هەموو شتێك مەئیوس دەبێت، بە دەستەیەك جەندرمە وموجاهیدەوە هێرش دەباتە سەر کەنگاوەر کە تازە کەوتبووە دەستی ڕوسەکان و دەیانشکێنیٚ وشارەکە داگیر دەکات بەڵام لەوێوە بەرەو (دەبۆ)ی کەنگاوەر دەگەڕێتەوە ودوای نووسینی چەند نامەیەك بە کۆلۆنێل پۆپ وکەسانی تر شەوێك بەشێوەیەکی نهێنی گوم دەبێت. هەندێك دەڵێن خۆی بە تەنها هێرش دەباتە سەر لەشکری ڕوسەکان تا دەکوژرێت وهەندێکی تر دەڵێن خۆیی فرێداوەتە نێو چاڵێکی کۆنەوە.. وحەقیقەتی ئەم ڕووداوە تا ئێستا ئاشکرا نیە.

من خۆم چەند جارێك ئەو پیاوەم بینیووە، ئەفسەرێکی ئازا وجوانخاس وشەریف بوو، ئێرانیەکانی خۆشدەویست. ئەو سەرئەنجامە ناخۆشەی هەموومانی غەمبارکرد.

دوای ئەوەی ڕووسەکان ئەسەد ئابادیان داگیرکرد نیزام ئەلسەلتەنە، سەردار ناسر وسالار زەفەر بە سێ سەد سواری سەنجاوی وسەد سواری گۆرانەوە ولەگەڵ کاپیتان سون سونی سویدی وجەندرمەکانی کرماشاندا بەرپرسی ناوچەی سەنقر دەکات. ئەمان للا خانی فەتح سوڵتانی کلیاییش بە سوارەکانیەوە پێی دەگات، بەڵام مەنسور سوڵتان "حوسەین قولی خانی ئەمیر ئەمجەد" کە لەگەڵ ڕوسەکاندا لەژێرەوە پەیوەندی هەبوو، لەگەڵیان هاوکاری ناکات.

بەشێك لە جەندرمەکان وتێکڕا سوارەکانی سەنجاوی وگۆران شەو قەڵاکەی ئابلۆقە دەدەن. ئەو ناچار خۆی دەداتە پەنای سەردار ناسر وکوڕەکەی وەك بارمتەی وەفاداری دەنێرێتە خزمەتی. خیانەت ومونافیقی ئەو جێی چاوپۆشی نەبوو، بەڵام لەبەر بەرژەوەندی گشتی ئەو کاتە سەردار ناسر لە گوناهەکەی خۆشدەبێت.

کات لەناوبردن لە قروەدا

ماوەی مەئموریەت ومانەوەمان لە قروەدا دوو مانگی خایاند. لەم ماوەیەدا کە ڕێکەوتی کاتی بەرگری و خۆڕاگرتنی جەبهەی شەڕی ناوچەی بێ سووردا بوو، ئێمە کار و خزمەتێکی گرنگمان نەبوو ونەکەوتینە شەڕەوە وکاتمان بە بێ ئیش وکار دەبردە سەر. دووری سەردار ناسر وکاپیتان سون سون کە هاتبوونە ناوچەی سەنقر لەگەڵ ئێمەدا لەڕێگەی شێروانەی چرداوەر کە نزیکەی حەوت سەعات ڕێ دەبوو، لەگەڵ یەکتریدا پەیوەندیمان هەبوو بەڵام فراوانی بەفر وباران زۆربەی ڕێگاکانی گرتبوو.

لەم کاتەدا لە نیزام ئەلسەلتەنەی مافی یەوە نامەیەکم پێگەیشت. لە نامەکەدا پێشینەی دۆستی خۆیی لەگەڵ بنەماڵەکەماندا باس کردبوو، خۆشحاڵی خۆیی نیشاندا بوو سەرلەنوێ لەڕێی خزمەت بەنیشتمان یەکتری دەگرینەوە. هەروەها نووسیبووی بەپێی هەواڵێکی باوەڕپێکراو عەبدولاخانی چەرداوەری لەگەڵ ڕوسەکاندا پەیوەندی هەیە وفەرمانفەرما هانی دەدا، پێویستە بە زیندوویی

یان بەمردوویی بیگری وبە چنگی بێریت. هەروەهاش لـە ئەڵمانەکانـەوە فـەرمانێك بۆ کاپیتـان شـنگر هـاتبوو کـە ڕوسـەکان بەتـەمای هێرشـن بـۆ کـەنگاوەرن، تـۆو سوارەکانی سەردار موقتەدر لەلای ساڵح ئاوا ودزجەوە خۆتان پێیان نیشان بـدەن ولە پشتی سەریانەوە هەڕەشە ومەترسییان بۆ دروست بکەن.

هەر بەم شێوەیە بە کاپیتان سون سـون وسـەردار ناسـر ڕادەسـپێرێت کـە لـە شوێنی (پل شکست)ەوە، لەنێوان کەنگاوەر وئەسـەد ئابـاددا هێـرش ببەنـە سـەر ڕوسەکان. سەردار ناسر وسالار زەفەر بە زەحمەتێکی فراوانەوە خۆیان دەگەیەننە بـان پارسـینە. ولەمـەودوا لەبـەر زۆی بـەفر وگیرانـدنی ڕێگاوبانـەکان مـەودای پێشەوچوونیان پێنادا ودەگەڕێنەوە بۆ سەنقر. جەنەڕاڵ سون سون بـەو بڕوایـەوە کە سوارە عەشایرەکان کەمتەرخـەمییان نوانـدووە جەندرمـەکان دەخاتـە ڕێ وتـا خۆرئاوا هەوڵ دەدات ناگەنە شوێنێك ناچار بە گەڕانەوە دەبن.

ئێمەش بەپێی فەرمانێ کە پێمـان گەیـشتبوو لەگـەڵ کاپیتـان شـنگر وبیـست سواری چاکدا لە هێڵی جادەوە بـەرەو سـاڵح ئـاوا ڕۆیـشتین بـۆ پـشکنین وزانینـی بارودۆخی ئۆردووەکـەی (بـەهار) یـەك سـەعات پـێش گەیـشتنی ئێمـە پێـشقڕاوڵی ڕوسـەکان لـە سـاڵح ئـاواوە گەڕابوونـەوە. سـەبارەت بـە ئۆردووەکـەی بـەهار پرسـیارمان کـرد هەرکەسـێ قـسەیەکی دەکـرد. یـەکێ دەیـوت دەهـەزارە، یـەکێ ئەیووت پێنج هەزارە، لەم بارەوە نابێت بـە کەسـێك باوەڕبکـەی. کاپیتـان شـنگر وچەند سوارێکم نارد کە لە سـەری تەپەکانـەوە دووربـین هەڵخـەن، لەگەڕانەوەیـدا ووتی نزیکەی سێ هەزار سوارێك دەبن.

سبەی ئەو ڕۆژە سەرگەرمی ئامادەکردنی ئازووقـەی چـوار ڕۆژ بـووین وبـەرەو شێروانە کەوتینـە ڕێ، مەقـسود ئـەوە بـوو بـەڵکو بتـوانین بـە هێزەکـەی سـەردار ناسرەوە لە سەنقر پەیوەندی بکەین. لە قروەوە تا شێروانە پـتر لـە سـێ سـەعات ڕێ نیە، بەڵام لەبەرفراوانی بەفر بە زەحمەت توانیمان ئەو ڕێگایە لـە دە سـەعاتدا ببڕین. سـەبارەت بـەڕێگا وبانـەکان پرسـیارم کـرد وڕوون بـووەوە کـە پەیوەنـدی لەگەڵ سەنقردا لە تواناد نیە.

شەومان لە شێروانە تێپەڕاند نامەیـەکم بـۆ عەبـدولاخانی چـرداوەری نووسـی. ئەوم بانگهێشت کرد کە لە سەندوق ئاوابم ببینێت.

لەدوای ڕۆژێکدا بە نزیکەی سی سوارەوە هاتە ماڵەکەم دوای چای خواردن نامەکەی نیزام ئەلسەلتەنەم پیشاندا کە نووسیبووی زنوو یان مردوو دەستگیری بکە، ڕەنگ لەڕوویدا نەما وهیچی نەوت. ووتی سەبارەت بەم چاکەت هەر خزمەتێك لەدەستم دابێت بە گیان وبەدڵەوە ئامادەم ئەنجامی بدەم. ووتم دەتوانی لەگەڵ ڕوسەکاندا شەڕ بکەیت؟ ووتی بەڵێ بەتەنها خۆم دێمە نێوان سوارەکانی سەنجاوییەوە وشەڕ دەکەم بەڵام ئەگەر خەڵکی چەرداوەر لەکەڵ مندا هاوکاری نەکەن حەقیانە، چونکە ئەم شوێنە لەهەرلایەکەوە لە ئابلۆقەی ڕوسەکاندایە. ووتم ئەگەر سپاسالار یان فەرمانفەرما بۆ هاوکاری ڕوسەکان فەرمانت پێبدەن ئەوکاتە چی دەکەی؟ ووتی ڕێی تێدەچێت فەرمانیان بەم زووانە دابێت بەڵام من ملکەچیم نەکردووە، ئێستایش لە خزمەت تۆدا بەڵێنی شەرەف وناموس دەدەم کە تا زنوو بم لەگەڵیاندا هاوکاری نەکەم. پرسیم ژمارەی لەشکری ڕوسەکان چەنێکە؟ ووتی ئەوەی بۆم ڕوون بۆتەوە ژمارەی سوارە وپیادەی شەڕکەریان نزیکەی بیست هەزار سەربازێك دەبێت، ودوو ڕۆژە لەسەر یەك هێز دەبەنە ئەسەد ئاباد. سەبارەت بە ئامادەکاری لەشارۆچکەی بەهاردا پرسیم. ووتی نزیکەی دوو تا سێ هەزار سوارێك دەبن بەڵام سەربازی پیادەیان نیە. دوایی بەرەڵام کرد کە بگەڕێتەوە ماڵەکەی وهەمیشە سەبارەت بە لەشکرەکەی رووسەکان هەواڵمان پێبگەیەنێت.

دوو شەوی تر لە سەندوق ئاوادا ماینەوە، پەیکێك لە عەبدوڵاخانەوە گەیشت، نووسیبووی کە ڕوسەکان کەنگاوەریان داگیرکردووە وپەیتا پەیتا لەشکری تازە نەفەس بۆ بیدی سرخ (بی سور) وسەهنە دەنێرن ودەیانەوێ هێرش بکەنە سەر کرماشان.

کەمێك دوای ڕۆیشتنی پیاوەکەی عەبدوڵا خان لەناکادا بینیمان کە پێشقراوڵی ڕوسەکان لە گەردەنەی ساڵح ئاواوە هاتە سەرەوە. دوای دە خولەکێك لەشکرە سەرەکیەکەیان کەوتنە دەر کە بەرەو (وی نشار) دەڕۆیشتن. ڕوون بووەوە کە هەواڵەکانی عەبدولاخان ڕاستە وئەم لەشکرە بۆ هێرش هێنانە سەر هێڵی کوردستانە. دەوروبەری (وی نشار) بتر لە باڵێك بەفری تێدابوو. ڕوسەکان جوڵاندنەوەکەیانیان کەم کردەوە وشەویان لەنێو بەفر وسەرمادا تێپەڕاند.

لەگــەڵ خۆرهەڵاتنــدا لــە ســەندوق ئــاواوە کەوتینــەڕێ، گــەرمی نــەکردبوو گەیشتینە دزج. بێئەوەی لەگەڵ ڕوسەکاندا دەرگیر ببین لە (دزج)ەوە بەرەو قروە کەوتینـەڕێ. نیـو سـەعات دوای ئێمـە ڕوسـەکان گەیـشتنە دزج. لـە قـروە نـانی نێوەڕۆمان خـوارد. چـەند چـەکدارێکمان نـارد سـەبارەت بـە ئۆردووەکـەی دوژمـن خەبەرێکمان بۆ بێرن. هـەواڵیان هێنـا لەشـکرەکەی ڕوس ڕۆیـشتوونە بـۆ (سـریش ئاوا).

لــە ســریش ئــاواوە تــا قــروە دوو ســەعات ڕێ دەبــوو. دزج دەکەوتــە لای خۆرهــەڵاتی قـروەوە وسـریش ئـاوایش دەکەوتـە لای باکوریـەوە. ئاشـکرابوو کـە ڕوسەکان دەیانەوێ ئێمە ئابڵوقە بدەن. لەگەڵ کاپیتان شنگردا بڕیارماندا کە شەو قـروە جێبهـێڵین. نزیکـەی دوو سـەعات لـە شـەو تێپـەڕیبوو، لەلایـەن کاپیتانـەوە هەواڵیان هێنا کە یەك سندوق لیرەیـان دزراوە. سـەبارەت بـەم ڕووداوە بـە ووردی کۆڵیمەوە. ڕوون بووەوە کـە سـەنوقە لیرەکـە لەگـەڵ تفـەنگێکی مـاوزەری پـەنجا تیردا لەگەڵ سێ پایەکەیدا باری قاترێکیان کردووە، تەنافی بارەکە بـڕاوە، پـەنجا فیشەك کەوتۆتە سەر زەوی، بەڵام سندوقەکەیان بردبوو.

هەروەك سوارەکانی قەڵخانی ونـیرژی بـە دزی نێـو ئـۆردوو بـەناوبانگ بـوون، بەڵام گومان ڕووی کردە ڕەزا قولی خانی مەسعود ئەلسوڵتانی برای سالار مەنـسور حـوکمڕانی گـۆران کـە چـاوی هەمیـشە بـەدوای لـیرەوە بـوو، بەپەلـە کەربـەلایی محەمەدی خزمەتکارم بەسێ سوارەوە نارد کە ماڵەکەی ئابڵوقە بـدەن. واڕێکـەوت گومانەکەم ڕاست دەرچوو.

مەسـعود ئەلـسوڵتان کـە ماڵەکـەی لـە ئابڵوقـەدا دەبینـی سـندوقە لیرەکـە بێئـەوەی دەسـتی پێـوە دابـێ لـە پـەنجـەرەی ماڵەکەیـەوە دەخاتـە خـوارەوە. کەربەلایی محەمەد کە لەپێچی دیوارەکـەدا وەسـتابوو بارودۆخەکـە دەبینـێ بـانگ دەکات هەرچۆنبوە لەلای پەنجەرەکەدا ڕاوەسـتە قـسەم هەیـە لەگـەڵتا، پـێم بڵـێ چەند لـیرەت لـە سـندوقەکە دەرکـردووە وبردووتـە؟ مەسـعود ئەلـسوڵتان سـوێند دەخوات کە دەری ئەو سندووقە نەکراوەتەوە سندوقەکەم بێ دەست تێوەردان بۆ کاپیتان شنگر نـارد. ئـەو چـەند لیرەیـەکی بـە محەمـەد پێـشکەش کردبـوو. یـەك سەعات دوای نیوە شەو جوڵاینەوە، چونکە هەواڵمان پێگەیی بۆ ئیمرۆ پارەوپوول

وتفاق وشتومەك لە كرماشـانەوە دەگاتـە ئەڵمانـەكان. ناچـاربووین لـەڕێی سـەراب قاترەوە بـڕۆین چـونكە كاروانـەكانی كرماشـان لـەو ڕێگـاوە دەهـاتن وهاتوچـۆیان دەكرد.

سبەی زوو گەیشتینە ئەو گوندە من وسەركردەكانی گۆران وكاپیتان شنگر لـە قەڵاكەی حیشمەت ئەلمولكدا نیشتەجێ بووین، باقی سـوارەكانمان لـە گوندەكـەدا جێكردەوە. نزیكەی خۆرئاوا پارە وشتومەك وتفاقی ئەڵمانەكان گەیشت.

سبەی زوو یەك سەعات لەشەو تێپەڕیبوو گەیشتینە گوندی گـورگ ئـاوا. هـەوا ئەوەنـدە سـارد بـوو هەناسـەت دەبەسـترا. شـەومان بـە زەحمـەتێكی فراوانـەوە تێپەڕاند. سبەی بەرەو سەلوەت ئاوا كەوتینە ڕێ.

زیادەڕەوی وگەزاف نیە ئەگەر بڵێم كـە لـە گەردەنـەی نەسـاردا نزیكـەی دە بـازوو بـەفری پێوەبـوو، ئەسـپەكان لەسـەرخۆ وبەسـەختی دەهاتنـە سـەرەوە. هەركاتێ پێـی ئەسـپێك لـە بـەفردا گیریـدەكرد ماوەیـەكی دەخایانـد تـا ڕزگاریـان بكردایە. هەرچۆنی بوو لەشكرەكەی ئێمە لە گەردەنەكـە هاتـە سـەرەوە. بـەدوای ئێمە دا پێشقراوڵی ڕوسەكان گەیشتە گورگ ئاوا.

لە سەلوەت ئاوا پێش ئەوەی بڕۆینە شـاری سـنەرێی فـەقێ سـلێمانمان گرتـە پێش. یەك سەعات لـە شـەو تێپـەڕیبوو گەیـشتینە ئـەو شـوێنە. سـبەی ویـستمان بەردەوام بین لە ڕێ ڕۆیشتنەكەماندا. ڕوون بووەوە كە گەردەنـەی مـەرواری "ملـە مـەرواری" بـەهۆی بـەفری فراوانـەوە بـە تـەواوی گـیراوە. لەهـەردوو گوندەكـەی مەرواری شەست بەفرماڵمان خستە ڕێ وبەهێزی ئەسپە بەهێزەكان هەرچۆنێ بـوو ڕێگەمانكردەوە ونزیكـی خۆرئـاوا گەیـشتینە سـەرەتای نێـوان دەربەندەكـە وسـێ سەعات لە شەو تێپەڕی بوو، بەهۆی هەندێ چرای دەستییەوە كـە پێمـان بـوو بـە زەحمەتێكی فراوانەوە گەیشتینە گوندی برنجان.

لەوێوە هەواڵیان هێنا كە ڕوسەكان دوو ڕۆژە شاری كرماشـانیان داگیركـردووە وسەردار ناسر بە هەموو سوارەكانی سەنجاوی وگۆرانەوە ڕۆژێ لەمـەوپێش لـەنێو دەربەندەوە تێپەڕیوەو گەیشتۆتە ناوچەی سەنجاوی.

شکستی جەبهەی بیسور وداگیرکردنی کرماشان

جەبهەی بیسور دوا مەڵبەندی گرنگی بەرگری میللی ئێران دوای دوو مانگ ڕاوەستان لەبەرامبەر هێرشەکانی ڕوسەکاندا تێکشکا و هەرەسی هێنا وشاری کرماشان داگیرکرا. لەگەڵ ئەمەیشدا ئەم بەرگریە مەئیوسانە ئەگەر چی لە ڕزگارکردنی نیشتماندا لە دەست درێژی بێگانەکان کاریگەر نەبوو، بەڵام لە جەبهەی خۆرهەڵاتدا کاریگەری چاکی خۆیی نیشاندا یەکێ لە هۆیەکانی سەرکەوتنی عوسمانیەکان لە (کوت ئەلعمارە)دا دەژمێردرێت.

لەشکری هێرشکەری ڕوس لە بیست هەزار سەرباز بترتر نەبوو، چەك وتفاقی شەڕ وتەنزیمی لەشکری ڕێك وپێکیان نەبوو. بێگومان ئەگەر لەبەرامبەریاندا بیست هەزار شەڕکەری ئامادەی ئێرانی بە ساز وبەرگی کافییەوە وفەرماندەیەکی لایق وشایستەوە هەبوایە دەیتوانی هاتنە پێشەوەی هێرشکەرانی ڕاوەستانایە، بەڵکو داگیرکەرانی ناچار بکردایە ئێران چۆڵ بکەن وڕەوانەی خاك وئاوی خۆیانی بکردنایەتەوە. هەروەك دوای ماوەیەك عوسمانیەکان ئەم کارەیان ئەنجامدا. لەشکری ڕوس لە ئێراندا شتێکی گرنگ نەبوون، بەڵام لە ئەوان هیچ تر هێزی بەرگری میللی ئێران بوو کە بریتی بوون لە چەند هەزار جەندرمە وموجاهیدی بێ ساز وبەرگ وبێ چەکی چاك وکاریگەر و بێ فرماندەیێ لایق وشایستە وجەمعێ لەسوارانی عەشایر لەژێر ڕکێف وفەرماندەیی سەرکردە عەشایرە وبەشوێن سوود وقازانجدا گەڕاوەکان، کە زۆربەیان کاسەلێس وهەلپەرست بوون.

ئەڵمانەکان وعوسمانیەکان هەمیشە بەڵێنی کۆمەك ویارمەتی سەربازی وچەك وسازو بەرگی سەربازیان بە ئێرانیەکان دەدا. بەڵام سەرگەرمی ئەوان لە کوت وئەلعیمارەدا بە ئەندازەیەك بوو نەیاندەتوانی یارمەتیەکی کاریگەر بۆ ئێران بگەیەنن. یارمەتیەکەیان بریتی بوو لە نزیکەی دوو هەزار سەربازی عوسمانی بێ تۆپخانە وساز وبەرگی سەربازی وچەند ئەفسەرێکی ئەڵمانی بە هەندێ لیرەی ئاڵتونەوە. لەم قۆناغەدا نەك تەنها لە یارمەتی پێویست بە هاوپەیمانە ئێرانیەکان درێغیان کرد بەڵکو ساز وبەرگ وچەکێکیش کە ئەڵمانەکان بەتایبەت بۆ ئەم جەبهەیان ڕەوانە دەکرد دەیان ناردە جەبهەی کوت ئەلعیمارە.

لەشکری جەنەڕاڵ (تاوزەند)ی ئینگلیس کە لە باشوری (میزوپوتومیادا)دا گرفتاری ئابڵوقەی لەشکری عوسمانیەکان بووبوو، بۆیە ئینگلیسەکان لە ڕوسەکانیان دەویست هەرچی زووتر لە خۆرئاوای ئێرانەوە فشار بهێننە سەر لەشکری عوسمانیەکان بێنە هانایانەوە، ڕوسەکانیش حەزیان دەکرد پێش ئینگلیسەکان بەغدا داگیر بکەن وسەرفرازی ئەم سەرکەوتنە بێتە بەشی ئەوان. هەر لەبەرئەمە جەنەڕاڵە بەناوبانگەکەیان بارەتوفیان کردە فەرماندەی گشتی هێزەکانیان لە ئێراندا. وبۆ بەهێزکردن وپتەوکردنی لەشکرەکەی هێزی تازەنەفەسیان پێگەیان. فشاری سەختی هێرشەکانیان بەجارێك ڕووبەڕووی کرماشان بووەوە، بەڵام جەبهەی بێ سوور بەسەر سەختییەوە بەرگری دەکرد. هێزی جەندرمە بەسەرکردایەتی محمەد تەقیٔ پسیان وموجاهیدینە گیان لەسەر دەستەکانی تر لەپەنای سەنگەرەکانیاندا دژێکی بتەو وموحکەمیان لەبەرامبەر ڕوسەکاندا دروست کردبوو وهێرشەکانیان پەیتا پەیتا ڕادەوەستان وپوچەڵ دەکردەوە.

لەیرادا پێویست وشایستەیە سەبارەت بە ئازایی وغیرەت و وەتەن پەرستی سەرباز وئەفسەرەکانی جەندرمەی ئێران باس بکەین وپیایاندا هەڵدەین.

ئەمانە هێزێکی بچووك کە هیچ سازوبەرگ وتفاقێکی گرنگیان لەدەستدا نەبوو، بەڵام لە هەموو شوێنێکدا نموونەی بەرزی ڕەشادەت ودلێری وفیداکاریان نیشاندەدا ودەنواند. ئەفسەرانی وەك ئەبوئەلحەسەن خانی پورزەند کە چوار گولەی پێوەبوو هێشتانە لەبەرئەوە ئەلەنگێت ومحەمەد تەقیٔ خان کە لە ڕوودبار وئاوەج وهەمەدان وبی سوردا بەسەر سەختی ودلێرییەوە بەرگری کرد. ویاوەر عەلی قولی خان وسوڵتان غولام ڕەزاخانی پسیان کە لەشیراز وباشوری ئێراندا بوونە نموونەی بەرزی شەهامەت وخۆڕاگری تا شەربەتی شەهادەتیان نۆشی، وحەبیبوڵلا خانی شەیبانی وعەزیز لالا خانی زەرغاموی لەو کەسانە بوون کە پێویستە ناویان هەمیشە بەچاکە وشانازییەوە باس بکرێت، چونکە سەنگەرەکانی (بی سور) ڕاستەخۆ داگیرنەدەکرا، ڕوسەکان کەوتنە ئەو بیرەوە کە دەوری ئەو ڕێگایە بدەنەوە ولەڕێگایەکی ترەوە ڕێی پێشەڕوی بەرەو کرماشان بکەنەوە، بۆیە لەڕێگە نەهاوەندەوە هێرشیان دەست پێکرد.

لەوێدا ماژور (دمارەی سویدی) لەگەڵ هەندێ جەندرمەدا توانای بەرگرییان نامێنیت بەرەو کرماشان هەڵدێن. کۆلۆنێل (پوپی) ئەڵمانی کە سەرپەرشتی وفەرماندەیی هێزی بەرگری میللی ئێرانی بە ئەستۆوە بوو، لەبەرامبەر پێشڕەوی ڕوسەکاندا وترسی ئابلۆقەدانی، بەرگریکەرەکانی (بی سور) فەرمانی پاشەکشە دەدات وخۆیشی بێ دواکەوتن لەگەڵ ئەفسەرە ئەڵمانیەکاندا بەرەو (کرند) دەکەونە ڕێ. دوای دوو ڕۆژ نیزام ئەلسەلتەنەیش لەگەڵ فەوزی بەگدا لێپرسراوی سەربازی باڵیۆزخانەی عوسمانی ڕەفیق بەگ شا بەندەری عوسمانی کرماشان جێدەهێڵن بەرەو کرند دەڕۆن وسەیلی کۆچکەرەکان دووبارە دەست پێدەکاتەوە.

فەرماندەی لەشکری هێرشکەری ڕووس لەڕێگەی بەیاننامەیەکەوە بەخەڵکی کرماشان ڕادەگەیەنێت بێ بەرگری خۆیان بدەنە دەستەوە ولەلایەن شارەوە موعازید ئەلمولکی کاربەدەستی شار لەگەڵ عەلی خانی ئەمیر کل وچەند کەسێکی تر لە پیاوە ئاینیەکان دەڕۆنە پێشوازی ڕووسەکانەوە. لەلایەکی ترەوە ئیقبال ئەلدەولە فەرمانڕەوای فەرمی کرماشانیش کە لەلایەن نیزام ئەلسەلتەنەوە زیندانی کرابوو لەڕێگەی سەید حەسەنی ئۆجاقەوە ڕزگار دەکرێت وبەڕەزامەندی ڕوسەکان دێتە نێو شارەوە ودەگەڕێتەوە سەرکارەکەی خۆی. ئەمیر کل بەنازناوی یاریدەدەری هەڵدەبژێرێت، لەلایەن ڕوسەکانەوە جەنەڕاڵ پرنس بلوسلسکی بە فەرماندەی هێزەکانیان لە کرماشان دادەنرێت.

هاتنی لەشکری ڕوس بۆ کرماشان لە ٢١ی ڕەبیعی دووەمی ١٣٣٤کۆچی نزیکەی پینجی ئەسفەندی ١٢٩٤هەتاوی، ڕێکەوتی ٢٥ی شوباتی ١٩١٦دا بوو.

لە کرندا عەلی مرادخانی ئیحتیشام ئەلمەمالیك حوکمڕأن وخاوەنی ئەوی ڕووی خۆشی بە نیزام ئەلسەلتەنەوکۆچکردووەکان نیشان نادات. جگە لەمە شارۆچکەی ناوبراو کە لە هاوینی هەر ئەو ساڵەدا دووچاری ئافەتی تالان وبڕۆی عوسمانیەکان بووبوو، وزەی ئامادەکردنی ئازووقەو خواردەمەنی جەمعیەتی کۆچکردووەکانی لە تواناد نەبوو. بەپەلە بەرەو قەسری شیرین دەڕۆن لە قەسری شیرین باوکم سەماسام ئەلمەمالیك خزمەتێکی شایانی هاتووەکان دەکات. قەلا وعیمارەکەی دەداتە نیزام ئەلسەلتەنە، ئەفسەرەکان ولێپرسراوانی ئەڵمانی لە سەرای نوێ حکومەتیدا جێدەکاتەوە.

کۆچکردووەکان کە چەند هەزار کەسێك دەبوون لە ماڵی خەڵکیدا جێیان دەکەنەوە وکارێك دەکات کە لە گوندەکانی دەوروبەری قەسری شیرین وخانەقینەوە خاروبار و ئازووقەو شت ومەکی پێویستیان بەشێوەیەکی ڕێك وپێك بگاتە دەستمان.

هەوای گەرمی خۆشی قەسری شیرین لە دوادوایی زوستاندا بۆ کۆچکردووە سەرما لێدراوەکان ولەبرسا هەڵهاتووەکان دەبێتە هۆی لەناوبردنی هیلاکی وخەستەییان ودەحەوێنەوە. ڕوسەکانیش بەدوای نیزام ئەلسەلتەنەوکۆچکردووەکاندا تا کرند دەڕۆنە پێشەوە، بەڵام پێشەوەچوونیان لەوێدا دەوەستێت چونکە لە پشتەوە گرفتاری جەبهەی سەنجاویەکان بووبوون.

سەنجاوی دواترین سەنگەرێ کەمابووەوە

گەڕانەوەی ئەو لەشکرەی کە لەگەڵ مندا بوو لە کوردستانداو گەیشتنمانە سەرەتای خاکی سەنجاوی ڕێکەوتی ئەو ڕۆژانە بوو کە هێزی بەرگری میللی کرماشانیان چۆڵکردبوو شار کەوتبووە ژێر دەسەڵاتی ڕوسەکانەوە.

سەردار ناسر بە جەمعیەتەکەوە کە یەك ڕۆژ پێش ئێمە گەیشتبووە گوندەکانی مەیان دەربەند و ولـلای خانی لە شازادە محەمەد باقر میرزاوە کە لەماڵی ئێمەدا بوو، نامەیەکی پێدەگات کە تێیدا هاتبوو کە نیزامو ئەلسەلتەنە کرماشانی چۆڵکردووە وبەرەو کرند ڕۆیشتووە ونزیکەی دوو سەد کەس لە کۆچکردووەکان ودۆستان وخزمانی شارمان کە لەگەڵ ئەودا نەڕۆیشتنە یەك ڕاست هاتوونەتە ماڵەکانتان وپێویستە هەرچی زووترە خۆت بگەیەنیتە ماڵ.

من ئەو ڕۆژە تانیوەڕۆ لەماڵی عەبدولعەلی خان للای خانی چاوەڕوانی ڕەشید ئەلسەلتەنە وسەفەروخانی گۆران، کە دواکەوتبوون، دەکرد. لەوێ بیستم کە پێشقراوڵەکانی ڕوسەکان گەیشتوونەتە گوندەکانی سەنجاوی . بەپەلە نانی نیوەڕۆمان خوارد وکەوتینەڕێ ونزیکەی دوو سەعات لە شەو تێپەڕیبوو گەیشتمە ماڵەکەم لە بەندار. سبەی ڕەشید ئەلسەلتەنە سەفەروخانیش گەیشتن. سوارەکانمان بۆئیسراحەت کردن ناردەوە بۆ ماڵەکانیان ورامان سپاردن چاوەڕوانی خەبەرمان بن.

دوای ڕۆژێـك كاپیتـان سـون سـون وجەندرمـەكانی لەگـەڵ فـەتح سـوڵتان وسوارەكانی كولیاییدا گەیشتنە سەنجاوی.

لەم قۆناغەدا بـارودۆخێكی سەرسـوڕهێنەر وپێـچیدە ودژوار هـاتبووە كایـەوە بۆمـان. لـە هـاوینی ڕابـردووی هـەر ئـەم ساڵەدا كـە ڕووبـەڕووی دەسـت درێـژی عوسمانیـەكان بووبووینــەوە ناچـاربووین بــە هــەموو توانـا وداروونەدارمانــەوە لەبەرامبەریانـدا ڕاپـەڕین وكەوتینـە بـەرگری، تـا خـوای گـەورە ئـەو سـەركەوتنە مەزنەی كردە بەشمان. ئێستاكە شەش مانگ یان حەوت مـانگ تێنەپـەڕیبوو لـەو كارەساتە تەنها وبێكەس لەبەرامبەر ڕوسەكانی دوژمناندا ڕاوەستاین.

لەمەوپێش خاكی پـان وپـۆڕی ئێـران لـە پـشتی سـەرمانەوەبوو، دەمـانتوانی لەكاتێكدا سەرنەكەوین وبشكێین لەبەرامبەر عوسمانیەكاندا پەنا بـۆ گۆشـەیەك لـە سەرزەمینی ئێـران ببـەین، چاوەڕوانی هاوكـاری ویارمـەتی وپـشتیوانی دەوڵـەتی مەركەزی خۆمان بین، بەڵام ئێستاكە ئـەو لەپـشتی سـەرماندا نـەماوە وسـەرجەم ناوچەكان لەلایەن ڕوسەكانەوە داگیركراوە ئـەوی دەوڵـەت بێـت بـەناوی دەوڵـەتی ئێرانـەوە لـە تارانـدا نەماوەتـەوە خۆیـان داوەتـە دەسـت ڕوسـەكانەوە ودیـل و ملكەچی ئەوانن. كۆمیتەی بەرگری میللیش مەیـدانیان چـۆڵكردووە وئێـستاكە لـە دواتـرین خـاڵی سـنووری ئێرانـدا كـە قەسـری شـیرینە میـوانی بـاوكمن بـەڵام لەحەقیقەتدا بوونەتە سەربازی باوكم.

ڕوسـەكان دوای جـێگیر بـوون لـە كرماشـاندا كەوتنـە دڵدانـەوەی خـەڵك وسەركردەكانی عەشایر وپێشقراوڵەكانیان هەموو ڕۆژێك لە گونـدەكانی سـەنجاوی نزیك دەبوونەوە، بەڵام بێئەوەی توند وتیژی ودەست درێژی بنوێنن دەگەڕانەوە.

ئـەمیر كـل كـە پلـەی یاریـدەدەری حـوكمڕانی كرماشـانی لـە ئەسـتۆدا بـوو، نامەیەكی درێژی بۆ سەردار ناسر ومـن ناردبوو، ووتبـووی كـە ڕوسـەكان قەسـدی دوژمنییان لەگەڵ ئێوەدا نیە وداخوازی دۆستایەتین. فەرماندەی گشتی هێزەكـانی ڕوسیش چەند كەسێك لە پیاوماقوڵانی شاری نارده ماڵمان دڵنیامانی كرد هەركاتێ لە هاوكاری ئەڵمانەكان وعوسمانیەكان دەست هەڵگرین ولـەم ململانێیـەدا بێلایـەن بین، بچووكترین ئەزیەت وناڕەحەتییەك لەلایـەن ئەوانـەوە بـە ئێمـە ناگـات. بـەڵام چۆن دەمانتوانی سەری خۆمان بخەینـە دەسـتی ڕوسـەكانەوە كـە دەوڵەتەكـەیان

بەشە هەرە گەورەكانی نیشتمانەكەمانی داگیر كردووە وچاوی شوومی بڕیوەتە وڵاتەكەمان؟ ئەو دەوڵەتەی كە لەم ساڵانەی دواییەدا ئەو هەموو كوشتار وخوێن ڕژانەیان بە وڵاتەكەمان ڕەوا بینیووە وئاوادیخواز ونیشتمان پەرەستەكانی ئێرانیان لە سێدارە داوە وشوێنە پیرۆزەكانی ئێرانیان تۆپ باران كردووە.

لەم بارەوە لەگەڵ سەركردەكانی گۆران وئەحمەدوەندا كۆبووینەوە ودانوستانمان كرد وبڕیارماندا بەپەلە هەیئەتێ بۆ قەسری شیرین بنێرین لەگەڵ وێنەرانی ئەڵمان وعوسمانیەكاندا دانوستان بكەن. كە لە ئەوان داخوازی بكەین كە هەرچی زووتر چەك وساز وبەرگ وتفاقی پێویستمان بۆ ڕەوانە بكەن. دووەم: لە ئەڵمانەكان داخوازی بكەین كە بەشێوەیەكی فەرمی بەپێی بەڵگەنامەیەكی باوەڕپێكراو زیانێك كە لێمان كەوتووە لەلایەن دوژمنەكانمانەوە، قەرەبووی بكەن. سێیەم: لە عوسمانیەكان داخوازی بكەین هەركاتێ لە بەرامبەر ڕوسەكاندا ناچار بە بەجێهێڵانی ئێران بووین لە خاكی خۆیاندا شوێنی گونجاو وكافی بۆ تایفەكانمان دابین بكەن، وتا كاتی گەڕانەوەمان وەسیلەی ژیان وموچەمان بۆ فەراهەم بكەن وبڕەخسێنن.

بڕیاردرا لەلایەن ئێمەوە سالار زەفەر ولەلایەن گۆرانەكانەوە ڕەشید ئەلسەلتەنە بۆ قەسری شیرین بڕۆن، ولەگەڵ كۆلۆنێل پۆپدا كە فەرماندەی گشتی جەبهەی ئێران بوو ولەگەڵ نوێنەرانی عوسمانیدا دانوستان بكەن وهەركاتێ لەبەستنی گرێبەستێكدا بە وەرگرتنی موتمانەیە سەركەوتن ئەو كاتە بە هەموو توانامانەوە لەبەرامبەر ڕوسەكاندا ڕادەوەستین ولەگەڵیاندا شەڕ دەكەین. وئەگەرئەم بەڵێننامەیەیان نەدا وتەزمینێكیان بەدەست نەهێنا، موڵك وشوێنەكانمان چۆڵدەكەین وبەرەو شاخەكانی (داڵەهۆ) دەڕۆین وبێ لایەنی خۆمان بەشێوەیەكی فەرمی دەخەینە ڕوو.

نامەیەكمان لەم بارەیەوە ناردە خزمەتی باوكم وداخوازیمان لێكرد كە سەبارەت بەم داخوازیانە بەشێوەیەك كەبە پێویستی دەزانێ لەگەڵ ئەڵمانەكان وعوسمانیەكاندا دانوستان بكات. نوێنەرەكانمان لە خزمەت باوكمدا لەگەڵ ئەڵمانەكان وعوسمانیەكاندا دانوستانیان كرد، داخوازیەكانی ئێمە مەعقول وقابیلی

ڕەدکردنەوە نەبوو، وئەوانیش لەو قۆناغەدا پێویستیەکی زۆریان بە ئێمە هەبوو، بۆیە بەپەلە داخوازییەکانیان قبوڵکرد.

لەلایەن ئەڵمانەکانەوە کۆلۆنێل پۆپ نامەیەکی بۆمان نارد وبەڵێنی دابوو بەم زووانە چەك وساز وبەرگی پێویست دەنێررێت. سەبارەت بە قەرەبووکردنەوەی زیانێکیش کە بەهۆی شەڕەوە کەوتوەتەوە، نووسیبووی کە ئەم داخوازییەی ناردۆەتە لای جەنەڕاڵ (فون در گلتز) فەرماندەی گشتی لەشکری خۆرهەڵات، بێگومان ڕازی دەبێت وموافەقەتی ڕەسمی ئەڵمان بەم زووانە پێتان دەگات.

لەلایەین دەوڵەتی عوسمانیەوە فەوزی بەگی مولحەقی عەسکەری باڵوێزخانەی دەوڵەتی عوسمانی بەڵێنی پێویستی داپێمان.

دەقی تەواوی نامەکەی کۆلۆنێل پۆپ بەم شێوەیە:

قەسری شیرین ١٢مارس ١٩١٦/ هەشتەمی جەمادی یەکەمی ١٣٣٤.

خزمەت جەنابان، سەروەران وسەرۆکە مەزنەکانی عێلاتی سەنجاوی وگۆران وئەحمەدوەند وهاوپەیمانەکانیان، خوایاریان بێت.

لە وەڵامی داخوازییەکانتاندا کە لەڕێگەی نامەوە بەهۆی جەنابی ئاغای سالار زەفەر وڕەشید ئەلسەلتەنەوە، ئیقبالیان بەردەوام بێت، پێمان گەیشت. ئەو سەرکردە بەڕێزانە دڵنیا دەکەینەوە وسەرنجیان سەبارەت بەم خاڵانەی خوارەوە ڕادەکێشین:

یەکەم: سەبارەت بە داخوازی فیشەك تفەنگ کە بۆ بەردەوامی شەڕ پێویستە لەبەرئەوەی ئەم سەرکردە بەڕێزانە وهێزەکانیان تا ئیمڕۆ ئازموونی باشیان داوە وجێی ئەوپەڕی موتمانە وباوەڕن، ئەوپەڕی کۆشش وهەوڵ دەدەم کە بەم زووانە پێویستیەکانی داخوازیکراو بگەیەنمە ئەو سەردارە بەڕێزانە، ولەو بارەوە ئەو سەرکردە مەزنانە بەتەواوی ئاسوودە ودڵنیابن.

دووەم: سەبارەت بە زیانێك کە لەلایەن ڕوسەکانەوە تووشی ماڵ وموڵکیان بووە چونکە ئەم مەوزوعە لەلایەن دەوڵەتی ئیمپراتۆریەتی ئەڵمانەوە داکۆکی لەسەر کراوە وڕەزامەندی لەسەر هەیە، بۆیە ئەم مەسەلەم بۆ جەنابی ئەشرەف فون در گلتز پاشا تەلوگراف زەوانەکردکە بیگەیەنێتە دەوڵەتی ئیمپراتۆری ئەڵمان ولەم لایەنەوە ڕەزامەندییان فەراهەم بکات، وبەگەیشتنی وەڵام ئاگادارتان دەکەم.

روبرست پۆپ

١٩١٦ /٣/١٤

بەڵێننامەی عوسمانیەکانیش بەم دەقە بوو:

قەسری شیرین، هەشتەمی مارسی ١٩١٦

خزمـــەت ســـەرکردەکانی عەشـــایری ســـەنجاوی وگـــۆران وئەحمـــەد وەنـــد وهاوپەیمانەکانیان، خوا یاری یاوەریان بێت.

سەبارەت بە داخوازییەك کـە لـەڕێگای جـەناب ئاغـای سـالار زەفـەر وڕەشـید ئەلسەلتەنەوە کردبووتان، ئەو سەرکردە بەڕێزانە بەم وەڵامەی خوارەوە ئاسوودە دەکەم:

ئێمە زەمانەت دەدەین لەکاتێکدا لە بەرە پێویستی شەڕ عێلاتی سەنجاوی وگۆران وئەحمەد وەند وهاوپەیمانەکانیان ناچار بـە پاشەکشە بـۆ خـاکی عوسمـانی بـبن، دەوڵەتی بەرزی عوسمانی ئەوان لە خاکی خۆیدا وەکو میـوان بـەپێی بنـەمای داب ونەریتی پەیڕەوکراوی عەشایری جێ دەکەینەوە وخزمەت دەکرێن ودەپارێزرێن.

ئێمە زەمانەت دەدەیـن لـە حاڵـەتی ناچـاری پاشەکشێدا سـەبارەت بەبـەردەوامی ژیـانی بنەماڵـەی عێلاتـەکانی نـاوبراو لـەماوەی مانەوەیانـدا لـەخاکی عوسمـانی مشوریان دەخۆین وهەرزیانێك لەلایـەن ڕوسـەکانەوە دوچـاری ماڵوموڵکوسـامانیان بوبێت، بە پاڵپشتی وگەواهی وڕەزامەنـدی لێپرسـراوانی سـویدی وئـەڵمانی کەلـەم بارەوە ئاگاداریان هەیە، قەرەبوو دەکەینەوە.

ئێمە داکۆکی لەسەر ئەوە دەکەین کە تفـەنگ وفیـشەك کـە بـۆ بـەردەوامی شـەڕ پێویستە بۆ سوارەکان وپیادەکانی ئەو عەشایرانە بە پێی توانا فەراهەم بکرێن.

بەڵێننامەی فەرمی دەوڵەتی ئەڵمان بـەئیمزای دکتـۆر واسـل وەزیـر موختـاری ئەو دەوڵەتە دوای نزیکەی یەك مانگ لەقەسری شیرین درا بە باوکم.

ئەو بەڵێننامەیە دەقەکەی بەم جۆرەیە:

قەسری شیرین، لەمێژووی ٢٢ئاوریلی ١٩١٦.

خزمەت جەنابی جەلالەت مەئاب ئاغای سەمسام ئەلمـەمالیك، سـەرۆکی عێلـی پایەبـەرزی سـەنجاوی، بـۆ ئاگـاداری جـەنابتان عـەرزتان دەکـەم کـە دەوڵـەتی ئیمپراتۆری ئەڵمان لـە ئـازایی ودلێـری عێلـی پایەبـەرزی سـەنجاوی ئاگـادار بـووە وئەگەر سوارەکانی دلێری سەنجاوی لە خەباتی نیشتمان پەروەرانەیاندا بـەردەوام بن، سەبارەت بە زیانێك کە لێیان دەکەوێت پێویستە مەترسیەکیان نەبێت.

لەگەڵ ئەوەیشدا دەوڵەتی ئیمپراتۆری ئەڵمان بۆئەوەی ڕەزامەندی تەواوی خۆیی سەبارەت بە ڕەفتاروکرداری پێشووی عێلی سەنجاوی بسەلمێنێت، بەڵێن دەدات کە هەموو زیانێکی مادی کە دوچاریان دەبێت لە حزوری لێپرسراوانی ئەڵمانیدا قەرەبوویکاتەوە.

لە کۆتاییدا ڕێزی خۆمتان پێشکەش دەکەم.

وەزیر موختاری دەوڵەتی ئیمپراتۆری ئەڵمان

واسـل

* * * * *

هەر کە بەڵێننامەی کۆلۆنێل پۆپ و وێنەرانی عوسمانیمان بەدەست هێنا جەبهەی خۆمانمان لە بەرامبەر ڕوسەکاندا پتەوکرد.

کۆلۆنێل پۆپ فەرمانیدا بە کاپیتان سون سون کە لەگەڵ جەندرمەکانیدا لە سەنجاوی بمێنێتەوە ولەگەڵ ئێمەدا هاوکاری بکات. ئێمە قەڵای گەورە وپان وپۆڕی قلیج خانیمان خستە ژێر دەستمانەوە. لە جەبهەی چوار فەرسەخی خۆماندا پێشقراوڵەکانمان لە سوارەکانی سەنجاوی هەڵبژارد ولە شوێنە پێویستەکاندا سەنگەرمان هەڵکەند. سوارەکانی کولیایی فەتح ئەلسولتان تێکەڵاوی سوارەکانی سەنجاوی بوون. پاراستنی ملەی ئەمیر خانمان خستە ئەستۆی گورانەکانی سالار مەنسور وڕەشید ئەلسەلتەنە وسەفەروخانەوەلەیراد، بەرپرسیاری ئێمەش لە دابین کردنی ئەو شەش سەد سوارەدا،کوتابی نەدەهات کە لەبەرامبەر کۆمیتەی بەرگری میللی بەڵێنمان دابوو ئامادەی بکەین دەهات، چونکە شەڕ لەنێو خاکی ئێمەدا بەرپابووبوو، وبەرگرییەکەمان بوونی سەنجاوی بەخۆیەوەبەستبوو.

تێکڕا توانای خۆمان وعێلەکانمان خستە کارەوە، نزیکەی دوو هەزار سەرباز کۆکرانەوە. چەکەکانمان لەوپەڕی چاکیدا بوون، چاکترین تفەنگی ئەڵمانی نەمساوی بە فیشەکی فراوانەوە لەژێر دەستماندا بوو، بەڵام تۆپخانە ومەتریلۆز ونارنجۆکمان نەبوو. هەموو ڕۆژێ پێشقراوڵەکانی ڕوس دەهاتنە گوندەکانی دەوروبەری سەنجاوی ولەگەڵ پێشقراوڵەکانی ئێمەدا دەرگیر دەبوون. زۆرمان حەز

دەکرد چەند دیلێ لە سەربازە ڕوسەکان دەستگیر بکەین تا سەبارەت بە بارودۆخی ڕوس ونەخشەیان چی یە بەدەست بێنین .

ڕۆژێ من وکاپیتان سون سون لەگەڵ پەنجا سوارێکدا بەرەو گوندەکانی چوار زەوەر کە دەکەوێتە چوار فەرسەخی کاروانسەرای مایدەشتەوە، کە شوێنی سەرەکی ئۆردووی ڕوسەکان بوو، ڕۆیشتین، سەرگەرمی دووربین هەڵخستن بووین بینیمان نزیکەی دە سواری ڕوس بەرەو ئێمە دێن، پێش ئەوەی نزیك ببنەوە دوانزە سوارمان نارده دۆڵێك وفەرمانمان دا کە خۆیان نیشان بدەن وبەرەو (چەقا نەرگس) بڕۆن وپێیانمان ڕاگەیاند هەرکاتێ ڕوسەکان پەلاماریان دان بەرەو گوندی زندهەر هەڵبێن.

نەخشەکەمان بەجێوکاریگەر بوو، دوو سوار لە ڕوسەکان بەرەو سوارەکانمان هێرشیان هێنا. دوای ئەوەی ماوەیەك بە شوێنیانەوە بوون ولە سوارەکانی تر دوور کەوتنەوە. سوارەکانمان لە کەمینگاکەیانەوە هاتنە دەرەوە ولە پشتەوە هێرشیان بردە سەریان توانیان یەکێکیان لێ بەدیل بگرن. لەنێوان سوارەکانی ئێمە وسوارەکانی ڕوسدا شەڕ وپێکدادان ڕوویدا. ڕوسەکان بەرەو کاروانسەرای مایدەشت گەڕانەوە. سوارەکانمان دیلەکەیان لەگەڵ خۆیاندا هێنا.

ئەو ڕۆژە ڕەفتارێکم لەو دیلە ڕوسە بینی کە بووە مایەی تەعەجوب وسەرسوڕمانم. هەروەك کاپیتان سون سون جلی سەربازی لەبەردا بوو، وپلەی ئەفسەری هەبوو، دیلە ڕوسەکە بێئەوەی گوێبداتێ بەترسوتەمەلوقێکی زۆرەوە بچووکی وتەعزیمی بۆ من دەکرد. لەپاڵ مندا دانیشت وهەرچی هەوڵماندا لەگەڵ کاپیتان سون سوندا بڕوات بۆ قلج خانی، نەڕۆیشت، بەتکا و ترسو لەرزەوە خۆیی نوساندبووە منەوە. بردمە چادرەکەم نەوازشتم کرد وچایی وخواردەمەنیم داپێی بەڵام هەرکاتێ چەکدارێك دەهاتە چادرەکەوە تێکدەچوو دەکەوتە حاڵی مەرگەوە.

دوای ڕۆژێك کاپیتان سون سون زۆراب خانی ئەرمەنی یەکێکی تر کە ڕوسیان دەزانی لەگەڵ خۆیدا هێنا. لەدیلەکەم پرسی تۆ کە سەربازیت بۆچی دوێنێ سەلامی ڕێزت بۆکاپیتان نەکرد؟ ووتی ئەو سوارانەی منیان دیل کرد سەربازی نیزامی نەبوون وجل وبەرگی وەك تۆیان لەبەردا بوو، وخۆمم بەدیلی تۆ دەزانی. ووتم باشە بۆچی سەرت هاوردە خوارەوە وتەعزیمت کرد وبەڵام سەلامت نەکرد.

ووتی بیستوومە ئەوپەڕی ڕێز لەئێراندا تەعزیم وملکەچکردنە، منیش ملم کەچکرد وتـوعزیمم کـرد. ووتم بۆچـی دوێنـێ زۆر دەترسـای؟ ووتـی ئەفـسەرەکانی ئێمـە پێمانیان ووتوە کە ئێرانیەکان دیلەکان دەکوژن ونابێت هەرگیز دیل ببیت.

دوای من کاپیتان سون سون چەند پرسـیارێکی لێکـرد. ووتـی لـەچ هەنگێکـدا خزمەت دەکـەیت؟ وەڵامـی دایـەوە: هـەنگی ٤٦. ووتـی سـەرکردە وفەرمانـدەتان کێیە؟ وەڵامی دایەوە پرنس بلوسلسکی یە.. سەبارەت بە ژمـــــــــــارەی لەشکرەکەیان پرسیار کرا. ووتی دەهەزار سوار ودوانزە هەزار پیادەن. پرسیار کرا ئێران بێ لایەنە بۆچی هاتوونەتـە نێـو خـاکی ئێرانـەوە؟ ووتـی دەمانـەوێ بـەرەو بەغدا بڕۆین. کاپیتان ووتی لە بەغدادا لەشکرێکی فراوان هەیە ناهێڵن ئێوە بگەنـە ئەوێ. وەڵامی دایەوە پرنس بە ئێمەی ووتوە فەرمانی ئیمپراتۆرە، هەرچـۆنێ بـێ دەبێت بەغدا داگیر بکەن، لەم ڕۆژانەدا بڕیارە شەش هـەزار سـواری تـازە نەفـەس (دراگۆن) بگەنە لەشکرەکەمان وبەم زوانە هێرش دەکەین.

لەبـەر ئـەم بـەرخورد تێئالانـە بـچووکە لەگـەڵ ڕوسـەکاندا بـە ووردەکاریـەوە دەجولاینەوە وهەردوو لامان ژمـارەی پێـشقڕاولەکانمان پترتـر کـرد. هـەموو ڕۆژێ لـەنێوان پێـشقڕاولەکانی ئێمـەو ئەوانـدا دەرگـیری پەیـدا دەبـوو. ئـەم بارودۆخـە ڕووبەڕووبوونەوە ناتەواوە بێ شەڕو هێرش کردن نزیکەی یەك مانگی خایاند.

بەشی سـەرەکی لەشـکری ڕوس لـە کاروانسەرای مایدەشـتدا لـەنێوان خـاکی سەنجاوی وکەلوردا بوو. ئەوان یان لـەڕووی ووردەکارییـەوە یـان چـاوەڕێی هێـزی یارمەتیدەری تریان دەکرد لە هێرشی بەربلاو خۆیان لادەدا.

پــەیکی ئێمــە ڕۆژانــە بەشــێوەی ڕیـك وپێـك بـۆ کرماشـان دەڕۆیـشت، لــە دۆستانمانەوە هەواڵی ڕاستەقینەیان پێمان دەگەیاند. لە جەمسەری ئەواندا پەیکێ لەلایەن شازادە موحسین میرزای دەوڵەت داد برای شازادە محەمـەد بـاقر مـیرزاوە کە لە تەلوگراف خانەدا کاریدەکرد وهەواڵی ڕاستی لابوو، هەواڵی هێنـا کـە شـەش هەزار سەربازی (دراگۆنی) ڕوسی گەیشتونەتە کرماشان.

لە حەقیقەتدائەم شەش هـەزار سـوارە دوای چـەند ڕۆژێـك بـە چـوار هەنگـەوە گەیشتن کاروانسەرای مایدەشت وهەندێك کە لەوێ بوون گەڕانەوە.

جەبهەی سەنجاوی کەم کەم گەرمتر دەبوو. جگە لە پێشقراوڵەکانی ڕوس هەموو ڕۆژێك دوو سەد سوار کە مەتریلۆزیان لەگەڵدا بوو گەیشتنە گوندکانمان. هەر کە شەڕ لەنێوان پێشقڕاوڵەکاندا دەستی پێدەکرد بە مەتریلۆز قراوڵەکانی خۆیانیان دەپاراست. لەگەڵ ئەمەیشدا لەم دەرگیری و پێکدادانە پەرتوبڵاوانەدا زۆربە سوارەکانی ئێمە سەردەکەوتن وڕوسەکانیان ناچار بە پاشەکشە دەکرد، زۆرجاریش دەست کەوتیان هەبوو وەکو نیزە وئەسپ وتفەنگ وغەدارە کە لە کوژراوەکانی دراگۆنەکان بەدەستمان دەهێنا. بۆ پشتیوانی ئەم قسەیە لە گوندەکانی سەنجاوی کە لەپێشەوەی جەبهەکە بوون وەك گوندی "زەندهەر"، کە نزیکەی چل بنەماڵەی لە دارخورەکانی سەنجاوی تێدا نیشتەجێبوون، کە پیاوەکانیان بە دلێری بەناوبانگن، پێش دەرگیری لەگەڵ ڕوسەکاندا پتر لە چل تفەنگیان هەبوو بەڵام کەم کەم بەو دەستکەوتانە کە بەدەستمان دەهێنا بوونە خاوەنی سەد تفەنگ وجل وبەرگی سەربازە ڕوسەکانیان دەکردە بەر.

ڕووداوی ماژور مەسعودخانی کەیهان

هەر کە جەبهەی سەنجاوی گرنگی خۆیی نیشاندا فەرماندەی ئەڵمان لە قەسری شیریندا کەوتە بەهێزکردن وپتەوکردنی ئەو جەبهەیە، وسوڵتان ڕەزا قولی خان کە بە ژمارە یەك بەناوبانگە لەگەڵ دووسەد جەندرمەدا ناردیە یاری کاپیتان سون سون. هەروا ماژور مەسعود خانی کەیهانیش بە دووسەد سەربازەوە کە لەژێر فەرمانیدا بوون ڕەوانەی سەنجاویانی کرد. ئەم ئەفسەرە لە ڕیزی ئەو لاوە ئێرانیانەدا بوو کە لە مەدرەسەی سن سیری فەرەنسە خوێندنی نیزامی وسەربازی تەواو کردبوو. ئەو کاتێ کۆچکردووەکان تارانیان بەجێهێڵا دانوستانی لەگەڵ کۆمیتەی بەرگری میللیدا کردبوو بەڕەزامەندی ئەوان پارەو پولێکی لە ئەڵمانەکان وەرگرت ولە گوندەکانی عێراق نزیکەی دووسەد سەربازی بە مووچە کۆدەکاتەوە وسەرگەرمی مەشق وفێرکردنی سەربازییان دەبێت. ئەم دووسەد کەسە کاتێ گەیشتنە سەنجاوی زۆر دیاری بوون، جل وبەرگ وچەك وسازوبەرگی سەربازییان ڕێك وپێکیان هەبوو، پزیشکێك لەگەڵ نەخۆشخانەیەکی بچووکدا لەگەڵیاندابوو کەنزیکەی دە جێگای خەوتنی تێدابوو لەگەڵ دەرمانی کافیدا. بەپێچەوانەوە

جەندرمەکانی جەنەڕاڵ سون سون لـە بـارودۆخێکی زۆر خراپـدا بـوون. لـەم مـاوە دورودرێژەدا لەنێوان بـەفر وسـەرما وسـەهۆڵ وڕێکردنـی درێـژ وتووڵانیـدا زۆربـەی شتومەکەکانیان کۆن ودارزا بوو. بەتایبـەت ئـەوە نزیکـەی بیـست ڕۆژ بـوو پولێـك نەگەیشتبووە کاپیتان وهەموو مەخارج ومەسروفاتیان وسەرجەم موجاهیدینەکانی عێلەکـەمان و عێلـەکانی تـر لەسـەر بـڕواو موتمانەیـەك بـوو کـە لەلایـەن کۆلۆنێـل پۆپەوە پێماندرا بوو، ئێمە هەرسێ براکە ئەو مەسروفاتەمان گرتبووە ئەستۆمان.

مەسعود خـان کـە بـارودۆخی پەرێـشانی جەندرمـەکانی بینـی بـوو، ڕەونـەقی جەمعیەتەکەی خۆیی بینی بوو غرور گرتبووی چونکە بە ماژور ناویان دەبرد وبـەم شـێوەیە خـۆیی لـە کاپیتـان سـون سـون لەپێـشەوە تـر دەبینـی نەدەچووە ژێـر فەرماندەییەوە.

دوای چەند ڕۆژێك لە گەیشتنی بۆ ناوچەی سەنجاوی کاپیتان پێی ڕاگەیاند کە لەگەڵ هێزەکەیدا لە گوندی مەلك حەسەن، کەخاڵێکی هەستیار بوو، جێگیر ببێت، مەسعود ئەو فەرمانەی جێبەجێ نەکرد.

من ئەو ڕۆژانە بۆ بینینی مەسعود خان بۆ قەڵای قلـیج خـانی ڕۆیشتبووم. لـە قسەکانی تێگەیشتم کە نێوان ئەو کاپیتان سون سون تێکچووە. لـە ئامـادەبوونی مندا فەرمانێکی لە کاپیتان سون سـونەوە پێگەیـشت. لـەو فەرمانـەدا هـاتبوو بـە فەرمانی کۆلۆنێل پۆپ تۆ لەژێر فەرمانی مندایت، سـەرلەنوێ فـەرمانت پێـدەدەم کە بە جەندرمەکانتەوە بە پەلە بڕۆیتە گوندی مەلك حەسەن. ماژور بەیەکجاری لـە کۆرە دەرچوو بەتوڕەییـەوە وەڵامـی دانـەوە کـە مـن مـاژورم ئـەو کاپیتانـە، هـیچ کاتێك ناچمە ژێر فەرمانی یەکێك لە پلەدا لـەخۆم نـزمتر بێـت. کـەمێك ئامۆژگـاریم کرد. ووتم لەبەرامبەر دوژمنـدا پێویـستە هـەمووومان تێکـڕا ویـستە تایبەتیـەکانمان بخەینە لاوە.

بۆ مەیانگیری وسازکردنیان ڕۆیشتم بۆ بینینی کاپیتان سون گوتی ئەم کەسە ئەگەر جەنەراڵیش بێت لەیرادا پێویستە گوێڕایەڵی مـن بێـت. جگـە لەمـە ئێمـە لـە ئێراندا دوو تەشکیلات وسـازمانی فـەرمی سـەربازی ونیزامـی بـەولاوە نیمانـە، کـە یـەکێکیان جەندرمەیـە وئـەوی تریـان قۆزاقـە، ئـەم ئاغایـە لـەکوێ پلـەی مـاژوری بەدەست هێناوە؟ ئەگەر ڕاست دەکات فەرمان وبەڵگەنامەکانی دەردەخات.

ڕاسته مەسعود خان قوتابی سن سیری فەرەنسە بوو وخوێندنی چاکی هەبوو، وکارەکانی چاك ڕادەپەڕاند، بەڵام لەیاسای نیزامی وسەربازیدا گوێڕایەڵ بوون وملکەچی بۆ فەرمانەکان پێویستە ومەرجێکی سەرەکیە. بە بۆچوونی من قسەکانی لەجێی خۆیدا بوو.

دووبارە کەوتمە دڵدانەوەی مەسعود خان، ڕازیم کرد کە بڕواتە مەلك حەسەن. کاپیتان سون سون بۆ سەرکردەی هێزەکەی مەلك حەسەنی نووسی کە شوێنەکانیان بداتە جەندرمەکانی مەسعود خان وبگەڕێتەوە. بەڵام دڵخوری ماژور بەم پەلەیە نەدەسڕایەوە ولەکارەکانیا گوێڕایەڵ نەبوو وجەندرمەکانی بۆ سەنگەرەکان ڕەوانە نەدەکرد.

ڕۆژێ کاپیتان بۆ سەرگەشی وپشکنین دەڕوات دەڕوانێ سەنگەرەکان چۆڵن. پرسیار دەکات بۆچی سەنگەرەکانتان بەچۆڵی هێلاوەتەوە. ماژور وەڵام دەداتەوە خاڵێکم پێ سپێردراوە کەم تەرخەمییەك ڕووی نەداوە بۆچی بێ هۆ بەهانە دەگری سون سون لەم وەڵامە تووڕە دەبێت، مەسعود خان دەست دەداتە دەمانچە وکاپیتانیش شەقێکی تێهەڵدەدات، خەڵکی گوندەکە ناوبژیان دەکەن ولەیەکیان دەکەنەوە.

سون سون بەتاو دەگەڕێتەوە قلیچ خانی، ماژور مەسعود خانیش دەستەکەی کۆدەکاتەوە وبەرەو جەبهەی ڕوسەکان دەجولێتەوە. خۆی بە دە سوارێکەوە لەپێش ئەوانەوە ڕێگای کاروانسەرای مایدەشت دەگرێتەبەر، جوڵانەوەکەی بۆ خۆبەدەست دانەوە بوو. وئەوەی دەنواند کە دەیەوێ خۆی بداتە دەست ڕوسەکانەوە. کاپیتان سون سون بە نزیکەی سی سوار ومەتریلۆزەکەیەوە بەردەمی جەندرمە پیادەکان دەگرێت و بە مەتریلۆزەکە دەست ڕێژ دەکاتە بەردەمیاندا جەندرمەکان خۆیان دەدەن بە دەستەوە. سون سون چەکیان دەکات ودەیانگێڕێتەوە بۆ قلیچ خانی.

مەسعود خان کە خۆی بێ چەك وسەرباز دەبینێ ڕێگاکەی دەگۆڕێت وبەرەو ماڵی سەردار ناسر دەکەوێتە ڕێ ودەبێتە پەناهەندەی ناوبراو. کاپیتان نامەیەکی بێ ئەدەبانە بۆ سەردار ناسر دەنوسێت ومەسعود خان وەك یاخیەکی سەربازی دەژمێرێت وداخوازی دەکات بیداتە دەستەوە. سەرداریش وەڵامێکی توندی

دەداتەوە. سون سون جەماعەتەکەی ئاگادار دەکات کە بەرەو ماڵی سەردار ناسر هێرش ببەن. ئەفسەرەکانی تری جەندرمەکان پێی دەڵێن مەگەر شێت بووینە ئێمە میوانی سەنجاویەکانین ئەوان بە گیان وماڵەوە لەگەڵ ئێمەدا هاوکاری دەکەن. ئەم هەڵوێستە مانای چییە؟

سەرداریش کە ئەم هەواڵە دەبیسێت فەرمان دەداتە سوارەکانی کە هێرش ببەنە سەر قلیج خانی، و جەندرمەکان ئاگادار دەکەن پێویستە سون سون لەنێوان خۆیاندا دەربکەن، یاوەك ئەوانیش لە ناوچەی سەنجاوی برۆنە دەرەوە ونەمێنن. کە من ئەم هەواڵەم بیست بۆ قلیج خانی هاتم.

کردەوەی سون سون لەڕاستیدا هەم ئەحمەقانە ودڕندانە بوو، سەیرم کرد کە لە ڕەفتارەکەی پەشیمان بوەتەوە، وئەویش ترسا کە ڕووداوەکە گەورەتر بێتەوە. پێم گوت سەردار توڕەیە بەڵام هەرگیز کردەوەیەکی پێچەوانەی بەرژەوەندی لێ ناوەشێتەوە.

نامەیەکم بۆ سەردار نووسی کە ماژور لە سەرەتاوە تاکۆتایی بە هەڵەدا چووبوو، وبەپێی یاسای سەربازی ونیزامی گوناهبارە. جگە لە گوێنەدانی بە یاسای نیزامی بۆچی بەرەو ڕوسەکان ڕۆیشتبوو، ئێستاکە کە بوەتە پەناهەندە لە ماڵی تۆدا ئەو لەم بارەوە قسەیەکی نەماوە، بەسەلامەتی وئاسایشەوە بەرەو قەسری شیرین ڕەوانەی بکە تا ڕووداوەکە بۆ فەرماندەکەی ڕوون کاتەوە وفەرماندەی گشتی هەردوو لایان دادگایی بکات.

سەرداریش ئامۆژگارییەکەمی قبوڵکرد، مەسعودخانی لەگەڵ چەند سوارێکدا ڕەوانەی قەسری شیرین کرد. کاپیتانیش بۆ ڕازیکردنی سەردار چووە ماڵیان وناڕەحەتیەك لە بەیندا نەما وپیاوەکانی مەسعود خان بۆ نێو هێزی جەندرمەکان گەڕانەوە.

ڕووداوی سەربڕینی پرنسێکی ڕوسی

ڕۆژێ کە نۆرەی پێشقراوڵی و پاسەوانی قەڵخانیەکان بوو، دە سوارێك لەوان بەسەرکردایەتی قەنبەر "مارف قەمەر" لە تیرەی (قُری) کە بە ئازایی وبێباکی وبوێری ودلاوەری بەناوبانگن بەرەو "کاشنبە" دەڕۆن. لەو ڕۆژەدا کوڕی پرنس "بلوسلسکی" فەرماندەی هێزەکانی ڕوس لە کرماشاندا کە پلەی کاپیتانی هەبوو،

به دوو سه‌د سواریکه‌وه دیته ئه‌و ناوه که له بارودۆخی به‌رزی ونزمی زه‌وییه‌کانی ئه‌و ده‌وروبه‌ره نه‌خشه بکیشن. ڕوسه‌کان تووشی سواره‌کانی قه‌ڵخانی ده‌بن، وهیرش ده‌به‌نه سه‌ریان، قه‌ڵخانیه‌کان هه‌ڵدین، وته‌نها مارف قه‌مه‌ر له شوینه‌که‌یدا ده‌مینیته‌وه وبه‌رگری ده‌کات. له ئه‌سپه‌که‌ی یه‌ته خواره‌وه وله‌پشتی به‌ردیکدا سه‌نگه‌ر ده‌گریت وبه فیشه‌کی یه‌که‌م کاپیتان "بلوسلسکی" وبه فیشه‌کی دووه‌م سواریکی تر له ڕوسه‌کان ده‌کوژیّ وبه تیری سییه‌م ئه‌سپه‌که‌ی کاپیتان ده‌کوژیّ. قه‌ڵخانیه هه‌ڵاتووه‌کان که ئه‌م ئازاییه ده‌بینن ده‌گه‌ڕینه‌وه وپیشقراوڵه‌کانی ئیمه وگۆران هاتنه یارمه‌تیانه‌وه وشه‌ڕیکی سه‌خت ڕووده‌دات. ڕوسه‌کان هه‌ڵدین، شه‌ڕکه‌ره‌کان دینه سه‌ر لاشه‌ی کاپیتانه ڕوسه‌که جل وبه‌رگ وئامیری نه‌خشه کیشان وزین به‌رگی ئه‌سپه‌که‌ی وچه‌که‌که‌ی، که بریتی بوو له تفه‌نگیك وده‌مانچه‌یه‌ك، ده‌به‌ن.

فه‌تاح ناویّ قه‌ڵخانی کوڕی که‌یخه‌سره‌و که به (فه‌تاح کیکل) به‌ناوبانگه سه‌ری کاپیتان ده‌بڕیّ وده‌یخاته ناو توره‌که‌یه‌که‌وه و وایده‌زانی پیرۆزی وسه‌رکه‌وتنیکی گه‌وره‌ی به‌ده‌ست هیناوه وچاوه‌ڕوان ده‌بیت پاره‌وپولیکی فراوانی وه‌کو پاداشت پیّ بدریت.

له‌و ڕۆژه‌دا کاپیتان سون سونی سویدی وکاپیتان چیرنه‌ری ئه‌ڵمانی هاتبوونه ئۆردووگاکه‌ی من له گوندی چقا گنوژ دانیشتبووین سه‌باره‌ت به مه‌یدانه‌کانی شه‌ڕ گفتوگۆمان ده‌کرد له‌ناکادا بینیمان فه‌تاح کیکل به‌په‌له وتوره‌که‌یه‌ك به‌ده‌سته‌وه هاته ژووره‌وه، سه‌ره‌که‌ی له توره‌که‌که‌ی ده‌رهینا، له‌به‌رده‌م من وکاپیتان سون سوندا دانا وبه‌له‌هجه‌ی قه‌ڵخانی تایبه‌تی خۆی ووتی قوربان به ئیقبالی تووه سه‌ری (کاپوتانم)میه‌عنی (کاپیتانم) هاوردووه. له‌م کرده‌وه به ڕاده‌یه‌ك شه‌رمه‌سار بووم که سنوریکی نه‌بوو. سون سون وچیرنه‌ریش ڕوخساریان له تووڕه‌ییدا تاریك بوو وداگیرا، به‌منیان گوت ئه‌م کرده‌وه دڕندانه‌یه له یاسای شه‌ڕدا به‌رپرسیاریه‌تیه‌کی سه‌نگین وقورسی هه‌یه. ئه‌گه‌ر ئه‌م کرده‌وه قیزه‌ونه ڕووینه‌دایه ته‌رمه‌که‌یم بۆ ڕوسه‌کان ده‌ناردە‌وه. فه‌رمانم دا سه‌ره‌که‌بشۆن وله‌شوینیکدا بینیژن.

سێ سواری سەنجاوی وسوارێکی قەڵخانیم نارد کە لاشە بێسەرەکەشیان هێنایەوە ولەپاڵ سەرەکەیدا ناشتیان. جنێوێکی زۆرم بە فەتاح کیکل دا ولە ئۆردووەکە کردمە دەرەوە. بیستم لە وەڵامی جنێوەکانمدا وتوویەتی "پاداشتێکی عەجیب وسەرسورهێنەری دامێ لەمەڕ هاوردنی سەری کاپیتان، بڕی دەسەر گا نەزربێ بەسەرمەوە ڕوسەکان وئەڵمانەکان دۆستی یەکترین ودرۆ لەگەڵ ئێمەدا دەکەن".

مارف قەمەر تفەنگە خودکارەکەی کاپیتانی بۆم هێنا وجانتا وئامێری نەخشە کێشانەکەیم دا بە کاپیتان سون سون وچێرنەر. سەیریان کرد وبۆیان ڕوون بووەوە کە تەنگەی کاشنبە نەخشە کێشییان لێ کردووە.

ڕوسەکان پێش ئەمەیش هەمیشە سوربوون کە تەرمی کوژراوەکانیان بوەنەوە، ئەم جارە بۆ دۆزینەوەی تەرمی ئەم خاوەن پلەیە یەکجار کۆشش وتەلاشیان کرد. هەموو ڕۆژێك دەستەیەك لەوان لەم ناوچانەدا وەدەردەکەوتن ونێوان ئەوان وپاسەوانە تیرەی دارخورەکانی ئێمە شەڕ ودەرگیری ڕوویدەدا.

نزیکەی یەك مانگ بوو نەگەڕابوومەوە بۆ خۆشۆردن وحەسانەوە. هاتمە بەندار شەوم لە گەڵ میوانە شاریەکانمدا کە لە ماڵی ئێمەدا بوون تێپەڕاند. سبەی لەگەڵ خۆرهەڵاتندا دەنگی تەقەی تفەنگ ومەتریلۆز لەو دورەوە دەبیسترا. بەتاو بەرەو مەیدانی شەڕ کەوتینە ڕێ.

لە بەندارەوە تا جەبهەی شەڕ سێ سەعات ڕێدەبوو. ڕوون بووەوە کە هەستەی شەڕەکە لە دەوروبەری دارخورەکاندا وگوندی زندهەرە.

کەمێ پێش گەیشتنی ئێمە سوارەکانی ئۆردووەکەیش گەیشتبوون. وهەرچی خاڵی شەڕکەرەکان هەبوو لەودەوروبەرەدا بە دەنگی تەقەوە هاتبوون وکۆبوونەوە. دەنگی تەقە ڕیزی مەتریلۆز بە ئەندازەیەك تیژ وتووند بوو کە وامان دەزانی هەموو دارخورەکان نابوود کراون.

ڕوسەکان ئەمجارە نەك بە شوێن تەرمدا هاتبوون بەڵکو بە نیەتی تۆڵە سەندنەوەوە پتر لە دوو هەزار سوار وپیادەیان کۆکردبووەوە. پاسەوانەکانمان کە دەیان بینن ولە زۆری ژمارەیان ئاگادار دەبن دەگەڕێنەوە گوندەکە، وسەرجەم ژن

ومنـــاڵ دەنێرنـــە میلــە وشــورئاوا. وپیادەکــان لــە ســەنگەرەکانی دەوروبــەردا دادەمەزرێن.

ڕوسەکان هێرش دەبەنە سەریان وبەرگریکەرەکان هێرشەکەیان دەشکێنن. لـە سەربازەکانی ڕوس پتر لە سی کەس دەکوژرێن وزامار دەبن. بەقسەی ئەوانەی لـە سەنگەرەکەدا بوون چەکدارەکانی ئێمەیش زیانیان لێ دەکـەوێت لەوانـە شاسـواری دارخـوری لاوێکـی دلێـر بـوو کـە ئـاڵاداری ئۆردووەکـەی ئێمـەبوو، دوو فیـشەکی بەردەکەوێت لەگەڵ ئەمەیشدا بەرگری دەکات ونزیکەی دە سـەعات ڕێ بـە هێـرش کـەران نـادات بێنـە پێـشەوە، تـا ئۆردووەکـەمان لـە دەوروبـەرەوە کۆدەبنـەوە ودەگەنە گەرمەی شەڕەکە.

هێزەکەی ئێمە بوونە سێ بەشەوە: سەردار ناسر ومن لەگەڵ سوارەکانماندا لە دڵی لەشکرەکەدا جێگیر بووین. فەتح ئەلسوڵتانی کولیایی بەسوارەکانیەوە لەگەڵ دوو سەد سواری سەنجاویدا لـە بـاڵی ڕاسـتدا جـێگیر بـوون. سـالار زەفـەر لەگـەڵ جەمعێ چەکداری سەنجاوی وموجاهیدینەکاندا لە باڵی چەپیاندا جێگیر بوون.

لـــە هەرســـێ جەبهەکـــەوە شـــەڕ دەســـتی پێکـــرد. دارخورەکـــانیش لـــە سەنگەرەکانیانەوە دەست ڕێژیان دەکرد. نزیکـەی یـەك سـەعات شـەڕی سـەنگەر بەردەوام بـوو. لـەم بەینـەدا کوێخـا عـەلی سـەلیم ئاغـا لـە تـیرەی جەلیلوەنـد کـە سوارێکی دلێر وبێباك بوو، بەڵام هەر بەو ئەندازەیە سادە وڕووکەش بوو بـە چـەند سوارێکەوە گەیشت ودەستی کردە دنەدانمان کە هێرش ببەینە سەریان.

مـن وسـەردار ناسـر لەبـەر دوو هـۆ مۆڵـەتی هێرشمـان نـەدا. یەکـەمیان زەوی ناوچـەکە یـەکجار قـوڕاوی بـوو ئەسـپەکانمان توانـای غـارو تـاوی زۆریـان نـەبوو. دووەمیان ڕوسەکان دوو سـەد چـەکداریان لەبەرامبـەر ئێمـەدا ڕاوەسـتاندبوو و بـە سوارەکانی تریان پاشەکشێیان کردبوو تا لە کاتی پێویستدا هێرش بکەن.

سەلیم کە لەئێمە نائومێد بوو خۆی گەیاندە سالار زەفەر. سـەردار ناسـر ومـن زانیمان کە هەر ئێستاکە سالار زەفەر هاندەدا، سوارێکمان نارد بـۆ لای سـالار کـە هێرش نەکات، بەڵام سوارەکە نەگەیشتبوو لەناکادا سالار زەفەر وموجاهیدینەکانی سـەنجاوی وغـەیری سـەنجاوی کـە بـتر لـە چـوار سـەد سـوارێك دەبـوون لـە سـەنگەرەکانیان هەڵکـەنیان وسـالار زەفـەر لـە پێـشی سـوارەکانیەوە تـاوی دەدا

وشیعری حەماسی دەخوێندەوە. ڕوسەکان لە بەرامبەریاندا هەڵهاتن تا گەیشتنە دۆڵێك کە سەربازەکانیان خۆیان تێدا حەشاردابوو بە یەکجار نزیکەی پێنج سەد سواری نیزەدار بە هورا کێشانەوە هێرشیان هێنایە سەر هێرشکەرە سەنجاوی و موجاهیدینەکان وتێکەڵاوی یەکتری بوون. جەمعیەتەکەی سالار شکستیان هێنا، سوارە ڕوسەکان وسوارەکانی ئێمە بەڕادەیەك چوونە ناو یەکتریدا ونزیك بوونەوە من وسەردار ناسر تەقەمان ڕاگرت وتەقەمان لە سوارەکانمان قەدەغە کرد، بەڵام سواربووین ولەبەرامبەریاندا ڕاوەستاین. ڕوسەکان پتر لە هەزار پێیەك نەکەوتنە شوێنی هێزەکانمان. لەسەنجاویەکان وموجاهیدینەکان لە مەیدانی ئەو شەڕەدا چواردە کوژران وسی زامار بوون. ئەسپەکەی سالار نۆ فیشەکی وەبەرکەوت ولەمەیدانی شەڕەکەدا بە جێما. دووسواری ڕوسەکان بە سەر نیزەوە هێرشیان بردە سەری بە فیشەکێك سواری یەکەم وبە فیشەکی دووەم سوارەکەی تری کوشت ورزگاری بوو.

هەر کە باڵەکەی سالار زەفەر هێرشیان هانی کولیاییەکان وسەنجاویەکانی باڵی ڕاستیش هێرشیان هێنا. هەروەك سەربازە پیادەکانی ڕوس بە بێڵەکانیانەوە سەنگەریان کەندبوو ولە سەنگەرەکانەوە تەقەیان لە هێرشکەرەکان دەکرد بەڵام سوارەکانی سەنجاوی وکولیایی چوونە نێو سەنگەرەکانیانەوە. ڕوسەکان چەند بۆمبایەکیان بەرەو ئەوان فرێدا چونکە زەویەکە قوڕاوییبوون نەتەقین نزیکەی پەنجا سەرباز لە ڕوسەکان داوانزە شەڕکەر لە سەنجاوی وکولیاییەکان کوژران وزاماربوون.

لەم ڕۆژەدا کولیاییەکان ئازایی ودلاوەرییەکی بێ هاوتایان نیشاندا. ئەسپەکەی فەتح ئەلسولتانیش دووسەری نیزەی پێوەبوو. نزیکەی حەفتا تفەنگ دەستکەوتی سەنجاویەکان وکولیاییەکان بوو.

من وسەردار ناسر کە بینیمان سالار زەفەر وڕوسەکان لەیەك جیابوونەتەوە وڕوسەکان بۆ شوێنەکانیان گەڕاونەتەوە ڕۆیشتینە گوندی زەرندەهر. دارخورەکان لەگەڵ گەیشتنی یارمەتی وکۆمەك بۆیان خۆشحاڵ بوون وخۆشیان نواند ولە سەنگەرەکانەوە هاتنە دەرەوە. لەم کاتەدا ڕوسەکان تۆپە قورسەکانیان بەرەو

سەر کێوەکە گوێزایەوە ونزیکەی سەد تۆپیان بە ئێمەوە نا کە زۆر کاریگەر نەبوو.

نزیکەی خۆرئاوا دوژمن تێکڕا سەنگەرەکانی کۆکردەوە وبەرەو کاروانسەرا ڕۆیشتن. ئێمەش پاسەوانەکانمان دانا ولەگەڵ پاشماوەی سوارەکاندا بەرەو شوێنەکانمان بەڕێکەوتین. لەماوەی ئەم شەڕەدا یەك ماڵ لە عێلی سەنجاوی شوێنەکانیان بەجێنەهێڵاو هەموویان بەدڵێکی بەهێزەوە خەریکی تۆوم کردن وکشتوکاڵی بەهارە بوون.

ئەم شەڕە گەورەیە کە بە ئامانجی تۆڵەسەندنەوە بەهۆی کوژرانی شازادە ئەفسەرە ڕوسەکە ونەدۆزینەوەی تەرمەکەی لەلایەن ڕوسەکانەوە دەستی پێکرد منی خستە یادی داستانێکی کۆن وباستانی شەڕەکانی ئێران وتورانیەکانەوە. لەو شەڕانەدا (ڕیو) شازادەی ئێرانی دەکوژرێت وتاجەکەی دەکەوێتە سەر زەوی ئێرانیەکان هەوڵدەدەن کە تاجەکەی بەدەست بهێننەوە بەڵام لە گەرمەی شەڕدا قەمچیەکەی بارام وون دەبێت وئەو دلاوەرە ئازایە دەگەڕێتەوە مەیدانی شەڕەکە ودەکوژرێت.

سێ ڕۆژ دوای ئەم شەڕە گەورەیە نزیکەی پێنج سەد سوار وپێنج سەد سەربازی پیادەی ڕوس لە سەراونێل ودەوروبەروی کێوی کەماجارودا کە ڕووی کردوەتە مایدەشتی سەنجاوی بەرەو ئێمە دەهاتن. سەید حەسەن کوڕی سەید قاسمی مایدەشتی بە سەد سوارێکی موجاهیدەوە لە گوندی قەڵای داراب خان لە دامێنی ئەم کێوەدا نیشتەجێبوون.

ڕوسەکان لەگەڵ خۆیاندا تۆپی گەورەیان هاوردبوو کە بە دەنگە مەزن وگەورە وترسناکەکەیەوە خەڵکی سەنجاوی دەتۆقاند. لەسەری کێوەکەوە دوو گوندی قەڵای داراب خان و سێ تەپە وخەڵکەکەی سەید حەسەن وموجاهیدەکانی تریان دایە بەر تۆپ، گولە تۆپەکانی بە ئەندازەیەك گەورەبوون کە لە هەرشوێنێکی بدایە چاڵێکی گەورە ومەزنی لە زەویدا دروست دەکرد سێ مانگ ئاو تێیدا ڕێی دەکرد. نزیکەی سەد تۆپ بێ هۆو بێ نیشانە گیری بەفیڕۆ دا چوو، تەنها کاریگەرییەکیان ڕمانی دوومالی کرمانجێکی ئەو ناوچەیە بوو.

عەسری ئەو ڕۆژە ڕوسەکان بەرەو کرماشان ودایچی گەڕانەوە. گولە تۆپە بەجێماوەکانیان بە ئەندازەك گەورەبوو کە سەنجاویەکان لە نێوانیاندا برنجیان دەکوتا.

لەو ڕۆژانەدا دادگایی سەبارەت بە ململانێ ودووبەرەکی ماژور مەسعود خان وکاپیتان سون سونەوە لە قەسری شیرین دروست بووبوو نامەیەکم پێ گەیشت. هەردوو لایەنەکە شایەتی منیان قبوڵکردبوو ئەگەرچی بەپێی یاسا ماژور مەسعودم بە گوناهکار دەزانی بەڵام لەبەر ئێرانی بوونی وپەناهەندەیی بۆ ماڵی سەردار ناسر نەمویست بارەکەی قورس بکەم. لەلایەکی ترەوە دۆستی کاپیتان سون سونم لا گرنگ بوو وئەوم بە ئەفسەرێکی شەریف وئازاو لێهاتوو دەزانی. لەبەرئەمە لە شایەتیدانەکەمدا ململانێکەم گرنگ نەنواند وگەڕاندمەوە بۆ تووڕەبوونی کاتی هەردووکیان. سەرەنجامەکە ئەوەبوو کە سون سون ئیتر بۆ سەنجاوی نەگەڕایەوە ولەجێی ئەودا چێرنەریان دانا وچەکدارەکانی مەسعودخانیش چوونە نێو هێزی جەندرمەوە.

لە ئازایی وشەرافەتی کاپیتان سون سون هەر ئەوە بەسە کاتی هێرشی ڕوسەکان بۆ کەنگاوەر و بیسور دەسی پێکرد چل وهەشت سەعات چاوەڕوانی ماژور کلینی ئەڵمانی بوو، وچونکە کلین نەیتوانیبوو پەیوەندی لەگەڵدا بکات داخوازی لە سەردار ناسر وسوارەکانی سەنجاوی کرد کە بگەڕێنەوە وخۆیشی دوای ئاگاداربوونی لە داگیرکردنی کرماشان لەلایەن ڕوسەکانەوە، لەگەڵ ئەوەیشدا دوژمنێکی وەك ئەمیر ئەمجەدی کولیایی لەبەردەمدا هەبوو، هێزی جەندرمەکانی بە نەزم وئازاییەوە لە سەنقورەوە جوڵاندەوە، وفەتح وسوڵتانیش بە حەفتا سوارەوە لەگەڵیدا هات وبەڕێك وپێکی بێ ئەوەی زیانێکیان لێبکەوێت گەیشتنە ناوچەی سەنجاوی. ئەم ئازاییە بووە هۆی ئەوەی کە ئەڵمانەکان بە پلەی کاپیتانیەوە لە لەشکرەکەیاندا دایمەزرێنن.

خیانەتێکی گەورە لە سە نجاوی دا

دوای ئەوەی گوێمان نەدایە نامەکەی ئەمیر کل جێگری حکومەتی کرماشان سەبارەت بە دۆستی وسازش لەگەڵ ڕوسەکاندا، سەید حەسەنی ئۆجاق موعازید

ئـەلمولك وبيگلەربـەگی بـە ئاماژەی ڕوسـەکان لەگـەڵ عەبدولعـەلی خـانی اللاهیـار خانیدا کەوتنە دانوستانەوە ونامەیان بۆ دەنووسی لەم ڕووداوە دۆستانی شـارمان ئاگاداریان کردین.

عەبدولعەلی خانی کوڕی اللاهیار خانی سەرۆکی تیرەی گەورەی اللاهیار خـانی سەنجاوییە، بنەماڵەکەیان لەگەڵ بنەماڵەکـەی ئێمـەدا لەیـەك بنەچـەکن. یـارموراد خان باپیرە گەورەی ئامۆزای باپیرەی ئێمە حەسەن خانـە ولـە یـاران ولایـەنگرانی گەورەی ئەو دەژمێردرێت. هەروەك لە پێشەکی ئەم بیرەوەرییەدا ئاماژەی پێکرا حەسەن خان لە ژیانیدا لە پێشەوە مولکەکانی بەنداری دا پێیان، بەڵام چونکە یار موراد خانی لەگەڵ ڕۆستەم سوڵتانی تفەنگچی دا ژنخوازی کردبـوو لەبـەر بـچڕێنی دەستمان لە یەکتری ئەو گوند وباخ و کەشتزارەی ناوبراوانەیان گەڕانـدەوە و ئـەو دێهاتانەی کە ئێستە بە للای خانی بەناوبانگن پێشکەشیانی کرد.

اللاهیارخـان بـاوکی عەبدولعـەلی خـان کـە باسمـان کـرد بـە هانـدانی وەکیـل ئەلدەولە لەگەڵ خوالێخشبوو فەرەجوڵڵا خانی گەورەی بنەماڵەی ئێمـەدا وحـاکمی ئەوکاتەی سەنجاوی دوژمنی دەست پێکردبوو تا خـۆی چـەند ڕۆژێـك بـووە حـاکم وفەرمانڕەوای سەنجاوی.

لەو دەوروزەمانەی ئێمەدا پیـاوی خۆشەویـست وهەڵکـەوتووی ئـەو بنەماڵەیـە جەهانگیر خان کوڕی قەریب خان بوو کە ئامۆزای عەبدولعەلی خان دەژمێردرا.

خەڵکی اللاهیار خانی وسەنجاوی بەرەو ئەو و براکانی دەڕۆیشتن وگوێڕایەڵیان بوون. ئەم بارودۆخە هەستی حەسادەتی عەبدولعـەلی خـانی ئـاگرین کردبـوو، وتـا ئـەوەی چـەند سـاڵێکی لەمەوبـەر لـە دانیـشتنێکی میوانیـدا لـە ماڵەکەیـدا ئـەوانی غافڵگیر کردبوو وبێ بەزەییانە جەهانگیر وحەبیب خان ودووبرای تریـان وبرایـەکی خۆیشی کوشتبوو. لەم کۆکوژیە بنەماڵەییەدا کەسێك ڕزگاری نـەبووبوو تـەنها دوو منداڵی بچووك نەبێت. یەکێکیان ئەکبەرخانی اللاهیاریوبرایەکی تری جەهانگیر کـە مەنسور خانی ناوبوو بەهۆی ژنێکی کارەکەرەوە بە جل وبـەرگی گـۆڕاوەوە ڕزگـار کران.

ئەم پێشینە ڕەش و شوومە کینەیەکی عەجیبی سەبارەت بەم خانە براکوژە لە مندا دروست کردبوو، کە هەرگیز نەمدەتوانی ڕووبەڕووی ببمەوە بێ ئەوەی ناڕەحەتی خۆم نیشان نەدەم.

لەم قۆناغەدا پەیوەندی ئەو لەگەڵ ڕوسەکان ودەست ودایرەیاندا ئاشکرا بووبوو. سەردار ناسر ویستی کە بیهێنێت ولەگەڵیدا پرس وجو بکات، ووتم ئەم کارە مەکە چونکە ئەگەر ئەو سەرگەرمی ئەم کردەوەیە بێت بە بانگهێشتی تۆ نایەت بۆ لات وهەر ئاگادار بوو کە لە پەیوەندیو چالاکییەکەی ئاگادارین بەئاشکرا بەرەو ڕوسەکان دەڕوات ودەردەسەرێکی تازەمان بۆ دەرەخسێنێت. چاکترە بۆی بنوسیت کە لە ڕوباری قەرەسوور بەولاوە بە ئەو سپێردراوە پێویستە لە پاراستنیدا هەوڵ وکۆشش بکات ولە جوڵانەوەی لەشکری ڕوس لە دەوروبەری مەیان دەربەندا ئاگادارمان بکات. سەرداریش هەر بەم شێوەیە نامەیەکی بۆ نووسی وئەومان وەکو خۆی هێڵایەوە.

دوای ماوەیەك یەکێك لە باوەڕ پێکراوەکانمان نامەیەکی ڕەمزی بە شفرەی عەلی موراد خانی ئیحتیشام ئەلمەمالیکی کرندی کە بۆ فەرماندەی ڕوسەکانی نووسیبوو بەدەست هێنابوو. پیتەکانی ئەم نامەیەبە ژمارەی هەندەسی نوسرابوون. لەماڵی ئێمەدا خوێندەواری وەك شازادە محەمەد باقر میرزا ومازۆر لاهوتی خان هەبوون کە لە کردنەوەی ئەو ڕەمزانە دامان دەستەپاچەبوون وبۆیان نەخوێندرایەوە.

عەبدولعەلی خانی زەهوری میرزا بنوسەکەم نامەکەی گرتە دەستیەوە وجگەرەیەکی داگیرساند وچەند خولەکێ لێی ووردبوویەوە لەناکادا هاواری کرد دۆزیمەوە. دۆزینەوەکەی بەم جۆرە ڕوون کردەوە، ووتی: تێفکرام پیرە پیاوێکی کۆنە پەرستی وەك عەلی موراد خان کە پابەندی قەید بەند وناونیشانە لە نامەی ڕەمزیشدا نازناو بەکاردەهێنێت. کاتێ سەیری سەردێڕی نامەکەم کرد ووشەیەکم بینی کە پیتی یەکەم وئاخری لەیەك دەچن وبەخۆمم ووت کە ئەو ووشەیە (ئاغا)یە. دوایی ووشەیەکی چوار حەرفیم بینی کە پیتی سێیەمی لەئەلفێ کە من وام دەزانی ئەلفە لەیەك دەچوون. هەروا ووتم وابزانم ئەم ووشەیەش (جەنابە).

دوای خوێندنەوەی ئەم پێنج ووشـەیە وهـەر بـەیاری ئەوانـەوە ووشـەکانی تریـشم خوێندەوە.

نامەکە ڕاپۆرتێك بوو سەبارەت بە بارودۆخی ئاڵۆزی هێزەکانی میللـی گراکـان وعوسمانیەکان لە ناوچەی سەرمیل وپاتاقدا. سەبارەت بە سەنجاویش نووسیبووی چـاکترە کـە ڕاسـتەوخۆ هێـرش بکەنـە سـەرقەڵا وماڵـەکانیان. لـەو حاڵەتـەدا بـۆ ڕزگارکردنی ژن وماڵ ومناڵیان ناچار دەبن ئـەم شـوێنانە بـەجێ بهـێڵن. هـەروەها ئامۆژگاریانی کردبوو سەبارەت بەم مەوزوعە لـە ڕێنمودەکـانی ئاغـای عەبدولعـەلی خانی اللاهیار خانی کە دۆستتانە سوود وەربگرن.

بۆ ئێمە ئیتر دوو دڵییەکی تێدا نەمابوو کە عەبدولعەلی خان خـۆیی بـە دوژمـن فرۆشتووە. دووبارە نامەیەك لە شازادە موحسین میرزاوە بۆ شازادە محەمەد بـاقر میرزا گەیشت کـە بڕیـارە تـا چـەند ڕۆژێکـی تـر هـەنگێکی نـوێ بگاتـە ڕوسـەکان. جەنـەڕاڵ بـاراتوف فەرمانـدەی گـشتی لەشـکری ڕوس لـە ئێرانـدا ئـەمڕۆ دەگاتـە کرماشان وپرنس بلوسلسکی لەوێ نامێنێت.

دوای دوو ڕۆژ هەواڵمان پێگەیـشت کـە جەنـەڕاڵ بـاراتوف گەیـشتۆتە شـاری کرماشان وهێزی نـوێ پـەیتا پـەیتا دەگەنـە ناوچـەکە. سـەرجەم ئـەم هەواڵـەمان بەهۆی پەیکەوە بۆ قەسری شیرین ڕەوانە کرد.

لەم بەینەدا کاپیتان چێرنەر نامەیەکی بۆم نووسی وداخوازی بینینمی کردبـوو ڕۆیشتمە قلیج خانی، ووتی کۆلۆنێل پۆپ خەبەری پێداوە کە عەباس خانی ئـەمیر مەخسوس لەگەڵ ماژور هۆفمـان وشـەش سـەد سـواری کـەلوردا ڕاسـپێردراوین لـە بەرامبەر ڕوسەکاندا ڕاوەستن ونەیەڵن بەرەوپێـشەوە بـڕۆن. سـەبارەت بـە هـاتنی هێزی تازە بۆ ڕوسـەکانیش ووتـی پـێم وایـە هێـزی تازەیـان بـۆ نـەهاتووە ئەگـەر بهاتایە ئەم خەبەرە بە فەرماندەی ڕۆژهەڵات دەدرا وئەوانیش ئێمـەیان خەبـەردار دەکرد. دوای دوو ڕۆژ هـەواڵ گەیـشت کـە مارشـاڵ فـۆن در گلتـز پاشـا لـە بەغـدا کۆچـی دوایـی کـردووە. ئەڵمانـەکان بـۆ فـەوتی ئـەم سـەردارەیان یـەکجار مـەلول ودلگرانن.

شەڕی گارییەکان "عەرەبانەکان"

تێکڕا فکر وتـەلاش وهـەوڵی ئەڵمانـەکان لـەوەدا خەسـت بووبـووەوە کـە لـە بارودۆخی خراو وشڕی ئابڵۆقـەدراوەکانی جەنـەڕاڵ تاوزەنـدی ئینگلـیس لـە کوتـو ئـەلعیمارەدا ئاگـادار بـوون وئـەیانزانی قـوتی لایـەموتیان بۆماوەتـەوە وغـەیری خۆبەدەستەوەدانەوە شـتێکی تریـان بـۆ نەماوەتـەوە، بۆیـە دەیانویسـت بـە هـەر قیمەت وبەهایەك بووە تا لە توانا و وزەدا هەیە نەهێڵن ڕوسـەکان بـەرەو پێشەوە بڕۆن تا بارودۆخی کوت ئەلعیمارە یەکلایی دەبێتەوە. ئامادەیی ڕوسەکانیش هـەر بەو هۆیەوە بوو کە فشارێك بهێنن و یارمەتیەك بە ئابڵۆقەدراوەکان بگەیەنن.

کاپیتان چێرنەر دەیویست کـە خـۆی بـەرەو دایـچی کـە لـە چـوار فەرسـەخی کرماشاندا بوو بڕوات لە نزیکەوە بارودۆخی ڕوسەکان هەڵسەنگێنێت وئاگادار بێت، چونکە لەو باوەڕەدا بوو هـەرکاتێ ڕوسـەکان ویـستیان هێرشـی گـەورە بـۆ پاتـاق وقەسری شـیرین بکـەن بەشـێکی زۆری هێزەکـەیان لـەم هێڵـەوە بـەرەو (جـوانڕۆ) بجولێننەوە کە لەڕێی (گەورە ڕێی) وگۆرانەوە بەرەو زەهاو بڕۆن. من نەمهێڵا ئـەو کارە بکات و گوتم موسـەلم بـووە کـە هێـزی نـوێ بـۆ ڕوسـەکان گەیـشتووە ولـەم ڕۆژانەدا هێرش دەکەن، و ئەم جوڵانەوەیە بێ سوودە.

سەرەنجام کاپیتان چێرنەر لەگەڵ فەتح ئەلسوڵتانی کولیاییدا بەرەو (دایـچی) ڕۆیـشتن کـە لـە بـارودۆخی ڕوسـەکان ئاگـاداربن وئێـوارەی درەنـگ گەڕانـەوە. واڕێکـەوت لـە شـەوی هـەر ئـەو ڕۆژەدا ڕوسـەکان نەخـشەکەیان، کـە نەهێـشتن ونابودکردنی هێزی سەنجاویەکان بوو، ئەنجامیان دا. بەشـەو نزیکـەی سـێ هـەزار سواری پیادەیان جوڵاندەوە ولەڕێی کاشنبە وبیدگلـەوە گەردەنـەی (ملـەی ئـەمیر خان)یان داگیرکرد. سەرجەم سـەربازە پیادەکانیـان بـردە سـەر گەردنـەی مولـە وقلە کێو و قەڵای قازی.

سبەی لە خـەو هەڵسانین پاسـەوانەکان هـەواڵی پێـشەوە هـاتنی ڕوسـەکانیان هێنا. کاپیتان چێرنەرم ئاگادار کرد کە بە تێکڕا جەندرمە وتۆپ ومەتریلۆزەکەیەوە بکەوێتـە ڕێ. سـەرجەم سـوارانی سـەنجاوی وگـۆران وکولیـایی لـە گونـدی مـەلك حەسەندا کۆبوونەوە. سوڵتان ڕەزا قولی خانی (نمرە یەك) بە دووسەد جەندرمـەی پیادەوە وتۆپێکی شنیدەری کێوی ومەتریلۆزەکەیەوە هاتنە لامان.

سوارەکانمان هێرشیان دەست پێکرد وبەشێك لـە سـەنگەرەکانی شـاخەکەیان لەدەستی ڕوسەکان وەدەرهێنا. بـەمانا سـێیەکی کێـوی ممولوکـە کەوتـە دەسـتی ئێمـە ودوا سـێ یەکەکـەی تـری بەدەسـتی ئەوانـەوە مایـەوە. سـوارەکانمان کـە سـەنگەرەکانیان داگیردەکـرد جەندرمـەکان بـە فـەرمانی ڕەزا قـولی خـان هێلێکـی زنجیرەیی بەرگرییان دروست کرد وبەرەو سەنگەرە داگیرکراوەکان ڕۆیـشتن. ئێمـە پاشماوەی سوارەکانمان کردە دوو بەشەوە. چوار سەد سواری چالاکی سـەنجاوی بەرەو تەپـەی پـشت میلکـە وشـورئاوا نـارد بـەو ئامانجـەوە پەیوەنـدی ئـۆردووی ڕوسەکان لە گەڵ هەستەی سەرەکیاندا لە مایدەشت بپچڕێنین. من وسـالار زەفـەر پاشمـاوەی سـواری سـەنجاوی وگـۆران وکولیـایی لەگـەڵ مـەتریلۆز وتۆپـە شنیدەرەکەی سـولتان ڕەزا قـولی خانمـان لەگـەڵ خۆمانـدا بـرد وبـەرەو جەندرمـە وسوارەکانی خۆمان لە سەنگەرەکاندا ڕۆیشتین. لەبەشی بەرزاییـەکانی کێوەکـەوە کـە بەدەسـتی ڕوسـەکانەوە بـوو دایانمانەبـەر مـەتریلۆز. خۆمـان دا بەزەویـدا وهەرچۆنێ بوو توانرا بەبەرد وخۆڵ سـەنگەرمان بـۆ مـەتریلۆزەکان دروسـت کـرد. جەندرمـەکانیش لـەو سـەنگەرانەدا کەشـەو ڕوسـەکان کەنـدبوویان وسـوارەکانمان داگیریان کردبوو جێگیر بوون.

لـەم بەینـدا تەماشـامان کـرد سـێ عەرەبانـە بـە هێـستریکی زۆرەوە ئازوقـەو زەخـیرە بـۆ ڕوسـەکان دەبـەن نزیکـەی پـەنجا سـواریان لەگەڵدا بـوو بەشـێك لـە سوارەکانی ئێمە بەرەو عەرەبانەکان شالاویان هێنـا، لـەناکادا لـەلای ملـەی ئـەمیر خانەوە دەستە دەستە قـۆزاقی ڕوس بـە مـەتریلۆیز وغـەدارەوە هێرشـیان هێنایـە سـەر سـوارەکانمان جەندرمـەکان وسـوارەکان لـە سـەنگەرەکانیاندا و ئێمـەش لـە سەنگەرەکانمانەوە بەرەو ئەوان تەقەمان دامەزراند دایانمانە بەر ڕیـزی مـەتریلۆز. سوارە هێرشکەرەکان لەژێر دەستی ئێمەوە تێپەڕین وهێرشیان دەهێنـا. بـێ هـیچ زیادەڕەوی وگەزافێك سەد سوار لـە قۆزاقـەکان خۆیـان یـان ئەسـپەکانیان پێکـرا، لەگەڵ ئەمەشدا بـەرەو سـوارەکانمان کـە گەیـشتبوونە عەرەبانـەکان تاویـان دەدا وشالاویان دەهێنا تا خۆیان پێگەیاند.

لە دەشـتێکدا کـە درێـژی وپانیەکـەی نزیکـەی دوو هـەزار باڵێـك دەبـوو پیـاو وعەرەبانە کەوتنە سـەر یەکتریـدا و چـوار سـەعات ئـەم کوشـتارە بـەردەوام بـوو،

سەرەنجام ڕوسەکان بەشی زۆر گرنگی عەرەبانەکان وئازوقەکانیان ڕزگار کرد. چەندعەرەبانەیەك وچەند بار فیشەك کە باری قاتر وئۆلاخ کرابوون بووە دەستکەوتی سوارەکانمان.

هەروەك ئەو ڕۆژە ڕوسەکان زیانێکی زۆریان لێکەوت بەڵام لە حەقیقەت نابێ لابدەین ئەوپەڕی ئازایی ودلێرییان نواند. شەڕ تا نزیکەی خۆرئاوای خایاند. زیانیان لە ئەسپ وسەرباز لە حەوت سەد کەس کەمتر نەبوو. ئەوەی موسەلەمە جەنەڕاڵ باراتوف لە کرماشان ووتبووی کە لەو ڕۆژەدا ٤٠٠ قۆزاق کوژرابوون. ژمارەکانیان بە ئەندازەیەك زۆربوو کە تا چوار ڕۆژ زامیاریان بۆ خەستەخانەی کرماشان دەهێنا. ئەسپی کوژراو ئەوەندە زۆر بوو ئەگەر تا چەند مانگێك کەسێکی بێگانە لەوێوە تێپەڕیبێ وای بۆدەچوو کە خەڵکی ئەم ناوچەیە پیشە وپەلایان لەم دەشتەدا بچووکەدا فڕێداوە.

زیانی لەشکرەکەی ئێمە بەسەر یەکەوە بیست وهەشت کوژراو وچل زامداربوو کە کوژراوەکان شانزەیان سەنجاوی بوون.

کۆتایی بەرگری و پاشەکشێ

بەرگری دوو مانگ ونیوی ئێمە لەو ڕۆژەدا بەرەو کۆتایی دەڕۆیشت. هەر کە خۆر لە پشتی کێوەکە ئاوابوو وتیشکی هەتاو نەما سەربازە پیادەکانی ڕوس لەسەر شاخەکەوە بەشێوەیەکی ڕێك وپێك ومونەزەم هاتنە خوارەوە وبەفەرمانی ئەفسەرە سەرکردەکانیان دەستە دەستە پشت سەریەکتری هێرشیان هێنایە سەرمان. مەتریلۆزەکانیان بەردەوام وەك باران گولەیان دەبارانده سەرماندا. هەر کە تەنگیان پێهەڵچنین سوڵتان ڕەزا قولی خانی "نمرەیەك" تۆپ ومەتریلۆزەکە وجەمعێ جەندرمەی خۆیی بەجێهێڵاو هەڵهات. فەرمانم دا تۆپ ومەتریلۆزەکەیان بارکرد، ولە مەیدانی شەڕەکە دووریان خستەوە.

ساڵداتە ڕوسەکان لە پێشدا هێرشیان هێنایە سەرباڵی ڕاستمان کە گۆرانەکان وکولیاییەکان وبەشێك لە سەنجاوییەکانی گرتووە بەر وئەو باڵەیان تێکشکاند وسەنگەرەکانیان داگیر کردن. جەمعێکی زۆر لە شەڕکەرەکانمان لە سەنگەرەکاندا

کوژریان. له نێو کوژراوەکاندا مەحمود خان خوشکەزای قەنبەر سوڵتانی قـەڵخانی دەبینرا.

سالار زەفەر فەرماندەیی جەندرمە بێ فەرمانـدەکانی گرتـە ئەسـتۆ وفـەرمانی تەقەیانی پێدا.

ڕۆژ تاریك بووبوو کە سالّداتەکان بەرەو سەنگەرەکانی ئێمە دەهاتنە پێشەوە. دەستەی یەکەمیان زۆربەیان کوژران دەستەی دووەمیان بە سکەخشکێ ولـەناکادا بــەقیڕەو هوراکێــشانەوە هێرشــیان هێنــا وخۆیــان گەیانــدە ســەنگەرەکانمان. سەنگەرەکانمان چۆڵکردو نزیکـەی هـەزار پێیـەك بـەرەودوا پاشەکشێمان کـرد تـا بەتەواوی و شەو بەسەردا هات وتەقە ڕاوەستا. لەوێو ڕۆیـشتینەلای سـەردار ناسـر وکاپیتان چێرنەر کە لە گوندی مەلك حەسەندا بوون، بـە پێـچەوانەی بۆچـوونمەوە بینیم کە عەبدولعەلی خانی اللاهیـار خـانیش لەوێدایـە، بـۆم موسـەلەم بـوو کـە بـۆ فیتنە وفەساد هاتووە لە سەرکردەکانی گۆرانـەوە هـەواڵهاتبوو کـە پاسـەوانەکانی ئێمە ئیمرۆ غافڵگیر بوونە وئاگادار نەبوونە وڕوسەکان بـە هـەلیان زانیـووە وملـەی ئەمیرخانیان داگیر کردووە. ئێستاکە دەمانەوێ تۆڵە بسێنینەوەو دەستگایی تـۆپ ومەتریلۆزێکمان بۆ بنێـرە، کـە سـبەی زوو ئێمـە لـە دەسـتی ڕاسـتەو ئێـوەش لـە دەستی چەپەوە هێرش دەبەینە سەر قـەڵای قـازی وکێوەکـە لەدەسـت ڕوسـەکان وەدەردێنین. سەردار ناسر وکاپیتان چێرنەر وئەفسەرێکی پلەداری نەمساوی وسێ جەندرمەم لەگەڵ تۆپ ومەتریلۆزدا نارده هانایانەوە.

بڕیاروابوو هەر ئەو شەوە تێکڕا لـەو سـەنگەرانەی مـەلك حەسـەندا بمێنینـەوە وسبەی لەگەڵ خۆرهەڵاتدا هێرش بکەین. ئەو ڕۆژە تا سەعاتێك لە شەو تێپەڕی بە شـەڕ وپاشەکـشە تێمـان پەڕانـد. بەگـشتی خەسـتەو هـیلاك وبرسـی بـووین. بـە عەبدولعەلی خانمان گوت بە تۆپ وسـوارەکانتەوە لـە سـەنگەرەکاندا دامـەزرێن تـا ئێمە کەمێ پشوو دەدەین وخواردنێ دەخۆین. بێ ئەوەی بە قسەکەم گرنگی بدات نەڕۆیشت. بۆجاری دووەم پێم گوت ڕامەوەستە بە سوارەکانتەوە بۆ سەنگەرەکان بڕۆ. بە گاڵتەوە ووتی فیـشەکمان پـێ نیـە. ووتم ئێـوە ئیمـڕۆ شـەڕتان نـەکردووە وئێستایش شەوە ولەشەویشدا شەڕ نیە، ئێمەیش دوای یەك دوو سـەعات خـواردن وچاییمان خوارد دەگەڕێینەوە بۆ سەنگەرەکان. گوتی ئێمە ناڕۆین خۆتـان بـڕۆن.

به توورەییەوە ووتم زووکە برۆ. ووتی ئاغا بەهۆی تێکشکانی ئەمڕۆوە ڕەفتارت گۆڕاوە، دەڕۆی بۆ سەنگەر یا ناڕۆی کەیفی خۆتە، من بەم قسانە سەنگەر ناگرم. لەم یاغی بوونو گاڵتە پێکردنە یەکجار توورە بووم ولە ئانێکدا براکوژیەکانی وخیانەتەکانی پێشوویی وئیمڕۆی هاتە یادم. لولەی تفەنگەکەم بە دوو دەست گرت وکێشام بە تەپڵی سەریدا، ئەوەندە بە زەبر لێمدا پاشنگەی تفەنگەکە شکا وئەویش تلایەوە سەرزەوی ویەك دوو فیشەکی ماوزەرم تێ تەقاند وکوشتم.

سبەی لەگەڵ خۆرهەڵاتندا کە چاوەڕوانی دەنگی تفەنگ وتۆپ لە قەڵای قازییەوە بووین بە یەکجاری ئاگادارکراین کە لە پشت جەبهەی ئێمەوە پتر لە شەش هەزار سەربازی ڕوس لە للای خانەوە هاتوونەتە کەندم بان وکەبۆودخانی بێ نیشانەگیری بەبەردەم خۆیاندا تۆپ دەتەقێنن و بەرەو گوندەکان وماڵەکانی ئێمە دەڕۆنە پێشەوە. ئاشکرابوو عەبدولعەلی خان ڕێنمایی ودەلیلیان بوو، وبەم ئامانجەوە هاتبوو لەنێوان سەنجاویەکاندا دوو دەستەیی وفیتنەیەك بەرپا بکات، وجەمعێك لەگەڵ خۆیدا بۆ لای ڕوسەکان ببات بەڵام تەرمەکەی پێش ئەوەی بگاتە ئاواتەکەی گەیشتە ئۆردوگای ڕوسەکان.

نزیکەی پێنج سەد سواری ڕوس بەرەو ماڵی سەردار ناسر لە قەڵای بابان کە لە پێشەوەی ماڵەکانی تری ئێمەوە بوو دەچوونە پێشەوە وبەدوای یەکتریدا تۆپیان دەهاویشت بە جۆرێك تێکڕای دەشتەکەی داگرتبۆوە. چونکە لەلایەکەوە ماڵ ومناڵمان لە مەترسیدا دەبینی لەلایەکی ترەوە ئەمانبینی لە سێ لاوە ئابلۆقە دراوین. بۆ ڕزگارکردنی ژن ومناڵ و ئەو شت ومەکەی کە دەتوانرا هەڵی گرین فەرمانی پاشەکشە وحەرەکەت بەرەو قەڵاکانمان دەرکرد.

سەردار ناسر بەپەلە بەتاو بەسوارەکانیەوە بەری ڕوسەکانی گرت وپەیکێکی نارد کە ژن ومناڵەکانی بەپەلە بەرەو کێوی (بەنی– گەز) بگوێزنەوە.

سوارەکانی ڕوس لە گوندی (چگنی) کە لەنیو فەرسەخی ماڵی سەردار ناسردایە تووشی سوارەکانی ئەو دەبن. کەمێ تەقەو پێکدادان لەنێوانیاندا ڕوودەدات، ڕوسەکان هەر لەوێدا دەست لە پێشەوە چوونیان هەڵدەگرن چونکە ماڵەکەم یەك فەرسەخێ لە مەترسیەوە دوورتر بوولەپێشدا بۆ زانینی بارودۆخە جەندرمەکان وئەفسەرە ئێرانی وئەڵمانیەکان بۆ گوندی قلیج خانی ڕۆیشتم. چەند

سوارێکم بەپەلە ناردەوە بۆ ماڵ کە هەرچی ژن ومناڵەکان وئەوەی لە تواناادا هەیە لە شتومەکی ناوماڵەی سوك وبەهادار بەرەو شاخەکانی بەنی گەز وبەڵخان ببەن.
بەشێك لە سوارەکانی ڕوس لە لەشکرەکەیان جیابوونەوە وهاتنە شوێنێك کە بە پێنج ئیمام بەناوبانگە. بەدووربین تەماشام کرد کە تۆپێکی بیابانیان لە تەپەکانی پینج ئیمامدا دامەزراندووە. زۆری پێنەچوو کە قەڵای قلیج خانیان تۆپ باران کرد، بەڵام گولەکانیان نەدەگەیشتە قەڵاکە .

هەندێ لە جەندرمەکانی قلیج خانیمان جوڵاندەوە. من وکاپیتان چێرنەر بە مەتریلۆزەکەوە چووینە سەر تەپەی (قوباق تەپە)، کە بەرزترین تەپەکانی دەشتی سەنجاوی دەژمێردرا. روسەکانیش بە تۆپە بیابانیەکانیانەوە هاتنە قەڵای چقا ڕەزا، چەند گولە تۆپێکیان لەوێوەهاویشت. لەناکادا دەنگی تۆپە نەمساویەکەمانم لەدەوری قەڵای قازییەوە بیستمان سێ گولە تۆپی بەدوای یەکدا تەقاند، زۆری نەخایاند بێدەنگ بووەوە. دوایی ڕوون بووەوە کە تۆپەکەیان لەکاتی تەقاندندا لە جێگەکەی ترازاوە ولەیەکبوەتەوە وبەتەواوی زیانی بینیوە.
جەندرمەکان وقەڵخانیەکان لە تەختەوە بەرەو قەڵای قازی کە سەنگەری سەرەکی ڕوسەکان بوو هێرشیان هێنا بەڵام لەبەر موحکەمی وبتەوی سەنگەرەکانیان وزۆری هێزەکەیان ڕوسەکان سەردەکەون ونزیکەی شانزە کەس لە جەندرمەکان وچواردە لە قەڵخانیەکان دەکوژن وزامار دەکەن.

تا سێ سەعاتی بۆ خۆرئاوا مابوو لە گەڵ کاپیتان چێرنەردا لە "قەباق تەپە" مانەوە، لەوێوە بۆ سەردانی ماڵی سەردار ناسر ڕۆیشتم سەیرم کرد زۆربەی شت ومەکەکەیان لە شوێنەکانیاندا ماوەتەوە وسەردار خۆیشی بەپەلە ڕۆیشتووە کە قاتر بنێرێت وبارێکی تر لە شتومەکەکان بگوێزێتەوە.

ڕوسەکان سەرجەم خاڵەکانی دەوروبەری خۆیان کۆکردەوە ولە گوندی (چقالا)دا ئۆردویان دامەزراند.

لەوێوە هاتمە بەندار نزیکەی پەنجا بار قاتر شتومەکی ماڵەکەم کە بەجێمابوو سوارەکانی کولیایی وچەند سوارێکی موجاهید وسوارەکانی خۆم هەرچیان توانی لە پاشکۆی ئەسپەکانیاندا هەڵیان گرت. بەمەیشەوە نزیکەی بیست بار قاتر شت ومەکی ناوماڵ جگە لە چراو قاپ و قاچاغ ودەفری چینی وشتومەکی بلوری بە

جێمابوون. بینیم ئەگەر ڕوسەکان بگەنە ئەیرا ئەم دەفرە چینیانە دەبەن یان ماڵەکە تێکڕا دەسوتێنن. بۆیە بە ئامادەبوونی چێرنەر بەدار ئەوەی دەشکا شکاندم پاشماوەکانیشی فەرمانمدا بیسوتێنن.

نزیکەی یەك سەعات لە شەو تێپەڕیبوو گەیشتینە بەڵخان. ژن وماڵمان لەوێ بوون، شەومان هەر لەوێ بردە سەر. سبەی زوو پێویست بوو کۆچبکەین بۆ هەلور بڕۆین، چونکە هێستر و وڵاخی کافی بۆ کۆچکردنمان نەبوو، لەپێشەوە ماڵەکانی سەردار ناسر وسالار زەفەرمان نارد. کاپیتان چێرنەر لەوێوە بە سوارەکانی خۆیەوە وپاشماوەی جەندرمەکانیەوە بەرەو قەسری شیرین ڕۆیشتن. ویستی تۆپ ومەتریلۆزەکە لەگەڵ خۆیدا ببات نەمانهێڵا پلەدارێکی نەمساوی بە دوانزە سەربازەوە کە لە دەستەی مەتریلۆزدا بوون لای خۆمان هێڵامانەوە وموچەکانیان تا لەگەڵ ئێمەدا بوون لەلایەن ئێمەوە پێیان دەدرا. لەوێوە بەچەند سوارێکەوە بۆ ووردبوونەوە وسەیرکردن چووینە سەری کێوکە کە ڕووی کردۆتە دەشتی سەنجاوی.

لەشوێنێکدا کە بە (وێژەنگ سەر) بەناوبانگە، دوور بینم هەڵخست، بینیم ئۆردووی ڕوس لە چقالادا سەرگەرمی جوڵانەوە وحەرەکەتن لە پێش ئۆردووەکەوە سی سوارلە ناوەڕاستی جادەکەدا وسی سوار لەباڵی ڕاستەوە وسی سوار لەباڵی چەپەوە ڕێیان دەکرد لە پشتی سەری ئەوانەوە نزیکەی سەد سوارێك لە سێ بەشدا دەجوڵانەوە. پشت سەری ئەوانە سوارەی نیزام ولەپشتی سەری ئەوانیشەوە تۆپخانە ومەتریلۆز ڕێیان دەکرد. هەر تۆپێکی بیابانی هەشت ئەسپ ڕایان دەکێشا. لە پشت سەری هەموویانەوە پیادەی نیزام بە ڕیزی ڕێك وپێکەوە کەوتبوونە ڕێ. بتر لە دووسەد عەرەبانەی گەورە وبچووك ئازووقە وشت ومەکەکانیانی هەڵگرتبوو، سەرجەمی ئۆردووەکە بە بۆچوونی من بریتی بوون لە سێ هەزار سوار ودوو هەنگی پیادە کە کەمتر لە دوو هەزار سەربازێك دەبوون، بەسەر ئەمانەوە نزیکەی پێنج سەد سەرباز بەدوو بەشی تۆپخانە ومەتریلۆزەوە کە ئۆردوویەکی شەش هەزار نەفەری پێك هێنابوو، بەرەو جوانڕۆ دەڕۆیشتن، هەر لەوێوە بەرەو بەندارو دەوروبەری مایدەشت دووربینم هەڵخست نیشانەیێ لە ژیان وهات وچۆم نەدەبینی وەك ئەوەی ئەم دەڤەرە کە بە پیتترین دەڤەری کرماشانە

له ماوەیەکی دوورەوە خەڵکەکەی چۆڵی کردووە. دوای ئەم بینینە بە مەلولییەوە گەڕامەوە بۆ بەڵخان. نزیکەی عەسر ئەو قاترانەی شتومەکەکانی سەردار وسالاریان پێ بارکردبوون گەڕاننیانەوە. ماڵەکەمیشم بارکرد وبەرەو هەلور ڕۆیشتین.

هەر ئەو ڕۆژانەی کە ئێمە ماڵ وژیانی خۆمانمان بە جێدە هێڵاو خۆمان لە کێوەکاندا دەشاردەوە سوارەکانی ڕوس گوندی گەهوارە هەستەی فەرمانڕەوایی تایفەکانی گۆران، هەروا ماڵی ئاغا ڕۆستەم پیری تەریقەتی ئەو خەڵکە لە گوندی (توت شامی) ئاگر تێبەردەدەن، وهاتنە دەشتی (بیوەنیج) وهەروەهایش لەو ڕۆژەدا لەشکرەکەیان لە هێڵی سەرەکی جادەی کاروانسەراوە بەرەو هارون ئاوا (شائابادی) ئیمرۆکە ڕۆیشتن وبێوەستان خۆیان گەیاندە سەر میلی کرند کە هەستەی سەرەکی لەشکری عوسمانیەکان وجەندرمەکان لەوێدا بوون کە کەوتنە بەر شالاویان.

شەوکەت بەگ وجەندرمەکان بێئەوی زیانێکیان لێ بکەوێت پاشەکشێ دەکەن. هەروا هەر لەو ڕۆژەدا بوو کە مژدەی سەرکەوتنی کوت ئەلعیمارە وخۆبەدەستەوەدانەوەی جەنەڕاڵ تاوزەندی ئینگلیز بە سیانزە هەزار سەربازی ئینگلیزی وهیندییەوە بلاوکرایەوە، وبەم شێوەیە بەرگری دوو مانگ ونیوی سەنجاویەکان هەروەك ئەنجامەکەی شکان بوو، بەڵام لە حەقیقەتدا ئەنجامێکی پڕ لە شانازی هەبوو، ودەنگدانەوەیەکی چاکی لێکەوتەوە.

لە قەسری شیرین چی ڕوودەدات؟

لە تەواوی ئەو ماوەیەدا کە جەبهەی سەنجاوی تا چوار فەرسەخی کرماشان لەبەرامبەر ڕووسەکاندا بەرگری دەکرد، نیزام ئەلسەلتەنەی مافی وکۆچکردووەکان ودکتۆر ڕاسل وەزیر موختاری ئەڵمان و کۆلۆنێل پۆپی ئەڵمانی وفەوزی بەگ کارداری نیزامی باڵیۆزخانەی عوسمانی لە قەسری شیریندا بوون، ئەم شارۆچکە بچووکە کە لە بارودۆخی ئاساییدا پتر لە دوو یان سێ هەزار کەسێك تێیدا ناژی ئێستاکە میوانداری زیاتر لە پێنج شەش هەزار کۆچکردووە.

باوکم بەوپەڕی تەلاشەوە دەکۆشیا پێویستیەکانی ئەم جەمعییەتە گەورە وبێ سەر و سامانە دابین بکات. نوێنەرانی ئەنجومەنی میلی وسەرکردەکانی کۆچکردووەکان لەبەر نەبوونی شتومەك وپارەو پول ونالەباری بارودۆخەکەیان وتاریکی ئایندەیان هەموو ڕۆژێك کۆدەبوونەوە وبێ ئەنجام دانوستانیان دەکرد. گفتوگۆکانیان لەلایەکەوە بریتی بوو لە ئەو گلەیی وگازاندەیە کە لە ئەڵمان وعوسمانیەکان هەیانبوو کە ئاوڕێك بەلای ئێراندا ناکەنەوە و بەو بەڵێنەی کە گەیاندنی یارمەتی وکۆمەك بە ئێرانیەکان کارێکیان ئەنجام نەداوە. لەلایەکی ترەوە سەبارەت بە چۆنیەتی بەستنی گرێبەستە نیزامی وڕامیارییەکان لەگەڵ ئەڵمانەکان وعوسمانیەکاندا.

بێ گومان هەموو کۆچکردووەکان کەسایەتیە وەتەنشتیمانیە ورووەبەئایینو وبەغیرەتوموجاهید بوون. بەڵام ئەمانە کەسانێك بوون کە جێ پێیەکیان لە وولاتدا بۆ نەماوەتەوە وگەیشتوونەتە دوا خاڵی سنووری وڵاتەکەیان وهێزی لەشکری وتوانای داراییان نەماوە. وئەمانە چۆن دەتوانن گرێبەست واژو بکەن وچی توانایەکی دانوستانیان هەبێت سەبارەت بە مەرجەکانی ئەو گرێبەستانە.

ئەم سەرلێشێواویە وئەم ناتەوانییە ونائومیدییە لە پێش بردنی کارەکاندا دڵ ودەروونی کۆچکردووەکانی لاوازکردبوو وئەوانی سەبارەت بەیەکتری ڕەشبینو ئاڵۆز وگرژ وناڕازی کردبوو.

ئاساییە یەکەمین کەس کە ئامانجی ئەم گومان وڕەخنەیە بوو نیزام ئەلسەلتەنەبوو کە لە سەرووی حکومەتدا بوو، لێپرسراو وکاربەدەست دەژمێردرا، ناڕەزایی کەم کەم لە شێوەی دانوستانەکانی نێو مەجلیسەکاندا تێپەڕی وشەونامە وبەخشنامە و بەیانییە ودەسیسەکاری جێی گرتەوە.

مەوزوعی دانوستانەکان پتر سەبارەت بە بێ توانایی نیزام ئەلسەلتەنەلە بەهێزکردن وبەڕێوەبردن و وزە بەخشین بە هێزێکی بەرگری نیزامی لە ئێرانیەکان دەسوڕایەوە. زۆربەی ئێرانیەکان کەوتبوونە ئەو بیرەوە کە کەسایەتیەکی شۆرشگێڕ وئازا وکارزان لە کاروباری نیزامیدا وەك یەفرەم خان پەیدابکەن کە جەبهەی نیزامی بەرگری میللی بخەنە ئەستۆی.

لە ئەنجامی ئەو نامە ونامەنیگارییەدا کە کرابوو حەیدەرخانی عەمو ئۆغلی هەڵدەبژێرن کە پێشینەیەکی درێژی هەبوو لە ڕووداوەکانی مەشروتیەتی ئێراندا، ئێستاکە بە پلەی سوڵتانی لە لەشکری عوسمانیدا خزمەتی دەکرد.

خاوەنی ئەم بیرۆکەیە بتر محەمەد ڕەزای مساوات ومیرزا تاهیری تەنگابنی ونوێنەرانی ئەنجومەنی نوێنەران وئەبوالقاسم خانی بەختیاریوکۆلۆنێل محەمەد تەقیٚ خانی پسیان وسوڵتان ئەکبەر میرزا وسەرۆکی سوارەی نادری بوون، کە تێکڕا لەگەڵ سەمسام ئەلمەمالیکی باوکمدا مەیانەیەکی چاکیان هەبوو، وئەویشیان هاوبیری خۆیان کردبوو. ئەوان بیٚ ئاگاداری نیزام ئەلسەلتەنەنامەیەك بۆ جەنەڕاڵ فۆن در گلتز پاشا فەرماندەی گشتی جەبهەی خۆرهەلات دەنوسن وداخوزی دەکە ن کە ئاوڕێك لە جەبهەی ئێران بداتەوە وگرنگیەکی زۆرتری بدرێتیٚ و داخوازی لیٚ دەکەن.

لە ئێرانیەکان خۆیان هێزێکی بەرگری پێویست بەرامبەر دووژمنانی هاوبەشیان دامەزرێنێت، ساز وبەرگ وسایلی کافی بخرێتە ژێر دەستمانەوە وپێشنیاز دەکەن کە حەیدەر خانی عەمو ئۆغلی بۆ بەڕێوەبردنی ئەم هێزە بگوێزرێتەوە بۆ ئێران. نامەکە بە کۆلۆنێل پۆپ دەدەن کە بیگەیەنێتە شوێنی خۆی. چونکە کۆلۆنێل دەیزانی کە دەوڵەتی ئەڵمان توانای دروستکردن ودامەزراندن وتەجهیزی هێزێکی وەهای نیە نامەکەی دابەدەستی نیزام ئەلسەلتەنەوە. نیزام ئەلسەلتەنەئەم نامەیەی بە دەسیسەیەك دژ بە خۆی ژمارد، بەڵام چونەکە ئیمزای باوکمیشی لەژێری نامەکەدا دەبینی وئەویش لەو قۆناغەدا پێویستیەکی تەواوی بە سەنجاویەکان هەبوو نەچووە قوڵیو بنەڕەتی ڕووداوەکەوە و زۆر لێی نەکۆڵییەوە، تەنها لە باوکم گلەیی کردبوو چۆن بیٚ ئەوەی ئەو ئاگادار بکات ئەو کارەی کردووە. باوکمیش بۆی ڕوون کردبووەوە کە ئەم کارەی ئەوان دژی ئەو وەك فەرمانڕەوای حکومەت نەبووە.

کردەوەیەکی تر هەر لەو کاتەدا کەوتەڕوو دەسیسەی کوشتنی نیزام ئەلسەلتەنەبوو کە شۆڕشگێڕانێکی ناڕازی وەك حوسەین خان لەلە وئیحسانو للا خان وکەریمی دەواتگەری تێدا بەشدار بووبوون، ئەنجامەکەی هەندێکیان زیندانی ودوورخستنەوەی لیٚ کەوتەوە.

کاتێ کە دەستەی دووەم لـە کۆچکردووەکان لـە ڕێـی بروجـەرد ولوڕسـتانەو دەگەنە قەسـری شـیرین کـەمی مـاڵ وخـانگ و جێـی نیـشتەجێبوون وگیروگرفتـی ئازووقەنـەبوون دوو دەسـتەیی دەخاتـە نێوانیانـەوە. ئەمانـە پاشمـاوەی یـەك ئۆردووی چوار پێنج هەزار کەسێك بوون کە بریتی بوو لـە هـەنگێکی جەندرمـە بـە فەرماندەیی ماژور حەبیبوڵلا خان وموجاهیدینەکانی سەردار موحیی ومیرزا کـەریم خانی برای وسوارەکانی ئەمیر حیشمەتی تەبرێزی ونیـزام ئەلـسولتان وجەمعیـەتی ماشـاللا خـان ونایـب حوسـەین کاشـانی و سـوارەکانی سـەردار سـولەتی بەختیاریوسالار ئەعزەم کوڕی سەردار ئەسعەد وبەهادور ئەلسەلتەنە برازای ئەمیر موفەخەم وسالار مەنسور کوڕی سالار زەفـەر وسـەردار موعـەزەم کـوڕی ئـەمیر موفەخەم کە لە سـەرجەمی ئەمانـە تـەنها هـەزاروپێنج سـەد کەسـێك گەیـشتبووە قەسری شیرین. ڕەهبەرانی ڕامیارییان سلێمان مـیرزا وسـەید حەسـەنی مـودەریس وسەید موحەمەد سادقی تەباتەبایی ومیرزا سلێمان خانی مەیکـەدە بـوون. مـسیو شونمان کونسوڵی پێشووی ئەڵمانیش لە کرماشـان لەگەڵیانـدا بـوو. ئـەم لەشـکرە لـەنێو چـوار لـەنگی بەختیارییـەوە تێدەپـەڕێ ودەگاتـە خـوڕەم ئـاوا. لـەوێوە سەرکردەکانی لەشـکر خەبـەر دەدەنـە پیـاوان وسـەرۆکی عێلـی پـیران پیرانوەنـد وداخـوازیی یارمـەتییان لێ دەکـەن. پیرانوەندییـەکان هـەروەك بـەڵێنی یارمـەتیان پێدابوون هێرش دەبەنە سەریان ودوو شـەو بەشـەڕ ولەیەکدان لـە خـوڕەم ئـاوادا دەمێننەوە. تا ناچار لە نـەزەر عـەلی خـانی ئـەمرایی دەپاڕێنـەوە ئـەویش لەگـەڵ هەموو دڵگرانیەکدا کە سەبارەت بە نیزام ئەلـسەلتەنەهەبووی دەچێتە هانایانـەوە وجوانمەردانە وپیاوانە بانگهێشتیان بۆ ماڵی خۆی دەکات وچەند ڕۆژێك خزمـەتیان دەکـات ودوایـی خـۆیی لەگەڵیانـدا دەکەوێتـەڕێ، تـا کۆتـایی خـاکی لوڕسـتان لـە گەڵیاندا دەڕوات. لەوێوە شونمان پێنج هەزار تومانی بۆ ڕەوانە دەکـات بـەڵام ئـەو بەوپەڕی ئەدەبەوە پێنج هەزار تومانەکەی بـۆ دەنێرێتـەوە. دەڵێـت ئێـوە میـوانم بوونە چۆن ئەم رسوایی وعارە دەهێنمـە سـەر خۆمـدا کـە پولوپـارەی میوانـداری لەئێوە وەربگرم.

بە گەیشتنیانە قەسری شیرین دوو دەستەیی وجیـاوازی وقسە بەزۆرانـدان لـە نێـوان ئـەوان و نیـزام ئەلـسەلتەنەدا ولەگـەڵ نوێنـەرانی ئەنجومـەنی نوێنەرانـدا

گەرمتر دەبێت. بەلام پێشەوەچوونی ڕوسەکان وپێویستی چۆلکردنی قەسری شیرین وکۆچکردنیان بۆ بەغدا بە هەموو ئەم گفتوگۆیانە کۆتایی دینیت[1].

---

[1] ڕاستکەرەوەی ئەم یاداشتانە بە پێویستی دەزانێ هەندێ لەو دادوەریانەی کە لەلایەن هەندێ لە ئاگادارترین سەرکردەکانی کۆچکردووەکان کە لە یاداشتەکانیاندا سەبارەت بە ڕاوەستان وخەباتی سەنجاوییەکان لەبەرامبەر ڕوسەکان وهەول و کۆششی خوالێخۆشبوو شێر محەمەد خانی سەمسام ئەلمەمالیك سەبارەت بەو خزمەت ومیوانداریەی کە سەباەت بە کۆچکردووەکان کردوویەتی، لەیرادا کورتەیەك بنووسێ:

أ- خوالێخۆشبوو حاجی یەحیای میرزای دەولەت ئابادی لە بەرگی سێیەمی "حیات یحیی"دا "تهران کتابخانه ابن سینا، ۱۳۳۰، لاپەرە ۳٤۱- ۳٤۳" سەبارەت بە شکستی جەبهەی کرماشان لەبەرامبەر ڕوسەکاندا دەلێ: "کۆلۆنێل پۆپ پاشماوەی لەشکری عوسمانی لەنێوان هارون ئاباد وکرنددا ڕاوەستان بۆ کۆکردنەوەی هێز لەبەرامبەر ڕوسەکاندا هەندێ لە شتومەکی جەندرمەی داپێیان، بەلام نەیانتوانی لەوێدا خۆیان ڕاگرن چونکە بارودۆخی دەرونییان یەکجار خەراو ودارماوبوو وئازووقەیەك کە بەشیان بکات نەیانبوو. سەرئەنجام ئەوانیش هاتنە (کرند) وکەم کەم لەماوەی دووسێ ڕۆژێکدا پاشماوەی لەشکرەکە کەدواکەوتبوون بەهەرجۆرێ بوو خۆیان گەیاندە کرند و وادەهاتە بەرچاو کە چەند ڕۆژێك لە کرنددا بمێننەوە تا بارودۆخی دەروونیان چاك دەبێتەوە ولەش وبەدەنیان خۆی دەگرێتەوە، بەلام وادەرنەچوو. یەکەم لەبەرئەوەی دوای شەڕەکەی چەند مانگ پێشی حوسەین ڕەووف بەگی عوسمانی لەگەل خەلکی کرنددا وتالان کردنیان، خەلکەکەی ئەوپەڕی پەرێشان کردبوو ولە تەنگانەیەکی دژوار وسەختدا بوون وئازووقەیەك دەست نەدەکەوت کە بەشی هەمووان بکات .

دووەم عەلی مورادخانی ئیحتیشام ئەلمەمالیك پیرە پیاوی هەشتا سالەی برای مەلیك نیازخان کە لە بەرگی دوومی ئەم بیرەوەرییەدا ئاماژەم بە ناوەکەی کردووە، کە ئێستاکە حوکمڕانی کرندە ومرۆڤێکی بەدخوو بێ هۆشە ونیزام ئەلسەلتەنەشی خۆشناوێ. عەلی موراد خان نەیدەویست بە ڕزگاریخوازەکان ڕێبدات تا بێنە نێو شاری کرندەوە، بەلام نەیدەتوانی دەست بێنێتە ڕێیان ومالە بچووکەکانی کرند پڕ بوو لە چەند هەزار سوار وپیادە. وئازووقە دەگمەن بووبوو، وبەهاکەی چەندی بوو ئەوەندەی تر چووبووە سەری. جگەلەمە دە ڕۆژێکی نەخایاند کە ڕوسەکان نزیك کرند بوونەوە وکاری مانەوەیان پێچیدە ودژوار بوو. ڕۆژی بیست ودووەمی ڕەبیعی دووەم بەگشتی بڕیاری کۆچکردنمان دا، ئەو ڕۆژە کە ئاشکرابوو شار بەجێدەهێلین خەلکی شار و سوارەکانی عێلاتەکان دەستمان کردە تەقەکردن. دەنگی گوللەکان لە دەوروبەری کێوەکانی کرنددا دەنگی دەدایەوە، وات دەزانی کە مەیدانی شەڕە.

هەرچۆن بێ تا عەسری ئەو ڕۆژە کرند بە یەکجاری چۆڵبوو وخەڵکی ئەوێ چاوەڕوانی لەشکری ڕوس بوون. لەشکری عوسمانیش لە کرند پاشەکشەیان کرد، لە سورخەدیزە جێگیر بوون. ڕوسەکانیش لە کرند بەولاوە نەهاتن، ئەگەر بهاتانایە لەشکری عوسمانی نەیدەتوانی بیانوەستێنن ولەبەرامبەریاندا ڕاوەستێت، چونکە ئامادەگی ڕوسەکان زۆر چاك بوو وهێزی جەندرمە یارمەتیەکیان پێنەدەگەیشت.چونکە بارودۆخی دەروونییان خراو و نزم بوو وهیلاکی وخەستەیی سەرباری شکستەکەیان بووبوو.

لەم بارودۆخەدا جەندرمەکان وسوارە وپیادەی نادری بە فەلاکەتێکی زۆرەوە، بە ئەسپە زامارەکانیانەوە وسەربازانی پیادەی پێ خاوسەوە وسکێکی برسی وبەتاڵەوە بە هەڵسان وکەوتنەوە خۆیان گەیاندە قەسری شیرین. وجەمعێك لەوانە لە ڕێگادا بەفەلاکەتەوە گیانیان لەدەست دا بەم شێوەیە قەسری شیرین بووە شوێنی جێگیر بوونی گشتی کە لەفەسلێکی تایبەتیدا باس دەکرێت.

لەیرادا پێویستە بنوسم بۆ چی ڕوسەکان لە کرند تێنەپەڕین؟ وئامانجی سەرەکیان چی بوو؟ بەلام بۆچی تێنەپەڕین، بەدوو بەڵگە وهۆ:لەپەك دەدەریتەوە

یەکەم: لەشکری سەنجاوی کە بریتی بوو لە سوارەکانی سەنجاوی وگۆران وبەسەرکردایەتی سەرکردە ئازاکانی سەنجاوی وڕەشید ئەلسەلتەنە وکەسانی تر لەگەڵ بەشێك لە جەندرمەکاندا بەشتومەك وئازووقەی کافیەوە بەسەرکردایەتی کاپیتان سون سون ئەڵمانی (ڕاستەکەی سویدییە) بەرپرسی ناوچەی قروە بوون، دوای شکستی کرماشان بە ڕەشادەتێکی هۆشیارانەوە بێ ئەوی هیچ جۆرە زیانێکیان لێ بکەوێت، یاوەك کەمتەرخەمیەك بنوێنن پاشەکشەیان کرد وخۆیان گەیاند (مایدەشت) ناوچەی سەنجاوی.

سەنجاوییەکان بۆ بەرگری لەبەرامبەر ڕوسەکاندا ئامادەبوون. ڕوسەکان لە بوونی ئەم لەشکرە دوو سێ هەزار نەفەرە کە زۆربەیان سواری سەنجاوی بوون یەکجار پەرێشان وپەژارە بووبوون، نەیاندەتوانی لەشکرێکی وەها بخەنە پشت گوێ وفەرامۆشی بکەن وتێپەڕن بەسەریاندا ولەکرند زیاتر بڕۆنە پێشەوە وپێشڕەوی بکەن. پێویستە لەو باوەڕەدا بین هەرچی لەمەودوا ڕوویداوە نەهێڵراوە لەشکری ڕوس بەرەو پێشەوە بڕوات یا خەباتێك یان ململانێیەك لەم مەیدانەدا ڕوویدا بێت شانازییەکەی بۆ سەرکردەکانی سەنجاوی دەگەڕێتەوە، وئەگەر ئەو بەشە جەندرمەیە لەگەڵ سەنجاویەکاندا نەبوونایە ئەوانە ئەو جەسارەت وئازاییەیان لەباردا دەبو کە لەبەرامبەر لەشکری مەزنی ڕوسدا پایەداری بکەن وڕاوەستن.

ئەگەر ئەم لەشکرەیش وەکو لەشکرەکانی تر پەرت وبلاو دەبوونەوە و بێگومان ڕوسەکان کۆسپێکیان لەسەر ڕێگادا نەدەبینی بۆئەوەی بگەنە مەقسەد وئامانجە گرنگەکانیان. بەلام مەقسەدی گرنگی ڕوسەکان کە ئەم ڕوداوانەی لێکەوتەوە نەیانتوانی پێی بگەن وئەنجامی

بدەن، ئەویش گەیشتنە لەشکری ئینگلیس بوو کە لە کوت ئەلعیمارەدا ئابلۆقەدرابوون، تا پێکەوە بەغدا داگیر بکەن. وەکو بیسترا فەرماندەی لەشکری ڕوسەکان ئەم مژدەیەی بە تەلوگراف دابووە لەشکرە ئابلۆقەدراوەکەی ئینگلیس لە کوت ئەلعیمارەدا.

ب- هەروا سەبارەت بە ڕەفتاری شێر محەمەد خانی سەمسام ئەلمەمالیك دەنووسێ (لاپەڕەکانی ٣٤٦- ٣٤٧): قەسری شیرین بوە مەرکەزی لەشکرە میللی یەکان بەلام بە کۆمەڵێ دڵتەنگی ومەلولیەوە، چونکە دوای قەسری شیرین لە خاکی نیشتمانەکەمان زەوییەك نامێنێتەوە چونکە لەوێوە بەچەند میلێ خاکی عوسمانی دەست پێدەکات.

تا لە کرماشاندا بووین مەرکەزیەت وگرنگی ئەو شارە تەنها ئومێدێك دەژمێردرا، چونکە بەشێك لە لوڕستان وسەرجەم کوردستان لەژێر دەستماندا بوو، ئومێدیان وابوو کە دوای هاتنی وەرزی بەهار وتوانەوەی بەفر وسەهۆڵەکان کرانەوەی ڕێگا وبانەکان وسایلی بەرگری چاکتر لەبەرامبەر دوژمندا بڕەخسێنن، وزۆری پێناچێت کرماشان پەیوەندی لەگەڵ تەهراندا بەرقەرار دەکات. ئێستاکە ئەم ڕێی ئومێدە بەسترا. لە سوچێکی قەسری شیریندا دەبێت چاوەڕوان بین کە لەشکری عوسمانی بێتە هانامانەوە دووبارە بمانگەڕێنێتەوە کرماشان.

هەیهات.. هەیهات شارۆچکەی قەسری شیرین حکومەتەکەی بەدەستی شێرخانی سەمسام ئەلمەمالیکی سەنجاوییەوەیە. شێرخان پیاوێکی تەمەن حەفتا ساڵەیە، دیمەنێکی جوان وмووی سەر وریشی سپی یە، تووێڵێکی پان وچاوو برۆی پڕ وگەورەیە. ئاسەواری ڕاستی وسەداقەت تێکەڵاو بە کەمێك هەیبەت لە چارەو ڕوویدا نومایان ودەردەکەوێت. جل وبەرگی کوردی دەکاتە بەر، کڵاوێکی بەلەواودروست کراو دەکاتە سەر، مشکییەکی ئاوریشمی ڕەش وسپی پێچداوە بە دەروبەری سەریدا. لە تەلارێکی بچووکدا کە پەیوەندی بە قەڵای مەسعودییەوە کە لە بەناو ئاسەوارەکانی جەوامێری ئەحمەدوەند (هەمەوەند) نیشتەجێیە. سەرکردایەتی ئەم شارۆچکەیە وعێلی نەجیبی سەنجاوی بە ئەستۆی ئەوەوەیە. شێرخان پیاوێکی عاقڵ وبەتەدبیر وتاڕادەیەکیش ئاگاداری باروودۆخی چەرخەکەیشە، ئازموونە زۆرەکەی وا دەنوێنێ کە زانیارییە زانستیەکانی بەڕەوادەبینێ و سەرجەم پیاوێکی ژیر وبەفامە.

شێرخان هەروەك لە فەسڵی پێشوودا باسم کرد چەند کوڕێکی شایستە وکارامە وهەڵکەوتووی هەیە قاسم خان سەردار ناسر کە کوڕە گەورەیەتی کە بەتەواوی لە باوکی دەچێت جگە لەوەی قاسم خان لاوە، ئەو پیرە، قاسم خان مووی سەری ڕەشە وباوکی مووی سەری سپیە. کوڕی دووەمی عەلی ئەکبەر خان سەردار موقتەدر کە بە هۆشمەندی وتەدبیر ودانایی وشەهامەت وکارامەیی لەنێو عێلات وعەشایەری سەرسنووردا، بەڵکو سەرجەم دەڤەری خۆرئاوادا بەناوبانگە. کوڕی سێیەمی حوسەین خان سالار زەفەر کە لاوێکی دیمەن جوان، ئاسەواری ئازایی ودلێری ودانایی لە ڕووخساریدا دەردەکەوێ.

شێرخان سامانەکەی لەنێوان کوڕەکانیدا دابەشکردووە. دەڵێت وام کرد بزانم وەرەسەکانم لە دوای خۆم چۆن ئەم میراتە دەخۆن لە ژیانمدا ئەگەر باش خواردیان دوعای خەیریان بۆ دەکەم و لە ڕەفتار وکرداریان خۆشحاڵ دەبم وئەگەر خراو خواردیان ئامۆژگاریان یا ئەدەبیان دەکەم.

شێر خان بە پێچەوانەی عەلی موراد خانی کرندی کۆچکردووەکان و ئەوانەی هاتبوونە قەسری شیرین بە ڕوویەکی کراوە وباوەشێکی والآوە وپان وپۆڕەوە خزمەتیانی لێدەکردن. وبەشێك لە ماڵەکەی خۆیی بۆ سەرکردایەتی لەشکرەکە ونیشتەجێبوونی نیزام ئەلسەلتەنە تەرخان کردبوو، وجەمعیەتە زۆرەکەی کۆچکردووەکانی لە ماڵە بچووکەکانی قەسری شیریندا بە هەر شێوەیەك بوو جێ کردەوە. بەگوێرەی ئازووقە وخاروباری پێویستی فەراهەم کرد. بێوەستان ئەم پیاوە بەتەمەنداچووەی عێلاتی ئێرانیە، خولەکێك لە خزمەت وبەرپرسیاریەتیەکەیدا درێغی نەکرد ولە کۆبوونەوەی جەمعیەتی چەند هەزار کەسی لەیەك جیاواز کە لەنێوانیاندا ئەمیر وباڵوێز و وەزیر ونوێنەرانی میللەت وسەرکردەکانی عەشایر وپیاوماقوڵانی شار و ڕێزدارانی فراوان دەبینرا تەنگ حەوسەڵە نەدەبوو دەم وچاوی نەدەدا بەیەکدا ولە هەموو توانا ویارمەتیەك کە لەتوانایدا هەبوو کۆتایی نەدەکرد.

ج- هەروا سەبارەت بە نیگەرانی وناڕەحەتی وزویری لە نیزام ئەلسەلتەنە وبانگهێشت لە حەیدەر خانی عمو ئۆغلی بەم جۆرە دەنوسێت (لاپەڕەکانی ٣٥٣- ٣٥٤): تەنها یەك دووکەس لە نوێنەرانی دیمکراتەکان وهەندێ لە لاوەکان کە چووبوونە نێو کۆمیتەی بەرگری میللی یەوە، بەناوی کۆمیتەوە چەند کردەوەیەکیان کرد وئەو جوڵانەوە لە ژێرەوە دژی نیزام ئەلسەلتەنە بوو. بەگشتی لەو بڕوادابوون کە حەیدەر خانی عەمو ئۆغلو کە لەپێشدا لەنێو موجاهیدینە دیمکراتەکاندا بوو، ئێستاکە لە بەغدایە و کەسایەتیەکی بێ باك وئازا وکار ڕاپەڕێنە لە بەرپرسان داخوازی بکرێت کە کاروباری شەڕ ونیزامی بە ئەو ڕاسپێرن، سەرئەنجام ئەو بخەنە شوێنەکەی نیزام ئەلسەلتەنە.

دەیانویست حەیدەرخان لە بەغداوە لەلایەن فون گلتز پاشا فەرماندەیی گشتی ڕۆژئاوا یارمەتی وتوانایی نیزامی ودەسەڵاتی تەواوی پێ بسپێردرێت وبەو تواناوە بێتە ئێران وڕۆحێکی نوێ ببەخشێتە بەرگری میلییەوە وبێ گوێدان وتێبینی بە ڕوس وئینگلیس و بە پێچەوانەوەی ڕەفتاری نیزام ئەلسەلتەنەوە بجوڵێتەوە.

نوسەر زیانی ئەم کردەوەمە بۆ ئەو ئاغایانەی کە ئەمایانە دەویست ڕوون کردەوە بەڵام لە بیروبۆچوونەکەیان دەستمان هەڵنەگرت بێ ئەوەی من بزانم داخوازییەکیان نووسیبوو بۆ فون گلتز پاشا و چوار کەس، سەمسام ئەلمەمالیکی سەنجاوی ئەبو ئەلقاسم خانی بەختیاری موحەمەد تەقیٔ خانی سەرهەنگی جەندرمە وئەکبەر میرزای سوڵتان سەرکردەی سوارەی نادری، داخوازیە ناوبراوەکەیان بۆ کۆلۆنێل پۆپ ڕەوانە کردبوو کە بیگەیەنێتە

سەرگەردانی وکۆچی دوایی باوکم

بەردەوامی بەرگریمان لەبەرامبەر ڕوسەکاندا دوو ئەنجامی گەورە وسەرەکی لێکەوتەوە. یەکەمیان بۆ سەرجەم جەبهەی خۆرهەلات، بەتایبەت بۆ ئەڵمانەکان وعوسمانیەکان هەلی ڕەخساند کە دوور لە مەترسی پێشەوە چوونی ڕوسەکان شەڕو ئابلۆقەی کوت ئەلعیمارە بە ئەنجام بگەیەنن. ئێمەشی یارمەتیدا کە ئەو زوستانە سەخت ودژوار وعەبووسەی ئەو ساڵە تێپەڕێنین وبگەینە مانگی نیسانی ساڵێکی تر کە هەوا گەرمو دڵخۆشکەر وزەوی لەوەڕگاکان لە سەوزی ودەغڵ وداندا پۆشان بوون.

بە نزیکبوونەوەی ڕوسەکان لە قەسری شیرین وچۆڵبوونی لە داروەدەستەی نیزام ئەلسەلتەنەوکۆچکردووەکان، باوکم وسلێمان خانی سالار مو قتەدری برازام پاسەوانی سنووری قەلا سەوزی، بۆخۆیان خێوەت ووەسایل وپێویستیەکانی کۆچ ئامادە دەکەن ودەڕۆنە نێو تایفەکانی سەنجاوییەوە کە بۆ گەرمەسێر هاتبوون کە هەوارگەی کوێستانیان بوو، بەتەواوی لە گەڕانەوەدا بوون بۆ جێو هەوارگە کوێستانیەکان. سەرجەم عێلەکە لەم کاتەدا لە زەهاودا کۆبووبوونەوە، لەڕۆژێکدا لە پشت تەنگەوەبەرە ومێرگ حەسار وبزمیر ئاوا کۆچدەکەن.

دەستی فون گلتز پاشا، کۆلونێل پۆپیش بیّ دواکەوتن ناردبووی بۆ نیزام ئەلسەلتەنە. نیزام ئەلسەلتەنەیش لەم کردەوە یەکجار زویر وناڕەحەت وقارس و نیگەران بووبوو، ولەو کەسانەی ئەم کارەیان کردبوو کەوتە گومانەوە، بەتایبەتی لە سەمسام ئەلمەمالیك کۆڵایەوە بۆچ ئەم سکاڵایەی واژو کردووە؟ ئەو لە وەڵامدا ووتبووی هەندیّ لە نوێنەران داخوازییان لێم کرد کە ئەم سکاڵایە واژو بکەم. نیزام ئەلسەلتەنە زانی کە ئاغای سەید موحەمەد ڕەزای مساوات کە لە کۆمیتەی بەرگری میللیدا وپارتی دیمکراتدایە پێش هاتنی لەشکرەکە لە سەرکردەکان بوو، لەوان زیاتر لەپێشەوەبوو ئەم سکاڵایەی ئامادەکردووە وئەم کەسایەتییانەی ڕازی کردووە ئیمزای بکەن.

بەڵام سیاسەتی نیزام ئەلسەلتەنە سەبارەت بە بێگانەکان لە قەسری شیریندا بەم شێوەیەبوو: هەر کە گەیشتە قەسری شیرین زانی لەمەودوا سەروکاری لەگەڵ لەشکری عوسمانیەکاندا یە، خاوەن پلەکانی ئەڵمان نەخشێکیان نەماوەتەوە، فەوزی بەگ سەرکردەی لەشکری عوسمانیەکانی کردە خۆی ولەسەر خوان وسفرەکەی میوانی دەکرد وزەد وبەندێکی بتەوی لەگەڵیدا بەستبوو. لەحەقیقەتدا لای ئەڵمانەکانی بەردا وخۆی خستە باوەشی عوسمانیەکانەوە.(لاپەڕە: ٣٥٥)

ئێمەیش بە ماڵی خزمەتکارەکانمانەوە لە هـەلورەوە بـەرەو کێوەکـانی دالاهـۆ دەڕۆیشتین ولـەنێو جەنگەڵـە پـڕ لـە دار بـەڕووەکان لـە شـوێنێکدا کـە بـە شـوێل بەناوبانگە نیشتەجێبووین.

لـەوێوە هــەواڵیان هێنــا کــە ڕوســەکان لــە پــشتمانەوە بــەرەو پــێش دەڕۆن وهەموومان سواربووین و لە بەرامبەریاندا ڕاوەستاین. ئاشـکرابوو کەنزیکـەی سـەد سوارێك دەبوون کە ڕێگایـان وونکردبـوو وگەیـشتبوونە کـەناری ڕووبـاری زەمکـان بەڵام کە چاویان بە کۆچی عێلاتەکان کەوت هەر لەو ڕێگەیەوە گەڕانەوە.

لەم جۆرە شەڕ وپێکدانـەدا لەگـەڵ عێلاتەکانـدا ڕوسـەکان ئەگـەر بیانتوانیایـە لاوەکانیان بیٚ هۆ دەکوشت شتومەك ودەواریان بە مەتریلۆز پارچە پارچە دەکرد، یاوەك ئاگریان تێبەردەدا. ئەگەر هەلیان بەدەسـت بهێنایـە لـە دەسـت درێـژی بـۆ ژنان کۆتایی و درێغیان نەدەکرد. بەڵام لەنێو عێلی گۆران وسـەنجاویدا نـەیانتوانی دەست درێژی ناموسی بکەن چونکە هەرکاتیٚ لەنێوان ئەم دوو عێلەوە تێدەپـەڕین زیـانێکی قورسـیان لیٚ دەکـەوت. زیـانیٚ کـە لەشـکری ڕوس لـە ڕۆژئـاوادا لـەم دوو عێلەی بینی باوەڕناکەم لە هیچ شوێنێکی تری ئێراندا بینیبێتیان.

شەوی سبەی کە ماڵمان لە شویل بوو سەمـسام ئەلمـەمالیك وسـالار موقتـەدر وهاوڕێکانیشیان گەیشتنە ئەویٚ وهاتنە لامان بـاوکم مـژدەی دا کـە عوسمانیـەکان کوتیان داگیرکردووە وهـەموو ئابلۆقـەدراوەکانیان بـەدیل گرتـووە وبێگومـان بـەم زووانە، بۆ بەرهەڵستی ڕوسەکان دێنە نێو ئێرانەوە.

نزیکەی بیست ڕۆژمان لەگەڵ سەرجەم عێلەکەماندا لە ناوچەکانی گەرمەسێری گۆرانەکانـدا تێپەڕانـد. دزەکـانی قـەڵخانی شـەوانە حەشـریان دەکـرد. دووجـار گەڕاینەوە بۆ هەلور، لەوێوە عیلەکە بڵاوەیان لیٚ کرد وزۆربـەیان بـەرەو مایدەشـت بۆ سەر ئاو وخاك وژیانیان دەگەڕانەوە.

دوای پاشەکـشیٚ وپــەنابردن بــە کێوەکــان مەنـسور خــانی اللاهیــار خــانی سەنجاوی ئامۆزای عەبدولعەلی خانی کوژراو کە خۆیـشی یـەکیٚ لـە هـەڵهاتووەکانی کۆکوژیــەکانی بنەماڵەکــەی بــوو، دەڕواتــە لای ڕوســەکان ونــەنگ و ڕســوایی خزمـەتکارییان دەخاتـە ئەسـتۆی خـۆیی وسـیٚ سـەد سـواری ڕوس لەگـەڵ خۆیـدا دەهێنێتـە قـەڵا چـۆڵکراوەکانی ئێمـە و قـەڵاکانی بابـان وبەنـدار وقلـیج خـانی بـە

تەواوی دەسووتێنێ وباغ وبێشەکان لە بنجەوە هەڵدەکەنن. ڕوسەکان بە عەرەبانە درەخت ودارەکانی جەنگەڵ وباغەکان باردەکەن، وهەر بەو دارانەبوو هەموو پردەکانی جادەی نێوان کرماشان وقەسری شیرینیان دروست کرد.

لە هەلور نزیکەی پێنج سەد بنەماڵەیەك لە خزمەتکارەکانمان لامان مانەوە پاشماوەکانیان لەگەڵ عێلدا بەرەو بەنی گەز وبەڵخان ڕۆیشتن وهەر لە ڕێگای ئەو مەنسور خانەوە لە ڕوسەکان تامینیان وەرگرت وبۆ مایدەشت گەڕانەوە.

تازە لە هەلوردا جێگیر بووبووین خەبەر هاورەکان هەواڵیان بڵاوکردەوە کە دووبارە جەمعێ لە ڕوسەکان ڕویان کردووەتە بەندار ودەیانەوێ هێرش بکەنە سەرمان. ئەو شەوە کەش وهەوا و هەوری بوو، وبارانی بەهاری نم نم دەباری وهەورە تریشقە دەنگی دەدایەوە، وئاسمان بە چەخماخەی ئاسمانییەوە لەم شوێن وئەو شوێن ڕۆشن دەبووەوە. هەندێ لەوانەی لە دەوروبەرماندا بوون وەکوئەوەی بەرپرسی ترس و وەحشەت بڵاوکردنەوە بوون ئاماژەیان بە بڵێسەی چەخماخەکان دەکرد ونیشانیان دەدا ودەیانووت ڕوسەکانن کە دەوروبەریان ئابلۆقە داوە.

تاسبەی تفەنگ بەدەست وئەسپ زینولەقاوکرا و ئامادە ماینەوە. لەگەڵ براکاندا بڕیارماندا ئەگەر هات وڕوسەکان هێرشیان هێناوە سەرمان تا توانامان هەیە شەڕ دەکەین ، وئەگەر تەنگیان پێهەڵچنین ماڵەکان جێدەهێڵین وژنەکانمان دەخەینە پاشکۆکانمانەوە لە جەنگەڵەکاندا خۆمان دەشارینەوە وئەگەر ڕێگەی هەڵهاتنمان لێ بەسترا ئەوکاتە ژنەکانمان بە دەستی خۆمان دەکوژین و تادەمی مەرگ شەڕ دەکەین تا دەگوژرێین.

شازادە محەمەد باقر میرزای دەوڵەت داد باوکی هاوسەرانی سەردار ناسر ومن کە بە ژن وماڵەوە لە ماڵی ئێمەدا بوون تا خۆرهەڵاتن نەخەوت. ویاداشتەکانی خۆیی کە بۆ نووسینی ڕۆمانێ نووسیبووی بەتەواوی سووتاندی هەروا هەندێ لە خزمەتکارە ترسنۆکەکان بێ سەروپیکان شەوانە هەڵهاتبوون.

سبەی کە لە خەوی بەیانی هەڵساین لەجێی بیگرە ودەریمەکەی ڕوسەکان هەتاوێکی درەخشان ودڵکەرەوەی بەهاری ودەنگی ناسکی دڵۆپەی تاڤگەکان ودەنگی بولبول وپەلەوەرەکانمان هاتە بەرگوێ. شایعەچیەکان شەوانە هەر بەو

شێوەیە مەحو و لەنێوچوون، بە ئاسوودەیی وڕەحەتی کۆچمان کردو چووینە خاك وناوچەی تایفەکانی باوەجانی وقۆبایی، لە شوێنێکدا بە میراوا بەناوبانگە، لەوێدا نیشتەجێ بووین.

سەرکردەکانی ئەو تایفانە محەمەد بەگ کە بە میر ئەسعەد بەناوبانگە محەمەد تەقیێ بەگی ئەمیر ئەلعەشایر ومحەمەد سالح بەگ هاتنە لامان بۆ پیرۆزبایی هەوارگەی تازەمان. دوای چەند ڕۆژێك لەوێوە بەرەو سەراب برد زنجیر کۆچمان کرد. ولە نزیك کانی ئاوەکانیدا نیشتەجێبووین دەوارەکانمان هەڵدا. هەر کە ئارامی وئاسایشێکمان بە خۆوەبینی کەم کەم خزمەتکارە هەڵهاتوو وخۆشاردووەکان گەڕانەوە ولە نزیك ماڵەکانی ئێمەدا دەواریان هەڵدا وبە درێژایی دۆڵەکە ولە کەناری جەنگەڵەکەدا بە مەودای نزیکەی یەك فەرسەخ نیوە ئۆردوویەك پێکهات.

دربردوزنجیر وەرزی بەندی هاوین کە هاتە پێشەوە نەخۆشی باوکم کە لە دەڕۆژ لەمەوپێشەوە تووشی سکچوون بووبوو سەخت تربوو. بەپەلە پیاومان ڕوانەی کرماشان بۆ لای دۆستەکانمان کرد. ودکتۆر حەبیب کە پزیشکێکی لاوی بەناوبانگ بوو، بانگهێشتمان کرد. بەداخەوە نە ڕوسەکان خۆیان بەڵکو دەس ودائیرەکانیان کە ئیدیعای خزمەتکاریان دەکەن، لەوانە حاجی ناسر ئەلسەلتەنەی تەبرێزی کە نازناوی فەرمانڕەوای کرماشانی لەخۆی نابوو نەیانهێڵابوو بۆلامان بێت. لەم کاتەدا بەهۆی سەید حەسەنی ئۆجاق وموعازید ئەلمولکەوە تامینی کە بۆ شازادە محەمەد باقر میرزا گەیشت ئەو بەرەو کرماشان کەوتەڕێ، بەو هیواوە هەرچی زووتر پزیشکێکمان بۆ ڕەوانە بکات.

حاڵی تەندروستی باوکم بێ دەرمان وخزمەتگوزاری پزیشکی لەو شاخەدا ڕۆژ بەڕۆژ خراوتر دەبوو، فەرمووی کە بۆ قەڵای خدامروەت خانی برای وماڵی محەمەد عەلی خانی برازای بیگوێزینەوە، بەڵکو پزیشکێ زووتر بە هانایەوە بگات.

تەخت ڕەوانێك کە دەخرێتە سەرشانەوە کە بە کوردی پێی دەڵێن تەرم بۆمان دروست کرد وخستمانە ڕێی. لەنیوەی ڕێدا دەوارێك کە بۆ ئیسراحەت و ویساندنی هەڵدرابوو دامان نا. فەرمانیدا دەوارەکە چۆڵبکەن، تەنها سەردار ناسر ومن وسالار

زەفەر نەبێ کەس لەوێدا نەمێنێتەوە. دوایی وەسیەتەکەی بۆ ئێمە، سێ براکە، بەم جۆرە فەرموو:

هەرگیز لەگەڵ یەکتریدا دووڕوویی ونیفاق مەکەن، زۆربەی بنەماڵەکەمان دووڕوویی لەنێویانی بردووە ونابودیانی کردووە. ئاگاداربن ژن وخزمەتکارەکان لە یەکتری زویرتان نەکات وناخۆشی بخاتە نێوانتانەوە. خەڵکی سەنجاوی پارچەیەك لە لەش وگیانی ئێمەن، لەگەڵیاندا میهرەبان وخۆشڕوو وخۆشڕەفتار وچاو ودڵ پاك بن. ڕێی وەتەنپەرستییەك کە گرتووتانەتە بەر ڕێگایەکی ڕاست وشەرافەتمەندانەیە نکوڵی لێمەکەنو ولێی دوورمەبنەوە، وهەرگیز ئامادەی خزمەتی بێگانە مەبن. لەگەڵ دەوڵەتی ئێراندا هەرکێ حوکمڕان بێ وهەر مەسلەك وڕێگایەکی هەبێت دوژمنی مەکەن بەم. ژیانی عێلایەتی و کۆچەرایەتییە کە ئێمە وە هەمانە نابیت دژایەتی لەگەڵ بکەدنی دژایەتی دەوڵەتدا دژایەتی ئێران وئێرانیەتە ویاغیگەری دەژمێردرێت. وهەرکاتێ حکومەت لەگەڵتاندا خراو جوڵایەو بکۆشن ئەو ناخۆشیە بەرتەرەف بکەن. لەکاتێکدا کە وەزع زۆر خراو دەبێت وڕۆیشتنی یەکێ لە ئێوە بۆتاران یا کرماشان پێویست بکات عەلی ئەکبەر خان لەنێو عێلدا بمێنێتەوە ویەکێکی ترتان بڕۆن. دوای من قاسم خان نەك برا گەورەتانە بەڵکو لەجێی باوکتانە، خەیری بۆ بخوازن وپەیڕەوی لێ بکەن. عەلی ئەکبەر مایەی شانازی وئومێدمانە، حەسادەتی پێمەوەن. حوسەین برا بچووکەکەتان خۆشتان بووێ، هەرچی ماڵ وشتومەکی ماڵمە دەیدەمە ئەو وبۆئەوی جێدەهێڵم.

* * * * *

نزیکەی خۆرئاوا سەرلەنوێ کەوتینە ڕێ، تا سەرەتای خاکی سەنجاوی لەگەڵیا بووین. لەوێوە هەرسێکمان ماچمان کرد وخواحافیزیمان لێ کرد. چوار سەعات لەشەو تێپەڕیبوو کەیشتبووە ماڵێ محەمەد عەلی خان. شەربانوخانمی خوشکەزای دەست دەکاتە خزمەتی.

ڕوسەکان کە دەبیسن حاجی ناسر ئەلسەلتەنە نەیهێڵاوە پزیشکێك بڕوا بۆ لای تووڕە دەبن وبەپەلە پزیشکێك بۆ قەڵای خدا مروەت خان دەنێرن، بەڵام مەخابن پزیشکەکە کاتێك دەگات ئەو چەند سەعات پێش لە کاتێکدا کە ناوی

حوسەین ئیمامی خۆشەویست و دوکوڕە خۆشەویستەکەی بەسەر زمانیەوە بوو، کۆچی دوایی دەکات وتەرمەکەی دەبەنە نیلاوەرە ولەلای گۆڕی براکانی خوسرەو خان وخدا مروەت خان، دەینێژن.

دوای ڕۆژێك هەواڵێ دڵتەزێنی فەوتی باوکمان پێگەیشت. چوون لەگەڵ ڕوسەکاندا لە شەڕدا ولە شاخ وکێوەکاندا خۆمان شاردبۆوە ڕەسمی پرسەکەمان بۆ کاتێکی تر دانا وشیوەن کردنی ژنانمان قەدەغەکرد وپیاوەکان جل وبەرکی ڕەش نەکەنە بەر. بەڵام ئەم فاجیعەیە نەك گەورەترین موسیبەت بوو بۆ سەنجاویەکان بەڵکو زیانێکی گەورەبوو کە لە هەموو ڕۆژئاوای ئێران وهەمو نیشتمان پەرەستانی ئێران کەوت.

خەبەرەکە کە دەگاتە بەغدا کۆچکردووەکان وئێرانیەکان مەجلیسێکی پرسە وخەتم بەرپا دەکەن، کە سەرجەم کۆچکردووەکان و پلەدارەکانی تورك وئەڵمانی وپیاوماقوڵانی بەغدا تێیدا بەشداری دەکەن.

نیزام ئەلسەڵەنە قسەدەکات ولەزمنی پیاهەڵدانی ئەو خوا لێخۆشبووەدا دەڵێ: داخی من پتر لەو لایەنەوەیە کە یەکێتی عێلی سەنجاوی دوای ئەو تێکبچێت. قەوام ئەلعولەمای کرماشانی سوپاسی ئامادەبووان دەکات، لەوەڵامدا دەڵێت جەنابی نیزام ئەلسەلتەنەنیگەرانی وناڕەحەتی خۆیی سەبارەت بە ئایندەی عێلی سەنجاوی نیشان دا. پێویستە عەرزتان بکەم سەمسام ئەلمەمالیك کۆچی دوایی کرد بەڵام لەجێی خۆیدا سێ سەمسام ئەلمەمالیکی تری بەجێهێڵاوە، موسەلەمە عێلەکە چاکتر وبەهێزتر لە پێشوو دەپارێزن ودەیبەنە ڕێگەوە بەشەرەف وشانازییەوە بە خزمەتە نیشتمانیەکانی شێرخان درێژەدەدەن.

خۆشی دوای ناخۆشی

لەم ڕۆژانەدا ئێمە یەکێ لە سەختترین ودژوارترین ڕۆژەکانی ژیانمان تێدەپەڕاند. جگە لە زیانی گەورە ولەبیرنەچووەوەی فەوتی باوك کە سەرمایەی عیزەت وسەربەرزی عێل بوو وئاسانکەری گیروگرفتەکانمان لە سەرجەم ڕۆژ وقۆناغە سەختەکاندا، سەرەڕای ئەمە لەلایەن مادی وئاسایش وئەمنیەتی ناوخۆیەتیەوە لە گیروگرفت وچەڵەمەدا بووین. لەماوەی دوومانگ ونیو ڕاوەستان

وپایـەداری لـە بەرامبـەر ڕوسـەکاندا دینـاریْ یارمـەتی مـالّی لەلایـەن نیـزام ئەلـسەلتەنەوئەلّمانەکانەوە نەگەیـشتە دەسـتمان. تێکـڕا مـەخارج وسـەرفیاتی ئۆردوویەکی چەند هەزار نەفەری موجاهیدەکانی عێـل وجەندرمـەکان لـە ئەسـتۆی ئێمە سیْ براکەدا بوو. کە بەپێی بڕیارێك کە بە کۆلۆنێل پۆپمان دابوو لـە گیرفـانی خۆمان سەرفمان دەکرد لەم بوارەدا نزیکەی سەد هەزار تومان قەرزدار بووبووین.

چـۆلکردنی قـەلاّکان وبـەجێهێلانیان وتـالاّنکردنی شـتومەکی قـورس وقـابیلی شکاندنی مالّەکانمان وسوتانی قەلاّکان وبڕینی باغ وبێشەکانمان لەلایەن ڕوسـەکان وهاودەستمانەوە، زیـانێکی مـەزن بـوو کـە لـە ئێمـە کـەوت کـە بـە ئاسـانی جێـی نەدەکرایـەوە وقـەرەبوو نـەدەکرا. لەلایـەکی تـرەوە دەربـەدەری لـە کێوەکانـدا ودوورکەوتنەوە لە تایفە ودۆستە سەرەکیەکان وپەیڕەوانان ومەترسی بەردەوام لە ڕوسەکان ودووری لە کەس وکار وحەوانەوەمان لەنێو عێلاتی تردا کە لە پایداری و وەفادارییان دلّنیـا نـەبووین و دەرگیری شـەوانە لەگـەلّ دز وجەردەکانـدا، ئێمـەی خستبووە بارودۆخێکی پڕ لە نیگەرانی وناڕەحەتییەوە وپێویست بوو هەمیـشە لـە ئامادەییدا بین.

ئەم هـەموو کارەسـات وگێروگرفتانـە دوشـت تاڕادەیـەك سـووکی دەکـردەوە. یەکەمیان لەکاتی کۆچکردن وچۆلّکردنی مالّەکانماندا مەڕومالّەتەکـەمان بەدەسـتی شوانەکانەوە لەنێو تایفە گەرمیانیەکاندا بوو و ولەم بارەوە زیانێکمان لیْ نەکەوت، بۆیە گۆشت وماست وشـیر وپـەنیر بـە فراوانـی لەدەسـت ڕەسمانـدا بـوو. شـتێکی تـریش کـاتیْ کـە سـەنجاویمان جێهـێلاّ وەرزی دژواری زوسـانمان گوزەرانـدبوو، ولەناوەڕاستی مانگەکانی بەهاردا بووین کە دەشت وکێو سەوزە وعەلەف ودەغـەل داپۆشیبوو. سەوزی دەشتەکان ومیوەکانی جەنگەلّ وبێشەکان وەك قەزوان مازوو ئالوبالوی کێویی وبستەی کێوی وبەرو خـۆی لـە خۆیـدا خـۆراك ونیعمـەت وهێزێـك دەژمێردرا بۆ دابین کردنی خۆراکی خۆمان و ئەو بنەمالاّنەی لەگەلّ ئێمـەدا بـوون. لەگەلّ خۆماندا ئەوەی لەتوانادا بوو ڕۆن وبرنج وخورمـا وشـتی ترمـان هـەلّگرتبوو وهەمان بوو. لە کەمی چەند شتێك وەك شەکەر وچاو نەوت لە زەحمەتدا بووین.

ڕۆژێك لە یەکێك لـە کۆبونەوەکانمانـدا لەسـەر ئـەم کـەمبوون ونەقـسە تێکـڕا بڕیارماندا کە چای خواردن لە بەرنامەماندا لابەرین. کەمی نـەوتمان بـە سـواتندنی

دار ودرەخت قەرەبوو کردەوە. لەگەڵ ئەمەیشدا لە نائەمنی ونا ئارامی شوێنەکە وسەبارەت بە دوا ڕۆژمان نیگەران وناڕەحەت بووین.

هاوین هاتە پێشەوە وئازووقەیەك کە هەمان بوو ڕوو لە کەم بوون دەچوو. وەرزی دەرەوی خەلە ومەحسولاتی نوێ نزیك دەبۆوە. بەڵام لەبەر ئامادەبوونی ڕوسەکان لە دێهاتەکانی مایدەشتدا وکینەوڕکی دوژمنەکانمان وهاودەستەکانیان، ڕێگر بوو کە بتوانین سەربەخۆ یا لەڕێی ئیجارکەرەکانەوە مەحسول وبەروبوومەکانمان کۆبکەینەوە وئازووقەی دواڕۆژمان دابین بکەین.

چەند ڕۆژێك بوو لەدوورەوە دەنگی تۆپی شەڕی ڕوسەکان وتورکەکان دەبیسترا و وادەزانرا کە لە مەودای دە فەرسەخێکەوە ئەودەنگە دەبیسیت. بیستمان کە مەیدانی شەڕ لە کێوی "قەش قەهە"دایە و تورکەکان لە حاڵەتێکی بەرگریدان. بەڵام لەلایەن ئەڵمانەکان وکۆچکردووەکانەوە هەواڵمان پێگەیشت کە عەلی ئیحسان بەگ بە هێزێکی کافیەوە بۆ ڕاوەستاندنی پێشڕەوی ڕوسەکان بوەتە بەرپرسی جەبهەی ئێران.

بۆئەوەی لە جێ وشوێنی ناوچەکەمان نزیك بینەوە سوود وەرگرتن لە دۆستی وهاوڕێیەتی سەردار ڕەشید وحەمیدە خانمی هاوسەری شایستەی، بۆ بەدر ئاوای ڕەوانسەر گوێزامانەوە. سەردار ڕەشید بۆ فاتیحە خوێندنی باوکم هاتە ماڵمان. هەواڵی ڕوسەکانمان لێپرسی، ووتی نەخۆشخانەکەیان بەرەو سنوور گوێزاوەتەوە و نزیکەی سێ هەزار کەسیان لە کرماشان ودەوروبەریدا ماونەتەوە ودووسەد وپەنجا کەسێکیان لە دوئابی للای خانی سەنجاویدان.

دوای دوو ڕۆژێك بۆ بینینی سەردار ڕەشید ڕۆیشتین. ئەم هاتوچۆیانە ڕوسەکانی خستە مەترسییەوە. نزیکەی پێنج سەد سوارێك بە فەرماندەیی بالکنیك "بیچرا خوف"ی قەفقازی کە لای ئەوان خاوەن پلەیەکی گەورەبوو، جوڵاندیانەوە وهاتنە گوندی "تەپەلوری" سەنجاوی.

مەنسور خانی للایخانی وجەهانبەخش خانی زەرغامو ئەلسەلتەنەی گۆران بە سوارەکانیانەوە ڕۆیشتنە لای بیچرا خوف. بەزۆر دووسەد کەسی سەنجاوییان لەگەڵ خۆیاندا هاودەست کردبوو و بڕیاری هێرش بۆ سەر ئێمە و سەردار ڕەشیدیان دابوو. بڕیارماندا سەردار ڕەشید لە شوێنێکدا کە بە بروارین بەناوبانگە

سەنگەر بگرێت وئێمـەش مـسکێن ئـاوا پتـەو وموحکـەم بکـەین. ڕوسـەکان بـەرەو پێشەوە هاتن وتەپەی ورم ئاوا (خوڕەم ئاوا)یان کردە شوێنی ئۆردووەکەیان.

لـەنێوان ڕوسـەکان وچـەکدارەکانی سـەردار ڕەشـیددا شـەڕ دەسـتی پێکـرد، سوارەو پیادەی سەردار ڕەشید شکستیان هێنا، سـەید ڕەحمـەتوللا نـاویٚ وچـەند سـوارێکی تـر کـوژران. هـەواڵمان زانـی ئـەو خـەریکی چـۆڵکردنی ڕەوانـسەرە، لەسەنجاویەکانی نێو لەشکری ڕوس چـەند کەسێکیان بـە نهێنیـەوە هاتنـە لامـان هەواڵیان هێنا ڕوسەکان چوار تۆپی بیابانیان ڕووکردۆتە ئۆردووگاکەتان، ئێمەش پێشقراولێن و دەیانەویٚ سبەی زوو بەرەو ئێوە هێرش بکـەن. ئێمـەش مانـەوەمان لەو شوینەدا ودەرگیری ولەیەکدان لەگـەلٚ سـەنجاویەکاندا لەبەرژەوەنـدی خۆمـان نەدەزانی فەرمانماندا کە ماڵەکانمان سەرلەنویٚ بەرەو" بـرد زنجـیر" بگوێزینـەوە، وشەو ئۆردووەکەمان چۆڵکرد.

بـەیانی زوو ڕوسـەکان چـوار گوللـە تۆپیـان بـەرەو شـوێنە چـۆڵکراوەکەی ئۆردوگاکەمان هاویشت. سەردار ڕەشیدیش ڕەوانسەری چۆڵکرد، ڕوسەکان بـەرەو ئەولا ڕۆیشتن و ئـەو شـوێنەیان تۆپبـاران کـرد، سـەرجەم گونـد وبەناوماڵـەکانیان سووتاند.

چەند ڕۆژێك بەسەر گەڕانەوەماندا بۆ برد زەنجیر تێنەپەڕیبوو لەلایەن ڕەشـید ئەلـسەلتەنە وقەنبـەر سـوڵتانی گۆرانـەوە هـەواڵیٚ گەیـشت کـە تورکـەکان بـە فەرمانـدەیی عـەلی ئیحـسان بـەگ ڕوسـەکانیان تێکـشاندووە وخانـەقینیان داگـیر کردووە وبەپەلە بەرەو ئێران دێن. ڕەشید ئەلسەلتەنە نووسیبووی کە من خۆم بۆ پشکنینی ئەم مەسئەلەیە دەڕۆم، هەر هەواڵیٚ هەبوو پێتانی دەگەیەنم.

دوای دوو ڕۆژ لە قەنبەر سوڵتانەوە نامەیەك گەیشت کـە حـاجی عـارف بـەگی قوماندان لەلایەن دەوڵـەتی عوسمانیـەوە هـەڵگری خەلعـەت ودیارییـە بـۆ سـەردار ناسر هاتۆتە ماڵی ئێمـە وبـەرەو مـاڵی ئێـوە دەچێت. ئێمـەش لەبـەر ڕێزلێنـانی خەلعەتەکـە سـالار زەفـەرمان لەگـەلٚ هەنـدیٚ سـواری تـردا نـاردە مـاڵی قەنبـەر سـوڵتان. دوای چــەند ڕۆژێــك لەگــەلٚ یــاوەر حــاجی عارفــدا گەڕانــەوە. دیاریوخەلعەتەکە بریتی بوو لە کاتژمێرێکی ئاڵتون کە بە جەواهیر ڕازابووەوە، ئەم دیاریـە پـێش پاشەکـشیٚ بڕیـاروابوو بنێردرێت بـۆ سەمـسام ئەلمـەمالیك، بـەهۆی

فەوتی ئەو خوالێخۆشبووەوە خەلیل پاشا فەرماندەی گشتی هێزەکانی عوسمانی لە خۆرهەڵاتدا نامەیەکی پرسەیی بۆ سەردار ناسر نووسیبوو و کاتژمێرەکەشی بۆ ڕەوانە کردبوو. عەلی ئیحسان پاشایش یاوەر حاجی عارف بەگی کردبووە هەڵگری ئەم خلعەت ودیارییە.

حاجی عارف وسالار زەفەر گەیشتنە نیو فەرسەخی ماڵەکانمان سەردار ناسر ومن وئەمیر ئەسعەدی باوەجانی، بە سوارێکی زۆرەوە چووینە پێشوازییەوە. حاجی عارف لەلایەن دەوڵەتی تورکەوە و تێکڕا خاوەن پلەکان وکاربەدەستانی ئەم کارەساتە دڵتەزێنەی کە بەسەر سەنجاویدا هاتبوو ئەویش فەوتی خوالێخۆشبوو سەمسام ئەلمەمالیك بوو، پرسە وسەرخۆشی کرد. دوایی سەعاتەکەی لەگەڵ فەرمانێکدا پێشکەشی سەردار ناسرکرد.

سالار زەفەرلەکاتی گەڕانەوەدا لەماڵێ قەنبەر سوڵتانی قەڵخانی، سلێمان ناوێ کە بە (سلك) بەناوبانگە کە خزمەتکار ولە سوارەکانی سەردارناسر بوو و لەوێ جێدەهێڵێ کە هەرکاتێ ڕەشید ئەلسەلتەنە لەلای عەلی ئیحسان بەگەوە گەڕایەوە هەر هەواڵێك هەبێت زووتر بیگەیەنێتە ئێمە.

هەروەك لەم کاتەدا لەشکرێکی ڕوسەکان هێشتا لە ناوچەی جوانڕۆدا بوون لە پشتی سەرمانەوە دامەزرابوون.

حاجی عارف سوور بوو لەسەرئەوەی کە بێ گوێدان بە ئەوانە بەرەو مایدەشت وجەبهەی سەرەکی کرماشان بڕۆین، بەڵام پەلەمان لەم کارەدا دوور لە بەرژەوەندیمان دەزانی، چونکە ڕێی تێدەچوو کە ئەوان هێرش بهێننە سەر ماڵەکانمان، لەکاتێکدا ئێمە بڕوا وموتمانەی تەواومان بە دۆستی و وەفاداری باوەجانیەکان نەبوو.

چەند ڕۆژێکی خایاند تا سلێمان گەڕایەوە نامەیەکی لە عەلی ئیحسان پاشاوە بۆ حاجی عارف بەگ هاوردبوو. پێی ڕاگەیاندبوو کە تورکەکان هێرشیان هێناوەتە سەر پاتاق وسەرمیل وکرند، تا حەوت ڕۆژی تر لەشکری ئیسلامی، کرماشان لە پیسی ڕوسەکان پاك دەکاتەوە. ڕەشید ئەلسەلتەنە خۆیشی نامەیەکی بۆ ئێمە نووسیبوو کە قەڵخانیەکان لەگەڵ چەکدارەکانی سەفەر خاندا لەسەر کێوەکانی پاتاقەوە هێرش دەکەنە سەر ڕوسەکان.

ئێمەش هەموو سوارەکانمان کۆکردەوە ولەڕێی ئەمیر ئاوا وهەلور وگەردنەی ئەحمەد خانەوە بەرەو مایدەشت کەوتینەڕێ. کە گەیشتینە بەندار قەڵای سووتاو وباغی بڕاو وبێشەی خراوی خۆمم بینی بەڵام بچووکترین گرنگیم بە ئەوە نەدا. بەتاو بەرەو دەوروبەری زەند هەر شوێنی پێشووی شەڕەکانمان لەگەڵ ڕوسەکاندا، ڕۆیشتین.

عێل وخەڵکی سەنجاوی لە دەشتی مایدەشت لە هێرشی کتوپڕ ولەناکای ئێمەدا غافڵگیر وترسیان لێ نیشتبوو، بەڵام زۆری نەخایاند ترسەکەیان بەرتەرەف بوو. لەماوەی یەك ڕۆژدا پتر لە هەزار ودوو سەد سوار لە گوندی زەندهەردا کۆبوونەوە. ئۆردووی ڕوسەکان لە جوانرۆدا هەر کە خەبەری جوڵانەوەی ئێمە دەبیسن بەپەلە بەرەو گەندمیان و دوو ئاو ودایچی پاشەکشێ دەکەن.

جەهانبەخش خان زەرغامو ئەلسەلتەنەی گۆران ومەنسور خانی سەنجاوی کە لەگەڵیاندا بوون دەکەونە چارەسەری خۆیان.

ڕۆژی دوایی لەگەڵ خۆرهەڵاتندا بەرەو کاروانسەرای مایدەشت هێرشمان هێنا، لەکاتێکدا هێشتانە پاشماوەی لەشکری ڕوس لە "زویریدا" بەرگریان دەکرد، دەرگیری ئێمە لەگەڵ لەشکرە بێ سەروبەرەکەیاندا لە کاروانسەرادا دەستی پێکرد.

ڕوسەکان ناچار بوون بەپەلە زویر وچوار زەوەر چۆڵبکەن. نزیکەی نیوەڕۆ سەرەتای لەشکری عوسمانی بێ شەڕ بەشکۆیەکەوە وخۆنیشاندانێکی جوانەوە گەیشتنە دەشتی مایدەشت. پیادە نیزام بەریزی ڕێك وپێکەوە لەپشت سەری یەکتریەوە وەك سەیل دەشتەکەیان گرتبووە بەر. ڕوسەکان بەپەلە کاروانسەراکەیان چۆڵکرد. نزیکەی دە هەزار سوار وپیادەیان بەرەو شاخەکانی زەنگلیان پاشەکشێیان کرد. سوارەکانمان لە باڵی چەپەوە هێرشیان دەبردە سەریان وزیانیان لێ دەخستن. سوارەکانی قۆزاق بەوپەڕی ئازاییەوە هێرشەکەیان بەرپەرچ دەدایەوە وپوچەڵیان دەکردەوە. پیادە نیزامەکانی ڕوس بە تۆپی بیابانیەوە لە هەردوو لای کێوی زەنگلبانەوە دامەزرابوون.

سوارەکانمان تا سەرەتای تەنگەکە بەدوایاندا ڕۆیشتن ولەوێدا سەنگەریان دامەزراند. عەلی ئیحسان پاشا کە لە چوار زەوەرەوە دووربین هەڵدەخات دەرگیری

سوارەکانی ئێرانی لەگەڵ ڕوسەکاندا دەبینیێ، سەری سور دەمێنیێ، لە ڕەشید ئەلسەلتەنە دەپرسێ دەزانی کە ئەمانە سوارەکانی سەنجاوین.

عەلی ئیحسان پاشا گەیشتە کاروانسەرا، حاجی عارف بەگ چووە خزمەتی وهاوکاری سەنجاویەکانی پێڕاگەیاند. لە هاتنەوەدا ڕەشید ئەلسەلتەنە وسەفەروخانی لەگەڵ خۆیدا هێنا. جەمعیەت وسوارەکانی ئەوانیش تێکەڵاوی ئێمە بوون. عارف بەگ ووتی ئیمڕۆ عەلی ئیحسان پاشا سەبارەت بە دلاوەری وئازایی سەنجاوییەکان تەعریفی دەکرد ودەیووت تا ئیمڕۆ نەمدەزانی کە سەنجاوییەکان تا ئەم ڕادەیە ئازا وشەڕکەرن.

دوای نیوەڕۆ فەرمانی پێشەوە چوون لەلایەن عەلی ئیحسان پاشاوە دەرچوو. تیپەکانی سوارە نیزام وەك هێڵێکی زنجیرەیی بەپشت سەریەکدا دەجووڵانەوە. سەربازەکان تفەنگەکانیان خستبووە ملیان ورێك وپێك لەسەرخۆ بێ تێکچوون بەرەوپێش دەچوون. فەرمانیان پێدارا بوو تا سەد پێیەك تەقە لە دوژمن نەکەن. نزیکەی بیست هەنگ پشت سەر یەکتری حەرەکەتیان دەکرد.

ڕوسەکان بە چل تۆپەوە دەستمان کردە بۆمباران کردن وزیانی تورکەکانمان بە چاوی خۆمان دەبینی. سەربازەکان پەیدەرپەی دەکەوتن وغەڵتانی خوێن دەبوون، بەڵام ڕیزەکانیان هەروەك خۆی مابووەوە وبۆمبارانەکە کاری تێنەکردبوو وتێکی نەدابوو.

سەربازەکان کە گەیشتنە تیررەسیان دەستەیەك خۆیان دەدا بەزەویدا وئەو دەستەکە هێرشیان دەهێنا وبەرەو پێشەوە دەچوون. ڕوسەکان دایانیانە بەر مەتریلۆز وزیانێکی گەورەیان لێ خستن، تا تورکەکان خۆیان گەیاندە کەناری سەنگەرەکانی ڕوسەکان وبەسەر نیزەوە هێرشیان هێنا. سەعاتێکی زیاتر نەخایاند کە سەرجەم سەنگەرەکانی زەنگلیان وعینلکەش کەوتە دەستمان.

لە حەقیقەتدا ئازایی وبێ باکی وبوێری ودلاوەری سەربازە تورکەکان جێی تەعریف وتەمجید وپیاهەڵدانە. سەربازە پیادەکانی تورك شەو لە سەنگەرەکانی زەنگلیان وعینلکەشدا مانەوە.

عەلی ئیحسان پاشا لە کاروانسەراکەدا نیشتەجێبوو، وسوارەکانمان دوای نیوەڕۆی ئەو ڕۆژە لەگەڵ ڕوسەکاندا ڕووبەڕوو نەبوونەوە. تەنها شەو نەبێ

نزیکەی پەنجا کەس لەو سەربازانە کە لە ئۆردووگای دووئاودا بە جێمابونەوە هاتبوونە دەشتی سەنجاوی. سەنجاویەکانی دانیشتووی ئەو گوندانە هێرش دەکەنە سەریان. سێ سواریان لێ دەکوژن ودوو کەسیش بەدیل دەگرن.

بۆ رۆژی دوایی ڕوسەکان کێوەکانی دایچی وسیمینە ودرکە وچەشمەسفید تا سەراوی کرماشان دەگرن وموحکەمی دەکەن. سوارەکانمان لەنیو فەرسەخیاندا نزیك بە درکە سەنگەر دەگرن لەگەڵ سەرجەم سەرکردەکان وکوێخاکانی گۆران وسەنجاویدا بەسەر تەپەیەکەوە دانیشتبووین، چەند خاوەن پلەیەکی تورکیش لەگەڵماندا بوون، خەریکی دووربین هەڵخستن بووین کە لەناکادا گوللە تۆپێکی (شراپنل) لە نزیکماندا تەقیەوە وهەرکەسێکمان پارچەیەك وەبەرکەوت، تێکڕا جێگەکەمان بە جێهێڵاو بڵاوەمان لێکرد بەڵام بە هەرام خانی ڕەشید ئەلسەلتەنە لەجێگەی خۆیدا نەجوڵایەوە وەزعیشی تێکنەچوو، خۆم یەکێ لەوانە بووم کە شەرم گرتمی ئەوانیش بێگومان هەر حاڵی منیان هەبووە. ڕەشید ئەلسەلتەنە بە بزەیەکەوە گووتی کاتی وەها هەیە مرۆڤ نابێت گرنگییەك بە ژیانی بدات. لەحاڵێکدا چەند خاوەن پلەی بێگانە لە نزیکماندا دانیشتوون وتماشامان دەکەن، ئەم ترسەی ئێمە مایەی ئابڕوچوونمانە. سەفەروخان لە قسەکانی تێکچوو بەڵام من حەقم داپێی، قسەکانیم بەڕاست زانی دووپارچە تۆپ بەرم کەوت، کە یەکێکیان چاویلکەی دووربینەکەمی شکاند وئەوی تریان بازووی چەپمی ڕەش کردەوە.

بەدوای ئەم دوو گوللە تۆپەدا دوانی تریشیان بەرەو ئێمە هاویشت، کە ئەوکاریگەرییەی پێشووی نەبوو. هەر بەو گوللە کە لەپێشدا تەقیبوو ئەگەر مەچەکێ لە خوارترەوە بتەقابایەوە کەسمان بە سەلامەت دەرنەدەچووین. تێکڕا ئەم ڕوون کردنەوەیە بۆ ئەوەیە کە خوێنەر لە ئازایی ودلاوەری ڕەشید ئەلسەلتەنە ئاگاداربێت. تا لەژیاندام ئازایی وخۆڕاگری ئەو ڕۆژەی ئەوم لەیاد ناچێتەوە.

سەعاتێ بۆ خۆرئاوا مابوو فەرمانی عەلی ئیحسان پاشا گەیشتە حاجی عارف بەگ، کە پێویستە سوارەکانی سەنجاوی وگۆران لەلای دایچییەوە هێرش بهێننە سەر ڕوسەکان. بەپەلە جوڵاینەوە، بەرەو سەراو ونیلۆفەر ڕۆیشتین. دوو دیلە

ڕوسەکەی دوێنێ یان هاورده لام. پێم ڕاسپاردن کە ئاگایان لێیان بێت تا لەکرماشان دەیدەنە دەستی تورکەکانەوە.

شەومان لە سەراو بردە سەر. سبەی خۆمان بۆ پەلاماردان ئامادەکرد. حاجی عارف سووربوو لەسەرئەوەی کە یەکسەر هێرش ببەینە سەر سەنگەرەکانی دایچی. ڕوسەکان چونکە لە ئامادەبوونمان ئاگادار بووبوون نزیکەی چوار هەزار سوارەو پیادەیان بە تۆپخانەی کافییەوە هێنایە بەردەممان. بە دووربین تۆپخانەکان ومەتریلۆزەکان وسەنگەرەکانیانم بەسەر کێوەکەوە دەبینی. حاجی عارف دەیویست ئێمە لەم شەڕی دژواری شاخاوییەدا دەرگیر بکات بەو ئامانجەوە کە لەشکرەکەیان پێش ئێمە بێتە نێو شارەوە.

دۆستە شارستانیەکانمان وشازادە محەمەد باقر میرزا نووسیبوویان کە ڕوسەکان بەپەلە خەریکی چۆڵکردنی شارن، هەوڵبدەن کە پێش تورکەکان بگەنە شار. بە حاجی عارفمان ووت هێرش هێنانە سەر ئەم سەنگەرە بتەوە شاخاویانە بێ جێیە وئەوان لە حاڵەتی پاشەکشێ دان، هەر کە ئێمڕۆ بڕۆینە پێشەوە وهەڕەشەیان لە پشت سەریانەوە لێ بکەین ناچار پاشەکشێ دەکەن. ئەو سەرلەنوێ سوور بوو لەسەر ئەوە کە ئەمە فەرمانی فەرماندەیە پێویستە ئەنجام بدرێت. نەچوومە ژێر باری ئەم فەرمانەوە وئامادەی حەرەکەت بەرەو شار بووین. ڕەشید ئەفەندی وەرگێر بە گوستاخییەوە ڕووی کردە من ووتی تۆ یەکجار کەللە ڕەقی، پێویستە بزانی هێشتا ئاسەوای زامەکانت بە ئۆردووەکەی حوسەین ڕەووفەوە ماوە وسارێژ نەبووە. بەتوڕەبوونەوە وەڵامدایەوە چاکترە ڕابردوو لەیاد خۆمان ببەینەوە، ئێمڕۆ ئەوەی پێویست دەکات بیکەین.

بەپەلە سواربووین لە دەشتی خالەوە یەکسەر بەرەو شار هێرشمان هێنا حەیدەر خانی سەنجاویم بە سەد سوارێکەوە کردە پێشقراول، سالار زەفەر بەدوو سەد سوارەوە بەدوایدا ڕەوانەم کرد. لەپشتی سەریانەوە من بە چوارسەد سواری سەنجاوی وگۆرانەوە کەوتمە ڕێ. سەردار ناسر بە پاشماوەی سوارەکانەوە لە پشت سەرمانەوە بوون. بڕیار وابوو کە لە کێوەکانی پشتی سەری باباجانەوە بەرەو دوستوند (دوسەوەند) حەرەکەت بکەین. نەگەیشتبووینە گوندی باباجان لە شوێنێکدا کە (نەعل شکەن)یان پێدەووت هەندێ لە سوارەکانی ڕوس کەمینیان

کردبوو، لە ناکاودا هێرشیان بردە سەر پێشقراوڵەکانمان وناچاریان بە پاشەکشێ کرد، بەڵام حەیدەر خان خۆی وئامۆزا دلێرەکەی بەچەند سوارێکەوە بەرگرییان دەکرد تا سالار زەفەر وسوارەکانی تریان گەیشتن. ڕوسەکان شکستیان هێنا بەڵام بێ ئەوەی ئەو شێوە ئاساییەی خۆیان کە هەڵاتن وگەڕانەوە بوو لە پاشەکشێدا بەکار ببەن. ئێمەش بەپەلە کەوتینە شوێنیان لەناکادا لەسەر تەپەکانی گوندی باباجانەوە دامانیانە بەر مەتریلۆز، هەروەك چاوەڕوانمان دەکرد تۆپخانە وسەربازەکانی پیادەی ڕوسەکان بەسەر شاخەکانی دایچییەوە جمیان ولە دەستی ڕاستەوە کەوتنە شەڕەوە لەگەڵماندا، بەڵام دیاربوو دەیانویست هەڵێن وکات ببەنە سەر. سوارەکانی سەردار ناسریش گەیشتنە باباجان. لەهەموو لایەکەوە ڕوسەکانمان دایە بەر وئەوانمان تا سیا کەمەر پشت دەروازەی کرماشان پاڵ پێوەنا وبەدوایاندا چووین. هێزەکانی ڕوس لەم جەبهەدا لەژێر فەرماندەیی پالکنیك بیچرا خوف دابوو کە زانوی گوللە لێیدابوو.

لە سیاکەمەرەوە تا کێوی دوستوەند هێڵێکی زنجیرییان ڕێکخستبوو، وتۆپ ومەتریلۆز دەیانی پاراست تۆپخانەکەیان بەشێکی لەپێشەوە بۆمبارانیان دەکرد وبەشێکی تریان لە پشتەوە خۆیان پتەو وقایم دەکرد تا بەشی پێشەوە پاشەکشێ دەکەن.

سالار زەفەر وهاوڕێکانی لە هێڵی جادەوە هێرشیان هێنا. من وڕەشید ئەلسەلتەنە وسەفەروخان بەرەو سیاکەمەر پەلامارماندا. سەردار ناسر بە جەمعیەتە زۆرەکەیەوە لەپشتی سەمانەوە ئێمەیان دەپاراست وبەهێزیان دەکرد. ڕوسەکان ناچار بە پاشەکشێ بوون، تائیمە تێکڕا سیاکەمەرمان داگیرکرد. کەم کەم مەیدانی هێڵی زنجیرە بەرگرییەکەی قۆزاقەکان تەنگتر دەبۆوە، ئەو لەشکرەی گە لەپێشی ئێمەدا بوون بەرەو نێوانی شار پاشەکشێیان دەکرد ولەوێدا خۆیان گرتەوە. شەڕ لەلایەن ئێمەوە ڕاوەستا، بەڵام لەولاوە جەمعیەتەکەی سەردار ناسریان تۆپباران کرد. بەفەرمانی سەردار مەتریلۆزەکە لەگەڵ مندا بوو بەرەو ڕوسەکان گوللە بارانی دەست پێکرد وهێرشیان هێنایە سەر گوندی دوستوەند زوو داگیریان کرد وڕوسەکان ڕۆیشتنە کەهریز. ئێمەیش گەیشتینە دەروازەی گوندی مەجنونی شاری کرماشان.

عەلی ئیحسان پاشا سەرچاوە سپی (چەشمە سفید)ی داگیرکردبوو. ڕوسـەکان لەنێو شـارەوە لەتەپـەکانی بـاغی زەهـیر ئـەلمولك ودڵکشاوە بـەرگرییان دەکـرد. لەکاتێکدا سەرگەرمی ڕۆیشتنەوەی شـار بـووین لـەناکادا بینیمـان کـە سـوارەکانی سـەفەروخان ورزەنگـان لێـدا وبـە نیـەت وئامـانجی تالآنـەوە بـەرەو شـار بـەتاو دەڕۆیشتن. چەند گوللەیەکم تەقاند سێ ماین وئەسپێکیانم کوشـت تـا ڕاوەسـتان، بەتوندی قەدەغەمان کرد کە هیچ کەسێ حـەقی دەسـت درێـژی بـۆ مـاڵ وسـامان ودوکانی کەسێك نیە وهەرکێ سەرپێچی بکـات بـێ وەسـتان تـیر بـاران دەکرێـت. بەڕێك وپێکیەکی تەواوە هاتینە نێو شارەوە خەڵکی بـە خۆشـی وهەلهـە لێدانـەوە وپیرۆزباییەوە هاتنە پێشوازیمانەوە ونزیکەی دوو سەد کەسێك لە ڕوسەکان بەڵکو زیاتر کە لەنێو شاردا مابوونەوە بەدەستی خەڵکی کوژران.

لەگـەڵ سـالار مەنـسور وڕەشـید ئەلـسەلتەنە وسـەفەروخان وسـەرکردەکانی گـۆران یـەك ڕاسـت چـووینە دار ئەلحکومـەوە وبەپەلـە کوێخاکـانی مەحەلـەکانی شـارمان ئامـادەکرد. جـەنگیزخان نـاوێ کـە کوێخایـەکی گەنـدەڵ و بـەدخوو بـوو دەرمان کرد ولەجێی ئەودا خوسرەوخان لاوێکی موجاهیدمان خستە شـوێنی. بـە کوێخاکان فەرمانماندا کە بە کاسبکارەکانی شـار ڕاگەیـەنن کـە دوکانـەکانیان بـێ ترس بکەنەوە.

لایـەنگرانی ڕوسـەکان وەك حـاجی ناسـر ئەلـسەلتەنەی حـوکمڕان وموعازیـد ئەلمولکی کارگوزار وئەمیر کل جێگـری حکومـەت وسـەید حەسـەنی ئۆجـاق وئاغـا بەرار موعتەزد وکەسانی تر، لەگەڵ ئەواندا یان پێش ئەوان هەڵهاتبوون.

شازادە محەمەد باقر مـیرزا، موقتـەدر ئەلدەولـەی زەنگەنـە کـە لەدوایيـدا بـە زەهیر ئەلمولکی دوۆم بەناوبانگ بـوو، هـاوردە لام، شـەفاعەتی بـۆ کـرد کـە لـەم ماوەدا ئەوپەڕی هاوکـاری لەگەڵمانـدا کـردووە ونەیهێـشتووە زیـان وئـازارێ لـەمن بکەوێت. پێم ووت پێویست بە خۆشاردنەوە ناکات وبەوپـەڕی دڵنیاییـەوە بـە کـار وژیانی ئاسایی خۆتەوە خەریك بەە.

گەڕانەوەی حکومەتی بەرگری میللی و
دەست پێکردنی دووبەرەکی لەگەڵ نیزام ئەلسەلتەنەدا

هاتنە ژوورەوەی لەشکری عوسمانی بۆ شاری کرماشان لە دوادوایی مانگی شەعبانی ۱۳۳٤ کۆچی/ کۆتایی حوزەیرانی ۱۹۱٦/ ڕێکەوتی یازدەهەمی مانگی تیری ۱۲۹٥ هەتاوی، بوو. لەم ماوەیەدا نزیکەی یەك ساڵ بەسەر ئێمەدا وتایفەکانی نیشتەجێی سنووری ئێران ڕووداوی گەورە وسەرسوڕهێنەر وعیبرەت ئامێز تێپەڕیبوو.

لەپێشدا لە هاوینی ساڵێ لەمەوبەر لەگەڵ هێزە داگیرکەرەکانی عوسمانیدا لە کرند کەوتینە شەڕەوە ئەوانمان لە ئاو وخاکی نیشتمانەکەمان وەدەرکرد. دوای چەند مانگێك لەگەڵ میللیەکان وموجاهیدینە ئێرانیەکاندا لە جەبهەیەکی هاوبەشدا لەگەڵ ئەواندا دژی ڕوسە داگیرکەرە ستەم پیشەکان کەوتینە شەڕەوە. ئەوە تانێ دوای چەند مانگێك شەڕ وشۆڕو ئاوارەیی لە کێوەکاندا لەسەرەتای هاوینی ساڵدا لەگەڵ ئەم هێزە سەرکەوتووەدا بەسەربەرزی وئابڕوومەندییەوە سەرلەنوێ هاتینە نێو شاری کرماشانەوە.

پێش دەستی ئێمە لە چوونە نێو شارەوە تاڕادەیەك جێی دڵخۆشی وڕەزامەندی علی ئیحسان پاشا نەبوو. لە حەقیقەتدا زۆربەی ئەفسەرە تورکەکان بە چاوێکی پڕ لە غەزەب وڕقەوە سەیرمانیان دەکرد. ماڵەکەمم بردە ماڵی زەهیر ئەلمولك، تورکەکان چەند جارێك داویان لێم کرد چۆڵی بکەم گوێم نەدایێ کاتم دەبردە سەر، تائەمیر ناسر خەلەج لەلایەن نیزام ئەلسەلتەنەوە بەنازناوی حاکمی کرماشان هاتە شارەوە. فەرمانی پێبوو کە بۆ وەزیر موختاری ئەڵمان وبەرپرسانی تریان وهەروا بۆ کۆچکردووەکان خانوو فەراهەم بکات. لەسەر قسەی ئەو ماڵەکەمم بۆ وەزیر موختاری ئەڵمان چۆڵکرد وبۆ ماڵی سەید حەسەنی ئۆجاق گوێزامەوە. لەوێدا بوو "ئەسپە پورەکەم" کە لە هەموو ناوچەی سەنجاویدا بەڵکو لە کرماشاندا وێنەی نەبوو لەبەین چوو.

دوای چەند ڕۆژێك دوای ئەمیر ناسر میرزا ئیسماعیلی نوبەرەیی گەیشتە شار. ئەو دەیگێڕایەوە، بەڵکو شکایەتی دەکرد کە نیزام ئەلسەلتەنەوهاوکارەکانی پەیماننامەیەکی شەرم ئاوەریان لەگەڵ عوسمانیەکاندا گرێبەست کردووە بەهۆی

ئەمەوە سلێمان میرزای مساوات وشێخ محەمەد حوسەین ئەسترابادی ومیرزا تاهیری تەنگابنی وئازادیخوازەکانی پێشکەوتنخواز لەگەڵ نیزام ئەلسەلتەنەدا بە سەختی کەوتونەتە ململانێوە، بەڵام سەید حەسەنی مودەریس وسەید محەمەد سادقی تەباتەبایی وحاجی میرزا عەلی محەمەدی دەوڵەت ئابادی ومیرزا ئەحمەد خانی قەزوینی لەگەڵ نیزام ئەلسەلتەنەوهاوڕێکانیدا یەك قسە وهاوبیرن.

نەوبەری بەرپرسی دوو سندووقی شتومەکی بەهادار لەلایەن ئەڵمانەکانەوە بۆ ئەم شت ومەك وجەواهیراتانە ئەڵمانەکان بۆ ئێران ناردبوویان ودەیانویست لە جەبهەی شەڕدا لەڕێگەی سلێمان میرزا وکۆمیتەی بەرگری میللیەوە بەهەرکەس کە پێویست بکات وەك دیاری پێشکەشی بکرێت. ئەوەی لەپشتی ئەم دیاری ناردنەوە بوو، وەك دەڵێن تەقی زادە بووە.

هەرچۆنێ بێ ئەمیر ناسر خەلەج ئەو سندووقە نێردراوانە بۆ حکومەتی کرماشان لە پۆستخانەی "بەغدا" وەردەگرێت. ئەڵمانەکان کە ئاگادار دەبن دەنێرنە شوێنی ئەمیر ناسر نەوبەریدا کە ئەو ئەمانەتە بگەڕێنێتەوە. دوای دانوستانێکی زۆر ئەو سندوقەکانیان لە ئەمیر ناسر وەرگرت هەرچەندە هەندێ لەوانە لەبەین چووبوون ودەستکاری کرابوون، بەڵام شتومەکە چاك وبەهادارە سەرکیەکەی نەوبەری دزی وخواردی وکەسێك لێی نەپرسی بۆ..؟ وئەگەر پرسیبێتیشی نەگەیشتۆتە ئەنجامێك. ئەو ئەو هەموو شتومەکە بە قیمەت وبە هادارەی کەم کەم فرۆشت وکردیە دەستمایەیەکی بازرگانی لە هەمەدان.

چەند ڕۆژێك لە ماڵی سەید حەسەنی ئۆجاقدا بووم کە خاوەن پلەیەك لەلایەن عەلی ئیحسان پاشاوە هاتە لام. ووتی وەکو ڕاپۆرتێکمان پێگەیشتووە مەتریلۆزێك لای تۆیە پێویستە بیدەیتەوە وهەرچی زووتر بیگەڕێنیتەوە. ووتم مەتریلۆزەکە ئێستاکە لەیرادا نیە و مەوزوعەکەی دەمێنێتەوە تا هاتنی نیزام ئەلسەلتەنە. دوو سەعاتی نەخایاند هەر ئەو ئەفسەرە لەگەڵ کاپیتانێکدا گەڕانەوە، ووتم پێیان ئێوە لە خۆتانەوە هاتوون ئەینا ڕێی تێناچێ پاشا هەمچوو فەرمانی بکات.

نزیکەی خۆرئاوا دە سەرباز لەگەڵ ئەو دوو دەرەجەدارە هاتنە ماڵەوە وفەرمانێکیان هاوردبوو کە مەتریلۆزەکە لە عەلی ئەکبەر خانی سەنجاوی وەربگرن وبیدەنە بەشی تۆپخانە. یەکجار ناڕەحەت بووم. دەستی دەرەجەدارەکەم گرت

وخستمەسەر مەتریلۆزەکە پێم ووت سەیرکە، نیشانی شێر وخورشیدی پێوەیە نەك مانگ وئەستێرە، عەرزی پاشا بکە ئەم مەتریلۆزە ئەمانەتە لام ونایدەمە کەسێك تا نیزام ئەلسەلتەنەدەگاتە ئەیرا. بە ئەفسەرە نەمساویەکەم گووت بەپەلە مەتریلۆزەکە بیئاژنەرەوە وبیوەن بۆ سەنجاوی.

سەردارناسر وسالار زەفەر چەند ڕۆژێك بوو شاریان بەجێهێڵا بوو، ڕۆیشتبوون بۆ سەرکەشی ماڵی وێران وژیانی تێکچوو وپەرێشانیان. منیش چەند ڕۆژێکی تر لە شاردا مامەوە وچاوەڕێی هاتنەوەی کۆچکردەووەکان وتەداوی زامی پێی سالار موقتەدری برازام بووم، کە لە شەڕی سەراو ونیلۆفەردا لەگەڵ ڕوسەکاندا زامار بووبوو. هەر لەو ڕۆژانەدا تورکەکان فشارێکی زۆریان خستبووە سەرمان. وشەوێکی درەنگ ماژور حەبیبوڵڵا خانی کاشی کە لە جەمعەکەیدا پێش ئەوانی ترهاتبووە کرماشانەوە هاتە ماڵمان، لە ڕەفتاری خراو ونالەبار وسوکییەك کە عوسمانیەکان سەبارەت بە ئێرانیەکان لە (میزوپوتامیادا)دا دەینوێنن، دلێکی پڕی هەبوو، ولە گرێبەستەکەی نیزام ئەلسەلتەنەلەگەڵ تورکەکاندا بەسەختی ناڕازی وناڕەحەت بوو. من پێشینەی دۆستیم لەگەڵیدا نەبوو بەڵام لە هەمووان دەمبیست کەسایەتییەکی چاکە وناویان بە چاکە دەبرد. پێمی گوت بێئەوەی ووشەیەك لە تۆ بشارمەوە نیزام ئەلسەلتەنەحەیسیەتمانی بە تورکەکان فرۆشتووە، هاتوومە، تۆ بەڵێنی هاوکاری وهاوپەیمانیم بدەیتێ کە ئەو لەسەر کارەکەی لابەرین وخۆمان لە دیلی تورکەکان ڕزگار بکەین. چونکە ئەوم بە تەواوی نەدەناسی وکارەکەم ژیرانە نەدەهاتە بەرچاو وەڵامێکی تەواوم نەدایەوە وبە نائومێدییەوە جێمی هێڵا.

بەم ئەوزاع وبارودۆخەوە مانەوەم لە شاردا بەچاك نەدەهاتە بەر چاو. بۆ سەنجاوی ڕۆیشتم، کۆچکردووەکانی کرماشانی کەم کەم دەگەڕانەوە، بەڵام نیزام ئەلسەلتەنەهێشتانە نەگەڕابووەوە. جەمعێك لە دۆستانی کۆچکردوو هاتنە دیەنیمان وسەبارەت بە پەیمانەکەی نیزام ئەلسەلتەنەلەگەڵ تورکەکاندا بەخراوە باسیان دەکرد. ئەم کەسانەی کە دژی گرێبەستەکە بوون هەموویان لایەنگیری سلێمان میرزای مساوات وهاودەستەکانیان بوون. کەم کەم مەوزوعی گرێبەستی لەگەڵ عوسمانیدا لام وەك شەوە وکابوسێکی گەورەی لێهاتبوو، هەرچی بیرم دەکردەوە نەمدەتوانی مانا ومەقسودێکی بۆ بدۆزمەوە.

ئەم شەڕەی کە لەدنیادا ڕوویداوە شـەڕی ئەڵمانـە لەگـەڵ دوژمنەکانماندا کـە ڕوس وئینگلیـسەکانە ئەگـەر سـەرکەوتنێك بەدەسـت بێـت ئەڵمانـەکان بەدەسـتی دەهێـنن، عوسمانیـەکان هێزێکـی سـەرەکی ئـەم شـەڕە نـین وپاڵیـان داوەتـە ئەڵمانەکانەوە. جگە لەمە کۆمیتەی کۆچکردووەکان بۆ دەرەوەی نیـشتمان یـا لـە کونجو پارچەیەکی دوورە دەستی نیشتماندا بە بێ هێز وتوانایەکیەوە ئـەبێت چـی دەسـەڵات وتوانایـەکی هـەبێت سـەبارەت بـە ئاینـدە ودواڕۆژی میللـەت و وڵات، گرێبەست لەگەڵ وڵاتێکی بێگانەدا بوەستێت. مەوزوعێکی حەیاتی گرنگ کە ئیمڕۆ لە پێشمانەوەیە دەبێـت هەر لەم هەلەدا پێش هـەموو شـتێك لەبیریـدابین دروسـت کردن وپڕ چەککردن وئامادەکردنی هێزێکی سـەربازی ونیزامـی تـەواو وکافییـە لـە ئێرانیەکان خۆیان، هێزێك کە بیست هەزار کەس بگرێتـەوە وموجەهـەز بـە چـەکی نوێ، وفێربوونی هونەر وپلانی شەڕی نوێ بێت.

ئایا ئێرانیەکان کـە لـەدەور وزەمـانی هەنـدێ لـە پاشاکاندا وەك شـا عـەباس ونادرشـا سـەدان هـەزار سـەربازیان کـۆکردەوە نـاتوانن ئـەم جـۆرە هێـزە ئامادەبکەن..؟ بۆ ئـەم کـارە لـەپێش هەموویانـدا چەك ودوای ئەمـە پـارە وپـول بـەدوای ئەوانـەدا مەشـقی ڕاسـتەقینەی نیزامـی پێویـستە وهـەموو ئەمانـە لای ئەڵمانـەکان بەدەسـت دێـن ودەکـرێن. ئەگـەر ئـەوان لەئێمـە دەیانـەوێ کـە شـان بەشانیان لەبەرامبەر دوژمنانی هاوبەشماندا جەبهەیـەکی کاریگـەر دروسـت بکـەین ئەم یارمەتیەمان بدەنێ تا هەل و ماوە ولەدەست دایە ئەم هێزە فراوانـە فەراهـەم بکەین،. سەبارەت بە ئایندەی سولح ئەگەر گرێبەستێك پێویست بێـت هەر دەبێـت لەگەڵ ئەڵمانەکانـدا ببەسـترێت وتـەئميناتی پێویـست سـەبارەت بـە بەرژەوەنـدی وپاراستنی ئێران تێیدا دابین بکرێت.

لەبەر ئەمانە بە بۆچوونی من لەم بارودۆخەدا گرێبەست لەگەڵ عوسمانیەکاندا بـێ سـوود وبـێ ئەنجامـە ولەبەرئـەوەی بـە نهێنـی هیلاویانەتـەوە ڕێـی تێدەچـێت مەرجی زیان بەخش وخراو ورسواهێنەری تێدا گونجا وبێت.

ماوەیەك تێپەڕی نیزام ئەلسەلتەنەگەیشتە کرماشان وکابینـەی حکومەتەکـەی بەم شێوەیە دروست کرد:

نیزام ئەلسەلتەنەسەرۆکی حکومەت.

سەید حەسەنی مودەریس وەزیری داد.
موحەمەد عـەلی خـانی مـافی، سـالار موعـەزەمی کـوڕی نیـزام ئەلـسەلتەنەوەزیری دەرەوە.
میرزا محەمەد عەلی خانی کلوب (فەرزین) وەزیری دارایی.
حاجی عزو ئەلمەمالیك ئەمان للا خانی ئەردەڵان وەزیری فەوایدی عامە.
میرزا قاسم خان سور ئیسرافیل وەزیری پۆستە وتەلوگراف.
ئـەدیب ئەلـسەلتەنەی سـەمیعی بریکـاری وەزیـری نـاوخۆ . وەزارەتـی نـاوخۆ لـە پێشەوە بۆ سلێمان میرزا دیاریکرابوو، بەڵام ئـەو نـە تـەنیا ئـەم پلـەی قبوڵنـەکرد بەڵکو بووە دژی ئەم حکومەتەیش.

نیزام ئەلسەلتەنەنامەیەکی بۆم نووسی بانگهێشتی بۆشار کردبـووم. نامەکـەی لە نامەیەکی قەوام ئەلعولەمادا بوو کـە ئـەویش سـوور بـوو لەسـەر گەڕانـەوەم بـۆ شار. لە کرماشان قەوامم بینی ولە قسەکانی بـۆم ڕوون بـووەوە کـە دژی سـلێمان میرزای مساوات وهەڤاڵەکانیەتی، لەگەڵ جەماعەتی حاجی عزو ئەلمەمالیك وئەدیب ئەلسەلتەنەدا هاوبیر وهاوپەیمان دەهاتە بەرچاو کە هۆی ئەم دووبـەرەکی ونیفـاق وجیاوازییە زۆربەی میرزا ئەحمەد خـانی قـەزوینی یـەکێ لـە ڕەهبـەر ناودارەکـانی دیمکراتەکانە. سـلێمان مـیرزا وچـەند کەسـێکی تـر کـە دژبـوون لەبەغـدا مانـەوە، جـــەمعێ لـــە لایـــەنگیرانیان هاتبوونـــە کرماشـــان دژی حکومـــەتی نیـــزام ئەلسەلتەنەپڕوپاگەندەیان دەکرد.

بێ ئەوەی قەوام ئەلعولەما لە بیروبۆچوونی من ئاگاداربێت پێکەوە ڕۆیـشتینە لای نیزام ئەلـسەلتەنەکاتێ لـە عیمـارەتی بیدسـتاندا (دار ئەلحکومـە)ی کرماشـان لەگەڵ هەیئـەتی حکومەتەکـەی دا کۆبووبوونـەوە، کـە هاتینـە ژوورەوە پێـشوازی وسـڵاویان لێکـردین. لەحەقیقەتـدا دەم وچـاوی ئاغـای مودەریـسم لەگـەڵ خۆمـدا تاریك وتفت وتاڵ هاتە بەرچاو. ئەوم تا ئـەو کاتـە نـەبینیبوو، ڕوویـەکی ڕەش کـە بەلای زەردیدا ئەیڕوانی، چەناکەیەکی درێژ و پـڕ لـە لۆچـی هـەبوو، ڕیش ومـووی سەر وڕووی یەکجارکـەم بـوو، لاشـەی لاواز بـەڵام ئێـستقانەکانی وئەنـدامی لەشـی پتـەو ودەمـاردار بـوو، جلێکـی چـڵکن ودڕاو لەبەریـدا بـوو. حاڵـەتی دانیـشتن

وسـەیرکردنی ئـەوەی دەگەیانـد کـە کەسـایەتیەکی موسـتەبد وبـێ بـاك و بـوێر و لێهاتووە.

دوای نیـو سـەعات سەرەخۆشـیکردن ودڵدانـەوە ومـەلوولی نیـشاندان بـەهۆی فەوتی سەمسام ئەلمەمالیکەوە وپرسیار سەبارەت بە کاروبـاری جـۆراو جـۆر هـەر حەوتەکـەیان بڵاوەیـان لێکـرد، تـەنها نیـزام ئەلـسەلتەنەومن وقـەوام ئەلعولـەما ماینەوە.

ئەو سەبارەت بە دۆستی ونزیکی لەگەڵ سەمسام ئەلمەمالیکدا قسەی کـرد و ووتـی لـەکاتی حـوکمڕانی کرماشـاندا هـیچ کـاتێ مەوزوعـە نیهێنیـەکانم ئـەو نەدەشاردەوە، لە هـەموو پێشهات و ڕووداوێکدا پیـاوێکی مـودەبیر ولێهـاتووبوو. ئێستاکە ئەو کۆچی دوایی کـردووە نـازانم ئـەتوانم لـەئێوە براکـان کـە کـوڕی ئـەو زاتەن هەر ئـەو نزیکـی وخۆشەویـستیە چـاوەڕوان بکـەم؟ وەڵامـم دایـەوە لـەکاتی پێویستدا بۆ خزمەتی وڵات درێغیمان نەکردووە، ئێستاکەیش لە سنووی تواناماندا درێغـی ناکـەین. ووتـی مەقـسودم دۆسـتایەتیە. ووتم بـاوەڕ ئەفـەرمووی کـە دۆستایەتی هەمیشە لەگەڵ سیاسەتدا تێکڵاوبووە وئێستاکە زۆرتـر ئـەو تێکڵاوییـە دەکەوێتـە بەرچـاو وخـۆی دەنوێنێت. حـەزرەتی پایەبـەرزتان لـەو کاتـەدا تـەنها حاکمی کرماشان بوویت ولەلایەن دەوڵەتەوە ئـەو کـارەت پـێ سـپێردرابوو، بـەڵام ئێـستاکە بـارودۆخێکی تـر ونازنـاوێکی تـرت هەیـە، لـەم بارودۆخـەی ئیمـڕۆی وڵاتەکەماندا مرۆڤ یـان دەبێـت بـەدوای قـازانج وسـوودی تایبـەتی خۆیـدا بێـت یـا لەبیری خزمەت بە مەملەکەتدا بێت. لەبواری قـازانجی تایبەتیـدا بـاوەڕ بفـەر هـیچ جۆرە مەنفەعەت وسوود وقازانجێ بۆ کەسێ لە بنەماڵە وعێلەکەمان لە ئـارادا نیـە وبیریشمان لێ نەکردوەتەوە، بەڵکو سەرجەم زیان وزەرەر بووە کە لێمان کەوتووە ودەکـەوێ. کـەوای لێهـات ئـەم کۆشـش وتەلاشـەمان لـەڕێگای خزمـەت بـە وڵات ونیشتماندایە. هەر کاتێ جەنابتان ڕامیارییەکی ئاشکرا وڕوون وڕۆشنت لەپێشماندا نواند وبۆم ڕوون بێتەوە کە بۆ مەملەکەت و وڵاتەکەمان سود وقـازانجی هەیـە، بـە حەزرەتی پایەبەرزتان بەڵێن دەدەم کە خۆم وبراکانم وعێلی سـەنجاوی لەخزمـەت دا دەبین. ووتی بۆچی لەنێو ئێوەدا لەم دوو مانگەدا گۆڕانکاریەك ڕوویـداوە؟ ووتم لای ئێمە خەیر. بەڵام بیستوومانە کە لـەنێوان جـەنابتان وڕەهبـەرانێ کـە میللـەت

گوێڕایەڵیانــە وئالاهــەلگری ئــەم ڕاپەڕینوکۆچــکردنە بوونــە وەك ســلێمان مــیرزاو مساوات وکەسانی تر دووبەرەکی پەیدا بــووە. هــەروەك ئێران لــە سلێمان مـیرزا وجەمعی کۆچکردووەکان وجەنابتاندا خەست نابێــتەوە، بەڵام ئێمە کاتێك ئەمەمان بینــی کــە خۆشەویــسترین پیــاوان وپێــشەوایانی مەملەکــەت ڕاپــەڕینێکیان بــەرپا کــردووە ولــە خانــە وکاشــانەی خۆیــان کۆچــیانکردووە وخــەڵکی ئێــران بــۆ جیهــاد بانگهێشت دەکەن ئێمەیش هاتینە دەنگیانــەوە وتێکــەڵاوی ئــەوان بــووین وئــەوەی توانیمان کردمان ولەهەمووان زیاتر زیانمان بینــی. ئێستاکە مافمــان هەیــە بــزانین هۆی ئەم ناڕەحەتی ودووبەرەکیە چی یە؟ ولەسەر چی یە؟ ووتی دەزانم بە سەهو چەواشــە ولار وخێــچی جــەنابتانیان حــاڵی کــردووە، ناڕەحــەتی ودووبەرەکییــەك لەنێواندا نیە..

من سەرگەرمی قسەکردن بووم، قــەوام ئەلعولــەما ناڕەحــەت بووبــوو ئامــاژەی دەکرد بیبڕمەوە، بەڵام دەمویست لە ئەسڵی مەزوعەکە تێبگەم. ووتم خەیر، سەهو وچەواشە ولار وپێچەوانە تێنەگەیشتووم، دووبــەرەکی هەیــە، وئێــستاکە لــە شــاردا جەمعێکی زۆر هەن لە کۆچکردووەکان وئەفسەرە نیشتمان پەرستەکان دژی تــۆن، وایــان بڵاوکردوەتــەوە کــە حــەزرەتی بــەرزتان لەگــەڵ عوسمانیەکانــدا پــەیمانێکت بەســتووە کــە بــۆ دواڕۆژ وئاینــدەی مەملەکــەت زیانبەخــشە، ئێمــە ســەنجاویەکان یەکــەمین کەســانێك بــووین کــە بەڵگەنامــە فەرمیــەکانی دەوڵــەتی عوسمانیمــان بەدەســت هێنــا ولەنیــەتی چــەپەڵ ونالــەبار وخراویــان ســەبارەت بــەم مەملەکەتــە پــەردەمان لادا، ئێستاکە بەڕاشــکاوی وبــێ شــاردنەوە عــەرزی جــەنابی بــەرێزتان دەکــەم تــا دڵنیــا نــەبم کــە گرێبەســتێك نەبەســتراوە یــان لــەدەق ونــاوەڕۆکی ئــەو گرێبەستە ئاگادار نەبم کە زیانێکی بۆ مەملەکەت نیە ئامــادەی خزمــەتی بــەردەوام نابم.

حاڵەتی نیزام ئەلسەلتەنەبەتەواوی گۆڕیا. ووتی تــۆ بۆچــوونت وایــە مــن وئــەم هەیئەتە خیانەت بەم مەملەکەتــە دەکــەین. یەکــەم پــەیمانێك نەبەســتراوە. دووەم ئەگەر بەسترابێتیش ئێمە لە تۆ زۆر چاکتر بەرژەوەندی ئــەم مەملەکەتــە دەزانــین. هەروا هەر کەسێك ئەو مافەی نیە تــا ئــەم ڕادە وســنوورە بێتــە نێــو سیاســەتەوە. دوایــی ڕوویکــردە قــەوام ئەلعولــەما و ووتــی لەیادتــە لــە ڕۆژی خــەتمی پرســەکەی

خوالێخۆشبوو سەمسام ئەمەمالیکدا لـە بەغـدا چـیم ووت. وەڵامـم دایـەوە، بـەڵێ، مەرحەمـەت ونەوازشـتی حـەزرەتی پایەبـەرزتانم پێگەیـشت کـە دوای مـەخابن نیشاندانت سەبارەت بێ لیاقەتی وبۆدەڵەیی ئێمە هەرسێ کوڕەکـانی شـێرخان بـۆ جەمعیـەتی پرسـەکەرەکان دوابـووی، ئەگـەر شایـستە وقابلیەتـداریش نەبووینایـە نەدەبوایە لە وڵاتێکی بێگانەدا ئێمەت بە نالایق وبۆدەڵە وەسف بکردایە. بەوپەڕی تووڕەبوونەوە هەڵسا و ووتی قسەکردن لەگەڵ تۆدا بێ سوودە. ووتم لەئێمە باشتر وچاکتر زۆرە کە قسەیان لەگەڵدا بکەی.

بەدڵێکی گـیراوەوە هاتمـە دەرەوە. ڕۆیـشتمە خزمـەت شـازادە محەمـەد بـاقر میرزا. قەوام ئەلعولەما لای نیزام ئەلـسەڵـەنە مایـەوە ودوای نزیکـەی نیـو سـەعات هات ودرێژەی ڕووداوەکەی بـۆ شـازادە بـاس کـرد. لەدیمـەن وحاڵـەتی شـازادەوە زانیم کە لە قسەکانی من ناڕازی نەبوو، بەڵام لەلای قـەوام ئەلعولـەمادا ئامۆژگـاری کرد و گوتی بەم ئەندازە وڕادەیە تیژ ڕۆیشتن لە سیاسەتدا ڕاسـت وپەسـەند نیـە، بۆخۆت زەحمەت ودەردەسەر فەراهەم دەکەیت.

قەوام ئەلعولەما ووتی دوای ڕۆیشتنی تۆ نیزام ئەلسەلتەنەسوێندی خـوارد کـە ئەو دەیەوێ سەنجاوییەکان بواتە پێشەوە وسـەرجەم عێـل وعەشـایرەکان بکەمـە پەیڕەویان، بـەڵام ئـیتر مـەئیوس بوومـە. ووتـی بـەڵێنم پێـداوە کـە ئـەڕۆم ئـەوان ئامادەدەکەم کە بێنەوە خزمەتت. ووتم جێی خۆی نەبووە کە ئەم جۆرە بەڵێنـەت داوە، بێگومان تا لە ناوەڕۆکی سیاسەتەکەی نیزام ئەلسەلتەنەتێنەگەین ئامـادەی هاوکاری نابین. قەوام ئەلعولەما ووتی ئـەو کـەلورەکان وگۆرانـەکان لـەخۆی نزیـك دەکاتەوە وناچاریان دەکات لە دژی ئێوە بجولێنـەوە. ووتم هـەرکارێ لـە دەسـتی دێت بابیکات ودرێغی نەکات. قەوام ئەلعولەما نائومێد بوو ڕۆیشت.

شـازادە محەمـەد بـاقر مـیرزا ووتـی ئەگـەر چـی حـەق بـە تـۆ دەدەم بـەو عەهدنامەیە لەگەڵ عوسمانیەکاندا خۆش بین ودڵخۆش نیم، چونکە ئـەوان بـەهۆی ئەڵمانەکانەوە لەسەر پـێ وەسـتاون وسـەبارەت بـە ئێمـە نیـەتێکی باشـیان نیـە، ونایشیان دەبێت، بـەڵام ئـەوە بزانـە ئـەوان کینـە وڕکێکـی زۆریـان لـە هەڵوێـست وڕەفتاری پار ساڵی تۆ لە دڵدا حەشارداوە، ئەگەر نیـزام ئەلـسەلتەنەیش بکەیتـە دوژمنی خۆتـان ڕێـی تێدەچێت کـە ژیانتـان بکەوێتـە مەترسـییەوە. ئەڵمانـەکان

هەروەك لە تورکەکان ڕازی نین بەڵام لەم قۆناغ وبارودۆخەدا ناتوانن ناڕەحەت وزوویریان بکەن وبیان تۆڕێنن ویارمەتی ئێوە بدەن. چاکترە دژایەتیەکەت نەخەیتە ڕوو تا ڕوون دەبێتەوە چ گۆڕانکارییەك لەسیایەتی ئەڵمانەکاندا سەبارەت بە ئێرانیەکان دێتە پێشەوە، چونکە تەقیّ زادە لە بەرلیندایە، سلێمان میرزا ومساوات وکەسانی تر لە مەوزوعەکە ئاگاداریان دەکەن، وڕێیتێدەچێت کە ئەڵمانەکان کارێکی گرنگ وکاریگەر لە ئێراندا بکەن، ئەوەی تێیگەیشتووینە ئەوانیش لە نیزام ئەلسەلتەنەڕازی نین ودڵیان پێی خۆش نیە.

بڕیارمدا لە شاردا بمێنمەوە وسەیرکەری ڕووداوەکان بم. لەماڵی ئاغا بەرار کە بە موعتەزد بەناوبانگە لەگەڵ ڕوسەکاندا ڕۆیشتبوو، نیشتەجێبووم. چەند ڕۆژێك لەمەوپێش نیزام ئەلسەلتەنەبۆ دژایەتی من سلێمان خانی ئەمیر ئەعزەمو عەباس خانی قوبادیان ئەمیر موعەزەم سەرکردەی عێلی کەلور وسالار مەنسور وڕەشید ئەلسەلتەنە وسەفەروخان سەرکردەکانی تایفەکانی گۆرانی بانگ کردبوو. بڕیاروابوو کە دوو هەنگی کۆنی کەلور وگۆران بەسەرپەرشتی سەرۆکەکانیان بێنە شار. بۆ هەرسەربازیّ مانگی دوانزە تومان و بۆ سەرکردەکانیان هەر موچەی پێشوویان بۆ بڕیایەوە. لەماوەی دوو هەفتەدا هەنگەکان هاتنە شارەوە ولەلایەن ئەفسەرە پلەدارە تورکەکانەوە خرانە ژێر مەشقەوە. ئەم ڕووداوە لە ئەڵمان تاڕادەیەك ناڕەزایەتی فەراهەم کردبوو، چونکە پارەوپولەکە ئەوان دەیاندا بەڵام سەرکردەیی ودەسەڵات بەدەست تورکەکانەوە بوو.

کاربەدەستی سەرەکی تورکەکان فەوزی بەگ بوو، کاتیّ کە لە باڵیۆزخانەی عوسمانی لە تاران داوابەستەی نیزامی بوو جڵەوی نیزام ئەلسە ڵتەنەی بە دەستەوە بوو وهەرچی بویستایە پێی دەکرد. کەم کەم ئەڵمانەکان ناڕەزایی خۆیانیان نواند بەتایبەتی کاتیّ مسیو نادلینی وەزیر موختاری ئەڵمان گەیشتە کرماشان. ئەو زاتە هەم ڕامیاری بوو هەم نیزامی وهەم چالاك وکارامە. لەپێشدا لە قەسری شیرین باوکمی بینیبوو وسەبارەت بە سەنجاویەکان بیروباوەڕی چاکی هەبوو، وچەندرمەکانی ئێرانی وئەفسەرە نیشتمان پەروەرەکانیانی دڵگەرم وپاڵپشتی ليّ دەکردن.

ئەو جەندرمانەی کە لە بەغداوە گەڕابوونەوە دڵێکی پڕیان لە تورکەکان هەبوو وڕکیان لێیـان دەهاتـەوە، ئەڵمانـەکانیش بەرتەکـەکانی ئـەوانیان پاڵپشت دەکـرد وهانیـان دەدان کـە دژایـەتیان بکـەن. لـەم کاتـەدا شـێخ محەمـەد حوسـەین ئەسترابادی ومیرزا تاهری تـەنگابوونی وحـاجی محەمـەد تـەقیٚ شـاهروودی هاتنـە کرماشـان. ئەمانـە لـەنێو میللیـەکان ودیمکراتەکانـدا ناوبـانگێکی چـاکیان هـەبوو، ودارودەسـتەی نیـزام ئەلـسەلتەنەحەزیان نـەدەکرد ڕێزیـان لێبگیرێـت بـەڵام بـە پێشوازیەکی گەرمی خەڵکەوە هاتنە نێو شـارەوە ولـەماڵی حـاجی محەمـەد بـەگی بازرگـانی خـۆش ئـاوازە نیـشتەجێبوون. چـوومە دیـدەنیان، هـەروەك کەسـیانم نەدەناسی بەڵام لەیەکەم چاوپێکەوتنیدا شیفتە ودڵبەندی گوفتـار وسـۆزیان بـووم. هەرسێکەیان نیشتمان پەروەر وبەئایین وڕاست کرداربوون. میرزا تاهیر لە هـەڤاڵان وهاوبیرانی سلێمان میرزا وەك دانشمەندێکی زانا ولێهاتوو دەناسرا. شێخ موحەمەد حوسەین ئەسترابادی هەروك لـە دەسـتەی زانایـان ودانـشمەندان وموجاهیدەکانـدا بوو تاڕادەیەك بیروباوەڕی سۆشیالیستی هەبوو. حاجی محەمـەد تـەقیٚ شـاهرودی بازرگانی بە سامان وخێرخواز حەزی لە ئازادی وگەشەکردنی ئابوری ئێران بوو.

ئەمانـە لـە مەجلیسەکاندا بـیٚ پـەردە سـەبارەت بـە نیـزام ئەلسەلتەنەقسەی خراویـان دەکـرد، تانـە وتەشـەریان لێـدەدا، وزیـانی گرێبەسـتەکەی کـە مـەرجی فەرمیەتی تێدا نەبوو دەدوان. وسەبارەت بە ڕەفتـاری وسـوك و نالـەباری خـاوەن پلە تورکەکان لە بەغدا لەگـەڵ ئێرانیەکانـدا باسـیان دەکـرد. دوای ئـەوان حـاجی ئیسماعیل ئاغـای ئـەمیرخیزی وئـەمیر حیـشمەتی تـەبریزی لەگـەڵ جەمعێکـدا کـە نزیکەی بیست کەس لە دیمکراتەکان دەبوون گەیشتنە کرماشان. ئەوانیش بێـزاری خۆیـان سـەبارەت بـە نیـزام ئەلسەلتەنەخـستەڕوو. ولەهەوڵـدان وکۆشـشدابوون هەرچـۆنیٚ بـووە محەمـەد عـەلی خـانی کلـوب وئـەدیب ئەلـسەلتەنەی سـەمیعی لیٚ جیاکەنەوە ولەگەڵ سلێمان مـیرزادا ئاشـتیان کەنـەوە . زۆربـەی دیمکراتـەکان لـە مـیرزا ئەحمـەد خـانی قـەزوینی شـکایەتیان هـەبوو وئـەویان بەسەرچـاوەی دووبەرەکیەکان دەزانی ئەویش لە جەمعیەتەکەدا ئەنـدامێکی چـالاك وکـارا ولێـزان وکارزان بوو، ولەبەرامبەر تانەو تەشەرەی هەڤاڵەکانیدا ڕاوەستا بوو.

بەهۆی ئەم ڕووداوانەوە دیمکراتەکانی کرماشـان هاتنـە ڕیـزی دژەکـانی نیـزام ئەلـسەلتەنەوە، وفـشاریان هـاورده سـەر قـەوام ئەلعولـەما کـە پەیوەنـدی خـۆی لەگەڵیـدا ببڕێـت، ئـەویش لـە نێـوان دوو ڕێگـادا گـیری کردبـوو. کـەڕەتێکی تـر ڕوویکرده من، ئـەمجاره نـاوی نیـزام ئەلـسەلتەنەی بەسـەر زمانـدا نـەهات بـەڵکو دەویست وئامانجی ئەوەبوو کە من بکاتە هـاوڕێ وهـاوبیری چـوار هەڤاڵەکـەی کـە بریتی بوون لە محەمەد عەلی خانی کلوب وئەدیب ئەلسەلتەنەی سـەمیعی وحـاجی عز ئەلمـەمالیکی ئـەردەڵان ومـیرزا ئەحمـەد خـانی قـەزوینی. هـەرپێنجیان هاتنـە ماڵەکەم. دوای سەڵاو وخێرهاتن کردن، میرزا ئەحمەد خانی قـەزوینی نوسـراوێکی لـە گیرفـانی دەرکـرد وخوێندییـەوە، کـە شـێوەی مەرامنامـەی حیزبـی هـەبوو وداخـوازی لێمـان کـرد کـە هـەموومان واژووی بکـەین. بـێ ئـەوەی ئامـاژەیـەك بـە پەیوەندییەك لەگەڵ نیزام ئەلسەلتەنەدا کرابێ، پێم ووت ئاغـای قـەوام ئەلعولـەما ئـەزانی کـە تائێـستا مـن نەچـوومەتە نێـو هـیچ کۆمەڵـە وحیزبێکـەوە لەگـەڵ دیمکراتەکاندا دۆستم، ئامانج وئارمانم نیشتمان پەرەستی یە وبڕوام بـە حیزبـەکان نیە. ووتیان هەموو خاڵەکانی ئەم نووسـراوە یەکـەمین مـەرجی وەتـەن پەرەسـتی یە، لەم حاڵەدا نابێ عـوزر بـۆ ئیمزاکردنـی بێریتـەوە. ووتم بەومەرجـەی خاڵـەکان وتەعـەهودەکانی تـری لابـەرین ولـە چوارچێوەی وەتـەن پەرەسـتیدا بمێنێتـەوە، ئیمزای دەکەم. میرزا ئەحمەد خان لەقـسەکانم تـووڕە بـو، وبەتووڕەییـەوە ووتـی چی..چی؟ ئەوە چی دەڵێت..ئەوە چی دەڵێت؟ مرۆڤێکی بێ بیروبـاوەڕ کـە مـرۆڤ نیە. ووتم باش دەزانم چی دەڵێم، جەنابتانیش باشترە ئاگـات لـە قـسەکانت بێـت. کلوب وقەوام ئەلعولەما کەوتنە ناوبژییەوە، منیش دەسپێچێك وبەهانەیەکم کەوتـە دەست، ئیتر ئامادەی درێژەدان بە دانووسـتانەکە نـەبووم. حەزرەتـەکان ڕۆیـشتن وئـاخرین تەلاشـی قـەوام ئەلعولـەما بـۆ هاوردنمـە ڕیـزی جەماعەتەکـەی نیـزام ئەلسەلتەنەپووچ دەرچوو، وبێ ئەنجام مایەوە.

گفتوگۆ بۆ کوشتنی نیزام ئەلسەلتەنە

چەند ڕۆژێ تێپەڕیبوو کە قەوام ئەلعولەما لە ڕەفتاری خۆی پەشیمان بووبـوو لـە بـێ وەفـایی هەڤاڵـە حکومـەت بـە دەسـتەکانی گلـەیی دەکـرد وهاتـە ڕیـزی

دژەکانەوە. من وئەو وعیماد ئەلرەعایا هەفتەی دووجار یەکتریمان دەبینی. میرزا غەفار خانی زەنوزی ومیرزا ئاغا خانی دەورەی شۆڕشی مەشروتە ومحەمەد ئاغای خالۆ ئۆغلیش هاتنە نێو مەجلیسەکەمانەوە.

دانوستانەکان سەبارەت بە لابردنی نیزام ئەلسەلتەنەولەجێگاکەیدا دانانی کەسایەتیە شۆڕشگێڕەکان بوو. میرزا غەفاری زەنوزی سوور بوو لەسەر ئەوەی کە دەبێت نیزام ئەلسەلتەنەلەبەین ببرێت، لەدوای لەنێوچوونی بکەوینە بیری دانانی جێنشینێك لەشوێنەکەیدا. بەقسەی پڕوپوچ وملهوڕیەکی سادەوە ڕێگای لەبەین بردنی بەم شێوەیە پێشنیار کرد. بیست کەسێك ئازا ودەست لەگیان شۆردوو بەبیست جلوبەرگی سەربازی تورکەوە وبیست چەکێ لە نەوعی چەکەکانی ئەوان ودەستێ جلی خاوەن پلەیەکی گەورە بدرێت پێی، دەیووت خۆم بەشەو بەو سەربازانەوە کەجلوبەرگی سەربازە تورکەکانیان لەبەردایە دەڕۆمە دار ئەلحکومەوە ودەیکوژم.

خالۆ ئۆغلی یەکێ لە موجاهیدە تەبریزیەکان کە هاومالی بوون، وعیماد ئەلرەعایا عەبدولحوسەین تەرەکەی ناساند، ولەمنیان ویست بەڵێن بدەم ئەگەر کەسێك ئەم کارەی ئەنجامدا وهاتە نێو تایفەی سەنجاوی ئاگام لێی بێت وبیپارێزم. ووتم پاراستن وئاگاداربوون لە فیداییەك کارێکی ئاسانە، بەڵام ئێمە پێویستە بیربکەینەوە، ئەگەرنیزام ئەلسەلتەنەبە کوشتن لەنێوبەرین کێ دەبێتە جێنشینی؟ لەم بارودۆخەی ئێستادا کەسێکی وەهامان هەیە بیخەینە شوێنەکەی؟ ووتیان سلێمان میرزا دەبێتە جێنشینی و توانای ئەو کارەی هەیە. گوتیان ئایا لەگەڵ بوونی موخالەفەت ودژایەتی زۆربەی کۆچکردووەکان وعوسمانیەکان لەگەڵ سلێمان میرزادا دەتوانێ ئەم کارە ڕاپەڕێنێت وبیگرێتە ئەستۆ؟ ئایا ئەڵمانەکان لە کردەوەی پیاوکوژی لەنێوان میللییەکانی ئێراندا بێزار نابن؟ کەسێك ووتی ئاغای مودەریس کە پیاوێکی ئایینداز وئازا وپاکە جێگەی بگرێتەوە چاکترە. ووتمان ئەویش لە دەسەڵاتی ئێمەدا نیە. سەرئەنجام ئەم کارە تەنها هەرا ومەزات ودوو دەستەیی و دووبەرەکی وبێ ئابڕووییەکی زیاتری بۆ ئێرانیەکان لێ ناوەشێتەوە.

بەم شێوەیە جێی خۆشحاڵیە دانوستان سەبارەت بە پیاو کوشتن پوچەڵبوویەوە.

شکستی نەخشەی سەربازگیری

لـەم کاتـەدا نیـزام ئەلـسەلتەنەلەگەڵ کـەلورەکان وگۆرانەکانـدا بەگـەرمی دەجووڵایەوە ورەفتـاری لەگەڵیانـدا دەکـرد. کاغـەزی بـۆ سـەردار ڕەشـید دەنـارد ودڵـی دەدایـەوە کـە زۆرتـر نزیـك بێتـەوە. سـالار مەنـسوری گـۆران بـە نیـزام ئەلـسەلتەنەی ووتبـوو ئەگـەر تـۆ سـەردارموقتەدر نـەگریت وزینـدانی نەکـەیت کارەکەی ئێمە ناڕواتە پێشەوە. بەدنە وهاندان سەربازەکان پەرت وبڵاودەکاتەوە.

سـەفەروخانی گـۆران سـەرۆکی تایفـەی نـیرژی کـە مێـردی خوشـکەکەی بـوو ودۆسـتی منـیش بـوو، بـەنهێنی مەوزوعەکـەی بـۆم ڕوونکـردەوە. منـیش هەرچـی لەتوانامدا بوو لەنێو دەستە سـەربازەکانی گۆرانـدا پڕوپاگەنـدەم دەکرد و پێیـانم دەگوت وبێ هۆ وبێ جهەتـە ئێـوە بـۆ کوشـتن ئامـادە دەکـەن ودەنێـرن، وئەگـەر سـوودێك هـەبێت خۆیـان دەیبـەن. ئەفـسەرە مەشـقپێکەرەکانی تـورك فـشاریان دەهاوردە سەر سەربازەکان کە دەبێت مـووی سـەریان بتاشـن. منـیش بـە ئـەوانم دەگووت ئەگەر ئیمڕۆ سەرتان دەتاشن سبەی سـوێلتانیش بـە مەقەسـت دەبـڕن. گۆرانـەکان گوایـە وادەزانـن بـە هـەر تـاڵێکی مـووی سـوێڵیانەوە فریـشتەیەك یـان شەیتانی پێوە چەسپاوە. لەم مەوزوعە یەکجار ناڕەحـەت دەبـوون وسەرپێـچییان کرد.

بەسەفەر خانم گووت تۆ دەستەی نیرژیەکان هان بدە بەشەو هەڵبێن، ئـەویش ئـەو کـارەی کـرد. دوای شـەوێك سـەرجەم سـەربازەکانی گـۆران هـەڵهاتن، گۆرانەکانیش کە چاوەڕوانی هەلێ بوون بڵاوەیان لێکرد. ئەڵمانەکان لەژێرەوە لـەم هەڵهاتنە نارازی نەبوون، چونکە مەشقی سەربازەکان بە دەستی تورکەکانەوە بوو بۆیە مووچە وپول وپارەیەکیان لەم بوارەدا نەدەدا.

لەبەر ئەم ڕووداوە کەڕەتێکی تر سالار مەنسور لەگـەڵ ڕەشـید ئەلـسەلتەنە وسەفەروخان دەڕۆنە لای نیزام ئەلسەلتەنە. دڵێن لە یەکەم ڕۆژدا عەرزمان کـردی کەسەردار موقتەدر لە کاری سەربازەکاندا گێرەشێوێنی دەکات، ئێستایش عـەرزت دەکـەین ئەگـەر دەسـت بەسـەری نەکـەیت ئێمـە هیـچمان پێناکرێـت وخزمـەتێك ناتوانین ئەنجام بدەین.

سەفەروخان جارێکی تر بەشەو ئەم هەواڵەی بۆم گەڕاندەوە. وادیارە نیزام ئەلسەلتەنەدەیویست دەست بەسەرم بکات، بەڵام لەیاغی بوون وبەرتەکی عێلی سەنجاوی وخەڵکی شار ونەیاریی ئەڵمانەکان دەترسا. بەپێچەوانەی چاوەڕوانکراوەوە پتر لەوساکە سەبارەت بە من میهرەبانی ونەوازشتی دەنواند.

ڕۆژێ یەکێ لە خزمەتکارەکانی نارد پێی ڕاگەیاندم نزیکەی عەسر بە سواری بچمە خزمەتی بۆئەوەی لەدەرەوەی شاردا بگەڕێین. عەباس خانی کەلوریش دەعوەت کرابوو.

پێکەوە لە دەرگای قەیسەر ئاواوە ڕۆیشتینە دەرەوە. نیزام ئەلسەلتەنەکەمێ لە سوارەکان جیابۆوە وپێمی گوت بێ با کەمێ گفتوگۆ بکەین. لەپێشدا کەمێ گلەیی کرد ودوایی لەنێو قسەکانیدا ووتی ڕاستە تۆ بوویتە هۆی هەڵهاتنی سەربازەکان؟ ووتم ئەگەر ئەم هەڵهاتنە سەنجاویەکان کردبێتیان ئێمە بەرپرسین.. سوار وسەربازی هەر عێلێك پەیڕەوی سەرکردەکانیانن. ئەگەر هاندان ودنە یان فەرمانێك لە کایەدا بێت پێویستە لەلایەن ئەوانەوە بێت وپەیوەندی بە منەوە نیە. لە ڕوخساریەوە بۆم ڕوون بووەوە کە قسەکانم دەسەلمێنێت. ووتی لەڕاستیدا ناڕەحەتی وبێزاریم لە سەنجاویەکانە، ئەگەر ئێوە بهاتنایەتە پێشەوە ئەوانی تر ئەوەندە لاف وگەزافیان لێنەدەدا وتەوقعیان زۆر نەدەبوو، ئێستاکە ماوەیەکە ئەڵمانەکان پارەوپولێك نادەن وئەوانەیش هەموو ڕۆژێك داوای پارە وپوول وموچە دەکەن. دوایی ووتی عەلی ئیحسان پاشا بەم زووانە بەرەو هەمەدان هێرش دەهێنێت، ئێمە وامان دەزانی کە هەنگەکانی گۆران وکەلور ئامادە دەبن تا لەگەڵ جەندرمەکان لەم هێرشەدا بەشداری بکەن، سەربازەکان هەڵهاتن هەرچۆنێ بێت پێویستە ئێمەیش لەم هێرشەدا بەشێکمان هەبێت، بەپێویستی دەزانم تۆ وسوارەی سەنجاوی لەم خزمەتەدا بەشداری بکەن. ووتم هەروەکو لەکاتی هێرش بۆسەر کرماشان فیداکاریمان کرد، ئێستاکەیش بۆ هەمەدان ڕۆیشتن درێغی ناکەین، بەڵام دەبێت یارمەتی بفەرموویت بڕۆمە دەرەوە هەرکاتێ پێویست بێت سوار وچەکدار ئامادەدەکەم. ووتی هەر لەئێستاوە بکەوە ئەو بیرەوە ومشوری بخۆ وبەتایبەت بۆ سەردار ناسریش بنووسە. ووتم چاکترە جەنابتان بۆی بنووسن وفەرمانێکی لەم بارەوە بۆ بنێرە.

مۆڵـەتی ڕۆیـشتنی پێمـدا بـەڵام داکـۆکی کـرد کـە هەرچـی زووتـر بـۆ شـار بگەڕێمەوە دوای ئەمە لەگەڵ عەباس خانی ئەمیر موعەزەمـدا بەگـەرمی گفتوگـۆی کرد.

تا پردی قەرەسوور ڕۆیشتین، عەباس خان لـەپێش ئـەودا کـەمێ خـوی نوانـد وچەند گوللەیەکی هاویشت، پەلەوەرێکی لە ئاسماندا پێکا وبەری دایەوە.

شەو لەماڵی شازادە محەمەد باقر میرزادا بووم کە نامەی نیزام و ئەلـسەلتەنە بۆ سەردار ناسریان بـۆ نـاردم. سـبەی لەگـەڵ هـەتاو هەڵهاتنـدا بـەرەو سـەنجاوی کەوتمە ڕێ. دوو ڕۆژ دوای من سەفەروخان ورەشید ئەلسەلتەنەیش لە شار چوونە دەرەوە ویەکسەر هاتنە ماڵەکـەم. ڕەشـید ئەلـسەلتەنە هەمیـشە دەیویـست یـەك قسەو خاوەنی وەعد وبەڵێن بناسرێت. ووتـی مـن بـە عەهـد وبـەڵێن لاواز وپـەیمان شکێن نەژمێریت، تۆ ئێمەت لە ڕووداوی نەیاری لەگەڵ نیزام ئەلسەلتەنەدا ئاگادار نەکرد، ئێمەش لەگەڵ ئـەودا بـەڵێن وبڕیارێکمـان هـەبوو. کـاتێ تـۆ سـەربازەکانت ناچـار بـە هـەڵهاتن کـرد، سـالار مەنـسور ومـن ڕۆیـشتینە لای کێـشەکەمان بـۆی گەڕاندەوە بەڵام ئەو دڵی ئەوەی نەبوو کارێك دژی ئێوە ئەنجامبدات، کـە مۆڵـەتی مەرەخەسی و ڕۆیشتنە دەرەوەی شـاری پێتـدا ئێـستاکە ئێمـە لـە حـزووری تـۆدا پەیمان دەدەستین ئیتر پەیڕەوی ئەو نەبین ولەهەموو حاڵێکدا پـەیڕەوی تـۆ بـین. ووتم ڕەشـید ئەلـسەلتەنە مـن لـە تـۆ چـاوەڕوانی ئـەوە نـەبووم هەنـدێ کـەس بتخەڵەتێنن ودژی من دەسیسە بکەی هەرچۆنی بوو گلەیی وبناشتێکی فراوان کرا، کە ئەنجامی نەمانی ناڕەحەتی ودوو دڵی ونیگـەرانی ودڵگرانـی بـوو، وجـارێکی تـر ئەم سێ دۆستە عەشایەرە وەکو جاران عەهد وپەیمانمان نوێ کردەوە.

بەوانم ووت من ئیتر ناڕۆمەوە لای نیزام ئەلـسەلتەنەبەڵام چـونکە بـەڵێنم داوە سەردار ناسر یان سالار زەفەر بە هەندێ سوارەوە لە هێرشی تورکەکاندا بـۆ سـەر هەمـەدان بەشـداری دەکـەن، ئـەم بەشـدارییە بـە سەرپێـچی لـە پەیمانەکـەمان مەژمێرن.

دوای سێ وچـوار ڕۆژێـك دوای ڕۆیـشتنی گۆرانـەکان عـەباس خـانی کـەلوریش بەبەهانـەی کۆکردنـەوەی سـوار لـە شـار هاتـە دەرەوە وئـیتر نەگەڕایـەوە. بـەڵام بەپێی بەڵێنێك کە دابوومـان سـەردار ناسـر بـە چوارسـەد سـوارەوە، خزمـەتکاری

خۆیی وعێڵەکەوە، بەرەو جەبهەی شەڕ ڕۆیشت، و لە ئەسەد ئاوادا گەیشتە عەلی ئیحسان پاشا. ئەو بەهۆی ئەو دڵگرانیەوە کە لەپێش دەستی کردنی سەنجاویەکان لە هاتنە نێو کرماشانەوە هەبووی، بەم هۆیەوە ڕازی بەبەشداری کردنیان لە شەڕەکەدا نابێت. بەهەرحاڵ سەردار ناسر لە ئەسەد ئابادەوە دەجمێت وحەیدەر خان دەنێرێتە لای پاشا کە هێڵی ڕۆیشتنە پێشەوەی سوارەکانی بۆ دەست نیشان بکات، بەڵام پاشا بە تووڕەییەوە پێی دەڵێت مافی ئەوەتان نیە لەمە زیاتر بێنە پێشەوە وبۆتان نیە بێنە هەمەدان. بۆیە سەردار بێ ئەوەی بەشداری لە شەڕدا بکات ناچار بە گەڕانەوە دەبێت.

عەلی ئیحسان پاشا لە ئێرانیەکان تەنها جەمعێ لە جەندرمەکان لەگەڵ خۆیدا دەبات شاری هەمەدانی لە پازدەهەمی مانگی شەوالی ١٣٣٤دا، ڕێکەوتی بیستەمی مانگی موردادی ١٢٩٥داگیرکرد وروسەکانی تا گەردەنەی (ئاوەج) پیی کرد ڕوسەکان کرد.

بەراووردی زیان وداخوازییەکانمان

کاتێ لە کرماشاندا بووم لەگەڵ (نادولنی) وەزیر موختاری ئەڵمان سەبارەت بەو زیانەی کە لەلایەن ڕوسەکانەوە لێمان کەوتبوو، هەروا سەبارەت بە داخوازییەکانمان بۆ پاراستنی جەبهەی سەنجاوی دانوستانم کرد، بڕیاردرا کەهەرچی زووترە حساوی ئەو پارەوپولەی کە لە گیرفانی خۆمان لە ماوەی دوومانگ ونیوی بەرگری لەبەرامبەر ڕوسەکاندا کە بۆجەندرمەکان وموجاهیدینەکانی ئێرانی خەرجمان کردبوو هەروا میزانی زیانێك کە لە ساختمان وماڵ وباغاتمان کەوتبوو، ڕۆشنی بکەینەوە وبەراوردی بکەین، بیگەیەنینە دەستمان ئەوی لە تواناداهەیە بەنەقد بماندرێتێ وپاشماوەکەی بکرێتە قەبزە وڕەسید وکەم کەم بەپێی توانایان بۆمان سەرف بکەن.

چەند ڕۆژێك دوای هاتنمە سەنجاوی، لەڕێکەوتی ئەو ڕۆژانەدا کە سەردار ناسر لەگەڵ سوارەکانیدا بەرەو ئۆردووی عەلی ئیحسان بەگ ڕۆیشتبوو کاپیتان (شولتز) خەزنەداری ئەڵمانەکان لەلایەن مسیو نادولنی یەوە بەرپرس کرابوو لەگەڵ چەند کەسێکدا بۆ بەراورد کردنی ڕادەی زیانێك کە لێمان کەوتبوو ناونووسی کات و بۆ ڕوون کردنەوەی حساوی داخوازییەکانمان هاتە ماڵەکەم.

ئەوم بردە سەر قـەڵا وێرانـەكانمان وبێشە و بـاخ و بوێـستانی بڕاومانكانمـان. زیانی باخ وبوێستانی بەندار كە هی من بووبە سی هەزار توومـان بـەراووردی كـرد. دوای ئەوی ڕۆیشتە قلیج خانی ماڵێ سالار وزەفەر وڕادەی زیانێك كە لـە قەڵاكـەی كە بەدرێژایی ماوەی شەڕ جێگای جەندرمـەكان بـوو بەتـەواوی وێـران بـوو بووبـە، حەفتاو پێنج هەزار تومان بەراووردی كرد. هەروا حیساوی داخوازییـەكانی ئێمـەی كە بەشێوەی نەقد سەرفمان كردبوو سەد وسی هەزار توومان كەسـری بـەراووردی كرد و سەبارەت بە هەریەكە لـەم خاڵانـەی داخوازییـەكان پـسولە وقـەبز وسـەندی تایبەتی داپێمان.

دوای گەڕانـەوەی كاپیتـان شـۆڵتز ئاغـای نـادولنی وەزیـر موختـاری ئـەڵمان سەبارەت بە پاڵپشتی بەراووردەكەی زیانەكەمان نامەیەكی بۆمان نووسی كەدەقی نامەكەی لەخوارەوە بەم جۆرە هاتووە:

جـەناب موسـتەتاب گـەورە وچـاكترین دۆسـتان نەوازشـت پیـشەكان بـەڕیزان ومیهرەبان.

سـەبارەت بـەو زیانـەی كـە لـە خـەڵكی سـەنجاوی كـەوتووە جـەنابی مـسیو شـوڵتزمان نـاردبوو كـە ئـەو زیانانـە ببینـێ. نـاوبراو دوای بینـین ولێكۆڵینـەوەی پێویست سەرجەم كۆی زیانەكـەی بـۆ باڵیۆزخانـەی ئیمپراتۆریـەتی ئـەڵمان ڕوون كردەوە. باڵیۆزخانەی سەنییەیش لـەم بـوارەدا پـشكنینو ولێكۆڵینـەوەی كـردووە وئاگاداری دەوڵەتی ئیمپراتۆری خۆیانی كردووە كە دەوڵەتی ئیمپراتۆری مەبلـەغی زیانەكان دابنێت وبینێرێت بۆ باڵیۆزخانەی ئیمپراتۆری ئەڵمان لە ئێـران تـا بیداتـە خاوەنـەكانیان. ئێـستاكە چـاوەڕوانی وەڵامێـك لەلایـەن دەوڵەتـەوە دەكـەین، بـە گەیشتنی وەڵام ئاگادارتان دەكەین.

لە كۆتاییدا بە هەلمان زانی ڕێزی فراوانمان پێشكەشتان بكەین.

نادلــنی

بۆ دان ویەكسەرە كردنەوەی مەبلـەغی یەكسەد وسـێ هـەزار تومـان كەسـری داخوازییەكان كەپارەی نەقدی ودەستی بـوون لەلایـەن منـەوە ئاغـای عەبدولعـەلی خانی زەهوری ولەلایەن سالار زەفەرەوە ئاغای مورتەزاخانی ئەرفەعی زەنگەنە كە

حیـساوداری ئێمـه دەژمێـردرێن ناردمانـه كرماشـان. نیـزام ئەلـسەلتەنەكه لـه مەوزوعەكه ئاگادار دەبێـت موداخەلـەت دەكـات ودەڵێت دەبێت سـێ یـەكی ئـەم مەبلەغـە گـل بدرێتـەوە بـۆ دروسـت كردنـی ڕێگـای كرماشـان– قەسـری شـیرین بەكاربهێنرێت. هەرچی نوێنەرەكانی ئێمەیە پێدادەگرن وناڕەزایی نیشاندەدەن كە ئـەم مەبلەغـە داهـات وموچـە نیـە، ومەبلەغێكەلـە قـەرەبووی داخوازییەكـە كـە بەشێوەی نەقد یان شتومەكه كـە لـەماڵ وسـامانی سـەركردەكان كـەوتووە. ڕازی نابێت. لەلایەن هەندێ دۆستانەوە وكۆچكردووەكانەوە ئامۆژگاریمانیـان كـرد كـە ئەم بڕیارە قبوڵنەكەین. سوارەكانی كۆچكردووەكان وعێلەكانی تر ناچنە ژێر باری ئەم بڕیارەوە كە مەبلەغی زیانەكەیان كەم بكرێتەوە.

بـەم شـێوەیە سـێ یـەكی مەبلـەغی زیانەكـەمانی لادا وبـە نازنـاوی مـەخارج وسەرفیاتی ڕێگاكە دای بە بەشی دارایی حكومەتی كاتییەوە، وسـەبارەت بـە سـێ یەكەكانی تر قەبزەیەكی بە مەبلەغی هەشتا وحەوت هـەزار تومـان وكەسـری دای بە دەستمانەوە، كە دوای گەیشتنی پارەكە بماندرێتێ. بەڵام وەك لە كۆتـایی ئـەم یاداشـتانەدا ڕوون دەكرێتـەوە لـەیرادا پێویـستە بڵـێم كـە ئـەم هـەموو قـەبزە وسەنەدانە سەرجەم كاغـەز ونووسـین بـوون، وەكـو ووتـراوە چـاكترە بخرێتـە نـاو گۆزەیەك وئاوەكەی بخورێتەوە.

سەرلەنوێ پاشەكشێ

پاییزی ١٢٩٥ هاتە سەردا وعێل بەرەو گەرمیان ڕۆیشت. بەهۆی وێرانیـەوە كـە شەڕی ڕوسەكان بەسەرماندا سەپاندبووی ماڵو شوێنێكی ئاوا لە كوێستاندا بۆمـان نەمابۆوە، لەبەر ئەمـە بڕیارمانـدا هـەموو سـەركردەكان لەگـەڵ عێلـدا لـە خزمـەت سەردار ناسر سەرۆكی عێلدا بجمێین، هەریەكە بەپێی توانای خۆی دەواری گـەورە بۆ میوان وخێزان دەوارێكی بچووك بۆ خزمەتكار و موبەق ئامادەكرد.

كۆچـی عێـل ئـەو سـاڵە فـراوانتر وبەشـكۆتر لـە سـاڵەكانی پێـشووەوە بـوو، وئومێدەواربووین ساڵێك لە ئەمنوئاسایشدا تێپەڕێنین، بارودۆخی جەبهەكانی شـەڕ ئـــەم ئومێـــدەی بـــەهێزدەكرد. لەلایەكـــەوە هێـــزی عوسمانیـــەكان لەشـــكری ئینگلیسەكانیان لە باشووری (میزوپوتومیادا) دا سەركوتكردبوو وزاڵ بوون بەسەر

وەزعەکاندا. لەلایەکی ترەوە هێزەکەی عەلی ئیحسان بەگ تا پشتی دەروازەکانی قەزوین گەیشتبوون و هاوپەیمانەکانی لە تاراندا خستبووە مەترسیەوە. بارودۆخی رامیاری پایتەختی ئێران لە حاڵی گۆڕانکاریدا بوو.

محەمەد وەلی خانی سپاسالار سەرۆك وەزیران کە بە ڕەهنو کردنی سەرجەم موڵکەکانی ناوچەی مازندەران لە بانکی ڕەهنوقەرزپێدانی ڕوسدا بووە هۆی لەدەست چوونی پارچەیەکی ئاوا وبەپیتوسەرسەوزی نیشتمانەکەمان، بە قبوڵکردنی گرێبەستێکی نەنگین وڕسواکەرێك لەگەڵ ئینگلیسوڕوسەکاندا، دارایی وهێزی سەربازی ونیزامی ئێرانی خستبووە ژێر دەسەڵاتیانەوە، لەناچاریدا دەستی لەکارکێشایەوە وپیاوەکانی تری ئیمپریالیستەکان لە حاڵێ خۆشاردنەوە ولە هەوڵی ڕەنگ گۆڕاندندابوون. ئەم جارە باڵیۆزخانەکانی ئینگلیس وڕوس لەترسی نزیك بوونەوەی هێزی عوسمانیەکان ئامادەی جێهێڵانی تاران بوون وبۆ دەوڵەت وئەحمەد شا فشاریان دەهێنا کە حکومەت بۆ شوێنێکی تر بگوێزنەوە.

بەداخەوە ساڵێ تەواو نەبووبوو بارودۆخەکە لەهەموو لایەکەوە گۆڕا. لەلایەکەوە ئینگلیسەکان شەریف حوسەینی مەکە وفەیسەڵی کوڕی وهەموو شەڕکەرکانی عەرەب بەئومێدی سەربەخۆیی ویەکێتی میللەتەکانی عەرەب بە شۆڕش ویاغیبوون دژی عوسمانیەکان خەڵەتانیان وعێلە عەرەبیەکان پڕ چەك دەکەن ولە دوو لاوە ڕۆژهەڵاتو ڕۆژئاوای نیوە دوورگەی عەرەبستاندا هێزەکانی عوسمانیەکانیان خستە ژێر فشارەوە. خۆیشیان جارێکی تر بە توانایەکی پتر وکارا وموجەهەزترەوە بە فەرماندەیی جەنەراڵ "مود" لەلای کەنداوی فارسەوە وهێڵی دیجلەوە هێرش دەکەنە سەر کوت ئەلعیمارە ولە جەمادی یەکەمی ساڵی ۱۳۳۰ کۆچی ڕێکەوتی فەبرایەری ۱۹۱۷ زاینی بەهمەنی ۱۲۹۵ هەتاوی دووبارە ئەو ناوچانە داگیر دەکەنەوە وبەپەلە بەرەو بەغدا دەڕۆن.

لەلایەکی ترەوە کە ڕوسەکان لە سەرکەوتنی هاوپەیمانەکەیان لەبەرامبەر عوسمانیەکاندا دڵنیا دەبن هێزەکەیان لە ئێران بتر دەکەن وهێرش دەبەنە سەر هێزەکانی عەلی ئیحسان پاشا وتا (ئاوەج) داگیر دەکەن.

مەترسی پێشەوەچوونی ئینگلیسەکان موسەلەم دەبێت. خەلیل پاشا فەرماندەی گشتی هێزەمانی خۆرهەڵات ووالی بەغدا وای بۆ دەچێت کەچاکترە بەم

زووانـه لەبەغـدا خواحـافيزی بكـات وبەعـەلی ئيحسان پاشـا فـەرمانی پاشەكشێ دەدات. ئـەم فەرمانـدە كـارزان ودلێـرەی توركـه لەحاڵێكدا هێزەكـەی لەوپـەڕی سەركەوتندا بوو هێزەكەی ئامادەی بەرەنگاری وشكاندنی هێرشـی ڕوسـەكان بـوو بەوپـەڕی ووردەكارييـەوە ولەبەرئـەوەی هێزەكـەی تووشـی ئابلۆقـە و هێرشـی ئينگليسەكان وڕوسەكان نەبێت پێشدەستی كـرد وخەسـتەخانە وبەدواياندا پێـنج تابور سەربازی پيادەی خستەڕێ وناردیە سـنووری عێـراق وئێـران لـە شـاخەكانی حەمريندا لەنێوان قزل ڕەبات وشارەباندا جێگير بوون.

عێلەكـەمان لـە هەوارگـە گەرمەسـێريەكاندا لـە سـنووری قەسـری شـيرين وشاخەكانی ئاغ داخا بوون كە ئەم هەنگە توركانە بە ورەيەكی بەرزەوە وبەگەرمی وشۆرەوە لە حاڵێكدا سروودی نيشتمانييان دەخوێند بەلاماندا تێدەپـەڕين بـەرەو ئەوشوێنەی بۆيان دياريكرابوو دەڕۆيشتن. پێويستە دان بەوەدا بنێين كە سەربازی تورك لـە ئـازاترين سـەربازەكانی دنيـان، شـورو ئاينـداری ونيـشتمان پـەروەرييان جێگـەی ستايـشو قـەدر زانينـە. بەفـەرمانی عـەلی ئيحسان پاشـا لـەو شـاخانەدا سەنگەری موحكەميان دەمەزرانـدبوو. بـەدوای ئـەم هەنگانـەدا شـتومەكی قـورس باركرا، لەخانەقين دايانمەراند وشتومەكی ئەڵمانەكانيش لە كرماشانەوە بۆ قەسری شيرين گوێزرايانەوە.

ئەڵمانەكان لە كرماشان بە نيـزام ئەلـسەلتەنەوكۆچكردووەكانيان ڕاگەيانـدبوو كە بەهۆی پێشەوە هاتنی لەشكری ئينگليس ومەترسـی داگيركردنـی بەغـدا هێـزی عـــەلی ئيحـــسان پاشـــا ناچـــاربە پاشەكـــشێيە، لەبـــەر ئەمـــە پێويـــستە كـــە كۆچكردووەكانيش هەرچی زووترە كرماشان چۆڵ بكەن وبـەرەو خـاكی عوسمـانی بێن. ڕوونە كەئەم هەواڵە ناخۆش ودڵتەزێنە چی پەرێـشانی ونائومێدييـەكی لـەنێو كۆچكردووەكاندا پێكهێنا.

نيزام ئەلسەلتەنەبەناوی چۆڵكردنی شارەوە وئامـادەكردنی وەسـايلی كەوتنـە ڕێ جارێكی تر مەبلەغێكی گەزافی لە ئەڵمانەكان سواڵ كـرد. دەوڵـەتی عوسمـانی ڕازی بـوو كـە ئێرانيـە كۆچـكردووەكان لـەخاكی خۆيدا جێبكاتـەوە بـەڵام لەسـەر ئامۆژگـاری وڕاگەيانـدنی فـەوزی بـەگ بڕيـاردرا تـا دەتـوانرێ ژمـارەيێ كـەمتر لـە كۆچـــكردووەكان مۆڵـــەتی تێپـــەڕين لـــە ســـنوورەوە پێيـــان بـــدرێت. نيـــزام

ئەلسەلتەنەڕەزا عەلی دیوان بیگی کە سەر دەفتەری بوو دەنێرێتە قەسری شیرین وفەرمانی پێدەدا کە تەنها بۆ سەرکردەکانی کۆچکردووەکان بەتایبەت بەکەسانێ کە خەڵکی زۆرتریان لەگەڵدایە پاسەپۆرتیان بداتێ.

گەڕاندنەوەی ڕووداوێ کە لەو ڕۆژانەدا ڕوویدا بێ سوود نیە. زۆر نەبوو هاتبووینە ناوچە گەرمیانەکانمان هەواڵیان هێنا نیزام ئەلسەلتەنە(سەید جەلیلی ئەردەبێلی وئیسماعیل یەکانی وخالۆ ئۆغلی) زیندانی کردووە وبڕیارە ئەوانە لە ژێر چاودێریدا بۆ بەغدا ڕەوانە بکات. زوو تێگەیشتم ڕووداوەکە هۆی چی بووە. دوای ئەوەی کرماشانم بەجێهێڵا کۆمیتەیەك کە ئێمە دژی ئەو دروستمان کردبوو لەکاروچالاکی خۆیدا بەردەوام مایەوە، وگۆڕانکاریەك لە ئەندامەکانیدا ڕوویدابوو، لەوانە میرزا غەفارخانی زنوزی دەرکرابوو وسەید جەلیلی ئەردەبێلی شوێنەکەیی بەشێوەیەکی کاتی گرتبۆوە وهاتبوونە نێو کۆمیتەکەوە ومن بەرێك وپێکی لەگەڵیاندا پەیوەندیم هەبوو. هەر کە هەواڵی زیندانی کردنی ئەو حەزرەتانەم بیست، بیست سوار لە خزمەتکارەکانی خۆمم ناردە سورخەدیزەو نامەیەکیشم بۆ ڕەشید ئەلسەلتەنە نووسی کە لەگەڵ سوارەکانماندا زیندانیەکان لەدەستی سوارەکانی نیزام ئەلسەلتەنەدەربهێنن ورزگاریان بکەن وبیان نێرێتە ماڵی ئێمە. بەڵام ئاشکرابوو کە نیزام ئەلسەلتەنەلەڕووی ووردەکارییەوە ئەوانەی لەنێو تایفەی کەلورەوە ناردە مەندەلی ولەوێوە بۆ بەغدا بردبوویان. ئەم ڕاپۆرتانە ئەو موجاهیدە کە میوانی خالۆ ئۆغلی بووە دابوویە نیزام ئەلسەلتەنە. ئەو بۆئەوەی ڕووداوەکە گەورەتر بنوێنێ دەڵێت کە ئەم شەخسانە بە فەرمانی سلێمان میرزا خەریکی دەسیسە بازی بوونە، هەر لەبەرئەمە چەند ڕۆژێك لەماڵی سلێمان میرزادا یاساوڵ دادەنێن، بەڵام لەبەر ڕەزا نەبوونی پلەدارەکانی جەندرمە وکۆچکردووەکان ناچاردەبن یاساوڵەکان لەبەر دەرگاکەیدا لابەرن.

زۆربەی کۆچکردووەکان لەگەڵ نادلنی وەزیر موختاری ئەڵماندا گەیشتنە قەسری شیرین. کاپیتان شوڵتس لەڕێ تووشی ڕەشید ئەلسەلتەنە دەبێت وهانی دەدات کە ڕێگا لە نیزام ئەلسەلتەنەبگرێت هەر پارەوپولێك کە لە مووچەی سەربازەکان بردوویەتی لێ بسێننەوە. بەگەیشتنیە قەسری شیرین هەواڵی نارد کە سوار بنێرم ئەو پارەو پولەی نیزام ئەلسەلتەنەبەناحەق لە حیساوەکەم بریبووی

لێ بسێننەوە. هەروا ووتبووی هەر ئەم مەوزوعەم بە ڕەشید ئەلسەلتەنەیشی ڕاگەیاندووە. بەپەلە بۆ ڕەشید ئەلسەلتەنەم نووسی کە بە هیچ شێوەیەك دەست نەخاتە ڕێگەی نیزام ئەلسەلتەنەوئەویش وەڵامی دایەوە کە هەرگیز ئەو کارەی نەدەکرد.

هەروەك هەموومان لە نیزام ئەلسەلتەنەبێزار بووین، بەڵام لەوکاتەدا لە بارودۆخی پاشەکشێدا، ئەم کردەوەیە شێوەیەکە لە جەردەیی ودزێتی ومایەی ڕسوایی وبێ ئابڕوییە.

ڕوسەکان جارێکی تر کرماشانیان داگیر کرد. شەڕی ئینگلیس وعوسمانیەکان لە شوێنێکی نزیکی بەغدا کە بە سلێمان پاك بەناوبانگە گەرم بووبوو. عەلی ئیحسان پاشا فەرمانی دەرکرد لەماوەی حەفتەیەکدا لەشوێنی دوو ئاوی سیروان وئەڵوەندا پرد ببەسترێت. سەربازەکانی تورك بەپەلە سەرگەرمی پرد بەستن بوون. خۆیشی لەگەڵ جەمعێ سەربازی پیادە وسوارەی هەڵبژێردراودا ونزیکەی دووسەد وپەنجاو سواری بەختیاری لەسەر میلی کرند لە پشت ئۆردووەکەدا مایەوە، وچاوەڕوانی تەواوبوونی پردەکانی دەکرد. تورکەکان بێئەوەی زیانێکی قورسیان لێ بکەوێت پاشەکشێیەکی مێژوویيان ئەنجامدا. لە هەمەدانەوە تا قەسری شیرین بڕوا ناکەم دوو سەد کەس زیاتریان لە دەست دابێت وزیانیان لێ کەوتبێت وشتومەکی شەڕ وساز وبەرگ وچەکی قورسیان بەجێنەهێڵا. لەحاڵێکدا پتر لە هەزار سەربازی ڕووسیان کوشت ویا بەدیل گرتیانن.

ڕۆژی گەیشتنی عەلی ئیحسان پاشا بۆ سەرپێڵی زەهاو ڕێکەوتی ڕۆژی داگیرکردنی بەغدا بوو[1]. لەحەقیقەتدا ئەگەر ئەو پێشدەستی نەکردایە ولەشوێنی خۆیدا ئەو پێنج فەوجەی بۆ دابینکردنی پاشەکشێی لەشکرەکەی نەناردایە دووچاری ئابڵوقەی هاوبەشی ئینگلیس وڕوس دەبوو. حەقە میللەتی تورك بەنەخشەی سەردارێکی مەزنی وەها بزانێت کە پاشەکشێکەی کەمتر لە سەرکەوتنەکانی نەبوو، و جێی شانازی بوو. بەپێچەوانەی ئەوەوە خەلیل پاشا بۆچوونی چەوت وسەهو وهەڵەی سیاسی ونیزامی گەورەی لێکەوتەوە، وەکو دەڵێن ئەو پیاوێکی هەرزە وبەشوێن ئافرەتدا وێڵان بووە وزۆربەی کاتی خۆیی

---

[1] ڕێکەوتی کانوونی دووەمی ١٩١٧.

لەگەڵ مەعشوقەیەکیدا کە بەناوی "فلمن" بوو دەبردە سەر کەسانی کە بینیان دەیانگەڕانەوە بۆم کە میوان نەواز وڕەفتاری نەرم وبە نەوازشت بوو. بەڵام ئەو وەك عەلی ئیحسان پاشا ڕۆحی سەربازی ونیزامی نەبووە، من خۆم چەند جار عەلی ئیحسان پاشام بینیوە. ئەو وەك هەموو نیزامی وعەسکەرییەکان کەمێك لەخۆڕازیو توونـد خـوو بـوو، بـەڵام خـەتای نیزامـی نـەدەکرد وهەمیـشە لـە جوڵانـەوەی دووژمنەکانی ئاگادار بوو ولەبیستو چوار سـەعاتی شـەو وڕۆژێکدا شـانزە سـەعات کاریدەکرد، هەنـدێ کـات ناچـار دەبـوو چـلو هەشـت سـەعاتی ڕەبـەق نەخـەوێت. لەحەقیقەتدا سەردار وفەرماندەیەك بوو کە پێویـستە لـە مێـژووی نیزامیـدا دۆسـت ودوژمن بە گەورەیی وشایستەیی یادی لێ بکەن.

عەلی ئیحسان پاشا بەهێزی پیادە وسـوارەکانیەوە لـە خـدر ئـەلیاس وبشێوە وپاتـاق هێرشـی ڕوسـەکانی پوچـەڵ دەکـردەوە. فەرمانیـدا کـە شـتومەکی لەشـکرەکەی بەسـەر پردەکـەی ڕووی سـیرواندا تێپـەڕێنن. بەفەرمانـدەکانی فەوجـەکانی شـاخەکانی قەشـقەهە فـەرمانێکی پتـەوی دابـوو لەبەرامبـەر هـەر هێرشێکدا تا ئاخرین هەناسە بەرگری بکەن، خۆی بە دوو فەوجی تـرەوە ناوچـەی شـاخەکانی ئـاغ داغـی هـەتا دووئـاوان پتـەو کـرد وچـوار ڕۆژی تـەواو لەسنووری قەسری شیریندا بەرامبەر پێشەوەچوونی ڕوسەکانی گرت ونەیهێڵا بـچنە پێشەوە. ئینگلیسەکانیش دوای داگیر کردنی بەغدا نزیکەی هەشـت هـەزار سـەربازی پیـادە وسوارەیان بە چەك وتفاقی تەواوەوە بەرەو خانەقین ڕەوانـە کـرد، جـەمعێکی زۆر لە عەشایرە عەرەبەکان لەگەڵ ئەو هێزەدا بوون. نزیکی شارەبان شەڕێکی سەخت لەنێوان ئەوان وتورکەکاندا ڕوویدا سـەرئەنجام شـەڕەکە گەیـشتە شـەڕە (نێـزە) و کـارد وخەنجـەر لـە هـەردوو لای ئـەم دوو لەشـکرە، کـە ژمارەکـەی وەکـو دەڵـێن نزیکەی سیانزە هەزار سەربازێك دەبوون پتر لە دوو هـەزار کـەس ڕزگاریـان نـەبوو وزۆربـەی تفـاق وسـاز وبەرگەکـەیان بـێ خـاوەن مایـەوە وکەوتـە دەسـتی ئـەو عەرەبانەی کە لەگەڵ ئینگلیسەکاندا هاتبوون وئەو عەشایرانەی کە لە دەوروبـەری شارەبانو قزل رەباتدا بوون.

لـەو سـاڵەدا تفـەنگێکی ئینگلیـسی یـان عوسمـانی بـە پێـنج یـان دەتومـەن دەفرۆشرا، زۆربەی ئەو تفەنگانەیان خەڵکی پشتکۆ سەندیان.

عەلی ئیحسان پاشا سەرەنجام لە پردەکە کردیە ئەوبەرەوە وفەرمانیدا بیڕوخێنن ڕووسەکانیش خانەقینیان داگیرکرد وپێشقراوڵەکانیان لەنێوان شارەبان وخان ئەمیریدا گەیشتنە ئینگلیسەکان. ئینگلیسەکان نەیانهێڵا بگەنە بەغدا بەڵام خانەقین لە دەستماندا مایەوە.

هاتنی کۆچکردووەکان بۆ ماڵەکانمان

لەگەرمەی دەرگیری ئەم سێ هێزە لە دەوروبەری ئێمەدا بەپێویستم زانی عێلەکەمان دووربخەینەوە لە شەڕ وزیان بیانپارێزین. سەرجەم کۆچمان کرد وچووینە ئەودیووی شاخەکانی ئاغ داغەوە، بە ئەفرادی عێلمان فەرماندا هەموو جۆرە شتومەکێك وئازووقەیەك وەك خورما وشەکەر وچای کە هەمیشە لە وەرزی بەهاردا دەیسێنن، ئەم ساڵ دوو ئەوەندەی ساڵەکانی پێشوو بسێنن.

نیزام ئەلسەلتەنەبەسەلامەتی وتەندروستییەوە بێ ئەوەی کەسێك ڕێی لێبگرێت پێش ئەوەی شەڕ لێی نزیك بێتەوە گەیشتە قەسری شیرین. نامەیەکی بۆ سەردار ناسر ومن نووسی، داخوازی کردبوو کە بڕۆین بۆ لای. تەنها سەردار ناسر بۆ بینینی ڕۆیشت، مەعلوم بوو کە ئامانجی دۆستی ونەوازشت نواندنە.

سەردار ناسر گەڕایەوە وهەواڵی هێنا کە لەم ڕۆژانەدا جەمعێکی زۆر لە کۆچکردووەکان دەڕۆنە ماڵمان. ئەڵمانەکان لەڕێی "حەوش کری"یەوە بەرەو سەلاحیە (کفری) ڕۆیشتن، نیزام ئەلسەلتەنەوهەیئەتی حکومەتەکەی لەگەڵ دەستەیە کۆچکردووی یار ولایەنگیری بەرەو خاکی عوسمانی ڕۆیشتن. دەستەیەکی تر لە کۆچکردووەکان وجەندرمەکان لەگەڵ ئەڵمانەکاندا ڕۆیشتن، جەمعێکی زۆر کە ئومێد وچاوەڕوانیەکیان لە عوسمانیەکان نەمابوو بڵاوەیان لێ کرد ولە گۆڕەپانە گشتییەکەوە یا لەنێو تایفەکانی کەلورەوە بەرەو کرماشان یا زێد ونیشتمانەکانیان گەڕانەوە بەڵام بەشێکی زۆر لەوانە نەدڵێکی خۆشیان بە نیزام ئەلسەلتەنەهەبوو ونەلێشی ڕازیبوون نەیاندەوێرا بەرەو ئێران بگەڕێنەوە ناچار ڕویان کردبووە ماڵەکانی ئێمە. ئەوانەی مانەوە لە پێنج سەد کەس کەمتر نەبوون لەگەڵ سەردار ناسر وسالار زەفەردا سەبارەت بەمانە دانوستانمان کرد. ئەم جۆرە ئازموونە هەمیشە بۆ هەرکەسێك ڕوونادات، ناوی چاك یان ناوی ڕسوایی

لـەم پێـشهاتانەدا خـۆی دەنوێنێـت، ئەوانــە لــە هەڵبــژێردراوترین ونــاودارترین کەسایەتی وڵاتەکەمانن، جێیەکی تر وڕێگەیـەکی تریـان بەدەستـەوە نـەماوە و لـە ڕاستیدا بێ دەرەتان بوون. ئێمە بە حوکمی وجدان ونیشتمان پەروەری بەرپرسین کە بەڕاستی وپاکییەوە تا لەتوانادا هەیە وەك بنەماڵەی خۆمان خزمەتیان بکـەینو بیانپارێزین، لەبەر ئەمە لەسەر داخوازی خۆیـان ئـەو کەسانەی کـە زۆرتـر لەگـەڵ یەکتریدا نزیك بوون لەنێو خۆمانـدا دابـەشمان کـردن گـرنگترین کەسـایەتییەك کـە هاتنـە ماڵەکـەم سـەردار محیـی وحـاجی ئـەمین ئـەلتوجاری ئەسـفەهانی وسـەردار سەولەتی بەختیاری لەگەڵ سوارەکان وخزمەتکارەکانیاندا بـوون. لـەماڵی سـەردار ناسـردا ســالار ئــەعزەم بــەختیاری کــوڕی ســەردار ئەسـعەد ومنوچــهر خــانی مەنوچـەهری وسـوهراب زادە وکەسـانی تـر بـوون. هەنـدێ لـە کۆچـکردووەکانی دەوڵەمەند وناسـراو چـادر وشـتومەکیان پێبـوو بـۆ ئەوانـەی کـە چـادریان نـەبوو، بەپێی توانا چادری سپی ودەواری ڕەش کە جێی چەند کەسێك بگرێت ئامادەکرد، بۆ هەر دەستەیەك یەك خزمەتکارمان فەراهەم کرد وفەرمانماندا بەهیچ بەهانەیـەك نابێ پارەو پول ودیارییەك لە میوانەکان وەربگرن. هەموو ڕۆژ بەرچایی وخـواردنی نێوەڕۆ وئێوارەمان بۆیان دەنـارد، بۆهەنـدێ لـە چـادرەکان کـە خۆیـان سـەماوەر وشتومەکیان هەبوو قەند وچاییمان حەفتانە دابەشدەکرد.

کۆچکردووەکان چـەند نەریتوخوویـەکیان هـەبوو کـە لەگـەڵ نـەریتی وخـووی عەشایەری ئێمەدا نەدەگونجا، زۆربەیان بۆ سەرگەرمی بە کاغەزی قومار یارییـان دەکرد یاوەك لەسەر پـارە قوماریـان دەکـرد. لـە یادگـاری ئەوانـە بـوو کـە خـەڵك وسەرکردەکانی سەنجاوی فێری یاری (پاسور) و(بریج) بـوون و لـە کـاتی قومـاردا زۆربەیان دەستمان دەکـردە جنێودانوقـسەی سـووك بـە یـەکتری ووتـن وهـەتا لـە یەکتریان دەدا کە ڕەنگدانەوەیەکی خراوی لەنێو عێلاتی سادەدا هەبوو. جگە لەمە زۆربەی کۆچکردووەکان مەشروبیان دەخواردەوە یان تریاکیان دەکێشا ئێمـە ئـەم عادەتــە قێزەونــە وشــەرم هێنــەرەمان لــەنێو خزمــەتکارەکان وپەیڕەوەکانمانــدا قەدەغە کردبوو.

لەلایەکی ترەوە خەڵکی عێلەکەمان لەڕووی کونجکاوییەوە حەزیان دەکـرد لـە نــەبوونی ئێمــەدا لــە دانیــشتنەکانی کۆچــکردووەکاندا ئامــادەبن ولــەدەوریان

کۆبوونەوە گوێگر وسەیرکەری قسەکان ویاریەکانیان بن. جگە لەمە مەترسی دزی لێکردنیان لە ئارادابوو کە دەبووە مایەی ئازار وئەزیەتیان.

لەبەرئەمە بەسەختی تەواو لە خزمەتکارەکانوخەڵکی تریشمان قەدەغەکردبوو کە نزیك چادر ومالەکانیان بکەونەوە. چەند کەسێك کە سەرپێچییان کردبوو بەسەختی سزایانمان دا. من لەڕۆژی یەکەمەوە بەسەردار محیی ومیوانەکانی ترم گووت تکایەکم هەیە لێتان، تا لەماڵی مندان قومار مەکەن[1].

---

[1] وا دەزانم بێ سوود نەبێ نووسینێك سەبارەت بە خزمەتێك کە لە میوانە کۆچکردووەکان کراوە لەیرادا بهێنینەوە وباسی بکەین وئەم نووسینەلە کتێوەکەی "یاداشتەکانی خوالێخۆشبوو حەسەن أعظام (أعظام الوزارة)یە قودسی دا (ئەعزام ئەلوزارە) یە کە خۆی یەکێ لە سەرجەم میوانە کۆچکردووەکان بووە کە بە لوتفێکی تایبەتی خۆیەوە لە سەرتاسەری کێتەوەکەیدا زیادەڕەوییەکی زۆری لە مەدح و ستایشی سەبارەت بە سەنجاویەکان فەرمووە. بەرگی یەکەمی کتێوی (بیرەوەرییەکانی من، یا ڕۆشن کردنەوەی مێژووی سەد ساڵە، چاپخانەی حەیدەری، ساڵی ١٣٤٢، ج٢، ل٤٠١) :

ژمارەی کۆچکردووەکان لەهەر چینێك کەمتر لە چوار سەد نەفەر دەبوون، سەرکردەکانی عێل هەرسێ براکە بەناوی سەردار ناسر کوڕە گەورەی شێرخان وعێلخانی عێلی سەنجاوی، سەردار موقتەدر برای ناوەندی کە نوێنەری عێل بووە بۆ کاروباری حکومەت ودەوڵەت، وسالار زەفەر برا بچووك کە لەکاتی شەڕ وشۆڕ لەگەڵ دوژمنە ناوخۆییەکاندا لەعەشایر وعێلەکانی تردا بەرپرس بوو. ئەم سێ برایە هەموو کۆچکردووەکانیان بەسێ دەستە دابەشکردبوو، کە هەریەك لەم سێ برایە دەستەیەکیان میوانی وخزمەت دەکرد. من وهەڤاڵەکانم لەبەشی برا بچووکەکەدا کە بەناوی سالار زەفەر بوو، بووین، ئێمە لە چادرێکدابووین وبتر لە سەد نەفەر لە چادرەکانی تردا بوون. سالار "وادیارە مەقسودی سالار ناسری خەلەجە" وحەبیب ئەلموجاهیدین دوو چادریان هەبوو، چادرێکی گەورە بۆ سوار وخزمەتکارەکانیان، یەك چادریش سالار وحەبیب وهەردوو براکەی (میرزا سەید جەعفەرخانی ڕەشتی وئەسکەندەر خانی ڕەشتی، ئیسماعیل خانی خوشکەزای میرزا کوچك خان تەرخان کرابوو کە لە ڕەشتەوە لەلایەن میرزا کوچك خانەوە هاتبووە کرماشان کە لەگەڵ بەرپرسانی دەوڵەتی کاتیدا دانوستان بکات، کە ڕێکەوتی پاشەکشێی موعین ئەلرەعایا لە کرماشانەوە بوو، بەرەو ڕەشت دەگەڕێنەوە.

بۆ هەر چادرێك بەپێی ژمارەیان حەفتەی یەك سینی کە پڕ بوو لە چایی وقەند وشەکەر جیرە وسابونی جل وبەرگ شۆرین کە بۆ بەرکارهێنانی حەفتەیەك بەش بکات لەو سینییەدا بوو دەیاندا پێمان، و بۆ خواردنی نێوەڕۆ وئێوارەیش چەندین سینی پڵاو وچێشتی شلە ونان

بـوونی ئـەم خەڵکـە زۆرە لـە ماڵـەکانی ئێمـەدا جگـە لـەوەی کـەم بوونـەوەی ئازووقـەی لێدەکەوتـەوە ئـەم مەترسـیەییش لەنێوانـدا بـوو کـە ڕوسـەکان زۆرتـر سەرنجیان بەرەو ئێمـە ڕابکێـشرێت چـونکە بەڕووکـەش شـێوەی ئۆردوویـەکی بـە خۆوە گرتبوو.

لەم کاتەدا لەلای مسیو نادلنی، وەزیری موختاری ئەڵمان نامەیەکم پێگەیـشت وداوای بینینمی کردبوو. لەشوێنێکدا بینیم، دوای ناشتا وچـایی خواردنـەوە ووتـی دەمـەوێ ئەڵمانییـەك بـە جـل وبـەرگی عەشـایرییەوە لـەماڵی ئێـوەدا دابنـێم، کـە هەمیـشە چـاودێری جوڵانـەوەی لەشـکری دوژمـن بکـات ولـەم بـارەوە ئاگادارمـان بکــات. ووتم مانــەوەی ئەڵمانییــەك هــەتا بــە جــل وبــەرگی گــۆڕاوەوە لــەنێو عەشایرەکەدا بەنهێنی نامێنێتەوە وئەمیشە هەم بـۆ ئێمـە وهـەم بـۆ (کۆچـکردووە میوانـەکان) مەترسـی وخەتـەر دروسـت دەکـات، چـاکترە یـەك نەفـەر ئێرانـی لـە ئەندامانی باڵوێزخانە بەعینوانی کۆچـکردوو بنێریـت کـە سـەرنج ڕاناکێـشێت. ئـەو قسەکەمی پەسەند کرد. ئەبو ئەلفەتح میرزای تەبرێزی ناساند ناردییە ماڵمان. کـە لە شوێنێکدا بە (خر زهره درویش دوست عەلی) ناسراوەبو و ماڵی سەردار ناسر لە باباهادی و ماڵی سالار زەفەر لە کەناری ڕووباری قورەتودا بوو، وکۆچکردووەکانی میوانیش لە ماڵەکانی ئێمەدا بوون.

بڕیارمانـدا لەبەرئـەوەی لـە مەیـدانی شـەڕ زۆرتـر دووربکەوینـەوە سـەرجەم کۆچبکەینوبۆ ناوچەی جێگیرانی زەهـاو بگوێزینـەوە، چـونکە شـوێنەکە دوور بـوو

وئـاو وگۆشـتیان دەنـارد وهـەموو ڕۆژێـك نـەوعێکیان دەنـارد. بـۆ دوو چـادر یـان سـێ چـادر خزمەتکارێکیان تەرخان کردبوو کە بۆ سەندنی (بەرخ، ومریشك، وماست وشیر بـۆ بەرچـایی، و کەرێ وهێلکە) وهەرچی پێویستی هەبێ لەڕێی ئەوانەوە لەنێو عێلدا بیسێنن.

کۆچکردووەکان هەموو ڕۆژێك ئەوەی پێویستیان بووایە بە پارەوپووڵی خۆیـان دەیانـسەند. چونکە لە حەقیقەتدا حەفتەیەك یان پانزە ڕۆژ زیاتر عێل لە شوێنێکدا نەدەمایەوە چونکە بۆ لەوەڕاندنی ئاژەڵ وپەزەکانیان هەرشـوێنێ دەغـڵ ودان وعەلـەفی زۆرتـری هەبووایـە، لەوێـدا دەبـوون لەبـەر ئەمـە کۆچـکردووەکانیش لەگـەڵ عێلـدا کۆچـیان دەکـرد، لـە هەرشـوێنێکدا چادرەکانی کۆچکردووەکان لەگەڵ چادرەکانی عێلەکەدا نزیکەی فەرسـەخێ دووربـوون. هـەر بەم شـێوەیە چـادری سـێ بـرا سـەنجاوییەکە لەگـەڵ چـادری کۆچـکردووەکاندا نزیکـەی دوو کیلۆمەتر دوور بوو.

ماڵی ئەسەدوللابەگی قەڵخانیمان کە لە سەراوی زەهاودا بوو ئاگادار کرد کە بە دووسەد سوارەوە ئەو ڕۆژە میوانیانین، لەگەڵ ڕێزداران وسەردەستەکانی کۆچکردووەکاندا، لەوێ خواردنی نیوەڕۆمان خوارد وسواربووین، گەیشتینە جیگیران بینیمان عەمەلەکان وماڵە تازە گەیشتووەکان سەرگەرمی دامەزراندنی چادرەکانن. سالار زەفەرمان بەچەند سوارێکەوە نارد کە لەسەر ڕێی گارییەوە دووربین هەڵخات وئەو ناوچانە بپشکنێت. ئەو هێشتانە سەد پێیەك نەچوبووە پێشەوە لەناکادا بینیمان لە مەودای کەمێکدا سوارەکانی ڕوس لە کیلە سپی جیگیرانەوە دەرکەوتن. هەر ئەو ڕۆژەبوو کە سالار ئەعزەم کوڕی سەردار ئەسعەدی بەختیاریوبەهادور ئەلسەلتەنەی برازای ئەمیر موفەخەم وچراغ عەلی سەردار سەولەت وجەعفەر قولی خان زەرغاموی چوار لەنگ وبەهادور لەشکر سەرۆکی حوسەین وەند گەیشتنە ماڵەکەمان.

هەر کە سالار زەفەر پێشقڕاوڵەکانی ڕوسەکان دەبینێت سوارێکی بە پەلە نارد تا ئاگادارمان بکات کە ژنومناڵەکان لەسەر ڕێگاکەوە دووربکەینەوە. ماڵی سەردار ناسر کە سەرگەرمی چادر دامەزراندن بوون بەتەواوی نزیکی جادەکە بوون. ئەوەی توانرا لە ژنومناڵەکان لەپەنای دۆڵی ڕووبارەکەوە کەوتنەڕێ کە لە شوێنێکدا خۆیان بشارنەوە. لەلایەکی ترەوە کۆچکردووەکانیش گەیشتن، کتوپڕ سوارەکانی ڕوس هەراسان وپەرێشان بوون، چونکە سەردار ناسر بەچەند سوارێکەوە کە بۆی کۆکرابووەوە ڕێگایانی لێگرت، بەڵام سەردار فەرماندەدات کە کەس چەك بەکارنەهێنێت، مەگەر ڕوسەکان تەقە بکەن. ڕوسەکانیش کە لەبەرامبەریاندا جەمعیەتێکی زۆر وچادرێکی فراوان دەبینن دەترسن وسوارێك کە فارسی دەزانی ناردیانە لای سالار زەفەر. ئاشکرابوو کە ئەم سوارانە پێشقراوڵ بوونە وژمارەکەیان سەد وپەنجا سەربازێك دەبوو، بەڵام ئۆردوویەکی گەورەی چەند هەزار نەفەری لەپشتی سەریانەوە بەڕێگاوەن. ئەم سوارانە گەیشتنە لای ماڵەکانی سەردار ناسر بێئەوەی دەست درێژی بکەن، بە ئارامییەوە تێپەڕین، دووبارە وەرگێڕەکەیان ناردەوە وڕایان گەیاند چاکترە عێلەکە دوور بخەینەوە چونکە بەم زووانە لەشکرە گەورەکەیان دەگات.

موسەلەم بوو کە ئەم جەمعە کەمە لەنێو ئێمـەدا ئابلۆقـە درابـوون وبەئاسـانی دەتـــوانین لەگەڵیانـــدا بەشـــەڕ بـــێین، بـــەڵام شـــەڕ ودەرگـــیری لەگەڵیانـــدا بەبەرژەوەندیمان نەدەزانی، چونکە ژنومناڵەکان لە مەیدانی مەترسیدا بوون، جگە لەمـە هـەموو کاتێـك ڕێـی تێدەچـوو ئـۆردووە گەورەکـەیان بگەیـەت وکارەکـەمان پێچیدە ودژوار بکات.

پێشقراوڵەکانی ڕوس بە ئاشتیەوە بەلاماندا تێپەڕین. شوێنێك کە تێیدا بـووین جێی بەرگری نەبوو، لەبـەر ئـەوە فەرمانمانـدا کـە چـادرەکان بخـەوێنن وبارەکـان ببەستن وئامادەی حەرەکەت بن، وچاوەڕوانی وەڵامی ئەو سوارانە بـووین کـە بـۆ پشکنین ناردبوومانن. نزیکەی ئێوارە سوارەکان خەبـەریان هێنـا کـە ئۆردوویـەکی گەورە کە بریتی یە لە سێ تا پێنج هەزار سەرباز لـە چـەمی (زریـسك) تێپـەڕیوون وبەمزوانە دەگەنە ئەم شوێنە.

بەپەلـە خواردەمەنیـەکی کـەممان بـە میوانـەکان دا وفـەرمانی کۆچـکردنماندا بـەرەو دەربەنـدێ بـەناوی (دەربەنـد دەهـول) ڕاگەیانـد، لـەنێوان کێوەکانـدا کەوتینـەڕێ. ئـەم کۆچـەی شـەوانە بـۆ ئێمـە ومیوانـە کۆچـکردوەکان بەسـەختی وناخۆشیەکی تەواو تێپـەڕی. زۆربـەی ڕێگاکـان بـەرز بـوون، تاشـەکانمان بـە چـرا دەدۆزییەوە. لەحەقیقەتدا ئەگەر ئەو شەوە لەگەڵ ئەو دووسەد سوارەدا ڕووبەڕوو ببواینەوە هەموو دارونەدارمان لەبەین دەچوو.

پـێش خۆرهـەڵهاتن گەیـشتینە (دەربەنـد دەهـول)، حەشـارگەیەکی موحکـەم وپتەو بوو.ژنەکان ومناڵەکان بەسەر تاشـەبەردە ساردەکانەوە ڕاکشان وخـەوتن. فەرمانماندا لەو شوێنە تەنگەدا کە کێوەکـان دەوری دابـوو، چـادرەکان لـە نزیکـی یەکتریدا دامەزرێنن. لەسەر بەرزیەکاندا نگەهبانویاساوڵمان دانا.

چـەند ڕۆژێـك لەوێـدا ماینـەوە مناڵـەکان بـەهۆی نزیـك بوونیـان لـە مـاڵی خزمەکانەوە وبەئاسانی کۆبوونەوەیان شاد وچالاکوخۆشحاڵبوون. هەر لەوێـدا بـوو کە لە نـەورۆزی سـاڵی ١٢٩٦هـەتاوی هاتـە پێـشەوە و لـە هـەموو ماڵەکانـەوە بـە پلیتەی ئاگر داگیرساندن وتەقەکردن هاتنی نەورۆزیان پیرۆزبایی کرد.

دوای دامـەزران لـەو شـوێنەدا چـەند سـوارێکی هەڵبـژێردراومان ڕاسـپارد کـە سەبارەت بە جوڵانەوی ئۆردووی ڕوسەکان زانیارییەك بەدەست بهێنن. سـوارەکان

خەبەریان هێنا کە ڕوسەکان لەو ڕێگاوە کە هاتنون گەڕاونەتەوە (دەشتی حر). لەم ڕوداوە زۆر سەرسام بووین ودووبارە چەند سوارێکی ترمان بۆ پشکنین ناردەوە. سوارەکان دەڕۆنە شوێنی ئۆردووی ڕوسەکان، چەند جەنازەی مردوو، وچەند ئەسپی تۆپیو، وشتومەکی زۆری بەجێماو دەبینن.. سوارەکان چەند چادری بچووك وهەندێ شتومەکی تریان لەگەڵ خۆیاندا هێنا بوو. ئاشکرابوو کە هۆی گەڕانەوە وسەر لێشێواوییان برسێتی بووە. لەمەودوا بە پێویستم زانی کە شوێنی تێپەڕینیان بزانین، بەدەستەیەکی کەمەوە کەمینیان بۆ بکەین وهەرچەندی لە تواناادا بێت زیانیان لێ بدەین.

ئەم ئۆردووە تاڕادەیەك گرنگە لەبەر بێ سەروبەری وپەرت وبڵاوی پاشەکشێی کرد وعەشایرەکانی سەر ڕێیان لە دۆڵو جەنگەڵوبێشەکاندا خۆیان حەشاردا بوو بۆیان، وزیانێکی زۆریان لێ خستن. لە هەموویان زیاتر جوانڕۆییەکان سەد کەسێکیان لێ کوشتن، وڕێی تێدەچێت بتر لە هەزار کەس لەو لەشکرەدا لەبرسا یان لەبەر نەخۆشی گیانیان لەدەست دابێ ومردبن. زۆربەی چەکەکانیان کەوتە دەستی باوەجانیەکان وجاونڕۆییەکان. ئەمە خۆی بەڵگە ونموونەی تەواوی کەم وکورتی وبشێوی وبێ تەنزیماتی وبێ پایەیی وبێ سەروبەندی لەشکرەکەیانە.

دوای سێ مانگ کە عێلەکەمان لەم ڕێگاوە بەرەو ناوچەی گەرمیان دەڕۆیشت چەند تفەنگێك لە پاڵی پاشماوەی تەرمی گەندەڵی مردووەکاندا ولەسێبەری دار بەروەکاندا دەبینرا ودەدۆزرانەوە. ئاشکرا بوو کە بەشێکی فراوانی خۆراکیان جەنگەڵەکان بووە وڕێی تێدەچێت زۆربەی مردووەکان لەبەر زۆرخواردنی ئەو بەڕووانە بووبێ. شەوێك هەر لەو شوێنەدا هەروەك میوانەکان لەمەو پێش بەمنیان بەڵێن دابوو قومار نەکەن، سەردار محیی لەگەڵ سەردار سەوڵەتدا قومار دادەمەزرێنن، سەردار سەولەت مقداری زۆر پارە دەدۆڕێنێ وکارەکە دەگاتە جنێودان بەیەکتری، لەسەر ئەم تێکچوونە سبەی تێکڕا خزمەتکارەکان وپەیڕەوەکانیان کەوتنە گیانی یەکتری بەبەرد وسەنگ ودار وچماقەوە یەکتریان داگرتەوە. سەردارەکانیش لە چادرەکان هاتنە دەرەوە ودەستمان کرد بە جنێودان. بەختیارییەکان دەستمان دایە چەك ناچار کەوتمە ناوبژییانەوە، چەند

زلەیەکم لەچەند کەسێك لە هەردوو لا وەشاند، خۆشبەختانە شەڕەکە پەرەی نەسەند، کوشتارێك لە هەردوولا نەکەوت.

دوای ماوەیەك ئارد وئازووقەمان بەرەو کەمی دەڕۆیشت ئارد وگەنم تاڕادەیەك پەیدا نەدەبوو، ناچار بووین بۆ خۆراکی خۆمان ومیوانەکان برنج بسێنین. بۆ ئەم ئامانجە بەرەو هۆرین وشێخان کۆچمان کرد وبرنجێکی فراوانمان سەند. ماوەیەك ناچار بووین برنج وشلەی برنجمان دەرخواردی میوانەکان دەدا. دوانزە ڕۆژ لە شێخاندا ماینەوە. لەو شوێنەدا بوو کە دزیی تایفەی شێخ قادر شەوانە ئەسپی سواری سالار ناسری خەلەج میوانی سالار زەفەریان دزی.

لەوێوە بەرەو کێوی بەمۆ کۆچمان کرد، کە شوێنی تایفەی وەلەد بەگییە. بارام بەگ کە نازناوی سەردار ئەکرەمە سەرۆکی تایفەکەیە ونەوەی پوری ئێمەیە هاتە پێشوازیمانەوە ولەگەڵماندا هاوعەهد وپەیمان بوو. لەشوێنێکدا کە بە باغی سەعید خان بەناوبانگە، کە لە خوارەوەی کێوی بەمۆدایە، نیشتەجێبووین. چادرەکانی ماڵی سەردار ناسر ومن وسالار زەفەر ومیوانەکان لە فاسیلەیەکی نزیك بەیەك فەرسەخ دوورتر لەیەك بەرپا کرا.

بەشێك لە عێلی سەنجاوی هێشتانە لە سەر قەڵادا وبەشێکی تریان لە جێگیراندا مابوونەوە. هەواڵیان هێنا کە هەندێ لە ڕوسەکان چوونەتە سەرقەڵا. بۆ یاریوکۆمەکی تایفە بەجێماوەکانمان تێکڕا عێلەکەمان ئاگادار کرد، هاتنە یاریمانەوە، لە لۆچکردووەکانیش، تەنها دووکەس لەگەڵ بیست جەندرمەدا، هاتنە یاریمانەوە. ئەو دووانە یەکێکیان ئیحسانو للا خان وئەوی تریان عیماد خلوەت بوو. بیست کەس لە جەندرمەکانمان لەگەڵ بەرپرسێکدا ناردە (قولەی کەل جەنگە) کە لەوێدا سەنگەر بگرن، بەڵام ئێمە نەگەیشتبووینە ڕوسەکان کە لێکۆڵینەوە مەعلوم بوو کە نزیکەی دوو هەزار سواری هەڵبژاردەی ڕوس هاتوونەتە دەوروبەری قەسری شیرین وسەرپێڵی زەهاو وسەرقەڵا، عێلی سەنجاویش نزیکەی پەنجا خانەواری لەوێ ماونەتەوە.

سەنجاویەکان کە ڕوسەکان دەبینن ماڵەکانیان بێ ئەوەی دەست پێوە بدەن بەجێدێڵن وژن ومناڵەکانیان بەرەو شاخەکانی (پشتی)ی سەرقەڵا دەبەن.

ڕوسەکانیش دێنە سەر ماڵە چۆڵکراوەکانیان ویەك سەر سەردەکەنە ئازووقەکەیان وشتێکی ئەوتۆ ناهێڵنەوە و شتێکی زۆر لەگەڵ خۆیاندا دەبەن ودەڕۆن.

لە وەلەدبەگیەکان موحەمەد بەگ کوڕی سەعید بەگ کە لە خزمەت سەردار ناسری برامدا بوو، وئەحمەد بەگی برای سەردار ئەکرەم بەچەند سوارێکەوە دەکەونە شوێنی ڕوسەکان، وشەڕێکی کورت خایەن لە نێوانیاندا ڕوودەدات. بازووی ئەحمەد بەگ گوللەیەك لێی دەدات کە دوای سێ شەو لەبەر ئەو زامە فەوتی کرد.

لەماوەی مانەوەماندا لە باغی سەعید خان چەند ڕووداوێ ڕوویدا کە ئاماژە بەهەندێ لەوانە بێ سوود نیە. یەکێکیان چاییمان نەمابوو پیاومان دەنارده هەڵەبجە لە خاکی عوسمانیدا مەنێکیان بە حەفتا تومەن دەسەند. ئەڵمانەکان هەر لەوێدا هەواڵی شۆڕشی ئۆکتۆبەری ڕوسیان پێمان ڕاگەیاند بەڵام ئەم هەواڵە کەمتر جێی باوەڕکردن بوو.

و یەکێکی تر لەو ڕووداوانە هەر لەسەر قومار لەنێوان کۆچکردووەکاندا بەتایبەت لەنێوان سەردار موحیی وسوهراب زادە ناڕەحەتیەك هاتە پێشەوە. سوهراب زادە ودووبراکەی کە ئەفسەری جەندرمەبوون لەماڵی سەردار ناسردا میوان بوون بەچەند جەندرمەیەکەوە شەوانە دەوری چادرەکەی سەردار موحییان دابوو وهەیاهو وهەراو مەزاتێکیان دروست کردبوو، بەجلی خەوەوە هاتمە دەرەوە وناوبژیم کردن، خۆشبەختانە ئەم جارەیش هەر بە خەیر تێپەڕی.

لە ڕووداوە ناخۆشەکان وجێی داخی تر ئەوەبوو کە لە چادری دەرسی مناڵەکانی سەردار ناسری برامدا تفەنگ لە دەستی عەلی ئەشرەف خانی کوڕی دەرچوو ومامۆستایەکی بێچارەی کە شێخێکی لاوی تارانی بوو دەکوژرێ وسەردار ناسر لەبەر ڕووداوەکە یەکجار ناڕەحەت ومەلول ونیگەران وئالۆز دەبێت، وکوڕەکەی کە مناڵێکی نابالغ ومێرد مناڵ بوو خۆی خستە ماڵی ئێمەوە.

هەواڵی خۆشی شۆڕشی ڕوسیا وگەڕانەوەی کۆچکردووەکان

لەم ماوەیەدا لەملا ولەولاوە هەواڵی شۆڕشی ڕوسیامان وبێبەند وباری وئاشوفتەیی وپەرێشانی بارودۆخی سوپاکەیانمان دەبیست، بەڵام بە هەواڵی

بێبەڵگە چۆن دەبێت باوەڕبکرێت تا ڕۆژێك بینیمان چەند سوارێك لە ڕێگەی (گاریوە) بەتاو بەرەوماڵەکانمان دەهاتن، کە گەیشتن مەعلوم بوو لە خزمەتکارەکانی موعاون ئەلمولك و وەکیل ئەلمولك وقەوام ئەلرەعایای کرماشانین. ئەوانەیان لەپێشەوە ناردبوو کە هەواڵێ هاتنیان بگەیەنن. دوای سەعاتێك ئاغاکانیش گەیشتن وهەڵگری موتمانە نامەیەکی فەرمی گشتی لەلایەن فەرماندەی لەشکری ڕوسەکانەوە بوون کە لارییان لە گەڕانەوەی کۆچکردووەکان نیە ودەتوانن بگەڕێنەوە بۆ ماڵ وزێدی خۆیان. بەهۆی هەندێ لەو هاتووانەوە شازادە محەمەد باقر میرزا وژنوماڵ ومناڵەکەی چەند نامەیەکیان بۆ ئێمە وکچەکانیان –هاوسەرانی من وسەردار ناسر– ناردبوو، وچەند ژمارەیەکی ڕۆژنامەی ئێرانیان وچەند چاپەمەنیەکی تری تارانیان ڕەوانە کردبو. ناوەڕۆکی ئەوانە باسی ڕووداني شۆڕشی لە ڕوسیادا دەکرد ودەست کێشانەوەی قەیسەری ڕوس لە کاروپلەی وهاتنە سەرکاری حکومەتێکی شۆڕشگێری (کرسنکی) وگۆڕانی بارودۆخی ڕامیاریونیزامی ومژدەی سوڵح وئاشتی وبرایی وئازادی ویەکسانی وسڕینەوەی سیاسەتی ستەمگەرانەی ئیمپریالیستی پێشووی ڕوسیای قەیسەری ڕادەگەیاند.

ماوەیەك بوو کە ڕۆژنامەم نەخوێندبووەوە پێش خوێندنەوەی نامەکان سەرگەرمی خوێندنەوەی ڕۆژنامەکان وگۆڤارەکان وچاپەمەنیەکان بووم، بەدرێژایی ڕووداوی شۆڕشی ڕوسیام خوێندەوە. سەرسام بووم کە ئەم ڕووداوانە ڕاستن ئایا خەونە دەیبینم؟ لەخۆشیدا لە پێستمدا جێم نەدەبووەوە. دوایی نامەکەی شازادە محەمەد باقر میرزام خوێندەوە کە بە خامە بەتوانا وعاقڵانەکەیەوە باسی بارودۆخی ڕۆژ وبێ سەروبەندی هێزەکانی ڕوسیشی کردبوو وگۆڕانکاریی ئایندەیشی مژدەی پێدابووین.

ڕۆژنامەکانمدا بە تەیمور خانی قەناد کە لە شۆڕشگێر وئازادیخوازە نەگۆڕاوەکانی کرماشان بوو، لەماڵی مندا میوان بوو، دوایی ڕامسپارد کە ناوەڕۆکی ڕوداوەکان بێئەوەی ئاماژە بە سەرچاوەکەی بکات کە محەمەد باقر میرزایە، بڵاوی بکاتەوە. هەراو جموجوڵوخۆشحاڵییەك لەنێوان کۆچکردووەکاندا ڕوویدا، دەستە دەستە بۆ ماڵی یەکتری دەڕۆیشتن، و بۆ ماڵی ئێمە دەهاتن، موعاون

ئـەلمولکو وەکیـل ئـەلمولك لەپێـشدا ڕووداوەکـەیان دەشـاردەوە، تـا دوای شـەو ناردامان ڕۆژنامەکانیان هێنا پیشانماندان. وەکیل ئەلمولك کە کـەمی خوێنـدەواری هـەبوو سـەیرێکی ڕۆژنامـەکانی کـرد و ووتـی پێویـست بـە خوێندنـەوە ناکـات، ماوەیەکە ئەم ڕووداوە ڕوویداوە وڕوسەکان بەتەواوی گۆڕاون. کە دڵنیـابووین لـەم خەبـەرە خۆشـە ئارامییـەك وخۆشـحاڵییەکی زۆری لـەنێو ئێمـە وکۆچـکردووەکاندا دروست بوو و هەر ئەو ڕۆژنامەمان لەڕێگەی پەیکێکەوە بۆ هەڵەبجە ڕەوانە کرد.

لـەناو لەشـکری ڕوسـدا ئەفـسەرانی شۆڕشـگێر وئـازادیخواز زۆربـوون بـەڵام زۆربـــەیان بـــەهۆی زەبتـــووڕەبتی نیزامیووســـەربازییەوە نەیانـــدەتوانی خۆیـــان دەربخــەن وبخەنــە بەرچــاو. بــەڵام ئێــستاکە ئــازادی ودیمکراســی ودادگــەری کۆمەڵایەتی وسولح وئاشتی لەگەڵ میللەتەکانی تردا لەلایەن حکومەتی شۆڕشـەوە بـە شـێوەیەکی فـەرمی ڕاگەیەنـدرابوو. ئازادیخوازەکـان لـەنێو سـەربازەکاندا بـە ئاشکرا خۆیان نیشان دەدا وئـەم مەرامـە نوێیـەیان بـڵاو دەکـردەوە، ئەمـە خـۆی دەبووە هۆی بچڕانی زەبتو وڕەبتی نیزامی وپشێویی لەشکرەکە.

فەرمانـدەکان وئەفـسەرە پایـە بـەرزەکان لـەم ڕووداو وبارودۆخـە ناڕەحـەت بوون، بـەڵام لەبـەر ئـاگری بـەهێزی نـاوخۆی شـۆڕش تـەنها سـازش ومـوداراکردن نەبێت شتێکی تریان پێنەدەکرا.

ئەڵمانەکان ئەم خەبەرانەیان لەهەزاران بەیاننامەدا بەچاپگەیاند وهەموو ڕۆژێ لەڕێی فڕۆکەوە دەیان باراندە سەری لەشکرەکانی ڕوسدا. هەر ئەمانە بـووە هـۆی ئەوەی کە جەبهەی ڕوس لە سەلاحیە بپێچرێتەوە، ئەوانە هاتنەوە قەسری شـیرین ولـەوێوە بەرۆحییـەتێکی لاواز وسـستو داشـکاو ولەیـەك تـرازاوەوە گەڕانـەوە بـۆ کرماشان.

چەند شەوێ موعاون ئەلمولکووەکیل ئـەلمولك وسـەرکردەکانی تـری شـار کـە بەدوای کۆچکردووەکاندا هاتبوون لەماڵی ئێمەدا مانەوە. زۆربەی کۆچـکردووەکان ئامادەی گەڕانەوە بوون. لەگەڵ بارام بەگی وەلەد بەگیدا بڕیارمانـدا کـە سـەرجەم بەرەو گەرمیان کۆچبکەین. کـە گەیـشتینە یـەك فەرسـەخی (دەشـتی حـر) کـاتی ڕۆیشتنی کۆچکردووەکان هاتـە پێشەوە. لەنێوانیانـدا سـەردار مـوحیی خـۆی بـە نەخۆش نیشان دەدا کـە بـەهۆی ئاوسـاندنی (گـوونی)یـەوە نـاتوانی سـواری وڵاخ

بێت. هاوماڵەکانی سدق ئەلسولتان ونەسرەتولا خان وحیشمەتولا خـان و براکـانی ئەمیر حیشمەتی تەبرێزیش ئەویان بەجێنەهێشت. لە میوانەکانی سەردار ناسـریش سوهراب زادە وجەمعێکی تر مانەوە. لەماڵی سالار زەفەردا تەنها چەند کەسێکیان نـەبێت ئـەوانی تریـان ڕۆیـشتنەوە، بـۆ بەدرەقـە و خواحـافیزی لەگەڵیانـدا یـەك فەرسـەخێ ڕۆیـشتین، خواحافیزیمـان کـرد ویـەکتریمان مـاچ کـرد. ئـەوان بـەرەو کرماشان کەوتنەڕێ وئێمەش بۆ دەشتی حور گەڕاینەوە.

دوای چەند ڕۆژێك لەو شوێنە کۆچمان کرد بۆ میرئاوای باوەجانی تا ماوەیـەك لە پەنای شاخەکانی ساراوەنددا بووین. محەمەد بەگی ئەمیر ئەسعەد بۆ دیەنیمان هات وپیرۆزبایی هاتنمانی لێ کرد. عەلـەف ودەغـڵ وسـەوزی ئـەو ناوچـەیە تـەواو بووبوو چووینە ناوچەی زەلان، ودوای ئەوێ بۆ بازان کۆچمان کرد.

چەند کەسێك کە بۆ هاوردنی هەواڵ ناردبوومانـە کرماشـان بـەدوای یەکتریـدا هەواڵیان دەهێنایەوە کە ڕوسەکان خەریکی گەڕانەوە بەرەو هەمەدانن.

نامەم بۆ ڕشید ئەلسەلتەنە وسەفەروخان وئەسـەدوللابەگ وقەنبـەر سـولتان، سەرکردەکانی گـۆران وقـەڵخانی نووسـی کـە بـۆچ دانیـشتوان ڕێگـە لـە ڕوسـەکان ناگرن. دوای چەند ڕۆژێك هەواڵیان هێنا کە هـەر دوو دەسـتەی قـەڵخانی لەڕێگـەی (سەرتاق) ولەنێوان جەنگەڵەکاندا ڕێگەیان لە ڕوسەکان گرتبـوو. ونزیکـەی بیـست ڕۆژ ئەم ڕێگاگرتنەی قەڵخانیەکان بەردەوام بوو. بێ زیـادەڕەوی زیـانی ڕوسـەکان لە هەزار وپێنج سەد سەرباز کەمتر نەبووە. لـەم ڕۆژانـەدا ئەگـەر کەسـێ بڕوایەتـە نێـو قەڵخانیـەکان وای بـۆ دەچـوو کـە چـووەتە نێـو لەشـکری ڕوسـەوە. هـەموو پیاوەکانیـان جـل وبـەرگی سـەربازی ونیزامـی ڕوسـەکانیان لەبـەردابوو، تفـەنگی ڕوسـیان بەدەسـتەوە بـوو، ودەمانـچەی قـۆزاقی بەناوقەدیانـەوەبوو. سـەرجەم دەستکەوتەکەیان دوو عارەبانەی پـڕ لـە تفـەنگ ودەمانـچەی قـۆزاقی بـوو. لـەنێو دیلەکاندا دوو ژنی ڕوسی کە پەرستاری نەخۆشخانەی لەشکرەکە بوون، دەبینران. یەکێ لەو ژنانە دەکوژرێ وئەوی دی بەدیل دەگیرێت، بـەڵام قەڵخانیـەکان ئەوەنـد لاقەی دەکەن لەبەین دەچێت وفەوت دەکات. لەیرادا دەبێت باسی دەسـت درێـژی نامووسی ڕوسەکانیش بکرێت

له ڕۆژانی گەڕانەوەی لەشکری ڕوسدا بەوپەڕی بێبەند وبارییەوە جەمعێکی سەد نەفەری ڕوسەکان لەهێڵی ڕیژاوەوە تێدەپەڕن. خەڵکی ئەو گوندە سەرسەوز وخوڕەمە لەگەڵ هاوسەرەکانیاندا پەنا دەبەنە بەر جەنگەڵەکان وکێوەکان. دوو ژن ودایکێك وکچەکەی یاخود بوکێکوخەسوەکەی لە ترسدا لە ئاسیاوێکدا خۆیان دەشارنەوە. ڕوسەکان دەیان دۆزنەوە، کەمێك لەو شوێنەدا دوور دەکەونەوە کە دەست درێژی دەکەنە سەر ژنە جوانەکە، ئەوەندە تێکەڵاوی دەبن دەمرێت وئەوی تریان یەك مانگ لە جێگادا دەکەوێت. دووسێ پیاوی ڕیژاوی بە تفەنگی کاربینەوە سەری قوللەی ڕیژاویان لێدەگرن. هەر کە ڕوسەکان دەگەنە سەر پردەکە دەیاندەنە بەر تفەنگ، پاشماوەی پیاوەکانیش لەم لاو لاوە هێرش دەهێننە سەریان وکوشتارێکی گەورەیان لێ دەکەن.

له بازانەوە بۆ سادق ئاوا کۆچمان کرد. سەردار ڕەشیدی ئەردەڵان هاتە دیدەنیمان. لە کرماشانەوە هەواڵ گەیشت کە ڕوسەکان لەسەر ڕاپۆرتی موعازید ئەلمولك بەرپرسی کرماشان شازادە محەمەد باقر میرزایان زیندانی کردووە ولەژێر چاودێریدا بۆ هەمەدان بردوویانە. کوڕە گەورەکەی شازادە محەمەد سادق کە لە ماڵی ئێمەدا میوان بوو یەکجار ئاشوفتە ونیگەران دەبێت. نامەکەی شازادە موحسین میرزام پێ نیشاندا، کە نووسیبووی چەند تەلوگرافێکی بەکەڵك وسوودمەند بۆ مەرکەز نێردراوە وبەهۆی ئەو گۆڕانکارییەوە کە لە سیاسەتی ڕوسەکاندا ڕوویداوە وهاتوەتە کایەوە هیچ جۆر نیگەرانی و زیان وناڕەحەتیەك نایەتە پێشەوە.

جینایەتی گەورەی محەمەد بەگی ئەمیر ئەسعەد

نزیکەی دوو حەفتە لە سادق ئاوادا ماینەوە، کە نامەیەك لە کاپیتان شوڵتسی ئەڵمانەوە گەیشت کە ڕایسپاردبوو کە لەگەڵ ڕوسەکاندا شەڕ نەکەین ئەگەر هێزی ئەوان بەرەو ئێوە هاتنە پێشەوە نامەیان بۆ بنووسن کە ئێمە تا ئێستا لەگەڵ لەشکری داگیرکەری ڕوسیای قەیسەریدا لەشەڕدا بووینە، ئێستاکە بارودۆخی ڕوسیا گۆڕاوە حەزناکەین لەگەڵ ئێوەدا دوژمنی بکەین. لەکۆتایی نامەکەدا بەڵێنی دابوو کە خۆی تا یەك هەفتەی تر دێتە دیدەنیم.

بەم جۆرە لە سادق ئاواوە کۆچمان کرد سەرلەنوێ هاتینەوە (زەلان) کە لە ناوچەی باوەجانیەکاندا بوو، سەرکردەکەیان محەمەد بەگی ئەمیر ئەسعەد بۆ دیدەنیمان هات لە هاتنی کاپیتان شولتس ئاگادارم کرد. چونکە تازە ژنی هێنا بوو بڕیاریدا یەکێ لە خزمەتکارەکانی بۆ خانە شور بنێرێ کە چاوەڕوانی هاتنی کاپیتان شۆلتس بکات، و ئاگای لێ بێت وڕێنمایی بکات. دوای یەك حەفتە کاپیتان شۆلتس گەیشتە مالّی محەمەد بەگ. لەگەڵ مندا بەشێوەیەکی تایبەتی دانوستانی کرد، هەڵوێست ونەخشەکەیی ڕوون کردەوە. ووتی ئەڵمانەکان بڕیاریان داوە هێزێکی مونەزەم وکارا وڕێك وپێك لە بەرامبەر ئینگلیسەکاندا لە ڕۆژئاوای ئێراندا پێکبهێنن نفوز ودەسەلاتیان لەم ناوچەدا نەهێڵن. بۆم ڕوون کردەوە کە بە هێز وتوانای عەشایرییەوە مومکین نیە ئەو نەخشەیە بڕواتە پێشەوە وئەنجام بدرێت. بەڵێنی ڕاشکاوی دا کە هێزێکی تەواوی تۆپخانەی کێویی ودوو سیریەی مەتریلۆز لەگەڵ شەش هەزار تفەنگی چاك ویەك جۆردا بە جبەخانەی تەواوەوە بخرێنە مەیدانی شەڕەوە.

لەبەر ئەوەی گەیاندنی ئەم جۆرە چەك وساز وبەرگانە لە خاکی باوەجانییەوە تێدەپەڕی درێژەی باسەکەم بە کورتی بەئامادەبوونی بارام بەگی سەردار ئەکرەم سەرۆکی تایفەی وەلەدبەگی بۆ ئەمیر ئەسعەد گەڕانەوە. محەمەد بەگ بەڵێنی هاوکاریدا وسوێندی بە قورئان خوارد تا کۆتایی بەڕاستی و وەفاداری لەگەڵماندا دەمێنێتەوە، لەگەڵ دۆستی ئێمەدا دۆست بێ لەگەڵ دوژمنانماندا دوژمن بێ. بۆم ڕوون کردەوە کە چۆن ئەم چەك وساز وبەرگ وجبەخانانە لە خاکی عێلی ئێوەوە تێدەپەڕێت، سوود وقازانجی گەورەی بۆ خۆت وعێلەکەت دەبێت. دوایی بە ئامادە بوونی سەردار موحیی لەگەڵ کاپیتان شۆلتس دا دانوستانمان کرد وکاپیتان بە دڵنیاییەوە بۆ (هەڵەبجە) گەڕایەوە وبەڵێنی دا هەرچی زووترە بە مەبلەغێ پارەوپولەوە بگەڕێتەوە تا بەو پارەیە خاڵەکانی پاراستنی تێپەڕینی ئەو چەك وساز وبەرگ وتفاقانە ئامادەبکەین.

دوای گەڕانەوەیان موحەمەد بەگی بێ عەقڵ بۆ تەماعی ماڵ وسامانی دونیا لەگەڵ ئەوەدا قەول وبەڵێنی دابوو وسوێندی بە قورئان خواردبوو دەسیسەیەکی خائینانەی دوور لە مرۆڤایەتی بۆ کوشتنی کاپیتان شۆلتس دەڕەخسێنێت،

ئەویش بەم جۆرە بوو: غەفاربەگی برایی لەگەڵ چەند کەسێکدا نارده خانە شور، ناوبراو لەگەڵ شێخ کاملی برای شێخ نەجمەدیندا یەکێ لە شێخەکانی تەریقەتی تەسەوفی ئەو شوێنەیە بەرپرسی پیادەکردن وئەنجامدانی ئەم جینایەتە دەکات، لەگەڵ ئەمەیشدا نامەیەکی بۆ ئیغفال وچەواشەکردنی ئێمە نووسی بوو، کە غەفاری برام نارده خانە شور، کە لە گەڕانەوەی کاپیتان شۆلتس دا لە خزمەتیدا بن ورێنمایی بکەن.

لەم ماوەدا بەهرام بەگی وەلەدبەگی ئاگادارمانی کرد کە موحەمەد بەگی ئەمیر ئەسعەد سەرگەرمی دروست کردنی دەسیسە وخیانەتێکە وبەنهێنی لەگەڵ هەندێ کەسی تردا هاوپەیمان بووە کە لەگەڵا تۆدا هەر ئەو ڕەفتارە بکات کە باوکی حەبیب بەگ لەگەڵ فرامەرز سوڵتاندا کردی. ئەو لەسەر ئەمە داکۆکی دەکرد وسوور بوو کە هەرچی زووترە لە ساراوەند کۆچبکەین، ئێمەش نەك لەبەر ئیمکانی خیانەتی محەمەد بەگ یان ترس لە ئەو، چونکە ئەو کاتە ئێمە خاوەنی شەش سەد سواری خزمەتکاری چاك ولێهاتوو بووین کە ئامادەی خزمەت بوون وبۆ بەرەنگاری هەر ڕووداوێك لەگەڵماندا ئامادەبوون، بەڵکو لەبەر کەمی دەغڵ وسەوزی بۆ ئاژەڵەکانمان لەو شوێنە کۆچمان کرد وتێکڕا لەگەڵ بارام بەگدا هاتینەماڵی موحەمەد بەگ کە لەنزیك تەنگەی لوشەدا بوون. هەروەك ڕوخساری غەدر وخیانەتودوژمنی دەنواند بەڵام بە ڕووکەش لوتف ونەوازشتی دەکرد. بە ڕاشکاوی پێم گوت هەندێ قسەی لەق وبێمایە دەبیسین کە تۆ لەگەڵ هەندێ تایفە وکەسایەتییەکاندا دژی ئێمە دەجوڵێیتەوە وقەسدی دوژمنایەتیت هەیە. سوێندی قورسی خوارد تاگیان لە لەشیدایە خۆموتایفەکەم لە دۆستی ئێوە وبچووکیتان دەست بەردار نابینو هاوڕێیانیو وهاوکاریتان بە ئەرکی ئاینی وئیسلامی خۆمان دەزانین تۆیش نابێت بە قسەی هەندێ لە خراوکار وگەندەڵ وئاشووبگەریی دوژمنانم باوەڕ بکەیت. مەقسودی لە دوژمن وئاشوبگەر بارام بەگ بوو. سەردار ئەکرەم ویستی وەڵامی بداتەوە نەمهێڵا. سەرلەنوێ قورئانێکی هاورد وعەهد وپەیمانی خۆیی سەرلەنوێ دووپات کردەوە. لەگەڵ ئەمەیشدا محەمەد تەقێ بەگی برا جوانمەردەکەی پێمی گووت کە درۆدەکات وجێی باوەڕ نیە، هەرچی وویستم

مەوزوعەکە ڕوون کاتەوە، نەچووە ژێری، ووتی هەرکاتێ درۆکەی ئاشکرابوو خۆت تێدەگەیت ومەسەلەکەت بۆ ڕوون دەبێتەوە.
دوای سەرلەنوێ کردنەوەی عەهد وبەڵێن وپەیمان لە میراوا کۆچمان کرد ورۆیشتینە (هەلور) دوو شەوی تر لەوێ ماینەوە وچاوەڕوانی هەواڵی کاپیتان شۆلتس بووین، کە لەناکادا پەیکێکی پیادە پەیدا بوو، نامەیەکی لەلایەن خان خانانەوە برازای میرزا عەلی خانی سەرتیپ کە وەرگێڕی کاپیتان شۆلتس بوو، هێنا.
خان خانان لەو نامە دڵتەزێنەدا نووسیبووی بەپێی بەڵێنیك کە ئەمیر ئەسعەد ونێردراوەکانی دابوویان لەگەڵ کاپیتان شۆڵتسدا لە هەڵەبجەوە حەرەکەتمان کرد، لە خانە شور غەفار بەگ وبراکەی شێخ نەجمەدین وهاوڕێکانیان پەلاماریان داین، کاپیتان شۆلتس وچەند جەندرمەیەك لەگەڵماندا بوون کوژران وخۆمیش پێم گوولەی وەبەرکەوتووە وبەسەختی شکاوە وبەپێی شکاوەوە خۆمم گەیاندە ماڵی شێخ ئیسماعیل، هەرچی زووترە چەند کەسێك بنێرە فریامانەوە بۆ ئەوەی بمانگەیەننە خەستەخانەی کرماشان.
لەم خەبەرە ناخۆش ودڵتەزێنە بێئەندازە داغدار بووم. بەپەلە مەنسورخان وئاغا بەراری برای کوڕی ئەکبەر ئاشەوانی کرماشانیم، کە خزمەتکاری سەردار ناسر ومن بوون، لەگەڵ پانزە سوارێکدا نارد ونامەیەکی پڕ لە تەعنە وتەشەرم بۆ موحەمەد بەگ نارد ونامەیەکی نهێنیشم بۆ محەمەد ئەمین بەگ نووسی هەرچۆنێ هەیە خان خانان بەسەلامەتی بنێرێت بۆ ماڵمان. هەرچۆنێ بوو ئەو بەنیوە گیانێکەوە گەیشتە لامان. ڕووداوەکەم بۆ میرزا عەلی خانی سەرتیپ نووسی ولەوم داخوازی کرد کە بە پەلە شکستەبەندێکی بەناوبانگی کرماشان بۆ ماڵمان بنێرێت.
خان خانان دوای تیماری زامەکەی تاڕادەیەك تەندروستی کەمێ چاکتر بوو بەدرێژی خیانەتەکەی بەم شێوە گەڕاندەوە، ووتی:
لەگەڵ کاپیتان وجەندرمەکاندا وەکو ئەوساکە هاتینە ماڵی شێخ کامل، خزمەتیان کردین، خۆیشی وەکو جارەکەی تر لەگەڵماندا هات بەڵام ئەمجارە دە چەکداری لەگەڵدا بوو لەو بڕوادا بووین ئەم کردەوەیە بۆ پاراستنی پارەکانمانە کەوتینەڕێ تا گەیشتینە خانە شور، سەیرمان کرد غەفار بەگ بە سی سوارەوە

چاوەڕوانمانە. جولاْنەوە وڕەفتاری خەلْکی گوندەکە دۆستانە نەبوو. غەفار بەگ وشێخ کەمێك لەگەلْ یەکتریدا چپەیان کرد. غەفار بەگ بە کاپیتانی گووت پارەیەك بەم چەکدارانە بدە. کاپیتان وەلاْمی دایەوە گەیشتینە مالْی ئەمیر ئەسعەد ئەوەی پێویست بێت دەیدەم پێیان. غەفار بەگ بێ شەرمانە پێی داگرتوو سوور بوو لەسەر داخوازییەکەی، کاپیتانیش ناچار بوو یەك کیسەی سەد توومانی لەنێو پارەکاندا هێنایە دەرەوە ودایە دەستییەوە. نزیك نیو فەرسەخێ بۆ خانە شوور جارێکی تر بۆخۆی داخوازی پارەی کرد. کاپیتان شۆلْتس بەو بڕوایەوە ئەگەر پارەی بداتێ بێدەنگ دەبێت فەرمانی وێساندنی بارەکانی دا. بارێك کە پارەکانی تێدا بوو هاوردامەن خوارەوە لەناکادا غەفار بەگ وشێخ کامل وهاوڕێکانیان دەست ڕێژمانیان لێ کرد. دوو کەس لە جەندرمەکان لە تەقەی یەکەمدا کوژران وکاپیتانومن وحەوت جەندرمە پارەکانمان بەجێهێلاّو بەشەڕو پاشەکشە خۆمان گەیاندە پەنای بەردەتاشی پیاوخراوەکان کەمێك سەرگەرمی پارەکان بوون، ودوایی کەوتنە شوێنمان. کاپیتان گووتی چاکترە خۆمان بەدەستەوە بدەین، زۆرم هەولْدا هەر لە شەڕ وپاشەکشێدا بین قبولْی نەکرد. بەحالْەتی خۆبەدەستەوەدانەوە هەردوو دەستی بەرز کردەوە ولەگەلْ جەندرمەکاندا وێستان. هەر کە غەفار بەگ وشێخ وهاوڕێکانیان گەیشتن هەموویانیان کوشت. من کەنزیکەی سەد پێیەك دوورتر بووم چەند گوللەیەکم تێ یان تەقاند وبەرەو شاخەکە ڕۆیشتم، مەودایەك لێیان دوورکەوتمەوە گوللەیەك لە دوورەوە دای لەپێم بەلاْم لە ئەسپەکەم نەکەوتم وبەرەو مالْی محەمەد بەگ کە دەمناسی ڕۆیشتم، یەکەم کەس بووم کە گەیشتم و هەوالْی کردەوەی خائینانەی غەفار بەگم بۆ ئەمیر ئەسعەد گەڕاندەوە. لەحەقیەتدا ئەگەر موحەمەد تەقیٔ بەگ لەوێدا ئامادە نەبووایە منیش کە ئاخرین شایەتی ڕووداوەکە بووم دەکوشت.

سەبارەت بە مقداری ئەو پارە وپولە کە لەگەلْیاندا بوو ووتی: دووهەزار وچوار سەد لیرەی زێڕ وهەشت سەد تومانی زیومان پێبوو، جگە لەوانە هەزار لیرەی خۆی کە لە سندووقەکەی کاپیتان شولْتسدا بوو، سەرجەم نزیکەی شازدە هەزار توومان پارەی نەقد کە لەگەلْماندا بوو، بردیان، جگە لە چەك وشتومەکێ کە پێمان بوو.

ئەم عەهد شکێنیوجەردەیومیوان کوژییە کە قێزەونترین و شەرم هێنەرترین جینایەت دەژمێردرێت تەنها لە خوێن ڕێژێکی دڵکوێرەوە کە لە هەموو پێوەر وشەرەفی مرۆڤایەتی شۆرابێتەوە، ئەویش موحەمەد بەگی ئەمیر ئەسعەدی باوەجانییە، دەوەشێتەوە، هەر ئەو کەسە کە نزیکەی دوو ساڵ دوای ئەم ڕووداوە برا دلێر وجەوامێرەکەی محەمەد تەقیْ ئەمیر عەشائیریشی بەدەستی خۆی کوشت.

سەرەتای سوڵحی بەندار

لەم کاتەدا سەردار ڕەشیدی ئەردەڵان وتایفەی وەلەدبەگی وتێکڕا سەرکردەکانی گۆران لەگەڵ ئێمەدا دۆستایەتی وپەیمانیان بەرقەرار کردبوو، لە سەرجەمیاندا تەنها جەهانبەخش خانی زەرغامو ئەلسەلتەنە بوو کە وەك پێشوو لەگەڵ ڕوسەکاندا هاوکاری دەکرد ولەگەڵ چەند بنەماڵەیەکی دەوروبەریدا پەنای بردبووە مەنسور خان وگوندەکانی للایخانی سەنجاوی، بەڵام زۆربەی کوێخاکانی تایفەکەی هاتبوونە نێو سەنجاوییەوە ولەخزمەت سەردار ناسردا پەیمانی خزمەتگوزارییان بەستبوو.

کاتیْ کە ماڵەکانمان لە (هەلور) بوو نامەیەك لە شازادە موحسین میرزای دەوڵەت دادەوە هاتبوو کە لەنێو زەرفەکەیدا نامەیەکیشی لە شازادە محەمەد باقر میرزاوە تێدابوو، بە ڕاشکاوی ڕایگەیاندبوو کە پالکینگ زاخار چینکف وابەستەی نیزامی باڵوێزخانەی ڕوس لە تاران لەلایەن دەوڵەتی ڕوسووئێرانەوە بەرپرسایەتی چاککردنەوەی نێوان نیزامیەکانوسەربازانی ڕوس لەگەڵ عێل وتایفەکانی ڕۆژئاوای ئێراندا پیْ سپێردراوە وهاتوەتە هەمەدان وخەریکی ڕزگارکردنمە لە بەندیخانەی ڕوسەکان. ناوبراو یەکجار حەزی دەکرد بۆ پێشەوەچوونی کارەکانی لەگەڵ خۆیدا من بۆ کرماشان ببات، بەڵام لەبەر نەخۆشی نەمتوانی لەگەڵیا بڕۆم.

پێویستە تۆ بۆ سەرکەوتنی ئامانجی ئاشتی وسوڵح بکۆشیت بەتایبەت ئاشتبوونەوە لەگەڵ تایفەی سەنجاویدا کە گەورەترین ئامانجێتی لەگەڵ ناوبراودا هاورکاری بکەیت. شازادە موحسین میرزا لە نامەکەیدا نووسیبووی کە ئێستا لەگەڵ پالکینگ زاخار چینکف ومیر بەنج شیخلسکی ویەك وەرگێڕدا بە عارەبانە گەیشتنە (بەندار) پێویستە بەپەلە چوار ئەسپی چاك وچەند سوارێك بنێریت

چونکه ئاغاکان بەنیەتی خەیر ودۆستیەوە دێنە ماڵەکانتان. جگە لەمە ووتبووی کە بڕیارە ئاغاکان موعاون ئەلمولك وعیماد ئەلرەعایا و وەکیل ئەلمولك وتەیمور خانی قەناد وچەند کەسێکی تریش لە ڕێزدارانی شار هەر ئەم ڕۆژە دەگەنە بەندار کە لەگەڵ یەکتریدا بەرەو ماڵی ئێوە دێن. لەکۆتایی نامەکەیدا ئەم خاڵەی نووسیبوو کە ئەسپێکی چوار پەل قەوی وتەن ومەند هەڵبژێرە وبنێرە کە توانای هەڵگرتنی لەشی قورسی میر پەنج شیخلسکی لە وزەدا هەبێت.

ئێمەش بەشەو چوار ئەسپ لەگەڵ دەسواردا نارمانە بەندار وماڵی سەردار ناسرمان بۆ خزمەتکردنیان تەرخان کرد. یەك چادری گەورەی ڕەشە زەردمان بۆزاخار چینکف وشیخلسکی ئامادەکرد وچادرێکی گەورەی ترمان بۆ میوانە عەشایرەکان هەڵدا. سێسەد سواری چاکمان ئامادەکرد کە لەنزیکەی نیو فەرسەخ دوورەوە پێشوازیان لێ بکەن، بەتایبەت حەزمان دەکرد کە سوارەکان لەم پێشوازیەدا سواەرکان هەنەری تفەنگ تەقاندن وسوارچاکیان بنوێنن.

هەر کە گەیشتنە تەنیشتیان بالکینك وشازادە موحسن باقر میرزا وشیخلسکی تەنومەند لە ئەسپەکانیان دابەزین ئێمەیش لە ئەسپەکانمان داوەزین وبەشێوەی ئەوروپایی تەوقەمان کرد. موحسن میرزا وسەردار ناسر ومن وسالار زەفەر وسالار موقتەدرو هەروا لە سەرکردەکانی تایفەکانی تر سالار مەنسوری گۆران وبارام بەگی سەردار ئەکرەمی وەلەدبەگی کە لەگەڵ ئێمەدا بوون ناساند.

کە هاتینە نێو چادرەکانەوە دوای سەڵاو ڕێزلێنانی پەیڕەوکراو زاخار چینکف قسەی دەست پێکرد و ووتی بێگومان بیستووتانە کە ڕژێمی ڕوسیا گۆڕاوە وحکومەتێکی میللی ونیشتمانی هاتۆتە سەر کار. حکومەتی نوێ دەیەوێ لە هەموو دونیادا سوڵح وئاشتی بەرقەرار بێت ولەگەڵ هەموو میللەتەکانی دونیادا دۆست بێت ولەخۆرهەڵاتدا ئەو سیاسەتە ئیمپریالیستیەی ڕابردووی لابەرێت وئەو گرێبەستانەی کە دژی میللەتە بچووکەکان بەستراوە وئیمتیازێکی ستەمگەرانەیان بەسەریاندا سەپاندووە هەڵوەشێنێتەوە. من موژدەی دۆستی میللەتی گەورەی ڕوسیا لەگەڵ ئێراندا ڕادەگەیەنم بەتایبەت هاتوومەتە ئەم ناوچانە کە لەگەڵ عەشایری جەنگاوەری خۆرئاوادا کە چەندین ساڵی لەگەڵماندا شەڕ دەکەن بڵێم کە کاتی سوڵح وبراییە پێویستە ڕابردووەکان لەیاد بوەینەوە وبیخەینە خانەی

فەرامۆشـیەوە وئێمـە ڕوسـەکان فیـداکاریتان لـەڕێگای نیـشتمانەکەتاندا بـەرز دەنرخێنین وستایش وقەدری لێدەگرین وبە نیشانەی دۆستی ورێز وقەدر زانینتان، لە ئاغای سەردار موقتەدر تکا دەکەین ئەم دیارییەمان بەناوی دەوڵـەتی ڕوسـیاوە لێ قبوڵبکـات. لـەناکادا زاخـار چـینکف لەجێگاکـەی خـۆی هەڵـسا وهاتەپێـشەوە ودەمانـچەکەی لـە کەمـەری خـۆی کـردەوە ودای بـەمن ومنـیش ئـەو دیارییـەم بەسـەرفرازییەوە قبـوڵکرد، چـونکە بـەناوی دەوڵـەتی نـوێی ڕوسـییەوە نیـشانەی سەرکەوتنی تێکۆشان وخەبات وجیهادی ئێمە پێشکەشکرابوو. ئەوەیش پێویـستە بخەمە بەرچاو کە بە پێچەوانەی فەرمانفەرما وکەسانی تـرەوە وتەنانـەت بـۆ یـەك ڕۆژیش ئەو دەمانچەمە نەبەستە ناوقەدمەوە.

نانی نیوەڕۆ خورا، شەو بە دانوستانی تایبەتی تێپەڕێ، زاخار چینکف لەئێمە تکـای کـرد کـە بـۆ بـاقی سـەرکردەکانی گـۆران وسـەردار ڕەشـیدی ئـەردەڵان وسەرکردەکانی تری جوانڕۆ بنوسین کە ئامادەبن تا ئەوانیش لە نزیکەوە ببینێـت. مەقسودی وابزانم ئەوەبوو کە تێبگات ئایا ئەو قسەی ئێمەیە ڕاسـتە یـاخود درۆیـە کە ووتوومانە تایفە وعەشایرەکانی تر لەقسەی ئێمە دەرناچـن. ئێمـەش هـەر ئـەو شـەو نامـەمان بـۆ ڕەشـید ئەلـسەلتەنە وسـەفەروخان وئەسـەدوللاخان وقەنبـەر سوڵتان وعەلی بـەگ سـوڵتان وسـەرکردەکانی گۆران نووسـی وئـەوانمان بـۆ مـاڵی خۆمان بانگهێشت کرد. لەسەردار ڕەشـید کـە بەسـەرۆکی تایفـەی جـاف وجـوانڕۆ دەژمێردرا لەبەر دووری ڕێگاکە تکامان لێکرد کە بێتە چەشمەی قولیخان، وەکیلی جـوانڕۆ و موحەمـەد تـەقیێ بـەگ وحەمـە سـاڵح بـەگ سـەرکردەکانی باوەجـانی وقوبادیش دەعوەت بکات، بەڵام بەتایبەت جەختمان لەسەر ئەوەکرد کە موحەمەد بـەگ ئـەمیر ئەسـعەد بکـوژی کاپیتـان شـۆڵتس بـەهیچ شـێوەیەك نابێـت لـەم کۆبوونەوەدا بەشداری بکات. نامەیەکی جیـاوازم بـۆ محەمـەد تـەقیێ بـەگی ئـەمیر عەشایر نووسی کە پێویستە لە چەشمەی قولی خان ئامادە بێت.

لە چادرەکانی میوانـە شـاریەکاندا شـازادە موحـسین مـیرزا وعیمـاد الرعـایا وتەیمور خانی قەناد لەدیمکراتـەکان کـە لـە دۆسـتانی ئێمـە بـوون. لـەو شـەوانەدا لەنێو دانوستاندا سەبارەت بە بارودۆخی کرماشان ولەشکری ڕوس خەبەریان هێنـا کـە ئەفـسەرەکانی ڕوس کەسـێك بـەناوی مرزنکـف کـە لــە ئازادیخوازەکــان

وشۆڕشگێڕانی ئەو وڵاتە بووە ساڵەها لە بەندیخانەکانی قەیسەرەکاندا بووە دوای شۆڕش ئازاد کراوە ولەلایەن دەستگای شۆڕشی ڕوسیاوە بۆ ئێران نێردراوە، بەرپرسی بڵاوکردنەوەی بیروباوەڕی نوێی شۆڕشگێرانە وئەو مەرامە تازەیە لەنێوان لەشکری ڕوس وئازادیخوازەکانی ئێراندایە. ئەو لە هەمەدان لەگەڵ دیمکراتەکانی ئەو شارەدا یەکتریان بینیبوو، وهەر بۆتە هۆی ئازادبوونی محەمەد باقر میرزا. چەند ڕۆژێکە کە ناوبرا وهاتوەتە کرماشان وبەهۆی پڕوپاگەندە وقسەی بێباکانەیەوە حەماسو شۆر وهەیەجانێکی لەنێو سەربازانی ڕوسدا بەرپاکردووە، کە جەنەراڵ (باراتف) وئەفسەرە باڵاکان ناتوانن بەرەنگاری لێبکەن ودۆستانی دیمکراتمان بە خۆشحاڵیەوە تێیان دەڕوانی، لە حەقیقەتدا ئازادیخوازەکانی ڕوس مافێکی گەورەیان بەسەر میللەتی ڕوس وئێرانەوە هەیە کە بوو نەتە هۆی ڕووخاندنی ئیمپراتۆریەتی ستەمکارانەی قەیسەری. موعاون ئەلمولك لە ووشەی ئازادی بە سەختی ناڕەحەت دەبوو وبەدوای یەکتریدا بە لەهجەی کرماشانی دەیگووت "باوەکەم ئیسم ئازادی نەیارینان".

دۆستانی شاریمان بۆ ڕابواردن وهاندان وسەرخستنەسەری ئەو هەموو جارێك ووشەی ئازادیان دووپات دەکردەوە وسەبارەت بە چاکی ئازادی دەدوان، ئەویش تووڕە دەبوو بەتکاوە دەیگووت ڕۆژەکانی سەرەتای مەشروتیەتیش هەر دەتانگووت مەشرووتە، مەشرووتە، تا بەهۆی مەشرووتەوە بەشێك لە خەڵکی ئێران بێ دینوئاین بوون. ئێستاکە سەبارەت بە مەشروتە قسەیەکم نیە بەڵام ئەم ئازادیخوازییە دەبێتە هۆی ئەوەی کە سبەی نە دینێکمان بۆ بمێنێتەوە ونەڕەعیەت وژێر دەستەیە ونە خزمەتکارێ ونە جڵەوی هاوسەرەکانمان پێدەگیرێت. ئەمە بوو نموونەی بیروبۆچوونی یەکێ لە گەورە پیاوەکانی کرماشان لەگەڵ ئەمەیشدا پێویستە بڵێم ناوبراو پیاوێکی دیندار وسەخیو دەست گوشاد وخاوەن خوانوسفرەبوو، هەرگیز لەبێگانە پارەوپولێکی وەرنەدەگرت.

دوای دوو ڕۆژ سەرجەم سەرکردەکانی گۆران گەیشتن. بۆیانم ڕوون کردەوە پێویستە لەکاتی دانوستاندا سەبارەت بە توندوتیژی سەربازەکانی لەشکری ڕوس زیانێك کە لێیان وەشاوەتەوە ناڕەزایی دەرببڕن.

لەگەڵ هەموو سەرکردەکاندا لە چادرەکەی زاخار چینکف دا کۆبووینەوە سەبارەت بە ئاشتی وئاشتبوونەوە ودامەزراندنی پەیوەندییەکی نوێی پتەو لەگەڵ ڕوسدا قسە هاتە میانەوە. ڕەشید ئەلسەلتەنە لەلایەن سەرکردەکانی گۆرانەوە وایدەنواند کە لەم ئاشتبوونەوەیە خۆشحاڵ نیە وبەڵگەکەیشی توندوتیژی بێ ڕادە وبەردەوامی لەشکر وسەربازەکانی ڕوسە. سەرجەم سەبارەت بە بردن وکوشتنی گاو مانگا ومەڕومالات وهەندێ جار دەست درێژی ناموسیش بە ژنان قسەیان کرد وئاماژەی بەڕووداوی ڕێژاو کرد. قسەکان وشێوازی قسەکانی بالکینکی شێواند وئالۆزاند، لەمنو وسەردار ناسر بەشێوەیەکی تایبەتی داخوازی کرد لەگەڵیا گفتوگۆ بکەین. لە دانوستانەکانی یەکەم ڕۆژدا ناڕەزایی نیشاندا. ووتی ئەگەر دەست درێژییەك یان تەعەدایەك ڕوویداوە پەیوەندی بە ڕابردووەوە هەیە، پێویستە ئێوە لەنیەت چاکی ڕژێمی نوێ ڕوسیە کەڵك وەربگرن وهاوکاری لەگەڵیدا بکەن نەك کای کۆن بەبا بکەن. پێم گووت کە سەرکردەکانی عەشایر حەقیانە دڵنیا نەبن چونکە لەم قۆناغەدا وڵاتەکەت لەژێر کاریگەری شۆڕشدا بوەتە بڵێسەیەکی ئاگر وپەیاپەی وەعدە وبەڵێنی چاك بڵاودەکاتەوە، لەگەڵ ئەمەیشدا سەرکردەکانی نیزامی ولەشکری ئێوە لە دەست تێوەردانی فەرمانڕەوایانە وستەمکەرانەیان لە وڵاتەکەماندا بەردەوامن. ووتی نەخێر ماوەیەکە ئیتر دەست تێوەردانی بەرپرسانی ڕامیاریولەشکری ئێمە لە کاروباری ئێراندا نەماوە. ووتم ئەگەر بمەوێ یەك بەیەکی دەس تێوەردانێ کە لە دەوروبەرماندا ڕوودەدات ڕوون بکەمەوە گفتوگۆکەمان درێژە دەکێشێت، بەڵام بۆ نموونە لە تۆ دەپرسم: ئایا موجەرەب ئەلدەولە کاروگوزار وبەرپرس وکارڕاپەڕێنێکی ئێرانییە یان خەیر..؟ ئایا سەردار ڕەشیدی ئەردەڵان ئێرانیە یان خەیر..؟ ووتی بێگومان ئێرانین. ووتم پێم ناڵێین بە چی مافێك کە هەر ئێستاکە یەك کاپیتانی ڕوس لەگەڵ جەمعێك سەربازدا ڕوویان کردۆتە گوندەکانی (شادی ئاوا) ولەدەسەڵاتی سەردار ڕەشیدیان بەدەر کردووە، کارمان بەمەوە نیە کە حەق لەگەڵ سەردار ڕەشید دایە یان موجەرەب ئەلدەولەی بەرپرسدایە، بەڵام هەرچۆنێ بێ پێویستە ئەم کیشەیە لە دادخانەی ئێراندا لێ بکۆڵینەوە وتاوتوێ بکرێت، ئەگەر ئێوە سەرکردەکانی عەشایر دڵنیا بکەن کە بەم زووانە لەشکری ڕوس لە ئێران دەچێتە دەرەوە

وبەرپرسـانی ئێـوە ئـەم جـۆرە دەسـت درێژیانـە ناکـەن، هـەر ئـەوان بەوپـەڕی خۆشحاڵیەوە بۆ سولّح وئاشتی ودامەزراندنی پەیوەندییەکی چاك لەگەڵ ئێـوەدا ڕازی دەبن. زاخار چینکف کـەمێك بێـدەنگ بـوو، دوایـی ووتـی بـۆ هـەموو ئەمانـە بەڵێن دەدەم کە چاك بکرێت. ئێمەش بـەڵێنمان بـەودا کـە هـەموو سـەرکردەکانی عەشایر بۆ سولّح وئاشتی ئامادەدەبن. لە کۆتاییدا تکای کرد دوو ژنی ڕوس کە لـە جەنگەڵەکەدا کەوتوەتە دەستی قەڵخانیەکان بدرێتەوە پێیان.

شەو کاتێ گەڕامەوە ماڵ هـەواڵیان هێنـا کـە یـەك نەفـەر ئـەڵمانی لەگـەڵ دوو کەسـی ئێرانیـدا هەنووکـە گەیشتوونەتە چـادرەکەی سـەردار مـوحیی. بەرپرسـە ئەڵمانیەکـەم لەگـەڵ دوو جەندرمەکـەدا بـە ڕووت وقـووتی بینـی. لـە چـۆنیەتی ڕووداوەکە کۆڵیمەوە و ویستم زانیارییـەك لـەم بـارەوە بەدەسـت بهێـنم. سـەردار موحیی ئەوی دەناسی وناساندی و ووتی ئەمە دکتور (پۆژە)ی ئەڵمانیە کەماویەکە لە سولّتان ئاوای عێراق بـووە وسـەبارەت بـە ئـەوزاعو بـارودۆخی خـەڵکی عێـراق ولورەکانی لورستان بەچاکی ئاگادارە.

دکتۆر (پوژە) دەیگووت کـاتێ کـە کاپیتـان شـولّتس بـەرپرس کـراوە کـە لـە عەشایری کوردستان وکرماشان هێزی نیزامی وسەربازی لەبەرامبەر ئینگلیسەکاندا دابمـەزرێنێت، ئـەویش بـەرپرس کـراوە بـەرەو لورسـتان وعێـراق بـڕوات خـەڵك وعەشـایری ئـەو ناوچـانە دژی ئینگلیـسەکان هانبـدات و ئەگـەر توانیـشی لەگـەڵ (واسوس)دا پەیوەندی بەرقەرار بکات بەڵام مەخابن لەسەرەتاوە لەڕێگادا تووشـی باوەجانیەکان دەبێت، تالانی دەکەن. خۆشبەختانە پـارەوپوولی زۆری پێنـەبووە، نەیانکوشتووە وبەچەککردن وڕووتکردنەوەی ئەوو جەندرمەکان ڕازی بووبوون.

دکتۆر (پوژە) فارسی چاك دەزانی دوای شام خواردن پێم گووت باشـترە کـە تۆ بۆ ماڵی بارام بەگی سەردار ئـەکرەم کـە دۆسـتی ئێمەیـە بڕۆیت، ئەسـپ وجـل وبـــەرگت بـــۆ فەراهـــەم دەکـــەم. چـــونکە ڕوســـەکان خانـــەقینو وقەســـری شـــیرینووزەهاویان چـــۆڵکردووە، باشـــترە لـــەڕێی زەهـــاو وهۆرینوشـــێخانەوە بگەڕێیتەوە. ووتی نەخەیر لەوێوە ناڕۆمەوە، ئەگەر ئەسپوجلو وبەرگی سەفەرم بۆ دابین بکەیت ڕێی خۆم دەناسم.

ئەوانم ناردە ماڵی بارام بەگ، سبەی پێش نیوەڕۆ سێ ئەسپ وسێ دەست جل وبەرگ وهەندێ پارەوپولم داپێیان، چوار سوار لە خزمەتکارەکانم لەگەڵیاندا نارد تا ئاخری (دەشتی حور) ئاگایان لێیان بێت.

دوای دووڕۆژی تر دکتۆر (پوژە) وهاوڕێکانی بە سەر وپێی ڕووتەوە گەڕانەوە ماڵی بارام بەگ، مەعلوم بوو کە دوای گەڕانەوەی سوارەکانی سەنجاوی تووشی بیست جەردە ودزی پیادەی قەڵخانیی وتایشەیی دەبن، سەرلەنوێ ڕوت وقووت دەکرێنەوە، ئەمجارەیش چونکە دزەکان ئاشکراو ناسراو بوون لەڕێگەی قەنبەر سوڵتان و عەلی بەگ سوڵتان وئەوی توانرا لە ئەسپ وشتومەکەکانیانم وەرگرتەوە. هەرچیان کەمبوو بۆیانمان دابین کردوو بە دە سوارەی سەنجاوی وچوار سواری قەنبەر سوڵتانەوە ئەوانمان لە پشتی تەنگەی زەهاو وسەرقەڵاو هۆرێن وشێخانەوە ڕەوانە کردو لە ڕێگەی ئەوو هەواڵی کوژرانی کاپیتان شۆڵتسم ڕاگەیاند.

لەم کاتەدا کە ناوچەی خانەقینووقەسری شیرین لە سەربازانی ڕوس چۆڵ بووبوو، ئینگلیسەکان کۆلۆنێل (کنیۆن)یان بە سێ سەد سواری هیندییەوە وچەند خاوەن پلەیەکەوە بە نازناوی کونسوڵی کرماشان ناردیانە کرماشان. هەر بە شێوەیشە ئەڵمانەکان دەیانویست بە هەر بەهایەك بووە لە ناوچەکانی ڕۆژئاوای ئێراندا جەبهەیەکی پان وپۆڕ لەبەرامبەر ئینگلیسەکاندادروست بکەن تا بەرەنگاری نفوز ودەسەڵاتی ئینگلیسەکان لەم ناوچەیەدا ببن. کۆلۆنێل کنیۆن بە کۆششی بەردەوامی خۆی سەرگەرمی ئەوەبوو کە ڕۆژ بەڕۆژ دەسەڵات ونفوزی بەریتانیای گەورە زۆرتر و کاریگەرتر بکات وڕیشەکانی سیاسەتیان قوڵتر وپتەوتر بکات. گومان لەوەدا نیە کە بەرەو پێشەوەچوونی خێرای سیاسەتی ئینگلیسەکان لەم دەڤەرەدا هۆی ئەو کردەوە خائینانەی محەمەد بەگی باوەجانی بوو کە ئەڵمانەکانی لە پەیڕەوکردن وپیادەکردنی نەخشەکانیاندا نائومێد کرد.

لێقەومانی دکتۆر پوژە ڕێکەوتی ئەو ماوەیە بوو کە زاخار چینکف لە ماڵی ئێمەدا بوو. دانیشتنی دووەمی دانوستانی سوڵح وئاشتی جارێکی تر لە چادرەکەی ئەودا دەستی پێکرد. بالکنیك بە سەرکردەکانی عەشایر بەڵێنی ڕاشکاوی دابوو کە دەستێوەردانی ڕوسەکان لە ڕووداوەکانی ناوخۆی ئێراندا

بەتەواوی نامێنێت. سەرکردەکانیش بە گشتی بەڵێنی دۆستی وبێلایەنیان لەشەڕدا پێدابوو.

دوای تەواوبوونی ئەم دانیشتنە لەگەڵ ڕەشید ئەلسەلتەنە وقەنبەر سوڵتاندا سەبارەت بەو دوو ژنە دیلە ڕوسە گفتوگۆم کرد. مەعلوم بوو کە یەکێکیان بە گوللەی قەڵخانیەکان کوژرا بوو ئەوی تریان بەهۆی دەست درێژی سێکسی زیاتر لە حەفتا کەس گیانی لە دەست دابوو. لەم ڕووداوە دڵتەزێنە یەکجار ناڕەحەت ومەلول بووم بە خۆم وئەوان جنێوی ناسازم گووت. گووتم سەبارەت بەم ڕووداوە هیچ جۆرە شتێك نەخەنەڕوو. ڕوسەکانم دڵنیا کردەوە کە ژنێکی ڕوس لەنێوان قەڵخانیەکاندا نیە، وڕێی تێدەچێت لەکاتی شەڕدا کوژرابن.

سەرەنجام بڕیاردرا کە مەجلیسی سوڵح وئاشتی گشتی لەنێوان سەرکردەکانی عەشایری ڕۆژئاوا و لەشکری ڕوسدا بە ئامادەبوونی بەرپرسانی ڕامیاری ڕوسەکان وجێنشینی بەڕێوەبەری حکومەتی کرماشان ورێزدارانی شار پێکبهێنرێت. زاخار چینکف حەزی دەکرد کە جێگای کۆبوونەوەکە لە کاروانسەری مایدەشتدا بێت کە هەم لە شار و نزیکە وزوو دەستمان پێی دەگات وهەم مەرکەزی ئۆردووەکەیان لەوێدا بوو، وهەم لە کەلورەکانەوە نزیك بوو. بەڵام ئێمە وگۆرانەکان سووربووین لەسەر ئەوەی کە شوێنی مەجلیسەکە دەبێت دەست کەم پێنج فەرسەخ لە مەرکەزی لەشکرەکەوە دوور بێت، ئەم ترسەمان لەوەوە بۆ هاتبووە کایەوە ئەگەر هەر نیەتێکی خراویش لە ئارادا نەبێت ڕێی تێدەچێت بە تەهدید وهەڕەشە وفشار ناچارمان بکەن مەرجەکانیان قبوڵ بکەین کە دەبێتە هۆی ڕسوایی وسووکیمان.

بالکینك ووتی لەم حاڵەتەدا پێویستە سەبارەت بە شوێنێکی گونجاو دانوستان بکەین وشوێنێکی گونجاو هەڵبژێرین. من لەکرماشان مەرجەکان تاوتوێ دەکەم وسەرکردەکانی سەنجاوی ئاگادار دەکەم، سەرکردەکانی گۆرانیش بەڵێنیاندا هەر شوێنێك ئێمە پێی ڕازیبین ئەوان لەوێدا ئامادەبن دەبنوبە گونجاوی دەزانن.

دوای گەڕانەوەی سەرکردەکانی گۆران وەڵامی سەردار ڕەشید وسەرکردەکانی تایفەکانی جافیش گەیشت. لە شوێنێك کە بە (تەنگە ئەژدیها) بەناوبانگ بوو کۆبوونەوەکە دانرا. پێش ئەوەی کە بەرەو ئەوێ بڕۆین زاخار چیکنف حەزی دەکرد کە ڕمبازی وغار وتاوی چاکترین ئەسپەکانی سەنجاوی سەیر بکات، ولەو

بڕوادا بوو کە خێرایی ئەسپەکانی ڕوسی لە خێرایی ئەسپەکانی عەرەب پترترە.
بەو مەبەستەوە لەناوچەی هەلوردا مەیدانێکی ساف وتەختمان هەڵبژارد، ئەوشوێنەمان بە درێژایی حەوت سەد وپەنجا دەست پێوا ولە سەرەتا وناوەڕاستی مەیدانەکەدا عەلامەتی تایبەتیمان دانا ولەسەرەتاو کۆتایی مەیدانەکەدا دوو ئالآمان دابەدەستی دوو کەسەوە کە یەکێ لەوانە یوسف عەلی بەگ کە خزمەتکاری تایبەتی شیخلسکی بوو.
من وزاخار چینکف لەناوەڕاستی مەیدانەکەدا وەستاین کاتژمێرەکەمان لەگەڵ یەکدا یەکسان کرد. سالار موقتەدری برازام ماینە کرندییە زۆر جوانەکەی هاوردە جەولان، نیوەی یەکەمی مەیدانەکەی لە هەژدە چرکەدا ونیوەی دووەمی لە نۆزدە چرکەدا سەرجەم ٣٧ چرکە دا بڕی. دوای ئەو دوو ئەسپی تر بەشدارییان کرد. یەکێکیان لە ٣٧ چرکەدا وئەوی تر لە ٣٩ چرکەدا گەیشتنە کۆتایی مەیدانەکە. تا نۆرە هاتە سەر ئەسپە بۆرە گەردن بەرز وکێشراو وبەهێزەکەی حوسەین خانی یاوەری خاڵۆزامان کە سوارەکەی سوارکارێکی ئەندام سووك ولێزانی وەك موراد عەلی تەبال بوو، ئەم ئەسپە هەر حەوت سەد وپەنجا دەستەکەی لە سی وسێ چرکەدا بڕی، بەم جۆرە چوار چرکە لەوانی تر کەوتە پێشەوە، نیوەی یەکەمی مەیدانەکەی لە حەڤدە چرکەدا ونیوەی دووەمی لە شازدە چرکەدا بڕی کە بالکنیك وزاخار چینکف لە سەرسامیدا بێ ئیختیار هاتنە جۆشوخرۆشوچەپڵەلێدان.
سبەی ئەو ڕۆژە بەپێی وەعد وبڕیار بۆ بینینی سەردار ڕەشید وسەرکردەکانی تایفەی جاف بۆ تەنگەی ئەژدیها ڕۆیشتین پێش ئێمە سەردار ڕەشید وسەید ئەلدەولە و وەکیلی جوانڕۆ ومحەمەد تەقیێ بەگی ئەمیر عەشایەر حەمە سالح بەگی باوەجانی گەیشتبوون. لەنێو دانوستانەکەدا سەردار ڕەشید جارێکی تر مەوزوعی شادی ئاوای باس کرد، پێمان گووت کە من وسەردار ناسر لەپێشدا سەبارەت بەم مەوزوعە لەگەڵ بالکنیکدا دانوستانمان کردووە وبەڵێنمان وەرگرتووە کە لەشکرەکەی ڕوس لەوناوچەیە بڕۆن.
سەرکردەکانی ناوبراو مەوزوعی سوڵح وئاشتیان بە خۆشحاڵیەوە بێ قەید ومەرجێك قبوڵکرد وڕازیبوون و ووتیان لە هەر شوێنێکدا کە ئێمە دایبنێین ئامادەدەبن لەو مەجلیسەدا بەشێوەیەکی تایبەتی لەگەڵ سەردار ڕەشیددا

سەبارەت بە عێلی باوەجانی کە لە زمنی دەسەلآتی حکومەتی ئەودا بوو گفتوگۆم کـرد وپێـشنیارم کـرد کـە شـەڕی گەنـدەلێکی وەك ئـەمیر ئەسـعەد لەنێوانـدا هەلپێچرێت وسەرکردایەتی عێل بدرێتـە دەسـتی موحەمـەد تـەقیٚ بەگـەوە کـە لـە حەقیقەتدا پیاوچاك ولێهاتوویەکی تـەواوە ولـە هـەموو لایەنێکـەوە جێگـەی بـاوەڕ وموتمانەیە. لە ئەو بەلێنم وەرگرت کە لە کاتی گونجاودا هەردووکمان لـەم بـارەوە دەست بەکار بین.

دوای ئەم بڕیارە پالکنیك زاخار چینکف وهاوڕێکـانی بـۆ کرماشـان گەڕانـەوە. ئێمەش بە دلنیاییەکی زۆرترەوە لە هەلور کۆچمان کرد ولە گوندەکانی سەنجاویدا کە نزیکتر بوو وبە (ژنە ڕەنگینە) بەناوبانگە جێگیر بووین، لـەو شـوێنەدا بـوو کـە دوای دوو شەو سەردار موحیی سادق ئەلسولتان وسەولەت ئەلسولتان بـرای ئـەمیر حیشمەتی نەیساری کە نزیکەی شەش مانگ لـە مـالی ئێمـەدا میـوان بـوون هـەروا سوهراب زادە وبراکەی وجەمعێکی تـر لـە کۆچـکردووەکان کـە هێـشتانە لـە مالیٚ سەردار ناسر وسالار زەفەردا مابوونەوە بەرەو کرماشان ڕۆیشتن، بەلێنیاندا پێمان کـە لـەکاتی دامەزرانـدنی مەجلیـسی سـولحدا سـەرلەنویٚ بگەڕێنـەوە. هـەوالی حەرەکەتی سەردار موحیی وهاوڕێکـانیم بـۆ دۆسـتەکانمان لـە کرماشـان نووسـی. دیمکراتەکان وزۆربەی خەلکی شار پێشوازییەکی شایستەیان لیٚ دەکەن وبەڕێزەوە دەیانوەنە نێو شارەوە.

کۆبوونەوەی بەندار

دوای دە ڕۆژ بالکنیك زاخار چینکف بـەهۆی تـەیمور خـان و وەکیـل ئـەلمولك وکەسایەتیەك لە خاوەن پلەکانی ئێرانی قۆزاقەکان نامەیەکیان بۆمان نووسـی کـە هـەرکاتیٚ مەجلیـسی سـولح وئاشـتی لـە کاروانـسەرای مایدەشـتدا بەسـترا خـەرج ومەسرەفەکەی لەشکری ڕوس دەیگرێتە ئەستۆ، بەلام ئەگـەر تـۆ وسـەرکردەکانی عەشایر شوێنێکی گونجاوتر پەسەند بکەن دەبێـت خـەرج ومەسـرەفەکەی بگرنـە ئەستۆ. ئێمەش بە پەلە کوێخاکانی سەنجاویمان بانگهێشت کـرد ومەوزوعەکـەمان بۆیان باس کرد، ووتمان لەم کۆبوونەوەدا جگە لە نوێنەران وخاوەن پلەکانی ڕوس ئینگلـیس وئەوانـەی لەگەلیانـدان لـە کاربەدەسـتان ولێپرسـراوانی کرماشـان وبەرپرسانی سەرجەم دائیرەکانی حکومەت وپیاوماقولان وگەورەکانی شار لەگـەل

دەزگاودایرەو سوارەکانیانەوە بەشداری دەکەن وپێویستە هەموو سەنجاوییەکان لەم کۆبوونەوەدا ئامادەبن، ڕێی تێدەچێت بەشداربووان لە چوار تا پێنج هەزار تێپەڕ بکات. ئەم مەجلیسی سوڵحە مومکینە ماوەی چەند ڕۆژ تا یەك هەفتە بخایەنێت وپێویستی بە مەسرەفێکی یەکجار قورس وقەبەیە. کوێخاکان ووتیان ئەم جۆرە کۆبوونەوانە کاری دەوڵەتە وله وزەی ئەودایە بەڵام چونکە لە ناوچەی سەنجاویدا بەرپادەکرێت دەبێتە هۆی سەربەرزی وسەرفرازیمان، خەرج ومەسرەفی ئەم کۆبوونەوە هەرچی بێت بەوپەڕی شانازییەوە دەیگرینە ئەستۆ. لەنێوانیاندا کوێخا سەلیم عەلی ووتی ئەگەر لەم ڕووداوەدا سەرجەم دارونەدارمان تیابچێت هەر شانازییەکەی لەو سامانەی کە لەدەستی دەدەین زیاترە، خوا کەریمە وئامادەی خزمەتین.

بڕیاروابوو کوێخاکان گۆشت وڕۆن وئارد وکاوجۆی پێویست فەراهەم بکەن ئێمەیش سێ براکە پاشماوەی خەرج ومەسرەفی ئەو کۆبوونەوەیە وەك برنج وقەند وشەکر وچایی ونەوت وشیرینی ومەشروب وشتی پێویستی تر بگرینە ئەستۆ.

بەپەلە شەست قاترمان بە چەند هەزار تووامانەوە بۆ کرماشان ڕەوانە کرد بۆ دۆستی ئازادیخواز وکارزان وفیدکارمان تەیمورخانی قەناد نووسیمان کە دەخەروار برنجی سەدری وپێویستیەکانی تر وەك قەند وشەکر وچایی شەربەت ومورەبا وتورشیات ومەشروباتی جۆرا وجۆر وشتی تر بسێنێت.

جگە لە نوێنەران وخاوەن پلەکانی ڕوسی وئینگلیس کە دیاریکردن ودەست نیشانکردنیان لەلایەن ئەوانەوە دەکران، موعازید ئەلمولك جێگری فەرمانڕەوا وراپەڕێنەری حکومەتی کرماشان کاربەدەستدانی دایرەکانی حکومەت ونزیکەی سەد کەس لە پیاوماقوڵان وگەورە پیاوانی دۆستانی شارمان و ڕەهبەرانی دەستەی مەیانڕەو ودیمکراتەکانمان دەعوەت کرد. هەروا نامەی جیاوازمان بۆ سەرکردەکانی گۆران وسەردار ڕەشیدی ئەردەڵان و وەکیلی جوانڕۆ وسلێمان خانی ئەمیر ئەعزەموعەباس خانی ئەمیر موعەزەم سەرکردەکانی کەلور وفەتح سوڵتانی کولیایی سەرکردەکانی ئەحمەدوەند (هەمەوەند) نووسی ودەعوەتمان

کردن. بە هەرچەندی سوار وجەمعیەتەوە کە بە پێویستی دەزانن لەم کۆبوونەوە گشتیەدا بەشداری بکەن.

لە سەنجاوییەکان داخوازی هیمەتمان کرد وئەو کەسانەی ئامادەی خزمەتن بۆمان فەراهەم بکەن. حوسەین خانی سالار زەفەری برامان وحوسەین خانی یاوەری خالۆزامان کردە ئەمیندار وسەرپەرشتکاری سەرف وخەرجی ئەم کۆبوونەوەیە، ودەکەس لە کوێخازادەکانی سەنجاویمان بۆ هاوکاری ویارمەتییان هەڵبژارد ونزیکەی دوو سەد کەس لە خزمەتکارەکان وئەوانەی پێشینەیان لە کاروباری خزمەتگوزاریدا هەبوو بۆ خزمەتکردن تەرخانکرد قازانو ولیوانو ودەفر ودەوری چینیوومسیوفەرشوودۆشەکو ولێفەی خەو لە هەموو لایەکەوە کۆمان کردەوە، وسەرجەم وەسایلی خزمەتی پێنج هەزار کەسمان بۆ ماوەی پێنج ڕۆژ ئامادەکرد، هەروەك کاتەکە تەنگ بوو بەڵام بە کۆششی ماندوو نەناسی خەڵکی سەنجاوییەوە کارەکان بەپەلە وبە ئاسانی ڕاپەڕێندران.

قاترەکان بەباری شتومەکە پێویستەکانەوە دوای دوو ڕۆژ لە کرماشانەوە گەڕانەوە. نزیکەی سەد دەوار وپەنجا خێوەتی سپی وچەند دەسگای چادری دووپۆشی زەرد وسپیمان دامەزراند. جگە لەم پێویستیانە لە تەیمور خان تکامان کرد کە دەستەیەك مۆسیقاژەنی نیزامیو ویەك دەستە کارشناسو ولێزانی تەرەقەتەقێن بۆ خۆشی نواندن لەگەڵ خۆیدا بهێنێت.

بە ئاماژەی دۆستانمان لە (مرزنکوفمان دەعوەت کرد) کە دەیانگووت نوێنەری ڕاستەوخۆی (کرنسکی). سەردار موحیی لەگەڵ سدق ئەلسوڵتان وسەوڵەت الدەولە وهەروا سوهراب زادە وکۆچکردووەکانی تری میوانی ئەم دواییەی سەردار ناسر وسالار زەفەر بەپێی بەڵێنێك کە دابوویان گەڕانەوە.

لەلایەن ڕوسەکانەوە بارۆن چرکاسف کونسوڵی کرماشان وجەنەڕاڵ لاستوچکین نوێنەری جەنەراڵ باراتف وپالکونیك زاخار چیکنف، ولە ئینگلیسەکان کۆلۆنێل کینون کونسوڵی کرماشان وکاپیتان دوزی لێپرسراوی بانگی شاهەنشاهی بە پەنجا سوارەوە گەیشتن. لەعێلی گۆران سەرجەم سەرکردەکان بە نزیکەی چوار سەد سوارەوە هاتن. سەردار ڕەشیدی ئەردەڵان وسەرکردەکانی جوانڕۆ بە دووسەد سوارەوە، وسەرۆکی عێلی هەمەوەند (ئەحمەدوەند) بەپەنجا سوارەوە

وفەتح ئەلسولتانی کولیایی بەسەد وپەنجا سوارەوە بەشدارییان کرد. عەباس خانی ئەمیر موعەزەمی کەلور بە دووسەد سوارەوە کە زۆربەیان بریتی بوون لە سەرکردە وکوێخا ناسراوەکانیان دوای دوو ڕۆژ گەیشتن. لە عێلی سەنجاوی جگە لەو دووسەد کەسە کە بەشێوەیەکی فەرمی بۆ خزمەت هەڵبژێردرابوون نزیکەی هەزار سوار لە تیرە جیاوازەکان بەشدارییان کرد کە هەر دەستەیەك لە دەوار وچادری تایبەتیدا خەرج ومەسرەفی خۆیانیان لە ئەستۆ گرتبوو.

پیاوماقوڵانو وگەورە پیاوانی خەڵکی شار وهاوڕێکانی موعازید ئەلمولك کە جێگری فەرمانڕەوا بوو، سەرجەم نزیکەی سێ سەد وپەنجا کەس دەبوون.

چادرەکانی ئەوروپاییەکانمان لە باغی بەندادا بەرپاکرد ودامەزراند. چادرێکی گەورەمان بۆ سەردار ناسر لە دەرەوەی باغەکە لە ناوەڕاستی جەمعیەتەکەدا هەڵدا. لەحەقیقەتدا بووە جێگەی کۆبوونەوە ویەکتری ببینین (مەرزنکوف) ویەکێ لە هاوبیرەکانی بێ ئەوەی شتومەکێك یان جل وبەرگێکیان پێبێ گەیشتن، چادرێکی بچووکمان لەلای گوندەکەدا بۆیان تەرخان کرد.

ڕۆژی دووجار کونسوڵەکان وخاوەن پلە گەورەکانی ڕوسی لەگەڵ سەرکردە وپیاوماقوڵانی شار وسەرکردە پایەدارەکانی عەشایردا لە چادری تایبەتی موعازید ئەلمولك یان چادری سەردار ناسردا کۆدەبوونەوە، وبە دانوستانو وگفتوگۆ سەرگەرم دەبوون.

ئێستاکە بە پێویستی دەزانم بیروبۆچوونی خۆم سەبارەت بەو کۆبوونەوە دەوڵەتی وعەشایرییە بنووسم.

داهێنانی ئەم بیرۆکەیە لەلایەن ڕوسەکانەوە سەریهەڵدا وبەئاگاداری حکومەتی مەرکەزی ئێران هاتە کایەوە چونکە وابەستەی نیزامی وباڵیۆزخانەی ڕوس لە تاراندا جوڵێنەر وهەڵسوڕێنەری سەرەکی ئەم کۆبوونەوەیە بوون. بریکاری حکومەتی ئەیالەتی وبەرپرسی فەرمی کرماشان لەم کارەدا بەشدار بوونە. ئینگلیسەکانی تازە گەیشتووی ناوچەی ڕۆژئاوای ئێران بۆ هاوکاری وهاوبیری هاوپەیمانە سەرەکیەکەیان لەم کارەدا بەشدارییان کرد. بەڵام بارودۆخ وهەڵوێستی نوێنەرانی ئەم دوو دەوڵەتە لەم کۆبوونەوەدا کە یەکێ لە گرنگرین ڕووداوەکانی

شەڕی یەکەمی نێودەوڵەتیە لە ناوچەی ڕۆژئاوای ئێرانـدا بەتـەوای جیـاواز ولەیـەك نەدەچوون.

ڕوسەکان دەڕۆیشتن ودەیانویست نیەت چاکی بنوێنن وئاسەواری دوژمنایـەتی وتوندوتیژیەکانی ڕابردوو بسڕنەوە، بەڵام ئینگلیسەکان تازە هاتبوونە ناوچـەکەوە ودەیانویست بمێننەوە وجێ پێی خۆیـان بتـەو وموحکـەم بکـەن. نوێنـەرانی ڕوس یـەك بـیرو یـەك دڵ ویـەك پارچـە و یـەك ڕیـز نـەبوون. ئەفـسەرە گـەورە و پایـە بـەرزەکانیان وەك جەنـەراڵ (بـاراتف) وجەنـەراڵ راستوچـکین وبالکونیـك زاخـار چینکوف وبیچراخوف وبارون چرکاسف کونسوڵی ڕوس لـە کارەکانیانـدا هاوکـاری ویەك دڵییان نیشان نەدەدا.

بڕیــاری دڵدانــەوە ونزیکبوونــەوە لــە میللــەتی ئێــران وبردنــە دەرەوەی لەشکرەکەیان لەئێران بەهۆی تێکچوونی بارودۆخی ناوخۆی ڕوسـیاوە بـوو بـەپێی فەرمانی بێ قەیـد ومـەرجی حکومـەتی شۆڕشـگێڕانەوە بـوو، کـە حوکمڕانیـان لـە ڕوسیادا گرتبووە دەسـت، ئـەگینا ئـەم ئەفسەرانە لایـەنگیری ڕەژێمـی قەیـسەری دەژمێـردران وچـاوەڕوانی ڕۆژێـك بـوون کـە بـارودۆخی شۆڕشـگێڕان لـە ڕوسـیادا سەرنگون بێت ولەناوبچێت، هەر ئەو ڕەوشە پێشووەیان لە ئێراندا بگرنەبەر. وەکو لەم دواییەدا جەنەراڵ باراتف وکۆلۆنێل پیچراخوف بوونە مووچـەخۆر وپـەیڕەوانی ئینگلیسەکان لەئێران ولەقەفقاسدا بەڵام لـەنێوان لەشـکری ڕوسـدا ئەفـسەرانی لاو وسەربازانی شۆڕشگێڕ زۆربوون دەیانویست لە ئێـران دەربـچن ولایـەنگیری ئـازادی ڕاستەقینەی ئێران بوون. ئەمانە ڕشتەی ئینزبیـات ورەبـت ونـەزمی نیزامییـان لـە لەشکری ڕوسدا پچڕاندبوو وتێکیان دابوو، ئەفسەرە پایە بـەرزەکانی ڕوس توانـای بەرتەك نیشاندانیان لە بەرامبەریاندا لەدەستدا بوو.

نوێنەرانی دەوڵەتی نوێی ڕوس لەنێو قسەکان و ووتارەکانیاندا، کە سـەبارەت بە ڕەوشی نوێی حکومەتەکەیان دەدوان داکۆکیان لەسەر دۆسـتی دەوڵـەتی نـوێی ڕوسـیا لەگـەڵ ئێـران ودەرچـوونی لەشـکری ڕوس و سـڕینەوەی سیاسـەتەکانی ڕابردوویان دەکرد، هەتا ستایشی وەتەن پەرەستیو ئازادیخوازی خـەڵکی ئێرانیـان دەکـرد. بـەڵام کونـسوڵی ئینگلـیس هەمیـشە هــەروەك ئامــاژەی ڕێزگرتنــی دەوڵەتەکـەی سـەبارەت بـە سـەربەخۆیی تـەواوی خـاکی ئێـران دەکـرد ولیـوانی

شـەرابی بەسـەلامەتی پادشـای ئێـران بـەرزدەکردەوە، لەبەرامبـەر ئەوانـەدا کـە بەرژەوەندی هاوپەیمانەکان دەخەنە مەترسییەوە وپێویستی بەرەنگاربوونـەوەیان و ڕاوەسـتاندنیان لەشـوێنی خۆیانـدا ودروسـتکردنی ئەمنیـەت وئاسـایش لـەڕێگاو بانەکاندا ودۆستی وهاکاری لەگەڵ خـەڵك وعەشـایری ئێرانـدا، هـەروەها چـۆنیەتی لابردنی ئەو وێرانکاری وبێ نەزمیو وئاڵۆزییە کە بەهۆی شەڕەوە هاتبووە کایـەوە، لەگەڵیانـدا دەدوا وقـسەی دەکـرد. قـسەکانی ئێمـەیش شـتێك غـەیری پیـشاندانی هەستی وەتەن پەرستانە وفیداکاریمان لەڕێی سەربەخۆیی ئێراندا لەنێوانماندا ڕەد وبــەدەل نــەدەبوو وقــسەی لێنــەدەکرا ولەحەقیەتــدا قــسەکانمان ئامــانجێکی دیــاریکراوی نــەبوو. بــەڵام لــەدەرەوەی ئــەم دانیــشتنە فەرمیانــەدا دانیــشتنی تایبەتیش دەگیرا کە حاڵو وشۆر وحەماسەیەکی تـری هـەبوو، و ئـەو کۆبوونەوانـە مەرزنکف بەرپای دەکرد شەوان بەسەر ماڵەکانی فەلاح وجوتیارەکانمانەوە دەگەڕا وکۆبوونەوەی دەکرد. جەمعێ لە سەرکردەکانی عەشایر ودیمکراتـەکانی کرماشـان وچەند کەسێك لە کۆچـکردووەکان وەك سـەردار موحیـو وسـوهراب زادە ولاهـوتی خان لەو کۆبونەوانەدا بەشدارییان دەکرد.

مرزنکف هەر کە سەرخۆش دەبوو دەستی دەکردە قـسەکردن وسـوهراب زادە کە ڕوسی چاك دەزانی قسەکانی وەریدەگێڕاوە فارسی. مرزنکف دەیگـووت بـاوەڕ بە قسەکانی ئـەم جەنـەڕاڵ وکونـسوڵانە مەکـەن، ئەمانـە درۆ دەکـەن ودەیانـەوێ بتانخەڵەتێنن ولەبوونی ئێوە بۆ قازانجی سیاسەتی خۆیان بەهرە وەربگـرن. ئێـوە خەڵك وعەشایری ئێران پێویستە ئاگادربن، خزمەتی بێگانە مەکـەن وبەیەکێتیـەوە دژی ئیمپریالیـستەکان کـە وەك چـەقەڵ وکـەمتیار لـە کەمینـدان بۆتـان و خۆیـان حەشـارداوە. ئـەو لـە مەجلیـسە گـشتیەکاندا بەشـداری دەکـرد وبەئاشـکرا جنێـو وناسـزای بـە جەنــەراڵ بـاراتف دەدا. بـارۆن چرکاسـف وجەنـەراڵ راستوچـکێن وباڵکونیك زاخار چینکف شەرمەسارانە سەریان دادەنەواند ونەیاندەتوانی بەرتەکی نیشان بدەن[1].

---

[1] ڕاستکەرەوەی ئەم بیرەوەریە دەڵێت لەم مێژووەدا تەمەنم نزیکەی داوانزە سـاڵ بـوو، کـەمێ خوێنــدنم دەزانــی چــەند مــانگێ لــەلای هەنــدێ لــە کۆچــکردووەکان وەك خوالێخۆشــبوو "مەنوچهری مەنوچهریان" دوایی بـووە لێپرسـراوی دارایـی وسـوهراب زادە مـودەبر ئـەلمولك

لە ئەنجامی ئەم پڕوپاگەندانەدا هەیبەتی باراتف وڕووسەکان هەرۆژا ودارمیا وئێرانیەکان لە خەبات وکارەکەیاندا ئومێد وجەسارەتیان پەیدا کرد، بەڵام لەگەڵ ئەو بەڵێنەی کە بەمنیان دابوو بەرپرسانی ڕووس لە شادی ئاوادا مابوونەوە، سەردار ڕەشید لەم مەوزوعە ناڕەحەتی ونیگەرانی نیشاندەدا وحەقیشی بوو. خۆم ڕۆیشتمە چادرەکەی زاخار چینکف ولەبەرئەوەی بەڵێنەکانی ئەنجام نەدابوو گلەییم لێ کرد. لە وەڵامەکانیدا دیاربوو قسەکانی ڕاست نیە وخۆیشی نەدەدا بەدەستەوە. وەڵامەکەی تووڕەی کردم، دەنگم بە عەلامەتی ناڕەزایی بەرزکردەوە. لەم کاتەدا مەرزنکف لەگەڵ سوهراب زادەدا هاتنە چادرەکەوە ولەسەرزەویەکە ڕاکشا وهۆی تووڕە بوونەکەمی پرسی. بە یارمەتی سوهراب زادە کێشەکەم بە درێژی بۆی گەڕاندەوە. ووتی خەتای خۆتانە کە دەست درێژکەرەکانتان نەکوشتووە. دوای ڕووی کردە زاخار چینکف ووتی بەپەلە بنێرە کە ساڵداتەکان لەو ناوچەدا نەمێنن ئەینا هەر ئێستاکە بۆ کرماشان دەنووسم کە بڕۆن کۆکوژیان بکەن. خواشاهیدە زاخار چینکف لە عارەقدا تەڕبوو هیچی نەوت. بەڵام بیست وچوار سەعاتی نەخایاند کە هێزی ساڵداتەکان لەشادی ئاوا ڕۆیشتن، سەردار ڕەشیدیش شاد ودڵخۆش بوو.

دانوستانی ئێمە وئینگلیسەکان لە بەندار

بەڵام سەبارەت بە پەیوەندی ئێمە و ئینگلیسەکان لەم کۆبوونەوەدا دوو ڕووداوی زۆر گرنگ ڕوویدا گە پێویستە بەشێوەیەکی کورت ڕوونی کەمەوە.

دەرسم دەخوێند، باوکم منی لەگەڵ خۆیدا بۆ ئەم کۆبوونەوانە دەبرد. باش لەیادمە کە شەوێك لە مەجلیسێکی تایبەتی مامەم سەردار موقتەردا بەشداریم کرد وگوێم لە قسەکانی مەرزنکف و وەتەن پەرستەکانی ئێران بوو، لەو مەجلیسەدا لاهوتی خان منی بردە لایەکەوە وچەند ووشەیەکی فێرکردم، منیش بە مۆڵەت وەرگرتن لەمامەم کورتەیەك قسەم کرد کە ناوەڕۆکەکەی ئەمە بوو: ئێمە لاوانی عەشایر ئارەزومەندین وەك پوشو پەلایەك کە ئاگری لێدەبێتەوە، وەك ئەو توولە دار ودرەختانە ببینە سوتەمەنی ئاگری سەربەخۆیی ئێران و ببینە قوربانی سەربەخۆیی وئازادیی نیشتمانمان. قسەکانم سوهراب زادە بۆ ڕوسی وەرگێڕایەوە، مرزنکف هاتە شۆر وهەیەجان ولەمامەم داخوازی کرد کە وەك برازای خۆی ڕوومەتم ماچ بکات. لێوە زلەکەی کە بۆنی شەرابی لێدەهات چەسپاندە گۆنامەوە.

یەکەمیان ئەوەبوو کو مسیو (دوری) سەرۆکی بانکی شاهەنشاهی کرماشان کە لـەم کۆبوونـەوەدا بەشـداری کردبـوو وپـێش شـەڕی نێودەوڵـەتی لەگـەڵ منـدا پێشینەی دۆستی هـەبوو و جارێك لەگـەڵ خوالێخۆشـبوو (وسـوق ئەلمـەمالیك) دا هاتبووە ماڵمان لەم ڕۆژانەدا بەپێی بڕیارێکی پێشوو هاتـە خێوەتەکـەم ووتـی مـن خۆم بەبێ ئەوەی سیاسەتێك لەنێواندا بی لەگەڵ تۆدا دۆست بووم بەڵام ئێستاکە کە هەم تۆ وهـەم منـیش هاتووینەتـە نێـو سیاسـەتەوە بـە پێویسـتی سەرشـانمی دەزانم کە مەوزوعێك هەیە لەگەڵتا باسی بکەم، ئەویش ئەوەیە کە بـە پێـشکەوتنو وسەرکەوتنی کاتی ئەڵمانـەکان نەخەڵـەتێیت، لـەم شـەڕەدا موسـەلەم ومـسۆگەرە سەرکەوتن بۆ بەریتانیای گەورەیە چاکترە ڕەوشی خۆت بگۆڕی وسیاسەتی چەوت وهەڵـە وناڕاسـت بخەیتـە لاوە ولـەم هەلـەی کـە ئێـستاکە فەراهـەم بـووە سـوود وەربگریـت. بـەتۆ بـەڵێن دەدەم ئەگـەر هـاتوو هاوکـار وهاوبیرمـان بیـت تـەرەقیو وپێـشکەوتنی گـەورە بەدەسـت بێنـی، ئەگـەر حـەز بکـەیتو وئـارەزووت لێـی بـێ فەرمانڕەوایی کرماشانت پێ دەسپێردرێت. جگە لە حکومەتی کرماشـان دەوڵـەتی ئینگلـیس لــە نەزەریدایــە بــۆ پاراســتنی ئاســایش وئەمنیــەتی ئــەم ناوچــەیە تــەنزیماتێکی نیزامــی لــە ئێرانیــەکان بــەناوی پۆلیــسی ڕۆژئــاوا دروســت بکــات وسەرکردایەتیەکەی بداتە دەستتەوە.

ئەم مەوزوعە غافڵگیرمی کرد، ماوەیەك مات ومەبهوت مامەوە، ونەمـدەزانی چ وەڵامێکی بدەمەوە، ئەگەر پێشنیارەکانی کاپیتان دووری قبوڵ بکـەم خیانـەتێکی ئاشـکرایە بەنیـشتمانەکەم، و ئەگــەر قبـوڵی نەکـەم دوژمنایـەتی ئینگلیـسەکان بەرامبەر بە خۆمیو وبنەماڵەکەم مسۆگەر دەکەم. خوا گـەواە وشـاهیدە بەدرێـژایی تەمەنم تەنهابو نیشتمان پەرستی وشەرافەت کۆشاوم، هەوڵێکم بۆ سوود وقازانجی تایبەتی خۆم نەداوە وبە پلەوپایە گرنگیم نەداوە. دوای کەمێ بیرکردنەوە وەڵامـم دایــەوە مــەخابن لەڕێگــەی دۆســتیەوە دوو مــەوزوعت دەســت نیــشانکرد کــە پیـادەکردنو وئەنجامـدانی لـەتوانای منـدا نیـە. یەکـەم سـەبارەت بـە حکومـەتیی کرماشان تۆ دەزانی کە لەم شارەدا نزیکـەی دوو سـەد کەسـایەتی لـە شـازادەکان وپیاوماقوڵان هەن کە ملکەچی وگوێڕایەڵی بۆ یـەکێ لـە سـەرکردەکانی عەشـایری ناوخۆ بە نزمیو وشەرمەزەربونیو وسـەرنزمی بۆخۆیـان دەزانـن، جگـە لـە خـەڵکی

شار میرە گەورەکانی کەلوریش لەگەڵ ئێمەدا کێبرکێیان هەیە، لەبەر ئەم هۆیانە دوو دەستەیی ودژایەتیەکی فراوان دێتە کایەوە کە لابردنی لە وزە وتوانای ئێمە وئێوە بەدەرە. بەڵام سەبارەت بە پۆلیسی ڕۆژئاوا هەروەك ئەم کارە لەگەڵ پلە وپایەی مندا دەگونجێت وشایستەی منە، بەڵام لە حەقیقەتدا وانیە، یەکەم من نیزامی ولەشکری نیم ودووەم تۆ تەماحو ولوتبەرزیودەمارگیری تایفەکان وسەرکردەکانیان دەناسی، بێگومان ئاگاداری کوشتنی کاپیتان شۆڵتسی ئەڵمانیت، محەمەد بەگی باوەجانی بۆ تەماحی گەندەڵی دونیا جینایەتێکی شەرمهێنەری وەهای کرد کە شەرمەزاری کردین وناوبراو جگە لە دۆستی لەگەڵ ئێمەدا خزمماینشە. ئەگەر سەرکردەکانی عەشایر لەم جۆرە قوماشەبن چۆن دەتوانی بەرپرسیارەتی ئەم کارە بگریتە ئەستۆ. لە حەقیقەتدا هەڵەی گەورەی ئەڵمانەکانیش ئەوەبوو کە سوار وچەکدارییان لە عەشایرەکە دروست کردبوو، بێ هودە وبێ سوود پارەوپولێکیان بە فیڕۆ برد. بەکورتی دۆستانە پێتان دەڵێم نەتوانینی ئیمڕۆ لەشەرمەزاری سبەی چاکترە، لەبەر دۆستییەك کە لەنێوانماندا بەرقەرارە تکام وایە لەگەڵ خاوەن پلەکان وکاربەدەستانی دەوڵەتەکەدا لەم بارەوە جۆرێ قسەبکەی کە تەکلیفی وەها لەم من نەکەن، قبوڵنەکردنی ئەم داخوازییە نەخەنە قاڵبی دژایەتییەوە.

کاپیتان دوری ووتی قسەکانی من لەگەڵ تۆدا دۆستانە بوو ولەڕووی خێرخوازییەوەیە بەڵام بەرپرسانی ڕامیاری ئینگلیس ئەم جۆرە بۆچونوشی کردنەوە وتاوتۆێ کردنانە دەخەنە قاڵبی دژایەتی وکۆسپ دروست کردنەوە، من لەم ناوچەیەدا بەرپرسیاریکی سەربەخۆ نیم وناتوانم کارێکت بۆ بکەم تەنها ئەو نەبێت دەڵێم لەمە زیاتر خۆت بە دوژمنی ئینگلیسەکان مەناسێنە ودژایەتیان مەکە وکەسایەتیە ڕامیارییەکانیان سەبارەت بەتۆ نیەتیان چاك نییە وبە چاکە باست ناکەن، یەکجار خراو لێت گەیشتوون چاکترە هەرچۆن بووە ئەم بۆچوونە خراوەیان سەبارەت بە خۆت ڕاستکەیتەوە وبیگۆڕیت.

قسەکانی مسیو دوری وەك زەنگێکی مەترسیدار لەگوێمدا زرنگایەوە. دەمزانی زوو یان درەنگ ئینگلیسەکان بەدەستی هەر ئەم سەرکردەی عەشایرە بەناو هاوپەیمانانە لە کۆبوونەوەی بەندەردا بارودۆخی سەرلێشێوانو ماڵکاولیمان

فەراهـەم دەكـەن، بـەڵام هەسـتی نیـشتمان پـەروەری وئـازادی بەرادەیـەك لـە دەروونمدا ڕیشەی داكوتابوو، كە هەموو خۆشی وسوود قازانج وپلە وپایـەی دونیا لەبەرامبەریدا بە هیـچم دەزانـی. بـەڵام ئینگلیـسەكان دەكۆشـان پۆلیـسی ڕۆژئـاوا دروست بكـەن، لەبەرئـەوەیان چـونكە دەیانویـست جـێ پێـی خۆیـان پتـەو بكـەن ولەناوچەی ڕۆژئاوای ئێراندا هەر ئەو كـارە بكـەن كـە لـە فارسـو ڕۆژئـاوای ئێرانـدا ئەنجامیان دابوو.

هەر كە ڕوسەكان دەسیان كردە ڕۆیشتنو وئەوان مانـەوە هەسـتیاندەكرد ئـەو هێزەی كە ئێـستاكە لـە جەبهـەی بەغـدادا هەیانـە كـافی نیـە تـا بتـوانن بەشـێكی گەورەی بۆ قەسری شیرین وكرماشان وناوەوەی ئێران ڕەوانە بكـەن وجێـی بـۆش وبەتاڵەكەی ڕوسەكان پڕ بكەنەوە، ئەوەبوو دەیانویست بەناوی پۆلیسی ڕۆژئاواوە لەشــكرێك كــە ئەفــسەرە ئینگلیــسەكان وهیندییــەكان مەشــقیان پێدابــدەن وسەرپەرشتییان بكەن، دامەزرێنن، كـە هەسـتە ومەركەزەكـەی لـە (كرنـد)دا بێـت ولەشارەبانەوە تا كرماشـان وهەمـەدانو وكوردسـتان خـاڵی سـەربازی ڕێكـو وپێـك دابنێن وئەمنو وئاسایشی هێڵەكانی هاتوچـۆ و ڕێوبانـەكان بپـارێزن ولـەم بـوارەدا دەسەڵاتو وهێز وتوانایان پترتر بكەن.

ڕووداوێكی تر، دانوستانی كۆلۆنێل (كینون) كونـسوڵی ئینگلـیس لەگـەڵ منـدا بوو. چەند ڕۆژێك لە كۆبوونەوەی بەنـدار تێپـەڕیبوو، چـاوەڕوانی هـاتنی جەنـەراڵ (باراتف)مان دەكرد، كـە بـۆ هەمـەدان ڕۆیـشتبوو، سـلێمان خـانی ئـەمیر ئـەعزەم سەرۆكی عێلی كەلوریش لەم كۆبوونەوەدا بەشداری نەكردبوو. لە شەوی چوارەمدا نامەیـەك لەلایـەن (جەنـەراڵ باراتوفـەوە) گەیـشت نووسـیبووی كـە گەیـشتوەتە كاروانسەرای مایدەشت ولە هاتن بۆ بەندار مـەعزورە وبڕیـارە بـۆ بینینـی سـلێمان خــانی ئــەمیر ئــەعزەم كەلــەپێش هــەموو كەســێكەوە خــۆیی بەڕوســەكانەوە هەوڵواسـیبوو، بـۆ گونـدی چـقابلك ڕۆیـشتبوو ولەسـەركردەكانی عێلـەكانی تـری ویستبوو بۆ بینینی ناوبراو وێنەر بۆ ئەو شوێنە ڕەوانە بكەن.

بڕیاردرا كە بـە كـاری كۆبوونـەوەی بەنـدار كۆتـایی بهێـنین. لـەو شـەوەدا بـە عینوانی كۆتایی جەژنەكە مۆسیقای سولْحو وئاشـتی لێـدرا وتەقەیـەكی فـراوان بـۆ خۆخشیو وشـادی كـرا. سـالار زەفـەرمان بەنوێنـەری خۆمـان دەستنیـشانكرد كـە

سبەی لەگەڵ کونسوڵەکانی ئینگلیسو ڕوس وپالکونیك زاخار چینکف ومیوانە شاریەکان وسالار مەنسور و وێنەری تایفەکانی گۆران وسەردار ڕەشیدی ئەردەڵان وسەرکردەکانی جوانرۆ بۆ بینینی باراتف بڕۆن بۆ ئەو گوندەی کە باسمان کرد، لەکاتی ڕۆیشتنی ئەم جەمعەدا بەرەو چقابلك، بەسوارەکانمانەوە تانزیکی یەك فەرسەخ میوانە بێگانەکان وشاریەکانمان بەدرەقە وخواحافیزیمان لێ کردن. لەڕێگادا کۆلۆنێل بە خۆشڕوویییەوە چەند پرسیارێکی جۆرا وجۆری لێکردم، دوایی گوتی حەزدەکەم دوو کەسە کەمێك لەگەڵ یەکتردا گفتوگۆ بکەین. هەردووکمان لەلای ڕاستەوە کە خۆڵو وتۆزی کەمتر بوو بە (ورتمە) ئەسپەکانمان لە جەماعەتەکە دوورکەوتینەوە، گوتی بێ پێشەکی وپێچوپەنا پێتدەڵێم کە ئەمانەوێ لەم ناوچەیەدا تەنزیمات وتەشکیلاتێ بەناوی پۆلیسی ڕۆژئاوا دروستبکەین ودەمانەوێ کە تۆ لەگەڵماندا هاوکار بکەین وپێویستە جەمعێك بۆ ئەم خزمەتە دامەزرێنین وسەرکردایەتیەکەی تۆ بیگرتە ئەستۆتەوە. وەڵامم دایەوە، پێش دوو ڕۆژ لەگەڵ مسیو دوری دۆستمدا سەبارەت بەم مەوزوعە چەند سەعاتێك دانوستانمان کرد ودڵنیامی کرد کە درێژایی وناوەڕۆکی ئەو دانوستانەتان پێڕادەگەیەنێت. ئەگەرچی دەمزانی هەر ئەو ڕۆژە ئەو مەوزوعەی بە ڕاپۆرتێکەوە بۆی ناردووە. لەم دوو ڕۆژەدا من بتر لەم مەوزوعە بیرم دەکردەوە ولەگەڵ سەردار ناسر وسالار زەفەردا بیرمان گۆڕییەوە. ووتم یەکەم تۆ دەبێت دڵنیا بیت کە دژایەتی وشەڕی دوو ساڵەی ئێمە لەگەڵ ڕوسەکاندا لەبەر دۆستی وخزمەت بە عوسمانیەکان وئەڵمانەکان نەبووە، وەکو دەزانن یەکەمجار کە عوسمانیەکان لەم ناوچەیەدا دەست درێژییان کردە سەر مەملەکەتەکەمان ئێمە، سەنجاویەکان وگۆرانەکان ، لەبەرامبەریاندا ڕاوەستاین وڕاپەڕین و لەگەڵیاندا کەوتینە شەڕەوە تا ناچار بوون کە خاکی ئێران چۆڵبکەن وجێی بهێڵن.. ئایا ئەم شەڕە لەگەڵ عوسمانیەکاندا بەفەرمانی ئێوە یان بۆ خزمەت بەئێوە بووە؟ باوەڕ بفەرمە خەیر.. هەر بەم شێوەیە شەڕو بەرگری لەبەرامبەر ڕوسەکان بەهیچ جۆرێك نازناوی خۆفرۆشی ویان خزمەت بە ئەڵمانەکان ویان عوسمانیەکانی لێ نانرێت. بەڵکو ئەوە ڕاپەڕینێکی گشتی بوو لەبەرامبەر دەستدرێژیو وتوندوتیژیوسەرەڕۆیی چەندین ساڵەی ڕوسەکان وکۆکوژی ئازادیخوازەکان وداگیرکردنی خاك وئاوی ئێران

بوو. و لەم ڕاپەڕینەدا تێکڕا هەموو چین وتوێژەکانی میللەتو ئێران لە شاو سەرۆك وەزیران و وەزیرانەوە بیگرە تا نوێنەرانی ئەنجومەنی میللی وڕەهبەرانی ئاینی تێدا بەشدارییان کردووە. وئێمەش لە بەنگهێشتی نیشتمان پەروەرەکانی ئێران لەم ڕاپەڕینەدا بەشداریمان کرد وهەر بەرپایی ئەم کۆبوونەوەی سوڵحی بەنداره لەلایەن ئێوەوه بەڵگەیەکی ڕوونە کە ئێوە شایەتی بدەن بۆمان کە ئێمە لەڕووی نیەت پاکیو ونیشتمان پەرستییەوە ئەم کارەمان کردووە. بەڵام سەبارەت بە دامەزراندنی پۆلیسی ڕۆژئاوا بیروباوەڕی من ئەوەیە کە ئەم کارە نەپێویستیەکی هەیە ونە لە سوود وقازانجی ئێوەدایە، ئەگەر دامەزراندنی بۆ ڕاوەستان لەبەرامبەر دوژمنانی بێگانەیە، ئێوە ئیتر دوژمنێك لە بەرامبەرتاندا نەماوە، موسەلەمە کە جارێکی تر عوسمانیەکان وئەڵمانیەکان لە توانایاندا نیە کە لەم ناوچەیەدا خۆیان بنوێنن ومەترسیتان بۆ دروست بکەن، جگەلەمە ئازموونی ئەڵمانەکان پیشانی داوە وسەلماندوویتی کە هێز وچریکی عەشایری ناتوانێت لەبەرامبەر هێزێکی لەشکری نیزامیدا خۆڕاگرێت، بەڵام ئەگەر ئامانجی ئێوە پاراستنی ئەمنوئاسایشی ڕێگە وبانەکانە ئەم کارە پێویستی بە دامەزراندنی تەنزیمی پۆلیسی تایبەتو وئەم هەموو خەرج وسەرفی گەزافە نیە، بەو هێزە کەمەی خۆتانەوە وهاوکاری کاربەدەستانی دایرەکانی دەوڵەتی ئێران وپەیوەندی دۆستانە لەگەڵ عەشایرەکاندا بەتەواوی ئەو ئامانجەی کە هەتانە سەردەگرێت، لەلایەکی ترەوە دروستکردنی ئەم هێزی پۆلیسە بەهەرناوێك کەبۆی دابنێت ولەبەر هەرچی بێت بەزیانی ئێوەیە ودەبێتە هۆی ڕەشبینیو و خەراو لەیەکدانەوەی نیشتمان پەرەستەکانی ئێران. بەڵام سەبارەت بە بەشداری من لەم مەوزوعەدا تکام وایە کە عوزرەکەم قبوڵ بفەرموون، عوزرەکەم مەخەنە قالّبی دژایەتییەوە من لەلایەن خۆمو براکانم وخەڵکی سەنجاوییەوە بەڵێنتان دەدەمێ کە لەگەڵ ئێوەدا دژایەتی ناکەین ، داخوازی پەیوەندی چاکین وکۆسپێك بۆ ئێوە دروست ناکەین، وڕێگاو بانەکانتان لەلایەن ئێمەوە مەترسی بۆ نیە.

کۆلۆنێل (کینون) ئیتر وەڵامێکی نەدایەوە بەڵام بۆمن موسەلەم بوو کە لەو سەعاتەوە بڕیاری لەنێوچوونی ئێمەیان دابوو.

کۆبوونەوەی بەشکۆی سوڵحی بەندار کۆتایی هات، خەرج وسەرفیاتی کە ئێمە هەرسێ براکە وعێلی سەنجاوی گرتوبومانە ئەستۆ سەرجەم چواردە هەزار تومـان خەرجی بوو، کە حەوت هەزار تومانی تیرەکان وکوێخاکـان گرتیانـە ئەسـتۆ، ئـەو نیوەکەی ئێمە هەرسێ براکە گرتمانە ئەستۆ. لە مەر ورۆن وئارد وشتی تر نزیکەی دوو هەزار تومان شتومەك مایەوە، ئەویشیان سەرۆك هۆزەکان مەردانە بەخـشیانە ئێمـە. لەحەقیقەتـدا ئـەو هیمـەت ودەهەنـدەیی ودەسـت گوشـادەیی کـە خـەڵکی سەنجاوی لەم میوانداریی‌یەدا پیشانیاندا لە یاد ناچێتەوە وپێویـستە لەمێـژووی پـڕ لەشانازی ئەواندا تۆمار بکرێت.

فەسڵی سێیەم
شەڕ لەگەڵ ئینگلیسەکاندا

کۆبوونـەوەی بەنـدار لەگـەڵ ئـەو شـکۆ وفەرمیەیـشیدا گرێبەسـتێ یـاخود بەخشنامە وبەیانێکی لێ نەکەوتـەوە. وئێمـەش داخـوازی ئـەوەمان نـەکرد، بـەڵام لۆجیـك ومـەنتیقی دروسـت بـوونی حـوکمی دەکـرد کـە لەمـەودوا سـەبارەت بـەو کۆششو وخەباتـەی کـە دژی ڕوسـەکان نوانـدمان بـۆ بـەرگری لـە نیشتمانەکەمان تێکڕا لە هەموو جۆرە تۆڵەسەندنەوەیەکی هاوپەیمانان پارێزراوبین. داهێنانی ئـەم کۆبوونەوەیە هەروەك لەلایەن ڕوسەکانەوە بـوو بـەڵام بەشـداری وێنـەرانی فـەرمی دەوڵـەتی ئینگلـیس لـەو کۆبوونـەوەدا بـەمانای قبـوڵی هـەموو بڕیـار وئـەنجام وئاسـەواری ئـەو کۆبوونـەوەن، هـەروەك بانگهێـشتی کۆچـکردووەکانی ئێـران بـۆ گەڕانەوە بۆ زێد ونیشتمانی خۆیان دڵنیاییەك بوو بۆیان کە تووشـی بەدواداچـوونو وئەزیـەتوئازار نـابن. کۆبوونـەوە ومەجلیـسی بەنـداریش دڵنیاییـەك بـوو لەلایـەن دەوڵەتی ڕوس وئینگلیسەوە بۆ هـەموو عەشـایەرەکانی کرماشـان، بەتایبـەتی بـۆ تایفەی سەنجاوی کـە بتـوانن بـێ تـرس لـە تۆڵەسـەندنەوە لـەژیانی عەشـایرییاندا بەردەوام بـن. ڕوسـەکان لەحاڵـەتی ڕۆیـشتندابوون، نیگـەرانی ومەترسـی لەلایـەن ئەوانـەوە لـەئارادا نـەمابوو بـەڵام ئینگلیـسەکان دەمانـەوە ودەبوایـە لەمـەودوا لەگەڵیاندا سەروکارمان هـەبێت لەبەرامبـەردا سـێ جـۆر ڕەفتـار لـە توانـادابوو کـە بکرێت:

یەکەم: قبولکردنی خزمەتکاریومووچەخۆرییان جاچی ئەو مووچەیە لە دارایی خۆیانەوەبێت یان لەگەنجینەی ئێرانەوە، هەرچۆنێ بێ ئەم حاڵەتەیانە بۆ مرۆڤی بەشەرەف قابیلی قبوڵ نەبوو، ودەبووە مایەی سەرشۆڕی وشەرمەسارییان.

دووەم: دۆستی وبێلایەنی.

سێیەم: دۆستی لەگەڵ جۆرێ لە هاوکاری لە ڕامیاری جیهاندا وبەتایبەت سەبارەت بەو دەوڵەتانەی کە ڕێی تێدەچێ دوژمنی هاوبەشی ئەوان وئێران بن، ویان مەترسیان بۆ سەر ئێران بێت ودەستدرێژی بکەنە سەری. ئەم ڕەوشو ڕەفتاری سێیەمیانە لەکاتێکدا لەبار وگونجاوە کە لە شوێنی پێویستدا، لەلایەن دەوڵەتی مەرکەزی ئێرانەوە لەڕێگای کاربەدەستانی نیشتمان پەروەر وبەشەرەفو وجێگای موتمانەوە لەسەر بنەمای بەرژەوەندی دوو لایەنە لەگەڵ مەرجەکانی دۆستی ویەکسانیدا هەڵبژێردراو وپەسەند کراو بێت، من خۆم لەڕووی وجدانەوە ناتوانم ڕەوشو وبیروباوەڕی هەندێ لە ڕەهبەرانی ئێران کە لە ڕابردوودا بەتایبەت لە ساڵەکانی سەرەتای مەشروتیەتدا لەبەرامبەر سیاسەتی دەستدرێژکەرانەی ڕوسەکاندا ڕوویان کردبووە ئینگلیسەکان وپەیوەندی بتەویان لەگەڵیاندا بەرقەرار کردبوو بەخراو بژمێرم، زۆربەیان بەدامێنێکی پاکەوە و بەنیەتی ئازادیخوازی ونیشتمان پەروەرییەوە کاریان دەکرد، هەروەك لەدواییدا گۆڕانی ڕەوش وسیاسەتی ئینگلیسەکانو وهاوکاری وهاودەستمان لەگەڵ سیاسەتی ئیمپریالیستی ڕوسەکاندا لێی نائومێد بوون و چوونە ڕیزی دوژمنەکانیانەوە.

بۆ ئێمە لەو قۆناغەدا تەنیا ڕەوشێك دەگونجا ولەتوانامانـدا بوو ولەگەڵ ڕۆح وبڕیارەکانی سولحی بەندراردا دەگونجا ڕەوشی دووەم بوو، بەمانا ڕەوشی بێلایەنی، چونکە ئێمە نەماندەتوانی خۆمان بسڕینەوە، بوونو وبیروباوەڕ وخەبات وفیداکاری ڕابردوومان وەلاوەنێنو و لە نەزەردا نەیگرین وڕاستەوخۆ وبەیەکجاری بچینە ڕیزی دوژمنانی ئەڵمان وعوسمانییەوە کە تا دوێنێ لەگەڵیاندا هاوکاریمان دەکرد، جگە لەمە ئیتر لە ڕۆژئاوای ئێراندا جەبهەی شەڕ نەمابوو. ئێمە ئامادەبووین لە چوارچێوەی عەشایری خۆماندا بەئاشتی وئاسایش بژین ولەکاروباری ئینگلیسەکاندا دەستدرێژی وخراوکاری نەکەین وکۆسپێ بۆ هاتوچۆ و وەسایلی پێوەندییان دروست نەکەین بەتایبەت ئینگلیسەکان لە وڵاتە لاوازەکاندا

وەك وڵاتێكـی ئیمپریالیـست ئامـادەی قبـوڵی دۆسـتیو وڕاسـتی نیـە، وەك وایـە مرۆڤەكانی ئەم وڵاتانەیان قابیلی دۆستی نەزانن، بۆیە ڕەوشی ئێمە لەوەدا خەست بووەوە كە بڕۆینە لاوە ودووریان لێبگرین وبەهانە نەدەینە دەستمانەوە.

سەرئە نجامەكانی سوڵحی بەندار

دوای كۆتایی هاتنی كۆبوونەوەی بەندار لە هەلور كۆچمان كرد هەر كەسێك لە مایدەشتدا ڕۆیـشتە سـەر شـوێن وخـاكو وئـاو ومـاڵ وژیـانی خـۆی. دوای نزیكـەی بیست ڕۆژ كۆلۆنێل كنیۆن بەناوی دیارییەوە سەعاتێكی ئاڵتونی بۆ سەردار ناسـر، و دوو تفەنگی دوو لوولەی ڕاوی بۆ من وسالار زەفەر نـارد، ونامەیـەكی دۆسـتانەی نووسی و وەڵامێكی دۆستانەی وەرگرتەوە. پێویستی بە ڕوونكردنەوە نیە كـە ئـەو سـەبارەت بەپێـشینە وڕابـردووی ئێمـە بەتـەواوی ئاگـادار بـوو و لـە كۆبوونـەوەی بەنداردا توانا وهێز ونفـوز ودەسـەڵاتی سـەنجاویەكانی بەچـاوی خـۆی دیبـوو، كـە هەموو سەركردەكانی عەشایری كرماشان تەنها سلێمان خانی ئەمیر ئەعزەم كەڵور نـەبێت لەگـەڵ ئێمـەدان و بەقـسەمان دەكـەن وهـەروەهایش بینیبـووی كـە چـۆن لـەماوەی چـوار ڕۆژدا بەنەزموتـەرتیبێكی شایستە و جوانـەوە توانیمـان خزمـەتی جەمعییەتی زیاتر لە چوار هەزار كەس بكەین لەبەرئەمانە لە پلەی یەكەمدا حـەزی دەكرد لە ئێمە بۆ سوودی سیاسەتە ئیمپریالیستەكەی كەڵك وەربگرێت.

چونكە وەڵامێكی نائومێدكـەرەوەی بیـست دەسـتی كـردە ئـەوە كـە سـلێمان خانی ئەمیر ئەعزەم لەناو عەشایرەكانی ئێراندا بنوێنێ وگەورە و بـەرزی بكاتـەوە ولەنێوان ئێمە وسەركردەكانی تایفەكانی گۆراندا جیـاوازی وناڕەحـەتی ونیگـەرانی دروست بكات. موتمانەی بە سلێمان خانی ئەمیر ئەعزەم لەوەدا چڕ دەبـۆوە جگـە لە پێشینەی كۆشش وهەوڵدانی سەركردەكانی كەلور وپێشبڕكێیان لەگەڵ ئێمـەدا، كاتێ هاتە كرماشان سلێمان خـان خزمـەتێكی بەرچـاوی پێیكـرد. هـەروەها كـاتی داگیركردنی بەغدا لەلایەن ئینگلیـسەكانەوە وپاشەكـشێی عـەلی ئیحـسان پاشـا تـا سەرپێڵی زەهاو وپێشەوەچوونی ڕوسەكان تا سەر میلی كرند وسـەرتاق، كۆلۆنێـل كینـۆن بـە عینـوانی كونـسوڵی كرماشـان لەگـەڵ هەندێكـدا لـەڕێی ئەسـفەهان وبروجـردەوە دەگاتـە ئـەو ناوچـەیە. لەبـەر پێـشینەی دۆسـتی وئولفـەت لەگـەڵ

کەلورەکاندا بەڕێنمایی موحەمەد خانی وەکیل ئەلمولکی کرماشانی دەڕواتە ماڵی سلێمان خانی ئەمیر ئەعزەمولەوێوە هەوڵدەدا کە بەهۆی سوارەکانی کەلورەوە مەندەلی پێشی ئەوەی ڕوسەکان بگەن، داگیر بکات. وئەم پەلەیە پەیوەندی لەگەڵ پێشبڕکێی و ڕەقابەتە ئیمپریالیستەکانی ئینگلیس و ڕوسەوە هەبوو. سلێمان خانی ئەمیر ئەعزەم جڵەوی خۆیی دابووە دەستییەوە وبەپەلە هەموو هێزی کەلورەکان کۆدەکاتەوە وبەنزیکەی دوو هەزار سوارەوە هێرش دەباتە سەر مەندەلی. خەڵکی ئازا ودلێری ئەم شارۆچکەیە بەسەرکردایەتی پێشەوای دلێریان موسی ئەفەندی دەستدەکەنە بەرگری وکەلورەکان بەسەختی دەشکێنن. کۆلۆنێل کینۆن نامەیەکی هەڕەشە بۆ موسی ئەفەندی وخەڵکی مەندەلی دەنووسێت، بەم ناوەڕۆك ومانایە: چەند ڕۆژێکە بەغدا داگیرکراوە وکەوتۆتە دەستی لەشکری سەرکەوتووی بەریتانیای گەورە، لەبەرئەوەی مەندەلی بەشێکە لە ویلایەتی بەغدا ئاگادارتان دەکەم کە دەست لە بەرگری هەڵگرن وخۆتان بدەنە دەستەوە.

موسی ئەفەندی بەوپەڕی بوێری وغیرەتەوە لە وەڵامیدا دەنووسێ مەندەلی بەشێکە لە بەغدا بەڵام بەسەر ئەو خانگەوە کە من ئێستاکە تێیدام ئاڵای مانگ وئەستێرە دەشەکێتەوە. کۆلۆنێل کینۆن وئەمیر ئەعزەم بە شەرمەسارییەوە دەگەڕێنەوە.

ناوەڕۆك و درێژایی ئەم نامانەمان لە وەکیل ئەلمولکی کرماشانییەوە بیست کە خۆی لەگەڵیاندا بووە.

لەبەرامبەر ئەم هەڵوێستەی کۆلۆنێل کینۆندا ئێمەیش بە هەموو توانایەکمانەوە عەباس خانی ئەمیر ئەعزەم سەرکردەیەکی تری عێلی کەلورمان بەهێز دەکرد. بەداخەوە بەهۆی هاندانو ودنەدانی ئینگلیسەکان لەنێو تایفەکانی گۆراندا دوو دەستەیی وجیاوازی ڕوویدابوو، بەڵام دۆستە سەرەکی وراستەقینەکانمان لە هێڵی ڕاستیو بەڵێنی خۆیان لایان نەدا. هەر ئەم دوو دەستەییە بووە هۆی ئەوەی کە عەشایرەکان بە ململانێ وکەشمەکش وپێشبڕکێیان سەرگەرم بن وپۆلیسی ڕۆژئاوا دروست نەبێت.

یەکەمین کارێ کە دوای جێگیر بوونمان لە سەنجاویدا دەبووایە ئەنجامی بدەین بەپێویستی سەرشانمان دەزانی ئەویش گوێڕاکێشانی محەمەد بەگی ئەمیر

ئەسعەدی باوەجانی بوو. بەپێی بەڵێنێك كە لەنێوان ئێمە وسەردار ڕەشیددا هەبوو، سالار زەفەرمان بە پێنج سەد سوارەوە ئامادەكرد. كە لەگەڵ سەردار ڕەشیددا لە سەركوتكردنی ئەمیر ئەسعەددا بەشداری بكەن. جەمعیەتی سالار زەفەر وسەردار ڕەشید كە نزیك دەبنەوە محەمەد بەگ وزە وتوانای بەرگری لەخۆیدا نابینیٚ لەگەڵ چەندماڵێكدا بەرەو شوێنی (كلاش بنجو) هەڵدێت. كوێخاكانی عێلی باوەجانی بەگشتی دەڕۆنە لای سەردار ڕەشید وسالار زەفەر وملكەچیو بەیعەتو وبچووكی خۆیان بۆ محەمەد تەقیٚ بەگی ئەمیر ئەلعەشایر دەخەنە ڕوو.

ئەمیر ئەسعەد ماوەی سالێكی ڕەبەق تا ئێمە لەو ناوچەیەدا بووین وەك هەڵهاتوویەك دەژیا، وهەموو پولوپارەكەی كاپیتان شۆلتسی بەسەرشۆڕییەوە خەرج كرد، ولەئاخر وئۆخرییەكەیدا پەست وداماو و زەلیل پەژارە بووبوو و كەوتبووە سواڵكەری.

لەم كاتەدا لە (فوندرفل) ی ئەڵمانیەوە كە لە جەبهەی عوسمانیدا وێنەری ئەڵمانەكان بوو، نامەیەكم پێگەیشت، داخوازی كردبوو ئەگەر لە شتومەك ویادگارەكانی تایبەتی كاپیتان شۆڵتس لەدەستایە بۆیان بنێرم، كە بۆ بنەماڵەكەی بگەڕێنرێتەوە. لەم بارەوە لە محەمەد تەقیٚ بەگ داوای یارمەتیم كرد. ئەویش بێئەوەی درێغی بكات كەوتە هەوڵدان ولەغەفار بەگ وهاوڕێكانی كە كاپیتانیان ڕووت كردبۆوە، حەلقەی پەنجە ومەدالیا ونیشانێك كە لە ملیدا بوو گەڕاندییەوە. ئەم مەدالیایە وزنجیرەكەی لە ئالتون بوو وەك قوتویەكی بچووك بوو دەكرایەوە، لەلایەكیدا وێنەی ژنێكی جوان ولەولاكەیەوە چەند تارێكی مووی زەردی تێدا بوو. بینینی ئەم وێنەیە وئەم تارە مویانە منیان یەكجار ناڕەحەت ومەلول كرد. مەدالیا و زنجیرەكەم بۆ (فوندرفل) نارد. لەوەڵامدا لەگەڵ پیشاندانی سوپاس وقەدرزانیدا داخوازی كردبوو كە لەگەڵ یەكێك لەئێمەدا لە هەرشوێنێك كە بە گونجاوی دەزانین یەكتری ببینین. ڕۆیشتنمانم دوور لە بەرژەوەندی زانی، چون ڕەشید ئەلسەلتەنە لە زەهاودا كشتوكاڵی هەبوو، نامەیەكم بۆی نووسی كە ببینی فوندرفل بەشەو هاتبووە ماڵی ڕەشید ئەلسەلتەنە و لەبینینەكەدا ووتبووی كە

ئەڵمانەکان دەیانەوێ مقدارێکی کافی چەك وفیشەك، بەچاودێری وزانین وپاڵپشتی من بەسەر عێلەکاندا دابەش بکرێت.

ڕەشید ئەلسەلتەنەم بینی ودرێژایی کۆبوونەوەکەی باسکرد. سەیرم کرد کردەوەیەکی بێ بناغە وبێ مایەیە وزۆری پێناچێت ئاشکرا دەبێت وبەهانەیەك دەداتە دەستی ئینگلیسەکانەوە کە دژمان بجوڵێنەوە. پێمگووت پێویست ناکات لەم کاتەدا وەڵامێکیان بدەینەوە، سەبرکە تا عێل بەرە وگەرمیان دەڕۆن، ئەویش هەروەهای کرد.

دوای دوو سێ ڕۆژ نامەیەك لە قەنبەر سوڵتانی قەڵخانییەوە گەیشت نووسیبووی کە ڕەوشەنی بەگی تورك وسەردار عەبدولمەجیدخانی ئەفغانی گەیشتوونەتە ئەوێ و دەیانەوێ بێنە ماڵتان. چونکە لەو کاتەدا ئینگلیسەکان بە نزیکەی شەست سواری ڕوسەکانەوە لەگەڵ خاوەن پلەیەکدا لە گوندی (دارورفش)ی سەنجاوی جێگیر بووبوون نەمدەویست خەبەری هاتنی ڕەوشەن بەگ بڵاوبێتەوە. بە ئەبو ئەلفەتح خانی خزمەتکارم فەرمانمدا کە ماڵەکەی بباتە نزیك ماڵەکەمانەوە، فەرشو ولێفە ودۆشەکو وقەوند شەکرو وچاییو وبرنجو وهەموو شتومەکێکی تری پێویستم پێدا کە لە ماڵیاندا وسیلەی خزمەتیان ئامادە بکات. سەید حاتەمم نارد ڕەوشن بەگ وسەید عەبدولمەجیدخانی بۆ ماڵی ئەبو ئەلفەتح خان هاورد، شەو چووم بۆ بینینیان خێراتنیانم کرد. لە مەقسەد وهۆی هاتنەکەیان تێگەیشتم کە دەیانەوێ بۆ تاران بڕۆن. بە قازانجو وبەرژەوەندیم نەزانی بەپەلە کارەکە ئەنجام بدەم. نامەیەکم بۆ مەلك نیازخان نەسرەت لەشکر نووسی وبۆ ماڵەکەم دەعوەتم کرد. دوای هاتنی بە ڕەوشن بەگم ووت وسیلەی تێپەڕینتان ئامادەیە بەپەلە کەوتنە ڕێ، یەك دەست کەوای بەنەخشی لە خۆرجینەکەی دەرکرد وکردیە بەر و ونزیکەی دوو مەچەك پارچەی سەوزی لەگەڵدا بوو، کە نیوەی بەستە ناوقەدیەوە ونیوەکەی تری بەستە سەریەوە وخۆیی سەید حوسەین ناونا. عەبدولمەجید خانیش عەمامەیەکی بچووکی سپی کردە سەر وکەوایەکی درێژی کردە بەر وتاڵێکی بەستە ناوقەدیەوە وناونرا شێخ ئەحمەد.

هـەردووكیانم سـپاردە دەسـتی نەسـرەت لەشـكر كـە بیانواتـە مـاڵی فـەتح ئەلسولتانی كولیایی لە فـەتح ئەلـسولتانیش دۆسـتانە تكـام كـرد كـە بـە وەسـیلەی كەسی موتمانە پێكراو بیانگەیەنێتە مەلایەر.

دوای ماوەیەك ڕەوشەن بەگ گەیشتنی خـۆیی بـۆ مەلایـەر لـەڕێگای سـوارەكانی فەتح ئەلسولتانەوە ڕاگەیاند ولـە هاوكـاری وهاوڕێیـەتییان ڕەزامەنـدی نیـشاندابوو. بێسوود نیە كە كورتەیەك سەبارەت بەم سیخوڕەی توركە بنوسرێت.

لەپێشدا لە فەسڵی پەیوەند بە شـەڕی ئێمـە لەگـەڵ حوسـەین ڕەووفـدا بینیمـان وماوەیەكیش لە سەنجاویدا میوانی ئێمە بـوو. ئـەو لـە بنەچـەكدا لـە نـەژادی توركـە ولەخـەڵكی جـەزیرەی (كریتـە)، هـەروەك خـۆیی سوشیالیـست دەناسـاند بـەڵام لـە حەقیقەتدا بیروباوەڕێـك غـەیری تـورك پـەرسـتی نـەبێت نـەیبوو، لـەو بڕوادابـوو كـە پەروەردگاری عالەم، تێكـڕا هـەموو نـەژادەكانی دنیـای بـۆ تەبەعییـەتو وملكەچـیو وخزمەتكاری توركەكان دروست كردووە.

خوێنەواری و زانیاریوچـاكی هـەبوو جگـە لـە تـوركی زمـانی فەرەنـسەویوڕوسیو وفارسیو ویۆنانی بەڕەوانی دەزانی وقسەی پێدەكرد ولـە ئـەدەبیاتو وشعریشدا بـێ بەهرەنەبوو، شعرێكی شاعیرانەی لـە وەسـفی نیـشتمانەكەیدا (كریـت) وەك ئـەوەی لەگـەڵ كـچێكی جوانـدا گفتوگـۆ بكـات هـەڵی بەسـتبوو، كـە لاهـوتی خـان بـۆمی هەڵگەڕاندەوە، زۆر جوان بوو كە لە دڵدا جێگیر دەبوو.

لە سەرەتای هەوڵدانیەوە لە نەیاران ودژانی مەسلەكی ئیتیحاد وتەرەقی وئەنوەر پاشـا وتەلعـەت پاشـا دەژمێـردرا، ماوەیـەك وەك تاوانبـارێكی هـەڵهاتوو خـۆی دەشاردەوە، وبەڕووكەش خۆیی بە پـەیڕەوی بزاڤـی یـەكێتی ئیـسلامی دەناسـاند، لەبەرئەمە ماوەیەك پێش شەڕی نێودەوڵەتی هاتـە تـاران ولەگـەڵ سـەید محەمـەد ڕەزای مساواتدا تۆڕێكی نهێنی یەكێتی ئیسلامییان دروست كرد.

لە ساڵەكانی یەكەمی شەڕدا كاتێك كە توركەكان هێرشیان هێنایە سەر سنووری قەسـری شـیرین ولەگـەڵ ئێمـەی سـەنجاویەكاندا ڕووبەڕووبونـەوە، ڕەوشـنی بـەگ لەتارانـەوە هاتـە كرماشـان و هاتـە نیـو هێزەكـەی حوسـەین ڕەووفـەوە بـەنازناوی ئەركانی سەری لەشكرەكەی ناسرا وهاتە سەنجاوی.

ئەمجارە ئەو دەیگێڕایەوە کە چەند ساڵێك پێش شەڕی نێودەوڵەتی بۆ سیخوڕی لەلایەن دەوڵەتی عوسمانیەوە گەیشتبووە قەفقاس ولەوێ سەرکەوتبوو کە لەڕێی ژنە ڕوسەکانەوە نەخشەی نهێنی وسەربازی ونیزامییان بەدەست بهێنێت. سەبارەت بە هەوەسبازیو بەشوێن ئافرەتدا گەڕانی داستانێکی زۆری دەگەڕاندەوە و ووتی دوای ئاژاوەکەی حوسەین ڕەووف سەرلەنوێ ڕۆیشتوەتەوە تاران وبە جلی گۆڕاوەوە خۆی گەیاندبووە ئەفغانستان ولەنێو ڕەهبەرانی ئەفغانستاندا بیروباوەڕی یەکێتی ئیسلامی بلاوکردوەتەوە، تا ئەو ڕادەیە لەکارەکەیدا سەرکەوتوو بووە کە میری ئەفغانستان سەردار عەبدولمەجیدخانی لەگەڵدا ڕەوانەی ئەستەمبوولٚ کردووە.

بەڵام لەم دواییەدا ئەوەی زانیم کە ڕەشنی بەگ خۆی نەڕۆیشتوەتە ئەفغانستان وسەردار عەبدولمەجید خانیش بەفەرمی لەلایەن میر حەبیبوللاخانەوە وێنەر نەبووە، ئەم سەردارە هەروەك لە بنەماڵە گەورە وناسراوەکانی ئەفغانستانە، بەڵام خۆی مرۆڤێکی بەرەڵاو ماجەراجو بووە، ولەم ڕێگایەوە مووچەی خۆی دابین دەکرد ولەم ڕێگایەوە بۆ تاران هاتبوو و لەوێ لەگەڵ ڕەوشنی بەگدا یەکیان بینیبوو، وناوی وێنەر دەچەسپێنێتە خۆیەوە ولەگەڵیا دەڕوا بۆ ئەستەمبولٚ. دوایی هەواڵم پێگەیشت کە رەوشنی بەگ بەناوی سەید حەسەن و عەبدولمەجید خان بەناوی شێخ ئەحمەد بە سەلامەتی گەیشتوونەتە تاران.

لەمەودوا هیچ هەواڵێك سەبارەت بە ئەحواڵو ئەوزاعیم نەدەزانی تا جارێکی تر دوای کۆتایی شەڕی نێودەوڵەتی لەساڵی ١٣٠٠ هەتاویدا لە تاران بینیمەوە، کە بە فشە و وڕێنەی بەرز وبێ وینەو هاوتایی تورکەکانی ئەوسا دەوامی دەدا.

دوای چۆڵبوونی ناوچەکانی سەر سنووری عێراق لە هێزەکانی ڕوس وگەڕانەوەیان لەجەبهەی ڕۆژئاوای ئێران لەشکرەکانی ئینگلیس لە سنووری شارەبان بەملاوە نەدەهاتنە پێشەوە. ناوچەکانی خانەقین وقزرەبات ماوەیەك لە هێزە ململانێکەرەکانی دژ بەیەکتری چۆڵبووبوو. تورکەکان لەگەڵ هەندێ نیزامی وسەربازدا وجەمعێ سواری عەشایری عێراق وەك خورشید بەگی دەلو تا خەنەقین دەهاتن وجارێکی تر دەگەڕانەوە بۆ (سەلاحییە)[١]. کاتێ تورکەکان ئینگلیسەکانیان

---

[١] کفری لە دەورەی عوسمانیەکاندا (سەلاحییە)یان پێ دەگوت.

تـەنها بینـی ولەلایـەن ڕوسـەکانەوە لـەم دەڤـەرەدا دڵنیـابوون، کەوتنـە کەڵکەڵـەی ئەوەوە هێزەکانیان بەرەوپێش ببەن، وچاوەڕوانبوون کە دوو لەشکری نوێی تـازە نەفەس لە مەرکەزەوە بگاتە کەرکوك وبەم هێزانەوە لەسێ لاوە هێرش ببەنـە سـەر ئینگلیـسەکان، چـونکە سـەبارەت بـە موحکـەمی ویتـەوی سـەنگرەکانی بەغـدا ئاگاداربوون دەیانویست لەڕێی مەندەلیـەوە بەشـێك لـە هیزەکانیـان بـەرەو (کـوت) ببەن وئینگلیسەکان لەپشتی سەریانەوە بخەنە مەترسییەوە، بەهەرحاڵ سەرلەنوێ "خانەقین وقزرەبات" داگیر کرد.

وموسی ئەفەندی کە ماوەیەك لەمەوپێش باسی ئـازایی ودلاوەریمـان بیـست، بـە عینوانی فەرمانڕەوای مەندەلی دایاننا. لەم کاتەدا (فوندرفل)ی ئەڵمانیش بە هێزێکی کەمی جەندرمـەی ئێرانییـەوە هاتـە قەسـری شـیرین ودەری نامـەنیگاریو ونووسـین وپروپاگەنـدەی لـەنێو عەشـایرەکاندا کـردەوە. لـەنێو ئەوانـەدا قەنبـەر سـوڵتانی قـەڵخانی بـە تـەماحی بەدەسـتهێنانی مـشتێ پـارەپول چـووە لای ولەلایـەن ئـەوە نامەیـەکی بـۆم هێنـا کـە ئێمـەی سـەرلەنوێ دەعـوەت دەکـرد کـە لەبەرامبـەر ئینگلیسەکاندا جەبهەیەکی بەرگری دامەزرێنین، وبەڵێنی دەدا کە بەم زووانـە چـەکو وپولوپارەی کافی دەخاتە ئیختیارمانەوە. هەروا بە مەسلەحەت وبەرژەوەندیم زانی کە ئەم دەعوەتەیش قبوڵنەکەین وبە قەنبەر سوڵتانم گووت بـەهیچ شـێوەیك کارێك نەکات کە بەهانەیەك بدات بە دەست ئینگلیسەکانەوە.

هاتنی شازادە سلێمان میرزا بۆ سە نجاوی

کەم کەم وەرزی پایزی ساڵی ١٢٩٦هەتاوی نزیك دەبۆوە وعێل ئامادەی کۆچ بـۆ گـەرمیان دەبـوو، لـەم کاتـەدا کـەمێك لـە هێـزی ڕوسـەکان نـەبێت هێزێکـی تـر لـە کرماشاندا نەمابۆوە و هێـزی سـەرەکی ئینگلیـسەکانیش هێـشتانە نەهاتبوونـە نێـو شارەوە. بەڵام بارۆن چرکاسف وکۆلۆنێـل کینـۆن کونـسوڵەکانی ڕوس وئینگلـیس بەپێی ڕەوتی کۆنی ئیمپریالیـستی سـەرگەرمی بڵاوبوونـەوەی نفـوز ودەسـەڵاتیان بوون، کۆنەپەرەستەکانی ناوخۆ لەدەوروبەریاندا بـە خزمەتـە جـۆرا وجۆرەکانیـان سەرگەرم بوون.

میللیەکانی کرماشان ودۆستانی دیمکرات بۆ بەرزکردنـەوەی ورەی بـەرگری و ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ کەسانی خۆفرۆشی ناوخۆدا کەوتنـە بـیری بڵاوکردنـەوەی ڕۆژنامەیەك. ماژور لاهوتی خانیان کە لەدەورەی بەرگری نیشتمانیدا کـە زۆربـەی کات لە لەگەڵ مندا بوو، لە ماڵەکەمدا دەژیا بەرەو شـار ڕۆیـشت، ودەسـتی کـردە دامەزراندنی ڕۆژنامەی بیـستون بـۆ سـەرلەوحەکەی سـەنگ نووسـەکەی داریوشـی هەڵبژارد لەژێریدا ئەم دوو شعرەی کردە دروشمی ڕۆژنامەکە:

" از این پیش می زد فرشته خروش

که گیتی بود کشور داریوش

بر انچ اوفزون کرد ما کاستیم

زهی زشت نامی که ماخواستیم ".

ئەوەی کە گرنگە لێرەدا باس بکرێت ئەوەیە کە هـەموو دنیـا وولاتـی داریـوش هەخامنشی بوو، ئەو هەرچی خستە سەر ئەم وڵاتە ئێمە لێمان کەم کـردەوە، چـی ناوێکی خراو ونالەبار بوو کە ئێمە ویستمان.

ئـەم ڕۆژنامـە بـە ووتـارە ئاگرینـەکانی شـۆڕ وهەیـەجانێکی نـوێ لـە خـەڵکی کرماشاندا دەخولقاند. لە زۆربەی ژمارەکانیدا هـەواڵێ درێـژی سـەبارەت بـە عێلـی سەنجاوی وخەبات وفیداکاری و وەتەنپەرسـتیان دەنووسـی، ودەیـان ژمـارەی لـە گوندەکانی سەنجاویدا دابەشدەکرا.

لە مانگی تەرازوودا بوو کە نامەیـەك لـەڕێگای پـەیکێکی تایبەتییـەوە لەلایـەن شازادە سلێمان میرزاوە بـۆ سـەردار ناسـر گەیـشت کـە هـەواڵی گەیـشتنی خـۆیی ومیرزا عیسای برایی بۆ قەسری شیرین ڕاگەیاند، وتکای کردبوو کە چەند سـوارێك بنێرینە شوێنیاندا تا بیانهێنێت بۆ ماڵەکانمان. سەردار ناسریش بەپەلە دە سواری ڕەوانە کرد کە ئەوان لەڕێگای پشت تەنگی زەهاوەوە بۆ سەنجاوی بیانهێنن. وبۆ قەنبـەر سـوڵتان و ئەسـەدوڵڵا بـەگی قـەڵخانیش نامـەی نووسـی، تێیـدا ڕایـانی سپاردبوو کە ڕێز وحورمەتێکی تایبەتییان لێ بگرن، ودوای یەك هەفتە گەیشتن.

سلێمان میرزا کاتی پێشەوەچوونی ڕوسەکان لە زوسانی ڕابردوودا، وڕۆیشتنی نیزام ئەلسەلتەنەوکۆچکردووەکان لە قەسری شـیرین ئـەویش لەگەڵیانـدا ڕۆیـی بـۆ موسڵ بەڵام لەوێ جارێکی تر بە هاندان وتـەحریکی فـەوزی بـەگ ئـەو وهـاوبیرانی

دەکەونە ژێر فشارەوە تا سەرەنجام بەیارمەتی ئەڵمانەکان وسەید محەمەد ڕەزای مساوات موەفەق دەبێ کە بڕواتە ئەستەمبوڵ ولەوێشەوە بۆ بەرلین دەڕوات. بەڵام سلێمان میرزا ومیرزا تاهیری تەنگابنی دوای ئەوەی شۆڕشی گەورەی ڕوسیا دەستی پێکرد وهێزەکانی ڕوس دەستمان بەگەڕانەوە لە خاکی عوسمانی وئێران کرد لەگەڵ هێزێکی سەربازی عوسمانی وجەمعێ لە ئەفسەران ولێپرسراوانی سیاسی ئەڵمانەکاندا هاتنە خانەقین وقەسری شیرین وبڕیاریان دا بێنە سەنجاوی.

سلێمان میرزا دەیویست لەو کاتەدا کە ڕوسەکان سەرگەرمی چۆڵکردنی ئێران بوون بگەڕێتەوەبۆ تاران ولەڕێگای دەوڵەتی ئێرانەوە بۆ سەفەرەکەی ڕەزامەندی وەربگرێت. کاتێ ئەو گەیشتە سەنجاوی نزیکەی چوار سەد سواری ئینگلیس لەگەڵ چەند خاوەن پلەیەکدا لەڕێی پشتکۆوە گەیشتنە کرماشان.

کۆلۆنێل کنیون کونسوڵی ئینگلیس هەندێ لە هێزی ڕوسەکانی لەگەڵ خۆیدا هاوردبوو و لەژێرەوە پەیوەندی لەگەڵ سەرکردەکانیاندا دروست کردبوو، لەوانە جەنەراڵ باراتف وباڵکونیك وپیچراخوف بوون. لەحەقیقەتدا ئەمانە بوونە موچەخۆریان. سلێمان میرزا تەلوگرافێکی بۆ هەیئەتی دەوڵەتی ئێران نارد و داخوازی کردبوو کە وەسیلەی گەڕانەوەی خۆیی وبراکەی بۆ تاران دابین بکەن، سەردار ناسریش هەر بەم مەزمونەوە تەلوگرافێکی بۆ هەیئەتی دەوڵەت ناردە کرماشان، بەڵام تەلوگرافخانە وپۆستخانەی ئێران لەژێر چاودێری ڕوسەکان وئینگلیسەکاندا بوو، دوای چەند ڕۆژێك تەلوگرافەکانیان گەڕاندەوە بێ ئەوەی بنێردرێت.

سەردار ناسر بۆئەوی بتوانێ لەڕێی هەوڵدانی تایبەتی خۆیەوە سەفەری شازادە فەراهەم بکات، بەشێوەی فەرمی کونسوڵی ئینگلیسو وڕوسی بۆماڵەکەی دەعوت کرد، بارۆن چرکاسف دەعوەتەکەی قبوڵکرد وهات، بەڵام کونسوڵی ئینگلیس عوزری هێنایەوە. چرکاسف لەگەڵ سلێمان میرزادا لەماڵی سەردار ناسر یەکتریان بینی، لەلایەن خۆیو ولەشکری ڕوسەوە دڵنیای کردەوە کە کەس کۆسپ لەڕێی سەفەرەکەیدا دروست ناکات بەڵام لەلاین ئینگلیسەکانەوە بەڵێنێکی نەدا.

دۆستانی کرماشانیمان نامەیان هەم بۆ ئێمـە یـان سـلێمان مـیرزا دەنووسـی و ڕاپاندەگەیاند کە ئینگلیسەکان سـەبارەت بـە ئـەو نیازیـان خـراوە، وبـێ موتمانـە ودڵنیاکردنەوە نەجولێتەوە وناوچەکە جێنەهێڵێت.

چـەند هەفتـە دوای هـاتنی سـلێمان مـیرزا نامەیـەك لـە بالکونیـك (زاخـار چینکفەوە) بۆ سەردار ناسر گەیشت، حکومەتی کرماشـانی بـۆ پێـشنیار، کردبـوو سـهراب زادە (مـودەبیر ئـەلمولکیش) کـە لـە کۆچـکردووەکان بـوو تـا کـاتی کۆبوونەوەی سوڵحی بەندار لەماڵی سەردار ناسردا میوان بوو، دوای کۆتایی هاتنی مەجلیسەکە چووبووە خزمەتی ڕوسـەکان، نامەیـەکی جیـاوازی بـۆ سـەردار ناسـر نوسـیبوو ولـەڕوی خێرخوازییـەوە ئامۆژگـاری کردبـوو کـە ئـەم پلـە ومەقامـە قبوڵبکـات، بـۆ دڵخۆشـکردن وڕازیکـردن لـە نامەکەیـدا نووسـیبووی کـە سـەردار ڕەشیدیش بۆ حکومـەتی سـنە دەسـت نیـشان کـراوە. لـە حەقیقەتـدا بـۆ ئێرانـی ڕسـوایی ونەگبەتییـەك لـەوە گـەورەتر نیـە کـە بـە فـەرمانی بێگانـە حکومـەت وفـەرمانڕەوایی وپلـە ومـەقامی دەوڵـەتی وەربگرێـت. بەتایبـەت ئـەم کردەوەیـە لەلایەن ڕوسەکانەوە بەڕازیبوونی زمنی ئینگلیسەکانەوە جـەختی لەسـەر بکرێـت، چونکە قبوڵکردنی ئەم پێشنیارە شـێوەیەك بـوو لـە دان پیانـان وگـەواهی کردنـی ناوچەی دەسەڵاتی هەردوو دەوڵەتەکە بەپێی گرێبەستی (١٩٠٧) دەناسرا.

سەردار ناسر لە وەڵامی زاخار چینکف لە قبوڵی حکومەت عوزری هێنایەوە بۆ سوهراب زادەی نووسی کە بـەو پێـشینەی وەتـەن پەرستییەوە وکۆچـکردنت، لـە تـۆوە دوورە کـە ئـەم جـۆرە پێـشنیارانە بکـەی. لەلایـەکی تـرەوە سـەرگەرمی ئەوەبووین کە زیانی قبوڵی ئەم پلە وپایەیە بۆ سەردار ڕەشید ڕوونکەینەوە، بەڵام مەقام وپلەوپایە پـەرستی چـاو ودڵـی نـاوبراوی کوێرکردبـوو. زۆری نەخایانـد کـە سوهراب زادە بـە فـەرمانی فـەرمی حوکمڕانییـەوە ڕۆیـشتە مـاڵی سـەردار ڕەشـید وئەوی بەرەو سنە خستەڕێ. زاخار چینکفیش لەڕێی مـەیان دەربەنـدەوە ڕۆیـشتە ئـەو شـوێنە. سـوهراب زادە لـە ووتـارێکی گـەرم وپرشـنگداردا لەلایـەن خـۆیی وخەڵکەوە بەسەردار ڕەشـید پیرۆزبـایی گـووت وکڵاوێکـی خوریـشی بـووە بەشـی ئەویش بـەمانا لـە دەسـتکەوتەکە بێبـەش نـەبوو. لەحەقیقەتـدا ئـەم کۆچـکردووە

درۆزنە لە دوا دوایی تەمەنی ڕژێمی قەیسەریدا بووە خزمەتکارێکی ڕاستەقینەی ڕوسەکان وبۆ پێشخستنی سیاسەتیان لە هیچ فیداکارییەك درێغی نەکرد.

هەر کە ئینگلیسەکان وڕوسەکان لەلایەن سەردار ناسرەوە نائومێد بوون حاجی مەجدئەلمولکیان بۆ فەرمانڕەوایی کرماشان بە دەوڵەتی ئەو کاتە قبوڵاند. ئێمە لە چەند مانگەی هاویندا هەلێکمان بۆ چاککردنەوەی وێرانی قەڵاکانمان بەدەست نەهێنا بوو، شاد وبار سووك لەوەی کە ڕسوایی وسەرشۆڕییەکمان لێ نەکەوتوەتەوە، لەگەڵ عێلدا بەرەو ناوچە گەرمەسێرییەکانمان کۆچمان کرد، غافل لەوەی کە سەرنوشت ساڵێکی مەرگبار بوو ژیانی خۆمان و تایفەکەمانی موقەدەر کردووە.

سلێمان میرزاش ناچار لە ماڵی سەردار ناسردا مایەوە ولەگەڵ عێلدا کەوتە ڕێ. کاتێ گەیشتینە (تەنگ حەمام) کە لە ناوچەکانی زەهاودایە، میرزا تاهیری تەنگابنی وحاجی محەمەد تەقیێ شاهرودی وسەید عەبدولڕەحیمی خەڵخانی چونکە لە موسڵ ژنی هێنابوو و هاوسەرێکی تورکی لەگەڵدا بوو ئەویش ناچار جادەی گشتی گرتە بەرو بەرەو کرماشان ڕۆیشت، بەڵام میرزا تاهر وحاجی محەمەد تەقیێ مانەوە وچادرێك بوویان لەپاڵ چادرەکەی سلێمان میرزادا هەڵدرا. لەو کاتەدا ڕووداوێکی گرنگ لە شاری کرماشان ڕوویدا کە ئاماژە پێکردنی پێویستە ئەویش کوشتنی موعازید ئەلمولك بەرپرسی کاروباری حکومەت لەو شارەدا، لەلایەن فیداکارێکی موجاهیدەوە.

موعازید ئەلمولك کوڕی نەسر ئەلئەتیبا کە بە حەکیم نەسر کە لە بنەچەکدا جوولەکەیە، کە لە پیاوماقوڵان ودەست ڕۆیشتوانی پایەبەرزی ئەو شارە دەژمێردرا، ولەدەورەی دووەمدا نوێنەری ئەنجومەنی شورای میللی بووە. لە حەقیقەتدا ئەو مەغزی بیرکەرەوەی موستەبیدەکان بوو، وڕەهبەری میانڕەوەکان وسەردەستەی لایەنگرانی ڕوسەکان وئینگلیسەکان دەژمێردرا. لەبەرئەمە دیمکراتەکان وئازادیخوازەکان ڕك وکینەیان لێی بوو. لەم دەورەو زەمانەدا دەست تێوەردانی هەموو لایەنەی ڕوسەکان وئینگلیسەکان لە کاروباری ناوخۆی ئێراندا میللییەکان ونیشتمانپەروەرەکانی ئەو شارەی توڕە وئاڵۆز ونائومێد کردبوو، کۆمیتەیەکی شۆڕشگێڕی بچووك بۆ لەنێوبردنی موچەخۆرانی بێگانە وبەرهەڵستی

کۆشش وهەوڵدانیان بۆ خزمەتی بێگانەکان، دروست کرا، کە بەناوبانگترین کەسێك کە مەوردی نەزەریان بوو ودەبوایە لەنێو بچێت موعازید ئەلمولك بوو.

دوای کوشتنی ئەو لەلایەکەوە ئینگلیسەکان وڕوسەکان ئەم کردەوەیەیان بە دوژمنی ڕاشکاویان بەرامبەر بە خۆیان دەزانی، ولەلایەکی ترەوە دەستە وکۆڕو کۆمەڵەکانی کۆنەپەرستەکانی شار کەوتنە ڕکەبەری وتۆڵەسەندنەوە وکەسانێکی زۆریان تاوانبارکرد و کەوتنە ئەزیەت وئازاریان، یەکێك لەوانە شازادە محەمەد سادق میرزا برای هاوسەرەکانی من وسەردار ناسر بوو، ولەحەقیقەتیشدا ئەو هیچ جۆرە نەخشێکی لەو کارەدا نەبوو. بکوژی ڕاستەقینە ی میرزا ئیسماعیل خانی موعازید ئەلمولك موجاهیدێکی هاوناوی ئەو بەناوی ئیسماعیل خانی تەبرێزی بوو کە دوای سەرکەوتن لە کارەکەیدا ماوەیەك خۆی شاردەوە، دوایی لەشار هەڵهات وهاتە سەنجاوی وپەنای هێنایە ماڵەکەم ولەلایەن دۆستانی دیمکراتەوە بەتایبەت تەیمورخانی قەناد هەڵگری نامەیەك بوو کە تێیدا ڕایسپاردبوو بیپارێزین وئاگامان لێی بێت. ئەو لەماوەی ڕۆژەکانی کۆچکردنمدا بۆ خاکی عوسمانی لەگەڵ مندا بوو هەروەها لەگەڵ ئێمەدا بۆ ئێران گەڕایەوە وچووە ڕیزی تەنزیماتی لەشکری نوێوە ولەلەشکری ڕەزائیەدا بەناوی ئیسماعیل خانی جەلالی پلەی سەروانی پێدرا وخزمەتێکی زۆری کرد.

دانوستان سەبارەت بە سلێمان میرزا

سلێمان میرزا لە سەنجاویدا بە ڕێز وقەدر زانیەوە خزمەتدەکرا وقۆناغ بە قۆناغ لەگەڵ کۆچی عێلدا بوو، گۆشتی نەدەخوارد، نوێژی ڕێکوپێکو بەردەوام بوو، لە خیوەتێکی بچووکدا لەگەڵ عیسی میرزای برایدا دەژیا، دوو خزمەتکار بەناوی شەفیع خان وکازم ئاغا لەگەڵیدا بوون. لەلای چادرەکەیدا چادرێکی بۆ میرزا تاهیری تەنگابنی وحاجی موحەمەد تەقیّ شارودی تەرخانکرابوو. سلێمان میرزا زۆربەی کات لەسەرەتای شەودا ماوەیەك دەهاتە خێوەتە گەورەکە کە دیوەخانی سەردار ناسر بوو، یان لەمیوانداریيەکانی عێلدا بەشداریدەکرد. لەگەڵ میوانەکان وکوێخاکاندا دادەنیشت گفتوگۆی دەکرد مەجلیسەکەی وقسەکانی زۆرگەرم وبەدڵەوە دەچەسپان، خەڵکی سەنجاوی لە گەورە وبچووکەوە خۆشیان

دەویست. لە خێوەتە بچووکەکەیدا مەجلیسێکی دەرسی بەرپا کردبوو کە دوو کوڕە بچووکەکەی سەردار ناسر هەموو ڕۆژێك بەیانیان دەچوونە خزمەتی، یەکێکیان لای شازادە خۆی وئەوی تریان لای عیسی میرزای برازای[1] دەرسیان دەخوێند.

لەو کاتەدا لە تارانەوە هەواڵێ گەیشت کە لە هەڵبژاردنی خولی چوارەمدا شازادە سلێمان میرزا بە عینوانی وێنەری ئەنجومەنی میللی خولی سێیەم بە وێنەرایەتی خەڵکی پایتەخت هەڵبژێردراوە، جگە لەو سێ کەسی تریان لە ڕەهبەرانی دیمکرات یەعنی تەقیّ زادە ومساوات ومیرزا تاهیری تەنگابنی وپیاوانی میللیونیشتمان پەروەری تر وەك مستەوفی ئەلمەمالیك، موشیر ئەلدەولە وموئتەمەن ئەلمولك وموخبر ئەلسەلتەنەیش هەڵبژێردراوین. ئەمەیشە بووە هۆی پتر ڕێزگرتنی شازادە ومیرزا تاهیری تەنگابنی لەنێو ئێمەدا.

لەم کاتەدا کە عێلی سەنجاوی لە دەوروبەری قورەتو وکانگاکانی نەوت شادا بوون، ئینگلیسەکان بەخشنامەیەکیان بڵاوکردەوە ونوسخەیەکیان بۆ سەنجاوی ناردبوو. لەو بەخشنامەیەدا هاتبوو کە کۆلۆنێل کنیۆن کونسوڵی کرماشان لەگەڵ چەند خاوەن پلەو پایەیەك وچەند ئەندازیارێك دێنە قەسری شیرین وبۆ پاراستن وپاسەوانییان بەشێك لە لەشکری خانەقین دەڕواتە (پاتاق). کۆلۆنێل کنیۆن وهاوڕێکانی لە پاتاقدا گەیشتنە لەشکرەکە، دوای چەند ڕۆژێك لەوێ مانەوە گەیشتنە قەسری شیرین.

لە حاڵێکدا کە هەموو چاوەڕوان بوون کە بەپێی ناوەڕۆکی بەخشنامەکە لەشکرەکەیان بۆ خانەقین بگەڕێنەوە، بەپێچەوانەیە چاوەڕوانکرا ولەشکرەکەیان لە قەسری شیریندا دامەزاند ولە دەوروبەری ئۆردووەکەدا تەلی دڕکیان ڕاکێشا.

چەند ڕۆژێ دوای جێگیربوونی ئەم ئۆردووە لە قەسری شیریندا، مەحمود خان سکرتێری کونسولگەری ئینگلیس هاتە ماڵمان و ووتی لەلایەن کۆلۆنێل کنیۆنەوە هەڵگری پەیامێکی گرنگم کە پێویستە بەتەنها باس بکرێت.

دوای ئەوەی کە چادرەکەمان چۆڵکرد ووتی کونسوڵ بۆ دۆستی ئێوە سەنجاویەکان گرنگیەکی زۆر قایلە ومنی بەرپرس کردووە کە لەلایەن دەوڵەتی

---

[1] نازانین ئەم عیسایە برایەتی یان برازایەتی...!؟

بـەریتانیاوە دوو مـەوزوع بـەتۆ پێـشنیار بکـەم. یەکـەم سـلێمان مـیرزا بدەیتـە دەسـتمانەوە. دووەم بـۆ پاراسـتنی ئەمنوئاسایـشی ڕێگـای قەسـری شـیرین وکرماشان (قەرە سواران) دابنرێت کە حەز دەکەن تۆ بەرپرسی ئەم کارە بگرێتـە ئەستۆ، وبۆ مەخارج وموچە وسەرفیاتی ئەم کارە مانگانـە پـەنجا هـەزار تومـان دەخرێتە ژێر دەستانەوە.

دوای کەمێك سەرسامیو ژلێژان سەبارەت بەم پێشنیارە ناپەسەند ونابەجێیانە وچاوەڕوان نەکراوانـە، لـە وەڵامـدا ووتم لەلایـەن منـەوە بـە کونـسولی بلـێ بـەپێی بەڵێنوتامین نامەیەك کە تۆلە بەغدا بە ئێمەت داوە، کە بێلایەنی دەوڵەت وخـەڵکی ئێران ڕێزی لێدەگیرێت، لەم ماوەیەدا بچووکترین کارێك لەلایەن ئێمەوە کە دوژمنی پیشان بدات نەبینراوە، سـلێمان مـیرزا یـەکێ لـە گـەورەترین ڕەهبـەرانی ئێرانـە و وێنەری پایەبـەرزی ئەنجومـەنی میللییـە ولـەماڵی ئێمـەدا میوانـە ونـەکارێکی دژی ئێوە کردووە ونە دەتوانێ بیکات وداخـوازی تـەنها ئـەوە نـەبێ دەیـەوێ موتمانـە نامەیەکی پێبدرێ تا بگەڕێتەوە بـۆ تـاران، لـەم بارودۆخـەدا چـۆن دەتـەوێ ئێمـە خۆمـان تووشـی ڕسـوایی ونـەنگیو سەرشـۆڕی بکـەین ومیوانەکـەمان بەدەسـت بەستراوی بدەینە دەستتانەوە.

بەڵام سەبارەت بە (قەرەسواران) ئەمیش هەر ئەو پرۆسەی پۆلیسی ڕۆژئاوایـە کـە لەپێـشدا هـوی قبوڵنـەکردنیم بـۆت ڕونکـردەوە وهێـشتانە هـەر لەسـەر ئـەو بیروباوەڕەم.

میرزا مەحمود خان بێئەوەی شەو لەماڵی ئێمـەدا بمێنێتـەوە گەڕایـەوە ودوای دوو ڕۆژ چووە ماڵی سەردار ناسر وپەیامێکی هەڕەشـەی ڕاگەیانـد. لەپەیامەکەیـدا ووتبووی سلێمان میرزا لەلایـەن عوسمانیـەکانو ئەڵمانەکانـەوە سـیخوڕە ولـەماڵی ئێوەدا دانیشتووە وراپۆرتچی ئەوانە، بەرپرسانی نیزامـی بـەریتانیا لـەم حاڵەتـەدا بێدەنگ نابن کە ناوبراو لـەم جەبهـەدا بمێنێتـەوە ولـە سـیخوڕی خۆیـدا بـەردەوام بێت، تۆ پێویستە سـلێمان مـیرزا بەدەسـتەوە بـدەیت، یـا لـەماڵ وعەشـرەتەکەت دووری خەیتەوە، بەپێچەوانەوە خۆت بە دوژمنی ئێمە بزانە.

سەردار ناسر لە وەڵامدا ووتبـووی کـە سـلێمان مـیرزا سـیخوڕ نیـە، بـەڵکو لـە دەست درێژی عوسمانیەکان هەڵهاتووە ودەیەوێ بۆ تاران بڕوات، من سەبارەت بە

موتمانەنامەی ڕۆیشتنی بۆ تاران تەلوگرافێکم بۆ هەیئەتی دەوڵەت لە کرماشان ناردووە بەداخەوە مۆڵەتی ناردنیان نەداوە، ئێستاکە ئەگەر کونسوڵ حەز بە ڕۆیشتنی ئەو دەکات موتمانە نامەیەکی بۆ بنوسێ کە لەنێو ڕێگەدا سەرباز ونیزامیەکانی ئینگلیس بەرۆکی نەگرن هەر ئێستاکە دەگەڕێتەوە بۆ تاران.

دوای بیستنی ئەم وەڵامانە کۆلۆنێل کنیۆن لە قەسری شیرینەوە بۆ خانەقین ڕۆیشت ومستەر سوون حاکمی سیاسی ئەو ناوچەیەی کە لەمەوبەر منی دەناسی وئاشنام بوو، سەید سلێمانی خانەقینی ناردە لام کە هەڵگری پەیامی درکدار وهەروا دڵخۆشکەریش بوو، ولە پەیامەکەیدا هاتبوو ئەگەر هاتوو سلێمان میرزا بدەینە دەستەوە لەلایەن دەوڵەتی بەریتانیاوە پارە وپولونیشانتان دەدرێتێ، بەپێچەوانەوەماڵتان کاول دەبێت ونابووت دەبن. من ئەمجارەیش وەڵامم دایەوە ووتم ئەگەر دەوڵەتی بەریتانیا بیەوێت داد وپاراستنی میللەتە بچووکولاوازەکان بە زوڵم وستەم بگۆڕێتەوە ولەشوێنیدا جێگیری بکات، ئێمەیش ئەو کاتە کوشتنوتاڵانی خۆمانمان لە بێ شەرەفی ورسوایی لا پەسەند ترە ئامادە نابین بۆ قازانج وسوودی کاتی ئەم دنیایە بنەماڵە وتایفەکەمان لەکەدار بکەین.

زوسان هاتە پێشەوە ئێمەیش بۆ دابەشکردنی عێل لە شوێنو هەوارگە زوسانەکاندا ناچار بووین لەگەڵ عێلدا بڕۆین وهەر تایفەیەك لە شوێنە قشلاقیەکانیاندا دامەزرێن. ماڵی سەردار ناسر لەگەڵ بەشێکی عێلدا بەرەو لەوەڕگای ئاق داغ ڕۆیشتن ولە لەوەڕگایەکدا کە بە (بنە باریکە) بەناوبانگە نیشتەجێبوون. من لەگەڵ بەشێکی بچووکتردا لە دەوروبەری کانگا نەوتەکانی قورەتوودا مامەوە، سالار زەفەریش بە بەشێکی زۆرتری عێلەکەوە لە ناوچەی باغچە وقەتاردا بڵاوبوونەوە.

چەند ڕۆژێك دوای ئەم کۆچە گەورەیە نامەیەك لەلایەن کۆلۆنێل کنیۆن لە خانەقینەوە گەیشتە دەستمان کە لە من وسەردار ناسر داخوازی کردبوو کە لە ماڵی یەکێکماندا یەکتری ببینین، ولەبەرئەوەی وسیلەی یەکتری بینینی سلێمان میرزا وکونسوڵ بڕەخسێنین ماڵی سەردار ناسرمان بۆ بینینەکە دەست نیشانکرد.

لە ڕۆژی دیاریکراودا بەرەو ماڵی سەردار کە دوو فەرسەخێ لە ماڵی منەوە دوور بوو ڕۆیشتین، کونسوڵ کە پێش من گەیشتبوو، بینیم سەرگەرمی دانوستانن.

کۆلۆنێل کنیۆن به سلێمان میرزای گووت سەرکردەکانی لەشکر ونیزامیەکانمان گومانیان لەتۆ هەیە وپێویستە لەیرا نەمێنیت. شازادە وەڵامی دایەوە، یەکجار سوپاسگوزارتان دەبم کە مۆڵەتم بدەنێ کە تەلوگرافەکەم بگاتە هەیئەتی دەوڵەتی ئێران وەسیلەی سەفەرم دابین بکرێت. کۆلۆنێل وەڵامی دایەوە بیروبۆچوونوباوەڕی لەشکریەکانی ئێمە ئەوەیە کە پێویستە تۆ بۆ بەغدا بڕۆیت وماوەیەك لەوێ بمێنێتەوە. سلێمان میرزا ووتی من لە سەرگەردانی و لەم لا و لەو لا گەڕانە بێزاربوومە دەمەوێ بۆ تاران بڕۆم، تاران جەبهەی شەڕکە نیە. کونسوڵ بە تێکچوونەوە ووتی خەیر تۆ ناتەوێ لەیرا بڕۆی تۆ ڕاپۆرتچی عوسمانیەکانو ئەڵمانیەکانیت، تۆ سیخوڕیانیت.

لە حەقیقەتدا ڕازی نەبوونی ئینگلیسەکان بۆ گەڕانەوەی سلێمان میرزا بۆ تاران بەهۆی پێویستییەکانی شەڕەوە نەبوو بەڵکو لەبەر تیئۆریە ئیمپریالیستیەکانیان بوو لە ئێراندا، چونکە ئەوان نەیاندەویست ئەو بگەڕێتەوە تاران وسەرکردایەتی حیزبی دیمکرات بگرێتە دەست. چونکە کونسوڵ ئەم مەوزوعەی بە توندوتیژییەوە باس دەکرد سلێمان میرزا بێدەنگ بوو، سەردار ناسر ومن وەڵامماندایەوە، ووتمان تۆ مافی ئەوەت نیە لە ماڵی ئێمەدا بە شازادەیەکی بەڕێزی ئێرانی کە نوماینەدەی پەرلەمانە، نوێنەرانی خەڵکی تارانە سووکی بکەیت. کونسوڵ ووتی ئێوەش لەگەڵ عوسمانیەکان وئەڵمانیەکاندا هاودەستن ئازووقە وخواردەمەنییان بۆ دەنێرن. لەم قسەیە تووڕەبووم. ناردم لەماڵی خەڵکی ڕەمەکی دەوروبەری ماڵەکەماندا چەند پارچە نانی بەڕوویان هێنا، ساڵی قڕوقاتی وبرسێتی گەورەی ١٣٣٦کۆچی بوو، نانەکانم بە کونسوڵ پیشاندا وپێم گووت خەڵکێك کە نانیان ئەمەبێت چۆن دەتوانن ئازووقە وخاروبار بگەیەننە ئۆردووی بێگانە؟ ئەو بێئەوەی وەڵامێ بداتەوە لە ئۆردووەکە ڕۆیشتە دەرەوە. زۆری نەخایاند بە ڕوویەکی خۆشەوە گەڕایەوە، لەبەر تووڕەبوونەکەی عوزری هێنایەوە، ووتی چۆنە من وتۆ سێ کەسە پەیمانێك بەیەك بدەین؟ ووتمان بەوپەڕی خۆشحاڵییەوە حەز لە دۆستیت دەکەین وبۆ بەستنی پەیمان ئامادەین. نووسینێك لەلایەن کونسوڵەوە بە خەتی میرزا مەحمود سکرتێری کونسوڵخانە نووسرا وکۆلۆنێل (کینۆن) واژووی کرد تیدا نووسرابوو شازادە سلێمان میرزا وئێمە لەگەڵ

ئەڵمانیەکانـدا پەیوەنـدیمان نـەبووە ولەلایـەن ئینگلیـسەکانەوە موتمانـەدراوین، لەلایەن ئێمەیشەوە سلێمان مـیرزا بـە خـەتی خـۆی هـەر بـەو دەقـە نوسـراوێکی نووسی، وهەرسێکمان ئیمزامان کرد ودامان پێی.

لەمـەودوا مەجلیسەکە دۆستانە بـوو سـلێمان مـیرزا تکـای لـە کونـسوڵ کـرد بەهۆی بەرپرسـانی باڵوێزخانەکەیانـەوە بـۆ دانوسـتان لەگـەڵ هەیئـەتی دەوڵـەتی ئێرانـدا تـەلوگرافێ بکـات و وەسـیلەی گەڕانـەوەی بـۆ تـاران فەراهـەم بکرێـت، کونسولێش لەم بارەیەوە بەڵێنیدا پێی، دوایـی بـە سـلێمان مـیرزای گـووت مـسیو ئاسـتوکس کـە لەپێـشدا وابەسـتەی نیزامیـو لەشـکریی بـووە، لـە باڵوێزخانـەی ئینگلیسدا لە ئێران لەگەڵ تۆ و تەقیٚ زادەدا دۆستە نامەیەکی لەڕێگای سیخوڕێکی تایبەتییەوە بۆ تەقیٚ زادە ناردووە، هـەر لـەم ڕۆژانـەدا لەگـەڵ هەیئەتێکدا بـەرەو هەمەدان وتاران دەڕوات، سلێمان میرزا ئاشنایی پیشاندا لەگەڵیدا وتکـای کـرد کـە ببینێ. ووتی بێگومان یەکتری بینینی تۆ ومـسیو ئەسـتۆکس پێویـستە ومـن ئـەم کارە دەرەخسێنم. سلێمان میرزا بینینی ئەوی بـەلاوە گـرنگ بـوو، دەیویـست کـە لەڕێگای ئەوەوە وەسیلەی تاران ڕۆیشتن بەدەست بهێنێت.

دوای خواردنی نانی نیوەڕۆ کونسوڵ خاوەن پلەیەکی لاوی بیست ودوو ساڵەی کە لەخێوەتەکەی سوارەکاندا بوو بانگ کرد، وبەئێمـەی ناسـاند کـە ئەنـدازیارێکی نەخشەکێـشانە وبەرپرسـە، کـە لـە هـەموو دەوروبـەری دەڤـەری خانـەقین وئـەم سـنوورە نەخشەکێـشی بکـات وئـەمڕۆ بـۆ بینینـی تـۆ لەگـەڵ منـدا هـاتووە. ئەندازیارەکە ناوی شوێنی ماڵەکـەی سـەردار ناسـر ودوو قـشڵەکەی نزیکـی ئـەوی پرسی، کونسوڵ نزیکەی عەسر بۆ خانەقین گەڕایەوە، بەڵام ئەندازیارەکە نزیکـەی چەند سەعاتێك لە دەوروبەری ماڵەکەی سەردار ناسردا بە نەخشەکێشان سەرگەرم بوو. مەعلوم بـوو کـە کونـسوڵ ئـەم کەسـەی بۆیـە بەتایبـەت هـاوردووە کـە هـەم سـلێمان مـیرزا بناسـێت وهـەم لـە چـاوبەرزی ونزمـی ڕێوبـانی دەوروبـەری مـاڵی سەردار نەخشە بکێشێ تا لەکاتی پێویستدا بەرچاویان ڕوون بێت ئەگـەر ویـستیان کارێك ئەنجام بدەن[1].

[1] ڕاستکەرەوەی ئەم بیرەوەریانە دەڵێت لەو ڕۆژەدا کە کونسوڵی ئینگلـیس هاتـە مـاڵی ئێمـە، باوکم بە جەمعێ سوارەوە بۆ پێشوازی ئەو ڕۆیشت منیشی لەگەڵ خۆیدا برد، من تفـەنگێکی

دیلیی سلێمان میرزا

دوای ئــەم کۆبوونەوەیــە دڵنیابووینــەوە ولــەو شــوێنەدا ماینــەوە، نزیکــەی حەفتەیەك تێپەڕی، سلێمان میرزا چاوەڕێی بینینــی ئەستۆکسی دەکرد، مــەعلوم بوو بێئــەوەی ئاگـاداری بکـەن تێپــەڕیووە وبــەرەو هەمــەدان ڕۆیـشتووە. نزیکـەی تەواوبوونی هەفتەی دووەم کە دەوروبەری عەسر فڕۆکەیەکی بچووکی شناسایی لە نزیـك زەوییــەوە بەسـەر ماڵەکـەی سـەردار ناسـردا هەڵـدەفڕی، ئەوانـە بێئــەوەی ترسێکیان بۆ دروست بووبێت ئەم ڕووداوەیان زمنی چالاکی وجوڵانـەوەی نیزامـی ولەشـکری ئینگلیـسەکان دەژمـارد. کـە ئینگلیـسەکان دڵنیـادەبن لـە بـارودۆخی ماڵەکەی سەردار کە گۆڕانکارییە بەسەریدا نەهاتووە، لەشەوی هەر ئەو ڕۆژەدا کـە مستر سوون حاکمی سیاسی خانەقین نزیکەی چوار هەزار سـەربازی ئینگلـیس کـە لە شاردا بوون دەجوڵێنێتەوە، بـەپێی نەخـشەیەك کـە ووردەکارییەکـەی لەپێـشدا کێشرابوو ئەو هێزەی بە سێ بەشەوە دابەشکرد. کە بەشی سەرەکی لەگەڵ خۆیدا بەرەو مـاڵی سـەردار ناسـر دێـن، بەشـەکەی تـر بـە تـۆپ ومـەتریلۆزەوە دەنێرنـە دەروازەی (دەربەند حەق) کە لەنێوان ماڵی من وسەردار ناسردا بـوو کەلەوێـدا کـە لەوێــدا دامــەزرێن وڕێگــەمان لێ ببەســتن، بەشــی ســێیەم بــە مــەتریلۆز وچــەند ئۆتۆمبیلێکی شەڕەوە لـە شـوێنێکدا کـە بـە (وەلـەد کوژراو) بەناوبانگـە سـەنگەر دەگرن، کە نێـوان مـاڵی سـالار زەفـەر وسـەردار ناسـریش بگـرن ونەیـەڵن کۆمـەك ویارمەتی پێبگەیێت. مستر سـوون لەگـەڵ ئـەو هێـزەی کـە لەگـەڵیا بـوو بێـدەنگ وئـارام دەجوڵایـەوە، وبەشـەو دەوروبـەری مـاڵی سـەردار ئابڵوقـە دەدەن، چـەند دەستگای تۆپی گەورە بۆ (قشلەی ئەنبار ئاو) کە لە مەودای هەزار پێی ماڵەکانـدا

ڕاوی پێنج تیری دووربینداری ئەڵمانی بە شانمەوە بوو، یەك ئەفسەری هیندی کـە زۆر نزیکـی کونسوڵ دەڕۆیشتە ڕێگاوە سەیری تفەنگە ئەڵمانیەکەمی کرد وگووتی ئـەو تفەنگـەت لـەکوێ هێنـاوە؟ ووتم بـاوکم بـە منـی داوە. ووتـی ئـەو لـەکوێوە هاوردوویـەتی؟ ووتم نـازانم لـەکوێ سەندویەتی.؟ لەو کاتەدا تەمەنم ١٢– ١٣ ساڵە بوو، لە یادمـە دیمـەنی ئـەو هیندییـە کـە لـە دەفـری گـەرمتر لـە خواردمەنییـەك دەچـوو، بەڕیـشە خـڕ وتۆپکراوەکەیـەوە کـە بـە قـەیتان بەسترابوو وپانتۆڵە کورتەکەیەوە یەکجار جێی نەفرەت وقێز هاتە بەرچاوم.

بــوو دەبــەن. تۆپــە بــچووکەکان ومــەتریلۆزەکان لــە تەپــەکانی پــشتی ماڵــدا ورووبەڕووی ماڵەکەمان دادەمەزرێنن.

لەگەڵ خۆرهەڵاتندا کـە هێـشتانە دنیـا تاریـك بـوو پـەنجا سـواریێ دێنـە سـەر بەرزییەکی بچووك کە لەنێوان خێوەتی ئەندرۆنی ماڵەوە وخێـوەتی دیوەخانەکـەدا بوو، لەوێدا دادەمەزرێن. سەردار لە خەو هەڵدە ستێ وپاسـەوانەکە بـانگ دەکـات کە دەنگی پێی ئەم ئەسپانە چی یە؟ پاسەوانەکە دێتە نێو چـادرەکە وبەهێواشـی دەڵێــت کــە هێزێکــی زۆر دەوری ماڵیــان تەنیوەتــەوە. ســەردار لەجێگەکــەی هەڵدەسـتێ، تفـەنگ وفیـشەك لغەکـەی دەبەسـتێ، لـە گۆشـەیەکی خێوەتەکـەوە سەیردەکات دەبینێت کە هەموو هێزەکە سەرباز ولەشکری نیـزامین، لوولـەی تـۆپ ومەتریلۆزیان بەرەو خێوەتەکان نیشانە گرتـووە، لەهـەر لایەکـەوە سـەیر دەکـات ماڵەکەی لە ئابلۆقەدا دەبینێ. بە میهتەرەکەی دەڵێت ئەسپەکەی بـۆ زیـن بکـات، لـەم کاتـەدا خزمەتکارەکـەی مـاڵی سـەردار لـە خێـوەتی دیوەخانەکەیـەوە یەتـە خێوەتی ماڵ ومنداڵەکان ودەڵێت، سلێمان میرزا وعیسی میرزایان گرتوو بردیان.

خوێنەر دەتوانێ بێتە بەرچاوی کە لەم خەبەر بیستنە چـی حـاڵی بـۆ سـەردار ناسر سەرۆکی عێل کە سێ ساڵی ڕەبەق بە ئیمان وئـیخلاس وخۆنەویستییەوە لـە ڕێگای نیشتماندا خەبات وفیداکاری کردووە پێـی دەسـت دابێـت. ئـەو هـەزار جـار ڕازی بە مەرگی خـۆی بـوو بـەڵام ئـەم کارەسـاتە شـەرمهێنەر ودڵتەزێنـەی بەسـەر خۆیی وبنەماڵەکەیدا نەهاتبایـە، وبەوبڕوایـەوە کـە بـەڵکو ئـەویش بگـرن ولەگـەڵ میوانەکاندا بیبەن بـێ چـەك لـە خێوتەکەیـەوە دێتـە دەرەوە وبـەرەو سـوارەکانی ئینگلــیس دەڕوات. موحەمــەد بــەگی ســورە مــیری کــە ســەرکردەی ســواری عەشایرەکان بوو بەدەنگی بەرزەوە بەخەڵکی ماڵەکـە دەڵێـت ئاسـوودەبن کەسـێ کاری بەسەر ئێوەوە نیە.

دوای ئەوەی دەسیسەی خائینانەی ئینگلیسەکان سەری گرت لـە تەپەکانـەوە بـە ئـاڵا ئامـاژەی جوڵانـەوە وحەرەکـەت دەدەن وهـەموو لەشـکرەکە لـە گۆشـە وکەناردا بڵاوبوونەوە ولەبەردەم ماڵی سەردارەوە تێدەپەڕن. نۆکەرەکانی سـەردار لـە دیوەخانەکـەدا ئـەو خـاوەن پلـەی ئەنـدازیاری نەخشەکێـشەی ئینگلیـسەیان ناسـیبوو کـە لەگـەڵ دە سـەربازی پیـادەدا، لەگـەڵ ئیـسماعیل چـاووش کـە لـە

سەربازە هەڵهاتووەکانی تورك بوو، کە ماوەیەك لە خزمەتی سلێمان میرزادا بووە، دێتە نێو خێوەتەکەی شازادەوە. شازادە لە خێوەتەکەی دێتە دەرەوە لەو بڕوادا بووە ئەمانە هاتوون بۆ گرتنی سیخوڕی ئەڵمانی دەڵێت من سلێمان میرزام ئەگەر کەسێکی ترتان دەوێ لەیرادا نیە. ئەو ئەندازیارە دەڵێت خەیر تۆمان دەوێ وتۆ دەست بەسەریت. شازادە کە دوایی بۆمانی گێڕایەوە پێی ووتبوو مۆڵەتم بدەنێ دوو رکعات نوێژ بکەم، چەند خولەکێ مۆڵەتی پێدەدەن. دەڕواتە نێو خێوەتەکەیەوە، چەند نامەیەکی گرنگی هەبووە دەیدڕێ وپارچەپارچەی دەکات دەیخاتە نێو لەگەنێکەوە، دوای نوێژکردن دێتە دەرەوە سواری ئەسپێکی دەکەن، بەڵام عیسی میرزا و هەر دوو خزمەتکارەکانیانەوە شەفیع خان وکازم ئاغا بە پیادە دەخەنە پێش خۆیانەوە، سوارەکان وپیادەکانی لەشکرەکە بەدوایاندا دەکەونە ڕێ[١].

---

[١] ڕاستکەرەوەی ئەم بیرەوەرییە دەڵێت بە پێویستی دەزانم بیرەوەری خۆم لەم بارەوە هەروەك مناڵانەیش بێت بنووسم. لە هاوینی ئەو ساڵەدا چەند ڕۆژێك پێشهاتنی شازادە سلێمان میرزا بۆ ماڵمانلە خزمەت باوکمدا بۆ دەست ماچکردنی موشەرەف بووم. باوکم پێشینەی خوێندنمی لە قوتابخانەی سەمسامییەی قەسری شیرین لای هەندێ لە کۆچکردووەکان پێڕاگەیاند ودوای کورتە ئازموونێ لێم ئەمری فەرموو سبەی بە کتێوەکانی دەستمەوە بگەمە خزمەتی. لەمەودوای هەموو ڕۆژێك من وبرا بچووکەکەم عەلی ئەسفەرخان لە خزمەتیاندا زانوی ئەدەبمان دادەهێنا ولەبەرامبەریاندا دادەنیشتین. من لە خزمەت شازادەدا وبراکەم لە خزمەت عیسا میرزادا بە دەرس خوێندن سەرگەرم دەبووین. کتێوەکانی دەرسی من پتر بریتی بوو لە حیساو، ئەندازیاری، مێژوو، جوگرافیا بوو. دەرسدانەوە وشێوەی دارەسدانەوەی ئەوەندە شیرین وتێکەڵاو بە لوتف ونەوازشت بوو ئەم شعرەی دەخستەوە یادم:

درس معلم گربود زمزمه محبتی

جمعه به مکتب رود طفل گریزپارا.

بە مانا ئەگەر دەرسەکەی بە مەحەبەت ونەرم ونیانی ونەوازشتەوە تێکەڵاو بکات، بێگومان جومعەکانیش قوتابیانی هەڵهاتوو لە قوتابخانەکان دەگێڕێتەوە بۆ خوێندن.

چەند مانگێك ئەم دەرسخوێندنە بەردەوام بوو، دەورەیەکی تەواوی حیساو بەپێی کتاوە بچووکەکەی موسی خان کە لە ئەعمالی چوارینەوە تا حیساوی ئەعشار وکەسر وتەناسب وموعادەلات وجەزر وپێشەکی لۆگاریتم فێربووم، لە حیساودا زۆر سەرکەوتوو وزیرەك بووم

ئینگلیسەکان میرزا تاهیری تەنگابنی وحاجی محەمەد تەقیێ شارودی کە خێوەتەکەیان نزیك خێوەتەکەی سلێمان میرزا بوو نەیانگرتن، چونکە لەوان لە ئاستی ڕامیارییەوە ترسێکیان نەبوو، بەڵام بۆچی سەردار ناسر خۆیان نەگرت ونەیانبرد؟ دەتوانرێ بەچەند شێوەیەك لەیەك بدرێتەوە. یەکەم: دەیانویست نیشانی بدەن کە دوژمنایەتیەکی تایبەتییان لەگەڵ ئێمەدا نیە وئامانجیان تەنها سلێمان میرزایە، تا بتوانن لەمەودوا بۆ مەقسودەکانی ناوخۆ بەکارمان بهێنن.

کە هەموو موعادەلاتێکم دەزانی دوای ئەوەی جەنابی میرزا تاهیری تەنگابونیش هاتنە ماڵمان حەفتەی یەك دوو جار دەگەیشتمە خزمەتی ولە خەتە جوانەکەی بەهرەم دەبرد یا لەخوێندنی شعرەکانی (حافز وسەعدی) (مەسنەوی) خەریك دەبووم.

لە ڕۆژەکانی دوادواییدا کە ماڵمان لە (بەندەر باریك) بوو، شازادە حەزی دەکرد کە سنفی دەرس خوێندن بۆ پیاوە تەمەندارەکان ڕێك بخات. دەوارێکی گەورەی چوار ستوونی لە نزیك چادرەکەیدا بۆ هەڵدرا وفەرشیان کرد. شەوان خوێندن دەستی پێدەکرد، جەمعێ لە خزمەتکارەکان وکوێخا زادە لاوەکان لەو دەرسانەدا بەشدارییان دەکرد. شازادە بە بەیانێکی گەرم و دڵنشینەوە بە دەرسدان وفێرکردن سەرگەرم دەبوو، قسەکانیم زۆرجار بۆ کوردی وەردەگەڕاندەوە.

ئەو شەوەی لە بەیانیەکەیدا ڕووداوی دەستگیری ئەو ڕوویدا من لە دەوارەکەی ماڵەوەدا لە گۆشەیەکدا کە تایبەت بەمن بوو و ڕۆژان لەوێدا بە ئامادەکردنی دەرس وخوێندن سەرگەرم دەبووم، خەوتبووم، هێشتانە دنیا تاریك بوو خزمەتکارێ کە لەلای من بوو ولەلای جێگاکەمدا دەخەوت بەپەلەو ژلێژاوی لە خەو هەڵیساندم وپرسیم چی ڕوویداوە؟ ووتی دەمانەوێ کۆچبکەین. ووتم بۆچی منت بەم زووە لە خەوهەڵساندووە؟ بە هێواشی ووتی دەوروبەری ماڵەکەمانیان ئابلۆقەداوە. گۆشەیەکی دەوارەکەی هەڵدایەوە بینیم لە مەودای خێوەتەکەی ماڵدا لەگەڵ خێوەتەکەی موبەقدا جەمعێ سەربازی تفەنگ بەدەست ڕاوەستاون. ماڵەکەی ئێمە لە چاڵێکدا بوو بەو مانایەی دەوروبەری تەپە وبەرزایی گرتبوویە بەر ترسێکی فراوان ژن ومناڵمانی گرتەوە، خوشکە بچووکەکەم بە گریان وزاریەوە دەکەوتە سەر دەست وپێی باوکم تکای لێ دەکرد کە تەقە نەکات. دوای ئەوەی کە شازەدە وهاورێکانیان گرت وبردنیان سەربازە هیندی وئینگلیسەکان لە بەردەم ماڵمانەوە تێپەڕین وڕۆیشتن. باوکم مەلول وماتەم لەگەڵ هەندێ لە خزمەتکارەکاندا بەسەر تەپەیەك کە ڕووبەڕووی خێوەتەکانمان بوو کۆبوونەوە بێ ئەوەی بەرتەکی نیشان بدەن یا بتوانن شتێك ئەنجام بدەن. لەیادمە تا کاتێك ماڵمان لەو شوێنەدا بوو ڕۆژی جارێك دەچوومە شوێنی چۆڵی خێوەتەکەی شازادە و بە تەنهایی فرمێسکم دەڕژاند لەو شوێنەدا.

دووەم: دەیانویست بنەماڵەی ئێمە دوای ئەم هەموو فیداکاری وخەبات وبەناوبانگییە لە نەزەری خەڵکدا ناشیرین وبەدناو بکەن ودەستگیری سلێمان میرزا گوایە بەپێی نەخشەیەکی لەپێشەوە کێشراو بووە، کە ئێمەیش دەستمان تێیدا بووە. سێیەم: من لەو کاتەدا لەژێر دەستماندا نەبووم بەمانەوەی من وسالار زەفەر ودەستگیری تەنهای سەردار ناسر سوود وقازانجێکی بۆیان نەبوو وئەنجامێکی بەرژەوەندی داری لێنەدەکەوتەوە ورێی تێدەچوو زەحمەتیان بۆ دروست بکرێت.

هەرچۆنێ بێ نەگرتنی سەردار ناسر بە هەر هۆیەك بووبێ، دیلی سلێمان میرزا لە ماڵی ئێمەدا شێوەیەك لە جینایەتیی پیاو فڕاندنە، پەیمان شکاندن وبەدڕەفتاری ونالەباری وپیاوخراوی ئینگلیسەکان دەژمێردرێ کە بووە هۆی سەرشۆری وهۆی ترس وتۆقاندنمان. لەم بارودۆخەدا چۆن دەمانتوانی لەمەودوا لەنێوان خەڵکدا سەربەرز بکەینەوە وبۆ هاووڵاتیەکانمان بێخەتایی وبێگوناهیمان بسەلمێنین.

ئێمە بەشێوەیەك بێ خەبەر وئیغفال ونائامادەبووین کە ئینگلیسەکان بێ ئەوەی فیشەکێ بتەقێنن توانییان میوانەکە لە ماڵمان بڕفێنن، ترسێ لەم لایەنەوە، کەدوای ئەم سەرشۆرییە جارێکی تر ڕووداوێکی وەهامان بۆ بێتە پێشەوە ونەتوانین بە سوڵح وئاشتی بژین، لە ئارادابوو بۆیە پێویست بوو هەرچی زووتر خۆمان ساغکەینەوە وبیخەینە لایەکەوە، هەرچی لەتوانامانداییە بۆ قەرەبووکردنەوەی ئەوەی کە ڕوویدا هەوڵ وکۆشش بکەین[1] .

---

[1] دەستگیری سلێمان میرزا لە دەوروبەری زەمانی سەرۆك وەزیری موستەوفی ئەلمەمالیك لەکۆتایی مانگی بەهمەنی ساڵی ١٢٩٦هەتاوی ڕوویدا، و ڕەنگدانەوەیەکی مەزنی لە تاراندا لێدەکەوێتەوە، هەواڵەکەی لە ڕۆژنامەکانی ئێران لەمێژووی دووشەمە ٢٩ی بەهمەنی ١٢٩٦ ڕێکەوتی شەشەمی جەمادی یەکەمی ١٣٣٦ك/ ١٧فوریە ١٩١٨ دا بڵاوکرایەوە، لە چوارشەمەی هەشتی جەمادی یەکەمدا کۆمیتەی تارانی پارتی دیمکراتی ئێران ئیعتیرازنامەیەکی بڵاودەکاتەوە کە تێکڕا نوێنەرانی پارتە سیاسیەکان وچین وتوێژی جۆراوجۆری میللەت بۆ کۆبوونەوەیەکی گشتی بانگهێشت دەکات، لەو بانگهێشتنامەدا سەرجەم ڕاگەیەندرابوو کە لەم کۆبوونەوەی میللەتی ئێراندا بە هێز وتوانایەکی پتەوەوە بەرگری ئەخلاقی خۆی لەمەر ئەم کردەوە جینایەتکارانەیە نیشان دەدات وئاشکرای دەکات.

هێشتاکه لە زوسان ماوەیەکی مابوو تایفەکە ناچار بوو بۆ لەوەڕاندنی ئاژەڵەکانیان لە شوێنە قشلاقەکاندا بمێنێتەوە، ناچار ماڵی سەردار ناسر ومن لەگەڵ ژمارەیە کەم لە خزمەتکاردا شەوانە بەرەو شاخی شەواڵ درە لە شاخەکانی دەوروبەری زەهاو وسەرقڵا نزیك بە جەبهەی عوسمانیەکان کۆچمانکرد، سالار زەفەریش لەگەڵ هاوڕێکانیدا بەرەو کێوی (بازی دراز) لە باشووری قەسری شیریندا کۆچی کرد، وتایفە سەرەکیەکە لە لەوەڕگای باخچەدا مایەوە. هەر کە ئینگلیسەکان لە گومانی ئێمە وکۆچی کتوپڕمان ئاگادار بوون کونسوڵ نامەیەکی

هەندێ لە دەقی ئەم بەخشنامەیەی هەشتەمی ئەسفەندی (١٢٩٦) هەیئەتی بەڕێوەبەری کۆبوونەوەکەلە ڕۆژنامەی ئێراندا بەم دەقە بووە:

هاونیشتمانان ستەم ودەستدرێژی دەوڵەتی ئینگلیس سەبارەت بە دەوڵەتی ئێران لە سنوور تێپەڕیووە ئێستاکە دەس درێژییان گەیشتۆتە وێنەرانی میللەت ونوماینەدەکانی ئەنجومەنی میللی، یەك یەك بە فێڵ ودەسیسەی جۆراوجۆر دوور دەخاتەوە ودەستگیریان دەکات. ئێمە بەناوی عەزەمەت وشکۆی میللەتی کۆنی ئێرانەوە لەلایەن هەموو چینە جیاوازەکانی میللەتەوە سەرجەم حیزبە سیاسیەکانەوە بۆ بەرگرییەکی ئەخلاقی بانگهێشتتان دەکەین. لە ژمارەی دەیەمی ئەسفەندی ١٢٩٦ ڕۆژنامەی ئێراندا ئەم هەواڵە بڵاوکراوەتەوە "کە سێ سەعات پێش خۆرئاوا، بەپێی بەخشنامەیەك کە لەمەو پێش بڵاوکرایەوە نزیکەی بیست هەزار کەس لە خەڵکی تاران لە مەیدانی تۆپخانەدا کۆبوونەوە وقوتابیەکانی قوتابخانەکانیش بە ئاڵای نیشتمانییەوە وگەرمییەکی تایبەتیەوە بۆ بەشداری لەم کۆبوونەوەدا ئامادەبوون. لە کۆتایی ئەم کۆبوونەوەدا نامەیەکی پەلە لە وەزارەتی دەرەوە گەیشت خوێندرایەوە، تێیدا هاتبوو کە بەپێی نامەی باڵیۆزخانەی ئینگلیس "دەوڵەتی فەخیمەی ئینگلستان" ئامادەیە بەپەلە لەگەڵ دەوڵەتی بەرزی ئێراندا بۆ دانوستان وپەیوەندی دۆستانە سەبارەت بە پۆلیسی باشور وڕۆیشتنە دەرەوەی هێزەکانی لە ئێراندا بکەوێتە دانوستانەوە. لەسەر ئەم نامەیە کۆبوونەوەکە دەوەستێنرێ، بەڵام قسەکەرەکە ئەم خەبەرەی بڵاوکردەوە دەڵێت "هەروەك ئەم نامەی باڵیۆزخانەی ئینگلیسە لەگەڵ بەڵێنە نووسراو وسەرزاریە هەڵخەڵەتێنەرەکانیان لەیەك دەچێت". لەگەڵ ئەمەیشدا بۆئەوەی باڵیۆزخانەی ئینگلیس نەتوانێ بەهانەیەك سەبارەت بە هاوکاری نەکردن لەگەڵ دەوڵەتی ئێراندا بەدەست بێنێت بە شێوەیەکی کاتی بە چاوەڕوانکردنی بەڵێنی ڕاستەقینەی ئینگلیسەکان ئەم کۆبوونەوە ڕادەوەستێت، بەڵام لە حەقیقەتدا ئەو یارمەتیە پراکتیکیە هەرگیز نەبینرا. سلێمان میرزا ماوەی سێ ساڵ لەبەغدا وهیندستان لە دیلیدا دەمێنێتەوە تا لەکۆتایی ساڵی ١٢٩٩هەتاویدا ئازاد دەکرێت وبۆ ئێران دەگەڕێتەوە.

دۆستانەی بـۆ سـەردار ناسـر نووسـی وکردەوەیـەك سـەبارەت بـە سـلێمان مـیرزا کرابـوو گەڕاندبوویـەوە بـۆ هـۆ و پێویـستیەکانی زەمـانی شـەڕ، ولەترسـی ئێمـە سەرسامی نیشاندابوو ودڵنیامانی کردبوو کە سـەبارەت بـە ئێمـە نـەزەرێکی خـراو لەئارادا نیە. سەردار وەڵامی ئەم نامەیەی دایەوە کە فڕاندنی سلێمان میرزا لەماڵی مندا لەکەیەکی عـار وڕسـواییە بەسـەر شـانی بنەماڵـە وتایفـەی سـەنجاوییەوە کـە قابیلی شۆرین وسڕینەوە نیە مەگەر بە خوێن.

پازدە ڕۆژێك لە دامێنی کێوی شەرواڵ دڕە دابـووین کـە شـێخ حوسـەین خـان بەناوی سەرکردەی نوێ (تەشکیلاتی قەرەسواران) هاتە ماڵەکـەم ولەلایـەن مەجـد ئەلمولکەوە حاکمی کرماشان هەڵگری بڕیارێك بوو بۆ سـەردار ناسـر، جەگـە لەمـە فەرمانی کارێکی گشتی بۆ هەموو سەرکردەکانی عەشایری ڕۆژئاوای هـاوردبوو کـە تێکـڕا سـوارەکانیان بـۆ خزمـەتی حکومـەت دەسـت نیـشانکراوە وبیخەنـە ژێـر دەسەڵاتی ئەوەوە ولە ئەو مووچە وەربگرن.؟ ووتم ئەم مووچەیە لـەکوێوە دەدرێ بـەم سـوارانە؟ وەڵامـی دایـەوە بڕیـارە ئینگلیـسەکان لـە قەسـری شـیریندا ئـەم مووچەیە بدەن، وئێمەیش بیدەینە قەرەسوارەکان. نامەکانم وەرگـرت وسـواربووم ڕۆیشتمە مـاڵی سـەردار ناسـر کـە سـەبارەت بـە وەڵامـی نامەکـەی حـاجی مەجـد ئـەلمولك دانوسـتان بکـەین. پـەنجا پێیـەك نەڕۆیـشتبووم بانگیـان کـردم ووتیـان ژمارەیە سواری ئینگلیس خەریکن بۆ ماڵمان دێن. گەڕامەوە، پیادەبووم وئەوانیش پیادەبوون. بینیم لەجیاتی ئینگلیسەکاندا (فوندرفل)ی ئەڵمانیە بە بیست سـواری هینـدی وئەفغانیـەوە، بـەجل وبـەرگی هینـدی وئەفغانیـەوە هـاتوون. درێـژی ئـەم ڕووداوەم بۆ سەردار ناسر نووسی ئەویش تەشریفیان هێنا. نامەی مەجد ئەلمولکم دایـە سـەردار، شـێخ حوسـەینیش بەرپرسـی خـۆیی لەخزمـەت ئینگلیـسەکاندا بـە گەرمییەوە باسکرد، وفەرمانەکانی بەسەردار نیشاندا. فوندرفل بەپرسـیاریەتیەکی زانی وکەوتە ئەو بیرەوە کە نامەو فەرمانەکانی لێ بـسێنێ، ئامـاژەم بـۆ حوسـەین خان کرد نەیداتێ خۆم بە نووسینی وەڵامـی نامەکـەی مەجـد ئەلمولکـەوە خـەریك کـرد، کـە لـەناکادا فونـدرفل لـە شـوێنەکەی هەڵـسا ودڕندانـە پـەلاماری شـێخ حوسەینیدا وخۆی خستە سەریا. نوسخەکانی لە جانتاکـەی بـەزۆر دەرکـرد ودایـە دەست یەکێ لە خـاوەن پلـەکانی هاوڕێیدا. دۆسـتانە تکـام لێکـرد کـە جانتاکـەی

بداتەوە، ڕازینەبوو، منیش هەڵچووم وبەزۆر جانتاکەم لێیان سەندەوە ودامەوە شێخ حوسەین خان. فوندرفل بە عاجزییەوە وبەتانەلێدانەوە سەبارەت بە دیل گرتن وگرفتاری سلێمان میرزا لە خێوەتەکە چووە دەرەوە. بەڵام زۆری پێنەچوو، پەشیمان لەو کردەوە دڕندانەی خۆی گەڕایەوە بێئەوەی کەسێ بایەخێکی بداتێ عوزری هێنایەوە.

وەڵامێکم بۆ حاجی مەجد ئەلمولك نوسی بەم دەقە: بڕیاری دامەزراندنی قەرەسواران پێویستە لەلایەن کابینەی دەوڵەتەوە داکۆکی لەسەر بکرێت وموچەی سوارەکانیش لە دارایی دەوڵەتی ئێران بدرێت. سەرزمانی بە (حوسەین خان)م گووت ئەم تەشکیلاتە کە حاجی ئەلمولەك بەناوی قەرەسوارانەوە دەیەوێ بۆ ئینگلیسەکان دروستی بکات هەر ئەو پۆلیسی ڕۆژئاوایەیە کە لەپێشدا حوسەین زادە بەرپرسی بوو ودوای وەلانانی میراتەکەی بۆ موعازید ئەلمولك گەڕایەوە کە نەیتوانی کارێك بواتە پێشەوە وکوژرا، ئێستاکە میراتەکەی موعازید ئەلمولکیش بۆ حاجی مەجد ئەلمولك گەڕاوەتەوە کە پارەوپولێکی فراوان وگەزاف لە ئینگلیسەکان وەربگرێت، وبەناوی قەرەسوارانی پۆلیسی ڕۆژئاوایان بۆ دابمەزرێنێت، ئێمە لەسەرەتاوە دژی ئەم کارە بووینە وئێستاکەش هەر دژی ماینەتەوە.

کارەسات وفاجیعەی دەشتی حر

لەسەرەتای بەهاری ساڵی ١٢٩٧هەتاوی/ ١٣٣٦ك و١٩١٨ز عێل کەم کەم بەرەو شوێنە ئیلاخییەکان دەگەڕایەوە. ماڵی سەردار ناسر ومن لەگەڵ نزیکەی سێیەکی تایفەکەدا، لە لەوەڕگاکانی زەهاودا کۆبووینەوە چاوەڕوانی گەیشتی ماڵی سالار زەفەر وپاشماوەی عێل لەناوچەی باخچەوە دەکرد.

لەو شوێنەدا بوو کە حاجی محەمەد تەقیێ شارودی بازرگانی خۆشناو وفیداکار کەلەنێو کۆچکەرەکاندا لەگەڵ میرزا تاهیری تەنگابنیدا بوو تووشی نەخۆشیەکی درێژخایەن هات ولەماڵی سەردار ناسردا کۆچی دوایی کرد. ئەوان دوای گرتنی سلێمان میرزا لەگەڵ قۆناغ بە قۆناغی کۆچی ئێمەدا بوون.

لەم ماوەیەدا میرزا بە دەرمان وتـەداوی نـاوبراو سـەرگەرم بـوو. دوای فـەوتی حـاجی محەمـەد تـەقیٚ شـارودی مـیرزا تـاهیریش بـە موتمانـە وەرگـرتن لـەڕێگای سەرەکی وگشتیەوە چووە کرماشان ولەوێوە بۆ تاران گەڕایەوە.

ئینگلیسەکان کە لە هاوردنمانە نێو ڕیزی خزمەتکارەکانیانەوە نائومید بـوون، پێش ئەوەی کە عێلی سەنجاوی بگەڕێتـەوە شـوێنە ئێلاخییـەکانیان کەوتنـە ئـەو هەوڵەوە هەر لەڕێگای کۆچدا کە ئێمە لەنێوان تایفـەکانی تـردا ئابلۆقـە دراویـن دە ستمان لیٚ بوەشێنن. بۆ ئـەم ئامانجـە لـە پێشەوە سلێمان خـانی ئـەمیر ئـەعزەم سەرۆکی عێلی کەڵوریان هاوردە پێشەوە وئـەویان بـۆ خـودرەوی تایبـەتی خۆیـان بـردە خزمــەتی جەنــەراڵ (سـێر پرسـی کـۆکس) فەرمانـدەی (میزۆپۆتومیـادا) وجێنشینی جەنەراڵ (مۆد) لە بەغدا.

ئەم کەسە جگـە لـە پێشبڕکیٚ وململانـیٚ کۆنـەکانی عێلایـەتی کینـە وڕکێکـی تایبەتی سەبارەت بە ئێمەی لەدڵدا بوو، کە پێش ڕوودانی شەڕی نێو دەوڵەتی ولە دەوروزەمانی حکومەتی فەرمانفەرمادا لەگەڵ برازاکەی ونەیارەکەی عەباس خـانی ئەمیر مەخسوسدا هاوکاریمان کردبوو، ولەدوو شـەڕی خوێنـاوی بـەدوای یەکتریـدا بەسـەختی شـکاندمان تـا ناچـار بـوو حکومـەت وفـەرمانڕەوایی لەگـەڵ برازاکەیـدا دابەشـبکات، وهـەروا لـەکاتی فیـداکاری وخـەبات وڕاپـەڕینی بـەرگری میللـی لـە دەڤـەری ڕۆژئـاوادا هەمیـشە عێلـی سـەنجاوی خـۆی نوانـدووە وگرنگـی تایبـەتی لەلایەن میللیەکانەوە پێدرابوو وبەم بارودۆخەیە حەسوودی دەبـرد. ئینگلیـسەکان تەنها دژایەتی ئێمە یان لیٚ دەویست، ئەویش بە دڵنیاییەوە ئەم خزمەتەیـەی گرتـە ئەسـتۆ. لـە هـەموو شـتیٚ جێـی سەرسـوڕمانتر ئـەوەبوو عـەباس خـانی ئـەمیر مەخـسوسیش کـە ئـەو هـەموو تەقەلامانـە بـۆ بەهێزکردنوپاراسـتنو وهاوکـاری هەمەلایەنەمان لەگەڵیدا کردبوو ولاوەکانمـان لەڕێگایـدا قوربـانی کردبـوو، لـەڕووی ترسەوە یان بەهۆی تـرەوە لەگـەڵ خواسـت وئامانجـەکانی ئەوانـدا یـەکی گرتبـوو وئامادەی بەشداری لە کوشتنو وتاڵانی سەنجاویدا بووبوو.

لـە تایفـەکانی گـۆران جەهانبـەخش خـانی زەرغاموئەلـسەلتەنە کـە هەمیـشە لەگەڵماندا دوژمن بووە ولەوکاتەدا ماڵی لە ناوچەی کەلوردا بـوو، وئەسـەدوڵا بـەگ یەکیٚ لە سەرکردەکانی تایفەی گەورەی قەڵخانی لەگەڵ خۆیدا هاودەسـت کردبـوو

وڕایکێشابووە خزمەتی ئینگلیسەکانەوە وهەروەها بەهۆی فیت وهاندانی ئەوان شاباز خانی نیرژی دژی سەفەروخانی برای هەڵسا ودەستی لە سەرۆکایەتی تایفەکەی کورت کردەوە، وئەو پیاوە هەڵکەوتوو کارامەی ناچار کرد لەگەڵ چەند بنەماڵەیەکدا پەنا بباتە ڕەشید ئەلسەلتەنە.

بەم شێوەیە بەپێی ڕێنمایی ئینگلیسەکان، هەموو ئەو سەرۆکە ناوبراوانە لە قەڵای شاهین دا کۆبوونەوە، سەبارەت بە پەلامار وهێرش بردنە سەر سەنجاویەکان کەوتنە دانوستانەوە. تا ئەو کاتە بارام خانی ڕەشید ئەلسەلتەنە لەدۆستایەتی ئێمەدا نەگوراوو و یەکدڵ وپابەرچابوو. دوای ڕۆیشتنی سەفەروخان بۆلای لەگەڵ تایفەکەیدا کۆچی کرد وخۆی پێچاوە کێوە سەخت ودژوارەکەی (پیران). سەرکردەکانی کەلور وگۆران بانگهێشتیان کرد کە بێتە نێو پەیمانەکەیانەوە. ئەویش وەڵام دەداتەوە من ئێرانیم ولەگەڵ سەنجاویدا دوژمنایەتیم نیە وئامادەنیم لەگەڵ ئامانجونیەتی ئێوەدا هاوکاری بکەم و بە هاندانی بێگانەکان عێلێکی ئێرانی لەنێوبەرم ونابودی بکەم.

سەرکردەکانی کەلور وگۆران لەبەرامبەر سەرپێچی ئەودا بڕیار دەدەن کە بەشێوەی میوان بڕۆنەماڵیان وبیبەوێ ونەیەوێ لەگەڵ خۆیاندا هاودەستی بکەن. سلێمان خانوعەباس خان نامەیەکی بۆ دەنووسن کە سبەی بۆ خواردنی نیوەڕۆ لەماڵتان میوانین. سەرکردەکان بەگشتی دێنە ماڵی وبە بەڵێنوهەڕەشە بێدەنگی دەکەن وبەشێوەیەکی ڕووکەش دەیتێرنە ڕیزیانەوە.

لەمەودوا خزمەتکارەکانی ئینگلیس بۆ دژایەتیمان دەڕۆنە لای فەرماندەی ئینگلیسەکان لە قەسری شیرین وبڕیار وبەڵێنی پێویستی پێدەدەن و پێشنیاری پێدەکەن کە کونسوڵی ئینگلیس لەکرماشان نوێنەرانی بنێرێتە لای سەردار ڕەشید وسەرکردەکانی جوانڕۆ وتایفەکانی جاف کە ئەوانیش خەڵکەکەیان بجمێنن ولای باکور وخۆرهەڵات لە عێلی سەنجاوی بگرن وڕێی ڕزگاربوونوهەڵهاتنێکمان بۆ نەمێنێتەوە.

کەلورەکان ئۆردووەکەیان بەرەو زەهاو جوڵاندەوە، سەفەروخان پەیکێکی ناردە لامان وئاگادارمانی کرد کە ئۆردووی کەلور جماوە و تایفەی قەڵخانی ئەسەدولا بەگیش، هاتوونەتە کۆپانەوە و ڕەشید ئەلسەلتەنە بەشێوەیەکی

ڕووکەش لەگەڵیاندایە، بەڵام لەدڵدا دۆستی ئێمە بوو. ئینگلیسەکان تا ئەو کاتە لەشکریان نەناردبوو، و پڕوپاگەندە سەبارەت بە هاتنی هێزەکەیان زۆرە بەڵام هێشتانە مەعلوم نیە حەقیقەت بێ.

ئێمە لەو باوەڕەدا بووین کە ئینگلیسەکان تەنها بە هاندان وشۆراندنی عەشایرەکان ڕادەوەستن وخۆیان یەکڕاست بەشێوەیەکی فەرمی نایەنە نێو شەڕەکەوە، چونکە بەهانە ودەسپێچێك بۆ ئەو کردەوەیە بە دەستمانەوە نەبوو، چونکە ئێمە نەدژی ئەوان دەجوڵاینەوە و نەدەمانتوانی لەگەڵ دوژمنەکانیاندا کە لە دەرەوەی ئێراندا بوون هاوکاری وپەیوەندی بەرقەرار بکەین.

یەکێتی عەشایری دەستکردی ئەوانیش لە بارودۆخ ومەرجەکانی ئەوکاتەدا ئەوەندە بۆمان جێی مەترسی نەبوو، چونکە بەرامبەرەکانمان لەمێژەوە دەناسی وئەوانمان لە مەیدانە جیاوازەکاندا ئازموون کردبوو. لەلایەکەوە دوودڵبووین لە عەباسخانی ئەمیر مەخسوس کە خوشکەکەی هاوسەری سالار زەفەر بوو ولەماڵی دایە و بەم ئاسانییە چاکەی ئێمە لەیاد بکات وبەدڵنیاییەوە لەم دەسیسەیەدا بەشداری بکات وئەگەر بیشیکات لەو بڕوادابووین لە دڵەوە شەڕ لەگەڵ ئێمەدا ناکات. لەلایەکی ترەوە دۆستەکانمان لەنێوان گۆرانەکاندا سەر قاڵی کار بوون. سەفەر خان لەڕێگەی لایەنگرەکانیەوە تایفەکەی لەشەڕکردن لەگەڵماندا دوو دڵکردبوو. لە ڕەشید ئەلسەلتەنە وبراکانی دڵنیابووین ئەگەر لە لەشکرکێشیشدا بەشداری بکەن ڕووکەشە و لەڕووی ناچارییەوەیە. لەتایفەیەکی تری قەڵخانیەکان قەنبەر سوڵتان کە بەیەکێ لە سەرۆکی گرنگەکانیان دەژمێردرا، لەگەڵ سالار زەفەری براماندا پەیمان ودۆستی هەبوو. لەم بارودۆخەدا ئومێدمان بە خۆمان دەبەخشی کە ئەم جارەیش لەم ئازموونە سەربەرز دێینە دەرەوە ودەسیسەی سلێمان خانی ئەمیر ئەعزەموئینگلیسەکان ئەنجامەکی شکستیوپوچەڵییە. لەبەرئەمە بە هەستێکی بەرزەوە عێلمان لەناوچەی زەهاو کۆچکرد ولەشوێنێکداکە بە (دەشتی حر) بەناوبانگە کەلەنێوان کێو جەنگەڵدا ئابلۆقەدراوە، نیشتەجێبووین. ماڵی سالار زەفەریش لەگەڵ بەشێك لە تایفەی باخچە و بنەماڵەکانی خزمەتکارەکانماندا گەیشتنە لامان بەڵام بەهۆی تەنگ وچەڵەمەی کۆچەوە هەندێ تر لە بەشەکانی تایفەکە نەگەیشتنە لامان. حەوسەد بنەماڵە

لەڕێگەی کەلورەوە بوو گەڕانەوە بۆ شوێنە هاوینەکانمان ونزیکەی سێ سەد بنەماڵەیەکیش چوونە نێوان عێلی وەلەدبەگیەوە کە لەم قۆناغەدا بەڕووکەش دۆست وهاوپەیمانمان دەژمێردران.

ئامادەبوونی دوژمنان کە موسەلەم بوو، سالار زەفەر مانەوەمانی لە دەشتی حردا بە ناگونجاو دەزانی، لەو بڕوادابوو کە پێویستە بێدواکەوتن عێل کۆچبکات ولە ڕووباری پڕ ئاوی (زەمکان) کە لەسەر ڕێگاماندا بوو تێپەڕین وبەرەو ناوچە ئێلاخییەکان بڕۆین. بەڵام چونکە هێشتانە مانگی یەکەمی بەهار کۆتایی نەهاتبوو وهەوای ئێلاخ بۆ ئاژەڵەکان سارد بوو ولەوەڕگاکان سەوزایی لێنەڕوابوو، من وسەردار ناسر وزۆربەی عێلەکە ڕازی بە بیروباوەڕ وبۆچوونی ئەو نەبووین، جەختمان لەسەر ئەوە دەکرد پێویستە هەر لەو جێگادا لەگەڵ دوژمناندا ڕووبەڕوو ببینەوە، ئەو سەرسەختی نیشاندا وبێ ڕازیبوونمان لەگەڵ بەشێکی کەم لە عێلەکە وجەمعێ لە بنەماڵەی خزمەتکارەکان وکوێخاکان، لە ڕووبارەکە تێپەڕین وبەرەو مایدەشت ڕۆیشتن.

بەڵام دوای چەند ڕۆژێك لەگەڵ جەمعیەت وسوارە هەڵبژێردراوەکانیدا گەڕایەوە وڕووداوەکانی دوایی بۆمانی ڕوونکردەوە، کە لەم بارەوە ئەو ڕاستی پێکابوو وبۆچوونەکەی لە شوێنی خۆیدا بوو. لەم کاتەدا لە سەرکردەکانی عێل و وعەشایری ڕۆژئاوا تەنها محەمەد تەقیێ بەگی ئەمیر ئەلعەشایر سەرۆکی تایفەی باوەجانی وقوبادی لەدۆستی ئێمەدا پایەدار وپابەرجا مابووەوە، سەرنوشتی خۆیی هاوبەشی سەرنوشتی ئێمە کردبوو. دەشتی حور لەوکاتەدا لە شوێنە گەرمیانیەکانی ئەوان دەژمێردرا. ماڵی محەمەد تەقیێ بەگ خۆی لەگەڵ جەمعێ لە تایفەکەیدا لە نزیکی ماڵەکانی ئێمەدا بوو. بارام بەگی سەردار ئەکرەم سەرۆکی عێلی وەلەدبەگیش لە دۆستیماندا ڕاست بوو، هەربەم بۆنەیەوە بەشێك لە تایفەی سەنجاوی کە لە ئێمە دابرابوون لای ئەوان نیشتەجێ بووبوون. سەردار ئەکرەم نامەیەکی بۆمان نووسی کە ئیمڕۆ کەریم خانی سەردار نەسرەت، برای سلێمان خانی ئەمیر ئەعزەم بەچەند سوارێکەوە لە کوێخاکانی کەلور هاتوونەتە ماڵی یەعقوب بەگی برام وداخوازی لێکردووە کە لەگەڵیا بێتە ماڵەکەم وناچارم بە دوژمنی ئێوە بکات. وەڵامم دایەوە کە لەگەڵ سەرکردەکانی سەنجاویدا دۆستم

وناتوانم لەگەڵ ئێوەدا هاوبیرو هاوکار بم. لەم حاڵەدا چونکە تایفەکەمان هاونە سەر ڕێگایانەوە ڕێی تێدەچێ کە گۆرانەکان وکەلورەکان پێش ئێوە هێرش بهێننە سەرمان، چاکترە ژمارەیەك سواری کافی لەسەر کێوی (گاری)دا دامەزرێنیت کە لە نزیك ئێمەدا بن ولەکاتی پێویستدا یاریوکۆمەك بکەنوبێنە هانامانەوە وبۆ دابینی ئەمنوئاسایشمان. بەتایبەت تکای کردبوو تا گەیشتنی ئەوان ماڵوتایفەکەمان لە دەشتی حور بمێنینەوە. ئەو هەروا سەبارەت بە ئینگلیسەکانیش نووسیبووی بەناوبانگە کەوا لەشکری ئینگلیسەکانیش بەرێوەن، بەڵام تائێستا نەهاتوونە، وابزانم ئەم ناوبانگە لە ڕاست ناچێت. ئێمەش سالار زەفەرمان بە سەد سوار وسەد پیادەیەکەوە ناردو لە ئەمیر ئەلعەشایر تکامان کرد لەبەرئەوەی ماڵەکانیان لە (گاری)وە نزیکترە، جەمعیەتی ئەوانیش لەگەڵ سالار زەفەردا بڕۆن. ئەویش بە سێسەد تفەنگچی پیادەوە هاتە ڕیزی سالار زەفەرەوە.

هاودەستانی عەشایری هەر کە ئامادەیی خۆیان تەواو دەبینن کەریم خانی سەردار نەسرەت برای ئەمیر ئەعزەم کەلور وسوهراب سوڵتان برای جەهانبەخش خانی زەرغامو ئەلسەلتەنە دەنێرنە قەسری شیرین وراپۆرتی ئامادەیی خۆیان عەرزی فەرماندەی هێزەکانی ئینگلیس دەکەن. بەپێی بڕیارێ کەدرابوو داخوازی دەکەن لەشکرەکەیان بۆ پاڵپشت وبەهێزکردنیان بنێرن، ئینگلیسەکانیش بەپەلە نزیکەی سێ هەزار سوار وسەربازی پیادە بە تۆپخانە وساز وبەرگی شەڕی تەواوەوە ڕەوانە دەکەن. سەرەتا دێنە شوێنێك کە بە (بنەجفت) بەناوبانگەکە سەر بە ناوچەی زەهاوە. لەوێوە لەشکرەکەیان بە جەمعیەتی کەلور وگۆرانەوە تێکڕا بەرەو جێگیران دەکەونە ڕێ.

لەحەقیقەتدا ڕووداوێکی شەرمهێنەر لەڕووداندا بوو. دوو عێلی گەورەی ئێرانی لەگەڵ بوونی پەیمانی دۆستی ویەکێتیدا کە چەند مانگێك لەمەوبەر لە بەنداردا بەستبوویان، بێئەوەی دەستدرێژییەکیان لێبکرێت وبێ ئەوەی بەهانەیەکیان بەدەستەوە بێت، ئێستاکە بە پەیڕەوکردن لە ئامانجوخواستوداخوازی دەوڵەتێکی بێگانە وبەفەرمانی لەشکری بیانی بۆ نابوودکردنی عێلێکی ئێرانی بەپەلە هەوڵ وکۆشش دەدەن.

لەم قۆناغەدا کە هەموو هێزەکانی ناوخۆ وبێگانەی کرماشان دژی ئێمەی — سەنجاوی— هاتبوونە مەیدانەوە، ئاسمانیش ناسازگاری دەست پێکرد، چواردە شەو وچواردە ڕۆژ بەبەردەوامی باران دەباری، سەری کێوەکان بەفر داپۆشیبوون، ئاوی زەمکان کە لە بارودۆخی ئاساییدا ڕووبارێکی بچووکە ببووە ڕووبارێکی گەورە وخرۆشانو بەتاف.

دوای ئەوەی سالار زەفەرمان بە نازناوی پێشقڕاوڵ ڕوانە کرد، عێلەکەمان بەشێوەی ئۆردوویەکی پەرتوبڵاو لە دامێنی کێوەکانی باکوری دەشتی حردا، نزیك بە جەنگەڵ وبێشەکە جێگیرکرد وفەرمانماندا کە سەری تەپەکان وبەرزاییەکان ولەنزیك دەوار وچادرەکاندا سەنگەر هەڵکەنوهێزی سوارە وپیادەمان لە خاڵە هەستیارەکاندا دامەزراندو بەرپرسیارێتی هەر بەشێکمان خستە ئەستۆی کوێخایەك یان خزمەتکارێکی کارزان وکارامەوە. نزیکەی سێسەد سواری هەڵبژێردراو لەگەڵ مندا وسێسەد سوار لەگەڵ سەردار ناسردا ئامادەی شەڕ بووین. بێگومان ئامادەییەکەمان بۆ شەڕی عەشایری بوو نەك لەگەڵ هێزێکی نیزامیدا، لەحەقیقەتدا گرنگییەکی ئەوتۆمان بە لەشکری کەلور وگۆران نەدەدا وهەتا لەو باوەڕەدا بووین کە ئەوان ئەو جەسارەتە ناکەن بێنە پێشەوە ولەگەڵ ئێمەدا دەرگیری شەڕ بن، لە هاتنی لەشکری ئینگلیس بێخەبەر بووین، ئەگینا موسەلەم بوو تایفەکەمان نەدەخستە تەنگانەوە وبۆلایەکی تر بەپەلە کۆچمان دەکرد.

لەم ماوەی چواردە ڕۆژەدا لەیەکدانێکی کورتمان لەگەڵ گۆرانەکاندا هەبوو. ئەوان بتر لە دوو هەزار پیادەیان لەلای خوارەوەی عێل لەنێو جەنگەڵەکانی کێوەکەی بەرامبەرماندا دامەزراندبوو، هەموو ڕۆژێك هەندێك لەوان بۆ فڕاندنی ئاژەڵەکانمان دەهاتنە پێشەوە وتووشی پێشقڕاوڵەکانمان دەهاتن، دوایی لەنێو درەخت ودارەکانی جەنگەڵەکەدا خۆیان دەشاردەوە وگووم دەبوون، لەشکری ئینگلیسیش کە هێشتانە هەواڵی هاتنیانمان نەدەزانی، لەگەڵ لەشکری کەلوردا لە خۆرئاوادا جێگیر بووبوونو دامەزرابوون. لەم کاتەدا لەماڵی سالار زەفەرەوە کە لە جێگا ئێلاخیەکانماندا بوو هەواڵمان پێگەیشت کە چەند ئەفسەرێکی ئینگلیس

ڕۆیشتوونەتە ماڵی سەردار ڕەشیدی ئەردەڵان لە ڕەوانسەر وسەرگەرمی لەشکر جوڵانەوەن بۆ سەرمان.

سالار زەفەر بە سوار وپیادەکانیەوە کە دەگاتە ماڵی محەمەد تەقیٚ بەگ بە ئامانجی ئەوەوە کە ماڵی بارام بەگ وتایفەی وەلەدبەگی ئەو بنەماڵە سەنجاویانەی کە لەگەڵیاندان کۆچ پێبکەن ولەمەترسی لەسەر ڕێگابووندا دووریان بخاتەوە، پیادەکان جێدەهێڵێت وخۆی بەسەد سواریٚ کە لەگەڵیدا بوو بەرەو ماڵی بارام بەگ دەڕوا. کە دەگاتە سەر (گەردنەی گاری) دووربین هەڵدەخا دەبینیٚ ئۆردوویەکی مەزن لە جێگیراندا دامەزراون ونزیکەی هەزار سوار لەوانە بەرەو کێوی گاری دێن. سالار بەپەلە دەگەڕێتەوە، موحەمەد تەقیٚ بەگ وهەموو جەماعەتەکەی وپیادەکانیان بەرەو کێوەکە دەجووڵێنێتەوە. لە حەقیقەتدا هەموو ئەو خۆ پیشاندانە وڕووکەش سازییەی بارام بەگی سەردار ئەکرەم درۆ وفێڵێکی تەواو بوو. ئەو هەر لەو ڕۆژەداکە کەریم خان سەردار نەسرەت دەڕواتە ماڵیان لەگەڵیاندا هاوپەیمان دەبێت ولەهاتنی لەشکری ئینگلیسەکان ئاگادار دەبێت، بیٚ ئەوەی لەم بابەتەوە هەواڵێك بە ئێمە بدات. هەواڵی دەنارد کە ئێمە هەر لەو شوێنەدا بمێنێتەوە هەربۆیە لەماوەی ئەم شەڕ ولەشکرکێشیەدا زیانێکی لێنەکەوت هەتا ئەو بنەماڵە سەنجاویانە کە لەگەڵیدا بوون بەسەلامەتی مانەوە.

سالار زەفەر ومحەمەد تەقیٚ بەگ بەرەو کێوی گاری دەڕۆن پێش گەیشتنی ئەوان جەمعیٚ لە سەرباز ونیزامیەکانی ئینگلیس بە هەزار سوار لە عەشایری کەلورەوە دەگەنە سەری کێوەکە لەکاتێکدا کە هێزەکەی سالار زەفەر لە دامێنی کێوەکەدا بوون، لەنێوان ئەوان ودوژمندا شەڕ هەڵدەگیرسیٚ. سیٚ سەعاتی مابوو بۆ خۆرئاوا هەتا ماوەیەکیش لە شەو تێدەپەڕیٚ پێکداداان ودەرگیری بەردەوام دەبێت. دوژمن چەند سەنگەرێك پاشەکشیٚ دەکات بەڵام لوتکەی کێوەکە بە دەستمانەوە دەمێنێتەوە، سالار ومحەمەد تەقیٚ بەگ بۆ ئۆردووگاکەیان دەگەڕێنەوە ولە خوارەوەی کێوەکەدا لە تەپە بچووکەکانی سەر ڕێگادا سەنگەر دەگرن.

پێش هەتاو هەڵهاتن ماڵ وتایفەی محەمەد تەقیٚ بەگ کۆچدەکەن وبەرەو (کێوی ساراوەند) دەڕۆن. بەڵام دوژمن بەفەرمانی فەرماندەی لەشکری ئینگلیس

لەسەر کێوەکە لە سەنگەرەکانیاندا دەمێننـەوە ولەگـەڵ ڕۆشـنایی ڕۆژدا بەهـەموو سەرباز وتۆپ ومەتریلۆزەوە حەرەکەت دەکـەن. بـەدووربین شـوێن وکۆبوونـەوە و سەنگەرەکانی سالار زەفەر وئەمیر ئەلعەشـایر دەدۆزنـەوە وتۆپخانەکـەیان بـەرەو ئەوان نیشانە دەگرن.

هەر ئەو شەوە هەواڵی شـەڕمان پێگـەیی سـالار زەفـەر ومحەمـەد تـەقیٚ بـەگ یاریو کۆمەکیان ویستبوو. پێش خۆرهەڵاتن بـە سێـسەد سـوارەوە بـۆ یارمـەتییان کەوتمـە ڕیٚ، کـە گەیـشتمە نیـوەی ڕێگاکـە لـەناکادا دەنگـی تۆپـەکان و ڕیـزی مەتریلۆزەکان بەرز بووەوە، و دڵنیـابووم ئینگلیـسەکان لـە شـەڕەکەدا بەشـدارن. دوو سوارم بەتاو ناردە لای سالار زەفەر وکورتە نامەیەکم بۆ نـارد کـە بـەردەوامی شـەڕ لەبەرامبـەر لەشـکری بـەهێزی ئینگلیـسدا بـیٚ ئـەنجام وبـیٚ سـوودە بەپەلـە پاشەکشیٚ بکە. لـەلای باشـوورەوە پێـشقراوڵەکانمان لەگـەڵ چـەکدارانی پیـادەی گۆڕاندا کە لە جەنگەڵەکەوە دەهاتنە خوارەوە شـەڕیان گـەرم کردبـوو، ئەوانیـشم ئاگادار کرد تا سنورێك بەرگری بکەن تا تایفەکە کۆچدەکەن.

ئینگلیسەکان لەماوەی ئەو یەك سەعاتە شەڕەدا لەگەڵ سالار زەفەر ومحەمەد تەقیٚ بەگدا زیاتر لە دووسەد تۆپیان بەسەریاندا باراندبوو.

بـــەرەو ماڵـــەکانمان گەڕاینـــەوە وڕۆیـــشتمە لای ســـەردار ناســـر، کوێخـــا وخزمەتکارەکان لەدەوری کۆبووبوونەوە، دوای دانوستانێکی کورت بڕیارمان وابوو کـە بەپەلـە کۆچبکەین وئـەوەی لەتوانامانـدا هەیـە لـە تایفەکـەمان ڕزگاربکـەین. لەحەقیقەتـدا لـەو بارودۆخـە تەنگژە و دژوارەدا تـەنها ئـەوە نـەبێت کـە هاوسـەر ومناڵەکانمان هەڵگرین وڕزگاریان بکـەین ولـەماڵ وسـامان چاوبپۆشـین چـارەیەکی ترمان لەبەردەمدا نەبوو. چی ئێمە وچی کوێخاکان وسوارەکان هیچ کەسیٚ لە ئێمە لەبیری ئەو بێچارانە ولێکەوتوانە وپەککەوتوانەدا نەبووین کـە نەیانـدەتوانی بـڕۆن وخۆیـان لـە مـردن ڕزگـار بکـەن. لـە ترسـی دیلـی دا وبـۆ پاراسـتنی ناموسمـان فەرمانمانـدا کـە ژنـەکان ومناڵـەکان بەپەلـە سـوارکەنوبیانخەنەڕیٚ، دەرفـەتێك بـۆ هەڵپێچانی دەوار وبارکردنی شتومەکەکانمان بە دەستەوە نەمابوو، ڕێی تێدەچێت ژنەکان توانیبێتیان ئاڵتون وشتومەکی زینەتییان لەگەڵ کەمێك پولوپارەدا لەگـەڵ خۆیاندا هـەڵگرن، پیاوەکـان توانیبێتیـان لـەکاتی سـوارکردنی ژنـەکان ومناڵـەکان

لێفەیەك یان جاجمێك بخەنە سەر ماینەکانیان وقاترە ڕووتەکان. جگە لەمانە هەموو خێوەت ودەوارەکان وسەرجەم شتومەکی ماڵەکانی سەردار ناسر ومن وتێکڕا تایفەی سەنجاوی دەستی لێنەدرا وبۆ تاڵانکەرەکان مایەوە کە زۆری نەخایاند گەیشتن وسامانی بێخاوەنیان تاڵان کرد. من خۆم شەست هەزار فیشەکی کارخانە لە چل سندووقدا هەمبوو کە هەموومان ئاگردا تا نەگاتە دەستی دوژمن.

کاتێ تایفەکە سەرگەرمی حەرەکەت بوون دوو فڕۆکەی ئینگلیس هاتە سەرمان، بەڵام لەبەر بەرزی شاخەکە ودامەزراوی تفەنگچیەکان لە سەنگەرەکاندا کە دایاننە بەر ڕیزی تەقە وناچار بە بەرزەفڕە بوون، ئەوەبوو لەو بۆمبارانەدا زیانێکمان لێنەکەوت. سێ فڕۆکەی تر بەرەو لای تایفەی باوەجانی ڕۆیشتن کە ئەوانیش لە حاڵەتی کۆچدا بوون لەپێشدا تووشی سوارەکانی سالار زەفەر دەبن، سالار فەرماندەدا کە سوارەکان لەژێر درەختەکاندا بڵاوببنەوە وتەقە لە فڕۆکەکان بکەن گوللەیەکی حەبیب میر ئاخور دەدا لە یەکێکیان کە کێشانەی تێکدەچێت وبەرەو قەسری شیرین دەگەڕێتەوە. لەم دواییەدا کۆلۆنێل کنیۆن بەسەردار ناسری گوتبوو کە یەکێ لە فڕۆکەوانەکانیان پێکرابوو. دوو فڕۆکەکەی تر لە تەنگە باریکەدا دەگەنە سەر کۆچی باوەجانییەکان. کۆچکردووەکان لەجیاتی ئەوەدا بڵاوەی لێبکەن وتەقە لە فڕۆکەکان بکەن کۆدەبنەوە وتەماشای دەکەن. باوەجانیەکان دەیانگوت فڕۆکەکان بەئەندازەیەك نزیك بوون لەگەڵ زەویدا دەفڕین کە چاو ودگانی سەرنشینەکانیان وەدەردەکەوت، چوار بۆمبا دەخاتە نێو کۆچکرەکانەوە وزیاتر لە چل کەس لە پیاو وژنومناڵ دەکوژرێت وسەد گاو ولاخ پارچە پارچە دەکات.

بەدوای کۆچدا بەرەو ڕووباری (زەمکان) کەوتینەڕێ، ڕووبارەکە هاتبوو هەلهەلەی دەکرد، ببووە ڕووبارێکی مەزنی قوڕاوی هەتا لە بوارەکانیدا ئەسپەکان دەکەوتنە مەلەکردن. لە کەناری ڕووبارەکەدا مەحشەرێ بەرپا ببوبوو، کە خامە لەشەرح وبەیانی بێتوانایە، هەزاران کەس پیاو وژنومناڵ بەگریان وهاوارەوە، لە پەلەقاژەدابوون بۆمانەوە هەزار مەڕ وگا ومانگا وولاخی بەرەڵا سەرگەردان بەسەر یەکدا کەوتبوون، دەنگی ئاژەڵەکان، ناڵەی ژنان وزاری مناڵەکان تێکەڵاوی یەکتری بووبوون. هەر کەسێ لەلایەکەوە خۆی فڕێدەدایە ئاوەکەوە یا دەستی ژنەکەی

گرتبوو ڕایدەکێشا، منداڵەکان بەترسەوە خۆیان چەسپاندبووە دایکیانەوە وچەند کەسێك منداڵەکانیان دا بە ئاوی ڕووبارە سەرکێشەکەدا کەسانێ کە ئەسپ ومانیان نەبوو سواری گا بووبوون یاوەك کلکیان گرتبوون کە لە ئاوەکە بیانپەڕێنێتەوە.

فەرمانماندا مایەنەکان وقاترەکان بارەکانیان لێبکەنەوە بیانگەڕێننەوە بۆلای خەڵکەکە وهەرچی بتوانێت ژنان ومنداڵەکان کە ئەسپیان نیە بیانکەنە ئەوبەرەوە وبیانپەڕێننەوە، تا توانیمان خەڵکمان دڵنەوایی دەکرد وئامۆژگاریمان دەکردن کە نەتۆقن وبەنەزم لە ئاوەکە بپەڕنەوە، بەڵام مەگەر لەو شلۆغیودڵە ڕاوکێوپەلەیەدا دەتوانرا نەزموتەرتیب بپارێزرێت، بەتایبەت لەکۆتاییدا فڕۆکەکان هاتنە سەر بوارەکە وبۆمبایەکیان فڕێداوە سەر خەڵکی بێچارە وبێ دەرەتانوپەنادا وجەمعێ پیاو وژنومناڵوئاژەڵ دەکوژن ودەخەنە سەر یەکتریدا، هەروەك ئامارێکی ڕاستەقینە لە زیانەکان نەهاتۆتە دەستمان لەگەڵ ئەمەیشدابە جورئەتەوە دەتوانرێ بووترێ جگە لەوانەی کە لەئەنجامی شەڕ ودەرگیریدا لەملا و لەولا کوژراون نزیکەی پێنج سەد کەسێك یان لە ئاوەکەدا خنکان یان بەهۆی بۆمبای فڕۆکەوە لەبەین چوون.

هەموو سامان ودارایی پێنج هەزار بنەماڵەی سەنجاوی بەجێما یەکێ نەیتوانی جگە لە ماین وقاترە ڕووتەکان نەبێت شتێکی تر ڕزگار بکات. سەد هەزار مەڕو پەز وهەزاران گا ومانگا لە کەناری ڕوبارەکەدا بەجێمان وکەوتنە دەستی تالانکەرەکان، هەرکاتێ بنووسم کە سەرجەم پتر لە بیست کوور و توومان زیان لە سەنجاوی کەوتووە باوەڕبکە زیادەڕەویم نەکردووە ونەگووتووە.

مێژووی لەبیر نەچووی ئەم کارەساتە دڵتەزێنە ڕێکەوتی ڕۆژی پێنج شەمە بیستەمی ڕەجەبی ١٣٣٦کۆچی ڕێکەوتی ١٢ئۆردیبەهشتی ١٢٩٧ هەتاوی ودووەمی مەی ١٩١٨زایینی بوو.

سەرەنجام ئەوەی توانرا بپەڕێنرێتەوە پەڕێنرایەوە وئەوەی مایەوە لەوبەری ڕووبارەکەدا مانەوە. بەدوای تایفەکەماندا لە کێوەکەی بەرامبەرماندا چووینە سەرەوە. بەدڵێکی گرانەوە بۆ بارە قورسەکەی ئەم بەڵا مەزنە کە تووشمان هاتبوو دلگران بووین، و بۆ لەبەین چوونی پیاوان وژنان ومناڵان دلگران

ومەلولوپەژارە دامانی گرتبوو، بەهۆی لەناوچوونی ئەو هەموو سامان ودارایيە کەبا بردی. لەبیر وفیکری دواڕۆژێکی ڕەش کە چاوەڕوانمان دەکات لەپەژارەدا بوین، بەڵام لەلایەکی ترەوە خۆشحاڵوبار سووك بووین کە بەم قوربانیە مەزنەمان لە تۆمەتی ئەو هەموو خیانەتوهاوکاری و سازشە لەگەڵ بێگانەدا کەدەدراوە پالمان ئاسودە بووبووین، کەوتمەوە یادی فەرمایشتەکەی سەردار ناسر کە دەیگوت دیلی سلێمان میرزا لەکەیەکە بەسەر شانمانەوە هەرگیز پاك نابێتەوە مەگەر بەخوێن.

گەیشتینە سەر کێوەکە پیادەبووین سەیری دوای خۆمان کرد ودووربینمان هەڵخست تاڵانکەرەکان لە ڕووبارەکە زیاتر نەهاتنە پێشەوە، دەست وشانیان لەبەر باری تاڵانیەکە ئەوەندە سەنگین وقورس بوو نەیانتوانی لەوە زیاتر بێنە پێشەوە. دەشتی حر ئارام وبێدەنگ وەك ئەوەی پرسەی ماتەمینی بەخۆی گرتبێ دەهاتە بەرچاو، نازانم بۆچی ئەم دەشتە بچووکە ئەم ناوەیان لێناوە بەڵام هەرچی هەیە ناوەکەی بیرەوەری ئەو پیاوە دلێر وئازادەی کەربەلا دەخاتەوە یاد، کە بە شەهادەتی خۆی خەتا وگوناهەکانی سڕییەوە. بیەڵە ئەم ناوە بۆ ئەم دەشتە بمێنێ و یادەوەرییەك بێت بۆ ئازادیخوازان وشەهیدەکانی ئێران.

شەو گەیشتینە (تەنگە ئەژدیها) کە یەکەم ئێلاخی سەرکردەکانی سەنجاویەکانە هێشتانە هەندێ لەزەوییەکان بەفر گرتبووی، جەمعێ لە بنەماڵەکان کە لەپێشدا لەگەڵ سالار زەفەردا کۆچیان کردبوو لەوێ نیشتەجێ بووبوون. بەژنومناڵەکانمەوە هاتینە نێو دەواری فەتح للا خان شەهاب لەشکری ئامۆزای باوکم. شامێکیان هاورد خواردمان و لەخزمەت سەردار ناسردا وهەندێ لە کوێخاکان وخزمەتکارەکاندا کەلەوێ ئامادەبوون کەوتینە بیر گۆڕینەوە. کوێخاکان ووتیان کوشتن وتاڵانی هەرچی بوو تێپەڕی پێویستە لە یادی داهاتوودا بین کە ژنومناڵێ ماون دەربەدەر و ئاوارە نەبن و لەبرسا نەمرن. هەندێ پێشنیاریان کرد کە سەردار ڕەشید سەبارەت بە ئێمە نییەتی خراوە، پێش ئەوەی دژمان هەڵسێت تایفە تاڵانکراوەکەمان بەرەو گوندەکان بووەین وبیانەوێ یان نەیانەوێ ڕەوانسەر وشوێنەکانی دامێنی کێوی شاهۆ داگیر بکەین وبیکەینە پەناگامان. سەیرم کرد ئەم پێشنیارە فیتنەیەك هەڵدەگیرسێنێ کە ئەنجامێکی خراوی لێدەکەوێتەوە وبەهانە دەدەینە دەستی دوژمنەوە کە دوژمنایەتییان زیاتر بکات. سەرەنجام بیر

وبۆچوونوڕای گشتی گەیشتە ئەم بڕیارە کە خەڵکەکە بگەڕێنەوە سەر شوێن وخاك وئاوی خۆیان وسەردار ناسر سبەی بڕوات بۆ کرماشان و ڕووداوی موسیبەت ولێ قەومانی سەنجاوی بۆ دەوڵەتی مەرکەزی بە تەلوگراف بنێرێت و لەڕێگای پایەدارانی ئەیالەتەوە و دۆستان وپیاوماقوڵانی شارەوە لەگەڵ ئینگلیسەکاندا بکەوێتە دانوستانەوە تا بتوانین مۆڵەت وتامینی نامەیە بۆ تایفەی تاڵانکراوی سەنجاوی فەراهەم بکرێت کە بتوانن لە شوێنی خۆیاندا نەختێ بەرهەمی هاوینەیان کۆبکەنەوە. هەر ئەو ڕۆژە پێنج شەمە کە ئێمە لە بوارەکەی زەمکان تێپەڕین سالار زەفەلار بە سوار وچەکدارەکانیەوە لە ڕێی (سیاناوێر)ەوە کە ڕێگایەکی پێچیدە ودژوارە خۆی دەگەیەنێتە ڕووباری زەمکان دەکەوێتە شەڕێکی سەختەوە لەگەڵ سوارەکانی کەلور وگۆراندا و تائێوارە شەڕەکە بەردەوام دە بێت وناهێڵێت یەك ئاژەڵ بکەوێتە دەستی تاڵانکەرەکان. بەشێك لە عێلەکە کە لە دوژمن ڕزگاریان بووبوو بەڵام بەدانی قوربانییەکی زۆر لە بوارەکە دەپەڕنەوە بەڵام هەموو مەڕ وپەزەکانیان لەوبەری ڕووبارەکەوە دەمێنێتەوە.

نزیکەی شەو سالار زەفەریش ئەو شوێنە جێدەهێڵێ، هەمووماں بۆی نیگەران وناڕەحەت بووین وشەو نەخەوتین، سبەی زوو گەیشتنیان موژدەدا. لە چادەرەکە بە ڕا هاتینە دەرەوە وبۆ پێشوازی ڕۆیشتین، ڕوویەکی خەستەو گیراوی هەبوو، پرسی چی بڕیارێکتان داوە؟ ووتمان بڕیار وایە کە عێل بگەڕێتەوە بۆ سەر شوێنوجێگای خۆیان وسەردار ناسریش بە ژنومناڵی ئێمەوە بڕواتە کرماشان. بەلێوێکی گریانەوە ووتی وایەتە بەرچاو کە ئەو بەدەستی خۆمان دەیکوژین، سەردار ماچی کرد و ووتی حوسەین چارەیەکی ترمان نیە.

دیلیی سەردار ناسر

بەیانی جومعە ٢١ی ڕەجەبی ١٣٣٦ سەردار ناسر وژنومناڵەکانی خۆی ومنی و لەسەر ڕێگەیدا مناڵەکانی سالار زەفەر و سالار موقتەدری هەڵگرت وبە دە سوارێکەوە بۆ کرماشان ڕۆیی. لە ژنەکان تەنها غەزالە خانمی هاوسەرەکەی تری سالار زەفەر خوشکی عەباس خانی ئەمیر مەخسوسمان لای خۆمان گلدایەوە، چونکە دەمان ویست بیدەینە دەست کەلورەکانی خزمییەوە.

سەردار بەشەو دەگاتە ماڵی سەید حەسەنی ئۆجاق کە بەچاکی خزمەتی دەکات و تا دەتوانێ بۆ چاککردنەوەی کارەکەی دەکۆشێتو چەند کەس لە پیاوە دەستڕۆیشتووەکانی کرماشان وەك مەعاون ئەلمولك وحاجی ئاغا بەراری موعتەزدی کە لەگەڵ ئینگلیسەکاندا پەیوەندییەکی چاکی بوو دەعوەت دەکات، کە هەموویان لەو باوەڕەدا بوون کە حکومەتی ئەیالەتی کرماشان کارێکی بۆ ناکرێت چاکترە لەگەڵ ئینگلیسەکاندا یەکسەر بکەونە دانوستانەوە. لەبەرئەمە سەردار لەگەڵ خۆیاندا دەبەن ودەڕۆنە کونسولگەری ئینگلیس.

کونسوڵ لەپێشدا تۆهمەتە هەمیشەییەکەی سەبارەت بە پەیوەندی لەگەڵ ئەڵمانەکان وعوسمانیەکاندا دووبارە دەکاتەوە. سەردار وەڵام دەداتەوە لە هاوینی ڕابردووەوە کە مەجلیسی سوڵحی (بەندار) بە ئامادەبوونی خۆت و وێنەرانی دەوڵەتی ڕوسیا بەسترا ئێمە لەگەڵ ئەڵمانیەکانوعوسمانیەکاندا هیچ جۆرە پەیوەندییەکمان نەماوە. کونسوڵ دەڵێ ئێمە سەبارەت بە تۆ وعێلی سەنجاوی نەزەرێکی خراومان نیە، دوژمنی ئێمە سەردار موقتەدرە، بۆچی ئەو نەهاتووە..؟ سەردار وەڵام دەداتەوە کە سەرۆك وبەرپرسی عێل منم، سەردار موقتەدر پەیڕەوی منە. کونسوڵ دەڵێ پێویستە خۆی بداتە دەستەوە وماوەیەك بۆ بەغدا بنێردرێت. سەردار وەڵام دەداتەوە ئەگەر تۆ تەئمین بدەی ودڵنیای بکەیت بەڵێن دەدەم کە بینێرمە کرماشان یان لە عێلەکە دەریبکەم ودووری بخەمەوە. سەرئەنجام بەڵێننامەیەك لە سەردار وەردەگرن کە لەماوەی سێ ڕۆژدا بمنێرنە کرماشان.

بەپێی فەرمانی کۆلۆنێل کنیۆن سەید حەسەنی ئۆجاق وموعاون ئەلمولك وئاغا بەراری موعتەزدی دەبنە کەفیلی سەردار ئەگەر منی نەنارد خۆی لەماوەی سێ ڕۆژدا بۆ کرماشان بگەڕێتەوە.

سەردار ناسر لەشار گەڕایەوە ودرێژایی مەوزوعەکەی باسکرد، دڵنیابووم کە ڕشتەی کارەکان لەیەکتر ترازاوە، موسەلەم بوو ئەگەر بڕۆمە شار ئینگلیسەکان دەمگرن ورێی تێدەچێت ڕەفتاری دیلی شەڕم لەگەڵدا نەکەن ولە سێدارەم بدەن. لەگەڵ ئەمەیشدا دەمزانی ئەگەر نەڕۆم سەردار ناسر سەرلەنوێ دەگرنەوە و تووش دەبێت، ئەگەر نەڕواتیش ئینگلیسەکان لە بەدواداچوونماندا بەردەوام دەبن

وعێلی سەنجاوی بەتەواوی نابوود دەبێت، لەبەرئەمە بڕیارم دا کە خۆم فیدای برا وعێلەکەم بکەم بەمەرجێك تامینی تەواویان بۆ بڕەخسێت.

بەسەد وپەنجا سوارێکەوە بەرەو کرماشان ڕۆیشتم. لەگەردەنەی چەخماقەی بەناوبانگی نزیکی شارەوە نامەیەکم بۆ پیاوە ئاینیە گەورەکان وپیاوماقوڵانی شار نووسی کە من ئێستاکە دێمە نێو شارەوە، بەپێی بەڵێننامەکەی سەردار ناسر خۆم بە جەنابی کونسوڵ دەناسێنم تێکڕا لە هەمووتان تکا دەکەم زەحمەت بفەرموون بێنە شوێنی سیاە کەمەر لە دەرەوەی دەروازەکەی شارەوە کە لەگەڵتاندا سەبارەت بە تامینی ژیانی خەڵکی سەنجاوی وبراکانم دانوستان بکەین. ئامانج ومەقسودم ئەوەبوو کە بەهۆی پیاوماقوڵانی شارەوە لە نوێنەری دەوڵەتی بەریتانیا بۆ عێلی سەنجاوی وسەردار ناسر تامینی دڵنیاکەر بەدەست بهێنم، کە دوای گرفتاری وگرتنی من گرفتاری وناڕەحەتییەك بۆ ئەوان نەیەتە کایەوە و سەردار لە سەرۆکایەتی عەشیرەتدا بمێنێتەوە. دەمزانی هەر ئەم نامەمە دەگەیەننە کونسوڵ و لە وەڵامەکەیاندا ڕوون دەبێتەوە کە ئینگلیسەکان سەبارەت بە ئێمە وسەنجاوی چ نەزەرێکیان هەیە.

لە خەڵکی شارەوە وەڵام گەیشت کە ناتوانین بێین و هاتنیشمان سوودێکی نیە. وادیاربوو کونسوڵ خۆی نەیهێشتبوو بێن، وای بڵاوکردەوە کە من دەمەوێ عولەما و گەورەپیاوانی شار بە بارمتە بگرم وتا تامینی تەواو بەدەست نەهێنم ئەوان لای خۆم بهێڵمەوە. لە دۆستەکانمانەوە لە شار هەواڵ گەیشت ئەگەر بێتو بڕۆیتە شار دەتگرن وڕەوانەی زیندانت دەکەن. سەرلەنوێ نامەیەکم بۆ ئەو ئاغایانە نووسی کە ئێمە بەپێی بەڵێنێك کە دامان بوو هاتین و ئەوە بەڵێنەکەمان ئەنجامدا. من ئامادەم کە خۆم بخەمە ژێر دەسەڵاتی بەرپرسانی بەریتانیاوە بەمەرجێك کە تەئمین نامەیەکی فەرمی بە سەرجەم عێلی سەنجاوی وبنەماڵەی ئێمە بدرێت، ئاشکرایە کە نوێنەرانی دەوڵەتی ئینگلیس نایانەوێ ئەم جۆرە تامینە بدەن، بۆیە هاتنم بێسوود بینی وناچار بە گەڕانەوە بووم.

بێ گومان بەو ئەندازەیە سادە وڕووکەش نەبووم کە وابزانم کارەکە تەواوبووە و ڕێی حەلێك بۆ ڕوزگاریم لەسەرتیاچوون پەیداکردووە، دەمزانی کە ئینگلیسەکان بە ئاسوودەیی نامان هێڵنەوە بەم زووانە لەشکرکێشیمان سەرلەنوێ دەکەنەوە

سەر. هەموو ئامانجم ئەوەبوو کە بەڵێننامەکەی سەردار ناسر پوچەڵ کەمەوە. مەترسی کەم بووبووەوە چونکە هاوسەرەکانمان ومناڵەکانمان لە شاردان ولە ئەماندان بارسووك لەگەڵ براکان وجەمعێ سواری هەڵبژێردراودا بێ ژنومال دەدەینە شاخ بەڵکو کەم کەم وەکو جارەکانی تر گرفتارییەکەمان ئاسان بێتەوە.

هەر کە گەیشتمە سەنجاوی مەوزوعەکەم بە درێژی باسکرد. سەردار ناسر بەپێی بەڵێنەکەی خۆیی وکوێخاکان بڕیاریدا سەرلەنوێ بۆ شار بڕوات. هەرچی هەوڵمدا وتێمگەیاند کە بە ڕۆیشتنی من وئامادەنەبوونی گەورەپیاوانی شار و ئەوانەی کە بووبوونە کەفیلی تۆ بۆ دانوستان لەگەڵ مندا بەڵێننامەکەی تۆ پووچەڵبوەتەوە ڕازی نەبوو و نەچووە ژێری. کوێخاکان پێشنیاریان کرد کە نزیکەی هەزار پیاو وژن لەگەڵ سەردار ناسردا بۆ شار بڕۆن هەر بیست کەسی لەماڵی یەکێ لە پیاوە ئاینییەکان و گەورەپیاواندا مان بگرن وهەر وەهایشیان کرد.

سەردار سەرلەنوێ دەڕواتە ماڵی سەید حەسەنی ئۆجاق، ژنان وپیاوانی سەنجاویش هەر بیست کەسێ لە ماڵی یەکێ لە گەورە پیاواندا ماندەگرن. خەڵکی شار تەنها کەمێکی ژمێردراو نەبێت کە سەبارەت بە ئێمە نەزەرێکی چاکیان نەبوو، تێکڕا بەگشتی مایل بە هاوکاری وڕاوەستان لەگەڵماندا بوون. بەڵام ئینگلیسەکان بەپەلە سەردار ناسر لە کونسوڵخانەدا دەست بەسەر دەکەن بەهۆی دەست وپێوەندەکانیانەوە کە ناوهینانیان لە شوێنی خۆیدا نیە، بە هەڕەشە وترساندن ووەعد وبەڵێن دەکۆشن کە خەڵکی شارەکە لە هاوکاری لەگەڵ ئێمەدا بێ ئومێد بکەن. پەنا دەرەکاتی سەنجاوی ناچار دەکەن کە میوانەکانیان دەربکەن.

عەباس خانی ئەمیر مەخسوس کە لەو کاتەدا لە شاردا بووە هەندێ لە سەرکردە بچووکەکان وهەندێ لە کوێخاکانی سەنجاوی بۆ ماڵی ئەمیر کل بانگهێشت دەکات وتەمێیان دەکات کە ڕاوەستانومانگرتنیان سەبارەت بە مەسەلەکەی سەردار ناسر بێسوود وئەنجامە ولەلایەن کونسولەوە دڵنیایان دەکاتەوە. خەڵکەکە لە بەرامبەر ئەم فشارەدا بڵاودەبنەوە و ئینگلیسەکان سەردار ناسر بۆ بەغدا دەنێرن ودەستوپێکانودەستە ودایرەکانیان ناچار دەکەن

کە تەلوگراف بۆ دەوڵەتی مەرکەزی بنێرن، سوپاسگوزاری وخۆشحاڵی دەربڕن سەبارەت بە گرفتاری و دەست بەسەری سەردار ناسر وپاڵپشت نواندن لە کردەوەکەیان.

ڕەنگدانەوەی ڕووداوی دەشتی حور لە تاراندا

لە ژمارە پێنج شەمە ڕەجەبی ١٣٣٦، ١٩ ئوردیبهشتی ساڵی ١٢٩٧، ٩مەی ١٩١٨ ڕۆژنامەی ئێران ئەم خەبەرەی بڵاوکردەوە "بەچاوخشانێکی بە تەلوگرافێکی تایبەتی دڵتەزێن کە لە ١٥ ثور لە کرماشانەوە نێردراوە ودوێنێ گەیشتنە مەرکەز لە ئەنجامی بۆمبارانی تۆپ وفڕۆکە زیانێکی یەکجار لەتایفەی سەنجاوی کەوتووە. چوار سەد و پەنجا کەس لە ئەنجامی بۆمبارانی فڕۆکەدا لە ئاوی زەمکاندا خنکاون وسەرکردەکانی سەنجاوی بەهۆی فشاری ئینگلیسەکانەوە لە شاخەکاندا خۆیان شاردوەتەوە، سەرگەردان بوونە وزیانێکی فراوان لە ئاژەڵ و وڵاخەکانیان کەوتووە.

لە ژمارە ٢٢ ی ئۆردیبهشت هەر لە ئەو ڕۆژنامەدا نامەیەك لە ئیحتیشام ئەلمەمالیکی کرندییەوە گەیشتووە کە لە (مستر الستر) وێنەری ئینگلیس لە کرندا سوپاسگوزاری دەکات کە هاوکاری خەڵکی کرندی کردووە و بۆئەوەی خەڵکی کرندی لە مردن ڕزگار کردووە، چونکە مەبلەغێك پارەی بۆ شارۆچکەی کرند ودەوروبەری ناردووە. جگە لەم ڕۆژنامەیە لە کۆورە ڕامیارییەکانی پایتەخت ڕووداوی دەشتی حور ڕەنگدەداتەوە. لە دەستگای دەوڵەتیشدا ڕەنگی دایەوە. حکومەتی مەرکەزی ئێران کە لەم مێژووەدا لەژێر حوکمڕانی حاجی نەجەف قولی خانی سەمسام ئەلسەلتەنەی بەختیاریدا بوو، دەستگای حکومەتی ناوبراو دوو بڕیاری یاسایی ومێژوویی سەبارەت بە نەهێشتنی هەموو گرێبەستە بەزۆر سەپێنراوەکان بەسەر ئێراندا هەروا پوچەڵکردنەوەی یاسای کاپیتو لاسیۆنی دەرکرد. هەر ئەم بڕیارە بووە هۆی دەرکردنی وڕوخانی حکومەتەکەی بەوپەڕی چاوکراوەیی ولە خۆبوردنەوە دەنگی ئیعتیرازی و نەیاری سەخت وتوندی دژی دەوڵەتی ئینگلیس بەرزکردەوە، نوسراو لەنێوانیاندادێت ودەڕوا کە باسی تێکرا ئەم نووسینانە تێکڕایان بۆ تەواوکردنی ئەم مێژووە پێویست دێتە بەرچاو.

نامـەی وەزارەتـی دەرەوە بـۆ باڵیۆزخانـەی ئینگلـیس لـە تـاران، ڕێکـەوتی غورەی شەعبانی ١٣٣٦ ژمارە ٤٠٧/٤٥٤٦.

جەنابی جەلالەت مەئاب دۆستانی موشفق موکەرەم میهرەبان.

بەپێی هەواڵێکی ناخۆش کە لە کرماشانەوە گەیشتووە نیزامییەکانی دەوڵەتی فەخیمەی ئینگلیس لەگەڵ عەشیرەتی کەلور وگۆراندا لەناکادا هەڵیان کوتاوە سەر عێلی سەنجاوی، نزیکەی چوارسەد کەسیان بەهۆی تۆپ وفڕۆکەوە کوژراون وبە مەزەنەی لێزانان دە کەروور تومان زیانی دارایی وماڵییان لێداون وسەرئەنجام سەردار ناسر سەرۆکی عێلی ناوبراو کە بۆ وکونسولگەرێتی ئەو دەوڵەتە پایە بەرزە بۆ شکات هاتبوو دەست بەسەر کردووە و ڕەوانەی بەغدا کراوە. هەروەها بەپێی هەواڵێکی ڕاست سەد ژن وپیاو وسەد هەزار ئاژەڵ و وڵاخ لە ترسی بۆمبارانی فڕۆکەکاندا لە ڕووباری زەمکاندا خنکاون.

دوستار بەوپەڕی داخەوە دەبینین وبەشێوەیەك کە پێشبینی کراوە وهەمیشەیش خستومانەتە یادتانەوە لەئەنجامی ڕازی نەبوونی بەرپرسانی حکومەتی ئەو جەنابە لەمەڕ داخوازی بەردەوامی دەوڵەتی ئێران کە ڕەعایەتی بێلایەنی ئەو دەوڵەتە گوێ نەدان بەم داخوازییە ڕووداوی ناخۆش و نا گەواری لێ کەوتوەتەوە جگە لە زیانی ماڵی ومەعنەوی کە تووشی خەڵکی ئێران هاتووە کاریگەری ناهەموار وخراوی بۆ بەرژەوەندی هەردوو دەوڵەتەکە یەکجار زیانبەخشە. بۆیە دوور بوونەوە لێی پێویستە.

هەر لەبەرئەمە دوستار بە پەیڕەوی نوسینەکان و دانوستانەکانی بەرپرسانی دەوڵەتی عەلیەی ئێران سەبارەت بەم مەوزوعە کە ئیعتیرازی سەخت وتوندی خۆیان دەربارەی ئەم فاجیعە دڵتەزێنە دەربڕیوە کە لە سەرەوە باسکرا سەرلەنوێ نەزەری لێپرسراوانی دەوڵەتەکەی جەنابتان سەبارەت بە ڕەزامەندی بۆ ئەم داخوازییە دەخەینەڕوو دووبارە نەزەرتان لە بارەی نوسراوەکانی دەوڵەتی ئێران سەبارەت بە چۆڵکردنی بەپەلەی خاکی ئێران لە هێزەکانی لەشکری ئینگلیس ڕادەکێشین، تکایە کارێکی کاریگەر لەم بارەوە ئەنجام بدەن وهەرچی زووتر ئەم داخوزییە جێبەجێ بکەنو ئەم گیروگرفتانە لەنێواندا مەهێڵن، هەروا

داخوازی تایبەتی دەکەین کە بەپەلە بڕیاری پێویست بۆ ئازادکردنوبەرەلاکردنی سەردار ناسر دەربکەنو ئەنجامی ئەم داخوازیانەمان پێڕابگەیەنن.

سەبارەت بە خوێن بەهای دیەی کوژراوەکان وزامدارەکان و قەرەبووکردنەوەیان لەو زیانانە کە لێیان کەوتووە دوای لێکۆڵینەوە لە وردەکارییەکاندا بۆ جەنابی جەلالەت مەئابتان نامە دەنووسین.

وەزارەتی دەرەوە

وەرگێڕانی نامەی باڵیۆزخانەی ئێران لە لەندەن بۆ وەزارەتی دەرەوەی ئینگلیس. ڕێکەوتی ١٧ مەی ١٩١٨ ژمارە ٣٦/ ٢٠٣.

جەنابی ئاغای جیمس بالفور، تەلوگرافی کە لە دەوڵەتەکەی دوستارەوە گەیشتووە بەوپەڕی ڕێزەوە لە خوارەوە دەیخەینە بەرچاوی بەڕێزتان.

هێزەکانی ئینگلیس لەگەڵ عەشایەری کەلور وگۆراندا دژی عێلی سەنجاوی یەکدەست بوونە و لەناکادا بە تۆپخانە وفڕۆکەوە هێرشیان بردوەتە سەریان وچوار سەد کەس کوژراوە ومەبلەغی دەکرور توومان زیانیان لێخستوون. چەندسەد نەفەر ژن وچەند سەد هەزار وڵاخ وئاژەڵ ومەڕ وبزن لە ترسی بۆمبارانی فڕۆکە لە کاتی هەڵهاتندا کەوتوونەتە ڕووبارەوە وخنکاون.

سەردار ناسر سەرۆکی عێلی سەنجاوی بۆ شکایەت ڕۆیشتوەتە کونسوڵییەتی بەرزترین حەزرەت پاشای ئینگلیس لە کرماشان بەلام لێپرسراوانی ئینگلیس خەیاڵیان وایە ئامارە پێکراو بۆ بەغدا ڕەوانە بکەن، بە دوستار ڕادەگەیەنین بەپەلە کاربەدەستانی بەرزترین حەزرەت پاشای ئینگلستان لەم ڕووداوانەی کە باسکرا ئاگادار بفەرموون وئیعتیرازمانیان پێی ڕابگەیەنن، وداخوازی بەرەلاکردنی سەردار ناسر وجەخت سەبارەت بە قەرەبوویان دەکەینەوە. ووردەکاری ئەم ڕووداوە لە ئایندەدا بە عەرزتان ڕادەگەیەنین.

جگە لەمانە بە دوستار فەرمان دراوە کە درێژایی ئەم ڕوواوە باسکراوەی سەرەوە کە یەکێکی تر لەو کردەوانەیە کە بێلایەنی دەشکێنێ بیخاتە بەرچاو دوستدار لێپرسراوە کە بە دڵنیاییەوە پێتان ڕاگەیەنی کە بەتەواوی لەم شێوە

کردەوانە دوور بکەونەوە چونکە هەم دەبێتە هۆی لەنێوچوونی گیان ومالی وهەم هۆی دژایەتی وجیاوازی لەنێوان هەردوو دەولەتەکەدا بە بار دەهێنێت. سەرەنجام دەولەتی دوستار فەرمان دەدا کە هەرچی زووتر خاکی ئێران لە لەشکری ئینگلیس چۆلبکرێت.

نامەی بالیۆزخانەی ئینگلیس لە تاران، لە وەلامی نامەی وەزارەتی دەرەوە دا. ١٠ شەعبان ١٣٣٦ ڕێکەوتی ٢١ مەی ١٩١٨.

لە وەلامی نامەی ئەم دواییەی دەولەتی عەلیەی ئێراندا ڕایدەگەیەنین کە دوای لێکۆلینەوەی تایبەت بۆ بالیۆزخانەی بەرزترین حەزرەت پاشای ئینگلستان ئاشکرابوو کە لەلایەن ئەلمانەکانەوە بەسەردار ناسر ودوو برای ئامازە پێکراو زێڕ وچەك دراوە وئەم ناوبراوانە دەستپێچوفەسادی ئەلمانەکان بوونە، ئەم کەسانە ناویان براوە تایفەکەیان ناچار دەکرد کە بە سیاسەتی ئەلمانەکان کۆمەك بکەن، بەلکو نفوز ودەسەلاتی خۆیان تا لە توناناندا بووە بە کارهێناوە کە تایفەکانی تر دژی ئینگلیس هانبدەن.
یەکەم سەردار ناسر هاتە کونسولییەت بە نووسینی قبولی کرد کە عەلی ئەکبەر خانیش بهێنێت و بەپێی بیروڕای کونسول ڕەفتار بکات و یەکێ لە براکانی بۆ بەغدا ڕەوانە بکرێت بۆ ئەوەی عەلی ئەکبەرخان نەهات سەردار ناسر لەجیاتی ئەودا بۆ بەغدا نێردرا ئەمە تەرتیبێکە دراوە بۆ بەرقەراری ئاشتی وسولحی ناوچەی تایفەنشینەکان و قازانج وسوودەکەی بۆ دەولەتی ئێران دەگەڕێتەوە چونکە کە سەرکردەکانی پێشووی سەنجاوی ماوەیەکە لە دانی باج ملپێچی دەکەن و دەستدرێژی دەکەنە سەر مولکدارانی میری، بەهەر حال لەمەودوا عێلی سەنجاوی نابێتە دەستپێچی فەسادی ئەلمانەکان ونابێتە هۆی پێشبردنی تەماحو وبەرزەفڕەکانی عەلی ئەکبەرخان کە بەپێی هەوالێ کە بە بالیۆزخانە گەیشتووە پیاوماقولانی کرماشان وسەرکردەکانی عێلەکان وکوێخاکانی سەنجاوی تەلوگرافیان بۆ دەولەتی عەلییە کردووە کە سەرکردەکانی پێشووی سەنجاوی نەگەڕێنەوە ناوچەکە. کونسولی پایەبەرزترین حەزرەت پاشای ئینگلیس دانیشتووی کرماشان هەموو کارێك بۆ ئاسودەیی عێلی سەنجاوی دەڕەخسێنێ کە بەشێوەیەکی ئازاد لە ناوچەکانی خۆیاندا نیشتەجێ بن.

وەزیر موختاری ئینگلیس

وەرگێـڕدراوی مـۆرکراوی نامـەی وەزیـری دەرەوەی دەوڵـەتی ئینگلـیس لـە وەڵامی وەزیر موختاری ئێراندا ژمارە ٣٤/ ٩٢٤٢.

سەبارەت بە یاداشتێکی دوستار بۆ ئەو جەنابـە لەمێـژووی ٢١ی ئـەم مانگـەدا لـەبارەی کردەوەیـەك کـە لـەم دواییـەدا دژی سـەنجاویەکان کـراوە بـەڕێزەوە ئاگادارتان دەکەین ئێستاکە تـەلوگرافیّ لـە وەزیـر موختـاری دەوڵـەتی بـەرزترین حەزرەت پاشای ئینگلیس– دانیشتووی تاران گەیشتووە باسی ئـەوە دەکـات ئـەو کردەوەی کە کراوە بەرتەکێکی ئاسایی کردەوەکانی دوژمـن بـووە و لێپرسـراوانی وەك سلێمان میرزا کە یەکێکە لە بەکرێگیراوە چالاکەکانی ئەڵمان لەنێو عەشیرەتی ناوبراودا بە هاندان ودنە وپروپاگەنـدەوە خـەریکن، سـەرۆکی ئـەم عێلـە وهـەردوو براکـەی ناسـر و عـەلی ئەکبـەر لـە ئەڵمانـەکان پـارە وچـەکیان وەرگرتـووە و ناوچـەکەیان کردوەتـە مەرکـەزی دەسیـسەی دوژمنـەکانمان، سـەبارەت بـە عەشیرەتەکانی تر زۆربەی دانیشتوانی ئەیالەتەکە ئەم کردەوەیان بەچـاك هاتۆتـە بەرچاو ولەوناوچانەدا سولْح وئاشتی بەرقەراربووە.

دەوڵەتی پایەبەرزترین حەزرەت لە کوژرانی خەڵکی بێتاوان لـە ئـەنجامی ئـەم کردەوەدا بەداخە بەڵام دوستار بەڕێزەوە ڕایدەگەیەنێت کە دەوڵەتی ئێران بەهۆی مەنع نەکردنی دنە و دەسیسەکانی دوژمنـەکانی دەوڵـەتی ئینگلیسەوە، دەوڵـەتی پایەبەزترین حەزرەتی پاشایی خۆی بـە دەوڵـەتی بـەرپرس دەزانـیّ کـە پێویـستە ئەم کردەوانە ئەنجام بدات وبیگرێتە ئەستۆی خۆی.

جیمس بالفور

یاداشتی وەزارەتی دەرەوەی ئێران بۆ باڵیۆزخانەی ئینگلـیس لـە تـاران لـە مێژووی ٢١ شەعبان ١٣٣٦ ژمارە ٤٨٠٨.

وەزارەتی کاروباری دەرەوەی دەوڵەتی عەلیەی ئێران کە لە پـەیڕەوی نامـەی غورەی شەعبانی ١٣٣٦ ژمارە ٤٥٤٦/٤٠٧ وەزیری کاروبـاری دەرەوەدا سـەبارەت بە ڕووداوی دڵتەزێنی کرماشان ئاگاداربووە کـە لـە سـیەمی ئـەم مانگـەدا سـەردار ناسر بەرەو بەغدا براوە، زمنی ئیعتیراز ولاریمان لەم کردەوە ناڕەوایە کە لە خاکی بێلایـەنی ئێرانـدا ڕوویـداوە ڕەنگدانـەوەی خـراوی ئـەم کردەوانـە بـەو باڵیۆزخانـە

بـەڕێزە ڕادەگەیـەنین، هـەروەها گەڕاندنـەوەی بەپەلـەی سـەردار ناسـری ئامـاژە پێکراو داخوازی دەکەین، چـونکە کۆسـپ لـەم کـارەدا دروسـتکردن دەبێتـە هـۆی ڕووداوی نـاخۆش دروسـت کـردن وەکـو سـەرەتاکەی سـەری هەڵـداوە و هاتوەتـە پێشەوە وبەچاو دەبینرێت. بێگومان ئەنجامەکەی ململانـێ وخوێنڕێـژی ونالـەباری لـە دەڤـەری ڕۆژئـاوای ئێرانـدا لێدەکەوێتـەوە وبەرپرسـیاریەتیەکەی دەکەوێتـە ئەستۆی سەربازەکانی دەوڵەتی بـەرزترین حـەزرەتی پادشـایی ئینگلستانەوە کـە بەهۆی کاروکردەوەی خۆتان ئـەم جـۆرە ڕووداوانـە و زیانانـە دەهێننـە پێشەوە. وەزارەتـی کاروبـاری دەرەوە ئومێدەوارە باڵیۆزخانـەی بـەڕێز هـەوڵێکی کاریگـەر وبەپەلە لەم بوارەدا بەکار بێنێت، ئەنجامەکە هەرچی زووتر ڕاگەیەنێت.

یاداشتی وەزارەتـی دەرەوەی ئێـران بـۆ باڵیۆزخانـەی ئینگلـیس لـە تـاران، مێژووی ١٣ ڕەمەزان ١٣٣٦ ژمارە ٤٧٦٥/٥٠٣.

وەزارەتی کاروبـاری دەرەوەی دەوڵـەتی عەلییـەی ئێران گەیشتنی یاداشـتی مێـژووی دەهـەمی شـەعبان/ ٢١ مـەی ١٩١٨ باڵیۆزخانـەی فەخیمـەی ئینگلـستان سەبارەت بە بەڵگەکانی بەدواداچوون وسـەرکوتی عێلـی سـەنجاوی پیشان دەدا و بەڕێزەوە لە وەڵامی ئـەو باڵیۆزخانـە فەخیمـەدا ئاگـادار دەکـات کـە نـاتوانێ بـەو بەڵگانە ڕازی بێت چـونکە نـەدانی بـاج یـان دەسـتدرێژی بەسـەر موڵـك ودەوڵـەتی عەلییە یان کردەوەیەکی تر کە دەدرێتە پاڵیان ڕاستیەکەی ڕوون نیـە، هـیچ یـەك لـەم بەڵگانـە نابێتـە دەستپێـچێك بـۆ لەشکرکێـشی ڕاسـتەوخۆی کاربەدەسـتانی بەرزترین حەزرەت پادشای ئینگلستان کـە بـە ئاشکرا بەپێـچەوانەی سـەربەخۆیی وبێلایەنی ئەو دەوڵەتەیە، بەڵکو ئەم جۆرە کردەوانە بەپێی بناغە وئوسـوڵی یاسـا وڕاو ڕەوشتی دەوڵەتی ململانێکەرەکان بـەدەرە، سـەرلەنوێ نـەزەرتان سـەبارەت بە دەست تێوەردانی نیزامی ولەشکری لەم مەملەکەتەدا و بەردەوام دانی شـەڕ لـە خـاکی ئێرانـدا ڕادەکێـشین، لەبەرئەمـە کاربەدەسـتانی دەوڵـەتی ئێـران داخـوازی دەکەن کە ئەم ڕەوشت وکردەوانە لەلایـەن کاربەدەسـتانی دەوڵـەتی ئینگلیـسەوە وەلاوەبنرێت، تکامان وایە سـەردار ناسـر هەرچـی زووتـر لـەدیلی بـەرەڵا بفـەرمن. وەزیری کاروباری دەرەوە سەبارەت بە زیانێ لە گیان وماڵیان کەوتووە قەرەبووی

ئەو زیانانە لەم ماوەیەدا کە زۆربەی ولایەتەکانی لەلایەن کاربەدەستانی لەشکری ولێپرسراوانی ئەو دەوڵەتە تووشی زیانی گیانی ومالّی بوونە داخوازە، سەبارەت بەمانە لەدواییدا بۆ جەنابی وەزیر موختاری ئینگلیس نوسراو دەنێرین.

تولوگرافی وەزارەتی دەرەوەی ئێران بۆ بەڕێوەبەرایەتی حکومەتی کرماشان سەبارەت بە کێشانەی زیانێك کە تووشی عێلی سەنجاوی لە مێژووی غرەی شەعبانی ١٣٣٦ ژمارە ٤٠١.

سەبارەت بە مەوزوعی هێرشی لەشکرەکانی ئینگلیس لەگەڵ عەشایەری کەلور وگۆران بۆ سەر سەنجاوی نامەیەکی ناڕەزایی بۆ بالّیۆزخانەی بەڕێزتان نووسراوە. و داخوازی قەرەبووی زیانی گیانی ومالّی سەنجاوی بەرەلاکردنی سەردار ناسر و گەڕانەوەی لەشکری ئینگلیس و چۆلکردنی خاکی ئێران کراوە، پێویستە ووردەکاری وچۆنیەتی ڕووداوەکە بەدرێژی لە ڕاپۆرتێکدا بنێردرێت. ژمارەی کوژراوەکان وزامارەکان ودارایی وسامانە تالانکراوەکان بە ئەوپەڕی ڕاشکاوییەوە وبە ووردەکاری وبەڕاستی بنوسرێت وبنێردرێت کە خوێن بەهای کوژراوەکان وزامدارەکان زیان لێکەوتوان دەست نیشان بکرێت، چ مەبلەغێك پێویستە داخوازی بکرێت تێیدا ڕوون وئاشکرا بکرێت.

ئیعتیلا ئەلمەمالیك

ڕاپۆرتی بەرپرسی کرماشان لە وەلامی تەلوگرافی ژمارە ٤٠٨ لە مێژووی ١٩ شەعبانی ١٣٣٦ دا.

بۆ مەقامی بەرزی وەزارەتی کاروباری دەرەوە. لە وەلامی تەلوگرافی ژمارە ٤٠٨ سەبارەت بە لێکۆڵینەوە لە هۆی لەشکرکێشی ئینگلیس بۆ سەر عێلی سەنجاوی ودەست نیشانکردنی کوژراوەکان وکۆی زیانی مالّی داراییان عەرزتان دەکەین هۆی دژایەتی ئینگلیس دەگەڕێتەوە بۆ لایەنگیری سەرکردەکانی سەنجاوی لە سیاسەت وبیرۆکەی ئەلمانەکان وبەپێچەوانە جولانەوەی سەرکردەکانی سەنجاوی و گوێنەدانیان بە فەرمانی ئینگلیسەکان و تێکدانی کاروبار ونەخشەکانیان و نەکەوتنە شوێنی سەرکردەکانی عەشایرەکانی تر وئەم

مەسئەلەیە لە کاتی جێگیربوونی سلێمان میرزا لەنێو ئەو عێلەدا توندتر بوو، دوای دیلیی ئاماژەپێکراو لەلایەکەوە، سەنجاوییەکان ئەم ڕووداوەی دیلیی سلێمان میرزایان بۆ خۆیان بە نەنگ وڕسوایی دەزانی ولەلایەکی ترەوە ئەگەر تۆزە ئومێدەوارێك بۆ ئینگلیسەکان سەبارەت بە ڕاکێشان ودڵدانەوەی سەرکردەکانی سەنجاوی کە لە ئارادبوو، لەبەین چوو. هەوڵدان بۆ سەرنگوونی وتێداچوون وپێشێلکردنی سەنجاوی دەستی پێکرد، سەرکردەکانی عەشایر وەك ئەمیر ئەعزەم و ئەمیر موعەزەمی کەلور سەردار ڕەشیدی کوردستانی وسەرکردەکانی گۆران لە پێشەوەبوونو ناوداریو سەرکەوتنو ناوبانگی عێلی سەنجاوی ناڕەحەت بوون، دەستپێچێکی گونجاو کەوتبووە دەستمان لەگەڵ ئینگلیسەکاندا دەست تێکەڵاو بکەن، لەڕاپۆرتەکانی پێشوودا عەرز کرا. بە هێزی سەربازی و ساز وبەرگەوە کاتی کە عێلی سەنجاوی لە دەشتی حردا نیشتەجێبوون لەناکادا هێرشیان هێنایە سەریان، دوای چەند ڕۆژێك شەڕ وبەرگری بەشکست و کوژران و تالانی عێلی سەنجاوی هاتە ئەنجام.

کوژراوەکانیان مەعلوم نیە وهەتا سەنجاوییەکانیش نەیانتوانیوە تا ئەمڕۆ گومبووەکان بەشێوەیەکی ڕاست تۆمار بکەن، چونکە لەلایەکەوە خەڵك دوچاری لافاوی ڕووبارەکە ولەلایەکی ترەوە ببوونە ئامانجی گوللە وبۆمبای فڕۆکەکانی دوژمن، لەوە دەچێت ئەو ژمارەی کە سەنجاوییەکان خۆیان باسی دەکەن لە حەقیقەتەوە دوور نەبێت. ئەو شتەی مەعلوم بووە جگە لەو کەسانەی کە بوونەتە بەرگولەوە زۆربەی خنکاوەکان ژنان ومناڵان بوونە کە توانای تێپەڕبوون بۆ ئەوبەری ڕووبارەکە لە وزەیاندا نەبووە. بۆیە وای بۆ دەچین خنکاو وکوژراو لە چوار سەد کەس زۆرتر بووە.

سەبارەت بە دەست نیشانکردنی زیانی یەکلایی ئەم بەشەیش دژوار وپێچیدەیە چونکە ئاسەوارێك لەبەرچاودا نیە، تەنها خەڵکێك نەبێت کە بێ ماڵ وژیان لە دەشتەکاندا وێڵان وئاوارە وسەرگەردانن وژمارەی زیانێك کە لە خوارەوە بە عەرزتان دەگات بە بیروباوەڕی بەندە وورترین ژمارەیەکە یەتە بەرچاو ولەمە وورترتر ناتوانرێ دەست نیشان بکرێت.

عێلی سەنجاوی سەرجەم نزیکەی پێنج هەزار خانەوار وبنەماڵەیەك دەبن. لەم ژمارەیە تەنها تەنها دوو سەد سێ سەد بنەماڵەیەك، کە لەپێشدا چوونەتە پەنای عەشیرەتەکانی تر، ڕزگار بوونە ئەوەی ماوەتەوە بەشێوەیەك تالانکراون کە دەتوانین بڵێین شتێکیان بۆ نەماوەتەوە، هەرکات کێشانەی زیانەکانیان لەم بارەوە بەراوورد بکەین ئەنجامی خوارەوەمان بەرچاو دەکەوێ:

چوار هەزار وپێنج سەد دەواری ڕەش، هەر دەوارێك قیمەتەکەی شەست توومانە، کە سەرجەم دەکاتە ٢٧٠٠٠٠ توومان.

بۆ بارکردن وگوێزانەوەی هەر دەوارێك و شتومەکی ماڵێك یانزە گاو وڵاخی پێویستە. هەر سەرێك لەمانە قیمەتەکەی پانزە توومانە، سەرجەم دەکاتە ١٠١٢٥٠٠ توومان.

هەر بنەماڵەیەك پێویستییان بە دووسەر قاتر یان ماینە، قیمەتی هەر سەرێك پەنجا توومانە، سەرجەم دەکاتە ٤٥٠٠٠٠ توومان.

چونکە بەپێی داب ونەریتی عەشیرەتی لە هەر گەلەڕان وئاژەڵێك لە ساڵێکدا یەك سەر پەز بەناوی سەرگەلە پێش کەش بەسەرۆك عێل دەکرێت، بەپێی لێکۆڵینەوە لەم ساڵەدا سەرجەم هەشت سەد وبیست سەر مەڕ بەم شێوەیە دەدرێتە سەرۆکی تایفەی سەنجاوی و هەرکاتێ هەر گەلەیەك بەشێوەیەکی مەیانە بە پێنج سەد سەر بژمێرین سەرجەم پەزە تالانکراوەکان بە چوار سەد ودە هەزار سەر مەڕ دەگات و ئەگەر هەر سەری پێنج توومان بژمێرین قیمەتەکەیان دەگاتە ٢٠٥٠٠٠٠ توومان.

شتومەك وپێویستیەکانی هەر ماڵێك بەشێوەیەکی مەیانە (١٥٠) توومانە کە سەرجەم دەکاتە ٦٧٥٠٠٠ تومان کۆی هەموو دەکاتە ٤,٤٥٧,٥٠٠ تومان.

ئەم ژمارە ناوبراوانە کە لەسەرەوەیە تاڕادەیەك لەگەڵ لێکۆڵینەوە وپشکنینێ کە لە تواناداب‌ێ لە سەرچاوە جۆراو جۆرەکانەوە بەدەست هێنراوە و نووسراوە بۆتان، بەڵام ئەگەر بڕیاری سەرچاوەکە لە سەر بناغەی ژمارەیێ کە سەنجاویەکان دەیدەنە دەستەوە بکەینە پێوەر کێشانە وژمارەکە یەکجار لەمە زیاتر تێدەپەڕێت.

مۆری بەڕێوەبەری حکومەتی

ئەیالەتی کرماشان

لـەو ڕۆژانـەدا بەخـشنامەیەك لەلایـەن كۆلۆنێـل كنیـۆن كونـسوڵی دەوڵـەتی ئینگلیس لە كرماشان بڵاكرایەوەكە دەقەكەی لە ژمارەی ڕۆژی سێ شەمەی سێی شـەعبانی ١٣٣٦/ ٢٤ ئۆردیبهـشتی ١٢٩٧/ ١٤ مـەی ١٩١٨ بەرچـاو دەكـەوێ كـە پیشاندەدرێ ڕۆحی دەستدرێژكەرانە وگوێنەدانیان بە مافی مرۆڤە. چونكە بناغەی سیاســەتی ئینگلــیس لەســەر دامەزرانــدنی ئەمنیــەت وئــارامی و ئاســایش وبڵاوكردنـەوەی دادگـەری دانـراوە، بـۆ بەرژەوەنـدی گـشتی هـەردوو دەوڵـەتی ئینگلیس وئێران وغەیرە هاتووە نێو خاكی ئێرانەوە و لەگەڵ ئێرانیەكاندا بەوپەڕی مرۆڤایەتییەوە ڕەفتاردەكات لە ئاست ئـەم ڕەفتـارە چاكە وكردەوە پەسـەندەی ئـەم دەوڵەتـە مەزنـەی ئینگلیـسە لـە فـەرمانڕەوایانی بـەڕێزی گـەورە وبـچووك و پیاوماقوڵان و عەشایر، بەڵكو لە فەرد فەردی خەڵكی ئێـران بەگشتی چاوەڕوانین كە لەگەڵ لەشكرەكەماندا دۆستانە ڕەفتار بكەن و دژایەتی نەكەن، چونكە لە هـەر چـین وتایفەیـەك دژایـەتی ببینرێـت بێگومـان لەشـكری بـەتوانای ئینگلـیس لـە سەركوتكردن وقەنارە دانیان بەپێی بنەما و یاسای لەشكریی درێغی ناكات.

كۆلۆنێل كنیۆن
كونسوڵی دەوڵەتی مەزنی ئینگلیس

دەربەدەری و ئاواربوون لە كێوەكاندا

من وسالار زەفەر لە قەڵاكەی مروەت خانی مامەمان كە تەنها قەڵایەك بوو كـە لە شـەڕی ڕوسـەكاندا بەسـاغی مـابووەوە، نیشتەجێبووین. دوای دیلیـی سـەردار ناسر وبردنی بـۆ بەغـدا بۆمـان موسـەلەم بـوو كـە ئینگلیـسەكان لـە هـەردووكمان دەست هەڵناگرن، چاوەڕوان بـووین كـە لـە كوێـوە دەنـگ بـەرز دەبێتـەوە. زۆری پێنەچوو كە ئینگلیسەكان دوو كەسیان ناردە لای سـەردار ڕەشـید وسـەرۆكەكانی جوانڕۆ وهـەورامان، لـەماوەی چـەند ڕۆژێكدا بـە هەڵـسوڕاندنی سـەردار ڕەشـیدی ئەردەڵان جەمعیـەتێ سـوارە وپیـادەی جـوانڕۆ و هـەورامانی لهـۆن و كەمانگـەر و سورسوری و كەشكی وشێخ سمایلی كە نزیكەی هەزار وپێنج سەد كەسێك دەبوون

له ڕەوانسەردا کۆبوونەوە. ولەوێوەیش حەرەکەتیان کرد وله گوندی خورەم ئاوادا (خوڕەم ئاوا)دا کە یەك فەرسەخ ونیو لە ئێمەوە دووربوو ئۆردوویان دامەزراند.

چونکە ئەوانەمان لەپێشدا دەناسی دەمانزانی گەر هێزی ئێمە لەمەیش کەمتر بێت جورئەت و دڵی هێرشکردنیان لە خۆیاندا نەدەبینی. حەوت هەشت ڕۆژ ئەو ئۆردووە بێکار مایەوە و ئێمەش گوێمان پێیان نەدا. ئینگلیسەکان کە زانیان ئۆردووی کوردستان کارێك ناباتە پێشەوە وهیچی پێناکرێت لە هەموو لایەکەوە بۆ سەرۆکەکانی عەشایەری کرماشان نامەیان نووسی وئەوانیان بۆ لەشکر ناردنە سەر سەنجاوییەکان هاندا. دوای چەند ڕۆژێك لە شارەوە هەواڵمان پێگەیی کە لەشکری کەلور گەیشتوەتە هارون ئاوا و مایدەشت وجەمعیەتی گۆران وکولیاییش بە ڕێگاوەن وبەم زووانە دەگەن.

لە حەقیقەتدا جێی سەرسوڕمانە ئەم کۆبوونەوە عەشایەرییە بۆچییە؟ ئێمە لەگەڵ کەلور وگۆران و کولیاییدا تادوێنێ دۆست و هاوپەیمان بووین، چیمان لێیان کردووە کە ئێستاکە بە خواستی دەوڵەتێکی بێگانە، کە بڕیاری کوشتن ونابوودی ئێمە یان داوە، عێلجاریی و لەشکرکێشیمان لێدەکەن. دەوڵەتێك بە پێچەوانەی مافی مرۆڤو بێ ئەوەی دوژمنێ لە خاکی ئێراندا لە بەرامبەری خۆیدا ببینێ لەشکری هێناوەتە خاکی ئێمەوە و بەزۆر و ستەم فەرمانڕەوایی دەکات، ئایا دەمارگیری نیشتمانی وموسوڵمانی و میللی وهەتا هەستی مرۆڤایەتی بەتەواوی لەنێو چووە؟

من وسالار زەفەر وسالار موقتەدر بەرژەوەندی خۆمان وئاسایشی خەڵکی تالانکراوەکەمان لەچۆڵکردن وجێهێڵانی خاکی سەنجاویدا بینی. دوانزە هەزار سەر مەڕ کە هی منوسەردار ناسر بوو کە شوانەکانمان پێش ڕووداوی دەشتی حور لەگەڵ کۆچی سالار زەفەردا لە ڕووبارەکە پەڕاندبوویانەوە و لە تالان ڕزگاریان کردبوو، لەنێوان کوێخا تالانکراوەکاندا دابەشمان کرد، نزیکەی چوار سەد قاتریش بۆمان مابووەوە دووسەدیانمان هەر بەم شێوەیە دا بە خەڵکەکە پێشکەشمان کرد لە ماڵو سامانی سالار زەفەر وسالار موقتەدر نزیکەی پەنجا بار ئازووقە وشتومەك بەمەبەستی سووك کردنەوەیان سەد بارمان جیاکردەوە وئینجا لە خزمەتکارە تایبەتیەکانمان و کوێخازادەکانی سەنجاوی ئەو کەسانەی بێ هاوسەر بوون یان

دەیانتوانی ژنومناڵەکانی بداتە دەستی باوك وبراکانیەوە داخوازیمان کرد لەگەڵمان بن. سێ سەد کەسێ ئامادەیی خۆیان نیشاندا، سەد کەس کە ژیانیان ئاسایی نەبوو لێیان خۆشبووین وبەدوو سەد سوارەوە بەشەو لە قەڵای خدا مروەت خان بەرەو گوندی نیلاوەرە سەرەتای دەرەی بەنی گەز گوێزامانەوە. لە ژنەکان تەنها غەزال ئەلسەلتەنەی هاوسەری سالار زەفەر لەگەڵماندا بوو. هەر شەوی یەکەم پەنجا کەس لەودووسەد سوارە هەڵهاتن. ڕۆژی دووەم بە سەد وپەنجا سوارەوە ڕۆیشتینە کێوی بەنی گەزکە ئێلاخی سەرکردەکانی سەنجاوییە و دوو شەوێك لەوێدا ماینەوە، ولەیراوە دەربەدەری وئاوارەییمان لە کێوەکاندا دەستی پێکرد.

لەنێو سەرۆکەکانی تایفەکاندا بارام بەگی سەردار ئەکرەم سەرۆکی عێلی وەلەدبەگی تا ئەو کاتە هاتوچۆی دۆستانەی لەگەڵماندا نەبڕیبوو، ئەو لەگەڵ سێ براکەیدا نەوەی پوری ئێمە دەژمێردران، هەر بەم بۆنەوە بە باوکم وئێمە خاڵۆیان دەووت. جگە لەمانە سێسەد بنەماڵە وخانەواری سەنجاوی بەتایبەت تایفەی ئەرکەوازی بە لاوە ئازا ودلێرەکانیانەوە لە نزیکیاندا دەژیان. لەبەر ئەمە بڕیارماندا بەرەو تایفەی وەلەدبەگی، کە هێشتانە لە شوێنە گەرمیانەکاندا بوون بڕۆین.

هەر کە لە سەنجاوی دەرچووین سەردار ڕەشید بە لەشکرەکەیەوە هاتە قەڵای خدا مرووەت خان ولەداواییدا هاتە نیلاوەرە، هەواڵی دەرچوونمانی بە ئینگلیسەکان ڕاگەیاند، لەشکرەکەیان بەشێوەیەکی کاتی بڵاوەیان لێکرد- بەرەو ماڵی سەردار ئەکرەم کەوتینەڕێ، شەو لەدەشتی حردا ماینەوە، ئەو دەشتەی کە مانگێك لەمەوبەر جێی کوشتاری سەنجاویەکان بوو. کەمێك قارچی کێویمان کۆکردەوە، لە تایفەی باوەجانی ئەمیر ئەلعەشایریش هەندێ دۆی هێنا، لەگەڵ ئاردێکدا کە پێمان بوو، هەویرێکمان دروستکرد وبەسەربەردێکەوە بەئاگر سوورمان کردەوە کە لەگەڵ قارچ ودۆکەدا خواردمان.

لە دەشتی حر حەرەکەتمان کرد شەومان جارێکی تر لە شوێنێك کە دم ئەسپەریان پێدەگوت لە کێوەکەدا ماینەوە ولەوێدا شەومان بردەسەر، وڕۆژی دوایی لەوێوە بەرەو ماڵی سەردار ئەکرەم لە گوندی (ئەزگلە) لە دامێنی کێوی بەمۆدا، کەوتینەڕێ. نیو فەرسەخێ مابوو بگەین سوارێکی سەنجاوی کە کەریمی ناو بوو کوڕی کەربەلایی ڕەحیمی ئەرکەوازی خزمەتکاری تایبەتی من کە هەر لەو

سێ سەد بنەماڵەنە کە جێنیشینی وەلەدبەگی بووە، ووتی سەردار ئـەکرەم تکـای کردووە کە ئێستاکە نەڕۆینە ماڵیـان تـا خـۆی دێـت و ئـەتانبینێ، سەرمـسوڕما و بیرمکردەوە سەردار ئەکرەم لەگەڵماندا بێت یان دژمان بێت چاکترە بڕۆینە ماڵیـان چونکە سێ سەد بنەماڵەی سەنجاوی لەوێدا هەن کە سەد سـواری هەڵبـژێردراویان هەیـە، ئێمـەیش بـە سـوار وپیـادەوە نزیکـەی سـەد وپـەنجا کەسـێك دەبـین لـەو حاڵەتەدا ناتوانن دژمان بجوڵێنەوە.

بیانەوێ ونەیانـەوێ چـووینە مـاڵی سـەردار ئـەکرەم، غـەزال ئەلـسەلتەنەیش ڕۆیـشتە هـۆدەی ژنەکانـەوە بـۆ لای ڕەعنـا خـانمی دایکـی سـەردار ئـەکرەمی پورزامان. خزمەتیان کرد، نەهارێکیان هاورد خواردمـان و حەسـاینەوە. ماڵـەکانی برا ناسراوەکانی سەردار ئەکرەم کـە بریتـی بـوون لـە یـاقوب بـەگ و عـەزیز بـەگ وصـۆفی بـەگ لـە مـاڵی ئـەوەوە دووربـوون کەسـێکی نـاردە شـوێنیاندا کـە بـێن بۆبینینمان، تا خۆرئاوا خەبـەرێ نـەبوو، سـەعاتێك لەشـەو تێپـەڕیبوو بـارام بـەگ خـۆی هـات، ووتـی براکـان وەڵامیـان داوەتـەوە چـونکە چـەند خـاوەن پلەیـەکی ئینگلیس بە چەند سوارێکەوە هاتونەتە شێخان هاتنیان بەچاك نەزانی.

دوای شام خواردن بارام بەگ بە بەهانەی هاوردنی براکان سـواربوو دەرکـەوت کە درۆی کردووە، براکانی ڕۆیشتونە ماڵی شێخ وەهاب خاوەنی گوندی (ئەزگەلـە) کە لە نزیکەی سێ سەد پێی ماڵی بـارام بەگـەوە دوور بـوو، داوایـان لێـی کردبـوو بمبینێ. نیوە شەو لەخەو هـەڵیان سـاندم بینیـنم شـێخ وەهـاب کـە لـە دۆسـتانی ڕاسـتەقینەی مـن بـوو ناردبوویانـە لام کـە لـە ماڵـەکانیان دەربـچم چـونکە ئینگلیـسەکان هاتوونەتـە (شـێخان) و کەسـێکیان خـستبووە تـەکی کـە چـاودێری بکات شتێك بە پێچەوانەی فەرمانی ئەوان نەڵێت. لەگەڵ ئەمەیشدا ئـەم شـێخە بـە هێواشی تێمی گەیاند کە بارام بەگ وبراکانی درۆ دەکەن، ئینگلیسەکان نـەهاتوون وتۆیش مەڕۆ. وەڵامم دانەوە لەم کاتە درەنگـەی شـەوەدا بـەهیچ شـێوەیەك لـەیرا ناجوڵێینەوە.

پەیامهێنەرەکان کە ڕۆیشتن سالار زەفەر وسالار موقتەدر وسـوارەکانم لەخـەو هەڵساند، ڕووداوەکەم بۆیان گەڕاندەوە، فیشەك لغەکانمان بەسـت وتفەنگـەکانمان خستەسەر زانۆمان حازر وئامادە دانیشتین.

سبەی بارام بەگ خۆی هاتە لام، ووتی براکانم ناردووە کە ببینن ئەم لەشکری ئینگلیسانە بۆ هاتوون؟ تکای لێم کرد کە بەشێوەیەکی کاتی لە دیوەخانی ماڵەکەی بگوێزمەوە ئەگەر کەسێکی بێگانە هات نەمبینێ، ووتی سالار زەفەر وئەوانی تر ئەگەر لەیرابن گرفتێکی نیە، لەلای مالی خۆیدا ماڵێکیان بۆم تەرخانکرد ورێکخست. دوای ئەمە سوێندی خوارد کە ئەو ئامادەبووە گیان ومالی خۆی لەپێناوی مندا فیدا بکات، بەڵام ئەیەوێ تا دەتوانێ خۆی بپارێزێ چونکە بارودۆخەکە هەستیارە.

بەسێ وچوار خزمەتکارەوە گوێزامانەوە ئەو ماڵە تا دەوری عەسر خزمەتیان گەرم بوو، دوو سەعاتی بۆ خۆرئاوا مابوو بیستم کە جارێکی تر براکان ڕۆیشتوونەتە مالی شێخ وەهاب وسەردار ئەکرەمیش ڕۆیشتوەتە ئەوێ. لەنێو مالی بارام بەگدا ڕاپەڕینێك بۆ لایەنگیری ئێمە لەلایەن خانمەکانەوە پێکهاتبوو، ژنان تانە وتەشەری ناپیاوییان لە پیاوەکان دابوو و بەهۆی خزمەتکارەکانەوە ئێمەیان لە دەسیسەی براکان ئاگادار دەکرد وڕایان دەگەیاند کە ئاگاداری خۆمان بین.

هەواڵیان هێنا کەبراکانی بارام بەگ ڕۆیشتوونەتە مالی شێخ موحەمەدی شاکەل لە شێخ وسۆفیەکانی ئەو ناوچەیە، ئەویان ناردبووە لای ئینگلیسەکان بەهۆی پەیوەندییەکی ئەوەوە کە لەگەڵ ئینگلیسەکاندا هەبووی بۆئەوەی پولو پارەیەکی فراوان لە ئینگلیسەکان بۆ بارام بەگ وەربگرێت. ئەوانیش بەڵێن دەدەن یان من بکوژن ویان بمگرن وبمدەنە دەستەوە. ئێمەیش ناردمان سوارەکانی سێ سەد خانەوارە سەنجاویەکانیان ئاگادار کرد وفەرمانماندا کە ئوڵاخەکانیان لە لەوەڕگاوە بهێننەوە. خەڵکی تایفەکە بەپەلە ئامادەبوون ودەورمانیان گرت.

ووتمان قاترەکان بار بکەن، کاتێ کە دەمانویست سواربین بارام بەگ ویەعقوب بەگ وعەبدولا بەگی کوڕی ڕۆستەم بەگ شێخ جەمیل وشێخ وەهاب بە چەند سوارێکەوە هاتن، بارام بەگ ووتی هەندێ مەوزوع هەیە پێویستە بە نهێنی وبە تەنهایی بگوترێت، لەم کاتەدا نزیکەی دوو سەد سێ سەد چەکدار وبێچەکی وەلەدبەگیەکان لە دەورماندا بوون. ئێمەیش فیشەکمان خسبووە لولەی تفەنگەکانمانەوە، چاودێری جوڵانەوەیانمان دەکرد. من و سالار زەفەر

وسالارموقتەدر لە ئەوانەوە نزیکەی پەنجا پێیەك دوور بووینەوە و دانیشتین. بارام ووتی تا ئێستا لەنێوان براکاندا جیاوازی بۆچوون بووە، بەڵام ئێستاکە هەموومان یەك دڵ ویەك زمان ئامادەی هاوڕێیەتیتانین، دەمانەوێ دانیشین وبیروڕا بگۆڕینەوە کە چی بکەین. ناردیان قورئانێکیان هێنا. یەکەم کەس بارام بەگ سەردار ئەکرەم سەرۆکی وەلەدبەگییەکان سوێندی خوارد کە بەوپەڕی ڕاستییەوە تا دوا تنۆکی خوێنی ومالْ وسامان وناموسی خۆی وعەشیرەتەکەی لەگەڵ ئێمەدا بێت. دوای ئەو یەعقوب بەگ و عەبدوڵا بەگیش هەر ئەو سوێندەیان خوارد. شێخ جەمیل سوێندی خوارد تا ئەو کاتەی بارام بەگ دۆستی ئێمە بێت ئەویش بە دۆستی دەمێنێتەوە. دوایی بارام لەلایەن عەزیز بەگ وسۆفی بەگ وبراکانی تریەوە کە لەوێ نەبوون سوێندی خوارد، من وسالار زەفەر وسالار موقتەدریش سەبارەت بە دۆستییان و بەردەوامی ئەو دۆستییە سوێندمان خوارد.

لەدوای ئەم سوێند خواردنە لە ئەنجامی گۆڕینەوەی بیرو تەگبیردا بڕیارماندا سالار زەفەر بنێرینە ماڵی قەنبەر سوڵتانی قەڵخانی و لەلایەن بارام بەگەوە سۆفی بەگ یان عەزیز بەگ لەگەڵیدا بچن، منیش لای خۆمەوە کەسێکم ناردە لای (ڕەشید ئەلسەلتەنە وسەفەروخان) کە ئەوانیش هاوکاری وهاوڕێیەتیمان بکەن، وهەروایش بڕیاردرا کە ئێمە چەند ڕۆژێك لە ماڵی سەردار ئەکرەم دەربچین وئەوانیش دوای ئێمە تەقە بکەن و وابیدەنە بەرچاو کە بەزۆر دەرمانیان کردووە. بارام بەگ ووتی لە یەکێ لە گوندەکانی مندا لە باخی سەعیدخان نیشتەجێ ببن، کە هەموو ڕۆژێ: بۆ تۆ وئەو کەسانەی لە خزمەتتدان خاروبار و ئازووقە دەنێرم وپاشماوەی سوارەکان لەنێوان عێلی خۆتان وعێلی ئێمەدا بڵابکەرەوە هەتا هەواڵێك لە سالار زەفەرەوە دەگات، ئێمەیش لەگەڵ ئێوە کۆچ دەکەین ودەڕۆینە کێوی دالەهۆ، ووتم خەیر بڵاوکردنەوەی سوارەکانم لە بەرژەوەندیدا نیە، من لەگەڵ سوارەکانمدا هەر شەوێك لە جێگایەکدا دەمێنینەوە، تۆیش خەرج وسەرفمان دابین بکە. بەم شێوەیە ڕێککەوتین ئەو قاترانەی کە باری شتومەکی پێویستی بەسەرەوە بوو لای خۆمان گلماندەوە، پاشماوەی تریان بە ئەمانەت سپاردمانە سەردار ئەکرەم.

هەر كە لەئەوان دڵنیابووم غەزال ئەلسەلتەنەی هاوسەری سالار زەفەریش بێ ڕەزامەندی خۆی لای دایكی بارام بەگ خوشكەزای دایكم جێمانهێڵا و كەوتینەڕێ، كەمێ دووركەوتینەوە سالار زەفەریش بیست سوار لە خزمەتكارەكانی هەڵگرت وبەرەو ماڵێ قەنبەر سوڵتانی قەڵخانی ڕۆیشت.

ئەو شەوە لە شوێنێكدا كە بە (دم ئەسپەر) بەناوبانگە بردمانە سەر. شەوی دوایی لە پشتی (تەنگەی ئاودالآن) ماینەوە. لە هەموو سامانی من گڵیمێ كە لەتالآن ڕزگاری بووبوو لە گەڵ خۆماندا بردمان، بە بەند وگرێ فەرشێكمان ڕێكخست ودامانخست و لەدرەختەكانی جەنگەڵ كۆڵەكەمان دروستكردبوو وبەگەڵای دار بانماندا وبووە جێگای سێوەری ڕۆژانەمان. چی شەو وچی ڕۆژ لە دەوروبەری خۆماندا پاسەوانیمان دەدا، هەر ئەو ڕۆژە لە پشتی عەودالآندا پاسەوانەكان یەك كەڵە كێوی ویەك گا كێوی ویەك مەڕە كێویان ڕاو كرد. چونكە ئەو ڕۆژە هێشتانە لەلایەن تایفەی خۆمان یان بارام بەگەوە نان وئازووقەیەكمان پێنەگەیشتبوو، نێچیرەكانمان كردە كەباب ولەنێو خۆماندا دابەشمان كرد.

دوای نێوەڕۆ هەواڵیان هێنا كە خەڵكێك لەڕێی (پلە پەری)یەوە بەرەو ئێمە دێن، بە دووربین لێمان ئاشكرابوو بیست سوارێك دەبوون. ئەوی تریان كۆچباری تایفەیەكن ئاشكرابوو دوای حەرەكەتمان لە سەنجاوییەوە سەردار ڕەشید وموحەمەد بەگی ئەمیر ئەسعەد كە لە یەك ساڵ لەمەوپێشەوە هەڵهاتبوو و لەنێوان هەورامیەكانی لهۆندا بوو، كردوویەتیە سەرۆكی هۆزی باوەجانی وقوبادی، ئەو لەشكرەی بۆسەرمان كۆكردبووەوە وبەرەو لای موحەمەد تەقێ بەگ ڕەوانەی كردووە تا سەركووتی بكەن، موحەمەد تەقێ بەگیش ئیتر توانای بەرگری نەمابوو، بەسەد خانەوار وبنەماڵەیەكەوە كە پشتماڵەی دەژمێردران بە ئامانجی پەیوەندی بە ئێمەوە وهاتنەڕیزمانەوە جمابوو. چونكە لە نیەت خراوی وەلەد بەگییەكان بەتایبەت سەبارەت بە ئەو لەپێشەوە ئاگاداریم هەبوو، ڕامسپارد كە لەوێ نەمێنێ یەكسەر بەرەو قەڵای شەمێران سەرەتای خاكی عوسمانی و نزیك بە تایفەی شەرەف بەیانی بڕوات، بەڵام ڕایشمسپارد كە لەگەڵ بارام بەگدا بە ڕووكەش دۆستی ونزیكی بنوێنێ. كەسێكم ناردە لای بارام بەگ كە موحەمەد تەقێ بەگ بەسەلامەتی لەنێوان تایفەكەیاندا تێپەڕێ. هەر كە نوێنەری ئەمیر ئەلعەشایر

دەڕواتە لای بارام بەگ بەڕووکەش وەڵامێکی پڕ لە نەوازشتی دەداتەوە، بەڵام بە نهێنی یەعقوب بەگی برای وچەند کەسێکی تر لە براکانی دەنێرێ کە تاڵانیان بکەن. ئەم هەواڵە لەلایەن سەنجاوییەکانی نیشتەجێی ناوچەی وەلەدبەگی وغەزال ئەلسەلتەنەی هاوسەری سالار زەفەر کەوتە دەستمان. منیش بەپەلە دوو سوارم نارده لای یەعقوب بەگ پێم ڕاگەیاند، یەکەم ئەمیر ئەلعەشایر دۆستی ئێمە وئەوانە، دووەم دوێنێ کۆچی کردووە بەرەو پشتی قەڵای شەمێران، ئەم کردەوە ناگونجاوە ونالەبارە، بەڵام ئەوان قسەکانی سوارەکانی منیان باوەڕ نەکردبوو، تا خۆیان ڕۆیشتنە شوێنە چۆڵکراوەکەی ماڵی موحەمەد تەقیێ بەگ، سەیریان کردبوو کە پەلەورەکە لە قەفەس هەڵفڕیووە. لەمەودوا بۆم موسەلەم بوو کە بەقەول وسوێند وبەڵێنی وەلەدبەگییەکان ناتوانرێ بە دڵنیاییەوە باوەڕ بکرێت، بۆ پاراستنی خۆمان ئیتر شوێنی شەو خەوتنی خۆمم بەکەس نەدەگووت. ئەوانەی ئازووقەیان دەهێنا شوێنی ڕۆژمان پێ نیشان دەدان، وهەموو ڕۆژێك نیو سەعات لەشەو تێدەپەڕی لە شوێنی ڕۆژانەمانەوە دەجماین و چەند سوارێکمان لەوێ دادەنا کە ئازووقە هێنەرەکانمان لەگەڵ خۆیاندا بهێنن و ئەوانەم شەو لای خۆم گلدەدایەوە ولەگەڵ خۆر دەرچووندا بەرەڵایانم دەکرد کە بۆ ماڵەکانیان بگەڕێنەوە.

چەند شەوێك بەم جۆرە تێپەڕی، ڕۆژێك پەیکێکی بارام بەگ نامەیەکی هێنا و دایە دەستمەوە، سەیرم کرد کە بارام بەگ بە خەتی خۆی "نوسراوێکی نوسیوە"، داخوازی کردبوو وەك ئەو ڕەشنوسە نوسراوێك بۆ بەرپرسی سیاسی ئینگلیس لە قەسری شیرین بنوسم و ئەو نوسراوە بە هۆی شێخ محەمەدی شاکەلەوە بۆ بەپرسی ئینگلیسەکان بنێرم، وا بۆی چووم کە دەیەوێ لە من بەڵگەیەك بەدەست بهێنێ وبۆ عوسمانیەکان بینێرێ.

جارێکی تر بارام بەگ بە خەلیفەیەك لە سۆفیەکانی ئەو ناوچەیە کە باوەڕێکی تایبەتییان پێی بوو ناردیە لام و پەیامی هێنا کە سەردار ڕەشید بە جەمعییەتی جوانڕۆوە و هەورامانی لهۆنەوە هاتوونەتە نێو تایفەی باوەجانی وبڕیارە جەمعیەتی گۆرانەکانیش بە ئەوانەوە بلکێن وبەرەو ئێمە بێن. منیش بیرمکردۆتەوە کە چاکترە یەعقوب بەگ بنێرمە لایان بەڵکو وەسیلە وزەمینەی

ئاشتی وسولْح لەنێوانی تۆ و سەردار ڕەشیددا فەراهەم بکەم. هەرچۆنێ بوو یەعقوب بەگ دەنێرێتە لایان، منیش بە ئاگادارم کرد ئازادە هەرچۆنێ بە بەرژەوەندی دەزانێ بجولێتەوە و ڕەفتار بکات.

نزیکەی عەسر پاسەوانەکانمان یەك نەفەر قاسدیان کە لەنێوان بارام بەگ وقەڵخانیەکاندا هاتوچۆی دەکرد گرتبوویان وهاوردیانە لام. هەڵگری نامەیەك بوو لە ئەسەدوللابەگی قەڵخانییەوە بۆ بارام بەگ. نوسیبووی ئێمە ئێستاکە بۆ بینینی سەردار ڕەشید دەڕۆین تۆیش بێیت بۆ بینینی. ئاشکرابوو کە ئەم قسانە پێشینەیان هەیە، قاسیدەکە گیراوەکە هێشتانە لای ئێمەبوو کە خزمەتکارەکەی بارام بەگ گەڕایەوە، نامەیەکی لە سەردار ڕەشید وسەید ئەلدەولەوە بۆ بارام بەگ ناردبوو بۆیان نووسیبوو پێویستە خۆت یان یەعقوب بەگ بێت تا یەکتری ببینین و دانوستان بکەین. دەمزانی ئەگەر بارام بەگ سست ولاوازی نەنوێنێ لەشکری سەردار ڕەشید بەرەو ئێمە نایەت بەڵام ئەمەیشم دەزانی کە بەڕۆیشتنی هەریەکێ لەوانە بۆ لایان بمانەوێ ونەمانەوێ لەشکر بەرەو ئێمە دێت. هەواڵم بۆ نارد کە خۆی نەڕوات بەڵام یەعقوب بەگ بنێرێت.

هەر ئەو ڕۆژە قاسیدەکانی من لەلایەن ڕەشید ئەلسەلتەنە وسەفەروخانەوە گەڕانەوە، هەردووکیان دڵنیاییان دابوو کە سوێند خۆرن و سوورن لەسەر هاوڕێیەتی وهاوپەیمانیمان، بەتایبەت پەیامیان ناردبوو کە سەردار ڕەشید ئێمەیشی بانگهێشت کردووە، بەڵام سەرپێچیمان کردووە و ئامادەی هاوکاری نەبووینە بەڵام جافەکانی گۆران و ئەسەدوللابەگ ڕۆیشتوونە بۆ لایان.

ڕۆژی دوایی کەربەلایی ڕەحیمی سەنجاوی سەرۆکی تایفەی ئەرکەوازی لەلاین بارام بەگەوە پەیامی هێنا کە بڕیارە یەعقوب بەگ بۆبینینی سەردار ڕەشید بڕوات، خوا حەز بکات تەرتیبی ئاشتبوونەوە وچاك کردنەوەی نێوانتان فەراهەم دەکەین.

سوارەکانی پاسەوانمان نزیکەی خۆرئاوا هاتن ووتیان کە جەمعیەتێکی فراوان هاتوونەتە (دەشتی حر)ئالایەکیان پێیە، مەعلوم بوو کە جەمعیەتی سەردار ڕەشید وجوانڕۆ وهەوارامیەکانە. سبەی یەك سەعات پێش نیوەڕۆ سۆفی بەگ وعەزیز بەگ وبراکانی سەردار ئەکرەم بەدووبار نان ویەك بار دۆوە و قازانێ

یاپراخەوە گەیشتن، سەیف عەلی خزمەتکاری سەردار ناسریش کە بۆ پاسەوانی ڕۆیشتبوو لەگەڵ دووسواری تردا سێ سەر گا کێوییان ڕاوکردبوو. عەزیز بەگ گووتی یەعقوب بەگ لەلایەن سەردار ئەکرەم وئێمەوە ڕۆیشتووە کە دانوستانی سوڵح بڕەخسێنێ و بەڕاشکاوی پێیان بڵێ ئەگەر لەشکرەکەیان بڵاوە پێنەکەن ولەدەشتی حر زیاتر بێنە پێشەوە شەڕ دەقەومێ. من گلەییەم لێ کرد کە بڕیاربوو لەگەڵ سالار زەفەردا بۆ قەڵخانی بڕۆیت بۆ نەڕۆیشتی؟ ووتی بەتایبەتی ئیمڕۆ بۆ ئەمە هاتوومە کە لە تۆ فەرمان وەربگرم و بڕۆم بۆ ئەوێ.

عەسر کە عەزیز بەگ وسۆفی بەگ گەڕانەوە، ئێمەش وەك ئەوساکە کە نیو سەعات لەشەو تێپەڕی شوێنەکەمان گۆڕی دە سواری پاسەوانمان ناردە سەر کێوی (گاران). سبەی ئەو ڕۆژە یەك نەفەر لە خزمەتکارەکان کە لەگەڵ سالار زەفەردا بۆ ماڵی قەنبەر سوڵتان ڕۆیشتبوو گەڕایەوە ولەلایەن ئەوانەوە پەیامی هێنا کە بارام بەگ هەرچی بە ئێوەی وتووە درۆ و فێڵی تەواوە، ئەوان لەگەڵ سەردار ڕەشیددا دەستمان تێکەڵ کردووە بەفێڵ بەناوی ئاشتبوونەوە وبەرقەراری سوڵحەوە تۆ بۆ جێگایەك بانگهێشت بکەن وبتکوژن وئەگەر لەم کارەدا سەرنەکەوتن پەلامارت بدەن.

لەم بەینەدا قاسدێ لەلایەن بارام بەگەوە گەیشت ونامەیەك کە لێپرسراوی سیاسی ئینگلیسەکان لە قەسری شیرین بۆی نووسیبوو دای بەدەستمەوە ودەقەکەی بەم شێوەیە بوو. لە وەڵامی نامەکەتا سەبارەت بە سەردار موقتەدر وتایفەی سەنجاوی دوابووی بۆ ئاگاداریتان دەنووسم کە عێلی سەنجاوی خەتاو تەقسیرێکیان نیە، تەنها سەردار موقتەدر وسەرکردەکانیان خەتابارن کە گوێماڵی دران، ئیتر تۆ یان عێلێکی تر نابێت هەڵکوتنە سەریان و دژایەتییان بکەن، مەعلوم نەبوو بارام بەگ لەبەرچی وبەچی ئامانجێکەوە لە ڕووی سەهوو یان لەئەنقەست ئەم نامەیەی بۆ من ناردبوو، بەڵام بەپێی ناوەڕۆکی نامەکە ڕوون دەبووەوە کە لە ئینگلیسەکان بۆ تالانی سەنجاویەکانی نیشتەجێی ناوچەی وەلەدبەگی مۆڵەتی ویستبوو بەڵام وەڵامی ناڕازیبوونیانی وەرگرتبووەوە.

عەسری هەر ئەو ڕۆژە قاسیدی ڕەشید ئەلسەلتەنە وسەفەروخانیش گەیشتن، ئەوانیش وەك قەنبەر سوڵتان ئاگاداریان کردبووین کە ئەو سوێندەی بارام بەگ

درۆی تەواوە، نەکەی بە قسەکانیان بخەڵەتێیت». قاسدەکانم ناردەوە بۆ ڕەشید ئەلسەلّەنە وسەفەروخان پەیامم نارد کە لە کێوەکانی ئەم دەوروبەرەدا خۆم دەشارمەوە و بۆ ڕۆژی چوار شەمەی ئەم هەفتە لە فلان شوێندا چاوەڕوانی دیدارتانم. لەدوای ئەم هەواڵانە لەگەڵ سوارەکاندا بڕیارمان گۆڕییەوە بەرەو کێوێ کە بە (چەرمۆ سوارە) بەناوبانگە ڕۆیشتین. قارەمان ڕەحیم گۆرانی وکەربەلایی ڕەحیم لام بوون کەریمم هێڵایەوە وقارەمانم ناردەوە وڕامسپارد کە شوێنەکەمان بەکەس نەڵێت و ئەگەر پێویست بوو خۆی بێتەوە هەر ئەم شوێنی چەرمۆ سوارە کە لە کەمەری کێوەکەدایە ، کانیەکی ئاو وچەند درەختێك تێیدا ڕواوە کە زۆربەی عێلاتی سونی مەزهەبەکان کردوویانە بە نەزەرگا وزیارەتگای خۆیان. لە کناریدا پاڵم دایەوە غافڵ لەوە کە دەستی تەقدیر بەڵایەکی نوێ تری لەم شوێنەدا بۆم ئامادە کردووە.

بەڵایەکی تر

یەعقوب بەگ کە دەڕواتە لای سەردار ڕەشید دەبێتە دەلیل وڕینومایيان و لەشکرەکەی نزیك ماڵی سەردار ئەکرەم دادەمەزرێنێ خۆیشی لەگەڵ سەید قەیدەر کە نازناوی سەید ئەلدەولە بوو دێنە ماڵی سەردار ئەکرەم ولەنێوان خەڵکدا بڵاوی دەکەنەوە کە سەید ئەلدەولە لەلایەن سەردار ڕەشید وسەرۆکەکانی جوانرۆ وهەورامانەوە وێنەرەکە لەگەڵ سەردار موقتەردا دانوستان بکات و بڕیاری چاککردنەوەی نێوانیان ویەکێتی هەموو لایەنە بەرقەرار بکات. سەردار ئەکرەم دەڕواتە لای سەردار ڕەشید بەدوای ئەودا یەعقوب بەگ و هەموو سوارە وپیادەی چەکداری وەلەدبەگیەکان دەجولێنێتەوە ولەگەڵ سەید ئەلدەولە دەگەنە لەشکرەکە لەوێوە نزیکەی چوار سەد کەس لە وەلەدبەگیەکان و جوانرۆییەکان لەگەڵ خۆیدا هەڵدەگرێ. چوارسەعات لە شەو تێپەڕیبوو بە ئامانجی هێرشکردنە سەرم دەجمێن، هەتا نزیکەی خۆرهەڵاتن چەند شوێنێك کە گومانیان دەکرد منی تێدا بم چەند جارێك دەبشکنن وئێمەیان نەدۆزییەوە و سەرنەکەوتنیان لەم بارەوە ڕادەگەیەننە سەردار ڕەشید. لەبەرئەوەی شوێنەکەمیان نەدۆزییەوە بارام بەگ لەگەڵ سەید ئەلدەولەدا بۆ ماڵەکانیان گەڕانەوە. چونکە ئەیانزانی من لە

کەربەلایی ڕەحیم وکوڕەکانی دڵنیام وجێیّ باوەڕیّ تەواومن دەنێرنە شوێنیا وپێی دەڵێن کە ئەم ئاغایە سەید ئەلدەولە لەلایەن سەردار ڕەشید وسەرۆکەکانی ترەوە بۆ ئاشتبوونەوە وسولّح ودۆستی لەگەڵ سەردار موقتەدردا هاتووەتە ئەیرا، هەرچی گەڕاوین نەماندۆزییەوە، تۆ دەزانی ئێستاکە سەردار لە کوێدایە؟ کەربەلایی کە لە سەنجاویدا بە سادەیی وخۆشباوەڕی بەناوبانگ بوو لەوەلامدا دەڵی شوێنەکەی نازانم بەلاّم ئەتوانم پەیدای بکەم. بارام بەگ دەڵیّ برۆ بەسەردار بڵیّ کە سەید ئەلدەولە لەلایەن سەردار ڕەشیدەوە وێنەرە ودەیەویّ تۆ ببینیّ، هەرشوێنیّ کە بە گونجاوی دەزانیّ داینیّ وبە چەند سوارێکەوە تەشریف بێرێت کە نەبێتە هۆی گومانی سەید ئەلدەولە.

بەیانی زوو بینیم سوارێك بەتاو بەرەو ئێمە دێت، دووربینم هەڵخست ناسیم کە قارەمانی کوڕی کەربەلایی ڕەحیمە، زانیم خەبەرێك لە ئارادایە هێشتانە پیادە نەبوو بوو بینیم هەر لەو ڕێگاوە کە ئێمە پیایدا هاتووینەتە چەرمۆ سوار نزیکەی حەفتا هەشتا سوارێك بەرەو ئێمە دێن. قارەمان کە گەیی وپەیامەکەی بارام بەگی ڕاگەیاند وام دەزانی ئەم سوارانە بارام بەگ وسەید ئەلدەولەن. گەیشتنە نزیگی قەلاّی گردەن وقارەمانم نارد کە بەسەردار ئەکرەم بڵێت ئەم شوێنەی کە ئێمەی تێداین سێبەرێکی چاك وکانییەکی فێنکی تێدایە، پلاّو وخواردەمەنی وەد دوانزە سوارێکمان ئامادەکردووە وچاییشمان کردووە و خۆی و سەید ئەلدەولە لەگەڵ چەند سوارێکدا تەشریف بێرن کە دانوستان بکەین.

قارەمان تازە ڕۆیشتبوو، سەیرم کرد نزیکەی حەوت سەد هەشت سەد سوارێك بە ئالاّیەکەوە لە پێشیانەوە لەلای ماڵی سەردار ئەکرەمەوە بەرەو ئێمە دێن و دەستە دەستە بیست سوار وسی سوار بەرەو (کەل جەنگە) دەڕۆن ونزیکەی بیست سوارێك کە جل وبەرگی مورادخانییان لەبەردا بوو بەرەو ئێمە دێن. حەفتا هەشتا سوارەکانی دەستەی یەکەم کە گەیشتنە تەپەی گردەنو پیادەبوون وقارەمان پێیان گەیی، دوو سیّ خولەکیّ تێپەڕی سەیرم کرد تەنها گەڕایەوە تێگەیشتم کە خەیاڵیان خراوە وئەم لەشکرە ئالاّدارە لەشکری سەردار ڕەشید و جوانرۆییەکانە. بەپەلە چەند سوارێکی چابکم ڕاسپارد کە لەڕێی سی سوارەوە کە ڕێیەکی تاشاوی وبەرد وسەنگ وسەخت ودژوارە قاترەکانیان ڕاکێشن و بیانوەنە

سەرەوە و سەنگەر بگرن. دوایی بە پیاوەکانم گووت کە قاترەکان بار بکەن بەڵکو هەرچۆنێ بووە لە کێوەکە بیوەنە سەرەوە.

قارەمان لەنیوەی ڕێگاکەوە بەپەلە بۆ لای ئێمە دەهات بۆ ئەوەی دوژمنان نەزانن کە ئێمە هەستمان بە نیەت خراوییان کردووە کەریمی برای قارەمانم بەتاو نارد گەیشتە لای قارەمان، لەگەڵ یەکدا قسەیان کرد، کەریم بەرەو دوژمن ڕۆیی وقارەمان بەرەو ئێمە تاوی دا، هەر کە گەیشت ووتی ئەم سوارانە کە لەپێشەوە دێن یەعقوب بەگە، نییەتیانم بۆ ڕوون بووەوە کە خراوە، هەرچی بە کەریمم ووت نەڕوات گوێی نەدامێ، دڵنیابووم دەیکوژن، بەڵام یەعقوب بەگ کە شەو نەیتوانی بوو جێگاکەمان بدۆزێتەوە هەر کە ڕۆژ دەبێتەوە تاریکی نامێنێت شوێنی سمی ئەسپەکانمان بەسەر سەوزییەکانەوە دەدۆزێتەوە وئاگاداری سەردار ڕەشید دەکات کە سەردار موقتەدر لە دەشتی جێگیران تێپەڕیووە ئەوەتانێ جێ پێیان دەدۆزمەوە دەکەومە شوێنیان تۆیش لەشکرەکە بجوڵێنەوە.

کاتێ کەریم گەیشتە چەکدارەکانی یەعقوب بەگ پێشقراوڵی سوارەکانی سەردار ڕەشید جوانڕۆییەکانیش نزیکبوونەوە لێیان. بەدووربین سەیرم کرد کەریمیان گرت، یەعقوب بەگ وسوارەکانیشی سواربوون لەکاتێکدا کە من لەوان نیو سەعات دووربووم، هێرشیان هێنا. هێزی سەردار ڕەشید وجوانڕۆییەکان وهەورامیەکان وسەردار ئەکرەمیش بوونە دووبەشەوە ولە دوو لاوە پەلامارمانیاندا. کوڕانی ئاغا بارام لەگەڵ وەکیلی جوانڕۆدا بەو نیتەوە کە پشتی سەرمان لێبگرن لەڕێی کەل جەنگەوە بەرەو سەرقەڵا ڕۆیشتن کەلەوێوە کەلی (هوانمان) لێ بگرن.

هێشتانە هەموو قاترەکان بارنەکرابوون، ئەوەی بارکرابوو ووتم حەرەکەتیان بدەن. ئیسماعیل خانی موجاهیدی تەبرێزی کە دوای ڕووداوەکەی موعازید ئەلمولك لەماڵی مندا بوو لەگەڵ سەربازێکی هەڵهاتووی تورکدا بەناوی (هاردین) و چەند چەکداری پیادەم نارده باڵی ڕاستمەوە و ڕامسپاردن کە چاودێری بکەن هەرکاتێ ئێمە لەیرا جولاینەوە ئەوانیش بێنە سەرەوە خۆم وسالار مەقتەدر وچەند سوارێکی تر لەوێ ماینەوە ودەستمان کردە دەستڕێژ کردن، هێرشکەرانمان لە باڵی چەپدا ڕاوەستان، لە باڵی ڕاستیشدا ئیسماعیل خان وچەند کەسێکی تر بەرگرییان دەکرد، چونکە بینیم هێزێکی گەورە بەرەو ئەو باڵە هێرشیان هێناوە

بۆ ئەوەی دوژمن بەرەو خۆم ڕاکێشم سەنگەرەکانمان چۆڵکرد ولەو بڕوادابووم بەپێی فەرمانیٚ کە لەپێشدا دامبوو ئیسماعیل خان وهاوڕێکانی هەر کە دەبینین ئێمە لە سەنگەرەکانمان دەرچووین ئەوانیش بەرەو سەرەوەی کێوەکە هەڵدەکشێن.

من وسالار موقتەدر وئەو سوارانەی کە لەگەڵ ئێمەدا بوون بەرەو ڕێی کێوی سپی سواربوین، لەپێشدا ئەو هێزەی کە لەبەرامبەر باڵی ڕاستماندا بوون زانییان کە من وسالار موقتەدر لەکوێدان کە گەیشتنە سنگی کێوەکە، دامانیانە بەر دەسترێژ. خۆمان گەیاندە تەنگەی ڕێگەکە کە لەپێشمانەوە چەند سەر قاتر بە بارەوە ودوو ئەسپی سوارەکانمان پێکرابوون و کەوتبوونە سەر یەکدا بەشێوەیەك کە ڕێی تێپەڕین بەتەواوی بەسترابوو، پیادە بووین، (گل نەزەری) کە دەلیل و ڕێنمامان بوو کە لە خزمەتکارە بە وەفا وتایبەتیەکانم دەژمێردرا لەگەڵ سیٚ کەسی تردا بۆئەوەی بارەکان بگەیەننە سەرەوەی کێوەکە دەست بەکار بوون. ماینەکان چونکە بەهێزتر بوون بەسەر لاشە وباری قاترەکاندا تێدەپەڕین. ماینەکەم لەکاتێکدا بەسەر لاشەی قاترەکاندا بازی دەدا دووبارە بەسەختی دای لەزەوی، هەرچۆنیٚ بوو بارەکانیان گەیاندە سەرەوە.

هەر کە گەیشتینە سەری کێوەکە سەنگەرەکانمان لە دوژمنەکانمان بەرزتر بوو دایانمانە بەر دەسترێژی گوولە، من خۆم سوارێکم پێکا بە دووربین بینیم کە هاردین سەربازە تورکەکە لەگەڵ ئیسماعیل خاندا بەرەو ئەو سوارە دەڕۆن، سیٚ سواری تر لە دوژمن پەلاماری هاردینیان دا ، منیش بەرەو ئەوان دەسترێژم کرد، یەکیٚ لەوانە لە پێشیانەوە ڕایکرد وخۆی خستە پشتی تاشە بەردێکی گەورەوە دوو گوولەی مەترسیداری تێم هاویشت، زانیم ئەم چەکدارە دەستم لێدەوەشێنیٚ، خۆمم دا بە ئەرزدا هەرچیمکرد نەمتوانی لەپشتی ئەو بەردە گەورەدا بیپێکم. نزیکەی دوو چرکەییٚ تێپەڕی نە ئەو تەقەی کرد نەمن، هاردینم بینی کە چووە نێو چەکدارەکانی دوژمنەوە وخۆیی دا بەدەستەوە، وام زانی کە ئیسماعیل خانی موجاهید وئەو چەند کەسەی ترەیش هەر بەو بەڵایە گرفتار بوونە. لەپشت سەرمەوە بەردێکی گەورە بوو، دەمویست خۆم بهاوێژمە پشتییەوە و لە پەنایدا بەرگری بکەم، لە کاتی جماندندا دەستی ڕاستم کەوتە دەر، هەستم کرد بازووم

بەرەو دوا بووەوە جوڵاندمەوە بینیم ناجوڵێتەوە زانیم کە شکاوە، خۆمم بەچالاکی گەیاندە ئەو بەردە وکردمە سەنگەرم وتفەنگەکەمم بە دەستی چەپ خستە سەرشانم، سالار موقتەدرم بینی کە بە شوێنما دەگەڕێ وبانگ دەکات، وەڵامم دایەوە لەیرام، بەهێواشی پێمگووت پێکراووم، دەڕۆم سواری ماینەکەم دەبم تۆیش دوای ئەم خەڵکە پشتی سەری من بگرە وبەری مەدە.

(یارە) فەراشباشی کە لەگەڵ چەند سوارێکی تردا بۆ سەری کێوەکە ناردبوو کە سێکی بەپەلە نارد بۆ لام کە سوارێکی زۆر هاتوونەتە سەر قەڵا لەلای (مەیان قۆپی)یەوە بۆ پشتی سەرمان دێن و دەیانەوێ کەلی (هوانمان) لێ بگرن. منیش ئەو سوارەم ناردە لای سالار موقتەدر خۆیشم بەرەو ماینەکەم گە بەدەست گل نەزەرەوە بوو ڕۆیشتم گەیشتەمە لای مەجید بەگ کە سوارێکی دلێر وخزمەتکاری سەردار ناسر بوو پێم گووت کە بازووم پێکراوە تۆ بڕۆرە یاری سالار موقتەدرەوە، وەڵامی دایەوە تفەنگەکەم شکاوە، منیش تفەنگەکەم لەگەڵ فیشەکدانەکەدا دا پێی، بەرەو گل نەزەر کە ماینەکەمی بەدەستەوە بوو ڕۆیشتم پێم گووت بازووم گوللە لێی داوە، فەقیانەی کراسەکەیی کردە ملم ودەستم هەڵواسی کەمێك ئاسوودە بووم، گل نەزەر لەژێر پێمدا خەوت تا پێ بخەمە ورزەنگییەوە وسوار ببم، بەدەستی ورزەنگیەکەی گرت، هەروەك دەشکامە سەر زینەکەدا بەڵام بە سەختی وناڕەحەتی سواربووم، نزیکەی دووسەد پێیەك ڕۆیشتم لە تەکانی ماینەکەدا بازووم ژانێکی سەختی دەست پێکرد ولە زامەکەوە بە توونـدی خوێن دەهات، جارێکی تر کەوتمە یادی قسەکەی سەردار ناسر. گل نەرزەرم بانگ کرد پیادەبوو پارچەکانی دەوری کڵاوەکەمم کردەوە پێمدا، بە هەردوو تاکەکەی بە موحکومی دەستمی بەست دوور بینەکەمم لە ملم کردەوە وبە دەستماڵێکی تردەستم بەسەر کیفەکەیەوە موحکەم بەستمە پشتمەوە بەتەواوی ئاسوودە بووم، هێزی تاودانم تێدا مابوو، گەیشتمە دوای سوارەکان وقاترە بارکراوەکان، بە گل نەزەرم ووت لەگەڵ چەند سوارێکدا بگەڕێنەوە بۆ یاری سالار موقتەدر، کاتێ گل نەزەر لەمن جیابۆوە کەلێکی کێوی گەورە لەپێشمەوە تێدەپەڕی بێئەوەی گوێبدەمە ئەوەی لە چ حاڵێکدام هانی ئەو خەڵکەی کە لە دەوروبەرمدا بوون دەدا، "کەڵەکە بکوژن"، ویستم دەست ببەم کە دەمانچەکەم ڕاکێشم بینیم کە

دەستم ناجولێتەوە لەم هاندانەی خۆمە لەم حاڵەدا پەشیمان بوومەوە و عەرەق ناوچاوانمی داپۆشی.

چونکە ڕێی (کەلی بشکان) بەرەو قەسری شیرین دەڕوات ولەوێدا چەند هەزار سەربازێکی لەشکری ئینگلیس نیشتەجێن، دووژمن لەو باوەڕەوە کە من لەو ڕێگاوە ناڕۆم سەرجەم بەرەو کەلی (هوان) ڕۆیشتبوون، کە ڕێمان لێ بگرن. سوارەکانی پشتیان کە سەد سوارێك دەبوون کە بەدوای ئەوانەوە بوون، هەر کە هێڵی ڕیگاکەمانیان بەرەو بیشکان بینی بەپەلە وبەتاو جمیان کە پێش ئێمە کەڵەکە بگرن، منیش بە چەند سوارێك کە لەگەڵمدا بوون ناردمن کە تەپەیەکی بچووك وتاشە بەردێ کە لە پێشیاندا بوو، نزیکەی چارەکە سەعاتێك گرتیان تا ئێمە لە کێوەکە هاتینە خوارەوە وگەیشتینە دەشتی بێشکان، سالار موقتەدر وسوارە جێماوەکانیش لە کێوەکە هاتنە خوارەوە. هەر لەو دەشتەدا سالار موقتەدر ویار وگل نەزەر وئەعزەم برزا وئاق موراد لەگەڵ دوو سواری تردا لە خزمەتکارەکانی سالار موقتەدر لەبەرامبە ئەم سەد سوارەدا دلێرانە ڕاوەستان وهەتا دووجاریش ئەمان هێرشیان دەبردە سەر ئەوان ونزیکەی مەیدانێك پاشەکشێیان پێ کردن. لە حەقیەتدا ئەو ڕۆژە ڕۆژی سالار موقتەدر بوو کە جەوهەری ئازایی خۆیی بەچاکی نواند. شابازخان ڕەزا خانی نیرژی برا نمەك حەرامەکانی سەفەر خان کە لەگەڵیدا دوژمنایەتییان دەکرد وبە فەرمی بووبوونە موچە خۆری ئینگلیسەکان، لەو دەوروبەرەدا دەژیان، دەنگی تەقەی تفەنگ کە دەبیسن بێ ئەوەی بزانن هەواڵ چیە وچی باسە و سەرکەوتوو بەزاو کێیە، بەتاو هاتن کە بەردەممان بگرن، پێش ئەوەی ئەوان بگەنە ئێمە سەختاییەکانی کەلی بێشکانمان گرت. سەرلەنوێ سالار موقتەدر وئەو شەش سوارەی تره نیو سەعات تەنگەکەیان لە هەردوو لاوە بەست، هەتا ئێمە لە تنگەی بێشکان تێپەڕین. چەند چەکدارێکی پیادەیان لەگەڵدا بوو کە ئەسپەکانیان کوژرابوو یان جێمابوون، بە تفەنگەوە بەدژواری لە شاخی بێشکان هاتنە سەرەوە تا خۆرئاوا لەگەڵ سوارەکانی دوژمندا شەڕیان کرد ونزیکەی خۆرئاوا کە تاریك داهات لەکێوەکە هاتنە خوارەوە بۆ لای سالار زەفەر ڕۆیشتن، کە لەماڵی قەنبەر سوڵتاندا بوو.

له تەنگەی بێشکان تێپەڕین، خۆم لەپشت سوارەکانەوە بووم پێیانم ڕاسپارد کە بڵاوەی لێنەکەن ولەوێوە دەڕۆم بەدوامدا بێن، بەومەقسەدەوە کە شوێنی پێمان بە ئاسانی نەدۆزنەوە هەر ڕێگایەك لمو زیخی زۆربووایە وسەوزی کەم بووایە دەمگرتە بەر. چوار یەکی فەرسەخێ کە ڕۆیشتین گەیشتینە لوەڕگای (بان لوانە) دەستمان کردە غار وتاودان، ڕەزا خان وشابازخان کە پێشقراوڵی سوارەکانی دوژمن بوون جارێکی تر تووشی سوارەکانی سالار موقتەدر وسوارەکانی هاوڕێی دێن، ئێمە کە نزیکەی هەزار وپێنج سەد پێیەك لە پێشیانەوە بووین، بەهۆی خوێنێك کە لە بازووم ڕۆیشتبوو سستی و بێ حاڵی ولاوازییەکی زۆرم هەست پێکرد، زۆر تینووم بوو. گەیشتمە ڕووباری قورەتوو سوارێك لەلایەن سالار موقتەدرە گەیشت، ووتی سوارەکانی دوژمن بە دواتانەوەن و تەعقیبتان دەکەن، چاکترە نزیکی خاڵی سەربازی ئینگلیسەکان بووبووینەوە گونجاو نەبوو تەقە بکەین، چاکتر بوو بەتاو و بەپەلە بڕۆین، هەم خۆم هێزی جوڵانەوەم نەمابوو هەم ماینەکەم لەبەرئەوەی بەسەر پشتدا کەتبوو نەیدەتوانی تاو بدات، بەو سوارەم ووت بە سالار بڵێ ماوەیەك لەوێدا بەرامبەریان ڕاوەستێ وبەرگری بکات تا ئێمە لە ڕووبارەکە دەپەڕینەوە، لە ڕووباری قورەتوو کەمێك ئاوم خواردەوە دەنگی تەقەی سوارەکانی سالار موقتەدر ودوژمن بەرزبووە و دەوری ئێمە وخاڵی سەربازی ئینگلیسەکان نزیکەی نیو سەعات ڕێگا دەبوو لەوێدا ڕێگاکە بە دوو هێڵ دابەشدەبوو، ڕێیەك بەرەو ڕێگای سەرەکی و جگەر لووەوە دەڕۆیشت و ئەوی تریان لە چەپ دەرەوە بەرەو دەشتی زەهاو دەڕۆیشت، ئێمە ڕێی چەپە دەرمان گرتە بەر، کاتێ سالار موقتەدر وسوارەکانی گەیشتە ڕووباری قورەتوو بەگولەی دوژمن ئەسپەکەی (یارە) زامار دەبێت.

لاوازی وسستی وبێ حاڵیم لە هەموو کاتێ پتر تر دەبوو، لەلایەن سالار موقتەدرەوە بەردەوام پەیامیان دەنارد کە توندتر وخێراتر بجوڵێنەوە، بەڕوونی وەڵامم دایەوە کە توانای تاوم نەماوە، یان خۆتان بمکوژن وجێم بێڵن یانبەرگری بکەن ومەیەڵن دوژمن بێتە پێشەوە. هەر کە ئێمە ڕێگای چەپەدەرمان گرتە بەر سوارەکانی سالار موقتەدریش گەیشتنە ڕووبارەکە، بەپەلە خۆیان دەگەیەننە ئەو دۆڵە وخۆیان لەوێدا دەشارنەوە، دوژمن کە دەگاتە ڕووبارەکە نایانبینێ

وبەدوایاندا ڕێی جگەر لوویان گرتە بەر، هێشتانە لەنێو ڕێی تەنگەی چەپەدەردا بووین کە سالار موقتەدر وسوارەکانی گەیشتن وموژدەیاندا کە ئاسوودەبووینە، خوای گەورە چاوی دوژمنی کینە لە دڵی کوێر کرد وئێمەیان نەدی وڕێگەیەکی جیاوازیان گرتە بەر.

هەر کە ترسی کوشتن ولەنێوچوون کەم بۆوە لاوازی وبێ حاڵیم پترتر بوو، ماینەکەمیش بەهۆی ئەو ئازارەوە کە لێی کەوتبو ناڵەکەیشی فڕیدابوو، بەزۆری ورزەنگی دەڕۆیشتە ڕێوە. لە سالار موقتەدر و ئەوانی تر تکام کرد کە من لەنێو قامیشەڵانەکانی تەنگ حەمامدا لەگەڵ دوو کەسدا بۆ خزمەتکردنم جێبهێڵن و بەقیەتان بەرەو ماڵی سەفەروخان ورەشید ئەلسەلتەنە بڕۆن، وسبەی شەوئەگەر توانیتان بێن و بمبەنەوە. هەرچی تکام کرد گوێیان نەدامێ، لە تکای خۆم و ڕازینەبوونی ئەوان پەشیمان بوومەوە، هێزم بە دڵمدا و چوومە ئەو باوەڕەوە کە بەم زامە نامرم ئەگەر لە بەرامبەر ئەم کەسە فیداکاریودەست لە گیان شۆردووانەدا لاوازی وسستی نیشان بدەم سبەی ناتوانم سەیریان بکەم و ڕووی پیشاندانیانم نامێنێ.

گەیشتینە کانی دۆست عەلی پیادەبووین. سەرو ڕوومان شۆرد وکەمێك ئاوم خواردەوە، مەتارەیەکی سەربازیم لە ئاوی پاك وگوارای ئەو کانییە پڕ کرد. کە گەیشتینە دەشتی زەها و سوارەکانم ڕاسپارد گەر دەگەنە هەر کەسێ وپرسیارمانی کرد بڵێن ئێمە پیادەکانی ئەمان للا خانی سەنجاوین کە لەم دواییەدا بوەتە حوکمڕانی سەنجاوی وئەم قاترانەی بۆ دیاری داواکردووە کە پێشکەشی حوکمڕانی کرماشانی بکات.

گەیشتینە نزیکی سەرپێڵی زەها وخودەرەویی ئینگلیسەکان لەم لاولەولاوە دەهاتن و دەچوون، چون جەمعیەتەکەی ئێمە نزیکەی پەنجا سوارێك دەبووین بۆ ئەوەی لە قراوڵەکانی ئینگلیسەکان ڕزگاربین خۆمان گەیاندە ڕووباری وەلاش یا (بلاش). ئەم ڕووبارە مێژووییە ئەوەندە گەورەیە ئەگەر ئاوی لێبێت ئەبێتە ڕووبارێکی گەورە و بەتاف، لەو کاتەدا وشك بوو، چوومە نێو ڕووبارەکەوە بەسوارەکانم گووت بە دوامدا بێن. هەر بە ڕووبارەکەدا دەڕۆیشتین تا گەیشتینە شوێنێك کە (تەپە ڕەش)یان پێدەگووت، لەوێدا لە ڕووبارەکە هاتینە دەرەوە و

دامانە دامێنی کێوی کەندرە کە ڕێیەکی یەکجار سەخت ودژوار بوو. لەبەرئەوەی ماینەکەم نالّی نەمابوو سواری قاتڕێکی سواری (یارە) فراشباشی بووم و عەبایەکی ناسکم لە خزمەتکارەکانم وەرگرت کردمە سەرشانم بۆ ئەوەی ئەگەر کەسێ پێمان گەیی زامدارییەکەم نەبینێ. لەنێو ڕێگادا تووشی چەند کەسێ لە تایفەی قەڵخانی ڕەشید ئەلسەلتەنە بووین، منیان ناسی وسەلاویان کرد، بەڵام نەیانزانی زامارم، تا گەیشتینە گوندی (پیران) مولّکی تایبەتی ڕەشید ئەلسەلتەنە. لە خوارەوەی گوندەکەدا پیادەبووین، کەمێك ئاویان لە ڕووباری ئەلّوەندەوە هێنا، بەدەستی چەپ سەرو ڕووم شۆری ونەفەرێ لە چوتیارەکانی پیران سەرگەرمی ئاودان بوو، یەك تومانم پێدا کە بڕوات خزمەتکارێکی ڕەشید ئەلسەلتەنە بهێنێتە لامان.

نیو سەعات بۆ خۆرئاوا مابووەوە سواربووین لە ڕووباری ئەلوەند تێپەڕین. لەم بەینەدا (نام خاس) کە خزمەتکارێکی پێشووی ئەبولفەتح خانی قەڵخانی بوو بەتاو گەیشت، ئەبو ئەلفەتح خان لە پیاوە بەڕێزەکانی قەڵخانی وخزمەتکاری من بوو لە ڕووداوی دەشتی حردا لە ڕووباری زەمکاندا خنکا. (نام خاس) ئێستاکە لە خزمەت ڕەشید ئەلسەلتەنەدایە، کوێخای پیرانە، پیادەبوو، دەستمی ماچ کرد ودەستی چەپم داپێی هەواڵم پرسی وسەبارەت بە کەس وکاری ڕەشید ئەلسەلتەنە پرسیارم لێکرد، ووتی ئێستاکە کوێخا حوسەین و یارك لیلی لەیران، و ووتم بڕۆ بە کوێخا حوسەین بڵێ من کە گەیشتمە سەر کێوەکە پیادە ئەبم با خۆی بێت دوو کەس لەگەڵ خۆیدا بهێنێت کە ببنە دەلیل وڕێنمامان هەتا ماڵی ڕەشید ئەلسەلتەنە.

یەك چوارەمی سەعاتی بۆ خۆرئاوا مابوو گەیشتینە سەر کێوی بەناوبانگی (شالگووش) و پیادەبووین، بە هۆی گەرمی زامەکەمەوە بەردەوام تینووم دەبوو، فەرەجی خزمەتکارم بانگ کرد و ووتم برسیمە و تام هەیە، لەنێوان سوارەکاندا بگەڕێ بزانە ڕۆن پەیدا دەکەی. کەمێ: ڕۆن وپارویەك نانی بۆم هێنا، نانەکەم لەگەڵ ڕۆنەکەدا خوارد. بەتەواوی تینوێتیم شکا. لە نزیکەی خۆرئاوادا کوێخا حوسەین ودوو کەسی تر کە لەگەڵیدا بوون هاتن. ویستی دەستم ماچ بکات قووتووی جیرەکەم بە ئەنقەست گردە دەستی ڕاستمەوە ودەستی چەپم بۆ

ڕاکێشا وبەو پەڕی گەرمیەوە هەواڵم پرسی وگاڵتەم لەگەڵیدا کرد، هەستی نەکرد کە زامارم. پیاوە پیادەکانی لامان بەجێهێڵاو خواحافیزی کرد.

گەیشتینە خواری باغی ڕێژاو جارێکی تر پیادەبووین، ئوڵاخەکانمان لەوەڕاند وکەوتینە ڕێ لای ڕێنماکان وسوارەکاندا خۆم بە نەخوش دەنواند تا ئەگەر سبەی ڕەنگ وڕووم ببینن بزانن بەهۆی تاوە ڕەنگم تێکچووە. لە خوارەوەی باخەکانی ڕێژاوەوە تا سەرەوەی (بانەڕین) پیادە ڕۆیشتین، ڕێگەیەکی یەکجار سەخت ودژوار بوو. کوێخا ئەعزەم تا سەری کێوەکە لەگەڵمدا هات، بەدەستی نەیدەهێڵا بکەوم. گەیشتینە سەری کێوەکە دانیشتین وهیلاکیمان دەرکرد. دوایی سواربووین، ڕێگەی ماڵێ سەفەر خان وڕەشید ئەلسەلتەنەمان گرتە بەر، دەمە وبەیانی نزیکی ماڵەکانیان بووینەوە. لەوێوە سوارەکانم دابەشکرد، سالار موقتەدر وعەلی ئەشرەف خانی برازام بەچەند سوارێکەوە ناردە ماڵی قادر سوڵتان برای ڕەشید ئەلسەلتەنە. کوێخا ئەعزەمویارە فەراشباشی و چەند سوارێکی ترم ناردە ماڵی سەفەروخان، بەیارەو ئەعزەمم ڕاسپارد دوای پیادەبوون هەواڵی زاماریەکەم بەنهێنی بۆ سەفەر خان بگەڕێنیتەوە، بەڵام لەنێو خەڵکدا بڵێن کە سەردار زامار بووە ونەیتوانی بەسەر ماینەوە ڕاوەستێت و جێما ئیتر نازانین دوژمن پێی گەیشتووە وزیندووە یان خەیر. ئەوان سبەی ڕوو دەکەنە ماڵی سەفەر خان کە نزیکتر بوو. سەفەر خان لە خەو هەڵدەستێنن لەنێو خەڵکدا هەر بەو شێوەیەی فەرمانم دابوو پێیان هەواڵەکەیان بڵاوکردەوە، سەفەر خان بێ ئیختیار دەست دەکاتە شیوەن وگریان، هێواش پێی دەڵێن کە سەردار زامێکی بچووکی پێوەیە و بەرەو ماڵی ڕەشید ئەلسەلتەنە دەڕوات و ڕایگەیاندووە کە تۆ زوو بڕۆیت بۆ بینینی.

دوای ڕەوانە کردنی سالار موقتەدر وئەوانی تر سبەی زوو سواربووین لە نزیکەی چەند بنەماڵە وخانەوارێکی سەفەروخاندا وێستاین. کوێخای گوندکە ناردی قۆری وکتری چاییان هێنا و یەك بەرخیشی سەربڕی ودەستی کردە کەباب کردن. بینیم سەفەروخان ئەو پیاوە دلێر وبەوەفایە بەتاو هات، چاوی بە من کەوت بەدەنگێکی بەرزەوە دەستی کردە گریان، چوومە پێشوازییەوە بەدەستی چەپ باوەشم پێدا کرد وماچم کرد، هێواش ووتم زامەکەم بچووکە مەگری، مەهێڵە ئەم حەزرەتانە بزانن کە من زامارم. بە پیاسە لە خەڵکەکە دوور کەوتینەوە، ئەوکاتە پێمگووت کە بازووم شکاوە.

نموونەی جوانی لە جەوا نمەردی و مەردایەتی

لەگەڵ سەفەر خاندا لە کوێرە ڕێگایەکەوە بەرەو ماڵی ڕەشید ئەلسەلتەنە ڕێکەوتین پێمگووت لەم بارودۆخەدا و بە زامارییەوە ڕاست نیە لە ماڵی کەسێکدا بمێنمەوە. لە نزیکی ماڵی ڕەشید ئەلسەلتەنەدا تووشی کوێخا کەریم هاتین، کە لە کوێخا ڕیزدارەکانی تایفەی قەڵخانیە، لەگەڵ خۆماندا بردمان لە پێنج سەد پێی ماڵی ڕەشید ئەلسەلتەنەدا لەنێوان جەنگەڵەکەدا پیادەبووین، لەژێر سێوەری درەختێکدا دانیشتین. سەفەر خان ڕۆیشت بۆ لای ڕەشید ئەلسەلتەنە، چونگە چەند میوانێکی نەناسراو لەوێ بوون بە نهێنی هاتنمی پێڕاگەیاندبوو، ڕەشید ئەلسەلتەنە بەپەلە لاهوتی خان کە یك دوو مانگێك بوو لە من تۆرابوو و لەماڵی ئەودا بوو لەگەڵ کوێخا دەروێش یارکە ومیرزا عەباسی ناردنی بۆ لام. و خۆیشی بەشێوەیەك میوانەکانی بەڕێکرد و لەگەڵ سەفەر خاندا هاتن ، لە دوورەوە کە بینیم بە پێکەنین وگاڵتەوە ووتم ڕەشید ئەلسەلتەنە ئەزانم ئێستاکە سامان وسەروەتم نەماوە، هەرچی بوو تاڵانیان کرد وبردیان نازانم خۆشەویستم لات یان خەیر، ئەگەر خۆشمیشت ناوێ ئەوا هەلێکی چاك کەوتوەتە دەستت ئەتوانی بە قیمەتێکی گونجاو بە ئینگلیسەکان بمفرۆشیت. بە مەردایەتی هەمیشەییەوە وەڵامی دایەوە شەرەفی نیە ئەو کەسەی تۆ بە تێکڕا دارایی دنیا بفرۆشێت، بێ ناموسە ئەوەی هەست و گیانی لەڕێی تۆدا فیدا نەکات. هاتە پێشەوە منیش هەڵسام، یەکتریمان لەئامێز گرت ویەکتریمان بەگەرمی ماچکرد. دوایی لە زامەکەم پرسیاری کرد و ووتم زامەکەم سەختە بازووم شکاوە، بەڵام حاڵم چاکە، فەرمانیدا دەوارێك لە نزیکی ماڵەکەیدا هەڵدەن بۆم وچێشتکەرە تایبەتیەکەیشی بە هەموو شتومەکییەوە بۆ خزمەتکردنم نارد.

منیش لەگەڵ کوێخا کەریمدا ڕۆیشتم ولە جێگەیەکدا کە جەنگەڵێکی چڕ وپڕ بووبۆ هەڵدانی دەوارەکە دەست نیشان کرد. دوای هەڵدانی دەوارەکە سەرەکەیمان بە گەڵای دار ودرەختی جەنگەڵەکە داپۆشی، کەمێك دوورتر خێوەتێکمان بۆ چێشتکەر وخزمەتکار وپاسەوانەکان کە ڕەشید ئەلسەلتەنە بۆ پاسەوانی شەو وڕۆژی من دانابوون هەڵماندا وسەری دەوارەکانی ئەوانیشمان بە گەڵای درەختەکان پۆشاند.

دوای ئــەو هــەموو خیانــەتو درۆ ودەلەســە ودەسیــسە کردنانــە کــە لــە وەلەدبەگیەکان وسـەردار ڕەشیدەوە بینـیم و دوای ئـەو تـاڵی وناخۆشیە لـە وزە بەدەرەی دوێنێ، سوپاسی خوام دەکرد کە ئێستاکە هامـە نێـوان دۆسـتانێکی دڵ ودەروون پـاك وموتمانــە پێکـراودا. ڕەشـید ئەلـسەلتەنە وسـەفەروخان ووتیـان موحەمەد عەلی ناوێ کە لە گوندەکەی سەفەر خاندایە کە سەری لە شـکان وئێـسك بەنـدی دەردەچـێ بـۆ بینینـی زامەکـەت دەنێرینـە شـوێنیدا. موحەمـەد خـانی خانزادیـان بـەتاو نـارد هـاوردی، قـۆڵی کراسـەکەمی دڕی ودەسـتماڵەکانی سـەر زامەکــەیان کــردەوە بەئەندازەیــەك چــاك بەســترابوو وەك ئــەوەی شــکانەکە گیرسابێتەوە، نزیکەی چوار میسقال ئێسك لـەنێو کراسـەکەمدا کۆیـان کـردەوە، بــەئاوی نیــو گــەرم خــوێن وپیــسیەکانی زامەکــەیان شــۆری، لــەماڵی ڕەشــید ئەلـسەلتەنەوە چـەند بـاڵ کـەتانی سـپی ودە هێلکـەیان هێنـا، جەراحەکـە کەوتـە کارەوە، بە لولەی قامیش تەتەیـەکی موحکـەمی بـۆ بەسـتنی بـازووم دروسـتکرد، دەیویست بە ئاوی ئاسی فنك ناوی زامەکە بشۆرێت نەمهێڵا، ووتم هەر ئەم خـوێنی نێــو زامــە یارمــەتی گریــسانەوەی ئێــسکەکان دەدات. بەلێزانینــەوە ئێــسکە شکاوەکانی خستە سەر یەك، زەردەی هێلکەکانی ماڵیە بازوومدا، لۆکـەیکی پـاکی بەسەر زەردی هێلکەکانەوە پـان کردەوە وبەچـەند پارچـە کـەتان بەسـتی، دوای ئەمە تەتەکەی بەست وهەردوولای بڕییەوە.

یەك دەسـت جـل وبـەرگم لـە کوێخـا کـەریم کـە ئەوەنـدەی مـن بـوو وەرگـرت وکردمــە بــەر. لــە ڕەشــید ئەلـسەلتەنە تکـام کـرد کەسـێك بنێرێتــە لای سـەید مەحمودی کرندی بەڵکو هەندێ دەوای دژی گەندەڵی وتاییەت بە شـۆرینی زام بـۆم ڕەوانــە بکــات. ســەی مــەحمود بــە تــەلاش وهــەولێکی زۆرەوە توانیبــووی لــە نەخۆشخانەی ئینگلیسەکان هەندێ ئاسـی فنـك پەیـدا بکـات. لـەم بەینـەدا عـالی خانیش خزمەتکارەکـەمیش کـە لـە جـەراحی وشکستەبەندیدا سـەری دەردەچـوو گەیـشتە لام.هەرکـە سـالار زەفـەر لـە مـاڵی قەنبـەر سـوڵتاندا هـەواڵی زامـاریمی بیستبوو دەینێرێ بۆ لام. عالی خانیش مقدرای (یودوفورم) و چەند بەسـتە لۆکـەی نیزامی هەبوو، موحەمـد عـەلی جـەراحیش مەڵهـەمێکی چـاکی فەراهـەم کـرد. بـەو

شتانەی کە بە دەستەوە بوون کەوتینە تیمار وتەداوی زامەکە ورۆژ بەرۆژ هەستم دەکرد بەرەو چاکی دەڕۆم.

دوای گەیشتنە (پیران) ئیتر مەترسیەکم هەست پێنەدەکرد، بەلام هێشتانە دوو دڵەڕاوکە وناڕەحەتی گەورەم هەبوو، یەکێکیان بۆ سالار زەفەر کە دەترسیام قەنبەر سوڵتان هەر ئەو ڕەفتارە بکات کە وەلەدبەگیەکان لەگەڵ مندا کردیان و نیگەرانی وناڕەحەتیەکی تریشم بۆ ئیسماعیل خان تەبرێزی موجاهیدی ئێران پەرەست وئازادیخواز بوو، لەو کاتەوە کە ناردمە بالی ڕاستی شەڕەکەوە ئیتر هەواڵم نەدەزانی. ڕەشید ئەلسەلتەنە سەبارەت بە سالار زەفەر دڵنیا بوو دەیگووت مەحاڵە کە قەنبەر سوڵتان ڕەفتارێکی نامەردانە سەبارەت بە ئەو ڕەوا ببینێ. بەلام لە ئیسماعیل خان بێخەبەر بووم، هەتا عالی خان لای سالارەوە هات ورایگەیاند کە بە دیلیی گیراوە. بۆی زۆر ناڕەحەت وداغدار بووم، دوای چەند رۆژێك لەناکادا دیم ئیسماعیل خان بە جل وبەرگی تەواو کوردییەوە گەیشت، سەرجەمی ڕووداوەکەم لێ پرسیارکرد. ووتی هەر ئەو کاتەی تۆمان بینی لە سەنگەرەکەت هاتیتە دەرەوە ئێمەش سەنگەرەکانمان چۆڵ کرد، بەلام هەرچی تەلاشمان کرد ڕێگایەکمان بۆ چوونە سەرەوەی کێوەکە پەیدا نەکرد، دوو کەس لە هاوڕێکانم کوژران تفەنگەکەی هاردین گوولە لێیدا وڕۆیی خۆیدا بە دەستەوە، وڕێی هەلهاتن ودەربازبوونمان لێگیرا، دووربین وتفەنگەکەم لەنێو بەردەکانی کێوەکەدا شاردەوە و ڕۆیشتمە بەردەم دوژمن وخۆم دا بە دەستمانەوە، ئەوان من ودوو کەسی تریان دیل کرد وبردیانینە لای سەردار ڕەشید، سەید ئەلدەولە ناسیمی وبە نهێنی لەگەڵ سەردار ڕەشیدا گفتوگۆی کرد. سەردار بەپەلە سەرکەوتننامەی خۆیی بۆ کونسوڵی ئینگلیس راپۆرت کرد لەنێویدا نووسیبووی کە بکوژەکەی فلان کەسمان بە دیل گرتووە، دڵنیابووم ئەگەر بۆ شار بمنێرنەوە بێ دواکەوتن دەمکوژن، جافر سوڵتانی هەورامی شەفاعەتمی کرد، بەلام سەردار ڕەشید قبوڵی نەکرد ورازینەبوو، خۆم کەوتمە تەلاشی هەلهاتنەوە، قەڵخانیەکم دۆزییەوە پێمگووت ئەگەر بمگەیەنیتە ماڵی قەنبەر سوڵتان هەموو ئەم جلوبەرگەی کە لەبەرمدایە لەگەڵ دوو لیرەدا دەتدەمێ ڕازیبوو. کاتی شام خواردنی ئێوارە کە پاسەوانەکان سەرگەرمی چێشت خواردن بوون لەگەڵ

ڕێنماکەمدا کوێرە ڕێگایەکمان گرتە بەر، خۆشبەختانە بێ ئەوەی تووشی تەگەرە وکۆسپێك ببین گەیشتمە ماڵێ قەنبەر سوڵتان. لەوێ جل وبەرگەکەم داکەند، ئەو پارەی کە بەڵێنم دابوو دام بەو پیاوە هەژارە دەست نەڕۆیشتووەی هاوڕێم وخۆم بەدەرپێ وکراسێك وپێ خاوسەوە گەیشتمە خزمەت سالار زەفەر، بەپەلە ئەم جلوبەرگە کوردییەی بۆم ئامادەکرد، و خزمەتکارێکی خۆی وپیاوێکی قەنبەر سوڵتانی لەگەڵمدا نارد، ئەوەتا کە ئێستاکە وا لە خزمەت تۆدام.

لە بینینی بە ئەندازەیە خۆشحاڵبووم وەك ئەوەی سەردار ناسر لە دیلیی ڕزگاری بووبێ. هەروا سیکە (سەیفو للا) ناوێ کە خزمەتکاری سالار زەفەر بوو یەکێکی تر لە دیلکراوەکانی سەنجاوی بوو، توانیبووی لە ئۆردووەکەی سەردار ڕەشید هەڵبێت وخۆی ڕزگار بکات دەیگێڕایەوە کە ڕۆژی دوای هەڵهاتنی ئیسماعیل خان هەموو شوێنێك بە شوێنیدا گەڕان نەیانتوانی بیدۆزنەوە، سەردار ڕەشید یەکجار مەلول ودڵتەنگ بوو، بەڵام جافر سوڵتانی هەورامی خۆشحاڵێ خۆیی نیشاندەدا، سەردار ڕەشید وبارام بەگ وسەید ئەلدەولە لە خۆشحاڵێ وکەیف وزەوقەکەی ناڕەحەت دەبوون ودەیانگووت کە تۆ مەرەخەست کردووە. لە وەڵامدا ووتی بە خوای گەورە سوێند دەخۆم ئاگام لە هەڵهاتنی نیە، من هەوڵمدا لەگەڵ چەکدارەکانی مندا بۆ هەورامان بڕوات بەڵام ئەو دەیویست بۆ ناوچەی قەڵخانیەکان بگەڕێتەوە و پیاوەکانی من ئەو ناوچانەیان نەدەناسی. سەردار ڕەشید پێی گووت بۆ تۆ دژی ئێمەیت؟ ووتی هەروەك لەگەڵ ئێوەدام بەڵام خۆم بە گوناهکار و ئێوەش بە کافری موتڵەق دێتە بەرچاووم، ئەوکاتەی وەك لەشکری یەزید هێرشمان هێنایە سەر سەردار موقتەدر بۆ سەلامەتی ئەو نەزرێکم کرد وئێستایشە گایەك دەکەمە مەولوود کە خوا ئاگای لێی بێت وبیپارێزێت هەتا ڕۆژێك بتوانێت تۆڵەی خۆی لە هەموومان بەتایبەت لە تایفەی وەلەدبەگی بسێنێتەوە. سەردار ئەکرەم ویەعقوب بەگ لە قسەکانی ناڕەحەت بوون، جافر سوڵتان پێیان دەڵێت ئێوە نابێت لە مەجلیسی پیاوەکاندا دانیشن، نەك هەر پیاو هەتا مافی ئەوەشتان نیە کە لە مەجلیسی ژنە بە حەیاو حورمەتەکانیشدا دانیشن و گفتوگۆ بکەن.

ماژوور لاهوتی خان که ماوەی سیّ ساڵ له ماڵیّ مندا بوو، وەك برای من وابوو هەر که ئینگلیسەکان سلیّمان میرزایان گرت ودوژمنییان لەگەڵ ئیّمەدا خستەڕوو بیّ هۆیەك له من تۆرا وزیز بوو وبۆماڵی ڕەشید ئەلسەلتەنه ڕۆیی، لەم ماوەی زاماریيەمدا دووباره هاتەوە، له حەقیقەتدا بووە پەرستارم و هەتا شەوان لای جیّگای خەوەکەمدا ئیّشکچیی دەکرد. لەلایەن ڕەشید ئەلسەلتەنەوە کویّخا کەریم وکویّخا دەرویّش شەریف یار شەو ورۆژ سەرگەرمی خزمەتم بوون، له پیاوەکانی خۆم عالی خان وئاق موراد وئیسماعیل خانیش هەبوون، گل نەزەر له ماڵی کویّخا کەریمدا بوو، ماینەکانیشم لەماڵی ئەودا بوون، ماینه جوانەکەم که له دامیّنی کیوەکەدا گلیابوو بریا ودوای چەند ڕۆژیّك لەبەین چوو.

ڕەشید ئەلسەلتەنه وبراو کویّخاکان و سەرۆکی تایفەکانی بانگهیّشت کرد ولەگەڵیاندا بیروڕای گۆڕییەوە، لەسەرەتاوە بە براکانی گوتبوو بە شەرافەت ومرۆڤایەتیم سویّند دەخۆم که له گیان وڕۆحی خۆم چاودەپۆشم وبەم هیّزە لاوازەوە که هەمه لەبەرامبەر تیّکڕای عەشایر ولەشکری ئینگلیسدا بۆ پاراستنی سەردار موقتەدر ڕادەوەستم، ئیّوە هەرسیّ براکە ئەگەر لەگەڵمدان هاوبیرن هەڵوێستتان بخەنەڕوو وئەگەر نین هەر بڵێن تا هەڵوێستی خۆم بۆ ڕوون بێتەوە. قادر سوڵتان ونادر ئاغا وڕەشید ئاغا هەرسێکەیان یەك دەنگ وەڵامیان دایەوە که ئێمەیش به شەرەف وناموسمان سوێند دەخۆین لەگەڵ تۆدا هاوبیر وهاوباوەڕین و هەرکاتێ بیروباوەڕی تۆ بەپێچەوانەی ئەمەبووایە کە براگەورەمانی زوویر دەبووین. دوای ئەوان ڕوودەکاتە فەتح عەلی بەگ که له سەرکردە ڕیزدارەکانی ئەو تایفەیەیە بیروڕای پرسی، ئەویش وەڵامی دایەوە هەموو سامانم نەزر بێت کە تائێستا بە پێچەوانەی دۆستی سەردار موقتەدر نەجوڵاومەتەوە ولەمەودوایش ناجوڵێمەوە. له حەقیەتدا چی فەتح عەلی بەگ وچی قادر سوڵتان وچی ڕەشید ئاغا هەرکاتێ دەمیانبینی بێ خۆ ڕاگرتن دەستمان دەکرد به گریان، دوایی براکان و کوێخاکانیش هاودەنگ پەیمان دەبەستن و سوێندیان خوارد وهەتا ئافرەتەکانی تایفەی ڕەشید ئەلسەلتەنەیش ئامادەبوون بۆ پاراستنم چەك هەڵگرن ولەگەڵ دوژمندا شەڕ بکەن. ئەم هیمەتوغیرەتوپیاوەتیە بێ هاوتایه تا ئێستا له هیچ عێل وعەشیرەتێکم نەبینیوە. ئەمانه دەنووسم که بۆ منداڵەکانمان ونەوەکانمان وهەر

خوێنەرێك ببێتە نموونە وعیبرەت، ئەگەر لەنێوان تایفەکاندا فلان وفلان لە خراویدا بەرچاو دەکەون نموونەی ڕەشید ئەلسەلتەنە وسەفەر خان وموحەمەد تەقیّ بەگیش دەبینرێن ودەست دەکەون.

جگە لەمانە دوو مەوزوعی تر بۆ تەواوکردنی ئەم قسانە لە ئارادان کە نموونەی لێهاتوویی وپیاوەتی ڕەشید ئەلسەلتەنە و براکانیەتی کە پێویستە ئاماژەی بۆ بکەم لە هاوڕێکانی مندا. خزمەتکار وکوێخایەکی گەورەی سەنجاوی هەبوون کە کە تۆمەت باری کوشتنی باوك ودایکی ڕەشید ئەلسەلتەنە وبراکانیەوە بوون. یەکەمیان یارەی فەراشباشی بوو کە باوبوو پێش هاتنە سەنجاوی لەشەڕێکی ناوخۆی نێو گۆرانەکاندا شێرخان یاوەر باوکی ڕەشید ئەلسەلتەنە بەدەستی ئەو کوژرابوو. دووەمیان ئەعزەم بەرزا کوێخای تیرەی دەست جەی سەنجاوی کە خزمەتکاری تایبەتیم بوو، دەیانگووت لە شەڕێکدا حاجی موراد بەگی گۆرانی لەگەڵ سەرجەم تیرەی تفەنگچیدا بردووەتە سەر ماڵی شێر خان یاوەر کە لەو شەڕەدا حەنیفە خانم دایکی قادر سوڵتان ونادر ئاغا وڕەشید ئاغا کوژراوە. یارە وئەعزەم لە ترسی ئەم تۆمەتانە نەدهاتنە ماڵی ڕەشید ئەلسەلتەنەوە وپەنایان بردبووە ماڵی سەفەر خان. لەو ڕۆژەدا کە ئەو عەهد وپەیمانە گشتیە بەسترا ڕەشید ئەلسەلتەنە وهەر سێ براکەی یارە وئەعزەمیان بانگهێشت کرد، هەڵسیان و دەستمان خستە ملیان. ڕەشید ئەلسەلتەنە ووتی یارە مەگەر ناڵێن تۆ باوکمت کوشتووە، تۆ بێرە جێی باوکم، و هەربەم شێوەیە قادر سوڵتانیش کوێخا ئەعزەمویارەیان ناچار کرد بڕۆنە ماڵیان و تا کاتێ ئێمە لەوێ بووین بە شێوەیەکی چاك خزمەتیان کردن.

باسکردنی ئەم نموونانە چاکە لە یاد نەکرێت و بمێنێتەوە بۆ ئایندەکانمان، بێگومان عیبرەتێکیشە بۆ نەوەکانی ئایندەمان.

دوای ئەم عەهد وپەیمانە ڕەشید ئەلسەلتەنە لە تەنها کەسێك بتر تر لەهەموو عەشایرەکان وئینگلیسەکان لێی دەترسا ئەسەدوللابەگ سەرۆکی تایفەی قەڵخانی عەلی سوڵتانی بوو. لە سەرەتای ئەم یاداشتانەدا کورتەیەك سەبارەت بە ناسنامەی ئەم تایفەم نووسی کە ناودارترین تایفەی گۆران دەژمێردران و دوو تیرەیان بەناوی (قری و ڕۆستەم) بە ئازایی وبێ باکی و ڕاستی بەناوبانگ بوون

بووبوونــه مایــەی تــرس وهەراســی تایفــەکانی دراوســێیان. ئەســەدوللا بــەگ ســەرۆکەکەیان لــەم کاتــەدا نموونــەی تــەواوی پیــاوەتی وکارامــەیی ولێهــاتوویی تایفەکەی بوو. و زادەی ئەو هەلومەرجە عێلایەتیە بــوو، ئــەو هــەروەك قــسەزانی و ڕووخۆشــی وپیاوخاســی ڕەشــید ئەلــسەلتەنەی نــەبوو ئاســۆی بینینــی لــە کێــو وشاخەکانی دەوروبەریدا تێنەدەپەڕی، بەڵام پیاوێکی کەم قسە وکاکڵدار وهۆشیار و سەرسەخت وبێ نەوازشت وبەزەیی بوو وقازانج وسوودی کاتی خۆیی بە غــەریزە دەزانی وهەرگیز لە دەستی نەدەدا.

سەرۆکی تری ئەم تایفە قەنبەر سوڵتانی برای ئەسەدوللا بــەگ بــوو. پیــاوێکی سادە ودڵ ونیەت پاك تا لە توانایدا بووایــە لــە عەهــد وبــەڵێن وپەیمانیدا پایــەدار دەمایــەوە. جــەهانگیری کــوڕی ئەســەدوللابەگ نموونــەی تــەواوی بــاوکی بــوو، شەڕکەرێکی بوێر وترسناك وڕاوچیەکی کارامە ولێزان بوو، تفەنگچیەکی چاوتیژ و تا شەوانێکی چالاك وبە وزە بوو کە خەستە نــەدەبوو. ڕەشــید ئەلــسەلتەنە ووتــی ئەسەدوللا بەگ وقەڵخانیەکان لەگەڵ ئێمەدا دوژمنن، تا یەك هەفتەی تــر لــەڕێگای جەهانبــەخش خــانی زەرغاموئەلــسەلتەنەوە لەشــکری ئینگلــیس وســەرجەم عەشایرەکان دێرنە سەرمان، چاکترە هەر سبەی کۆچ بکەین ولەنێوان ڕێــژا ویــاران کە شوێنێکی یــەکجار ســەخت ودژوارە، ســەنگەر بگرین وخۆمــان ئامــادە بکــەین، ئەگەر لەشکری ئینگلیس هاتە سەرمان بتوانین بەرگری بکەین وئەگــەر شکستمان هانی لەگەڵ تۆدا پەنا دەبەینە خاکی عوسمانی. ووتمە ڕەشید ئەلسەلتەنە لەگەڵ ئەم بۆچوونە ونەخشەیەی تۆدا هاوبیر نیم، تــۆ ئــەم کــارە لەبــەر ڕزگــارکردنی مــن دەیکــەیت ئێــوە بیروڕاکــەی منــیش قبــوڵ بکــەن. لــەوم پرســی ئەســەدوللا بــەگ لەسەرچی لەگەڵ ئێوەدا دوژمن ونــەیارە؟ ووتــی لەســەر مــوڵکی (بەیامەیــە). ووتم بەرژوەندی ئێوە لەوەدایە کە بــە شــێوەیەکی دۆســتانە لەگەڵیانــدا ڕەفتــار بکــەن. سەفەر خان وقادر سوڵتان هەردوو قسەکەی منیان ســەلماند. بڕیــار وابــوو ڕەشــید ئەلــسەلتەنە وقــادر ســوڵتان لەگــەڵ ســەرجەم کوێخاکانــدا هاوســەرەکەی ڕەشــید ئەلسەلتەنە کە کچی ئەسەدوللا بــەگ بــوو لەگــەڵ خۆیانــدا هــەڵگرن وبیبەنــە مــاڵی ئەســەدوللابەگ. قــادر ســوڵتان ووتــی هــەردوو گونــدی بەیامــە هــی منــە ئەگــەر ئەســەدوللابەگ ڕازی نــەبوو هــەردووکیان لەســەری تــاپۆ دەکــەم. قــادر ســوڵتان

وکوێخاکـان لەگـەڵ هاوسـەری ڕەشـید ئەلـسەلتەنەدا بـۆ مـاڵی ئەسـەدوللا بـەگ ڕۆیشتن، ڕەشید ئەلسەلتەنەش ڕۆیشت لەگەڵیاندا بەهلول وقەنبەر سوڵتانیشی بۆ ئـەوێ بانگهێـشت کـرد. لـەوێ پێـێ دەڵـێن کـە سـالار زەفـەر ماوەیەکـە لـە ماڵـێ ئێوەدایـە سـەردار موقتـەدریش خـۆی داوەتـە پـەنای کێوەکـانی دالـەهۆ و سـالار موقتەدری کوڕی سەردار ناسریش هاتۆتە ماڵمـان، ئێمـە گۆرانـەکان بـێ شـەرەفی خۆمـان بـۆ عـالم خـستەڕوو، ئەگـەر ئێمـە لەگـەڵ ئینگلیزەکـان وکەلورەکانـدا هاوکاریمان نەکردبایێ ئەوان نەیاندەتوانی دەستدرێژی بکەنە سەر سەنجاوییەکان. ئێستاکە من وتۆ لەگەڵ یـەکتردا هاوپـەیمانین، مـن ئامادەبوومـە کـە گیـان و مـاڵ وناموسی خۆم لەڕێی سەردار موقتەدردا فیدا بکەم، ئایا تـۆ کـە سـالار زەفـەر لـە ماڵتدایە ئامادەی لەم ڕێگەدا لەگەڵیدا بیـت؟ قەنبـەر سـوڵتان بـەڵێنی پێـدەدا لـەو شوێنەی کە لای گۆرانەکان پیرۆزە بە ئاین مەزهەبی خۆیان سوێند دەخۆن وعەهد وپەیمان دەبەستن. لەدوایدا هەردووکیان دەڕۆنە ماڵی عەلی بـەگی سـوڵتان جـاف، سـەرکردەی تایفـەی تایـشەیی ئـەویش لەگەڵیانـدا هـاو سـوێند دەبـێ. ڕەشـید ئەلسەلتەنە و قەنبەر سـوڵتان وعـەلی بـەگی سـوڵتان وکوێخـا مـستەفای تایـشەیی سەرجەم دەڕۆنە ماڵی ئەسەدوللابەگ و لەوێ دەبینن، کە لـەم شـەو وڕۆژەدا قـادر سوڵتان وکوێخاکان وهاوسەرەکەی ڕەشید ئەلسەلتەنە هەرچـی پـەنا دەبەنـە بـەر کەلامی خوا و کتێبی نەورۆز بۆ ڕازیکردنـی ئەسـەدوللابەگ، بـەڵام ئـەم کردەوانـە کاریگەرییـەکی بەسـەر ئەسـەدوللا بەگـەوە نـەبوو بـوو. لەگـەڵ هـاتنی ڕەشـید ئەلسەلتەنە وقەنبەر سوڵتان ودانوستانی بـەردەوامیان سـەرەنجام ئەسـەدوللابەگ دەڵێت کە ئەم کارە بەستراوە بە بیروڕای جەهانگیری کوڕمەوە. هەموویان دەڕۆنە ماڵی جەهانگیر، جەهانگیر دەڵـێ ئەگـەر دەتانـەوێ لەگەڵتانـدا هـاوڕێبم پێویـستە قادر سوڵتان هەردوو گونـدی (بەیامـە)م بـداتێ. قـادر سـوڵتانیش هـەر لەوێـدا بـە خـەتی خـۆی مـافی خـۆی سـەبارەت بـەو موڵکـە ناوبراوانـە بـۆ جـەهانگیر خـان دەگوێزێتەوە. دوایی هەموویان بە کـەلامی خـوا ونیـاز بۆیـەکتری سـوێند دەخـۆن وسەرجەم دەڕۆنە ماڵی ئەسەدوللابەگ.

کەشمەکەش وململانێی نوێ

دوای ڕۆژێك گشتییان قەنبەر سوڵتان وعەلی بەگ سوڵتانی تایشەیی هاتنە دیدەنیم وموژدەی عەهد وپەیمانی گشتیان پێدام. قەنبەر سوڵتان لە قسەکانیدا نیەتی باش بوو، بەڵام قسەکانی عەلی بەگ سوڵتان بۆنی دوو ڕەنگی لێیەوە دەهات. یەکێ لە خزمانی ڕەشید ئەلسەلتەنە کە لەماڵی جەهانگیردا خزمەتی دەکرد بە نهێنییەوە ڕەشید ئەلسەلتەنەی ئاگادار کرد کە سەری نەبەسێتە درۆ وفێڵەکانی ئەسەدوللابەگ وجەهانگیرەوە، ئەوان دوای ڕۆیشتنت نامەیەکیان بۆ سەردار ڕەشید ووەلەدبەگیەکان و جەهانبەخش خان نووسیوە کە سەردار موقتەدر لە ماڵی ڕەشید ئەلسەڵەنەدایە، لەبەر شکانی دەستی توانای هەڵهاتنی نەماوە، هەرچی زووترە لەشکرەکەتان بجوڵێننەوە و ئێمەیش دێینە ڕیزتانەوە، هەم سەردار موقتەدر دەخەینە چنگمانەوە وهەم ڕەشید ئەلسەلتەنەیش سەرکووت دەکەین.

لەلایەکی ترەوە هەواڵمان زانی کە ئاغای سەید ڕۆستەم بەناو کە پیری خەڵکی گۆران و سەنجاوییە، بێئەوەی هیچ خراویەك لە ئێمەوە ببینێ سەید شەمسەدینی کوڕی بۆ کرند ناردبوو کە ڕاپۆرتێ سەبارەت بە ئێمە بە بەرپرسەکانی نیزامی ئینگلیسەکان ڕاگەیەنێت. ئەم هەواڵەیش سەید عەلی کوڕی ئاغا سەید عەزیز برازای سەید ڕۆستەم وهەم سەید مەحمودی کرندیش پێیان داین. ڕەشید ئەلسەلتەنە ووتی بەڵێ ئەم خەبەرە ڕاستە خزمەتکارەکەی منیش لە کرند سەید شەمسەدینی بینیوە. بەپەلە لەلایەن خۆیەوە فەتح عەلی بەگی ناردە لای ئاغا ڕۆستەم کە بۆچی دەتەوێ سێ تایفە بکەیتە دوژمنی خۆت؟ ئەگەر هات وئینگلیسەکان لەشکریان هێنا و وەکو سەنجاویەکان تاڵانمانیان کرد و دوو سەد پیاوی قەڵخانی ونیرژیان کوشت بەم دووسەد کەسە ئێمە لەنێو ناچین، هەر ئەوەندەمان ئەمێنێتەوە کە تۆڵەی خۆمان لە تۆ وەرگرینەوە. منیش لەلایەن خۆمەوە کوێخا ئەحمەد بەرزام ناردە لای وپێشینەی دۆستی وپلە وپایەیان لەنێو تایفەی سەنجاویدا خستەوە یادیان وگلەییم کرد کە ئەم کردەوەیە لە خوارەوەی پلە وپایە وشان وشەوکەتی تۆدایە کە ببیتە ڕاپۆرتنووسی بێگانەکان. دوای ڕۆژێ سەید ڕۆستەم هات بۆ لام و پەشیمانی خۆیی خستە ڕوو عوزری هێنایەوە، بەڵام

ڕاپۆرتەکەی ئەو ونامەکەی ئەسەدوللابەگ کاری خۆیی کردبوو. ئینگلیسەکان سەرلەنوێ کەوتنەوە بیری لەشکر کێشیەوە. لە ڕۆژی حەوتەمی زامارییەکەمدا لەبەر پاککردنەوە شوێنەکەم جێ وخێوەتەکەم گوێزایەوە و نیو فەرسەخێ دوورتر لەماڵی ڕەشید ئەلسەلتەنە لەلای کانیەکدا کە بە (کانی قت) بەناوبانگە جێگیر بووم.

لە قەنبەرە سولتانەوە هەواڵ گەیشت کە ئەسەدوللابەگ و جەهانگیر لەگەڵماندا درۆ دەکەن وسەردار ڕەشید بەهۆی ڕاپۆرتی ئەوانەوە سەرلەنوێ لەشکری خستوەتە ڕێ و بڕیارە ئەمرۆ جەهانگیر بڕواتە لایان و لەلایەن ئەسەدوللابەگیشەوە بۆ ڕەشید ئەلسەلتەنە خەبەریان هێنا کە سەردار ڕەشید وجەمعیەتی جوانڕۆیی وهەورامی وباوەجانی و وەلەدبەگی لەمیر ئاوا کۆبوونەتەوە، منیش جەهانگیرم ناردۆتە لایان بەڵکو لەشکرەکەیان تێك بدەم. ڕوون وئاشکرابوو کە ئەم قسانە ڕووکەش ودرۆیە و لەهەمان کاتدا وا هەواڵ گەیشت کە جەمعیەتی کەلور هاتوونەتە هارون ئاوا (شائابادی ئەمرۆ) ڕەشید ئەلسەلتەنە وسەفەروخان کەوتنە بیرەوە وبریاریاندا بڕۆن بۆبینینی ئەسەدوللابەگ، قەنبەر سولتانیشیان ئاگادار کرد کە بگاتە لایان. لەنێوان ڕێگادا دەبیسن کە جەهانگیر لە لەشکرەکە گەڕاوەتەوە و موحەمەد تەقێ بەگی ئەمیر ئەسعەدی باوەجانی لەگەڵ خۆیدا بۆ ماڵی ئەسەدوللابەگ هێناوە، ئەوانیش ناچاردەبن کە بڕۆنە ئەوێ. دوای سەڵاو وهەواڵ پرسین ئەسەدوللابەگ پێیان دەڵێت ئەمیر ئەسعەد لەلایەن سەردار ڕەشیدەوە هاتووە کە تۆ سەردار موقتەدر لە ماڵەکەت دەربکەی. ڕەشید ئەلسەلتەنە دەپرسێ تۆ چی وەڵامێکت داوەتەوە؟ دەڵێن ووتوومە کە سەردار موقتەدر لەماڵی تۆ دانەماوە، هەرچۆنێ بێ لەو بڕوادام کە تێکڕا بەگشتی بڕۆینە (ئۆردووەکە) ولەگەڵ سەردار ڕەشیددا دانوستان بکەین، بەڵکو توانیمان لەشکرەکەی بڵاوە پێ بکەین. هەردوو لا لەگەڵ ئەمیر ئەسعەددا دەڕۆنە ماڵی عەلی بەگی سوڵتان تایشەیی دەبینن سەرکردەکانی وەلەدبەگیەکانیش هاتوونەتە ئەوێ و تایشەییەکانیش لەگەڵیاندا دەستمان تێکەڵاو کردووە. هەر لەو مەجلیسەدا بارام بەگ وبراکانی بە ڕەشید و ئەلسەلتەنە سووکی دەکەن تا ئەو ڕادەیەی عەزیز بەگ هەڕەشەی کوشتنی لێدەکات.

دوای ئـەم دانوسـتانە سـەفەروخان وقەنبـەر سـوڵتان بـە ڕەشـید ئەلـسەلتەنە دەڵێن هەرچی ئەسەدوللا ووتی پێمان درۆ دەرچوو، چی سەبارەت بە جوڵانـەوەی لەشـکری کوردسـتان وچـی سـەبارەت بـە هـاتنی محەمـەد بـەك بـۆ ماڵیـان وچـی سەبارەت بە ڕۆیشتنی وەلەدبەگیەکان بۆ ماڵی عەلی بەگ سـوڵتان. هـەموو ئەمانـە بە فیتی خۆی بووە و ڕۆیشتنمان نێو لەشـکرەکەی سـەردار ڕەشـید بـێ سـوودە. لەنێو خەڵکەکـەدا ئەسـەدوللابەگ بـە ڕاشـکاوی و ڕوونـی بـە ڕەشـید ئەلـسەلتەنە دەڵێ من لەگـەڵ ئـەم ئاغایانـەدا دۆست وهـاوبیرم بـەهیچ جۆرێك نـاتوانم لەگـەڵ سەردار موقتەدردا هاوپەیمان وهاوڕێ بم. ئێوە پێویستە ئەوەی سەردار ڕەشـید و ئەم حەزرەتانە دەیڵێن قبوڵی بکەن ولاریتان لێی نەبێ، یان خۆتان بۆ شەڕ ئامادە بکـەن. سـەردار ڕەشـیدیش دەڵـێ ئێمـە هـەموومان بەگـشتی یـەکێتیمان هەیـە وئینگلیسەکانیش پاڵپشتمانن، ئێـو بۆچـی دەتانـەوێ بـە پێـچەوانەی هەموانـەوە ڕەفتار بکەن. ڕەشید ئەلسەلتەنەیش بە بیستنی ئەم هەڕەشانە و لە ترسی گیـانی خۆیـدا وەڵام دەداتـەوە کـە سـەردار موقتـەدر لـەماڵ و عێلـی منـدا نیـە، لـەکێوی (داڵەهۆ) یە، من پەیڕوی عەشیرەتی گۆرانم ئێستاکە ئـەم عەشـیرەتە نایـەوێ ئـەو بپارێزێ وبیگرێتە خۆی منیش هەرچی بیروڕای ئەسەدوللابەگە هەر ئـەوە دەکـەم. ئەسەدوللابەگ ئەڵێ بە گشستی بە کەلامی خوا سـوێند بخـۆن کـە لەگـەڵ سـەردار موقتەدردا هاوڕێیەتی نەکەن لای خۆمان جێی نەکەینەوە و هەر بـەم شـێوەیە کـار بکرێت و ڕەفتار بکەین. بەڵام بەپێی ڕێکەوت نوسینەکە لە پشتی قورئانەکەوە بـە ئەنقەست یان لەڕووی هەڵەوە لەجیاتی ئەوەی بنوسرێت بەگـشتی لەگـەڵ سـەردار موقتـەدردا دوژمـنین دەنوسـێ دۆسـت بـین. ڕەشـید ئەلـسەلتەنە بەمـە دەزانـێ قورئانەکە مۆردەکـات ودەڵێـت بـە حـەقی ئـەم قـسەی خوایـە بـەپێی دەقـی ئـەم نووسراوە ڕەفتار دەکەین. دانیشتوانی مەجلیـسەکە پـەی بـەم نووسـینە دەبـەن، نووسینەکە دەخوێننەوە وڕاستی دەکەنـەوە. ئەسـەدوللابەگیش لەلایـەن خۆیـەوە سەبارەت بە ڕەشید ئەلـسەلتەنە دانیـشتوانی مەجلیـسەکە دڵنیـا دەکـات وبـەڵێن دەدات کە من لە خاکی گۆران دەربکەن.

دوای ئەم ڕووداوە ئۆردووەکە بڵاوەی لێدەکات وهەرکەسێك دەگەڕێتـەوە بـۆ ماڵی خۆی. لەنێو ڕێدا ڕەشید ئەلسەلتەنە بە نهێنی بـە قەنبـەر سـوڵتان دەڵـێ بـە

حەقی ئەو کەلامی خوایە کە مۆرمان کرد، ئەگەر هەموو دنیا لەگەڵ سەردار موقتەدردا ببێتە دوژمن لە دۆستی ئەو دەست هەڵناگرم وئەم سوێندەم هەر لەبەر پاراستنی بوون وگیانی ئەو وناموس وئابڕوی عەشیرەتەکەم لەڕووی ناچاریەوە خوارد. قەنبەر سوڵتان دەڵێت منیش لەگەڵ تۆدا هاوڕێم. دوای دڵنیابوون لە قەنبەر سوڵتان هەر کە نزیکی ماڵی ئەسەدوللابەگ دەبنەوە پێیٚ دەڵێت بۆچی وەهات کرد وشەرەفمانت بۆ نەهێلا؟ من سوێندم خواردووە کە بەپێی نەزەر وبۆچوونی تۆ ڕەفتار بکەم، بەلام سەردار موقتەدر ئێستاکە لە ماڵی ئێمەدا نیە، ئەگەر بلێم پێویستە لە داڵەهۆیشدا نەمێنیٚ براکانم وعەشیرەتەکەم لێم دەبڕین. قەنبەر سوڵتانیش دەڵیٚ منیش ناتوانم لەگەڵ سالار زەفەردا ئەم ڕەفتارە بکەم. ئەسەدوللابەگ لە قسەکانیان نارەحەت دەبێت و مەوزوعەکە لەنێوانیاندا دەمێنێتەوە وناخرێتە لایەکدا.

هەر ئەو ڕۆژە دوو تەیارەی ئینگلیز بۆ دۆزینەوەی جێگاکەم بەسەر شاخەکانی داڵەهۆوە دەفڕن دوای ڕۆیشتن سەر لەنویٚ ماڵەکەم یەك فەرسەخ دوورتر لە (کانی قیت) لەنێو جەنگەڵەکەدا دامەزراند. شەو ڕەشید ئەلسەلتەنە وسەفەروخان هاتنە لام و بەدرێژیی باسەکەیان گەڕاندەوە، بڕیار لەسەر ئەوە درا کە سبەی بە شێوەیەکی کاتی لە ناوچەکەدا دەربچم وبەرە و(باوە یادگار) بڕۆم. ڕەشید ئاغای برای ڕەشید ئەلسەلتەنەیش لەگەڵ سی چل سوار لە کوێخا وکوێخازادەکانی قەڵخانی بەناوی هاوڕێیەتی و هاوبیریمانەوە و نەیاریی براکەی لەگەڵماندا هاتن. لەلایەکی ترەوە قەنبە سوڵتانیش چەند کەسێك لە عەشیرەتەکەی لەگەڵ سالار زەفەردا نارد کە ئەویش بێتە باوە یادگار. دوایی من بەشەو لەڕێیەکی ترەوە بۆ داڵەهۆ بگەڕێمەوە، سالار زەفەر وڕەشید ئاغا بەرەو کەلور بڕۆن. مەوزوعەکەم وەك خۆی بۆ سالار زەفەر وقەنبەر سوڵتان گەڕاندەوە.

دوای ڕۆژێك ڕەشید ئاغا لەگەڵ سالار موقتەدر و چل سوار لە کوێخاکان بە نیشانەی نارەزایەتی ماڵی ڕەشید ئەلسەلتەنەیان بە جێهێشت منیش نزیکەی عەسر لە شوێنەکەم کەوتمە ڕێ. ڕەشید ئەلسەلتەنە کوێخا دەروێش وکوێخا دەوڵەتیار ئەیاز ناویٚ کە خزمەتکاری تایبەتی خۆی بوو لەگەڵماند ناردیانی، ڕۆستەم ناویٚ و بەشیرزاوالەیی بەرپرسی چێشت دروست کردن وخزمەتی ترەوە

کرد و ئازووقەی یەك هەفتەی لە ماڵەکەی خۆی داپێیان. نیو سەعات لەشەو تێپەڕیبوو گەیشتینە (سەراوی سیاوانە) کە سەرچاوەی ڕووباری ئەڵوەندە، و شەومان لەگەڵ سالار موقتەدر و ڕەشید ئاغا ونەوەد سوارێکی هەردوو لاماندا لەوێ تێپەڕاند ودوای ڕۆژێك بەرەو باوە یادگار ڕۆیشتین، کە گەیشتینە لای دەری گۆمەزییەکەی زیارەتمان کرد[1].

نزیکەی عەسر سالار زەفەر وقەنبەر سوڵتانیش گەیشتن. سەعاتێ لە شەو تێپەڕیبوو باوە یادگارمان جێهێڵا، من وهاوڕێکانم کە هەشت کەس دەبووین لە ڕێیەکی ترەوە بەرەو دالەهۆ کەوتینەڕێ. سالار زەفەر وسالار موقتەدر وڕەشید ئاغا لەگەڵ سوارەکاندا بەرەو خاکی کەلور کەوتنەڕێ ڕامسپاردن کە شەو لە (بان زەردە) ببەنە سەر، سبەی لەپاڵی کێوی بازی درازا بڕۆنە ناوچەی کەلور وگەیلان غەربەوە و بەناوی منەوە لە گوندەکانی سەر ڕێگایان خار وبار وئالیك بەدەست بهێنن و وا بڵاوی بکەنەو کە بەرەو ماڵی والی پشتکۆ دەڕۆین.

هەموو بارو بەنەیەکم بریتی بوو لە یەك لێفە ودۆشەکی خەوتن وئازووقەی حەوت ڕۆژ کە باری قاترێکم کردبوو قاترێکی کەهینی سواریی ڕەشید ئەلسەلتەنە

---

[1] باوە یادگار کە مەرقەدەکەی دەکەوێتە نێو دڵی کێوە سەرسەخت ودژوارەکەی داڵەهۆوە زیارەتگای پەیڕەوانی ئەهلی حەق (یارسانە). بەپێی لێکۆڵینەوەیەکی زانایەکی کورد ئەم زاتە سەید موحەمەدی کوڕی شێخ عیسای بەرزنجی کوری سەید بابا عەلی هەمەدانی کوڕی سەید بابا یوسف کوڕی سەید عەبدولعەزیز لە کوڕەکانی ئیمام ئیسماعیلی برای حەزرەتی ئیمام موسای کازمە (ع) شاعیری بەناوبانگی کورد سەید عەبدولڕەحیمی تاوگۆزی باەجانی کە نازناوی (مەعدومی) بووە بە مەولەوی بەناوبانگە لە وەسف وپەسنی بارەگای ئەو حەزرەتەدا پارچە شیعرێکی هۆندوەتەوە کە چەند بەیتێکی لەیرادا دەهێنینەوە :

سەر شار صەبای بەزمی موناجات
مەلجای ئیلتیجای ئەرباب حاجات
جای رجای جرگەی پادشا ودەرویش
بارەگاه پەناه پەی بیگانە خویش
شکۆفە وشەوبووی رەیحانەی رەسوول
نەوبا وەی نەمام طەیبەی بە توول
سەروس یەدار نیشاندەی وەلی
یەعنی یادگـــار مــــورتەزا عەلی

بوو بۆ خۆم تەرخانم کرد. قاترەکانمان بە دوو کەس سپارد کە لەڕێگەیەکی چاکترەوە بیهێننە سەرەوەی مەرقەدەکە، ئێمەیش لەگەڵ ئیسماعیل خانی موجاهید وهاوڕێ پیادەکانماندا لەڕێگایەکەوە چووینە سەرەوە. قاتیرەکانیان هێنا وئەو شەوەمان لەسەر کێوەکەدا بردە سەر. دوای ڕۆژێك سبەی زوو کەوتینە ڕێ، قەڵخانیەکان وپیاوەکانی ڕەشید ئەلسەلتەنە کەوتنە پێشەوە لە ڕێیەکی نەناسراوەوە بۆ خاڵێك کە بە (مەربوول) ناسراوە، کە جێگایەکی یەکجار قایم وپارێزراوە، بردمانیان. لە پەل وپۆ وپەلکی درەختەکان سەکۆ وسەربانێکیان بۆ خەوتنم دروستکرد.

دوای ڕۆژێك ئەیاز کە ڕاوچیەکی زەبر دەست وچالاك ولێزان بوو ڕۆیشت بۆ ڕاو وبە شەش فیشەك چوار بزنە کێوی گەورە ویەکێ بچووکی کوشت، یەکێ لە بزنە کێویەکان وبچووکەکەیشی بەسەر شانیەوە هاوردی، دوایی قاترێکی برد وئەو چوارەکەی تریشی هێنا.

چوار شەو لەو شوێنەدا ماینەوە هەتا چەند خانەوارێکی (بەهارە چڕ) لە نزیکماندا دەواریان هەڵدا بەشەو ئەو شوێنەمان جێهێڵاو نزیکەی فەرسەخێ دوورتر لەو جێگایە لە شوێنێکدا کە ڕووبەڕووی مەغارەی بەناوبانگی (سەید براکە) جێگیر بووین. جارێکی تر هاوڕێ چالاکەکانم سەکۆیان ڕێکخست ودامەزراند.

پێنج شەو لە هەموو شتێك بێخەبەر بووین، ئەیازم نارد کە لەماڵی ڕەشید ئەلسەلتەنە هەم ئازووقە وهەم خەبەرێکمان بۆ بهێنێ. دوای ڕۆژێك گەڕایەوە و لەلایەن ڕەشید ئەلسەلتەنەوە ئەم خەبەرە دڵنیا کەرەوە وئارام بەخشەی هێنا. ئەوەش ئەوەبوو کە هەر ئەو شەوە کە تۆ مەرقەدەکەی باوە یادگارت بە جێهێڵا بوو سیخوڕێکی ئەسەدوللابەگ کە لەوێدا بوو هەواڵێکی تۆی پێدابوو ئەویش بەو خەیاڵەوە کە تۆ لە داڵەهۆ دەرچوویتە تا ڕادەیەك دڵنیا بووبوو، و لەگەڵ مندا پتر خۆشەویستی ونەوازشت دەنوێنێ و بەڵێنی داوە بڕۆینە دەرگای مەرقەدەکە ولەوێوە بۆ ماڵی سەفەروخان بڕۆین بەڵکو لەنێوان ئەو وبراکانیدا ئاشتی و برایەتی بەرقەرار بکەین. هەروەها ئەسەدوللابەگ خەبەری ڕۆیشتنی تۆی لە داڵەهۆ و جێهێڵانی ئەو ناوچەیەت گەیاندوەتە سەردار ڕەشید و لەشکرەکەیان گەڕاونەتەوە و بۆپاراستنی سێسەد بنەماڵەکەی سەنجاوی کە لەنێوان وەلەدبەگیەکاندا بوون

لێپرسـراوێ لەلایـەن کونـسوڵی ئینگلیـسەوە چـووەتە ئـەو ناوچـەیە ئـەوانی بەسەلامەتی بۆ جێگاکانی خۆیان لە سەنجاوی کۆچداوە. لەشکری کـەلوریش کـە هاتبوونە هارون ئاوا بڵاوەیان لێکردووە و ئێستاکە بارودۆخەکە لە هەموو لایەکەوە ئارامە ودەنگ وباسێك نیە.

دوای چـەند ڕۆژێك بیـستم کـە ڕەشـید ئەلـسەلتەنە وئەسـەدوللابەگ وقەنبـەر سوڵتان وسـەفەر خـان سـەرجەم ڕۆیـشتوونەتە مـاڵی شـابازخان بێئـەوەی بتـوانن نێـوانی براکـان چاککەنەوەئاشـتی بخەنـە نێوانیانـەوە گەڕاونەتـەوە وهاتوونەتـە دەرگای مەرقەدەکە.

منیش عالی خانی خزمەتکارمم نارد کە خەبەرێك بهێنێتەوە، گەڕایەوە و ووتـی ڕەشید ئەلسەلتەنە و قەنبەر سوڵتان ووتوویانە کـە ئەسـەدوللابەگ ئامـادە بـووە بەوپەڕی ڕاستیەوە لەگەڵ مندا هاوکاری بکات وبەتایبەت وویستوویانە کە ئیمشەو بڕۆیت بۆ لایان ولەگەڵ ئەسەدوللابەگدا یەکتر ببینن و ڕایان سپاردووە کـە بەشـەو بڕۆیت و بگەڕێتەوە کە هیچ کەسێك نەتبینێ. منیش نزیکـەی خۆرئـاوا کەوتمـە ڕێ چونکە لە موغارەکەی (سەید براکە)وە ڕێیەکی یەکجار سـەخت ودژوار بـوو ناچـار نزیکەی چوار فەرسەخ لەو ڕێگامانـە بـە پیـادەیی وبـەو پـەڕی سـەختییەوە بـڕی، هەروەك زامەکەم گیرسابووەوە بەڵام دەستم هێشتاکە کەمێك ژانی دەکرد، دەستم بە ملمەوە هەڵواسرابوو. پێش خۆرهـەڵاتن گەیـشتین ولـەنزیکی مەرقەدەکـەوە لـە شـوێنیکدا حەسـاینەوە. نـاردم خەبـەریان پێـدان ئەسـەدوللابەگ ورەشـید ئەلسەلتەنە وقەنبەر سـوڵتان هەرسـێکیان هـاتن، دوای کورتـە هـەواڵ پرسـینێك و دانوسـتانێك ئەسـەدوللابەگ هـەر بـەو ئیمـام زادەیـە سـوێندی خـوارد کـە تـا دوا تنۆکی خوێن گیان ومالّ وناموسی لە ڕێگـەم دا فیـدای دەکـات، لـە ڕووی ڕاسـتی وپاکیەوە دۆستم بێت ئەوان ڕۆیشتن منیش دووارە لەسەرکێوەکەی باو یادگـارەوە لە شوێنێکدا کە بە قەڵای یەزدگرد بەناوبانگە مامەوە.

سبەی لـە کێوەکـە هاتمـە خـوارەوە و لـە شـوێنێکدا کـە بـە (دەغـلان) نـاوی دەرکردووە لەژێر سێوەری درەختەکاندا فەرمانمدا کە حەمامێ لە چێخ دامـەزرێنن بۆم، لـە شـتومەکەکانی مەرقەدەکـەی بـاوە یادگـارە قـازانێکی گـەورەیان هێنـا و ئاویان گەرم کرد ودوای بیست ڕۆژ زامەکەمم شۆرد. نزیکەی خۆرئاوا زیـارەتم کـرد

و لەگەڵ هاورێکانمدا گەڕاینـەوە بـۆ سـەری کێوەکـە، دوای ڕۆژێ: ئـەو شـوێنەمان جێهـێڵا، و لـە شـوێنێکدا کـە نـاوی (قـم کـاوە نیایـە) بـە ئەشـکەوتی مـەجنون بەناوبانگە جێنشین بووین. چوار شەو لەوێدا ماینەوە لەم چـوار شـەوەدا لـە مـاڵی حاتەم خانی قەڵخانییەوە خوشکەزای قەنبەر سوڵتان ئازووقـەیان بۆمـان دەنـارد. حاتەم خان خۆیشی شەوان لام دەمایەوە زۆر خزمەتی دەکرد ولەگەڵیـدا دوو جـار بـۆ ڕاوە ورچ ڕۆیـشتین. لەبـەردەم دەرگـای مەرقەدەکـەوە لەگـەڵ حەزرەتەکانـدا یەکتریمان بینی، قەنبەر سوڵتان نامەیەکی لە ئاغا سەید حەسـەنی ئۆجاقـەوە کـە لە کرماشانەوە بۆ ئەو وڕەشید ئەلسەلتەنەی نووسیبوو نیشانیدام، ئامۆژگاریـانی کردبوو، نەکەن ئەو ئێرانییەت وئیـسلامییەتەتان لەکـەدار بکـەن، لەسـەرەتاوە لـە بەرژەوەندی ئێـوەدا نـەبوو لـە کوشـتن وتـاڵانی سـەنجاویەکاندا بەشـداری بکـەن، ئێستاکە سەردار موقتـەدر وسـالار زەفـەر هاتوونەتـە ماڵتـان نـا مـەردی مەکـەن و وەکو وەلەدبەگییەکان خۆتان ڕسوا مەکەن، تا دەتـوانن لـە پاراسـتنیاندا کۆشـش بکەن تا خوا وەسیلەیەکی ڕزگار بوون بەرپا دەکات. ئەم نامە پـتر بووبـووە هـۆی بـەهێزبوونی وورەی قەنبـەر سـوڵتان. لـە حەقیقەتـدا ئـەو وڕەشـید ئەلـسەلتەنە وسـەفەروخان بـەدڵ وگیانـەوە دەکۆشـان یەکێتیـەك لـەنێوان عەشـایری گۆرانـدا دروست بکەن وباورودۆخێك بهێننـە پێشەوە کـە سـالار زەفـەر بگەڕێتـەوە، بـەڵام ئەسەدوللابەگ دوای یەکتر بینینمان لەگەڵ ئەوەیشدا کە سوێندی خواردبـوو دوای گەڕانەوەی بۆماڵەکەی، جەهانگیری کوڕی دەنێرێتـە لای جەهانبـەخش خـان پێـی دەڵێت کە ئەوەی ڕەشید ئەلسەلتەنە پێمانی ووتبوو درۆبـووە و سـەردار موقتـەدر هێشتانە لە دالەهۆدایە. خۆیشی نامەیەکی بۆ بارام بـەگی وەلەدبـەگی ونامەیـەکی بۆ محەمەد بەگی باوەجانی نووسیبوو و بوونی منی لە دالـەهۆ پێیـان ڕاگەیانـدبوو ئەوانیش زوو نامەیان بـۆ سـەردار ڕشـید نـاردبوو کونـسوڵی ئینگلیـسیش کـە لـەم ڕووداوە ئاگـادار دەبێـت سـەرلەنوێ دەسـت دەکەنـەوە بـە هانـدان ولەشکرکێـشی عەشایری دژ بە ئێمە.

لەم کاتەدا لە ماڵی ڕەشید ئەلـسەلتەنەوە هـەواڵیان پێمانـدا کـە بـۆ کوشـتنم بەڵێنی پارەیەکیان بە جـەهانگیری کـوڕی ئەسـەدوللابەگ داوە و پێویـستە زۆرتـر ئاگامـان لـە خۆمـان بێـت، ڕاسـت یـان درۆ لەبـەر دوو هـۆ نـەیتوانی لـەم کـارەدا

سەرکەوێت، یەکەم پیاوەکانی عەشیرەتی قەڵخانی خەڵکێکی بە غیرەت وئازا وکارامەن و حەز لە نامەردی ناکەن. هۆکەی تر ئەوەبوو کە ڕەشید ئەلسەلتەنە لەبەر خزمایەتی نزیکیەوە لەگەڵ ئەسەدوللابەگ وجەهانگیردا ڕۆژ بەڕۆژ ڕاپۆرتی کارەکانی ڕادەگەیاند پێمان و خەبەرمان لە هەموو شتێکیان هەبوو، لەم دواییەدا ئەسەدوللابەگ دژایەتی خۆیی لەگەڵ ڕەشید ئەلسەلتەنەدا ئاشکرا کرد.

هەر لەو ڕۆژانەدا کە لە ئەشکەوتی مەجنونەدا بووم ڕۆژێ سەرگەرمی هەڵخستنی دووربین بووم بەرەو پشتی تەنگەی زەهاو کوێخا دەروێش بۆ ڕاوکردن لەمن جیابووەوە تفەنگێکی تەقاند وکەوێکی ڕاوکرد بەرەو ئەو دووربینم هەڵخست دوو ڕاچیم بینی کە نزیك بوونەوە لێی کوێخا دەروێش کەمێك لایداوە بەرەو لای من گەڕایەوە پرسیم ئەو دووکەسە کێ بوون؟ ووتی یەکێکیان خانی خزمەتکاری جەهانگیرە بە بیستنی ناوی خزمەتکاری جەهانگیر کەوتمە تێفکرینەوە. عەسر حاتەم خان خوشکەزای قەنبەر سوڵتان کە بۆ هاوردنی ئازووقە ڕۆیشتبوو گەڕایەوە و ووتی واباوە کە ئینگلیسەکان سەرگەرمی جوڵانەوەی لەشکرن.

دوای ڕۆژێك لەلایەن ڕەشید ئەلسەلتەنەوە بە کوێخا دەروێش ودەوڵەت یار خەبەریان دابوو کە هانی جەهانگیرخان دراوە بۆ ئەوەی جێگە وشوێنی سەردار موقتەدر بدۆزێتەوە یاوەك دەستی لێبوەشێنێت، بە وردی ئاگادار وهۆشیار بن. دەروێش پێمی گووت چاکترە شوێنەکەت بگۆڕی چونکە پیاوەکەی جەهانگیر کە دوێنێ بینیمان هەواڵی تۆیان دەپرسی. فەرسەخێ دوور تر لەو شوێنە جێگیر بووین. شەو نویجان شۆخە یەکێ لە کوێخا ڕێزدار وموعتەبەرەکانی قەڵخانی یەك بار نان و ماست ودۆ وکەرە وچایی لەگەڵ بەرخێکدا بۆ هێناین.

ئەیازم جارێکی تر بۆ هەواڵهێنان ناردە ماڵی ڕەشید ئەلسەلتەنە، گەیشتنی ئینگلیز وکەلوری بۆ کرند ولەشکری کوردستانیەکان بۆ میرئاوا ئاشکرابوو. ڕەشید ئەلسەلتەنە کە هەواڵی هاتنی لەشکری لە دوو لاوە بیست لەگەڵ قەنبەر سوڵتاندا دەڕۆنە ماڵی ئەسەدوللابەگ دەبینن کە جەهانگیر سەرگەرمی چەکدار کوکردنەوەیە. ئەسەدوللابەگ نامەیەك کە لەسەردار ڕەشیدەوە بۆی نوسرابوو پیشانی ڕەشید ئەلسەلتەنەی دەدا. ناوەڕۆکی نامەکە ئەوەبوو کە ڕەشید ئەلسەلتەنە بەتەواوی درۆی لەگەڵماندا کردووە وهێشتانە خزمەتی سەردار

موقتەدر دەکات ئێستاکە لەشکری دەوڵەتی بەریتانیا لەگەڵ لەشکری کەلوردا لەولاوە جولاّونەتەوە وئێمەیش لەم لاوە هاتووینەتە میرئاوا چاوەڕوانین کە هەرچی زووتر بە خەڵکەکانتانەوە بگەنە ئێمە. ئەسەدوللابەگ وجەهانگیر قسەی سووک بە ڕەشید ئەلسەلتەنە وقەنبەر سوڵتان دەکەن و پێی دەڵێن کە تۆ دەبیتە هۆی سەرلێشێوانومالّوێرانی سەرجەم عەشیرەتی گۆران، ئەگەر ئێوە بەڵێن بدەن کە سەردار موقتەدر لە داڵەهۆ دەربکرێت بەڵێن دەدەین کە نەیەڵین ئەم لەشکرە لە ڕووباری زەمکان تێپەڕێت و بۆ ئەم ناوچەیە بێت. سەرەنجام وا بڕیاردرا کە قەنبەر سوڵتان خزمەتکارێ کە جێی باوەڕی ئەوان بێت لەگەڵ خۆیدا بیهێنێت کە لەگەڵ مندا بکەوێتە ڕێ وبەچاوی خۆی ببینێ کە دەڤەری گۆرانم بە جێهێڵاوە و ئەم هەواڵە بە ئەسەدوللابەگ وجەهانگیر بگەیەنێت، ئەوکاتە ئەوان سەبارەت بە گەڕانەوەی لەشکرەکە دەست بەکار دەبن. ئەوان هەر ئەو (خانی)یە خزمەتکارەکەی جەهانگیریان بۆ ئەنجامدانی ئەم کارە هەڵبژاردبوو. ڕەشید ئەلسەلتەنە وقەنبەر سوڵتان بیروڕا لەگەڵ یەکتریدا دەگۆڕنەوە کە بەڕووکەش چەند ڕۆژێك من لەناوچەی گۆران دوور بخەنەوە تا لەشکرەکە بڵاوەی لێدەکات و سەرلەنوێ بۆ داڵەهۆ بگەڕێمەوە. ئەیاز کە لای ڕەشید ئەلسەلتەنەوە گەڕایەوە نامەیەکی پڕ سۆزی بۆم هێنابوو تێیدا دەڵێ هەندێ خەیاڵ نەکەی من لەبەڵێنەکەم لامدابێت، بەخوا وبە شەرەفی مرۆڤایەتی سوێند دەخۆم من پەیمانەکەم لەگەڵ تۆدا دەپارێزم و دەیبەمە سەر بۆ قەرەبووکردنەوەی ئەو بێ شەرەفیە کە وەلەدبەگیەکان لەگەڵ تۆدا کردیان من دەبێت ژیانی خۆم لەڕێی تۆدا فیدا بکەم تا ئینگلیسەکان لەمێژووی خۆیاندا بنوسن کە ئەم جۆرە پیاوانەیش لە ئێراندا هەن ودەستدەکەون ئەیاز ووتی ڕەشید ئەلسەلتەنە وسەفەر خان هەموو تایفەکەیان لەشوێنێکدا لە داڵەهۆ کە بە (تەل قوی) بەناوبانگە کۆکردوەتەوە وئامادەی بەرگرین لە بەرامبەر هێزی ئینگلیسەکان وعەشایرەکانی تردا. بیرم کردەوە وبینیم لەم بەینەدا کەسێکی کە سەری لێدەشێوێت ومالّوێران دەبێت ڕەشید ئەلسەلتەنە وتایفەکەیەتی. بەدوور لە پیاوەتی وجوانمەردیم زانی کە ببمە هۆی مالّوێرانی و سەرلێشێواوی ئەم کەسایەتیە بەشەرەفە وعێلوعەشیرەتەکەی. وەلاّمم دانەوە لە حەقیقەتدا تۆ تەنها دەبینم ئەوانی تر یان لەگەڵتدا نین یان هەرچۆنێ بێ پەنایێ

بۆ خۆیان دەدۆزنەوە. بەرژەوەندی خۆم و تۆ لەوەدا دەبینم کە بە یەکجاری وبێ گەڕانەوە لە ئێران دەربچم بزانین خوا چی دەکات چی سەرنوشتێك لە پێشمانەوەیە، تکایە هەرچی زووترە ئەسپێکی سواری چاکم بۆ بنێرە. و لەلایەکی ترەوە سالار زەفەر وسالار موقتەدر ورەشید ئاغا کە دەگەنە ناوچەی کەلور دوای دوو ڕۆژ خۆیان لە ناوچەکەداپیشاندەدەن لەکێوی بازی درازەوە بەرەو کێوی بیشکان دەڕۆن، شەوێك لەوێ دەمێننەوە ودوایی دەچنە چنارانی مورادخانی چەند شەوێك لەماڵی قەنبەر سوڵتانەوە ئازووقەیان بۆ دەڕوات دوای دوو سێ شەو کە ئیتر ئازووقە ناگەیێت سالارو دوو سوارە کە لەگەڵیدا بوون دەنێرێتە ماڵی موحەمەد تەقیێ بەگی ئەمیر ئەلعەشایر کە لەپشتی شەمێران سەر سنووری عوسمانیدا بوون. موحەمەد تەقیێ بەگ لە وەڵامیدا نامەیەك سەبارەت بە هێز وتوانای عوسمانیەکان بوی دەنووسێ و بۆ ماڵی خۆی بانگهێشتیان دەکات. سالار ڕووداوەکەی پێمڕاگەیاند.

دوای خواحافیزیوماڵئاوایی لە ڕەشید ئەلسەلتەنە وقەڵخانیەکان لەگەڵ سالار موقتەدر وسوارەکانی سەنجاویدا بەرەوماڵی محەمەد تەقیێ بەگی ئەمیر ئەلعەشایر ڕۆیشتین. ئەیازم بە وەڵامی نامەکەی ڕەشید ئەلسەلتەنەوە گەڕاندەوە و خۆمیش دووبارە بۆ (قم کاوەنیا) ڕۆیشتم، قەنبەر سوڵتان قاسیدێکی نارد وتکای کردبوو کە لە خاڵێ (بروین) دا ببینم، بەرو ئەو شوێنە دەڕۆیشتین کە تووشی ماڵی کوێخا ئەنویجان شۆخە بەسەر ڕێگاکەمانەوە بووین ئەویش بە میهرەبانی و ڕووخۆشیەوە خزمەتمانی کرد، چایی ئامادە کرد و بەرخێکی سەربڕی، کەبابێکمان خواردوو سواربووین.

لە بەرویندا قەنبەر سوڵتان لەلایەن خۆیەوە و هەروا لەلایەن ڕەشید ئەلسەلتەنەوە سووربوو لەسەر ئەوەی کەمن چەند شەوێك زیاتر لە دالەهۆ دوور نەکەومەوە و دوای بڵاوەکردنی لەشکرەکە بگەڕێمەوە. لەم نێوانەدا هەواڵیان هێنا کە دووسەد سواری پیادەی ئینگلیس گەیشتوونەتە تەنگە عەلی کە دەکەوێتە پشتی تەنگەی زەهاوەوە ئەو شوێنە کە ئێمەی تێدا بووین بەردە عەلی دیار بوو دووربینمان هەڵخست و سەربازەکانی ئینگلیسم بینی کە چادریان هەڵداوە، مەعلوم بوو کە ڕێنما وریێ پیشاندەریان شابازخان برا ناپیاوەکەی سەفەروخانە.

هەر ئەو ڕۆژەی گەیشتینە بەروین کە جێی دیاریکراوی بینینی قەنبەر سولْتان بوو مەجید بەگ خزمەتکارەکەی سەردار ناسر لەلایەن سالار زەفەرەوە نامەیەکی بۆم هێنا کە بانگهێشتمی کردبوو بۆ ماڵی موحەمەد تەقیێ بەگی ئەمیر ئەلعەشایر لە پشتی قەڵای شەمێراندا. دوو نامەی مۆرکراوی یەکێ لە قایمقامی هەڵەبجەوە ویەکێ لە تاهیر بەگی کوڕێ عوسمان پاشای جافەوە کە بەرپرسی شارەوانی هەڵەبجەیە هێنابوو، کە لەنامەکەی سالاردا خۆشحاڵییان بۆ ڕۆیشتنمان بۆ هەڵەبجە نیشاندا بوو.

سەعاتێك لە شەو تێپەڕیبوو ئەیاز گەڕایەوە. ڕەشید ئەلسەلتەنە ماینەکەی خۆی بۆخۆم وئەسپی بە زین وبەرگەوە بۆ لاهوتی خان ناردبوو و بە ئەیازدا پەیامی ناردبوو چونکە بڕیاری ڕۆیشتنت داوە لاهوتی خانیش لەگەڵ خۆتدا ببە، چونکە پێشینەی ڕەفتاری لاهوتی خانم دەزانی بۆم ڕوون بووەوە کە ڕەشید ئەلسەلتەنە لێی بێزاربووە و حەزدەکات دووری خاتەوە. نامەیەکم بۆ لاهوتی نوسی پێمگووت لەم ماوەیەدا تۆ وەك برایەك هاوڕێ وپشتیوانم بوویتە، ئێستاکە بەرەو خاکی عوسمانی دەڕۆم حەزدەکەم تۆیش لەگەڵمدا بێیت، بەڵکو بتوانین بۆ بەرژەوەندی وڵاتەکەمان کارێك بکەین.

ئەیاز هەروا نامەیەکی لە ڕەشید ئەلسەلتەنەوە بۆ قەنبەر سولْتان پێبوو کە نوسیبووی هەموو لەشکری کەلور وئۆردووی ئینگلیس گەیشتوونەتە (بیوەنیج) هەندێ لە سەنجاویەکان لەگەڵ فەرمانڕەوای دەست نیشاندەی نوێیاندا هاتوونەتە (دەرویت)، من شەڕ دەکەم ئەگەر تۆ هاوڕیەتیم بکەی هەرچەند خەڵکت لە دەوردایە ولە تواناداییە کۆیکەرەوە وبیگەیەنە لام، قەنبەر سولْتان ووتی موسەلەمە کە دەڕۆمە یاریوکۆمەکی ڕەشید ئەلسەلتەنەوە.

بەجێهێڵانی نیشتمان

نامەیەك کە گویای باروذۆخی دەروونیم بوو لەو کاتەدا بەمانای قەدردانیو سوپاسگوزاریم لە پیاوەتی ومەردایەتی وکارامەیی ڕەشید ئەلسەلتەنە وبراکانی و خزمانی وعوزرهێنانەوە لەو هەموو زەحمەتومەینەتانە وئەو دەردو تاڵیانەی کە بەهۆی منەوە دووچاریان بووبوو، هەروا غەمگینی وپەژارە ومەلولیم لەبەر

جێهێشتنی نیشتمانو ڕۆیشتن بۆ وڵاتێك كە خۆی دووچاری نەهامەتی وسەر لێشێواوی وشیرازە تێكچوون ولەیەك ترازان بووە، و ئاگالێبوون وپاراستنی سەفەر خان كە لە گۆراندا تەنها وبێ كەس ماوەتەوە، ومالئاوایی لە هەمو دۆستان وئومێدەواری بە ئایندەیەك كە ئازادی ونیشتمان پەرەوەری گوناه وتاوان نەژمێردرێت، بۆ ڕەشید ئەلسەلتەنەم نووسی و داكۆكیم لەسەر ئەوە كردەوە وڕامسپارد كە شەڕ نەكات و بەهەر تەگبیرێ بووە شەڕ لە خۆیی دووربخاتەوەو چاوەڕوانی هەواڵ لە منەوە بێت. دوایی چەند سوارێكم لە قەنبەر سوڵتان داخوازی كرد كە تا ماڵی موحەمەد تەقیێ بەگ لەگەڵمدا بێن. ئەویش موحەمەد حەمەی كە سوارێكی ئازا وجەربەزەبوو لەگەڵ چوار سواری تردا دەست نیشان كرد. لەوێدا لەگەڵ كوێخا دەروێش ودەوڵەت یار وئەیاز خواحافیزیم كرد. ئەم هاوری دڵپاكە و بێ ئالایشە فیداكارە كێونشینانەی منە تا ئەو ڕادەیە غەمگین ومەلول بوون دەستمان كردە گریان منیش بێ ئیختیار لەگەڵیاندا دەستم كردە گریان.

هاوڕێكانم لەم سەفەرەدا بریتی بوون لە پێنج سواری قەنبەر سوڵتان ومەجید بەگی خزمەتكاری سەردار ناسر وكوێخا موحەمەد وەلی عەباسوەند وئیسماعیل خانی موجاهیدی تەبرێزی و لاهوتی خان وئاغا موڕادی خزمەتكارم كە بەسەر بەنە وبارەوە سواردەبوو، هەروەك زامەكەم بەتەواوی چاك بووەوە بەڵام هێشتانە دەستم لەملمدا مابوو نەمدەتوانی چەك هەڵبگرم. كە گەیشتینە گەردەنەكەی "گرووە"خانی خزمەتكاری ئەسەدوڵلابەگ وجەهانگیر لە ئێمە جیابووەوە كە هەواڵی دەرچوونمان لە ناوچەی گۆران بە ئاغاكانیان كە لە ئۆردووی كوردستانیەكاندا بوون ڕاگەیەنێت.

نێوەڕۆ لە نزیكەی (پلە پەری)دا كە كانییەكی بچووكی تێدا بوو پیادەبووین چاییمان دروست كرد، دوای خواردنی خواردەمەنیەكی سووك كەوتینەرێ. یەك سەعات لە شەو تێپەڕی لەگوزەرگای (لەق لەق) كە جێگیەكی سەخت ودژوار بوو تێپەڕین. لەگەڵ خۆرهەڵاتندا گەیشتینە گوندی "پشتەی" شێخ نەجمەدین. شێخ نەجمەدین هەروەك تەبەعەی دەوڵەتی عوسمانیە بەڵام گوندی پشتە وچەند قشلاقێكی تری لە خاكی ئێراندا هەبوو كە باوەجانیەكان خستویانەتە ژێر تەسەروفیەوە، ولەوێداخانگێكی نایاب وبەرز وباغێكی چاكی دروست كردووە

وهاوسەرەکەی کە کچی خوالێخۆشبوو مستەفا خانی کوڕی حەبیبوللا بەگی باوەجانیە، بەسەر ئەو موڵکانەوەیە ولەوێدا دەژیا. بەڵام شێخ خۆی لەگەڵ دوو هاوسەری تریدا لە بیارە کە لەسەر سنوری هەوارامان وشارەزوور بوو دەژیا.

نزیکەی خۆرئاوا گەیشتینە ماڵی موحەمەد تەقیٚ بەگی ئەمیر ئەلعەشایر لە پشتی قەڵای شەمێراندا، ئەو لەگەڵ سالار زەفەردا بۆ هەڵەبجە ڕۆیشتبوون، هەواڵی گەیشتنم پێیان ڕاگەیاند. دوای ڕۆژێك هەواڵگەیشت وئاشکرابوو کە سالار بەپێی بانگهێشتی (پاریزەر) وقوماندان مستەفا بەگ کە فەرماندەی لەشکری ئەو ناوچەیە بۆ سلێمانی ڕۆیشبوو. موحەمەد تەقیٚ بەگ نووسیبووی کە سبەی دەگەڕێنەوە. قائیمقامی هەڵەبجە وتاهیر بەگی کوڕی عوسمان پاشای جاف کە سەرۆکی شارەوانی ئەو شارەبوو نامەیەکی دۆستانەی سەبارەت بە پیرۆزبایی هاتنمان وخێرهاتنی گەرمی لە نامەکەیدا لێمان کردبوو و ئومێدی یاریوکۆمەکی لەلایەن دەوڵەتی عوسمانیەوە پێماندابوو.

دوای دوو شەو مانەوە لەماڵی موحەمەد تەقیٚ بەگدا سوارەکانی قەنبەر سوڵتان گەڕانەوە، هەر ئەو نامەی تاهیر بەگ وقائیمقامی هەڵەبجەم بەهۆی دوو قاسیدەو بۆ ڕەشید ئەلسەلتەنە نارد، داخوازیم لێکردبوو کە سەبارەت بە چۆنیەتی بارودۆخی ناوچەکە دوای ڕۆیشتنمان هەواڵێکمان بۆ ڕەوانە بکات. دوای چوار شەو قاسیدەکانی گۆران گەڕانەوە وهەواڵیان هێنا کە لەشکری ئینگلیس وکەلور گەیشتوونەتە (بیوەنیج) و ئەسەدوللابەگوجەهانگیر بە هەموو توانایەکیانەوە چوونەتە ڕیزی کوردستانیەکانەوە. قەنبەر سوڵتانیش بۆ یارمەتی ڕەشید ئەلسەلتەنە کات دەباتە سەر. کوێخا دەروێش ودەوڵەت یار وئەیاز کە دەگەڕێنەوە ونامەکەم دەدەنە ڕەشید ئەلسەلتەنە هەروەك جەمعیەتەکەی کەم بوو چەکدارەکانی ئامادە دەکات بەڵام لەبەرگری وشەڕکردن چاودەپۆشیٚ ونامەیەك بۆ کونسوڵی ئینگلیس کۆلۆنێل کنیۆن دەنووسیٚ ئەگەر ئەم لەشکر کێشیە بۆ سەر سەردار موقتەدرە ئێستاکە ئەو لەخاکی عوسمانیدایە و لەپشتی قەڵای شەمێراندایە، وئەگەر بۆ سەرکووتکردن وکوشتن وتالانی منیشە تکام وایە تۆ کە نوێنەری دەوڵەتی بەریتانیا وسەرکردەی ئەم لەشکرەی زەحمەت بفەرموو تەشریف بێرە (کەندەهەر) کە بگەمە خزمەتتوکێشەکەم بۆت ڕوون کەمەوە، ئەو

کاته هەرچی بە پێویست دەزانیت بیکە. کونسولیش تکاکەی قبوڵدەکات ولەو شوێنە ناوبراوەدا یەکتری دەبینن. لەسەرەتادا هەڕەشەی لێدەکات وناسزای پێدەڵێ، ڕووی تێدەکات ودەڵێ تۆ وسەردار موقتەدر کە دوژمنی دەوڵەتی بەریتانیایە بردووتەتە ماڵی خۆت وبوویتە هاوکار وهاودەستی. ڕەشید ئەلسەلتەنە وەڵامدەداتەوە قبوولکردنی سەردار موقتەدر بەو شێوەیە لە ماڵی خۆمدا وەزیفەیەکی عێلاتی ومرۆڤایەتیم بووە، بەڵام من لەگەڵ ئەودا هاودەست نەبوومە وهیچ کارێکیشم دژی ئێوە نەکردووە. کونسوڵ پێشنیازی پێدەکات ئەگەر بمگرێت وبمداتە دەستەوە خزمەتەکەی بێ پاداشت نامێنێتەوە. ڕەشید ئەلسەلتەنە وەڵامدەداتەوە سەردار هەر کە هەستی کرد مانەوەی لەنێو ئێمەدا دەبێتە هۆی سەرلێشێوان وناڕەحەتیمان ماڵەکەمی بە جێهێشت وچەند ڕۆژێك لە کێوەکانی داڵەهۆدا سەرگەردان بوو، لە دواییدا بەرەو سنوری ئێران وعوسمانی ڕۆیشت و ئێستاکە دڵنیام لەخاکی عوسمانیدایە و لەدەست دەرچووە کە بتوانین لەم بارەوە خزمەتی بە تۆ بکەین، بەڵام ئەگەر قسەی من قبوڵ دەفەرمی دەمەوێ خزمەتی گەورەتر بە ئێوە بکەم هەم بۆ کەسایەتی تۆ دەبێتە هۆی ناوچاکی وهەم بۆ دەوڵەتەکەت سوودمەند ومەسڵەحەتە. کونسوڵ دەپرسێ چی خزمەتێ؟ ڕەشید ئەلسەلتەنە دەڵێ سەنجاویەکان هەر گوشار وناڕەحەتی وزیانێك کە پێویستە ببینن بینییان، بەڵام ڕۆیشتنی سەردار موقتەدر لە ئێران وبوونی لە عوسمانیدا لە بەرژەوەندی ئێوەدا نیە و ڕێی تێدەچێت ناڕەحەتیش دروست بکات، ئەگەر تۆ لە دوژمنایەتییان چاو بپۆشی و دڵنیایان بکەیتەوە بۆئەوەی بگەڕێنەوە سەر شوێن وجێگە وژیانیان سەردار ناسریش بگەڕێنیتەوە ئەوانە بیانەوێ ونەیانەوێ دەبنە دۆستی ئێوە. ئەگەر پێشنیازەکەم قبوڵ بفەمیت ئامادەم ئەم خزمەتە بگرمە ئەستۆ وبڕۆم بۆ خاکی عوسمانی ولەلایەن تۆوە بە سەردار موقتەدر وسالار زەفەر وسالار موقتەدر تامین بدەم وبیانگێڕمەوە بۆ ئێران، وئەگەر لەم بارەوە پێویست بێت باجێك یان غەرامەتێك بدەن دڵنیام ئامادە دەبن بیدەن، و من کە هاوڵاتیەکی بچووکی ئێرانم مسۆگەرکردنی دانی ئەو باج وجەریمەیە دەگرمە ئەستۆ. کونسوڵ ئەم پێشنیارە بە تەواوی ڕەت دەکاتەوە و دوایی دەڵێت سەفەروخانی نیرژی لەگەڵ ئەڵمانەکاندا دۆستە ودووسەد تفەنگی

لێیان وەرگرتووە پێویستە ئەو تفەنگانە بداتە دەستی بەرپرسەکانمانەوە و ئەو بنەماڵە وخانەوادە نیرژیانە کە لەگەڵیدان بیانسپێرێتە شابازخانی برای، تۆو سەفەر خانیش خەرج ومەسروفاتی ئەم لەشکرەی کە خستومانەتە ڕێ وئامادەمان کردووە بگرنە ئەستۆ. ڕەشید ئەلسەلتەنە تێکرا ئەم فەرمانە بێ جێیانە قبوڵدەکات، تەنها تکا دەکات کە شوێنی زەوی بنەوجووتی سەفەروخان کە لە زەهاودایە و شابازخانی برای زەوتی کردووە بۆی بگەڕێنێتەوە کە ببێتە وەسیلەی دابینی موچە وگوزەرانی ژیانی. کونسوڵ ئەم داخوازییە قبوڵدەکات و دەگەڕێتەوە ودوو کەس لەگەڵیدا دەنێرێت کە ئەو وڕەشید ئەلسەلتەنە بەڵێنەکانیان جێبەجێ بکەن. ڕەشید ئەلسەلتەنە نزیکەی سەد وپەنجا تفەنگ لە تایفەی سەفەروخان وەردەگرێت و دەیدا پێیان، جگە لەمە هەزار وپێنج سەد سەر مەڕ وپێنج سەد تومان پول لەلایەن خۆیەوە دەدا پێیان بەم شێوەیە شەڕ لەخۆی دووردەخاتەوە وئۆردووی بیوەنیج بۆ کرند دەگەڕێتەوە، کەلورەکان دەگەڕێنەوە وکوردستانیەکان بڵاوەی لێدەکەن.

لە وەڵامەکاندا کە ڕەشید ئەلسەلتەنە وسەفەروخان و قەنبەر سوڵتان دەیان دایەوە لەمن چاوەڕوان بوون کە من هەرچی زووتر بە لەشکر وسازو بەرگی کافی عوسمانیەوە بۆ ئێران بگەڕێمەوە و ئەوانیش ببنە هاودەست ولایەنگرم، چەند نامەیەك لەم بارەوە لەنێوان من وئەواندا هاتوچۆی کرد. موجاهەدەت وخەباتی بێوچانمان لە نیشتمانی ئازیزماندا لەیرادا هاتە کۆتایی. لەم مێژووەوە فەسڵێکی نوێ لە ژیانمدا دەستی پێکرد فەسڵی بەجێهێشتنوکۆچکردن لە ئێران کە لەو بڕوادام داستانەکەی بێ مایە وپووچ نەبێت و سوودمەند وبەکەڵك بێت.

فەسڵی چوارەم

کۆچ بۆ خاکی عوسمانی

ڕۆژی شانزەهەمی ڕەمەزنی ١٣٣٦/ مانگی تیری ١٢٩٧ یەعنی نزیکەی دوومانگ دوای ڕووداوی دەشتی حر و کوشتن وتاڵانکردنی سەنجاوی لەگەڵ پێنج کەس لە هاوڕێکانمدا گەیشتمە ماڵی موحەمەد تەقیٚ بەگ ئەمیر ئەلعەشایر کە لە سەرەتای خاکی عوسمانیدا بوو. پێویست بە ڕوونکردنەوە ناکات کە ئەم ڕێگامانە بە بارێکی قورسوغەموپەژارەوە بڕی، غەمو جێهێشتنی نیشتمان، جێهێڵانی ماڵومولکمانوژیانمان، بەجێهێڵانی هاوسەر ومناڵوعێلوعەشیرەتمان و نیگەرانی وناڕەحەتی سەبارەت بە مەقسەدیٚ کە بۆی دەڕۆیشتین، نێگەرانی وناڕەحەتی سەبارەت بە بارودۆخی ئاڵۆز وتێکچووی دەوڵەتی عوسمانیو ئایندەی چی بەسەر دێت بەتایبەت لەو کاتەوە کە لەشکری بێگانە دەسیان کردە کوشتن وبڕینی سەنجاویەکان پێش ڕووداوی دڵتەزێنی دەشتی حر.

بەمانا هەر لەو کاتەو کە تایفەی سەنجاوی لە شوێنە زستانەکانیاندا بوون کە دەکەوێتە سنووری ئێران وعوسمانیەوە ئێمە دەمانتوانی بەپێی گرێبەستێك کە لەگەڵ بەرپرسانی دەوڵەتی عوسمانیدا بوومان دەمانتونی بەشی سەرەکی یاوەك هەموو عێلەکە و سوارە هەڵبژێردراوەکانمان بۆ خاکی عوسمانی ببەین. هەتا لە توانادایە هێزی شەڕکەر وسامانمان بپارێزین، یان دەست کەم دوای کوشتن وتاڵانی (دەشتی حور) لەجیاتی ئەوەدا سەردار ناسر بنێرینە کرماشان بیدەینە دەستەوە وبەدیل بگیرێت یا ئێمە نزیکەی یەك مانگ لەنێو عەشایرە دوژمن ودۆستەکاندا، لەکێو وشاخەکاندا ئاوارە و وێڵان ببین وتووشی ئەو هەموزیان وبەڵا قورسانە ببینین، ئەمانتوانی بەرەو عوسمانی کۆچ بکەین وبچێنە ڕیزی هێزەکانی دەوڵەتی عوسمانییەوە کە هێشتانە بە نائومێدییەوە لە بەرامبەر ئینگلیسەکاندا بەرگرییان دەکرد. بەڵام ئەم کارەمان نەکرد چونکە نە دڵێکی خۆشمان لە ڕەفتار و کرداری عوسمانیەکان سەبارەت بە ئێران هەبوو، نە ئومێدێکمان سەبارەت بە هاوکاری وهاوڕێیەتی و وەفا وبەڵێن وعەهد وپەیمانی ئەوان هەبوو. بەڵام ئێستاکە کە

دوژمن لەگەڵ (سەگە) ناوخۆییەکاندا سورن لەسەر ڕاوکردنمان و ئیتر لە هەر لایەکەوە دەرفەتی ژیانمان لە سەرزەمینی ئێراندا نەماوە، ناچارین لەڕووی ناچارییەوە بۆ ئەوەی باری قورسی ترس وخەتەرمان بەسەر شانی ڕەشید ئەلسەلتەنەوە هەلگرین و ڕزگاربوون لەدەست دوژمنان بەو ئومێدە لاوازەوە کە یارمەتی لە عوسمانیەکان وەربگرین بۆ ڕاوەستان لە بەرامبەر ئینگلیسەکاندا، بەم مەبەستەوە ئەم ڕێگە نادیارەمان گرتە بەر.

ڕۆژی هەژدەی ڕەمەزان موحەمەد تەقیۆ بەگ ئەمیر ئەلعەشایر لە هەڵەبجە گەڕایەوە. ئومێدێکی فراوانی سەبارەت بە هاوکاری و یارمەتی عوسمانیەکان پێداین. پێش گەیشتنمە ئەویۆ ئەو وسالار زەفەر لەگەڵ عوسمان بەگ سەرۆکی عێلی شەرەف بەیانیدا یەکترییان بینیبوو وعەهد وپەیمانیان بەستبوو، منیش لەڕێگەی نامەوە بانگهێشتم بۆ هاوکاری وهاوڕێیەتی لێکرد.

لەنێوان تایفەی سونی مەزهەبەکانی ئەو سنوورەدا دوو شێخی گەورەی تەریقەتی نەقشبەندی هەن کە شێخ حوسام ئەلدین وشێخ نجم الدین کە دەسەڵاتێکی فراونیان هەیە. چەند نامەیەك پڕ سۆزم بۆیان نووسی لە هەردووکیان بەناوی ئیسلامەوە بۆ ڕاوەستان لە بەرامبەر دوژمنانی ئیسلامدا داخوازی یاریو ڕێنماییم کرد.

شێخ حوسام ئەلدین کە پێشینەی دۆستایەتی ونەوازشتی لەگەڵمدا هەبوو لەوەڵامدا ئامادەیی هاوکاری وهاوڕێیەتی خۆی نواند بوو، و سەرزاری بە قاسیدەکەی ووتبوو ئەگەر دەوڵەتی عوسمانی هەرکاتیۆ هەزار سەرباز بێرێتە سنووری هەورامان وشارەزوور من هەموو تایفەکانی ئەم سنوورە دەهێنمە ڕیزیانەوە. بەڵام شێخ نەجم ئەلدین هەروەك دۆستانە وەڵامی دابووەوە بەڵام لە دڵدا چی خۆی وچی شێخ کامیلی برای بەهۆی بەشداری لە کوشتنی کاپیتان شۆڵتسی ئەڵمانیدا لەگەڵ ئینگلیسەکاندا بەتەواوی نزیك بووبوونەوە وکوڕەکەی لە خانەقیندا لە ئینگلیسەکان مووچەی وەردەگرت، ئەوان بەردەوام جافر سوڵتانی هەورامی وعەشایری جافی مورادیان بۆ شۆڕش دژی عوسمانیەکان هان دەدا.

لەم کاتەدا بوونم لەپشت قەڵای شمێراندا موسەلەم بووبوو ئینگلیسەکان سیۆ سەد سوارێك لە عەشایری مووچەخۆری خۆیان لەگەڵ چەند سەرباز وئەفسەر ودوو

تۆپ ومەتریلۆزێکدا ناردبووە هۆرین وشێخان. کوڕەکەی وبراکەی شێخ نجم ئەلدین سەید سلێمانی خانەقینی کە خزمەتکار وبەگرێگرتەیەکی دڵگەرمی ئینگلیسەکان بوو لەگەڵیاندا بوون. عەلی بەگی کوڕێ مەحمود پاشا سەرۆکی تایفەی گەورەی جافی مورادی لەلایەین باوکیەوە هاتبووە خانەقین بۆ لای ئینگلیسەکان بۆ وەرگرتنی هەندێ تفەنگ وفیشەك لەم کاتەدا هاتە هۆرین وشێخان وچەند شەوێك لە ئۆردووی ئینگلیسەکاندا مایەوە.

لێپرسراوی ڕامیاریونیزامی ئینگلیسەکان لەنێوان عەشایری جاف و(یەزدان بەخشی) ئەو دەوروبەرەدا کەوتبوونە پڕوپاگەندەیەکی بەرفراوان. چەند کەسێك لە ساداتی بنەماڵەی مەولەوی شاعیری بەناوبانگی کورد کە لە موڵکەکانی مەحمود پاشادا نیشتەجێبوون و هەریەکێ لەوانە لە دێهاتەکانی خۆیاندا نزیکەی سی چل چەکدارێکیان هەبوو بەسەرۆکایەتی سەید مەحمودی مەولەوی چوونە خزمەتیانەوە. لەم کاتەدا کە سالار زەفەر بە دەعوەتی پارێزگاری سلێمانی و موستەفا بەگی قوماندان بۆ سلێمانی ڕۆیشتبوو زیاو ئەلدین بەگی قوماندان بە تابورێك کەم وکورتەوە وچوار مەتریلۆزەوە بۆ بەرەنگاری ئینگلیسەکان گەیشتبووە هەڵەبجە. چونکە ڕاپۆرتی هاتنی ئینگلیسەکانم بۆ هۆرین وشێخان ڕامگەیاندبووە موستەفا بەگی قوماندان نامەیەکی دۆستانەی بۆم نووسیبوو وە پیرۆزبایی هاتنمی تێدا کردبوو و ئومێدی دابوو کە بەم زووانە دوو لەشکری گەورە دەگاتە هەڵەبجە و سالار زەفەریش لەگەڵ خۆیدا دەهێنێ. لەم لایشەوە هەر لەو کاتەدا کە من لەماڵی موحەمەد تەقیێ بەگدا بووم سەردار ڕەشید نامەیەکی بۆ موحەمەد بەگی ئەمیر ئەسعەد نوسیبوو ووتبووی بەفەرمانی دەوڵەتی پایەبەرزی ئینگلیس بەهێزێکی گەورە وساز وبەرگی شەڕەوە کەوتوومەتە ڕێ و بەرەو دەشتی (خانە شوور) دێم، بەپێی ڕاپۆرتێك کە گەیشتبووە کونسوڵی ئینگلیس سەردار موقتەدر لەپشتی قەڵای شەمێران لەنێوان عەشایرەکاندا سەرگەرمی هاندان ودنە وتەحریکاتە، بڕیارە لەشکری بەریتانیایش لە خانەقینەوە بۆ ئەو ناوچەیە بڕوات کە بەتەواوی تۆی فەساد وگەندەڵی لەو دەڤەرەدا ڕیشە کەن بکرێت کە پێویستە تۆ لەگەڵ هێزەکەتدا لە خانەشوور بگەیتە ئێمە، ئەگەر لەشکردی دەوڵەتی پایەبەرزی ئینگلیس گەیشتوەتە شێخان حەرەکەتی

لەشکرەکەمانیان پـیّ ڕابگەیەنـە. پێـشقراوڵەکان وپاسـەوانەکانی موحەمـەد تـەقیّ بەگ کە لەو دەوروبەرەدا پاسەوانییان دەکرد قاسـیدەکەی ئـەمیر ئەسعەدیان کـە هەڵگری نامەکەی بۆ سەید سولەیمانی خانەقینی بوو، دەستگیر دەکەن وهاوردیانە لامان. لەمەودا کەوتینە خۆمان ولە دەوروبەری خۆماندا چـاودێری و پاسـەوانیمان بترتر کرد. بۆ دەستخستنی ئەم جێگایە کە ئێمـەی تێـدا بـووین تـەنها دوو ڕێگـای هەبوو، ڕێگایەك کە بە (گوورگە مل) بەناوبانگە، دووەمیان ڕێگـای (دەروەنیخـان) (دەربەندیخان) کە بە بـەهێزکردن وبترکردنـی پاسـەوانەکان ئـەو ڕێگانـەمان بتـەو وموحکەم کرد.

ڕۆژێك پاسەوانەکانمان پلەدارێکی ئینگلیس کە بۆ بیـنین وسەرکەشـی ڕێگاکـە هاتبوو دەبینن، پاسەوانەکان خۆیاندەخەنـە پـشتی دەوەنەکانـەوە تـا سـوارەکان دەگەنە لایان گوولەبارانیان دەکەن، سیّ سوار دەکوژرێن وپاشماوەکەیان هەڵدێن. ئێـوارە گەڕانـەوە ودرێـژایی ڕووداوەکـەیان گەڕانـدەوە. ڕاپـۆرتی هـاتن وکوشـتنی قراوڵـەکانی ئینگلیـسم بـۆ هەڵەبجـە نووسـی. دوای دوو ڕۆژ لـەڕێگای قارەمـانی خزمەتکارمەوە کە لەگەڵ سالار زەفەردا کە بۆ سلێمانی ڕۆیـشتبوو، نامەیـەکی لـە سالار زەفەرەوە بۆم هێنا ووتبـووی بـەرەو هەڵەبجـە دێـن ومنیـشیان بانگهێـشت کردبوو کە بڕۆم بۆ هەڵەبجە.

جێگیربوون لە هەڵەبجەدا

لەگەڵ ئەمیر ئەلعەشایر وسالار موقتـەدردا بـۆ هەڵەبجە ڕۆیـشتین. قائیمقـامی هەڵەبجە وزیاء ئەلدین بەگ قووماندانی سنوور وتاهیر بەگی کوڕیّ عوسمان پاشای جاف تا یەك فەرسـەخی شـار هاتنـە پێـشوازیمانەوە. هـاتنی ئێمـە لەگـەڵ هـاتنی مستەفا بەگدا ڕێکەوت. نزیکی شارۆچکەکە سالار زەفەر و یـاوەر مـستەفا بـەگیش پێمان گەیشتن. بەگشتی بەڕێز وشکۆوە هاتینە هەڵەبجـەوە. عادیلـە خـانم دایکـی تاهیر بەگ کە لە ژنـانی ڕەوشـت بـەر زوپایەبـەرزی جـافی مـورادی بـوو ماڵەکـەی خـۆیی بـۆ خزمـەتکردنمان ئامـادە کردبـوو. بـەڕیزی ئێمـەوە ئـەو ڕۆژە قائیمقـام وهەموو پلـەدارانی لەشکریـشی دەعـوەت کـرد. نزیکـەی عەسـر لـە مـستەفا بـەگ

وقائیمقام دیەنیم کرد. مستەفا بەگ یارمەتی بیٚ دریٚغی دەوڵەتەکەی موژدە داپیٚم بڕیار درا کە سبەی لە ماڵیٚ ئەودا بەدریٚژی دانوستان بکەین.

سالار زەفەر کە لە سلیٚمانی بوو سەبارەت بە شان وشەوکەت و هیٚزی عوسمانی داستانیٚکی زۆری بۆم نوسیبوو بە گەیشتنمە هەڵەبجە لە بارودۆخ وئەوزاعی سەرباز وئەفسەرەکانیان بیٚ ئومیٚد بووم. مستەفا بەگ لەجیاتی دوو تابوور سەربازدا کە بەڵیٚنی دابوو لەگەڵ خۆیدا بیانهیٚنیٚ تەنها نزیکەی پەنجا سەربازی سوارەی لەگەڵ دوو مەتریلۆزدا و جەمعیٚ لە سەرکردە بچووکەکانی عەشایری هەمەوەند (ئەحمەدوەندی چەلەبی) و کەسانی تری لەگەڵدا بوو. بەنهیٚنی لە سالار زەفەر پرسیارم کرد کە بڕیار وانەبوو. لە وەڵامدا ووتی سەرەتا بڕیار وابوو مستەفا بەگ بە چوار تابوورەوە بگاتە ئەیرا بەتایبەت فەرمانی پیٚبوو کە مەحمود پاشا سەرۆکی هۆزی جافی موڕادی کەدەڵیٚن لەگەڵ ئینگلیزەکاندا پەیوەندییەکی نزیکی هەیە دەستگیر بکات وبینیٚریٚتە (موسڵ) لە سلیٚمانیش شیٚخ مەحمود کە لە دواییدا بە مەلیك مەحمود ناوبانگی دەرکرد و ئەحمەد بەگی کوڕی تۆفیق بەگیش دەست بەسەر بکات ولەژیٚر چاودیٚریدا بیاننیٚریٚتە موسڵ. بەهۆی خزمایەتیەکەوە کە لەگەڵ ئەحمەد بەگی تۆفیق بەگدا هەمبوو من شەفاعەتم بۆ کرد ومستەفا بەگیش ڕاپۆرتی بیٚ گوناهی وبیٚ تەقسیری وداخوازی عەفو ولیٚبوردنی ئەوی نووسی بەڵام وەزعی شیٚخ مەحمود زۆر سەخت ودژوار تر بوو. سالار ڕوونی کردەوە کە کاتیٚك ئەم تۆهمەت بارانەیان بۆ موسڵ دەنارد لەشکریش لە جولانەوەدا بوو، هەواڵیٚ کۆچی دوایی سوڵتان مەحمود ڕەشاد گەیشت، جولانەوە وحەرەکەتی لەشکرەکە ڕاوەستا، و فەرمان گەیشت کە لەگەڵ سەرکردەکانی جافدا بەنەرمی ڕەفتار بکریٚت. منیش ئەم هەلەم قۆزتەوە و بەپیٚی تکایەك کە مەحمود پاشا سەبارەت بە عەلی بەگی کوڕی لیٚم کردبوو، شەفاعەتم بۆ کرد وقبوڵکرا. مستەفا بەگ بڕیاری لیٚبووردنەکەی بۆ قائیمقامی هەڵەبجە نارد وبەمنیش ئیجازەیدا کە خەبەرەکە بۆ مەحمود پاشا یەك ڕاست تەلوگراف بکەم.

سبەی بەپیٚی بەڵیٚنی کە دابووم بۆ ماڵی مستەفا بەگ ڕۆیشتم. دوای سڵاو وهەواڵ پرسین ووتی کە لەلایەن دەوڵەتی خۆیەوە بەڵیٚن دەدەم کە هەموو جۆرە یارمەتییەك بە تۆ بکریٚت، و تۆ لەم خاکەدا میوانی ئازیز وڕیٚزدار دەبیت و ئەگەر

لەشکر لەگەڵ مندا ڕەوانە نەکرا هۆکەی فەوتی سوڵتان بوو کە خەبەرەکەمان یەك هەفتە بەنهێنی هێڵایەوە و ئیمڕۆ بە تەلوگراف خەبەرم پێگەیشتووە کە سوڵتان وەحید ئەلدینی شەشەم بەسەر تەختی سەڵتەنەت وخیلافەتەوە دانیشتووە. ئەم عەسرە لە دائیرەی لەشکریدا مەجلیسێکی ماتەمی فەرمی بەرپا دەکرێت کە تۆیش تکایە لەوەدا بەشداری بکە. دوایی پرسی چی شێوە یارمەتییەك لە دەوڵەتی عوسمانی چاوەڕوان دەکەیت؟ وەڵامم دایەوە، دوای لەبەین چوونی هێزی ڕوسەکان لە ئێراندا بە هۆی شەڕ وشۆڕی ناوخۆیانەوە ئینگلیسەکان لە دەڤەری خۆرئاوادا جێیان گرتنەوە و هەوڵێکی زۆریان دا کە ئێمە بەلای خۆیاندا ڕاکێشن و دژی ئێوە بجوڵێینەوە، بەڵام لەبەر هەستی نیشتمانی وئیسلامی ئامادەی هاوکاری لەگەڵیاندا نەبووین ئەوەبوو بڕیاری نابوودی ولەنێوبردنی ئێمەیاندا، و چەند مانگێك لەمەوپێش سلێمان خانی ئەمیر ئەعزەم سەرۆکی عێلی کەلور بۆ بەغدا ڕۆیی وگەیشتە خزمەتی جەنەڕاڵ سێر پرسی کۆکس، یەك ئۆردووی تەواوی عەشایەری لەگەڵ عەشایەری کەلور وگۆراندا ولەگەڵ پێنج فرۆکەدا بەکارهێنا وکوشتن وبڕین وتاڵانیەکی فەجیعیان لە سەنجاوییەکان کرد، و سەردار ناسری سەرۆکمانیان بەدیل گرت وڕەوانەی بەغدایان کرد، هەنووکە خۆم لەگەڵ براکانمدا پەنامان بۆ دەوڵەتی پایەبەرزی عوسمانی هێناوە وچاوەڕوانین بەو شێوەیەی جەنەڕاڵ کۆکس فەرماندەی لەشکری ئینگلیس لەگەڵ سلێمان خانی ئەمیر ئەعزەم کەلوردا ڕەفتاریان کردووە بەرپرسانی دەوڵەتی ئیسلامیش یارمەتی ئێمە بدەن، بەڵێن دەدەم ئەگەر هێز ویارمەتی تەواو وکافیمان پێبدرێت هەموو عەشایری سنووری ئێران وعوسمانی دژی دوژمنەکانتان بکەمە یەك و شەڕکەین لەگەڵ ئینگلیزەکان ولایەنگیرەکانیاندا. ئینجا ئەو نامانەی کە سەرکردەکانی گۆران وجوانڕۆ وجاف بۆمیان ناردبوو پێم نیشاندا و تایەر بەگ ناوەڕۆکی نامەکانی بۆی هەڵگەڕاندەوە کە هەموویان ئامادەی ڕاپەڕین وچاوەڕوانی گەڕانەوەمن. ووتی لەکوێوە دەست پێبکەین؟ ووتم شێخ حوسام ئەلدین وشێخ نەجم ئەلدین بانگهێشت بکە و داخوازییان لێبکە توانا ودەسەڵاتی خۆیان لەنێو عەشایری ئێران وعوسمانیدا بەکاربێنن. مستەفا بەگ بەپەلە ناردی بەشوێن هەردووکیاندا، منیش

چەند نامەیەکم بۆیان نووسی و لەرێگای حاجی موطاع خزمەتکاری موحەمەد تەقیێ بەگەوە بۆیانم نارد.

رۆژی بیست وپێنجەمی رەمەزان کە هەردوو شێخەکە هاتن دوای دانوستانێکی زۆر بەڵێنی هاوکارییان دا. شێخ حوسام ئەلدین لەرووی ئایینداری وئیخلاسەوە بەڵێنی دا کە هەموو سەرکردەکانی هەورامان وجوانرۆ دژی ئینگلیسەکان بجولێنێتەوە. بەلام شێخ نجم ئەلدین هەروەك بەرووکەش بەڵێنی هاورێیەتی وهاوکاری ویارمەتیدا، بەلام لەژێرەوە ئەو راستی ویەك رەنگیەی شێخ حوسام ئەلدینی نەبوو. دوای دوو شەو هەردوو شێخەکە گەرانەوە و بەڵێنیاندا کە دوای مانگی پیرۆزی رەمەزان بۆ هەڵەبجە بگەرێنەوە.

دوای رۆژێك مستەفا بەگ هاتەماڵمان ووتی ئەو پێشنیازەت کە هەیە بەیانی بیکە وبیخەرەروو تا بیگەیەنینە عەرزی کاربەدەستانی عوسمانی، منیش پێنج تابوور سەرباز و دە تۆپی کێوی، بیست مەتریلۆز ودوو فرۆکەم داخوازی کرد، هەروەهاش ووتم بۆ دڵخۆشکردن وراکێشانی عەشایر پێویستە چەند ئەفسەرێکی ئەڵمانی بە مقداریێ تفەنگ، و فیشەك، و ساز وبەرگ ومەبلەغیێ پارەو پولەوە لەگەڵ لەشکرەکەدا بن، جگە لەمانە ئەم لەشکرە لە خاکی ئێراندا لە ئاستی رامیارییەوە و شێوەی رەفتاریان پێویستە پەیرەوی بیروبۆچوونی من بن، کە لەنێوان خەڵکی نیشتمانپەروەری ئێراندا نارەزایی وبێزاری وکینە دروست نەکەن. پێشنیازەکانی منی بەتەواوی یاداشت کرد ولەگەڵ ئەو زانیاریوبیرۆکانەدا کە خۆی بەدەستی هێنابوو بۆ خەلیل پاشای تەلوگراف کرد. خەلیل پاشا رازی بوونی خۆیی دەربری بوو ولە تەلوگرافەکەدا نووسیبووی کە لە سەردار موقتەدر لەلایەن منەوە پیرۆزبایی بکەن ولە مەرحەمەت ونەوازشتی دەولەتی عوسمانی دڵنیای بکەن هەرچۆنی داخوازی کردووە یارمەتی دەدرێت.

لەم چەند رۆژەدا کە ئێمە لە هەڵەبجە بووین خەبەرمان پێگەیشت کە دوو فرۆکەی شەرپی ئینگلیس کە لە دەوروبەری پشتی قەلای شەمێراندا هەڵفریوون و لەجیاتی ماڵی موحەمەد تەقیێ بەگی ئەمیر ئەلعەشایر چەند بۆمبایەکی فرێداوەتە گوندی سەید مەحمودی مەولەوی کە دۆستیان بوو دوو ژن ویەك پیاو وسیێ منالی وهەندیێ مانگا وگا وچوارپێی کوشتبوو.

ژلیژاوی وشێواوی بارودۆخی عوسمانی

به دانیشتنی سوڵتانی نوێ بارودۆخی عوسمانیەکان گۆڕا. هەتا فەرماندەکانی جەبهەکانیش جێگاکانیان گۆڕانکاری بەسەردا هات. خەلیل پاشا کە فەرماندەی (میزوپوتومیادا) و حەلەب بوو کراوە بەرپرسی جەبهەی قەوقاس وعەلی ئیحسان پاشا لە جێگەکەیدا دانرا و لەقەفقاسەوە گەیشتە ئەستەمبوڵ هەتا کەم وکورتی لەشکری میزوپوتومیادا تەگبیر بکات و نەیهێڵێت. ئەو لە ئەستەمبوڵەوە فەرماندەیی خۆی بە لێپرسراونی هەمووجەبهەکان ڕاگەیاند، فەرماندەی لەشکری کەرکوکی گۆڕی ولەجێی ئەودا عاشر بەگی کە بەرپرسی ئەرکانی شەڕی خەلیل پاشابوو کردە فەرماندەی فیرقەکە. لەلایەن عاشر بەگیشەوە تەلوگرافێك گەیشتە دەستی مستەفا بەگ کە پێویستە بگەڕێتەوە بۆ سلێمانی وبەهێزەکەیەوە بەرەو ئاڵتۆن کۆپری بڕوات.

لەڕاستیدا بارودۆخی عوسمانیەکان ئایندەیەکی ڕەش و پەرێشان و نائومێدی دەخستە دڵەوە. لەلایەکەوە ئینگلیسەکان وهاوپەیمانەکانیان لە دەڤەری فەلەستیندا بەخێرایی دەڕۆیشتنە پێشەوە، لەلایەکی ترەوە بەهۆی نارەزایی کوردەکان وهاوکارییان لەگەڵ ئینگلیسەکاندا کەرکوك لە مەترسی ڕووخاندا بوو، لەگەڵ ئەمەیشدا ئاژاوە وشێواوی ئیمپراتۆری قەیسەر و هەیەجانوسۆزو شۆری خەڵکی قەفقاس وتورکستان خەونی پان تورکەکانی لەبیری ئەواندا بزواندبوو و لەشکرێکیان بۆ قەفقاس ناردبوو و هێزێکیان هاوردبووە ئازربیجان وکوردستانی ئێرانەوە و تا سنووری گەڕۆس وبیجار ڕۆیشتبوونە پێشەوە. ئەمانە لەم لەشکرکێشیە بێ سود و هودەیە دوو شتیان دەویست، یەکەم بەڵکو بتوانن بەشێك لە هێزەکانی ئینگلیز لە ئێراندا سەرگەرم بکەن، و لەفشاریان بەسەر جەبهەکانی (میزوپوتومیادا) وفورات وفەلەستینەوە کەم کەنەوە. دووەمیان ئەوەبوو کە بە هۆی بەهانەی هاوزمانی ئازربیجانەوە وبەناوی هاو مەزهەبی کوردستانی ئێرانەوە بیان هێننە ژێر ڕکێف ودەسەڵاتی خۆیانەوە. بەم مەبەستەبوو کە مەجد ئەلسەلتەنەی ئورومەییان بۆ ئازربیجان نارد. یەکێتی تورکیان کردە دروشمیان. لەبەرامبەر ئەم مەقسەدە شومانەدا پیاوە نیشتمانپەروەر وئازادیخوازەکانی ئازربیجان وەك خیابانی و میرزا ئیسماعیلی نەوبەری دەستمان دایە دژایەتی

ونەیاری، کونسوڵی ئەڵمانیش لە تەبرێزدا بە نیشتمانپەروەران ومیللیەکانی ئێرانی هاوڕێیەتی وهاوبیری نیشاندەدا، تا ئەوەی خەلیل پاشا خۆی بۆ تەورێز ڕۆیشت، خیابانی ونەوبەری وچەند کەسێك لە سەرۆکەکانی پارتی دیمکراتیان دەستگیرکرد وناردیانە قەفقاس لە کوردستانیشدا چەند شێخێکیان بۆ سنە ومەهاباد وچەند شوێنێکی تر ڕەوانە کرد تا بە شان وشەوکەتی خیلافەتی ئیسلامیدا هەڵبدەن وپڕوپاگەندەی بۆ بکەن ودەمارگیری دژ بە عەجەمەکان بڵاو بکەنەوە، هەروەك کوردەکانیش بتر لە عەرەبەکان سەبارەت بە عوسمانیەکان بێزارییان نیشاندەدا.

هەر کە گەیشتمە هەڵەبجە و نیەتی خراوی عوسمانیەکانم سەبارەت بە ئێران زانی لە هاتنم بۆ ئەم وڵاتە نائومێد وپەشیمان بوومەوە. هەروەك لەلایەن عاشر بەگەوە بە مستەفا بەگ فەرماندرابوو کە ئێمە لە هاوکاری ویارمەتی دەوڵەتی عوسمانی دڵنیا و دڵگەرم وئومێدەوار بکات. بەڵام هەر ئەم بیرۆکەیە ڕۆژ بە ڕۆژ لە بیرمدا بەهێزتر دەبوو کە پێویستە هەر لە هەڵەبجەوە ولەڕێی کوردستانەوە بۆ ئێران بگەڕێمەوە و هەرچۆنێ بووە خۆم بگەیەنمە تاران. لەم کاتەدا لە کرماشانەوە هەواڵم پێگەیشت کە کونسوڵی کرماشان بڕیاریداوە بە لەشکرێکەوە بەرەو سنە بڕوات. دوای چەند حەفتەیەك مەحمود بەگی شا بەندەری سنە نامەیەکی بۆ قائیمقامی هەڵەبجە نارد، تێیدا هاتبوو: کە کۆلۆنێل کنیۆن کونسوڵی کرماشان بە شەش سەد سوار و لەشکرێکەوە لەگەڵ چەند تۆپ ومەتریلۆزدا بەڕێگەوەن بەرەو سنە دەڕۆن. هەر کە ئینگلیسەکان نزیك دەبنەوە شابەندەری ناوبراو سنە بەجێدەهێڵێ و پەنا دەهێنێتە ماڵی حوسەین بەگ یەکێ لە سەرکردەکانی هەورامانی تەخت. دوای سێ ڕۆژ هەواڵگەیشت کە ئینگلیسەکان پتر لە یەك شەو لە سنەدا نەماونەتەوە وبەرەو سەقز ڕۆیشتوونە. ئەم هەواڵە بووە مایەی سەرسوڕمان کە ئەوانە چۆن ئەم جەسارەتەیان بەخۆیان داوە و ئەم جوڵانەوەیە بکەن لەکاتێکدا هێزەکانی عوسمانی تا سنووری بیجار ڕۆیشتوونەتە پێشەوە و ئەو دەڤەرانە لەژێر دەسەڵاتیاندایە.

بە پێی فەرمان وداکۆکی عاشر بەگ فەرماندەی فیرقەی کەرکوك مستەفا بەگ فەرماندەی هێزەکانی هەڵەبجە کەوتنەڕێ، پێش جوڵانەوەیان هاتە دیدەنیم، ووتی کە ئیمڕۆ عەسر پێویستە بۆ سلێمانی بڕۆیت، پەنجا لیرەیان حەواڵە کردووە بۆ

جل وبەرگی سوارەکانتان پێشکەشتانی بکەین یەك حەفتە ناخایەنێ داوات دەکەن بەتایبەت فەرماندراوە پێم کە پێت ڕاگەیەنم کە لەم مێژووەوە تۆ میوانی دەوڵەتی عوسمانیت، بە زیاء ئەلدین بەگ قوماندانی سەر سنوور فەرماندراوە کە شام و نەهاری خۆت وسوارەکانت وئالیکی ولاخەکانتان دابین بکات. تکام لێکرد هەر یارمەتی وکۆمەکێ بە ئێمە دەکرێت با لەیرادا بکرێت وئێمە لە ڕۆیشتن بۆ سلێمانی وجێگایەکی تر مەعزورین. مستەفا بەگ ووتی بەڵێنت دەدەمێ کە دەوڵەت هەموو جۆرە یارمەتییەك بە تۆ دەکات، بەڵام سەبارەت بە شێوەی ئەو یارمەتیە پێویستە قوماندانی لەشکرەکە بڕیاری لەسەر بدات. ئەو ڕۆیشت پەنجا لیرەکەم دا بە سالار زەفەر کە لەنێوان سوارەکاندا دابەشی بکات و ئەو یارمەتیە لە شوێنی خۆیدا بوو، چونکە لەم ماوەیەی دوو سێ مانگەی ئاوارەیی لەکێوەکاندا زۆربەی سوارەکان جل وبەرگیان شڕ بووبوو. دوایی بەسالار زەفەرم ووت من بارودۆخ وئەوزاعی عوسمانی بە چاك نایەتە بەرچاوم، ئەوانە نە دەتوانن ونە دەیانەوێ یارمەتی ئێمە بدەن و بێنە هانامانەوە، نیەتیشیان سەبارەت بە ئێران خراوە، بە بۆچوونی من چاکترە کە هەر لەیراوە لە هێڵی کوردستان وبیجار وخەمسەوە خۆمان بگەیەنینە تاران. دیاربوو لەگەڵ بۆچوونەکەمدا نەبوو، ووتی باشە لەم بارەوە لەگەڵ ئەمیر ئەلعەشایر وچەند کەسێکی هۆشیاری سوارەکانمان بیروڕا دەگۆڕینەوە. منیش ئەمیر ئەلعەشایر وسالار موقتەدر ولاهوتی خان وچەند سوارێکی ترم بانگهێشت کرد. دانیشتین وبەبیروڕا گۆڕینەوە سەرگەرم بووین. گفتوگۆکەمم لەگەڵ مستەفا بەگدا سەبارەت بە ڕۆیشتنم بۆ سلێمانی و کەرکوك بۆیان گێڕایەوە و بیروباوەڕی خۆمم بەم شێوەیە بۆیان خستە ڕوو، و ووتم: ئەگەر ئێمە ئەیرا جێبهێڵێن وبڕۆینە نێو قولایی خاکی عوسمانیەوە ئیتر ئەوان ئەهمیەت وگرنگی وقورساییەك بۆمان دانانێن و دوور نیە کە یارمەتی وموچەی سەربازیش ببڕن، ئەو کاتە ناچار دەبین دەست بۆ ئەڵمانەکان ڕابکێشین و لەوان داوای یارمەتی بکەین، بۆم ڕوون بوەتەوە سیاسەتی ئەڵمانیەکان و عوسمانیەکان سەبارەت بە ئێران دوو شتی جیاوازە، ڕێی تێدەچێ کە ئەڵمانەکان ڕوومان بدەنێ و خۆی ئەمە دەبێتە هەڵقولان وهاتنە جۆشی نیەت خراوی و دژایەتی عوسمانیەکان، جگە لەمانە دوور نیە پێشنیازمان پێبکەن بڕۆین بۆ تەورێز ولەگەڵ

سیاسەتی ئەواندا سەبارەت بە ئازربیجان هاوکاری بکەین، هیچ ڕسواییەك لەوە پترتر نیە دوای ئەم هەموو گیان بەختکردن وکوشتن وبڕین وتالانی و دیلی و دەربەدەریە لەڕێی نیشتماندا وەك جیرە خوار وکرێگرتەو ودەست نیشاندەی بێگانەکان بناسرێین، و شەرافەتی ئێرانیەتمان لەکەدار بکەین، لەبەر ئەمە لەو بڕوادام کە پاشماوەی سوارەکانمان هەر لەیرادا مەرەخەس بکەین وخۆمان بەچەند سوارێکەوە لە ڕێی کوردستانەوە بەرەو تاران بڕۆین. هەموویان بەگشتی دژی بیروباوەڕ وبۆچوونەکەم ڕاوەستان بەتایبەت لاهوتی خان کە لە هەمووان زیاتر سوور بوو لەوەی کە لە خاکی عوسمانیدا بمێنینەوە، ئەو لەو دانوستانەی چەند ڕۆژ لەمەوپێشی ئێمەدا سەبارەت بە دامەزراندنی هێزی بەرگری لە ڕۆژئاوای ئێراندا و هاتنی ئەفسەرانی ئەڵمانی بە پارە وپول وچەکەوە ئەم ئومێدەی بۆ خۆی دەرەخساند کە لەو دامەزراوانەدا ببێتە خاوەنی نازناو وپلە و پایەی دیاریکراو. چونکە لە هەوڵ وتەقەلاکەم بۆ ڕازیکردنیان ئەنجامێکم دەستگیر نەبوو، هەروەك لام ڕوون بوو کە ئەم ڕێگایەی پێیدا دەڕۆین ڕووبە تورکستانە نەك بۆ کەعبەی موراد وخواستو ویستمان، هەرچۆنێ بێ نەزەر وبیرو باوەڕ وبۆچوونی زۆربەم قبوڵکرد و ئامادەبووم بۆ سلێمانی بڕۆم. چونکە یەك دوو ڕۆژ پێش ئەم دانوستانە قارەمانی خزمەتکارم لەگەڵ دوو سواری تردا بە هۆی نائومێدی وسەختی باروذۆخی ژیانیانەوە هەڵهاتبوون پێیانم گووت ئەوە بزانن کە قارەمان لە هەموومان تێکڕا هۆشیارتر وعاقڵتربوو کە زووتر هەڵهات وخۆی ڕزگار کرد.

لەو ڕۆژەوە هاتبووینە هەڵەبجە بە شەست سوارێکەوە کە لام مابوونەوە لە ماڵێ عادیلە خانمدا میوان بووین، چی خۆی وچی تاهیر بەگی کوڕی وهەموو خزمان وکەس وکار وخزمەتکارەکانیان بەوپەڕی میهرەبانی وڕووخۆشی وڕەوشت چاکی وئەدەبەوە لەگەڵماندا ڕەفتاریان دەکرد. بۆ ڕێزلێنانمان هەمیشە جەمعێ لە بەگزادەکانی جافی مورادی و مەحمود پاشا خۆی ئامادە دەبوون، هەموو ڕۆژێك بۆخواردنی نیمەڕۆ (نەهار) بیست جۆر خواردنیان ئامادە دەکرد و بۆ خواردنی ئێوارەیش بیست جۆر خواردنی جۆراوجۆریان کە زۆر چاك دروست کرابوون دەیانهێنا. چونکە عادیلە خانم لە خزمانی وەکیل ئەلمولکی سنەییە شێوەی سفرە وخوانی لە سفرەو خوانی گەورە ماڵانی ئێرانی دەچێت، و پەیوەندییەکی لەگەڵ

عوسمانیەکاندا نیە. بەو نیازەوە کە لەمە زیاتر نەبمە مایەی زیان و زەحمەتی ئەم کەڵە ژنـە ڕێـزدار ودەسـت گوشـادە، پێشنیاری مـستەفا بـەگم سـەبارەت بـەوەی لەمەودوا میوانی دەوڵەتی عوسمانین ومووچە و ئالیکی وڵاخەکانمان دابین دەکـەن بە خۆشحاڵیەوە قبوڵکرد. چونکە تایەر بەگ پلەی سەرۆکی شـارەوانی هەڵەبجـەی هەبوو، تکام لێکرد کە ماڵێکمان بـۆ بدۆزێتـەوە. دایکـی پـەیامی نـارد کـە سـوێند بەخوای گەورە تا لـە هەڵەبجـەدا بـێ دەبێـت میـوانی منبیـت، ئەگـەر سـاڵێك یـان زیاتریش بمێنیتەوە. سەرەنجام بەهۆی سووربوونمان ڕازیبوو کە من وسالار زەفەر وسالار موقتەدر وئـەمیر ئەلعەشـایەر ولاهـوتی خـان و ئیـسماعیل خـانی موجاهیـد لەگەڵ دوو سێ کەس پێش خزمەتـدا لـەماڵی ئـەوان بمێنینـەوە وبـاقی سـوارەکان ماڵێکی سەربەخۆیان بۆ بگرین.

مـاوەی مانوەمـان لـەماڵی عوسمـان پاشـادا سـەرجەم هـەژدە ڕۆژی خایانـد، خزمەتەکەیان ڕۆژ بەڕۆژ پتر دەبوو. لەحەقیقەتدا هەرچی سەبارەت بە گەورەیی وکارامەیی وشایستەیی ومیوان نەوازی ئـەم شـێرە ژنـە بنووسـم کـەمم نوسـیووە، عوسمان پاشای هاوسەریشی لە ژیانیدا لە پیاوە گەورە وناودارەکانی ئەم بنەماڵـە نەجیبە بووە، بەڵام تاهیر بەگی کوڕی هەروەك شەهامەت وئـازایی عێلایـەتی تێدا بەدینەدەکرا، بەڵام پیاو چاکێکی خۆنەویستی ڕاستگۆ ومیهرەبـان وڕوخـۆش بـوو، شـاعیرێکی بـەتوانا ونـازك خـوو کـە لـە ئـەدەبیاتی فارسـیدا بەهرەیـەکی زۆری بەدەسـت هێنـابوو، عاشـقی حـافز وسـەعدی بـوو و زۆربـەی غەزەلـەکانی حـافزی تەسمیت کردبوو، شعرە کوردیەکانی لە نازکی وزرافەت ووردە کارییاندا کەم وێنە وبەناوبانگە، لەهەندێ شعرەکانی غەزەلێکم لەیاد ماوە، بۆنموونە دەینوسم.

موقەدەر گەر نەبێ ئاخر بە میهری مەرخانم چی
بە ناڵە ناڵی نصفی شەو بە ئاهی بەربەیانم چی
نیشانی ئیفتیخاری من لە سینەم داغی هیجرانە
برۆو ئەی ناسحی موشفو بە روتبە یا نیشانم چی
غەرەز وابوو مقابل کەم لەگەڵ گل ڕەنگی ڕوخسارت
و گەر نەبێ قەدی سەروت بە سەیری گلستانم چی
ئەمن میحرابی ئەبرۆی تۆ مەقام وسوجدەگاهم بێ

دە تروك زاهیدی خود بین مەوعیدی جنانم چی
شەوم وەك ڕۆژ ڕوناكە لە شەوقی ڕومەتی ئاڵت
بڵی بە یەك بارە ئاون بێ، بە مانگی ئاسمانم چی
بەمن قسمەت نادرێ تەفسیری سری گلمەتت
گەرانە بۆمن طاهرا بە تەفسیر وبەیانم چی

شەش ڕۆژ دوای ڕۆیشتنی قوماندان مستەفا بەگ تەلوگرافێ لە ئەوەوە گەیشت دەڵێت فەرماندەی فیرقە فەرمانی حەرەكەتی تۆی بە زیاء ئەلدین بەگ فەرماندەی سنوور ڕاگەیاندووە سالار زەفەرم بە تەلوگرافەكەوە ناردە لای زیاء ئەلدین بەگ مەعلوم بوو جگە لە ئێمە بڕیار دراوە ئەویش بە تابوورەكەیەوە بەرەو سلێمانی بڕوات.

كەم كەم دەبیسترا كە ئینگلیسەكان وفرەنساوییەكان لە جەبهەی فەلەستین وشامدا پێشكەوتوونە و عوسمانییەكان سەرگەرمی كۆكردنەوەی هێزە پەرت وبڵاوەكەیانن. هەواڵی ڕۆیشتنمان وتابورەكەی ضیاء بەگ لە هەڵەبجە، وهەواڵی پێشەوەچوونی ئینگلیسەكان و شكستی عوسمانیەكان غوبارێكی غەم ومەلولی وپەژارە ڕوخساری تاهیر بەگ و كەس وكارەكەی پۆشاند، بە پێچەوانەوە مەحمود پاشا خۆشحاڵی وچالاكیەكی زۆری نیشاندەدا، چەندین ساڵ بوو كە عوسمانیەكان ئەویان بە تۆمەتی پەیوەندی لەگەڵ ئینگلیسەكاندا لە سەرۆكایەتی عێلی جافی مورادی بەلاوە نابوو، بەپێچەوانەوە تاهیر بەگ لەماوەی شەڕی نێو دەوڵەتیدا بەوپەڕی ئیخلاس وڕاستیەوە خزمەتی دەوڵەتی عوسمانی كردبوو، پێش ئەوەی هەڵەبجە بەجێبهێڵین مەحمود پاشا داخوازی بینینێكی نهێنی لێم كرد، نزیكەی عەسر بۆماڵیان ڕۆیشتم كە لەماڵێ حامید بەگدابوو. بەتەنها پێمی گووت عەلی ئەكبەر خان حەیفە تۆ هەستی وتەمەنی خۆت بە با دەدەی ولەم عوسمانیە سپڵە وبێ سیفەتانە پەیڕەوی وپشتیوانی دەكەی، ئەمانە پتر لە ئینگلیسەكان دوژمنی ئێران وئێرانیەكانن. دوایی ئاشكرای كرد كە پەیوەندی لەگەڵ ئینگلیسەكاندا چاكە، ووتی ئەگەر من بەڵێنی پێ بدەم كە دەست لە عوسمانیەكان هەڵگرم دەتوانێ كێشەكەم لەگەڵ ئینگلیسەكاندا چاك كاتەوە و

وەسیلەی بەرەلاکردنی سەردار ناسر برەخسێنێت وەلامم دایەوە، لەپێش هەموو شتێکدا من ئێرانیەکم دلێکی خۆشیشم سەبارەت بە عوسمانیەکان نیە، ئەگەر ئەم کۆچەم کردووە لە ڕووی ناچارییەوە بووە، ئەگەر ئینگلیسەکان سەردار ناسر ئازاد بکەن و تامین ودلنیاییەك برەخسێنن کە بتوانین بڕۆینەوە سەر خاك وئاومان وجێی باوباپیرانمان و بە ئاسوودەیی بژین، هەتا یەك ڕۆژیش لە خاکی عوسمانیدا نامێنمەوە، بەلام ئێستاکە کە بێ تامین ودلنیایی گەڕانەوەمان بۆ ئێران لەگەل عەقلدا ناگونجێت. ئەو بەلێنیدا کە هەم سەردار ناسر بەرەلا بکات وهەم تامین نامەم بۆ بەدەست بهێنێت. دوای ئەم باسە تکای کرد ئەگەر چوومە سلێمانی وکەرکوك ئەگەر لە توانامدا هەبوو بڕیاری قائیمقامی هەلەبجەی بۆ وەرگرمەوە. دوایی دەستی کردە زەمی کردەوەکانی تاهیر بەگی برازای، ووتی ئەگەر ئەوان نەبوایەن وبەرەنگاری کارەکانمیان نەکردبایە ئیمڕۆکە یەك کەسی عوسمانی لەم دەڤەرەدا بەچاو نەدەبینرا من بەلێنی دۆستی وهاوڕێیەتیم پێدا، بەلام بەهۆی نمەك کردنم لە مالی تاهیر بەگدا وئەو خزمەتە بێ گەردەی بنەمالەی عوسمان پاشا کە لێیان کردم لەدلەوە لە قسە ناخۆشەکانی مەحمود پاشا سەبارەت بە ئەوان یەکجار دلگران وناڕەحەت بووم. کە گەڕامەوە مال بە تاهیر بەگم ڕاگەیاند ئاگای لە خۆی بێت.

تا توانیمان پەیوەندیمان لەگەل خەلکی عەبابەیلێدا کە نزیکەی هەزار وپێنج سەد مالێك دەبوون وپێنج سەد تفەنگێکیان هەبوو، چاك کردەوە، بە ئەمیر ئەلعەشایریشم ڕاسپارد لە خزمەت وهاوڕێیەتی وهاوکاری لەگەل تاهیر بەگ وکەس وکاریدا درێغی نەکات.

دوای وەرگرتنی ئازووقەی سوارەکان وئالیکی دوو شەوی ولاخەکان لەگەل خاوەن مالە میوان نەوازەکەمدا خواحافیز ومالئاواییم کرد. مانگی شەوال بوو کە بەرەو سلێمانی ڕۆیشتم.

جێنشینی لە سلێمانی

بەهۆی گەرمای هاوینەوە نزیکەی عەسر لە هەلەبجە کەوتینەر ڕێ، یەك سەعات لە شەو تێ پەڕیبوو گەیشتینە گوندێکی مەحمود پاشای جاف کە دوو فەرسەخ لە هەلەبجەوە دوور بوو. چایی وخواردنی ئێوارەمان خوارد کاتێ سوار

بووین زانیمان که له هاوڕێکانمان کوێخا ئەعزەم برزا ودوو سواری تر هەڵهاتوون. سالار زەفەر بە پێنج سوارەوە کەوتە شوێنیان بۆ چاوەڕێکردنی سالار تا خۆرهەڵهاتن لە دەشتەکەدا ماینەوە، لەبەر گەرما پەنامان بردە یەکێ لە گووندەکانی شارەزوور، عەسر سالار بێئەوەی بگاتە هەڵهاتووەکان گەڕایەوە. شەو کەوتینەڕێ ئیسماعیل خانی موجاهیدمان لەپێش خۆمانەوە بۆ کرێگرتن وئامادەکردنی ماڵێك بۆ سلێمانی نارد سبەی زوو لەگەڵ هەتاو هەڵهاتندا گەیشتینە دەروازەی شار، ئیسماعیل خان چاوەڕوانمانی دەکرد و بردینیە ماڵی ڕەشید ئەفەندی که بۆ نیشتەجێبوونمان تەرخانکرابوو. ماڵەکەی خانگێکی پاك وخاوێن وڕێك وپێك بوو، بەڵام لە مزگەوتی خوا پاکتربوو، خانگێکی ڕووت وقووت وو چونکە هیچی تێدا نەبوو ئێمەیش نە فەرشێك و نە شتومەك ولێفە ودۆشەکێکمان پێ نەبوو، ناوماڵەکەمان بریتی بوو لە یەك دەست لێفەودۆشەك کە لە ماڵی ڕەشید ئەفەندییەوە هاوردبوویان و لە شتومەکی ناوماڵە تەنها قۆریەك وکتریەك چوار پیاڵە وژێر پیاڵەکیان هەبوو. لە یەکێ لە هۆدە بێ فەرش وڕووتەکاندا لە زەویەکەدا ڕاکشاین.

قووماندان هاتە دیەنیمان چونکە فەرش وشتی لە ماڵەکەدا نەبینی بەپەلە سەربازێکی ناردە شوێنی عیزەت بەگی کوڕێ عوسمان پاشای برای تاهیر بەگدا کە سەرۆکی شارەوانی سلێمانی بوو، چەند پارچەیەك فەرش و چەند لێفە ودۆشەك و لەگەڵ کەمێ پێویستیو شتومەکی ناو ماڵەدا هێنایان، هۆدەیەك بۆ ئاغاکان و هۆدەیەك بۆ سوارەکانیان کەم وزۆر فەرشکرد.

پارێزەری سلێمانی پەیامی ناردبوو کە ئاغاکان ئێستاکە هیلاك وخەستەن عەسر دێمە دیەنییان. دوای ڕۆیشتنی قووماندانی شار کاتی خواردنی نیوەڕۆ سێ دەوری خۆراك بۆ ئێمە وبۆ هەریەك لە سوارەکان نانێکی سەربازی ولەگەڵ ئاو وگۆشتدا هێنایان . نزیکەی عەسر پارێزەر لەگەڵ دکتۆر (ملکیه) و کەسێکی تر کە حاجی ئەحمەد بازرگانی سلێمانی بوو هاتنە دیەنیمان. ئەم حاجی ئەحمەدە پیاوێکی قسەزانوچالاکوزیرەك بوو، لە حەقیقەتدا کاروباری پارێزەرەکانی دەبردە ڕێگاوە، لەکاتی وەرگێڕانی قسەکان لەنێو من وپارێزەردا چونکە هەستی کرد کە ئەو ڕێزێکی زۆر وتایبەت بۆ من دادەنێت بە کوردی پێمی گووت چاکترە سەبارەت

به ئازادی شێخ مەحمود قسەبکەم، منیش گووتم لەکاتی خۆیدا دەیکەم. لەنێوان گفتوگۆکەماندا هەستم کرد بەناوی منەوە سەبارەت بە ئازادی شێخ مەحمود قسەدەکات، ئیسماعیل خانی موجاهیدی تەبریزی چونکە تورکی دەزانی مەوزوعەکەی تێمگەیاند. منیش پێم گووت لەلایەن منەوە بە پارێزەر بڵێ لەم ماوەدا ئەوەی تێگەیشتوومە لەم سنوورەدا خەڵك و عەشایەری کورد لە دەستبەسەرکردنی شێخ مەحمود ناڕەحەت وناڕازین، چاکترە کە تۆ بەرپرسێکی دەوڵەتیت بۆ دڵدانەوەی ئەم خەڵکە سەبارەت بە ئازادی شێخ دەست بەکاربیت وهەوڵ وکۆشش بکەیت. بە حاجی ئەحمەدیشم گووت تکایە بەناوی منەوە ئیتر لە خۆتەوە قسە مەکە.

دوای گەڕانەوەی پارێزەر خاوەن پلە وپایە لەشکرییەکان هاتنە دیەنیمان. سبەی منیش لەگەڵ سالار زەفەر وسالار موقتەدر ولاهوتی خاندا ڕۆیشتینە دیەنییان، کاتی بینینی پارێزەر کە لە ساختمان وکۆشکێکی فەرمی حکومەتدا بوو تکای لێم کرد کە بۆ خواردنی ئێوارە "شام" بۆ ماڵە تایبەتیەکەی بڕۆم و لەوێ دانوستان بکەین. دوای خواردنی خواردەمەنی ئێوارە نزیکەی نیو سەعات لەلایەن دەوڵەتی خۆیەوە هیوا وئومێدی یارمەتی وکۆمەکی پێداین، لەنێو قسەکانیدا ووتی دەوڵەتەکەم حەز دەکات بۆ هەموو عێلی سەنجاوی جێ و هەوارگە و بارودۆخی گوزەران وئاسایشیان فەراهەم بکات، فەرمانم پێدراوە پێت ڕاگەیەنم کە عێلەکەت بانگهێشت بکەی کۆچ بکەن وبێنە ئەم دیوی سنوورەوە. لەم پێشنیارە بێ عەقڵانەی ئەم بەرپرسی ڕامیارییە ماتو سەرسام بووم کە ئەم قسە لەقو نەگونجاوە هی خۆیەتی یاخود بەهانەیەکە دەوڵەتەکەی بۆ سەرگەرمکردنی ئێمە بەکاری دێنێ هەروا بۆ کات بردنە سەر وسەرلێشێوانمانە. لە وەڵامدا ووتم: کێشەی جێگا وهەوارگەمان نیە، جگە لە خۆمان کە نزیکەی چل پارچە موڵکی مەوروسیشمان هەیە سەنجاوییەکانی تر خاوەنی بتر لە سەد گوندی زەوی کێڵراون و بەکشتوکاڵەوە سەرگەرمن. وادیارە جەنابتان نازانن بەڵام بەرپرسانی لەشکری وڕامیاری دەوڵەتەکەت کە لەئێراندا بوون دەزانن کە لەم ساڵانەدا ئەم فیداکاری وجیهادی ئێمەیە یەکەم بۆ خۆشەویستی ئێران بووە، و دووەم بۆ دەمارگیری ئیسلامیەت بووە. بەو پەیوەندییە بەهێزەوە کە لەگەڵ ئاو وخاکی خۆمانەوە

هەمانە کەسێك ئامادەنیە نیشتمانەکەی جێبهێڵێت. ووتی ئەگەر وابێ دەوڵەتی عوسمانی چۆن دڵنیابێ کە هاوکاری وهاوڕێیەتی ودۆستایەتی دەکەی؟ سەیرم کرد ئەم پیاوە یەکجار بێ مێشکە، گەمژەیە، جگە لە قسەی لەق کردن وادیارە نیەتو بۆچوونو بڕیاری نهێنی دەوڵەتەکەی، کە ڕێی تێدەچێت لەلایەن والی موسڵەوە پێی ڕاگەیەندرابێ، بەئاشکرا دەیخاتە ڕوو، پێم گووت پێشنیاری خۆمم بەهۆی مستەفا بەگەوە بە بەرپرسانی دەوڵەتەکەتم ڕاگەیاندووە، و دوای دانوستان لەگەڵ ناوبراودا بەپێی تەلوگرافێ کە بۆ خۆم نێردراوە بەڵێنی هاوکاریم پێدراوە، ئێستاکە ئەگەر توانای هاوکاری و یارمەتی لەنێواندا نیە چاکترە مۆڵەتمان بدەنێ هەر لەم شوێنەوە بۆ ئێران بگەڕێینەوە. بەڵێنیدا کە دانوستانی پێویست لەم بارەوە بکات و وەڵامی یەکسەرەم پێڕاگەیەنێت. لە گەڕانەوەماندا بە سالار زەفەرم گووت تێبینی ئەوەت کرد کە چاوەڕوانی ئێمە لەیرادا بێ ئەنجام وبێ سوودە؟ ووتی چاکترە چاوەڕوان بین تاوەڵامی پاریزەرمان پێدەگات.

هەر لەو ڕۆژانەدا بوو کە مەحمود بەگی شابەندەری عوسمانی دانیشتووی سنە کە بەهۆی نزیکبوونەوەی لەشکری ئینگلیس هەڵهاتبوو، چووبووە نێوان هەورامیەکانی تەخت لەڕێی پێنجوێنەوە گەیشتە سلێمانی،. هەواڵ گەیشت کە ئینگلیزەکان تا سەقز وبانە هاتوونەتە پێشەوە. بەجۆرێك کە دەیانگێڕایەوە شابەندەر بە لێپرسراوانی لەخۆی گەورەتری پێشنیارکردبوو بۆ ڕاوەستانی پێشڕەوی ئینگلیسەکان تابوورە عەسکەرەکەی زیاء ئەلدین بەگ لەگەڵ مندا بۆ سنە بنێردرێت، ووتبووی بە هاتنەوەی سەردار موقتەدر هەموو عەشایەری ئەم سنوورە دژی ئینگلیسەکان ڕادەپەڕن، هەروەك کۆلۆنێل کنیۆن هێزە سەرەکیەکەی لەگەڵدا نەبوو و لەلایەکی ترەوە هێزی عوسمانی لەنێو ئێراندا تا سنووری بیجار ڕۆیشتبووە پێشەوە لەگەڵ ئەمەیشدا خەبەری گەیشتنی ئینگلیزەکان بۆ سەقز وبانە بەو ڕادەیە ژلێژاندبوویانی لە حەقیقەتدا ئەگەر کونسوڵی ئینگلیس تا پێنجوێن بهاتایە ئەوان سلێمانیشیان چۆڵ دەکرد.

چەند ڕۆژێ تێپەڕی ڕأفەت بەگ قووماندانی گشتی هێزەکانی سلێمانی لەجێی مستەفا بەگدا گەیشتە سلێمانی، یەك تابور سەربازی لەگەڵدا بوو مێرباشی بوو بەڵام وەك والییەك دەسەڵات ونفوز وڕێزی هەبوو، بە نەزم وئازایی وکارزانی

بەناوبانگ بوو، تابوورەکەی ڕێك وپێکترین وپۆشتەترین تابوورەکانی لەشکری عوسمانیەکان دەژمێردرا. ئۆردووەکەی لە شوێنێکی خاوێندا نزیك بە کانییەك بەرپاکردبوو، نەخۆشخانەیەکی چاکی لەگەڵدا بوو، جل وبەرگەکەی سادە و خواردەمەنیەکەی هەر لەو خواردەمەنیەی سەربازەکانی بوو، پڕکار وچالا ك و خۆشەویستی سەرباز وئەفسەرەکانی بوو، بۆ دیەنی ڕۆیشتم زۆر ڕێزی لێگرتم.
سەبارەت بە هاتنی ئینگلیسەکان ووتی مومکین نیە بتوانن لە بانە وسەقزدا بمێننەوە و دوای چەند ڕۆژێك دەگەڕێنەوە. بەلام لەو مەجلیسەدا هەندێ لە خاوەن پلە وپایەکان وخەڵکی شاری سلێمانی کە ئامادەبوون، نیگەرانی وناڕەحەتیان نیشاندەدا، تا هەواڵ گەیشت کە ئینگلیسەکان سەقز وبانەیان چۆڵکردووە.
هەر لەو ڕۆژانەدا قاسیدەکەمان خەیر عەلی لە کرماشان گەڕایەوە، ووتی ئەو ڕۆژەی ئەو لەشار دەرچووە کونسوڵی ئینگلیس بە هێزەکەیەوە کە بۆ (سنە) ڕۆیشتبوو گەیشتوەتە کرماشان. ئەم هەواڵانە بەشێوەیەکی کاتی بووە هۆی ئارامی وئاسایشی خەڵك ولێپرسراوانی سلێمانی.

جێگیربوون لە کەرکوکدا

ماوەی مانەوەمان لە سلێمانی دوانزە ڕۆژ بوو، ڕۆژی دەهەم سەرلەنوێ دیەنیم لە پارێزەر کرد وسەیرمکرد سەبارەت بەو قسانەی کە لە دانیشتنەکەی پێشوودا ووتبووی پەشیمانە وتکای کرد کە ئەو قسانە لە ڕوانگەی دۆستایەتیەوە سەیر بکەم، وەك دانوستانێکی تایبەتی و نافەرمی بزانم، و سەبارەت بەو قسانە لەگەڵ کەسدا باسی نەکەم.
عاشربەگ فەرماندەی گشتی هێزی کەرکوك تەلوگرافێکی بۆ قووماندانی گشتی کردبوو فەرمانێکی دابوو کە ئێمە بەپێزەوە بەرەو کەرکوك ببەن، مووچەی خۆمان وئالیکی دوو ڕۆژی وڵاخەکانی سوارەکانمان لەگەڵ دوو سەد وپەنجا مەجیدی پێشکەشمانی کرد هەر ئەو شەوە کە بڕیاربوو بۆ سبەی بۆ کەرکوك بڕۆین چەند کەس لە سوارەکانمان لە ناڕەحەتیدا هەڵهاتن. سولەیمانی خزمەتکارم تفەنگەکەی دایەوە وپیادە بەرەو ئێران گەڕایەوە.

لـه هێڵـی ڕێگاكەمانـدا بـەرەو كـەركوك پێویـست بـوو كـە لـەنێوان تایفـەكانی ئەحمەدوەنـد (هەمەوەنـد) (حەمەوەنـدی چـەلەبی) تێپـەڕین. ئـەم تایفەیـە لـەو دەورروزەمانەدا كە ئێمە بەرپرسی پاراستنی سنووری قەسری شیرین بووین زۆربە دەست درێـژییان دەكـردە سـەر سنووری ئێـران، زۆرجـار لـەنێوان ئێمـە وئەوانـدا دەرگـیری و لەیەكـدان ڕوویـدەدا وچـەند كەسـێك لـە ناودارەكـان وبـەگزادەكانیان كوژرابوون، بەتایبەت لە شەڕێكدا كە لەگەڵ خۆمدا لـە دەورەی حـوكمڕانی ئیقبـال ئەلدەولـە و عەلائەلدەولـەدا ڕوویـدا حـەوت كـەس لـە سـەركردەكانیان كوژریـان. چونكە ڕێگای تێپەڕین هـەر ئـەو ڕێگایـەبوو بـە بەرژەوەنـدیمان زانـی بـەپێی دا ب ونەریتی عێلایەتی وەك میوان بڕۆینـە ماڵـەكانیان، و دەمـانزانی لەلایـەن پارێزگـار وفەرماندەی هێزی كەركوكەوە فەرمانیان بـە لێپرسـراوانی نێـو ڕێگاكـە دابـوو كـە ئاگاداریمان بكەن.

شەو كەوتینەڕێ دوای ڕۆژێ لەگـەڵ خۆرهەڵاتنـدا نزیكـی بازیـان وچەمـچەماڵ بووینەوە و ڕۆیـشتینە ماڵـێ كـەریم بـەگی كـوڕی فـەتاح بـەگی هەمەوەنـد كـە لـە حەقیقەتـدا سـەرۆكی هـەموو هەمەوەندییـەكان دەژمێـردرا، نزیـك بووینـەوە، بـە بینینی سوارەكانمان بەپەلە كەریم بەگ خۆی لەگەڵ چەند كەسێكدا كـە لەگەڵیـدا بوو لەبەرزاییەكی پشت ماڵەكەیەوە سەنگەری گرت و ژنومناڵەكـەی لـەماڵ هێنایـە دەرەوە، زانیمـان ئـەم ترسـانە بـە بۆنـەی ئێمــەوە نیـە، بـەڵكو لەبـەر كینـە ودوژمنایەتییە كە عێلاتی كورد سەبارەت بە توركەكان هەیانە.

سوارێكمان بەتاو نارد كە كەریم بەگ خۆی بە ئێمە بناسێنێت، لەلای جۆگـەی ئاوێكدا پیادەبووین وسەرو ڕوومان شۆرد. بـەخۆمان پێدەكـەنین دەمـانگووت ئایـا عەشیرەت وعێلێك هەیە كە لەگـەڵ ئێمـەدا دوژمـن نـەبێت؟ هـەر كـە سـوارەكەمان نزیكی كەریم بەگ بووەوە وپەیامەكەی پێگەیاند لە سەنگەرەكەی هاتە خـوارەوە، ژن ومناڵەكەی گەڕاندەوە، خۆی هاتە پێـشەوە و بـە میهرەبـانی و ڕووخۆشـییەوە بردینیە ماڵەوە وخزمەتێكی باشمانی كرد. دوایی لـەڕێی خێرخوازییـەوە ووتـی بـە بەرژەوەندی نازانم بڕۆنە كەركوك، عوسمانیەكان تا ئـەو كاتـەی پێویـستیان هەیـە دۆست و میهرەبانن، بەڵام هەر كە پێویستیەكەیان نەما هەمووان فەرامۆش دەكەن و لەبیری دەبەنەوە، دڵنیابن كە خەیرێ لەوانـەوە دەسـتگیرتان نابێـت. قـسەكانیم

سەلماند و ووتم ناچارین و دەبێت لەم ڕێگـادا بـەردەوام بـین. شـەو و ڕۆژێك گلـی داینەوە دوایی کەوتینە ڕێ وپێش نیوەڕۆ گەیشینە چەمـچەماڵ. قائیمقـامی ئـەوێ لەگەڵ مەحمود ئاغای ئەحمەدوەند وکوڕەکەی فەقێ قادر هاتنە پێشوازیمانەوە و ئێمەیان لەجێگای ئەفسەرەکانی تورکدا جێکـردەوە، کـە شـوێنێکی خـاوێن بـوو. خواردنی نیوەڕۆیان هێنا خواردمان و بۆ خواردنی ئێوارە قائیمقام بـۆ ماڵـێ خـۆی دەعوەتمـانی کـرد، دوای شـام خـواردن گەڕاینـەوە ماڵەکـەمان. مـەحمود ئاغـای ئەحمەد وەند کە بە (مەحمود خدر) بەناوبانگە کە پلەی تابور ئاغاسی لە لەشگری عوسمانیدا هەبوو بۆ دیەنیمان هات. بێ ئەوەی خۆی یان یەکێکی تر لە تایفەکانی هەمەوەنـد لـە لایـەنگیری ئینگلیـسەکان بـن لـەڕووی دەمـارگیری عێلایـەتی وکوردایەتییەوە ئامۆژگاریمانی کرد کە دەوڵەتی عووسمانی جێ پەنای لێقـەوماوان نیە، ئێمە ئەمانە دەناسین دڵنیابە لەجێی چاکەدا خراوەتان لەگەڵدا دەکەن. بەڵام کاری ئێمە لـەم قـسانە تێپـەڕیبوو، پـێش خۆرهـەڵاتن چەمـچەماڵمان بەجێهێـشت، لاهوتی خان لەگەڵ ئـەو هـەموو هاندانـەدا لـە هەڵەبجـە وسەرپێـچی لـە بیروبـاوەڕ وبۆچـوونی مـن و سـووربوون لەگـەڵ عوسمانیدامانـەوە، لـەم دوو شـوێنەدا کەقسەکانی سـەرکردەکانی عەشـایری ئەحمەدوەنـدی بیـست بیروبـاوەڕی گـۆڕی، هـەر ئـەو شـەو کـە بڕیـاربوو لـە چەمـچەماڵ بـڕوین لـە "سـیکە" سـەیفوڵا خزمەتکارەکەی سالار زەفەر کە گاڵتەچی بوو لێی ناڕەحەت بوو، و ئـەوەی کـردە بەهانـە و بـە تۆرانـەوە لـە ئێمـە جیـابووەوە، تـا خۆرهـەڵاتن هەرچـی گـەڕاین ئاسەوارێکمان لێ پەیدا نەکرد، بەناچـاری ڕێگـەمان گرتـەوە بـەر. نزیکـی کـەرکوك لـەلای کانیەکـدا پیـادەبووین وئـەم جـارەیش ئیـسماعیل خـانی موجاهیـدمان بـۆ ئامادەکردنی ماڵی بۆ شـار ڕەوانـە کـرد شـەومان هـەر لـەو شـوێنەدا بـردە سـەر وسبەی گەیشتینە دەروازەی کەرکوك ماڵەکەمان لە قوتابخانەی پیشەسازیدا بوو و ماڵی سوارەکان لەسێ خانودا لەنێو شاردا دەست نیشانکرابوو جێگاکانمـان کـەمێ دووری ماڵەکانی سـوارەکانمان نـەبێت خراوییـەکی ئـەوتۆی نـەبوو. یـەك سـەعاتی مـابوو بـۆ ئێـوارە سـەیرمان کـرد سـەروکەلەی لاهـوتی خـان لەگـەڵ دوو سـواری هەمەوەندا پەیدابوون. لەگەڵ یەکێ لە هاوڕێکانیدا هاتە سەرەوە نامەیەکی دا بـە دەستمەوە، نامەکە لە مـەحمود خـدرەوە بـوو کـە سـەبارەت بـە لاهـوتی بـوو کـە

شـەفاعەتی لێکردبـوو. مـەعلوم بـوو کـە هــەر ئــەو شــەوە لەئێمـە جیابوەتــەوە ڕۆیـشتوەتە مـاڵی موشـیر ئاغـای کـوری مـەحمود سـلێمانی هەمەوەنـد و لـەوێوە ڕۆیشتوەتە ماڵی مەحمود خدر کە شەوێك لەمەوپێش لای ئێمە دژی عوسمانیەکان دەدوا، بەو بڕوایەوە کە ئەو لایەنگری ئینگلیسەکانە، لـە مـەحمود خـدر داخـوازی دەکات کە پیاوێکی شارەزای تا ئۆردووی ئینگلیسەکان لەگەڵدا بنێرێـت. مـەحمود خدر پێی دەڵێت مەگەر لە سەردار موقتەدر چی خـراوە و سـوکییەکت بینیـوە کـە دەتــەوێ لێـی جیابیتــەوە وبڕۆیتـە لای ئینگلیـسەکان، ئاشـکرایە پیـاوێکی خـراو وبەدتەشەی، هەروەك لە ماڵی منەوە تا ئۆردووی ئینگلیسەکان بتر لەپێنج سەعات دوورتر نیە، ئەم کـارە ناکـەم، و ئەگـەر لـە ماڵەکەمـدا نەبوایـەی لـەژێر چـاودێریدا ئەمـدایت بـە دەسـتی عوسمانیەکانـەوە، بـەڵام ئـەمجارەیش ناچـاریت بڕۆیتــەوە خزمەتی سەردار موقتەدر، بتــەوێ یـان نەتــەوێ. لەگـەڵ دوو سـواردا ناردبوویـەوە ونامەیەکی دۆستانەی بۆ شەفاعەتی نوسیبوو . نامەکەم خوێنـدەوە و پـێم گـووت شیتێتیەکەی تۆ نوێ نیە. بە زەبوونییەوە تکای کرد کە نامەکەی مەحمود خـدری بدەمێ ووتم دەزانم دەترسی نیشانی عوسمانیـەکانی بـدەم، دڵنیابـە ئـەو کـردەوە لەمن ناوەشێتەوە.

عەسری هەر ئەو ڕۆژە عاشـر بـەگ فەرمانـدەی هێـز، خـەیری بـەگ بەرپرسـی ئەرکانی شەڕ لەگەڵ پزیشکێکی فیرقەدا بـۆ دیـەنیمان هـاتن. دوای ڕۆژێـك لەگـەڵ سالار زەفەر وسـالار موقتـەدر ولاهـوتی خانـدا بـۆ دیـداری عاشـر بـەگ ڕۆیـشتین. دوای‌دانوستانێك سـەبارەت بـە کوشـتن وتـاڵانی سـەنجاوی دیلیـی سـەردار ناسـر، پرسی ئێستاچی جۆور کۆمەك ویارمەتیەکت دەوێ؟ من سەرلەنوێ پێـشنیازەکانی خـۆمم دووپـات کـردەوە. ووتـی بـێ فـەرمانی فەرمانـدە پایـە بـەرزەکان نـاتوانم لەخۆمەوە بەڵێنێکی دیاریکراوتان بدەمێ، بەڵام چونکە فەرماندەی ئـەم جەبهەیـە عەلی ئیحسان پاشایە تۆیش بەچاکی دەناسێ، منیش کە عاشر بەگم لـە پێـشینەی موجاهەدەت وخەباتی تۆ ئاگادارم دڵنیام کە هەموو جۆرە یارمەتی و کۆمـەکێ بـە تــۆ دەکــات، ئێــستاکە پێویــستە چــاوەڕوان بــین تــا عــەلی ئیحــسان پاشــا لــە ئەستەمبوڵەوە دێتەوە ودەگاتە جێگـای فەرمانـدەیی خـۆی. دوایـی سـەبارەت بـە

ژمارەی ساز وچەکو بەرگی ئینگلیسەکان لە ئێراندا پرسیاری کرد، منیش ئەوەی دەمزانی بۆم گەڕاندەوە.

عاشر بەگ ئەفسەرێکی ئازا ودلێر وفەرماندەیێکی لایق وکارامە ورەوشت بەرز ولە بنەچەکی چەرکەسیەکان بوو نزیکەی یەك ساڵ سەرۆکایەتی ئەرکانی شەڕی خەلیل پاشای لە ئەستۆدا بووە، دوو مانگ لەمەو پێش فەرماندەی فیرقە وهێزی کەرکوك بە ئەستۆی عەلی بەگەوە بوو، ئینگلیسەکان لە ناکاو هێرشیان هێنایە سەر کەرکوك، ئەم هێرشە بووە هۆی غافلگیر بوونیان وبە تۆمەتی کەمتەرخەمییەوە عەلی بەگیان لە فەرماندەیی فیرقەی کەرکوك بەلاوەنا، و عاشر بەگیان خستە شوێنەکەی. ئەو فیرقەی کە لەژێر فەرمانی ئەودا بوو بریتی بوو لە هەشت هەزار سەرباز کە سێ هەزار سەربازی لە جەبهەی تاوغ وخورماتوودا بوون ونزیکەی چوار هەزاریان لە دەوروبەری کەرکوکدا بوون. هەموو ڕۆژێك بەیانی، نیوەڕۆ وعەسر لەلایەن مامۆستایان وئەفسەرانی ئەڵمانییەوە بە مەشقکردن سەرگەرم بوون، نەخۆشەکان وزامدارەکان لە سێ بیمارستانی ئامادەکراودا تیمار دەکران، نزیکەی هەزار کەس بەرپرسی وەسایل وئەبزاری هاتوچۆ وساز وبەرگ بوون کە هەموو ڕۆژێك ئازووقەیان دەهێنایە نێو شارەوە، ئەم فیرقە هەشتا مەتریلۆز وشانزە تۆپ وپێنج فرۆکە وتەلوگراف وبێتەلی هەبوو بەرێك وپێکییەوە کارەکانیان هەڵدەسوڕاند ودەگەیاندە ئەنجام. عاشر بەگ هەموو ڕۆژێك بەیانی یان عەسر سەرکێشی لە ئۆردووگاکە دەکرد و بارودۆخەکەی چاودێری دەکرد ولەگەڵ ئەفسەر وسەربازەکاندا خواردنی دەخوارد وگفتوگۆی لەگەڵیاندا دەکرد و هەمووان خۆشیان دەویست.

ڕێزدارانی کەرکوك ولێپرسراوانی دەوڵەتیش هاتنە دیەنیمان شێخ مەحمود کە دەست بەسەر بوو نامەیەکی بۆ عاشر بەگی نووسیبوو، داوای بینینمی لێکردبوو، مۆڵەتیان دا ولەژێر چاودێری شەش سەربازی چەکداردا هاتە ماڵمان. ئەو یەك سەعاتەی کە لەگەل یەکدا بووین سەربازەکان لە هۆدەکەی سەربازەکاندا بوون. شێخ سەبارەت بە ستەمی تورکەکان و مەزڵومیەتی میللەتی کورد قسەی کرد بێئەوەی وشەیەك سەبارەت بە دۆستی ئینگلیسەکان باس بکات.

دوایی عوسمانیەکان ئەفسەرە ئەڵمانیەکان وپزیشکەکان بۆ دیەنیمان هاتن، سالار زەفەر دوو ڕۆژێك بوو نەخۆش بوو دیاربوو سەرمای بوو بوو، پزیشکە ئەڵمانیەکە کە تەوقەی لەگەڵیدا کرد پێی گووت تۆ تایەکی زۆرت هەیە ئایا موعالەجەت کردووە؟ سالار ووتی شتێکی گرنگ نیە وابزانم ئالەمەتمە. پزیشکەکە ووتی خەیر، ئەمە ئالەمەتی سادە نیە، ئەمە نەخۆشیەکی سرایەتدارە کە ئەنفلۆنزای ناوە، لە ئاسیاوە وەدەرکەوتووە وبە هەموو ئەورووپادا بڵاوبوەتەوە وگەیشتۆتە ئەیراش، فەرمانی دەرمان وپارێز وئیسراحەتی پێدا. لە ماوەی دوو ڕۆژدا هەر پەنجاودوو کەسەکەمان تەنها لاهوتی خان نەبێت، تووشی ئەو نەخۆشیە بووین. قوتابخانەی پیشەسازی جێگاکەمان سەرداوێکی لەژێر زەویدا هەبوو بیست کەسمان لەو ژێر زەوییەدا خەوتین وپاشماوەی سوارەکان لە ژێر چاودێری پزیشکیدا لەماڵەکەی خۆیاندا مانەوە. پزیشکەکانی عوسمانی بە میهرەبانی و نەوازشتەوە هەموو ڕۆژێك دووجار بۆ تیمار وبینین وسەرکێشیمان دەهاتن، چاودێری چاکیان لەیاد ناچێتەوە.

لەو کاتەوە گەیشتینەتە کەرکوك بەرپرسانی ئەڵمانی بەرپرسی تەلوگراف (بێ تەل) ڕاپۆرتی هاتنمانی بە کونسوڵی ئەڵمانە دانیشتووی موسڵ ڕاگەیاندبوو، لەم کاتەدا کاروبار وکێشەی ئێران لە وەزارەتی دەرەوەی ئەڵمان لەژێر چاودێری مسیۆ نادولنی باڵیۆزی پێشووی ئەڵمان لە ئێراندا بوو، کە بەچاکی ئێمەی دەناسی وسەبارەت بە ململانێ وخەباتمان دژ بە ڕووسەکان بەتەواوی ئاگادار بوو. ڕۆژێ هێشتانە کە لەژێر زەویەکەی قوتابخانەی پیشەسازیدا خەوتبووم دەنگی ئۆتۆمبێلێکم لە بەرامبەر ماڵەکەماندا بیست خەبەریان هێنا کە یەك نەفەر ئەڵمانی دەیەوێ تۆ ببینێ، لاوێك بوو لە تەمەنی سی و حەوت هەشت ساڵەدا، بەمویەکی ڕەشەوە وبالایەکی بەرزەوە هاتە سەرداوەکەوە، بیست کەس بە نەخۆشی لەگەڵ یەك یاریدەی پزیشکدا بینی زۆر نارەحەت بوو، بۆئەوەی پارێزبکات لەگەڵ من وسالار زەفەر وسالار موقتەدردا تەوقەی کرد و خۆیی بەناوی زیلەر کونسوڵی ئەڵمان لە موسڵ ناساند و ووتی ماوەیەك لە ئێران بوومە ودوایی کەوتوومەتە دیلی ئینگلیسەکان ولە دەستمان هەڵهاتم ولەنێوان عەشایەری ئێراندا بەجل وبەرگی گۆڕاوەوە گەیشتمە قەسری شیرین. دوایی زەرفێکی دەرهێنا دای بەدەستمەوە،

ووتـی تەلوگرافێکـە کـە لەلایـەن دەوڵـەتی ئەڵمانـەوە پـێم گەیـشتووە و فـەرمانم پێدراوە کە بێمە کەرکوك وپیرۆزبایی هاتنتان لێ بکەم وبەپێی ئەم تەلوگرافە لە تۆ بانگهێشت کراوە لەگەڵ سەرکردەکانی سەنجاوی چەند خزمەتکارێکدا بـۆ بـەرلین برۆن وببیتە میوانی دەوڵەتی ئەڵمان. لەوەڵامی قسەکانیدا سوپاسـم کـرد، و ووتم بەداخەوە کە هەنووکە لەبەر دوو هۆ ناتوانم ئەم دەعوەتە نەقبوڵ بکەم و نـەڕەتی بکەمەوە. زیلەر سەبارەت بە هۆکەی پرسی، ووتم دەزانی کە چـی زیانێـك تووشـی تایفـەی سـەنجاوی بـووە؟ ئێمـە ئومێـد وچـاوەڕوانین هـەر لـەو شـوێنەدا لەلایـەن دەوڵـەتی ئـەڵمان وعوسمانیـەوە یارمـەتی بـدرێین تـا بتـوانین تۆڵـەی خۆمـان بکەینـەوە. هۆکـەی تـر ئەوەیـە ئێمـە ئێـستاکە لـەنێوان عوسمانیەکانـداین وەکـو دەزانیت هەر ئێرانیەك لەگـەڵ ئێـوەدا دۆسـت بـێ دەکەوێتـە بـەر تانـە وتەشـەر و دوژمنایـەتییان، ڕووداوەکـەی سـلێمان مـیرزام وەك نموونـە گەڕانـدەوە. وەڵامـی دایەوە لەپێشدا وەهـا بـووە بـەڵام ئێـستاکە توانـای ئـەو جموجوڵانـەیان نـەماوە، سەرلەنوێ بۆچوونمی سەبارەت بە قبـوڵکردنی دەعـوەتی ڕۆیـشتن بـۆ ئـەڵمانی لێ پرسیم. ووتم چاوەڕوانی ئێمە لە ئێوە لە بانگهێشتی ڕۆیشتن بۆ ئەڵمان گەورەترە. پرسی چی جۆرە یارمەتیەکە کە دەتەوێت دەوڵەتی ئەڵمان بـۆت فەراهـەم بکـات؟ ووتم پێنج هـەزار تفـەنگ ولـەگەڵ هـەر تفەنگێکدا هـەزار وپێـنج سـەد فیشەك، دە مەتریلۆز وچوار تۆپی کێوی لەگـەڵ چـەند ئەفـسەرێك پلـەداردا ومەبلـەغێك پـوول وپارەی کافی بۆ دڵڕاکێشان وئامادەکردنی موجاهیدینەکانی عەشایەر، جگە لەمانە دوو تابور سەربازی عوسمانی یاریدەرمان بێت، بەم یارمەتیەوە بـەڵێنت پێـدەدەم هەموو عەشایری ڕۆژئاوای ئێران دژی ئینگلیسەکان ڕاپەڕێنم و وەزعو بارودۆخیـان لە دەڤەری ڕۆژئاوای ئێراندا ژڵێژاوە. زیلەر هەموو ئەم داخوازیانەی یاداشت کـرد و ووتی چۆن کونـسوڵی فـەرمی موسـڵم پێویـستە ڕووداوی ماموریەتەکـەم بـۆ عاشـر بەگ بگەڕێنمەوە. لەماڵی منەوە یەك راست بۆ دیەنی ئەو ڕۆیشت، دوای بینینی لە جێگای مانەوەی ئەڵمانەکانی نیشتەجێی کەرکوك جێگیر بوو.

دوای ڕۆژێـك کـە بـۆ دیـەنی ڕۆیـشتم بیروبـاوەڕی عاشـر بـەگم سـەبارەت بـە دەعوەتەکـەمان بـۆ ئـەڵمان لێپرسـی، ووتـی پرسـی لـێم سـەردار موقتـەدر دەعوەتەکانی قبوڵ کردووە یا خەیر، وەڵامم دایەوە هەنووکە نـە قبـوڵی کـردووە

ونە ڕەتی کردوەتەوە، زیلەر دوای چەند ڕۆژ مانەوە بۆ موسڵ گەڕایەوە. خەبەر گەیشت کە عەلی ئیحسان پاشا گەیشتوەتە مەقەڕی فەرماندەییەکەی، لەبەر نەخۆشی من وسالار زەفەر هێشتانە بە تەواوی خاس نەبووبووینەوە لاهووتی خانم ناردە لای عاشر بەگ لەپێش هەموو شتێکدا لەم ماوەدا لەبەر نەخۆشی نەمانتوانیوە بێین بۆ لای لەم بارەوە داوای لێبووردنمان بۆ بکات. دووەم تکا بکات ئێستاکە عەلی ئیحسان پاشا گەڕاوەتەوە بۆ موسڵ وەزعی ئێمە زووتر یەك لا بکاتەوە وئەگەر بە پێویستی دەزانێ خۆم بۆ موسڵ دەڕۆم ولەگەڵیا دانوستان دەکەم. زۆری پێنەچوو لاهوتی خان بە پەرێشانی و ڕەنگ تێپەڕینەوە گەڕایەوە. پرسیم چی ڕوویداوە؟ ووتی نیمچە شەڕێکم تووشبوو، ووتیکە گەیشتمە ماڵی عاشر بەگ بە پاسەوانەکانیم گووت دەمەوێ عاشر بەگ ببینم لەلایەن سەردار موقتەدرەوە هاتووم لەگەڵ قوماندانەدا گفتوگۆ بکەم ئاجوودانەکەی هەواڵەکەی گەیاند. عاشر بەگ بە تووڕە بوون وئالۆزییەوە هاتە دەرەوە، وەکو بۆمبایەك تەقییەوە، ووتی تۆ بۆچی هاتوویتە ئەیرا؟ ووتم لەلایەن سەردار موقتەدرەوە هاتووم. ووتی خەیر خەیر سەردار موقتەدر کارێکی لەگەڵ ئێمەدا نیە، کاری ئەو لەگەڵ ئەڵمانەکاندا یە. و بێ ئەوەی مۆڵەتم بداتێ، وەڵامێکم بداتەوە چووە هۆدەکەیەوە. منیش سالار زەفەرم هەروەك هێشتانە نەخۆش ولاوازبوو نارد کە بە عاشر بەگ بڵێت ئێمە لە تۆ چاوەڕوانی میهرەبانی وکۆمەك و یارمەتی و دۆستایەتی بووین، ئەگەر ئەو بێ لوتفی و کەم نەوازشتیە لەگەڵ لاهوتی خاندا بەهۆی دەعوەتی ئێمە لەلایەن ئەڵمانەکانەوە بووە، خۆ ئێمە ئەم داخوازیەمان لە ئەڵمانەکان نەکردووە، ئەوان مەحەبەت ونەوازشتیان نواندووە، بەلام ئێمە هێشتانە بانگهێشتەکەیانمان نەقبوڵ کردووە و نە ڕەت کردۆوەتەوە، ئێمە چاوەڕوانی دەوڵەتی عوسمانین چی بڕیارێك سەبارەت بە ئێمە دەدات. عاشر بەگ لە سالار دەپرسێ سەردار موقتەدر دەعەوەتی ئەڵمانەکانی قبوڵکردووە یان خەیر؟ سالار وەڵام دەداتەوە هێشتانە قبوڵی نەکردووە و ئەگەر لەلایەن دەوڵەتی عوسمانیەوە بێ لوتفی نەکرێت قبوڵی ناکات وبەو دەعوەتە ڕازی نابێت، عاشر بەگ دەڵێ لەم حاڵەتەدا منیش لە هاوکاری و هاوڕێتیتان درێغی ناکەم، هەر ئەم یەك دوو ڕۆژە لەگەڵ پاشادا دانوستان دەکەم ئەنجامەکەیشی پێتان ڕادەگەیەنم.

(سەید ڕۆستەم ئەفەندی) برای خوا لێخۆشبوو سەید وەلەد ئەفەندی لە سەیدە ڕێزدارەکان ودەست ڕۆیشتووی ئەهلی حەقی ئەو دەڤەرەیە، دەعوەتمانی کردبوو کە چەند ڕۆژێك برۆین بۆماڵیان لە تاووغ، من لەبەر چەند هۆیەك داوای لێبووردنم کرد کە ناتوانم خۆم بێم بەڵام سالار زەفەر وسالار موقتەدرم لەگەڵ دە سوارێکدا نارد بۆ ماڵیان ڕۆژێ دوای ڕۆیشنی سالار زەفەر عاشر بەگ هاتە دیەنیم، دوای داوای لێبووردن ووتی پاشا حەز دەکات خۆت لە موسڵدا ببینێ ئەگەر سوار لەگەڵ خۆتا نەبەیت بایتۆن ئامادەیە سبەی بۆ موسڵ بتبات.

ڕۆیشتن بۆ موسڵ

دوای ڕۆژێك خەیری بەگ ئاجودانەکەی بە پایتونێکەوە هاتە ماڵمان منیش لاهوتی خان وئاغا مورادی خزمەتکارم لەگەڵ خۆمدا بردوو کەوتێنەڕێ، نامەیەکم بۆ سالار زەفەر نووسی دامە دەستی گل نەزەری میر ئاخورەوە کە دوای گەڕانەوەی سالار لە ماڵی سەید ڕۆستەم بیداتە دەستیەوە.

لە کاتی جمانماندا سەیرم کرد خەیری بەگ حاڵەتێکی ئاڵۆزی هەیە وەکو ئەوەی دەیەوێ شتێك بڵێت و لە ووتنی شەرم بکات، سەرەنجام لاهوتی خانی بردە لایەکەوە سواری پایتونەکە بووین وکەوتینەڕێ. لە لاهوتی خانم پرسی کێشەی خەیری بەگ بۆ چی بوو؟ سەیرم کرد بیست مەجیدی لە گیرفانی دەرهێنا و ووتی ئەم پارەی بەمن داوە، ووتبووی قومندان ئەم پارەی لە گیرفانی خۆی بۆ خەرجی ومەسرەفی ڕێگای سەردار موقتەدر ناردووە بەڵام شەرم دەکەم ئەم مەبلەغە کەمەی بدەمێ، تۆ بیدەرێ ولەلایەن قوماندانەوە عوزری بۆ بهێنەرەوە. لە تەنگ دەستی وبەرچاو تەنگی عوسمانیەکان پێکەنین گرتمی بەڵام بیری خۆمم کردبووەوە، لەپێشدا لەڕێی تەلوگرافێکەوە لەو قەرزەی کە بەسەر ئەڵمانەکانەوە هەمبوو مەبلەغێك پول وپارەم لە زیلەر کونسولی ئەڵمانەکان لە موسڵ بۆ سەرف وخەرجی ڕێگا داخوازی کرد، پەنجا لیرە یان حەواڵەکردبوو کە لە کەرکوك پێم درا. شەو لەڕێگادا ماینەوە، ڕۆژی یەکەم سبەی زوو گەیشتینە ئاڵتون کۆپری. دە مەجیدم لە پارەکانی عاشر بەگ دا بەدەستی پەیتونچیەکەی خۆیانەوە، پایتونچیەکە ئەفسەرێکی لاو کە پلەی سوڵتانی هەبوو، لە سەرەتای شاردا

چاوەڕوانمان بوو، هاتە پێشەوە وناوەمی پرسی ئەدەبی نواند بردمانی بۆ مالّی قوماندانی ناوچەکە لەم کاتەدا مستەفا بەگ فەرماندەی پێشووی سلێمانی کە زۆرتر ئەو هاندەری هاتنمان بۆ عوسمانی بوو، لە ئالّتون کۆپریدا فەرماندەی یەدەکی بوو، بەپەلە هات بۆ دەینیمان ولە مالّی فەرماندەی ڕێگەکەدا خواردنی نیوەڕۆمان بەیەکەوە خوارد، تەلەفونێ لە عاشر بەگەوە هات کە هەر ئەو ڕۆژە دێتە ئالّتون کۆپری، لە من بەتایبەت تکای کردبوو بۆ بەشداری لە خۆپیشاندنێکی مێژوویی نیزامیدا کە سەربازەکانی تورك ئەرائەی دەدەن ئامادە ببم وشەو لەوێ بمێنمەوە.

ئۆتۆمبێلێ کە بڕیار بوو بمانباتە موسڵ هێشتا نەگەیشتبوو، ئێمەیش منەتێکمان خستە سەر فەرماندە وشەو ماینەوە وسەیری نومایشی سەربازەکانی تورکمان کرد کە لە حەقیقەتدا یەکجار بەسۆز ودلّڕفێن بوو.

دوای دوو شەو درەنگێ خودرەوەکە گەیشتە ئالّتون کۆپری و بەرەو موسڵ ڕۆیشتین. شەو لەناوچەی "گوڕ" میوانی یوزباشی فەرماندەی ناوچەکە بووین دە مەجیدی پاشماوەی پارەکەی عاشوور بەگم دا بەدەست شۆفێری خودرەوەکەوە، سبەی زوو ئۆتۆمبیلێکی تر گەیشت کە شۆفێرەکە کەسێکی ئەلّمانی بوو ئێمەی گەیاندە موسڵ، نزیکی پردەکە پیادەبووین پلەدارێ چاوەڕوانمان بوو، هاتە پێشەوە و ناومی پرسی ووتی بەفەرمانی پاشا پایتونێکم هێناوە بتان گەیەنمە مالّەکەتان شتومەکێ کە لەگەلّ خۆمدا هێنابووم بە ئاغا موڕادی خزمەتکارم سپارد کە بە پایتون بیگەیەنێتە مالّەکە، من ولاهوتی خان وهەر ئەو ئەفسەرە سواری پایتونەکە بووین، لەپێش سەرای حکومەتەوە تێپەڕین وگەیشتینە باب نەبی بەرەو ئەو مالّەی کە بۆمانیان تەرخان کردبوو، لەلایەن مێز وکورسی وجێگەی خەوتنەوە زۆر ڕێك وپێك بوو. یەك سەعات لە مالّەکەدا پالّ کەوتین کە ئەفسەرێکی تورك بۆ دیەنیمان هات، خۆیی بە یوزباشی ئەسعەد بەگ بەرپرسی کاروباری تایبەتی پاشا خۆی ناساند، لەلایەن پاشاوە گەیشتنمی پیرۆزبایی کرد و ووتی پاشا فەرمویەتی کە ئیمڕۆ خەستە وهیلاکن بحەسێنەوە، سبەی یەکتری دەبینین. دوایی ووتی سبەی دوو سەعاتی بۆ خۆرئاوا بمێنێ بە پایتونەوە دێم کە بتگەیەنمە خزمەتیان.

سـبەی لەگـەڵ خۆرهەڵاتنـدا ئەسـعەد بـەگ گـەڕاوە ووتـی پاشـا فەرمویـەتی بۆئەوەی لەپێشەوە سەبارەت بە داخوازییەکانی ئاگـادارىم پێشنيارەکانت بفەرمـە کە یاداشتی بکەم وبیگەیەنمە خزمەتیان. منیش بیرۆکـەی خـۆمم بـۆ دامەزرانـدنی جەبهەیەك لە ڕۆژئاوای ئێراندا بۆی ڕوونکردەوە، ئەسـعەد بـەگیش یاداشـتی کـرد. دوای ڕۆیـشتنی ئـەو ئەفـسەرە پلـەدارەکانی تـورك بـەدوای یەکتریـدا بـۆ دیـەنیم دەهاتن.

نزیکەی عەسر بەپێی بەڵێنێکی پێشوو بەو پایتونە کە گەیشتەماڵمان، لەگەڵ لاهوتی خاندا سواربووین، بۆ ماڵی فەرماندەی گشتی ڕۆیشتین. عەلی ئیحسان پاشا کاتی گەیشتن بەڕێزەوە تا نزیکی دەری ماڵەکـەی هـاتبووە پێشوازیمانەوە ودوای تەوقەکردن وخێرهاتن بەدەسـتی خـۆی لـە نزیکـی خۆیـدا کورسـییەکی بـۆم دانـا، لاهــوتی خــان وئەســعەد بــەگ کــەمێ لــە خــوارتری ئێمــەوە دانیــشتن، دوای هەواڵپرسـین، لـە لاهـوتی خـان سـەلاو وهـەواڵ پرسـی کـرد. لاهـوتی لـە بەرامبـەر نەوازشت وپرسیارەکانیدا بەسەر کورسیەکەیەوە هەڵدەستایە سـەرپێ وبەشـێوەی سەلاوی سەربازی وەڵامی دەدایەوە، چەند جارێك ئـەم کـارەی دووپـات کـردەوە، پاشا بە گرژی ومۆنییەوە پێـی گـووت دانیـشە بـۆ هەڵدەسـیتە سـەر پـێ ؟ ووتـی چونکە ئەفسەرم قسە وگفتوگۆ لەگەڵ پاشـادا بـە شـانازی دەزانم. عـەلی ئیحـسان پاشـا ووتـی هـەموو شـتێك جێگـا ومـەوقیعی خـۆی هەیـە، سـەرباز یـان ئەفـسەر لەشوێنی خۆیدا پێویستە سەلاو بکات وناگونجاو ونابەجێ سەلاو نەکات.

دوایی پرسیاری بارودۆخی ئێران ودەڤەرەکەی لێم کرد، ئـەوەی دەمزانـی بـۆم باسـکردو هەرچـی لـەو قۆنـاغ وکاتـەدا گونجـاوی بـاس کـردن بـوو خـستمە ڕوو، سـەبارەت بـە کوشـتن وتـالانی سـەنجاویەکان پرسـیاری کـرد، بـەکورتی بـۆم گەڕاندەوە. ووتی داخوازی تۆ ئیمڕۆکە لە دەوڵەتی عوسمانی چیە؟ ووتم ئیمڕۆکـە لەگـەڵ ئەسـعەد بەگدا لـەم بـارەوە گفتوگـۆم کـردووە وداخوازییـەکانمی یاداشـت کـردووە کـە بیگەیەنێتـە خزمـەتتان، ووتـی بـەڵێن دەدەم هـەر یارمەتییـەك کـە لەتوانادا بێت بەتۆ دەکرێت. منیش ووتم هێزی ئینگلیسەکان زۆر لەوە کـەمتر وبـێ هێزترن لەو لەشکرەی ڕوسەکان کە تۆ تا دەروازەی قـەزوین شـکاندنت وڕاوتنـان، بەپێی خەبـەرێك کـە پـێم گەیـشتووە ئـەوان لـە بەرامبـەر هێـرش وبـەرگری مـیرزا

(کوچك خان) وجەنگەلی کاندا دەرماندە ودەستەپاچە وزەبوون بوونە، هەرکاتێ دەوڵەتی عوسمانی دوو هەزار سەرباز لەگەڵ میقدارێ چەکی کافیدا یارمەتیمان بدات ئومێدمان بەوەیە کە وڵاتەکەمان لە وجودی پیسیان پاککەینەوە. دوایی ژمارەکەمانی لێپرسی، ووتم لەیرادا سێ کەسن بەڵام بە سوارەکانی کەرکوکەوە پەنجا ودوو کەسێ دەبین. ووتی چەند کەس بەگزادەن؟ وەڵامم دایەوە لەگەڵ مندا سالار زەفەر وسالار موقتەدری برازام و چواردە کەس لە کوێخا وپیاوماقوڵانی سەنجاویم لەگەڵدایە کە ناو وشۆرەت ونازناو و وێنەی هەموویانی وەرگرت. دوای ئەم دانوستانە ووتی تۆ بڕۆرەوە ئیسراحەت بکە بەخێرایی لەلایەن دەوڵەتەوە موچەی مانگانە بۆ بەگزادەکان وسوارەکانت دابین دەکرێت، تا ڕۆژێ تر سەبارەت بە داخوازییە سەرەکیەکانت وەڵامی یەکلاییت دەدەمەوە. بە ئومێدەوە هەڵسایین لەکاتی خواحافیزیدا سەرلەنوێ پێم گووت پاشا چاوەڕوانی لە تۆ کە سەردارێکی گەورە وشەرافەتداری ئیسلامی ئەوەیە گە هەر لەو ئاستی یارمەتیەدا بیت کە جەنەڕاڵ کۆکس یارمەتی سلێمان خانی ئەمیر ئەعزەم سەرۆکی کەلوری کرد. وەڵامی دایەوە خوا حەز بکات هەر وادەبێت .

دوای دوو سێ ڕۆژ ئەسعەد بەگ هات بۆ لام لەلایەن پاشاوە ڕایگەیاند کە موافەقت کراوە جگە لە ئالیکی ئەسپەکانتان لە مانگێکدا حەفتا وشەش لیرە دوو سێیەك کاغەز و یەك سێیەم زێر بۆ سەرف وخەرجی بەگزادەکان وسوارەکانتان پێتان بدرێت و هەروەها بڕیار دراوە ڕۆژی دووجار خواردەمەنی بە بەگزادەکان لە خواردەمەنی ئەفسەر وپلەدارەکان بدرێت پێتان وبۆ سوارەکان لە خۆراکی سەربازەکان بدرێ پێیان بەڵام بەهاو قیمەتی ئەم خۆراکە مەرجە لەو حەفتا وشەش لیرەیەکەم بکرێتەوە. لەو کاتەدا قیمەتی نان بە مەنێك دوو تومان بوو، سەیرم کرد بەم حیساوە جگە لە پارەکەی ئەوان دەبێت هەندێ لە گیرفانی خۆمانیش سەبارەت بە بەهاو قیمەتی خواردەمەنیەکان پێشکەش بکەین. بە ئەسعەد بەگم گووت عەرزی پاشا بکە بۆ ئەوەی ئێمەی لەگەڵ ئەفسەرەپایەدارەکان وسەربازەکانی عوسمانیدا یەکسان کردووە یەکجار سوپاسی دەکەم، بەڵام چونکە ئێمە تاڵان کراوین ولەیرادا کەس نامان ناسێ و ناتوانین لەکەسێ قەرز بکەین تکایە ئەو مانگی حەفتا وشەش لیرەیە نەدات پێمان، تەنها

ئـاليكی ولاّخـەكان وموچـەی سـوارەكانمان بەشـێوەیەك كـە دانـراوە مەرحەمـەت بفەرمێت.

دوای ڕۆژێ ئەسعەد بەگ گەڕایـەوە، ووتـی هـەروەك لـە باسـی ئـەم مەوزوعـە شەرمەندەم بەلاّم چونكە فەرمانم پێدراوە ناچارم عەرزتان بكـەم. پاشا فـەرمووی یەكـەم یارمـەتی نیزامـی ولەشـكری كـە پێـشنیارتان كـردووە بـە فیعلـی توانـای جێبەجێ كردن و ئەنجامدانی لە ئارادا نیە. دووەم سەبارەت بـەو موچـەیە كـە بـۆ سەرف وخـەرجتان دانـراوە بـە فـەرمانی دەوڵـەتـە وگۆڕانكارییـەكی تێدا ناكرێت. منیش گووتم لەلایەن منەوە عەرزی پاشا بكە لەم بارودۆخەدا كە توانـای یارمـەتی وكۆمەككردن لە ئـارادا نیـە و بـە بەرژەوەنـدی نـازانن لـەم بـارەوە كارێك بكرێت وڕێگایەكی تر بۆ خەرج ومەسرەفی ئێمە فەراهەم نیە، تكـا دەكـەم مۆڵـەتمان پـێ بفەرمێت كە لەیراوە بۆ ئێران بگەڕێینەوە.

ئەسعەد بەگ ڕۆیشت ودوای دوو سەعات گەڕایەوە ووتـی پاشـا دەفـەرمێ كـە دەوڵەت لەم پەناهەندەییەی تۆ دڵخۆش نیە ، چونكە ئەنجامێك و بەرژەوەندییەكی تێدانیە وئەگەر تێبینیەك لە ئارادا نەبووایە بۆ گەڕانەوەتان موافەقەت دەكرا، بەلاّم لەم هەلومەرجەدا گەڕانەوەت بۆ ئێران لـە بەرژەوەنـدی ئێمـەدا نیـە، ئەڵمانیـەكان لەگەڵ تۆدا پێشینەی دۆستیان هەیـە و دەعوەتیـشیان لێ كردوویت، ئەگـەر حـەز بەكەیت دەتوانیت دەعوەتەكەیان قبوڵ بكەیت و بۆ ئەڵمان برۆیت. ئاشـكرا وڕوون بـوو كـە عوسمانیـەكان دووچـاری نائومێـدی وتـوڕەیی بووبـوون و ئـیتر نابێـت ئومێدێكیان لێ چاوەڕوان بكرێت.

بێ دواكەوتن لاهوتی خانم نارده لای زایلەر لەبەرئەوەی لەم حەفتەدا نەهاتۆتە لام گلەیی لێبكات، و سەبارەت بە دانوسـتانەكەمان لەگـەڵ عـەلی ئیحسان پاشـادا هەرچی هەبوو بۆی باس بكات، و پرسـیاری لێبكـات ئایا دەعوەتەكـەی دەوڵـەتی ئەڵمانی هەر بەردەوامە یان خـەیر. لاهـوتی خـان دوای چـەند سـەعاتێك گەڕایـەوە ووتی لەلایەن تۆوە گلەییم لە كونسوڵ كرد وەلاّمـی دامـەوە لەكـەركوك دەعـوەتی دەوڵەتی ئەڵمانم بەسەردارموقتەدر ڕاگەیانـد لـە قبـوڵكردنی دوو دڵ بـوو، وادیـارە چاوەڕوانی شتێكی گەورەتر بوو لـە عوسمانیـەكان، ئەگـەر تائێـستا نەهاتوومەتـە دیەنی وسەرلێدانی لەبەرئەوە بووە كە دەمویست بـۆی ئاشـكرا وڕوون بێتـەوە كـە

عوسمانیەکان لەم بارودۆخەدا ئیتر هێز وتوانای هاوکارییان نەماوە و نە دەیانەوێ ئێوە لە تورکیادا بمێننەوە. لاهوتی خان ووتی پێم گووتووە ئێستاکە ئەم حەقیقەتە بۆ سەردار ڕوون بوەتەوە وئەوەی لەنێوان سەردار و عەلی ئیحسان پاشادا ڕوویدابوو بۆم گەڕاندەوە، کونسوڵ ووتی کەوای لێهات ئیمڕۆ عەسر دێم بۆ دیەنی سەردار بۆ ئاگاداری بانگهێشتی دەوڵەتی ئەڵمان هەروەك خۆی بەردەوامە.

نزیکەی عەسر زایلەر بۆ دیەنیم هات، سەبارەت بەوکەم خزمەتیو هەڵویستە نالەبارەی عوسمانیەکان ناڕەزایەتی وبێزاری خۆی نیشاندا. ووتی ئەگەر بۆچوون وڕای منت لا پەسەندە هەر ئیمڕۆ نامەیەکم بۆ بنووسە و دەعوەتی دەوڵەتی ئەڵمان بەشێوەیەکی فەرمی قبوڵ بکە. منیش دوای گەڕانەوەی نامەیەکم سەبارەت بە قبوڵی دەعوەتەکەم بۆی نووسی و بەهۆی لاهوتی خانەوە ناردمە کونسولگەری ئەڵمان لەلایەکی ترەوە ئەسعەد بەگم داواکرد، پێم گووت دوای دانوستانەکەت کە لەلایەن پاشاوە لەگەڵما کردت چونکە چارەیەکی ترم بۆ نەماوەتەوە، دەعوەتەکەی ئەڵمانەکانم قبوڵ کرد، و هەر ئێمڕۆ نامەیەکم بۆ کونسولی ئەڵمان نووسی، تکایە ڕووداوەکە بۆ پاشا بگەڕێنەوە ولەلایەن منەوە تکای لێبکە هەرچی زووترە، وەسیلەی هاتنی سالار زەفەر وسالار موقتەدریش بۆ موسڵ برەخسێنێت.

نامەیەکی درێژم سەبارەت بە دانوستانەکەم لەگەڵ عەلی ئیحسان پاشادا و پەیامەکانی ئەم دواییەی و ئەو نائومێدییەی کە سەبارەت بە هاوکاری ویارمەتی و خزمەتکردنی عوسمانیەکان تووشم بوبو وقبولکردنی دەعوەتی ئەڵمانەکانم بۆ سالار زەفەر نووسی، فەرمانم داپێی کە بەپەلە هەموو سوارەکان لەگەڵ وەرگرتنی بەڵگەنامەی ڕێ لێ نەگرتنیان لەلایەن پلەدارانی لەشکری عوسمانیەوە مەرەخەسیان بکات، بۆئەوەی بگەڕێنەوە و لەلایەن منەو خواحافیزی لە یەکە یەکەیان بکات و چەند قاترێك کەبۆیان مابووەوە بۆ خەرجی ڕێگایان بفرۆشێت و ئەسپ ومایەنەکانی تایبەتی خۆمان بە ئەمانەت بداتە دەست سەید ڕۆستەم ئەفەندییەوە وخۆی وسالار موقتەدر هەر کەسێکتان لەگەڵ هاوڕێیەکیدا بۆ موسڵ بێن. چونکە پۆست وتەلوگراف بە توندی لەژێر چاودێری دەوڵەتی عوسمانیدا بوو

نامەکەم لەسەر قسەی زایلەر لەڕێگای فڕۆکەوانەکانی ئەڵمانیەوە ناردە کەرکوك کە بیگەیەننە سالار زەفەر.

عەلی ئیحسان پاشا لەوەڵامی نامەکەی زایلەردا سەبارەت بە ئێمە نووسیبووی چونکە لەنێوان هەردوو دەوڵەتی عوسمانی و ئەڵماندا یەکێتی بەرقەرارە بەپێی فەرمانی بەرپرسانی گەورەی دەوڵەتی پایەبەرزی عوسمانی خزمەت وخەرج ومەسرەفی سەردار موقتەدر وهاوڕێکانی تا ئەستەمبوڵ لە ئەستۆی دەوڵەتی عوسمانیدایە و لەدوای ئەوێوە دەکەوێتە ئەستۆی ئەڵمانەکانەوە، سەبارەت بە سالار زەفەر وسالار موقتەدریش تەلوگرافێکم بۆ فەرماندەی کەرکوك کردووە کە وەسیلەی هاتنیان بۆ موسڵ فەراهەم بکات. دوای ڕۆژێك فڕۆکەوانی ئەڵمانی لە کەرکوکەوە گەڕایەوە ونامەیەکی لە سالار زەفەرەوە هێنا بۆم کە بووە مایەی سەرسامی وپەژارەییم، نامەکەی لە نامەی دوژمنێك دەچوو، وەك ئەوە بوو دوژمنێك بۆ دوژمنەکەی بنووسێت. کورتەی نامەکەی ئەوەبوو ئێمە بۆ ئەڵمان نایەین، بڕۆ لەبراییمان چاو بپۆشە. من لەپێشدا وای بۆچووم کە ئەم نامە وتەلوگرافی سالار زەفەرە هی خۆی نیە و لە ئەنجامی فشاری فەرماندەکانی عوسمانیدا نووسیوویەتی، بەڵام دوای چەند ڕۆژێك ئیسماعیل خانی موجاهید لە کەرکوکەوە گەیشتە لامان و نامەیەکی کورتی لە سالارەوە پێبوو کە بەراشکاوی سەرپێچی لە هاتن کردبوو. لە ئیسماعیل خانم پرسی ئایا لەم بارەوە فشارێك نەخراوەتە سەریان؟ ووتی خەیر، ئاغاکان خۆیان حەز بەهاتن ناکەن ونایانەوێ بۆ ئەڵمان بڕۆن، کاتێ نامەکەت گەیشت سالار زەفەر وسالار موقتەدر نامەکەتیان بۆ چەند کەسێك لە خزمەتکارەکانیان خوێندەوە، سوارەکان دەستمان کردە گریان وزاری کە ئێمە بەچی ڕوویەکەوە بۆ وڵاتەکەمان بگەڕێینەوە و چی زەمانەتێك بۆ ژیانمان لە ئارادایە. سالار زەفەریش پێیانی گوت کە بارودۆخەکە وەهای لێهات ئێمەیش لەگەڵ سالار موقتەدردا بۆ ئەڵمان ناڕۆین و لەگەڵتانا دەمێنینەوە بزانین خوا چی دەکات وهەموویان لەم بارەوە عەهد وپەیمانیان بەست کە لەمەودوا سالار نامەکەت کە بەهۆی فڕۆکەوانەکەوە ناردبووت بۆ بۆ عاشر بەگی برد، عاشر بەگ پێی دەڵێ لەم بابەتەوە تەلوگرافێ سەبارەت بە بردنی ئێوە بۆ موسڵ لە عەلی ئیحسان پاشاوە پێم گەیشتووە. سالار وەڵام دەداتەوە ڕۆیشتن بۆ ئەڵمان بۆ

هەرکەسێك لە ئێمە ناخۆشە وپەسەند نیە، بە هیچ جۆرێك ڕازی نین بۆ ئەویٚ بڕۆین ئەگەر دەوڵەتی عوسمانی بمان پارێزیٚ وئاگای لێمان بیٚ بەگشتی بەم سوارانەوە کە هەمانە هەر لەیرادا دەمێنینەوە. عاشر بەگ دەڵێت بەڕاشکاوی پێتان دەڵێم کە پاشایش بەهیچ جۆرێك حەزناکات سەردار موقتەدر بۆ ئەڵمان بڕوات، کاریٚ بکەن ئەویش لەم ڕۆیشتنە چاو بپۆشێت، دەوڵەت بە چاکی ئاگای لێتان دەبێت.

چونکە لەلایەن سالار زەفەر وسالار موقتەدرەوە بەتەواوی نائومێد بووم بڕیارمدا کە خۆم بەتەنیایی بۆ ئەڵمان بڕۆم.

ڕەفتاری زبری عوسمانیەکان

چەند ڕۆژیٚ تێپەڕیبوو یوزباشی ئەسعەد بەگ هاتەماڵمان، ووتی پاشا ناردومێتی کە پێتان بڵێم دەوڵەتی عوسمانی ئامادەیە بەوپەڕی چاکییەوە خزمەتتان بکات، بۆچی دەتەویٚ بۆ ئەڵمان بڕۆیت؟ پاشا حەز دەکات کە تۆ ئەم بانگهێشتە قبوڵنەکەیت. وەڵامم دایەوە کە سیٚ مانگە لە چاوەڕوانی لوتف ومەرحەمەت ویاریوکۆمەکی پاشادا بەسەختی ودژواری تێدەپەڕێنم، چەند ڕۆژێك لەمەوبەر خۆت لەلایەن پاشاوە هاتیت ووەڵامی قبوڵنەکردنی داخوازیەکانمانت پێڕاگەیاندین ڕێنماییت کردین کە دەعوەتی ئەڵمانەکان قبولٚ بکەین، هێشتانە ئیمزای ئەو نامەیە کە بۆ کونسوڵی ئەڵمان نووسیومە ووشك نەبوەتەوە، چۆن دەتوانم بە پێچەوانەیەوە بنوسم، ووتی دۆستانە پێت دەڵێم پاشا نایەڵێت بڕۆیت.

دوای ڕۆیشتنی ئەسعەد بەگ لاهوتی خانم لەگەڵ خۆمدا بردو بۆ بینینی زایلەر ڕۆیشتم، درێژایی پەیامەکەی عەلی ئیحسان پاشام پێڕاگەیاند، ووتی چونکە بە فەرمی وەڵامی ڕازیبوونیان داوەتەوە گومان ناکەم بە ئاشکرا تەگەرەییٚ بخەنە ڕێگای ڕۆیشتنتان، ووتیشی دوای بینینت لە کەرکوك تەلوگرافێکم سەبارەت بە داخوازییەکەی تۆ بۆ ئەڵمان ناردووە، وەڵامەکەی گەیشتووە کە بۆت وەری دەگێڕمەوە. ناوەڕۆکی وەڵامەکە ئەمە بوو کە دەوڵەتی ئەڵمان لە نیشتمانپەروەری وموجاهەدەت وخەباتی سەختی سەردار موقتەدر وسەرکردەکانی تری سەنجاوی بەتەواوی ئاگادارە و هەر یارمەتییەك پێیان لەکاتی خۆیدا

دەکرێت. دوایی تکام لێکرد کە لەگەڵ بەرپرسانی دەوڵەتەکەی دانوستان بکات تا لەو مەبلەغەی هەشتا وحەوت هەزار توومانەی کە داومانە پێیان کە قەرزە بەلایانەوە و دووساڵ لەمەوبەر لەلایەن کاپیتان شوڵتسەوە داکۆکی لەسەر کراوە ئێستاکە مەبلەغی دە هەزار تومان بۆ خەرج وسەرفی سەفەری خۆم وجلوبەرگ وسەفەری سوارەکان پێمان بدەن، بۆیم ڕوون کردەوە ئەم حیساوە لە کاتی وەزیر موختاری مسیو نادولنی دا کراوە کە ئێمرۆ لە وەزارەتی دەرەوەی ئەڵماندا بەرپرسی کاروباری ئێرانە یەك ڕاست لەژێر چاودێری ئەودایە ودەتوانی لەم ڕووەوە بگەڕێنەوە بۆ دەفتەرەکەی کاپیتان شوڵتس.

دوای ئەم قسانە کەوتینە دانوستانی گشتی یەوە لێم پرسی ئەم کردەوە دوژمنانە کە عوسمانیەکان سەبارەت بە ئێران دەیکەن جێی ڕەزامەندی دەوڵەتی ئەڵمانە یان خەیر؟ ووتی بۆنموونە چی جۆرە کردەوەیەك؟ ووتم ناردنی لەشکر بەسەرکردایەتی مەجد ئەلسەلتەنەی ئەروومەیی کە بە ئاشکرا بۆ دابەشکردنی ئازەربایجان ودابڕاندنی لە ئێرانە. ووتی چاك بوو ئەم پرسیارەت کرد، پێویستە پێت بڵێم نەتەنها دەوڵەتی ئەڵمان لەم کردەوانە ناڕازییە بەڵکو بە توندی دژیەتی وبۆ پوچەڵکردنەوەی هەوڵدەدات، دەوڵەتی ئەڵمان لەم دواییەدا بڕیاری داوە کە خۆی یەك ڕاست هێزێکی کافی بۆ قەفقاس وئازەربیجان بنێرێت ڕێی تێدەچێت کە تۆیش بنێرن بۆ ئەنجامدانی ئەم لەشکرکێشیە وبەسەرپەرشتی تۆ ئەنجام بدرێت. منیش ووتم بەوپەڕی خۆشحاڵیەوە بۆ تێکدانی نەخشەی دوژمنانەی عوسمانیەکان لە ئێراندا ئامادەی هەموو جۆرە فیداکارییەکم.

گەڕاینەوە بۆ ماڵ لاهوتی خان لەخۆشیدا لە پێستیدا جێی نەدەبووەوە، ووتی دەبێ بەڵێنم پێبدەی گەر ئەم نەخشەیە پیادەکرا و ئەنجامدرا من بکەیتە فەرماندەی ئەو لەشکرە. ووتم لاهوتی تۆ یەکجار خۆشباوەڕ و توندڕەو وئاگرین میزاجیت، ئەم قسەی کونسوڵە وەك بەخشینی ئاسکی نێو دەشت وبیابانە ئێمە لە کوێ ولەشکری قەفقاسی وئازەربایجان لە کوێ؟ ووتی خەیر کونسوڵێکی فەرمی ئاگاداری تەواوی نەبێ ئەم قسانە ناکات. بەگاڵتەوە پێم گووت زۆر چاکە ئەگەر ئەم کارە بە سەرپەرشتی من سەریگرت دڵنیابە دەبیتە بەرپرسی لەشکری ئەو هێزە.

نزیکی خۆرئاوای هەر ئەو ڕۆژە ئەسعەد بەگ دووبارە لەلایەن عەلی ئیحسان پاشاوە هاتەوە، تەلۆگرافێکی لە سالار زەفەرەوە وتەلوگرافێ لە عاشر بەگەوە فەرماندەی هێزەکانی کەرکوکی بۆ هێنابووم. تەلوگرافی سالار زەفەر باسی بڕیاری یەکجاری خۆیان سەبارەت بەنەهاتنیان بۆ ئەڵمان دەکرد، تەلوگرافی عاشر بەگیش ڕاپۆرتێك بوو پاشا ناردبووی ونووسیبووی کە بەپێی فەرمان وەسیلەی هاتنی ئاغاکانم بۆ موسڵ فەراهەم کردووە، بەڵام سالار زەفەر وسالار موقتەدر لارییان هەیە بۆئەڵمان ڕۆیشتن دەڵێن ئێمە موسوڵمانین و دەمانەوێ لە پەنای دەوڵەتی ئیسلامدا بمێنینەوە. ئەسعەد بەگ ووتی پاشا فەرموویەتی کە ئێستاکە تۆیش دەتوانی ئەم تەلوگرافی براکانتە بکەیتە بەهانە بۆئەوەی لە ڕۆیشتن بۆ ئەڵمان چاو بپۆشیت و ئەم بڕیارە بە کونسولی ئەڵمان بگەیەنیت. وەڵامم دایەوە کە ئەم کارە هەرگیز ناکەم ئەگەر ئەوانە براو برازای بچووکی منن و دەست لەمن هەڵدەگرن، منیش گوێیان نادەمێ وبە تەنیا دەڕۆم. ووتی پاشا فەرموویەتی سوورە لەسەر ئەوەی کە بە هیچ جۆرێك نەیەڵێت کە تۆ بۆ ئەڵمان بڕۆیت، دووەم بۆ ئەوەی هەست بە بێکاری نەکەیت بڕیاریداوە تۆ بۆ ئازەربیجان بنێرێت کە لەگەڵ مەجد ئەلسەلتەنەدا هاوکاری بکەیت. ووتم بەڕاستی پاشا لوتف ونەوازشتی خۆیی لەگەڵمدا گەیاندوەتە پۆپە، دەیەوێ بمنێرێت بۆ کارێك کە بە خیانەت سەبارەت بە وولاتەکەم دەیژمێرم. ووتی بەکورتی وقسە وفەرمانی پاشا ئەوەیە کە تۆ نابێ بۆ ئەڵمان بڕۆیت. ووتم بە قسەکانت باوەڕم نیە، ئەگەر لە حەقیقەتدا پاشا ئەم نیەتەی هەیە و ئەمەیە بڕیاری بەڕاشکاوی بۆم بنوسێت تا لەبەرامبەر ئەڵمانەکاندا بیکەمە بەهانەیەك بۆ چاوپۆشین لەو سەفەرە. ئەسعەد بەگ ووتی پاشا ئەم شتە نانوسێ، دۆستانە پێت دەڵێم لەگەڵ فەرماندەیێکی گەورە و خاوەن دەسەڵاتی وەك ئەودا ململانێ وسەرپێچی مەکە، ڕێی تێدەچێت مەترسیەکی گەورەت بۆ دروست بکات. ووتم ئەفەرمی مومکینە دەست بەسەرم بکات یان لە سێدارەم بدات؟ ووتی چی کۆسپ وتەگەرەیەك هەیە ئەگەر ئەم کارەی کرد؟ لەم دەست درێژیە ناگونجاوەو وبێ جێیە وئەم هەڕەشە دڕندانەیە ناڕەحەت وتووڕە بووم. ووتم تکا دەکەم لە لایەن منەوە بە پاشا بڵێ کە لە زیندان و کوشتن ناترسم، لەو ڕۆژە کە بۆ نیشتمانەکەم ڕاپەڕیووم وددەستم بە خەبات کردووە بووم

کوشتن وبرینم لەبەرچاو بووە، جگە لەمە کوژرانم لەیرادا شەهید بوونە وخزمەت لەرێی نیشتمانەکەمدایە چونکە هەموو ئێرانیەکان بۆیان روون دەبێتەوە کە ئەم هەموو قسانەی سەبارەت بە برایی ویەکێتی ئیسلامی دەیکەن درۆیەکی ئاشکرا وروونە..

لاهوتی خان لەم مەجلیسەی دانوستانەدا ئامادەبوو. دوای رۆیشتنی ئەسعەد بەگ رەوشتی گۆرا و ووتی ئامادە نیە بێ دەعوەتی فەرمی دەولەتی ئەلمان لەگەلمدا بێت. پرسیم بۆچی؟ ووتی رەقیب و رکەبەرێکی وەك یاوەر موحەمەد تەقیێ خانی پسیانم هەیە کە لە بەرلیندا میوانی دەولەتی ئەلمانە. ووتم من و تۆ تائێمرو وەکو برا بووینە و ئێستاش هەروەکو برا لەگەلمدا دەبیت. پرسیم مەگەر لە سالار زەفەر وسالار موقتەدر بە جیاوازی دەعوەتیان لێ کردوون؟ ووتی خەیر، تۆ دەتوانی من بەنازناوی سەردەفتەر و(سکرتێر) وەرگێر لەگەل خۆتدا ببەیت. چونکە سەبارەت بەو دانوستانەی ئەم دواییەی کونسول لەگەلمدا ئاگاداربوو ناچار بووم نازی بکێشم وهەرچی دەلێ قبولی بکەم. ووتم خۆت لەلایەن منەوە برۆ لای کونسول وهەرچۆنێ بە چا کی دەزانی دانوستانی لەگەلدا بکە. رازیبوو، رۆیشت وبە مەئیوسی گەرایەوە کونسول پێی دەلێ تۆ دەتوانی لەگەل سەردار موقتەدردا برۆی و پێویست بە بانگهێشتێکی جیاواز ناکات. ووتبووی بەلام من بێ دەعوەت نارۆم. ووتم تۆ چاك دەزانی کە پەیوەندی تۆ لەگەل ئەلمانەکاندا هەمیشە چاك نەبووە، بۆنموونە کاتێ کە رووسەکان هاتنە کرماشان لەگەلیاندا تا تاران رۆیشتیت و لەگەرانەوەتدا بۆ کرماشان، کاتێ کە من لە گەرمیاندا بووم، ئەلمانەکان دەست بەسەریان کردیت. ووتی بەلێ لەگەل روسەکاندا تا تاران رۆیشتم بەلام لەوێ لەگەل (مسیو زومر) کارداری بالیۆزخانەی ئەلمان پەیوەندیم کرد چەند نامەیەکی نهێنیم بۆ نادولنی وەزیر موختاری ئەلمان لە کرماشاندا هێنا. ووتم من سەبارەت بەم پەویەندییانە ئاگادرییەکم نیە چۆن دەتوانم سەبارەت بەمانە شتێك بنوسم؟ لە قسەکانم نارەحەت بوو وەك هەمیشە هەلچوو تۆریا ولە هۆدەکە چووە دەرەوە و شەو نەگەرایەوە.

دوای رۆژێ شیخ مەحمود کەسێکی نارده لام وتکای کردبوو بۆ دانوستانێکی گرنگ بۆ دیەنی برۆم. کاتێ گەیشتمە ئەوێ بینیم لاهوتی خانیش لەوێدایە، کاتێ

كە بینیمی لە هۆدەكە چووە دەرەوە. شێخ مەحمود پرسیاری كرد بۆچی لێت تۆراوە؟ ووتم هۆكەیت لە خۆی پرسیار كردووە؟ ووتی بەڵێ، دەڵێ سەردار موقتەدر بۆ دژایەتی دەوڵەتی عوسمانی دەیەوێ بۆ ئەڵمان بڕوات. ووتم یەكەم دەوڵەتی ئەڵمان ودەوڵەتی عوسمانی دۆست وهاوپەیمانن و سیاسەتی جەهانی خۆیان بەخاتری من وئەمسالی من ناگۆڕن. دووەم من كەی ئەو هێز وتوانایەم هەیە تا بتوانم لەگەڵ دەوڵەتێكی گەورەدا دوژمنایەتی بكەم؟ دوایی شێخ تكای كرد لەگەڵ خۆمدا بیوەمەوە، ووتم نكوڵیم لەوە نیە، و ئەگەر بیەوێ هەر وەك دۆست وبرای من دەمێنێتەوە. شێخ مەحمود ڕۆیشت كە بینێرێتەوە لام، بەلاّم ئەو ئامادەی هاتن نەبوو، و شێخ مەحمود بەگاڵتەوە ووتی ئەم پیاوە شێتێكی زنجیری یە.

لاهوتی خان لەماڵی شێخ مەحمودەوە یەك ڕاست بۆ بینینی یوزباشی ئەسعەد ڕۆیشتبوو لەگەڵیا گەیشتبووە خزمەتی عەلی ئیحسان پاشا. بێگومان سەبارەت بە دانوستانەكەی كونسوڵی ئەڵمان لەگەڵ مندا وسەبارەت بە وەفاداری خۆی بۆ عوسمانیەكان زۆری بۆ عەلی ئیحسان پاشا باس كردبوو. دوای ئەم دانوستانە بێ دواكەوتن ئەویان لەماڵی ئەسعەد بەگدا جێكردەوە، مانگی پێنج لیرە مووچەیان بۆ بڕییەوە. نزیكەی عەسری هەر ئەو ڕۆژە ئینزیباتێك لەگەڵ شەش سەربازدا هاتنە ماڵمان لەپێشەوە جێ خەوتنەكەی لاهوتی خانیان برد، و دوایی هەر ئەوە ئینزیباتە لەگەڵ سەربازەكاندا گەڕانەوە و لەبەردەم ماڵەكەمدا مانەوە. پێش ئەوان ئینزیباتێكی تر كە ناوی حوسنی ئەفەندی بوو لە ماڵەكەی مندا بوو كاروباری تایبەتی ڕادەپەڕاند. لەم ڕۆژە بەدواوە، عەسرەكان لەماڵ دەچوومە دەرەوە، دەكەوتنە دوام تا ڕۆژێك پێیانم گووت ڕازی بەم زەحمەتەی ئێوە نیم. ئینزیباتێك ووتی ئێمە فەرمانمان پێدراوە كە لەبەر ڕێزگرتنت هەمیشە لەگەڵتا بین. سەیرم كرد لە حەقیقەتدا بەشێوەیەكی ڕیزدارانەوە لەژێر چاودێریدام. گەڕامەوە ماڵ یاداشتێكم بۆ زایلەر نووسی، شەو بێ ئەوەی ئینزیباتەكان بزانن لەڕێگای ئیسماعیل خانی موجاهیدەوە بۆ كونسوڵم نارد، وەلاّمی دابۆوە كە سبەی دێمە لای.

سـبەی پـێش نیـوەڕۆ کونـسولّ هـات ووتـی لاهـوتی خـان کـە لـەتۆ تـۆراوە وڕۆیشتووەتە لای عوسمانیەکان بێگومان دانوستانەکەی ئێمەی بـۆ عـەلی ئیحسان پاشـا گەڕاندۆتـەوە. ووتم موسـەلەمە لـەو کاتـەی کـە گەیشتوەتە ئـەویّ ئـەوەی ویـستویەتی گەڕاندوویەتیـەوە، لەبەرئەوەیـە ئـەم ئینزیبـات وسـەربازانەیان لـە دەورماندا داناوە. ووتی گرنگ نیە، هەر ئێمرۆ بەرلین لە ڕووداوەکە ئاگادار دەکەم. خۆمیش تەلوگرافێکم بۆ تەقیّ زادە نارد سەبارەت بەو ڕەفتارە خراو وبـیّ ڕێـزەی عوسمانیەکان لەگەڵمدا دەیکـەن سکالاّم کردبـوو، کونـسولّ ئەویـشی بـرد کـە بـە تەلوگراف بینێریّ.

دوای ڕۆیشتنی کونسولّ شێخ محەمەد خالسی کـە لـە قوتابیـەکانی تەبەعـەی ئێران بوو و مرۆڤێکی مەرموزبوو هاتـە دیـەنیم. ئـەو بـەهۆی ئـەوەوە کـە زۆربـەی ئێرانیەکان بۆ لام دەهاتن ئەویش دەهات، ئەمجارەیان لەلایەن پاشاوە هاتبوو کـە ڕازیـم بکـات بـۆ ئـەڵمان نـەڕۆم، لەلایـەن عوسمانیەکانـەوە بـەڵێنی زۆری پێـدام، سەردانەکانی چەندجار کـردەوە، چـونکە دانوسـتانەکەی کاریگـەری نـەبوو عاجـل پاشا (عجیل پاشا) کە لـە سـەرۆك عێلـە گـەروەکانی عـەرەبی بەسـرە و شـیعەیە، لەگەڵ مندا دۆستییەکی تایبەتی هـەبوو، هـات بـۆ دیـەنیم، و هـۆی ڕۆیـشتنمی بـۆ ئــەڵمان پرســی منــیش داســتانی کۆچــکردنم بــۆ خــاکی عوسمــانی و وەعــدە و بەڵێنەکانی مستەفا بەگ وعاشر بەگ وتێکڕا لێپرسراوانی تری حکومەت ولەشـکری عوسمانی و بینینی پاشا و گۆڕانی بۆچوون و ڕایـان لـەم دواییـەدا و ئـەو ڕەفتـارە سەمەرە و شەرمهێنەرەیان لەگەڵمدا و ڕووداوی دەعوەتی ئەڵمانـەکانم بـە تـەواوی بۆ گەڕاندەوە. ووتم هەروەکو قبولّی دەعوەتی دەوڵەتی ئەڵمان بـە مۆڵـەتی پاشـا خۆی بووە- ئێستاکە ئەسعەد بەگ دەنێرێتە لام وهەڕەشـەی حـەپس وکوشـتنم لیّ دەکات، چەند ئینزیبات وسەربازی لەبەردەم دەرگای ماڵەکەمدا داناوە کـە ئـازادی وهاتوچۆی لیّ قەدەغە کـردووم. پـێش بیـستنی ئـەم ڕووداوانـە وقـسەکانم دەسـی کردە جنێو وناسزا بە پاشا دان ودەوڵەتی عوسمـانی. ووتـی ئـەم میللـەتی تورکـە جگە لە خۆپەرستی و دەمارگیری بیّجێی سیاسەت ودۆستایەتی وڕاستیان نیە، لە حەقیقەتدا بارەکەیان لێژبۆتەوە کە بەم جۆرە ڕەفتارانە لەگەڵ تۆدا دەکەن.

جارێکی تر بۆ دیەنی زایلەری کونسولٚ ڕۆیشتم هەردوو ئینزیباتەکە تا دەم دەرگای کونسولگەری هاتن و لەوێدا وێستان. کونسولٚ پرسی لەم چەند ڕۆژەدا جارێکی تر دانوستانیان لە گەڵتدا نەکردەوە؟ ڕووداوی هاتنی شێخ محەمەد خالسی وعاجل (عجیل) پاشام بۆ گەڕاندەوە. ووتی وەڵامی تەلوگرافەکانم گەیشتوەتەوە، ئەم نامەمە ئامادەکردبوو کە بۆت بنێرم خۆشبەختانە خۆت هاتیت. سەیرم کرد نووسیوویەتی کە وەزارەتی دەرەوەی ئەڵمان لەگەڵ (تەلعەت پاشا) سەرۆك وەزیرانی عوسمانیدا کە ئێستاکە لە بەرلیندایە دانوستانی کردووە و بەڵێنی وەرگرتووە کە وەسیلەی ڕەوانە کردنم بەپەلە بۆ ئەڵمان بڕەخسێنێت. هەروەها سەبارەت بە مەبلەغێك کە داخوازیم کردبوو، ووتی دووهەزار لیرە لە داخوازیەکەت گەیشتوەتە بالیۆزخانەی ئەڵمان لە ئاستامبولٚ بۆت نێردراوە وتا سێ یان چوار ڕۆژی تر دەگاتە ئەیرا.

دوای ڕۆژێ بینیم ئینزیبات وپێنج سەربازەکەی کە لەبەردەم دەرگایماڵەکەمدا دایان نابوو، نەمابوون، تەنها حوسنی ئەفەندی ئینزیباتەکەی پێشوویان لەگەڵ سەربازێکدا هێڵابووەوە، بەڵام ئەو ئینزیباتەکەی تر کە زۆر ناڕەحەتمانی دەکرد لە بینایەتێکی ڕووبەڕووی ماڵەکەمدا جێگیر بووبوو، و هەر لەوێوە جوڵانەوەم و هاتوچۆم لە ژێر چاودێرییاندا بوو. چەند ئەفسەرێکی فڕۆکەوانی ئەڵمانی لە بینایەتێکی هاوسێماندا بوون لە هۆدەی خەوەکەمەوە ولەڕێگای سەربانەوە ڕێگا بۆ ماڵەکەیان هەبوو. دوای ڕۆیشتنی لاهوتی خان وتەنگ پێ هەڵچنینم و ڕێگای پەیوەندی لێگرتنم بەم ڕێگایەم زانی، زۆربەی کات بێ ئەوەی ئینزیباتەکان بزانن هاوسێ ئەڵمانەکانم بۆ دیەنیم دەهاتن یان من دەچووم بۆ ماڵی ئەوان و دانوستانمان دەکرد.

هەر لەو ڕۆژانەدا مەیانەی عەلی ئیحسان پاشا وحەیدەر بەگ والی موسلٚ تێکچوو، هۆکەی هەروەکو دەیانگووت کێبرکێ وململانێیان لەسەر خانمێکی جوانی ئەرمەنی بوو، و دەستمان کردە شکایەت لە یەکتری کردن. کونسولی ئەڵمان لە والی پشتیوانی دەکرد و هەواڵ گەیشت کە بڕیارە عەلی ئیحسان پاشا لە فەرماندەیی ئەم جەبهەیەوە بەلاوە بنرێت وو لەجێیەکەیدا تۆفیق پاشا دابنرێت. ئەڵمانەکان ئەم هەواڵەیان پێم گەیاند تاڕادەیەك خەیاڵم لەلایەن ئەوەوە ئاسوودە بوو.

شكيان لە جەبهەكاندا

هەر ئەو كاتەبوو كە لەشكری ئینگلیس وعەرەب لە جەبهەی فەلەستیندا شكستێكی سەخت وخراوی هاورد بە سەر عوسمانیەكاندا، زۆربەی ئەفسەرە پلەدارەكانی ئەڵمانی ونەمساوی و بەشێكی زۆری سەربازەكانی تورك بەدیل گیران، بەشێكی سەرەكی ساز وبەرگ وتۆپخانەكەیان كەوتە دەستمان، لەشكری تێكشكاوی تورك نەیتوانی بەرگری لە شام بكات وتا سنووری حەلەب پاشەكشێیان كرد. لە ئەنجامی ئەم تێكشاكانە گەورەیەدا دەنگ وباسی شۆڕش لە ئەستەمبوڵ كەوتە سەر زمانەوە. لایەنگرانی ئینگلیس بۆ دەست لە شەڕ هەڵگرتن و بەرقەراری سوڵح كەوتنە هەوڵ و تەقەلاوە و ئاڵای دژایەتییان سەبارەت بە فیرقەی ئیتیحاد وتەرەقی و حكومەتەكەی تەلعەت پاشا بەرزكردەوە، ئەڵمانەكان كە هەستیان بە ژلێژان وتێكچوونی ئەركانی دەوڵەتی عوسمانی كرد لەماوەی یەك حەفتەدا هێزێكی تاڕادەیەك مەزنیان لەرێی هێڵی ئاسنەو گەیاندە ئەستامبوڵ و بەشێوەیەكی كاتی ئەو قەیرانەیان هێور كردەوە.

شكست لە جەبهەی فەلەستیندا بووە هۆی كە عەلی ئیحسان پاشا هێزەكانی عوسمانی لە خۆرئاوا وباكوری خۆرئاوای ئێران بكشێنێتەوە ودوو لەشكری گەورە بۆ پاراستنی حەلەب وشام ڕەوانە بكات. لە جەبهەی (میزوپوتومیادا)یشدا ئینگلیسەكان لە دەوروبەری تكریت وسامەڕا وتاووغەوە دەستمان بەهێرش كرد و نزیكەی پێنج فەرسەخ عوسمانیەكانیان بەدواوە برد. ورەی سەرباز وئەفسەرەكانی عوسمانی لەهەموو لایەكەوە لاواز ولەرزۆك بووبوو، ئەم نائومێدی و ورە نەمانە كاتێ پتر تر بوو كە هەواڵی داخوازی دەست لەشەڕهەڵگرتنی بولغارەكانی هاوسێی دیوار بەدیواری توركەكانەوە بڵاو بۆوە. ئەڵمانەكان هەروەكو هێزێكی تاڕادەیەك مەزنیان لە ئەستامبوڵدا هەبوو، حەقیقەت لە عوسمانیەكان ئومێدیان بڕیبوو.

تەلعەت پاشا لە بەرلینەوە بۆ ئەستامبوڵ گەڕایەوە وبێ دواكەوتن لەگەڵ ئەنوەر پاشادا دە ستمان لەكار كێشایەوە. حكومەتی تەوفیق پاشا دامەزرا وداخوازی دەست لەشەڕ كێشانەوەی كرد. بەڵام ئینگلیسەكان بێ ئەوەی گوێڕایەڵی ئەم داخوازییە بن لە هەموو لایەكەوە لە هێرش وپێشەوەچوونیاندا

بەردەوامبوون. چوار تابور لە هێزەکانی عوسمانییـەکان کـە لـە بـاکوری ڕۆژئـاوای ئێرانەوە گەیشتبوونە موسڵ بۆ جەبهەی تکریـت ڕەوانـە کریـان. ئینگلیـسەکان لـە کوێرە ڕێگاکانـەوە، لـە پـشتیانەوە هێرشـیان هێنایـە سـەریان وچـوار سـەد بـاری حەوشتر ئازووقە وساز وبەرگیان دەستکەوت بوو، و دەستمان بەسەردا گرت. عەلی ئیحسان پاشا دوو تابوری تریشی بۆ یاریو کۆمەکیان ڕەوانە کرد. لەلایەکی تـرەوە ئینگلیسەکان لە جەبهەی کەرکوکیشدا کەم کەم چەند فەرسەخێ هاتنە پێشەوە .

چـونکە لـەیرادا سـالار زەفـەر وسـالار موقتـەدر هەسـت بـە پەرێـشانی و سەرلێشێوانی عوسمانیەکان دەکەن دەکەونە بیری ڕزگاری خۆیانەوە. بـەپێی ئـەو فەرمانـەی پێـشووەم قاترەکـان دەفرۆشـن، خـەرج ومەسـروفی ڕێگـا دەدەنـە سوارەکان ومەرەخەسیان دەکـەن بـۆ ئێـران بگەڕێنـەوە و خۆیـان بـەرەو موسـڵ دەکەونە ڕێ.

دوای چـەند ڕۆژێـك ئینگلیـسەکان وەڵامـی داخوازییەکـەی عوسمانیـەکان بـۆ دەست لەشەڕ کێشانەوە دەدەنـەوە ویـەکێ لـەو مەرجانـە کـە ویـستبوویان ئـەوە دەبێت کە ئەڵمانەکان و نەمساویەکان لە سەرتاسەری خـاکی عوسمانیـدا نـەمێنن. عوسمانیـەکان چـی لـە ئەسـتامبوڵدا وچـی لـە هێڵـەکانی تـردا بـە ئەڵمانـەکانیان ڕاگەیاند کە پێویستە لە ماوەی یەك مانگدا وڵاتی عوسمانی چۆڵ بکەن.

زایلەر کونسوڵی موسڵ کە لەم ماوەدا ئـەو پـەڕی هاوکـاری سـەبارەت بـە مـن نیشان دا بوو، هات بۆ ماڵمـان. ووتـی هـەروەك ئیمـڕۆ فـەرمانم داوە کـە شـتومەك ولەوازمی کونسوڵخانە بگوێزنەوە بەڵام چون سـەبارەت بـە تـۆ تـەلوگرافم کـردووە وچـاوەڕوانی وەڵامەکـەم، بـەڵام بەرژەوەنـدی تـۆ لـەوەدا دەبینـیم کـە بـۆ ئێـران بگەڕێیتەوە، چونکە بارودۆخی ئەڵمانەکانیش چاك نیـە، ڕێـی تێدەچێت هـەر لـەم ڕۆژانەدا لەوێشدا شۆڕشێك بەرپا ببێت.

لەبەرانبەر ئەم ئەوزاع وبارودۆخە ئاڵۆزەدا بڕیارمدا بۆ ئێران بگەڕێمەوە، بەڵام لـە دوو لاوە نیگـەران وناڕەحـەت بـووم. یەکـەمیان هـیچ هـەواڵێکم لەلایـەن سـالار زەفـــەر و ســـالار موقتـــەدرەوە نـــەبوو. دووەم بـــەهۆی چـــاودێری ســـەختی عوسمانیەکانەوە کە هێشتانە هاتوچـۆ وجوڵانـەوەمیان بـە تونـدی خـستبووە ژێـر چاودێرییەوە.

سەید سلێمان ئەفەندی لە ساداتی ئەهلی حەقی موسڵ لە خزمانی سەید ڕۆستەم ئەفەندی کە لە سەرەتای هاتنمە موسڵەوە پەیوەندییەکی پتەوی لەگەڵمدا هەبوو هاتە دیەنیم، ووتی سەید ڕۆستەم ئەفەندی ڕایسپاردووە کە هەر فەرمانێکت هەبێت ئەنجامی بدەم. سەبارەت بە گەڕانەوەم بۆ ئێران لەگەڵیدا دانوستانم کرد و داخوازی ئامۆژگاریم لێ کرد. ووتی ئەوەی عوسمانیەکان بارودۆخیان بەتەواوی تێکچووە وئەم هەموو شوێنانە لە دەست دەدەن قسەی تێدا نەماوە، بەڵام بە ڕۆیشتنی ئەڵمانەکان ئایا مۆڵەتی گەڕانەوەت دەدەن؟ ووتم باوەڕناکەم. ووتی کەوای لێهات پێویستە لەبیری هەڵهاتندا بیت و ئاسانکاریت لەم بارەوە بۆ دەڕەخسێنم، لە نزیکەی موسوڵدا تایفەیەك هەن کە بانیانی (بادینانی، بهدینانیان) پێ دەڵێن کە ئەهلی حەقیشیان تێدایە و کوێخاکەیان ئاشنامە لەڕێگەی ئەوەوە ئەم کارە دەڕەخسێنم.

سبەی ئەو ڕۆژە زایلەر بۆ خواحافیزی هاتە لام بەوپەڕی مەلولییەوە عوزری هێنایەوە ووتی بەداخەو بەهۆی گرفتاری وتەنگ وچەڵەمەی زەمانەوە نەیتوانی کارێکم بۆ بکات. بەپێی تەلوگرافێ کەبۆی کرابوو نیشانی پایە دوو لەگەڵ شمشێرێکدا کە لەلایەن دەولەتەکەیەوە پێشکەش کرابوو پێمی ڕاگەیاند، و بەڵگەی ئەو نیشانەی بەڕووی کاغەزێکی فەرمی کونسولگەری ئەڵمانەوە داپێم. ووتی دوو هەزار لیرەیەك کە داخوازیت کردبوو گەیشتووە. بۆ گەڕانەوەمان داخوازی سێ تفەنگم لێ کرد، ووتی تفەنگەکانیش ئامادەیە. دوایی لەکاتێکدا فرمێسکی دەڕژاند لەگەڵمدا خواحافیزی کرد وسەعاتێ لە شەو تێپەڕیبوو یەك نەفەر لە خزمەتچیەکانی کونسولخانە یەك ڕاست پارە وتفەنگەکانی بۆ ماڵمان هێنا. خۆشبەختانە ئەو کاتە حوسنی ئەفەندی بۆ گەیاندنی ڕاپۆرتێکی ڕۆژانەی لەماڵ چووبووە دەرەوە. تفەنگەکان لەگەڵ فیشەکەکاندا لەژێر لێفە ودۆشەکەکەمدا شاردەوە، دوو هەزار لیرەکەشم کە لەنێوان سندووقی مۆر ومۆم کراودا بوو وەرم گرت وبەڵگەی وەرگرتنیم پێدا.

سبەی زوو کونسول لەگەڵ فڕۆکەوانەکانی ئەڵماندا بە فڕۆکە ڕۆیشتن، من مامەوە، و پاشماوەی هێزی تێکشکاوی عەلی ئیحسان پاشا. چونکە شەڕ لەگەڵ عوسمانیدا کۆتایی هاتبوو بەهۆی یوزباشی ئەسعەد بەگەوە لە عەلی ئیحسان

پاشام داخوازی کرد کە ئێستا شەڕ کۆتایی هاتووە وسوڵح وئاشتی بەرقەرارە، تکایە مۆڵەتم پێبدات کە بۆ کەرکوك بگەڕێمەوە تا لەگەڵ سالار زەفەر وهاوڕێکانمدا، بۆ ئێران بگەڕێینەوە. ئەسعەد بەگ دوای سەعاتێك وەڵامی هێناوە، کە پاشا فەرموویەتی کە سالار زەفەر سەرجەم سوارەکانی خۆیی مەرەخەس کردووە، خۆی لەگەڵ سالار موقتەدردا بەرەو موسڵ هاتوون و ئێمڕۆ دەگەن وتەرتیبی ڕۆیشتنیان دەڕەخسێنم.

نزیکەی خۆرئاوا سالار زەفەر وسالار موقتەدر لەگەڵ سێ کەس لە هاوڕێکانیاندا هیلاك وخەستە وبێ دەرەتان گەیشتنە لام. لێیانم پرسی بۆ چی هاتن؟ و سوارەکانت چی لێ کرد؟ سالار گووتی هەر کە ئینگلیسەکان لە هەموو شوێنێکەوە تەنگیان هەڵچنیو ڕشتەی زەبت وڕەبتی عوسمانیەکان لەیەك ترازا وتێکچوو کەوتینە بیری چارەسەری خۆمانەوە، بەڵگەی تێپەڕینی سوارەکانمان دا بە دەستمانەوە وبۆ وڵات گەڕاندنیانمەوە، ئەسپەکان ومایننەکانیشم بەسەید ڕۆستەم سپارد، و هەردووکمان لەگەڵ ئەم سێ کەسەدا هاتوین کە لەگەڵتا بۆ بەرلین بڕۆین. لە داخدا پێکەنین گرتمی، ووتم ئاغاکان لەدنیا بێ خەبەرن ئەو کاتەی کە ئەمانتوانی بڕۆین بۆ ئەڵمان تێپەڕی وبەسەرچوو.کو نسوڵ هەر ئیمڕۆ موسڵی بەجێهێشت منیش لەیرا لەژێرچاودێریدام، هەر ئەو ئینزیبات و سەربازە کە لە بەردەرگاکەدا دەیبینی چاودێری من دەکەن.

ئەو شەوە تا دوو سەعات لە نیوە شەو تێپەڕیبوو هەر نەخەوتین و بیروڕامان گۆڕییەوە، سەرەنجام بڕیارمان وابوو کە سالار زەفەر بۆئەوەی پەیوەندی باشە لەگەڵ عوسمانییەکاندا بڕوات بۆ بینینی پاشا و مەودای گەڕانەوەمان بۆ ئێران بۆ دابین بکات.

سبەی سالار زەفەر بۆ بینینی پاشا ڕۆیشت و بەدڵگرانی و مەلەولی و نائومێدییەوە گەڕایەوە، عەلی ئیحسان پاشا بەڕاشکاوی پێی گوتبوو لەم قۆناغەدا گەڕانەوەتان بۆ ئێران مەوردی قبوڵ نییە، لەگەڵ لەشکرەکەدا بەرەو دیاربەکر بڕۆن. دوای ئەم بینینە بڕیاری هەڵهاتنمان دا و کەوتینە هەوڵ و تەقەلاوە بۆ چۆنییەتی هەڵهاتنمان.

ڕووداوی هەڵهاتن لە موسڵ

یەکێ لەو کەسانەی لەم شوێنەدا واماندەزانی یارمەتیەکی گەورەیە بۆمان ئەفسەرێکی بێکاری لەشکری توورکەکان بوو بەناوی ئەحمەد بەگ، کە لە بنەڕەتدا کورد و لە خەڵکی کەرکوك بوو، لەمەوپێش ئەسیری ئینگلیسەکان بووە وماوەیەکی لە بەغدا بەسەر بردووە و لەوێ سەردار ناسری بینیووە و بە زەحمەتێکی فراوان هەڵدێت و دێتە کەرکوك و بەو گومانەوە کە ئازایی و خزمەتێکی گەورەی کردووە خۆی بە دەسەڵاتدارانی نیزامی عوسمانی دەناسێنێ، بەڵام بە پێچەوانەی چاوەڕوانیەوە، عوسمانیەکان سەبارەت بە ئەو گوماندار دەبن و دادگایی دەکەن، ئەو پەیڕەوی مەزهەبی ئەهلی حەق بوو، و لە کەرکوك لەگەڵ سالار زەفەر و سوارەکانی سەنجاوی ئاشنایی و دۆستایەتی پەیدا دەکات، و لەم ماوەیەدا لە موسڵ خەریکی خزمەتێکی پێ سپێردراو بوو، سالار زەفەر و کوێخا عەلی، کە لەگەڵیدا بوو، شوێنەکەیان دەزانی. سالار کوێخا عەلی نارد کە ئەحمەد خان بێرێت، منیش کەسێکم ناردە شوێن سلێمان ئەفەندی. ئەحمەد بەگ لەگەڵ کوێخا عەلیدا هاتنە ماڵمان. لەپێشدا لەوەیان کۆڵییەوە لەوەی کە نیەتی چی یە. کاتێ کە بۆمان موسەلەم بوو کە بڕیاری هەڵهاتنی داوە بەڵام بەهۆی ئەوەوە کە لە یەخسیری ئینگلیسەکان هەڵهاتبوو دەترسا و نەیدەویست بۆ کەرکوك و وڵات و زێدەکەی خۆی بگەڕێتەوە، پێشنیارمان بۆ کرد کە لەگەڵ ئێمەدا بۆ ئێران بێت، بە دڵ و گیانەوە ئەم پێشنیارەی قبوڵ کرد، و بەڵێنیدا تا لە خاکی عوسمانیدا بێن ببێتە ڕێنما و دەلیلمان و لە ئێرانیشدا ئاگامان لێی بێت و خزمەتی بکەین.

بە پەلە سی لیرەمان دایێ کە چەند هێسترێك بۆ هەڵگرتنی شتومەك و پێداویستیەکانمان بهێنێت. ئەو هەر ئەو ڕۆژە هێسترێك و ئەسپێکی بە سی و دوو لیرە لە ئەفسەرێکی توورك، کە دەگەڕایەوە، سەند. سەید سلێمان ئەفەندیش هات بۆ ماڵمان ووتی پێنج ڕۆژە نامەم بۆ کوێخا خدر و کوێخا ئەسعەد بانیانی نووسیووە بەڵام تا ئێستا وەڵامیان نەداومەتەوە. ووتم تا دە ڕۆژی تر مسۆگەرە ئەم شوێنە چۆڵ دەکرێت، باشترە کەسێکی خۆت بنێریت کە چەند کەسێکیان هەشت هێستر بهێننە نزیکی شوێنەکەی نەبی یونس، بەڵێنیدا ئەگەر هەتا خۆرئاوا هەواڵێکیان نەگەیشت، کوڕەکەی دەنێرێتە شوێنیان.

یوزباشی ئەحمەد بەگ لەلایەن عەلی ئیحسان پاشاوە پەیامێکی هێنا کە پێویستە تا پێنج ڕۆژی تر بڕۆین بۆ دیاربەکر. پێمگووت لەلایەن ئێمەوە عەرزی پاشا بکە ئێمە وەسیلەیەکی هاتوچۆمان نیە، لوتف بکات چەند ئەسپێکی سواری و قاتری باری بۆمان دابین بفەرمێت. عەسر وەڵامی هێنا پاشا فەرموویە ئەسپ و هێستر سواری لە دەست ڕەسماندا نیە، چەند حوشترێك بۆ سواری و بارلێنان پێیان دەدرێت. بە تورەییەوە وەڵامم دایەوە، ئەگەر لەم موسڵەدا یەخسیری ئینگلیسەکان ببم ئامادەنیم سواری حوشتر ببم. پاشا سەبارەت بەم وەڵامەی من وتبووی ئەگەر حوشتری ناوێت ئەوا پایتونێکی گاکێشی بۆ دەنێرم کە هەر نۆکەیان سواری ببن. سالار زەفەر بە ئارامی بە ئەسعەد بەگی ووت ئەگەر هەموومان بە پیادە ڕێبکەین ئاسانە بەڵام داواکارم دەستکەم ئەسپێك بۆ سەردار دابین بکەن، بارەکانیش دەخەینە سەر بایتونەکە. ئەسعەد بەگ ڕۆیشت، سەرلەنوێ هەواڵی هێنا، بە هیچ شێوەیەك وڵاخی سواری فەراهەم ناکرێت. بێچارەیی و حەقارەت و حەقنەناسی عوسمانیەکان بەڕاستی جێی سەرسامییە. لەم چەند ڕۆژەدا کە هەواڵی ئامادەبوون بۆ سەفەر پێمان ڕاگەیەندرابوو، جل و بەرگی سەفەرمان پۆشیبوو دەمانچە و دووربین و فیشەکدانمان لە خۆمان بەستبوو، هەر بەم قیافە و شێوەوە عەسران بۆ گەڕان و سەیرکردن دەڕۆیشتینە دەرەوە، لە پردەکە دەپەڕینەوە بۆ مەی خواردن تا شەوێکی درەنگ لە نێو باخ و باخچەکانی نزیك بە پردەکە دەماینەوە.

لەم کاتەدا لە حوسنی ئەفەندی و ئەو سەربازەی لەگەڵیدا بوو ڕامان دەسپاردن کە چەند پێیەك لە ئێمە دوورتر بوەستن، چەند شەوێك کە ئەم کارەمان دووبارە دەکردەوە ئەوان دڵنیابوون کە ئێمە کەسێك نین هەڵبێین و ئامادەین لەگەڵ لەشکرەکەدا بکەوینەڕێ.

شەوان کە بۆ ماڵ دەگەڕاینەوە و چراکانمان لەبەر خەوتن دەکوژاندەوە و سەربازەکان دەڕۆیشتن، شتومەکەکانمان پارچە پارچە بەهۆی خزمەتکارەکانەوە بۆماڵی سەید سلێمان ئەفەندی دەنارد، میعادگای کۆتاییمان بۆ کۆبوونەوەی شتومەکەکانمان (نەبی یونس) دەستنیشانکرد. ئەحمەد بەگ هەموو شتومەکەکانی لەگەڵ شەش تفەنگی، کە هەمانبوو، بەو ئەسپ و قاترەوە کە لە

پێشدا سەندرابوون بۆ نەبی یونس گوێزابۆوە، چونکە لە شاردا حکومەتی نیزامی بەرقەرار بوو، لە ڕاستیدا ئەگەر ئەحمەد بەگ و جل و بەرگە ئەفسەرییەکەی نەبووایە گوێزانەوەی ئەم جل و بەرگ و شتومەکانە ئاسان نەبوو.

چەند ڕۆژێك چاوەڕوانی هەواڵ بووین، لەلایەن کوڕەکەی سەید سلێمان ئەفەندییەوە، کە بۆ هاوردنی ئەسپ و ولاخی باری بۆماڵی کوێخا خدر و کوێخا سەفەر بانیانی ڕۆیشتبوو. کات لە چاوەڕانی بەفیڕۆ دەچوو، سەرەنجام بڕیارماندا ئەگەر تا سبەی هەواڵێك نەگەیشت، شەو هەرچۆنێ بووە ڕێی هەڵهاتن بە پیادەیی بگرینەبەر، دوای ڕۆژێك بەیانی زوو سلێمان پەیدابوو، موژدەی هێنا کە کوڕەکەی کوێخا خدری بە پێنج سوار وەهەشت ئەسپەوە ناردۆتە (نەبی یونس) و لەوێ چاوەڕوانمانن. ئەم هەواڵەمان وەکو کردنەوەی دەرگای ڕەحمەتی خوا زانی.

نیوەڕۆی هەر ئەو ڕۆژە ئەحمەد بەگ لەلای ماڵەکەمانەوە تێپەڕی، ئاماژەیەکی کرد، کوێخا عەلیمان ناردە لای ووتبووی خۆم هەموو شتومەکەکانم بردۆتە (نەبی یونس)، کوێخا خدر هاتووە و چەند ولاخێکی هێناوە، باشترە بەپەلە چەند کەسێك بنێرێت بەسەر شتومەکەکانەوە ڕاوەستن. منیش کوێخا عەلی و کوێخا ئەکبەر و محەمەدم نارد کە لە نەبی یونس بمێننەوە و چاوەڕوانمان بن. نزیکەی عەسر وەك عادەتی ڕۆژانەمان بەناوی گەڕان و ڕابواردن و سەیرانەوە لەماڵ هاتینە دەر بەڵام ئەمجارە نیەتی گەڕانەوەمان نەبوو، گرفتی سەرەکی ئێمە چۆنیەتی ڕزگاربوون بوو لە ئەفسەر و سەربازە چاودێرەکانمان. سالار زەفەر ئەم بەرپرسیاریەتییەی گرتە ئەستۆ. بڕیارمان وابوو کە ئەو و هاوڕێکانی سەرگەرمی گەڕان و ڕابواردن بن تا من و ئیسماعیل خان و حوسنی ئەفەندی دەڕۆینە ماڵی ئەسعەد بەگ، بۆ تەئکیدکردن لەسەر ئەوەی کە سبەی زووتر بایتونەکە بنێرێت. کاتێ گەیشتینە ماڵی یوزباشی بینیم یەکجار غەمگین و ئەفسوردەیە، ووتی چەندجارێك سەبارەت بە تۆ لەگەڵ عەلی ئیحسان پاشادا دانوستانم کردووە، بەڵام چونکە یەزدان ئەم میللەتەی خۆپەرست و ناسوپاس خولقاندووە کاریگەرییەکی لە ئەودا نەبووە. لەنێوان قسەکانیدا حوسنی ئەفەندی خۆی لە دەرەکەوە نزیك کردەوە و گوێی دەگرت، یوزباشی قیڕاندییە سەریدا ووتی بێ ئەدەب بڕۆ هۆدەی خزمەتکارەکان و لەوێ چاوەڕوانبە. دوای ڕۆیشتنی ئەو، ووتی من بە بەرژەوەندی

نازانم بەرەو دیاربەکر بڕۆن، ئەم پیاوە دەمارگیر و یەك دەندەیە ڕێی تێدەچێت سەرت تیاببات و ئازارت پێ بگەیەنێت، تا هەفتەیەکی تر ئینگلیسەکان دەگەنە ئێرە و کاریان بەسەر تۆ و ئەمسالی منەوە نیە. وەڵامم دایەوە، لە تۆ سوپاسگوزارم، دەزانم ڕێگایەکی پڕ لە مەترسیم لە بەردەمدایە، بەڵام چارەیەکی ترم نیە، ئینگلیسەکان بگەنە ئێرە مسۆگەرە کە ئەسیرم دەکەن، منیش ئەسیری بۆ خۆم بە عار و ڕسوایی دەزانم، چونکە تۆ پیاوێکی بە ویژدان و شەرەفی پێتان ڕادەسپێرم وەك وەسیەتێك ئەگەر لەم سەفەرەدا کوژرام، تەرمەکەم هەرچۆنێ بووە بۆ ئێران ڕەوانەکەرەوە، کە ئەم قسەم کرد فرمێسك لە چاوی ئەسعەدبەگ هاتە خوارەوە و بەڵێنیدا ئەم کارە ئەنجام بدات. لەکاتی خواحافیزیدا بە دەنگێکی بەرزەوە کە حوسنی بەگ بیستی سەرلەنوێ تکام کرد کە سبەی هەرچی زووتر تا هەوا فێنکە بایتونەکە بنێرێت.

کاتێك گەیشتینە لای پردەکە بینیم سالار موقتەدر و یەدوللا خان و ئاغای موڕادی خزمەتکار هەر سێکیان لەوێدان. پرسیم سالار زەفەر لەکوێیە..!؟ ووتیان لە مەیدانی هەراجییەکە دایە. ووتمە حوسنی ئەفەندی بە سالار زەفەر بڵێ بۆ ئێرە بێت. دوای چەند چرکەیەك سالار زەفەر تەنها بە پەلە گەیشت و ووتی دوا مەکەون. حوسنی ئەفەندیم خەڵەتاند و ناردمە شوێنی (نووکی ڕەشدا) ئێستا کاتی دانوستان نیە، بەگشتی لە پردەکە بەرەو باخەکە و لەوێوە بەرەو نەبی یونس کەوتینەڕێ. لەنێو ڕێگادا بینیمان کەسێك بە پیادە بەرەو ئێمە دێت و سوارێك بە تاو بەرەو موسڵ دەڕوات، دووربینم هەڵخست سوارەکەمان ناسی کە ئەحمەد بەگە، ئیسماعیل خانم ناردە سەر ڕێگاکەی گەڕایەوە، پیادەکەیش کوێخا عەلی بوو کە هەردووکیان بۆ ڕێنمایی هاتبوون. ئەحمەد بەگمان بە تاو نارد کە بارەکان بار بکات، ئێمەش بە دوای ئەودا کەوتینە ڕێ. لەنێو ڕێگادا لە سالار زەفەرم پرسی حوسنی ئەفەندیت چی لێ کرد؟ ووتی پێم گووت ئاغای حوسنی ئەفەندی لەگەڵ تۆدا کارێکی تایبەتی و دانوستانم هەیە، ووتم دەزانیت کە نزیکەی شەش مانگە لە وڵاتەکەم بە دوورم، چونکە سەردار موقتەدر برای گەورەمە لەبەر ڕێزی ئەو ناتوانم لە ماڵدا ڕابوێرم، ئەمڕۆ لە دوو ئافرەت بەڵێنم وەرگرتووە کە سەرەتای شەو بێنە ئێرە، ئەگەر تۆ قبوڵ بکەی دەمەوێ ئافرەتەکان بێرمە ماڵی

هەر ئەو ئینزیباتەی هەڤاڵت کە لە بەردەم ماڵی ئێمەدایە، یەکێ لە ئافرەتەکان بۆ تۆ و ئەویتریان بۆ من، پێشنیارەکەمی بەو پەڕی مەیلەوە قبوڵکرد. دوو لیرەی ئاڵتونیم پێدا و تکام لێ کرد هەندێ مەشروب و مەزە بسێنێت و لیرەیەکی ترم پێدا کە هەندێ کەباب ئامادە بکات. بەڵێنم پێدا سەعاتێ لە شەو تیپەڕی ئافرەتەکان بهێنمە ئەوێ. ئێستا ئەو تا یەك دوو سەعات لە شەو تێ ئەپەڕێت سەرگەرمی ئامادەکردنی مەشروب و مەزە و کەباب و ماڵ ڕێکخستنە و چاوەڕوانی من و ئافرەتەکانە، تا ئەو ئاگاداربێت ئێمە ڕۆیشتووین و تا دەستبەکاربێت ڕاپۆرتی بدات کە بەدوای ئێمەدا بگەڕێن، ئێمە چەندین فەرسەخ لە موسڵ دوورکەوتووینەتەوە. لەگەڵ ئەو هەموو دڵەڕاوکە و پەژارەیەدا کە هەبوومان لەم کارەی سالار زەفەر زۆر پێکەنین.

نزیکەی خۆرئاوا گەیشتینە (نەبی یونس) کوێخا خدر و کوێخا سەفەر بانیانی و چەند سوارێکی تر بە وڵاخەکانەوە چاوەڕوانمان بوون و ئەوانە هەموویان موریدی سەید سلێمان ئەفەندی و ئاشنای ئەحمەدبەگ و پەیڕەوی تەریقەتی (ئەهلی حەق) بوون.

نیو سەعات لە شەو تێپەڕیبوو لە نەبی یونس سواربووین، سەرجەم هەڵهاتووەکان دە کەس بوون، کە بریتی بوون لەمانە: من و سالار زەفەر و سالار موقتەدر و ئەحمەدبەگ ئەفسەری هەڵهاتووی عوسمانی و ئیسماعیل خانی موجاهید و نایب یەدوللا خان ئەفسەری جەندرمەی ئێران کە لە کەرکوك بووبووە هاوڕێی سالار زەفەر و کوێخا عەلی کوڕی کوێخا سەلیم و کوێخا ئەکبەری سەنجاوی و ئاغا موڕادی خزمەتکارم و موحەمەد خزمەتکاری سالار موقتەدر.

ئەم کۆیە سەرجەم شەش تفەنگ و چەند دەمانچەیەکمان هەبوو، دوو هەزار لیرەکەیش من و سالار زەفەر و سالار موقتەدر لەنێوان خۆماندا دابەشمان کرد و لە پشتوێن و بازیبەندەکانماندا شاردمانەوە، و هەندێ پارەشمان بە هاوڕێکانمان دا بوو بۆ ئامادەکردنی پێویستیەکانی سەفەر و خەرجی ڕێگاکەیان.

لەگەڵ خۆرهەڵاتندا گەیشتینە ڕووباری (گوڕ) زێی گەورە، لە ڕووبارەکە بە بەلەمێ، کە هی خاوەنی گوندەکە بوو، پەڕینەوە، چونکە گوندەکە نزیك بوو تا ماڵی کوێخای گوندەکە بە پیادە ڕۆیشتین. چایی و بەرچایی بەیانییان بۆمان

هێنا، سەعاتێك حەسابنەوە، بەپێی بەڵێنیك كە لەنێو ڕێگادا كە كوێخا خدر دابووی پێمان تكامان كرد كە وڵاخێكی سواری بە قیمەتێكی دادوەرانە پێمان بفرۆشن و چەند سوارێكیش لە هۆزەكەیان تا گوندی مەلا ئەفەندی و جەمیل ئەفەندی، كە قۆناغی دووەممانە، لەگەڵماندا بنێرێت، ووتیان ناردوومانە كوێخاكانی تریش بێن تا وڵاخی سواری پەیدا بكەین، و چەند كەسێك دەستنیشان بكەین تا هەولێر لەگەڵتان بن. خواردنی نیوەڕۆیان هێنا خواردمان، دوای نەهار خواردن ئەو كوێخایانەی كە هاتبوون مەجلیسێكی تەكبیر و تاوتوێكردنی بیروڕایان لەنێو خۆیاندا دامەزراند، ئەحمەد بەگمان نارده لایان تا دانوستان لەگەڵیاندا بكات ووتبوویان ناردوومانە وڵاخەكان بهێنن، تا عەسر هەواڵێك نەبوو، سەرلەنوێ ئەحمەد بەگمان نارده لایان. دوای یەك سەعات گفتوگۆ یەكێ لەوان هاتە لامان و لەلایەن هەمووانەوە گووتی یەكەم وڵاخی فرۆشییان نییە، دووەم لە حەقیقەتدا ئێمە لە میری دەترسین و ناتوانین یارمەتی ئێوە بدەین بەتایبەت لە هاوسێیەتی ئێمەدا هۆزی دزەیی دوژمنمانە و دەبنە هۆی ماڵ وێران كردن و خراوكردنمان. ئاشكرابوو كە ئەم كۆبوونەوە بەم مەبەستەوە كراوە كە هەواڵ بگەیەننە مەركەزی جەندرمەی عوسمانیەكان كە سێ فەرسە خی لەم گوندەوە دوورە و چاوەڕوانی وەڵامی ئەوانن. سەیرمانكرد چاوەڕوان كردن بێ سوودە بێ ئەوەی كوێخاكان بزانن بە هەر شێوەیەك بوو ماینێك كە بیست توومەنی نە ئەهێنا بە قیمەتی بیست لیرە سەندمان، و شتومەكەكانمان باركرد و نزیكەی خۆرئاوا بارەكانمان خستە پێشمانەوە و خۆمانیش پیادە كەوتینە دوای بارەكان. بەگوێی خۆم دەمبیست كە هەموویان بە ئێمە پێ دەكەنین و دەیانگوت قەیناكە سەرۆك و سەرداره ئێرانیەكان بهێڵە با هەندێ بە پێی ڕێبكەن.

بەرزی و نزمییەكانی سەفەر

لەم مێژووەوە تاڵیو شیرینیەكانی سەفەرە پڕ لە ڕووداوەكان لە موسڵەوە تا تاران دەستی پێكرد، گوایە هەر تاڵی و ناخۆشیەكانی ئم سەفەرە ئەزموونێك بوو، كە بێ توانایی و هیچ و پوچی خۆمان دەرك بكەین، و هەر دەرگا كرانەوەیەك و خۆشی و شادومانیەك كە لەمەولا تووشی دەبووین بەرەو ڕوومان دەبووە و

ناچارمانی دەکرد تا زیاتر بە ڕەحمەت و عینایەتی بێ پایانی پەروەردگار ئیمان بێنین.

نیو فەرسەخێ کە لە گوندەکەوە دوورکەوتینەوە گەیشتینە گەردنەیەك، لە گەردنەکەوە سەرەولێژ بووینەوە، لە دۆڵێکدا تا خۆرئاوابوو ماینەوە. هەر لەوێدا کە دانیشتبووین سەیرمان کرد دوو کەسی پیادە بەدوامانىدا دێن. کەوتینە بیر و خەیاڵەوە، ڕێی تێدەچێ لەلایەن کوێخاکانەوە هاتبن تا ئێمە بە هۆزی دزەیی بناسێنن، بۆئەوەی ڕووتمان بکەنەوە. بڕیارماندا هەردووکیان بگرین و دەست وپێیان ببەستینەوە. هەر کە نزیك بوونەوە و ئێمەیان بینی سەد پێیەك لە ئێمەوە دوورتر دانیشتن. بانگیانمان کرد و کەوتینە لێکۆڵینەوە لەگەڵیاندا، بینیمان نایانەوێ ناسنامەی خۆیان ئاشکرا بکەن، هەر یەکێکیان کۆڵێکیان بەسەر شانەوە بوو، پرسیمان کۆڵەکەتان چیە؟ ووتیان شتومەکێکە کە بە سواڵکردن کۆمان کردوەتەوە، فەرمانماندا کۆڵەکانیان بکەنەوە، ئەمجارە ووتیان ڕاستیەکەی ئەوەیە کە ئێمە هەردووکمان سەرباز بووینە لە جەبهەی حەلەبدا، دوای سەرکەوتنی ئینگلیزەکان و لەناوچوونی هێزی عوسمانیەکان هەڵهاتین و ئەم بارو کۆڵە جلوبەرگە سەربازییەکانمانە، کاتێ کۆڵەکانیانمان کردەوە لە ڕاستی قسەکانیان دڵنیا بووین.

دوایی لەنێو خۆماندا کەوتینە شۆرەوە کە چی بکەین شەو ڕێبکەین یاخود ڕۆژ لە لاڕێگەوە بڕۆین، یاخود ڕێگای گوندەکان بگرینەبەر؟ کوێخا عەلی گووتی با تیر و پشك بکەین، بە قسەکەی زۆر پێکەنین، ئەنجامی تیر و پشکەکەی ئەو ئەوەبوو پێویستە ڕۆژ لە لاڕێگەوە ڕێ بکەین، بەڵام من بەم بۆچوونە ڕازی نەبووم، ووتم هەر ئەمشەو حەرەکەت دەکەین و ڕێگای گوندەکان دەگرینە بەر، و نەخشەی ڕۆیشتنمان بەم شێوەیە دامەزراند کە ئەحمەد بەگ بە جل و بەرگی ئەفسەری تورکەوە بکەینە سەرکردەی خۆمان، ئەو دوو ئەفسەرە هەڵهاتووەمان کە یەکێکیان چاووش بوو دڵنیا کرد کە ئەگەر لەگەڵ ئێمەدا بێن زیانێکیان لێ ناکەوێت و ئێمە دەیانپارێزین، و پێیانمان ڕاگەیاند کە جل و بەرگە سەربازییەکەیان لەبەر بکەن. نایب یەدوللا خان کە جل و بەرگەکەی نیزامی بوو و لە پلەدارە نیزامیەکانی تورك دەچوو کردمانە ئاجودان و پارێزەری ئەحمەد بەگ، ئیسماعیل خان کە جل

و بەرگی موجاهیدینەکانی لەبەردا بوو، ئەویش وەك سەربازەکان وابوو، کردمانە سەردەستەی خۆمان. بەڵام ئێمە بە جل و بەرگی عەشایرییەوە ماینەوە. ئەحمەد بەگ کە چەند ساڵێك لە دەوری فەرماندەیی خەلیل پاشا و عەلی ئیحسان پاشادا لە لەشکری پێنجەمدا خزمەتی کردبوو، چەند بەرگە کاغەزێکی مۆرکراوی نیزامی هەڵگرتبوو، پێمان ڕاگەیاند بەخەتی خۆی بەسەر ئەو کاغەزانەوە بە زمانی تورك فەرمانێ لەلایەن پاشاوە بۆ سەرکردە و کوێخا و خەڵکی دزەیی بنووسی کە ئەحمەد بەگ کارێکی گرنگی پێ ڕاسپێردراوە و پێویستە بەگشتی سەبارەت بە داخوازییەکانی و ویستەکانی کۆمەکی و یاری بکەن، و ئیمزا و واژوویەك وەك واژووی پاشامان لە خواری فەرمانەکەوە نووسی.

بەم شێوەوە کەوتێنەرێ، گەیشتینە یەکەمین گوندی تایفەی دزەیی، ئەحمەد بەگ لەگەڵ یەدوللا خان و ئیسماعیل خان چاوش کەوتنە پێشەوە، هاتینە نێو گوندەکەوە. بە پیشاندانی فەرمانە ساختەکە کەسێکی شارەزامان لەو گوندەوە وەرگرت و بەردەوام بووین لە ڕۆیشتندا، لە گوندەکەی تردا دەلیلەکەمان مەرەخەس کرد وڕێنما و دەلیلێکی ترمان وەرگرت، و بەرەو گوندێ، کە بە تورجان بەناوبانگە، کەوتینەڕێ. کەم کەم کاریگەری هیلاکی و خەستەییمان لە پێماندا هەست دەکرد. چاووشە هەڵهاتووەکە لەگەڵماندا ڕێگاوبان و کۆڵانەکانی تورجانی بەچاکی دەزانی، چونکە چەندین ساڵ خزمەتکاری یەکێ لە دەرەبەگەکانی ئەو گوندە بووە. بەیانی زوو بە حاڵێکی خەستە و پێی زامدارەوە گەیشتینە تورجان. بەو چاووش و سەربازەی ترمان ڕاگەیاند سەبارەت بە ئێمە هیچ شتێك باس نەکەن، ئەوان خۆیشیان هەڵهاتوو بوون، لە ئێمە زیاتر ترسیان هەبوو.

ئەحمەد بەگ و چاووش ڕۆیشتنە بەردەم ماڵی یەکێ لە خاوەنەکانی گوندی تورجان، خۆی لە ماڵدا نەبوو، یەکێ لە خزمەتکارەکانی کەوتە بەرمان و لە ماڵێکی چەند هۆدەیەدا لە دەرەوەی ماڵەکەی جێی کردەوە، بارەکانمان داگرت و چەند سەعاتێ خەوتین. لە خەو هەستاین قۆماندان ئەحمەد بەگ فەرمانە ساختەکەی خستەڕوو، فەرمانی دا بە پەلە چەند نان و هێلکە و توراغ بە پارەی خۆمان بسێنن، خۆمان شەکەر و چایی و کتری و قۆری و چەند پیاڵەیەکمان

پێبوو، چاییمان ئامادە کرد، خزمەتکارەکانمان سەرگەرمی کەباب دروستکردن بوون، هەندێ لە خەڵکی گوندەکە لە دەوروبەرماندا کۆبوونەوە، پێمان ووتن چەند ماینێکمان پێویستە بە پارە دەیسێنین، یەکێ لەوانە ووتی ماینێکی فرۆشیم هەیە. رۆیشت ماینێکی لێکەوتوو مەفلۆکی هێنا، ئەگەر یابویەکمان سەندبایە لەوە چاکتر بوو. ئاماژەم بۆ سالار زەفەر کرد هەر قیمەتێکی ویست بە پەلە بیدەرێ، قیمەتەکەیم پرسیارکرد ووتی بە نۆ لیرە سەندمە و کەمتر نایدەم، ئێمەش بە پەلە نۆ لیرەی زێرمان داپێی، ئەوانی تر کە چاویان بە لیرەی زێڕ کەوت هەر یەکێکیان لە لایەکەوە دەیگووت من ماینێکی چاکترم هەیە. لە ماوەی سەعاتێکدا نزیکەی بیست سەر ماینیان هێنا نواندیان، چونکە لەنێوان فرۆشەرەکاندا کێبەرکێ هەبوو نەیانتوانی لە قیمەت زیادکردندا زیادەڕەویی بکەن. حەوت سەر ماینمان بە زین و بەرگی خراپەوە سەند.

خواردەمەنی نیوەڕۆمان خوارد و بارەکانمان بارکرد وسواربووین، بە ڕێنمایی شارەزایەك ڕێگای گوندی باد ئاوامان کە موڵکی جەمیل ئەفەندی و مەلا ئەفەندی بوو، کە ئاشنای هەردووکیان بووین، گرتە بەر. جەمیل ئەفەندی زاوای شێخ حوسامەدین ڕەهبەری گەورەی تەریقەتی نەقشبەندی بوو، خودی شێخ سەبارەت بە من لوتف و نەوازشت و دۆستیی دێرینی هەبوو، چەند نامەیەکی بەهۆی جەمیل ئەفەندییەوە بۆم ناردبوو، و نامەیەکی ئاگا لێبوونم بەهۆی منەوە بۆی نووسبوو. لەنێو ڕێگەدا بە هەرکەس دەگەیشتین سەبارەت بە لەشکری عوسمانیەکان لە هەولێردا پرسیارمان دەکرد، هەموویان دەیانگووت دوێنێ خۆرئاوا هەولێرییان چۆڵکرد، وادیارە ئێمرۆ ئینگلیسەکان هاتوونەتە نێو شارەوە.

نزیکەی خۆرئاوا کە گەیشتینە نیو فەرسەخی هەولێر بینیمان نزیکی سەد سوار لە ڕێگای سەرەکیەوە، کەمێ دوورتر لە ڕێگاکەی ئێمەوە، بە خۆشی و شادییەوە ڕمبازی دەکەن، بە هاوڕێکانمان ووت کە لە پاڵ چاڵ و جۆگە و کارێزەکاندا خۆیان بشارنەوە. من و ئەحمەد بەگ چووینە سەر بەرزاییەك و دووربینمان هەڵخست، بینیمان کە سەرجەم سوارەکان جەندرمەی عوسمانین، لەوەی کە هێشتا ئینگلیسەکان نەهاتبوون شادومان بووین. هەر لەوێدا ماینەوە تا سوارەکان تێپەڕین، دوایی ئێمەش کەوتینە ڕێ.

نزیکەی حەوت سەعات لە شەو تێپەڕی گەیشتینە گووندی بادئاوا، لە خەڵکی گوندەکە شوێنی ماڵی مەلا ئەفەندی و جەمیل ئەفەندیمان پرسیارکرد ووتیان هەردووکیان ڕۆیشتوون بۆ شار. ڕۆیشتینە ماڵی سەرکارەکەی جەمیل ئەفەندی، دەرگاکەیان کردەوە و چاویان بە جل و بەرگی سەربازی کەوت ترسان، دڵنیامان کردنەوە کە سەرباز نین، کە پیشەی دەستدرێژی و ستەممان هەبێت، دۆستین و خزمی جەمیل ئەفەندین. هەندێ پارەمان دا بە خاوەن ماڵەکە کە بۆماین و وڵاخەکانمان هەندێ کا و جۆ و بۆ خۆمان هەندێ نان و هێلکە و شتی تر بهێنێت. هەر کە پارەکەی بینی دڵنیا بووەوە و ئیشەکانی ڕووبەڕووی هاوسەرەکەی کردەوە و خۆی لە لاماندا دانیشت. کاتێ کە سەرگەرمی گفتوگۆکردن بووین، لە دیواری هاوسێکەیەوە، کەسێك سەری کێشا و خاوەن ماڵەکەی بانگ کرد، ئەمیش ڕۆیشت، دوای کەمێك گەڕایەوە. پرسیمان کێ بوو؟ و چی دەویست؟ ووتی کوڕی محەمەد ئەفەندی برای جەمیل ئەفەندی بوو، سەبارەت بە ئێوە پرسیاری دەکرد و دەکۆڵایەوە. پرسیم محەمەد ئەفەندی خۆی لە کوێیە؟ ووتی لە هاوسێیەتی ئێمەدایە. ئەومان نارد کە تکا بکات بۆ بینینمان تەشریف بێنێت. زۆری پێنەچوو پیاوێکی بە ویقار لە تەمەنی شەستساڵیدا کە کەوایەکی قووچانی لەبەردابوو، هاتە ژوورەوە، سڵاوێکی بە ڕێزەوە کرد، وەڵامێکمان بە ڕێزەوە دایەوە. هەر کەبینی ئێمە بەسەر زەوییەکی بێ فەرش دانیشتووین، بە خاوەنی ماڵەکە جنێوێکی دا و ڕۆیشت و گلیمێکی ڕاخستە ژێرماندا. لەمنی پرسی تۆکێیت..؟ و لە کوێوە هاتوویت..؟ وەڵامم دایەوە، مەحمود خانی دزڵی هەورامیم، لە موسڵەوە هاتووم، و پێشینەی دۆستایەتیشم لەگەڵ جەمیل ئەفەندیدا هەیە. سەبارەت بە ئەحمەد بەگ و یەدو للا خان و ئیسماعیل خان پرسیاری کرد، ووتم هەرسێکەیان خاوەن پلەی عوسمانین و بە فەرمانی عەلی ئیحسان پاشا و شێخ حوسامەدین هاتبوونە ماڵەکەم و بەیەکەوە ڕۆیشتین بۆ موسڵ و ئێستاکە دەگەڕێینەوە.

بە پەلە خزمەتکارەکەی نارد، لە ماڵەکەی خۆی سەماوەریان هێنا و چاییان دروست کرد، دوایی ووتی لەبیری ئامادەکردنی خواردنی ئێوارەدا مەبن، ئەوەی خوا بەشی کردبێت خواردن لە ماڵی ئێمەوە دەهێنین. ووتی من برای جەمیل ئەفەندیم ماڵی من ماڵی تۆیە، دوای چای خواردن تەشریف بێنە ماڵەکەم، لەوێ

پتر ڕەحەتتر و ئاسوودەتر دەبیت. لە حەقیقەتدا خزمەتی سادە و بێ ئالایش و ڕیا و مهرەبانیەکەی هیلاکی و خەستەیی لە بەدەنماندا نەهێلا.. تکام لێ کرد ئەگەر لە توانادا هەیە، لەڕێگەی پیاوێکی متمانە پێکراوەوە نامەیەك بۆ جەمیل ئەفەندی بنێرم، و پێویستە ئەو نامەیە بگاتە دەستی خۆی. ووتی چونکە شار حکومەتی نیزامی تێدا بەرقەرارە بەشەو ڕۆیشتنە نێو شار مەحاڵە، نامەکە بنووسە سبەی زوو کوڕەکەم دەنێرم بۆئەوەی جەمیل ئەفەندی بگەڕێتەوە. دوایی سەبارەت بە بارودۆخی موسڵ پرسیاری کرد. ووتم عوسمانیەکان لە سەرجەم جەبهەکانی شەڕدا شکستیان هێناوە، شام وحەلەبیان لەدەست چووە، ئەبێت کەرکوکیشیان چۆلکردبێ. ووتی بەلێ، ئینگلیسەکان دوێنێ ئالتون کۆپرییان داگیرکرد. پرسیم تا ئێمە لە موسڵ بووین هێشتا شەڕ نەوەستابووەوە و هودنە جاڕ نەدرابوو. ووتی دوێنێ شەو بە فەرمی بلاوکرایەوە فەرماندەی نیزامی هەولێر بە پێی فەرمانێ کە پێی درابوو، سەرگەرمی چۆلکردنی شار بوو، نزیکەی نیوە شەو لە پاشاوە فەرمانێکی تەلوگرافی گەیشت، کە شەڕ وەستاوەتەوە و هودنە بەرقەرارە و دەست لە چۆلکردنی شار هەلگرن، لە شوکرانەی ئەم فەرمانەوە نزیکەی دوو سەعات خەڵکی شار و دوو سەد سوارێك کە لە لای فەرماندە مابوونەوە لە خۆشیدا تەقەیان دەکرد و ئۆردووەکەیان گەڕاندەوە. لەنێوان دانوستانەکەدا پرسی عەلی ئەکبەر خان سەردار موقتەدر کە لە موسڵ بوو، چی دەکرد، و عوسمانیەکان چیان بەسەردا هێنا؟ وەلامم دایەوە ئێمە بە تایبەت بۆ دیداری ڕۆیشتین، لە ڕەوشت لاری پاشا و توندوتیژی عوسمانیەکان یەکجار مەلول و دلگران بوو، دەستی کردە جنێوان بە پاشا و سیاسەتی چەوتی تورکەکان. هەر کە لە بیروڕای دلنیابووم بەهێواشی پێمگووت من سەردار موقتەدرم و ئەمانە سالار زەفەری برام و سالار موقتەدری برازامە. دەستی کردە عوزر هێنانەوە، ووتی لە سەرەتاوە کە بینیتم بەدلما هات کە تۆ دەبێ سەردار موقتەدر بیت. ئێمەی بەپەلە بردە ماڵەکەی، خواردنی ئێوارەیان هێنا خواردمان و لێفە و دۆشەکیان هێنا، دوای دوو شەو هیلاکی و خەستەیی حەساینەوە.

سبەی زوو لە خەو هەلسام خەریکی بەرچایی خواردن بووین، کە جەمیل ئەفەندی گەڕایەوە و بە میهرەبانیەوە لە ئامیزمی گرت. بە درێژی سەبارەت بە

ڕەفتاری عوسمانیەکان و هەڵهاتنم لە سەرەتاوە بۆی گێڕایەوە و تکام کرد هەرچی زوو تـره وەسـیلەی بـەردەوامی سـەفەرمان بـۆ بڕەخـسێنێ. پرسـی لـە چـی ڕێگایەکـەوە دەتـەوێت بڕۆیـت..؟ ووتم لـە ڕێگـای عەشـیرەتەکانی کوێـسنجەق و پشدەرەوە، یان لەڕێگای شـوان و شـێخ بزێنـی [1] و ئەحمەدوەنـدی چـەلەبییەوە [2] . ووتی لە هەر ڕێگایەکەوە بڕۆیت پێویستە شێخ مـەعروف، هاوکاریتـان بکـات، مـن یـەکێك لـە خزمـەکانی خـۆم تـا مـاڵی ئـەو لەگەڵتانـدا دەنێـرم، نامەیەکیـشی بـۆ دەنووسم کە براکەی یان کوڕەکەی تا ناوچەی پشدەر لـە گەڵتانـدا ڕەوانـە بکـات. لەم بەینەدا هەواڵیان هێنا کە دوێنێ (سەدرەدین) برای شێخ مەعروف و کوڕەکەی بۆ شتومەك سـەندن هاتوونەتـە هـەولێر و ئـەمڕۆ دەگەڕێنـەوە. جـەمیل ئەفەنـدی بەپەلە کەسێکی نارد بۆ شار کە بۆ بادئاوا بیانهێنێت.

دوای خواردنی خواردەمەنی نیوەڕۆ و (نەهار) جەمیل ئەفەنـدی نامەیـەکی لـە (شێخ حوسامەدین)ەوە خستەڕوو کە بۆی نووسیبوو، بە ئامادەبوونی خـۆت پێـتم ڕاسـپاردبوو عـەلی ئەکبـەرخان سـەردار موقتـەدر دۆسـتێکی نزیکـی منـە، هـەر هاوکارییـەك کـە پێویـست بێـت سـەبارەت بـە ئـەو دریغـی نەکـەی. ئینجـا ووتـی سـوێندت دەدەم بـە گیـانی شـێخ حوسـامەدین هەرچیت پێویـستە بیفەرمـە، مـن دەتوانم بۆ خەرج و مەسرەفی تۆ تا هەزار تومان بڕەخـسێنم. ووتم بـەگیانی شـێخ حوسامەدین پێویستیەکم بە پول و پارە نیە، بەڵام ئەگەر لە وزەدا هەیە، ماینێکی چاك بە زین و بەرگەوە بسێنین سوپاسگوزار دەبین.

بەپەلە نـاردی ماینێـك بـەزین و بەرگـەوە بـە قیمـەتی حـەفتا تومـان سـەند و هاوردیان ، زۆری پێنەچـوو بـرا و کوڕەکـەی شـێخ مـەعروفیش گەیـشتن. جـەمیل ئەفەندی بە دوو شێخەکەی گووت ئەم زاتە مەحمودخانی هەورامییـە لەگـەڵ شـێخ حوسامەدیندا دۆست و مەنسوبە، زەحمەتی ئێمە بۆتان ئەوەیە کە ئەم ئاغایانە تا ماڵی شێخ مەعروف بگەیـەنن، خۆشـم نامەیـەك دەنێرمـە خزمـەتیان، تکـا دەکـەم یەکێ لـە ئێـوە تـا نێـوان هـۆزی پـشدەر بیانگەیـەنن. خـۆمیش بـە ئـەوانم گـووت ئاغاکان ئێوەیش شێخ و سەیدن، من نـاوی خـۆم لـە ئێـوە ناشـارمەوە، مـن عـەلی

---

[1] ئەم ناوە لەجیاتی (هەمەوەند) لە ئێراندا بەکارهاتووە.
[2] شێخ برینی نووسراوە، ڕاستەکەی شێخ بزینی یە.

ئەکبەرخانی سەنجاویم و ئەمانەیش سالار زەفەر و سالار موقتەدری برا و برازامن. هەردووکیان وەلامیان دایەوە پیرۆزە خوای گەورە موەفەقمان بە خزمەتی نموونەی ئێوەمانان بکات. شێخ (سەدرەدین) ووتی ماوەیەك شێخ مەعروف لە قەسری شیریندا میوانی خوالێخۆشبوو باوکت بووە، هەمیشە ئارەزوومەند بووینە لە پاداشتی ئەو زەحمەتەدا خزمەتێکتان پێبکەین، سوپاس بۆ خوا کە ئارەزووەکەمانی بەراووردکرد و لە خزمەتتاندا دەبین.

لەم بەینەدا هەواڵیان هێنا کە مەلا ئەفەندیش بۆ کۆشکەکەی گەڕاوەتەوە، لەگەڵ جەمیل ئەفەندیدا سواربووین، ڕۆیشتین بۆ بینینی. سەیری باخ و باخچەکەیمان کرد. دوای چایی خواردن، عەسر لە هەمووان خواحافیزیمان کرد بەرەو ماڵی شێخ مەعروف کەوتینەڕێ کە سی فەرسەخ دوور بوو نزیکی شەو گەیشتینە ماڵی شێخ مەعروف، کوڕەکەی پێش ئێمە ڕۆیشتبوو ڕووداوەکەی بۆ باوکی گێڕابووەوە. کاتێك گەیشتینە ئەوی ٚ بە ئەندازەیەك ڕێز و میهرەبانیان نواند کە بیرەوەرییە شیرینیەکەی هەمیشە لە یادما ماوەتەوە، برا و کوڕانی شێخ تا پێنج سەعات لە شەو تێپەڕیبوو لە خزمەتماندا سەرگەرم بوون.

جگە لە ئێمەیش جەمعێکی زۆری تریش میوانیان هەبوو، بەپێی بارودۆخی خزمەتەکەیان ڕوون بوو کە پیاوێکی میوان نەوازە. لە یەکەم ڕۆژی هیجرەتمانەوە تا ئەو شەوە شەش مانگ تێپەڕیبوو، جگە لەو چەند ڕۆژەی کە لە ماڵی عادیلە خانمی هاوسەری عوسمان پاشای جافدا میوان بووم، پلاوی برنجم بەچاو نەبینیبوو.

سبەی لە خۆرهەڵاتندا بەرچاییان هێنا. مۆڵەتی ڕۆیشتنمان خوازی شێخ ووتی خەیر نابێت، پێویستە بەکەمەوە دووشەوی تر لێرە بمێننەوە. لە خزمەتە چاکەکەیان سوپاسگوزاریمانکرد. ووتی میوانداری و خزمەتی هاوڕەگەزان ئەرك و وەزیفەی هەر مرۆڤێکە، بەڵام من قەرزداری تایبەتی ئێوەم، چەند ساڵێك لەمەو پێش سێ شەو میوانی باوکت (سەمسام ئەلمەمالیك) بووم. هەرچۆنێ بێ عوزرەکەمانی قبوڵکرد، مۆڵەتی ڕۆیشتنی پێداین و شێخ (سەدرەدینی) برای ڕاسپارد تا دەگەینە نێو هۆزی پشدەر لەگەڵماندا بێت. لە حەقیقەتدا تا زیندووم میهرەبانیو دڵسوزیو هاوڕێیەتیو خزمەتەکانی شێخ مەعروف و خزمەکانی لەیاد

ناکەم، و یەکێ لە ئارەزووەکانم هەمیشە ئەوەبووە و هەیە کە خوا یاریم بدات ڕۆژگارێ بتوانم خزمەتێکی شایان بە شێخ و کوڕەکانی و خزمەکانی ئەنجام بدەم.

نزیکەی نیوەڕۆ گەیشتینە گوندێکی شێخ مەعروف، کە سی فەرسەخ لە ماڵەکەیانەوە دوور بوو، خواردنێکی سوکی نیوەڕۆمان خوارد، کەوتینەڕێ و نزیکەی ئێوارە گەیشتینە یەکێ لە گوندەکانی (کۆی سنجق)، لەماڵی یەکێ لە خاوەن موڵکەکان دابەزین، کا و جۆی وڵاخەکانمان سەند، بەڵام شیوی شەومان خاوەن ماڵەکە گرتیە ئەستۆ. دوای ڕۆژێک نێوەڕۆ گەیشتینە گوندێك کە دەیانگووت سەرجەم خەڵکەکەی سەیدن وکشتزار و لەوەڕگاکانیان بەشێوەیەکی بنەماڵەیی لەنێوان خۆیاندادا دابەشکردووە. سەیرمان کرد وەسیلەی شایی و دەهۆڵ و زوڕنا بەرپا کراوە و جەمعێ ژن و پیاو دەستمان گرتووە و بەشێوەی کوردی هەڵدەپەڕن، خەڵکی گوندەکەیش بۆ تەماشاو خۆشگوزەرانی لە ماڵەکانیان هاتوونەتە دەرەوە و فەرش و گلیمیان لەملاولا داخستووە و دانیشتوون، هەر کە ئێمەیان بینی دوو کەس بەپەلە بەرەو گوندەکە ڕایانکرد و لەماڵێك دووپارچە فەرشیان هێنا و لە گۆشەیەکی خاڵی جواندا دایانخست، و لەو ماڵانەوە خواردنی نێوەڕۆیان بۆ هێناین. لە شێخم پرسی وادیارە ئەم ماڵە ماڵی گەورەی گوندەکەیە. ووتی خەیر ئەمانە چەند بنەماڵەیەکن لە هەر بنەماڵەیەك کەسێك دەستنیشان دەکەن و میوانداری لەنێوان خۆیاندا دەکەنە نەوبەت و هەر کەسێك لە نەوبەتی خۆیدا بەرپرسی خزمەت و میوانداری ئەو میوانانەی کە دێنە نێو گوندەکەیانەوە وئەو خزمەتە دەگرنە ئەستۆ. لە ڕووخۆشی و ڕەوشت چاکی و میوانداری ئەم سەیدانە زۆر چێژم وەرگرت، بەڵام بەداخەوە خۆشی و ئارامی و ژیانی ئەمانە وەکو دەیانگووت هۆزی پیرانی[١] هاوسێیان بەسەرکردایەتی پیاوێکی دەست درێژکەری وەك سوار ئاغا بەردەوام تێك دەدرێت و دەشێوێت.

کاتێ نزیکی ئەم گوندە بووینەوە لە دەوروبەریدا دوو سوارمان بینی کە تانجیان رس کردبوو، سەرگەرمی ڕاوکردن بوون، ئەوان کە ئێمەیان بینی دەستمان لە ڕاو هەڵگرت و بەرەو ئێمە هاتن، نەگەیشتنە من و شێخ نەسرەدین چونکە کەمێك لەپێش ئەوانەوە بووین، سالار زەفەر و سوارەکانی تریان بینی بوو،

---

[١] ئەم هۆزەم نەبیستووە.

له سالار پرسیار دەکەن، خەڵکی کوێن؟ وەڵام دەدەنەوە ئێرانین و ئەم چەند کەسە خاوەن پلەیشە لەلایەن عەلی ئیحسان پاشاوە بەرپرسن، سالار لێیان دەپرسێ ئێوە لە چی هۆزێکن؟ دەڵێن ئێمە لە عێلی بلباسین و لە خزمانی سوارە ئاغاین، سالار پێیان دەڵێت ئێمە ئەمشەو میوانی سوارە ئاغاین. دەڵێن عەیبی نیە. سالار زەفەر گەیشتە ئێمە و ووتی ئەم دوو سوارە لە خزمەتکارەکان و خزمانی سوارە ئاغابوون. پرسیم لە خووڕەوشتی عێلایەتیان چی تێگەیشتیت؟ ووتی هەروەکو هیچیان نەگووت، بەڵام لە حەقیقەتدا سیما و ڕوویان دۆستایەتی تێدا بەدی نەدەکرا.

خواردنی نیوەڕۆمان خوارد، لە سەیدە میوان نەوازەکان خواحافیزیمان کرد و سواربووین، نیو سەعاتی بۆ خۆرئاوا مابوو گەیشتینە یەکەمین گوند لە گوندەکانی سوارە ئاغا. لەیەکێکمان پرسی لێرەوە تا ماڵی سوارە ئاغاچەند دوورە؟ ووتی سەعاتێ کەمتر، بەڵام ئەگەر کارتان بە سوارە ئاغا هەیە، خۆی لێرەیە و شەویش لێرە دەمێنێتەوە. نزیکەی دە سواری تریش کە کەسێ سەرکردایەتی دەکردن، پێشتر لە ئێمە گەیشتبوون، ئێمەیش دەستمان لە ڕۆیشتن بۆ ماڵی سوارە ئاغا هەڵگرت.

بەدوای سوارەکاندا هاتینە گوندەکە، کوێخای گوندەکەوە لە ڕێزدارەکان و بەگزادەکانی ئەو هۆزە بوو و دیوەخانەیەکی لە دەرەوەی ماڵەکەی بوو کە گەیشتینە بەر دەرگای ماڵەکە هەر وەکو سێ کەس وەستابوون کەسێکیان نەهاتنە پێشوازیمانەوە، پیادەبووین و سەلاممان کرد، کەسێك وەڵامی نەدایەوە شێخمان خستە پێش خۆمانەوە و ئێمەیش بە دوایدا هاتینە نێو دیوەخانەکەوە، شێخ سەڵاوی کرد و وەڵامیان دایەوە بەڵام بە سەڵاوەکەی ئێمە کەسێ وەڵامی نەدایەوە ئێمەش ملکەچانە وەکو مسکێنەکانی ڕەعیەت لە خوارەوەی مەجلیسەکەدا دانیشتین. کەسێك بە فیزە وەستابوو خۆی لە خزمەتکارەکانی تر زیاتر دەنواند، سالار ووتی ئەمە هەر ئەو سوارەیە لە نێو ڕێگادا بینیمان، پێمگووت وادیارە شادمانی و خۆشحاڵییەکەی هۆی مژدەیەکە کە بە سەرۆکەکەی داوە و لەو بڕوادان ئەم سنووقانەی ئێمە پڕیەتی لە لیرەی عوسمانی، سالار زەفەر جانتایەکی چەرمی هەبوو کە تاقمە تەراشەکەیی تێدا بوو، و هەمیشە بە دەست

ئەکبەری خزمەتکارەکەیەوە بوو، چەندجارێك پێمگووت سەرئەنجام ئەم جانتای تۆیە بە کوشتمان ئەدات لەم کاتەدا ئەکبەر هاتەژوورەوە وبەرێزەوە جانتاکەی خستە بەردەم سالار، ئاماژەم بۆ کرد جانتاکە بکاتەوە تا بزانن لیرەی تێدا نییە. دوایی بە سالارم ووت ڕۆحم لەم سوارە ئاغایە دەترسێت، ئەگەر لە دەستی ئەم (شمرە) گیان بە سەلامەت دەربکەین تەمەنێکی درێژ دەبەینە سەر.

هۆش و حەواسم لای سوارە ئاغابوو، لەژێر چاوەوە سەیرم کرد کە ڕووگرژ و وشك دانیشتبوو، گوێنەدان بە ئێمە شێخ نەسرەدینی بێزار کرد، بەهێواشی سەرگەرمی دانوستان بوو لەگەڵیدا، ئەویش بەبێ ئیعتینابییەوە وەڵامی دەداوە ئاشکرابوو سەرزەنشتەکانی شێخ کاریگەری تێ نەدەکرد، کەسێك کە پێش ئێمە بە سوارەکانیەوە گەیشتبوو مام محەمەد ئاغا سەرکردەی یەکێ تر لە هۆزەکانی ئەو دەڤەرەبوو کە خوشکەکەی هاوسەری سوارە ئاغا بوو و خوشکی سوارە ئاغاش هاوسەری ئەو بوو، ئەم دوو هۆزە کە هاوسێی پشدەرییەکان بوون هەمیشە لێیان دەترسان و بۆ پاراستنی خۆیان لە بەرامبەریاندا، بووبوونە خزم و هاوپەیمانی یەکتری.

کەم کەم دانوستانی شێخ نەسرەدین لەگەڵ سوارە ئاغادا درێژەی کێشا، وادیارە شێخ لێی بێ ئومێد بووبوو، نزیکی مام محەمەد ئاغا بووەوە، دەستی کردە گفتوگۆ لەگەڵیدا دوای ئەمە مام محەمەد ئاغا ڕووی کردە من و چەند پرسیارێکی کرد وەڵامێکی کورتم دایەوە، دەمەویست بزانم چۆن پیاوێکە و چۆن تێدەفکرێت، کە زانیم دوژمنی عوسمانیەکانە زانیم چۆن لەگەڵیدا دانوستان بکەم، پرسی بۆچی لە موسڵ هەڵهاتیت، وتم لە حەقیقەتدا عوسمانیەکان لە فیکری ئیسلامدا نین، ئەوان هەر لە فیکری سەروەری خۆیاندان و خۆیان لە هەمووان بەرزتر و گەورەتر دەزانن و کوردەکان زیاتر لە هەمووان بە سوکی سەیر دەکەن، لەگەڵ ئەو هەموو خزمەتەدا کە لەڕێی ئیسلامدا بە ئەوانمان کرد، بەڵام ناسوپاسی و گوێنەدان و سوکییان پێ ڕەوا بینین، بەڵکو لەم دواییەدا دەیانویست دەستگیر و نابودمان بکەن. مام محەمەد ئاغا دەستی کردە جنێودان بە عوسمانیەکان، بەڵام سوارە ئاغا تورە و بێ بەرتەك دانیشتبوو، بێ ئەوەی بیروباوەڕی لەم بارەوە بخاتەڕوو سەیری ئێمەی دەکرد لەم بەینەدا یەکێ لە خزمەتکارەکان نزیکی

سواره ئاغا بووەوە و چپەیەکی بۆ کرد، سوارە ئاغا ڕۆیشتە دەرەوە و دڵنیـابووم ئێستا هەر نیەتێکی سەبارەت بـە ئێمـە لەسـەردابێ ئـەنجامی دەدات. دوای چـەند خولـەکێك بینـیم مـەلول و نیگـەران گەڕایـەوە هۆدەکـە، دوای ئـەو محەمـەد ئاغـا ڕۆیشتە دەرەوە ئـەویش مـەلول و غـەمزەدە و پەرێشان گەڕایـەوە، مـەعلوم بـوو کاتێ مام محەمەد ئاغا هاتبووە ئێرە کوڕەکەی بـە سـەختی نـەخۆش بـوو و دوای ڕۆیشتنی ئەو وەفاتی کردبوو، مام محەمەد ئاغا ئۆقرەی لێ هەڵگیرا و سـوارە ئاغـا کەوتە دڵدانەوەی، ئێمەیش هەندێ سەبارەت بە باروۆدخی خۆمان دڵنیا بووینەوە، پرسە و سەرەخۆشیمان لـە مـام محەمـەد ئاغـا کـرد، دوای ئـەم ڕووداوە کەوتینـە بیری وڵاخەکانمانەوە، مەعلوم بوو کا و جۆیان نەداوە پێیان. کوێخا عەلیم لەگـەڵ خزمەتکارەکـەی شـێخ نەسـرەدیندا نـار لـە دەرەوە هەنـدێ ئالیـك بـسێنن دوایـی خواردەمەنی شـامیان هێنـا خواردمـان، چـەند لێفەیـەکی دڕاو و چـڵکنیان پێـدایـن خـەوتین، سـبەی کـە لـە خـەو هەڵـساین، جـارێکی تـر وەك دوژمنێکـی خـوێنی سەیرمانی دەکـرد، بـەگوێی خـۆم بیـستم بـە یـەکێ لـە خزمـەتکارەکانی دەگـووت نەخەیر ئەمانە موسوڵمان نین عەجەمن. لەشـێخ نەسـرەدینم پرسـی وادیـارە ئـەم حەزرەتانە ئێرانیەکان بە کافر دەزانن، ووتی بەڵێ ئەمانە تەنها خەڵکی کوردستان و مـوکری کـە سـنی مەزهـەبن بـە موسـوڵمان دەزانـن و ئێرانیـەکانی تـر بـە کـافر دەژمێرن.

کاتی کەوتنە ڕێمان وڵاخە سوارییەکانی مام محەمەد ئاغا و سوارە ئاغایـشیان ئامــادە کردبــوو ئەوانــە کــە ســواربوون ئێمــەیش کەوتینــە ڕێ، و لەســـەرخۆ دەجوڵاینەوە تا لەوان دوورکەوتینەوە، سوار ئاغا بۆ بەشداری لە پرسە دا بۆ ماڵی محەمەد ئاغا دەڕۆیشت، ئێمەیش لە ڕێگەی ئاساییەوە بـەرەو پـشدەر ڕۆیـشتین، نزیکی ماڵی سوار ئاغا گەیـشتینە ڕووبـارێ پیـادە بـووین، دەموچـاومان شـۆری، برســێتی ســەری کردبــووە خۆمــان و وڵاخـــەکانمان، خزمەتکارەکــەی شــێخ نەسرەدینمان نارد لە گوندەکەی سوار ئاغـا مـەنێ جـۆ و هەنـدێ نـانی سـەند، لـە کەناری ڕووبارەکەدا چاییمان دروست کرد و بەرچاییمان خوارد، کـاتێ سـواربووین زانیمان کە یەکێ لە وڵاخەکانمانیان دزیوە، بۆ ئەوەی ئیـسماعیل خـانی موجاهیـد

بێ وڵاخ نەمێنێتەوە، باری وڵاخێکمان بەسەر وڵاخەکانی تـردا دابەشـکرد و بـەرەو ماڵی حاجی ڕەسول ئاغای پشدەری کەوتینەڕێ.

نزیکەی عەسر گەیشتینە گوندێك لەسەرەتای تەنگەی پشدەردا ئاوی ڕووبـاری ئاڵتون کۆپری هەر لەو تەنگـەوە تێدەپـەڕی چـونکە دوو لـە هێسترەکانمان لـەپێ کەوتبوون ناچار هـەر لـەو گونـدە کـە خاوەنەکـەی ئـەمیش هـەر ڕەسـول ئاغایـان پێدەگووت، ئەم ڕەسول ئاغایە حاجی ڕەسول ئاغای پشدەری نەبوو، بـەڵکو هـەر هاوناوی ئەو بوو، لەوێ پیادەبووین، خاوەنی گوندەکە لە ماڵدا نەبوو. هەنـدێ لـە خزمانی هاتنە پێـشەوە و پێـشوازییان لێ کـردین، ئاشـکرابوو کـە خـەڵکی ماڵەکـە تەعزیە بارن، ووتیان هـەر ئـەمڕۆ کوڕەکـەی ڕەسـول ئاغـا وەفـاتی کـردووە و بـۆ ناشتنی ڕۆیشتووە، تـا ڕەسـول ئاغـا نەگـەڕابووەوە لـە ئێمـە بەچـاکی خزمـەتیان دەکرد، پرسیاری ناسنامە و مەقسەدمانیان کرد، وەڵاممان دایەوە خزم و کـەس و کاری بەگزادەکانی پشدەرین و بەرەو ماڵی حاجی ڕەسول ئاغـا دەڕۆیـن، نزیکـەی خۆرئاوا خاوەن ماڵ گەڕایەوە، بێ ئەوەی گوێ بە ئێمە بدات کە میوانی بووین، لە دیوەخانەکە دەرچوو بەرەو حەرەمـسەرای ماڵەکـەی ڕۆیـشت، ئـەم کردەوەیـەمان گەڕاندەوە بۆ دڵگرانی و ناڕەحەتی و لەدەستدانی کوڕەکەی. نزیکـەی شـەو هاتـە دەرەوە، هەندێ پیاسەی کرد، دوایی هاتە لای ئێمـە، بـێ هـەواڵ پرسـی و سـەلام پرسی خەڵکی کوێن..؟ ووتمان ئێرانین. ووتی موسوڵمانن یان عەجـەم؟ لـەم قـسە دڕندانــە و نەخوێندەوارانــەی یــەکجار دڵگــران بــووین بــەڵام خــۆم گــرت، شــێخ سەدرەدین وەڵامی دایەوە سوپاس بۆ یەزدان موسوڵمانن، هیجرەتیـان بـۆ وڵاتـی عوسمانی کردبوو، ئێستاکە بەرەو شوێنەکانی خۆیان دەگەڕێنەوە، چونکە لەگـەڵ بەگزادەکانی پشدەردا خزمایەتییان هەیە بەرەو ماڵی حاجی ڕەسول ئاغا دەڕۆن.

دوای چەند خولەکێك هەڵسا، جارێکی تـر دەسـتی کـردە پیاسـەکردن. (شـێخ سەدرەدینی) بانگ کرد، زانیمان قازانی تەماحی ئەویش هاتوەتە جۆش، شێخ کـە بۆلای ڕۆیشت سالار زەفـەر وکوێخـا عـەلی لـەپاڵ دیوارەکـەوە خۆیـان لێیـان نزیـك کردەوە گوێیان لە دانوستانەکەیان بوو، بیستیان کە ئەو بە شێخ دەڵێت، ئەمانـە لە مەزهەب بەدەرن، عەجەمن و سەندوقەکانیان پڕ لە لیرەیە، ئەگەر تۆ ناڕەحـەت نەبیت نایەڵم لیرە گیان بە سەلامەت دەربکەن، شێخ پێی دەڵێت ئـەم حەزرەتانـە

موسوڵمانن و ڕاسپێردراوی جەنابی شێخ حوسامەدینن ولەگەڵ شێخ مەعروفدا پێشینەی دۆستایەتیان هەیە و شێخ منی لەگەڵیاندا ناردووە، تا گیان لە لاشەمدایە نایەڵم زیانێکیان لێ بکەوێت، جگە لەمە ئەمانە خزم و کەس وکاری پشدرەییەکانن، ئەگەر دەستمان بۆ درێژ بکەی حاجی ڕەسول ئاغا و بەگزادەکانی تری پشدەری لەنێوتان دەبەن و نابودتان دەکەن. هەر چۆنێ بێ قازانی تەماحی ئەو لەو شەوەدا لە جۆش کەوت.

سبەی زۆر زوو کەوتینەڕێ، هەر کە گەیشتینە دەڤەری پشدەرییەکان هەستمان بە ئاسودەیی و ئارامی کرد. کاتێ لە تەنگەکە تێپەڕین، نزیکەی نیو فەرسەخێ ڕۆیشتینە پێشەوە سەیرمان کرد، لە کوێرە ڕێگایەکی هەر ئەو شاخەوە چوارده چەکداری پیادە بەرەو سەری ڕێگاکە دێن. زانیمان کە ئەم چەکدارانە ڕەسوڵ ئاغا ناردوونی کە سەری ڕێگامان لێ بگرن و ئەگەر بتوانن رووتمان بکەنەوە، وادیارە لەبەر دژواری و سەختی شاخەکە نەیانتوانی بە شەو لە شاخەکە بێنە خوارەوە، و لەو بڕوایەدا نەبووبوون ئێمە بەم زووە بکەوێنە ڕێ و ئەو مەسافەتە ببڕین، ئێمەیان کە بینی بەپەلە سەرەولێژ بوونەوە تا بگەنە سەر جادەکە، ئێمەیش من و سالار زەفەر و سالار موقتەدر و شێخ سەدرەدین کوێخا عەلی و ئیسماعیل خانی موجاهید، ئەم شەش سوارە خۆمان گەیاندە بەرزایی شاخەکە و سەنگەرمان لێ گرتن، بانگمان کرد ڕێگاکە چۆڵ بکەن، هەر کە بینییان ئێمە سەنگەرمان گرتووە و ئامادەی شەڕین، بەپەلە ڕێگاکەیان بەردا و هاتنە لای جادەکەوە هاوڕێکان و بارەکانمان گەیشتن و لەوان تێپەڕین لە سەنگەرەکەدا بە ڕووی سەریانەوە مانەوە و نەجوڵاین تا بارەکان چارەکە فەرسەخێ دوورکەوتنەوە، ئینجا لە شاخەکە هاتینە خوارەوە و بەردەوام بووین لە ڕێگاکەماندا، گەیشتینە بارەکان، چەکدارەکان بە شەرمەسارییەوە لەو ڕێیەوە کە هاتبوون گەڕانەوە.

پێش نیوەڕۆ گەیشتینە ماڵی حاجی ڕەسوڵ ئاغای پشدەری خۆی لە ماڵدا نەبوو، چونکە دوو ڕۆژ لەمەوپێش عەلی ئاغا سەرۆکی هۆزی گورگ لە هۆزەکانی کوردی ئێران پەنای بردبووە ماڵەکەی حاجی ڕەسول ئاغا، لەگەڵ خۆیدا بردبووی بۆ ماڵی (ئەبا بەکر ئاغای سەلیم ئاغا) بۆئەوەی بەینیان چاك بکاتەوە و ئاشتی

لەنێوانیاندا بەرقەرار بکات. حەوت هەشت کەس لە دانیشتووانی ماڵەکە هاتنە پێشەوە و بە ڕووخۆشییەکی فراوانەوە بردمانیانە دیوەخانەکە، کوڕێکی حاجی ڕەسول ئاغا کە تەمەنی دە ساڵێك دەبوو، هاتە لامان. دوای خواردنی خواردەمەنی نیوەڕۆ تکامان کرد کە شارەزایەك لەگەڵماندا بنێرێت ڕێنماییمان بکات تا ماڵی عەباس ئاغا برا بچووکی حاجی ڕەسوڵ ئاغا کە ماوەیەك لەمەوپێش کرابووە سەرکردەی گشتی عێل. سەعاتێ بۆ خۆرئاوای مابوو گەیشتینە ماڵی عەباس ئاغا، ئەویش هەر بۆ ماڵی ئەبابەکر ئاغای سەلیم ئاغا ڕۆیشتبوو، چونکە عەباس ئاغا تازە بووبووە سەرۆکی عێل هێشتانە وەزعی دیوەخانەکەی ڕێك و پێك نەبوو. شەو لەدەرەوە فەرشیان ڕاخست و ئاگرێکی زۆریان کردەوە، دوو سەعات لە شەو تێپەڕیبوو، عەباس ئاغا خۆیشی گەڕایەوە، چونکە خەبەری هاتنمانی بیستبوو بەخێرهاتنمانی کرد و میهرەبانی نواند.

بەیانی زوو دەوارێکیان بۆ مان هەڵدا و فەرشیان کرد، چوینە نێو دەوارەکەوە، دوای ماوەیەکی کەم حاجی ڕەسوڵ ئاغا و مەحمود ئاغای کوڕی و چەند کەس لە بەگزادەکانی پشدەر هاتن بۆ دیەنیمان، پرسیاری تابور ئاغاسی ئەحمەد بەگی تەوفیق بەگمان کرد، کە لەگەڵ ئێمەدا خزمایەتی هەبوو، دایکی تەوفیق بەگ خوشکی ئەبابەکری سەلیم ئاغا بوو و ئەحمەد بەگ کوڕی خاڵۆی بەگزادەکانی پشدەر دەژمێردرا. زۆر حەزمان دەکرد ببینین، حاجی ڕەسوڵ ئاغا ووتی ئێستاکە ئەحمەد بەگ لە ماڵی ئەبابەکر ئاغادایە دوێنێ شەو لە ئەسپ کەوتووە و پێی لە جێ چووە و ناتوانێت بجولێتەوە، سالار زەفەرم بۆ هەواڵپرسی ڕەوانە کرد. حاجی ڕەسوڵ ئاغا بۆ خۆ نواندن بە ئێمە وتیە کوڕەکەی ڕمبازییەك بە ماینەکەی لەپێش ئێمەدا بکات دوایی چەند ماین و ئەسپی تریان هێنا و نواندیانن، لە حەقیقەتدا سوار چاك و ماینی ڕەسەن و جوانیان هەبوو حاجی ڕەسول ئاغا خۆی نزیکەی هەشتا ساڵ لە تەمەنی تێپەڕیبوو لەگەڵ ئەمەشدا لاشەیەکی ساغ و تەندروست و تەنومەند و بەهێزی هەبوو، ڕووخۆشی و ڕاستی و بەڵێن ڕاستی لە سیما و ڕوویدا خۆی دەنواند.

خواردنی نیوەڕۆیان هێنا و خواردمان، دوای نان خواردن سالار زەفەر لەگەڵ ئەحمەد بەگی تابورئاغا سیدا گەیشتن، ئەحمەد بەگ پێی بە جارێك ئازاری

بینیبـوو، نەیـدەتوانی بجولێتــەوە لەگـەڵ ئەمەیـشدا کـە سـالار زەفـەری بینیبـوو هەواڵی هـاتنی ئێمـەی بیستبوو بـۆ دیـەنیمان هـات. دۆشـەکێکیان بـۆ ڕاخـست و پشتیەکیان خستە ژێر پێیەوە، ئەو لە حزوری هەمووباندا دەسـتی کـردە جنێـودان بە عوسمانیەکان و خزمەتی ئێمەی لـە شـەڕی دژ بـە ڕووسـەکان و ئینگلیـسەکاندا بەرز نرخاند.

سێ شـەو ئێمـەیان لـەوێ گلدایـەوە، لـەجیاتی ئەسـپێکی دزراو و دوو وڵاخـی پەککەوتوودا بەهۆی ئەحمەد بەگەوە لە عـەباس ئاغا داخـوازی سـێ وڵاخمـان تـا سەرەتای خاکی ئێران کرد. سبەی ماینێـك و دوو هێـستریان بۆمـان ئامـادە کـرد. مەحمود ئاغای کوڕی ئەبابەکر ئاغا و دوو سواری تر لەگەڵماندا هـاتن، لێـرەدا بـە سوپاسگوزارییەکی فراوانەوە لە شێخ سەدرەدین جیابووینەوە، لە ڕاسـتیدا ئەگـەر عینایــەتی شــێخ حوســامەدین و گــەورەیی شــێخ مــەعروف و مەردایــەتی شــێخ سەدرەدین نەبوایە، تێپەڕینی سەلامەت لەنێوان ئەم خەڵکە جاهیل و نەخوێندەوار و دەمارگیرەدا بۆ ئێمە مومکین نەبوو.

یەك سەعات دوای نیوەڕۆ گەیشتینە گوندێکی حاجی ڕەسـوڵ ئاغـا، مـەحمود ئاغا فەرمانی دا خواردەمەنی نیوەڕۆمان بـۆ ئامـادە بکـەن، شەویشمان هـەر لـەو شوێنە بردە سەر، بە کەبابی بەرخەوە خزمـەتیان کـردین. ڕۆژی دوایـی هـەر وەك بەفر دەبـاری هـەوا سـارد بـوو کەوتینـە ڕێ، گەیـشتینە گەردەنەیـەك دەیـانگووت سنووری ئێران و عوسمانیە، لەوێدا مەحمود ئاغا خواحافیزی کرد و گەڕایەوە، دوو سوارێك کە لەگەڵیدا بوون ناردی لە گەڵماندا. بە سـەختی لـە گەردەنەکـە چـووینە سەرەوە، لە هەندێ شوێندا کە بەرەو با بوو یەك چارەك بەفر لە زەویدا دەبینرا.

لە گەردنەکە سەرەولێژ بووینەوە، گەیشتینە (ئاسیاوی) کە دەیانگووت هێڵـی سنوور لەم ئاسیاوە تێدەپەڕێت. سالار زەفەر و سـالار موقتـەدر و سـوارەکانی تـر پیادەبوون، بەفرەکەیان ماڵی وزەویەکەیان زیارەت کرد. هەروەك ئەم خاڵە سنوور دەژمێردرا لەگەڵ ئەمەیشدا پشدەرییەکان زەوی و زارێکی فراوانی ئێرانیـان داگـیر کردووە، گوندەکان و خەڵکی ئەو گوندانـەیان کردوەتـە مـوڵکی خۆیـان و لەلایـەن خۆیانـەوە وەکیلێکیـان بـۆ ئیـدارەی ئـەو گوندانـە لـە سەردەشـت دەستنیـشان کردووە.

نزیکی عەسر گەیشتینە گوندێك کە یەکەم گوند بوو لە خاکی ئێراندا کە بەسەر ڕێگاکەمانەوە بوو، ئەم گوندە و چەند گوندێکی تر بەشی عەباس ئاغا بوو کە سەرکارەکەی ئەوگوندانەیان ئیدارە دەکرد، کوێخا عەلی لەگەڵ یەکێ لە سوارەکانی مەحمود ئاغادا ڕۆیشتن بۆ سەندنی ئالیکی وڵاخەکان. خواردنی ئێوارەمان سەرکارەکەی عەباس ئاغا گرتیە ئەستۆ، سبەی زوو کەوتینە ڕێ. سەعاتێك پێش نیوەڕۆ گەیشتینە سەردەشت، لە پێنج سەد پێی شارۆچکەکەدا تەپەیەکی بەرز شارۆچکەکەی گرتبووە بەر، سەردەشت وەکو گومەز بوو، بە بارەگای ئیمامزادەیەك هاتە بەرچاوم لەسەر دەم لەسەر زەوییەکە ڕاکشام، شارۆچکەکەم کردە قیبلەم و خاکەکەم ماچ کرد، وەکو ئەوەبوو بۆنی سینگی دایکم کردبێت، بێ ئیختیار فرمێسك لە چاوم هاتە خوارەوە و سوپاسی خوام کرد.

بەم جۆرە داستانی کۆچمان بۆ عوسمانی هەر لەوێدا کۆتایی هات و لەمەودوا فەسڵێکی نوێ دەست پێدەکات، فەسڵی گەڕانەوە بۆ نیشتمان کە هەندێ لە ڕووداوەکانیشی لە شیرینی و ووردەکاری بەدەر نیە.

فەسڵی پێنجەم

گەڕانەوە بۆ ئێران

ئەم وەجد و شۆر و شەعفە و حاڵەتی پەرستنە دوای گەیشتنە خاکی ئێران و بینینی یەکەمین گوندی ئەم سەرزەمینە دوای چەند مانگێ دووری لە نیشتمان و ڕزگاربوون لە چنگی عوسمانیەکان وڕەفتار و کرداری سوکیان کە دووچاری هاتبووین بێگومان سەرچاوەکەی ئەو خۆشەویستیو سۆزەیە کە ناوی سەربەرزی ئێران، لەئێمەدا خولقاندبوی خۆشەویستیەك کە ئێرانی شاهنامە و ئێرانی شا ئیسماعیل و شا عەباس و نادر شایە لە هەر ئێرانیەکی نیشتمانپەروەردا دەیخولقێنێت و دەیرەوێنێت. جگە لەمە خۆ لە ڕاستیدا دەڤەرەکانی ئەم دیو و ئەو دیووی سنوور خەڵکەکانیان نە لە بابەت بارودۆخی هەرێمەکانیانەوە و نە لەبابەت ڕەگەز و داب و نەریت و زمان و ئاینەوە جیاوازییەکی ئەوتۆیان لەگەڵ یەکتردا نیە، هەردوو لایان ئێرانین و ئێرانی بوون، کە ڕووداوەکانی ڕۆژگار و ڕووداوە نالەبار و دژوارەکانی مێژوو هێڵێکی دروستکراوی لەنێوانیاندا دروست کرد. لایەکی ئێران و ئەولاکەی تری عوسمانی نێونرا.

بەبۆچوونی من هۆی ئەم حاڵەتی شۆر و هەیەجانە بوو کە شارۆچکەی سەردەشت وەك بەهەشتێکی بەرین و سەرسەوز و دڵڕفێن لەبەرچاوماندا خۆی بنوێنێ. هەروەك لە دەورەی شەڕی نێو دەوڵەتیدا هاتنی عوسمانیەکان نیوەی سامان و دار و نەداریان بەناوی یارمەتی سەربازەکانی ئیسلامەوە تالآن کرا، هەروەك ڕوسەکان لەشەڕی دژ بە عوسمانیەکاندا ئەو شارۆچکەیەیان کاول کرد و کردیانە تەپەیەکی خۆڵەکەوە و خۆڵەمیش، دوای ڕۆیشتنی ئەمانە پشدەرییەکان خۆیان سەپاندە سەریدا و گوندەکانیان لەنێو خۆیاندا دابەشکرد. لەگەڵ ئەم گشتە کارەساتەدا لە ڕەنگ و ڕووی تەڕو سەوزی ماڵەکانی و هەوڵ و کۆششی خەڵکەکەی ئاشکرا بوو هاتووینەتە دونیایەکی تر و مەملەکەتێکی ترەوە کە لەگەڵ عوسمانیدا جیاوازە. لە سەرجەم شارۆچکەکەدا کەسێکی ناشیرین و ناحەزت نەدەبینی، منداڵەکانیان هەموو زەریف و جوان و دڵڕفێن بوون، حەزم وابوو

منداڵەکان بانگ بکەم و قسەیان لەگەڵدا بکەم، پیاوان و ئافرەتەکان خەریکی قوڕکاری و نەوژەنکردنەوەی ماڵە نیوە سوتاو و وێرانکراوەکانیان بوون.

ڕۆیشتینە ماڵی کەسێکەوە دەیانگووت لەمەوپێش یەکەم سامانداری و دەوڵەمەندی ئەم شارۆچکەیە بووە و لەگەڵ سابلاخ و سلێمانیدا بازرگانی هەبووە. ئەو کە لە ئێرانی بوونی ئێمە دڵنیابوو دەستی کردە باسی دەستدرێژی و ستەمی پشدەرییەکان ووتی دەکەس لە بەگزادەکانیان دە کۆشکیان لەم شارۆچکەیەدا دروستکردووە، شارۆچکەکەیان بە پێنج بەش دابەشکردووە، لەهەر بەشێکدا هەر ماڵێك پێویستە ڕۆژی دوو کەسیان بۆ بێگاری پێشکەش بکەن، ئەگەر هاتو کارگەریان دەستنەکەوت پێویستە سێ قران لەجیاتی هەر کارگەرێکدا بدەن، لە لایەن حاجی ڕەسوڵ ئاغا و عەباس ئاغاوە کەسێك لە بنەماڵەی (ئەبابەکری سەلیم ئاغا) بەنازناوی جێنشینی حوکمڕان لەوێ دانراوە کە هەموو جۆرە دەستدرێژی و ناحەقییەك دەرحەق خەڵکەکە ڕەوا دەبینێ.

هەروەك بەگزادەکانی پشدەر خزمایەتیان لەگەڵماندا هەیە و سەبارەت بە ئێمە ئەوپەری میهرەبانی و کۆمەك و دۆستایەتیان نواند بەڵام لە کردەوەکانیان لە ئێراندا و دەستدرێژیکردنیان سەبارەت بە ئێرانیەکان یەکجار ناڕەحەت و دڵگرانی کردین.

حاجی ڕەسوڵ ئاغا و عەباس ئاغا بۆ قەرەنی ئاغا لە بەگزادەکانی پشدەر نامەیان نووسیبوو تێیدا ڕایان سپاردبوو کە شەو خزمەتمان بکات، قەرەنی ئاغا خۆی بۆ سەردەشت هاتبووەوە، کاتێ سەرگەرمی خواردنی نیوەڕۆ بووین گەیشتە ماڵ. سوارەکانی عەباس ئاغام مەرەخەس کرد، وڵاخەکانیانمان ناردەوە و سێ وڵاخی باریمان بە سێ تومان بەکرێ گرت، لەگەڵ قەرەنی ئاغادا بۆ ماڵیان ڕۆیشتین. ماڵەکەی لە یەك فەرسەخ و نیوی سەردەشتدا بوو، گوندێك کە ماڵەکەی تێدا بوو یەکێك لەو گوندانەیە کە لە خەڵکی سەردەشت زەوتیان کردووە، کە چەند ساڵێك لەمەوپێش لە ململانێیەکی عێلایەتیدا پشدەرییەکان لەگەڵ هۆزی گورگدا پەلاماری سەرۆك و خاوەن موڵکەکەی ئەو ناوچەیان دابوو، سەرجەم بنەماڵەکەیان بە گەورە و بچووکەوە کوشتبوون و هەموو موڵکەکانی خاوەن موڵکەکەیان زەوتکردبوو، ولەنێوان خۆیاندا دابەش کردبوو. ئەوموڵکەی قەرەنی

ئاغای تێدایە چل و هەشت جووت زەوی چاك و بەپیتی، كە نیوەی بەراوە، بە بەرەوەیە.

ئەو شەوەی كە لە ماڵی قەرەنی ئاغادا بووین دوو كەس لە گەندەڵە پیاوكوژەكانیشی لەوێ بوون، یەكێكیان كە خۆی بە شێخیش دەنواند لە پاڵمدا دانیشتبوو، پرسی ناوت چیە و لەچی عێلێكی؟ ووتم ناوم عەلی ئەكبەرە، نازناویشم سەردار موقتەدرە و لە عێلی سەنجاویم. پرسی ئێوە لە قەسری شیرینیش موڵكتان هەیە؟ ووتم بەڵێ حوكمڕانیی ئەو دەڤەرە بەدەست باوكم شێر محەمەدخانی سەمسام ئەلمەمالیكەوە بووە. ووتی درۆدەكەی ناوی باوكت حوسەین خانە و ناوی عێلەكەتان گۆرانە. ووتم بیست و دوو ساڵ لەمەوبەر حكومەتی قەسری شیرین بەدەست گۆرانەكانەوە بووە، بەڵام نزیكەی بیست ساڵە ئێمە لەو دەڤەرەدا حوكمڕانی دەكەین و بەرپرسی سنوورین. ووتی دووبارە دەڵێم درۆدەكەی، تۆ ئەوەی كە ووتم مەزهەبتان نەسیری یە، و عەجەمن و گۆشتی بەراز بە حەڵاڵ دەزانن. بەڕادەیەك لە بێ شەرمی و زمان درێژی و گوستاخی و دەمارگیری جاهیلانەی ئەم فیتنەگەرە تووڕە بووم كە دەمویست هەر لەوێدا تۆڵەی ئەحمەقیو هەڵەشەییەكەی لێ بكەمەوە. قەرەنی ئاغا ناڕەحەتیەكەمی هەست پێكرد، ئاماژەی بۆ كرد لە سەری نەڕوا، ئیتر ئەو ناپیاوە لە قسە كەوت.

لەنێوان تایفەی گورگدا

سبەی باران دەباری بەڵام ئێمە لە ترسی بەفربارین و ڕێبەندانندا پیاوێكی شارەزامان لە قەرەنی ئاغا داخوازی كرد، و بەرەوماڵی حوسەین ئاغا كەوتینە ڕێ. بێ ئەوەی پاڵتۆی زستانیمان لەبەردا بێت، نزیكی پێنج سەعات باران لێی داین. نزیكی عەسر گەیشتینە گوندەكەی حوسەین ئاغا گوایە ناوی گوندەكەی نەیستانە. كۆشكەكەی، دیوەخانەكەی دەرەوەی و ژوورەكانی ناوەوەی لە كاتی شەڕی ڕوسەكاندا ئاگریان تێبەردرابوو، ئێستاكە لە ماڵێكی ئاسایی ڕەعیەتیدا دەژی. لەبەردەم ماڵەكەدا دەوارێكی كۆنە هەڵدرابوو كە بەهیچ جۆرێك بەری بارانی نەدەگرت.

چەند خولەکێك بە سوارییەوە چاوەڕوان بووین، تا پیاوێکی باڵا بەرز بەجل و بەرگێکی ڕێك و پێکەوە هاتە دەرەوە، ووتی خانم دەفەرمێ بێنە ژوورەوە. بردینیە هۆدەیەکەوە کە خانمێکی جوانو زەریف لە سەرەوەی هۆدەکەدا دانیشتبوو و لەپاڵیا جێگایەکیان داخستبوو کە لاوێکی بیست و پێنج ساڵەی تێدا نووستبوو، بەسەر و ڕووی لاوەکەدا دەردەکەوت کە یەکجار نەخۆش و بیمارە. سڵاوێکمان کرد، خانم بە نەزاکەت و ویقارەوە وەڵامی دایەوە و لەپاڵی کوڕەکەدا جێی بۆمان دیاریکرد. سەبارەت بە نەخۆشیەکەی پرسیارمان کرد، بە دەنگێکی نەرمەوە وەڵامی بە سوپاسەوە دایەوە.

مەعلوم بوو کە حوسەین ئاغا خاوەنی ماڵەکەیە، کاتێ ڕوسەکان دژی عوسمانیەکان هێرشیان بۆ سەردەشت هێناوە ئەو و چەکدارەکانی لە بەرامبەریاندا بەرگری دەکات و شکست دەهێنێت و لە کێوەکاندا خۆی دەشارێتەوە و بەهۆی سەرما وسەهۆڵەوە تووشی (ذات الجنب) دەبێت، کە پێو دەستەکانی ئاوساوە و ماوەیەکە لە جێگادا کەوتووە و سەرپەرشتی عێل و ئیدارەی بنەماڵەکە لە ئەستۆی خانمەکەیدایە. بۆئەوەی بزانم کە هاوسەریان یا خوشکی حوسەین ئاغایە پرسیم حوسەین ئاغا دایکی هەیە..؟ خانم ووتی من دایکیم. ووتم جێی باوەڕ نیە، تۆ لەوە زۆر جوانتریت کە دایکی بیت، وەڵامی دایەوە دوو کچی گەورەتریشم هەیە، کە هەردووکیان شوویان کردووە و هەر یەکێکیان چەند منداڵێکیان هەیە، کوڕێکی بچووکتریشم هەیە، بەڵام کوڕێکم کە جێی ئومێد بێت، شایستە و کارامە بێت هەر ئەم حوسەین ئاغایە.

بەپەلە چاییان بۆمان هێنا، هەر کە جل و بەرگەکەمان ووشك بووەوە و هیلاکیمان دەرچوو، خانم فەرمانیدا هەرچی بۆ خواردنی نیوەڕۆ ئامادەیە بیهێنن، کاتێ سەرگەرمی خواردن بووین، لە هۆدەکە چووە دەرەوە و دوای نیو سەعات بەجل و بەرگی گۆڕاوەوە و ئارایشێکی جوانەوە گەڕایەوە، قەد و باڵایەکی ڕێك و پێك و گێسویەکی ڕەشی درێژی شۆڕ کردبووەوە. بەڕاستی من ئافرەتێ بەم پاك و جوانی و ڕێك وپێکیەم نەبینیبوو.

هەوای هۆدەکە کە گەرم بوو دەرگاکانیان کردەوە، لەبەردەم دەرگای هۆدەی منداڵەکاندا بووك و کچەکانی خانمیش خۆیان دەرخست و سەرە تاتکێیان دەکرد،

ئـەوان لـە داکیـان جـوانتر و دایکـیش لـەوان جـوانتر و خـوێن شـیرینتر بـوون. بـە بۆچوونی من ئەم بنەماڵەیە کۆمەڵگای جوانەکانە.

دوو سەعاتی بۆ خۆرئـاوا مـابووەوە کـە ماڵێکیـان لـەدەرەوە بۆمـان تـەرخان کرد. بۆ ئەو ماڵە گوێزراینەوە، زۆربەی خەڵکی گوندەکە بـۆ تەماشـا کۆبوونـەوە. خەڵکی ئەم گوندە بە ئافرەت و پیاوەوە کـە بینیمـان بەگشتی جـوان و باڵایـەکی ڕێك و پێکیان هەبوو، بەتایبەت ئافرەتەکانیان دڵتەڕ و ڕووخۆش بوون. لـەم خـۆم دەپرسی ئایا ئەم شوێنە (حۆریستانی) ئەم مەملەکەتەیە.

کاتێـك بـەرەو ماڵـە تەرخانکراوەکـە دەهـاتین سـەیرم کـرد دوو دەستکێـشی چەرمیمیان فڕاندووە، هەرچی بەشوێنیدا گەڕام بێ ئەنجام بوو، گومانم وایە کە بـە ئاماژەی خانم براوە، چونکە لەنێو قسەکانیدا ووتی کە دەیەوێ حوسـەین ئاغـا بـۆ موعالەجە و تیمارکردنی بۆ سەقز ببات، وابزانم ئەمانـەی بـۆ ئـەو پێویـست بـووە. لەنێوانمانـدا تـەنها عـەلی کـوڕی کوێخـا سـەلیم عەبایـەکی نـائینی هـەبوو، چـونکە هێشتانە تەڕبوو بۆ ئەوەی وشك بێتەوە بەسەر دارێکەوە هەڵیخستبوو، تـا کەوتـە خۆی ئەویشیان دزی. شوێنێك کە بۆ ئێمەیان دانا بوو زۆر ناخاوێن بوو. هەرچۆنێ بوو پێش خۆرئاوا بۆ وڵاخەکان کا و جۆمان فەراهەم کرد.

سەرەتای شەو برای خـانم و خـاڵۆی حوسـەین ئاغـا هـات بـۆ ماڵەکـەمان، بـۆ خواردنی ئێوارە کەمێ نان و پەنیر و ماستیان بۆ هێناین، خواردمان. لەترسی دزدا تا ڕۆژ بووەوە بە نەوبەت پاسەوانیمان دەدا.

سبەی کە سەرگەرمی بارکردنی بارەکان بووین، بە مەبەستی کەوتنەڕێ بەرەو ماڵی عەلی ئاغا لە سەرۆکەکانی عێلـی گـورگ، بـەفر دەسـتی کـردە بـارین، کوێخـا عەلیمان ناردە لای خانم کـە سـوارێکمان لەگەڵدا بنێرێـت. وەڵامـی دابـووەوە کـە سوارمان نیە، لەم بەینەدا یەکێ لـە خزمـەتکارەکانی ئـەو ماڵـە لـێم نزیـك بـووەوە ووتی خانم سڵاوت لێدەکات، ئەم پارەی ناردووە کە چەند قاڵب سابوونی حەلـەبی بۆ بنێریت. هەندێ پارەی پێنج قرانـی سـپی پـێم نیـشاندا، لەبەرئـەوەی چـەندین مـانگ بـوو چـاوم بـە پـارەو پـوڵی ئێرانـی نەکـەوتبوو، خۆشـحاڵبووم، بـەڵام لـە داخوازییە بێجیو نەگونجاوەکەی خانم سەرم سوڕما، چونکە ئارایشکەرێکی چاکە وادیـارە ئێمـەی بـە بازرگـانی سـابوون زانیبـوو. بـەزمانێکی پـاراوەوە بـە

خزمەتکارەکەیم گووت سڵاوم بگەیەنە خزمەتی خانم و لەلایـەن منـەوە عـوزری بـۆ بهێنەرەوە کە بەهۆی مەترسی لە عەشیرەتەکان نەمانتوانی بارەکانمان بە تەواوی لەگـەڵ خۆمانـدا بهێـنین، خـوا حـەز بکـات کـە گەیـشتینە بۆکـان ڕادەسـپێرم کـە بارەکان بخەنەڕێ، هەر کە گەیشت یەك دەرزەن سابوون پێشکەشی خانم دەکەم، پێویست ناکات بەهاو قیمەتەکەیشی بـدەن. بـەپێی فـەرمانی خـانم کـە قەدەغـەی کردبـوو کەسـێ نەیـەت لەگەڵمانـدا هـیچ کەسـێك ئامـادە نـەبوو ببێتـە ڕێنمـا و دەلیلمان، تا یەکێك لە تایفەی عەلی ئاغا کە بۆ ئەم گوندە هاتبوو دەگەڕایـەوە بـە کوێخا عەلی گووتبوو کە بەسێ تومان لەگەڵتاندا دێم و ڕێنماییتان دەکەم و کەوتـە تـەکمان و کەوتینـەڕێ. لەبـەر سـەختی ڕێگاکـە و بـەرزی گەردەنەکـە دوو وڵاخـی باریمان لەپێ کەوتن، کەمێماینەوە، وڵاخەکانمان ئالیکدا و خۆشمان بەسەر پێوە خواردەمەنیەك کە پێمان بوو خواردمان. جارێکی تر کەوتینە ڕێ.

نزیکـی خۆرئـاوا گەیـشتینە مـاڵی عـەلی ئاغـا، چـەند کەسـێك هاتنـە پێـشەوە ودامانیـان بەزانـد. لـە بـارودۆخی دیوەخانـەوە بۆمـان ئاشـکرابوو کـە عـەلی خـان پیـاوێکی میوانـدارە، بردمانیانـە ماڵـەوە، چـوینە نێـو هۆدەیـەکی زۆر جوانـەوە، دیاربوو کە شوێنی دانیشتنی هاوسەری عەلی ئاغایە، چـەند کەسـێك دانیـشتبوون، هەڵسانە سەرپێ و بەخێرهاتنیان کردین، لەنێوانیاندا کەسـێك لـە وەزع و قیافەیـدا وا دەردەکەوت کە سەرۆکە، پرسیم وادیارە کە جەنابتان عەلی ئاغان. ووتـی خـەیر من برای ئەوم. کوڕێکی عەلی ئاغا کە تەمەنی دە ساڵێك دەبوو لە پاڵیدا دانیشتبوو کە یەکجار قسەزان و بەهۆش و زیرەك و بزێو هاتە بەرچاو، بە مامەیم گووت چاکە بینرێریت بۆ خوێنـدن، حەیفـە بـە نەخوێنـدەواری بمێنێتـەوە. بیـستم بـە گاڵتـە و لاقرتیەوە بەیەکێك کە لە پاڵیدا دانیشتبوو، دەیگووت دەیەوێ بینێرمـە قوتابخانـە کە وەکو خۆی لە ئایین هەڵگەڕێتەوە. بارودۆخەکەم بەراووردکرد زانیم کە لـە چـی شوێنێکدام و لەنێو چی خـەڵکێکی نەخوێنـدەواردا، بـێ دەنـگ بـووم. شـەو لـەوێ ماینەوە، بە چاکی خزمەتیان کردین. سبەی خەڵکی گوندەکـەمان بینـی سـەرجەم بە ئافرەت و پیاوەوە جوان و زەریف و ڕێك و پێك و خۆش ئەندام بـوون، مـەعلوم بوو ئەم جوانی و خوێن شـیرینیە تایبەتـە بـە ڕەگـەز و بنەچـەکی ئـەم خەڵکـەوە.

هاوسەرەکەی عەلی ئاغا تازە بووك بوو، دەیانگووت کچی یەکێ لە بەگزادەکانی فەیزوڵا بەگیەکانە.

کاتی خواحافیزی شارەزایەکیان لەگەڵماندا نارد و نیوەڕۆ گەیشتینە ماڵی یەکێکی تر لە بەگزادەکانی عێلی گورگ، کە ئامۆزای عەلی ئاغا بوو. باوکی ئەم پیاوە چەند ساڵێك لەمەوبەر بە یارمەتی کوێخاکانی موکری وسەرداری بۆکان ماوەیەك بووبووە سەرۆکی ئەم تیرەیەی عێلی گورگ، بەڵام چونکە خەڵکەکە پتر عەلی ئاغایان خۆشدەویست و لایەنگری ئەو بوون لە سەرۆکی لایان بردبوو.

گەیشتنمان ڕێکەوتی نانی نیوەڕۆ بوو، خاوەن ماڵەکە هاتە پێشەوە، خێراتنێکی گەرمی لێ کردین، بردینیە سەرەوەی سفرەکە و بەشداری خواردنەکەیانی کردین. دوای نان خواردن و هەروەها چایی خواردن، ڕووداوێ کە بۆ گێڕانەوە دەشێ، شەڕ و دەعوای ئیسماعیل خانی موجاهید و نایب یەدوللا خان ئەفسەری جەندرمە بوو.

ئیسماعیل خانی موجاهید نەخۆشی (سوسەنەکی) تووشهاتبوو، زین و بەرگی سواری ئازاری دەدا، بنە و بارێکمان هەبوو، دوو لێفەمان دابوو بەسەریدا، قاترەکەشی ڕەوتەکەی نەرم بوو، زۆر بە نایب یەدوللا خان سواری ئەو قاترە دەبوو، لەنێو ڕێگادا ئیسماعیل خان تکای لێدەکات کە ولاخەکانیان بگۆڕنەوە، یەدوللا خان ڕازی نابێت و دەعوا و شەڕ لەنێوانیاندا دەست پێدەکات، بە مەیانگیری سالار زەفەر و کوێخا عەلی ئاشت دەبنەوە. ئێمە چون لەپێشەوە بووین بەم کەین و بەینەمان نەزانی بوو، لەناکادا یەدوللا خان هاواری لێ هەڵسا و گەڕاینەوە سەیرمان کرد، ئیسماعیل خان لە هێسترەکە دایگرتووە و خۆی سواری بووە و یدللا خان بەدوایدا بە پێ ڕادەکات. هەرچی هەوڵماندا و لێی پاڕاینەوە کە ئەویش سواری ماینەکەی ئیسماعیل خان ببێت ڕازی نەبوو بەپێ ڕێی دەکرد. ئێمەش ماینەکەمان دا بە دەستی ئیسماعیل خانەوە کە لقاوەکەی ڕاکێشی و بەدوایدا بێت.

دوای ئەم ڕووداوە بەردەوام بووین لە ڕۆیشتندا، ئیسماعیل خان کە لەدواوە بوو، هەر دەگاتە لای یەدوللا خان پێی دەڵێ ئەگەر سوار نەبیت دەتکوژم، ئەویش بەناچاری سوار دەبێت، کەبینیمان یەدوللا خان سوار بووە سەرمان سوڕما، ئەم

هەموو تکا و پاڕانەوەی ئێمەی قبوڵ نەکرد ئێستا چی ڕوویداوە کەوا ئاشت بوەتەوەوە و سوار بووە. چاوەڕێمان کرد تا گەیشتن، سەیرمان کرد یەدوڵا خان وەك دیلێکی بێ دەرەتان بەناچاری سوار بووە و دەگری. پرسیمان تۆ ئاشت بوویتەوە ئیتر بۆ دەگریت؟ بەگریانەوە وەڵامی دایەوە، خۆ من بە ئارەزووی خۆم سوار نەبوومە، ئەگەر سوار نەبوومایە ئەم (شمرە) دەی کوشتم. وەسیلەی ڕابواردنمان تا خۆرئاوای ئەو ڕۆژە شەڕ و دەعوا و ئاشت بوونەوەی ئیسماعیل خانو یەدوللا خان بوو.

بۆکان و موکری

نزیکی خۆرئاوا گەیشتینە گوندی مستەفا بەگی حاجی ئیلخانی، کۆشکێکی چاکی هەبوو، گەیشتینە دەرگای ماڵەکە، کەسێکی تەمەن شەست ساڵە بە جل و بەرگێکی تەمیز و پاکەوە کە چاوی بە ئێمە کەوت بە ڕێزەوە وەستا، چەند کەسێکی بانگ کرد، وڵاخەکانیان لێ گرتین، کە دابەزین بەپەلە پرسیاری ناومی کرد، منیش یەك ڕاست خۆم و سالار زەفەر و سالار موقتەدرم ناساند، بەخێرهاتنێکی گەرمی کردین، تا دەری هۆدەکە ڕێنمایی کردین و دووبارە بەڕێزەوە خێرهاتنمانی کرد. لاوێکی شیرین و ڕێکوپێك ئەندام لە تەمەنی بیست ساڵەدا وەستابوو، فەرمانی پێدا شتومەکی پێویستی سەفەریەکانمان بهێنن و لەیەکێ لە هۆدەکاند دایبنێن و هاورێکانمان هەر لەو هۆدەدا جێ بکەنەوە. بە بانگکردندا بۆمان ڕوون بووەوە کە ئەم لاوە کوڕی مستەفابەگە. دوای نیو سەعات دوو کوڕی تری مستەفا بەگ، کە ناویان محەمەد بەگ و عەبدوڵا بەگ بوو، هاتنە لامان. بەهۆی میهرەبانی و خۆشڕوویی مستەفا بەگی حاجی ئیلخانەوە زۆر زوو هیلاکیمان لە لەش دەرچوو.

مستەفا بەگ فەرمانیدا کە حەمامەکە بۆ سبەی تەمیز و ئامادە بکەن. شەو بۆ هەر یەکێکمان دۆشەك و لێفەیەکی تەمیز و چاکیان هێنا. سبەی زوو لەگەڵ خۆرهەڵاتندا ڕۆیشتین بۆ حەمامەکە، دوای خۆ شۆردن چایی و بەرچاییەکی چاکیان بۆ ئامادە کردبووین، هەرچی تکامان کرد کە لەپێش خواردنی نیوەڕۆدا مۆڵەتمان بداتێ بەرەو بۆکان بڕۆین بەهیچ جۆرێك ڕازی نەبوو. خواردنی نیوەڕۆمان خوارد بە تکایەکی زۆرەوە مەرەخەسی پێداین، هەرسێ کوڕەکەی تا

یـەك فەرسـەخ لەگەڵمانـدا ڕەوانـە کـرد. خواحـافیزی و ماڵئاواییمـان لێیـان کـرد، سوارێکیان تا بۆکان بۆ ڕێنمایی لەگەڵماندا نارد.

نیو سەعات لە شەو تێپەڕیبوو گەیشتینە شارۆچکەی بۆکـان، کـە گەیشتینە دەم دەرگای کۆشکی سەرداری بۆکـان، دەنگـی سـاز و گـۆرانی دەهـات، ئێمـەیان بینی دەنگی ساز و گۆرانیەکەیان ڕاوەستان، سەردار خۆی لە ژوورەوەی ماڵەکـەدا بـوو، خزمـەتکارەکانی هاتنـە پێـشەوە، وڵاخـەکانمانیان دا بـە دەسـتی چـەند کەسێکەوە و ئێمەیان بـۆ هۆدەیـەکی گـەورەی یـەکجار تـەمیز و پـاك بـرد، چـەند کورسییەك و مێزێکی گەورەی چاکی تێدا بوو، سۆبەکەیان داگیرساند. عـەلی خـان سەرداری بۆکان بە جلو بەرگی سەربازی و نیزامیـەوە هاتـە ژوورەوە، بـێ ئـەوەی کەسێ لە ئێمە بناسێ بە قیافە وجلو بەرگەکەیەوە ناسیمان، ئەویش لە پیاوەکەی حاجی ئیلخانی ناومـانی پرسـی بـوو، بـەو پـەڕی ڕێـزەوە خزمـەتمانی کـرد. دوای ئەوەی چاییمان خوارد و گەرم بووینەوە، پێمی گووت حەز لە مەشـروب دەکـەی؟ ووتمان ڕەزای تۆمـان دەوێ. مەشـروبێك و مەزەیـەکیان هێنـا، سـاز ژەنێـو تـەپڵ لێدەرێو گۆرانی بێژێ هاتنە ژوورەوە. مەجلیـسێکی گـەرم و خـۆش ئاراسـتە کـرا، میوانداری و ڕەفتـار جـوانی و سـەفا و ئـازادی بـیری مەجلیـسەکەی ئـەوم لەگـەڵ مەجلیسە تاڵ و تفت و ترسهێنەرەکەی سوارئاغا و ڕەسـوڵ ئاغـادا بـەراوورد کـرد، جیاوازییان زۆر بوو، لەوێدا برا لە برا دڵنیا نەبوو.

هە ئەو شەوە کوڕە گەورەکەی محەمەد ئاغای حاجی ئیلخانی دبوکریـان، کـە زاوای سەرداری بۆکان بوو، خەبەری دابوو کە سبەی پێش نیوەڕۆ مەحمود بەگ و حاجی بایەزید ئاغا و عەلی ئاغا هەرسێ کوڕەکەی حاجی ئیلخانی دێنە دیـەنیمان، کە هاتن سالار ئەسعەدیش لـە خزمـانی مـستەفابەگیش هـات. ئـەو ڕۆژە و شـەوی دووەمیش لەماڵی سەرداری بۆکاندا ماینـەوە. سـەردار پێـشنیاری کـرد بـۆ دیـەنی حاجی محەمەد ئاغای ئیلخانی گەورەی دبوکریان بڕۆین، خۆشم حەزم لە زیـارەتی دەکرد. کاتێ کەوتینە ڕێ، من و سالار زەفەر سواری پایتونە تایبەتەکەی سـەردار بووین، هـەر کـە گەیـشتین حـاجی بایەزیـد ئاغـا و مـەحمود ئاغـا بـۆ پێـشوازیمان دووسەد پێیەك لە ماڵەکەوە دوور ڕاوەستابوون، چاوەڕوانیان دەکرد، بە پیـادەیی کەوتنــە پێــشمانەوە تــا گەیــشتینە ماڵەکــە، حــاجی ئیلخــانی لــە دەرەوەی

دیوەخانەکەدا وەستابوو، پیادەبووین یەکجار ڕێزی لێگرتین، دوو دڵ بووم کە ئەم ڕێزە سەبارەت بە ئێمەیە یاخود سەرداری بۆکانە، بەڵام کاتێ لە هۆدەکەدا بووین سەردار بۆ کارێ ڕۆیشتە دەرەوە حاجی ئیلخانی لەبەری هەڵنەسا و نەجولایەوە، ئەو سەبارەت بە سەردار و بەگزادەکان بێ ئەندازە خۆ بەزلزان و خۆگربوو. حاجی ئیلخانی تەمەنی لە دەوروبەری حەفتا و پێنج ساڵ هەشتا ساڵێکدا دەبوو، پشتوێنێکی شاڵی سپی و ڕەشی بەستبوو، مێزەرێکی هەر لەو شاڵە بە دەوری سەریدا پێچاندبوو، جلەکەی و عەباکەی لە پارچەیەکی بە قیمەت بوو، ڕوخساری سەوزە و بالایەکی مەیانە، ناوقەدی باریك و سنگێکی تا ڕادەیەك پان و پۆڕی هەبوو. دوای خواردنی نیوەڕۆ شەویش هەر لەوێ ماینەوە. بۆ سبەی بۆ خواردنی نیوەڕۆ میوانی مەحمود ئاغا کوڕە گەورەکەی حاجی ئیلخانی بووین، بنەماڵەی حاجی ئیلخانی لە بەناوبانگترین و ڕۆشنفکرترین بنەماڵەکانی کوردی ئێرانن، بەتایبەت حاجی بایەزیدی کوڕی پیاوێکی زانایە، عەرەبیزان و ئەدیب و فەقیهە، بیروباوەڕی دیمکراتە و هاوبیری دیمکراتەکانە، ئامانجی سەربەخۆیی میللەتی کوردە، لەو باوەڕەدا بوو کە ئینگلیسەکان بە میللەتانی دونیا ئازادی دەبەخشن، بەتایبەت ئەو عەهد و پەیمانەی کە لە بەغدا بە کوردیان داوە بە ئەنجامی دەگەیەنن. من لەگەڵ بیروباوەڕی ئەودا نەدەگونجام و دژی ڕاوەستام و گووتم یەکەم، ئینگلیسەکان لە دەرەوەی وڵاتەکەیان ئازادیخواز نین، بەڵکو تا بتوانن ئازادیخوازەکان و نیشتمانپەروەرەکان و پیاوچاکەکانی مەملەکەتەکان بەتایبەت لە وڵاتە ژێر دەستەکاندا زەلیل و زەبوون دەکەن. دووەم، مەسەلە و دۆزێك کە پێشەوایانی چاك و کارامە و خەڵکی بەغیرەتی کورد پروپاگەندەی بۆ بکەن و هەوڵ و تەقەلا و فیداکاری بۆ بکەن سەربەخۆیی کورد نیە، بەڵکو لکاندنەوە و تێکەڵاوبوون لەگەڵ بنەچەك و نەژادی ئێرانیەکەیاندایە[1]. لەم بیروباوەڕمە ناڕەحەت بوو، ووتی بۆ کوردەکان عەجەم یان عەرەب یان تورك جیاوازییەکی نیە. ووتم ئەگەر کەسانێکی نەخوێندەوار وەك سوار ئاغا و ڕەسوڵ ئاغا کە ئێمەیان لەم سەفەرەدا بە عەجەم دەژمارد و کوشتنمانیان بە پێویست دەزانی ئەم قسانەیان بکردایە مەعزور بوون، بەڵام تۆ پیاوێکی خوێندەوار و فازل و

[1] ئەم بۆچوونو بیروباوەرە هەمان بیروباوەری خوالیخۆشبو کەریم سەنجاوی یە. "وەرگێر"

مێژووناسی، زۆر نەگونجاوە ئەم قسانە بکەیت. لەم قسانە هەڵچوو، هەندێ قسەی سوکی بە ئێران و ئێرانیەکان ووت. منیش لە بەرامبەریدا ڕاوەستام، و تووڕەبووم، ووتم ئەم بیروباوەڕەی تۆ میراتی سەدان ساڵی پڕوپاگەندەی لار و خێچی سوڵتانەکانی عوسمانیە و شەڕ و دەمارگیری مەزهەبی سونە و شیعەیە، کە ئێرانیە موسوڵمانەکان بە عەجەم و ڕافزی دەژمێرن، ئایا ئەمە ڕاستە..؟ کە تۆ هەتا من و هەزاران کوردی ئێرانی تەنها لەبەرئەوەی کە سنی مەزهەب نین، بە عەجەم ناویان دەبەی، خۆت، کە بەپێی زمانی عەرەب عەجەمێکی تەواوی، بەڵام خۆت بە عەجەم و ئێرانی نازانی. کەم کەم تا نیوەی شەو شەڕە قسەی من و حاجی بایەزید درێژەی کێشا. گەیشتە قسەی ناخۆش و سووك بە یەکتری کردن، تا گەیشتە ئەو ڕادەیەی ووتی ئەگەر لە ماڵماندا میوان نەبوایەی بەشێوەیەکی تر لەگەڵتدا ڕەفتارم دەکرد، ئەگەر نەمتوانیایە بتکوژم، خۆمم بە کوشتن دەدا. ئامادەبووان هاتنە نێوانمانەوە، و ناوبژیمانیان کرد و هەردوو لامانیان بێدەنگ کردەوە، بەڵام حاجی بایەزید ئاغا بەتەواوی زویر بوو لێمان، منیش ئەو شەوە تا ڕۆژ بووەوە خەو نەچووە چاوم، لەلایەکەوە ناڕەحەت بووم کە میواندارێکی ئێسك سووکم زویر کرد، لەلایەکی ترەوە بیرم دەکردەوە خوایە ئەمە چ سەر لێشێوان و ڕێ گومکردن و نەگبەتیەکە تووشی ئێمەی کورد هاتووە، تا ئەو ڕادەیە ئەسڵ و بنەچەك و ڕەگەزی خۆیان لەیاد ببەنەوە، و لەگەڵ خۆماندا بێگانە بووینە و گرفتاری داوی بارودۆخی عەشایەری و دەرەبەگی و خان خانی و کۆچەری و خەرافات و ئەفسانە و دەمارگیری مەزهەبی بووینە، هۆی دەرد و پەرێشانیمان ئەمانەیە، تاوان خستنە ئەستۆی عەجەم و عەرەب و تورك بێ سوود و نەگونجاوە.

سبەی بۆ خواردنی نیوەڕۆ لەماڵی مەحمود ئاغادا بووین، دوای نان خواردن و بەپێی دەعوەتێك نزیکی عەسر بۆ ماڵی سالار ئەسعەد ڕۆیشتین، بەڕاستی خزمەتێکی شایان و دۆستانەی لێ کردین. شەو و خواردنی نیوەڕۆی ڕۆژی دوایی هەر لەوێ بووین، بەڵام حاجی بایەزید ئاغا بەهۆی زویری و دڵگرانی لە من پێش نیوەڕۆ بەرەو ماڵی خۆیان گەڕایەوە. نزیکی عەسر لەگەڵ سەرداری بۆکان و مەحمود ئاغا و عەلی ئاغا کوڕانی حاجی ئیلخانی و سالار ئەسعەد بۆ بۆکان

گەڕاینــەوە. شـەو لـە مـاڵی سـەرداردا ماینـەوە، کـاتی خـەو کـە سـەرکردەکان و بەگزادەکان لەگەڵ سەرداردا ڕۆیشتن و ئێمـەیش لـە ماڵەکـەی خۆمانـدا ماینـەوە، یەکێ لە خزمانی عـەلی ئاغا گەڕایـەوە، و ئیـسماعیل خـانی موجاهیـدی بـانگکرد، ئاشکرابوو کە عەلی ئاغا وایبۆچووە کە ئێمە بەهۆی کوشتن و تاڵان و گرفتـاری لـە وڵاتـی عوسمانیـدا ڕێـی تێدەچـێ بـۆ خـەرج و مەسـرەفمان دامـابین، پێـنج سـەد تومـەنی نـاردبوو، هـەر وەك ئـەو مرۆڤایـەتی و مەردایـەتی نوانـدبوو، بـەڵام ئـەم کردەوەیـەی لام گـران بـوو، و لەشـەرمدا عـەرەقمکرد، بـە سوپاسـەوە پارەکـەم ناردەوە.

سبەی لەگەڵ خۆرهەڵهاتنـدا لـە تەرچیەکی خـەڵکی سلێمانی کـە لـە بۆکانـدا وڵاخی بە کرێ دەدا سێ قاترمان بە کرێ گرت، و بڕیاری سەفەرمان دا، سـەردار و سەرجەم بەگزادەکان بۆ خواحافیزیمان سواربوون، هەرچی هەوڵماندا کـە نەیـەن و زەحمەت نەکێشن، ڕازی نەبوون تا نیو فەرسەخ دوور لە شارەوە لەگەڵماندا هاتن. لە بەگزادەکانخواحافیزیو ماڵئاواییمان کرد. ئەوان گەڕانەوە، سالار زەفـەر کـە بـۆ بەستن و موحکەم کردنی تەنگەیو زینی ماینەکەی دوا کەوتبوو بـەتاو بـەرەو ئێمـە دەهات، هێشتا بەگزادەکان سەد پێیەك دوور نەکەوتبوونەوە، سـالار بـەردێکی لـە دووری هەزار پێیەکدا نیشانە گرت، و بەقیلو قـاج گوللەیـەکی تێگـرت و بەتـەواوی نیشانەکەی پێکا. دەنگی ئافەرین و دەستخۆش لە بەگزادەکان بەرز بوویەوە، هەر وەك ئەم کردەوەی سالار کەمێك لەڕووی تافی لاویەوە بوو، بەڵام چونکە لـە مـاڵی عەلی خانی سەرداری بۆکاندا قسە وگفتوگۆ سەبارەت بە سوارچاکی و دەستڕاستی لەنێو عەشایەردا کرابوو، ئەم خۆنواندنە یەکجار چاکو گونجـاو و لەشـوێنی خۆیـدا بوو.

قۆناغی دوای ئەوێمان ماڵی قوچ خان بوو، کە لەسەر ڕێگای تیکان تەپە بـوو، عەلی خانی سەردار دوو سواری شارەزای لەگەڵماندا نارد. نزیکی عەسـر گەیـشتینە ئەوێ، چونکە ئاگادار بووبـوو کـە چـەند شـەوێك لـە بۆکانـدا بووینـە زۆر خزمـەتی کردین و ڕێزی لێ گرتین، ئەمری کرد خواردنی نیوەڕۆ، کـە ئامـادە کرابـوو، بۆمـان بهێنن، ماڵەکەی لە ماڵەکانی بەگزادەکانی مـوکری پۆشـتەتر بـوو، دەیـانگووت دە

برای هەیە، لەساڵی ڕابردوودا گوایە یەکێ لە براکانی لە شەڕ و دەعوایەکدا لەگەڵ هەندێ لە بەگزادەکانی موکریدا کوژراوە.

قووچ پیاوێکی ماقوڵ و کارامە و بەتوانا بوو، بەڵام وا باوە کە بەهۆی زۆری تەماحو توندوتیژیو دەمارگیرییەوە زۆربەی براکانی لێی دوورکەوتوونەتەوە.

قۆناغی دوای ماڵی قووچ خان ماڵی جەهانگیرخان، یەکێکی تر لە سەرکردەکانی موکری، کە دەکەوێتە پێنج شەش فەرسەخی تیکان تەپەوە، بەتایبەتی خۆم دەمناسی و لەگەڵیدا پێشینەی ناسیاویو ئاشناییم هەبوو، چونکە لە دەورەی شەڕەکانی مەشروتییەت لەگەڵ سالار ئەلدەولەدا هاتبووە کرماشان. لە قووچ خان داخوازیمان کرد تا ماڵی ئەوان سوارێکی شارەزامان لەگەڵدا ڕەوانە بکات. ووتی دوو ڕۆژ لەمەوپێش نامەیەکم بۆی نووسیوە بڕیارە ئەمڕۆ بێت بۆ ئێرە. نزیکی ئێوارە جەهانگیرخان گەیشت، شەومان لەماڵی قووچ خاندا تێپەڕاند، سبەی لەگەڵ جەهانگیرخاندا کەوتینەڕێ. دوای بڕینی دوو فەرسەخێك گەیشتینە گوندی یەکێ لە براکانی قووچ خان، داخوازیان لێ کردین دابەزین و خواردنی نیوەڕۆ بخۆین، بەڵام چونکە تا ماڵی جەهانگیر خان بتر لە شەش سەعات ڕێگا بوو، بەناچاری دەعوەتەکەیانمان قبوڵ نەکرد. دوای ئەم گوندە گەیشتینە گوندێکی تری یەکێك لە براکانی قووچ خان، خۆی هاتە پێشوازیمانەوە و جەختێکی زۆری کرد کە دابەزین، قبوڵمان کرد، دابەزین و بووینە میوانیان، ئەو بچووکترین برای قووچ خان بوو، کە بە خانی بەناوبانگ بوو، بە میوانداریش ناوی دەرکردبوو، لەنێو ڕێگادا هێشتانە نەگەیشتبووینە ماڵیان جەهانگیرخان ووتی مەحاڵە خانی بهێڵێت بێ خواردنی نیوەڕۆ و ئێوارە (نەهار و شام) لە ماڵەکەی بڕۆینە دەرەوە. نەهارێکمان خوارد، هەرچۆنێ بوو مەرەخەسی کردین. کەوتینەڕێ، نزیکی خۆرئاوا گەیشتینە ماڵی جەهانگیرخان، وەزعی ناوەوە و دەرەوەی ماڵەکەی خراپ نەبوو، فەرشەکانی دیوەخانەکەی لە فەرشە چاکە عێراقیەکان بوو، کە لە دەورەی هاوکاری و هاوڕێیەتی سالار ئەلدەولەدا لە تاڵانی دەوروبەری مەلایەر و سوڵتان ئاوادا دەستی کەوتبوو.

شەومان لەوێ بردە سەر و ڕۆژی دوایی لەگەڵ کەسێکی شارەزادا بەرەو ئەفشاری ئازەربایجان کەوتینەڕێ.

ڕووداوی ماڵی سەردار ئەفشار

دوای دوو کاتــژمێر ڕێکــردن گەیــشتینە ڕووبــارێکی بــچووك، ئــەو ســوارە شارەزایەی کە لەگەڵماندا بوو ووتی ئەمە سنووری نێوان مـوکری و ئازەربایجانـە. لــەوێ دابــەزین تــا کــەمێك بحەوێینــەوە، ســەر و ڕوومــان شــۆرد و جلــو بەرگــە کوردییــەکانمان داکەنــد و جــل و بــەرگی موجاهیــدیمان پۆشــی، نزیکــی ئێــوارە گەیشتینە یەکەمین گوندەکانی عێلی ئەفشار، گەیشتنمان ڕێکەوتی شەڕ و شۆڕێك بوو لەنێوان ئەم بەشەی ئەفشارەکاندا لەگەڵ هۆزێکی کورد کە ناویان کەلور بـوو، ئەم کەلوڕانە پێنج سـەد بنەماڵەیـەك دەبـن، ڕوون نیـە لـە چ زەمـانو دەورەیەکـدا هاتوونەتە ئەم دەڤـەرە، چـەند ڕۆژێـك لەمـەوپێش سـەرۆکەکەیان کـە بـە ئیلخـان بەناوبانگە بە دوانزە سـوارێکەوە هێرشـیان هێنـابووە سـەر یـەکێ لـە گونـدەکانی ئەفـشار، ژمارەیـەك گــا و مانگایــان بــە تــاڵان بردبــوو، ســەرۆکی ئــەم ئەفــشارانە کەسێکە بـەناوی کـەریم خـان، ئـەو و کوڕەکـەی فەرەیـدون خـان کـە بـە ئـازایی ناوبانگیان دەرکردووە کە ئاگاداری هێرشی کەلوڕەکان دەبن بە چەند سـوارێکەوە دەکەونــە شــوێنی تاڵانکــەرەکان و لــە شــەڕ و پێکدادانێکــدا ئیلخــان ســەرۆکی کـەلوڕەکان دەکـوژن و تاڵانەکـە دەگێڕنـەوە. کـەلوڕەکان دوای ئـەم شـکانە پـەنا دەبەنە بەر تایفەکانی گەڵباخی و مەنمی[1]، دوو سەد سوارێکی گـەڵباخی بـۆ یـاریو کۆمــەکیان ئامــادە دەبــن. دوای ئــەم ڕووداوە ئەفــشارەکان لــە ترســی شــاڵاوی گەڵباخیەکانـدا بەســەر هــەموو تەپــە و بەرزییەکانــەوە چــەکدار دادەمــەزرێنن و سەنگەر دەگرن.

نزیکی عەسر لە گوندەکەی کەریم خان نزیك بووینەوە، هەر وەك ئێمـە ڕێگـای باکورمــان گرتبــووە بــەر، دوژمنــەکانیان لــەلای باشــوور و باشــووری ڕۆژئــاواوە دامەزرابوون، بەڵام ئەفشارەکان چەند گوللەیەکیان تەقاند تا خۆمانمان ناساند کە دۆســتین، تەقــەیان ڕاگـرت، گەیــشتینە بــەردەرگای مــاڵی کــەریم خــان، نــاوبراو بەوپــەڕی ئــەدەب و خۆشەویــستیەوە هاتــە پێــشوازیمانەوە، ووتــی بۆئــەوەی

[1] مەنمی عەشیرەتێکی سەربەخۆ بوونە لە ئێراندا، بەڵام لە عێراقدا سەر بە عێلی گەورەی جاف دەژمێردرێت.

درێغییەك لە خزمەتدا ڕوونەدات خۆتان بناسێنن، منیش بـێ تێبینـی نـاوی خـۆم و هاوڕێکانم پێ گووت. بردینیە دیوەخانەکەی.

کەریم خان پیاوێکی قسەخۆش و خۆش مەشرەب بوو لە ڕووخسار و سیما و ڕەفتاری فەرەیدون خانی کوڕیدا ئازایی و جوانمـەردی خـۆی دەنوانـد، ئاشـکرابوو کە ئەم ناوبانگی ئازاییـە کـە دەری کـردووە ڕاسـتە و جێـی دوودڵـی نیـە، بـەهۆی هاوسێیەتیان لەگەڵ موکریەکاندا زمانی ئاساییان کوردی بوو، هەروەك هەندێ جار لەگەڵ یەکتریدا بە تورکی قسەیان دەکرد.

شەو لەوێ ماینەوە، بە ڕووخۆشی و نەوازشتەوە خزمەتیان کـردین. بۆئـەوەی بگەینە تیکان تەپە لە کەریم خان داوای شارەزایەکمان کرد، پرسی لەوێ دەچـیتە ماڵی سەردار ئەفـشار یـان ماڵێـك بـەکرێ دەگریـت؟ ووتم بێگومـان دەڕۆینـە مـاڵی سەردار ئەفشار. ووتی باوەڕناکەم جێتان بکاتەوە.

لە گوندەکـەی کـەریم خانـەوە تـا تیکـان تەپـە چـوار فەرسـەخ ڕێ بـوو. نیـو سەعات دوای نیوەڕۆ گەیشتینە بەردەرگای کۆشکەکەی، سەردار ئەفشار ئەو کاتە لە دەرەوەی گوندەکەدا بوو، لە چوار ساڵ لەمەو پێشەوە خـەریکی دروسـتکردنی کۆشك و تەلارێکـە، وەکـو دەیـانگووت کـە مەسـاحەتەکەی نزیکـەی نیـو فەرسـەخ دەبێت. گەیـشتینە بـەردەرگای کۆشـکەکە جەمعیـەتێکی عەمەلـە و بـەناو وەسـتا سـەرگەرمی کـاربوون. پیـاوێکی باڵابـەرز لەتەمـەنی پـەنجا شەسـت سـاڵەدا بـە ویقارەوە ڕاوەستابوو، عەبایەکی قاوەیی پۆشیبوو، کڵاوێکی چەرمی لەسەردا بوو، عەینـەکێ لـە چـاودا و گۆچـانێکی بەدەسـتەوە بـوو، گـاه گـاهێ بـە عەمەلـەکان فەرمانی دەدا، مەعلوم بوو کە سەردار ئەفشار خۆیەتی، چونکە وڵاخـەکانمان زیـن و بەرگی چاکی بەسەرەوە نەبوو، کەمێك دوور لە کۆشکەکە دابەزین، وڵاخـەکانمان دا بە دەستی خزمەتکارەکانەوە و خۆمان بەرەو سـەردار ڕۆیـشتین، بـەپێی داب و نەریتی خۆمان سڵاوێکم بە دەنگی بـەرز کـرد، وەڵامـی دامـەوە، بـەڵام لەشـێوەی سەیرکردنیدا وادیاربوو چاوەڕوانی ملکەچیمانی لێ دەکـرد و کوڕنوشـی بـۆ ببـەین، بەکەم تەرخەمییەوە پرسی کێن..؟ و کارتان چـی یـە؟ وەڵامـم دایـەوە بـەم پەلـە عەرزێکمان نیـە، کەسـانێکین لەڕێگایـەکی دوورەوە هـاتووین و میـوانی تـۆین. بـە توڕەییەوە ووتی ئێرە خۆ میوانخانە نیـە. ووتم مومکینـە بفـەرمیت لـە گوندەکـەدا

جێیـەکمان بـدەنێ، خـەرجی خۆمـان دەکـەین. پیـاوێکی لەگەڵمانـدا نـارد و لـە گوندەکـەدا مـاڵێکی پـێ نیـشاندایـن، خـاوەنی ماڵەکـە لـە دوو هـۆدەدا جێمـانی کردەوە، هۆدەیەکیان چەند گلیمو فەرش و سۆبەیەکی ئاسنینی تێدا بوو، ناردمان هەندێ داری سوتەمەنی و نان و پەنیر و کەبابیان سەند، سۆبەکەمان داگیرسـاند و کتریە هەمیشەییەکەمان بۆ چایی دروستکردن خستە سەر سۆبەکەوە. سـەرگەرمی خواردنی نانی نیوەڕۆ بووین، سـەیرمان کـرد لەلایـەن مـاڵی سـەردارەوە خـواردنی نیوەڕۆ و سەماوەرێك لەگەڵ پیاڵە و قۆری چاییان هێنا. خواردنەکـەی سـەردارمان دایە خزمەتکارەکان، سەرمان سوڕما.! ئایا چی بووە، سەردار لـەو سـەختگیری و زیزییەوە لە هەڵوێستەکەی پەشیمان بوەتەوە، خواردنمان بۆ دەنێرێ و خزمەتمان دەکات، لەگەڵ سالار زەفەردا لەم بارەوە قسەمان دەکرد، تۆ بڵێی کەسـێ ئێمـەی ناسیبێ؟ کوێخا عەلی ووتـی مـن پیـاوێکی سـنەییم بینـی هـەم تـۆ و هـەم سـالاری دەناسی و هەرچی ئینکاریم کـرد نەچـووە گوێیـەوە. دڵنیـابووین هـەر ئـەو کەسـە شتێکی بە سەردار سەبارەت بە ئێمە گوتـووە. لـەم بەینـەدا سـەیرمان کـرد چـەند کەسێ لە خزمەتکارەکانی سەردار هاتن و قاڵییەکیان هێنا، پێمان گووتن ڕازی بـە زەحمەت نین، هـەر ئـەم گلیمانـە کافیـە و پێویـست بـە شـتی تـر ناکـات. ووتیـان سـەردار خـۆی بـۆ دیـەنیتان دێـت. وەڵامـم دایـەوە، ئەگـەر فەرمایـشێکی هەیـە داخوازیمان بکات دەگەینە خزمەتی. خزمەتکارەکان ڕۆیشتن، یەکێکیان گەڕایەوە، گوتی ڕازی نەبوو، خەریکن تەشریف دەهێنن. بە سالار زەفـەر و سـالار موقتـەدرم ڕاگەیاند کاتێ گەیشت کوڕنوشی بۆ ببەن و سەر دانەوێنن، هەر کـە نزیـك بـووەوە لە هۆدە و حەوشەکە چوینە دەرەوە و لەبەردەم ماڵەکـەدا کڕنووشـی بـچووکیمان بەجێ هاورد، گەیشتنە دەرکی هۆدەکە سـەردار داخـوازی لێمکـرد پـێش بکـەوم و بڕۆمە ژوورەوە، بەڵام بە تەعزیمێکەوە کە شـانازی پێـوە دیـار بـوو ڕازی نـەبووم. سـەردار چـووە ژوورەوە ولەسـەرەوە دانیـشت. ئیقبـال لەشـکری تـەبرێزی کـە لەمەوپێش بینیبووم لەگەڵیدا هـاتبوو، لـە پاڵیـدا دانیشت، مـن و سـالار زەفـەر و سالار موقتەدر بە پێوە ڕاوەستاین، سەردار ووتـی بۆچـی نافـەرمن..؟ لـە وەڵامـدا ووتم لـە خزمەتتـدا ڕاوەسـتاوین. دووبـارە داخـوازی دانیـشتنمانی لێ کـردن و وەك خزمەتکارێکی بە ئەدەب لەسەر ئـەژنۆ دانیـشتین. هـەردوو سـالار بـە ڕاوەسـتاوی

مانەوە، چەند جارێك داخوازی كرد دانیشن، سەرئەنجام ئەوانیش دانیشتن. لە منی پرسی ناوت چیە..؟ خۆمم بە مەحمود خان و سالار زەفەر بە عەلی خان و سالار موقتەدرم بە سلێمان خان ناساند. پرسیاری كرد نازناوتان چیە؟ ووتم نازناومان نیە. پرسی بۆچی نازناوتان نیە؟ ووتم ئەمڕۆ لەئێراندا نازناو كەڵكو ڕێزی لەدەستداوە و ئێمەیش بەدوایەوە نەبووینە. پرسی خەڵكی كوێن؟ وەڵامم دایەوە لە خاوەن موڵكەكانی نێوان نەهاوەند و مەلایەرین. ووتی هەنوكە لەكوێوە بەرەو ئێرە هاتن؟ ووتم لەنێوان سەركردەكانی موكرییەوە، كار و خزمەتێك لەلایەن دەوڵەتەوە پێمان ڕاسپێردرابوو، خەریكی ئەنجامدانی ئەو كارەین. ووتی ئەتوانی بۆم بگێڕیتەوە؟ ووتم ئەگەر حەزرەتی بەرزتان تەنها بوونایە دەمگێڕایەوە، چونكە ئەم خزمەت و كارەمان لە بەرژەوەندی تۆدایە بێگومان بۆتانمان دەگێڕایەوە. ووتی ئەم ئاغایە وێنەری دەوڵەتە و جێی باوەڕە. ووتم كەوابوو دەیگێڕمەوە. ووتم وەكو دەزانن تایفەكانی گەڵباخی و مەنمی، لەم دەڤەرەدا، تا ڕادەیەكی زۆر خەڵكیان ئەزیەت و ئازار داوە، هەتا دەستدرێژیان كردۆتە سەر هۆزێكی وەكو هۆزی ئەفشار، سكاڵای زۆر لەو بابەتەوە گەیشتووە دەوڵەت بڕیاری سەركوتكردنیانی داوە، چونكە لەكاتی فیتنەی سالار ئەلدەولەدا جەمعێ لە سەركردەكانی موكری لەگەڵیدا بوون هەتا دەڤەرەكانی كرماشان و نەهاوەند و مەلایەر هاتبوون، بەندە لەگەڵ چەند كەسێك لە سەركردەكانیاندا ڕەفاقەت و دۆستایەتیم بەرپاكردبوو، و چەند جارێك بۆ دیەنی یەكتری ڕۆیشتبووین، دەوڵەت لەم پەیوەندییانە ئاگادار بووە و لەسەر فەرمانی شازادە فەرمانفەرما ڕاسپێردراوم لەگەڵیاندا دانوستان بكەم و ئەوان ئامادە بكەم، هەركاتێ دەوڵەت بۆ سەركوتكردنی ئەو یاغی و تاوانبارانە دەست بەكار بوو، ئەوانیش بە هێزەكانیانەوە كۆمەك و یاری دەوڵەت بدەن. سەردار بە ڕووخۆشییەوە پرسی، باشە سەركردەكانی موكری چی وەڵامێكیان دایەوە. ووتم هەموویان ئامادەی خزمەتن، بەڵام دوو داخوازییان هەیە، كە پێویستە بە عەرزی دەوڵەتی بگەیەنم. ووتی ئەو دوو داخوازییە چیە؟ ووتم یەكێكیان ئەوەیە، چونكە ململانێ لەگەڵ گەڵباخیەكاندا لە سەرەتاوە تا كۆتایی ئەو كارە، ڕێی تێدەچێت مانگێك یان زیاتر بخایەنێت، لەم ماوەدا دەوڵەت پێویستە موچەیەك بە سوارەكان تەرخان بكات

بۆئەوەی تەعەدا و دەستدرێژی لە گوندەکانی سەر ڕێگاکانیان نەکەن. ئەوی تریان داخوازی دەکەن بە هەر سوارێکیان دوو سەد فیشەك بدرێت. ووتی لـە حەقیقەتـدا داخوازییەکەیان مەعقولە و بەجێیە. دوایـی پرسـی لەچـی ڕێگایەکـەوە بـۆ مـوکری ڕۆیـشتیت؟ ووتم لــە ڕێگــای ئەســەد ئــاوا و هەمــەدان و قــوروەوە و مــەریوان و سەقزەوە. ئەمجارە بە نەرم و ڕێزەوە ووتی ئەوەی لێم پرسیت وەڵامێکت دایـەوە کە ناتوانم باوەڕی پێنەکەم، بـەڵام بێتـو ڕاسـت بڵێیـت، بـەپێی قـسەی یـەکێك لـە خەڵکی سنە، تۆ عەلی ئەکبەر خانی سەردار موقتەردی. ووتم خـەیر بەپێـچەوانەوە بە عەرزتیان گەیاندووە، بەندە سەردار موقتەردم نە بینیوە و نـە ئەیناسـم، بـەڵام لە ڕۆژنامەکاندا خوێندوومەتەوە کە لەگەڵ ئینگلیسەکاندا شەڕی کردووە و خۆی و تایفەکـەی تــاڵانکراوە، خــۆی لەگــەڵ بــراو کــەس و کارەکانیــدا بــۆ عوسمــانی و ئیـــستامبوڵ کۆچـــیان کـــردووە. ووتـــی ڕاســـتە ئێمـــەش لـــە ڕۆژنامەکانـــدا خوێندوومانەتەوە، بەڵام ڕێی تێدەچێ تۆ سـەردار موقتـەدر بیـت کـە ئێـستاکە لـە عوسمانیەوە بـۆ ئێـران گەڕاویتـەوە. گـووتم زانـیم مەوزوعەکـەیان بـە پێـچەوانەوە گەیاندوەتـە خزمـەتتان، چـونکە کـاتێ لـە بـەردەم کۆشـك و تەلارەکـەدا دابـەزین ووتمـان میـوانین، فـەرمووت خـۆ ماڵمـان میوانخانـە نیـە، و فـەرمانت فـەرموو لـە گوندەکـەدا ماڵێکیـان بـەکرێ بۆمـان گـرت، بـەڵام لـە دواییـدا ڕەوشـتت گـۆڕی و خواردن و چاییت بۆمان نـارد، و ئێـستاکە خۆتـانیش تەشـریفتان هێنـاوە یـەکجار شەرمەسـارم کـە هەڵەیـەکی ئـەوتۆ ڕوویـداوە بوەتـە هـۆی زەحمـەت و تەشـریف هاوردنی حەزرەتی پایەبەرزتان. ووتی من دان بە گوناح و خـەتا و کـەم تەرخـەمی خۆمدا دەنێم، و هاتوومە بە شەرمەوە عوزرت بۆ بهێنمەوە و تۆ دەتوانی هەر بـەم گۆچانە ئەدەبم بکەیت، بەڵام بـە مرۆڤایـەتی سـوێندت دەدەم هـەر کەسێك هـەی خۆت بناسێنە، منیش بـە گوسـتاخییەوە چـوومە پێـشەوە ولایدا دانیـشتم و پـێم خستە سەر پێ و ووتم بەڵێ مـن عـەلی ئەکبـەر خـانی سـەردار موقتـەردم، ئـەویش حوسـەین خـان سـالار زەفـەری بـرا بـچووکمە و ئەویـشیان سلێمان خـانی سـالار موقتەدری برازامە کـە ئێـستا بـاوکی لـە بەغـدا دیلـی ئینگلیـسەکانە، و هاوڕێکـانم ئەفسەرێکی هەڵهاتووی عوسمانی و یەك نەفـەر موجاهیـدی میللـی و چـەند کوێخـا زادەیەکی سەنجاوین، کاتێ هاتینـە بـەردەم ماڵەکـەت کـە دەڵـێن دەور تـا دەوری

نزیکی نیو فەرسەخێکە ووتمان میوانین و لەڕێی دوورەوە هاتووین، ووتت ماڵەکەم میوانخانە نیە، هەر ئەم کەسایەتییە کە لە خزمەت جەنابتدا دانیشتووە، چونکە منی لە جل و بەرگێکی تردا بینیووە و شێوە و قەوارەیەکی تر ڕێی تێدەچێ نەمناسێت، بەڵام من ئەو دەناسم، ئەو ئیقبال لەشکری تەبریزییە و لەلایەن حکومەتی ئەیالەتی ئازەربایجانەوە ڕاسپێردراوە سەبارەت بە باج و دەرامەت دابەشکردنی میرات و سامانی تەواو نەبووی باوکت بکۆڵێتەوە و پشکنین بکات کە دوای چەند مانگێك هێشتانە موەفەق بە یەکلایی کردنەوەی کارەکەی نەبوەتەوە. ووتی لەسەرەتاوە ووتم مافی ئەدەب کردن و گوێ ڕاکێشانمت هەیە و ئەگەر دەتەوێ فەلاقەیشم بکەی ئامادەم. دوای ئەوە یەمین لەشکری برای تکایان لێم کرد کە بۆ ماڵەکەیان بڕۆین. بە گاڵتەوە ووتم ماڵی جەنابتان خۆ میوان خانە نیە. هەرچی هەوڵیاندا ڕازی نەبووم. سەرئەنجام بڕیارمدا بۆ بەرچایی خواردن سبەی بڕۆمە ماڵیان.

دوای ڕۆیشتنی سەردار لاوێکی نەجەفی هاتە دیەنیمان، کە لە تیکان تەپەدا ماڵ و ژنی هەبوو، و دەستگیرانی خوشکی سەردار ئەفشار بوو، وەکو دەیگێڕایەوە لەگەڵ خوالێخۆشبوو خوسرەوخانی مامەمدا کاتێك بۆ زیارەتی مەزارە پیرۆزەکانی نەجەف و کەربەلا ڕۆیشتبوو دۆستیان بەرقەرار کردبوو، چونکە سەبارەت بە ڕووداوەکەی ئێمە و سەردار ئاگادار بووبوو، هاتە ماڵەکەمان، وەکو دۆستێکی دێرین دەستی کردە ملم و ووتی هەروەك تا ئێستا تۆم نەبینیووە، بەڵام ناوبانگی تۆم بیستووە، لەگەڵ خەسرەوخانی مامتدا لە قەسری شیرین ئاشنایەتیم پەیدا کرد، جارێك میوانی خوالێخۆشبوو سەمسام ئەلمەمالیکی باوکت بووم، لە ڕووداوو ڕەفتاری ناپیاوانەی سەردار لەگەڵتدا یەکجار ناڕەحەت و دلگرانم، و ئێستاکە هاتووم تکات لێ بکەم کە تەشریف بهێنن بۆ ماڵەکەم و شەو لەوێ بمێننەوە. دەعوەتەکەی ئەویشم قبوڵ نەکرد، بەڵام بەڵێنمان پێدا پێش ڕۆیشتنمان بۆماڵی سەردار بێین بۆماڵەکەی. سبەی زوو سەید هات، بۆماڵەکەی ڕۆیشتین بەرچایی ئامادە کردبوو خواردمان، بەپێی بەڵێنێك کە دابوومان ڕۆیشتین بۆ ماڵی سەردار ئەفشار، هەر کە گەیشتینە دەری کۆشکەکەی سەیرمان کرد سەردار لەگەڵ خەڵکێکی زۆر لە پەیرەودانو کەس و کاریدا چاوەڕوانمانن، چەند

پێیەك هاتە پێشەوە پێشوازی کرد، پیاوێك لە خواجەکانی دێرینی محەمەد عەلی شای لەگەڵدا بوو کە زۆر زوو ناسیم ئەویش ناسیمی، سەری دانواند و سڵاوی کرد. ئەم خواجەیە لەو دەورو زەمانەدا یەکجار کارامە وخۆش سیما بوو، محەمەد عەلی شا و شاژن یەکجار خۆشیان دەویست و زۆربەی کارە گرنگەکانی ئەمیر بەهادور ئەو ئەنجامی دەدا، دوای وەلاوە خستنی محەمەد عەلی شا ئەویش هەڵهات، خۆی گەیاندە سەردار ئەفشار و بوەتە خواجەی حەرەمسەراکەی سەردار ئەفشار.

سەردار ئاماژەی بۆ خواجەکە کرد، کەوتە پێشەوە وبردینی بۆ تەلارێکی گەورە کە هێشتانە سپی کاری نەکرابوو، و دەرو پەنجەرەیان لێ نەبەستبوو، لە چەند هۆدەیەك تێپەڕین کە دەر و پەنجەرەی هەبوو، شوێنێك کە دیمان بەشێك لە دەرەوەی کۆشکی نایاب و شکۆدارەکەی سەردار ئەفشار بوو. زیادەیە کە سەبارەت بە ڕازاوەیی هۆدەکان و کەل وپەل و ئەساس و شتومەکەکانی باس بکەم. سەرلەنوێ بەرچاییەکی کەممان خوارد. کەوتینەڕێ، سەردار خزمەتکارێکی تایبەتی خۆی لەگەڵماندا نارد و بۆ یەکێك لە سەرکردەکانی، کە ماڵەکەی لەسەر ڕێگەکەماندا بوو، نامەیەکی نووسی کە خزمەتمان بکات. بۆ خۆرئاوا گەیشتینە ماڵی ئەو کەسە، خزمەتێکی تەواوی لێمان کرد وخواردنی ئێوارە (شام)ی داپێمان، ئەگەر ماڵی سەردار خۆیشی بوایە بەم چاکی و ڕێك و پێکیە خزمەت نەدەکراین، سەماوەرەکەی هەتا نیوەشەو دەکوڵا، کاتی خەو بۆ هەر یەکێکمان دۆشەك و لێفەیەکی پاك و خاوێنی ئامادەکرد. خەوتین، ئەو هیلاکی و خەستەییەی تیکان تەپە لە گیانمان دەرچوو، بە تەواوی حەواینەوە.

بەهادور سوڵتانی دەویرانی

قۆناغی دواییمان ماڵی بەهادور سوڵتانی دەویرانی بوو. چونکە دەیانگووت لەم گوندەوە تا ماڵەکەی لە گوندی (ئەنگوران) حەوت فەرسەخ ڕێمان لە پێشدایە، سبەی زوو هەروەك هەوا سارد بوو، زەویش بەستبووی، کەوتینەڕێ. لەگەڵ بەهادور سوڵتاندا پێشینەی دۆستایەتیەکی بتەوم هەبوو، دەمویست ئەو ڕۆژە هەرچۆنێ بێ، هەتا هەر سەعاتێکی شەو بێت، بگەینە ماڵیان. خزمەتکارەکەی سەردار ئەفشار لەگەڵ دوو سواری تردا لەگەڵماندا هاتن، گەیشتینە گەردنەیەکی

دژوار و یـەکجار سـەختی ئێلاخـی، دەیـانگووت سـنووری نێـوان عێلـی ئەفـشار و دەویرانە. لە دامێنـی گەردنەکـەدا نزیکـەی مەچـەکێك بـەفر بـاریبوو، بـە سـەختی چووینە سەرەوە، هەر کە گەیشتینە خاکی دەویران، هەوای گەرم و موعتەدلی ئـەو ناوچەیەمان هەست پێکرد.

سـەعاتێك پـێش نیـوەڕۆ گەیـشتینە گونـدێك کـە دەیـانگووت نیـوەی مـوڵکی ئەسعەد ئەلدەولەی زەنجانی یە و ئەو نیوەکەی مـوڵکی سـەرکردەکانی دەویرانـە. خـواردنی نیـوەڕۆ ئامـادە کـراو خواردمـان، لـەوێ چـەند خزمـەتکارێکی بـەڕێزی ئەسعەد ئەلدەولەمان بینی کە دوو (قووشی) تەرلانیان پێبوو، دەیانویـست بـۆ ڕاو بڕۆن، ئێمەیان بینی لە ڕاو و شکار چاویان پۆشـی، یـەکێکیان پرسـیاری ناومـانی کـرد و بـەرەو کـوێ دەچـین. ووتم مـەحمود خـانی سـنەییم بـۆ تـاران دەڕۆم، لەبەرئەوەی لەگـەڵ سـەردار ئەفـشار و بـەهادور سـوڵتاندا پێـشینەی دۆسـتایەتیم هەیە، لەم ڕێگاوە هاتم کە بیانبینم، سەیری وەزعـی جـل و بـەرگ و زیـن و بـەرگی کۆن و داڕزاوی وڵاخەکانمانیان کرد دڵنیابوون چاوەڕوانی یارمەتین، ئیتر لە سەری نەڕۆیشتن و هیچیان نەگووت.

خزمەتکارەکانی سەردار ئەفشار لەوێوە گەڕانەوە، ئێمـەش شـارەزایەکمان تـا ماڵی بەهادور سوڵتان بەکرێ گرت. کەوتینە ڕێ، سەرەتای شەو گەیشتینە گوندی ئەنگوران، یەك ڕاست بەرەو ماڵی بەهادور سوڵتان ڕۆیشتین، خـۆی لـە هۆدەیـەکی دەرەوەی ماڵەکەیدا ڕاکشابوو، چوومە ژوورەوە، سڵاوێکم لێ کرد، لە وەڵامەکەیـدا بۆم دەرکەوت نەی ناسیومەتەوە. وتم هەروەك وادیارە نەتناسیمەوە، بـەڵام دەبـێ ماچت بکەم، هەڵسا و باوەشـی کـردەوە، دوای دەسـتدان و تەوقـەکردن چپاندمە گوێیدا ووتم عەلی ئەکبەر خان سەردار موقتەدرم و ناوی هەنوکەم مەحمودە، چەند جارێك ماچمی کرد، یەکێ لە خزمەتکارەکانی ڕاسپارد کـە ئاگـای لـە هاوڕێکـان و وڵاخەکانمان بێت.

داری سـوتەمەنیەکی زۆریـان لـە سـۆبەکەدا کـۆکردەوە و ئاگریـان تێبـەردا، گۆرانی بێژێکی زنجانی کە لە هۆدەکەدا بوو، چووەدەرەوە. سەبارەت بە ئەوزاع و ئـەحوال و سـەرهەتمانی لێ پرسـیم، منـیش سـالار زەفـەر و سـالار موقتـەردم پـێ ناساند و سەرهاتی خۆمانم لە سەرەتاوە تا کۆتـایی بـە کـورتی بـۆ گێڕایـەوە. کـە

گـەرم بووینــەوە مەشـروبێك و تارێـك و مەزەیـەكیان هێنـا، بـەهادور سـوڵتان تارژەنێكی چاك بوو، دەستی كردە تارلێدان و سەیدیش بە گۆرانی ووتن سەرگەرم بوو. بەهادور سوڵتان فەرمانیدا حەمام بۆسبەی زوو گەرم و ئامادە بكـەن. سبەی دوای خۆشـۆردن و بەرچـایی خـواردن، مەجلیـسەكەمان چـۆڵكرد و سـەبارەت بـە ڕێگایەك كە بیگرمەبەر دەمویست بیروبۆچـوونی بـەهادور سـوڵتانم بـزانم، چـونكە لەمەودوا لە هاتوچۆ و چاودێری ئینگلیسەكان دەترسام. بۆچوونی وابوو كە هەموو شتومەكەكانمان لەگەڵ كەسێكدا لە ماڵەكەیدا بەجێ بهـێڵین، پاشمـاوەی ڕێگاكـە، ڕێگای نێوان زنجان و كەرسەف هەتا تاران بگرینەبەر، سێ وڵاخـی سـواریمان لاواز بووبوون، بەهادور ووتی ئەسپی زۆرم هەیە، هەرچیت دەوێ ببە. سـێ ئەسـپم بـە زین و بەرگی گونجاوەوە داخوازی لێ كرد، مەیتەرەكەی بانگ كـرد، و ئەسـپەكانی دەستنیشان كرد وفەرمانیدا لـە تەویلەكـە بیانهێننـە دەرەوە و لـەماوەی ئـەو دوو ڕۆژەدا كە لەوێ بووین ئەسـپەكان بجولێننـەوە، بۆئـەوەی ئامـادەی ڕۆیـشتن بـن، دوایـی بانگهێـشتمانی كـرد بـۆ سـەیری تەویلەكـەی و تەماشـاكردنی ئەسـپەكانی، نزیكەی دە ماین و سێ سەر ئەسپی چاكی هەبوو، كە لـە چـاكترین بارودۆخـدا بـە خاوەن دەكران، دوایـی گـوتی لەمانـە چـاكتر قـاترێكم هەیـە كـە شـایانی بیبینـە، بەیەكێ لە مەیتـەرەكانی گـووت پڵنگەكـە بهێنـە. مەیتەرەكـە ڕەشمـەی وڵاخێكـی ڕادەكێشا و هاوردی، ئەگەر لە پێشەوە بـەهادور سـوڵتان باسـی نەكردایـە بـاوەڕم نەدەكرد كە ئەم وڵاخە قاترە، قاترێكی تەمەن هـەژدە مانگـەبوو، كـە پێـستەكەی سەرجەم سپی بوو، بەڵام لە هەموو لەشیدا خاڵی ڕەشـی ڕێـك و پێـك و ورد و ڕیـز وەك خاڵی پڵنگێكی كۆنە ساڵ دەبینـرا، لـە هـەردوو لای ڕانەكانیـەوە نزیكـەی دە خاڵی گەورە و درشـتتری خـاڵی پڵنگێكـی دیـاربوو، سـاق و پێـی كـەمێ ئەسـتوور دەهاتە بەرچاو، بەگشتی لەشی یەكجار جوان و خۆش قالب بوو. لە ڕاستیدا ئەگەر جـوتێكی لـەم هێـسترە هەبووایـە بـۆ بـایتون ڕاكێـشان بـێ هاوتـا و كـەم نـەزیر دەژمێردرا.

شەوی دووەمیشمان بە خۆشی و شادی و خزمەتێكی چاكی بـەهادور سـوڵتان تێپەڕانـد. شـەوێك درەنـگ لەگـەڵ هـەردوو سـالاردا بیروڕامـان گۆڕییـەوە و بـە چاكترمان زانی كە هەر بەم بار و بنـە و وڵاخ و شـتومەكەمانەوە ڕێگـای كەرسـەف

بگرینه بەر، تا دەگەینە ماڵی جەهانشاخانی ئەمیر ئەفشار، کە یەکە پیاوی دەسەڵاتداری ئەو ناوچەیە، لەوکات و زەمانەدا، دەژمێردرا. پەیوەندی ئەمیر ئەفشار لەگەڵ بەهادور سوڵتاندا یەکجار خراپ و ئاڵۆز بوو. چونکە میواندارەکەمان پێشینەی پەیوەندی لەگەڵ ئەڵمانەکاندا هەبوو، ئەگەر هاتو بەگوێی ئەومان بکردایە، بەو شێوەیەی ئەو تەگبیری کردبوو، لەڕێگای ئەوەوە بەرەو تاران بڕۆیشتینایە، بێ ئاگاداری ئەمیر ئەفشار، ڕێی تێدەچوو بەو پەیوەندییە موحکەمەی کە ئەمیر ئەفشار لەگەڵ ئینگلیسەکاندا پەیدای کردبوو بەهادور سوڵتانیشی، تووشی ناڕەحەتی و گرفتیشی بکات و لەڕێی ئێمەیشدا گیروگرفت و ناڕەحەتی دروست بکردایە.

سبەی بەهادور سوڵتان هاتە دەرەوە، مەوزوعەکەم بۆ باسکرد و کێشەکەم بۆ ڕوون کردەوە، قسەکانمی سەلماند و ووتی ئەوەی بە باشی دەزانن بیکەن. سوارێکی شارەزای بۆ ڕێنمایی و دەلیلیمان دەستنیشان کرد. جگە لەمە یەك دەست کراسی سەرداری لە شاڵی خەڵخالی، کە هی خۆی بوو، لەگەڵ کڵاوێکی سادەی خەمسەییدا پێشکەش کردم و دام بەدەستی خزمەتکارەکانەوە، کە لە کاتی پێویستدا کەڵکی لێ وەربگرم.

هەر بەیانی ئەو ڕۆژە خواحافیزی و ماڵئاواییمان لێ کرد، بۆ خواردنی نیوەڕۆ گەیشتینە گوندێك، کە موڵکی بەهادور سوڵتان بوو، لەپێشدا لەوێ دەژیا، ماڵ و دیوەخانەیەکی چاکی لەوێدا دروست کردبوو، بەڵام ئێستاکە ئەو کۆشکە بەرەو داڕمان و کاول بوون دەچێت، وەکو دەیگێڕنەوە دووساڵ لەمەوپێش ئەمیر ئەفشار چەکدارێکی زۆر دەنێرێتە سەری و گوندەکە داگیر دەکەن، و کۆشکەکەی دەسوتێنن. نزیکەی عەسر گەیشتینە گوندێکی تر کە بەشێکی موڵکی بەهادور سوڵتان بوو، ئەوبەشەکەی موڵکی ئەمیر ئەفشاری ئازەربیجانی بوو. بەهادور سوڵتان گوندەکانی بەچاکی لە بەرامبەر گەڵباخیەکاندا پاراستبوو، بەڵام پاشماوەی گوندەکانی خەمسەیی و گەڕوسی لە دەستدرێژییان ئاسایشیان نەمابوو، و ڕاحەتییان لێ هەڵپێچرابوو.

شەومان لەماڵی کوێخای ئەو شوێنەدا تێپەڕاند، بۆ سبەی نیوەڕۆ گەیشتینە شوێنێکی گەورە و فراوان کە بە سەر ڕێگای کوردستان و هەمەدانەوە بوو،

زۆربەی کاروانە بازرگانیەکانی ئەو دەڤەرانە لەو شوێنەوە تێدەپەڕی. لەم شوێنەدا کەسێك کە نازناوی بەهادور لەشکری هەبوو، لەلاین ئەمیر ئەفشارەوە وەك نوێنەر و جێنشینی بوو، کاتیَ لە ماڵی بەهادور سوڵتاندا بووین وا بەناوبانگ بوو، خاوەن پلەیەکی ئینگلیس لەگەڵ بیست و پێنج سەربازدا لە کەرسەفدان. لەنێو ڕێگادا لە هەر کێمان پرسیار دەکرد، ئاگاداری ئەم باسە نەبوون، لەم گوندەیش لە نوێنەری بێ هەیبەتی ئەمیر ئەفشار پرسیارمان کرد، وەڵامێکی ڕاستی نەدایەوە، گاهیَ دەیگووت، لەوێن و گاهیَ دەیگووت ڕۆیشتوون، بەڕاستی سەری لێمان شێواندبوو، پرسیم لەم شوێنەوە تا کەرسەف چەند فەرسەخە..؟ ووتی لە دە فەرسەخ بتر ترە، بۆئەوەی ڕێگای هەڵهاتنمان کورت کردبێتەوە، نەوەستاین، بەدرێژایی ئەو ڕۆژە بەڕێگاوە بووین. نیو سەعات لەشەو تێپەڕیبوو گەیشتینە گوندێك کە خانووی زۆری زارع و ڕەعیەتێکی زۆری تێدا بوو، بەڵام چۆڵکرابوو، تەنها سێ بنەماڵەی تێدا دەژیا. شەومان لەماڵی پیرەژنێکدا تێپەڕاند، ئەوەی دەستکەوت بە پارە سەندمان.

ڕۆژی دوایی لەمەیدانی نمکزاری خەمسە تێپەڕین، نزیکی عەسر گەیشتینە گوندێك کە موڵکی سەرهەنگ بوو... دەیانگووت لە سەد بنەماڵە ئێستاکە دە بنەماڵەی تێدا ماوەتەوە، چونکە بەهۆی پەتا و نەخۆشییە سرایەتدارەکانەوە وەك ئاوڵە و ئەنفلۆنزاوە لەنێو چووبوون، چووینە بەردەم ماڵی سەرهەنگ، بەڵام ڕازی نەبوو جێمان بکاتەوە، هەڕەشەمان لیَ کرد کە ئێمە لە دۆستانی ئەمیر ئەفشارین، ئەگەر جێگامان نەکەنەوە هەر لێرەدا نامەیەکی بۆ دەنووسم، شکایەتتان لیَ دەکەم. دوای ئەم هەڕەشەیە ماڵەکەی برای سەرهەنگیان بۆ چۆڵکردین. شەو لەویَ ماینەوە، هەرچی پێویستی خۆمان و وڵاخەکانمان بوو بە پارە سەندمان.

لە ماڵی ئەمیر ئەفشاردا

ڕۆژی دوایی یەك سەعات پێش نیوەڕۆ گەیشتینە گوندێکی یەکجار گەورە بەڵکو شارۆچکەیەك کە ناوی قیدار بوو کە نزیکەی نیو فەرسەخ درێژی باغەکانی بوو ئەمیر ئەفشار خۆی لەویَ باغێکی گەورە وباخچەیەکی گەورەی دروست کردبوو، پرسیارم کرد کیَ سەرکاری گوندەکەیە؟ ووتی سەیدێك خەڵکی ئەرومیەیە کە

نوێنەری تایبەتی ئەمیر ئەفشارە. چوین بۆ ماڵی سەید لەماڵ نەبوو بەڵام خەڵکی ماڵەکە بە خۆشڕووییەوە پێشوازییان لێ کردین و هۆدەیەکی فەرش کراویان داپێمان کە کورسیەکی تەمیزی تێدا بوو، بەپەلە سەماوەریان هێناو چاییمان خوارد، لەوێوە نامەیەکم بۆ ئەمیر ئەفشار نووسی کە ئێمە لەم گوندە داین وهاین لە پەناتدا. هەڵگری نامە سالار زەفەری برامە کە بە حوسەین خان ناوی ببە، ناوی ئێستاکەی منیش مەحمود خانە، ئەگەر ئینگلیسەکان لە کەرسەفدا هەن جێیەکمان بۆ دەستنیشان بکە کە لەوێدا نیشتەجێ بین، ئەگەر پێویست بێ بگەینە خزمەتت بفەرمە بۆمان بنووسە. چونکە لەگەڵ نەسیر لەشکردا پێشینەی دۆستایەتیم هەبوو، ناوبراولەکاتی کۆچکردنەکەداماوەیەك لە ماڵی ئێمەدا بوو سالار زەفەرم ڕاسپارد کە یەکڕاست بۆ ماڵی ئەو بڕوات. سالاریش کراسە ئامانەتە سەرداریيەکەی بەهادوور سوڵتانی کردە بەر وکڵاوە خەمسیەکەی کردە سەر ولەگەڵ کوێخا عەلی دا بۆ کەرسەف ڕۆیشتن وئێمە لەو شوێنە چاوەڕوانی وەڵامی ئەوان بووین. بە خزمەتکارەکانم سپاردبوو بوڵاخەکان کا ویونجە بسێنن. دەنگی سەید خاوەنی ماڵەکەم بیست، دەیگووت ئێوە نابێ بیسێنن چونکە میوانن هەرچی پێویستتانە ئامادەی دەکەین. لەم بەینەدا سەید خۆی ئامادەبوو، بە حەدێك ڕووخۆشو میهرەبان بوو نەوزاشتی دەکرد، لە وەڵامیدا شەرمەسار مامەوە. دوایی دانیشت و ناومی پرسی ووتم مەحمود خان خەڵکی سنەم و لەگەڵ ئەمیر ئەفشاردا پێشینەی دۆستایەتیم هەیە و ئێستاش پشت بەو دۆستایەتیە دەڕۆم بۆ بینینی. بەدەم گفتوگۆوە کەم کەم هاتە نێو سیاسەتەوە لەقسەکانیەوە مەعلوم بوو کەسێکی ئاگادار وموجاهید ولایەنگری مەسلەکی دیمکراتەکانە ویەکجار نیشتمانپەروەرە، هەرچی زیاتر دەدوا ڕێزی زیاتر لام پتر دەبوو. سەبارەت بە ڕەوشی ئەمیر ئەفشار لەگەڵ ژێر دەستەکانیدا چۆنە، پرسیارم کرد، وەڵامی دایەوە لەگەڵ ژێر دەستەکان ویەیڕەوانیدا هەروەك سەختگیرە بەڵام لە حەق لانادا و مافپەروەرە وخۆش ڕەفتارە، بەڵام سەبارەت بە دوژمنەکانی بێ ڕەحم وکینە لە دڵە. ووتی من چەندین ساڵ لەگەڵ جەهانشاخاندا پێشینەی دۆستایەتیو هاوکاریم هەیە، هیچ عەیبێکم تێدا نەبینیوە تەنها کینە تۆزێ نەبێت، بەڵام لەم دواییەدا عەیبێکی تری زیاد کردووە ئەویش سازش لەگەڵ ئینگلیسەکاندایە هەروەك ئەم

کارەی لە ڕووی سیاسەت وبەرژەوەندی ومەسڵەحەتەوەیە، نە لەڕووی ڕەغبەت ومەیلەوە. دوایی پرسیاری کرد ئایا عەلی ئەکبەر خانی سەنجاوی کە بۆ عوسمانی ڕۆیشتبوو هەر لەوێیە یان گەڕاوەتەوە؟ ووتم کردەوەکەی ئەو بۆ پارە وپول وەرگرتن لە ئەڵمانەکانەوە بووە نەك لەڕووی نیشتمان پەروەرییەوە، گومان ناکەم بتوانێ جارێکی تر بۆ ئێران بگەڕێتەوە. ڕەنگی سەید ڕەش داگەڕیا و ووتی تۆ میوانی منیت هەرکاتێ ویستت سەبارەت بە کەسانی نیشتمان پەروەری ئەم وڵاتە سوکایەتی بکەیت، لەماڵی مندا مەیکە. ووتم مەگەر تۆ عەلی ئەکبەر خانت بینیوە، یان دەیناسیت؟ ووتی من ئەوم نەبینیوە بەڵام ئاگادارم یەکێ لە نیشتمان پەروەرترینی کەسانی ئەم وڵاتەیە، زەرەر وزیانێ کە ئەو وبنەماڵەکەی بینیوویانە کەمتر کەسێ لە ئێراندا بینیویەتی. گوتم من ئەو بەتەواوی ناناسم و ئەمەی باسم کرد لە چەند مەلایەکی سنەیی بیستوومە، لەم حاڵەتەدا بفەرمە ئەگەر لەجێی مندا کە لە خزمەتی تۆدا دانیشتووم عەلی ئەکبەر خان دانیشتبێ چیت دەکرد؟ گوتی میوان هەرکێ بێ ئازیزە، بەڵام ئەگەر ئەو لەیرادا بووایە سەعادەت وشانازییەکی گەورەبوو بۆم. گوتم ڕێی تێدەچێت من خۆم عەلی ئەکبەرخان بم. سەیرێکی بە مەحەبەت ونەوازشتەوە کردم تا ناوەڕۆکی دڵم کاریگەری بوو. ووتی ڕاستە ڕێی تێدەچێت کە تۆ ئەو بیت؟ گوتم ئاغا گاڵتەم کرد خوا دەزانێ ئێستاکە عەلی ئەکبەر خان لەکوێیە، چی بەڵاییکی بەسەر هاتووە.. گوتی لە هەرکوێیەبێت باپیرم پێغەمبەری خوا ئاگاداری بێت. لەمە زیاتر خۆ نەناساندنم پەسەند نەزانی. ووتم ئاغا موژدەت دەدەمێ کە عەلی ئەکبەر خان ئەم کاتە تەندروست وئاسوودە لەماڵی سەیدێکی موسوڵمانی ئێران پەروەردا دانیشتووە ولەگەڵتدا هاودەم وهاو قسەیە. لەم قسەیە زۆر خۆشحاڵ بوو، ڕووی کرایەوە ولەجێگەی خۆی هەڵسا دەستم ماچ بکات سەر وڕووی یەکتریمان ماچ کرد، و فرمێسك لە چاوەکانی هاتە خوارەوە دوایی بەپەلە هەڵسا و ویستی بە پەلە لە هۆدەکە بڕواتە دەرەوە، زانیم دەیەوێ فەرمانی گۆڕینی خواردەمەنیەکەی نیوەڕۆ بدات. گوتم لەجیاتی ئەم موژدەیەدا تکایە داخوازییەکەم قبوڵ بکە وشتێکی نوێ بۆ خواردنی نیوەڕۆ دروست مەکەن ئەوەی کراوە دەیخۆین. لەپاڵمدا دانیشت و سەبارەت بە بەسەرهاتەکانم پرسیاری کرد، منیش ئەوەی بەسەرماندا هاتبوو لەسەرەتاوە تا

کۆتایی بە کورتی بۆم باسکرد. لە حەقیقەتدا ئەم سەیدە ئازیزە کە بە ڕێکەوت ناسیم ئەو ڕۆژە ئەوەندە غەرقی میهرەبانی وقەدردانی ونەوازشتی خۆیی کردم کە هەموو زەحمەت وهیلاکیەکانی ڕێگام لەیاد چووەوە.

خواردنی نیوەڕۆیان هێنا خواردمان، چاوەڕوانی خەبەرێك بووین لەلایەن سالار زەفەرەوە. لەم بەینەدا ووتیان نەسیر لەشکر بۆ دیەنیت دێت. ئەمیر ئەفشار دوای گەڕانەوەی سالار ناردبووی بۆ لامان لە وەڵامی نامەکەمدا نووسیبووی لە ئینگلیسەکان کەسێ لەیرادا نیە، ئەگەر لێرەش بن گرنگ نیە، وادیارە منت بە عێل وعەشرەت نەزانیوە کە بەم جۆرە تێدەفکریت.

دوای نیوەڕۆ لەگەڵ نەسیر لەشکردا بەرەو کەرسەف ڕۆیشتین شوێنەکەمانی لەماڵی یەکێك لە کچەکانی ئەمیر ئەفشاردا دەست نیشانکردبوو. کۆشکی چاك وشام نەهار وخزمەتێکی ڕێك وپێك کراین. ئەمیر ئەفشار خۆی بەپەلە هات بۆ دیەنیمان لەبەر پیری ولاوازی لەش باڵیان دەگرت کە دەچووە ڕێوە. سەردار فاتحی کوڕی لەبەرئەوەی لە باوکی تۆرابوو نەهاتە دیەنیمان، نامەی پیرۆزبایی گەیشتنمی بۆ ناردبووم و هۆی نەهاتنی نەخۆشی دابووە قەڵەم، بەڵام بیستم نەخۆشیەکەی مەی نۆشی وتریاك کێشی وتەمەڵی یە.

نزیکەی عەسر بۆ دیەنی ئەمیر ئەفشار ڕۆیشتم، لە بەردەم کۆشکەکەیدا نزیکەی شەست لاوچاکی خۆش سیما بە تفەنگی فلزیوە وێستابوون، لەنێو کۆشکەکەیشیدا نزیکەی پەنجا شەست تفەنگ بەدەستی دەستە دەستە لەلاملا و لەولای کۆشکەکەدا وێستابوون لەبەردەم تەلاری میوانخانەکەدا چوار پاسەوانی چەکدار چاوڕێیان دەکرد.

ئەمیر ئەفشار لەگەڵ میرزا بنوسەکەی لە هۆدەکەیدا دانیشتبوو، ئێمە کە هاتینە ژوورەوە میرزاکە ژێر باڵی گرت هەڵسێت، هەرچی هەولمدا هەڵنەسێت گوێی نەدامێ. نزیکەی دوو سەعاتێ کە لەوێ بووین لەو هەموو خەڵکە دەنگێك نەدەبیسترا، هۆدەکەی کە ئێمە وئەمیر ئەفشاری تێدا بوو، دەنگ کاتێ دەبیسترا کە ئەمیر ئەفشار داوای چایی یان قلیانی بکردایە. کاتێ بۆ دیەنیمان هاتبوو سەبارەت بە ئەحوالی ئەوزاعی عوسمانی وئینگلیسەکان وکوشتن وبڕین وتالانکردنی سەنجاویەکان پرسیاری کرد. عەسر کە من بۆ زیارەتی ڕۆیشتم

سەبارەت بە بارودۆخی مەرکەز وپایتەخت پرسیارم لێ کرد. سەیرێکمی کرد و گوتی وەزعی ئینگلستان دەپرسیت، تا خەیاڵ بکەیت رێك وپێکە و شاریش بە تەرتیبە و هەیئەتێ کە بەناوی دەوڵەتی ئێرانەوە حکومەت دەکەن هەموویان کارمەند و موچەخۆر وگوێڕایەڵ وملکەچن، لە مانگێکدا نزیکەی یەك تورەکە پارەو پول لە ئینگلیسەکان وەردەگرن وبە ڕەزامەندییان ئەوان بۆ بەرژەوەندی سیاسی خۆیان سەرفی دەکەن، لە ئێراندا غەیری بەریتانیای گەورە حکومەتێکی تر لە ئارادا نیە، من کە ئەمیر ئەفشارم هەرچی چاوم گێڕا و هەوڵ وکۆششم کرد ئاسەوارێکم لە ئێرانییەت نەدۆزییەوە ، خۆمم دا بەدەست ئینگلیسەکانەوە ئێستاکە بە ڕاشکاوی ڕایدەگەیەنم لەیرادا دانیشتوومە خزمەتکاری گوێ بە فەرمانی ئەوانم، سەبارەت بەتۆیش لەو بڕوادام بڕۆی بۆ تاران کە گەیشتیتە ئەویً یەکڕاست بڕۆ بۆ باڵیۆزخانەی ئینگلیس، موسەلەمە کارەکەتان بەپەلە دروست دەکەن. وەڵامم دایەوە ئەزانم کە ئەم قسانەت بە جدیی نەفەرمووە ئێمە کە هەموو هەستی و بوونمان لەپێناو نیشتمانپەروەریدا لەدەست داوە، چۆن دەتوانین پەنا ببەینە باڵیۆزخانەی دەوڵەتێکی بێگانە ! ! ؟ دوای ڕاوەستانێ بە بزەوە ووتی لە وەزع وبارودۆخی مەرکەز وپایتەختی ئێران بێ خەبەریت لەبەرئەوە شۆر وئیحساسات دەنوێنی، گیانی من، ئازیزی من نەمەرکەزێکمان هەیە ونەدەوڵەتێ و نەلە کۆبوونەوە وخۆپیشاندانی وموزاهەرە نیشتمانی خەبەرێك ماوە، سەرلەنوێ پێتان دەڵێم یەکڕاست بڕۆنە باڵیۆزخانەی ئینگلیس، بەڕاستی پێتان دەڵێم چونکە ئەگەر بڕۆنە ماڵی وثوق ئەلدەولە کە ئیمڕۆ سەرۆك وەزیرانی مەملەکەتە ئینگلیسەکان بچووکترین فشارێکی بۆ بهێنن بەپەلە ئەتاندات ە دەستەوە، یان لەگۆشە وقوژبنێکی تاراندا سەرگەردانتان دەکات و ئەگەر دەنگتان دەرکەن وشکایەت بکەن بەناوی ئاشووبگەڕەوە زیندانیتان دەکات یان دوورتان دەخاتەوە.. جارێکی تر پێت دەڵێم لە بەرژەوەندیتانە یەکسەر موعامەلە لەگەڵ ئینگلیسەکاندا بکەن. ئیمام جومعەی تاران لەگەڵ مندا دۆستە ئینگلیسەکانیش موتمانەی تەوایان پێی هەیە، نامەیەکی بۆ دەنووسم وڕایدەسپێرم کە ببێتە واسیتەی کارەکەتان و دروستی بکات ولەگەڵیدا بۆ باڵیۆزخانە بڕۆن. چونکە بینیم سوورە لەسەر ئەم دوو مەسئەلەیە گوتم زۆر چاکە نامەی ڕاسپاردنەکەمان بەناوی

مەحمود بنووسە کە گەیشتینە تاران بە ئامۆژگاری دۆستەکانمان دەجولێینەوە. ئەویش بە نووسەرەکەی فەرمانیدا نامەیەك بۆ ئیمام جومعە و ڕاسپاردەیەکی تر بۆ زەفەر نیزام وچەند سەرکارێکی تری بۆ نێوان ڕێگامان بنوسێت هەروەکو بەڵێنی دابوو چەند ڕۆژێك دوای حەرەکەتی ئێمە پەیکێکی بۆ کرماشان بنێرێت وگەڕانەوەمانی خەبەر بدابوە سەید حەسەنی ئۆجاق و ماڵ ومناڵ و بنەماڵەکەمان.

سەرەتای شەو پیاوێکی ناردە لامان کە هەرچی پێویستیمان هەیە بێ شەرم داخوازی بکەین. منیش چونکە وڵاخە سواریەکانمان پەکیان کەوتبوو تکام کرد چوار ئەسپ تا تاران بە زین وبەرگەوە بماندانێ یەك دوو خزمەتکاریش لەگەڵماندا بنێرێت ئەسپەکان بگەڕێننەوە. ئەم داخوازییانەی هەر شەو ئەنجامدابوو. سبەی بە یانی بۆ سوپاس وخواحافیزی بۆ دیەنی ڕۆیشتم، هەر ئەو کۆبوونەوە چەکدارانە وهەر ئەو نەزم وتەرتیبەم بینی، میرزا بنوسەکەی زیاتر لە سەد پاکەت وزەرفی کراوە وبەستراوی بۆ خوێندنەوە هێنابوو، هەموو کاغەکانی ئەمیر بە ووردی دەیخوێندەوە و هەر کامیان کەم و کورپیەکی تێدا بووایە فەرمانی چاککردنەوەی دەدا. کاتێ لە ماڵی بەهادوور سوڵتاندا بووم تکای لێکردم کە سەبارەت بە ئەو لەگەڵ ئەمیر ئەفشاردا دانوستان بکەم و ئەگەر نیەتی چاك بوو خەبەری پێبدەم. بە ئەمیرم گووت کاتی هاتنم بەهادور سوڵتان بەپێی نامەی جەنابتان دەیویست بگاتە خزمەتت بەڵام نەخۆشی وتێکچوونی باری تەندروستی بووە هۆی دواکەوتنی. ووتی هەرکاتێ من داوای بکەم نەخۆشە بەڵام ئەگەر لەلایەن ئەسعەد ئەلدەولەوە بانگهێشت بکرێت بە نەخۆشیشەوە دەڕوات. گوتم چاکە جەنابتان دڵی ئەم جۆرە کەسایەتیانە بێرێتە جێ ولە خۆتی نزیك بکەیتەوە. گوتی پێشینەی دۆستیت لەگەڵیا هەیە؟ ووتم خەیر، هەر ئەم سەفەرە بۆ ماڵەکەی ڕۆیشتوومە گوتی پیاوێکی بە ئازار وجێی موتمانە نیە، چاوەڕوانی مەرگی من دەکات بەڵام من نامرم تا پاداشتی کردارەکانی دەخەمە مشتیەوە. ئەمیر ئەفشار بۆ هاوسەفەریمان کەربەلایی موحەمەد خانی یاساوڵی خۆی دەستنیشانکرد فەرمانەکانی پێ ڕاگەیاند کە چی دەبێ سەبارەت بە ئێمە بیکەن پێیانی ڕاگەیاند ئامادەی کەوتنە ڕێ بووین ڕووداوی دانوستانەکەم لەگەڵ ئەمیردا بۆ بەهادوور سوڵتان نووسی و

خزمەتكارەكـــەيم لەگـــەڵ نامەيـــەكی ڕەزامەنديـــدا نـــاردەوە مـــاينێكم بـــەناوی پێشكەشييەوە پێشكەش كرد.

بۆ نەهار گەيشتينەماڵی كەربەلايی موحەمەد خان وشەويشمان بە خزمەتێكی فراوانەوە لەوێ تێپەڕاند. نزيكەی سی چل نەفەر لە خزمان وبەستەكانی دەعـوەت كردبوو كە هەموويان سوارانی ئازا وكارامە وشايـستە بـوون. دوای شـام موحەمـەد خان ووتی دەيەوێ هاوسەرەكەشی لەگەڵ ئێمەدا بۆ تـاران بێرێـت كـە لـەوێوە بـۆ زيارەتی خۆراسان بڕۆن. بەم شـێوەيە دوو سـواری تـر هاتنـە سـەر كاروانەكـەمان بوونی ئافرەتێك بۆ ئاسايش وئەمنيەتی ڕێگاكە سوودمەند بوو.

دوای ڕۆژێ نزيكەی خۆرئـاوا گەيـشتينە مـاڵی مـير نيعمـەتوللا خـان. سـەرەتا نەيدەويـست خزمـەتمان بكـات تـا كەربـەلايی محەمـەدخان ڕاسـپاردەكەی ئـەمير ئەفشاری پێ نيشاندا. مير نيعمەتو للا خان سەيدێك بوو لاواز وبـچووك كـە هـەموو ڕۆژێك چەند ميسقاڵ تريـاكی دەكێـشت. دوای ئـەوەی كەربـەلايی موحەمـەد خـان گەڕايەوە بۆ ماڵەكەی خۆی سەيد دەستی كردە شكايەت كردن، ووتی ئێمـە چـەند برايەك بووين كە هەمووماں ئەمير ئەفشار نێوانمانی تێكدا وچەند پارچە موڵكێك لە موڵكەكانمانی بە قيمەتێكی زۆر كەم لێ سەند و ئەو چەند پارچـەی تـرەيش ناچـار بووين بيكەينە ناويەوە و قەوالەی بۆ بكەين. لە بابەت ئەم موڵكە كەمەوە كـە بـۆم ماوەتەوە پێويستە ساڵانە مەبلـەغێكی فـراوان بدەينـە سـەركار وخزمـەتكارەكانی ئەمير ئەفـشار تـا لەشـەڕيان ڕزگـار بـين. دوای ئـەم قـسانە دەسـتی كـردە گريـان ومەرگی خۆی لەخوا پاڕايەوە تا بەقسەی خۆی لە شەڕی ئەم جـەنگيز و زەحـاكی زنجانە ڕزگاری ببێت.

لە ڕێی تاراندا

لەم ڕێ درێژەدا لە سنووری ئێران وعوسمانيەوە تا ئەيرا هەميـشە ڕێگاكـەمان لـەنێو تايفـە وعەشـايرەكان وكـوێرە ڕێگاكانـدا هەڵدەبـژارد و لـەهيچ شـوێنێك لـە شارەكان يان جێگا گرنگەكان كە دەستگاكانی دەوڵەت وبەرپرسانی دەوڵەتی تێدا بێ تێ نەدەپەڕين و دوور دەكەوتينەوە، چونكە بەهۆی بوونی لەشـكری ئينگلـيس لە ئێراندا مەترسی ئەوەمان بوو كە توشيان بين يان بەرپرسـەكانی دەوڵـەت بمـان ناسن وراپۆرتمان لێ بدەن. ئێستاكە كە گەيشتووينەتە دەشتی پـان ويـۆڕ ودێهاتـە

گـەورەکانی دەشـتی قـەزوین ترسمـان لـە تـووش بـوون لەگـەڵ ئینگلیـسەکان وبەرپرسانی دەوڵەت پتر تر بووبوو. بەتایبەت چەکدار بووین و چەك هەڵگرتن ڕێی تێدەچوو ببێتە هۆی ڕاکێشانی نەزەری ڕێبوارەکان و پاسدارانی ڕێگاکان.

تا لەنێوان تایفەکاندا تێدەپەڕین خان وسەردار بووین، بەڵام لەمەودوا نازنـاوی زیارەتکـەرمان بـە خـۆوە نـا کـە بـۆ زیـارەتی حـەزرەتی ڕەزا دەڕۆیـن. هـاتنی هاوسـەرەکەی موحەمـەد خـانیش خزمـەتکاری ئـەمکیر ئەفـشار لەگەڵمانـدا دەسپێچێکی گونجاو بوو بۆ نەناسینەوە وخۆ شاردنەوە. نزیکی جادەی هەمـەدان بۆ قەزوین فەرمانماندا سوارەکان چەکەکانیان بشارنەوە و بەحەزەرەوە لە کەناری دێهاتەکانـدا بـێ داوەزیـن تێپـەڕین. لەسـەر جـادەی شوسـە خودڕەوەکـانی ئینگلیسەکان دیاربوون کە هاتوچۆیان دەکرد لە کۆتایی ڕێگایەکدا کە ئێمە تیایـدا ڕێمـان دەکـرد پەیوەنـد دەبـووەوە ڕێگایـەکی تـرەوە. لـە دوورەوە هەیکـەلی بینایەتێکمان بینی لە مەرکەزی جەندرمە وسەرباز دەچوو. لە بینینی ترس دامانی گرت هەرەوەك چەند دووربینێکمان هەبوو چی من وچی سوارەکان دووربینەکانمان لەبیرچووەوە وچاوەڕوان بووین تا کەربەلایی موحەمـەد خـان هاتـە پێـشەوە ، لـە ئـەو سـەبارەت بـە مەرکـەزی جەندرمـەکان پرسـیارمان کـرد، سـەیری کـردو بـە سەرسـوڕمانەوە ووتـی تـا مـانگێ پـێش ئێـستا لـەیرادا یاسـاوڵخانەی نـەبینیوە ئـەمجارە کەوتینـە یـادی دووربینـەکان سـەیرمان کـرد ئـەم بەرزاییـە مەترسـیدارە سەدێکە کە بەسەر دۆڵێکەوە بەسـتراوە تـا سـەیلی بـەهار گلداتـەوە، لـەم هـەموو ترسە بی ًجێیە عەرەقی شەرم بەسەر توێڵمەوە دەرکەوت.

کـاتێ بـە ڕێگاکـەدا دەڕۆیـشتین خۆشـبەختانە خـودڕەویی لـەهیچ لایەکـەوە گـوزەری نـەدەکرد. لـە دێهـاتێکی گـەورە تێپـەڕین ونزیکـەی خۆرئـاوا گەیـشتینە گوندێکی بچووك بەناوی (پەناباد) لەلاوێك تکامان کرد ماڵێکمان بۆ بدۆزێتـەوە کـە شەوێك هۆدەیەکی بەکرێ بگرین، هەرچی پێویست بێ بە پارە دەیسێنین. وەڵامی دایەوە ماڵەکەی خۆم ئامادەیە و کرێش پێویست ناکات پێم بدەن. کەوتە پێشەوە و بردمانی بۆ ماڵەکەیان دوو هـۆدەی فەرشـکراوی پـێ نیـشاندایـن و بـەهۆی ئـەوە مەڕێکمان سەند وشەومان بەوپەڕی ڕەحەتییـەوە بەسـەر بـرد سـبەی مـاینێکم لـە ماینەکانی خۆم بەنازناوی پێشکەشی لە پاداشتی خزمەتەکەیەوە داپێی.

هەندێ نان وپەنیر وهێلکەمان ئامادەکرد لە دەشتێکدا کە دەکەوتە خوارەوەی جادەکە بەرەو تاران کەوتینە ڕێ. وەکو هەمیشە بە سوارییەوە لەنێو ڕێگادا نەهارمان خوارد دوو سەعات بۆ خۆرئاوا مابوو گەیشتینە گوندی (ئیشتیهارد) مێردمندالێك لە تەمەنی پانزە تا بیست ساڵەدا هاتە پێشەوە ووتی ماڵ وهۆدەمان بۆ کرێدان هەیە، ووتمان ئێمە فەرش ولێفە ودۆشەکمان نیە. ووتی هەموو شتێك ئامادەیە. هۆدیەکی بە فەرش وکورسی پاك وتەمیزەوە نیشانمانی دا، وڵاخەکانی بۆ تەویلە برد. دوای ماوەیەك باوکی ئەو لاوە پەیدا بوو ئەدەب ونەوازشتی بتر لە کوڕەکەی نواند. بە کوێخا عەلی کە سەرپەرشتی خەرج وسەرفمان بوو فەرمانمدا برنج وڕۆن ومریشك بسێنێت، لە هاوسەری خاوەن ماڵەکە تکامان کرد بۆ شام ونەهاری سبەی پڵاو ومریشکێکمان بۆ دروست بکات. شاممان خوارد وقابلەمەکانمان بۆ نەهاری سبەی هەڵگرت.

سبەی زوو بەرەو (عەلیشا عوض) کەوتینە ڕێ، هەوا چاك وموعتەدل بوو باران نم نم دەباری هێشتا دوو فەرسەخێ نەڕۆیشتبووین کە سالار زەفەر حەزی پڵاو ومریشك دای لەسەری سوور بوو لەسەر ئەوەی دابەزین و نەهار بخۆین. چونکە ڕێگاکەمان تا ئەندازەیەك دەناسی دەمزانی قۆناغەکەمان دوورە، ڕازی نەبووم داوەزین، سەرەنجام لەسەر قسەی ئەو لەماڵێکدا لە دێهاتەکانی نزیکی ڕووباری کەرەج داوەزین، چاییمان دروست کرد، خواردنەکانمان گەرم کردەوە، باران توند بوو، تا نزیکەی عەسر لەو شوێنەداماینەوە. نزیکی عەسر سالار زەفەر وسالار موقتەدر لەپێشەوە ڕۆیشتن ماڵێکمان بۆ ئامادە بکەن.

سەرەتای شەو گەیشتینە قاوەخانەیەك نزیکی (عەلیشا عوض) هەردوو سالار لەوێ چاوەڕوان بوون کەوتنە پێشەوە وبردمانیانە ماڵیك کە وەسایلی خزمەتی تاڕادەیەك ڕێك وپێکی هەبوو. شەومان لەوێ بەسەربرد سبەی بەرەو حەزرەتی شا عەبدولعەزیم کەوتینە ڕێ چونکە نەمان دەویست یەکڕاست بچینە نێو تارانەوە، کەمێ لە نیوەڕۆ تێپەڕیبوو کە گەیشتینە حەزرەتی عەبدولعەزیم هەردوو سالار و هاوڕێکانیان لە کاروانسەرایەکدا داوەزاند و خۆم بێ دواکەوتن لەگەڵ کوێخا عەلیدا لەڕێگەی هێڵی ئاسنەوە بۆ تاران ڕۆیشتین، مەقسەدم ماڵی شازادە مرئات ئەلسولتان هاوزاوای خۆم و سەردار ناسر بوو کە شازادە محەمەد باقر میرزایش

هەر لەویٚ بوو. بەداخەوە نیشانی ماڵەکەیم نەدەزانی ماڵەکانی پیاوە ناودارەکانی ترم کە دەناسی جێی موتمانە نەبوون، بڕیارمدا بۆ ماڵی حاجی شێخ مورتەزا ئاشتیانی کە لە سەفەرەکانی پێشوومدا چەندین جار گەیشتوومەتە خزمەتی بڕۆم و لەویٚ نیشانی ماڵی مرئات ئەلسولّتان وەربگرم، بایتونێکم بە کریٚ گرت سواربووین بەرەو گەلو بەندەك ڕۆیشتین، چوینە ماڵی ئاغاوە خۆی لە ماڵدا نەبوو، بە خزمەتکارەکەیم ووت من لە پەیڕەوانی ئاغام لەڕێی دوورەوە هاتووم ودەمەویٚ مەوزوعیٚ عەرزی بکەم. خزمەتکارەکە بە بیٚ بایەخیەکەوە کەوتە بەرم وبردمانی بۆ ئەیوانێك کە نیوکەتێکی کۆنی تێدا بوو، من وکوێخا عەلی لەسەر ئەو نیوکەتە دانیشتین و چاوەڕوانی ئاغامان دەکرد، سەفەری چل ڕۆژەمان کۆتایی هێنا بوو، لەو ماوەیەدا چونکە هەمیشە ڕێیەکی دوور لە پێشمانەوە بوو و بەرەو مەقسەدێك دەڕۆیشتین هەستمان بە خەستەیی وهیلاکیەك نەدەکرد، بەلاّم ئێستاکە گەیشتبووینە مەقسەد، لە ناکادا هەستم بە خەستەیی وهیلاکی ودارِمانم دەکرد، وادەزانم ئەم هەستە لەم بارودۆخەی کە تێیدا بووم بە تایبەت ئایندەیەکی نامەعلوم لەبەرمانەوە بوو هەڵدەقولاّ.

بە خزمەتکارەکەی ئاغام ووت چاییمان بۆ بهێنێت، ووتی ئێستاکە چایی ئامادە نیە، ووتم ئەگەر زووتر چایی نەیەریت شکاتت لای ئاغا لێدەکەم و بەرپرسی دەبیت. بەپەلە چووە ژوورەوە وچەند چایەکی هێنا، لەم بەینەدا بینیم کە ئاغا شێخ ئەحمەد ئاغا زادە هاتە ماڵەوە، هەروەك چەندین جار یەکتریمان بینیبوو نەمی ناسی ولە خزمەتکارەکە شتێکی پرسی وڕۆیشتە ژوورەوە، لەمەودوا بۆم موسەلەم بوو کە ئاغایش نامناسێت و بەڵکو جل وبەرگ ورەنگ وهەیکەل وئەندامم دەبێتە هۆی ترسانی، وەزعی زاهیریم وێنەیەکی هەبوو کە خۆمیش لێی بێزار بووبووم، کراسێکی سەرداری لە شاڵی زوسانی دووراوی ناوچەی خەمسە کە بەهادور سوڵتانی دەویرانی پێی دابووم لەبەرمدابوو، کلاّوێکی خۆری رسەفی لەسەردا و یەك جووت چەکمەی زەرد لەپێدا لەم چل ڕۆژەدا کە بەڕێوەبووین تەنها حەوت ڕۆژ نەبیٚ لە موسڵەوە تا کویسنجق کە تا ڕادەیەك گەرمیان بوو، پاشماوەی ڕێگاکەمان لە ئێلاخە سارد وسەختەکاندا تێدەپەری، لە کاریگەری گەرما

وسەرماوە هەموو دەست وڕوومـان سـووتاو وڕەش داگیرابـوو لـە سیاپوسـتەكانی جەنگەڵەكانمان دەكرد.

لەم بەینەدا بیرم كردەوە لە بەرامبەر ئاغادا ڕەفتارم چۆن بـێ لـەناكادا بینـیم لە حەمام هاتەوە، هەڵسام چوومە پێشەوە سەلاوم كرد، دوای وەڵامـی سـەلاوەكە سەیرێكی كردم كە نیشانەی سەر سـوڕمان وتـرس بـوو، بۆیـە پرسـی قـسەیەكتان هەیە؟ وەڵامم دایەو بەڵێ عـەرزێكم هەیـە، ئەگـەر بـۆ دەرەوە تەشـریفتان دەڕوات ئەوا لە خزمەتدام بەڵام ئەگەر بۆ ژوورەوە تەشریف دەبەی مولەتم بدەرێ كە هـەر ئێـستا عـەرزتان بكـەم، ووتـی نـەختێ خەسـتە وهـیلاكم دەبێـت بڕۆمـە ژوورەوە بحەسێمەوە وئیسراحەت بكـەم. منـیش ڕۆیـشتمە پێـشەوە، ڕەنـگ وڕووی گـۆڕا و بۆئەوەی كەمتر بژلێژێ بـە پەلـەم، لەسـەرخۆ گـوتم ئاغـا منـی نەناسـی مـن عـەلی ئەكبەر خانی سەنجاویم. گوتی تۆ سەردار موقتەدریت بێ ئیختیـار دەسـتی كـردە ملم منـیش دەسـتم مـاچ كـرد و گـوتم دوایـی بەدرێـژی دەگەمـە خزمـەتت، ئێـستا داخوازیتان لێدەكەم كە نیشانی مـاڵی مرئـات ئەلـسولتان ئەگـەر لـە توانـادا هەیـە بیدەنە بەندە. خزمەتكارەكەی بانگ كرد، ووتی لـە خزمـەت ئـەم ئاغـادا تـا مـاڵی مجەلـەلو ئەلـسولتان بـڕۆ، هاوسـەرەكەی خوالێخۆشـبوو وسـوق ئەلمـەمالیكی كرماشانی لەوێدایە نیشانی ماڵی مرئات السولتانتان دەداتێ. لە ئاغـا خواحـافیزیم كرد، لەگەڵ ئەو خزمەتكارەدا بە پایتونێكی كرێ بـۆ جـادەی عـەین ئەلدەولـە كـە ماڵی مجلەلو ئەلسولتان لەوێ بوو ڕۆیشتین.

میهر ماه خانم هاوسەری وسوق ئەلدەولە نیشانی ماڵی مرئات ئەلـسولتانی لـە جادەی خانەقا داپێمان، خزمەتكارێكی لەگەڵماندا نارد و هـەر بـەو بایتونـە بـەرەو ئەوێ ڕۆیشتین. دەرگای ماڵەكەم لێدا فەرەج سەنجاوی خزمەتكاری محەمـەد بـاقر میرزا دەرگاكەی كردەوە زوو ناسیمی دەستمی ماچ كرد و ویستی ڕابكات موژدەی هاتنمی پێیـان بـدات دەسـتم گـرت ونـەمهێڵا، هۆدەكـەی شـازادەی پـێم نیـشاندا. بـەرەو سـەرەوە ڕۆیـشتم چـوومە هۆدەكەیـەوە سـەلاوم كـرد شـازادە لـەپاڵ مەنقەلەیەكدا بەسەر دۆشەكێكەوە دانیـشتبوو كتـاوێكی بەدەسـتەوە بـوو، پرسـی ئاغا قسەیەكیان هەیە؟ گوتم حەزرەتی پایە بەرز نامان ناسیت؟ چوومە پێشەوە و دەستیم ماچ كرد، دوایی ناسـیمی بەگـەرمی باوەشـی پێمـدا كـرد، ووتـی هەیئـەت

وقیافــه وڕەنــگ وڕوویــەکی عــەجیبت پەیــدا کــردووە. گــوتم ڕاســت لــە زوغــاڵ فرۆشەکانی جەنگەڵ دەکەم. گوتی لەو بڕوادا بووم ئێستاکە لە بـەرلینی، سـوپاس بۆ خوا کە بۆ ئێران گەڕاپتەوە.

زۆری نەخایاند ئاغاکان ڕەشید یاسەمی زڕ کوڕەکەم بۆ تـەواوکردنی خوێنـدن هاتبووە تاران، لەماڵی مرئات ئەلسولتاندا دەژیا و شازادە محەمـەد هـادی مـیرزای دەوڵـەت داد کـوڕە گەورەکـەی محەمـەد بـاقر مـیرزا گەیـشتنە مـاڵ، لـەم دیـدار وگەیشتنەیەکە شاد ودڵخۆشبووینەوە. مرئات الـسولتان بـۆ بەشـداری هەڵبـژاردنی نوێنەرانی دەورەی چوارەمی ئەنجومەنی میللی نوێنەران بۆ کرماشـان ڕۆیـشتبوو، لـە خزمـەت شـازادە وئاغاکانـدا سـەبارەت بـەوەی چـی دەبـێ بیکـەین کەوتینـە تـەگبیرەوە. شـازادە محەمـەد بـاقر مـیرزا ووتـی سـەرکەوتووی ڕاسـتەقینەی ئـەم شەڕی جەهانیەی ڕابردووە ئینگلیسەکانن، ئیمپراتۆریەتی ئەڵمان ونەمـسا وڕوسـیا لە بەین چوون ودەوڵەتی عوسمانی پارچە پارچە بوو نەما. ئێستاکە ئینگلیسەکان لــە خۆرئــاوای ئێرانیــشدا بوونەتــە هاوســێمان، "میزۆبۆتۆمیــا" و کوردســتانی عوسمانییان بەستوەتە ناوچە داگیرکراوەکانیانەوە ولەشکریان لـە ئێرانیـشدا لـەم شـوێنانە، کرماشــان وهەمــەدان وقــەزوین جــێگیر کــردووە، بەشــێك لەوانــە بــە فەرماندەیی جەنەڕاڵ دونسترویل ڕۆیشتوونەتە قەفقاس، هـەروەك لـەملاوە لەگـەڵ بەلشەفیکەکان ومیرزا کوچك خاندا دەرگـیرن، بـەڵام وەزعـی بەلـشەفیکەکان ڕوون نیە، ڕاپەڕینی میرزا کوچك خانیش بەداخەوە پایە وبناغەیـەکی پتـەو وموحکـەمی نیە، لەلایـەك تـرەوە ئینگلیـسەکان لـە دەوروبـەری ئەفغانستان وخوراسانیـشەوە لەشکریان بۆ تورکستان وتورکمەنستانی ڕوسیا ناردووە و کەنارەکانی خۆرهـەڵاتی دەریــای خــەزەریان داگیرکــردووە، لــە باشــووری ئێرانیــشدا بــە پۆلیــسی باشورەکانیانەوە بە هاوکاری شازادە فەرمانفەرما والی ئەیالـەتی فـارس وئـەوزاعی ئــەو ناوچــەیەیان گرتۆتــە دەســت وقەشــقاییەکانیان ســەرکووت کــردووە، لــە کرماشانیـشدا عـەباس مـیرزا سـالار لەشـکری کـوڕی فەرمانفـەرما فەرمانڕەوایـە و لەگەڵ دوژمنەکەی تۆدا کۆلۆنێل کنیۆن کونـسوڵی ئینگلـیس هاوکارییـەکی نزیکـی هەیــە. ئێــستاکە هــەروەك وثــوق ئەلدەولــە ســەرۆك وەزیرێکــی بــە توانــا ودەستڕۆیشتووە بەڵام لە ژێـرەوە لەگـەڵ وەزیـری دادەکەیـدا نەسـرەت ئەلدەولـە

فەیروز میرزا کوڕی فەرمانفەرما لە ململانێ وپێشبڕکێدان، نەسرەت ئەلدەولە بۆ حکومەت گرتنەوە دەستی ئایندەی خۆی لە تلاشدایە وجێ موتمانەی تەواوی ئینگلیسەکانە بەو دژایەتی ئینگلیسەکان لەگەڵ تۆدا وبەو پێشینە خراوەی کە لەگەڵ فەرمانفەرمادا هەبووتە ئەگەر یەکڕاست بەرەو وسوق ئەلدەولە بڕۆیت ڕێی تێدەچێت فەرمانفەرما سەبارەت بە تۆ کۆسپ وتەگەرە دروست بکات، وسوق ئەلدەولە بۆ حوکمڕانی خۆی پێویستی بەتۆ و تایفەی سەنجاوی نیە، هەرکاتێ ڕووبەڕووی ناڕەزایی ئینگلیسەکان و فەرمانفەرماییەکان ببێتەوە ئامادە نیە لەبەر تۆ دەردەسەریو تەنگژە دروست بکات وڕێی تێدەچێت ئامادەبێت کە ئەزیەتیشت بدات، بەڵام بەپێچەوانەوە فەرمانفەرما لە کرماشاندا موڵك وپەیوندییەکی فراوانی هەیە لە توانا ودەست ڕۆیشتوویی تۆ و تایفەی سەنجاوی ئاگادارە و دەزانێ دۆستیووهاوکاریی تۆ بۆ ئەو وخانەوادەکەی سودمەندە، لەبەر ئەمە بەرژەوەندی تۆ لەوەدایە کە بێ دواکەوتن یەکڕاست بۆ ماڵی فرمانفەرما بڕۆیت و چاککردنەوە وهەموارکردنی وەزعی خۆت وبراکانت وتایفەکەت و ئازادکردنی سەردار ناسر لە دیلی ئینگلیسەکان لە نەسرەت ئەلدەولە فیروز داخوازی بکەی. ئاغاکان محەمەد سادق میرزا وڕەشید یاسەمیش بیروباوەڕی شازادەیان بەپەسەند زانی وپاڵپشتیان کرد. هەروەك لەبەر ئەو پێشینەی کە لە چوار ساڵی ڕابردوودا لەنێوان ئێمە وفەرمانفەرمادا تێپەڕیبوو، قبوڵی ئەم پێشنیارە بۆ من یەکجار سەخت وناخۆش بوو بەڵام لەو ئەوزاع وئەحوال وبارودۆخەدا ڕێیەکی ترم لە بەردەمدا نەبوو، ناچار ملمدا وملکەچ بووم. لەبەرئەوە هەر ئەو شەوە موحەمەد سادق میرزا و ڕەشید ئەلسوڵتان یاسەمیم لەگەڵ خۆمدا برد وبۆ ماڵی فەرمانفەرما ڕۆیشتین.

لە ماڵی فەرمانفەرمادا

کاتی گەیشتنمان نەسرەت ئەلدەولە لە باڵیۆزخانەی فرەنسە میوان بوو هاتنی منیان بە تەلەفۆن پێ ڕاگەیاند، شازادە خۆی بەتەلەفۆن هەواڵ پرسی وخێرهاتنێکی گەرمی لێ کردم و فەرمانی ڕێك وپێك کردنی ماڵەکەی بە خزمەتکارەکانی ڕاگەیاند، لە تەلاری پارکەکەی دەرەوەی فەرمانفەرمادا شاممان

خـوارد. زۆری نەخایانـد نەسـرەت ئەلدەولـە هاتـەوە ونەوازشـتێکی فراوانـی نوانـد وخزمەتێکی زۆری کرد.

دوای سەلاو وخێرهاتن ووتم پێی سالار زەفەری برام وسالار موقتـەدری بـرازام لەگـەڵ چـەند کەسـێکی تـر لـە خزمـانم لـە حـەزرەتی عەبدولعەزیمـدا بـەجێهێڵاوە وهەموویان چەکدارن. بە پەلە دووکەسی لە پیاوەکانی خۆیی کە یەکێکیان شازادە جەهانبەخش میرزای تویسرکانی بوو بەرپرسی کرد و فەرمانی دا کە سبەی زوو بە دوو پایتونەوە بۆ حەزرەتی عەبدولعـەزیم بـڕۆن و بیـان هێـنن، یاداشـتێکی نوسـی دای بەدەست جەهانبەخش میرزاوە کە جەندرمەکان لە نێو ڕێگادا دەست نەهێننە ڕێگایان وچەکەکەیان لێ نەسێنن.

ماڵەکەمانیان لە بینایەتێکی ڕووبەڕووی پارکی شـوعاع ئەلـسەلتەنەدا دەسـت نیشان کرد، دوو خزمەتکاری تایبەتیشیان کە ناویان موحەمەد خان وعەلی ڕەزابوو بۆ خزمـەتی هەمیـشەییمان تـەرخان کـرد. پاشمـاوەی هاوڕێکانمـان سـبەی پـێش نیوەڕۆ گەیشتنە لامان. مێژووی گەیشتنمانە ماڵی فەرمانفەرما ڕێکەوتی دووشـەمە ١٢ رەبیعی یەکەم ١٣٣٧هـ/ ٢٤ ئـازەریی ١٢٩٧ك/ دسـامبری ١٩١٨ زایینـی بـوو. نەسرەت ئەلدەولە هاتنامانی بۆ ماڵەکەی بە تـەلوگراف بـە شـازادە فەرمانفـەرمای ڕاگەیاند. دوای دوو ڕۆژ تەلوگرافێ لە فەرمانفەرماوە گەیشت کە یەکجار مەحەبەت و نەوازشتی نواندبوو، مەعلوم بوو کە تەلوگرافەکە ئینشای خۆیەتی. تەلوگرافێکی تریش بۆ حاجی مـوەقر ئەلدەولـەی نـاردبوو کردبوویـە میوانـدارمان سەرپەرشـتی خەرج ومەسرەفمان. ووشەکانی تەلوگرافەکەم چاك لەیاد ماوە کـە دەقەکـەی بـەم شێوەیە:

حاجی موەقر ئەلدەولە :

سەردار موقتەدری سەنجاوی لەگەڵ براکـان وهاوڕێکانیـدا هاتوونەتـە ماڵەکـەم ماڵی هەر باوکێ بۆ کوڕەکەیەتی، سەردار موقتـەدر کـوڕی منـە، چـونکە نەسـرەت ئەلدەولـە ئـیش وکـاری زۆرە بۆئـەوەی درێغـی وکەمتەرخەمییـەك ڕوونـەدات تـۆ بەرپرسی خزمـەتیانیت. هـەر شـام و نـەهارێ پـڵاو دوو قـاپی تـەواو و زۆر چـەور، چلەو دووقـاپ، خورشـت دوو جـۆر پـڕ ڕۆن، ماشـی چـاك ودۆی فراوانـی هەمیـشە بەسـەر سـفرەو خوانەکەیانـەوە بێـت. پێـنج سـەد تووومـەن بـۆ جـل وبـەرگ کـڕین

بەسەردار موقتەدر بدە، مانگی پەنجا تومان بۆ خەرجی گیرفان وسی تومان بە سالار زەفەر وسی تومان بۆ کوڕەکەی قاسم خان بدە. پەنجا تومان پارە بۆ خەرجی گیرفان قابیلی سەردار موقتەدر نیە، بەڵام ئەم مەبلەغە هەر ئەوەیە کە مانگانە دەیدەمە نەسرەت ئەلدەولە. بە پایتون بە دوو ئەسپی چاکەوە و پایتونچیەك هەمیشە لەگەڵیاندا بێ، هەر ئەم تولوگرافەم نیشانی نەسرەت ئەلدەولە بدە، پێی بڵێ بە سەردار موقتەدر هەرچی مەحەبەت ونەوازشت بکات بەفیڕۆ ناچێت.

موەقر ئەلدەولە پێنج سەد تومانەکەی پێمدا بەو پارەیە جل وبەرگێکی ڕێك وپێکم بۆ خۆم و هاوڕێکانم سەند. ئەو لە حەفتەیەکدا سێ یان چوار جار دەهاتە لامان لە خزمەتکارەکان سەبارەت بە کەم وکوڕی وپێویستیەکانمان پرسیاری دەکرد. بە کورتی هەرچی سەبارەت بە خزمەتی چاکی ومیهرەبانی و نەزم و ڕێك وپێکی ماڵی فەرمانفەرما بنوسم کەمم نوسیووە.

ئەم خزمەتە وڕەوشت جوانیە هیلاکی ناهەمواری سەفەر وسەختی وتوند وتیژی عوسمانیەکان وخواردنی قاروانە کە خواردنی ڕۆژانەی سەربازەکان بوو هەموو ئەمانەی لەیاد بردمەوە وفەرامۆش کرد.

مەوزوعێکی تر کە ئاسایش وخۆشحاڵی وشادومانی ئێمەی بتر تر کرد وگیر وگرفتەکەمانی ئاسانتر کرد تەلوگرافێك بوو کە دوای دوو ڕۆژ لە کرماشانەوە گەیشت، موژدەی دەدا کە هەر شەوی دوانزەی ڕەبیعی یەکەم کە ئێمە گەیشتینە ماڵی فەرمانفەرما لە تاران، سەردار ناسری برامانیش لە دیلی ئینگلیسەکان ودوورخستنەوەی هەشت مانگەی خۆی لە بەغداد ئازادکرا وگەیشتوەتە کرماشان وماڵەکەی خۆی. گەیشتنی ئەم هەواڵە جگە لەوە بیری مەلول وپەژارەمانی لەلایەن ئەوەوە ئاسوودە دەکرد، ئەم ڕووداوە خۆشەمان بە خاڵێکی باش ژمارد. خەبەری گەیشتنمان بۆ تاران بەپەلە لە شاردا بڵاوبووەوە. هەندێ لە دۆستانی دیموکرات وکۆچکردووە نیشتمانپەروەرەکان لە ڕۆیشتنمان بۆ ماڵی فەرمانفەرما خۆشحاڵ نەبوون، بەڵام زۆربەیان بارودۆخی ئەو ڕۆژانە و گیروگرفتی ئێمەیان دەرك دەکرد. بەڕوویەکی کراوەوە هاتنە خێراتنمان و پیرۆزبایی گەیشتنیان کردم، و بۆ چاککردنەوەی کاروبارمان تەکبیر وبیروباوەڕی خۆیانیان ڕادەگەیاند

وڕێنماییمانیان دەکرد. لەو کەسانە میرزا کوچك خان کە لە دەوروبەری جەنگەڵدا هێز وتوانا ودەستی دەڕۆیشت تەلوگرافێکی بۆ نەسرەت ئەلدەولە کردبوو، تێیدا ووتبووی هەروەکو من سەبارەت بە حەزرەتی پایە بەرزتان ئیرادەت ودۆستایەتیەکم نەبووە بەڵام لەو کردەوە چاکە وئەو خزمەتە ڕێك وپێکە سەبارەت بە عەلی ئەکبەر خانی سەنجاوی کردوتە بەئەرکی سەرشانمی دەزانم کە سوپاستان لێ بکەم.

لەم شوێنە ئاسایشدارەدا کە لەڕووی ناچاریەوە هەڵمان بژاردبوو هەموو کارو هەوڵ وکۆششمان سەبارەت بە سەرو سامان دان بە ژیانی تێکچوو و لەیەکترازاوی خۆمان و عێلەکەمان دوای ئەو سەرکوتکردنە و وێرانیەی کە بەهۆی شەڕی نێودەوڵەتیەوە تووش هاتبووین خەست دەبووەوە، بەڵام ناتەوانی ولاوازی دەوڵەت بۆ جێبەجێ کردنی وداخوازییەکانمان بەردەوام بوون لەژیانی بلا تەکلیفیدا لە تاران دەژیاین، وبارودۆخ و ڕووداوەکانی مەملەکەت کەم کەم تێکەڵاوی دەرگیریەکانی سیاسەتی گشتی کردین کە پێویستە سەبارەت بەم دوو مەوزوعە قسەیەکی لێبکەین و ڕوونی کەینەوە.

هەوڵ وکۆشش بۆ ئازادی وسەرو ساماندانی ژیا نمان

کارو کۆششی ئێمە سەبارەت بە چالاك کردنەوەی ئەوزاع وکاروباری خۆمان و عێلەکەمان لە دوو خاڵدا خەست دەبۆوە. یەکەمیان بەدەستهێنانی ئازادی و تامین نامەیەك بۆ گەڕانەوەمان بۆ نێوان ماڵ و ژیانی ئاساییمان. دووەم بەدەستهێنانی حکومەتی سەنجاوی بۆ سەردار ناسر کە تازە لە دیلی ئینگلیسەگان ئازاد بووبوو و گەڕابووەوە کرماشان. ئاسایی بوو ئێمە ئەوەندە سادە وبێئاگا نەبووین کە لەو بارودۆخە ڕامیارییەدا کە ئێرانی تێدابوو چاوەڕوانی قەدردانی دەوڵەت، یان چاوەڕوانی قەرەبووی خەسارەت و زیانەکان بین، یارمەتی وکۆمەك بە عێلە تاڵانکراو وقات و قڕی لێدراوەکەمان بکەین. بە شێوەیەك کە ئاماژەی بۆ کرا لەم مێژووەدا سەرتاسەری ئێران لە ژێر فەرمان ودەسەڵاتی سیاسی وسەربازی ئینگلیسەکاندا بوو. حکومەتی وسوق ئەلدەولە هەروەك بە ڕوکەش هێز وقودرەتی دەنواند بەڵام لە حەقیقەتدا دەستنیشاندە وگویڕایەڵی فەرمانی باڵیۆزخانەی

ئینگلیس بوون. لەشکری ئینگلیس لە کرماشـان و هەمەدان، قـەزوین و لەهـەموو جێگا وشوێن ورێگـا وبانـە سـەرەکیەکاندا جـێگیر بووبـوون بـێ بەدەسـت هێنـانی ڕەزایەت وموافەقەتی ئەوان، گەڕانەوە بـۆ کرماشـان و بـۆ سـەر مـاڵ وژیانمـان لـە ئیمکانـدا نـەبوو. بـەڵام ئێـستاکە کـە شـەڕی نێودەوڵـەتی کۆتـایی هـاتبوو ئـیتر ئینگلیـسەکان لـە دەڤـەرەکانی ڕۆژئـاوای ئێـران دوژمنێکـی سـەرەکییان نـەمابو و دەوڵەتی ئێران لەژێر فەرمانیاندا بوو، پەنا هاوردنمان دوای ئـەم دەربەدەرییـە بـۆ ماڵی فەرمانفـەرما بـەو پلـە وپایـە و دەسـت ڕۆیـشتنە کـە نەسـرەت ئەلدەولـە لـە حکومـەت وسیاسـەتی گشتی مەملکەتـدا هـەبووی، ولەگـەڵ ئـەو دەسـت ڕۆیـشتن ونفـوزە مەعنەوییـەی فەرمانفـەرمادا و پاڵپـشتیو پاراسـتنماندا، جگـە لەمانـەیش کوڕەکـەی تـری فەرمانفـەرما عـەباس مـیرزا سـالار لەشـکر لـەو دەوروزەمانـەدا حوکمڕانی کرماشان بوو، جێ بەجێ کردنی داخوازییەکانمان زۆر ئاسایی و ئاسـان دەهاتە بەرچاو.

پێشەکی پێویستە سـەبارەت بـە تایفـەی سـەنجاوی ڕوونکردنەوەیـەك بدەمـە دەستەوە. دوای ڕووداوی تاڵانی دەشتی حر ودیلی سەردار ناسر و کۆچی ئێمە بـۆ خـاکی عوسمـانی، ئینگلیـسەکان کەسـێکیان لـە سـەرکردەکانی سـەنجاوی لـە بنەماڵەی بەرخورداری کە ناوی ئەمانو لـلا خـان بـوو کردیانـە فـەرمانڕەوای تایفـە وناوچـەکە ولـە حکومەتـەوە نازنـاوی سـالار ئـەکرەمیان بـۆ وەرگـرت. بنەماڵـەی بەرخورداری وەکو لە پێشەکی ئەم مێژووەدا ئاماژەم بۆ کرد خزمی ئێمەن، ئـەمان للا خانیش پیاوێکی خۆنەویستو ونەفەس چاك بوو بـەڵام خـەڵکی سـەنجاوی دوای ئـەو سـەرکوتکردن وتـاڵان وکوشـتنە سـەرەڕای ئەمانـە حکومـەتێکی وەهایـان بەسەریاندا سەپاندبوو، ڕازی نەبوون و لەگەڵیا هاوکارییان نەدەکرد. لە سەرەتاوە چـەند مانگێك چـونکە هێـشتانە لـەژێر کاریگـەری تـرس وپەرێـشانی شـەڕ وتـاڵان وقاتوقڕییەوە بوون سـەبر ودان بـەخۆدا گـرتن و سازشـیان دەکـرد بـەڵام کـە ئـەو بارودۆخە ئاسایی بـووەوە و بەهانـەی تۆمـەتی ئاشـوب ویـاغی بـوون هەڵپێـچراو نەما، ناڕەزایی وشکایەت ونا سازگاری و دژایەتی لە هـەموو لایەکـەوە سـەریهەڵدا. ژن و مناڵەکانمان کە پەنایان بـۆ شـار بردبـوو لـە مـاڵی خزمـان و دۆسـتان و یـان لەماڵی کرێدا جـێگیر بووبـوون، هـەروەك لـە لایـەن ئینگیـسەکان وخـەڵکی تـرەوە

ئەزیــەت وئازاریــان نــەدیبوو، بــەڵام لــە دەســتکەوت و واردات وداهــاتی موڵــك ومەحسولاتی کشتوکاڵی ئەو ساڵە بێبەش بووبوون. بەو مەعنایە کـە فـەرمانڕەوای نوی دەڤەری سەنجاوی هەموو موڵك وکەشتزارە بێ خاوەنەکانمانی داگیرکردبوو و داهـات ودەرامەتەکـەیی بـۆ خـۆی وکـەس وخزمـانی خـۆی زەوت کردبـوو، و هـیچ کاربەدەستێکی دەرەوە یان ناوەوە گوێی بە شکایەت وسکاڵای هاوسەر ومناڵە بێ سەرپەرشتەکانمانیان نەدابوو.

ساڵی ١٣٣٦ ساڵێکی نەهاتی وقاتوقڕی و برسێتی گەورەبوو، لەو ساڵەدا گەنم قیمەتی خەروارێکی گەیشتە سێسەد تومـان. لـەم سـاڵەدا تایفـە تاڵانکراوەکـانی سەنجاوی کـە بـۆ سـەر مـاڵ وکەشـتزارە ئێلاخـەکانیان ڕۆیـشتبوون، پـێش ئـەوە داهــاتی تــازە ومەحــسوڵی نوێیــان بەدەســت کــەوێ لەوپــەڕی تــەنگ دەســتی ونەهامەتیــدا ژیانیــان تێدەپەڕانــد جــەمعێکی زۆر لــەوان لەبــەر برســێتی ونەخۆشـیەکانی برسـێتیەوە لـەنێو چـوون وئەمـەیش هۆیـەکی سـەرەکی بـوو بڵاوبوونەوەی نارەزایەتیەکان.

پێش ئـازادی وگەڕانـەوەی سـەردار ناسـر بۆکرماشـان جـەمعێك لـە کوێخاکـان وسەرکردەکانی سەنجاوی ئەسەدوللاخان سالار موکەرەمی ئامۆزامانیان..[1]

---

[1] بەداخەوە بیرەوەریەکانی سەردار موقتەدر لەم بەشەدا ناتەواو ماوەتەوە.

پاشکۆ

به داخەوە نوسخەی بیرەوەریەکانی سەردار موقتەدر کە لە دەستدایە لەم بەشەدا کۆتایی پێدێت لاپەڕەی ٦٢٠ دەقی دەستنوسەکەی ناتەواو دەمێنێتەوە. ئایا ئەو بیرەوەرییەکەی تا چ دەور وزەمانێ لەم ڕووداوانەدا تۆمارکردووە؟ ئایا دکتۆر سەنجاوی بە نوسین وپەراوێزدانانی ئەم بەشەیش کە ماوەتەوە سەرکەوتوو بووە یان خەیر؟ یاوەك لە پێچ ودەورەی ڕۆژگاردا ئەم نووسراوانە چیان لێهاتووە و چی هاتوەتە سەریاندا وەڵامی ئەم پرسیارانە ڕوون نیە لەم ڕووەوە بەو ئومێدەوە کە بەڵکو لە ئایندەدا لەسەرنوشتی پاشماوەی بیرەوەرییەکانی شتێکمان وەچنگ کەوێ، لەبەرئەوە بیرەوەرییەکەی بە ناتەواوی نەمێنێتەوە کەوتینە هەوڵ و کۆششەوە، لە بەردەوام بوونی ئەم بەشەدا بەپێی ئەو زانیارییانەی کە هەیە سەبارەت بە سەرگوزەشتی سەردار موقتەدر لەم زەمینەدا کەمێك بدوێین تا ئەم بیرەوەرییە بەشێوەیەکی ناتەواو و کەم وکورت و لەیەك پچڕاو نەمێنێتەوە. بڕیاری سەردار موقتەدر لە پەنا هاوردنە ماڵی عەبدولحوسەین میرزای فەرمانفەرما بڕیارێکی ڕاست وبەجێ بوو. ڕەوشی سیاسی فەرمانفەرما وپەیوەندی وتێبینیە گشتیەکانی سەبارەت بە دەڤەرەکانی ڕۆژئاوا ئەم زاتەی پاڵپێوە دەنا کە گرنگی بداتە ئەم دەڤەرە جێگەی بەهێزی ئەو وکوڕەکانی. لە ڕژێمی حوکمڕانیشدا بووە هۆی ئەوەی لە توانا و دەسەڵاتێکی فراوان بەرخوردار بن. لە ئەنجامی تەلاش وکۆششەکانی نەسرەت ئەلدەولە کە یەکێ لە وەزیرەکانی حکومەتی وسوق ئەلدەولە لە تاراندا بوو، هەروەها هەولی عەباس میرزا سالار لەشکر والی کرماشان ڕێکەوتی ذي القعدەی ١٣٣٦ تا شەوالی ١٣٣٧ کە هەمووی بە تەدبیر وبیروڕای باوکیان ئەنجامی گرتبوو. سەرەنجام کاربەدەستانی سیاسی بەریتانیا کە کرماشانیش وزۆربەی شوێنەکانی تری ئێرانیان کەوتبووە ژێر دەسەلات وداگیرکردنی نیزامییانەوە، مۆڵتیان دا کە قاسم خان سەردار ناسر جارێکی تر کاروباری سەنجاوی بگرێتەوە دەست، ئەو لەڕۆژگاری حوکمڕانی سالار لەشکردا لە دیلی میزوپوتومیادا گەڕابووەوە ئێران، لە کرماشاندا جێنشین بووبوو،

لە ڕەمەزانی ١٣٣٧ گەڕایەوە نێو عێلەکەی وسەردار موقتەدر کە مۆڵەتی گەڕانەوەی پێنەدرا، لە تاراندا مایەوە[1].

لەم ڕۆژانەدا کرماشان بە بەراورد لەگەڵ ئەو هەموو بەرزی ونزمی وگێروگرفت وکارەساتی ساڵەکانی لەمەوپێشدا بارودۆخێکی تاڕادەیەك ئارامی ئازموون دەکرد، ئەگەر چی بە هۆی دەست هەلگرتنی وسوق ئەلدەولە لە سەرۆك وەزیری وهاتنە سەرکاری حکومەتی موشیر ئەلدەولە لە شەوالی ساڵی ١٣٣٨ بۆ کاربەدەستانی ئینگلیس ئەم گومانە هاتبوە پێشەوە، کە ئەم دەوڵەتە نوێیە ڕەوشێکی دیموکراتیانە دەگرێتەبەر ڕێی تێدەچوو سەنجاویەکان پاڵپشت بکات وبیان پارێزێ ئەم پاڵپشت وپاراستنە بێ گومان کاریگەری بەسەر بارودۆخی ناوچەکەوە هەبوو[2]. بەڵام بارودۆخەکە لە عەمەلدا بە پێچەوانەوە دەرچوو. چونکە دەوڵەتی نوێ نە تەنها مووچەی سەردار موقتەدری بڕی، بەڵکو سەرلەنوێ سالار زەفەریشی بۆ تاران هێنایەوە[3].

---

[1] بۆ زانیاری پتر تر سەیری هەڵبژێردراوی مەجموعە ودیکیۆمێنتەکان وئەسنادەکانی عەبدولحوسەین میرزا فەرمانفەرما، ج٢، ل ٧٧- ٦٧٦، ٨٢- ٦٨٠، ٦٩٢- ٧٠٦- ٧٠٥ بکە.

[2] بڕوانە : Nonman to curzon- Thran sertbm be. ١١- ١٩٢٠, Tehran monthly summary, August ١٩٢٠ in Iran political diaries. [I. P. D] – ١٨٨١ – ١٩٦٥- Volume, ٥. M, Burell, (General Editor) Archive Editions ١٩٩٧, P ٨٤٧.

[3] بەپێی ڕاپۆرتێك کە ڕێکەوتی ٨ی زی حیجەی ١٣٣٨ لە فطن ئەلدەولەوە سەبارەت بە بارودۆخ وگۆڕانکارییەکانی تاران فەرمانفەرما دوای دامەزراندنی کابینەی حکومەتی نوێ یەکەم موخبر ئەلسەلتەنە وەزیری دارایی سێ سەد توومانی موچەی مانگانەی بۆ سەردار موقتەدر دابین کرد.

دووەم: صارم ئەلدەولە لە سالار زەفەر بەد گومان بووبوو ئاماژەی بۆ ئینگلیسەکان کردبوو بەدەست بەسەری بۆ تاران دووریان خستبووەوە. ئەو لەبەردەوامی ئەم ڕاپۆرتانەدا دەنووسێ لەبەرئەوەی سەردار موقتەدر بەپێی پێشینەیەك کە هەبووی لەم دەوڵەتە نوێیە چاوەڕوانی بتر تری هەبوو، و لەم کردەوەیان توورە بووبوو لە مەجلیسدا بە موخبر ئەلسەلتەنەی ووتبوو، باوکی تایفەی سەنجاوی فەرمانەکان و ڕێنماییەکانی جەنابتان وموستەوفی ئەلمەمالیك دای بە بای فەنادا ولەبەینتان برد، بەردەوام ئێمەتان دژی ئینگلیسەکان هاندەدا ئێستاکە سامان وداراییمان بەهۆی فەرمانە بێ جێکانتانەوە

لەم قۆناغەدا کە ڕێکەوتی ڕۆژگاری حوکمڕانی ئەکبەر میرزای صارم ئەلدەولە لە کرماشاندا بوو گیروگرفت وکێبرکێ و ڕکەبەری کۆنی عەباس خانی ئەمیر موعەزەم وسلێمان خانی ئەمیر ئەعزەم بۆ بەدەستهێنانی سەرۆکایەتی عێلی کەلور خۆی نواند. لە بەشێکی ئەم بارودۆخە ئاڵۆزە وتەنگژەیەدا لە هاوینی ١٢٩٩دا غولام ڕەزاخانی ئەمیر جەنگ والی پێشکۆ پاڵپشتی لە ئەمیر موعەزەم کرد وئەو پاڵپشتیەش ئاڵۆزییەکی فراوانی لە ناوچەکەدا دروست کرد. سەرەنجام بە دەست تێوەردانی بەرپرسانی ناوخۆیی موفەخەم ئەلمولك بریکاری حوکمڕانی ئەیالەتی ڕۆژئاوا[١] و مەیانەگیری کونسوڵی بەریتانیا ئەو گیروگرفت وئاڵۆزیە هێور بووەوە[٢].

ناڕەحەتی و نیگەرانی سەرەکی ئینگلیسەکان لە ڕێکەوتی ئەم ڕووداوە لەگەڵ شۆڕشی شیعەکانی عێراقدا سەریهەڵدا. تەلاشی هەندێ لە زانایانی شوێنە پیرۆزەکان بۆ دەرگیرکردنی عەشایری کرماشان لەم ڕووداوانەدا دەبینرا، بەلام گوێنەدانی هێزە عەشایرەکانی کرماشان سەبارەت بەم ڕووداوە لە لایەکەوە وبێ دەنگبونەوەی ڕووداوەکەی کەلور لەلایەکی ترەوە بارودۆخەکەی هێور کردەوە[٣]. بارودۆخەکە کاتێ گۆڕانکاری بەسەردا هات کە هێزەکانی ئینگلیس لە ئێراندا بەهاری ساڵی ١٣٠٠/ ١٩٢١ کەم کەم دەرچوون. کە یەکێ لە سەرەکیترین هۆکاری کاریگەر و گرنگی ئەم ساڵە بوو تا ڕادەیەك پاراستنی بارودۆخە ئاڵۆزەکەی ئەو دەڤەرانە بەهۆی ئەوانەوە دابین دەکرا.

هەروەك ئەو ڕژێمەی کە بەهۆی شۆڕشی سێیەمی ئەسفەندی ١٢٩٩ هاتە سەرکار لەشکرێکی یەکپارچەی دامەزراند وپاراستنی ئەمنوئاسایشی ناوچەکانی

لەنێوچوو، و ئەو سێ سەد توومانە موچەی مانگانەکەم کە وسوق ئەلدەولە دەستنیشانی کردبوو بۆم بڕیووتانە.

[١] ڕۆژنامەی ئێران، میزانی ١٢٩٩.

[٢] Tehran monthly summary. ١٩٢٠,I. P. D. OP. Cit. ٨٤٥.

[٣] ئەمیر ئەعزەموئەمیر معەزەم لە سەرەتاوە بۆ کرماشان لەدوایی بۆ تاران داواکران. دوایی ئیعتیماد هومایۆن سەرۆکی کرماشان بەشێوەیەکی کاتی تا نەمانی ئەو دووبەرەکیە لە شار کراوە حاکمی کەلور.

ڕۆژئاوای خستە ژێر دەسەڵاتی بەشێك لەم لەشکرەوە و پێیانی سپارد. بەڵام لەبەر لاوازی ئەم لەشکرە ناوبراوە و هەروەها شەڕ ودەرگیرییەکانی ناوچەی گەیلان وئازربیجان بەشێکی گرنگی هێزەکانی لەشکرەکەی بۆ سەرکووت کردنی ئەو شۆڕشانە تەرخانکرابوو[1].

لەم قۆناغەدا بۆ دەوڵەت تەنها گەڕانەوە بۆ شێوەکانی کۆنی مەملەکەتداری، کە سوود وەرگرتن لە کێبەرکێ و ڕەقابەتەکانی عێلایەتی یە، ڕێیەکی تر لە ئارادا نەبوو. یەکێ لەو ڕێگایانە ئازادکردنی سەردار ڕەشیدی ئەردەڵان ومۆڵەتی گەڕانەوەی بوو بۆ کوردستان. ئەو دوای چەندین ساڵ ئاشوب وپاخیگەری لە دەورەی وسوق ئەلدەولەدا دەست بەسەرکرا ولە تاران لەژێر چاودێریدا هێڵایانەوە. بەڵام بە هاتنە سەرکاری سەرۆك وەزیر سەید زیاء ئەلدین تەباتەبایی و بە مەیانەگیری باڵیۆزخانەی بەریتانیا ئازاد کرابوو و بۆ کوردستان گەڕایەوە. ئامانجی دەوڵەت لە بەرەڵاکردنی ئەوەبوو لە بوونی بۆ پاراستنی نەزم وئاسایش لەو دەڤەرەدا سوود وەربگرێت. بەڵام گەڕانەوە وجێگیربوونی سەردار ڕەشید لە کوردستاندا ئەگەر نەڵێین بووە هۆی بێ نەزمی وئاشووب وئاژاوەی بتر تر دەستکەم بەو مەعنایەبوو کە ئەندامێکی چالاکی ئاشووبگەڕ چووە ڕیزی ئاشووبگەرەکانی ترەوە[2].

بە گەیشتنی ڕاپۆرتەکان سەبارەت بە زیادبوونی دەرگیری و شەڕ وئاشووبی ناوخۆ لە ناوەڕاستی ساڵی ١٣٠٠ بەدواوە سەرجەم لەو ڕاپۆرتانەدا سەبارەت بە دەرگیری سەردار ڕەشید لەگەڵ عەشایری هەورامان و ئامادەبوونی بۆ هێرش بۆ سەر عەشایری وەلەدبەگی وباوەجانی باس دەکرێت، هەروەها سەبارەت

[1] بۆئاگادلری پتر تر سەبارەت بە دامەزراندنی لەشکری ڕۆژئاوا وکاریگەری ئەو لەشکرە بەسەر بارودۆخی نیزامیەوە لەم قۆناغەدا بڕوانە: ئەحمەد ئەحمەدی: خاطرات نخستین سپهبد ایران، بە کوشش غلام محسن زرگری نژاد، تهران مؤسسة ڗوهش مطالعات فرهنگی، چ٢، ج١، ص ٢٣١– ١٨٨.

[2] بۆ ئاگاداری زیاتر لەم بارەوە بڕوانە: وتارەکەی کاوە بەیات بەنازناوی عەباس خان سەردار ڕەشید وکوردستان لە گۆڤاری وەرزی گەنجینەی ئەسناد، ساڵی دووەم، دەفتەری یەکەم و دووەمی بەهاریی ١٣٧١، ل ٢٧– ٢٤.

هاوپــەیمانی ســەردار ڕەشـید وســەردار ناسـر ســەنجاوی و ڕەشـید ئەلـسەلتەنەی قەڵخانی بەمەبەستی هێرش کردنە سـەر کۆبوونـەوەی وەلـەد بـەگی وباوەجـانی و بـاڵی ڕەقیبـی قەڵخانیـەکان[1] و ئامـادەبوونی گروهـێ لـە کـەلورەکان بـاڵی ئـەمیر ئەعزەم بۆ هێرش کردنە سەر سەنجاوی بە فراوان نووسراوە[2] .

دەوڵەت لەبەر بەردەوامبوونی دەرگیری نیزامی لە شـوێنەکانی تـردا بەتایبـەت لەو هێرشەدا کە دژی ئیسماعیل خانی سمکۆ کردبووی نەیدەتوانی هێزێـك بـۆ ئـەو شـوێنانە بنێرێـت، هــەر ئـەو سیاســەتە کۆنـەی پێـشینی گرتــە بـەر ولەسـەرەتای اردیبهشتی ١٣٠١ ڕاپۆرتێ نێردرا کە سەردار موقتەدری سـەنجاوی گەڕاوەتـەوە بـۆ کرماشـان. بـە کردنـەوەی دەورەی چـوارەمی ئەنجومـەنی نوێنـەرانی میللـی کـە ئاسـۆی سیاســەتی ولاَتــی گــۆڕی و ڕەنگێکـی تــازەی پـێ بەخـشی وەزعییــەتی سەنجاویەکان وهاوپەیمانە سیاسیەکانیشیان گۆڕانکاری بەسەردا هات[3] . هـەنگاوی

[1] هەمان سەرچاوە.

[2] روزنامەیی ئیران، ١٤ عقرب ١٣٠٠.

[3] لە ڕاپۆرتی ساڵانەی باڵیۆزخانەی بەریتانیا لە تاران سەبارەت بە گۆڕانکارییەکانی ولات ساڵی ١٩٢٢/ ١٣٠١، بەشێکیشی بۆ گۆرانگاری و ئەوزاع و بارودۆخی سەنجاوی تەرخان کراوە. هەروەك ڕاستی ودرۆیی ئەم ڕاپۆرتانە تەنها لەژێر کاریگەری نیگەرانی ومەترسی سەرەکی ئینگلیسەکان سەبارەت بە دەست تێوەردان و هاندانی ئیحتیماڵی ڕوسەکانەوە هەڵدەقوڵێت بۆیە نابێت لە ڕاستی ئەم ڕاپۆرتانە دڵنیا بین، بەلاَم ئاگاداری لەم ڕاپۆرتانە بێ سوود نیە. "عێلی سەنجاوی بە درێژایی ساڵ لە ئارامی وئاسایشی تەواودا بووە سەرۆکەکانیان سەبارەت بە پاراستنی سولْح وئاشتی پابەندی تەواویان نیشانداوە، سەردار موقتەدر وسالار زەفەر تا مانگی ئووت (ئەسەد) لە تاراندا لەژێر چاودێریدا بوونە ونوێنەرانی یەکێتی سۆڤیەت هەوڵیان داوە کە بەرەو خۆیان ڕایانبکێشن. وادیارە ئەم هەوڵ وکۆششە نەگونجاوە سەبارەت بە سەردار موقتەدر تا ڕادەیەك ئەنجامی بووە وکاریگەری بووە. جگە لەمە دەوڵەتی ئێران لە مانگی ئووتدا مۆڵەتی دا کە ئەوان بۆ نێو عێلەکەیان بگەڕێنەوە، باڵیۆزی دەوڵەتی حەزرەتی پاشای بەریتانیا هەواڵیان زانی کە باڵیۆزخانەی یەکێتی سۆڤیەت مەبلەغێك پارەیان بەنازناوی خەرجی سەفەر بەئەوان داوە وپێشکەش کردووە، مەرجەکانی ئەم یارمەتیە داراییە ڕوون نیە بەلاَم لە مانگی ئۆکتۆبەر (میزان) باڵیۆزی دەوڵەتی بەرزترین حەزرەت هەواڵیان زانی کە کونسوڵی یەکێتی سۆڤیەت لە کرماشان لە باڵیۆزخانەکەیەوە فەرمانیان پێگەیی کە بەو پەڕی ووردەکاری و نازکیەوە بەو سەرۆکە ناوبراوانە کە قەرزاری

یەکـەم لـەم گۆڕانکارییـەدا پەیوەنـدی بـەو گوفتـارە درێـژەی سـلێمان مـیرزای ئەسـکەندەریەوە بـوو سـەبارەت بـە گۆڕانکـاری سیاسـی وڵات لـەنێوان دەورەی سێیەمی ئەنجومەنی نوێنەران تا دامەزراندنی دەورەی چوارەمی ئـەو ئەنجومەنـە، کە لەم ماوەیەدا ڕاپەڕینی کۆچکردووەکان و بەشداری سـەنجاوییەکان لـە هـەموو قۆنـاغێکی ئـەم ڕاپەڕینـەدا کەوتـە بـەر لێکۆڵینـەوە ودانوسـتان. و لـەدوای ئـەم دانوستانەدا بوو کـە ئەنجومـەنی نوێنـەران سـەرلەنوێ مووچـەی مانگانەیـەکی بـۆ سەردار موقتەدر وسالار زەفەر کە بۆ تاران دوورخرابوونەوە دەست نیشان کرد[1] .

لەم چوارچێوەدا و بەدوای ناوهێنانی سەرلەنوێی سەنجاوییەکان لـە ئاسـتێکی بەرزی مەملەکەتدا ڕەزاخانی سەردار سپە بڕیاریدا کە سەردار موقتەرد ببینـێ. لـە بیرەوەریـەکانی ئەسـغەرخانی سـەنجاوی کـوڕی قاسـم خـانی سـەردار ناسـر لـەم بارەوە هاتووە: ڕەزاخان سەردار موقتـەدری بینـی خوالێخۆشـبوو سـەردار لەگـەڵ سالار زەفەری برایدا ڕۆیشتنە لای کاتێ چـوونە کاخەکـەوە ڕەزاخـان لـە حەوشـی کاخەکـەدا ڕاوەسـتابوو، دەیگێڕنـەوە دوای هـەواڵ پرسـین هەڵدەسـتێت ولەگـەڵ خوالێخۆشـبوو سـەردار موقتـەدردا دەسـت دەکەنـە پیاسـە کـردن، پێـشنیاری دەسـتگیری خوالێخۆشـبوو سـەردار ڕەشـیدی پـێ دەکـات. سـەردار موقتـەدر بـە

بالیۆزخانەی سۆڤێتن. بەتەواوی ڕوون وئاشکرایە کە نوێنەری یەکێتی سۆڤیەت لەیرا وای بۆچووبوو کە ئەم سەرکردانەی هەڵخەڵەتاندووە، بەڵام جگە لەو ڕاپۆرتانەی کە کات بەکات باسی دیداروسەردانی ئەوان لە کونسولی یەکێتی سۆڤیەت لە کرماشان دەکات وادێتە بەرچاو کە ئەوان سەبارەت بە دەولەتەکەیان بەتەواوی وەفاداربوونە. سەنجاوییەکان هیچ کاتێك لەگەڵ ڕوسەکاندا پەیوەندی دۆستانەیان نەبووە، ئەگەر لەکاتێ لەژێر چاودێری بوونی ئەو سەرۆکە ناوبراونە لە تاران زانیارییەك بەپێچەوانەی ئەم ڕاستیە ببینرێتیش پێویستە لەسەر ئەم پایە وئەساسە لەیەك بدرێتەوە کە ئەوان ئامادەبوونە بۆ پەلە کردن وخێرا گەڕانەوەیان بۆ ناوچە وزێدیان پێشوازی لە هەموو جۆری یەکێتی وهاوپەیمانێتیەکی کاتی بکەن. بڕوانە:
Persia annual Report ١٩٢٢. Lorain to curzon "Received August ٧, (N. I. P. D) Vol O. I. P. D. P. ٣٥٦.

[1] بۆ زانیاری زیاتر سـەبارەت بـە گوفتـاری سـلێمان مـیرزا بڕوانـە ڕۆژنامـەی ڕەسمـی دەوڵـەتی شاهەنـشاهی ئێـران، دانوسـتانەکانی دەورەی چـوارەمی ئەنجوومـەنی نوێنـەرانی میللـی، ١٠ئەسەد ١٣٠٠ ، ئەو موچـە نـاوبراوە لـە دانیـشتنی ٢٩بـسبلدی ١٣٠١ ئەنجومـەنی نوێنـەران داکۆکی لەسەر کرد.

عـەرزی دەگەیـەنێت دەسـتگیرکردنی ئاسـانە، بـەڵێنی ئەنجامـدانی ئـەو کـارەی پێدەدات[1].

یەکێ لەو بەشانەی لە بیرەوەرییەکانی سەردار موقتـەدردا هەسـتی پێـدەکری ئـەو بەشـەیە بۆچـی سـەردار موقتـەدر ئـەم پێـشنیارەی قبـوڵ کـرد؟ لەمـە سەرسوڕهێنەرتر ئەوەیە لە قۆناغی دووەمدا بۆچی هاتە ڕیزی هێزەکـانی سـەردار ڕەشیدەوە و ڕێگەیەکی چاوەڕێ نەکراوی گرتە بەر؟

ڕوونکردنـەوەی پێـشوازی سـەردار موقتـەدر لـە پێـشنیازی بەشـداری لـە سەرکووتکردنی سەردار ڕەشیددا لەو دوژمنایەتییەوە کە لەنێوان ئەو دوو کەسـەدا هەبوو و بەشێوەیەکی ڕوون وئاشکرا لەم بیرەوەرییـەدا دەردەکـەوێت، بۆیـە هـۆی قبوڵکردنی ئەو پێشنیارەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە بـەڵام وەرگـەڕانی دوایـی سـەردار موقتەدر ڕوون نیە.

سەردار موقتەدر بەپێی نووسینەکانی شێخ موحەمـەد مـەردۆخی کوردسـتانی تەنها لەو ڕووەوە سەردار سپە مۆڵەتی گەڕانەوەی پێ دابوو کە بە زیندوویی یـان کوژراوی سەردار ڕەشید بەدەست بهێنێت[2]. هەر بە گەیشتنیە ناوچـەی سـەنجاوی پەیمانی لەگەڵیدا بەست. لەو زانیارییەوە کـە بـە دەسـتەوەیە وا دەردەکـەوێ کـە سەردار موقتەدر و سالار زەفەر لە کرماشاندا لەگـەڵ ئـەمیر لەشکر ئەحمـەد خـان فەرمانـدەی لەشـکری خۆرئـاوایش کۆبووەتـەوە، بـەڵام دوای گەیـشتنیە دەڤـەری سـەنجاوی و دانوسـتان لەگـەڵ سـەردار ناسـردا تـا ڕادەیـەك لەگـەڵ کـارێکی ئەنجامـدراودا ڕووبـەڕوو بـووەوە. بـەپێی نووسـینەکانی ئەسـغەرخانی سـەنجاوی: دوای دانوستان لەگەڵ سـەردار ناسـردا بـۆ خوالێخۆشـبوو سـەردار موقتـەدر ڕوون بووەوە کە باوکم وتیرەکانی تری سەنجاوی لەگەڵ عەباس خانی سەردار ڕەشـیددا

[1] یاداشتاکانی ئەسغەرخانی بـەختیار سـەنجاوی ل ٢٤. نوسـخەیەك لـەم یاداشـتانە کـە لەسـەر داخوازی خوالێخۆشبوو عەلی ئەردەلان بۆ تەواوکردنی ئەو بەشـە ناتـەواوەی بیرەوەرییـەکانی سەردار موقتەدر نووسراوە لای نووسەرە.

[2] شێخ محەمەد مردۆخ کوردستانی، تاریخ کرد و کردستان و و توابع یا تاریخی مردوخ، سـندج، کتابفروشی غریقی، ج٢، بی . تا، ص٣١٣.

پەیمانیان بەستووە کە بە پشتیوانی جوانڕۆییەکان هێرش بکەنە سەر هەورامانی لهۆن وسەردار موقتەدریش ملکەچی ئەم بڕیارە دەبێ[1].

هێرشی هێزەکانی هاوپەیمانی جوانڕۆیی وئەردەڵان وسەنجاوی دوای سەرکەوتن وپێشەوە چوونێك لەسەرەتادا لەبەر گۆڕانکاری لە هەڵوێستی جوانڕۆییەکاندا لە گەرمەی شەڕەکەدا بوونەتە هاودەست لەگەڵ جافر سوڵتاندا دژی هاوپەیمانەکانیان، ئەم وەرگەڕانە دەبێتە هۆی شکاندنیان، لەشکرە تێکشاوکەیان بەسەر شۆڕییەوە دەگەڕێنەوە ناوچەکانی خۆیان.

چون وەرزی زوستان دێتە پێشەوە و کاتی کۆچ دەگات عێلی سەنجاوی دەگەڕێنەوە بۆ لەوەڕگا وهەوارگەکانیان ودەوڵەتی ئێران لەسەردار موقتەدر تورە وزیز دەبێت[2].

زۆری نەخایاند دوای ئەو هێرشە سەرکەوتووانەی لەشکری خۆرئاوا دژی سەردار ڕەشید لە بەهاری ساڵی ١٣٠٢ کە سەرەنجامی جێگیربوونی هێزەکانی دەوڵەت بو لە ڕەوانسەردا وهەلاتنی سەردار ڕەشیدی لێکەوتەوە[3] نەوبەت هاتە سەرەی سەنجاوییەکان. ئەحمەد خان لە ڕەوانسەرەوە فەرمانی ئامادەبوونی سەردار موقتەدر وسالار زەفەری دەرکرد کە بێنە ڕەوانسەر، دوو تیرە لە سەنجاوییەکان لە سەردارەکان یاغی دەبن سەرکردەکانی تیرەکانی تر دێنە خزمەتی عەلی ئەکبەرخان و دەڵێن ئەگەر بۆ ڕەوانسەر بڕۆیت بێگومان زیندانی دەکرێیت، هەتا مەترسی لەنێوبردنیشت لە ئارادایە ئەوەتە ئێمە لە سنووردایین چاکترە بڕۆینە خاکی عێراقەوە و بەگشتی بۆ ئەوێ کۆچ بکەین دڵنیاین کە قبوڵی دەکەن وناوچەیەك بۆ جێنشین بوونمان تەرخان دەکەن. سەردار بەم پێشنیارە ڕازی نابێت وقبوڵی ناکات، وەلام دەداتەوە کە ئێمە هەردوو براکە هەموو

---

[1] هەروەك لە پێشەوە ئاماژەمان بۆ کرد، لە پایزی ١٣٠٠یشدا بە هاوکاری سەردار ناسر وسەردار ڕەشید وسەعید ئەلسەلتەنەی وەکیلی جوانڕۆ هێرشیان بردبووە سەر تایفەکانی تری ناوچەکە چەندین ڕاپۆرت لەو بارەوە گەیشتبوو. بڕوانە: روزنامە ایران، ٢٥ میزان ١٣٠٠.

[2] یاداشتەکانی ئەسغەرخانی سەنجاوی، ل٣٨.

[3] سەرچاوەی پێشوو، بیات، ص٢٨.

مەترسییەکان دەگرینە ئەستۆ ، بەمەرجێك عێلی سەنجاوی دەربەدەر نەبن، و پێشنیارەکەی ئەمیر ئەحمەدی قبولّ دەکات.

سەرەتا حوسەین خان سالار زەفەر بۆ ڕەوانسەر دەڕوات ودوای دانوستانێك ئەمیر ئەحمەدی لەنامەیەکدا بۆ سەردار موقتەدر ئاگاداری دەکات "بەپێی ئەم نامەیە بەڵێنی سەربازی ونیزامیت پێدەدەین کە بە هیچ جۆرێك لەشکر سەبارەت بە تۆ نیەتی خراوی نیە، ئەگەر هەروەك لەو نامەدا کە سالار زەفەر لەلایەن تۆوە هاوردوویەتی ڕەفتار بکەن هەمیشە لە پەنا وپاراستنی لەشکردا دەمێننەوە. دەتوانی بیّ ترس و دڵەڕاوکە بکەویتە ڕیّ و بێیتە کرماشان بۆ بینینم[1] .

دوای گەیشتنی سەردار موقتەدر بۆ نێو لەشکرەکە ئەمیر ئەحمەدی نامەیەکی تر بۆ سەردار ناسر دەنێرێت لەهەمان کاتدا دڵنیای دەکاتەوە کە فەرمانڕەوایی حکومەتی سەنجاوی بەدەستیەوە وەکو ڕابوورد و دەمێنێتەوە، لە سەردار ناسری ویست دوای هاتنی عێلەکەی بۆ مایدەشت سالار زەفەر بۆ وەرگرتنی فەرمان ورێنماییەکان بنێرێتە لای[2] .

دوای ئەوەی هەردووکیان دەست بەسەر دەکات ئەمجارە سەر لەنویّ نامەیەکی تر بۆ سەردار ناسر ڕەوانە دەکات داکۆکی لەسەر ئەوە دەکات کە تۆ وەکو ڕابووردو حکومەتی سەنجاویت بەدەستەوە دەمێنێت، و بۆی نووسیبوو لەبەرئەوەی کەش وهەوا و فەزای سەنجاوی بۆ بیرۆکەکان ونەزەریاتی سەردار موقتەدر و سالار زەفەر بچووکە لەبەر ئەمە دەوڵەت داخوازی کردووە شوێنێکی تریان بۆ دابین بکات و ئەوان ئێستاکە لەنێو لەشکرەکەدان و لای منن[3] . جگە لەمە عدەیەك سەربازیش لەگەڵ یاوەر عبدللا میرزادا کە بەپێی نووسینەکەی ئەمیر ئەحمەدی بۆ بەهێزکردن وپاڵپشتی ئەو ناردویانیتی ئەمانە نوێنەرن لەلای منەوە وهەروەها خاوەن پلەیەکی نیزامی بە دوو سەربازی ترەوە بۆ پاراستنی موڵکەکان

١ نامەی ژمارە ١٣٢٣ مێژووی ٤ پور ١٣٠٢ ئەمیر لەشکری ڕۆژئاوا کە لە گوفتارەکەی حائری لادەوە لە دانیشتنی ٣١ سوری ١٣٠٣ ئەنجومەنی نوێنەران وەرگیراوە.
٢ نامەی ژمارە ٨٣٨ مورخی ١٤ی سور ١٣٠٢ ئەمیر لەشکری ڕۆژئاوا هەر ئەو سەرچاوە.
٣ هەمان سەرچاوە.

بەرپرسی سەنجاوی کردبوو، لەحەقیقەتدا ئەم کردەوە سەرەتای جێگیربوونی حکومەتی نیزامی و سەربازی لەنێو عێلی سەنجاویدا دەژمێردا[1].

لە بەهاری ساڵی ١٣٠٣ بەو مانایە دوای یەك ساڵ کە سەردار موقتەرد و سالار زەفەر بە فەرمانی ئەمیر ئەحمەدی لە قەڵا کۆنی هەمەدان زیندانی دەکرێن حائیری زادە یەکێ لە نوێنەرە بەرجەستەکانی کەمینەی ئەنجومەنی نوێنەران و وەزارەتی ناوخۆی ڕەزاخانی ئیستیزاح کردبوو سەبارەت بە هۆی زیندانی کردنی ئەم دوو سەرۆکە پرسیاری کردبوو، لەم ئیستیزاحەدا سووربوون وداکۆکی حائیری زادە لەسەر ئەوەبوو بۆچی دام ودەستگای لەشکر بەپێچەوانەی دەقی ڕوونی نوسراوەکانیانەوە سەبارەت بە تامین ودڵنیاکردنەوەی فەرمی بۆ سەردار موقتەدر وسالار زەفەر، کە ئاماژە بە بەشێکی کرا، جولاونەتەوە وئەم دوانەی دەست بەسەرکردووە؟[2]. هەروەك بریکاری وەزارەتی ناوخۆ کە وادیارە قاسم خانی صور لەوەڵامی ئەم پرسیارانەدا ئەم مەوزوعەی بەشێوەیەکی کورت وسەروبن بەستراو گفتوگۆی دەربارە کردبوو، بەڵام هەر لەو ئاماژە گشتیینە ڕوون نەبووانە دوو خاڵی قابیلی دەرك خۆی دەنوانێ. یەکێکیان پەیوەندی ئەم کێشەیە لەگەڵ ڕووداوەکانی

١ هەر ئەو سەرچاوە سەرلەنوێ لە ڕاپۆرتی ساڵانەی باڵیۆزخانەی بەریتانیا سەبارەت بە گۆڕانکاری ئێران لەساڵی ١٩٢٣ / ١١٣٠٠٢ بەشێکی سەبارەت بە سەنجاوی تەرخانکردووە، هەروەك بە ڕووکەش بە ئەسڵی ڕووداوەکان لەو دەوروبەرەدا پەیوەندییەکی ئەو تۆی نیە، بەڵام ئاگاداری لەوانە بەتایبەت لەلایەن لێکۆڵینەوەوە سوودمەندە، لەم ڕاپۆرتە هاتووە کە "بەهاری ساڵی ١٩٢٣/ ١٣٠٢سەرۆکەکانی سەنجاوی دووچاری دەردەسەریی بووبوون، دوو کەس لەو سێ ڕەهبەرانە ماوەیەك بوو لەبەر گومان لە بێ وەفایی یان سەبارەت بە دەوڵەتی ئێران کەوتنە بازنەی ئیتیهامەوە. لەئەنجامی لێکۆڵینەوەیەکدا کە سەبارەت بە چەند کوشتنێك کە لە کرماشاندا ڕوویدا بەڵگەیەك کەوتە دەست کە سالار زەفەر وسالارموقتەدر پڕوپاگەندەی کۆمۆنیستییان کردووە، ئەو دوو سەرۆکە ناوبراوانە دەست بەسەر دەکرێن ودەخرێنە زیندانەوە. سەرپەرشتی عێلەکە دەبێتە دوو بەشەوە، سەردار ناسر وەکو ئەوساکە سەرۆکایەتی بەشێکی لە ئەستۆدا بوو، سەرپەرشتی ئەوبەشەکەی تری خرابووە ئەستۆی ئەمان اللە خانەوە".

Persia annual Report. ١٩٢٣. LorAin to McDonald (Received April ٧٤)> L.P.D. OP.CIT. P ٦٩٥.

٢ کۆبوونەوە ٢١– ٣١ سوری ١٣٠٣. هەمان سەرچاوە.

سەردار ڕەشیددا کە هێشتانە لە ناوچەکانی ڕۆژئاوادا بەردەوام بوو، و کۆتایی نەهێنابوو. ئەوی تریانیش پەیوەندی ئەم مەسئەلە ومەوزوعە لەگەڵ گۆڕانکارییە سیاسییەکانی ئەو قۆناغەی دەوڵەتی مەرکەزیدا بوو.

هەر باسکردنی ئەم مەوزوعە لەلایەن حائیری زادەوە ئەیتوانی ببێتە پاڵپشتی ئەم بۆچوون وگومانە کە هەرچۆنێ بێ سەنجاوییەکان لەلایەنی سیاسییەوە لەچوارچێوەی کێبرکێ ورەقابەتی کەسایەتییەکانی مەرکەز گرنگییەکی بەرچاویان هەبووە. هەورەها ئەمیر ئەسعەدیش لە بیرەوەرییەکانیا لەم بابەتەوە دەڵێت: دوای دەستگیرکردنی ئەم دوانە سەردار سپە زمنی ستایش نامە وتەقدیرێك کە لەمنی کردبوو فەرمانی دابوو عەلی ئەکبەر خان وحوسەین خان هەر لەو ئۆردووگایەدا بهێڵمەوە، چونکە لە مەرکەز باڵی چەپی ئەنجومەنی نوێنەران بە ڕەهبەری سلێمان میرزای ئەسکەندەری و مدرس وحائیری زادە لەمانە پاڵپشتیان دەکرد ودەیان پاراستن وئەگەر بگەیشتنایەتە پایتەخت وەسیلەی بەرەڵایی وئازادییانیان بەهەر شێوەیەك بووایە فەراهەمیان دەکرد[1].

هەروەکو دەسنیشانکرا خاڵێکی تر کێشەی سەردار ڕەشید بوو کە هێشتانە لەناوچەکانی ڕۆژئاوادا دەجولایەوە وچالاکی دەنواند، هەروەك بریکاری وەزارەتی ناوخۆ سەبارەت بەم دوو خاڵە وەڵامێکی ڕوون وئاشکرای نەداوەتەوە و لەم قسانەی حائیری زادە سەبارەت بەم مەوزوعە سەرسوڕمانی نیشانداوە. ئەم پرسیارەیان لەکاتێکدا دەخاتە ڕوو کە خۆیان دەزانن لە هەندێ گۆشە وکەناری مەملەکەتدا چی شەڕ وشۆر وئالۆزییەك بەرپایە کە ناتوانین بە ئاسانی باسی بکەین. بەڵام هەرچۆنێ بێ کێشەی سەردار ڕەشیدیشیان بێ وەڵام نەهێشتۆتەوە[2]. ئەو لەزمنی ئومێدەوارییدا بە ئەنجامەکانی هەوڵ و کردەوەی دەوڵەت لەڕووبەڕووبوونەوەی ئەم کێشەیەدا ودۆزینەوەی حەلێك بۆی هۆکاری ئەم فیتنە وفەسادە چی لە دەرەوە و چی لە مەرکەزدا بە سزادان کۆتایی دەهێنێت کە ئەم بیرۆکەیە هەندێ لە ئەندامانی ئەنجومەنی نوێنەران پێشوازی لێدەکەن.

سەبارەت بە کێشەی سەردار موقتەدر و سالار زەفەریش پوختەی قسەکانی بریکاری وەزارەتی ناوخۆ ئەوەبوو "تا کاتێ هەموو چەکەکانی ئەوعێلاتانە لەو

---

١ ئەمیر ئەحمەدی، سەرچاوەی پێشوو، ص١٩٨.

٢ کۆبوونەوەی ٢١– ٣١ سوری ١٣٠٣ هەر ئەو سەرچاوە.

دەڤەرەدا لێیان نەسەنرێتەوە و چەك بکرێن گومان ناکەم لە توانای دەوڵەتدا بێت کە ئەم دووانە ئازاد وبەرەڵا بکات[1] .

لەم نێوانەدا لە بارودۆخی لەشکرکەشی هێزەکانی دەوڵەتدا لە بەهاری ساڵی ۱۳۰۳ سەرەنجام سەردار ڕەشید لە خاکی ئێران هەڵهات وبووە پەناهەندەی شێخ مەحمودی بەرزنجی لە سلێمانی، بەم جۆرە بەپەلە بە هەوڵ وتەقەلای ئەو کۆتایی هێنابوو[2] . تەنها لە ساڵی ۱۳۰۵دا دوای سێ ساڵ لە زیندانیو پەرێشانیو بەلاوەنانی ئەمیر ئەحمەدی لە فەرماندەیی لەشکری ڕۆژئاوا ودانانی ئەمیر لەشکر حوسەین خانی خوزاعی لەجێی ئەودا لە بارودۆخ و وەزعییەتی سەردار موقتەدر وسالار زەفەردا گۆڕانکارییەك ڕوویدا ڕێی تێدەچێت لەم ساڵەدا ئەم دووانە لە هەمەدانەوە بۆ کرماشان گوێزرابنەوە، هەردووکیان لە بنایەتی کلاوفەرەنگی کرماشان لەژێر چاودێریدا دەمێننەوە هێشتانە زۆر لەم گۆڕانکاریو گوێزرانەوە تێنەپەڕیبوو کە سالار زەفەر لە زیندانەکە هەڵدێت. وا دیارە دوای ئەم ڕووداوە سەردار ناسر کە لە حاڵێکدا محەمەد خانی کوڕی سالار زەفەریش لەگەڵیا دەبێ بۆ تاران دەڕوا ولە شا ڕەزا داخوازی لێبووردنی دەکات[3] .

لەم نێوانەدا سالار زەفەر دێتە تاران ولەماڵی شادا مان دەگرێت. بەپێی بیرەوەرییەکانی ئەسغەر خانی سەنجاوی "بە گەیشتنی سالار زەفەر بۆ تاران و پەناهەندەبوونی لە ماڵی بەرزترین حەزرەتدا فەرمانی ئازادی سەردار موقتەدر دەردەچێت و شا فەرمانی دا چون سالار زەفەر لە زیندان هەڵهاتووە و پەنای بۆ خۆم هێناوە لە گوناهی چاو دەپۆشم بەڵام دەبێت لە تاراندا بمێننەوە، بەم شێوەیە سەردار موقتەدر وسالار زەفەر سەرلەنوێ لە تاراندا جێنشین بوون"[4] .

لە حاڵێکدا کە حوسەین خانی سالار زەفەر توانا وتەحەمولی دوورخستنەوەی لە وزەدا نەمابوو، دوای چەند ساڵێك لە ئێران هەڵهات وبووە پەناهەندەی یەکێتی سۆڤیەت[5] . سەردار موقتەدر وا دیارە دوای ئەم ڕووداوە نزیکەی دوو ساڵی تر

---

۱ هەر ئەو سەرچاوە.

۲ کاوە بیات، هەمان سەرچاوە.

۳ یاداشتەهای أصفرخان سنجابی، ص۳۹.

٤ هەر ئەو سەرچاوە.

۵ بۆ زانیاری پتر لەم بارەوە بڕوانە: محەمەد عەلی سوڵتانی "احزاب وانجمن های سری در کرماشان، تهران، مؤسسه فرهنگی نشر، سال ۱۳۷۸، چ۲، چ۱، ص ۷۲– ۲۵۸.

سەرلەنوێ لە زیندانی قەسری قەجەردا زیندانی کرا، تا کۆتایی تەمەنی لە تاراندا لەژێر چاودێریدا مایەوە تا ئەو کاتە ڕێکەوتی مانگی خوردادی ساڵی ١٣١٤/ ١٩٣٥ز لە تاران کۆچی دوایی کرد و لەمەزارگای (ابن بابویە) بە گۆڕ سپێردرا[١] .

دواترین پیاهەڵدانێ کە بەجێماوە سەبارەت بە سەردار موقتەدر نووسینێکە بە خامەی (روبیرت بلوشیر) باڵیۆزی ئەڵمان لە ئێران لە دەورەی ڕەزا شادا، ئەم نووسراوە خۆی لە خۆیدا بەو ڕادەیە ڕۆشن ورِوونە شایەنی ئەوەیە بۆ باسی کۆتایی بڵاوکرێتەوە.

بلوشێر کە لەکاتی شەڕی نێودەوڵەتیدا لەگەڵ سەنجاویەکاندا ئاشنایی وهاوکاری هەبووە دەنوسێت: ڕۆژێك کارتێکی داخوازیم پێگەیشت کە لەسەری نووسرابوو (سەردار موقتەدر) بەپەلە کەوتمە یادی عێلی سەنجاوی و سەرۆکە کارامە ولێهاتووەکانیان بە جل وبەرگە عەشایەرییەکانیانەوە و بەچاوە گەشو درەخشانەکانیانەوە بەسواری ئەسپەکانیانەوە تاویان دەدا و ڕمبازییان دەکرد، ئەوان لە پێشەوەی سوارەکانیانەوە بوون، کە سەردار موقتەدر لەهەموویان بەرجەستەتر و بەرچاوتر و بەشکۆ تربوو. کاتێ دەرگاکە کرایەوە پیاوێك بە باڵایەکی مەیانەوە بە سەرڕوویەکی ئاسایی وجل وبەرگێکی ئەوروپایی نەگونجاوەوە بەهەنگاوە لەسەرخۆکانیەوە و سەیرکردنێکی خەستە وماتەوە هاتە ژوورەوە. لەسەرەتاوە نەمناسی، کاتێ کە زانی نەمناسیوە بەتاڵییەکی تەواوەوە بزەیەکی کرد و گوتی بەڵێ لەو سەردار موقتەدرەی کۆن هیچی لێ نەماوەتەوە. کاتێ کەوتە قسە مەعلوم بوو کە ساڵانێکی درێژە لە بارودۆخێکی ئەسەف باردا لە زیندان‌دا بووە و ئێستاکە بە فەرمانی شا لە تاراندا دەست بەسەرەو بۆی نیە بڕواتە دەرەوە. باوکی مردووە وهەردوو براکەی لە کرماشان لەژێر چاودێریدان، عێلەکەیش چەك کراون و توانا و هێزیان نەماوە، بەم شێوەیە پای ڕۆژگاری نوێ بەرەو کێوەکانی کوردنشینی کەنار جادەی مێژوویی پاتاقیش کراوەتەوە وڕۆمانتیسمی عەشایری دابونەریتەکانیان شتێکی ئەوتۆی لێ بە جێنەماوەتەوە[٢] .

---

١ مکری سەرچاوەی پێشین.، ص٩٤.

٢ ویلبرت بلوشر: سفرنامە بلوشر، ترجمە کیکاوس جهانداریی، تهران، انتشارات خوارزمی، ١٣٦٣، ص١٨٣.

کتێبە چاپکراوەکانی
کۆڕی زانیاری کوردستان و ئەکادیمیای کوردی

کۆڕی زانیاری کوردستان:

١) فەرهەنگی زاراوە (عەرەبی ـ کوردی)، بەدران ئەحمەد حەبیب، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٢، (١٤٢ لاپەڕە).

٢) کوردی تورکمانستان ـ مێژوو ـ ئەتنۆگرافیا ـ ئەدەب، د. مارف خەزنەدار، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٣، (٢٥٨ لاپەڕە).

٣) زاراوەی یاسایی، لیژنەی زاراوە لە کۆڕی زانیاری کوردستان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٤٠ لاپەڕە).

٤) زاراوەی کارگێڕی، لیژنەی زاراوە لە کۆڕی زانیاری کوردستان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٤٧ لاپەڕە).

٥) من ینابیع الشعر الکلاسیکي الکردي، ج١، رشید فندی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٢٤٠ لاپەڕە).

٦) ڕێنووسی یەکگرتووی کوردی، بەدران ئەحمەد حەبیب، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٥٦ لاپەڕە).

٧) ڕێزمانی کەسی سێیەمی تاك، د.شێرکۆ بابان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (١٥٩ لاپەڕە).
٨) چوارینێن خەیام، د. کامیران عالی بەدرخان، وەرگێڕانی لە لاتینییەوە د. عەبدوللا یاسین ئامێدی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٩٤ لاپەڕە).
٩) شێوەی سلێمانی زمانی کوردی، د. زەریٚ یوسوپۆڤا، و: لە ڕوسییەوە د. کوردستان موکریانی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٢١٦ لاپەڕە).
١٠) العروض في الشعر الكردي، احمد هردی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٢١٨ لاپەڕە).
١١) ژانرەکانی ڕۆژنامەوانی و مێژووی چاپخانە ١٤٥٠ - ١٥٠٠، د. مەغدید سەپان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٢٧٨ لاپەڕە).
١٢) زاراوەی ڕاگەیاندن، لیژنەی زاراوە لە کۆڕی زانیاری کوردستان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (١٠٨ لاپەڕە).
١٣) فەرهەنگی زاراوەگەلی ڕاگەیاندن (ئینگلیزی - کوردی - عەرەبی)، بەدران ئەحمەد حەبیب، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (١٦٥ لاپەڕە).
١٤) ئەدەبی منداڵانی کورد - لێکۆڵینەوە - مێژووی سەرهەڵدان، حەمە کەریم هەورامی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٤٠٦ لاپەڕە).
١٥) گیرەکێن زمانێ کوردی، د. فازل عمر، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (١٣٤ لاپەڕە).
١٦) ل دۆر ئەدەبێ کرمانجی ل سەد ساڵا نوزدێ و بیستێ زایینی، تەحسین ئیبراهیم دۆسکی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٢٧٦ لاپەڕە).
١٧) دەنگسازی و بڕگەسازی لە زمانی کوردیدا، د. شێرکۆ بابان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٢٠٦ لاپەڕە).

١٨) هۆنراوەی بەرگری لەبەرهەمی چەند شاعیرێکی کرمانجی سەروودا ١٩٣٩ ـ ١٩٧٠، د. عبدالله یاسین عەلی ئامێدی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٣٢٠ لاپەڕە).
١٩) یوسف و زولەیخا، حەکیم مەلا ساڵح، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦، (٤٠٧ لاپەڕە).
٢٠) زمانی کوردان ـ چەند لێکۆڵینەوەیەکی فیلۆلۆجی زمان، پ. د فریدریش موولێر ئەوانی تر، و: لە ئەڵمانییەوە د. حمید عزیز ، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (١٩٢ لاپەڕە).
٢١) ڕێبەری بیبلۆگرافیە کوردییەکان ١٩٣٧ ـ ٢٠٠٥، شوان سلێمان یابە، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦، (٤٠٠ لاپەڕە).
٢٢) فەرهەنگی گەورەی من. د. کوردستان موکریانی، چاپی یەکەم، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦ ، (٨٠ لاپەڕە).
٢٣) دیوانی عەزیز ـ محەمەد عەلی قەرەداغی ـ هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠، (١٤٤ لاپەڕە).
٢٤) زاراوەگەلی کاروباری مین ـ جەمال جەلال حوسێن ـ دلێر سابیر ئیبراهیم ـ دەزگای گشتی هەرێم بۆ کاروباری مین، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦، (٨٠ لاپەڕە).
٢٥) زاراوەی ڕاگەیاندن ـ کەمال غەمبار ـ هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦، (٩٦ لاپەڕە).
٢٦) زاراوەی ئەدەبی ـ ئامادەکردنی: لیژنەی ئەدەب لە کۆڕی زانیاری کوردستان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦، (٣٨٠ لاپەڕە).
٢٧) ئیندێکسی گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد (١٩٧٣ ـ ٢٠٠٢) ـ شوان سلێمان یابە ـ هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦، (٢٤٠ لاپەڕە).

٢٨) The Historical Roots of the National Name of the Kurds ـ د. جـەمال ڕەشـید، هـەولێر، چـاپخانەی وەزارەتـی پـەروەردە، سـاڵی ٢٠٠٦، (١٠٧ لاپـەڕە)
٢٩) فەرهەنگی کۆمەڵناسی ـ عوبێد خدر ـ چاپخانەی دەزگـای ئـاراس ـ هـەولێر، سـاڵی ٢٠٠٧، (٨٣ لاپەڕە).
٣٠) بزاڤـی ڕزگـاریخوازی نیـشتیمانی لـە کوردسـتانی ڕۆژهەلاّتـدا (١٨٨٠ ـ ١٩٣٩ز) ـ د.سەعدی عوسمان هەروتی ـ چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هـەولێر، سـاڵی ٢٠٠٧، (١٥٥ لاپەڕە).
٣١) شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵلاّی نەهری لە بەڵگەنامەی قاجاری دا ، نووسـینی: حەسـەن عەلی خانی گەڕووسی ، وەرگێڕانی لە فارسییەوە: محەمەد حەمە باقی ـ چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٢٠٤ لاپەڕە).
٣٢) شۆڕشـی شـێخ عوبەیـدوڵلاّی نـەهری لـە بەڵگەنامـەی ئەرمەنیـدا، نووسـینی: ئەسکەندەر غوریانس، وەرگێڕانی لە فارسییەوە ـ محەمەد حەمە باقی. چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١٢٨ لاپەڕە).
٣٣) فەرهەنگی کـوردی ـ فارسـی، وەرگێڕانـی لـە فارسـییەوە ـ محەمـەد حەمـە بـاقی. چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١١٢ لاپەڕە).
٣٤) شۆڕشـی شـێخ عوبەیـدوڵلای نـەهری لـە بەڵگەنامـەی ئینگلیـزی و ئـەمریکی دا ـ نووسینی ـ وەدیع جوەیدە. وەرگێڕانی لـە عەرەبییـەوە ـ محەمـەد حەمـە بـاقی . چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١١٦ لاپەڕە).
٣٥) شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵلاّی نەهری لە بەڵگەنامەی قاجاری دا، نووسینی: عەلی خان گۆنەخان ئەفـشار. وەرگێڕانـی لـە فارسـییەوە ـ محەمـەد حەمـە بـاقی. چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٤٢٦ لاپەڕە).
٣٦) شۆڕشی شێخ عوبەیـدوڵلاّی نـەهری لـە بەڵگەنامـەی قاجـاری دا، نووسـینی: عـەلی ئەکبەر سـەرهەنگ. وەرگێڕانـی لـە فارسـییەوە: محەمـەد حەمـە بـاقی. چـاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧. (١٩٢ لاپەڕە).

٣٧) چەپكێك لە زاراوە گەلی كشتوكاڵ - ئامادەكردنی - حەمە ساڵح فەرهادی - چاپخانەی دەزگای ئاراس - هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١٤٤ لاپەڕە).
٣٨) شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵلای نەهری لە بەڵگەنامەكانی وەزارەتی كاروباری دەرەوەی ئێران دا. وەرگێڕانی لە فارسییەوە: محەمەد حەمە باقی. چاپخانەی دەزگای ئاراس - هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٢٧٠ لاپەڕە)
٣٩) فەرهەنگی دیوانی شاعیران (نالی، سالم، كوردی)، نووسینی - د. محەمەد نووری عارف، چاپخانەی دەزگای ئاراس - هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١٠٠٠ لاپەڕە).
٤٠) یەكەم فەرهەنگی تۆ، وەرگێڕانی: د.كوردستان موكریانی، چاپخانەی دەزگای ئاراس، هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٨٦ لاپەڕە).
٤١) ئەدەبی منداڵانی كورد دوای ڕاپەڕین، نووسینی: حەمە كەریم هەورامی، چاپخانەی دەزگای ئاراس، هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٣٦٨ لاپەڕە).
٤٢) فەرهەنگی هەراشان، كۆكردنەوە و داڕشتنی: كۆمەڵێك مامۆستا، چاپخانەی دەزگای ئاراس، هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٣٣٦ لاپەڕە).

ئەكادیمیای كوردی:

٤٣) ئەلبوومی كەشكۆڵ، ب ١، دانراوی: محەمەد عەلی قەرەداغی، چاپخانەی خانی - دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٥٢ لاپەڕە).
٤٤) الأدب الشفاهي الكردي ، علي الجزيري ، چاپخانەی خانی - دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٢٠٠ لاپەڕە).
٤٥) بەركوڵێكی زاراوە سازیی كوردی، ئامادەكردنی: جەمال عەبدول، دووەم چاپ، چاپخانەی خانی - دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٣٠ لاپەڕە).
٤٦) دیوانی قاصد، ساغكردنەوەی: شوكر مستەفا و ڕەحیم سورخی، چاپخانەی خانی - دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٥٢ لاپەڕە).
٤٧) چەند لێكۆڵینەوەیەك دەربارەی مێژووی كورد لە سەدەكانی ناوەڕاستدا، نووسینی: دكتۆر زرار سدیق تۆفیق، چاپخانەی خانی - دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٢٠٨ لاپەڕە).

٤٨) كيمياى ژەهرى دەستكرد. نووسينى: پ.د. عەزيز ئەحمەد ئەمين، چاپخانەى خانى ـ دهۆك، سالّى ٢٠٠٨، (٢٠٨ لاپەڕە).
٤٩) ڕۆڵى سەربازيى كورد لە دەوڵەت و ميرنشينە ناكورديەكان لە سەردەمى عەبباسيدا، نووسينى: مەهدى عوسمان حسێن هەروتى، چاپخانەى خانى ـ دهۆك، سالّى ٢٠٠٨، (٣٦٨ لاپەڕە).
٥٠) دور نواب السليمانية في المجلس النيابي العراقي (١٩٤٥ ـ ١٩٥٨)، دانانى: سالار عبدالكريم فندى الدوسكى، چاپخانەى خانى ـ دهۆك، سالّى ٢٠٠٨، (٣٠٤ لاپەڕە).
٥١) عبدالله گۆران، رائداً لحركة تجديد الشعر الكوردي، دانانى: كەمال غەمبار چاپخانەى خانى ـ دهۆك، سالّى ٢٠٠٨، (٣٢٠ لاپەڕە).
٥٢) وثائق بريطانية عن تشكيل دولة كوردية مستقلة ١٩٢٤ ـ ١٩٢٧ ، دانانى: د.عبدالفتاح على البوتانى، چاپخانەى خانى ـ دهۆك، سالّى ٢٠٠٨، (٢٦٨ لاپەڕە).
٥٣) سالّنامەى ئەكاديمياى كوردى ، ئامادەكردنى: پرۆفيسور د. وريا عومەر ئەمين . چاپخانەى حاجى هاشم ـ هەولێر، سالّى ٢٠٠٩، (٥٦ لاپەڕە).
٥٤) مەمىٚ و زينىٚ، ئامادەكردنى: جاسمىٚ جەليل، دوكتۆر عيزەدين مستەفا ڕەسووڵ خستوويەتييە سەر نووسينى كورديى عيراق و پێشەكيى بۆ نووسيوە و لێى كۆڵيوەتەوە، چاپخانەى حاجى هاشم ـ هەولێر، سالّى ٢٠٠٩، (١٦٨ لاپەڕە).
٥٥) هەنگاوێك لەسەر ڕێگەى لێكۆڵينەوەى (ديوانى سالم)دا، محەممەدعەلى قەرەداغى، چاپخانەى حاجى هاشم ـ هەولێر، سالّى ٢٠٠٩، (٨٠ لاپەڕە).
٥٦) كەرەسە بەتاڵەكان لە روانگەى تيۆرى دەسەلاّت و بەستنەوە ((شێوەزارى كرمانجى سەروو))، نووسينى: ڤيان سلێمان حاجى، چاپخانەى حاجى هاشم ـ هەولێر، سالّى ٢٠٠٩، (٢١١ لاپەڕە).
٥٧) هێز و ئاواز لە ديالێكتى كورديى ژووروودا، نوسينى: عەبدولوەهاب خاليد موسا، چاپخانەى حاجى هاشم ـ هەولێر، سالى ٢٠٠٩، (١٤٦ لاپەڕە).
٥٨) گەپنامەى مێرگولان، نوسينى: رەسولّ دەروێش، چاپخانەى حاجى هاشم ـ هەولێر، سالّى ٢٠٠٩، (١٧٦لاپەڕە).

٥٩) دۆخەکانی ژێرەوە لای فیلمۆرو هەندی لایەنی ڕستەسازیی کوردی، ئامادەکردنی: یوسف شەریف سەعید، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩ (١٣٤ لاپەڕە).
٦٠) هەندێ لایەنی ڕێزمانی دەسەلاّت و بەستنەوە (GB) لەزمانی کوردیدا، ئامادەکردنی: د.سەباح ڕەشید قادر، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩ (١٧٢ لاپەڕە).
٦١) الحياة الاجتماعية للكورد بين القرنين (٤ ـ ٩هـ/١٠ ـ ١٥م)، دانانی: دکتۆرە فائزە محەمەد عزەت، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٢٧٢ لاپەڕە).
٦٢) العلاقات الايرانية ـ السوفيتية ١٩٣٩ ـ ١٩٤٧، دانانی: نزار ايوب حسن الگولی، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٢٩٠ لاپەڕە).
٦٣) بیبلیۆگرافیای کوردناسی لە سەرچاوە فەرەنسییەکاندا، د. نەجاتی عەبدوڵلا، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٥٢٨).
٦٤) بیبلیۆگرافیای کوردناسی لە سەرچاوە ئینگلیزییەکاندا، د. نەجاتی عەبدوڵلا، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٤٤٨).
٦٥) امير امراء كردستان (ابراهيم باشا الملی ١٨٤٥ ـ ١٩٠٨)، دانانی: أ. د. عبدالفتاح علی البوتانی ـ علی صالح الميرانی، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (١٦٠ لاپەڕە).
٦٦) دیوانا مەلا محەمەدێ سەیدا، بەهەڤکار: سەید جەلال نزامی، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٨٨ لاپەڕە).
٦٧) داستانی هەیاسی خاس و سوڵتان مەحموود، نووسینی: محەمەد ساڵح سەعید، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٣٢٦ لاپەڕە).
٦٨) کیمیای ژینگە، پیسبوونی ئاووهەوا، پ . د. عەزیز ئەحمەد ئەمین، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (١٦٠ لاپەڕە).
٦٩) گەشتنامەی پوژۆلا بۆ کوردستان ساڵی ١٨٣٧، وەرگێڕانی: د. نەجاتی عەبدوڵلا، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (١٩٨ لاپەڕە).
٧٠) ڕێزمانی کوردی، وەرگێڕانی: د. نەجاتی عەبدوڵلا، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (١٤٤ لاپەرە).

٧١) بونیاتی زمان لەشیعری هاوچەرخی کوردیدا، دانانی: د. ئازاد ئەحمەد مەحموود، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩ (٢٥٨ لاپەڕە).

٧٢) الحركة الشيوعية في تقارير مديرية الامن العامة ١٩٥٩ ـ ١٩٦٢، نووسینی: د. عبدالفتاح علی البوتانی، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٢٨٨ لاپەڕە).

٧٣) فەرهەنگی سۆفیانەی دیوانی (جزیری و مەحوی)، نووسینی: د. ئیبراهیم ئەحمەد شوان، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠١٠، (٣٦٠ لاپەڕەیە).

٧٤) چیرۆکی منداڵان لە ئەدەبی کوردیدا (١٩٩١ ـ ٢٠٠٥)، دانانی: ڕازاو ڕەشید صەبری، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠١٠، (٢١٢ لاپەڕە).

٧٥) هەولێر لە سەردەمی ئەتابەگیاندا، نووسینی: پ. د. موحسین موحەممەد حوسێن، عثمان علی قادر کردویە بە کوردی، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر، ساڵی ٢٠١٠، (٤٧٣ لاپەڕە).

٧٦) هەورامان باشتر بناسین، نووسینی: محەمەد ڕەشیدی ئەمینی، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر، ساڵی ٢٠١٠، (٩٦ لاپەڕە).

٧٧) فەرهەنگا کانی، نووسینی: محەمەد سالح پێندرۆیی (جگەر سۆز)، چاپخانەی سپیرێز – دهۆك، ساڵی ٢٠١٠ (٦٣٩ لاپەڕە).

٧٨) وشەنامە، نووسینی: جەمال حبیب الله (بێدار)، چاپخانەی سپیرێز– دهۆك، ساڵی ٢٠١٠ (١١٤٧) لاپەڕە).

٧٩) بیبلیۆگرافیای ئەکادیمیای کوردی، ئامادەکردنی لیژنەی بیبلیۆگرافیای ئەکادیمیای کوردی، چاپخانەی سپیرێز – دهۆك، ساڵی ٢٠١٠ (٤٠٠) لاپەڕە.

٨٠) ئاسوورییەکانی باشووری کوردستان، نووسینی د. عەبدوڵلا غەفور، چاپخانەی سپیرێز – دهۆك، ساڵی ٢٠١٠ (٢٠٨) لاپەڕە.

٨١) جوگرافیای ئابووری نەفت لە کوردستاندا، چاپی سێیەم، نووسینی د. عەبدوڵلا غەفور، چاپخانەی حاجی هاشم– هەولێر، ساڵی ٢٠١٠ (٣٠٥) لاپەڕە.

٨٢) فلسفة العشق الإلهي في شعر الجزيري، تألیف محمد امین دوسکي، الطبعة الثانیة، مطبعة سپیرێز– دهۆك، سنة ٢٠١٠ (١٩٦) صفحة.

٨٣) فەرهەنگی کوردی – فەرەنسی، نووسەر: ئۆگست ژابا، بلاوکەرەوەی زانستی: فێردیناند یۆستی، وەرگێڕانی پێشەکی و دووبارە لەچاپدانەوەی: د.نەجاتی عەبدوڵڵا، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر، ساڵی ٢٠١٠ (٥٠٥) لاپەڕە.
٨٤) فەرهەنگی ئابووری، دانانی: پ.ی.د. سەلاحەددین کاکۆ خۆشناو، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر، ساڵی ٢٠١٠ (٢٥٦لاپەڕە).
٨٥) الوسائل التعليمية ومعوقاتها في تدريس العلوم، رشيد فندي، مطبعة سپيرێز – دهوك، سنة ٢٠١٠ (١٣٠) صفحة.
٨٦) سایکۆلۆژی زمان
٨٧) الكُرد في مؤلفات المقريزي التاريخية – دراسة تحليلية، الدكتور فرهاد حاجي عبوش، مطبعة سبيريز– دهوك، سنة ٢٠١٠ (٤١٨) صفحة.
٨٨) من معالم الحياة الكردية في سوريا / تأليف ميديا عبدالمجيد محمود، مطبعة سپيرێز – دهوك ٢٠١٠، ٢١٦ صفحة.
٨٩) ئێل و ئویجاخێن کوردا ل کوردستانا ئیرانیێ، وەرگێرانا مەسعود گولی، چاپخانا سپیرێز – دهۆك ٢٠١٠، ١٤٠ لاپەڕە.
٩٠) سمکوییێ شکاك و شۆڕەشا وی د بەلگەنامەیێن ئیرانیدا، ئامادەکرن و تویژاندن فاخر حەسەن گولی و وەرگێران و پێداچوون نزار ئەیوب گولی، چاپخانا سپیرێز – دهۆك ٢٠١٠، ٣٨٤ لاپەرە.
٩١) الفارقی ومنهجه من خلال كتابه تاريخ ميافارقين وآمد، تأليف سطظان محمد سعيد كوچر، مطبعة سپيرێز – دهۆك ٢٠١٠، ٣٠٨ صفحة.
٩٢) پەندی کوردی، نووسینی حەمید رەشاش، چاپخانەی سپیرێز – دهۆك ٢٠١٠ ، ٣٢٤ لاپەڕە.
٩٣) دو فەرهەنگێن ڤەهاندی نووبار و (مرصاد الأطفال) بەرهەڤكرنا تەحسین ئیبراهیم دۆسکی، چاپخانەی سپیرێز – دهۆك ٢٠١٠، ١١٢ لاپەرە.
٩٤) دو ڤەهینۆکێن کرمانجی د علمێ تەجویدێ دا، بەرهەڤكرنا تەحسین ئیبراهیم دۆسکی، چاپخانەی سپیرێز – دهۆك ٢٠١٠، ١٠٠ لاپەرە.
٩٥) لێکولێنەوەو ساغکردنەوەی بەشێك لە دیوانی موخلیس. د. ئیبراهیم ئەحمەد شوان، چاپخانەی سپیرێز – دهۆك ٢٠١٠، ٣٢٤ لاپەرە.

٩٦) دیوانا نەفعی، ساخکرن و بەرهەڤکرن تەحسین ئیبراهیم دۆسکی و مەسعود خالد گولی، چاپخانا سپیریز/ دهۆك ٢٠١٠، ٢٦٠ لاپەرە.
٩٧) بنیاتی جۆرەکانی ڕووداو لە ڕۆمانی کوردی باشووری کوردستان، نووسینی ڕێزان عوسمان (خاڵە دێوە)، چاپخانەی سپیریز/ دهۆك ٢٠١٠، ٢٧٦ لاپەرە.
٩٨) تورك لە بولگارستان، کورد لە تورکیا، نووسینی، عەزیز نەسین، وەرگێران و ئامادە کردنی، بەکر شوانی و سیروان ڕەحیم، چاپخانەی حاجی هاشم/ هەولێر ٢٠١٠، ١٤٠ لاپەرە.
٩٩) الدولة الأيوبية وفق نظرية الدولة لابن خلدون، تأليف: د. حكيم عبدالرحمن البابيرى، مطبعة، حاجى هاشم/ أربيل ٢٠١٠ ، ٣٢٠ صفحة.
١٠٠) فەرهەنگی پزیشکی، دانانی د. جەمال ڕەشید، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر ٢٠١٠، بەرگی یەکەم ٨٤٠ لاپەرە.
١٠١) فەرهەنگی پزیشکی، دانانی د. جەمال ڕەشید، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر ٢٠١٠، بەرگی دووەم ٧٩٦ لاپەرە.
١٠٢) فەرهەنگی پزیشکی ، دانانی د. جەمال ڕەشید، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر ٢٠١٠، بەرگی سێیەم ٦٨٠ لاپەرە.
١٠٣) ڕاسپاردەکانی کۆنفرانسی بەرەو ڕێنووسێکی یەکگرتووی کوردی، ئامادەکردنی: لێژنەی زاراوە لەئەکادیمیای کوردی، هەولێر ساڵی ٢٠١٠، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر، (٦٤) لاپەڕە.
١٠٤) ڕۆژنامەنووسی پرۆفیشناڵ و ئیتیکی ڕۆژنامەوانی، نووسینی: محەمەد ساڵح پێندرۆیی (جگەرسۆز)، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر، ٢٠١٠، (١٨٤) لاپەڕە.
١٠٥) ڕەوتی نوێکردنەوەی شیعری کوردی لە باشووری کوردستان لەساڵانی (١٩٨٠–١٩٩١) دا، نووسینی : د. حوسێن غازی کاك ئەمین گەلاڵەیی، چاپخانەی حاجی هاشم– هەولێر، ساڵی ٢٠١٠، (٢٣٥) لاپەڕە.
١٠٦) فەرهەنگی میدیا (کوردی–کوردی)، بەرگی یەکەم، نووسینی: د.ئەوڕەحمانی حاجی مارف، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر، ساڵی ٢٠١٠، (٢٨٩) لاپەڕە.
١٠٧) لایەنە ڕەوانبێژییەکان لە شیعری کلاسیکی کوردیدا، نووسینی: د.ئیدریس عەبدوڵڵا مستەفا، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر، ساڵی ٢٠١١، (٤٢٥) لاپەڕە.

١٠٨) فەرهەنگی زاراوەکانی ئاو، نووسینی: ناهیدە تاڵەبانی – د.خالید بەرزنجی – فەیروز حەسەن عەزیز، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر، ساڵی ٢٠١١، (٤٢٨) لاپەرە.

١٠٩) مذكرات دولة الرئيس حسني بك البرازي رئيس الوزراء السوري الأسبق (١٨٩٥–١٩٧٥) تقديم: الدكتور عبدالفتاح علي البوتاني، مراجعة الهوامش: علي صالح الميراني، مطبعة الحاج هاشم – اربيل ، سنة ٢٠١١، (١٢٤) صفحة.

١١٠) عەقیدە نامەییێن کرمانجی، کۆمکرن و بەرهەڤکرن: تەحسین ئیبراهیم دۆسکی، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر، ساڵی ٢٠١١، (٤٢٥) لاپەرە.

١١١) المعجم التاريخي لإمارة بهدينان، تأليف: الدكتور عماد عبدالسلام رؤوف، مطبعة الحاج هاشم – اربيل، سنة ٢٠١١، (٤٢٢) صفحة.

١١٢) مذكرات دولة الرئيس حسني بك البرازي، رئيس الوزراء السوري الاسبق (١٨٩٥–١٩٧٥)، من مطبوعات الاكاديمية الكوردية، مطبعة الحاج هاشم – اربيل، سنة ٢٠١١ (١٢٧) صفحة.

١١٣) ما مِنْ مكانٍ نختبئُ فيه، مذكرات ممرضة بريطانية في العراق ١٩٥٤–١٩٩١، تأليف: سوزان فرانكس و أندرية كروفس، ترجمة: ابتسام نعيم الرومي، مطبعة الحاج هاشم – اربيل، سنة ٢٠١١، (٢٩٥) صفحة.

114) Aspects of the Verbal Construction in Kurdish, Auther : Dr. Waria Omar Amin, Printed in : Haji Hashim Printing House, Erbil- 2011, (179) page.

١١٥) بیرەوەرییەکانی عەلی ئەکبەرخانی سەنجاوی سەردار موقتەدر، ساغکردنەوەی: دکتۆر کەریمی سەنجاوی، وەرگێڕانی : دکتۆر حەسەن جاف، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر، ساڵی ٢٠١١، (٦٨٧) لاپەرە.

لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی
هەولێر ٢٠١١